

અનંત કથા

૧. પૃથ્વી.

‘કહીઝહી લખું કથા ? કવણ ઝીલશે એ બધી ?’
વદ્ય નહ : અને કુલો કળ તુણુંકરે. પણ સૌ
ધરે નિજ ઉરે : અને કથની તારલા રૂપ જે
ઉરે ઉપર એ લખાય શબનમ તણે અક્ષરે.

અપાઠ વતો : ‘કહી કથની હાલવું હું જઈ ?’
સરોવર નહી અને અગણ મર્વ કહેતા. ‘અહીં.’
ઝી જલનરૂપમાં મકલ, પાત જે અતરે,
મરોવર નહી. અને ઝરણમા જઈ એ વહે.

ઉઠી મનુજઅતે પ્રગળ લાવના, ભિમિઓ
કહે : ‘અમ કથા જઈ કવણ કાનમાં બોલીએ ?’
‘સુણીશ સહુ પાત હું’ વદતી એમ તેને કલા.
અને હૃદય બેઠિના કથની માહી તેને મળ્યા.

કરીકરી લખાય છે નભતણી કથા પૃથ્વીએ,
અને હૃદયને અપાઠ કરી પાતમા હાલવે,
કરીકરી કલા સમીપ જઈ લાવના, ભિમિઓ
કે કથનો, તો ય અત નવ. તે હંબુ યે કહે.

હારીબોર

ઈન્ડો નળપાનીઝ એસોસીએશન

● ચારીમા હોટેલમાં સ્થિત થયા પછી અમે પહેલું કામ તો એ કંઈ કે જે ને માણસો પર બસામણી તથા આજબાણીના પત્રો દતા તે તેમના સરનામા ઉપર પેરાઈ કરીને અગર પહોંચાડ્યા કે અમારી સારી ટાકિયોમાં હાજર થઈ અથ ઇ. મિ. મનુમદારે ટેલીફોનથી ઈન્ડો નળાનીઝ એસોસીએશનના મંત્રીને અમારા આવવાના અગર આવ્યા એટલે તેણે વચન આપ્યું કે તેનાથી બનશે એટલી જગ્યાએ તે લઈ જશે અથવા બસામણી કરશે પહેલાં તો તેણે પોતાની સાથે નામચિત્ત કરવા રૂબરૂ ગળાજ નહીં, કોઈકે અમે જમણ માગી તેની આંકિસમાં ગયા. આ સંસ્થા ક્રિસ્તીયન અને ન્યાયન વચ્ચે વ્યાવહારિક અને સાંસ્કૃતિક સંબંધ વધારવાના હેતુથી બનેલી છે, પણ તેમાં દિગ્ગજાને બહુ જ ઓછા ધીમાણમાં સ્થળો થયા છે છતાં એ સંસ્થાએ ક્રિસ્તીયન વિશે સંપૂર્ણ માહિતી અને સાહિત્ય મેળવ્યાં છે એમ જણાયું. મંત્રી મિ. સફાઈએ આગને જે છાપેલા રીપોર્ટો આપ્યા તે પણ વધવાનના લેવારીએને બહુ જ પ્રકારે આપનારા હતા. મિ. સમદ અબળ રીતે ધણું શુદ્ધ અર્થેષ્ટ ઝપાટાબધ બોલતા હતા. તે ક્રિસ્તીયનમાં કરી જ આગ નથી, પણ તેમની નોંધીયાલી અને વર્તનમાં પૂરા, પ્રકાર અને અનુભવી જણાતા હતા. તેમણે ટાકિયો વિશે પહેલાં તો આગને 'ફરિંગ હુડેટિન'ના થોડા બેધાખ્યા. અમારી વાતચીત પરથી એમણે અમારી પ્રવૃત્તિ, મતારના હોસ વગેરે નાજી લીધુ મિનિસ્ટર એન્ડ એક્ઝુક્રાનની ઑર્ગાઈઝેટ લઈને તે બંને આગને તેની ખાસે લઈ જશે એમ જણાવ્યું આદિ વિચારોને મળતું હતું તો તે બાબતનો પણ બંદોબસ્ત એક જે વિચારોને મળી તે ગોઠવી આપશે એમ જણાવ્યું. પોતાની સંસ્થા બહુ ઉપકારક છે એમ બતાવવાને તે બહુ ઇતેબર દતા બોમ લાગ્યું. બધી મુલાકાતો નહીં થાય તે દરમિયાન તેમણે સંદેર બેધ લેવા કહ્યું.

મિ. સફાઈ ખાસે ગયા તે પહેલાં નાનાઆઈએ એક કામ સરસ કહ્યું હતું. તે એ કે નળાનના સોમીયા માટે મિ. મનુમદારની સલાહથી Y.M.C.A.ની સરધામાં મગજી ક્વેરી અને તેના જવાબમાં મિ. આપાને કરીને એક જુવાન એક્ઝુએટ આમાદે હાથ ચડી ગયેલો. આ મિ. આપાનેએ અમારા ટાકિયોના પ્રધાસમાં બહુ મહત્વનો રંગ બરી દીધો. તે હંમેશા જાનવાન ધરને જુવાન; પણ નળાનમાં મામાજિક કામ કરી રજવાની કાંઈ પણ તક જુવાનો જવા દેતા નથી. વળી અમે તો તેને

મિત્રની જેમ સખતા અને વખત જવાવવા તેનું બપોરનું ખાણું પણ અમારી સાથે રાખ્યા તેનો બહોસ તે પણ શગણ માટે સરતાં ચાંદનમાંથી જતાવવામાં ને બાંદનાર કસનવામાં

વાળી આજો. મિ. સફાઈએ જે જે સનવડે કરી આપવાનું કહ્યું હતું તે બધી આ મિ. આપાને જ કરી શકે તેમ હતું. તેણે અમારી રખડપટ્ટીઓના જે માર્ગો નહીં ક્યાં હતા તે બહુ વખત બાગાયા બિના પાર પડે એમ ગોઠવાયા હતા. મુલાકાતોના ઓખા મુકયા પછી ઇરાતમાં અમે શહેના મુખ્ય બાગો અને રથજો બેઈ લેવાનું નહીં કહ્યું, જેથી પછગથી શહેમાં કંઈ ન જિવાનો અસંતોષ ન રહે.

ટાકિયો-ચેરા

● ટાકિયો શહેરનો કેટલોક પુરણો બાગ ૧૨૨૬ના ધરતીકંપમાં તારાજ થયા પછી નવું ટાકિયો તદ્દન આધુનિક ઢંગે જ રચાયું છે. પણ તેની બોરજર મધ્યમાં બાનરાહનો પુરાણો મહેલ અસલ નળાની ઢંગે રચો છે અને તેની આદે કેર વિરાજ રાજ્યત્રવજ, મંત્રીરો વગેરે વસ્તો છે. આથી ધણા તે ઉપર ઉપગા ધડે છે કે નળાન જ્યવહારમાં અર્થ-નૂતન (મોડર્ન) છે, પણ તેનું ધર અને હૃદય તો નળાની જ છે.

ટાકિયોનું અસલ નામ તો ચેરા છે. તે રાજધાનીનું શહેર ગણાઈ, પણ શહેનરાહનો વાસ ૧૮મી સદી સુધી ક્યોતેમાં હતો અને તેના શોચન મધ્યાસે ચેટોથી તેના નામે રાજ્ય વસાવતા, એટલે ક્યોતેમાં જે રાજરણી મુકી હોરી તેનાથી નિરાજી જ પ્રકૃતિ ચેટોની વસ્તીમાં બનરી.

એ વેળા ખરી સત્તા શોચનોના હાથમાં હતી ને નળાનના કોમણે પાડેલા સાક પ્રતોના સરદારો, નબીદારો, તાલુકાદારો તેમની સ્પષ્ટી તણે હતા. એમને બંદોબસ્ત હાથમાં રાખવાને તેમણે એવો વહીવટ રાખેલો કે એ બધા દાદમિએ ટાકિયોમાં જ આવી વસાવું. તે જ્યારે પોતાની નબીરામાં ગયા હોય ત્યારે તેમનાં ગૌરાંઓમાં બાન લરીકે ગણાતાં. આ રીતે ચેટોમાં રાજ્યકર્તા વર્ગોના મોટા ભાગ હંમેશા હતા. વેગન, સંતા અને રોનકેકગથી બુરી જ હંમની અમીરાત ત્યાં

દેવાની હતી શોખનો વિદ્યા અને શીર્ષેન હાથકાઢી દત્તા તેમજે મોટી વિદ્યાશાળાઓ પણ સ્થાપી હતી ગાંધી જેટલે આખા દેશમાં પ્રતિષ્ઠા અને સન્નિધિનું પ્રથમ ગચક જન્યુ હતુ સામુદાયમાં જામી હતી તે બુદ્ધિવિદ્યાકળામાં નિપુણ હતા ગેમના વખતમાં કેટલી જે સારસાળાઓ, સારસાળાને મનુષ્ય કરે દત્તા એમના સમદાયથી જેની પ્રત્યા આક પ્રકાર તે જેપરવાહ અને લાલાટપણ આપ્યા દત્તા આપજે અટી જેમ 'મુળાઈગરા' કરીએ છીએ તેમ ત્યા જેટલો (જેટલો ગી)નુ જોળખાણુ તે તે સામ નુકસા તે રસકની જેપરવાહથી મળત કેટલાક મન્દિરો પણ કાલ આવને જેસા ન હોય છતા ગણર થઈ ફરતા

શોખનોની પડતી યતા નૂતન જ્ઞાનના દાયગા માત્રાર આઓ, છતા જેટલો તે આ પ્રકૃતિ ગઈ નહિ. નવા આગ્યા તે પણ તેની દયાને ગય પાગ્યા ટોકિયે અને જોસાકા વચ્ચે ૩૬૦ મ ઇલનુ અંતર છે શોખનોના વખતમાં જહુ વિસામાં ખાતા ત્યા પહોચાતુ — જહુ સહેરા વગમ આવતા તેથી આપારે એક જ રાતમાં ત્યા પહોચાય છે છતા જે સહેરા વચ્ચેનો સંસ્કારજેદ તો એવો ને એવો જ રહ્યો છે ટોકિયે વાળા થોતાની જોલોચાથી અને વર્તનમાં વધારે શુદ્ધિ તથા ઝડા છે એમ જણાવે છે

જનરલ નેગીનું સમારક

● જે ટંકરી આખા હિંસ ગમે બાડે કરી અમારી જામી મડગી ટોકિયોના સરીઆમ રસ્તા વીંધતી ઝેરડી જિવસ વાદળાવાળો દત્તા, વસાઈની ઝીલી ઝરમર ચાલુ દત્તા સહેરા ગીય આગમથી જહુ નીકળ્યા ત્યા એક માન દેખતા દાન્ય કન્ડ આગળ ટંકરી અટકી જે જનરલ નેગીનું પાર અને સમાધિસ્થાન હતુ જનરલ નેગી અને અંધારિલ ટોળાના નામો તો રસાનજ્ઞાન યુદ્ધના વખતથી સાનજેલા, પણ જે નામોનો પ્રતાપ જ્ઞાનને મન મુ છે તે આ જ વખતે સમનયુ ભવમર્જા યુદ્ધમાં ગિરિવસ નહિ થયેલા એવા જે પાનપ્રશ્ન દુર્ગ નેગીએ થોતાના મિય બા સાદ ગેજા મા મુ યુ પા ગ એમનો વિયોગ અમલ લાગવથી ધરમા ને

ધરમા થોતાની હતી તે સામે, જોડાજોડા આત્મસમર્પણ મુ અને તેની પત્નીએ મુજીક રાજ્ય કરાર વતી તેનો સાથ રા થયો જે દક્ષીન મુજીક જ્ઞાની ન હોયમા જીવત અને સાર્વભૂમિની ઓળે મુજીક જે રા મેમનુ પાર થોજીપરેરા નીજે એમનુ એમ સાચવી રખાયા આ મુજીક અને ધર પડળના જગીય મા તેમની કરાર કહો કે સમાધિમંદિર અપુષ્ટે રા દરેક જ્ઞાની પ્રાસી, નાગરિક કે સૈનિક થોતની ભાવજ્ઞ આપવા ગયા વગર રહેતો નથી ધરની આદર ને રથાને જેસી તેમણે આત્મસમર્પણ કર્ણુ તે રથાને તેમના આને દુળ પૂજના જે જ રિથિતિમાં મરી મૂક્યા છે એટલે લા કે એ જનાર ભજે આ જ ધડીએ વાની રસો છે

મેહલ અમારો

● તાથી જણાયા મેહલ જાહસ દત્તા સમાધિના કઈજે લગમર સહેરા જહુદાર નીકળી ગયા ને સુચારિતવ કલ્યા માઈઝી આઓ ત્યાંદે અપ વા ત્યાથી આનજ કાલ નાદન જહુ સકત નહિ કેટલા ન જ્ઞાની, પત્ની કે રક સરદાર કે સિપાઈ પોજ ચાલ્યા જતા ને આવતા દત્તા જે મેહલ પાઈમાં લીલાગમ ડિગા રજા વચ્ચે ને ગોકાદ માહલ મોટા રસ્તા પજી મજીરોથી ભરચક દત્તા માહલ નુધી પડે ચાહ્યા પડે વચમા મેહલ જાહસાદનુ સમાધિમંદિર આવે છે જ્ઞાના મંદિર હાથ રસ્તા પહોંચ છતા વધારે હો છે, પણ મેહલ સમાધિ તો સમારકનો નમૂનો છે જે પાથી એ આખા વિશાળ દેવાનમાં ભજે મેહલ જાહસાદનો આ મા નિદ્રા મેતા દેવ ચલુ આ ને યહુ હતુ મુખ્ય દરવાજા આગળ ડિલલા ગોર્દમે અમારા કરાર સખત પડી જા કે આ અમે પણ કઈ દુજત કરી સક્યા નહ એ રથાના માન અને પવિત્રતા સાચ વવા જ્ઞાન હક પણ કર એ જહુ હતુ થોડો આ રથાનનું પણ ધર્મમંદિર માની નાજા બદ કરતા દત્તા જે જ્ઞાનના પૂનરીઓ રથાની મરસ છનોગો નેમતા દત્તા એગે અપ રા મોસા ન વપરાયનુ દુન મનમાં મુજીક નહેડ

મેહલ ચિત્રાલય

● તાથી ગયા મેહલ ચિત્રલયમાં આ પણ જ્ઞાનનો જ

જનરલ નેગરી અને શ્રીમતી નેગરી

બલભલાં યુદ્ધોગા ઊર્મિવશ નહિ ચગેલા શોવા આ વાનપ્રસ્થ થઈ જનરલ નેગરીએ શોતાના પ્રિય બાઈસાઈ મેઇછના મૃત્યુ પછળ, એમનો વિયોગ અસહ્ય લાગવાથી ઘરમાં જ શોતાની પત્નીની સાથે બેઠાંબેઠાં આત્મ-સમર્થન કર્યું, અને તેની પત્નીએ પણ તરત, તીક્ષ્ણ કદાવથી તેનો સાથ આપ્યો એ દર્શકિત મત્યેક ભપાતાના હૃદયમાં વીરવ અને રાજશક્તિની ઝળેા હજાણે છે.

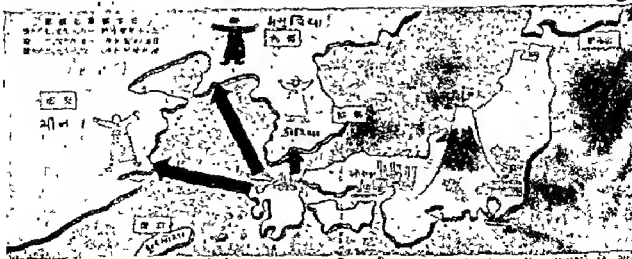
દગની એક વિલક્ષણ પણ સંચોદ સ્મરકૃતિ છે, બીલ વિરાળ પાર્શ્વમાં ખાસ મકાન બનાવી તેમા મેઇછ રાતનાં છવનને લગતાં દંડ ચિત્રો મોડવવામાં આવ્યા છે.

નૂતન ભપાતાના સર્વક મેઇછ રાત ભપાતાની ખૂતકાળથી

જડાએલી રાજશક્તિમાં નવા માણ : રાક્ષિ મુકતા ગયા છે, અને આને જ નીને મન પોતાનો દેશ રાતની કદ વિના અપ્રકય જ લાગે એવી સુધાર ઉભાર સખાવતો અને સુવાસ મુશીને પદ પામી ગયા છે. આ ચિત્રાસય તેમણે છવનકાળમાં જે જે તળાસી દે નરા સુધારા અને કાવસ આપ્યા તે જે જે મહાન પ્રયત્નો બન્યા તેનાં દર દરના મોટાં ચિત્રો ભપાતાના જ આગે-ચિત્રકારોને હાથે ચીત્રણીને દેકે પ્રાન્ત પ્રભમે આદી બેટ કર્યો છે, એ ચિત્રો ભપાતાની ચિત્રકળાનું સત્ત્વ ઝળકારે ! જખાંયું, મેઇછ રાતના જખમથી જ અંતિમ નિર્વાણ સુધીના મરફો બરા એવાને ગખુવાર કસાક તેા લાગેજ. એક ચિત્ર દસદસ હંલક ચેનથી થે વધ કીમતનું હતું હાપેલી પ્રતો અનેક માપ મળતી હતી, પણ અમે પોસ્ટ કાર્ડના રૂંધ મન મગાવો વહાદર તીકલ્યા.

ટોફિયો ભગવાના આ સંવિભાજ ૧૯૪૦ની ઓલિમ્પિક્સ મળવાની છે તે તેવારી માટે જે અતિ વિશાળ સ્ટેડિય બંધાય છે તે એજ ભપાતાની મનચક્તિ

ખ્યાસ આવ્યો. સગબત્ર મેરીસ લાખ માખુસની મેરીસ સગ રહે એવી ચેનના પર આ ચેરાન બની રહ્યું છે. છ વરસ તેની તેવારી ચાલે છે અને ગ્રમ સાસ ભવાન ઓલિમ્પિક્સને મોતરવામાં સફળ નીવડ્યું છે એટલે હવે તેની ખૂર્ચ

કરામત બાકી નહિ રાખે

ગંધારનુ ખાણુ રસ્તામા આવતા ગિન્ન રટ્ટીદના રસ્તા
રામા તૈયાર કરાવી ખાઈ લીધુ આ રસ્તારાવાળાઓને વીસ
મિનિટમાં અમારી માગી રસોઈ કરી આપતા નેહ અને
નખાનની તાલીમને ધન્યવાદ આપ્યો

૧૦૨ ગ્રુજિયમ

● નખાનનું વૈર ગ્રુજિયમ યુદ્ધ-દરરો અને યુદ્ધ-સરંજમનો
આદ્યુત સચ્છ છે પ્રાચીન પાપાણ્યુગના સંસ્કૃતિ માત્ર છેલ્લા
વૈજ્ઞાનિક ને વૈજ્ઞાનિક ગ્રંથાસાને આગેડળ ખ્યાલ ત્યા
મળ્યો બધા દેશોના યોદ્ધાઓના ચિત્રો ને પૂતળાઓ નેયા
યુદ્ધના યંત્ર કેમ કામ કરે છે તેના પ્રત્યક્ષ પ્રયોગે આપતા
નમૂના ત્યા છે રસો-નખાની યુદ્ધ વખતના વીરોની ડીઝીઓ,
પોરાકો અને પરાક્રમચિત્રો નેયા યુદ્ધને લગતી કાંઈપણ બાબત
ત્યાં બાકી નહોતી અને પ્રત્યેક નખાની તે સમગ્ર રાકે એમ
નખાની બાપામા લખાણ અને સેળસો ત્યા હતા અચેટમા
કહ્યું મળે નહિ આ ગ્રુજિયમે અમારા બે કપાક લીધા અને
પગ ગળવા માશ્યા તો યે બરોબર નેવાયુ નહિ એમ લાગ્યુ
ત્યાથી બધાં માથે પ્રાણીબાજ તરફ અને વિસ્તાર નાનો
હતો, પણ પ્રાણીસચ્છ બહુ વિવિધ અને ઉમંગ હતા પુદ
નખાનમા તો બહુ થોડી નલતા નલનવરો થાય છે, છતા બધા
નમૂના એમા કરીને તેમ જ્ઞાન પ્રલમાં કેટલુ વ્યાપક કરી દીધુ
છે એ તો બાગની દિલ્કો પર આગેલા પ્રાણીઓ અને રાહરમા
ગમતી બાળચિત્રોથીઓ છુઓ એકલે તરત સમન્વય

ત્યાર પછી બહુ જ ઝડપે ગેયાર પ્રસિદ્ધ બધાતા રસ્તા
વટાપી હોટેલની અમારી બોલીઓમા યાદેલા લેખા જેમ યદ
પડ્યા ત્યારે જ ખગર પડી કે ટાકિયો એટલે શું

અમારા રાતના ખાણુ માટે કંઈ મૂંગના આપવાની રહી
ગઈ હશે અને મેહુ બહુ થઈ ગયુ હતુ, એવે અને અલગ
ત્યારે ખાણુનો રૂમ તો બધ યદ ગમેયો! પણ એ જ હોટેલ
તરફથી બહારના બાગમા રસ્તેના ચાલતુ હતુ ત્યા મેનેજરે
મેહવણુ કરાવી આપી તો યે નરો વાળીઓ રાક વગેરે કરતા
અરથો કલાક રાક નેવી પડી એવામા મારા એક કામચલા
જરાણ રૂપે માચીટો કરીને કલાકાર મજાસ ચાલ્યા છે એમ

ગેદાનો રમતોનું કીડાગણુ

નખાનનું ઓલિમ્પિક સ્ટેડિયમ

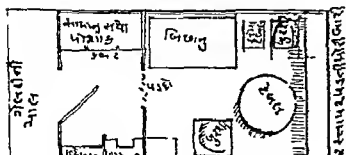
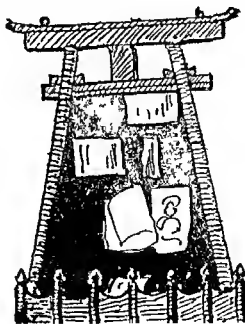
ખગર મળતા હુ મારી ડગમા ગયો મિ માચીટો બા ટી
દીના, મોળગટોળ, કુચેલા અને ચિત્રકારના બેવાસમા સચ્છ
થઈ પધાર્થો હતા તેમના પરબલામણુ આ તનારતો ક્યોતોવાળા
મીકીપ્રાન હતા પણ એ બે મિત્રો વચ્ચે બહુ ફરક લાગ્યો
તેમણે મારા તરફથી વા વગેરેનો સત્કાર રવીનયો મારા વિષે
નોંધ કરી, પણ પછીના દિવસોમાં કંઈ તેમના ટેલીફોન કે
પત્ર કંઈ મળ્યુ જ નહિ

આ પ્રસંગે મારા મન પર જરા નાસીયાસીની ગયા નાખી.
પણ એવે વખતે મારે હવેશનો આશાવાહ મારી મદદે આબે,
નેવાનો લોક તો તે જ દિવસે ટળી ગયો હતો સસ્થાઓ
અને મુલાકાતોના ધાટ ફરી વિચારતા વગર પ્રવાસે અને
ગધને શરણુ થયા

(ચાલુ)

ર.મ.રા.

(હવે ટોકચેની યુનિવર્સિટીઓ, શાળાઓ, કલાકારો ન નેડું)

નાથની લીલા

જેમાં કેસરંગી

‘પછી, બનર, આજ
સાંજનો શો વિચાર
રાખ્યો? રીધા ધીણિધર જ
યાત્રીએ તો? વળતી વખત
ઘોરણપરે રોકાયું.’ બિચ્છરના
દીકાત રામજીએ જાનીના જત
જનરો સવાલ પૂછ્યો.

‘હાલે જોમ; પણ રામજી,
તમે ત્યાંની સોનચકાની વાત
સાંભળી છે?’

‘હા... રે! પણ જોનો
પત્તો જ ક્યાં કોઈને લાગે જોમ
છે? કહે છે કે ધીણિધરના
શાપક પહેલા પીરજાવાને જોની
ખાતર હતી તે તેણે રા’ જાસને
મદદ પણ ખૂબ કરી હતી.

મહત્વાકાંક્ષા પાછળનો સોનાનો પીળો રંગ સરકી જઈને પાછળ લાલરંગનું લોહી મૂકતો જાય છે

ધીલોધરમાં કાશીનાથ કન્યા કંઈ માહિતીઆપી શકે તો આપી શકે.’

‘શું આપી શકા સોનાની જ ખોલી છે?’

રામજી દસી પડ્યો: ‘દાદા ખેર કરે; પણ જોયા વગર શું કહી શકાય? અસુર પહેલા જમીનો લઈએ?’

બંગાળે દીમણ છોડ્યું, જમ્યા અને અરધોએક કલાકનો દારો કરી પાછા ચાલી નીકળ્યા. જનન કચ્છના માકપટની અકાઅડ આવેલા ગણના બન્ની વિભાગની રખડતી જતોનો આવેલા દતો. રામજીએ પારકરી ઊંટોની ખરીદ માટે તેને સાથે લીધા દતો, પણ ચોરછપરા સુધી પહોંચ્યા અને સાથેસાથ કાશીનાથની પણ મુલાકાત લઈ લેવાનું મન થયું. પાછો કોણ જાણે ક્યારે બોટો ચાપ.

સાંજ પડ્યા પહેલાં તો ગોરખનાથના પગથાથી પાવન ચઢીને માકપટની ધીલોધરની ભૂમિ પર તે આવી લાગ્યા. કચ્છમાં માત્ર કાળા ડુંગરથી જ નીચા એ ધીલોધરની તળેટીએ, પહેલાં પીરજાવાના વખતમા તો કાનકટા ને નાગડાઓની જમાતો ને જમાતો રહેતી અને ગોદગનાથ ને ધોરમનાથના નામે પ્રમાદની દ્વારણી થતી. છેલ્લા પીરના સમાધિ પાયાનાદ દવે તો કોઈ નવો પીર રચાયો. પણ નથી એટલે એ સંખ્યા ધરી ગઈ છે, છતાં લોપાઈ તો નથી જ ગઈ.

ધણે લાળે કાળે ફરી મળ્યા હોવાથી કાશીનાથે રામજીની સારી આગતારવાગત કરી. સાંજે ગોરખ-લકડી જતાવવા તેણે રામજી તથા જનનને બીજા મહેમાનો સાથે ડુંગર પર સાથે લીધા. માત્ર કાળાગોદ પડ્યરના બનેલા એ ડુંગરમા ખોડેલી લાકડીને દયાવતા જ અંદરથી પાણીની ધાર ચાલે છે. કામરૂદેશમા સપડાએલા પોતાના ચુરુ મંદરને શીઘ્રતા ગોધતા કચ્છના નિર્જળ પ્રદેશમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા ત્યારે આ ટેકાએ આ લાકડીથી ગોરખનાથે પાણી મેળવ્યું હતું એમ કહેવાય છે. કાશીનાથ ગમજીને આ બધું મંથાળી રહેો દતો, પણ રામજીનું ધ્યાન તો બીજી જ દિશામા પડેલાઓનું હતું

એ હતું ધીલોધરને પડખે ઝડી દૂર પથગએવી ધારમા કોરાઓનું બાકાઈ. બાકાઈ કરતાં દરવાજાને જ કહી શકાય, કારણ ગાણુમની છાતીખરી ઊંચાઈ તેની સંજોગે થવા જાય. એને ક્યારના એકાદશે નજ-ગની રહેલા રામજીને જોતા કાશીનાથ ચમકાઈ ઊઠેલા. પણ એનું આશ્ચર્ય આખો બહાર તેણે ન આવવા દીધું. ‘ચાલો, ચાલો, દેગ ચડી ગઈ છે.’ જોડતો તે નીચે ઊતરવા લાગ્યો. ને કુતૂહલવિષય રામજીને પણ નહુટકે બધા સાથે દોરાવું પડ્યું. એ વખતે તો એ પાછો ફર્યો, પણ પોનાનો ચોરતો કાઠ રીતે સમાવવાનો તેણે દંડ નિશ્ચય કર્યો.

રાત્રે એને ને જનનને અલાયદો જ ઊતારો આપવામાં આવ્યો દતો. એને તો એટલું જ બેઠવું હતું. બધાની આંખોમાંથી બચવાની એ અચાનક હાથ લાગેલાં તક હતી ને રામજીએ તેનો લાભ લેવાનો છરાદો કર્યો પહેલાં તો ધોરતા જનનને ઉઠાડી સાથે લેવાનું મન કર્યું, પણ પછી એ યે જવા દીધું ને એકલો ચુપચુપ સરકા નીકળ્યો.

થોડીવારમા તો એ ધાર પર આવી લાગ્યો. રખે કાઠ જોઈ લે એ ધારતી તો તેને છેવટ સુધી રહી હતી ને એની આખરી ખાત્રી કરવા એણે નજર ફેરવી. આ તો તમતમતી કાળી આંખોવાળા એક નાગડાને પોતાને તાકા રહેલો જોયો. એ તાકવાના મર્મથી અનલિપ્ત રામજી હજી દિગ્દશમાંથી નહોતો છૂટ્યો ત્યાં તો નાગડાએ આની લાગી તેનો હાથ જકડી લીધો. એનો ચૂસમાંથી હાથ છોડાવવો ગમજી માટે અશક્ય હતું. રાડ પાડવી તેના દીક્ષાતપણુને અણુજાળતી અને આ નિર્જન રાત્રે અહીં અફળ પણ હતી તેણે નાગડાની આંખોમાં જોયું. કશી દરકન લાગી કે એની એ ન જણાઈ. તેણે આંખોમાં પકડી. નાગડો એને દોરતો ગયો ને એ દોરતો ગયો.

ધારની એક પછી એક ટેકરીઓ ઝાળંગતા જનની ઝડી વચ્ચે થઈ બંને આગળ વધતા ગયા. ગમજીના મનોમાં અસંખ્ય સંકેતવિકરણો લાગ્યા થતા

દતા પશું નાગડાએ તો એકે પગલું આંટક્યા વિના પુરપાટ ચાલ્યો જ રાખ્યું હતું. ધીમેધીમે દબે રામજીને કશુંક અમંગળ થવાની શંકા આવવા લાગી. તેનો જીંને દાય વારેધડીએ ભેટ પરની કટાર પર જગ્યા લાગ્યો. શું કાશીનાથને ખબર નહિ પડે? જનૂને ખબર નહિ પડે? જરૂર તેઓ પોતાની શોધ ચલાવવાના જ! એણે મનોમન દિલાસો લીધો.

ધારનો છેડો આવતાં નાગડાએ રામજીનો દાય મૂકી દીધો. અને ઝીણી નજરે કાંઠક મિશાની શોધતો હોય તેમ લાગ્યું. પણ એ થોડી વાર માટે જ. તરત એ નીચો નમ્યો ને ટેકરીના પડખાના એક જૂના ગર (પાંકડી)ના ઝાડ આગળથી વામ વડે માપ લેવા મડ્યો.

રામજીને લાગ્યું કે નાસી છૂટવાનો આ સારો મોકો છે, એટલે નિર્ભય હોવાનો ડોળ કરતો તે આમતેમ ફરવા માંડ્યો, પણ ક્યાં જે છૂટવાનું પાઈ તેને દાય ન લાગ્યું. ધારની પાછળ જ લાગે સુધી પથ-રાએલી નાચતરાખનાં પાણીમાથી તો તે માર્ગ કરી શકે તેમ ન હતું; ને જીજી બાલુ, એકલી કટારો સદારે, ફતરા જેમ સંજ્ઞાબંધ ચિત્તાથી ભરેલી ઝાડીમા ઘૂસતા તેનો ડબ ન ચાલ્યો.

‘પનરા!’ નાગડો મોટેથી જળાગેને રામજી તરફ ફરતાં માથું ધુણાવ્યું.

‘કુરો!’ રામજીએ પૂછ્યું.

૨૫. નરસિંહરાવને

‘જાડે વિરહરૂપ રાધવ વિના ન કે ઝોળાખે’ કપીન્દ્ર વચ્ચે રહી સુલભ કહેતાં સંસારમાં; પરંતુ કવિ! તેં સદા અડમ ધૈર્યથી નીરખ્યું વિયોગરૂપને; અને સુભગ એક વાક્યાર્થથી દીધું દરસ, એદનું જગતથી વિદાયે જતાં: ‘અરે મરણ માદઈ મરી ગયું—’.

ઠાકોર. ચોકસી

‘મૃત્યુ મરી મરું રે લોલ’ એ ૨૫ નરસિંહરાવનું જીવનું ગીત

‘સોનચુશ. આ ધાર ઉપર જ પંદર વામના માપ ૫૨ એ ક્યાં આવેલી છે.’

‘સમ્બંધ!’ રામજીને થયું કે એ નાગડો કેષ અધીરો કે ભયંકર બાવો ન હતો. તેના ચાળા પરથી તે કેષ ભેગ્ગેષ દિવાનો જ તેને જણાયો.

થોડીવાર તો એ એમ જ બેઠો રહ્યો, ત્યાં એક નવો વિચાર એને રફૂર્તો. નાચતરાખની જ પંદર વામ ગણીએ તો? તેણે નજરથી જ માપ લેવું શરૂ કર્યું. ડાબે પડખે તો કાળા ચશ્મરો સિવાય કશું ન હતું. પશ્ચ જગ્યા બાલુ? પંદરેક વામને છેડે એક ભયંકર કરાડ તેણે રહેતો હતો. તેની નીચે તળેટીમાં, મૃત્યુ જેવા શબ્દનું ચંદ્રકાશમાં ગીચ ઝાડી જમી પડી હતી. કરાડ ત્યાં જ રામજીના મગજમાં ચમકાર થયો. આ તો કે જ કરાડ જેની નીચે પોતે કાલે સાંજે પેહું પાડેલો હતો હતું; અને એને અનિમેષ નજરે પોતાને નિહાતો બેતાં જ કાશીનાથે ઉતાવળ કરી હતી. શું તે જ સોનચુશ હતો? હોય પણ. ધીમે ધીમે ફરવાને આગ કરતા ત્યાં પહેલો જઈ તેણે નીચા નમીને મડના પડખામાં નજર કરી બેઠ. કરાડના પેઢાને માની રહેલી બખોલ ત્યાં રપટ હતી.

ત્યાં તો ખુદ નાગડો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એ બિાલ એની નજરે ચડતાવેત આનંદથી ચિત્તાર થી તે ફરી બેઠ્યો. રામજીએ આશ્ચર્યથી તેની સારંગેયું, પણ દબે તેની આંખો પહેલાં જેની નહોતી રહી એમાં પિશાચી ભયકરતા કેકડતી હતી. રામજીનું દાનન ગમડી થયાં. જતાં હિમત ધરી તે સરકતારે પનરા કરવા લાગ્યો. ત્યાં તો નાચકની પેલાદી કે તેના બાવડને ચસચસાવીને ચૂડ બેરેલી. ‘ચાલ, લાવડરૂપન મૂકી દે અને ઉતર નીચે. આંદરનું સોનું બદલ કાદ.’

રામજી બેળાકળો બેઠો રહ્યો.

‘ઉતર!’ નાગડાએ ત્રેરથી ચીપિયો પાંચો.

‘પણ આમાં આધાર વગર ઉતરાય એ જ ક્યાં છે? સોનું તો મળતું મળે પણ મારા દેરાગ જ રમી જાય ને?’

‘જો હું રસતો કરી આપું.’ કહેતો નાચક આમળ બેઠો ને જરૂર પરની વેલો તોડી લોપી તેની કાંચી રસી સલાડવા લાગ્યો. એના દાયની કાંચી જોતાં રામજીને પણ થયું કે નાગડાના દાયે કરતાં

તો સોનચુકામા ઊતરવું જાહેર હતું

ગરસી તૈયાર થઇ એને રામજીના હાથમા એક
છેડા સોપતો નાગડો જોલ્યો, 'લે, ઊતર દવે' ગીન્ને
છેડા દુ પકડી ગયું છું' નિરુપાય રામજીને તેનું
કહેવું સ્વીકારવું પડ્યું મેનરતા મેનરતાયે નાગડાંએ
સૂચના આપી, 'ને માનુષ્ય મોનુ જદાર નદિ નાવે
તો બિંદગીથી નવડા ડાખીશ'

ગમજીની ગભરામણ રૂપી મધ દની જાણે દયેલા
પેકાતા હોય તેમ, ઊતરતા ઊતરતા તે પોતા ડાખીના
ધગધગ સાલગતો હતો ચુકા માં કિનારે રેક્યા
દળવો એવો થઇ તેણે ચુકા માં કિનારે રેક્યા
પગ દરતા એની ઝીક ધમી મધ ચુકામા તેણે કપેના
ધોર અધારને જદસે દિલેજાની આદીન દુઝુ આજુ
અજવાળુ પથરાયુ હતું ત્યારે તો એનું જીવન દાર પજુ
હોયુ જોઈએ' તેણે વિચાર્યું, ને એ મને તો નાગડો
જળ માટે છે.

પજુ પોતાનું પહેલું કામ દવે મોનું મેળવી લેવાનું
હતું આ જ મળવામાથી પેગી કાઢી તેણે ડિવા
સળી મળમાની આદરના મોતના તોળના પુરા
વર્તને પ્રકાશે નધુ અગજાટ પકડ્યો કોઇ દેવ,
ગાધર્વ કે કિંતરનો વાસ હોય એ પ્રમાણે ખાંકની
નાનીમોની ખાવો વચ્ચે સોનાના દાગિયા ને દાગિયા
ભાપો પડ્યા હતા તેણે એક પડી એક એ ઉઘાડી
જોયા એક લે ને બીજી મૂકે પોતાનું મગજ તેને
અસહી જતું વાગ્યું છેવટે અચંચના મેળવી તેણે
પોતાની બેઠા, ઉપાડી શકાય એટલું દેખા ભરી
તે ડાખી લીધી

ગમજીના મનના ઘોડાએ દવે પતાણુ માડ્યું જમ,
આટલું છે એ પોતે નાગડાથી સુરક્ષિત રીતે ઉપાડી
નવય તો તેનું આજન્મ દાળદર કીરી જળ્ય કેટલા
પાગડરી હોટે તે મેળવી શકે ? ને 'વડા દરવાજા'માયે
પહેની ખુરશી ન મળે ?

એમ ને એમ તરંગોમા ગચતો ગમજી જાધેની
ફાટ ઉઠાડીને આગળ ચાલ્યો પામા સવળા પડતા
હોય એમ લાગ્યું ગીધી જ રીડીએ દાળકેતાર જીવન
ફાટક મળી આપ્યું જેના જગજર મો આગળ તરાઈ
ના પાણી શાન્ત પથગએવા પડ્યા હતા એ પાણીમા
ફાટ ચુકાડીને તેણે તરાઈનો તાગ લેવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ

એ ન આયો જો, રામજી મુઝાય એમ ન હતો ફાટ
પાણીમા જ રેડા દધ, તેનો જીએ છેડો તેણે દાતોમા
મજબૂત પકડી લીધો ને પછી ફરી પડ્યો પાણીમા

પરંતુ રામજીએ માનેલું એટલે સુધી પાસા
મનમા નહોતા પડ્યા ચુકામા ધણી ના તાગી હોય
તેથી કે અગમચેતીથી નાગડો પહેરેથી જ ટેકરી ડા
રોચે ચારે જાણુ નજાવી ન્હો દતો તે ડા નજરે
તમજમા તરતો સફેદ આકાર તરત પકડી પાવ્યો
પગવાર એ એને પાણી કાપતો જોઈ રહ્યો અને પછી
ગીધીએ ક્યાવને તે દોડ્યો ધારને છેડે ચાલી,
'દગમજો' એટલી ખૂશ માગતા બેજે જ ફરતે
તમજમા ફરી પડ્યો અને એક ગૂચી નધ તે ગદાર
નીકળ્યો, ત્યારે તો ધર ને ગમજી અચ્ચેનો અગધો
પથ એણે કાપી નાખ્યો હતો.

દવે થ દરવું ? ગમજીએ આગમ તો કળી જ
વીનું ને હાથ નીધો કેડ પર વાળ્યો પણ નાગડો
તો જીજ જ પડે પાણીમા ચમાઈ ગયો ફિકર નદિ
અદીથી કધ દૂર નદિ નીકળે માની નામજીએ કટાર
તૈયાર રાખી પણ એ એમની એમ જ રહી મધ નાગડો
અલગત એને પડ્યો જ નીકળ્યો, પણ એને હાથ
ઉગામવાનોયે પૂરો અવકાશ મળે તે પહેલા તો
એના મોથા પર તેના મુકાનો થા એવા તો નેરથી
પડ્યો ? એ ગીધી તીચે ઊતરી ગયો

નાગડાનો એ મુકો ગમજીને એવો તો સળન
વાગેનો કે પાણીમા ફૂચવાની સાથે જ સો ડાખાણી
ફાટનો છેડો તેના દાતમાથી વધૂની ગયો એણે ન્યા
ડીધો—મગજીએ કે નાગજીએ દવે તો મધી પેગની
પોતાનો જન જચાવવાની કગાની દતી ને પોતાની
કાગેનિવન પર એ પૂરો મુરતોક હતો જેટની કાગેનિવન
એ નાસતા સુવ કે ચિત્તા પર જતાડી મકતો એટની
જ મો મગના સત્તુ પર પણ જતાડી ચકતો દતો

મે પામ્યા તો એ પાઠો પાણી જદાર નરી
નીકળ્યો નાગમએ પહેલેથી જ કેમ જાણે એની વેન
ગજુ ન કરી ગળી હોય, તેમ ગમજી પાણી જદાર
ફૂરી નીકળતા જ તેનું ગજુ એણે હાથોની ચુકમા
જકડી લીધું એ સાથે જ રામજીનો હાથ પથળીપડ્યો
ને ગજુ રૂપાના ચમ્પ મારતી નજરે પણ તેણે ધા
કયો અને તે માનુષ નીવડ્યો તેની કટાર નાગડાના
(અનુસંધાન આગળ પાન ૭ને છેડે)

કર્નલ ટી.ઈ. લૉરેન્સ

આદર્શના

ખંડિયેરનો

ફકીર

મીઠુભૂમિની સેવામાં પોતાની જાતને અર્પણ કરનાર તે ઘણા મહા પુરુષો મળ્યા આવશે, પરંતુ એ જાધમાં લૉરેન્સનું સ્થાન નિરાકું છે. દેશસેવા કરીને તેનો જલ્દી મેળવવાની આશામાંથી કોઈક જ મુક્ત દશે. લક્ષ્મીની, પદ્મીની, કાર્તિકીની, વશની અને કેઇ નાદિ તે છેવટે પ્રસિદ્ધિ અને પ્રસંશાની પશ્ચ અભિલાષાના બંધનથી કોઈ વિરલ પુરુષ જ મુક્ત દશે. ઇંગ્લેન્ડના ઇતિહાસમાં એવો વિમુક્ત આત્મા તે એક જ જણાયો છે: હોમસ એડર્ડ લૉરેન્સ. એ કમનસીબીની વાત છે કે ઇંગ્લેન્ડની સામાન્યવાદી સરકારે તેની નિખાલસ માનવસેવાઓને ન્યાય આપવાને જલ્દી તેને પોતાના દરિયાર તરીકે વાપર્યો અને પોતાના મદદકારીને છેક છેલ્લી ધડીએ તૂટી પડતું જોઈ રહી આદર્શના ખંડેર સમુ અપરીત જીવન વીતાડતાં પશ્ચાત્તાપ ભર્યે દિને એણે જીવનસમાપ્તિ કરી.

લૉરેન્સની ગિરિમાળાની તળેટીમાં ઇ. સ. ૧૮૮૮ના જાન્યુઆરી ૧૫મી તારીખે લૉરેન્સનો જન્મ થયો હતો. કુમારવયથી જ તેણે આખો કામગીર દત્તો, પરંતુ તેની આસમાની આખોમા ભુદ્ધિની ચમક હતી. રકૉટ-લક, ઇંગ્લિશ ઍનલના ટાપુઓ, હિંદી અને આર્યવેદ એક જોડામાં આઠેક વરસ રખાયા પછી તેનું કુટુંબ ઍક્સફર્ડમાં રિયર ઇન્ડેન્ટ રજૂ રફૂલમાં ગેઠા એ ખેલેલા તે એ પોતાના મોટા ભાઈઓ પાસેથી લખતાંવાચતા શીખી ગયો હતો. એકલું-અંગેજ જ નહિ-લેટિન અને ફ્રેંચ પણ. અને એ રીતે ત્રણ ભાષાઓના સાહિત્યનો વાચનલાભ એ લેવા મેંડ્યો. ફોટોગ્રાફી માટે માઇલેના માઇલો સાઇકલ પર દોડના જવામાં એને ખૂબ મજા પડતી, પણ એથી થે વધુ મજા તે રોમન રથાપત્યના પુસ્તકો વાંચનામાં પડતી. શાળાના યાત્રિક જીવન નરફ તેને અણુમમે હતો. વક મશીની ત્યારે તે આસપાસના પ્રદેશમાં ભટકતો. ઍક્સફર્ડની જીસસ કોલેજમાં તેની અસાધારણ ભુદ્ધિએ અધ્યાપકોનું ધ્યાન ખેંચ્યું. ઇતિહાસ, ભૂગોળ અને પુરાતત્ત્વનો તેને નાદ લાગ્યો હતો અને તેના એ શોખથી ડૉ. ડી. જી. હૉગર્થની નજર તેના ઉપર ફરી. રબરઓના વખતમાં લૉરેન્સ ઇંગ્લેન્ડનાં ઐનિદાસિક રચણોમાં ફરતો—વખત મળે ત્યારે ફ્રાન્સ સુધી પણ ફરી આવતો. પ્રાચીન ખંડિયેરોમાંથી તે ભૂતકાળનો ઇતિહાસ શોધતો હતો. અને જ્યારે તે ભૂતકાળમાં લીન થઈ જતો ત્યારે પોતાની જાતને પણ ભૂલી જતો.

મધ્યકાલીન કળાના ઝોના અભ્યાસે એનું મન એક નવી જ દિશામાં દોલું—યુદ્ધવિજ્ઞાનમાં. અંગેક પુસ્તકો તેણે ઉઘલાવ્યાં, યુદ્ધો, યુદ્ધચત્રો, ઘેરા ને રાજકળાં વિશે ઘણું જાણ્યું. પણ એમાં જે એક જાગત ઝોના પર આકર્ષણનું પરિણામ અતીવ જમાવતી ગઈ અને તે હસાઈઓ અને અરણ્યો વચ્ચેનાં ધર્મયુદ્ધોની જીવન લૉરેન્સની જાન માટે જન્મેલી તુષ માત્ર પુસ્તકોથી છીપતી ન હતી. ધર્મયુદ્ધોનું ફરક્ષેન—પેરેટાર્કન અને સીરિયાનો પ્રદેશ તેની કલ્પનામાંથી ખસતો ન હતો. યુદ્ધેટીસ નદીની રેતી નીચે દટાઈએલા મધ્યયુગનાં રથાપત્યના અભ્યાસ માટે તેના હૃદયમાં પ્રખર જિજ્ઞાસા જન્મી હતી. અને પછી તેને કોણ રોકા શકે? સાદસ-જાનની જેને જૂળ લાગી હોય તે માત્ર પોતાના ધ્યેયને જ જોઈ શકે છે, પણ વચ્ચે આવતી મુશીબોને નથી જોઈ શકતો. એ મુશીબોતોનો તેને ડર ન હતો. અનેક મુશીબોતોનો સામનો કરીને તે એકલો પગે ચાલીને સીરિયા આખામાં ફરી વળ્યો અને પોતાની ઇચ્છા પૂરી કરી. પુરાતન સિદ્ધકળાના પત્થરોમાંથી તેણે ઇનિદાસ ઉઠેલો.

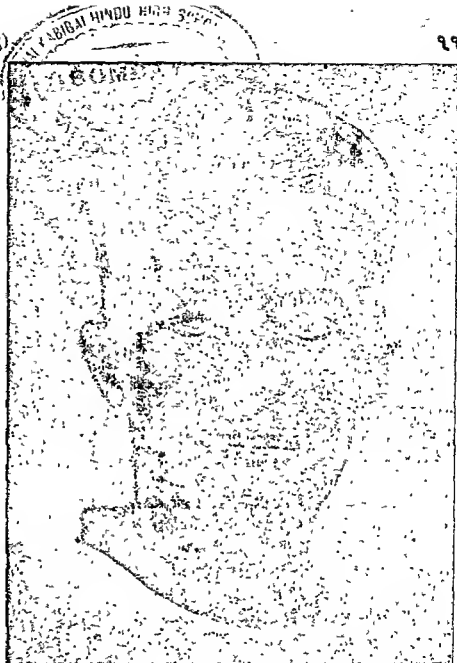
૧૯૧૦માં લૉરેન્સ ઝગલતી ફોદ સાથે ઍક્સફર્ડ વિદ્યાપીઠનો રનાનક બન્યો. સીરિયાની સફરથી તેનું જાન સમૃદ્ધ બન્યું હતું.

ડૉ. હૉગર્થે યુદ્ધેટીસના કોઈ ધર્મયુદ્ધોના જમાનાના રથાપત્યના સંશોધન માટે જતા હતા. તેને લૉરેન્સની જાનની તુષ્ણ માટે માત્ર ઉત્પત્ત થયું હતું. લૉરેન્સે

આ દિશામાં વધુ અભ્યાસ કરવા શિખ્યવૃત્તિ મેળવી અને ડૉ. હોમર્યની સાથે સીરિયા ગયો. ચાર વર્ષ સુધી તેણે આદિશામાં શોધખોળ કરી અને સીરિયા, પેલેસ્ટાઇન તથા મેસોપોટેમિયામાં પારીક નિરીક્ષણ કર્યું.

આ પ્રવાસોએ હોરેન્સના જીવન ઉપર ઘણી ઊંડી અસર કરી. તેણે જોયું કે અરબ પ્રજા તુર્કોના ખલીફના અમલ નીચે રીયાતી હતી. પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચે સંસ્કૃતિ, વિદ્યા અને વ્યાપારની આપલે કરનાર આ મહાન પ્રજાને સમજવા તે તેની સાથે જોાનપ્રેન થઇ ગયો, અને તે માટે તેણે યુરોપી પોશાક અને રહેણીકરણોનો પણ ત્યાગ કર્યો. તેણે અરબી પોશાક અને અરબી રહેણીકરણી અંગીકાર કરી. આમ અરબ અને અંગ્રેજ વચ્ચેની જાતીય દીવાલો અદશ્ય થઈ અને અરબ પ્રજાના હૃદયમાં હોરેન્સને જિંચું સ્થાન મળ્યું. સેવા અને પ્રેમથી તેણે અરબ પ્રજાનું હૃદય જીતી લીધું.

છગિસ્ત, અરબસ્તાન, તુર્કી અને ઓસમાં પણ તે ફરી વળ્યો. તેણે ઘણું જોયું, ઘણું અનુભવ્યું, ઘણું સંશોધન કર્યું; પરંતુ તે કોઇપણ જાતની કામના વિના પોતાનું કર્તવ્ય કરતો હતો. તેને ખદ્દો કે ફજા મેળવવાની

આને તો એનું જીવન દંતકથા સમું બની ગયું છે, પણ અરબના એ મશાલચીએ જે જોમ ને આરમૂથી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને પોતાની સેવા સમર્પી અને એ સમર્પણ પાછળ સેવેલા આદર્શના જે ભુક્ષા ઊડતા જોયા ને જીરવ્યા, એણે એનું આખું જીવન એક કરુણ-પ્રશસ્તિ સમું બનાવી દીધું. આદર્શના એ ફકીર કર્નલ હોરેન્સનું નામ આપણને ઘણા ઘણા પૂર્વગ્રહો જન્માવે છે, પણ એનું આ ચરિત્ર વાંચ્યા પછી તો એની પ્રમાણિક નિષ્ઠા પ્રત્યે માન, એની નિરુપદ સેવા પ્રત્યે આશ્ચર્ય ને સંગદિલ રાજદ્વારીઓએ હીણેલા પૂર્વજીવનની સ્મૃતિઓથી સીજાતા એના પશ્ચાદ્જીવન પ્રત્યે જરૂર સહાનુભૂતિ ઊપજશે.

ધ્રુવ ન હતી. માતૃશૂનિના એક અદના સિંચાલી તરીકે પોતાનું સર્વસ્વ દેશસેવામાં અર્પણ કરી, મૂંગી દરજ્જા યાત્રીની એક અગવડયા સિંચાલી તરીકે મરી જવું એ તેની ઇચ્છા હતી. તેની સાદાઈ, તેની નરમાશ, જ્ઞાન માટેની તેની તૃષ્ણા અને ક્રાંતિચી દૂર રહેવાની તેની નિરભિમાન વૃત્તિ બાળે જ ળીળ કેમકે પુરષમાં બેઠે શકાય છે. તેનો સ્વાવલંબી સ્વભાવ તેના આપા સાદા શ્રવણને અનુરૂપ હતો. પોતાના નિભાવ માટે તે મનૂરી પણ કરી લેતો. તેની રહેણી-કરણીમાં પશ્ચિમની પ્રજા ન આવરી શકે તેવી સાદાઈ હતી. પોર્ટ સૈયદમાં વસાવવા કાલસા સારવામાં પણ તેણે લઘુતા નહોતી અનુભવી.

લૅરેન્સ ઇંગ્લેન્ડ ગયો ત્યારે તે અરણ પ્રજાનું હૃદય જાતી સાથે લેતો હતો એટલું જ નહિ, પણ પોતાના ભાવિ કાર્યક્રમનું વિશાળ ક્ષેત્ર પોતાની પાછળ મૂકતો ગયો હતો. પોતાના જ્ઞાન અને સંશોધનથી તેણે ઑક્સફર્ડ વિદ્યાપીઠનું મુખ ઉજળું કર્યું હતું; યુક્રેનીસ નદીના તીર-પ્રાંતમાંથી પુરાતન સિલ્કકળાના નમૂનાઓની શોધખોળથી તેણે બ્રિટિશ સંગ્રહસ્થાનને સમૃદ્ધ કર્યું હતું; નજીકના પૂર્વનું ભૌગોલિક અવલોકન કરીને તેણે બ્રિટનની યુદ્ધકચેરીની કામતી સેવા જાળવી હતી. તેને ઇચ્છા હોત તો બ્રિટિશ પ્રજાશ્રવનમાં અને રાજકીય શ્રવનમાં પણ તે જિંદગી સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકત, પરંતુ લૅરેન્સે કદી જાહેરાતી ઇચ્છા રાખી જ નથી. તે તો પાછો પોતાના અભ્યાસમાં લીન થઈ ગયો.

એવામાં ૧૯૧૪નું મહાયુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું. તુર્કી જર્મનો સાથે ભળ્યું. બ્રિટનના પૂર્વ સાથેના સંબંધો બધા ભોજમમાં આવી પડ્યા. લૅરેન્સને લાગ્યું કે અરબોની સહાયથી જ બ્રિટનનું હિત સાચવી શકાય. એક પંથ અને દો કાળ. સ્વાતંત્ર્ય અંખતી અરણ પ્રજાને પણ એથી તુર્કીની ધૂસરી તોડી પાડવી સુગમ બને.

યુદ્ધ વખતે લૅરેન્સ ઑક્સફર્ડમાં હતો. તેણે પોતાની શોધોનું 'The Wilderness of Zin' નામનું પુસ્તક તાજેતરમાં જ બહાર પાડ્યું હતું. તેનું મન હતું યુદ્ધ તરફ વળ્યું નહોતું, કારણ તેને લાગ્યું હતું કે પોતાને લડવાની તક મળશે તે પહેલાં તો લગ્ન જાતમ થશે!

પણ એમ ન થયું. ધાર્મી કરતાં યુદ્ધ લંગાણું. અને લૅરેન્સથી હવે ન રહેવાયું. સર કૂટ હેડેસે પાસે જઈ

પોતાને યુદ્ધખાતામાં ભેડવાની મામણી કરી. અદ્દર. વરસના કૂટ વગરના એ જીવાનને ભેડ હેડેસે તો હેરત પાગી ગયો, પણ લૅરેન્સે જ્યારે પોતાનું નામ કહ્યું ત્યારે એનો અંદેશો દૂર થયો. તુર્કી એ જ વખતે જર્મનો સાથે લાગ્યું હતું ને લૅરેન્સનું રાતા તથા કાળા સમુદ્રના કિનારાનું જ્ઞાન ત્યાંની રિયલિટી અત્યંત હતું. લૅર્ડ કિંગને એની જીલ્દની કદર કરી. તરત તેને બસસ્ટી ખાતામાં ગેસેપોટેમીઆ મોકલવામાં આવ્યો. હવે તેની એવી કારકીર્દી શરૂ થઈ કે જેણે ક્રાંતિ અને પ્રસિદ્ધિથી છોટે ભાગનાર આ માણસને જાગૃતીસીએ ચક્રાવ્યો.

લૅરેન્સ સીધો હેમ્પ્શ (અરબસ્તાન) આવ્યો. તેનો રાજા હુસેન તુર્કીના હાથ નીચે હતો. હુસેનના પુત્ર ફૈઝલ ઉપર લૅરેન્સની આંખ ઠરી હતી. ઊંચબિંદ ચંદ્ર અંગ્રેજી અરણ પ્રજાને ફૈઝલના ઝંડા નીચે એકત્ર કરી, તુર્કીને લાંબી કાદી, સ્વતંત્ર અરણ રાજ્ય સ્થાપી બ્રિટિશ સલ્તનતના માર્ગને નિર્ભય થતાવલો એ લૅરેન્સનું ધ્યેય હતું. તેણે પોતાનું કામ શરૂ કર્યું. હુસેનને તેણે ઇંગ્લેન્ડના પક્ષમાં લીધો અને અરણ પ્રજામાં તુર્કી વિરુદ્ધ અસંતોષ ફેલાવી તુર્કી સામે બળવો જમાવવા ઘુમવા લાગ્યો. એ સંગઠતા રેતાળ પ્રદેશમાં લૅરેન્સ પટોળિયની જેગ ફરી વળ્યો અને અસંતોષના ઉકળાટમાંથી બળવાની આગ ફેલાવી. ૧૯૧૬માં હુસેન તુર્કીની ધુસરી ફેંકી દીધી અને પોતાની સ્વતંત્રતા જાહેર કરી. પોતાના ધ્યેયને પહોંચવા લૅરેન્સે સોનાની નદી વહેતી મૂકી અને અરણ પ્રજાને મોટી આરામો આપી. અરબસ્તાનમાં લૅરેન્સના સાહસોની આ કરુણ ખાણ હતી.

ફ્રાન્સની રણમુખી ઉપર જર્મન લશ્કરો સામે ખડકાંબોલાં દુનિયાનાં સમર્થ સેન્યોનું દળાણ ચોપું કરવા જ્યારે બલિનના વિચલિતતાઓએ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની ગરદન ઉપર કાપ મૂકવા—સુએઝની નહેર ઉપર હુમલો લઈ જવા—ની ચોળના અમલમાં મૂકી ત્યારે પેસેસ્ટાઈન રસાકસીનું કેંદ્ર બન્યું. ૧૯૧૭માં જનરલ એલ્લનબી ગાગા શહેર પાસે ગોરચા માંડીને બેઠો હતો ત્યારે લૅરેન્સે તેની કામતી સેવા જાળવી. આ વિશાળ અને ઉત્તર પ્રદેશમાં તુર્કીના વહેવારનાં સાધનો તોડી નાખવાં, તેમનો ખોરાક દાર-

ગોળો અને સરસામાન લૂંટી લેવાં, તેમની ઉપર અત્યાચાર છાપા મારીને તેમનું મનોગણ તોડી પાડવું, રેલવેના માર્ગ ઉપેરી નાખવા, સામી જાતીએ લડવાને જલ્દે બીજી દબ્બર રીતે તેમને હેરાન કરવા અને તેમની હરોળોની પાછળ રહેલી પ્રજાને તેમની વિરુદ્ધ ઘડ કરવા ઉચ્ચેરની એ લૉરેન્સની કાર્યરેખા હતી. તેની સલાહ પ્રમાણે ફ્રેંચ મદીનામાં તુર્કી સેન્યને બૂધે મરવા દહને મદીનાનો જલદારની દુનિયા સાથેનો મંબંધ લગભગ તોડી નાખ્યો અને લૉરેન્સ પોતે ઉત્તરમાં પવનવેગે ફરી વળીને જળવાની આગ ફેલાવતો ગયો. તે છેક સીરીઆમાં વધુ દુસ્મનોની પાછળ પહોંચ્યો અને ત્યાનો પ્રજામાં ઘડ ફેલાવી તુર્કી સેન્યની સ્થિતિ કફેાડી કરી નાખી. પાછા વળતા તેણે અરબ જળવાઓની સરદારી લઇને ૧૯૧૭ના ઓગસ્ટમાં મા'આનમાં પાસે એક તુર્કી દુકાનીને દગવી. તેના આ પરાક્રમે માટે દગ્ગર અને ફ્રાન્સે તેને જે માન આપવાની તત્પરતા જતાવી તેનો સ્વીકાર કરવા તેણે ના પાડી. લૉરેન્સે તુર્કીના મોરઆની પાછળ છાપા મારીમારીને મુખ્ય હુમલો કર્ક દિશામાંથી આવશે તે જાણત તેમને ભ્રમણામાં રાખ્યા, અને છેવટે જયારે એકલગી તુર્કી સન્યને તોડી પાડતો હતો ત્યારે ૧૯૧૮ના ઉનાળામાં લૉરેન્સ સીરિયાના ખાટનગર દમાસ્કસ ઉપર ચડી ગયો અને તે શહેર કબ્જે કર્યું. એકલગી આવી પહોંચ્યો ત્યાં સુધી એ સાદસતીરે દમાસ્કસ કબ્જે રાખ્યું.

આ જલ્લ કરતાં એને પૂરાં સાત વરસ લાગ્યા હતા. એનું પૂરું જ્ઞાન અહીં કરીએ તો તે પાનાના પાનાં જરાય. ફ્રેંચના કહેાથી અરબ પોસાક અપનાવી, ઊંટ પર જુરીજુદી જનિઓ વચ્ચે સલાહ કરાવવા રખડતા, સંઘ્રહણીથી પીડાના અને જેલાન ચર્ધ જવા જતા જુરીજુદી જાવણીઓમાં સંદેશ પહોંચાડતા લૉરેન્સનું ત્યારનું વર્ણન કેાધ ગાથા જેવું જ છે. એ પર એક નહિ પણ અનેક પુસ્તકો આજસુધી લખાઇ ચૂક્યા છે, પણ તેમાંયે લૉરેન્સના જીવનમાં રસ ધરાવનારાએ એના પેતાના 'Seven Pillars of Wisdom' ઉપરાંત કેપ્ટન લિડલ હાર્ટનાં જે પુસ્તકો 'The Ghost of Napoleon' અને 'T. E. Lawrence in Arabia and after'

આસ વાંચવા જેવાં છે. શિસ્તના જાન વગરના એને કટ્ટર વ્યક્તિવાદી અરબો પર એણે જમાવેલા કાજૂનું એમાં સંચું પ્રયક્ષરણ કરેલું છે એટલું જ નહિ, પણ લૉરેન્સના કાર્ય પ્રત્યે બ્રિટિશ અને ફ્રેંચોએ કેટલી દલ સુધા ઉપેક્ષા જતાવી હતી એ પણ એમાં નિષ્પક્ષ-પણે રજૂ થયું છે.

ફ્રેંચે તો કંટાળીને ઘણી વાર સલાહ કરવા તત્પરતા જતાવેલી, પણ રણના આ મંશાત્રચીએ છેવટ સુધા તેને રોક્યો હતો ને છેવટ સુધા બ્રિટિશ બ્રિગેડની સલાય વિના જ અરબો સાથે એ ઝખૂમતો રહ્યો હતો. પરિણામે ફ્રેંચને જ નહિ, પણ અરબ જલ્લ-બચ્ચાને ખાત્રી થર્ધ મધ હતી એ લૉરેન્સએ અરબ આઝાદીનો પ્રામાણિક લડવૈયો છે, અરબસ્તાન માટે અરબ જેટલી જ એને લાગણી છે અને એ માટે એમના જેટલું જ એ સદન કરી શકે છે. તુર્કીએ એના માથા માટે ઇનામ કાઢેલું, પણ એ માથું તો સદા અરબોનું જ ભાગીદાર રહ્યું.

૧૯૧૮ના નવેમ્બરમાં વિશ્વવિખ્તર્નો અંત આવ્યો. પરાજિત તુર્કીમાં કમાલ પાશા કાન્તિની મશાલ લઇને ધૂમતો હતો. તેણે 'યુરોપના માંદા માથાસ' (તુર્કી)ના સંકેલા અંગ—સીરિયા, પેમેસ્ટાઇન, હેજઝ, મેસો-પોટેમિયા અને આરબીનિયા—તથા દીર્ધા, કાગ્જુ કે તે તુર્કીની નળખાઇનાં કારણુ હતા. અરબ પ્રજા હવે તુર્કીની ધુંસરીમાંથી છૂટી થઇ હતી. ૧૯૧૯માં ફ્રેંચ અને લૉરેન્સ સુલેહ પરિપદમાં ભાગ લેવા પારીસ આવ્યા. લૉરેન્સનું નામ દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂક્યું હતું. અત્રાત અવસ્થામાં રહેવા ઇચ્છનાર આ સાદસ-વીરો તેના સાદસોએ કર્નેલ લૉરેન્સ ઓફ અરેબિયા તરીકે જગજગતીસીએ યાચ્યો હતો. તેને પોતાનું સ્વપ્ન હવે સિદ્ધ થતુ લાગ્યું, પરંતુ પોતાની ઝળકતી કૂતેહ માટે તેને જરા યે અભિમાન નહોતું. કર્નેલ લૉરેન્સ પારીસ આવ્યો તે દિવસે પારીસ દુનિયાની આશાનું કેન્દ્ર હતું. આખી દુનિયામાંથી કરોડો માથુસો પારીસ તરફ મીટ માંડી રહ્યા હતા. યુદ્ધની વિનાશકતામાંથી પારીસની પરિપદ નવી દુનિયા સ્થશે એમ પ્રજાને કહેવામાં આવતું હતું. રાષ્ટ્રીયતાની સંકુચિત દીવાલો ત્યાં અદશ્ય થર્ધ જશે, શુલામ પ્રજાઓ સ્વતંત્ર થશે અને નળણી પ્રજાઓ નિર્ભય જનશે એમ લોકોને ખાત્રી આપવામાં

માટે છૂટ્યા છે ત્યારે તે તત્ત્વ આખી દિશાની દ્રેનમાં નાસી છૂટ્યો હતો.

આ પછી તેના જીવન ઉપર વધુ પ્રકાશ પડી શક્યો નથી, સિવાય કે તે વાદનોની ઝડપ વધારવા માટે અળતરા કર્યા કરતો. દરિયાઈ કાફલા માટે પોતે તૈયાર કરેલી જાંતરવાળી ઝડપી ઘોડની પરીક્ષા કરવા માટે તેની ઉપર ખરેખરે મારો ચલાવવામાં આવ્યો હતો. ૧૯૩૩માં દેલીનુડની એક સીનેમા કંપનીએ તેનાં અરણ્યતાનનાં સાદસોને ફિલ્મમાં ઉતારવા, તે ફિલ્મમાં પાક લેવા અને યદલામા દસ દબાર પાર્લેડ આપવાની માગણી કરી. પરંતુ કોઈપણ જાતના પ્રયોગનાથી મુક્ત રહેલા હોરિસ તે કેમ કબૂલ કરે? એને શ્રમની રોડી જોઈતી હતી ને એ માટે એણે અંતિ-દાસિક લેખનકાર્ય હાથ ધર્યું હતું.

૧૯૩૫ ના મે માસમાં આ મહાપુરુષના જીવન

રતનાવલી

૧ '૧૬ અપારાધને ઉતારાં છે.' — હેનલ

૨ 'જેના કીર્ત્યમતિ નથી એની અવોન'ત ન છે' (Non progenies regredi).

૩ 'પુત્ર સદાય મેવા ન હશે, જેવા સો-એ કીર્ત્યને જનન, કીર્ત્યને જનન મહાર અને મુશીલ પુત્રને કીર્ત્યને મહાર ને શીલ શુ તે સો મેવા મન ઉપર છાપે.'

— રતો

૪ 'સત્ય સર્વકાળે મેલાવું પટે, પણ સાચ બોલવામાં ભોખ મેવા સમયમાં વિરોધે કરીને.' — કોલરિસ

૫ 'જે બૂણે મરે છે એને ખવરાવે, નહિ તે તમે એની હત્યા કરી ગણાસો' — એન્ડ્રોસ

૬ 'માણસ વધારવું ધન રાખે ને પંપદ ન રાખે છે.' — ઝાગરિટન

૭ 'એક માણસ આપણે છે, તે બીજો બૂણે મરે.' — રીનાર્ડ કહેવ

૮ 'કાલજી નવા, વિચારના પ્રચાર સાર ઉત્તમ વ્યાસપીક છે.' — મોનિએ

૯ 'એક હત્યાથી અપરાધી અને અનેક હત્યાથી માણસ યોગનાથક પાથ છે'

— ઇરિસ

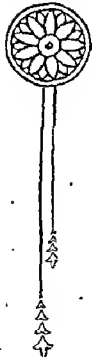
૩ પા.

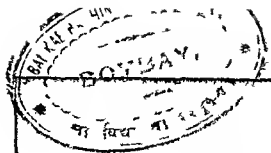
નાટક ઉપર છેવટનો પડો પડ્યો. ઇન્ડિયા ડારસેટ પરગણામાં થોવિમન કેમ્પ પાસે ન્યારે પોતાની વેગવાન મોટર સાઇકલ પર એ જતો હતો ત્યારે સાઇકલ ઉપર બેઠેલા એક જાળકને તરિને નીકળવા જતાં તે પોતે જ સાઇકલ ઉપરથી ઊડી પડ્યો અને તેની ગોપરી તૂટી મધ. ૧૪૨ કલાકની જોશુદિ પછી ૧૯મી તારીખે તેનું અવસાન થયું. તેની ગોપરીને એવી છબ્બ પહોંચા હતી કે એ તે જીવે છે. તો પણ પાગલ બની જત.

શ્રમ રહીને મૂળી મેવા કરનાર આ મુકનાતમાને મૃત્યુ પછી પણ પ્રસિદ્ધિ કે કીર્તિ નહોતી જોઈતી. તે સવારે દરવાજા પાસે એકદા થયેલા તેના પ્રસંગકે એ તેના મરણની જાહેરાત પ્રાપ્તી ત્યારે તેમાં હોરિસની અંતિમ છબ્બ જણાવેલી હતી: 'મારા શબના સ્મરણ-અરસમાં મારા અંગન મિત્રો સિવાય બીજા ન આવે અને મારી કથાર ઉપરે વેરવા માટે કોઈ કૂલો ન મોકલે' આ તેની મૃત્યુના દત્તી.

એ છેવટો એ દિવસોની લખમતા અને કારુણ્યનો સમાસ 'Seven Pillars of Wisdom' માં કરતો ગયો છે. પણ સાચા હોરિસનું તો એ અખું ચિત્ર જ આપી શકે. એ ચિત્ર તો બેકારીની ઉદ્દેશી રોએ રહી, અરધે જૂણે પેટે એણે લખેલી 'The Mind' માં જ પૂર્ણ બિતર્કુ છે. પોતાના ઉત્તર-જીવનની ગંધી ઠગીગીઓ એણે એમાં સાદર્ભ ઉતારી છે. પરંતુ તેના વીલ પ્રમાણે એ પુસ્તક ૧૯૫૦ની સાલ પહેલાં યદાર પડી શકે એમ નથી, કારણકે તેમાં કેટલીક જીવંત વ્યક્તિઓના ઉલ્લેખ છે. પ્રકાશકોને કોઈ રાષ્ટ્ર સુચવાય તે માટે અમેરિકામાં તેની ખાર જ નકસો છપાઈ છે. તેમાંની બે તો કાપડા પ્રમાણે ત્યાંની કોંગ્રેસની લાયસેરીમાં રહી છે, ન્યારે બાકીની દરેક પ્રતની વેચાણ કીમત અત્યારે એક લાખ પૌંડ રાજાવામાં આપી છે.

જેને લક્ષ્મીનો લોભ ન હતો, એદિક સુખોની પાંડના ન હતી, કીર્તિ અને પ્રસિદ્ધિ માટે ઇન્ડિયા ન હતી, પદવીનો મોદ ન હતો, કદરવાનીની અપેક્ષા ન હતી, અને એ જાણું જેને માગ્યા વિના મળતું હોવા છતાં એણે એ વસ્તુઓનો નિરસકાર કર્યો અને અંધનોથી મુક્ત રહ્યો, તે પુરુષની કદર મૃત્યુ પછી યાચ કે ન યાચ, પરંતુ ઇન્ડિયા ઇતિહાસના પાના ઉપર તેનું સ્થાન ઠરી ચૂકું છે અને તે સ્થાન અનોક છે. (વિજય વાણી)

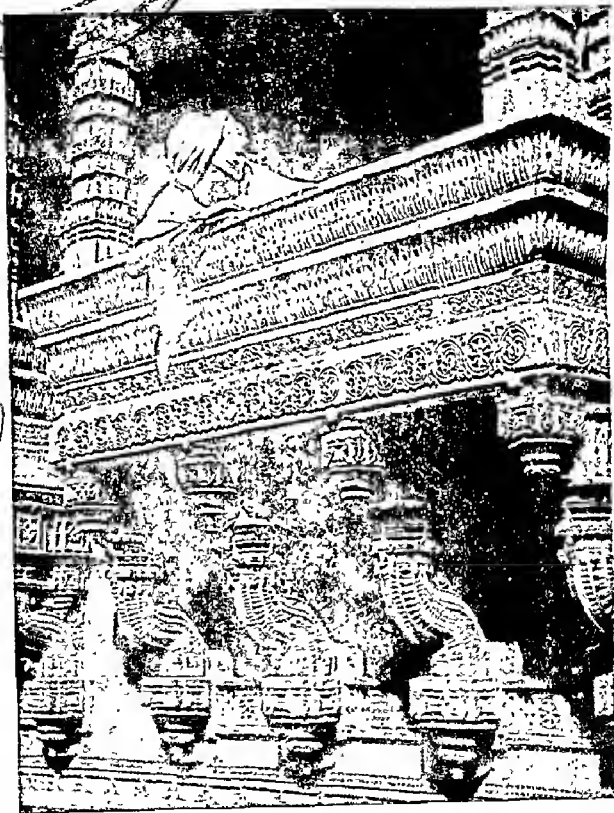

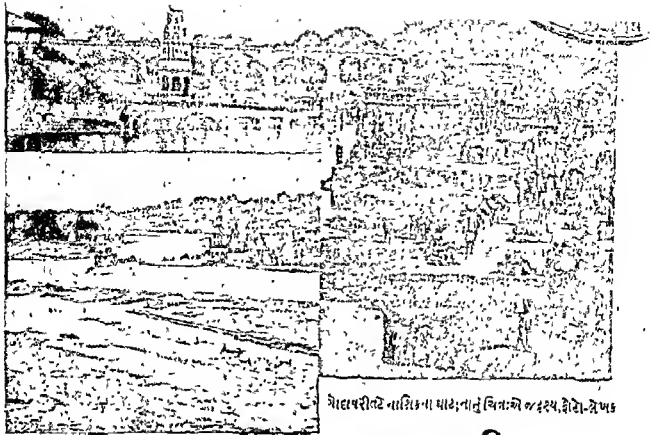

ભૂત । ગના ગીતો

ચિત્રકાર ત્રિશલાનીત પચોળી (શુભગત કલાસય)

BOMBAY.

ગોદાવરીતટે નાશિકના ધાર; નાનું ચિત્ર:એ બદર્ય,કોટો-ત્રેખક

મુંબાઈથી ૧૧૭ માઈલ દૂર આવેલું પુરાણુવિન
નાશિકં વાત્રાનું રથગ છે. મુળાદની નાશિક
જતાં હમતપૂરી પાસે યાત્રધાર ચરવો પડે છે.
કદવાણુ છોડ્યા પછી રસ્તા કોઠણુ મૂકી ૨૦૦૦ ફૂટ
હીંચે દક્ષિણના સપાટ મેદાન ઉપર ચડે છે. કચારા
ગયા પછી રસ્તામાં ક્ષમ છુમદા, વાચ વિકટ નાળાં
અને અગિયાર પૂલો પડ્યાં ગાઢી ચડાવ લે છે. તેમા મે
જૂના 'રિવર્સિંગ' સ્ટેશન પાસેનું નાળું વિદુરનાનમાં
હોવામા હીંચું (૧૬૦ ફૂટ) ગચ્છાવ છે. અર્દાનું સુદિમોન્દર્ય
ચોમાસે ગોદક છે. વીંત્રાંછમ નરુત્તવા, ખળખળતાં
નાળાં, લહેલાં તળાવ, લીલાં પીળાં ખેતરો, હોવાનોચા
ટેકરા અને આછોઆછો વરસાદ કંઈ અગમ્ય આનંદની
લહેર ચડાવે છે. ત્યાંથી પસાર થતાં દક્ષિણે મુળાદ મંલા-
કાનું હોવામાંહોંચું શિખર કમરુગાદ (૫૪૨૭ ફૂટ)
નજરે પડે છે અને અપ્રંગ, વિનનગદ, અર ગગેરે શિવા-
ચના કિશ્કાની ઝાંખી થાવ છે. આવા રમ્ય પ્રદેશમાંથી
પસારથવા પછી નળનાશિકમાં સુદિમોન્દર્યઔલુલાગે છે.

યુગેયુગે નવેનવે નામે પ્રસિદ્ધ થએલું કોઇ પણ
ધર્મસ્થાન હોય તો તે નાશિકં છે. કૃતયુગમા પદ્મનગર,

નવશીખ

યુગેયુગે નવેનવે નામે પ્રસિદ્ધ થએલું
હિંદુસ્તાનનું પુરાતન તીર્થધામ

જે કૃતયુગમાં પદ્મનગર, ત્રેતામાં ત્રિકેટક, દ્વાપર (શમયણ)માં
નરન્દયાન, કલિયુગમાં નવશીખ અને મુસલમાની દફતરે
મુલશનાનાદ તરીકે ઓળખાયું તે

આજનું નાશિકં

લેખક મુરેશ દોશિય એમ.એ., એમ.એસસી.

મુરખ લાગતાં પાણીના ઘેડાં ભરી જતા પૈસાનો સાદ મંજાળાતો નથી, પટમા ઘોળારાગના મંદિર પાસે ગોદાવરીનું મંદિર છે આ મંદિર આખું મિલ્કતના મેળા વખતે ઊઘટે છે. એ જ દારાગ મદિયામુઠ મંદિર, મારુતિ, મણેશ પગેરેનાં મંદિરો પેપ્પાના ગોદ દિગ્ગણે એ બંધાવેલા છે. ત્યાં શીતલા માતાનું પણ મંદિર છે. એમાં પહેલા નામલટ પાંચપે નામના માણુમે ગોતાના છોકરાને જાણ્યા નીકળવાથી માતાની માનતા માનેલી. માતાની જાણે પૂજા કર્યા છતાં છોકરા મરી ગયા એટલે એણે રીસ લાવી મૂર્તિ તોડેલી. રામ-ભટના એ તક પ્રમાણે તો આજે એક પછુટ્ટે બાબા રવી શકે એમ નથી. ખરું જોના તો 'ન કાટે વિચિત્રે દેવો ન પાપાને ન કર્મને.'

નદીના પટમાં પવિત્રતા પવિત્ર જગ્યા 'રામકુંડ' છે આ કુંડમાં રામ સ્નાન કરતા દત્તા એક કહેવાય છે. અધિકમાસ કે પવિત્ર પર્વને દિવસે શ્રદ્ધાળુઓનો ત્યા દરોડો પડે છે એ બીડમા નીચ અને ઉચ્ચ, તંદુર ને ગરીબ, સ્ત્રી ને પુરુષ અને ઘણી વખત તો માણુ નેમા ગાય ને યકરાનો એક ટળી જાય છે. કાચગા દહીં આદ્ય અને કંકુ લઈ પજમાનોને પ્રત્યાજ્ઞા કે શ્રાદ્ધ કરાવતા કે જરા વધારે 'મંથાએટ' આગાપામટે એમને આશ્રય કરતા ગોદ કુંડ પાસે થતા કેલાદત્તના સંચાલકો છે પૈ-પૈલાના કૂદ લેવા આજીજી કરતી માણુ કે માથાનું મુઝણું કરતો દત્તમ આજ સિત્તા પાત્રો છે. બિખારીને તો આ મદાસવાની જગ્યા છે એકદમ પાઈ નાખે એટલે એક ગોડું ટોણું તમારા ઉપર તૂટી જ પડવાનું. પછા એ ટોળામા રક્તપિત્તિવાથી માડી જન જનના આશ્રમાં કુખર્ષ અને રોગી પણ ખરા. ભરમ સુએલા દેદના દાડકા પણ આજ રથે પધરાય છે. ગંગાગોદાવરીમા પાવન યદ્ય ગોદાવરીસ્નાન બિજયતા અને ટોળે મળી પાણીના ઘાટા ફેરવતા માતાં બેસે આ પવિત્ર સ્થાને પુણ્ય લૂટે છે. શ્રુતુ પછીનો મોક્ષ તકી કરે છે ! જાણ્યોને જમાડવાનો સંકલ્પ કરી કેટલાયે શ્રદ્ધાળુઓ (પતુઓને મારે સર્ગનાં દાર જુદી બેસે છે. સ્નાન કરતાં પહેલા અને સ્નાન કરી લુગડાં કહે રથે જાલસાં તેની મુઝામણુ કરતા કેટલાક દોડા-દોડ કરે છે. કાદવ પ્રાયઃ અને ગોદકી તો પાર વિનાની છે. પરંતુ રાગ અને ગાનમ ઋષિએ પાવન કરેલી ગોદા-

વરીનો પ્રવાહ પાપપુણ્યને ધસડતો વહા કરે છે.

નાશિકમાં ઘણાં કુંડોના ગોરનો ઘંધો કરે છે. તેમનાં પગ જીયાનીચાટકરાએ ઉપર સાંકડી મલીઓમાં હોય છે. દરેક ગોર માથ રાખે અને શુદ્ધ મનાતી હોય. આટલાઉદીન ખિલજી અને મદમ્મદ એમડાના જુદમથી સિદ્ધપુર અને આંધાનેરથી નાસી છડી મલુવેદી જાણ્યો નાશિકમાં આવી વસ્યા છે. તેઓ પેટી-ઉતાર ગોરનો ઘંધો કરે છે. નાનનાતના ગોર જુદા દરેક ગોર પાસે પરાપૂર્વા ચોપડા હોય છે. કેટલીયે પેટીનાં નામ જડે. ૫૦૦-૬૦૦ વર્ષના જૂના ચોપડા તો સહેજ મળે. તેઓ વંશાવળી સાબિત કરે છે, અને એ રીતે જ નાશિકના ગોરે સમાચારવાની પેટી સાબિત કરી આપી પડોદરાની ગાદી ઉપર એમને દક અપા-વેશે. આજ પ્રમાણે શુદ્ધતાના હુદાર પણ અહીં આવી વસ્યા છે. આ સોક પહેરેલા, લાખા અને વ્યવહારે દક્ષિણી થતા જાય છે.

નાશિકનાં ત્રાવાંગિત્તવાનાં વસાય વખણાય છે. અહીંના તાંબટ પણ અસવ શુદ્ધતાના વતની છે. તેઓ દળુથે આંધાનેરની કાળાની પૂજા કરે છે. જદાર મરાઠી અને ધરમાં લાગ્યુંતૂટ્યું શુદ્ધતાની તેઓ મોસે છે. વાસણમાં ખાસ કરીને અભિષેકવાત્ર, સંપુદ, ધંડા, આરતી, દાંડા, ગાયર અને તપેશાં બને છે. દાંડા તો નકલી માલ આપાત થાય છે. નાશિકનાં જૂના ધરોનો આગલો ભાગ લાકડાંનો હોય છે. દિગ્ગણવાડા અને રામજી કંસારાના ધરના લાકડાની નકલી ખ્યાન ખેંચે છે.

નાશિકથી પાંચ માહજ ગગાપુર નામનું એક ગાંધું છે. અહીં ચોમાસે નાનો ધોધ પડે છે. આ ધોધને 'દૂધરથળી' કહે છે. દૂધ જેવાં સફેદ પડતાં નીર કયા ધોધનાં મનોદર ન લાગે ? આ રથળ પ્રાચીન કાળમાં ગોવર્ધન કહેવાતું. રસ્તે જતા પાંગરાનાં ચક્ર ઉપર ચડાવેલા દ્રાક્ષનાં વેલા નિદાગવા જેવા છે. ગોળ ગોર જેવડી એ દ્રાક્ષ તો ખાદી છે. એના કરતાં વાડીમાં ચતાં ચણી ગોર તીકાં હોય છે. ધોધ પાસે શંકરાચાર્યનો બંધસો છે. નાશિકના શંકરાચાર્યનો મહ જૂનો નથી. સુંગેરી મંદના શંકરાચાર્ય સચ્ચિદાનંદ ૧૭૨૦-૪૦માં પ્રથમ નાશિક આવેલા. આજના આચાર્ય વિદ્વાન છે.

નાશિકથી આઠ માહજ દૂર અંબજીપરનું મંદિર છે. અંબજી (નિ-અંબજી) જ્યોતિર્લિંગ છે. નાશિક માહક

અંશક જવાનો ચાલ આના કરે એક દિલ્હીએ આપવો પડે છે ચારઆના લેવાય છે તો સ્વચ્છતા માટે, પરંતુ જાતનાં આ બને રચણો અસ્વચ્છતા માટે પ્રખ્યાત થવા લાયક છે. કૌચેરા અને ટાઇફોઇડ જેવા ચોખી રોગો અહીં અનામનવાર ફાટી નીકળે છે પાણીનું અહી ગળ્યા દુઃખ છે બોદાવરી નાની નીક જેની દેખાય છે.

ગૌતમી તટે એ બંદરનું મંદિર બ લાઇ બાજુરાવે (૧૭૪૦-૬૦) બંધાવેલું. મંદિર પર્વતની તળેટીમાં છે આજે ચેર્મન બાર દાનર રૂપિયા સરકાર મ દિરને આપે છે આરબ્ય મદિનાને સેમવારે સાન્ને મદાદેનો વરધોડો નીકળે ત્યારે મદાદેની મૂર્તિને ત્રણેક લાખની કીમતનો મુકુટ ધરાવાય છે એ મુકુટ પાડવોનો ગણવાય છે જ્યોતિર્લિંગના ધણાખરા મદદિય જેમ ઉડાણમાં રાય છે તેમ અહીં પણ છે બ્રાહ્મણો દાયમા બીલી લઇ, રૂદી, પાંડપૂત કે જમ ક્યાં કરે છે. મદાદેવના દહેરા પાછળ લીલથી હમોઝલ એક વાવ છે. તેથી જરા દૂર ચોપાસ બાધેલા 'કુશાર્ત' નો પવિત્ર કૂડ છે કુર્નું પવિત્ર જગ મદુ દુર્ગપભૂષુ અને ચોખી છે પાપ અને રોગ અને એમા ધોવાય છે. સ્વર્ગે પહોચવા પતુને પિડ આપવા કુડમા સ્નાન કરવું ને તેના પાણીનું આચમન કરવું આવશ્યક છે ! જગમા ખદ્ધપદના અનેક છવેા ધણા ભાવિકોને સ્વર્ગનું તરત દુકમનામું કરી આપે !

અંશકના પદાડમાં ગોદાવરીનું મળ છે. તે જ્નેાને પર્વતના ૭૫૦ પગથીઆ ચડવા પડે છે ચોમાસે પગથીઆ લીલથી ચોવા ચીકણા થાય છે કે ચડતા દાડ ચડે અને સરર લપસી પચ પડાય. આથી અનેક ડોળીતાળા વાર તહેવારે સારી કમાણી કરે છે. પદાડ

ચડવા પછી ગંગાદાગની મૂર્તિના દર્શન થાય છે. મળ ગોદાવરીને ગંગા કહે છે એ મળ એટલે ટપકના પદાડના પથરમાથી નીકળતો એક રેવો એ રેલા વધતા વધતા ૯૦૦ માઇલ પૂર્વ તરફ વહે છે. નાનીનારી અનેક નદીઓને પોતાના ઉત્તમા સમાવતા એ નર્મદાથી ત્રોડી અને લાળી નદી બને છે શ્યામશિક્ષાની મૂર્તિને આખે શરંગે ધરેલા પહેરાની એક પુનર્દી ધૂપ સળગાવી પામે ભેરણી રહે છે ગંગ દ્વારને નારીઓળ વધેરવાની તે આશા ગળે છે અહીં એક ભે જડાવરી, ભરમાગરી, ધૂણી ધખાવતા, ગાળેચવમ કૂકના બાવાજ પણ છે જતાઆવતા પામેથી ધૈ પૈસો ઉછગવવામા તેમને મકોચ નથી તેમની આનવામ બળોલોમા માકડાની મેના રહે છે તેમને ચણા નાખવાનો ગિવાજ છે અને યાત્રાગુને દેખી તે દોડતા, છુરકાઆ કગતા ધસી આવે છે જરા આધે ગોરખમઢી છે અને પર્વતમા ૧૦૮ શિવલિંગની ગુફા કેાનેરેલી છે

ગંગાદાગની ઊતરીને પર્વતની ટોચે પહોચવા માટે બ્રહ્મગિ અનુ પડે છે પામે ૧૮૦૦ ફૂટ ઊંચે આવેલો અંશકનો ચિકટ કિરંદો છે નાશિક છત્તા પહેલા અંગ્રેજોને એ તોડવો પડેલા નાશિકની આમપાસ આન વેસી પર્વતમાળા મલાદ્રિની છે નાશિક અને ધરમપુર વચ્ચે ડાચન ગંગલ છે આ જિલ્લાના વિસ્તારમા ૩૮ કિલ્લા છે મધ્ય કાળમા ઉત્તરમાથી દક્ષિણ તરફ શાક મણુ કરવાનો આ મેન્વમાર્ગ દનેા. આજે તો એ મર્વ કિલ્લાઆમા વામ ઊંચે છે અને જંગલો પ્રાણીઓ વસે છે. જના ચે કેટલાય આનાગી શરીરોના સમારક જેવા તો એ છે જ

મુંબાઈની સરકારી કળાશાળાનું સરવૈયું. . . . (અનુસધાન આગળના પાન ૨૪થી)

કેળવણીવિધાયક(૧) સંસ્થાઓ, જરા ચેતો! આપણે કાન અને આપ ગંધ કરીને કે પાગળા કરીને જ સપૂર્ણ કેળવણીનાં સર્ટિફિકેટો આપવા માડવા છે ' એક વિદ્વાને કહ્યું દત્તે તેમ આપણે emotionally illiterates ઊમિના અજડોના જૂથના દાયમાં આપણા સંસારના એકો સોપ્યાં છે. એમને શી પડી છે કે દેશના કદરૂપાં પાંચ પુસ્તકો, ગદા અવ્યવસ્થિત શાળા-ગૃહો, બેદરકાર અર્ધવિકસિત બાળકોની બાળલેદકળાની કેઇ સંસ્થાના દાયમા દેશનાં માનનીઓની એક પણ નાટી સોપવાની

તેવારી તો શુ પણ છરછા મરણી ચે તેમના અનમા જન્મ પામતી નથી. ક્રાસ, જર્મની, જાપાન, અમેરિકા અને રશિયાએ કળાને શિક્ષણમાં, નગરજીવનમા અને ગૃહોમાં કેટલા અધિકાર મોપ્યા છે તેનું પ્રલક્ષ નિરીક્ષણ અને પરચા જેવા પછી ચે જેમનાં હૃદય યડકયા નયા એવા મદાનુભાવો તો આ સંસ્થાનો તાગ લેવાને લેશ માત્ર પરવા જનાવતા નથી. એટલે પછી દવે આ સંસ્થાની એકવ અનર્ગળ વ્યવસ્થા, શાસન અને પદ્ધતિ પર અજવાળુ ફેંકી રાકે એવું કોણ રહ્યું? ર.મ.રા.

કાળી જામુનથી માંકેલ
બંદનું પાણી બળેલું વનુ
એનું ચિત્ર સ્ત્રીકમીતો.
જમણી બાજુએ આખા
મદદનીશો આપણે પડેલું
એક જ પ્રાણીચિત્ર શ્રી
ગોધાલીકરનું 'મુગધ' બ.
એ જોતાં ગુજરાત અને
દિલ્હીમાં શ્રી સંપ્રેસર
પડિતનાં સાધના એવા
રહેવાને લાગે પ્રાણ-
ચિત્રકારની હલ્તુ પાણી શાક જોવી પડશે એમ લાગે જ.
સંસ્કૃતચરણત્ શ્રી પંડિત નરેશભાઈ શેખરી વેત્રવા તલા છે.

ઉપાસકને માત્ર એકીમેન્ટરી રીતર (પ્રાર્થનિક વર્ગના શિક્ષક) જ રાખ્યા છે એ જાણી નવાઈ લાગે છે. તેની કળામાં અને વિચારણામાં જેવોય સંગમ, તપસ્ અને વિભૂતિ છે તે જીતી અનેકોને દૃષ્ટાન્તર અને એવા છે. છતાં વર્ષોના વર્ષોથી આ ચિત્રશાળાના પદ્મચિંતા ધસતા છતાં તેના પછીના વિદ્યાર્થીઓ કરતાં જે તેમનું રચન પાછળ દેખાય એ આઘાત કરનારું છે. જેમણે દેશ-પરદેશના ચિત્રો મુદ્દે જોયા ન હોય, જેમણે દિલ્હી કે બહારની મર્યાદાઓ જોઈ ન હોય તેમને આ શાળાની બડીબડી પાતો અંગતની દૃષ્ટિ શકે; પણ દળુ સુધી કેાઇ પ્રશ્ન કરતું નથી કે આ પચાસ વર્ષની અવધિ આખા દેશમાં કળાશિક્ષણ ક્યાં સુધી પહોંચ્યું છે, આગમન-શિક્ષકો ને ચિત્રશિક્ષકો પણ કળાપરીક્ષણ ને ચિત્રગમ્ય માનસ કેમ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી, અમારી બાળશાળાઓ કે કોલેજો કળાના સુક્રોધો કેમ વંચિત છે, અથવા અમારા કલાકારોના ચિત્રવિનય માત્ર સ્વોપાત્મી માનૂલી એટલોથી બહાર કેમ જતો નથી? આ પ્રશ્નોના અનુ-તરમાં જ આવી સંસ્કારની નિષ્ફળતા પ્રકટ થશે મુગધની આટલું જાણના આ મદદનીશ ચિત્રપ્રસંગોમાંથી લાગે જ કેાઈ સ્વીપાન વિવર્જિત હતું. કદાચ એમને યુરોપી મારફત એવો અંદેશ થયો હોય કે જો સરીસૃપી લીલા-ઓમાં જ વધુ કળા પસેલી છે, તો એમની તરફથી હોલમન હતું, લેપટન વગેરે ઈંગ્લંડના શુદ્ધ કળા-સંપ્રદાયના દૃષ્ટાંત કપારે મળશે?

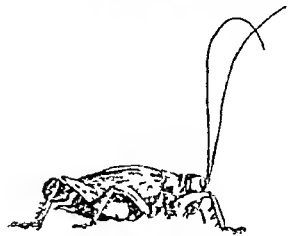
કેપ્ટન સંકેતમનનાં અદાર વર્ષોનાં તળો એક આયિષ્કાર તે મ્યુસલ કેકોર્ડેશન (પ્રથક ભીનચિત્રા)

મળાય છે. પણ એનું ગ્રેરક બળ તો દિલ્હી ખાતે નીકળેલી કામગીરી માત્ર હતું એમ દવે રપષ્ટ થાય છે. વિદ્યાર્થીઓમાં મ્યુસલ ચીતરવાનું માનસ તેઓ ઉતારી શક્યા હોત તો આજે અદાર વર્ષમાં તો યુજ-રાતની એકેએક સંસ્થામાં અનંતા અને વ્યાધ મુશ્કાના રંગો વેલાતા હોત. પણ ખરી વાત તો એ છે કે કલાની અભિશ્વિ પ્રસંગવર્તી જ હતી અને દવે તેઓ પોતાના હોદ્દાથી કારણ થાય છે તે વખતે વ્યાપાર-પ્રેરિત કળાના અપાપક આવવાના છે એવી જાહેરાત કરે છે. આ બંને પ્રકારની કળા પ્રગતી જૂઞા તમર પીરસવામાં આવે છે એટલે ધાકફરિય તેને અનુમરતી નથી અથવા આદર આપી શકતી નથી એનું નિદાન રપષ્ટપણે કહેવાની તક કોઇએ લાધી જ નથી. જે વસ્તુ આજે ચિત્રકળા રૂપે ચર્ચાય છે અને નગરોમાં આદર પામે છે તેની પાછળ ગ્રેરકળો ક્યા છે અથવા તેના નિર્બોધના સાધનો ક્યા છે તેનો વિચાર કરતાં જ એ કળાવ્યવનાનાં મૂળ ઉધાડાં દેખાશે. કળાના વ્યવક સિદ્ધાન્તની આજે કેટલો વડી નથી. જામડાનો કુંબાર તેના ઘાટ અને તેના ધંધે સુધારી ન શકે, દરછમાં સરીસૃપી પ્રમાણે અને મુંદરનાનાં ધોરણે ઉતારનારા કલાકારો ન નીવર્યા, ઘાટ પ્રમાણ અને માપની કેળવણી સમૂગી વસતિગ્રામ્ય અને પ્રજામાં પહેલાં કળા તથા રંગની જે રૂચિ હતી તે પણ ઓ-સરી મર્ફએનું પ્રાપચિત કરવાનું હલાકાતી એ કેન્દ્રય કળામંરવાને આજે કાચુ કહી શકે? દિલ્હીનાની (અ તુ સ ધા ન પા છ જ પૃષ્ઠ ૨૧ ને છ કે)

એક અભ્યાસી અને અનુભવીની કલમે લખાતી વનવગડાની અવનંદિની પરિચયમાળા

મ ર ઘ લી

અજગ મૂન છે કુદગત ની! અજગ પણ કેવી ?
જેમનામા યુલ્કો જાડોયે ન મળે એવા
પ્રાણીઓના રૂપની મધ્યા નદિ એમના રંગની સિરખતા
ગેરમનુષ્યને પણ બાલુએ મકે, મનુષ્યની દૃષ્ટિએ
મુગ્ધ કનારી અનુપમ ગોળા એ ધનવત્ના હોય
ખીખી ખીચાન મરઘાએ જ અનલકૂન અવશુભનો
સ્પર્શ પણ એમનેન હોય, ઠતા અપ્રિય દર્શનને લીધે
એ કાષ્ટક પકિત ॥ લેખાય મનુષ્યની સૌદર્યભારનાને
પેળે એના આકર્ષણને અભાસ એટલે જ એમનો
વાક હતા એટલા માનથી જ એ સદાના હીનગતિ
વાળા, લાજ્ય મધ્યાય

પ્રાકૃત જનોની વાન-પારી છે પણ પ્રકૃતિનો ગદ
પરિચય ગણનાગ અભ્યાસીને આવેલે વેદ રણવે પાનવે
નદિ એના મનથી નથી ફેરફારી નીચું કે નથા કોઈ ઊંચું
સ્થપ આરંભણીની પર જઈને, નૈમર્ગિક મર્મે ॥ નાર
રચને શોધના મયનાગ એના ચના, દરગતના પ્રભે
આશિ કારમા, જ્યાં જ્યાં લોકોના વસ્તુ કે વર્તન નજરે
પડે ત્યાંના મુદગનાને જ અવતરે છે પનગિયા અને
જૂવા, દમીના વાણિયા અને આગિયા — આ જગાં
નુદગનાને આપણે આવી જ નજરે ઉપગોચ કયો
કોણ જ સરવમશામન અર્થે વળી અન્ય એક લોકો
ના જતુનો પરિચય હું તમને કરાવું છું

એ ‘અજગ’ મૂનિનું નામ ‘મરઘા’ રિશાક કરાવ
જના, સનેરથી યે વાળી મૂકો, અત્યંત તીવ્ર ન-
દોનામા ભારક પગ, જલ’ આધારો, દાર્થીની સ્વદની
પેકે મૂઝાવાલેવાં નીચે પાખો, — એના સ્વરૂપ ની આવી
બીજીવાને અનુરૂપ એ ની વૈનાગિ સત્તા Schizo-
dactylus Monstruosus’ જેવપ જેવા કાલકો નો
વધે એ, આસામ લાખી ‘મરઘા’ નામે પણ એમનાય
કે હિસામા નિગપોગી હતા સદ્ભૂત કારીગરીવાળા
એ ની મુલાવમ પાખોગી મુખ યજોવા ગમેત્તે એને
‘મરોપેના જતુ’ કહે છે.

જતુષ્ટિયા મનુષ્યને અત્યંત પરિચિત Ortho-
ptera વર્ગમા એનો મહાવેશ યાય છે તીડગોદના
એ ॥ નજો તો તીડકે વડા, કમાનેય વજોરે એ ની
નાન ॥ જ એ પોતે પણ વાગે છે તીડના જેવું જ,
પણ ની. અને એનામા થલો ફેર છે તીડનું શરીર
વાલુ મ રવી ગેર ઘાટની તીડની મૂળ નાની મ-
ધનાં ની શરીર કરના યે લાગી તી ના ગ પમડવામા
અને અને ફડવામા ઉપયોગી મરઘાનીના દેખાય એવા
પણ એના પગની રચના જુગી જતતની, પાચ આગ મા
વાગી એ ॥ વડે દગ એટલી વેગા રેતી પાડવી બાલુ
મડપ ની નાખના એને જુગો ત્યાં જ એ પગની
ઉચ્ચતાના સમન્વય તીડ યે રજાને રહેનારા અને
મના મ-ધની અને એના પીતરમા તીડગોદના
કમાળ પરચગના તી. લાગી ઘાટના ઊડનાના
તી ગોદયા મનવી વજોરે ઝાડુ ઠીક ન શકે આગમ-
પ્રિય તીડ તેા દિવસે જમનામા, નમે જ ચરે મરઘની

- ૧ એના વચ I locusts = Hoppers
- ૩ Acridae વચ I locusts
- ૪ Cockroaches
- ૫ Cicadas
- ૬ Form Gryllacidae
- ૭ કબુક લાગે ફેરડે માખાની એ ની રંગને લીધે જ અનુ-
નમ ‘મરઘા’ પડ્યું હશે

વગેરે બધાં નિશાચરવૃત્તિવાળાં. તીડને ઉઘાડામાં રહે-
વાની ટેવ: મરવહીની રેનમાં દર કરીને ભરાઇ એસનારી.
મરવહીનો રંગ આછો ધોળો કે ફિફ્ફો લીલાશ
પડતો. તીડની પેડે એને શ્રવણેન્દ્રિય નથી હોતી.

રવબાવે માસાહારી. એક વખત મેં ચોડા આ
જંતુ મુંગાઇ મોકલ્યા હતા. પારસલ ઉપાડ્યું ત્યાં
અરધા ગેપ! પતો જ ન લાગે. શવચ્છેદ કરનાં એમના
સાથીએના ઉદરમાં જ પહોંચી ગયેલા જણ્યા.

એનું નિવાસસ્થાન રેતાળ જમીન કે ધણુંખંડે
નદીકિનારા. આશરે અરધો આગળ પહોંચ્યાં અને વેતેક
હોડાં દર કરીને એ રહે છે. માસલક્ષક હોવાથી ખેતીને
નુકસાન કરતું નથી, પણ આહારની શોધમાં જીવડાં
પકડવા ભમતું હોય ત્યારે કચચિત્ જરાટાના કેમળ
મૂળને કરડી ખાય છે એવી સંદેશ્ય માન્યતા છે.

જગતમાં માત્ર ભાગ્યવળે જ આ જંતુનું નિવાસ-
સ્થાન છે. એમાં ચે આજ સુધી એમ મનાતું કે મુલ-
તાન, સિંધ, આસામ અને ગોદારી સિવાય અન્ય
સ્થળે એમની દરતી નથી પણ આ માન્યતા ખોટી
ફરી છે. આપણા ગુજરાતમાં પણ એ નજરે પડે છે.

ઘોડાંક વર્ષ ઉપર જ્યારે ઇંગ્લેન્ડના 'ઈસ્ટરફોર્ટ લાન્-
ન્યુસ' એ મરવહીનું ચિત્ર 'એરોથ્રેન ઇન્સેક્ટ' સંસ્થાથી
પ્રસિદ્ધ કર્યું ત્યારે એની વિચિત્ર દેહધટનાને લીધે
વિદ્વાનોમાં ખૂબ ઊદ્ઘોષ ધર્યો હતો. ખૂંચણ વાળેલી
એની પાખોતી સમસ્તમા ઉકેલવા અનેક તર્કવિતર્ક
થયેલા, પણ હજી એ તો અણઉકેલ જ રહી છે.
ત્યાં વળી મુંગાઇના 'ઇસ્ટરફોર્ટ વીકલી'એ એનું ચિત્ર
છાપીને એની મદત્તા ખૂબ જ વખારી દીધી. મારા
કેટલા ચે હોશીલા મિત્રો એ મદત્તા મારી આગળ
વર્ણવી જતાવતા ત્યારે હું મનામા હસતો. આપણા
ધરમ્માગણે—અમદાવાદમાં સાજરમતી નદીમાં, વાર્ડ-
લાલ સારાઆઇ ઇસ્પીતાલ પાસે અગર ફેલિકે મિલની
આગળ પાણી નજદીકે દર કરીને—રહેતાં આ ગુજ-
રાતી જંતુ વિષેનું આપણું અજ્ઞાન મને ખૂબ સાલતું.
એના નિવાસસ્થ અર્થે આ અંશ પ્રયત્ન કરી હું કેનકૃત્ય
ચાઉં છું. એની વિશેષ કથા વળી કેક દિવસ.

૫૦૦

૮ એનું ગુજરાતમાં અસ્તિત્વ છે એ વાત મથમ પ્રમાણમાં
મૂકવાનું ગાન મારા મિત્ર શ્રી આસાણુને ધટે છે.

જેમાં સુસંહત શરીરની ઝંખનાથી વ્યા-

પ્રશ્નોત્તર (ગયા અંકથી ચાલુ)

૧૩ વેષ્ટ લિક્ટિંગથી બાધેલું શરીર, વેષ્ટ લિક્ટિંગ
છોડી દીધા પછી દંડ બેઠક કરનારના જેટલું વિકસિત
નથી રહેતું એ સાચું છે ?

ના; તદ્દન જૂઠી વાત. પ્રથમ તો, કુરતી સિવાય,
એકલા દંડ બેઠકથી વેષ્ટ લિક્ટિંગ જેવું મુન્નર સ-
શક્ત શરીર ધરાવતું જ નથી. બિજાબિજ પ્રકારના દંડ
બેઠકનો આશ્રય લેવાથી શરીર સાધારણ કેળવાય છે,
પણ એ વેળે લિક્ટિંગ કે જિમ્નેટિક્સની તોલે તો ન
જ આવે. એકમાં શરીરનો તાલી નાખવા છતાં, કલાકો
સુધી દંડ બેઠક ખેંચવા છતાં, ફળ ત્યારે સાધારણ બલ-
પ્રાપ્તિ, શરીર પર આછો ઝોપ, અને ભારે શ્રમસદતા;
બીજામાં રોજના અરધા પોણા કલાકના અદ્ય ભોજો
જ પ્રચંડ શરીરજળ, અસાધારણ સ્નાયુવિકાસ, લેડિ-
તર મુદ્રના અને આવરણક શ્રમસદતાની સહેજે પ્રાપ્તિ.
કયું સાફ ? પછી બંનેના વિકાસની ગુલતા શી રીતે થાય ?

સત્ય વાત તો એ છે કે કોઇ પણ પ્રવૃત્તિ સદંતર
છોડી દીધા પછી અમુક કાળે એ પરનું પ્રભુત્વ રચા-
લાવિક રીતે દીધું પડે છે. એકાદ ટાઇપિસ્ટ ધંધો
છોડી દે તો કાળાન્તરે એની ઝડપમાં ફેર પડવાનો જ.
આવી જ વાત ચાલનાર, દોડનાર, બૅકસ, કુરતી-
ખાન, દરેકની છે. શરીરનું પણ આવું જ સમજવું.
વ્યાયામ છૂટે એટલે સ્નાયુઓની સુરેખતા (એને
ઝોપ આપનાર નિયમિત વ્યાયામોપાસનાને અભાવે)
આપોઆપ ઓછી થવાની. એટલે અંગે તો દંડ-
બેઠક અને વેષ્ટ લિક્ટિંગ બંનેના સરખા ફાલ છે.
વ્યાયામનાં બધાં સાધનો દ્વારા કેળવાયેલાં શરીરોમાં
કોઇની પણ દદના વધારે પ્રમાણમાં જળવાઇ રહેતી
હોય તો તે કુરતી (અને દંડબેઠક)થી ધકાએલા શરીર-
ની જ. એની ફીજીયતા સૌથી ઓછી ગતિએ થાય છે.

૧૭ સાધનવાળી કસરતો કરતાં સાધન વખરે
કાચના જોરથી જ કરાતી કસરતો પણ તેટલો જ

આમની ઉપાસના કરનારા યુવાનો દર મહિને પરસ્પર અનુભવની આપણે કરે છે

નિરીક્ષક-શ્રી હરિનાથપણ આચાર્ય

કાપહો આપે છે એ સાચુ છે

‘ફેરફારિ’નું એકસ-સાધનથી શરીરમાં ચેતન આવે ખરૂં પણ કુશળી, વેષ્ટ વિક્ષિપ્ત બિન્ને રિટર્સ વગેરે જેના અદ્યુન વિકાસ અને પ્રયત્ન શક્તિ તો નથી જ કેળવતા

‘મસલ્સ કૉન્ટ્રોલ’નો પણ સાધન નહિ સેં ૨૦ વ્યાયામપદ્ધતિઓમાં મનાવેશ કરી શકાય રનાયુ વિકાસ થયા પછી એની ઉપકારકતા અસદિગ્ધ છે પણ જ્યાં આયુ જ નથી’ (અર્થાત્ દોડી જેના, વિકાસ વિનાના અને નિર્ભય છે) ત્યાં મં ૦ કૉન્ટ્રોલથી બારે પરિણામ તો નહિ જ આવે આ પદ્ધતિના પુરસ્કર્તા મેંકશીક, ઝોટો આરકેટ વગેરેના શરીર પણ પ્રયત્નથી જ વેષ્ટ લિફ્ટિંગ વગેરે સાધનો ને સમર્થ ધડાઓવા હતા તે પછી જ તેમણે રનાયુઓ ઉપર ઓપ ચડાવવા મં ૦ કૉન્ટ્રોલનો આશ્રય લીધેતો

મનુષ્ય ‘પનુ’ રૂપે કુદરતી રીતે જીવે રહે, ચાલે અને રહે તો, પ્રત્યેક હાથે એકધારા ચાલુ રહેતા આ ‘વ્યાયામ’ (1) થી જ એના રનાયુ આપોઆપ યોગ્ય વિકાસ પામે પરંતુ અજ્ઞાન જીવનમાં મનુષ્ય મરે આવી ધ્યાનપરાયણતા વિચારાતી છે એવે સરળતા થી શરીરનો વિકાસ કરવો હોય તો તો મને કમને પણ દુનિમ સાધનોનો ઉપયોગ કર્યા વિના છુટકો નથી

૧૮ વ્યાયામશાળાને નિયમિત લાભ લેનારા બધા જ સમર્થ શરીરવિકાસનાળા અને શરીરસૌકંદ મા આગમ પડતા કેમ નહિ થતા હોય ?

કાગ્ય, આવો ત્રોકોત્તર શરીર વિકાસ અને શરીર સેધન સાધવાની કોઇને પડી જ નથી હોતી. એ ઉપનત, શરીરની રચનાના જાનનો અભાવ, રનાયુ વિકાસના શાસ્ત્ર મા અભ્યાસની ઊણપ, આવો વિકાસ સાધનારી વ્યાયામ પદ્ધતિઓનો અપરિચય, વ્યાયામ કરનારના શરીરની વિશિષ્ટતાઓનું અજ્ઞાન, એના

શરીરને અનુકૂળ શિક્ષણનો અપરિચય, યોગ્ય શિક્ષકની મુશ્કેલી, શરીર કેળવનારની એકાગ્રતા કે તનમયતાનો અભાવ, આદારવિદાર આગમ વિચાર-સ્વચેતા વગેરે ની અપૂર્ણતા—વગેરે અનેક પ્રતિદ્વેગ કારણો પણ જવાબદાર છે

૧૯ અનુકૂળ ર્થ કસરત કર્યા પછી સ્વતં છોડી દેનાર માણસ વધુપડતો જડો બની જાય છે એ સાચુ છે ? શાથી ?

આ નાત કદક અશે સાચી છે વ્યાયામ કરતો હોય તે દર્શનમાન તાચન ગેરે શરીરની ઘટક ક્રિયા એ ઉત્તમ પ્રકારે ચાલતી હોય વ્યાયામ સદતઃ મધ યાય એથી આ ક્રિયાઓ કદ એકદમ શિથિલ નથી થઇ જતી એવું વ્યાયામ બંધ થાય તતા આદાગમા ફેરફાર કરવામાં ન આવે તો આ ક્રિયાઓથી માસગ્મ ઉત્પન્ન તો થતો જ રહેતાનો આ રસને આયુરશ્વે પવનનાર વ્યાયામ તો નથી જ હોતો એટલે એ રસ ગેર રૂપે પશ્ચિન થઈ શરીરમાં એકઠો થાય છે એને લીધે શરીર જડ બને છે

૨૦ એક ડૉક્ટર આ એક વ્યાયામ વિશાળ નગમ બાધાના માણસ પર, બેગા થઇ કસરત કરાવી થાયું પરિણામ લારી શકે ખગ ?

શરીરશાસ્ત્ર અને વ્યાયામશાસ્ત્ર મા મર્વદેશીય મપૂર્ણતાના આ એ અને અન્ય ઉત્પાદનો બાધામ કરનાર જાને—આ યુના સદકાગથી, ઉમર આદાર આરામ પ્રચ્ચતા વગેરે બધા થે આપરપક સ્થોગો અનુકૂળ હોય તો, જડો થાયું પશ્ચિમ આવે થાયું પશ્ચિમ એટલે વ્યાયામ કરનારના બાધાને અનુકૂળ અને ઉમરને યોગ્ય શારીરિક વિકાસ કરી શકાય પણ આના પ્રત્યેક પ્રમો શરીરવિકાસની પગલાંમાં પહોંચવાની મર્યાદા બાધાની શમ્ય નથી

૨૧ આપ કસરત કરો છો ? હા કહેતા હો તો

આપની કસરતો મુજબ કંઈ જનનની છે? અને આપનો સ્નાયુવિકાસ કેવો છે? ખીનને ધડો લઇ શકાય તેવો ખરો?

હું કસરત કરું છું. પણ અવારનવાર મારા વ્યાવહારિક સંપર્ગો વ્યાયામની (કે બીજી કોઈ પણ જાતની) નિયમિતતાને અતુકૂળ નથી. અને કુરતી કરવા મને તો હું બીજો કોઈ પણ વ્યાયામ ન કરું; પણ એની અતુકૂળતા ન હોવાથી હું વેઇટ લિફ્ટિંગ અને ટ્રેપીઝ તથા રોમન ડિઝનું શરણ લઉં છું. મારું શરીર ઠીક ધડાગ્રેહું ગણાય; બીજાને ધડો લેવા લાયક ખરું. પણ મારે કમ્પ્લેક્સ કરવું જોઈએ કે સંપૂર્ણ રેખાબદ્ધતા મારા સ્નાયુઓમા નથી. એવું કારણ નિયમિત વ્યાયામ કરવાના સંપર્ગોનો અભાવ જ છે: સાધન કે જાનની ઉણપ મને નથી સામગ્રી.

‘અખાડો’ શરૂ કર્યો લારથી આવા એકાદ પ્રશ્નની પ્રતીક્ષા હું કર્યો જ કરતો હતો. એવા પ્રશ્નમા અપરિત કશું જ નથી. જાન્ય વિષયમા મને તેમ માત્રે, પણ વ્યાયામના ક્ષેત્રમા તો જેણે પુરવાર્થથી ધ્યેય સિદ્ધ કર્યું છે એવી જ વ્યક્તિનું કથન શ્રદ્ધેય ગણાય અને પ્રોત્સાહક નીવડે. હું વિકાસના શિખરે પહોંચ્યો નથી. પ્રતિકૂળ સંપર્ગોને લીધે ક્યારે પહોંચીશ તે પણ આજે તો ન કહી શકું. પણ શરીરના ઘટસ્તર પાછળ મેં અથાગ શ્રમ લીધો છે; વિશાળ વાચન, હોડો અભ્યાસ અને સતત પરિશ્રમ કર્યો છે. મારા આ પરિશ્રમની વાત કદાચ આગળ કોઇ પ્રસંગે કરું ખરો. દાલ તો મારે અનુભવ ક્રમારના વાચકોને આપીને જ સંતોષ માનું છું. મારી પાસે ખાનગીમા અનેક યુવાનો શરીર ધડવાની સલાહ લેવા આવે છે. શરીરવિકાસની એમની ભૂખ જોઈને, આવી ભૂખ ગૂંજાવતમા અનેક યુવાનોની દરો જ એમ ધારીને આપ્રિયતામય સલાહકારી હલચલો છું.

૨૨ આજના મેન્ડેશોપ અને કોમગતા તરફ વળેલા નવયુવાનોને વ્યાયામશાળા તરફ રસ લેવા શી રીતે ખનાવી શકાય કે જેથી દેશનું અને પ્રમાણનું સ્વાસ્થ્ય, જળ અને સંગઠન મજબૂત તેમજ શક્તિ-સંપન્ન બનાવી શકાય?

હારે પ્રચારકાર્યથી. નિર્ણયના, નપુસકતા, કુરપતા એ વાપ છે, એ સત્ય એમના મગજમાં દસાવવા કોઇ વગાડીને. એમની નમાલી, દુર્બળ, મુડાદા કાયાઓ

પાસે પ્રચંડ શક્તિવાળાં સુરેષ સુસંદત યુવાન શરીરો જોવાં કરીને, એમની આંખો ઉઘાડીને.

આમ કરતાં મેં વ્યાયામપણું જતાં કેટલાં મેં ગરમો લાગશે. કારણ આજે મુંદર શરીરની ભૂખ કેમ છે?

૨૩ પૂર્ણ વિકસિત કસરતી યુવાનનું બાળક તદ્દન નિમોદ્ય અને ખિદરીના બચ્ચા જેવું નાનું જન્મે છે એ સાચી?

આવું દરેકમાં જનતું નથી. કદી અપવાદ રૂપે હોય. એમાં માતાપિતાના શરીરના બાંધા ઉપરાંત આત્મવશિક શુણે પણ સખળ કારણરૂપ હોય છે. બળદ ઘોડા ઘેરાં બકરાં કુતરાં અને ગધેડાંની મેં જોવાદ સુધારી શકાય છે, પણ અત્યંત ભુદિમાન ગણાતી મનુષ્ય-જાતિ એવાદની સુધારણામાં ધાર્મી પરિણામ નથી મેળવી શકતી એમા દરેક વર્ણના આત્મવશિક શુણે જ પ્રતિબંધ છે.

૨૪ કેટલા મેં કસરતી માણસો પ્રજોતપતિ માટે નાકમા હોમ છે એ તમે માનિછો? અને હોમ છે તો શાખી?

આવી માન્યતા છે એ હું જાણું છું. એ વિષે મેં અગાઉ ચર્ચા પણ કરી છે. પણ વ્યાયામ કરનાર બધા જ નપુસક થાય છે એ વાત તદ્દન જૂઠી, પાપા વિનાની અને દેવપ્રેરિત છે. જેમ કેટલા મેં વ્યાયામ કરનારાઓની ઉચ્ચ વિષયપાસનાના અનિરેકની વાતો આપણે સાંભળીએ કે અનુભવીએ છીએ એવી જ રીતે વિશિષ્ટ પ્રકૃતિવાળા કાઇ કોઇ વ્યાયામ કરનારાઓ પુરુષોત્તરની દૃષ્ટિએ અપૂર્ણ કે અશક્ત હોઇ શકે. એમ તો સામાન્ય મનુષ્યોમા પણ આવી ઉણપ ક્યાં નથી જોવામાં આવતી? આથી વ્યાયામમાં પુરુષ-તનું વિધાનક કોઇ પણ તત્ત્વ નથી. કદાચ શ્રમાતિરેકને લીધે, ત્રામના ઘોડાને હિતરી જતો જોઇ, કોઈને બલજન કરનારાઓ માટે આજે કિચકર આવે જણું દંડોઈકની ઉપાસના કરનારા સિવાય બીજા કોઈને, શરીર ધડવામાં આવે કે કોઇ પણ પ્રકારનો શ્રમાતિરેક કરવાની જરૂર નથી. એટલે તદ્દન જ નપુસકત્યનો ભય જ ક્યા રહ્યો?

૨૫ આ મરણાન્ત કરસત કરી તંદુરસ્ત રહેનાર, કુદરતી મોતે મરનાર કોઇ માણસ આપની ધ્યાનમાં છે?

અહિં કસરતનો અર્થ જો કુરતી, વેઇટ લિફ્ટિંગ, વગેરે જેવો કઠોર વ્યાયામ થતો હોય તો આવે

વ્યાયામ 'આમરણાન્ત' કરવો સલાહકારક પણ નથી જેમ જેમ શરીર વૃદ્ધ થતું જાય તેમતેમ એના અંગે ક્ષીણ થતા જાય છે અમુક ઉંમર પછી શરીરનો વિકાસ અપ્રાપ્ત પડે છે પછી કુદરતનો હેતુ કે જળ શરીરને નકારી ગણનાનો જ હોય છે એક રખત એવો પણ આવે છે કે જ્યારે વિકાસ અને પ્રિયતિ ઉભયને રચાને શરીરનો ક્ષય શરૂ થાય છે વ્યાયામનું ફળ 'વૃદ્ધિ' 'વિકાસ' છે જ્યાં સુધી વિકાસ શક્ય હોય ત્યાં સુધી જ વ્યાયામ કામનો ક્ષય શરૂ થયા પછી વિકાસોત્સાહક વ્યાયામ દાખી કરતો છે

પણ શરીરને સ્વસ્થ રાખવા પરતા વ્યાયામની જ ને માન હોય તો એની વચ્ચેની ઉંમરે પણ પાચેક માઉ આવી નાખનાર કે પચીસ વ્યાયામ દર નિયમિત એવી કાદનાર મેં જોયા છે રોડમાં ગાળના એક પહેલાનાને દુઝોળાનું છુ એણે પચોતેર વર્ષની ઉંમર સુધી તો નિયમિત વ્યાયામશાળા ચલાવેલી રિયાઝી સાથે રોજ જોર કરતા અખાડામાં પણ લાતરે આપણા ધણા પરેશવાનોએ દીધાંયુ બોલગ્યા હતાં જાણના પણ આપણે જાણીએ છીએ

વળી 'કુદરતી મોત' એટલે શું? મનુષ્ય જીવ રોગ ન થાય એ કે મરવા સુધી શરીર અશક્ત ન બને એવો અર્થ કરવો? કુદરતના વિયમેનો ભાગ એટલે રોગ વ્યાયામ કરનાર કુદરતના વિયમેનો ભાગ કરે તો રોગનો ભોગ બનનારો જ એવું વ્યાયામપ્રેમી રોગથી મરે તો એમાં વ્યાયામ ભાગ શરૂ? વ્યાયામ સ્વાસ્થ્ય અને શક્તિનો ઉભય માન છે અજરતમર પણાની આપી કે સાધન યોગનો કામિરો નથી વ્યાયામ કરતા કુદરતના કાયદા બનવાતો છે દૈનિક વ્યાયામ ન કરતા છતાં સ્વાસ્થ્યશાળી નીવડે છે. જીવી શકાય, પણ કુદરતની આડે પડી, એ ભાગ કાયદા ભાગ કરી આમરણાન્ત નીરોગી અને દીર્ઘ જીવન જીવનારો આશા રાખવી ન્થઈ છે

પણી દ્યો પડ્યો, મરતા સુધી કે પી શક્તિ અકુદિત રહે છે? રખત વહેવા પી સાથે શક્તિનો હાસ પણ થઈને જ. આગળ વચ્ચેના કેસરીની શક્તિ પેદર વીસ વચ્ચેની વચે કુદિત થવાની જ તો પછી વ્યાયામ કરનારને 'જરા' ન લાગે એ આશા વધારે પડતી નથી?

૨૬ વ્યાયામનું સાહિત્ય આપણા કરતા પાશ્ચિમાલ્ય લોકોનું ખૂબ જ પ્રમાણમાં વધારે વધાર પડે છે તેનું શું કાણું? શું દિલ્હી વ્યાયામ નિષ્ણાતો મુજબ વ્યાયામસાહિત્ય વધારે વાંચવાને અધુરા છે?

પરદેશીઓ વહેવા જતા હતા જીવનકલમમાં પરમ સ્વસ્થ અને શક્તિમાન શરીરની આરંભકતા એમને ખૂબ જણાઈ છે. રણી સૌન્દર્યભાવના પણ એ લોકો પી આપણા કરતા વધારે ભૌતિક હોવાથી એમ પી શારીરિક સુદરતાની ખૂબ જાણ છે આ ભાવનાનો પોષનાર ગ્રીસ અને રોમની સૌન્દર્યભાવના પણ એ પ્રખ્યાત ઉપર ભારે અસર કરે છે એવું વહેવા પી મુરખતા અને પહેરવેશ પી દાખી રીતો જાળના છતાં પરદેશીઓ સુન્દર શરીરને જોઈ મુગ્ધ બને છે, આ અને જીવન અનેક કારણોથી એ દેશોમાં શરીરને કેળવનાના ભારે પ્રયત્નો થાય છે. વગી ગત મહાપુરુષમાં પ્રત્યેક પ્રજાની શારીરિક નિર્મળતા અને નબળકતા ઉઘાડી પડી ગઈ એને લીધે પણ આપણું પ્રજાજીવન નવેસરથી ધકકા ભગીરથ પુરુષાર્થ ત્યાં પી સરકાવું સુદા કરે છે સાથેમાં એ દેશોમાં વધારે ભણેના અને વાચના શોખીના ભાનો ભણેના વર્ગે પણ વ્યાયામમાં રસ લખેને લે. વ્યવસાય પણ કરે. એવું ત્યાં વ્યાયામના પોષક સાહિત્યની આટલી વિપુલતા આપણે જોઈએ છીએ જે કે આ બધું સાહિત્ય શાસ્ત્રીય અને સરમ હોય છે એનું નથી. કેટલુંક તો ઉપરચોગીય અને વિદ્યુપયોગી પણ હોય છે છતાં એ બધાની કિંમત પ્રચાલિત એ ઝાઝી નથી

આપણે ત્યાં તો હજી શરીરને અનુકૂળ કરી સુદર કહેવાયનાના કોડ છે એને અનુસરતી સુદરતાની આજીવી ભાવના પણ એમાં સ્ત્રેણભાવથી ભરેલી છે વળી સુન્દર શરીર અથવા પુરુષાર્થ ભણી આજીવી કહેવાતો શિષ્ટ વર્ગે જુજી અને નિન્સકારની નજરે જુએ છે અને આપણા લખકો સાધી અને સામાના ઝગડામાંથી જીવ્યા આવે ત્યારે આ વિષયમાં માથું મારે ને? વગી તેમનું ગળું પણ કેમલું સ્વાસ્થ્ય થયું, શક્તિ થયું સુન્દર શરીર કેને કહેવાય એનું ભાન આ ભણેલા વિદ્વાન ગણના સાક્ષરોને હોય તો ને? વ્યાયામ કયે દિવસે કર્યો હોય કે એના પર મગાધાનપૂર્વક વિચેચન કરી શકે? અને જેમને વશ રર પગથી ગવિન

૮. પૂર્વ ખાનદેશમાં ફેઝપુર નામના ગામકાગા બસએથી આ વખતની (૫૧ મી) મહાસભાએ અરધી સતીના ચોતાન ઇતિહાસ પછી નવ પગરણ રાંધે ક્યું અને દેશ નિગ્માજ જનતાના સપર્કમાં આવવાના સાચા ઉદ્દેશથી ગામકાગા બ રવામાં આવી હવેની બધી મહાસભાઓ એ રીતે આગકાગા જ બરાશે એવું કહ્યું છે. ડિસેમ્બરની રહમીએ મહાસભાનું કામકાજ પૂર્ણ થયું ચૂંટણી અને લોકપ્રતિનિધિ સભાના શ્રી રાજેન્દ્રભાણુએ રજૂ કરેલા ઠરાવ સિવાય બધા પ્રમુખ-સ્થાનેથી રજૂ થયા હતા અને તે મંજૂર થયા હતા. પસાર થયેલા ચોદ ઠરાવો આ બાબતોને લગતા હતા (૧) નજર-કરીઓ (૨) દરિયાપાર નાંહિ-ગીઓ (૩) કોલસાની ખાણોના આકસ્માત્ (૪) બી એન રેલવેની હડતાળ (૫) લોકમસર્ગ (૬) નાગરિક સ્વાતંત્ર્ય (૭) આગાખી ગેઠકના સમયનો નિષ્ફળ (૮) નવ ગજારણ અને લોકપ્રતિનિધિ સભા (૯) રાષ્ટ્રીય સમિલનની યોજના (૧૦) કિસ્તાન મશ (૧૧) ચૂંટણી માટેની આપીવ (૧૨) સત્યાગ્રહભૂમિ આ નવેવાનો નિષ્ફળ (૧૩) પહેલી એપ્રિલે હડતાળ (૧૪) અને આગાખી ગેઠક ગુજરાત ખાતે બરવા રિયે

આગકાગા બસએથી આ પહેલી મહાસભા બધા યે નેતા ઝોના અભિપ્રાય પ્રમાણિયાએડ હતી. પ નાંદરે મહાસભાની કારોબારી સમિતિ થયા વર્ષની જ આગુ રાજા રાનું બંદરે કયું હાલુ ઉપરાત, મહાસભાના પ્રમુખને મરમુખ વાર જનતો આટકાવવા કારોબારીના બધારણુમાં કઈ પણ એજવાઈ ન દોવાનો ઉદ્દેશ્ય કરી, એમણે પ્રમુખ પર વધુ ચક્રુર મુકવાની નરર નબાવી હતી

૯. બાચુવંદના રસજો અને વેત્રવિજાના રોખીમાં માટે ૩ ૧૯૪૪થી શ્રી પ્રતાપકુમાર ચોપટભાઈ વંદે ન તતીયજી નાંચે એક વાર્ષિક બંદાર પડવાનું છે અને માટે સોથી સુદર અને રસિક નામ સુચવનારને ૩ થ ના તથા તેના સચાલન માટે અમલમાં મૂકી રાકાય તેવી યોજનાઓ કે નિયતો સુચવનારને ૩ ૧૯ના ધુરતકો ધુરતકાર લખલ અલખરાનું એમણે નંદેરે ક્યું છે સરનામું વેલભુવન, ભુવેશ્વર, મુળાઈ-૨

૧૦. દક્ષિણ આટલાકિક મહાસભાગર એળખાના ૧૩ ક ૧૫ મિ નો રેફોર્ડ, રૈચ સી વિગાની મેરીઝ બારેથી ૧૨ ક ૫ મિ મા એળખી તોડયો છે

૧૧. મોરકોના ધીરસ્ય સમૂહિને લગતા અગ્રહસ્થાનમાં હિંદી સેરફુતિને વિલાજ બોલાવામાં આવ્યો છે ૧૯૫૧ અને ૧૮૭૧ સતીના ચિત્રો તથા સિકાઓ તેના સગ્રહમાં મૂકવામાં આવ્યા છે

૧૨. આપિલ હિંદ આંલિન-ગીક રમતોના સ્થાન ૧૯૭૨ માટે કલકત્તા અને ૧૯૪૦ માટે મુ માઈ પસદ કરવામાં આવ્યા છે

૧૩. હિંદી બાપાના મધ્યાત વેષક પડિત ચમૂતલાલજી ચક્ર-વર્તીનું તા ૫ મી નવન્યુઆરીના રોજ અન્માન થયું છે 'હિંદી બજારી', 'ભારતગિર', 'વેંકટેશ્વર સમાચાર' આદિ પત્રોના સંપાદનકાર્યમાં જ તેમના જીવનનો મોટો ભાગ વીત્યો હતો. પત્રસંપાદનકર્તા પ્રત્યે તેમને ખાસ અનુરોધ હતો. આદિહી પ્રતોમાં હિંદી પ્રચારનો આરંભ કરનાર પણ તમામ મધ્યમ હતો. બાપાલી હોના છતાં હિંદી બાપાની કવિત પાછમ જ હમેશા ચતતા રહી એમણે જીવનમગામ્તિ કરી

૧૪. હિંદી કલાના જાણીતા વિવેચક ડૉ જેમ્સ કોચ કઝીરે તા ૧૪મીના રોજ વિવેન્દ્રમ મુકામે વેદિક વિધિ અનુસાર હિંદુ ધર્મ અગ્રીકાર કરી, ચોતાનું હિંદી નામ જ રાગ રાજ્યુ છે ત્રાવજુકાર રાજ્યે મહિરમવેશના બાંદર પાડેલા ડેંગ અનુસાર તેમણે પદ્મનાભ સ્વામીના મહિરમા પ્રવેશ કરતા વિવેન્દ્રમમાં જાણુચુકે, 'હિંદી તત્ત્વજ્ઞાનનો મારો ચોતાના લાગે અલ રાસ, હિંદુ જીવન સાથેના મારા ૨૧ વર્ષ જેવા લાખા સમયનો સસર્ગ, હિંદુ ધાર્મિક દિશાઓમાં મેં વાર વાર લીરેલા ભાગ, હિંદુ સમૂહિનું રહેશેના કહેલુ પ્રચારક થૈ, હિંદી કલાઓમાં મારો જોડો રસ, લાગા સમયનો મારો ચોગ બાસ, ૪૦ વર્ષનું મારું સાહાકારી જીવન, વેદિક દક્ષિએ ધર્મે પાળવાના અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના મારા મયારો, એ સઘણુ થૈ એમ બતાવી આપે છે કે ત્રાવજુકારમાં મહિરમવેશ કરતા ૧૧ લક્ષનો હુ દાવો કરી રાનું તેમ છું'

૧૫. ગુજરાતના નયોદ્ય સાક્ષર લગિર્શીય કવિ, વિદ્વાન વિવેચક અને અગમ બાપાશાઓ શ્રી નરસિંહરાવ બોલાનાથ દિવેથીઆ તા ૧૪મી નવન્યુઆરીએ ૭૮ વર્ષની વયે ત્રિદેહ થયા

૧૬. ડચુક ઓવ વિડસર (માજી રહેનેશાક એડવર્ટ) રાજ-કારણમાં પ્રવેશ્યો એવું એક જાણુ એ લખા છે, નાંદરે બીજી જાણુ એમ પણ બોલાય છે કે એમને રાજ્ય તરફથી જે રાજ આપવામાં આવશે તે એની કડક હરો કે રાજકારણમાં તેઓ માણુ નહિ મારી રાકે એમને મળેલા ખિતાબને લીધે ઉમરાવસભાના સમાસદ તો તેઓ ઠરી જ ચૂક્યા છે, એટલે પાવિમેન્ટની ગેઠકમાં એમને હાજર રહેવાનું નિમત્રણ તો આપતુ જ પડી એમને રાજકારણમાં ન પ્રવેશવા દેના માટે કોઈ ખાસ કાયદો કરવામાં આવે તો ન્યુની વાત છે એમને હિંદ ના પાસડનાં બનાવવાની તબવીજ કેટલાક ઉગ રાવો કરી રહ્યા છે, અને કેટલાક દેશી રાજ્યો પણ એને ટેકો આપી રહ્યા હોવાનું બોલાય છે એમના લક્ષ આવના એપ્રિલ માસમાં થરાની વધી છે એમના સમયે ઉદલા મળેલા અબરો પ્રમાણે બાંદરવિનના પ્રધાનમંડળે એમના બાઈએને એમને મળવા દેવાની ના મુજાવી છે

શિક્ષિત યુવાનોના બેકારીનિવારણ માટે

સુખાઇ યુનિવર્સિટીની નવી યોજના

હિંદમાં આજે વધુમાં વધુ બેકારી ભોગવતો કોઇ વર્ગ હોય તો તે શિક્ષિત મધ્યમ વર્ગ છે. જેની એ સ્થિતિનું મુખ્ય કારણ તે આપણી શિક્ષણપદ્ધતિ જ નિઃસંદેહ ગણવી સમ્ભવ, અને બીજો નંબર દેશની ગરીબાઇ. એકે એ સિવાય બીજાં નાનાં કારણો પણ છે, જેનાં કે જનસંખ્યાનો વધારો, સિદ્ધિતાની વધતી જતી સમસ્યા, નાના ઉદ્યોગોને અમાન, ઉદ્યોગપતિઓની સરખાતે રૂઝિત, કલોચાલના કરતાં નોકરીમાં યુએ ફોટો આપણી ઈચ્છા વગેરે. આ બેકારી ધીમી પણ ચોક્કસ ગતિએ વિકટ સ્વરૂપ ધારણ કરતી જ ગઇ છે ને આથી તે તો એ પ્રશ્ન એટલો વિષમ બન્યો છે કે એના નખાલા શિક્ષણ માટે જનબાબદર યુનિવર્સિટીઓ અને દેશ પર રાસતન અલાવી સત્તા પણ સમયગત લાગી છે.

આ વિચારમાં પરંતુ વગર કલકત્તા યુનિવર્સિટીએ બંધુ છે એણે કોસ 'યુનિવર્સિટી એગ્રોઇન્ટેન્ડેડ બોર્ડ'ની સ્થાપના કરી છે ને મધ્યમ વર્ગના શિક્ષિતોના બેકારી દૂર કરવાની યોજના માટે શરૂઆતમાં શ્રી બીસ હબરનું ખર્ચ મંબૂર કર્યું છે આ બોર્ડની સ્થાપના કરના યુનિવર્સિટીના વર્કસ આ-સેલેરે બહેર કર્યું છે કે 'આપી બગરો આરાય કર્મ અમુક નેકરીબા અપાવવાનો નથી, પણ યુવાનો જતે નાના ક્ષત્રા કરી શકે અગર તો શેષ્ય રીતે બીજા ક્ષત્રાઓમાં જોડાઇ શકે તેવા તેમને જનાવવાની અવકાશ તાલીમની એકલવ્ય કરવાનો છે.'

અને બીજા કોઇ પણ માત્ર કરતા બેકારીને પણ આપણે ના વધુ વિકટ સૌનાથી સુખાઇ યુનિવર્સિટી પણ લાખા કાળ પછા બની જણાય છે. ડાયરેક્ટર ઓફ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ અને બીજા સરકારી અધિકારીઓની સહાય વડે તેણે પણ એક યોજના બંધવા માગી છે

આ યોજનાની શરૂઆત સુખાઇ અને અમદાવાદથી કરવામાં આવશે. ચાલુ વર્ષે એ યોજના ખાતે રૂપિયા પચાસ હબર મંબૂર કરવામાં આવ્યા છે ને એના કુશળથી, અગ્રેષ્ઠ સાતમા ધોરણ સુધી શિક્ષણ પમિલા ૪૨૫ યુવાનો ૮૯ ઓલોગિક સંસ્થાઓમાં શિક્ષણ મેળવી શકશે શિક્ષણને ક્રમ પાંચ વર્ષનો રહેશે અને જે વિદ્યાર્થીઓ તેમાં જોડાશે તેમની પાસેથી સત્તિવર્ગમાં પણ હાજરી આપવાનો ફારાયવ લખાવી લેવામાં આવશે. શિક્ષણના ક્રમમાં મિડેનિકલ અને ઈલેક્ટ્રિકલ એ-ઇન્જીનિયરિંગ, રિપરિંગ, ટીનિંગ, ડાઇંગ વગેરે નિર્માણનું પુરતપ્રીવ અને ખત્તક જ્ઞાન આપવામાં આવશે. પુસ્તકપ્રીવ જ્ઞાનના વર્ગો સુખાઇમાં વિદ્યાર્થીઓ ન્યૂનશક્તિ પ્રીવિંગ સ્કૂલમાં અને અમદાવાદમાં આર. સી ટેકનિકલ સ્કૂલમાં લેવાશે

આ યોજના અનુસાર ૧૯૭૩ માટે નીચેના યાદ જણવી સહાયકસમિતિ નીમસો. ૧ ડાયરેક્ટર ઓફ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ, ૨ સુખાઇ બીસમાલિક મંડળના એક પ્રતિનિધિ, ૩ અમદાવાદ મલ-

માલિક મંડળના એક પ્રતિનિધિ, ૪ આ કામના નિષ્ણાત. આ યોજના સમય તરીકે શરૂઆતનાં ત્રણ વર્ષ માટે વિદ્યાર્થીઓ અગ્રેષ્ઠનીના પ્રિન્સીપાલને ડેપુટી ડાયરેક્ટરનીમવામાં આવશે આ યોજનામાં સરકારી નોકરોને જ યોગ્ય સમય માટે શિક્ષણ તરીકે ફોરવામાં આવશે. શિક્ષણની પ્રવેશ ફી રૂ. ૨ અને વાર્ષિક ફી રૂ. ૨૦ છે પરીક્ષાની ફી સંકેટ ઇસ વિદ્યાર્થીઓને માફ કરવામાં આવશે

યુવાનોમાં આજી રહેતી બેકારીને તોડ આપવાનો આ પ્રયાસ બેકાર પ્રસાર છે. આથી એ તોડ આપવાના આપણા હાથમાં તો માત્ર એ જ માર્ગો રહ્યા છે-બેનીવારી અને નાના ઉદ્યોગકલ્પના. તેમાં બેનીવારી પ્રત્યે આપણા શિક્ષિત વર્ગના દુર્લભતા બંધેલા પાપનો મત્ર કંઈ જતો કરવા દેવાય બેરો નથી. છતાં દરેક પ્રતિષ્ઠા સરકાર એક બાજુ બધારે ચેતપ્રતાતના અકુશલાળા પ્રતિભાના આ ધીકા મત્ર માટે તપાસ સમિતિ-બેસાકી રહી છે ને યોજનામાં બડી રહી છે, ત્યારે યુનિવર્સિટીઓએ લેવા માંડેલાં આ પગલાં મહત્ત્વનાં ગણાય.

નાથની લીલા [અનુકથાન પાન ૬૫]

કાળાનંદા હસી મઠ. એટલું જતાં થે મરવાનો જાણે ઇન્કાર કરતો હોય, તેમ નાગડાએ આખા શરીરનું જનન દાથેમાં ફાલવી દીધું ને 'જય ધોરનાથ' કરતાં એક છેલ્લી પણ સમજડ લીસ રામજના ગળાને આપી દીધી.

'જા... નૂ... જા... રામજના ડોળાકારી ગયા... ને બીજી પણ તો તરાઇના જળને લાક રંગે રંગી દેતી નાચકાની લેાય પણ તરી નીકળી.

સવારે રામજનો ખાટલો ખાકી બેયો ત્યારે તો જનૂને કશી આસંકા ન ગઇ, પરંતુ હેય પીરસાઇ ગયા છતાં તે હાજર ન થયો ત્યારે તેને શક થયો. કાશીનાથને પૂછતાં એણે પણ પોતાને ખબર ન હોવાનું જણાવ્યું. બંનેને દલે ફાળ પડી. કાશીનાથને તરત કાલ સાજ વાળી રામજનાં આતુર નજર માફ આવી ને સી ધાર પર જઈ તેની તપાસ કરવા નીકળ્યા. કલાકેકની શોધખોળ પછી બંનેનાં મુઠ્ઠાં મળી આવ્યાં. જનૂ તો અવાક જ બની ગયો. કાશીનાથ સામુ પ્રાર્થ્ય નજરે તેણે જોયું.

અકળાએકે દિસે નિસાસો નાખતો કાશીનાથ જવાણમાં બે જ ચાન્દો ખોલ્યો: 'નાથની લીલા!' (સૂચિત) અશોક ડર્

જીવનનું પરોઢ

૩

આ પ્રકરણમાં જ્ઞેતૃ ગયા તેમ શ્રીનિકમની ભૂમિ ઉપર આતરંગ્યથી વાતાવરણમાં મનુષ્યના વિકાસનું અનુકૂળ આગલાયું હતું પણ મારે નમીય તો આકંઠુ જ હતું. એ વાતાવરણમાં મારા જેવા બાળકે પ્રગતિ માધમી જ્ઞેષ્ઠની હતી, એને બદલે એ જ અગ્નિમાં મારા કૃતિપણના બી રોપાયા.

માનવજીવનની ગચ્છા મોતીની રચના જેવી હોય છે માઠનીના વિશિષ્ટ સ્વભાવ પડે એક ઉપર એક બાળીને જેમ મોતી બને છે, તેમ સરકાર અને ટેવોના પડે જતી મનુષ્યજીવન નિર્માણ થાય છે આ પડોને જુદા કયાં પછી માણુમના જીવનમાં નસીય જેવી કંઈ નરુ જાય ગહે કે કેમ તે શકાની વાત છે

પણ આ સરકાર અને ટેવો પડ—ગુણ—અન—ગુણ, શક્તિ—અશક્તિનું કાહું, પેદા કરી રીતે થાય છે? શું એ બધી રીતે દૈવાની હોય છે? શું આપ જન્મગાથી અત્યંત એવા કોઈ જન્મમારમ તેના મૂળ રહેલા હોય છે? કે માતાપિતા કે કોઈ પરદાદા કે પરદાનીના ગુણઅવગુણોનો એ કેવળ ગુણાકાર ભાગાકાર જ હોય છે? જ્યારે જ્યારે એવો પ્રમગ ઠીકો થયો છે કે મને મારી નયજાહો નહીં હાય છે અને હું મારી મયાઈઓને એકાને આગળ નથી વધી શક્યો હોતો ત્યારે સારે તેનું કારણ ગોધવા પૂર્વજન્મ સુધી મારે નથી જવું પડ્યું અથવા પૂર્વજેની મયાઈઓને લીધે હું બધાઈ ગયો છું એવું મને નથી જણાયું દરેક મુદ્દે, દરેક મુશ્કેલી, પૂરેપૂરી રીતે જણી કાઢ્યા પછી મારા હાથમાં એક જ પરિણામ આવ્યું છે કે શ્રીનિકમના પ્રાથમિક વર્ષોમાં અમુક સરકારો એ રીતના ન પડ્યા હોત અથવા વધુ સારા પડ્યા હોત તો આજ હું આટલું ઊંચું પાત્ર ન જાત

ગોરી ઉમરે નરે જે કરતાગી એ ઊણપો કયાથી અને ક્યારે પાગરી તે વિષે મને વસમા સ્મરણ રહી ગયા છે અર્થાત્ જોકે પોતાનો વ્યક્તિગત કલિદાસ

આ લેખમાળાનો મૂળ હિંદેશ આત્મકથાનો નહિ, પણ અત્યારે જગત્ત્રવ જાનેલી વિભૂતિ (મહાત્મા ગાંધી)ના દુતાશની જ્યા પ્રથમ શિષા પ્રક્રી એ દક્ષિણ આફ્રિકાના શ્રીનિકસ આશ્રમની શરૂઆત, ત્યાંના જીવન અને આજની જે મહત્તાના ધડતરના એ કાળના વાતાવરણનો ધરમય પરિચય આપવાનો છે છતાં જે અંતેના સ્વભાવ પોતાના જીવનનું પરોઢ ઊંચું તેનો પરિચય પોતાને કેન્દ્રમાં રાખીને પોતાની એ કાળ પી બાળપણની ગજરે આપના જતા ઇતીહાસ ત્રગત હુકી ત અનિર્વાચ્ય રહી છે જિજ્ઞાસુને મારે મારા વર્ષમાં આવી એવા એવા બાર પ્રકરણોની યાદી મ ગર્વેશ્વર યર્ધપડશે પ્રસ્તાવ અને વ

તન પૂર્વે સ્મરણ મોતાબાપા કળાગાધી મારા દાદાજી, બાપુજી, એ દિવસ તપ વિના અને કાકા ફિનિકસ, અમા સ્મરણ વાનર ટોળી, અને દેરી અને વિદેશી ગિરિકા

પ્રકરણ અગિયારમું મૂળ બંધારણ

આપણા મને અગાળા નથી, તોપણ જીવનના યડતરમાં જોડી અસર પાડનારા પ્રસંગોને વર્ણનવાનું મોટાવચ્ચ હું છોડી દઉં તો આ લખાણનો મૂળ હેતુ જ મારો જાય અનેક પડોથી રચાતા માનવજીવનમાં કેળવણી, વાતાવરણ અને સાવચેતી કેટલો ભાગ ભજવે છે તેનો આલેખ (ટ્રાક) પ્રત્યક્ષ પદાર્થને આસરે આપણને આ પ્રયાસ છે. અને એ પ્રત્યક્ષ પદાર્થ પણ યુગોયુગના જીવનપ્રવાહને ગદ્યની નાખનારા મહાસમર્થ જીવનશાસ્ત્રોના નિર્ગે કાલમાં ઘડાએલી વસ્તુ છે એ વસ્તુને પૂરેપૂરી જણી કાઢ્યા વિના—મારા પોતાના જીવનની ભદ્ર અને અભદ્ર બને બાજુ દર્શાવના વિના—આ આલેખ અધૂરો જ રહેનારો. એટલે મારાકાપણ છોડી, છુપાવી રાખવા જેવા પ્રમગો પ્રગટ કરવાનું મેં સાદમ માન્ય છે આ આદમમાં મારા સિવાય પી બીજી વ્યક્તિ જોના નામ સંડોવવા પડે છે, પણ તેમની અપકીર્તિ કરવાનો અર્થ મુદ્દવ હિંદેશ નથી વાચનાગ પગ એ પી અગ પડે તો એ મારી લેખનીનો કાલ લેખાપ

પૂર્વજન્મના સરકાર હોય કે ન હોય, સાવ બાળ પણમાં પડેલી ભાત માણુમનું અસની તત્ત્વ કેની રીતે થઈ પડે છે તેનું એક સંગ્રહ ઉદાહરણ ગણિત-શાસ્ત્રમાં મારી કુદિત મળિતું છે. મારા જ ભાઈ ગણિતનો ભારે વિદ્વાન છે, માનવ પિતાથી પણ

ગણિતમાં એકા ઊતરે એવા નથી; અને મારા એક કાકા તો રામાઓમાં ગદામનિ લેખાય છે. અમારા કુટુંબમાં ગણિતનો કમિયો દૂં જ નીવડ્યો હતું. એમ પણ નથી કે મને ગણિતના ઉત્તમ શિક્ષકો નહોતા મળ્યા. પિતાશ્રીએ મને ગણિત ગીખવવા પાઠ્ય પદ્ધતિ સુધી લોકીકીકા કરેલા. કાકાશ્રીએ અને કિશોરલાલભાઈ જેવા આચાર્યો પાસે મને ગણિત શીખવાની તક મળેલી, પણ એ બધા મેં વેડેરી નાખી. મારામાં ગણિતસુદ્ધિ જ નથી એવું પ્રમાણપત્ર મને પણ કોઈ પરીક્ષક આપે એમ દૂં નથી પારને. કાંઈ શિક્ષક ગીખવે સારે અમુક કોષ્ટકો મને સમજાયો ન હોય એવો એકેય પ્રસંગ મને યાદ નથી. માત્ર ગણિત કાનું રહેવાનું એકમાત્ર કારણ નરવાળા અને શુણ્યાકારનો કંટાળો. મારા દાડમાં પેસી ગયો એ છે અને એ કંટાળાનું મૂળ શીતલતાના આ પ્રાયમિક વર્ષોમાં સંસ્કૃત યથ રૂપે હતું.

કોર્ડિસ શાળાના દિવસોની કે તે પહેલાની આ વાત છે. મારી જા જ્યોરે જમીપરવારી નાજે કપડા પોશાકો કે બીજા બહેનોનો મળવા સાર જતી વખતે લાખા મરવાળા અને અનેક આકડાઓના શુણ્યાકાર કરવાને મને આવી જતી કે જેથી પરમા મેદોમેકો દૂં મારો ખત ન બધાં આમ કેરી જતી દાખલા અજવા મને જાણ વમમા યથ પડતા. એકાન કોટલીની કેદ-ગારે કેદી રવનંતનાનો અનુભવ કરી રાકે, પણ આવી રીતે પાટીપેન અને દાખલા માથે બંધાએકો દૂં મનમાં મેનમા જાળી જતો કલાક-દોરકે કલાકમાં કરવાના દાખલા કલાકોના દલાક સુધી દૂં પૂરા ન કરી રાકતો. આંખ આકડાએ ઉપર હોય, આગમાં અજુતરી કરે, પણ મન કરમએકું હોઇ શે જવાળા આવ્યો એ ભુદ્ધિ સુધી પહોંચે જ નહિ. અધૂરામાં પૂરે જા આવે ને દાખલા પૂરા રાએલા ન જુએ એટલે માની લે કે મેં ગણે વખત રમવામાં જગાડ્યો છે. અને જ્વાળોમાં બૂલ જુએ તો જેટલી બૂલ નીકળે એટલા સીટીયા માલ કે ખાનડા પર મારે મહેવા પડે. ફરીથી જાની નજર નીચે એ દાખલા જળી બૂલો સુધારવાનું સંકટ માથે આવી પડતાં તો આંખ-માંથી પાણી ટપકી પાટી પરના આંકડા બુમાઇ જતા.

રોજરોજ મારે માથે આવનારા આકુળની દેવદાસ

કાકા અને રામાસકાકાને પણ અનુકંપા થતી. તેઓ મારી વધારે આવતા. બદાર રમનાંકતાં તેમને ખજર પકે કે દૂં ધરનાં એકલા હું એટલે તુરત તેઓ આવી પહોંચે. અને જણા મળી ઝટઝટ મારા મરવાળા-શુણ્યાકાર ગણી આવી જવાળ મંડાવી આપે અને પછી તેમની માથે દૂં ચે રમવા નીકળી પડું. મારી જા પાછાં આવે સારે દાખલા ખરા જોઇમનમાં પ્રયત્ન થાય અને મને મીઠી નજરે લુગે. પણ તેમને કી ખજર કે દોકરાએ પ્રગતિ નહિ અધામતિ કરી છે.

આ નાની કહો તો નાની અને મોટી કહો તો મોટી આપતિએ મને જનમજારને મારે લૂસો જનારી મૂક્યો. મરવાળા અને શુણ્યાકાર કરવાનું આગમ મારે રવસાવ ઘઈ પડ્યો. માઈ દાડ ગણિતચોર બન્યું. આઠ વર્ષની ઉંમર પહેલાં જે દાડ ઘડાનું તે ઘડાયું. મોટી ઉંમરે ગણિતનું મદત્ત સમજવા છતાં—કિશોરલાલભાઈ સમાશિક્ષકે ગણિત શીખવવા પાઠ્ય પોતાનું આપું હુદય દર્શવી નાખવા છતાં—મને ગણિતનો રંગ ન જ આવ્યો. મને ગણિત ન આવડ્યું એ કંઈ પૂર્વજ-મનાં સંચિત ન હતાં. આ જ જન્મનું મૂળ ઘડતર હતું. ગણિતશાખમાં પંચ રહેવા સારે જીવન પણ લાભરિયું જાનું. દૂં દીધુંમંત્રી બન્યો તે આ એક નાનકડી ખૂલનું દુઃપરિણામ.

આવી જ રીતે પાંચથી આઠ વરસની વયમાં બીજા કેટલાયે શુણ્યાઓ મારામાં ધર કરી ગયા અને મારી વ્યક્તિગત વર્ણદાઓ બંધાઇ ગઇ. દલી રવસાવ રચાયો. જેમ આદિક નજગાઈ ગણિતની કમારોને કીધે રદી ગઈ તેમ શારીરિક, દાર્શિક અને નૈતિક નજગાઈએ પણ સારે જ મારો કળને લઇ લીધો.

મારી શારીરિક નજગાઈમાં લોથી મોટી ખોડ મારી આંખની હતી. મારી જમણી આંખનો ડોળો આંખના ડાળા ખૂણામાં અર્ધો ડળાએકો હતો. એ બદાર ફરતો જ નહિ. ‘જાડો’ ‘જનોસ લક્ષ્ણો’ કહીને મને કોઈકોઈ સીડવનું પણ ખડું. મારી લીજીયો ફર કરવાની મચનકાકાને જાણ જ નાસાવેલી રહેતી. તેમજ મને ડરખન લઇ જઇ દાકનરો મારી આંખ જનાવી. લીલા રંગની કચકડાની એક પટ્ટી પહેરવાને મને મળી જેથી મારી સારી ડાળી આંખ સાવ અંધ લઇ જતી અને મને જમણી આંખ યાપરવાની ફરજ પડતી. આવી

રીતે દિવસના નવ્યનવ્ય ચારચાર ચાર ડાળી આખ
પદ્ય મારી મગલકાકા જમણી આખ સામે જો, ચાગ,
પણ એમ આગળીઓ ધરી કેટલી આગળી? એમ
પ્રજ્ઞતા અને મારે જમણી આખના ડોળાને સાપરનાની
મહેનત કરી પડતી આના 'આડાના ચરમા' પહેરી
પદ્યાર ફરના જવાની મને શરમ આનતી રમવાનું
જોવાનું રૂપાંત્ર જરૂર પણ મગનકાકાએ આધેના ચરમા
ઉતારવાની હિમત પણ કેમ થાય? થોડા મદિયાની
મહેનતે મારી એ જનમની ખોડ લગલગ નીકળી થઇ
જમણી આખમા ફસાઇ રહેલો ડોળો છૂટો થયો અને
ખાંડા મટ્યો પણ ડોળો છૂટો થવા પછી પણ
વચસેક સુધી મારે ડાળી આખનેવધ રાખતી નાઇતી
તતી, તે મારા અણગમાને નીધે તથા મુરખીઓની
હીનતે લીધે ન થયું પરિણામે જમણી આખ ૧૫મી રહી
ગઇ અને જગ પણ સૂર્યપ્રકાશ મોં પર પડતાં એ આખ
મીઠી ૧૧ ટુટ્ટે રહી ગઇ વળી એ આખમા રાચરા
જોવાની શક્તિ પણ નામની જ આપી જે વધાર
સાચેતી લેવાઈ હોત તો કૃત્રુ પડવાને નીધે મારા
પિતાશ્રીને જમણી આખ નકામી થઇ જરાથી મને
વારસામા આવેલી આખની કચાશમાંથી ટું સાવ છૂટી
લકત નસીંગ કે વારસા જેવું એમા કશું ન રહેત એ
જ રીતે સાચ જયપણની માદગીમા મારી ખૂબ નીકળી
હતી તે જે સુધારી શકત પણ ખૂબા બેસના-ચાલનાની
ટન ત્યારે ન સુધારી તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે
મારા દાડકા જ એના સકુચિત રહ્યા કે પાછળથી
નદોઅપૂર્વક મદાર બેસના-ચાલના જતા છાતી અને
વાસાના દાડકા દુખાવાથી તેમ કરવું કદંબુ થઈ પડ્યું
અને મારે નસીંગે ખુધાપણુ જડાઈ ગયું જે મગનકાકાની
ચીવટ અને દેવદાસકાકાની સોગત મને ન મળત
તો દોડવ, રૂંધવું ઝાડપર ચડવું વગેરે પણ મને વિકટ
થઇ રહે એટલી જગતા મારા શરીરમા થઈ કરી જાત

શરીર અને બુદ્ધિની પેઠે મનની તાકાત પણ
એ જ ઉમરે ઘડાઈ અંધારાનો અને જૂતનો ડર મને
કદી જો નહિ તે સાડ મગલકાકાએ મને સરસ તારીખ
આપી અધાગિયાના દિવસોમા રાત્રે નવ દસ વાગે,
થઈ બદાર બધારે જાણ્યું હોય ત્યારે, શીનિકસમા
અગામ વચ્ચી અર્ધી કે પોણે ફર્યાદ હું વસેના ઘરમા
રહે નરેશો પહેલાડાનું તેઓ મને મોરતા ધરતી

બદાર ચાગ જગના ભગના 'તો જીવ બદાર થઈ જતો
પણ કાકાને સંતોષના તાતર કાને દગાની યુગપાટ
દોડી જતો અને એક વચસે દેવદાસકાકા કે આણુદ
લાનકાકાના ઘર બેગો થઈ જતો વચસતે વચસતે
કે સિયાગાની 'મીમા પગ લપસનાની કે પથરાની
ધારથી પગમા લોહી નીકળનાની પરના ન નહેતી ચાગ
જ વાર આવતા અનુભવ પછી તો અચાગની, ચોરની
કામાકામા દયસીની અને એની કેટલી જે બીકા જે
શીનિકસ ૧૧ મીમા કેમલાક બાગકામા મીક મીક હતી
તેનાથી ટું મારી પેઠે મુન્ન થયો જામગો રાગિયો ઠતા
સસલાભાષના જેની ચકડનાળો મારો સ્વભાવ ન ગયો
પણ મહાગથી જેમ્લો પીડર ગયો તેમ્લો જ
અદગથી ડરપોઈ થયો મારી બા મગનકાકા પિતાજી
અધાનો કડા એવો પડ્યો કે તે તો જનતે દમાને તો
મેં હસી ન શકું અને તેઓ રમાડા ૧૧ જેસે તો પણ
તેમના નાનિધ્યથી માફ પેર ચૂથારા લાગે

મને પતંગ ઉડાડવાનું શીખવના મગનકાકાએ
મહુ મહેલત કરેલી મહીનાઓ સુધી દર શનિ નિન્યો
તેઓ સાજના કતાક જે કનાક મને ખેનાડી ગનાવવા
માટે માથાદોડ કરતા પતંગના કાનામાતર (કિના)
બાધવાનું અને દોર પકડી ઉડાડવાનું શીખવતા જાતે
પતંગ પણ સુકાવતા પણ મારી નજર તેમના ચહેરા
નર બ્યાડગતાથી ચોગી રહેતી નહિ ઉડાડી શકું તો
તેઓ વઢશે એવી મનમા થઈ નહેતી ને પતંગની જગા
મારા બેજનમા લુમતી જ નહિ દોડા ઝીંનવો, કાકરેથી
નિશાન આગવું દુરથી આવતાં મેઘને ચાગનાથી દાકિરો
મારવો સામા ખેનડીની આડે જીતરતુ ધરનાદિ
સાદસ કરનાને ન તો મારો પગ ઉપડતો કે ન કાચ
આગમ થતા મારી એ નમગાઇ વગાડવા મગનકાકા
જ મથતા, પણ ટું નાવાયક અણુવડ અને અસમર્થ
હું એવી ભાનનાના ભારથી હું એટલો જગાઈ જતો કે
માગથી થઈ રાખતુ તેમ્લું કરવાની જે મને હિમત
ન થતી છેરે હું માવ ડોળા હું એની નિરાશા
આણી મને ખેતાડી જાગવાનો પ્રયામ મગનકાકાને
જતો કવે પડ્યો એવો મને આભાસ છે પરિણામે
માગા સાદસિકનારો અજ પણ ટેવા ન પામ્યો
સાચ મુદ્દ માગક લખાયા અને મારે નસીંગે દરેક
મનની રમન વખતે આસુ મારવાનું જ રહ્યું

જાનાવ જા-યો. એ કંઈક રમૂઝ પ્રસંગ હતો. મગનકાકા એક દિવસ સાંજે ડરજનથી આવી બાપુજીને ઘેર પ્રાર્થનામાં સ્વાસ્થ્ય ગયા. જાની વખતે એક મુંદર નાનકડી ડબ્બી કળાટ પર સાચવીને ચૂકતા ગયા. મને લીધ વહેલી આવી જતી હોનાથી પ્રાયનામાં હું ન જતો. સુવા જતા પેલી મુંદર ડબ્બી ઉપર મારી નજર પડી. એમા સુ છે એ જોવા જાણ્યા વિના મારાથી રહેવાયુ નહિ. જાધો ડર ભૂલી હું કળાટ પાસે એક ખુરશી ઉપાડી ગયો અને કળાટ પરથી ડબ્બી ઉઠાવી જમીન પર મેસી ગયો. પછી નીરાતે ડબ્બી ઉઘાડી તેમાની રબ્બરની સ્ટેમ્પની મહોર જોઈ, પછી મલા મહેનતે તેમાની શોભીતી શાહીની શીશી ઉઘાડી. જ્યુ સખત હતું એટલે ઉઘાડનાની સાથે જ શાહી જીલકાઈ ગઈ અને મારા હાથ તથા નીચેની જમીન શાહીચાહી થઈ ગયા. હું મહાદાયો. ડબ્બી જેમતેમ બંધ કરી એક કામળના દુસાથી શાહી લઈ નાખી હું સુવા ગયો.

મોડી રાતે ત્રણ વાગે મગનકાકા પ્રાર્થનામાંથી પાખા આવ્યા કે તરત તેમની નજર પેલી ડબ્બી ઉપર અને ટોળાએકી શાહી ઉપર પડી. તેમણે દાક્ષ નાખી: 'આ કેણું કર્યું?' ઘરમા જાયા મોટેરા ભેગા થઈ ગયાં. માફ નામ ફોટે ચડ્યું. તરખડને લીધે મારી લીધ જીડી ગઈ અને મારા ગુનાની ચર્ચા સાલગી હતી થયરી ગયો. મોડી વાર તો છાનોગતો પડી રહ્યો, પણ ડરને લીધે લઘુશકાનું જોર થતા મારે કોઈનું પડ્યું. જાહાર જઈ આવી પાછો ખાટલા પર પહોંચ્યું તે પહેલા મગનકાકાએ માફ આવડું પકડ્યું અને ટોળા-એકી શાહી પાસે મને ધસડી ગયા. એ જનાવી લીક ખજાડાઓ. ગુના કબૂલ કર્યા વિના છુટકો ન હતો, એટલે એ કબૂલ કર્યો, પણ એ કબુલનાથી મને માધી ન ગળી. મારા અટકચાગાથી ઘરમાં સૌ દટાળી ગયાં હતાં. એ ખો ભુજાવવાની જરૂર હતી. મગનકાકા એક દોરી લાવ્યા, મારા બંને હાથ બાધ્યા અને એક ટેંગલને પાયે મને બાધી દીધો. ખરેખર, આ બહુ જ દળતી સજા હતી. તેમણે મારા પર હાથ ન લગામ્યો એ ક્રોધ પરનો સાધારણ વિજય ન હતો.

પાપા સાથે કરાંને બાંધ્યા પછી પેલા રબ્બર સ્ટેમ્પના ખરિયામાં બેસેલી શાહી મારા આખા અહેસાસ પર ચોપડી દીધી અને એ ચોપડાનાં મને સંભળાવ્યું

કે "વાંદરાનાં કામ કરે છે તે હવે મોહું પણ વાંદરા-ના જેવું કાળું જ રાખ. સવારે નિશાળે જે છોકરાઓ જશે તે બધાને કહીશ કે આ વાંદરા ઉપર બધા પ એકએક કાંકરો ફેંકવા જાયો." મેં બહુ ચૂપચાપ સાંભળી લીધું અને મૂંઝે મોટે માપા સાથે બંધાએલા હાથ પર માથું ટેકવી જીવતા માંડ્યું! મારી આવી એપરવાઈ ટાકાથી સહન ન થઈ. તેઓ એક મોટા વાંસડો લઈ આવ્યા અને દૂર દીવા પાસે ચોપડી લઈ બેસી ગયા તથા મને ધમકાવ્યો કે જો એણે ખાધું છે તો આ વાંસડેથી ઘેંકાવોશ! સવારે બધા નિરા-ળીઆ અહીં આવો એકએક કાંકરો મારી ન જાય ત્યાં સુધી તને જીંજવાની રજા નથી!

મહાપરણે લીધ ઉઘાડી હતું જમૂત થઈને મગા કાકાને જોતો મેસી રહ્યો. કલાક દોઢકલાક પછી ફરી પાછી મને બહુ જ જોરથી જીંજ આવવા લાગી તે માફ માથું ટળી પડ્યું. આ જોઈ મગનકાકાને દયા આવી. મને સુવાની રજા આપતાં સંભળાવ્યું કે 'માફ કેણું મોહું તો કાસે આખો દિવસ આખું તે આખું રાખવાનો છું.' મને આવની કાસની ચિંતા કરનાં જીંજ વધુ હતી. હું ઝટ ખાટલા ભેગો થઈ જઈ ગયો. મગનકાકાએ મને કરેલી બધી સનતઓમાં આ સૌ છેલ્લી સનત હતી. આ પછી કેલકોઈપર તેમણે મારા સામે આખ તાણવા સિવાય કાંચે જ કંઈ કર્યો અને ખ્યાલ છે. પરંતુ આ બે સનત, તેમા બે છેલ્લી સનત મારામાં એટલી ધર કરી ગઈ કે આ જનાવ પછી સનત વસેલોનાં વસ સુધી મગનકાકાની આંખ સામે આંખ મેળવથી મને અસહ્ય થઈ પડી. તેમણે પછી તો મને ખૂબ પેગાલ્યો. અનેક લાડ લગાવ્યા, પણ મારી-ફડક ન લાંગી તે ન જ લાંગી. ત્રેવીસ ચોવીસ વસસની ઉમરનો થયો ત્યારે પણ તેમની દાનવીમાં માફ મોહું રીવાજેલું જ રહેતું.

આમ, અચપણથી ઘરમા જ હું નિર્ભયતા ખેાઈ બેઠો હતો એટલે મારાથી આખા જીવનમા ક્યાં ને છાતીકદા થવાયું જ નહિ. મોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાનું મારામાં જળ ન રહ્યું. બોલવું, લાપાચ કરવું, નેહવ કરવું, છડેચોક ખાંધેલ મચાવવી, કાઠને પડ-કાંચે, એ મારા રતનાવથી વિરુદ્ધ થઈ પડ્યું. એટલું જ નહિ પણ હું નિર્ણય શક્તિ પણ ખેાઈ બેઠો.

ખાળપણમા થોડો ઘણો માગ ખાવાથી આજે કંઈ માગ હાડકા દુખતા નથી સ્વભાવે ઝીંધો મારો અને દરેક કામમા સાવચેત રહેનારો મને બનાવીને એ માગપીટે મને ઓછો લાણ નગા પહેચાડ્યો આકે નિયમન રાખી વડીતોએ મને માગપણથી જ સુખવાની મહેનત કરી તેથી માગ હૈયુ તેમના પ્રત્યેના ઝણુ લાવથી પ્રગાળ ગય છે ઘટા મગવાએ મને નુકસાન

પહોંચ્યુ છે. તે એ કે આ નખે સુધારી સુધરી ન શકે એની એક ભારે ખોડ માગમા આવી ગઇ બે કે માર એક પછુ દાનુ નથી લાગ્યુ પછુ શ્રવનના દેગ દોનમા અને કર્ત પતી ગધી દિશામા ૮ મામ ૧૧ ચોચા જેવો ઢીનો નગળો અને કશાની યે પાગ ન પડોચનામે નીવડ્યા છુ
(આહ) પ્રભુદાસ ગાંધી

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલુ ઇનામ 'એકામગા' બાઈ એમ એમ પચસાસા (અમલાવાદ), બીજું ઇનામ 'ટાપવા' બાઈ પ્રાણલાલ પલેલ (અમલાવાદ), ત્રીજું ઇનામ 'પ્રાચીન મધુતા' બાઈ અમલાનંદ પારમાયા (વાકાનેર)

ગોચરમા પેટભર ચારો ચરી ઝાડગી છતામા સમેજતી ચાલતુ ફોટોગ્રાફી 'એકામગા', માનિતુ અનુષ્ઠાવાત્તણ અને ખ્યાલ હપનવે છે આકાસમાના વાદળા, ઝાડ અને ચાવના પરસ્પરના પ્રમાણે આખાચ ચિત્રમા વિદ્યાળતાનુ બાન મગે છે ચિત્રના વિવિધ સ્થાને દુગમતાપૂર્વક ઉત્તામયા છે ગળુ યજ્ઞેવી બાળતો સામાન્ય ત્રાંચ ચિત્રસંયોજનથી જ આકર્ષક ગતી છે બાઈ પ્રાણલાલ અવનવા વિરોધમા ચિત્રો રોડી રહે છે ગાપથીએ માનવમજ્જિતો છતિહાસ છે વાસડાગી આ બનાવ મનુષ્યના આદિમાનુ મમરણચિદ્ધ છે ધરી ર ખેલી ચોરો અને તુરતમા તોર ચમકા એકે છે છટાગવાય રહેલા ટાપવા વડે એની બનાવટ હલુ ચાલુ છે એ દિશાકાવિક સહવાન દર્શનાં છે આટલુ માનવતત્ત્વ આગે લાવવાની તત્ત્વજી ન થઈ હોત તો માત્ર ટાપવાનો દર્શનો એક વખારનુ કેવળ છે તેથી ચિત્રનુ મુખ્ય લક્ષ્ય સાચવવા જમણી બાજુથી સાગી પેટે પ્રિન્ટને કાપવો જોઈએ પેટમા ઝાપા પ્રમાણે પ્રિન્ટ કાપવાથી જ ચિત્રનુ આર્મ્પણ વડે છે

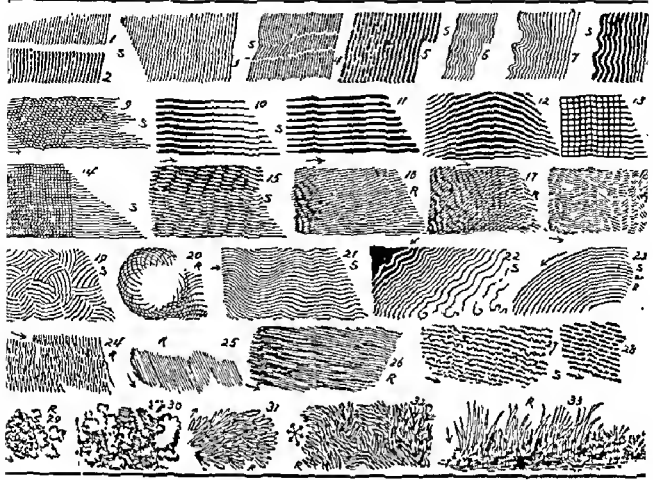
'પ્રાચીન પ્રભુતા' જેવા બારે અને કા યમય નામે આપવા ઠીક નથી નામકલ્પમા હમેદવાદોએ ખાસ લક્ષ્ય આપતુ જોઈએ આ વિષે અગાઉ પણ સૂચન કરેલા છે ચિત્રનો વિષય ધ્યાન ઝંઝે એવો છે, પણ નિકષણ બસાળર નથી એગે ચિત્રના અરોએ એ ગ છે

કેનુભ મુનગીના 'નવરાગના વખતમા' એ ચિત્રમા ચોગા બી નાની ટ્રાફિકલ મચી કરતો બાજક દેખાય છે ચિત્રમા પડાવાની કાળારા વધુપડતો ભાર કરતી ન હોત તો ચિત્ર કોઇને પછુ ગમે એવુ છે પડાવા એટલા કડક અને ભેરમા દેખાય છે ૨ અસહ આધુનિકોને વિસરાવે છે

ત્રીથેનાં ફોટો ચિત્રો નોંધ યાત છે ૧ 'નુતાર્મ મદિર અમૃતસર' બાઈ મણિલાલ મિશ્રી (દશાની) ૨ 'શિકાર' નાઇ સવાર' બાઈ અલ્પાલક કાપડીઆ (મુખાઇ), ૩ 'મિકાર' નાઇ

શાનિ ઝવેરી (મુખાઇ), ૪ 'સહજવનના ગમત' બાઈ માતિ જમના સસ રાદ (બાવનગર), ૫ 'પ્રગતિ' નાઇ નિખલ દેવે (નંદિયાદ), ૬ 'મિત્રાતા' બાઈ અસવત્ત હરર (બાવનગર), ૭ 'નવરાગ' કેનુભ મુનગી 'નુતાર્મ મદિર' અમ રથગતી રલુ આત છે નિષ્ણાન ફોટો-કલાકાર બાઈથી ન બિનદામ નવા વાજાનુ આ જ વિવધન છે અમ ફોટો ચિત્ર 'કુમાર'ના માગસર ના નક્કા છપાયુ છે ૨ નેગર સંયોજન ચિત્રના આર્મ્પણમા જેવા ચારો ફોટો તે જોવાથી અમનથી બાઈ અલ્પાલક દાન ચિત્રમા મિત્ર જાની મનારની તાદ્દમના સારી અપાઈ છે, પછુ ચિત્રને અનુકૂળ આધુનિકો નાંધે હોવાથી ચિત્ર ભગવત નથી 'શિકાર' તથા 'મહજવનના અમૃત નિરોધે સારા છે પછુ વિવરને છગી પાડવાની કિંસાનુ કેટલેક બમે બાન થયુ હોવાથી કુદરતી આચરણ તેમા ભગવત નથી બાજુ દેવે અને બઈ હરર ના ચિત્રોમા પુણક કાપડાની ૪૩૩ છે 'પ્રગતિ'મા સાચા પર કામ મગાર કારીગર આ ૧ તેમે સાચો જ ચિત્રમા ચેવા બી ૪૩૩ છે બાઈ હમ્મે જમગી તત્ત્વ બી બિવાડીનો અધિક ભાગ એન્સાઈ કરી નવ ચિત્ર ઉપ લવતુ જોઈએ

ચિત્રકાર કેનવાસ પર ખીડી અને રમથી ચીનદે છે ફોટોગ્રાફર ફિગ્મની પગી કપા પ્રકાગની મદદથી ચિત્ર હપનવે છે ચિત્રકાર કરતા તેને ચારે તક મગે છે ગમે તે વસ્તુનુ સહજ મોનદે એ સહેવાઈથી ઝડપી મગે છે પરંતુ આ બધુ દેખાય છે તેટલુ સહેલુ નથી એ જ હપણમા એ ચિત્રમર્જન થઈ જાય તો યજ્ઞે પછી એ તક તો ફગી મગવાની નથી ફોટો કરનારમા કેમેરાનો કુગળતાપૂર્વક ઉપયોગ કરવા બી આપડવ આપડક છે પાટલુ દરેક કલાકાર બી જેડે તેનામા માનવ પ્રકૃતિનુ અવલોકન અને મુપરિચય હોવા જ જોઈએ ચિત્રમર્જિત સમાજ ગમે તેવા ચિત્રને વધારતી નથી જ અ બ ધડ દક્ષિણી લેવાએલો આકર્ષક ઝમી અમુક કે તે ઝમી વાબી જેવો જ કમગો હપનવે છે દાધમા કેમેરા ચેનાર ને કુગળ અને કપ્પવારકિક હેય તો ચિત્રમગાન માટે કેમેરા જેટ બીજુ કેઇ સાધન નથી (અમિલ હપથી) જવવનત બદ

ચિત્રકલામાં સ્વશિક્ષણ

એ નાગની એક લેખમાળા 'કુમાર'માં કરે કહે ચાલુ સખવાના અમરો મનસુખાનું આ પહેલું પગથિયું છે. એ માર્ગે, ચોલાની અવકાશની વેળાએ કોમાંની સુચનાઓ મુજબ પ્રયત્ન અને મહાવરો કરતા રહેનારને કોઈની મતલબ મરદ વિના આપ-પ્રપત્તે ચિત્રકળામાં પ્રાથમિક પ્રવેશ મળે રહેશે, અને ખેતવાળા જાલુ સહેલાઈથી આગળ વધી શકશે.

શાહી અને ટાંકની સૃષ્ટિ

૧. દરેક જણ ટાંકથી કેટલુંયે લખે છે, પણ એ જ ટાંક પર કાળ મેળવવા માટેની કેટલીયે રેખાસૃષ્ટિથી અભણ હોય છે. તેમને આહી બનાવેલી ગતો જાલુ ઉપયોગી જણાશે; અથવા માત્ર ધુરસદની વેળાએ ટાંકને રમતી રાખવા અને મનને બહેલાવવા એક અમૂલ્ય સાધન થઈ પડશે. **૨.** ટાંકથી ચિત્રો કરવાં અપરાં છે, કારણકે પેન્સિલ કે કોલમાનું ચિત્ર તો બૂરોને સુંધારી શકાય છે, પણ ટાંક અને કાલીથી દોરેલું ચિત્ર ખડલી સકોતું નથી. તેથી ટાંકની આવ નિશ્ચર અને અચૂક બનાવવાને પણ આંગળીને કસરતથી તૈયાર કરવાની જરૂર છે. **૩.** આ બધી ગતોમાં આળેદૂળ નકલ ઉતારવાની જરૂર નથી. તમને જરૂરી હાથ જેસે એવી ગતો પહેલી કરવા માંડો એટલે ધીરે ધીરે એકસરખી રેખાઓ દોરવાની સક્તિ વધવા માંડશે. ટાંકનું ચિત્રાકન કરનારે ટાંકની બધી શક્તિઓ પિછાની હાથ કરવી નોંધ્યે. **૪.** પહેલાપહેલાં હાથ બરોબર નહિ ચાલે એમ લાગે તો પાતળા લીસા કાગળ આ ચિત્ર હિપર રાખી એક ને એક ગત અનેક તાર દોરવી. પછીથી આધાર વગર કરી લોવી. આકૃતિઓને પડખે તીર મૂકવાં છે એ ટાંક ચલાવવાની દિશાના સૂચન માટે છે. કામ કરતાં આખા ટાંકની આંખીપર જ રાખ્યા કરવી. આ ગતો, ટાંકચિત્રકામનું પગથિયું માત્ર છે.

તેરમે દિવસ : આદ્યક્ષરનો લોપ

નિયમો

[૭૭] શબ્દની શરૂઆતમાં 'ક', 'ગ', 'પ', 'બ' માંનો કોઈ વ્યંજન આવતો હોય, ત્યારે એ આદ્ય વ્યંજનનો લોપ કરી, એના પછી આવતો વ્યંજન એવી રીતે લખાય છે કે એ લોપેલા આદ્ય વ્યંજન લખવાની લીટીથી શરૂ કરીને લખ્યા હોત તો ત્યાં પૂરે થાત ત્યાં એ લખવાના વ્યંજનનો નીચેનો છેડો આવી રહે

[૭૮] ઉપરની રીતે આદ્ય વ્યંજન લોપી લખાતો શબ્દનો ભાગ પોતે સ્વતંત્ર શબ્દ હોય એવી રીતે તેના પ્રથમાક્ષર વ્યંજનને શબ્દની શરૂઆતના વ્યંજનને લાગતા, તેમજ પ્રથમાક્ષર સ્વરને શબ્દના આદિ સ્વર તરીકેના, જોડાણના નિયમો લાગુ પડે છે.

[૭૯] ઉપરનાં નિયમ ૭૭માં જણાવેલી સ્થિતિમાં લખવાની લીટીથી જોયે કે નીચે લખવાથી તે ઉપસર્ગની પહેલાનો નહિ પણ પછીનો 'ક', 'ગ', 'પ' અથવા 'બ' લોપાએલો સૂચવાય છે.

સૂચનાઓ

(૭૭) આ આખી લઘુલિપિમાં વધુમાં વધુ કિવંત અને કાળું મેળવવો અથરા પડે એવો આ જ એક નિયમ છે. જતા એમણા બધા શબ્દો આ નિયમની રીતે ટુકાની શકાય છે કે થોડી તકલીફ વેડીને પણ એ સમગ્ર લેવાની ખાસ લાગણ્ય છે.

નકશામાં આ નિયમ ૧૧ સપૂર્ણ મમજ આપના, 'ન', 'પ', 'ક', 'ગ', એ વધુ અપ્પ સમન્વય એના ક્રમમાં આ ચારે આદ્ય વ્યંજનો એક પછી એક લોપ્યા પછી એના પછી આવતા બધા વ્યંજનો લખવાની લીટીથી એમણે જોયે કે નીચે લખાય તે બતાવ્યું છે એ બધા વ્યંજનો ઉત્તરોત્તર ક્રમમાં 'બ' થી 'ગ' સુધી જોતા જણાશે કે એ બધા વ્યંજનોના નીચેના છેડા 'બ' લોપ્યા પછી લખવાની લીટીથી ઘણે જોયે, 'પ' લોપ્યા પછી સહેજ જોયે, 'ક' લોપ્યા પછી અહેજ નીચે, અને 'ગ' લોપ્યા પછી ઘણે નીચે આવે છે જેમકે 'જ' વ્યંજન ઉપરના ચારે આદ્ય વ્યંજનો લોપ્યા પછી અનુક્રમે કેરી કેરી રીતે આવે છે તે જોવાથી બાકીના વ્યંજનોના સ્થાન પણ સમજાતા આવી જશે આની રીતે એ બધા વ્યંજનો લખવાની લીટીથી જોયે અથવા નીચે લખવાનું કારણ નિયમનો ઉત્તરાર્થ છે 'એવી રીતે' રહે' એટલે નિયમનો એ ભાગ વધુ વિગતવાર સમજાતા જશે છે.

પ્રથમ તો ચોક્કસ આદ્ય વ્યંજનો 'લખવાની લીટીથી શરૂ કરીને' લખ્યા હોય તો જ્યાં પૂરા થાય તે સ્થાન શરૂઆતના મેમમાં લખેલા તે તે વ્યંજન અને તે પૂરા થાય ત્યાં બતાવેલ નીચેની સૂચનાય છે

જોઈ શકાશે કે એ કૌસમાં 'પ', 'બ' તો અગાઉના નિયમ ૫ મુજબ જ લખ્યા છે, પણ 'ક' અને 'ગ' લખતા એ નિયમનો ભગ થયો છે કેમકે આ નિયમ મુજબ તો એ 'ક' અને 'ગ' લખવાની 'લીટીથી શરૂ કરીને' લખાયા જોઈએ અને આવી રીતે લખાતા એ ચારે વ્યંજનો લખવાની લીટીથી ઉપર અથવા નીચે જુદે જુદે અતરે પડ્યા થાય છે એ પૂરા થવાના સ્થાન જે તીચી બતાવે છે તે તીચે જોઈએ એક બધાગની કલિપત લીટીને જન્મ આપે છે અને પછી લખવાની સામાન્ય લીટીની અવગણના કરી જાય એ બધા વ્યંજનો એ તીચી બતાવેલી લીટી ઉપર નિયમ ૫ મુજબ લખેલા છે, એટલે કે બધા વ્યંજનોના નીચેના છેડા એ કલિપત લીટી ઉપર આવી રહે છે.

આ નિયમનો વ્યવહારમાં પ્રયોગ કરતી વખતે 'ક' અને 'પ' લોપ્યા પછીના વ્યંજનોના નીચેના છેડા જે લખવાની લીટીથી નજીક આવે છે તેને તીચે નજીક લેવા, અને એ જ મુજબ 'ગ' અને 'બ' લોપ્યા પછીના વ્યંજનના નીચેના છેડા જે ઘરે છે તેને વધારે દૂર કરવા, આગળ વળે વળે જુગી જુગી દિશામાં અતિશયતાથી લખવાથી લખાણમાં અસાધ્ય જેની લાગતી ચોક્કસાઈની જરૂર નહિ પડે, અને જોવાનું વધારે સુસાધ્ય થવા વળી આવી રીતે લખવા ખાસ આકેશ કાગળ ઉપર જ લખવું પણ અનિવાર્ય નહિ રહે.

આ નિયમ શબ્દના આદ્ય 'ક', 'ગ', 'પ' 'બ' ને જ લાગુ પડે છે એમણે આદ્ય 'બ', 'પ', 'ક', 'ગ' તો સામાન્ય રીતે લખાય એ જ રીતે લખવા જોઈએ

પણ એ વખતે એને મદામાણ જિંદગી કોઇ પણ સંજોગોમાં જરૂર નહિ રહે. કેમકે તે લખાયા છે. અને લોપાયા નથી, એ જ ખતાવે છે કે તે 'અ', 'ધ', 'દ', 'ભ' હોવા જોઈએ.

વળી આ નિયમ સામાન્ય રીતે તો કોઇ 'શબ્દો'ને લાગુ પાડવાનો છે; તેમ છતાં સંકેતો કે સંકેતસમૂહોને પણ 'શબ્દ'ની વ્યાખ્યામાં લઈ તેને પણ આ નિયમ લાગુ પડી શકે. માત્ર એકેક અક્ષરના ખનેલા સંકેતો 'કે-કોણ, અગર, પણ-પરંતુ, બદલે-બદલે' એકલા જ આવેલા હોય ત્યારે તેમને આ નિયમ લાગુ ન પડે. આમ આ નિયમની રીતે ટુંકાવી શકાય એવા સંકેતો નીચે પ્રમાણે છે:

કે-કોણ, કાઈ, કેમકે, કેટલુંક, કેવડું, વખત, કદાચ, કશું, કેવું, ખાસ, ખૂબ, ખોટું, ખબર, ખરું, અગર, ચૂકર, પહેરે, અગત્યનું, ગમે, પણ-પરંતુ, માસે, પડે, પછી, પેટે, પોતે, પરંતુ, પેલો, પહેલા, ફરી, બદલે-બદલે, બાઈઓ, બાઈઓ અને બહેનો, બાપું, બીજું, બાળત, બીજકલ, બહાર

ઉપરની બધી ચર્ચા ઉપરથી જોઈ શકાશે કે અગાઉનો નિયમ ૫ અને જદો આપેલા આ ત્રણ નિયમો, એ બધાનો મળીને એક સ્વતંત્ર એકમ થાય છે. અને એ સ્વાર નિયમોનો આખો સમૂહ ક્ષિપિતો બાકીનાં જાંબાં અંગ્રાંથી સ્વતંત્ર હોવાથી તેનો ઉપયોગ કરવો અગર નહિ તે લઘુલેખકની ઇચ્છા ઉપર આધાર રાખે છે. એટલે જો લઘુલેખક આ નિયમોનો અમલ ન કરવા ઇચ્છે તો પછી લખાણ લખવાની લીટીથી જોયે અથવા નીચે ગમે ત્યાં લખાય તેનો સરખો અર્થ થશે.

આમ આ લઘુલેખિ લીટી સહિત તેમજ લીટી વિના લખી શકાય એવી જેવડી સગવડ રાખવાનું ખાસ પ્રયોજન છે. અંગ્રેજી બાંધમાં જ્યાં એક કરતાં વધારે શોર્ટહેન્ડ પદ્ધતિઓ છે ત્યાં કેટલીક સમજણ પદ્ધતિઓ અમુક અમુક સંજોગો લખવાની લોટોથી જોયે અથવા નીચે લખાય તેને પોતપોતાની અનુકૂળતા મુજબના જુદા જુદા અર્થ આપવાનું ધોરણ રાખે છે. ત્યારે બીજી કેટલીક એવી જ માનનીય પદ્ધતિઓમાં આ જાતની સગવડને નડતર દેખ માની એનો લાભ લેવાનું મોકુફ રખાયું હોય છે અને જો કે લઘુલેખનની માનસચિકિત્સાની દૃષ્ટિએ, જેને 'શોર્ટહેન્ડ' પદ્ધતિઓની રચના કરવાનું શાસ્ત્ર' કે એવું કોઇ ઉપનામ આપી શકાય એવી વિગતોમાં આ શક્યતાઓનાં પણ સમાવેશ

થઈ શકે છે. તેમ છતાં લીટી વગર લખી શકાવું એ એવી ઘણી ઘે પદ્ધતિઓનો ગર્વનો વિષય હોય ત્યાં શીખનારને ખૂબ આકર્ષક લાગે છે. એટલે એવું કોઈ સાદિત્ય આ પુસ્તક શીખનારના વાંચવામાં આવે, અને તેને લીટી વગર લખી શકાય એવી યુજનાતી પદ્ધતિની ખોટ સામે, તો આવ્યાર નિયમો જતા કરી તે એ ખોટ પૂરી શકશે. અને જો કે આ નિયમો જતા કરવાની માથે ટુંકાવવાની કેટલીક ઉપયોગી સંભાવનાઓ પણ જતી કરવી પડશે. પણ એમ તો લીટી વગર લખાતી બધી પદ્ધતિઓમાં અમુક ઉપયોગી તરવોને જોએ જ એ જાતની સગવડ આવી હોય છે, એટલે એટલો બોગ અનિવાર્ય છે.

(૭૮) ઉપરના નિયમ મુજબ શબ્દોના પ્રથમાક્ષર લોપાયા બાદ એના પછી 'અ' સિવાયનો સ્વર આવતો હોય તો તે સ્વર, અને નહિતર એના પછીનો વ્યંજન, એ લખેલા શબ્દમાં આગ્રહર ખને છે. એટલે જો તે વ્યંજન હોય અને 'ર' કે 'લ' માંનો એકાદ હોય તો નિયમ ૬ નો ખ્યાલ રાખવાનો રહે. પણ જો તે સ્વર હોય તો નિયમ ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૨૨-૨૩ એટલાનો ખ્યાલ રાખવો પડે. એટલે કે કાં તો તે સ્વર સામાન્ય રીતે પૂર્વે લખાતો જોઈએ એમ લખાય, અથવા તો જરૂર પડ્યે અંતુસ્વાર કે રેફ બનાવવામાં પણ એનો ઉપયોગ થઈ શકે.

વળી આ ઉપરાંત જો એ નહું રૂપ 'વ', 'શ', 'ચ', 'ન' માંના કોઈ વ્યંજનથી શરૂ થતું હોય, અને નિયમ ૭૩, ૭૪, ૭૫, ૭૬ માંનો કોઈ એ ત્યાં થયેલા પ્રથમાક્ષરને લાગુ પડી શકતો હોય તો તે નિયમ પણ આ નિયમની રૂએ અમલમાં લાવી શકાય છે.

(૭૯) અગાઉના નિયમો ૪૨-૪૩ તથા તેની સૂચનાઓ અહીં ફરીથી વાંચી જવાની જરૂર છે. એ સૂચનાઓમાં પાછળથી આવવાના જે નિયમ માટે ઉપસર્ગોના રચાનની પૂર્તિ કરવાનું બાકી રખાયું હતું તે જ આ નિયમ છે.

નિયમ ૪૩ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે ઉપસર્ગવાળા શબ્દોમાં શબ્દોના પ્રથમાક્ષર એ ઉપસર્ગ નહિ પણ ઉપસર્ગ સિવાયના શબ્દના અંગના પ્રથમ અક્ષરને મળવામાં આવે છે. અને સામાન્યતઃ શબ્દના આગ્રહરને લાગુ પડના ગંધા નિયમો એ જ અક્ષરને લાગુ પડે

છે. એટલે જો એ સ્થાને 'ક', 'ગ', 'પ', 'બ'માનો કોઇ વ્યંજન હોય ત્યારે એ લાગને નિયમ ૭૭ લાગુ પડી તે આદિ વ્યંજન લોપાય છે, અને એ વ્યંજન લોપ્યા પછીનો લાગએ જ નિયમને અનુકૂળ સ્થિતિમાં લખી, પછી ઉપસર્ગ એ લખેલા રૂપની ઉપર લખી દેવાય છે. નકશામાં 'પ્રપંચ' શબ્દ આ રીતે લખ્યો છે. આગ આ દૃષ્ટિએ જોતાં આ આખો નિયમ આમ જુની રીતે લખવાની જરૂર દત્તી: 'કોઇ ઉપસર્ગ પછી આવનારા શબ્દના અંગની શરૂઆત 'ક', 'ગ', 'પ', 'બ'માના કોઇ વ્યંજનથી થતી હોય, તે તે અંગને નિયમ ૭૭ લાગુ પડી, તે અંગ લખવાની લીટીથી નિયમ મુજબ જોએ અગર નીચે લખાય છે, અને પછી તેના ઉપર ઉપસર્ગ મૂકાય છે.'

ઉપરની રીતે લખતાં લખવામાં અનુકૂળતા ઘણી રહેશે. માત્ર ઉપસર્ગ પાછળથી લખાય એ ક્રમ જરા બદલાએલો લાગશે. કેમકે નિયમ ૪૨ મુજબ ઉપસર્ગ જ પહેલો લખાતો આવ્યો છે. તેમ છતાં ઉપસર્ગનું લીટી ઉપરનું સ્થાન નિયમ ૪૨મા નિયમથી મર્યાદિત ન થયું હોવાનું કારણ દ્વે સમજાશે. સાતમા દિવસના ઉદાહરણોમા ઉપસર્ગોને લખવાની લીટી ઉપર બંધેલા જતાવ્યા છે. પણ દ્વે ઉપરની દૃષ્ટિએ જોતાં ઉપસર્ગ એવી રીતે લેખાય ત્યારે તેના પછીનું શબ્દનું અંગ જાણે જોતાં આલક્ષર 'ક' લોપાયો હોય એમ લખવાની લીટીથી સહેજ નીચું આવે છે. માટે દ્વે ઉપરની રીતે નિયમ સમજ્યા પછી કા તો શબ્દના અંગનો એ પ્રથમાક્ષર લખવાની લીટી ઉપર આવે એટલો ઉપસર્ગને જોએ લેવો પડશે, અગર સાચેસાચ 'ક' લોપાયોયો જતાવતી વખતે ઉપસર્ગને પોતાને લીટીથી સહેજ નીચે લેવો પડશે.

દ્વે સમજવા પૂરતું ઉપરનું બધું વિવેચન જરાજર છે. પણ વ્યવહારમા ઉપસર્ગને પ્રધાનપદે ગણવાથી જીજ્ઞ

કેટલીક રીતે સરળતા આવે છે. એટલે નિયમ ૭૯ જે રીતે લખેલ છે તેમા ઉપસર્ગને કેન્દ્રસ્થાને રાખી બધા જરૂરી ફેરફાર તેમાં જ મમાવી દેવામા આવ્યા છે. અને જો કે પાછળનો અક્ષર લોપાયોયો જતાવવા ઉપસર્ગને જોએ નીચે લખવો પડે એટલું તો એમા પણ જરા વિચિત્ર લાગશે. પણ એ સિવાય ઉપસર્ગ જ પહેલાંપહેલો અને યોગ્ય સ્થાને લખાઇ જતો હોવાથી જીજ્ઞ વધારે તકસીદ નહિ રહે.

આમ આ બંને દૃષ્ટિએ નિયમ સમજતાં જુદી જુદી સગવડ છે. અને બંનેમા કોંકે વાત અસ્વાભાવિક જેવી આવે છે. એટલે શીખનાર ઉપર સમજાવેલ દૃષ્ટિએ નિયમ સમજી, પછી નિયમ જે સ્વરૂપમા ઉપર નિયમોમા આપ્યો છે તે રીતે તેનો અમલ કરે.

આ નિયમના ઉદાહરણ તરીકે આવતા લગભગ બધા શબ્દો સાતમા દિવસના ઉદાહરણ ૧ મા આદિ વ્યંજનનો લોપ કર્યો વગર આપેલા છે. એ શબ્દોના અંતિમ અને સાવ સાચા રૂપ તો દ્વે અર્થો જ આવે છે. પણ સાતમા દિવસમા એ શબ્દો આપવાનું એ પ્રયોજન કે એ રૂપો માથે અર્થો અપાતા નવા રૂપોની તુલના કરવાથી ઉપસર્ગનું સ્થાન જુદા જુદા વ્યંજન ચોપાતા લખવાની લીટીથી જોએ અગર નીચે કેવી રીતે જાય છે તે સગજી શકાય.

આ ઉદાહરણોમા 'પ્રકરણ', 'પ્રકાશ', 'પ્રપંચ' એ શબ્દોમા આ નિયમનો જરા છૂટથી પ્રયોગ થયોયો છે 'પ્ર' આપણી લાપાનો ઉપસર્ગ છે પારો, પણ લઘુલિપિમા તેને માટે ઉપસર્ગ તરીકેની સંજ્ઞા ન હોવાથી લઘુલિપિ પૂરતો તેને ઉપસર્ગ ન ગણી શકાય. એવા સન્નેગોમા લઘુલિપિના મામાન્ય નિયમોથી એટલો લાગ જેવી રીતે લખાવો જોઇએ એવી રીતે ઉપસર્ગને સ્થાને લખી શકાય, અને પછી આ નિયમ જોને લાગુ પાડી શકે.

[ઉપરના 'દિવસ'નાં ઉદાહરણો તેમ જ તેનું લઘુવેળન સ્થળસંકેચને કારણે આવતા અંક ઉપર મુદતની રાખ્યાં છે.]

સંદેશનાં પાન

પોતાનો કાઠ સાચવવામાં જ કેટલાક માણસો એટલો વખત લે છે કે પછી ખીલું કાંઇ જ કરી શકતા નથી દુનિયા નીતિ કરતાં અનીતિની વાતોમા વધુ રસ લે છે. દુરમન પારો દયા માગતા મેત્રી થવાનો સંભવ છે મિત્ર પાસે દયા માગતાં દુરમન થવાનો ભય છે.

પોણા બાગની દુનિયા પોતાની બ્રગણમાં જ જીવે છે દુરમન કે દોસ્ત કરવાનું સરખું જ સહેલું હોય છે; પણ દોસ્તોની કીમત આપણને બારે પડે છે.

સીકીનું સૌથી નીચેનું પગથિયું સૌથી ઉપરના જેટલું જ ખપતું અને જરૂરી છે.

મહત્ત્વાકાંક્ષા

• શિખરિણી •

ફળાના ફંગોળે અયુત હતિદાસો ગળી જતો
મદે મદી દોને મણિધર મદાકાળ સરખો
નગાવું નાખીને અદ્ય ઉરના અંકુશ યશી,
અને નાથે સાથે કેમ નિજ બૂલી પ્રકૃતિ-નટી.
હવે દૈવે આપા અતુલ બલથી આગરતો
ઉઠે લાવા, થાવા સકલ ચિત્તો ચક્રધરતા,
પદાધારે વારે જીવન જગનાં કે ક્યારતો
વધે વેગે વાજ મદહર મદાચક્ર મનનો.
ઉનાળા કાળા ને શિશિર સુસવરતા સદીસદી
મથે ઝહેટી જળવા જીવન કૂવ શા સૌ જગમદી;
અરે તેને ત્રીધી સનત રચતી કીર્તિકલગી
હવે તૂટે રે એ જડ જિજિવિયા સોષ સરખી.
મહત્ત્વાકાંક્ષાના અનલ અનિદો એ મલ્લયના
વહો દાગેલાના જીવજનનની થે મૃદુ વીણા.

શમણિક અરણ્યવાસી

મરણ-મેત્રી

• શિખરિણી •

પ્રેમા ખંડેરો ને શયવત યુગોના ખડકલા,
સુના કલ્પરનાનો, સડિયલ સુનાં મૂક મુઝા,
રમશાને મે શોધ્યા, પ્રજાળતિ ચિત્તા, અરિય વિખર્થી
ઉચ્ચાર્યાં, તો મે આ મરણ! તવ અસ્તિત્વ ન મળ્યું
કરે તુણી, નાસે વિસરી તુજને, તુ જટ મજે;
તને શોધું હું તો બ્રામણ સપ્તું વ્યર્થ નીવડે.
યુગોના ઉન્નતિ નિશાદિત અવિચ્છાન્ત વહતું
છુપે કાં માગથી? ઉર મરણ-મેત્રી તવસતુ.
જવા આનંદોની જગઅણુકળી સીમ મારે
ચહે દૈવું કિંતુ રચીલ શરીરે આ ના ડગ જરે;
સદા બંધાએલું અજ જીવનમૈત્ર્ય ચિકરે:
બાલા મૃત્યુ! એને તવ મિલનથી મુક્ત ન કરે?
મહત્ત્વાકાંક્ષા ના અવર; બસ છે મુક્ત બનવું,
અને બ્રહ્માંડમાં ખચિત જગની સંગ લામતું.

નંદલાલ ભટ્ટી

વન્દન

• શિખરિણી •

ધરમાં આવે ન્યારે પ્રગળ પડનીનાં પૂર મદા
બધા આશાંત-નથો ઉપર હળતા સ્વામ પડા,
નસીએ નોધેલી કદમ કદમે દાર જડતાં
જવામર્મ જેની અધિક અળકે આગ સરખી,
અને છેલ્લું ડીધું પૂરી જીવનનું તેજનીવડે
જુગતો યજ્ઞાવા અકૂળ મથતો જે મરણિયો
પડેલો, દારેલો, તદપિ અદકા આદરભર્યો,
મહાભાગી એવા જગતરીરે વન્દન હળે.

સુનીલાલ પાટડીઆ

અવર-થાભેદ

• અડવૃદ્ધ •

‘વૃદ્ધાવરથા કહો ક્યારે આવે?’ ‘ન્યારે કરી દૂર
નિલનાં સ્વપ્ન સેવેલાં માનવી ના કલા કરે
વધવા લાપિના પંથે; દતાશા દાખવે વળી.
અન્યને મે પ્રમેધિ જે “હવે જાગે કંઈ નથી.”
કદપનાના તરંગોમાં જુદી વિદાર ના કરે,
નહીં તો જાણી લેજે કે એ હવે ધરડો યરો.’
‘કિંતુ જે જિજીમ્સીથી સસને સંમલ્યા કરે,
સિદ્ધ રવખો કરી કે મે જીવન કે સેવતો કરે,
રસ ને આદ્રતા આશા, જેનાં ખંડિત ના થયા,
ઉચ્ચારે જે અહોરાત્ર દેખી રડું રડું તથા
ડીપેટીધું શકે માણી જીવનાસવનું મધુ,
આકાંક્ષા જગતી નિત્યે અંતરે જેલના, વધુ
ને વધુ વલતાં વર્ષો આવે વૃદ્ધવ દેહને,
બધે અત્રે થતા દીલાં, તો મે તે તો જીવાન છે.’

‘અસ્તાત’

શબદો

• નિશ •

અગ્નિ તણો સંગ ન પામનાં સુધી,
નિરતેજ દાદા જ્યમ કોલસા રહે;
શબદો રહે નિષ્પ્રલ્ભ તેમ જ્યાં સુધી
નવાલા નદિ સર્જનની પ્રગળે.

મહુલાલ પારેખ

ખોવાએલી વીંટી

(બાળવિભાગ)

ન

ગરશેઠનો એ દીકરો હતો. એનું નામ મુકુન્દ એને નાનો મૂકાને એની મા મરી ગઈ હતી મુકુન્દ પાર વર્ષોના થયો સારે તેણે પરદેશ વિદ્યા ભ્યાસ કર્યા અને દેશવેશાનગ ન્હેરા જવા વિચાર કર્યો જતી વખતે એના પિતાએ એને એક હીંગળડિન વીંગી આપી કહ્યું, 'આ વીંગી તારી બાની છે એમા તારી બાની નાનકડી બળી જડેથી છે તું વિદ્યાભ્યાસ કરીને અને દેશવિદેશ કરીને પાછો આવીશ ત્યારે તો તુ મોટો થઈ ગયો હોશ, એટલે વખતે હું તને ન ચે જોળખી મુકુ એ વખતે તુ આ વીંગી મને બતાવીશ એટલે હું તને જોળખી લઈશ'

મુકુન્દે વીંટી એક કપીમા માધી કડી ગળામા નાખી લીધી, અને સોના આશીર્વાદ લઈ ચાલી નીકળ્યો.

મહિના વીસા અને વર્ષો રીતરવા લાગ્યા નગરજેર ખીજી રૂા પગવા અને તે જોને પણ એક દીપ્તેર થયો ધીમે ધીમે નગરજેર મુકુન્દને જૂલવા લાગ્યા. એમ કરતા ઘણા વર્ષો ભીતી ગયા મુકુન્દનો હજુ પત્તો નહોતો સીએ માન્યુ, મુકુન્દ મરી ગયો હશે.

પાર વર્ષ સુધી વિદ્યાભ્યાસ કર્યો પડી ગેતજી વર્ષ દેશવિદેશ પ્રવાસ કરીને મુકુન્દ વેર આવવા નીકળ્યો. હવે તે સત્તારીશ અઢારીશ વર્ષોના મૂળોને જુવાન બની ગયો હતો તેનો ચહેરો પવગાઈ ગયો હતો ને તેનો અવાજ પણ બદલાઈ ગયો હતો પ્રવાસ અને પરિશ્રમથી તેના આખા શરીરનો બાધો પણ બદલાઈ ગયો હતો. વખતે કોઈ તેને જોળખી શકશે નહિ એવો તેને લાગ્યો હતો પણ પેની વીંટી તેની પામે હતી એટલે એને નિગમ હતી.

જગતમા રાતવાસો કરતો કરતો તે ચાલ્યો આવે છે, એવામા એક રાત્રે એ જંગલમા કપાક તેના ગળા માથી કડી તરી ગઈ અને નીકળી પડી, પણ તેની એને સરત રહી નહિ સનારે બી તેણે આગળ આવવા માડ્યું.

અઘો રત્નો કાપ્યા પછી તેને વીંગી બાદ આવી જુએ તો કંઈ ન મળે' તેને એટલું તો કુખ થયું કે તરત બોલ બેસી પડ્યો થોડી રારે મ્વગ્ય થઈ વીંગીની શોધમા પાછો કર્યો એ દિવસ સુધી બોમે મરતે જોળા જોળ કરી, પણ વીંગી જડી નહિ છેતરે નિગમ થઈ તે પાછો કર્યો 'પિતાને બધી રાત કહીશ, તે કદાચ મારી વાત માગે ને મને જોળાશે' તેણે મનમા વિચાર કર્યો.

વખત જતા તે ગામમા આવી પહોંચ્યો ને નગર જોને થેર જઈ બોમે નગરજેરે તેને ધગની અનેક વાતો પૂછી ખાતરી કરી લીધી કે તે પેનાનો દીકરો મુકુન્દ જ છે, પણ તેમની નવી સ્ત્રીએ એ રાત માની નહિ તે બોલી, 'આખુ ગામ કહે છે કે મુકુન્દ મરી ગયો છે મારે આ કોઈ અલ્પમાસ મુકુન્દનું નામ લઈ જાણિયો ધરની વાતો બહુથી લઈ આવજીને દગા ને મદન પી મિલકત બોગવવા આવ્યો હશે તો' સાચો મુકુન્દ હોય તો એની બાની વીંગી બતાવે.'

શેરે મુકુન્દને વીંટી બતાવવા કહ્યું મુકુન્દે વીંગી બોનાઈ પથારી જણાવી બધી વાત કહી પણ મેમણીના મનનું સમાધાન થયું નહિ, તે બોલી, નક્કી અલ્પમાસ છે.

એરે મુકુન્દને ધરમા પેસવા ન દીધો. ઉદાસ મુખે મુકુન્દ ઘર છોડી ગામ છોડી ચાલી નીકળ્યો ગામને છેડાડે આવેના શિવમંદિરમાથી તે

વખતે ઘંટારવ થયો હતો. એ ઘંટારવમાંથી મુકુન્દને જાણી પાણી સંભળાતી હતી: 'આવા મંગળ સમયે શા સારું તું ઉઠાસ મુખે ના ધીમે પગલે આવી નીકળ્યો છે, જીવાન?'

મુકુન્દે જવાબ દીધો, 'પંદર વર્ષે ઘેર આવ્યો. ત્યાં ઘેર મને જાણીતો દીધો. એ શું ઉઠાસ થવા જોઈ નાન નથી?'

'ના; ઉઠાસ થવા જેવું ક્યાંય કશું નથી. આ જોને, લોકો અમારા શરીર પર ધા કરે છે ત્યારે અમે ધાનુ દુઃખ ભૂતી કવો મધુર રસુકાર કરી જીતીએ છીએ?'

'ઓહો! ત્યારે હું પણ શા માટે ઉઠાસ રહું હે દેવ મંદિરના ઘંટો' આજે હું જાઉં છું; પણ એક દિવસ જ્યારે મારી બાની વીંટી લખને પાછો આવું ત્યારે આવો મધુર ઘંટારવ સંભળાવજો.'

ઉત્સાહભરે પગલાં ભરતો એ આગળ ચાલ્યો. પણ દહુ તેના દિલમાંથી દુઃખ ગયું નહોતું. રહી રહીને તેના મુખમાંથી ઊંડા નિઃશ્વાસ નીકળી પડતા હતા. રાત પડી ને નિરાશ મને તે ઊંઘી ગયો. સવારે જાગ્યો ત્યારે પણ એના મનનો ભાર દહુ દળવો થયો ન હતો.

ઝાડે ઝાડે, કાળે કાળે પહોંચી મધુર કલરવ કરી રહ્યાં હતા ને સ્ત્રીઓ ખાતાં હતાં. એ કલરવમાં મુકુન્દને જાણી કહેતું સંભળાયું: 'આવા પ્રસન્નમા અમયે શા સારું તું દુઃખી મને ડગલા ભરે છે, યુવાન!'

મુકુન્દે જવાબ દીધો, 'પંદર વર્ષે ઘેર આવ્યો ત્યારે ઘેર જાણીતો દીધો. એ શું દુઃખી થવા જોઈ વાત નથી?'

'ના, દુઃખી થવા જેવું ક્યાંય કશું નથી. આ જોને, જીવતાં જાણું પળેપળે જીવનમાં સપડાવાનો ભય જતાં અમે કેવાં ગામડાંમાં જીવીએ છીએ! નાની શી જિંદગીમાં ગાયું એટલું ભણું.'

'ઓહો! ત્યારે હું શું કરવા ન ગાઉં હે વનવનનાં પંખાઓ! આજે હું જાઉં છું; પણ એક દિવસ જ્યારે મારી બાની વીંટી લખને પાછો આવું ત્યારે ફરી આવો મધુર કલરવ મને સંભળાવજો.'

મુક્ત કંઠે ગાતો ગાતો મુકુન્દ આગળ વધ્યો.

ચોનારક વનથી ખીલી રહી હતી. કાળીએ કાળી ભારથી નખી રહી હતી. જાણીતો વનવાનને ફૂલના વાણ સંભળા હતા. દશે દિશા ભરીને વસંતનો મુગંધી વાયરો વાઈ રહ્યો હતો. એ મુગંધમાં મુકુન્દને જાણી કહેતો પાણી સંભળાયું: 'આવા પ્રદુષ્ક સમયે ફૂલવિહોણો

તું શા સારું જાણ છે, યુવાન!'

મુકુન્દે જવાબ દીધો, 'પંદર વર્ષે ઘેર આવ્યો ત્યારે ઘેર જાણીતો દીધો. એ શું ફૂલવિહોણો જવા જોવું નથી?'

'ના, ફૂલવિહોણો જવા જેવું ક્યાંય કશું નથી. આ જોને, વંદેશિયાનાં થપાટો ખાઈખાઈને. પાંખ-ફીંકે પાંખડીએ જિનજિનત ચક્ર ભરતો, હેવટે ધૂળમાં રમદોળાઈને નામરોપ થતાં પણ અમે કેવાં મુગંધ વહાવીએ છીએ! ભણા! એ સિવાય જગતમાં ખીજું કાંઈ શું કરવાનું છે?'

'ઓહો! ત્યારે હું શું કરવા મુગંધ વિનાનો રહું હું ને ફૂલ જેવું ફૂલ બની જાશીશ. હે દશે દિશાનાં ફૂલ! આજે હું જાઉં છું પણ એક દિવસ જ્યારે મારી બાની વીંટી લખને પાછો આવું ત્યારે ફરી આવી મુગંધ વહાવજો.'

મુકુન્દે થોડાક ફૂલ સુંઝી માથામાં, ને કાને ભરાવ્યાં. કેસડાનાં ફૂલની એક લાગી કાળી હાથમાં મુગંધી પેટે લઈ લીધી. પછી ઉઠાસભરે એ આગળ ચાલ્યો.

જતાં જતાં ઘેર જંગલ આવ્યું. મુકુન્દે જંગલમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં દૂરથી તેને એક દાક સંભળાઈ.

'નાસી જા, રે! નાસી જા. પાછો જતો રહે, નહિ તો મૃત્યો પડીશ.'

મુકુન્દે મોં ફેરવી જોયું તો એક છુટ્ટી ડોશી થોડેક દૂર એક ટેકરી પર જાણી થાપતી હતી. મુકુન્દે તેની પાસે જઈ પૂછ્યું, 'શા સારું મને નાસી જવાનું કહે છે?'

ડોશીએ કહ્યું, 'મૂરખ! હમણું પેલો અધોરી આવશે તો જાણે નહિ એવે. નાસી જા, નાસી જા. આ વનમાં ફરી પગ મૂકીશ નહિ. આ તો અધોરી જાવાનું વન છે.'

'પણ માણ!' મુકુન્દે દસનાં દસતાં કહ્યું: 'મારે જરા જાણીને જોવા છે!'

ત્યાં તો પથનની લહેરમાં, ન ગમે તેવી કંકક વાસ ખેંચાઈ આવ્યો. 'એ આવ્યો જો, ત્યારે.' આટલું જોશી ડોશી ચૂપ થઈ ગઈ ને જાણી થાપવા લાગી ગઈ.

પગ વારમાં તો ઊંચી પડછંડ કાળામેશ કાપા-વાળો, માથે જથરથથર જટાવાળો, એક હાથમાં લાંબો વજનદાર ચીપિયો ને જીન હાથમાં ચીમડું લઈ પથનમાં ભરી ભરી ખાતો એવો એ વનનો માલિક અધોરી આવો ત્યાં આવો પહોંચ્યો; ને જોરથી પથર પર ચીપિયો પછાડી જોડ્યો, 'કેમ આવ્યો છે અહીં?'

મુકુંદે શાંતિથી જવાળ દીધો: 'નોકરી રહેતો' •

'નોકરી?' બોલતા બોલતા જાવો એવું દરેકો! નવીકામી મોટી બેળડા ધમી પડનાં અવાજ થાય એવો એ દમવાનો અવાજ દત્તો પણ મુકુંદ જરાયે ગભરાયો નહિ.

'હા! હા' હા' હું તને મરસ નોકરી આપીશ તીક તો જો, મારે આ આખું જંગલ કાપી બે ય છેડા સુધી સુન્દર મેદાન જનાવવું છે. તને આજથી એ કામ મોખુ છું. પણ યાદ રાખજે, એક દમર ને એક દિવમગા એ પૂરે થઈ જવું નેહથે થશે તો એક દમર ને એક મેળામહેરો પગાગા આપીશ, ને નહિ થાય તો આખી જિંદગી મારે શુધામ કર્મી ગણીશ છે કબૂતર!'

'હા કબૂતર' મુકુંદે કહ્યું.

'તો ચડી જા આજથી કામે પહોં પેલી કુદાડી પરી છે પણ ખખડાર' અપયચમા નોકરી છોડી નાસવાનું કર્યું છે તો ઊભો ને ઊભો ચીંતી નાખીશ'

આખો દિવમ ઝાડ કાપવાની સખત મનૂરી કરી ચાલેવા મુકુંદને સાંજે જાવાએ જોયો ત્યારે પણ તે પહેલાના જેવો દસતો ને માતો દત્તો જાવાને એ જોઈ ચીડ ચડી તે જોયો, 'આમ માફસાની પેટે કામ કરીશ તો દશે જોડીશ, યાદ રાખજે' મુકુંદ જોયો, 'કાલથી વધારે મળત કામ કરીશ'

ખીજે દિવમે મુકુંદે ખુબ કામ કર્યું સાંજે જાવાએ જોયું કે કામ થયું થયું છે, પણ મુકુંદ તો આજે પણ દરો છે ને ગાય છે' તેણે આજે પણ 'કામ કરી જગજગ નથી કરેતો' કદી મુકુંદને કપડો દીધો મુકુંદ કપડો મળી ગયો.

મુકુંદે જોઈ લીધું કે જાવાને દસતો માતો ચડેશે મગતો નથી એટલે એણે ત્રીજો દિવસે આગવા દિવસ કરતા થોડું કામ કર્યું, પણ જાણે ખૂબ થાકી ગયો હોય એવો ભાર ચડેશે માગ્યું કર્યો જાવો એ જોઈ ખુશ થયો તે જોયો, 'હા એની મનૂરી કરે!'

ચોરસ દિવમ પછી મુકુંદે ખીજ એક યુક્તિ કરી તેણે નિચાર કર્યો કે આવી રીતે રોજ મનૂરી કરીશ તો જરૂર એક દમર ને એક દિવસ પૂરા થાય તે પહેલાં જ આખું જંગલ સાફ થઈ જશે, અને જાવો એ સમજી જશે તો મેળામહેરો આપી પડે એથી વચસા કર્મ કરી વિધિ નાખજે, મારે જાવાને ખરેખર્ કામ કેટલું થાય છે એ જાણવા જેવું નહિ.

ખીજ દિવસથી મુકુંદે રોજ એ જવા ઝાડ કાપતો દત્તો તથાથી એ વાડ પાછળના ભાગથી ઝાડ કાપવા શરૂ કર્યા આખો દિવસ એ પ્રમાણે કામ કરી થોડો વખત પહેલાની જગ્યાએ કામ કરતો ને અનિચાય થાકી ગયેએ હોય તેમ થેન પાછો દત્તો જાવો એજો થાકી ગયેએ ચડેશે જોઈ ખુશ થતો ને કહેતો 'હા, એની મનૂરી કરે!'

આમ કરતા કરતા દમર દિવમ પૂન થયા આજથી મુકુંદે આખું જંગલ સાફ કરી નાખ્યું હતું, માત્ર ચોરસ જ ઝાડ રહેતા દિવસ દત્તો હેરેલા દિવસ માલગો મુકુંદે આજે ખૂબ ઉદાસ થઈ ગયો હોય એવો ચડેશે માગ્યું કર્યો કામે જતી વખતે તેણે જાવાને પકો લાગી કહ્યું, 'જાજા' જિંદગી આખી તમામ શુધામ થઈ રહેવાનું છે તો આજથી જ સા આજ તમારી મેળામહેરો ન કરે! મારા પડ દવા મળજે જાવું!'

સાચીખોટી વાત

માગી જોડી વાન,
એક દત્તી રાત
ગતે માલગો ચાલે,
ચાલે પડયો મારે,
વેર આવ્યા ગાલી,
આલી નાડ આલી
આખુ દવા ભાઈ,
જાલે ઊંટી ખાઈ
થોડો થોડો દોરો રોજ,
આખો દોરો એક રોજ,
થોડો થોડો કાંદો રોજ,
આખો કાંદો એક રોજ
છાતો નેહમે ચાલે,
નહિ તો મગે મારે
નાને ખાંડી ખાઈ,
એજો કાંદો ચાલેખાઈ,
પછી કાંદો ચાલેખાઈ
મગ મારે ચાલે,
નાને મગાડે ચાલે,
મગ દુરાડે ચાલે
ત્યા તો ઊંઘી મગ મગ,
અને પૂરી થઈ વાન
સુન્દરમ

ખાવો મલકાતો મલકાતો બોલ્યો, 'દણ તો ઝીઝનો દહાડો આખો બીજો છે ને! કસીને મહેનત કર. જંગલ આખું કપાઈ જશે.'

'જેવા આપના આસીર્વાદ!' કહીને મુકુન્દ બિપડ્યો.

ખાવાએ ગઈ કાલે સાંજે જ નેત્રું દત્ત કે દણ તો સો વાર જંગલ પથ સાફ થયું નહોતું એટલે મુકુન્દ આપણે શુભામ થવાનો છે. એ વિચારથી તે દસતો હતો. પરંતુ મુકુન્દે આગલા ભાગનાં તથા છેક છેડેનાં થોડાંક ઝાડ સિવાય આખું જંગલ કાપી નાખ્યું હતું. આજે તે પહેલા પાસેનાં ઝાડ કાપી નાખી પછી છેડા પરનાં ઝાડ કાપવા ગયો અને તે પથ એક પછી એક કાપી નાખ્યા. છેક છેલ્લું ઝાડ કપાઈને બોંય પર પડ્યું ત્યારે એ ઝાડની વચલી ડાળીઓમાં એક મુંદર માણે તેની નજર પડ્યો. તેણે તે માણે તપાસ્યો તો અજબ થઈ ગયો! જે વસ્તુને અહાલે તેને ધર-ગ્રાથી અપમાનિત થઈ નીકળ્યું પડ્યું હતું તે તેની મૃત માતાની સ્મૃતિ—વેલી વીંટી આ માળામાંથી તેને મળી આવી! દગ્ગર દિવસનો તેનો ચાક એ વીંટી બેઠને એક પક્ષમાં બિતરી ગયો.

સાંજે મુકુન્દ દસતો દસતો ખાવાની સામે આવી બીજો રહ્યો. ખાવાએ આજે એને પોતાના પગમાં પડી ચોધાર આસુએ રોતો બેવાની આરા રાખી હતી, તેથી એને આમ દસતો બેઠ એને તો ભારે કોથ ચડી ગયો ને બોલ્યો, 'હસે છે શું, મૂર્ખ! જાણે છે હવે તું મારા શુભામ છે!!'

'ના રે ખાણા! એ તો હું નથી જાણતો!' મુકુન્દે શાંતિથી કહ્યું.

'નથી જાણતો? આપણે સરત કરી હતી એ નથી ખાજર? તું એક દગ્ગર ને એક દિવસમાં આખું જંગલ કાપી નાખે તો તને એક દગ્ગર ને એક સોનામહેરો મળે ને ન કાપી શકે તો જિંદગીભર ચારો શુભામ થઈ રહે. કેમ, આવી સરત નહોતી કરી?' ખાવાએ કહ્યું.

'કરી જ હતી તો! લાવેને સોનામહેરો ક્યાં છે? મારી આ આદર ભરાઈ જશે!' મુકુન્દે ખબેથી ચાદર લઈ જમીન પર પાછાં નાં કહ્યું. એ જાહેર ખાવાને આટલા કોથમાં પણ દસતું આવી ગયું. તે બોલ્યો, 'જામ્યા! કદા તો પૂરું થયું નથી ને સોનામહેરો માણે છે? હવે તો મીઠા પર પડશે આ ચીપિયો સગાક! સગાક!'

'પથ કામ તો કરારનું ચે પૂરું થઈ ગયું છે. આખા જંગલમાં એક પથ ઝાડ હવે બીજું નથી.' મુકુન્દે સ્વસ્થતાથી કહ્યું.

'હૂં હૂં! હુહા! મને ખાવા છે!' કહી ખાવાજ ચીપિયો લઈ મારવા દોડ્યા.

મુકુન્દે સામે ડુંકારો કથો: 'ખાવાજ! તમારું કામ પૂરું કરી નાખ્યું છે, છતાં જો મને મારવા આવશે તો હું ચે સામે મારીશ.'

ખાવો દોડતો રહી ગયો. તે બોલ્યો, 'ચાલ લાતે, નજર દેખાડ તારું કામ.'

ખાવો ને મુકુન્દ આખું જંગલ ફરી વળ્યા. આવડું મોટું જંગલ સાફ થઈ ગયું છતાં પોતાને કરી ખજર પથ પડી નહિ એ જોઈ બોંયો દાંતમાં આંગળાં ઘાલી ગયો. થોડી વાર વિચારમાં પડી ગયો, પછી એકદમ દરખમાં આવી જઈ બોલી બોલ્યા, 'વાહ! જમ્યા વાહ! તે ખરી કરી! પચીસ વર્ષથી હું આ જંગલમાં રહું છું પથ તારા જેવા મહેનતુ અને જુદિશાળી મને કોઈ મળ્યો નહોતો. આજે તને જોઈ મને બહુ આનંદ થાય છે. માગ જમ્યા! તારે શું જોઈએ?'

'મારે? મને તો મારી મહેનતની એક દગ્ગર ને એક સોનામહેરો મળે એટલે જસ.' મુકુન્દે કહ્યું.

'જસ?' ખાવો હસીને બોલ્યો: 'નહિ નહિ જમ્યા! તારા જેવા જુદિશાળી અને વળી બજવાન મને જીજે ક્યાં મળવાનો હતો? જા, ખુશ થા—મારો બધો ખજનો અને આ બધી જમીન હું તને આપી દઉં છું.'

મુકુન્દ ભારે ચૈસાદર બની ગયો. નોકરચાક્રોની હવે તેને જોઈ રહી નહિ. ભારે હાથાઈ ને ધામધૂમ સાથે તે પોતાને ગામ જવા નીકળ્યો. વનરાયનનાં ફૂલોએ એને જોઈ મુગંધી વહાવી, વનવનનાં પંખી-ઓએ મધુર કલરવથી જોનો સત્કાર કર્યો અને ગામમાં પેસતાં દેવમંદિરના ઘંટોએ મધુર રણકાર કરી તેનું સ્વાગત કર્યું. આખા ગામે તેનું સામેયું કર્યું. વીંટી જોઈ તેના પિતાની આંખમાં સાંસુ આવી ગયાં. પિતા-પુત્ર એટલા અપરમાયે પણ પુત્રને આશીર્વાદ આપવા તેને માથે હાથ મૂક્યો; મુકુન્દે એ હાથની એક આંગળીમાં પોતાની મૃત માતાની છબી વાળી વીંટી પહે-રાવી દીધી અને તરત જ તેના પગમાં ઢળી પડી બોલ્યો: 'માતાજી!'

રમણલાલ સોની

માધુકરી

એક અનત કથા

વિચરે ભવમને ધાટે

શિવિજિનારે પાંખ પગડું, દિગન્તને ઉપર ડગ માંડું,
સૂર્યે તબી પડકાર્યા કોમિ આદ્ય દુજ માટે—વિચરે
છવનના બાયા લઈ બાધી, ફેણ તણા વનવગડા વીધી,
કાવડિનારે બાકું ઢરમ વગ દરેન તલસાટે—વિચરે

(શુભસુન્દરી)

—સુન્દરમ

સ્વ. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ

૧૯૩૭ તા ૧૪મી જાન્યુઆરીના રોજ એમનું અવસાન થયું મિત્રો અને પ્રિયજનોના નવસાઈ-નવસાઈ અને શુજશાની સહિત્યના વિનાયક (Grand old man) એ શ્રી નરસિંહરાવ ભોળાનાથ ત્રિરેડીઆ આજથી એક પચીસી પૂર્વેની સરકારિતાના જન્મે મૂર્તિ સ્વરૂપ હતા એકે દિવસાનુદિવસ થતા જતા એના મૂલ્ય પરિવર્તનને તેઓ અવનારે રહ્યા હતા, છતાં એમાં એ રાખના એ પુરાણી સરકારિતાનું યડ તો એમને કાયમ બીજાએકુ જ રહ્યું હતું

શ્રી નરસિંહરાવને જન્મ (૧૮૫૬ના સપ્ટેમ્બરની નોંલએ) ભોળાનાથ સારસાઈ એના શુજશાના આદ્ય ને મધ્યર સુધારકને ત્યાં થયો હતો એટલે ધર્મ તથા સમાજને સરકારિતામાં નવા મડાલુ-સ્વાનો શુભ નેમનામાં સદગુણો હતા ૧૮૮૦મા તેમણે બી એ ની પરીક્ષા પસાર કરી અને સરકાર મા મગમ નબર આવી ભાડે ફાલ પારિતોષિક મેળવ્યું સ્વ. મહિલાલ નવસાઈ, પ્રો. શ્રીધર બાંડારકર, શ્રી બા. કેશવ વાવ કુવ વગેરે એમના સહાયકોએ હતા

બી એ થયા પછી એમ એ ને એવએસ શ્રી માટે એમણે અભ્યાસ કરવા મોકલ્યા, પણ તે અવસાનમાં ૬ ૧૮૮૪મા સંસ્કૃતી સિવિવ અધિક્ષતા જગ્યા મળી ગઈ ને તેઓ ખેડા જિલ્લાના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર નીમાયા એણે આમત્ર અલ્પ સ પડતો નુકસાં ત્યાથી સોલાપુર, બીન્ડપુર, કારકાર, સિંધ દેડાવાદ, નાશિક, આનંદેશ, રત્નાગિરી વગેરે સ્થળોએ તેમની જરૂરી થતી રહી હતી ૧૯૦૫થી તે ૧૯૧૨મા નિરૂપ ગમ ન્યાં નથી તેઓ ૨ ન જિવિતા જ રહ્યા

કવિતા પ્રત્યેની અભિરુચિ કુમાર વયથી જ એમને હતી, અને એ પ્રયત્નો સિધ્ધિ થયા ન થયા ત્યાં નાશ-યજ્ઞ હેમચંદ્રને સમાગમ થયો એમના જ આશ્રયથી અમળા પરિચયમાં નરસિંહરાવે, જૂના યુગ ને નવા યુગને નોખા પાડી નાચુગની કથા સમી કવિતા લખવાની શૈલીની પ્રેરણાને સહજવ કરી, અને એ સ્વચ્છને શૈલીના પડેલા ભ્રમ 'કુમુદમળા'ની અર્પણપ્રકાશી અમિત કર્યું.

એમની નોકરી અને માહિત્યનેવાને લાગે માણે દક્ષિણમાં જ વીધો. ૧૮૮૭મા એમને પડેલો કાવ્યસમ્રાટ 'કુમુદમળા' ગદ્યાર પડેલા બીન્ડ પ્રાંતોની સંખ્યામળીમા શુજનતી આયાની અતિએ અવરહિત જોડણીનો પ્રશ્ન તેમને ખૂબ સાવતો રહેલો હતો અને એને માટેની એમની ધારણા અને પ્રયત્નો શુજશાની સહિત્યમાં વ્યવસ્થિત કે એક ૧૮૮૮મા એમને 'જુહિપ્રકાશ'માં જોડણી વિષયક વિગત સર્ચાંકમાં ત્યારથી જે જોડણીની સાક્ષી થયેલા આરબ ગળી સકાય. ૧૮૮૯મા એમનું જાણુ પુસ્તક 'હૃદયસંજ્ઞા' પ્રગટ થયું

સોડગીમાંથી તેમના નિરૂપ થયા પછી બીએ જ વર્ષે અમલ સારમાં જે પ્રાંતિ મસાર સુધારા પરિદ મળી હતી તેનું મસુખરણ તેમને આવવામાં આવ્યું હતું ને એ સ્થાનેથી એમણે જે વ્યાખ્યાન આપેલું તે સુવારે તરીકેની તેમની પ્રતિધાને છાતે તેડ જ હતું આજના યુગમાં જન્મનાર અને છવનારે એ કાળના સમાજસુધારકી કહેવાને ખ્યાલ આવેલો મુરકેસ એ સમાજસુધારકો નરસિંહરાવને આદરે માત્ર શોધાથી જ રાશ કરવામાં પર્ચોપિત નહોતો પામતો, પણ સમજ સમાજને સ્પર્શે. તેઓ એકેકરકાદમાં માનનારા અને સમજ પ્રાપ્તિ પ્રત્યે જ નહોતા પર્ચોપિત નહોતા

આપેલા ઉપદેશો અને વ્યાખ્યાનોની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે. માર્શિનામાવાના છેલ્લા બાળોમાંનો એમનાં રચેલા પદો ગુજરાતનાં અભિક્ષકાઓમાં ઊંચું સ્થાન એમને તેવાં છે.

દિવંશા નુસાનુદા પ્રતોષમાં ફરવાથી અનેક પ્રતીય બાધાઓના તેમણે નિરૂપેલો પરિચય સાચો હતો. હેમચંદ્રાચાર્યના વ્યવસ્થાના 'અપ્રધ'માં આધારે એમણે બહુ સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો હતો અને અપ્રધ'માંથી ગુજરાતી ભાષાના ક્રમિક અવતારોનું એમણે સૂક્ષ્મ મનન કર્યું હતું. સંસ્કૃત અને માદૃત ભાષાઓના એ અભ્યાસથી એ ચોક્કસાદ આપતી ભેદબેદ એ એમના સારસ્વત જીવનનો તેમજ નિત્યના સામાન્ય જીવનનો પ્રધાન સૂર હતો એ અનુભવ તથા પોતાની નિદંતા તેમજ ચોક્કસાદના પીડાળ સાથે ગુજરાતી ભાષાશાસ્ત્રના સંશોધનના સેવકા એમણે કરેલું કાર્ય તે ગુણવર્તી છે. સાક્ષર, કવિ, સામાજ્યુધાત્મક અને વિવેચક નરસિંહરાયને પડેલ કલાત્મક ભાષાશાસ્ત્ર નરસિંહરાય તરીકે ગુજરાતી સાહિત્યમાં તેમનું નામ ચિરંજીવ બની નવ એવા સમર્થ એમના એ પ્રત્યક્ષ છે. ગુજરાતી 'દ'કારનો તેમને આશ્રય અને વર્ષો મુખી એમણે ચલાવેલી 'મિનાનંદના નાટકોની' ચર્ચાએ તે ગુજરાતી સાહિત્યના અવનમના અંકના પરિચિતના મોટે પક્ષ એમનું નામ રજાનું કરી દીધું છે. એમના ગુજરાતી ગદ્ય લખાણોમાં 'મનો-મુક્ત'ના બે ભાગ તથા 'અમરજી મુક્ત' તે ગણિત્ત્વ થઈ ગયાં છે. પણ એ ઉપરાંતના એમના સંખ્યાબંધ લેખો અને વિવેચનો હજી સામયિકમાં જ દર્શાવેલા પડ્યા છે.

એમને બીજે કાચર્ચય 'નૂપુરકાશ' છ ૧૯૧૪માં બહાર પડેલો. તે પછી કમળ પ્રગટિત રૂપે 'અમરજી સંહિતા' બહાર પડ્યું એ છ. ૧૯૧૫ની સાલમાં મુરતની પાચાગી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખપદે તેમની વરણી કરવામાં આવેલી એ સમયનું તેમનું કાવ્ય અને એ જ વર્ષે મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી એમણે આપેલાં 'વિકસન કૃષ્ણકોશ'નિઃકલ લેક્ચર્સ'ની માળખા વ્યાખ્યાનો ગુજરાતી ભાષાના ઇતિહાસ કલાત્તિ અને વિદ્યાસ કવર અમૃતપૂર્વ પ્રકાશ પાડનારાં નિવંદ્યા છે તત્કાલીનના વિષયમાં વિરિષ્ટ સૈનીનું એમનું 'ચિત્તરીક્ષણ' અદ્વી વર્ષ પહેલાં જ બહાર પડ્યું છે. 'કવિતા અને સંગીત' તથા 'અભિનયકલા' પણ એમના સૂક્ષ્મ જાવવેદન અને નિદંતાની સાક્ષીરૂપ નિર્ણયો છે.

૧૯૨૧ની સાલમાં મ્યારે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યના અભ્યાસને સ્થાન મળ્યું ત્યારે એલિફ્ટ-સ્ટેન કૅલેજમાં ગુજરાતીના અધ્યાપક તરીકે તેમને નીમી લેવામાં આવ્યા હતા અને જેવડ મુખી તેઓ એ પદ પર જ રહ્યા હતા. એ જ યુનિવર્સિટી તરફથી ૧૯૩૦ની સાલમાં વસનજી ગાધવજી વ્યાખ્યાનમાળામાં એમણે ગુજરાતી સાહિત્ય પર એ ચાર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં તેમાં પશ્ચ એમની સૂક્ષ્મ દષ્ટિ અને સત્યનિષ્ઠા આગળ તરી આવે છે.

નિષાલસતા, એ એમની સમસ્ત જીવનમાળામાં સર્વેષ દોર રૂપે રચી રહેલો ગુણ હતો એમ એમના પરિચયમાં આવનાર જ નહિ, પણ એમનાં લખાણો વિચરેલો અને ગચ્ચાંચો વાંચનાર હરકાંઈને જણાશે એ નિષાલસપણાને લીધે પરિચયેલા એમના કટુ સત્યવક્તાપણાએ કદાચિત કોઈને દુઃખસ્થ દર્શી; તે એ જ નિષાલસતામાંથી જન્મેલી સરગત-એ હતી પણ લીધા દર્શી. એટલા જ અગત્યનો એમના જીવનનો ખીલે ગુણ તે ચોક્કસાદ—અત્યંત ક્રીષ્ણજાતરી, વિદ્યાનીના જેવી ચોક્કસાદ ત્યાગરૂપ એટલી અને ભાષાશાસ્ત્રના એમના લેખોને સાદિત્યવિચેરેલો એ ગુણની ભગતી પ્રતીતિ છે.

એ નિષાલસ, પ્રેમલ અને ભગવદ્ભક્ત હૃદય પર કુદરતના આધારો પણ એટલા નહોતા થયા. એમના ગદ્યાં જ પ્રિયજન્યો—પુત્ર, પુત્રીઓ, દોહિત્ર, અને જેવડે એમનાં પત્ની—સૌ એક પછી એક, એમની જ દયાનીમાં વિદાય થયાં એના ધા જીવનમાં એક પછી એક એ નિરાશથી એમણે કીધા છે તે એમનો એટલો જ ખીલે મહદ્ ગુણ હતો.

ઉલ્લા ત્રણ ચાર વર્ષથી એમની તપ્તિજન લપકી હતી ને તેમાં અત કોડ વર્ષથી તે તેઓ પચારીવરા જ હતા. પચામ વર્ષ પહેલાં રાજ થએલું એમનું સેખનકાર્ય આ સ્થિતિ આવશે ત્યારે જ, છેલ્લું 'ભુદ્ધચરિત'નું પુસ્તક બહાર પાડી વિરામ્યું.

પશ્ચિમગી ટળની કવિતાને ગુજરાતી સાહિત્યમાં અવતારનાર નવચિત્રના અગ્રણી અને દામિશીલ કવિ, વિદ્યાન વિવેચક અને અપ્રતિમ ભાષાશાસ્ત્રી, ગુજરાતી સાહિત્યના પિતામહ સમા એ જ્ઞ સાક્ષરની પોલિસોમી જન્મજયંતિ હજી ત્રણ જ વર્ષે પર ગુજરાતી સાહિત્ય જનતાએ ઊજવી એમના વાતસલ્યની એ તુષારતેજા બતાવી હતી એ એમના નિધનથી જેવી ને તેવી જ રહી ગઈ છે, અને નજીકના અવિચરમાં એ કાઠથી છીને એવાં ચિરંજીવ પણ જણાતા નથી. ગુજરાતી સાહિત્યનું એટલું વધુ દુર્ભાગ્ય.

ફેલપુરનો પરિચય

*** પચાસ વર્ષ પછી પડેલી જ વાર મહાસમાએ પોતાની એક ફેલપુર નામના મામડામાં બારી. છ. ગાદ. પી. રેલવેના છુદાનપુર અને ભુસાવજ રેલેસનો વચ્ચે આવેલા સાનકા રેલેસનથી ચાર માઈલ દૂર આવેલા એ ગામડાનો આ ઐતિહાસિક પરિચય રસપ્રધ થઈ પડશે.

મુંબઈ ઇલાકાના પૂર્વે ખાનદેરાના, ચાવલ તાલુકામાં ફેલપુર આવેલું છે. એની વસતી બાબતે જ દસ હજારથી વધારે હશે. વિનંત અને સાતપુડાની મિત્રિમાના વચ્ચે ઉચ્ચ રમાને તે આવેલું છે. આ પ્રદેશ સપાટ નહિ પણ ટેકરીઓથી ભરેલ છે. આ ટેકરીઓમાં ઘણી ખીણો છે ને તેમાં સરિતાઓનો પ્રવાહ વહે છે. આ પ્રદેશમાંથી નર્મદા ને તાપીના અવાહો

અંગી સમુદાયને મળે જઈ શકાય છે અહીં વાન, રીંગને એવા જગતી નગરોના શિકારી પ્રદેશો છે ફેશ્યુરની આગવામ હીમીક વસાહત પડે છે દવા શુગર છે દિનાશામા નરમીને સિયાજામાં હડી દોષ છે, પરંતુ કલ્પર દિ-રેટલી હડી અહીં દોડી નથી ખાનગેનો મુખ્ય પાત્ર, બાબરી, દેશી અને ગરફની છે ફેશ્યુરના રચાર પ્રખ્યાત દત્તા સત્તા ને વાદળી રંગ ખાસ વિખ્યાત ગણાતો બને તેો તે કટ્ટોજ ત્યાં છે જ નહિ તાપી નદી ફેશ્યુરથી થોડા જ માધ્યમ દૂર વહે છે

પુત્રાણા મળતા તાપી નદી પશ્ચિમની નામે મેગખાલી દત્તી એ પ્રદેશ અયોક્ત સાક્ષ્યને એક બાથ દત્તો તે પછી તે મમ્મર દેગના થોડાની નીચે ચેલ શુષ્ક દુષાડોના સમયમા આ પ્રેશ વિરે નીચરમિત માદિની આપજુને મળે છે સમુદાય સ મહાન લઘવેથી કહેવાતો તેને પેતાના પિતાના ગદ્યાનને ખૂબ વધાર્યું કહેવાય છે કે નર દિને છત્તા પછી તેો દક્ષિણ દિશ તરફ નજર દેડાવી ને પૂર્વ કિનારા પર હેડ કાઢ વરમ મુખી તે પડોશ્યો થાપી વાડો ફરિને દિનબના પશ્ચિમ ધાટોના પ્રદેશ પર વિજય મરતો તે આનજ વ ચો, ત્યારે તાપીને કોળમાં પડી તેણે રોઝો માટે વિખ્યાત કોના નામ પામે પડાવ નાખ્યો દત્તો એમ મહેતામા આવે છે કે તે ગામ ફેશ્યુર દોષા સમય છે દત્તકથા તો એમ કહે છે કે અનંત ગા જે જે પાસા નોનો કપયોગ થયો છે તે ફેશ્યુરથી લઇ જવામા આવ્યા હયા

હડી માનમી સંગમા ફેશ્યુર ચાલુક્યોના, અને રંગી મગીમા હાલત રામગોના દાથમા દત્ત પરીથી જલાદીને ખીવજીના વખતમા તેના નીલ અવાદીને આ પ્રેશ પર દુમરો મર્યો તાપીને કોળાતના તેના સેચો ફેશ્યુર ખતે પડાવ નાખના હતાં, કાનજુ કે તે વેપારનુ દેડ દત્ત ને નરનીવાનની વસ્તુઓ ત્યાં મળી રહેતી હતી અદ્યાન સુ વ્તાનોનાં જ નીચે આપા પડી ખનદેશ મહીક ગાલઓ ના દાથ નીચે છે ૧૦ મા નવતર જાનુ તેનુ પતનર જુરદાનપુર દત્ત મલીક નસીકે કો માલમા ન્યારે બનીયદ પરદુમરો હવે ત્યારે ફેશ્યુર તેના વરફની યાજાનુ મુખ્ય મથક દત્ત ૧૯૦૧મા અકબરે ખાનગેને મોગલ સાક્ષ્ય નય નીચે આપ્યુ ને ફેશ્યુર પણ મોગલોના દાથમા થયુ ઔરમઝેમ પછી મોગલ સ સાક્ષ્ય અમન પામ્યુ ને દિદમા અરવન, શીખ, મરાઠાને અમેનેના સેન્ય વચ્ચે જત જનના કયો એ દરિયાવાન પૂર્વ ખાનગે પર નીધિયાનો મળેલે દત્તો, પરંતુ ૬૫ થી માથે મકોલી નલાદ મુજબ દત્તે તે સિનામ દાથમા છે ફેશ્યુરના નદીઓના નેદામળી આ જાખી (સાધવળી)

મૂતપરીક્ષા

● ● ● જધા વિનાનો પેરે વેલકમા પે નીન અને દિદ જતન ના વિવા પ્રપિનાદન થયા છે હુમ્મીન, જન નેના, પારાને સસ અને એસનનો જગ પજુ નરે તો થયે

તે પડેલા ધનવંતર, ચરક આદિ અવિઓ કો વિચ પરીની પોતાની બુદ્ધ મહિતાઓ ખારનને અર્પતા ગયા છે યામરનો જગ નહેનો થયો તે પડેલાં બીને દડખાયા ફૂગના કરવા પર એના મગજના જ આરનો આમીર દલાલ ગોધી કાઢે દત્તો સિપરે પોતાની એડીમેનિક સર્જી ચવાવી તેની તો સતી એ પડેલા નુસુતે બારતમા રાજેનુ ચવાવેનુ આખા યુરોપમા સતરમી સતી નુધી તો રોગનો ઉપચાર નમર મારી, લોટી વહેડાવી દેવાથી જ થતો દત્તો, ત્યારે બારતમા તો કો સતીઓ પડેલા ચોલિજાન જેવા-ઓએ વેલકને રોમિતુ વિગાન બનાવી રીતુ દત્ત ને કો પુત્રપ્રથલિન વિગાના નિરવરોએ જેને ઓળુ કોમા નિરવણ મ્યું છે, તેમાના ધણુ તો પથાલ શિવમરોને વખતુ પે આવતુ જાણી છે

મૂતપરીક્ષાથી ધણા રોગોનુ જાન મેગ ઠી મકાય છે વધુ ના દોષમા મૂત પાળી લેતો ને આધિ મગાલમા રીતર છે પિનતો દોષમા તે લાલપીળા અને થોડો બેરે છે ન્યારે દત્ત ના દોષમા તે સફેદ, ધાદુ ને બીકલુ દોષ છે જની ધાનુઓની સમાના દોષ ત્યારે મૂત દવામા પાળી જેતુ તદન સફેદ દોષ છે સરદારમા મૂતનો રંગ કપાળી કાળો દોષ છે, પણ એ સફેદ થાય ત્યારે રોગ અસાધ્ય સમજાવેલામા આવે છે વિન જતરમા તેનો રંગ પીળો, કદ જતરમા સફેદ ને વાન જતરમા કાઠો દોષ છે જળે દત્તમા તે લીન, દાખા સમાન દોષ છે, ન્યારે લોટીનિકારમા ઉપરથી લીસો ને નીચેથી લાલ દોષ છે

તેલથી મૂતની પરીના મરી દે પ તો તડકામા એક રત્તર પાનમા તે રાખી અર તેલનુ એક રીપુ નાખતુ લે એ પડાવ જ મૂતમા પરો ઠા કોડે તો પિનતો મેષ સમજતો ને તેલનુ રીપુ ચુક અને મુડ દેખાવ તો વાયુનો વિકાર ને ને મૂતમા તે તગાવના જગ સમ ન બની તર તે કદનો વિકાર સમજવો રીપુ મૂત પર ફેલ ફલ ત્યાં નુધી રાજ સાધ ન દેવાય ત્યારે અસાધ્ય મૂતમા તે નીચે જોની જય તો પણ રાજ અમાધ્ય સમજવો

આ ઠી રીને જ મૂતપરીક્ષા ઉપરાંત આપખ માતુરેદમાં મલપરીક્ષા, રામવરીક્ષા, રૂપપરીક્ષા, વર્ણપરીક્ષા, જનપરીક્ષા, રૂપપરીક્ષા, નેવપરીક્ષા વોરે અનેક પ્રકારે આપા છે જેથી દરેક રોગની પરી તપ સ થઇ ગઈ છે — એસ. કોમ રામી (પચમવરકમેયન-વસહના સમાપતિતરીન ક સમુપરીક્ષા)

બોલતી ફિલ્મ કેમ બીતે છે ?

બોલતી ફિલ્મ કાગવા માટે માફ્ટુર મરિઓ ની માધ્યમિક અવરધના છે મટીઆની તીરે ને નાને પરંતુ ખી ન આ ઠી મકાય ૧૫ મુડ ૨૨ ઠીઓ અનંત અગાતિ લાગત માઈ ૧ બરડા નજીબ અમર મા ઠી મરફેલ છે રોમ છતા રે

અંદરની દીવાલો અને ઇ.પૂર્વે ૧૫૦૦ થોડી રોકે એવા પથ્થરોનાં બનાવેલો ૬, સેક્ટરમાં આવી ૧૦ ટકા અસરો ઝોલી કરી રાખ્યા છે.

ફિલ્મ ઉતારતાં ખેલેલાં રટ્ટીઓના રટ્ટ જ ઉપર સાઇન્ડ ડાયરેક્ટર, લાઇટિંગ ડાયરેક્ટર, સીનેરિસ્ટ, કંમેસાર્મેન, ડાયરેક્ટર અને ઉપરે ઝેક્ટરો એ બધાની સમા ભરાય છે. કામ કેવી રીતે કરવું એ વિષે બધા વાતચીત કરે છે, બધી ગોઠવણ નક્કી થાય છે અને અંકડેરો પોતપોતાની જગ્યાએ ગોઠવાઇ જાય છે.

પછી તો રટ્ટીઓમાં જુદે જુદે કેમ્બ્રિયી પ્રકારના સંદેશાઓ વડે સૂચવાય છે કે 'અમે તૈયાર છીએ'. કંમેસાર્મેન એની જાલીમાંથી રટ્ટ જ ઉપર પ્રકારો રૂંદી જણાવે છે કે ફિલ્મ ગોઠવાઇ ગઇ છે. સાઇન્ડ ડાયરેક્ટર રટ્ટ જ નિરીક્ષક ઉપર 'ફાઇન' કરે છે કે તે પછી તૈયાર છે. છેવટે, ડાયરેક્ટર સૂચના કરે છે એટલે ઝેક્ટરો પોતાનો પાઠ શરૂ કરી દે છે. ઇલેક્ટ્રીસિયન 'સ્વિચ' ચાલુ કરે છે, સાઇન્ડ રેકૉર્ડર પોતાનું વચ ચલાવે છે, ફેટોમાઇકર કંમેસાર્મેન 'શરૂ' જોડી દે છે અને ફિલ્મ 'ઊતરવાની' શરૂઆત થાય છે.

બોલતી ફિલ્મ બે રીતે ઉતારી રાખાય છે: એક રીતને 'સાઇન્ડ-ઑન-ડિસ્ક' કહે છે; બીજીને 'સાઇન્ડ-ઑન-ફિલ્મ' કહે છે. રટ્ટ જની આદ્ય ધણી માઇક્રોફોન લટકાવેલા હોય છે. તે બોલી રીતે ગોઠવેલા હોય છે કે જ્યારે જ્યારે ઝેક્ટર ફરે છે ત્યારે ત્યારે તેનું મુખ માઇક્રોફોન સામે જ હોય છે અને તેથી 'માઇક્રોફોન' તેનો અવાજ ઝીલી શકે છે. માઇક્રોફોનનો ધર્મ જનિતના આદોલનોને વિદ્યુતના આદોલનોમાં ફેરવવાનો છે. આ આદોલનોને પછી મોટા કરવામાં આવે છે અને રેકૉર્ડિંગ મશીનમાં દોરવામાં આવે છે એટલે 'રેકૉર્ડ' (disc) ઉપર જુદાં જુદાં આદોલનો આવેખાય છે. 'સાઇન્ડ-ઑન-ફિલ્મ' પદ્ધતિમાં માઇક્રોફોનમાંથી જનિત-આદોલનો વિદ્યુત આદોલનોમાં રૂપાંતર થઇ પ્રકાર-આદોલનોમાં પનિજીએ છે. ફિલ્મ ઉપર આ પ્રકાર આદોલનોના દાતાઓના આકાર ભેગા ફેટોમાઇક પડે છે. (આ આદોલનો ફિલ્મની બાજુમાં જ પડે છે.)

આ તો રેકૉર્ડિંગ થયું હતે આપણે શીઝેટરમાં બિન્નેને બોલતાં કેવી રીતે સામગ્રી રાખીએ છીએ—અથવા આ 'રેકૉર્ડિંગ' રેકૉર્ડિંગ કેવી રીતે થાય છે—તે જાણીએ.

આને માટે આર. સી. એ ફેટોફોન, જેની અંદર ઉપરની બંને પદ્ધતિઓનો સમાવેશ કરેલો હોય છે તે, અથવા તો 'સાઇન્ડ-ઑન-ડિસ્ક' પદ્ધતિ વાપરતું વીડીફોન મરબીત વપરાય છે. જે વખતે મરબીત ઉપર ચિત્ર પડે છે તે જ વખતે રેલી 'રેકૉર્ડ' ચલાવી કરવામાં આવે છે (આ બંધું વીડીઓની મોટરથી જ ચાલે છે) અને તેની ઉપરની 'વિન'ના ધ્રુવરોને

લીધે વિદ્યુતનો પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રવાહને 'અમ્પ્લીફાયર' (amplifier) ની મદદથી વિસ્તૃત કરી લાઇટસીલમાં લઇ જવામાં આવે છે, અને ચિત્ર 'બોલે છે'! 'સાઇન્ડ-ઑન-ફિલ્મ' રીતે એ ચિત્ર વગરું હોય છે તો ફિલ્મને કોઇ પ્રકારના કેન્દ્ર આગળથી દોડાવવામાં આવે છે. આ મધ્યસ્થે પ્રકારનાં આદોલનો વિદ્યુતનાં આદોલનોમાં અને તે જનિતના આદોલનોમાં રૂપાંતર પામે છે. (ઉપર બતાવેલું તો મધ્યસ્થ.)

અલગપણ ફિલ્મને બહાર પાડતાં ખેલેલાં અનેકવાર તેની પરીક્ષા લેવામાં આવે છે અને સુધારાવધારા કરેલી છેવટની ફિલ્મ જ પ્રસિદ્ધિમાં મૂકાય છે. —પદ્મકાંત ર. શાહ

અતુરંગી ક્રિકેટ

મુંબાઇ ખાતે રમાયેલી આ સાલની અતુરંગી ક્રિકેટ દુનિાં મેંટમાં હિદ્દુઓ છઠ્ઠીવાર-સોથી વધારે વાર-વિજેતા થયા છે. ૧૯૧૬માં પ્રથમવાર વિજેતા થયા પછી તેમણે ૧૯૨૨, ૨૫, ૨૬ અને ૨૬માં તે માન મેળવ્યું હતું. આ કેમી ઝેમ્બીની સરખાત ૧૯૨૬માં થઇ હતી. મુંબાઇના મજનર લોર્ડ હેરીસે આની સરખાત કરી હતી. ૧૯૦૬ સુધી આ મેચ ફ્રાંક યુરો-પિયનો અને પારસીઓ વચ્ચે રમાતી. ત્યાર પછી તે ફિ-રબીમાંથી વિરંગી બની અને હિદ્દુઓને તેમાં સ્થાન મળ્યું. ૧૯૨૨માં તે અતુરંગી બની. ત્યાર પછીનાં પચીસ વર્ષમાં તે એકવીસ વાર રમાઇ છે. દેશભરના રાજવીય આદોલનો જ્યારે સર્વને પરચીં ચૂંચા હતા ત્યારે આ મેચ પણ ૧૯૩૦, ૩૧, ૩૨ અને ૩૩ એમ ચાર વર્ષ સુધી બેરેલે પડી હતી. આ અતુરંગીએ સારામાં સારા બેલાડીઓ જગમાબા છે, જેમાંના આજે હિંદુઓમાં અને પરદેશોમાં સુવિખ્યાત છે.

સરછામ્પાદીય રહીમખુશાના મયાસથી ૧૯૧૨માં મુસ્લીમો દાખલ થયા અને આ રમત અતુરંગી બની ત્યારથી તે આજ સુધીના વિજેતાઓની વર્ગબી આ નીચે આપી છે:

વર્ષ	વિજેતા	વર્ષ	વિજેતા
૧૯૧૨	પારસીઓ	૧૯૨૪	હિદ્દુઓ
૧૯૧૩	હિદ્દુઓ	૧૯૨૬	મુસ્લીમો
૧૯૧૪	વરસાટથી અચાકસ	૧૯૨૫	હિદ્દુઓ
૧૯૧૫	યુરોપિયનો	૧૯૨૬	"
૧૯૧૬	હિદ્દુઓ	૧૯૨૭	યુરોપિયનો
૧૯૧૭	"	૧૯૨૮	પારસીઓ
૧૯૧૮	યુરોપિયનો	૧૯૨૯	હિદ્દુઓ
૧૯૧૯	હિદ્દુઓ	૧૯૩૦ થી ૧૯૩૩	બંધ રહેલી
૧૯૨૦	હિદ્દુઓ	૧૯૩૪	મુસ્લીમો
૧૯૨૧	યુરોપિયનો	૧૯૩૫	"
૧૯૨૨	પારસીઓ	૧૯૩૬	હિદ્દુઓ

કુલ: હિદ્દુઓ ૬; યુરોપિયનો ૪; પારસીઓ ૩; મુસ્લીમો ૩ અને પરિણામ વગર ૫. (પ્રબંધક)

પાંદરાંતું તપુરૂવરૂપ

*** મુખ્યત્વે પીં જાના, અગાં એરા જ બીન મેળાં
પાદડાગોનો વચ્ચેનો લીના રસ ઉડાવી છું તેના હાડ
પાંચ જેવા તતુ સ્વરૂપ હપર વિવિધ ચિત્રા કરીને
આલયણ વસ્તુ તરીકે વેચાતા આપણે આસાનનાર
લેઇએ છીએ નાના બાળકોને એવા પાદડા બાહુ
ગમે છે આ નીચે એવા પાદડા તૈયાર કરવાનો પ્રયત્ન
આપ્યો છે પછી તે પર સફેદના ધાટા પડતી બોલ
જમાવી તેના હપર રંગોએબન કરી મકાચ છે

પાદડાનો રસ જલદી ઉડાડી દઇ માન તતુ સ્વરૂપ સમરવા
નીચેનો પ્રયત્ન કરા નેનો છે

કમીચુનો ૧૨૫ તોલા અગાં ૫ એસ

વોશિંગટોના ૧૫ " ૬ "

પાણી ૫ " ૨ "

ગરમ પાણીમાં રોડા ઉડાળી, ઝીણા કપડાથી ગળી કાઢી
અને તેમાં કમીચુનો નાખવો તે ઉકળતુ હોય તે જ વેચા
પાદડુ અદર નાખવુ અને માત્ર વચ્ચી નસ આ બીજી નસો
તુ પડ ચોકસુ દેખાય ત્યાં મુખી રાખવુ પછી તુરત પાણી-
ધોઇને બ્લોડીંગ પેપર વચ્ચે જરા દળાવવામાં તે મૂકી રાખવુ
બસ, આથી વધુ ક્રિયાની જરૂર રહેશે નહિ બહુ મુશ્કેલી
પાદડા હોય તેને જરાવધુ હપળી બ્લોડીંગમાં મૂકી દેવ થી
તેમાં રહેતો લીના રસ વખત જતા ઠીક જશે

'ટીનીન' તતુ ધરાવતા પાદડા પર આ પ્રયત્ન કરે
નીવડતો નથી એમ કહેવામાં આવ્યું છે

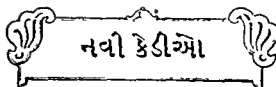
(સાચિનદિક્કિ હન્ટિયા)

પોષાક પર આરોગ્યનો આધાર

કાળા રંગના કપડા પ્રકારના કિચ્છી શોષી લે છે એને
તે જલદી તપી નય છે એથી ઉલટું સફેદ અગરકિસા રંગના
કપડા એ કિચ્છી પરાવર્તિત કરે છે એટલે એમને તપી જનાનો
બચ બીવકસ રહેતો નથી. આ દિશાએ લેતા ઉનાચામાં સફેદ
કપડા પહેરવા જ ઈષ્ટ ગણાય

કાળા રંગના કપડાનો ખીલે દોપ એ છે કે તે કચ્છાના મકામ
માં રાતર કરે છે અને એ માટે તે રાત્રીની ગરમીને ઉતારે
કરે છે એને સળે પસુ ઉનાળા માટે તે નિષ્ફળ ગણવા લેઇએ
આ માટે તો એ વિજ્ઞાનીએ અખનસા પજ કરી એસ
છે તેને જે કૂડામાં બી લાવી, એક પર સફેદ ને નીલ પર
કાળુ કપડા ઢાળી રીપુ તેને માલમ પડયુ કે મળા કપડાવાળા
કૂડામાં ઠોચા ઠોડના પાદડા તતુને જે રીડતા ઉભયપ્રેસ
માટે સફેદ કપડાની આવરવડતા એ પરથી પસુ સમજશે
(પ્રથમ)

કામઠો બગો વધે છતી રહે છે કે નહિ તેની જ ની
કરા એક માલકે માટે પાજ્યો છે

નવી કેડીઓ

ઉ મ લી ધુવાનવર્મને (તેમજ બીજાને) અવનસા કામનો નિર્દેશ
થાય એ ઉદ્દેશથી આ નાનો વિચાર આ વર્ષથી શરૂ કરીએ છીએ
દરેક અક્ષર આ જ સ્થળે તે આવ્યા કરશે કામ કરવા છત્ર-
નારાઓ માટે ચોમિર અનેક તકો પાચતી પડી છે ઘણાને
છત્રમાં પોતાની આસપાસ એવા ઘણા આજુબેડયા પ્રેસ
જણાઈ આવે છે એનો ચોતે ઉપયોગ કરી નસા તેમ હોય
પસુ ને બીજાને ઉપકારક યદુ પડે પોતાને મુશ્કેલી અથવા મુ-
અમને લખી મોકલવા મો વાચકોને વિનંતિ છે, પ્રેમક આ
પ્રકાર જ એવો છે કે જે જનસમરતાના સદ્કારથી વધુ વિસ્તીર્ણ
અને ફલદાયી થાય તમારા જાનની પછી બીની દીવેટ પેટાવો

કાકિયાવાડમાં ઘોરો વિનાશ થઇ ગયો છે પસુ તેમાંથી
પોરાસ મેલથી શક વતેમ છે (નુજો 'અર્થવિવરણ' પાસે)
આવતુ ચોમાસુ બેસતા મુખી કુદરતે ચુકવેલા એ ઘોર આ
કામમાં વૈના ખૂબ અવધારા છે

ગીરનાર હપર ચાનાની મોતમમમાં ફેટાકાઠીનુ મગ માર
આલી રહે તેમ છે

ચાનથી કાચી મારી દેશાવરોમાં ચરી મકે તેમ છે અને
નુજીનુજી જગ્યાના કુમાર ધાદે તો એ માદી મગાવી પોતાનો
માલ સાગી રીતે મુધારી રહે તેમ છે

અત્યારે જ્યાંના પોરેલા વચાય છે યા વચેની જમીન
નકામી જતી હોય છે પલ આતરારે તેમ રોરડી પડળ કોરડી
જોઈ રહે છે, તેમ રોરડેના વચે છડે વાવવાથી જમીનનો
પ્રેસ લાગ લઈ ગકાય એમ ધારવુ છે ખેડૂઓ આગાની નુકો

આગની કાલના પત્રકારતમજી અપલવવા છત્રતા ધુનાનો માટે
'મુજાની લઘુવિધિ' બહુ ઉપયોગી સિદ્ધિ થઇ રહે તેમ છે
દલુ તો એ આજુ નવીન ક્ષેત્ર ખેડાવુ માડ રાડ થયુ છે ધુનાનો
લામ લઈ રહે

માડન આજુ કપરથી નરેગીમાં વગર પેડે મહેલ કરના
આવવામાં ગોર મકા આવે છે હપર જતી વખતે સાઇકલને
ખડામાં નાખવી પડે આ ગીનની સાઈકલ સર્વિસ ખૂબ
હપરેગી નીવડશે

વેરાવળથી આડેક ગાડ ચાલકવાડી દરમ જગીન ખાદના
પોતાની મેંને બસતો એમ નીમ્ને છે (લગકારોને એ વચ
વિશે વતુ ગાદિની આપના વિનંતિ છે) ત્યાં ખુબિયર્ક નડી
રેકના નર ને અરક થ છે

મારો જર

ના સંદર્ભ યુનિવર્સિટી

■ આમને ખબર હતી કે જાપાનમાં આત યુનિવર્સિટીઓ ગર-કાગી અને ચોનામ ખાનગી છે; અને ખાનગી યુનિવર્સિટીઓની કાર્યવાહી તથા મેન્ના સરકારી યુનિવર્સિટીઓ કરતાં જરાયે જિવંત નહિ. સરકારીને મદદથી આલની મરચાઓને ખુલ્લું પસ-કા કરવું પડતું તથી એવો આમને સદજ્જ ખ્યાલ હતો એટલે ટ્રાફિકો ઈન્શોરિયલ યુનિવર્સિટી બેંગ્કોકને લાખ જતો કરીને પણ અને ત્યાંની મુખ્યમંત્રિ વાસેમ યુનિવર્સિટી બેંગ્કોકે ત્યાંના એક પ્રોફેસર નંબોદ હુપર ચિહો એકત્રી હતી પહેલી જ નકે આમને દરેક મી આપાનોન લાઇ આમે વાસેમ યુનિવર્સિટી તન્ન હોપર. ધર્મી ગરે ત્યા મહેરબા ત્યારે યુનિવર્સિટીને આલંગે બજા પૂરા થયો હતો અને વિદ્યાર્થીઓ વેરાગ દેખતા હતા એટલે આમે તેો માન્યુ કે આલે ધરમધકો થયો અને બીજાવાર આપવું પડશે પણ પ્રો. નંબોદના હાથમાં આપારો કાઢે ગયા કે તે ચેવે જતા જતા બદલ્યા અને ક્યુ કે એ અંક તાર આપી મંચામાં ફરી હયા એવી વિસ્તારનો ખ્યાલ આવશે.

ના સંદર્ભો એલિટ હાસિક પચિચથ

■ વાસેમ યુનિવર્સિટી ૧૯૮૨ની સાલમાં માર્કિસ એકુમા-એ 'ટ્રાફિકો સંમાન આકા' અટકે ટ્રાફિકોનું વિશિષ્ટ વિદ્યાલય એ નામથી રચાવી હતી અને ડૉ. તાકાતા તેના અમચવ સ-ચાલક બન્યા હતા બીજા છ પ્રોફેસરો અને માત્ર સાઠ વિ-દ્યાર્થીઓ પર શ્રેય થયેલો એ સંસ્થામાં આજે તો યુનિવર્સિટીમાં જ ૪૦૦ પ્રોફેસરો અને વ્યાખ્યાતાઓ છે જે ૧૬,૦૦૦ કરતાં વધુ વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાપ્રદાન કરી રહ્યા છે.

મૂળ સ્થાપકને આશય એવો હતો કે સામાન્ય સ્થિતિના વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચ જ્ઞાન મુલ્ય જાન અને તેઓનો નીચાવન-કાર્યમાં વિકાસ થાય એ કાળે જાપાનમાં પ્રત્યેક ઉચ્ચ વિદ્યા-સ્થાનમાં વિદેશી ભાષામાં જ શિક્ષણ આપાત હવે અને આ વ્યવસ્થાના કારણે બાજ પરદેશીઓનો જ હતો. ખુદ જાપા-નીમાં પણ પંદેશી ભાષામાં વ્યાખ્યાન આપતા આ પદ્ધતિથી, જે નાજામાં વ્યાખ્યાન થતા તે ભાષા પ્રતિજ્ઞામાં જ વિ-દ્યાર્થીઓ કેટલાક વધે પાતી ગયા પછી જ તે પોતાના ખાસ વિષય શીખવાનું શરૂ કરી શકતા. આનો અર્થ એ જ કે જિ હમીમાં કામ આપવાના તરો કમી થાય અને મદરજાકામાં મોટી આડ ડોલી જ રહે. માર્કિસ એકુમાની દૃઢ તીવિ હતી કે કાઇ પણ મનની સાચી સ્વતંત્રતાને પાકે તેમાં સ્વચાલાના સફળ પ્રયોગ હપર જ છે એટલું જ નહિ પણ કાઇપણ ઉચ્ચ-કક્કાનો અભ્યાસ માનુષામાં જ યદ રાકે ડૉ. તાકાતા અને ડૉ. સુમોશી વગેરે સહયોગીઓ પણ તેમાં સમવ હતા, એટલે

આ નવી સંસ્થાની મુખ્ય વિમિશ્નતા એ હતી કે શિક્ષણ માટે જાપાની ભાષાને જ ઉપયોગ આપાં કરવામાં આવ્યો. એ સંસ્થાની બીજી નવીનતા એ હતી કે જાપાનીના પ્રયોગો-માં તેણે સંશોધનકાર્ય માલ ક્યું. જેવવળી માત્ર રાજ્યતાનું સાસન દે કરવાનું સાધન ન હોય એટલે, અથવા તેની જ પુલપ્રચારનું વાદન એ ન થાય એટલે સહાયદ ટ્રાફિકોની આ સંસ્થાના નેતાઓમાં હતો જ. ન્યાયનને નવું રાજ્યધારણ અને હકો મળ્યા તે વખતે આવો સ્વચ્છ માનસિક વિહાર બદરનો હતો.

ઈ ૧૯૮૨માં માર્કિસ એકુમાએ પ્રમાનમંડળ ઘોડયું તેની સાથે પ્રો. એનો ગામ દૂર થયા અને તણે જુલે મળી એ સંસ્થામાં શિક્ષકનું કામ આરંભ્યું. પ્રથમ રાજકારણ, અર્થ-શાસ્ત્ર અને કાયદો એ તણ વિભાગના અભ્યાસક્રમ ઉપાડ્યા શરૂઆતમાં તેો શિક્ષકો તેમના તરફ બહુ સંકોચ કરી, કામ્ય કે તેઓ રાજ્યતાના પદેથી ફરેત-થવા હતા અને કદાચ ફેર્ડુ કારનુસર નવો પક્ષ રચવાના હોય તો!

મરકારે પણ શિક્ષકો તેમનાં કાર્યાભિને ત્યાં ન મોકલે એવી તજનીય કરેલી ખરી. ઈ ૧૯૮૬માં ડૉ. તાકાતા વગેરે અન્ય પડોને સહયુ કે વારંવાર સરહાર સરકુમા પામેલી ધન માગનાં તેમનાં બુદ્ધિ જાળી જાનવી જરી, એમણે એટલે સંધા પચમર થાય એવા સ્વચર્યા લાવવાની યોજના પરી, મુધાસા કર્યા અને તેમાં તે દરેકે અદ્ભુત સ્વચર્યા અતાયું માર્કિસે પણ પોતાનો કાગો ખીજી રીતે આપ્યો. યુનિવર્સિટીના કેટલાક મકાનો પોતાની મુશીબી બંધાવી આપ્યાં અને પોતે ૧૯૮૨ માં પોતાના મુશી મુશી મમુખ રહ્યા.

૧૯૮૬માં જ આ યુનિવર્સિટીએ પત્રવ્યવહારથી શિક્ષણ આપવાના ક્રમ ચોભ્યા અને તેના કમગરી માટે યુનિવર્સિટીનું પ્રેસ સ્થાપ્યું યુનિવર્સિટીના કાર્યક્રમ આમ વિસ્તારવામાં આ સંસ્થાની પહેલ હતી. ઈ ૧૯૮૮માં પ્રો. સુમોશીએ આ-લિત્ય વિભાગ ખોલાવ્યો ત્રીસ વર્ષથી રાજ્યીય ધમાલમાં પડી અમેલી પ્રભુનું સ્વચીય સાલિત્ય ધૂળ ખાતું પડતુ હતું તેનો સમુદ્ધાર કરવાની તેની મદરજાકાશ હતી.

ઈ ૧૯૯૦માં જાપાન સરકારે પોતાનું કાયદમકરણ સરકાર્યું સુધાર્યું તેને અંતે અજવાલક્રમમાં આ યુનિવર્સિટીને પણ મોટા ફેરફારો કરવા પડ્યા હતા; પણ ન્યાયખાતાએ નવી ભરી મટિ જે પરીક્ષાઓ લીધી તેમાં એ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ પ્રથમ કક્કામાં આવ્યાં અને ન્યાયપદે નીમાયા. આ હપરથી એ સંસ્થાની પ્રતિષ્ઠા વધી અને તેના એન્યુમોટોને મરચ-થ એવી નિશાએમાં શિક્ષક થવાના લાવગતસ (પરવાના) અભ્યા.

૧૯૦૬માં વેપારવિભાગનો વધારો થયો. તેની એક પ્રતે-ગિક સાળા પણ મળ. ધધા માટે જે પાકું જ્ઞાન અને શિક્ષણ આજના વધતા વહીવટોમાં જરૂરનું છે તેનું સંગીન શિક્ષણ આપવાની યોડવણ ધધ, તે વિભાગ એરહો તો લોકમિય થયો કે તેમાં પ્રથમ વર્ષે ૧૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ આવ્યા તે જ વર્ષે

હાથ નાંખેલ રૂબ થઈ તેમાં ઇતિહાસ, બગેશ, અંગ્રેજી વિશિષ્ટ, નવાની-ચીનીનાં કલાસિકલ અને ગંદાં છોડાયા, એમ ત્રણ વિભાગ ધુવ્વા નિજાન અને અખિત પાઠ્યથી ઉમેરાયા. ૧૯૦૭માં તેા મિકેનિકલ અને ઇલેક્ટ્રિકલ ઈન્જીનીયરિંગ આવ્યા અને ૧૯૧૦માં માધનિગ તથા આકારિકચર તેગજ ઑરલાઇડ ફેમિટરી (પ્રાયોગિક રસાયણ) દાખલ થયાં.

પણ લેબોરેટરી અને વર્કશોપની બાબતનાં નાણાંની ખેચ હતી એ વાત નહેનશાહને કાને પહોંચી, એટલે તેમણે ખાનગી ખાનનામાથી રોડી વક્રમ ભેગ કરી અને આ સરકારની પ્રતિષ્ઠામાં વધારો કરી દીધો. પછી તેા તાજકુટુંબના નબીસા-ઓ, સરદારો, ઠાકોરા અને અનેક સમ્માજીઓ મરદે વરસાવી ચીનતા નાગમિત પુરોગાએ પણ અર્ધી મરદો મોકલી હતી અને વાસેલા યુનિવર્સિટીમાં ભણેલા કેટલાક ચીની ઈશ્યુ એમ તેા પોતાના વતનમાં ગઢત્વના પટે પહેાડ્યા છે. ચીની વિદ્યાર્થીઓ માટે એક નાંખેલ શાળા પણ વાસેલાએ ખોલી હતી તેમાં ભૌતિકશાસ્ત્ર અને રસાયણ, વનસ્પતિશાસ્ત્ર અને ખાલી શાસ્ત્ર, તથા ઇતિહાસ અને ભૂગોળ એમ ત્રણ ખંડ રાખ્યા હતા આ શાળામાં ૨૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ હતા.

ઈ ૧૯૨૦માં સરકારે યુનિવર્સિટીઓ વિષે ખામ હુકમ બહાર પાડ્યો તેમાં વાસેલાન ઈંગ્લીશલ યુનિવર્સિટી નેટકુ ન ૫૬ ગમ્યુ ૧૯૨૦ના નવમ્બરનીની ૧૦મીએ સંસ્થા ના પિતા માર્કવિસ ગોક્રામ ગજરી જતા તેમના વારસે તેમ ન વીસ મુજબ તેમનું નિવાસમુક રાસોને સગપણ કરી દીધું તેથી વિશાળ કુવર લાવો એક મેટ્રો વિહારપ્રદેશ મર્યાદાન મળ્યો.

૧૯૨૬માં વાસેલાએ તાનીશાળાઓ શરૂ કરી અને નેગન ખાસ વોર્ગો અલ્યાસ થેડા વખતમાં કરોડ હોય તેમના માટે સમજે કરી આને વામેદ આ ન રાતની સાગાગા લગમગ ૧૨,૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓને ભણાવી રહી છે.

૧૯૩૧ નુધીઆની વિરાટ સરકારના અમ્રની રહેલા તાનાક એમ બાયણમાં કહેતા હતા કે યુનિવર્સિટીમાં માડી તમામ પ્રાયોગિક શાળાઓ સુધી વિદ્યાર્થીઓને જ્ઞાન ભરવામાં અને ઔખખમાં જ સંક્રિનો વ્યય કરતો પડે છે અને સ્વવિચાર કરવાની તેમજ પોતાના પ્રવલને પરિણામ ઉતારાની સંક્રિ જતી કરવી પડે છે એ નતની અનગણના બહુ જ સતાપ જનક છે અને શિક્ષણ જખતમાં પણ એના અ દોષો સા માન્યપણે પ્રવર્તે છે નેવા પ્રેા તાનાક પ્રમુખ યવા દુરુરત તેમણે નવા થોનણે કેવલણી નિર્માણ કરી અને આને તે 'સ્વવિધન' (self investigation)ના પ્રકારે ઉગે નાંખીતી છે નવાનમાં એ પદતિ અત્યારે સુધી સાર અભણી રહેલી તેથી તેનું મહત્ત્વ ત્યાં ધણું છે.

વામેદાનું ના દાયા લય

● વાસેલા યુનિવર્સિટીના વર્ગો અને અડો નેતા અમે યાકતા હતા અને કયાં અટકીએ તેા સાજાં ઓવા વિચાર કરી રહ્યા

હવા એવામાં અમારી સાથેના પ્રોફેસરે નામચાલય ખગ નામ તેા Theatre Museum)નુ નામ લીધું નાનાઓ લગમગ ના પાડવા જતા હતા, પણ મેં જરા નાનર કરી લેવાની નર ખારત મૂકી અને તે પણ અ મકાન તરફ ખેંચાયો અને પછી તે અમે ને નેણુ તેથી વામેદા યુનિવર્સિટી ના કાર્ય પ્રદેશની એક અવનવી જ સ્ત્રીમાં નેહ એમ લાગ્યું.

આમજ નામ આથી અધુ છે તે ડાં નુખેશી નવાનની તળખી સરકારિતા અને ભાષાના સમુદ્ધારના નેવા પ્રખર કયા સક છે તેવા જ ન દયમુક રો સપીઅરના એક અલેડ બજા છે તેમના છવનકાર્યની કદર અન અલર રેનુ આ નામચા લય તેમના નિવાર્થાઓ અને પ્રશસકાઓ ફાળે કરીને ના નાનુકે

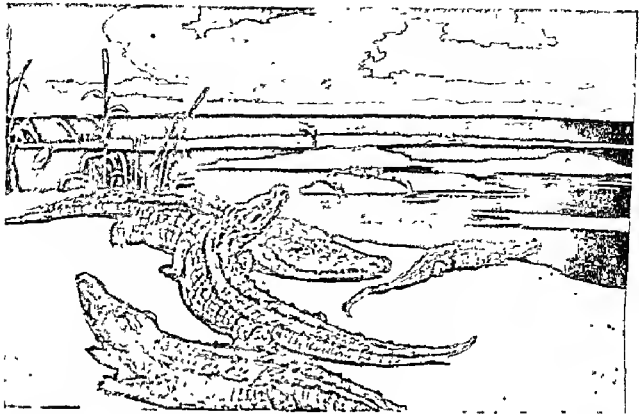
ડાં નુખેશી પણ પોતાના સ્મારકના માત્ર અર્થે ગ્રહણ કરનાત રહ્યા નથી તેમની સાદ્વિવ્યવસ્થિત અને સ્વદેશપ્રેમથી પ્રેરિત થયેલા એ મહાનુભાવે પોતાના મર્વ પુનતકોની રો યદનીશ અવક અને પોતાના મામની નાનીરની આવડ-અ સર્યાને સમજા થતી રાખતા અર્પણ કરી નીધી છે એમણે પોતાના છાત્રના છેલ્લક ચાલીસ વયોથી પણ અમ્રિક સગમ માં પોતા ના દેગન સાદ્વિવસરોવનેથી તથા રો સપીઅરના અમાર નાટકોન નવાની રામા અવતારીને દેશના ન્ક પવરતુ ૫૬ માસ કહું છે.

નવાનમાં ૫૦ વર્ષ પહેલા શેક્સ્પીઅરનું કોઇ નામે નવાન નહિ. ૨૫ વર્ષની કમરે ઈ ૧૮૮૬માં તેમણે અલ્યાસ કરતા કરતા બુલિયસ સીક્રનુ માધાતર કરતુ પછી ઈ ૧૮૪૫માં એકલેય, ૧૮૦૬માં હેમથેટ અને ૧૮૦૨ નુધી નીન ૧૬ વોલ્યુમ કયાં પણ પછી માત્ર અનુ હાંધોથી સત્તિય ન હ થવાથી બધા નાટકોને નવાની રનામ આપ્યો, પણ તે અથી સમોદતાથી અને સાદાથી કે આને નવાનના મોડા જનસમુદાયને શેક્સ્પીઅરનું નામ મુદયે અનલયુ રહ્યું નથી.

પરદેશી ફજારાસી ના તેણે વતનમાં કચાડી કહેરી ને ગઢત્વનું કાર્ય માધુ છે તેથી તે શેક્સ્પીઅરના અનુવાદકોમાં જનુ અમ્રદ પાયા છે એમના અનુવ દેા અતિ હવ્ય ક્ષાના મણાય છે અમેછ બાષાનુ સાખત જાન, પોતાની બાષ ની લાસિલ્લતા અને સુ રતા પર કામુ તેમજ નામચકાનુ ત હાંજુ જ્ઞાન તેમન હોવાથી આ મયડ કર્યને તેમણે સર્વાર્થસાદ કરી પ્રવલને અર્થ છે ડાં નુખેશીતી શેક્સ્પીઅર ના અન્ય માળાનાં ઉગ ખડો છે તેમાં ઉડમાં નાટકો, એમાં કાવ્યો અને એકમાં રો મ્પીઅર ના અબ્યાસ માટે પરિચયલેખ છે.

ઈ ૧૮૮૫માં તેમણે ન આ યુવની નવલકથાને પ્રથમ નમુનો નવાની આપમાં આપ્યો નિળવો, વિવેચનો અને અન્યપલેકનોમાં તેમનું નામ અમ્રપટે છે જર્મન સંસ્કૃતિના સમુદ્ધારમાં લેસીંગ સાથે નવાની ભાષામાં તેમની સરખામ ની

(અનુવાદ આનંદ પાન ૧૦૩મે)

ધારે રહીને એ પછી એ સર્વ મગરો જવા
 પેલી પર આવ્યા અને પાણી સાથે ભેડાં
 રાખી વડામાં રાત્રી રોકવા મડયા.

શ રાખીનું સ્વર્ગ સગમ, સારી અને મનગની
 સાથે છે અને મોટે આનંદ વેમાંત, સાદિલ અને સિકાર-
 મા છે. જ્યારે દુનિયાની કહેરતા, લોકોની ખુરાશ અને
 ધરની ચિતાળી ચિત્ત જગવા માટે છે ત્યારે વસતીથી
 છન ભરતી જાય છે, વળતરનું રમરખાનું છે ને ગાંડાની
 જેમ એ તરફ આગી જવાનું દિલ યાય છે.

મનની આવી પરિસ્થિતિમાં એકવાર નીચે માથે
 ઝૂંપડીના આગળમાં હું દહેસતો હતો. અને એ નિર્ભય
 પર આવ્યો કે યમુનાનદ પર જઈને મગરનો સિકાર
 કર્યો. ત્યાં કેટલેક ઠેકાણે માથુઓને ધનડનારા મગરો
 વસે છે, નિશ્ચય કરીને મેં ગોપાલસિંહને ગોપાલખા.

ગોપાલસિંહનો મારા પર ખુબ રોદ છે અને દરજો-
 ના સિકારમાં તો સેકડે નેવ સિકારમાં એમનો સાથ
 રહ્યો છે. એમનો સાથે લેવાનું એક પાંખું કારખ પખ હતું.
 એમનું સાસરું યમુનાને કિનારે છે એટલે રહેવાની મઠા

અ.વે. ખાલ દાદવા માટે ગોપિંદા મમારને સાથે લીધા.
 ગમ (દુ). ગોપાલ અને ગોવિંદ—અમે ત્રણે ગોપાલ-
 સિંહના સામગ નછક પહોંચ્યા. ગોપાલસિંહે વાતમાં
 કહ્યું: ‘મંડિનજી, તમને મેં કહિ સાસરે જતા તોયા કે
 સાગળ્યા નથી. દવે જાઓ ત્યારે મને જરૂર લઈ જાઓ.’

મેં જરા મીઠામને કહ્યું: ‘જ્યારી નકામી વાતો કરતાં
 સિકારની વાતો કરો તો! તમે કહેતા હતા એ ખૂની
 મગર પાટથી કેંઈ ખાલુ રહે છે?’

ગોપાલ: ‘એનું ખાતર રવાન નથી, પણ એ છે
 જગરજગત.’

મેં કહ્યું: ‘સારી વાત છે. આજે સાંજે જઈને
 તપાસ કરીશું.’

સાંજે ઘગમગ પાંચ વાગે ધેરથી નીકળી અને યમુના-
 કિનારે એક ટેકરી પર જઈને બેઠા. યમુના ધનુષાદારમાં

વહેતી હતી. એમાં કલરવ નહોતો અને લહેરોયે નહોતી. નિનાદ અને જોરા તો યોવનના સૂચક હોય છે, સકિતના ઘોનક હોય છે. સુક્ત પ્રાતના આ ભાગથી યમુનાની આગેડ અવરથા શરૂ થઈ જાય છે ત્યારે પોતાની પુરાતન ઋતિઓ અને ધર્મવિરહ પર વિચાર કરતી યુવત્રી આવી જાય છે. વાયુની લહેરો આવીને એને ગવગવિયાં કરે છે, આલિંગન દે છે; પણ એ ત્યારે પીત્તલને કહે છે- 'અરે જાઓ, મસ્તી ન કરો; મસ્તી કરી હોય તો બીજે જાઓ.'

શિકારની યોજના ઘડી અને ઘટયા. હું ગાયધ્વ ભરીને ઘાટ અને માર્ગથી દૂરના એક રેતીના ઢગલા સામે નીચે બેઠો હતો. સવારના નવ દમ વાગ્યા હશે. યમુના સા આગળ એક સમકોણ કરતી હતી એટલે ત્રણચાર ઊંડા ખાડા સા દતા, જેમાં પ્રત્યેક ખડતુમાં પાણી રિયર રહેતું નદીની બીજી બાજુ રેતીનો અચ્છ પટ હતો. જંગલગાથી નીચ ગાય, દરણુ અને સુવર આવીને પાણી પી જતા. એ રથાનની નામે કે આજુબાજુ કોઈ ગામ નહોતું કે રસ્તો નહોતો. નદીકિનારાનો માર્ગ પણ હું બેઠો હતો સાથી ટેકરીઓ ઉપર થઈને જતો હતો. જ્યાં શાત હતું, પણ મારી શિકારી દષ્ટિ એ શાત જળાશય પર જ રિયર હતી. થોડીતરે મૂરના કિરણોના પ્રકાશ હણાઈને જ્યાં નીચે પહોંચ્યા કે એક ખાડામાં લાકડીના એક ટુકડા જેવું કંઈ ટેપાયું. ચારખાંચ ઇચ લાગે એ ટુકડા પાસેપાસે એ ટેકાએ ઉપસેલા ટેપાતો હતો ધીરધીરે એવા ચારખાંચ ટુકડા પાણી ઉપર તરવા લાગ્યા. અને પછી તો એ મોટા થવા માંડ્યા ને કેટલાક તો ઝાડના થઈ જેના લાગવા માંડ્યા.

ધીરે રહીને એક પછી એક એ સર્વ મચરો જવાર રેતી પર આગ્યા. એક ન આગ્યો. કેટલાક પાણી તરફ મોઢું કરીને રેતીમાં સરીર મેકવા માંડ્યા, પણ પેચો તો પાણીમાં જ પથળતો પડી રહ્યો. એ દૂનડા પણ મારતો નહોતો, કિનારે જે આરતો નહોતો અને દાવતોચાવતો પણ નહોતો—અચળ દનો. દૂરની ગાડીને જોયું તો એની જોડજોડ રક્તવર્ષ પ્રજોત્પાદ આપો જગત તરફ મેંડાઈ હતી. એનું ગીર્ણ નાક જેના જ વાગુ કે એ તો ગાયુમખાઉ મચર છે.

ખૂની ઘાટવાસી

ચિત્રકાર - રવિ સંકર પંડિત

હીંગણા કદના, મજબૂત ખાંધાના અને તેજસ્વી આંખોવાળા મઈ પંડિત શ્રીરામ સર્ગ પદાડના વાગી અને શિકારના અચ્છા ખેલાડી છે. શીલે તેની સેવી; એટલે એમની સેવીમાં પણ ત્યારે એમનું પૌરુષ જિતવું છે. એમનું ગદ્ય વેધક અને જોમવંતું છે. એમના જાતજનુભવની શિકારકથાઓનો મંથ 'શિકાર' (જેમાંથી આ અનુવાદો રજુ થાય છે) હિંદી ગદ્યવિકાસના પ્રતિદાસમાં તો સીમાવિદ્ધ મનાયો છે.

આપજનકવના જેના કિસ્સાઓની આ માળા ગયા વસ્ત્રથી વાગુ છે ને ચરિત્ર શ્રીરામ સર્ગ

એક કલાક સુધી ઝીંઝો જ આસન પર અચળ રહ્યા યાવચેચનો તત્કાલ દનો. સારા ખોટા ભોજન થી છુદ્ધિ અને નમજવળ થતે છે કે વધે છે. આને તો માણસન મીઠું માસ દાટે ચડ્યું દશે; પછી આજ્ઞાથી કેમ ન આવે? બીજા મગરો અને જોરા મુરમાથી જેના પથએ યોગના નરક જે પરવા દતો, કારણ બીજાઓ તો આદર્શને આદર અને વાપની દૃષ્ટિથી જોતા અને એ જોતો લોહીતરસી દૃષ્ટિએ.

હું મારા આસન પર રિયર બેઠો હતો; એ પોતાના જલદુર્ગમાથી ચારે દિશા નજરાવી રહ્યા હતા હું બીજા બે કલાક ત્યાં બેસી રહ્યો; પથ એ પાણી બદલ ન નીકળ્યો. મારી આખો જગ્યા માંડી અને તાવથી નાક લાલ થઇ ગયું; પથ એ તો અચળ હતો. હું મારા સ્વાર્થમા—નામનાને માટે—બેઠો રહ્યો કે માફ તો એ ખૂબી મગરને જ માફ.

મગર પથ બુખ્યો ડાંસ થયો હતો અને શિકારની રાહ જોઇને પાણીમા તપરવા કરતો હતો. ખાટ સુખ-સામ હતો. બેચાર માણસો નીકળે તો તો એમના બોગ, પરંતુ વીસપચીસનું રોળું શોરજકાર કરતું નીકળતું ત્યારે કોઇને પકડવાનું એ સાદસ ન કરતો. નાના બાળકો અને જોડો જુવાનોગી વચ્ચે ચાલવા એટલે એને ડર લામતો હતો કે અક્કલનું પૂનર્જી માણસ જન પર બેઠાને કાણ જાણે શું એ કરી બેસે.

અને બીજા એક વાતથી પથ એ ખુબ ગભરાતો હતો.—એને એનો પૂરો અનુભવ હતો,—કે લોખંડી નળાઓમાંથી 'ફિક્સ' અને 'ધાય' કરતાકને કૃતતા સીસાના ટુકડા એને કપાક ન વાગી જાય! એક વાર એની પીઠ પર 'ધાય' અવાજ સાથે એની જ જોણા વાગી હતી અને ત્યારે ફિક્સાઓ કપાપમાન થઇ ગઇ હતી. એની વેદનાના માર્ગ કૈટલા જે દિપસો એણે બેચેનીમાં પસાર કર્યા હતા.

એક બીજાવાર એક ચમારડીનો આદાર કરીને શેક લેવા એ જવાર કિનારે પડ્યો હતો ત્યાં ધ્યામ દઇને એની પૂછડી ને પાછલા પગ વચ્ચે ચોટ વાગી અને 'અરધમ' અવાજ થયો. જોણા ખાઇને એ લપડ્યો અને પૂછડી ને નાક એક કરી જમુનાધેપાનું ચરણ લીધું. હિં! ધાવમાં મૃત્યુવેદના થઇ રહી હતી અને લોહાનું નાણે નાણું વહેતું હતું. લપથી દૂરને દૂર

નાસતા કાચળા અને માછલી પથ જેના લોહીની અંધથી પામે દોડી આપ્યા અને માછલીઓએ ધામા લેવાવાનું શરૂ કર્યું. એક તો આદર હતી તેમાં આ તુચ્છ માછલીઓએ અપમાન કરવા માંડ્યું. એને પોતાનાં મુઠ્ઠાજેતની એક આધ્યાં આરામ કરવો હતો પથ કાચળા અને માછલીઓ એના ધામાંથી માંસ તોડીતોડીને ખાતાં હતાં. પરેશાની હતી એની ચક્તિની સામે આ દુઃખલો દતો; પીડાથી મૂઝવે આવવા જેવું થતું હતું; એનામાં દાસવાચાલવાની જે ચક્તિ રહી નહોતી પાછળ ફરીને મોઢું મારતો તોયે પીડા વધતી.

આખરે ચારીને એ કાપડ્યો. ધાર આગળ આવીને એણે પોતાની ગતિ નેજ કરી. કાચળા પાછળ રહી ગયા, પથ માછલીઓએ કેડો ન છોડ્યો. એમનાથી પીછો છોડાવવો મુશ્કેલ હતું. અંતે એને જવાર કિનારા પર આવવું પડ્યું. ત્યાં માછલીઓનું કંઈ ચાલ્યું નહિ. દા, એક કાચળો આવ્યો. એણે બે ફાંત મરોડ્યા, પથ તરત જિયારો ધાવલ થઇને સોડી પડ્યો.

આવી રીતે એ મગર પોતાની પ્રાણતો બચાવ્યો, પથ પોતાના આ કડવા અનુભવોને એ જૂથો નહોતો. શક્ય હોય લાંબુથી પાણીની બદાર જ તે નીકળતો. અને નીકળતો—કારણકે તકામાં સુષ્પ રહેવું મગર માટે આવશ્યક છે—ત્યારે પથ ખુબ સાવધાન રહેતો. કોઇ પણ, ગમે તેવા માણસ એને દેખાય અથવા એવી શંકા જાય કે એ તગત પાણીમાં સરકી જતો.

એટલે એ પાણીમાંથી નીકળે એવો નહોતો. બેઠોબેઠો હું હવે તો છોક યાજી ગયો. મગરનો શિકાર નોરસ હોય છે. ગોળા ખાઇને લાં જ પડ્યો રહે અથવા સરુરુર લઇને પાણીમાં સરકી જાય; અને પછી કદિ કાચ ન ચડે. એ ગળપમાંથી બીજાજા કાઢી નકડી કર્યુંકે જો અરધા કલાકમાં એ જવાર ન નીકળે તો પછી બીજા મગર પર ગોળા છોડતી. પણ દશ દસ મિનિટ પથ પૂરી ન થઈ ત્યાં એણે ડૂળકો મારી. અરે! શું એણે મને જોઈ લીધો? એ તો અશક્ય હતું. ત્યારે શું આગળ પાછળ કોઇ માણસ આવે છે? એ શક્ય હતું, કારણ એને તો અનુભવ માત્ર લક્ષણ વળતે જ મીઠો લાગતો હતો.

દૂરથી ન લખાવીને સામે પ્રવાહ બણી જોયું, પણ કોઇ નજર ન પડ્યું. ત્યારે શું કોઇ અનુભવો આશાથી

• હશે કે મગર ઓછો રોજ
માણસા મરે છે । જુ
મોન આ યુ હશે તે ।
જ પકડશે નરિતો ને
નિમેષ્મ લિક્યાતોમા
થી નાનમા । જ કેમ
રકડ્યા ?

નૂ મારી જગાગેથી
હીરી । ધાન્વાત્રી ૧૨
નાનતો જતો દતો અો
જેરથી જ્યો પાડી પેના
મે અભાગીઆને કહેતો
દતો કે લીધાથી જનની
લિખો । દિ તો નૂ પી
મગર દમણા કેણી કે
હી તેમે મેં થાગ વાગ
મે માર મ્યા મેગલામા
માણસ તો કે હારે હો
થી ગરા રણ પેના આ
સુખાજ્યામા ભયકના
રવના રોતાના રગ
ધોના નહી મારી નેન
રણી ॥ મેગમે મ્મ
ખ્યાન ન કરો આદ
મીઅ ખ્યાત મો કે
કોઇ જીવનને કદુ ધુ
ઓ પગ ધોહને જોરી

ત માત્ર આટલા જ રાજો બેલવા પ મી દાવ રે જવાવો
માણસ યમુનામા ધાણી પીવા આ રો કે અથવા
આન કરા પડ્યો હ ની ॥ ઉપર નજર લાખી
ને માર માયુ ભગી ગયુ એક આદમી અો એક
અો ધાટ પાર કરી રવા દતો આદમી જાગળવનો
અને અો કપડા હિયા યમને નભાગી મળાગી ।
ચાલતી દતી વાસ ચોળા ઝીંટો યખિયો અને
સુ રીથી સાગ્ય કે આ તો કોઇ ગામડો પોતા ॥
આ । પદેત આજે પોતા । ધેર લાગ જાય કે ચોક્કમ
એ કોઈ દૂ નો મહેતારો દશે અને ધાગના ભય ॥
એને ખજાર નરિ દોય નરિતો ગાલી રીતે એકસા
ન લિક્યાત અથવા જનપીએન માપવણિદ ગ ॥

પોતાના જોડા હોવાવાકો વળાતેરી જ એકમ ગો ॥
મોદામાથી ચીમ લિક્યાત મ્મ અને ગમડી । લાખી
નરક પમડા માડા માન એટના જ ગમડો પોના
પાળી વાધે મય વો અો રાખી મમામ ગમ
આ આકસ્મિક વજ તાપથી પેના પુરુ રજવાધ
મેતો દુ એની તમે હોરો એટ મેમે ધ્રુમે નૂસ
રેસ ગાડયુ મમવેન ૧૧૧ કુદામા ભ ની આને છે અો
માણસન દુ ખ દવકુ ૧ ॥ આમે । મોં જદાર આવે
કે અો આપવામન આપી । દુ ચાતનો થયા

અા ધા ૧ પછી મગર માન નિમે ત્યા જ એક

ઉચિત રચાન પર હું ચિકારની રાહ ભેળને ભેઠે. ભરેલો રાવકલ ફેંટાને આધારે પડી હતી. એમાં ૭ કારતુસ ભર્યા હતા. દરખીન જગલમાં હતું અને યમુનાનો ખીન્ને કિનારો મારાથી સો ગજ દૂર હતો. ત્યાં નદીથી ચારપાંચ ગજ દૂર એક બકરી બાંધી હતી. એનું બચ્ચું એની પાસે નહોતું એટલે એ બે બે કરતી હતી. એ સાત દિવસોમાં એક માછલોના વિસ્તારમાં ન તો કોઈએ યમુના પાર કરી હતી, કે ન તો કોઈ દેાર પીવડાવવા આવ્યું હતું. જંગલી જનાવરને પાણી પીતા રોકના માટે પણ રખેવાળો રાખવામાં આવ્યા હતા. બકરી બાંધવાનો પ્રયોગ નવો હતો. મને ધૂન આવી હતી અને મેં એ તુસઓ અજમાવ્યો હતો.

બકરીનું બે બે ચાલુ હતું. મારી નજર યમુનાના પેલા ખાડામાં જ હતી. એક કલાક પછી હું સાવધાન થયો. મારી ડાબી બાજુ, દોડસો ગજ દૂર, નાણે એક પાટિલું તરીને ઉપર આવ્યું. એના પછી તો માત્ર માથું જ ઉપર રહ્યું. બાકીનો ભાગ ડૂબી ગયો. દરખીન લગાવીને દોડ્યું તો એની આંખો બકરી તરફ હતી. હો ન હો પણ એ જ ખૂની ઘાટવાસી મગર દોવો ભેઠાં એ અપાલથી મેં રાવકલ હાથમાં લીધી અને રાહ ભેળા લાગ્યો.

ધીરે ધીરે પેલી આકૃતિ પ્રવાહમાં બકરી ભણી આવતી વધી અને થોડે દૂર જઈને રોકાઈ. દરખીન લગાવીને મેં એની આંખો ભણી ફરીથી ભેળું એ ખૂની આખોમાથી કપટ નીતરી રહ્યું હતું. આંખો બકરી તરફ જ હતી. એ રાહ ભેળો હતો કે બકરી પોતાની તરસ છીપાવવા આવે તો બસ. પણ અભાગી બકરી પાણી પીવા આવતી નહોતી. એ તો પોતાનો ચિરદ ગાતી હતી.

મેં કંઠાક એણે રાહ ભેળ. બકરી દાંડી રહી હતી, પણ પાણી પીવા નહોતી આવતી; ભસે ન આવે એ પોતાના કર્મચર્યો ભાગે બ્રહ્મ યાવ; પણ મગર સામટી બૂબે મરે ? કદાચિત્ આવે જ કંઈ ખવાલ કરીને એ પુરાણો પાપી ધીરે ધીરે બહાર નીકળ્યો. અને ઝડપથી બકરી પર દોડ્યો. ગરજાળો જેમ જંતુને પકડી લે તેમ એ ખૂની મગરે બકરીને પોતાના મોઢામાં પકડી.

જેની એણે બકરીને પકડી એવી જ મેં તાઈને ગોળા છોડી. ગોળા બરાબર એની ગરદનમાં વાગી. ગોળી ખાદ્યને એ સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને પગ-વારમાં જમીન પર ઢળી પડ્યો. બકરી એના યુગ્મમાંથી નીકળવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી. મેં થીંછ બાજુથી લાગલાઈક ગોળીઓ તાકી. ૭ પૂરી કરીને રાવકલ ફરીથી ભરી અને સનનન કરતી એની પીઠ પર ગોળી ચલાવી. એ ગોળીએ એની પીઠ ઉપરાંત બકરીને પણ પૂરી કરી.

મગર મરેલો પડ્યો હતો. એનું પૂઠું ૭ સાત ઈંચ પાણીમાં હતું. ગોળી-ઓથી એની પીઠ વીંધાઈ ગઈ હતી. એ બાર ફૂટ અને નાવ ઈંચ લાંબો હતો. પેટ ફાડીને ભેળું તો એમાંથી ચૂરીએ અને કડલાં નીકળ્યાં અને તરતના આંધલા એના ઘરિરતા કેટલાક ભાગ. આ ચીજો યમુનામાં ફેંકી દીધી. રમુતિચિહ્ન તરીકે મેં માત્ર કડલાં રાખ્યાં. તેદિવસથી ઘાટનો ઉપયોગ થવા માંડ્યો. લોહિા નિર્ભય રીતે ન્હાવા-ધોવા લાગ્યા અને મૂગા જનાવરને પાણી પીવાનું પણ સુખ થયું. લોહિાએ મારી કીર્તિના પૂલ બાંધી દીધો.

શ્રીરામ શર્માની વાર્તા ઉપરથી અનુવાદક કિરાનસિંહ આચાર્ય

આજના પોલોડનો તારણહાર

‘અમે જીવીએ છીએ ત્યાં-
મુખી તો પોલોડ પ-
રાજિત નથી. વિદેશીઓએ આ-
ક્રમણે લીધું છે ને અમે નવવારથી
પાંછું લઇએ.’

રશિયા, પૃથિવાને આંદોલનને પોલોડને ત્રીજી વખત (૧૭૮૫માં) વહેંચી લીધા પછી એમણીમગી સદીના યુરોપના નકશામાં પોલોડ-નું અસ્તિત્વ નથી. પરંતુ પોલોડ-વાસીઓ પોતાનું અસ્તિત્વ જૂના નહોતા. ગોનાપાર્ટના સેન્યમાં યુરોપનાં અનેક યુદ્ધોમાં લડી આવેલા પોલોડવાસીઓનું, ઉપર જણાવ્યું તે, પ્રિય ગીત હતું.

ઈ. ૧૮૬૩ની ક્રાંતિ નિષ્ફળ થવા પછી પોલોડમાં ગરજાહીનું તેજ વધારે સખન થતું હતું. એ વખતેમાં રશિયન પોલોડમાં સેંકડોને ફાંસી દેવામાં આવી. દળગેને સાધુશીરિષા મોકલવામાં આવ્યા અને ધણીઓની મિલકત જપ્ત થઈ રાષ્ટ્રશોકનાં એ વખતેમાં ઈ. ૧૮૭૭ની પછી ડિસેમ્બરે લિ-થુઆમાં યુગુરની જગીરમાં એક પિલસુદરકીનો જન્મ થયો. માદામ પિલસુદરકી (મેરી-અનિયે વિટસ)ને એના પિતા તરફથી વારસામાં મળેલા ગમમાં એની નાપિતાએ વાસ કર્યો હતો. એની કૃતિવિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને પોતાના જાનના ઉપ-

માર્શલ

યોગ કરતા મારે નવી યોજનાઓ ઘડતો અવ્યવદાર થો જનાઓ ઘડાયા એ દેશનાં થયો ૧૮૭૪મા યુરુદ્ધની મિલકત મોગી આગમા નારાજ થતા ગરીબ અને દેશદાગ થ એહુ પિલસુદ્દરી દુરગાંધીને જાળે ગળુ ઝીયુક નેસેકે તથા એનો મોગે લાર્ડ જોની-સ્લાવ લાની રશિયન શાળામા દાખલ થયા

કાન્તિ પછીના વર્ષોમા જર્મની તથા રશિયાના તાગાના વિભાગમા પોલૅન્ડવાગીઓ આ મનો ઉજળો હનિદાસ જુદા જાન્ય એવા પ્રયત્ન થતા દત્તા ૧૮૬૩ની કાન્તિમા પિલસુદ્દરીના કુટુંબીઓએ આગલીધા દત્તા સાહજીરિયા, ચલાદત આ જર્મનીનો અનુભવ એમને દત્તા નેસેકેની જુદ દાદીએ જેન નિવાસ પથ ભોગગયો દત્તા માદામ પિલસુદ્દરીને કાન્તિની નિષ્ફળતાથી ધણુ દુઃખ થતું શહેરી જીવનના છુટાપથા ઉપર ધણે અડુશ દત્તા સ્વભાષાનું શિક્ષણ આપવા માટે ભારે સિદ્ધા થતી હતી પોલૅન્ડના કવિઓ અને લેખકોના પુસ્તકો પથુ ઘરમા રાખવાની મનાઈ હતી એ વખતે માદામ પિલસુદ્દરી પોતાના બાળકોમા વાત્મવ્યના અમી સાથે દેશપ્રેમનું આમી સિંચતી હતી ઘરને ખૂબે મતાડેલા

પુસ્તકોમાથી પોલૅન્ડનો ગોરવભર્યો જૂલકાળ, રાષ્ટ્રપ્રેમ અને વિશ્વયુદ્ધના ભારનાથી ભિભરાતા કાળ્યો વાગી સમજાવતી

નાના નેસેકેને યુદ્ધવર્ણનના પુસ્તકો ગમતા મીક અને રોમન ઇતિહાસમાની વીર કથાઓ અને નેપોલિયનના ભભકભર્યાં વ્યક્તિત્વથી આકાંક્ષી નવલકથાઓ એ વાચતો નેપોલિયનનું જીવન એક મહાકાવ્ય જેવું એને લાગતું 'ઈંધી નાખતી દમન લીન ધમીના પડની જેમ એનું હૈયું જ્વાળી રહેતી' આખો વખત કાન્તિના વિચારો જ એને આવતા રશિયામા ઝારશાહીની સામે 'પ્રજામત' નામે સરથા લી પ્રતિજ્ઞો ગધે જાળીતી હતી પિલો અને પોલૅન્ડના બીજા શહેરોમા એના પડના સમજાતા દત્તા રાષ્ટ્રભાવનામાં આકાંક્ષેલા સમાજવાદમા એણે પોલૅન્ડની મુક્તિ જોઈ શાળાનો અભ્યાસ પૂરો થતા દાકતરીનો અભ્યાસ કરવાનો એણે નિર્ણય કર્યો એ વર્ષે (૧૮૮૪મા) એની માતાનું અરબાન થયું અને કુટુંબ પંખુ નિજેરાયુ ખારકોર લી વિદ્યાભિષમાં

પિલસુદ્દરી જેણે પરાધીન પોલૅન્ડને પુનર્જીવન આપ્યું

કાળીબાણ: બેસેક
પિલસુદરજીની માતા
માદામ પિલસુદરજી
(મેરીઆ પિલેવિ
દુન): જમણી બાજુ:
બેસેકના પિતા

થોડા મ. ના દાકતના અધવાસ કંપો પરતુ ગીએ
વર્ષે વિભાગીદમા એને હાખલ કરવામાન આવ્યો.

એ વર્ષોમા એણે અમાલવાદી પત્રિકાઓ તથા
માડસના કંપીટલનો અધવાસ કનવા માડયો. વળી
રાષ્ટ્રીય અગ્નિમાના વિધાનક રશિયન તવમા પ્રજા-
જીવન છપતુ રહે તેવા પ્રયત્નો કરવા માટે એણે મંડળ
રચાધું. આમ પિલેનોના કામદાર તથા મજૂર વગે
સાથે એનો પરિચય વધતો ગયા.

૧૮૮૭ની શરૂઆતમાં રશિયાના ઝાર એલેક્ઝાન્ડર
ત્રીમને મારી નાખવાના કાવત્રામાં સંબંધ હોવાના
આરોપસર એના મોટા ભાઈ ધોનીરલાવને પંદર વરસની
દેશપારીની સજા થઇ. જોસેફની પ્રતિજ્ઞાઓ પોલીસ
ખાતાને જાણ્યું હતી. કાવત્રાખોરો સાથે એને સંબંધ
નહોતો છતાં એને પાંચ વર્ષની દેશનિકાલની સજા થઇ.

દેશનિકાલની સજાવાળા કેદીઓને સાષ્ટાંગીરિયા
મોકલાવવામા આવતા. દળરો 'માલ્લ દૂર આવેલા
એ વિભાગમાં જવા માટે પ્રત્યેક દિમિવિસ્તાર ઉપરથી
ધણી વખત જનું પડતુ. કેદીઓને એ લાંબી મુસાફરી

પગપાળા દરવાની હતી રસ્તામાં અનલકારો સાથે તક-
સારો પથ્થ તી. પિલસુદરજીની હુકડીને ઇફુદરક જેજમાં
થોળવાનું હતું. એક વખત જેજના અમલદારો સાથે
કેદીઓની તકરાર વધી પડી અને કેદીઓએ અધિ-
કારીઓ સામે બળવો જમાડ્યો. પિલસુદરજી અને
બીજા કેદીઓને જાંદુકના કુંદાનો સખત માર પડ્યો.
નિઃશસ્ત્ર કેદીઓના પોલીસ ઈષ્ટોમાં જબાવેલા આ
'સશસ્ત્ર બળવા' સામે કોમ ચલાવી કેદીઓની સજામાં
વધારો કરવામાં આવ્યો. સાષ્ટાંગીરિયાના વર્ષોમા એણે
રશિયન સ્વભાવનું અવલોકન કર્યું ત્યાં એને ૧૮૬૭ના
કેદીઓ સાથે સમાગમ થયો. અને પોલીસની સ્વા-
ધીનતાનું એનું ખેંચ વધારે સ્પષ્ટ થયું.

૧૮૮૨માં સજા પૂરી થતાં પિલેનો આવ્યો ભારે પિ-
લસુદરજીની ઉમર પચીસ વર્ષની હતી. હરાવો પસોર કરી
રશિયા સાથે સલકારના વિનિયોગથી સ્વાધીનતા ચેગવવા
માટે વિનીત રાજકારણીઓનો નેશનલ કેમેકેટ પક્ષ
પોતાનો કાર્યક્રમ પ્રજા આગળ ધરતો હતો. પિલ-
સુદરજીને એ કાર્યક્રમમાં થકા નહોતી. જૂના સંબંધ

તાળ કરતા તરનમાં જ સ્થપાયેલી ગોલીસ સોશિયાલીસ્ટ પાર્ટી (પી.પી.એમ.)નો એને પરિચય થયો પોલૅન્ડના ક્રાન્તિવાદી મંડળોમાં એ સરચાના સૌથી વધારે સભ્યો દત્તા અને આખા પોલૅન્ડમાં એની અદોળા અસર હતી પરંતુ સામ્રાજ્યવાદ વિરોધી એની મદદત્વાકાંક્ષા સત્તાધીશોથી સાખી ભય એમ ન હતું. થોડા જ વખતમાં જાંબળ ગૂંચો પકડાઈ ગયા અને પ્રતિ સંચાલનની બધી જવાબદારી એને માથે આવી પડી મિત્રોમાં એ કેમરેડ વિક્ટરને નામે યોગા નાતો હતો એ અગ્રમાં એના સાર્થાદારોમાંની એક ગેરીઆ ઝુરકીએવિચ સાથે એણે લગ્ન કર્યા પિલસુદ્દકીની બધી છૂપી પ્રગતિઓમાં એણે ધમ્મી મદદ કરી છે

સમાજવાદી પક્ષના મુખપત્ર 'મઝદૂર'ના છુપા પ્રેસનું સંચાલન એણે જ કરવાનું હતું દરેક અંકન લખાણ તૈયાર કરી, બીજા મોહવવાથી માટીને છાપવાનું અને અંકો તૈયાર કરી પકડાયા વિના પ્રચારના બધા મથકોએ પહોંચાડવાનું કામ વણ્ય એણે જ કરવાનું હતું. વાંધા ભરેલા સાહિત્યનો ફેલાવો અટકાવવા ઝારના પોલીસખાતાએ ગણ્ય તથ્ય લાઇનદારી રાખી હતી! એ વખતના એના અનુભવો અદ્દલુત સાલ્સકયા જેવા યાગે છે, સમાજવાદીઓની પરિભ્રામમાં પત્રિકાને 'ગિલ્લુવાહ્' કહેતા. કિસાન અને કામદારોમાં પત્રિકા નિયમિત પહોંચે એ માટે પ્રચારનાં બધા અંગો એણે જોયાં હતાં. સીઝારેટના દાળડા અને વીએગાના મોકલેટનાં ખોખાંમાં પત્રિકાઓ મોકલવામાં આવતી એક વખતે પિલસુદ્દકીની ખાતીએ ધમ્મી પત્રિકાઓ રરીર પર વિટાળાંગે દૂર સુધી પહોંચાડી હતી. જન પત્રિકાને બાખતા તારથી એનું ચરીર વિધાઈ લોહી નિકળ્યા છતાં ઊંકાર મુદ્દા કર્યો નહોતો.

ધમ્મી વખતના ગિલ્ડયા દરેક પછી ૧૮૯૪ના ફેબ્રુઆરીમાં લોડઝ (Lodz)ના એક સામાન્ય મકાનમાં પહેલે માણેથી 'મઝદૂર' પ્રેસ પોલીસે શોધી કાઢ્યું. પિલસુદ્દકીને બીજી વખત કેદ પકડવામાં આવ્યો. થોડા દિવસ લોડઝમાં ગળી ગબ્દારી ફેદીઓ માટે નળીના થએલા વૉરસોના કિલ્લાના દશમા વિભાગ (Tenth Pavilion)માં પિલસુદ્દકીને રાખવામાં આવ્યો. આ વિભાગના સખત ચોક્કી પહેરામાંથી નામ્મી છૂટવાનું અશક્ય મનાતું.

રશિયાની હાઈકોર્ટમાં બસતો તે વેળાનો જુવાન એસેફ

પિલસુદ્દકી સમાજવાદી પક્ષના (પી.પી.એમ.) પ્રણ્ય જેવો થઇ રહ્યો હતો, એટલે એને નમાડવાના પ્રયત્નો થવા માડયા. વૉરસોના કેદખાનાનો દારોગે સિલેલ-પીપેફ ઉમદા સ્વભાવનો હતો, એટલે પિલસુદ્દકીના માથાએનો સંદેશો જેલમાં પહોંચાડ્યો પિલસુદ્દકીએ ફિરમન થયોને દંડ કરવાનો હતો, એણે એ દંડ બૂગ મળૂં પૂર્વેક ભજવ્યો, ખાવાનું પણ એ ફેફો દેતા લાગ્યો

એ ઉપનયી પિલસુદ્દકીને સેન્ટપિટર્સ ખર્ગની સેન્ટ-નિકોલસબી દિવના શાળામાં મોકલવામાં આવ્યો. ન્યા જકાતી ખાનાના અમલદારના કપડા તેને માટે છૂપાતી રાખવામાં આવ્યા હતા. એ પહેરોને દોઢાળી-ટલના રફકેની સલામી લેતા દરવાજા બવારે તૈયાર રાખેલી માટીમાં ભેરૂં એ અને આ કાર્યવાહી નફા મેને પાર પાડનાર શાળાના પોલીસ હાઉસમનર્વન માજૂર કિંગવિચ અને ૧૯૦૧ના રોજ નામી છૂટયા.

વિર્સખર્ગથી પિલસુદ્દકી ખીવ ગયો થોડા કલાકના રાતવાસમાં એણે લા ડાવાતા 'મઝદૂર'નો

લેફ્ટના પી.વી.જોશી ની મધ્યમ ગણકર્તા (૧૯૯૫). વક્ષે જોશી જ તે કદી
વળી જિન્સપુરથી; ડાબે પછી છે તે હરિદેસી શાહ—પીકેદારના આજના
ખાસદારની મધ્યમ

અંકે તૈયાર કરવામાં પોતાના મિત્રોને હાથ આપ્યો.

૧૯૦૪માં રૂસો-જાપાની વિચારસરણી થતાં પિલસુદ્ધરકીએ જોયું કે ૧૮૬૩ની ક્રાંતિની સફળ પુનરાવૃત્તિ કરવાનો આ સમય હતો. પરંતુ રૂસોમાં એવી તાકાત નહોતી. રશિયાએ બરની માટે જાહેરાત કરતાં પી.વી.જોશી એના સચ્ચ દેખાવો કરી વિરોધ કર્યો.

રૂસો-જાપાની વિચારસરણી મળતી બધી તકનો લાભ પિલસુદ્ધરકીને લેવો હતો. ૧૯૦૫માં એ જાપાન ગયો અને રશિયા સામે ક્રાંતિ જગાડવા તૈયારી કરવા એણે જાપાની સરકારની મદદ માગી. પછી વિનીત રાજકારણી કમીયારકીએ બંને ટાંકિયો આવી જાપાની સરકારને આ ક્રાંતિને મદદ ન આપવાનું સમજાવ્યું. આવા અનુભવોથી પિલસુદ્ધરકીનું રાજકારણ વધારે હિમ્મત યતું હતું. કેકોવ આપીને એણે હિંદમાં સશસ્ત્ર સમાજવાદને વેગ આપવા 'એવોલ્યુશન' નામે મંડળ રચાવ્યું. એનો હિંદેશ કામદારોનું મંગલન કરવાનો, સશસ્ત્ર દેખાવો કરવાનો, તપાસ હેઠળના અને બીજા રાજદારી કેદીઓને છોડાવવાનો અને આ પ્રવૃત્તિ ચલાવવા ગારની સરકારની તિજોરી અને ટપાલખાતાં પર ધાડ પાડી જોડતાં નાણું મેળવવાનો હતો.

આ બધી યોજનાઓ પિલસુદ્ધરકી બંને દોરવતો

હતો. એવી એક મોટી ધાડમાં પિલસુદ્ધરકીએ આજેવાની લઘ (૧૯૦૮માં) બેજાડની રેશન પર મેલ દૂર અટકાવી અણલાખ રમત જેવડી મોટી રકમ મેળવી હતી. મોટી રકમો એના હાથમાં આવ્યા છતાં પોતા માટે એ કશું લેતો નહિ. આઈર્લેન્ડ સોફ્ટેલ કહે છે કે 'થોડીના કરતાં એ પૈસાની બીક એને વધારે હતી.' એ દિવસોથી જ પિલસુદ્ધરકીના મિત્રો એના તરફ બહુમાનથી જોતા થયા. કાસ્ટ્રીન્સ્કીએ કહ્યું છે, 'એના રખાવાની બે વિશિષ્ટતાઓથી એ અમને પ્રિય હતો: એનો વિનય અને એની સ્વાર્થરહિત તટસ્થદષ્ટિ.'

યુરોપનું રાજકારણ પીએથી પરંતુ ચોક્કસરીને મદાયુદ્ધ તરફ પ્રસંગાતું હતું. પિલસુદ્ધરકી માનતો હતો કે યુરોપના રાજકારણમાં પોલેકને ભાગ લેવો હોય તો પોતાનું લશ્કર હોવું જોઈએ. એ માટે ૧૯૦૮મ લેમ્બર્ગની બોયોવકાની શાખાએ એના સાથીદાર સોરકોવરકીની દેખરેખ હેઠળ મેંદળના સભ્યોને લશ્કર શિક્ષણ આપવાં મોકલ્યાં. સંસ્થાના મકાનના પાછલ ભાગમાં ખાર પંદર માણસોની લશ્કરની કચાવતથ 'યુનિયન ઓફ રાપ્ડલમેનની' શરૂઆત થઈ. મદા યુદ્ધમાં ભાગ લીધાએ પોલીશ સિદ્ધાંત, અને લાવિયન પોલીશ રિપબ્લીકની સીમાઓના રક્ષક સેન્યની આવ

ડાખા બાલુ: બેન્ગલોરથી મુબ્બરકપુર જતા સવારમાં પહે ચલતો જતા માર્શલ (પિલગ્રુદ્દરી) જમણા તરફ: જનરલ રિચ્ડ સ્માઈલી (પોલ્ડોના દાલને માર્શલ) મદાયુદ્ધના વખતમાં માર્શલ પિલગ્રુદ્દરી સાથે મુબ્બરકપુરમાં રીતે શરૂઆત થઈ. એ પછી પિલગ્રુદ્દરીએ આ પ્રવૃત્તિને પોતાનું સર્વસ્વ આપ્યું છે.

પોલ્ડોને વહેંચી લેનારા રાજ્યોમાં ઑસ્ટ્રિયન સરકારે પોલ્ડોવાસીઓની પ્રવૃત્તિઓ ઉપર જબ્દુ ઓછા અંકુશ રાખ્યો હતો, એટલે પોલ્ડોના છુટાપણાની અને સંસ્કાર સર્જનની અનેક પ્રવૃત્તિઓ એ બે ભાગમાં શરૂ થતી. મદોની રમતો અને અખાડાની પ્રવૃત્તિને વેગ મળે એ માટે ઑસ્ટ્રિયાની સરકારે (૧૮૧૦માં) કાયદા ઘડ્યા હતા. એવી સંસ્થાઓના નહેર જેના-વડામાં ભાગ લઈ સંસ્થાની આ પ્રવૃત્તિઓને કાયદેસરની પ્રવૃત્તિઓમાં મુકાવી અને દર વીસ માણસે એક જૂની રાયફલ કાયમ માટે ઑસ્ટ્રિયન સરકાર પાસેથી મળે એવી ગોઠવણ થઈ. આ વર્ષોમાં પિલગ્રુદ્દરીએ મુદ્દ-

વિદ્યાનો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ કર્યો. નેપોલિયનનાં મુદ્દ સંચાલન અને ઝોગણીસમી સદીમાં જીભી થયેલાં વોલન્ટિયર લશ્કરો વિષે એણે ઘણું સાદિત્ય વાંચ્યું.

ઈ. ૧૮૧૪ના ફેબ્રુઆરીમાં પેરિસની જ્યો-ગ્રાફીકલ સોસાએટી સમક્ષ આપેલા બાપણમાં અવિષ્કૃતી આગાહી સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એણે કરેલી: 'અમારૂં લશ્કર તૈયાર થતાં આપું જગત અમારા દેશના છવેત પ્રશ્નો વિચારતું થશે. લડાઈની આખરે વિજેતા અને પરાજીત રાજ્યો નળળી પડ્યા હશે એ વખતે અમારી તક આપશે. એ છેવટ માટે અમારે તૈયાર રહેવું જોઈએ. એમાં જ અમારી મહાભાગી છે.'

મદાયુદ્ધની શરૂઆતમાં પિલગ્રુદ્દરીએ રૂસિયા વિરુદ્ધ ઑસ્ટ્રિયા અને જર્મનીનો સાથ આપ્યો. મધ્યરથ

નૅસેક પિલસુદરશી: લોકચિંતનને આલેખેલા પેટ્રૅટ પાપી રાજ્યો (Central Powers)ને મદદ કરવા કરતાં પોલૅન્ડની સ્વાધીનતા એનું ધ્યેય હતું; અને પોલન્ડના દેશ વાસીઓને એ ધ્યેય સ્પષ્ટ કરવા માટે જ જૅન-રિટ્રેમન જનરલ સ્ટાફના હુકમ વિરુદ્ધ રશિયન પોલૅન્ડમાં તે હાજલ થયો.

૧૯૧૫માં રશિયા સામે પૂર્વની સરદદ પર મખ્મરથ સરકારે વિજય મેળવ્યો. રશિયનોએ લૅન્ડોસ ઊંડાણે અને રશિયન પોલૅન્ડનો અર્ધો પ્રદેશ મખ્મરથ સરકારના હાથમાં આવ્યો. પોલૅન્ડની સ્વાધીનતા માટે કચી જાહે-પરી આપવામાં આવતી નહોતી એમને તો મિત્ર રાજ્યો સામે લડવાને પોલૅન્ડમાંથી લશ્કર જોડાતું હતું. લશ્કરની કારતી માટે સુદની રાષ્ટ્રમાનમાં હાથી ચએલી એન. કે. એન. સંસ્થાને ટેકા આપવાનું ઊંડીને સ્વતત્વ

પોલીશ લિજઅન (Polish military organisation) દ્વંડું નામ P. O. W.) હાથી સ્વાધીનતા મિત્રોને આ-નગી સુચના એલે આપી અને પો-તાના અધિકારનું રાજનામું આપ્યું.

પોલૅન્ડના કારોગારી વર્ધાવટ માટે ઑરટો-જર્મન સરકારે જુલાઈ ૧૯૧૭ માં રથાપેલી સમિતિમાં પિલસુદરશી પુદ્ધમની દતો. પોલૅન્ડનો જાણ સા-લગવાની એમને હજી નહોતી. નવો કારોગાર શરૂ થતા લશ્કરને ફરીથી વફાદારીના સોખંડે સેવાના દતા. એ વખતે લિજઅનોને એ સોખંડ નદિ સેવાની સુચના આપવામાં આવી.

લશ્કરી સિસનમાં વફાદારીના સો-ગંદ નદિ સેવારને જાગવાબોર મખ્મરથ મા આવે છે. લિજઅનના પછા સેનિ-કોને ડેડ પકડવામાં આવ્યા. પિલસુ-દરશી તથા સોરકોવરશીને ડેડ પકડી જર્મની લઇ જવામાં આવ્યા; પિલસુ-દરશીને મામડેજાંના કિલામાં રાખ-વામાં આવ્યો.

અમેરિકા પુદ્ધમાં જોડાયું હતું. મખ્મરથ સરકારનો પરાજય થતો દતો. ૧૯૧૮ની ૯ મી નવેમ્બરે જર્મન જન-મસદારે એને જલિન લઇ ગયા. ફોરે

આતિમાજ કર્યો દતો. લૅન્ડોસમાં રથાપેલી કામચલાઉ સરકારે નવા રથપામેલા પ્રધાનમંડળમાં પુદ્ધમેયોની જમા એને માટે રાખી હતી. ૧૯૧૮ની ૧૧મી નવેમ્બરે પિલસુદરશી લૅન્ડોસ આવ્યો એ વખતે ડેડનો મોટે-જાગ જેના તરફ એક વખત સંક્રામીલ દૃષ્ટિએ જોતો હતો એવા ક્રીદાલ પડનો નેતા એ નહોતો, પરંતુ મુકોપ-નાં ત્રણ મોટાં સામ્રાજ્યોના પતન પછીની અરાજકતા-માંથી દેશનું વાવિ સ્વાભાવિક રીતે જ જેને સોંપવાનું હતું એવો એક સોકમાન્ય અમળી દતો. દેસમાં જાનર-વિમદ અપારે નજરે એ કહેવું મુશ્કેલ હતું. કાઉન્સીલ ઑફ રીજન્સી આ પરિસ્થિતિને મદોંગી વલે સ્થિત નહોતું. એટલે દેશની કારોગારી જતે મુશ્કા તમામ સત્તા એલે પિલસુદરશીને આપી એને 'રાષ્ટ્રના પ્રથમ

નાગરિક' (Chief of State)ના પદે સ્થાપેા ગાંધીજી રીતે પોલ્ક વાસીઓએ ૧૭૯૪મા કોશિયુએને બધી સત્તા આપીને દેશની સ્વાધીનતાનો એક માત્ર રક્ષક હસાવેા દત્તા.

[પિયસુદનદ્રાને સત્તા આપવામા આવી ન હોત તો પોલ્કની સ્વાધીનતા અને અસ્તિત્વ હોન કે કેમ એ શકાભરેલું છે એ વખતે પોલ્કને નિર્ણયિત સરદાર દત્તી નરિ, કારોગારી નિવસિત વ્યવસ્થા નહોતી, રાજ્યના ગાથાખાતુ નહોતુ, ઘરકા નહોતુ પૂર્વ પુરોપની યુદ્ધબલિ એ હતુ આક્રમણ કરનારા ઘરકરો ધણી વખત પોલ્કના માથા પસાર થયા દના ગામડા અને શહેરો, પૂલો, રેલવે, શાળાના અને જલદેર મકાનો, કાળખાનાબધુ જે નવે-સગથી ગ્રેણુ કરાનુ હતુ દેશભગ્ના ખેનરો પડના જમીન જેવા યદ ગયા દના અનાજ નહોતુ દગરો માથસો નિરાધાર દના પહેવાના વિભક્ત પોલ્કમા ભુદાભુદા કાપડા દત્તા. દેશનુ અવશ્ય (currency) એક નહોતુ અને એની જે કામત ધટી ગઇ દત્તી પગતુ કાર્મ જનદુગ્ગની જોગ એ બધુ એકા સાથે યદ શકે એમ નહોતુ

પિયસુદનદ્રાએ ૧૯૧૮ની ૧૧મી નવેમ્બરે સમાજવાદી પક્ષની જાદુમતી મારેન પ્રધાનમકગ નીમી, પાર્લામેન્ટની ચૂટણીના કાલવા ઘડવાનું કામ એને સોંપુ તૂતન પોલ્કની પાર્લામેન્ટમા પ્રતિનિધિએકવસા મારે જતાવ બેઠ વિના આપુરોને સમાન દક્ષ મળ્યા.

૧૯૧૯ની ૧૦મી ફેબ્રુઆરીની પાર્લામેન્ટની પહેલી બેઠકમા પિયસુદનદ્રાએ પોનાને સોપાએવી બપ સત્તા પાડા મોળી, પરતુ પ્રજાસત્તાકરો નવો પ્રમુખ ચૂટાવવા સુધી એ પદ સાચવવાનો એને આશ્રદ કરવામા આવેા. નના પ્રમુખની ચૂટણી થાવ એ પહેલા ગણિયા માથે (૧૯૨૦મા) વિગ્રદ થયો અને નના પ્રમુખની ૧૯૨૨મા ચૂટણી યદ ત્યાસુધી બધી સત્તા તેના જ હાથમા રહી

સૈનિકની અંતિમ ઇચ્છા

અમે સૈનિકોએ જનનીચરણે આ શરીરને બાલિદાને અર્પુ જીવનભર ઝૂમી સમરમા. અગ્રિયે, ખેડુતો, જીવનધન અર્પા અદો સુતા, તમારી મ્હોલાતે—(અમર ઇતિદામે ફિરત જે) —પટાઈ પોકારે—પરવશ વલા ના નીર કરી વહી વિરલા થેની જનમભૂમિમા પ્રાણ પૂરતી' વિદેશીઓ આવી ગરવી તુજ ગાથા બૂબરના મધ્યા અગ્નિજાળે સતીસમ દીપે તુ અપનવી ધરી શોભા રામે જગનભરમા એક મૂરતી.

અને છેદની મારી ઉરધગડને એક મનખી દુઃખાળા હૈયાને સિશુ સમયની હોશ પૂરવા, તદો ઘટો મારા વતનમદો એકાન્ત કબરે સૂતેલી માનાના પદકમળની આરતી કરી રમુ કાવાન્તે થે ચરણરજ થે એ જ પદમા.

હરિશ્ચન્દ્ર ભટ્ટ

નોંધ

સોથી થે વપારે વરોના પાચકઆધી પોલ્કને સ્વાધીનતા આપનાર માર્શલ પિયસુદનદ્રાનું ૧૯૩૫મા અવસાન થયુ એના દેશવાસીઓમા એનુ એટલુ બધુ માન હતુ કે સ્વાભાવિક રીતે જ પોલ્કની નગરફરિતાના કેન્દ્ર સમા પ્રાચીન રાખ્યાની જ કેમવના વાવેલકા ફિરતમા માં વીર હૃજેની આધોસાવ દાટવાનુ રાષ્ટ્રીય માન એને આપે. પોનાના અગ્રણ સમયે એજે ઇચ્છા જતાવેલી કે રાષ્ટ્રીય અસ્તિત્વને માટે એના શરીરને વાવેલમા રાટલુ હોય તો થે એનુ હ વ નો પિતેત્વ એની માતાના પા આગળ જ દાટલુ વિસ્ત્ર (Vistula) ભરતની ગગા જેની પોલ્કની ઇતિહાસવિખ્યાત નદી

એ પછીના વર્ષો તૂતન પોલ્કના ઘડનાના વર્ષો છે કેળથાએવા મધ્યમ વર્ગનો એ પ્રતિનિધિ દત્તો જમીનની માલિકી આપનમા જમીનદારને બોલે ખેડુતોને અનુકૂળ સુધારા એજે દાખવ કરગ્યા દના અમજીતીઓ તરફ રક્ષણની નીતિ એને પસંદ દત્તી કારખાનાના માર્શલક તથા ધર્મીયાર્થેનું દિન ધગવરો 'નંદાનવ કેમોક્ટ' નથા 'ફિઝિયન કેમોક્ટ' પક્ષ દમેશા એનો વિરોધ કરતો સ્વાધીન સત્તાના નાગરિકો એકતાને પાઠ શીખ્યા નહોતા પક્ષાપક્ષી એટલી દન સુધી ગઇ દત્તી કે પ્રજામતાકરના નવા ચૂટાએના પ્રમુખ નાર્ટોનીકમનું ૧૯૨૨મા ખૂન થયુ એ કચ્છ ઘટનાએ કોકોની આંખો ખોલી, પગતુ વરોની પગધીન-

તામાં શોષાઇ ગરીબ થઇલા દેશને કેડક શાસન અને સ્વાર્થલાગ તથા આપભોગની જરૂર હતી. આવી સ્થિતિને પહેોળી વળાવ-વાતાવરણે અનુકૂળ નહોતું. એટલે પિલસુદ્રકીએ ૧૯૨૩ના મેની ૨૮મીએ રાજીનામુ આપ્યું અને એના સૈનિકાએ આપેલા એક નાના બંગલામાં ધોરસાથી થોડે દૂર આવેલા સુવેધોવેકમાં રહી.

નિવૃત્તિના વર્ષોમાં દેશના રાજકારણીઓ સલાહ લેવા આવતા. દેશનું સુકાન એને જ સોંપવું જોઇએ એવું માનનારા વર્ગે પણ હતો. ૧૯૨૩-૨૫નાં વર્ષોમાં એક પછી એક ઘણાં પ્રધાનમંત્રી રથપાયા. ૧૯૨૬ની શરૂઆતમાં દેશના ચલણની ક્રીમત અર્ધાથી વે વધુ ઓછી થઇ અને આંતરરાષ્ટ્રીય મુદ્દામાં પોલૅંડની આટ રહી નહિ. કારણકારમાં લાંચરૂપત વધી પડ્યાં દત્તાં અને લશ્કર પણ નખું થઇ ગયું એવા અમલના બાળકારા આપતા હતા.

૧૧મી મે ૧૯૨૬ના દિવસે ધોરસાની દિવાલો પર બહેરનામા યોદી પિલસુદ્રકીને સત્તા આપવાની સૂચના થતી હતી. 'જાણું છું કે પિલસુદ્રકી'ના અવાજે કરના લોકોના ટોળાં સહેરમાં ફરતા હતાં. એ રાત્રે પિલસુદ્રકીના વક્ષાદાર સૈનિકા એને આવીને મળ્યા. ૧૨ મી મેએ પિલસુદ્રકી ધોરસામાં દાખલ થયો. પ્રમુખ વેલ્ડેશોહાઇસકીને નહું પ્રધાનમંત્રી રચવાની એણે સૂચના કરી પરંતુ એની અવગણના થતાં લશ્કરના બળે પોતાના હાથમાં (૧૫ મે ૧૯૨૬) સત્તા લીધી. પાલોમિન્ડે ફરીથી એને જ બહુમતીયા પ્રમુખ ચૂંટ્યો, પરંતુ પ્રમુખપદ એણે લીધું નહિ એટલે વિશાનના ક્ષેત્રમાં સુપ્રસિદ્ધ એના મિત્ર મોસીસ્કીને પ્રમુખ ચૂંટવામાં આવ્યો. નવા પ્રધાનમંત્રીમાં પિલસુદ્રકી પડેા પ્રધાન અને સુદમંત્રી હતા. નવા કાયદા અને નવી યોજનાઓના સૂચનાર તો પિલસુદ્રકી જ હતા.

રશિયા અને જર્મની સાથે આક્રમણ નહિ કરવાના દસ વર્ષના કરારથી દેશને બહારથી સુરક્ષિત કરી, ખેતી, ઉદ્યોગ અને કારખાનાંઓને ઉત્તજન મળે એવા પ્રયત્નો કરી દેશની સર્વદેશીય બીલવણીનો માર્ગ એણે ખુલ્લો કર્યો. સરમુખત્યાર થવાના અનુકૂળ પ્રસંગે છતાં હિટલર અને મુસોલિનીની જોમ એણે લોક-

શાસન અભગ્રાવ્યું નહોતું. એના વિષે એક ઇતિહાસ કારે લખ્યું છે, 'પિલસુદ્રકીનો કાળો મોટા વિસ્તારનો નથી પરંતુ ચિરંજીવ છે. એણે એક રાષ્ટ્રનું નર્જન કર્યું. મહાયુદ્ધમાં વિજયી થયેલા લોકશાસનના આર્ષ-માં એ શ્રદ્ધામાન હતો ક્રામવેલની જોમ એને સત્તાનો શોષ હતો, પરંતુ લાંબા વખત માટે સરમુખત્યાર થવામાં એને સંગેય નહોતો. લોકશાસનવાળા પોલૅંડની એણે કાળજીપૂર્વકની પરિચયો અને સંચૂપા કરી છે.

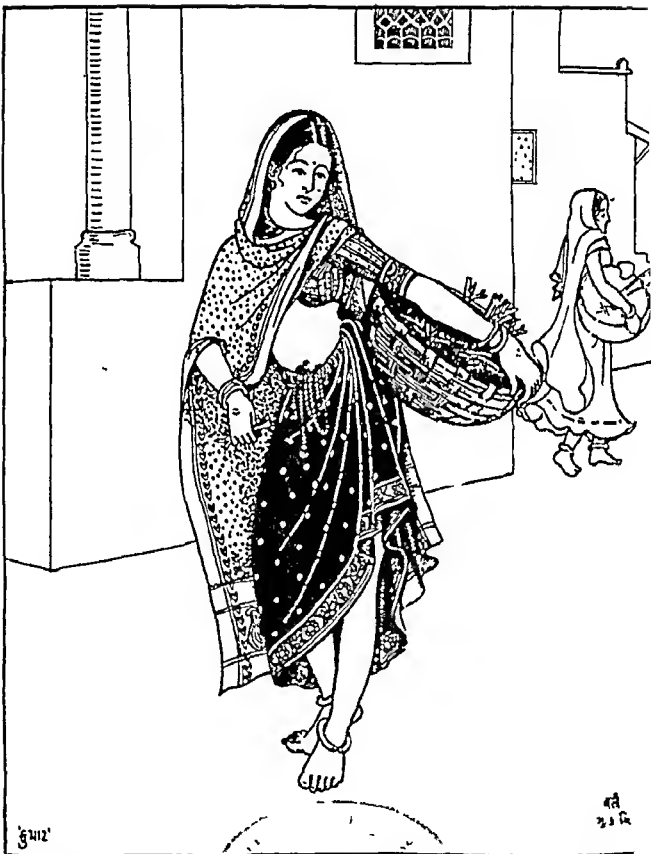
બીજા એક કહ્યું છે, 'પિલસુદ્રકી એના દેશનો શિક્ષક હતા. દેશની સ્વાધીનતાના સ્વપ્નાં એણે રચ્યાં અને પોતાના દેશને સ્વાધીન થયેલો એણે જોયો એના જીવનમાં એનો પરાક્રમુખ થઇ નિચારવાના પ્રસંગે આવ્યા છે. અને તેથી જ આત્મવિશ્વાસ એ મળે છે. એની જીર્ણીમાં હુદયની વ્યથા છતાં બંધારની શાંતિ એના મોં ઉપર દેખાઇ આવે છે. એણે એના દેશનો નવો અવતાર જોયો છે. એના દેશે જીવતાં શીખવાનું છે અને એ તરફ એ ધ્યાન આપી રહ્યો છે.'

પિલસુદ્રકીની પ્રેરણાથી ધણેએના નવા બંધારણમાં લોકશાસનના પ્રમુખમાં કોર્ટિત થતી સત્તાનું સ્વરૂપ વહેંચે છે. ૧૯૩૫ની ૨૩મી એપ્રિલે પિલસુદ્રકીની લિજીઅનોનાં રજુગીતો ગાતાંગાતાં ભારે ઉત્સાહ અને આનંદમાં પાલોમિન્ડે એ બંધારણ પસાર કર્યું એ બંધારણના પહેલા પ્રસ્તાવની બીજી કલમ રાષ્ટ્રની ઐતિહાસિક એકતાની સૂચક છે:

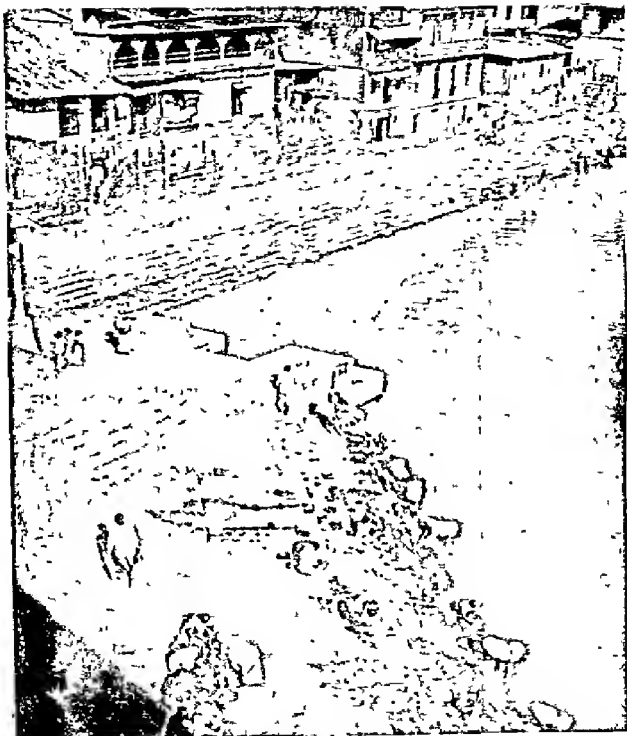
'પ્રજ્ઞના કિતમોતમ પુત્રોના પતન અને કુસ્થાનીથી પુનર્જીવિત થયેલું આ' રાષ્ટ્ર ઐતિહાસિક વારસારૂપે પેટી દર પેટી સોંપવાનું છે.'

થોડા દિવસો પછી ૧૯૩૫ના ૧૨મી મેને રવિવારે એનું અવસાન થયું. પ્રાચીન રાજધાનીના સહેરમાં આવેલા વેલ્ડેશોહાઇસકીની પોરે રૂસ્કોની સાથે વેલ્ડેશનું બહુમાન પ્રત્યક્ષે એને આપ્યું, પરંતુ એની છેવટની ઇચ્છા પ્રમાણે એના માનવત્સલ હૃદયને પિલોમાં એની માતાના પગ આગળ દાટવામાં આવ્યું.

શુલામીના વર્ષોમાં સ્વાધીનતાનો અગ્નિ જન્યંત રાખનાર પોલૅંડના માનવત્વને આથી વધારે સુભગ અર્જિત કયો પુત્ર આપે એમ હતું? હરિહરભાઈ

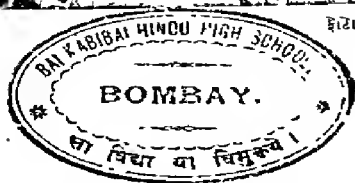

દાતળની ચીરીએ વીળનારી (અમરના નાચના રૂપના નવીઓની જિવનમાળા—નવમી) આ લેખક બનીયાલ નવમી ૧૯૬૫

उल्लोखनं तथाच

इटा - सेयद-पालणपुर

‘સલામ સા’ળ. તમે આ ક્યા કરતા હો?’

‘સહીમ અમે બેસકા છાણુ ફેંટા ફે.’

માથે જરાળ સાલાળી એ આબો જ જની ગયો ન તો આમળા પૂછવાની એની દિગત ચાની કે ન એ ગધુ જોયાં હોયો રહ્યો જીધુ મારું પાલીને નરજો રહેતો. છતાં આમ પૂછવામા એની અજીવટલી ઉત્કળનો વાક ન દતો. તેમ મારા ઉત્તરમાં પણ અવધાર્યના કે ઉપાસના ન દતો. જાર જીનાએ, ચોરને કાપ મારે એવે ગપ્પે કીજતી મહેતી પર પલાડે મારી, આગ જેવા મેળાદાર (૧) માણખને નીચેનું છવે છાણના મોદળા ફીટોતો જોમ કોણને પણ કનુદસ યાવ. તેમાં મે આ પૂછનાર તો-અવાનનવાર ચોડેળા પન ફન્વા જનકે એટલે-માણિનિરીક્ષણના મારા કોણથી કંઈક પરિચિત હતો. છતાં મારી જિગામા આમ ‘છાણુ ફેંટ્યા’ મુખાની દસપી પાપરીએ બાતરી પડે એની તો એ બીચારોને કદવના જ કયાથી આવે?

સહેળના મહવાનથી તો મામગનાં વનની ‘પણુ છાણુ યાવવાં જૂથા. છતાં હું સહેળના ગેનારો, પ્રતિબિંબ મનાતો પુરુષ આણુ પૂણીતપાક કાર્ય કરવા પ્રેરણો’ દદ રતને! પણ ચાલો અમારી અજાણ્ય મિત્રનામાં શિશિવના સાનાર એ છાણુ ફેંટવાનો

‘છાણના કીડા’ હંચ બોટલ્સ

માથે વગમણ તમને નજરેનજર દેખાડું એની સારા-સારવાની તોર તમે જ કરો.

અનેકે રચળે રણદું ૧૨, પણ આ નિગમમાં મારા અવજોડનની પ્રવાન પ્રવેગસાના તે વડાળા તળાવનો વિશાળ વિરનાર છે. કીનારો આવે અને શાદજાવખનું તથા ખાજૂરીવાળું તળાવ મકાર્થ જાય ચોડેળાનું જોગવ પણ એના અરખા નુકસાને પાળીથી ખેંડિત મયુ દોષ, સારે એની દરિયાથી બોય પર ભેમમાં મળે પન મળુ ગરવા બાતરી પડે છાણના એટલા તો મોદળા પડે કે મય મક રાનો માન્ય પણ બાએ જ મળે. એવે વખતે છાણનો રૂપથી આકર્ષક આવેલા, એના રસાસ લોલી વિવિધ મી છાણના આબો વિરનાર ‘બાતના’ જાય એ અવજાતે ‘દમ ગીટલમ’, મોમયરિદ, છાણુ અદ અવનાર (મામાની ગાય, ઝાક ન માય, આમીઆ વમેળના ‘વર્મ’ના) શુદ જંતુ પ્રકૃતિના નામ બ બંગીગણ

આ પોદણો પડ્યો. 'જુઓ, હું એને દલાવું છું. અંદરથી નાની જાદુના જોવાં રચામર'ગી અનેક નાનાં છતાં બધાર આવે છે. અહીં થોડીવાર બેસીએ.

આ 'ગીટલ' જુઓ. 'જાણુમાં' એ ધાધાન, શેખી-શેખીને એ સરસ ખાવભાગ જુદો કાઠે છે. સુખના જોવાં વિમિત જડયાંની અને પાવડા જેવા દદ પગની મદદથી એ 'જાણુ' લાડુ જેની ગોળી મનાવે છે.

ગોળી તો જની, પણ એના લાણી નો એણે ગીર ફેરવી. ન ગમી કે શું? ના ના; એણે નો ગોળી પર પાછલા લાગ્યા પગ જોડ્યા. અરે, એ નો એને મહેત્તવા માડ્યો. પાછે પગે ચાલતો જન્ય અને ગોળીને આગળ નો આગળ ગમડાવતો જન્ય. પણ જરો કયા? એના દરમા રતો.

એની નાતનાં જીટલ ગળા પે 'જાણુ'ની આની ગોળીઓ જનાવે. કેઈ નાની, કેઈ મોટી. કેઈની તો એમના દેવથી પે જમણી ભારે. બધાનો એક જ ઉદ્દેશ: દાઢમા આવેલું જાણુ વેડાઈ જવા ન દેના એમાથી બને નેટલા 'લાડુ' જનાવી, એનાથી દરની વખારો ભરી દેવી. પછી હોટે દેવે અઠરાનિવાળે એ લાડુ પર દાઢ મારવો. અજળ કહેવાય' હું બેઠો છું છતાં એ મહારાતો નથી. 'જાણુ'માથી લાડુ વાળી એને દરમા પદોચાડવા નાદ મગડાવવાની કિવામા જ એનું અશ્વય ચિત્ત પરોવાએલું છે.

જરા નમત કરીએ. ખીસામાથી અપ્પ કાઢી હું એ ગોળીની બે ફરો કક છું. ભારે યજ. જીટલના જીવ દાઢમા નથી રહેતો. અદર જીવે, પાછલા પગે એક અને આગલા પગે જીટલ એમ બંને અડધિયા ભેગા કરી સાધવા એ એચનાણુ કરે છે. એની વધારે જીતે આન્યો. બંનેના ભેગા પરિજનથી લાડુ સંધાયો તો ખરો.

દવે જુઓ. હું એ લાડુ આખો ઉપાડી લઉં છું. અરરર! આ તો નુરોસર્જત! 'ચિત્તારા અસદામ જંતુ પર આવડે જીવમ! કેરવો મહારાટ! શી મૂંઝવણ! અદોતદી, પહે જપ્ત એ શોધતો ફરે છે; જાણુના પો-દણમાં પણ ઉચ્છ્રપાયલ કરી મૂકે છે; તો પે એનો ખોવાએક્ષે લાડુ જડતો નથી. ભારે અપદા. મંગોળી શોધવામાં એટલો તો મરાગૂઝ છે કે જાની આગળ પડેલા જાણુમાંથી નવો લાડુ જનાવી લેવાનું પણ એને

મુઝતું નથી. દયાનો પ્રેરાયો હું એનો લાડુ પાછો આપું છું. ખુશખુશાલ!

પણ મારી કુત્રદક્ષત્રિત દલુ સંતુષ્ટ નથી યજ; એટલે એના માઝીની વચ્ચે મોટું રાડું જમાવી લઉં છું. લાડુની યુન-પ્રાપ્તિથી આનંદાયે એ દડખા દડખા લાડુ રોડાવતો ત્યાં આવી પહોંચે છે. વચ્ચે લખાનક 'ફૂગરૂ' જેવા જનાં એને સંકેતો નથી ચતો. પ્રથમ તો 'પદાસ' પર ઘડને લાડુ ચડાવી લખ જવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો, પણ નકામો. એટલે લાડુ હેઠો મૂકી એણે રોડાની પ્રદક્ષિણ કરવા માંડી. ચારે તરફ ભમી રહ્યા પછી એને અજર પડે છે કે આ રોડાને ફરતો ચકરાવો લીધા વિના છુટકો નથી. આ નિશ્ચય થયો કે જસ. નરન દડો ફેડવતો એ આ પદાડી પડકરમા કરી પાછો આગળ વધે છે.

દલુ એક વખત એની સત્તરપરીક્ષા કરી બોલે. હું એને ઉપાડું છું. લાડુ છીનવી નથી લેતો, પણ લાડુ સદિન જ એને, એ જતો દતો તેથી ઉઘરી દિશામાં ગો કરી મૂકું છું. પરિમિત દક્ષિણો એ આડે રસ્તે ચડી જશે? ના. એની રમૂજ દટિ ભડે સંક્રમિત હોય, પણ એની આંતરદટિ અતિ વિશાળ છે. જ્વેનજ્વેનાંમા એ પાછો ફરે છે. એની આંખો જોષ શકતી નથી, જનાં એની ગૂદ જાનદટિથી ક્ષણમાં નિશ્ચય કરી બૂલેવો પંચતજને અસત્તર પથે ચડી જાય છે!

ભાગિતો દડો માંધવાનું, દડો શોધવા રખડવાનું, આડે આવતા નડતરનો પાર જવાનું, બૂલેલી દિશાએ ફરી ચડવાનું એને આવડે છે. આ બધી ક્રિયાઓમાં દરગાં લાડુ પહોંચતો કરવાની એની એકાન્તિક 'ધૂન' રમટ દેખાય છે. જનાં નવાઇની વાત તો એ છે કે લાડુ ખોવાય અને જાની પર જાણુ પડ્યું હોય જનાં 'નવો' લાડુ જનાવી લેવાનું એને મુઝતું નથી' ગએલું એ શોધી શકે છે, ભાગેલું સાધી શકે છે, અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ એ પારખી શકે છે. પણ 'શોધવાની' ધૂનમાં એ નવો લાડુ 'વાળી' શકતો નથી! અજળ છેને? એનામાં રમદ્યમૂર્તિ છે: પિવેદદટિ નથી દેખાતી.

આ જીતે પોદણો જોઈએ: ઉડિઉડિ તપાસનાં પણ

એમાંથી ‘લાડુ’ પતાવના કોષ્ટ પીડિત નજરે નથી પડતો કાળજી ? પેવામાં અનેક અને એની અડોઅડ પડેલા આમાં એક પક્ષ નદિ ? આ ડાણ તાનુ નરમ છે પેલું જરા કંઈ પણ સુભાણ કે નરમ છાણનો લાડુ વળે નદિ, જેમતેમ રાણે તો રેડવતા ફાવે નદિ એથી જ એને કંઈ ઘટ ડાણ મળે છે એટલે એને આ નરમ, આ કંઈ પણ આ સુવાણુ આ કંઠો, આ ઘટ, આ જડ આ દકાએણ આ ખુદલ એવા ભેદ પાળવાની પણ નૈસર્ગિક શક્તિ મળી છે. અને આરડત કંઠો, અભ્યામ કંઠો, આનુવશિક મા દશિક પ્રતિ કંઠો કે છુદ્ધિ કંઠો પણ એના પ્રત્યેક આયરણમાં નિયમિતતા, અનુક્રમ અને સપ્રાણના રાષ્ટ્ર દેખાય છે એની પ્રત્યેક ક્રિયા ચેતનવતી છે લાડુ રેડવતા એને જ્યારે પ્રલવાય નડે છે ત્યારે એ સાતિથી સુદૃઢ નજરે, ખૂબ ધ્રમપૂર્વક એની વિરજણ તપાસે છે, એની પરીક્ષા કરે છે અને એનો તોડ કાઢવાના પ્રયત્ન કરવામાં સફળતા મેળવે છે.

સામાન્ય રીતે લાડુ વાળનાનું કાર્ક માદાનું છે, છતાં એને રેડવામાં નો પણ સામેલ હોય છે કદી કદી એકાદ મીખળમો મદદને ગદાને આડીને કામે લાગે છે અને વાગ મળે કે લાડુ લખને ગવાના થઈ જાય છે અને પેલો આદિ પુરપાર્થી રમગતો રહી જાય છે કદીક જે જથ્થો એક લાડુ માટે લાગ્યા હોય ત્યાં ત્રીજો કોષ્ટ વચ્ચેથી નક્કી કરી જાય પણ ખરો એનું સાચે ત્યાં સુધી તો એ વજીર દ્રવે શાનિયા એનો લાડુ લઈ જાય છે, પણ જરૂર પડે તો સામી છાતીએ લાડવાને પણ તેમાં જ હોય છે.

આ કુવડ છે પણ ભારે નીડ એક જ દેખાત આપુ. એક વખત હિનાગમાં કાણુપુર ઝડપમાં થકને દુઝાસાગવા તરફ જતો દતો રેવના પાટેપાટે ચાલતા આગળ શગિય વાડ આવે છે ત્યાં લાદનની અડોઅડ અંધુ કાસુ પાકું દાયજનનું અડાણુ ડાણ પડકુ દતું એમાંથી કુચગતાપૂર્વક જનાવેતો વાડવો મુકેલના થઈ જતા જે બીટલ મારા જોવામાં આ થા એમનું દર જરાનર લોહાની રેલની નીચે એમના નમીએ આ રથને મેલ ન દતો એમને દર જોના તો એમને મહેનત ન પડેવી, પણ માથા પર ભારે જ રેત ડાંચે આખો દિવસ અને રાત આવતાજના

ભારે ઝીંજીનો વાંકો ડાળો અતિ ન ગ મગમ ચાતુ રહેતો જતા આ ચપળ અને ધ્રમછી ની જીતો ॥ સ્થિરવૃત્તિના ન એથી ઉચ્ચે થતો કે ન એમની કાર્યગણનામાં વિશેષ આવડતો ત્યાં પછી તે જતા આવતા, રેના પાયા માંસે ને નાંચે એમના આદારોત્પાના ઉછાગને આવલોકવાનો મારો નિયમ જ થઈ રહ્યો છે, પણ જાણ ઉપદેવોથી નમન થતા અને ક્રિયાભગ કળા મેં એમને કરી નોવા નથી

પણ આ જ ની ધમાન શા માટે ? ડાણ એમ ને એમ નથી ખવાતું આ લાડુ સાગરા ॥ ખૂબ વહોરી લીધી કેટલાં તરિદેશો આ સમરવાનો ઉડેન એવી રીતે કાઢ્યો છે કે લડવાના પાતી દુન્યા ॥ ની છે તે મકાળજી છે દરેક લાડુ ની રચોડય માંગ એકેમ વડે મુદા કે જે એટલે જેવો ઈશામાંથી કીડો નીકળ્યો કે ભોજા ॥ ગાતી ઉપર જ હોય ॥ પણ અ સખ્ય લાડુ ભાગી નીગળના દરેકમાં છે જેવ મા આવતું નથી માત્ર દરમાં પાડેના લાડની રચે નજરે પડના ગેક ખામ ગામરના મોગ લાડુમાં જ એ ॥ ઈશ જેવામાં આવે કે પરી વાત તો એ છે કે આ જીવના મોની અતના જ મોડી છે કે એ નાથી કયું પકડી ચકાવું નથી નાદસે ગણ મુમાઈ વેડશય લાગ પહેના એનો ભાગ ભરી લેવા લાડુ જાતી લીધા વિના બીજો એમ પણ આરો નથી

આ તો સુકાના ડાણની રાત થઈ પણ લીલા ડાણનું રા ? એના લાડ તો રાજે નદિ ત્યારે એ સુકાય ત્યાં સુધી જોઈ રહેવાનું ના એનો પણ તોડ કુદરે કાઢ્યો છે જેના આ સુકાના ડાણને ખાનાના મીડન છે, તેની રીતે લીલા ડાણને વગે પાડા ॥ બીજાને પણ અન્ય વર્ગ છે લીલા લયત્વના ડાણમાં ને એ મોજાથી મદાત છે એમને લાડવા ગામરવાની ખટખટ જ અમતી નથી જેવો તાજા નરમ ડાણના પોદળો દાય લાગો કે મારે ફુગમી ડાણમાં થઈ એને તળિયે પહોંચી જાય અને જોગજો પોગજાની નીચે જમીનમાં ધન કરી, લીલા ડાણની રખાગે ભરી નાખે ખાના ખાના જાણ ખૂન્યું કે નનન હિર ચરી આવના અને ડાણ ખેંચી લાવના વાર કેટલી પ્રતિભા કેટલો અદ્ભુત અમરિયામ ?

ડાણના આવા નીકાનનો પત્ર તામ ખેડનને

‘ઓહો! આ રસ્તે ક્યાં આવ્યા? કેદારજીનો રસ્તો તો પેલી તરફ રહ્યો. આ રસ્તો તમને નેપાળની સરહદે લઇ જશે; અને તે સે બારે કસેજો છે.’ આ રસ્તે તો ભોટિયા જ આવે નવ. રાહગીર માટે આ રસ્તો બરાબર નથી.’

‘ત્યારે? ગામ જતાવેને? ત્યાં જઇને સાચે રસ્તે ચડી જઇશ.’

એએક મિનિટ પેલા ચૂપ રહ્યા. ‘એમ કરો; અહીંથી સામે દેખાય તે ટેકરીની ખાણમાં એક સાધુ રહે છે. એ દર વરસે કેદારનાથની નાત્રા કરે છે તેમને ખબર માહિતી છે. એ બધુ ખતાવશે.’ તેમણે કહ્યું.

મને ગામ કરતાં આ વાત યદારે રૂની. સાધુ યદારે ઉપયોગી સૂચના આપી શકશે. એ ગારો જૂનો અનુભવ હતો કે દેશના ખરા ભોમિયા સાધુએ જ હોય છે. ‘હાશ’નો એક લાંબો શ્વાસ કાઢીને યાચતો ગયો.

ટેકરી નજીક જ દેખાતી હતી. પણ પહોંચના પહેલાં ચતાં દમ નીકળી ગયો.

ટેકરીના પેટાણમાં આછી આછી ઝાડની ઘડા હતી. ચારે બાજુ નજર ફેરવી. સાધુજીની કુટિર દેખાઈ નહિ. છેક નીચે ગયો. નાના ઋવા વદતા ઝગજગે કિનારે આવ્યો. શોધ કરી. સાધુજી મળ્યા નહિ. છેવટે સાધુના નામની જૂઠા મારી. એચાર બરાડા પાડ્યા. જાણ મળ્યા નહિ. પીઠ પાછળ ખેંચારાનો અવાજ સંભળાયો. એ તરફ વળ્યો. થોડે જ દૂર એ સેટા પાંચર પાસે સાધુજી બેઠા હતા. પ્રભુમ કરીને જોડો રહ્યો.

‘ઝેડો.’ ધીમે રવરે સાધુજી બોલ્યા.

‘કયો બાબાજી? સ્વાસ્થ્ય ઠીક નહીં હૈ?’ મેં પૂછ્યું.

‘આજ એક મહિનેસે બીમાર હું. ક્યા કરે? સરીર હી તો આત્માકો કારાચાર હૈ ન?’ હું ચૂપ રહ્યો.

‘કદાં સે આવતે હૈ, બાહર?’ સાધુજીએ પૂછ્યું.

‘આલમોગાધી.’

‘ક્યાં જશો?’

‘નેપાળ જવું છે.’

‘નેપાળ? કેમ?’

‘બસ, મુસાફરી કરવા જ.’

‘આ રસ્તો કોણે ખતાવ્યો?’

‘હું તો અંદે અંદે આવું છું, મહારાજ!’

‘આલમજી છે?’

‘જી હાં.’

‘વાર. એ ચારે દિવસ અહીં રોકાઓ. હું ખપે રસ્તો ખતાવીશ.’

આટલી દેંડી વાતમાં હું સાધુનો બોલો સ્વભાવ બોઈ શક્યો.

સાધુજી થીમાર દતા. વાત વાતમાં ઉપરસના • ટક્કાથી ફેરમાં ફૂલી જતાં. શરીર ફૂલ થઈ મધું દતું. આખો જોડી પક્ષી ગયોતી.

‘જૂળ લાગી છે?’ સાધુજીએ પૂછ્યું.

‘લાગી તો છે.’ મેં કહ્યું.

‘લોટ તો છે નહિ. ચલાવું નથી ને ગામમાં જવાવું નથી. એત્રણ દિવસે કાઠ આવી નવ છે અને અનાજ-પાણી મળી નવ છે. ચોખા છે; પકાવો.’

પિત્તળનો ઘડો લઇને હું અરજીમાંથી પાણી ભરી લાવ્યો. અંધશુભનિયમની દાંડીમાં ચોખા પકાવ્યા. સૂજી આશમી ગયો. સાધુજી ‘ભજોગોવિદમ’ગાવા લાગ્યા. શાંત ચિત્તે હું પાસે બેસી રહ્યો. તેમના મંદ અને ઘેરા અવાજનાં આદોષનો સંધ્યાની અદ્વાકિક શાંતિમાં મળી જતાં હતાં. એનો ધ્વનિ ચિત્તમાં ઘેન ભરતો હતો. ભજનની અરી મત્રા મેં અહીં અનુભવી.

સંધ્યા એસરી ગઇ. ત્રાપું અંધારું જિનરી આવ્યું. ચોખા તૈયાર કર્યો. સાધુજીએ મને થોડો જોળ આપ્યો. પોતે ખાતી જાન જ લીધા. જોળ ખૂજ મોડે લાવ્યો. જમીને પરવારી ગયા.

ઘોડી રાત સુધી સાધુજી સાથે વાતો થઇ. તેમણે લાગણીપૂર્વક બધાપો કાઠગો કે લોકો જીવનની પ્રામત સમજના જ નથી. કાચચણાઈનો એકાદ એક જતાવનાર જાદુગરનો તમારો ભેષને લોકો ખુશખુશ થઇ નવ છે. એ ચાકાઈનું જાદુ કાઠ જાણી લે તો તે વળી દુઃખાઈ બેસે છે. પણ આ જગતને તો કાઠ બેઠું જ નથી. કેવં અચાચ જાદુ? કેવી નિયમ કમખદ ક્રિયા? અરે, આપણું માનવ જીવન તો જુઓ! શું દરો? શા માટે આવું દરો? આ કાઠને જાણવું તો દુર રહ્યું. પણ વિચારવું મેં સૂઝતું નથી. માણસેનો આ યુગ, કદે છે કે વિજાનનો છે. ઉન્નતિનો છે. પણ સાચું તો દૃષ્ટિ જીવનનો જમાનો છે. કદરત ન દુનિયા તો અનદન સુખથી ભરી છે. જ્યારે આ દૃષ્ટિ દુનિયામાં દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ જીવનનાં બધા માણસોને

પૂછી જોતો 'કાછને થે સુખનો સનો' છે ? આથી હાથ ? કૃત્રિમ શુભનવ્યરહારમાં સુખ હાથ જ શાનું ?

આમ થાણું વાણું કહ્યા બાદ સાધુજીએ કહ્યું 'માણ્યમ દુદરત પ્રતિ પાછો નાદિ ફેરે ત્યા સુધી જગતમાં શાંતિ નથી સુખ નથી, આનન્દ ને ઉલ્લાસ પણ નથી'

મને તો કહ્યો જોવાના જ ન દીધો સાધુજી કેમ જાણે પોતાના ગત જીવનને તિરસ્કારતા હાથ તેમ વગળા મદતા ગયા

સૂતા અને સનાર પડ્યું હું જામિને શોય જઈ આગ્યો સાધુજી સૂતા જ દત્તા મુરજ જગવાની તેપારી થન સાધુજીએ પથારીમાં પડવાપડવા મને જોવાયો તથા પામે જોમના કહ્યું.

'કેમ રીક નથી ?' મેં પૂછ્યું

'જગ તાર જેવું છે' સાધુજી જોડ્યા

દાય જોગો, કપાળે દાય મૂક્યો સાધુજીનું સગીર સગીર રીતે તપતું દત્ત, નાડી રિયું દત્તી

'તાવ તો સારી પેટે છે પણ નાડી જરાયર છે' મેં કહ્યું

'એ જ મરુતનું ચિહ્ન છે' સાધુજીએ કહ્યું

હું રતબધ થઈ ગયો સાધુજી જોડ્યા 'જેટા' તારા મનોભાવ હું સમજી ગયો છું પણ અક્રમોમ' દૃષ્ટા કનાકોનો જ મહેમાન છું પ્રભુએ મારી આત્મેષ્ટિ મારે જ તને અર્દા મોકલ્યો છે' કહેનાકેતા ઉપગમ પામી અને આગો લાલ ચર્મ મર્ધ

પાચેક પગ પછી શાંતિ રાગી અને કહ્યું 'ભાઈ, મારી સાદ વર્ષની ઉંમર છે, પણ પચાસ જેણે ગયા દમ જ વર્ષ જ થો છું કાકોની નજરે પચાસ વર્ષનું જાન મ મુજો ગાળ્યું છે સના સો રૂપિયાનો મકરારી અમનના દતો એ મત્તાનો મદ' અગગ' કેવું ઘોર નર્ક' જોડ' એ યા' કઈ છું અને મળુ છું એક દિવસે ૨૦૦૦૦ એક વાચક જાણે આ થો નેસે બજા મોવિન્દમ' માના માણ્ય મીઠી દલક મને ગમી આન પૂર્વે માબાજી માના જીવનમાં એ મરામતી ધડી દત્તી પૂર્વે સામગી ન્હા અને મીઠી દલક રિમગી મળે શામ જગવાનાના એ ઉપદેશની ચોગ્યા ધાવન થઈ ગયો પછી તો જીજી જ ગતે મધાની રજા લીધી, મુજને મડતુ છોડ્યું અને દિમાવપનો ગદ પકડ્યો છેક્ષા દસ વસ્ત્રી આ જ કુટુંબમાં વસુ છું. માણ્યોની

દુનિયા છોડી ધધરી દુનિયામાં આની વસ્ત્રો અરેરે' દવે તો છેલ્લી ઘડીઓ છે પ્રેમ, પ્રેમ, પ્રેમ, દા પ્રેમ' જોડ'

સાધુજીએ આખો મીઠી દીધી મને તો ડર લાગ્યો કે સાધુજી દડા થઈ ગયા કે શ ? નાડી જોઈ તો ધગકતી દત્તી

ખજોગ સુધી એમ જ પડી ગયા હું પણ પાસે જ જોમી ગ્યો આખા જોતી ત્યાગે હું પામે જ દતો એ પણ સામે જોઈ રહ્યા

'જેટા' ચાવવ પકાવ' સાધુજી જોડ્યા

'આપને રીક નથી કહો તો ગામમાં જાઉં બીજું કંઈ મળે તો વધ આવું રસ્તો બતાવો' મેં કહ્યું 'નાભાઈ કપાયે નથી જવું ચાવવ પકાવ હું જગીશ' મેં જોખા ગધ્યા જોએક રૂપિયા બાગ સાધુજી એ પાધા

પછી તો આખો વિવસ માતિથી પચાગ થયો રાત પણ સુખથી વીતી

મનાગમાં ફરી સાધુજીની એ જ ગિચિતિ દત્તી શાંતિ વધી દત્તી મને પાસે જોલા ધીને જોનાના માડ્યા

'ભાઈ, પ્રેમની દુનિયા તો મેં અર્દા જોઈ અરે-ગર' આપણી કુદૃષ્ટ વૃત્તિઓનો પ્રતિભાવ જ અન્ય પ્રાણીઓમાં મળે છે. બોદકચુક જેમ બોદકજીને ખેંચે છે તે જ રીતે આપણા ભાવો એ જ રૂપમાં જગતને ખેંચે છે આકર્ષણનું નામ પ્રેમ અરેરે' દુનિયા ના ભેડો કોને પ્રેમ કહે છે ? વાલસાને, મોદને, છદ્રિયા-મમ્તિને' પ્રેમ તો મેં અનુભવ્યો કુદરતને જોગે ભાઈ, સિયાવાની દીઠા હું આખી રાત ધૂણી ગળતો એક તરફ પડી રહેતો ધણી વખત વાધ મારી પાસે જ પડી રહીને ધૂણીની દૃષ્ટા રાત ગાળીને જતો ગહેતો ચારચાગ આખો તો સેંકડો વાર થઈ જતી

જેટા' તું સંપત્તિના મોદમાં ન પડીશ પ્રવૃત્તિ સાથે ગમતા જીવનો મોદ ન ગાળીશ સગીર અને ચેનનનો સગધ એ જ જીવન નથી જીવન તો અનન છે સગીર એ તો સાધન છે એ વત્ય તો બીજું મળે પણ વખત ગયો નદિ મળે સાદસ એ મનુષ્ય જીવનને અમલી નહિય છે જોથી જ યુરોપીય પ્રજા કહેનાતુ મગેં બોગવે છે પણ એ જડ માદમ છે જતા એનું કળ કેવું સુખક ? મને તારી ઉમગમાં સ્વસ્થ હોત, તો હું એની વધને જગતને ખૂરી વગત

ઉત્તર-ધ્રુવથી દક્ષિણ ધ્રુવ સુધી વિદરત. વિવિધ દેશ, વિવિધ પ્રાણી, વિવિધ પ્રકાર ને વિવિધ જીવન! એમાંથી જ આ આનંદ જીવનને જાણવાનો પ્રથમ પાઠ મળે છે. દસ ૪ વર્ષ, જીવ્યો, લાઇ, હું તો દસ ૪ વર્ષ જીવ્યો!

સાધુએ ઊંડો શ્વાસ લીધો. 'હરિ ઝ઼' કહીને આંખો મીંચી દીધી.

મને જેટલું સ્મૃતિમાં રહ્યું છે એ ૪ દે'કમાં લખ્યું છું. સાધુએ મર્મસ્પર્શી વાણીમા ઘણું સુંદર કહ્યું હતું.

પ્રાણી માગ્યું. આપ્તુ. થોડું પીધું. સાધુનું મો કંધક શિકું પડતું લાગ્યું. જેતણ વાર જળા કયા પછી જોડ્યા:

'લાઇ, જેએક કલાકથી વધારે માઈ જવન નદિ લંબાય. આ જરણને કોઈ જ મારી એક રંગને. દિલ્હી-માં માઈ કુટુંબ છે તેને જાણર આપજો. દવે નયા જોલી શકાતુ. ધૂમજે, બરકજે, રખડાયએટલુરખજો. આપોઆપ તને રાનની દિશા મળશે. સ્વતંત્રતાની ફામત કોઇ નથી સમજતુ. પોતાની જાતને પ્રત્યેક અંધનગાંથી મુક્ત કરવી એ જ સ્વતંત્રતા. લાઇ, તુ સ્વતંત્ર જાનજો.'

હૂરી 'હરિ ઝ઼' કહીને સાધુએ આખો ઉપર દાય મૂકી દીધા. મેં હાયની નાડી જોઇ તૂટતી જળાઇ. મૃત્યુ વખતની નાડી જોવાનો મારો આ પ્રથમ પ્રસંગ હતો. એ વિષે આયુર્વેદના પુસ્તકોમાં વાંચેલું અર્થ. જેતણ વખત નાડી ચમી મગ્ર ને ગતિમા આવી. સાધુએ ઊંડો શ્વાસ લીધો. 'ઝ઼' કહીને ડચકું ખાધું. બસ, એક એ ને ત્રણ ડચકાં! સાધુએ પ્રાણ વિ-સર્જન કર્યો.

સૂરજ ત્રાશક ઉપર ચડ્યો હતો. ચારે તરફ પ્રચંડ-કાઠ પહાડશાસિ અને વનસાજિ. જાણું શય જની ગયું. વાતાવરણ ગંભીર લાગ્યું. સાધુએ મડદાં રૂપે પડ્યા છે, એ ખપાલ આવતાં જ કંપારી છૂટી. તરત જ 'અરે, કંઈ નહિ' જોડીને સચેત બન્યો.

ચેતનહીન દેહ કેવો ભયંકર! કેવો કુરુપ! એ ક્ષણ પહેલાં જે સાથી હતા, તે ચેતન જતાં ભયરૂપ થઇ પડ્યા.

પ્રસંગ આવ્યા પછી જ એને સહન કરવાની

શક્તિ આવે છે. પહેલેથી એ શક્તિ કેળવી ગયાની જ નથી. મડદાનું નામ સાંભળીને કરનારે હું આને મડદા પાસે બેઠો હતો.

લાકડા એકમાં કર્યા. મૃતદેહ જોડ્યો. આમ મૃત. લાકડાં સળગ્યાં તો ખરાં પણ એક નંરકથી એક પડને જળા રહ્યાં ત્યારે જીંજી તરફ શરૂઆત થઇ. ત્યાં જીવન લાકડાં મૂક્યાં. એમ માંજ સુખો કર્યા કર્યું કારણીમા હતો ત્યારે 'એક વિધાર્થીને અગ્નિદાહ દેવાનો પ્રસંગ મળેલો. તે આનુભવે ચિંતાચનામાં કંધક મદ્દ કરી, નદિ તો હેરાન થઇ જતન.

દેહની ભયંકરતા જોઇને હું નો કમકમી છોડ્યો. ઉપરની ચામડી જળા ગયા પછીનું સ્વરૂપ તો મદા ભયંકર. એ વર્ણન કરવું પણ નથી મગતું છતાં મને તો એ પ્રસંગે ધણું ધૈર્ય આપ્યું.

સાજ થતાથતાં, દેહ લારમ થઇ ગયો. રાજ જાણ-માં વદાવી દીધી.

સૂરજ આયમવાને થોડી જ વાર દની. જૂન થઇ કે ગામનું કંઈ પૂછ્યું નદિ. અરે અરે આથ્યો, મદા-મુરેલીએ પચીસેક ઘરનું ગામ શોધી કાઢ્યું. સાધુજના મૃત્યુ સમાચાર સાંભળી ગામનાં બધાં કંકળાટ કરવા લાગ્યાં.

જીંજો દિવસે હું દિલ્હી પહોંચવા પાછો ફર્યો. મારે સાધુજના કુટુંબને જાણર આપવા હતાં. સાધુએ સરનામુ લખાવી દીધું હતું.

દિલ્હી ગયો. મદામુરેલીએ કુટુંબ જોખ્યું. સાધુ-જના પુત્ર પોરટ આફિસમાં નોકરી કરતા હતા. નાના પુત્ર વડીલ હતા. તેમણે મારો ખૂબ સત્કાર કર્યો.

આજ સાધુજની એ કુટિર જૂનીની નથી. તેમના અવધ ઉપરેશે જે પરિણામ અને પ્રભાવ જન્મ્યાં, તે દનતરો ગ્રંથોના પડનથી કે પ્રવલનથી પ્રાપ્ત ન થઇ શક્યાં હોત. એમના જ પ્રતાપથી મેં ભયંકર સાદસ બેડ્યાં છે. મૃત્યુને દસી કાઢીને રમતો રમ્યો છું. મરી જોડીને આનંદ બેળવ્યો છે.

મારી એ સાદસવાજાનું જવાબ પ્રારંભું તેનું આ મંગલાચરણ!

(ચાવ)

જીવનસા જીવી

નાણું

એની અગ્રણ્ય કથા

આ જે આપણે કોઈ પણ જાણમની કીમત જાણુ જ સહેલાઈથી મૂકી શકીએ છીએ; કારણ કે આપણી પામે તે માટે નાણાનું ધોગણું છે. સોપ અને સાવરણીથી માઢી મોટરગાડી કે મોટી મહેલાતો સુધીની વસ્તુઓ માટે પણ આપણે અંદેશા વગર કદી નાખીએ કે તેની અમુક સંખ્યાની કીમત અમુક થશે. અને નાણાનું એ ચલણ આજની આપણી સંસ્કૃતિમાં એટલું અગત્યનું છે કે તેના વિના એનું ઘડતર લૂલું જ બની જાય.

છતાં જાણીને નવાઈ લાગશે કે દુનિયામાં એક વખત એવો હતો જ્યારે નાણાનો કશો ઉપયોગ નહતો. માથુસો પોતાને જોઈતી ચીજો જાતે જ પેદા કરી લેતા; જાતે ન બની શકે કે ન મેળવી શકાય તેવી જાણુ જરૂરની ચીજો પરસ્પરના સહકારથી સાધી લેતા; અને આ સહકારને તેઓ ધૃષ્ટિરની સેવા અને સમાજના શ્રેય તરીકે ગણતા.

પણ જેમજેમ માથુસ ‘મુપરતો’ ગયો તેમતેમ તેને અમુક વસ્તુઓની જરૂર તો કાયમ રહેતી ગઈ તે ધણી વખત પરસ્પર અલ્પજાણુઓ કે સહકાર કરવા ઇચ્છતા માથુસને સામે એવો બીજો શોધતા મુશ્કેલી નડતી ગઈ. જરૂરિયાતોનું ક્ષેત્ર જેમ વિસ્તર્યું તેમ એ મુશ્કેલીઓ પણ વધી. આથી જાંતે માથુસે વિચાર્યું કે એક એવું ધોરણ નક્કી કરવું કે જે સૌને રૂચે, જેની કીમતમાં ફેરફાર ન થાય તે જે જાણ પ્રકારના માલ માટે જલલામાં આપી શકાય.

દુનિયા આખી ત્યારે પ્રાથમિક અવસ્થામાં જ હતી. એટલે એ વેજાના માથુસે તો કેડીઓ, સૂકવેલી માછલીઓ, સોયો ને ખાકો જેવી ચીજો આ મુશ્કેલીના તોડ રૂપે શોધી કાઢી, જે દુજ આજ પણ સંસ્કૃતિથી અસ્પૃશ્ય રહેલા કેટલાક લોકોમાં ચાલુ છે.

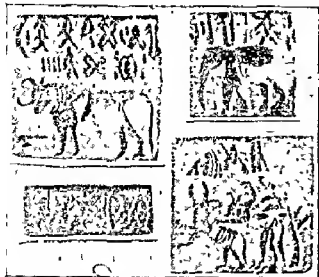
એથી કંઈક વિકસિત બનેલી જાતોએ એ માટે દોર અને પાછળથી ગુલામોનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો; પણ છેવટે સૌથી સંસ્કૃત જાતે ધાતુનાં નાણાં-

ની જોડ દાઢ કરી. ધાતુને ચાહે તે આકારમાં કાપી શકાય છે ને તેના પર ગમે તેવી છાપ મારી શકાય છે એ તેના જાણવામાં આગ્યું ને તેણે અખતરાશો એ અમલમાં મક્યું.

કહેવાની જરૂર નથી કે પ્રાથમિક દશામાંથી બહાર આવી પોતાની સૌ પ્રથમ સંસ્કૃતિ ફેલાવનાર એ જાતિ તે આર્ય જાતિ હતી. જીવનનું વહેણ સમધારી રાખવા વિનિમયનો આજો પ્રકાર તેણે ઉલટાવી નાખ્યો. નવાઈ જેવું તો એ છે કે તેણે સૌ પ્રથમ જે ધાતુ વિનિમય માટે વાપરવાની-શરૂઆત કરી હતી એ સોનું હતું. જીરુજીરુ કીમત અંકિત કરેલા સિલ્કા તેણે જ માનવજાતિદાસમાં પહેલા પાડ્યા. ઠેક જગેદના સમયમાં એ સિલ્કાઓ માટેના ‘નિષ્ક’, ‘રંજન’, ‘દિરમ્પ’ વગેરે શબ્દો મળી આવે છે. મદાભારત અને મનુના જમાના સુધી તો ભારતવર્ષમાં એકલા સોનાનાં સિલ્કાઓનું જ ચલણ રહેલું.

પણ જાણીનું ધણુંબધું જગત ત્યારે જંગલી અવસ્થામાંથી ભાગ્યે જ ઊંચું જાવેલું જગતનાં ડહાપણોના ભાર આજે પોતાને માથે લઈ રહતા ધુરોપના ત્યારના નિવાસીઓ તો ત્યારે શુકાઓની વચ્ચે રહી વન-માનવોની જિંદગી ગુજારતા. વિનિમયનું નિશ્ચિત ધોરણ તેમને ન મળેલું ને મનુષ્યનો પણ વિનિમય તરીકે ઉપયોગ કરતા તેમને વાર ન લાગતી. નોર્મન અંગ્રેજોના કહેવા પ્રમાણે એક જાજ કે કૂતરા કરતાં જે ત્યારે તેમને મનુષ્યની કીમત વધારે ન હતી.

વિનિમય તરીકે ધાતુના સિલ્કાઓનો આટલો વિપુલ પ્રચાર ભારતવર્ષ સિવાય પાછળથી જન્મેલી બીજી એક સંસ્કૃતિમાં નથી જોવામાં આવતો. તેનું કારણ એ નથી કે બીજો ધાતુઓની અજાણ હતી, પણ ચલણની અમતોલના જાળવવાનું તેમને જ્ઞાન ન હતું. ચીનમાં તો સિલ્કાઓનું ચલણ ચાલુ કર્યો પછી જન્મે વખત તે પાછું બંધ કરવું પડ્યું હતું, ચીનાઓ મોંઘી ધાતુઓ સિલ્કાઓમાં કદી ન વાપરતા; અને એટલે સોનાની એટ પડતાં જેમ રોમન સામ્રાજ્ય

મોહેન્-એ-ડોગરાથી મળેલી ૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાની કેરલી કુમુદાઓ.

DA, ŠAB
TAR
.....
EDIN-ÅS

મોહેન્-એ-ડોગરાથી મુદ્રાનુ વાચન તથા તેનો અર્થ કરવાની પદ્ધતિ. ઉપલી મુદ્રાને પડખે પહેલી પંક્તિમાં તેનાં આલેખનો છદ્ધાં પાઠ ગણાવ્યા છે; પછી તેને મળતી મુમેરિયન ચિત્રલિપિ મૂખી છે; ને છેલ્લી પંક્તિમાં તેનો ઉચ્ચાર દર્શાવેલો છે. એ રીતે ઉપલી મુદ્રાનુ વાચન આ પ્રમાણે થાય છે: ‘સુવિતર-એદિન-આરસ.’ તેના અર્થ: એદિન(સિદ્ધનદ માત)નો સવિત્તા (એની આ મુદ્રા) છે.

સિદ્ધનદનો: સિક્કો • એક ગાળુ : ઈત્તની દોષ પહેરી, ૪૪ ખરી
‘એલેસો સિક્કો; ખીટ-દાથી ઉપર દુગલો લઇ નવાર થોડેસવાર

તોરમાલ દુધ્ધનો સિક્કો

લાંચી પડ્યું તેમ ચીનને તેવો વારો. કદી ન આવ્યો.

વળી ચીનાઓનું વજણ પણ ગોઠી ખાતુઓ પ્રત્યે આજના પાઠ્યાર્થો જેવું સુખાગમું ન હતું. આખાદ ખોંઘાં ખાણો ખોદવાનું કામ ત્યાં અંધ જ રાખવામાં આવતું. કેટલીક ખાનગી વ્યક્તિઓ ખાણો ખોદવાની પરવાનગી મેળવતી પણ ભારે કર આપીને જ. આમ ખાતુની કીંગન ઊંચી રાખી, સિક્કાઓને ન છુટકાની જ લેવાડેવડ તરફે રવોકારી, ચીને પોતાનું અસ્તિત્વ કાયમ રાખ્યું.

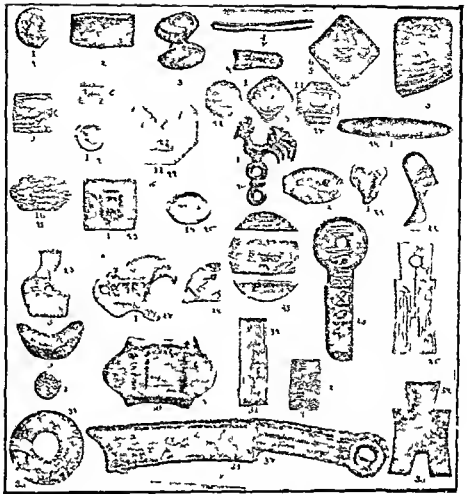
નાણાં વગરની બીજી મદાન સંસ્કૃતિ ને પેરમાંની ઇકા સંસ્કૃતિ. ગિ. ગેમિનાલ્ક ઇનોક પોતાના ‘પેરનો ઇતિહાસ’માં એ વિશે લખે છે કે, ‘આં ઠાંઠ ગળનું સલ્જનું જ ન હતું ને સોના તથા ચાંદીનો ઉપયોગ માત્ર મંદિરોની શોભા ખાતર હોવાનું જ મનાતું. એ મેળવવા ઠાંઠ પ્રયાસ પણ નહોતુ કરતું. કારણ એમને મન એ દોઢોજ્ય ખાતુનો ખીલો કશો ઉપયોગ જ ન હતો! ઈકા સોડો રાજ્યને કર પણ ખાન્યમા જ આપના. ગામડે ગામડે તે માટે કોઠાર રહેતા, જે લગ્નરો તેમજ દુકાળ વખતે પાઠા આમચર્ચને કામ લાગતા.

ગ્રીકોને યે સિક્કાઓનું પહેલવહેલું જ્ઞાન તો ગારન-વર્ષ મારફત જ મળ્યું. એશિયા માધનોતરના ગ્રીકોએ ઇ.પૂ. ૬૦૦માં પહેલવહેલા સિક્કા પાડ્યા, પણ તે મિથિ ખાતુઓના જ. અરેખરા સોનાના સિક્કાઓનું સલ્જ તો પાછળથી કોસિયરો આણુ કરેલું. સિદ્ધનદના જ્યાના સુધીમાં દિદમાં સોના સાથે ચાંદી અને ગાંધાના સિક્કા પડવા લાગ્યા હતા. ત્યારે ગ્રીકો અને રોમનો પાસેથી સિક્કા પર રાજ્યની મહોર પાડવાનું દિદે અપનાવ્યું, જે કળાને ગુપ્તોએ પૂર્ણપણે વિકસાવી. દિદના સરદદ્દપ્રદેશમાંના ગ્રીક રાજ્યને લઇ ગ્રીક સિક્કાઓનું પણ અસુક સમય સ્વત્ત્વ રહેલું.

પ્રાચીન દિદી સિક્કા ઈકિટ્યા કે સાપેરકચ્ચ જેવા, કારીગરીમાં આગળ પડતા ન હતા તેનું કારણ ભારતીય કારીગરો બીજાં પાડવાની કળા પ્રત્યે આકર્ષામાં ન હોવાનું હોઈ શકે. ગાંધી સિક્કાનું સાચ તો તેમણે પૂર્ણપણે વિકસાવેલું. ચંદ્રગુપ્તના પ્રધાન આણકય કીટિલે સિક્કાનું શાહુ પિરતન વર્ણન લખ્યું છે. કેવી નવતના એ જનાવવા, ક્યાં ગિજ્યોથી એ

બનાવવા, કદ યીતે તે
ગને વિનિમયનું માધ્યમ
બનાવ્યું એ અર્થાત્ વિગત
તેના અર્થશાસ્ત્રમાથી
મળી આવે છે તેના
જમાનાના સિક્કા આ
દતા પણ, અર્ધાણ,
ચતુર્થપણ, અષ્ટપણ,
માશક, અર્ધમાશક, કા
કની અને અર્ધકાકની
શુભકાલ મુખી દિશા
સોનાનું ચનણ સવિશેષ
દત્ત એ કાવના સિક્કા
વખોનો મુજબમાસ
ચાએના પડયા છે
એમનું ચનણ ભારત
ઉપરાંત ઇરાન અને કા
રગર સુધી પણ દત્ત
ક રગરના પોતાણેમાથી
મળેના મિલ્કાની એક
ખાણુ ભારતની પ્રાકૃત
ભાષા અને બીજી ખાણુ
ચીની ભાષા અકાએલી
છે પત્તનમાથી મળી
આવેના મિલ્કામ એક
ખાણુ જાહો અને મીઠ
ખાણુ ગ્રીક ભાષા છે.

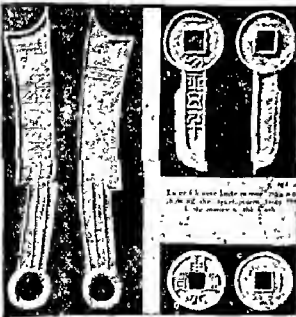
આ પછી જણાવો
કે જુગી જુગી નરકૃતિ
એની અમર ભારતીય
ચનણ પર થઈ હતી,
પરંતુ ભારતમાં તે
પોતાની જ કોઈ લાંબી
હતી ભારતમાં ચનણનો
નિકામ તદ્દન સ્વતંત્રીને
થયો હતો એમ બ્રિટિશ
મુજબમાવાળા જે એ-
લન પણ એનમાધકલો

(૧) ગોળ જેવા લાગતો પ્રાચીન ગ્રીક સિક્કો (૨) વલ્લો લોકોએ ઇ સ ૧૮૦૦માં બનાવ્યા
ત્રાણાની પાળીમાથી કાપીને બનાવેલો સિક્કો (૩) રૂપાના સળિયાને કાપી તથા વાળીને
તૈયાર કરેલો સિયામનો પુરાણ સિક્કો (૪) રૂપાના તારનો બનાવેલો હિન્દુસ્તાનનો નવનો
સિક્કો (૫) ત્રાણાના તારમાથી બનાવેલો સિક્કો (૬) ૧૫૭૭માં સ્પેનિશ મોકોએ હરેમને
થેરા ધાત્યો તૈયાર કરેલો ગિમ્મો (૭) ૧૭૨૨ના વેન્ડોના થેરા વખતનો સિક્કો જે રૂપાની
રકાબી કાપીને બનાવવામાં આવેલો હતો, જે જેમાં રકાબીની કીટારી પણ દેખાય છે
(૮) શક લોકોના સમયનો પ્રાચીન હિન્દો સિક્કો (૯) અબ્બાસના સમયનો ચૈરાસ રૂપિયો
(૧૦) સ્વિટ્ઝરલન્ડનો 'મક્રીએટ' નામનો પુરાણ સિક્કો (૧૧) સોનાની ખાણોની શોધ
સમયનો કેનીફિનિયાનો સિક્કો (૧૨) (૧૩) (૧૪) આજના નિકપના બ્રિટિશ મિલ્કાઓ
(૧૫) સિયામની ઉત્તર આવેલા લેબો સ્ટેટમાંનો હોલી ધામનો સિક્કો (૧૬) અગરની
મીડગાળી મદાર (૧૭) પેદાગને રોપી ધામનો સિક્કો (૧૮) કેડાનો લગાળ સિક્કો
(૧૯) કેડાનો વિચિત્ર સિક્કો (૨૦) ઇટલીના ક્યુરિયમ પરગબાનો ત્રાણાનો લગાળ સિક્કો
(૨૧) એથનાનો એક પુરાણ કલ્દો ગ્રીક સિક્કો (૨૨) મેસસ બા અમેરિકામાં પાડવામાં
આવતા તરેશ્વાર સિક્કાઓમાંનો એક (૨૩) (૨૪) ૧૭મી સદીના બેરોળ મેક્સિકન મિલ્કાઓ
(૨૫) વેસ્ટ ઇન્ડીઝના ટાપુઓમાં વપરાતુ સ્પેનિશ લેલરનું ચાંચિયુ (૨૬) સેંટ થુસિસ ટાપુનું
પત્તનપણ નાણું (૨૭) (૨૮) ઇન્ડીસનની રાજાતમા બનેલા ચીનાં સિક્કાઓ (૨૯) 'શો'
નામનો વિચિત્ર રૂપાનો સિક્કો (૩૦) 'સીસી' નામનો ચીનાંક સિક્કો (૩૧) આનામનો
રૂપાનો સિક્કો (૩૨) કોમોરે થેરી નખાનમાં ઉત્પન્ન થે સમયનો નખાનીક નોનો સિક્કો
(૩૩) સ્પેનનો કાણાવાલો સિક્કો એ કાણાના ગાળાના કંકડાની કીમત તે સિક્કાનેલી યાવ
છે (૩૪) પ્રાચીન ચીનનો છરી ધામનો સિક્કો (૩૫) 'પસ' નામનો થે (ચીન)નો પ્રાચીન સિક્કો

અમેરિકાના રેડ ઇન્ડિયનોનું નાણું મધાળે ડાબી તરફ કોડી; ડાબી બાજુ ન થો: પર્યટો પહેલેને બનાવેલું એલ સિ-કોથિક નાણું. જમણી બાજુ: વાંધુમ સિક્કા

ઈસ. ૭મી સદીની ડીનાર: જેમાંથી છેવટે થાનુ લેટી જઈને ઈસ. ૨૨ સુધીમાં હાથે જ રહ્યો એ વિકાસ દર્શાવતું ચિત્ર

પીડિયા સિટાનિકા'માં કબજા કરે છે. અને એ ચલણ મોટે ભાગે સોનાનું રહેલું તેનું પલ્લ કારણ છે. ભારત-માં સોનાનો કાઢ કાળે દુકાળ નહોતો એટલે વેદના સમયથી જ સોનાનાણું કાયદેસર માલ (legal tender) નાણું તરીકે ચાલતું આવ્યું હતું, જેનો ઠેક અંગેજોના આગમન કાળે અંત આવ્યો.

ભારતપર્ય અને તેની ઉપશ્ચી સંસ્કૃતિઓ સિવાય નાણાંનું ધારણ જ્યાં નિશ્ચિત નહોતું થયું ત્યાં વિનિ-મયના સાધન તરીકે અનેક યીજોનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો મિસરવાસીઓ પાછળથી એ જુમિકાથી ઊંચા આવ્યા ને દિનકા ને શિલુકની કાદાળી માટની ધાતુ-ઓની લમટીઓ વાપરવાનું શરૂ કર્યું. સિક્કાઓનું ચલણ તો ત્યાં મિસરી સામ્રાજ્ય ભાંગી ગયા પછી ઠેક સુલેમાનના વખતમાં ચાલુ થયેલું.

અમેરિકાના ઇન્ડિયનોએ તો વિનિમયના માધ્યમ તરીકે વળા નિયતજ પ્રકાર યોજ્યો. સોનું ત્યાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં હતું, છતાં નાણાં તરીકે તો તેઓ લખણાં ને ઊપલાનો જ ઉપયોગ કરતા જે હજુ મહેંગિયા ને આફ્રિકામાં સદરાળી તે બેનિનના ઉપસાગર સુધી ચાલુ છે. તેમના મિકામાં વાંધુમ અને અલ-સિ-કોથિક એ ને પ્રખ્યાત છે. અલ-સિ-કોથિકમાં ચક્રમક જેવા પચ્ચસમાત ધરીને પહેવવામાં આવતા. અમેરિકામાં ગએલા ગોરાઓએ શરૂઆતમાં એવાં અલ-સિ-કોથિકો બનાવી, ઇન્ડિયનોને બેટ આપી, બદલામાં સોનાનો સારો જેવો જથ્થો મેળવેલો.

સિક્કા માટેની યુરોપની શોધ મોલિક નથી. અર-બોએ એ કલા પાયઝેન્ટિયનો પાસેથી શીખી. તેમના દીનાર, દિરહમ ને ડ્રાકમ એ પાયઝેન્ટાઇનના જ મૂળના છે. પોતાના વિજયકાળે ફરમિયાન તેમણે રખેવ અને સિસિલીમાં એમનું ચલણ ચાલુ કર્યું. ફ્રાન્સના પેપિન થી શરૂં તે ફ્રાન્સમાં ફાખલ કર્યા ને ઇટલિએ પણ સિસિલી મારફત તેનું અનુકરણ કર્યું. પાયઝે-ન્ટાઇન અસર તજે અવેસા રસિયા સિવાય પાછળથી આખા યુરોપમાં એ અનુકરણ ચાલુ થયું ને પછી જુદા જુદા દેશોએ તે પર પોતાની રાષ્ટ્રીયના અંકિત કરી. ઇટલિમાં તો ઘણા વર્ષ સુધી સિક્કાની પીઠે અરળી લખાણ ચાલુ રહેલું.

નણાંના ઇતિહાસમાં ચીનના પ્રમિદ કુણ્ગાઇ-

નાણું (અશોક હર્ષ)

ખાને કરેલો અખતરો ગોંધવા જેવો છે. ઇ.સ. ૧૨૬૦ થી '૬૩ના ગાળામાં તેણે ચીનાઈ કાંગળની નોટો ચલણ તરીકે ચાલુ કરેલી જે ઇતિહાસનું પહેલું જ કાગલ-નાણું હતું. પાંજળથી એ ચલણ બંધ થયું એટલે ૧૨૬૪થી '૬૦ના ગાળામાં તેણે ફરીથી એક ટિંગની નોટો બહાર પાડી. એક હમ્મર યુએનનો એક ચાંદીનો ટેલ અને દશ ચાંદીના ટેલ બરાબર એક ટિંગની કીમત થતી. પણ એ નોટો બહાર પડતી વખતે કરો અંકુશ ચુકર કરેલો નહોતો એટલે થોડા જ વખતમાં ટિંગના સિક્કા કરતાં નોટની કીમત અનેકગણી ઊતરી ગઈ.

પણ છતાં ચીનમાં એ ચલણ ટકી રહ્યું. માર્કો-પોલો ને પૌંચિયરે પોતાની મુસાફરીઓમાં તેમની મોંઘ લીધેલી છે. વિખ્યાત મૂર જગતસફરી છબ્બ જવ-તાહની ચીનની મુસાફરી વખતે પણ ચીનમાં કાંગળ અને ચામડાનું ચલણ ચાલુ હતું. તેણે લખેલું છે કે, 'ચીનનો શંહેનશાહ કાંગળ કે ચામડા સિવાય બીજું નાણું બહાર પાડતો જ નથી; અને જ્યારે તે ધસાણ ભય છે ત્યારે લોકો રાજ્યની ત્રીજેરીમાંથી બદલાવી નવું લાવે છે.'

ચીનનું સૌ પહેલું નાણું તો જુદું જ હતું. તેનો એક સિક્કો ખમીસના આકાર જેવો હતો જે 'પુ' કહેવાતો. બીજો છરીના આકારનો હતો જે 'તાઓ' કહેવાતો. એમાં વિકાસ થતાં થતાં છેવટે છરીનું પાનું જાડી જઈ ગોળ લાગે જ ચલણમાં વપરાવા લાગ્યો. ત્યાર પછી કલ્પ, સીસું, લોહ અને પકવેલી માટીના સિક્કા પણ ચીનમાં વપરાવા લાગ્યા હતા. ને એ પ્રકાર નવે ન હતો. હિંદમાં આંધ્ર રાજ્યોએ સીસું જ સિક્કામાં વાપરેલું. ઇ.પૂ. ત્રીજી સદીમાં બૈકિટ્ટવા-માં નીકળેના જ પ્રચાર હતો. અરે, ચાલુ જમાનામાં મે મહાયુદ્ધ પહેલાં ઘિટને પૂર્વ આફ્રિકામાં એલ્યુમિનમના સિક્કા ચલાવેલા ને યુદ્ધ વખતે જર્મનીએ લોહના સિક્કા પાડેલા. મલાય રાજ્યોમાં હજુ યે સીસાના જ સિક્કા વપરાય છે.

પણ ઇ. પૂ. ૨૧૯માં દન વંશના એક રાજાએ ચીનમાંથી સિક્કાના ચલણનું નામનિશાન ઉડાવી દીધું. સિક્કા પાડનારી કારીગરોને તેણે કલ્પ કર્યો ને ચલણમાંના બધા સિક્કા દરિયામાં ફેંકી દેવરાખ્યા. માટીમાં ગુંદ જેવો ચીકણો પદાર્થ ઉમેરી, તે પર શાહી છાપ મારેલા સિક્કા તેણે ચાલુ કર્યા. પુ-ટી નામનો

વિક્રમાદિત્યનું ગિરદ પામનાર મહા-રાજાધિરાજ ચંદ્રગુપ્ત બીજાનો સિક્કો

કુમારગુપ્ત પહેલાનો સિક્કો

કુમ્ભારગુપ્તના સિક્કા: નાંકવાણું, છબ્બ અને રૂદ્રસિંહ રાક્ષસી-છાપના

કનોજના રાજા જોગ અથવા, ગિહિર ગુર્જર-મતિદારનો સિક્કો

ગુજરાત ઉપર રાજ્ય કરીગએલો વિવિધ ના-તિઓ અને જુદાજુદા રાજાઓના સિક્કાઓ

સમુદાયનો ચિહ્ન

દિનિષ્ઠાનો ચિહ્ન

ધરતીની આજની એક પોંડની ચલણી નોટ

શહેનશાહ તેથી એ આગળ વધ્યો ને તેણે ઇ. પ. ૧૪૦૦માં બધા સિક્કા બંધ કરાવી કાગળનાણુ જ ચાલુ કરાવ્યું. દિંદ સિવાય પૂર્વએશિયાના કોરિયા, જાપાન, જાપાન વગેરે પોતાના ચલણ માટે ચીનના જ નકલુ છે.

દિંદ તો પાછળથી મુસ્લીમોના હાથે જમ પડ્યું, એટલે તેમણે જૂના સિક્કાને બદલે પોતાના જ સિક્કા ચાલુ કર્યાં. ઘેરી રાજ્યોએ ૧૭૮૩ એનના સોના ને રૂપાના, એક બાલુ કલમા ને બીજી બાલુ મહોરવાળા 'તનકા' નામના સિક્કા ચાલુ કર્યાં. ઇબ્ન બતૂતાહ દિંદ આવ્યો ત્યારે દિંદની ગાદીએ મહમદ તથક્ષપ હતો. તેણે દીનાર ને દિરહમનું ચલણ કાઢી નાખી નવા જ સિક્કા બહાર પાડ્યા હતા. તેનું કોષ્ટક આ પ્રમાણે હતું:

૪ દમરી=૧ કાની અથવા જિતલ

૨ કાની=૧ સુલતાની

૩ સુલતાની=૧ શશકાની

૬૪ કાની=૧ તનકા.

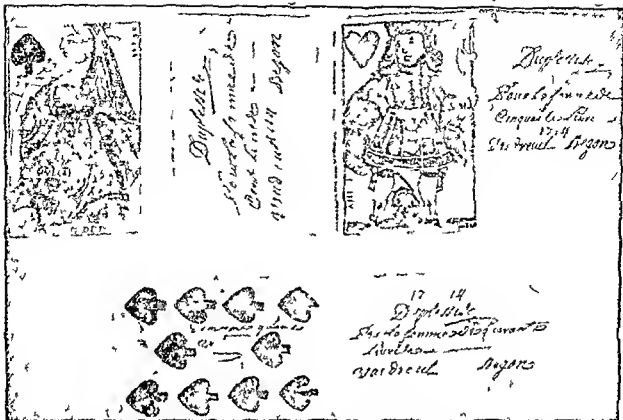
જુદાજુદા રાજ્યો તથા સિક્કા અનેક પરિવર્તન પામતા ગયા પણ અંધાધુધીના એ યુગમાં જ્યારે શેરશાહ સરીએ દિંદની ગાદી મેળવી ત્યારે તેણે મહમદ તથક્ષપના વખતથી બંધ પડેલું રૂપાનું ચલણ ફરી ચાલુ કર્યું. અને વિનિમયના સાધન તરીકે પહેલવહેલો જ એક સિક્કો દિંદમાં ચાલુ થયો. એ સિક્કો તે 'રૂપિયો' જે આજ સુધી એ નામે ચાલુ રહ્યો છે. પહેલવહેલો ઇ. ૧૫૪૨માં તે બહાર પડ્યો.

અને જ્યારે અકબરે રાજ-લગામ હાથમાં

લીધી ત્યારે તો સિક્કા તરફ તેણે ખાસ લક્ષ આપ્યું. આગ્રા, અમદાવાદ, કરાચી અને બમ્બાયમાં ને માટે તેણે વ્યવસ્થિત સાધનો તરીકે મોનાની ટંકશાળો ઊભી કરી. એ સિવાય ચાંદીના સિક્કા માટે ચોદ થયે અને ત્રાંખાના સિક્કા માટે ચાંદીના રથશાળો તેણે જુદી ટંકશાળો ઊભી કરેલી. તે વખતના કેટલાક સિક્કાનાં નામ આ રહ્યાં: શહેનશાહી મહોર, સહ, આનમાહ, બિનસાત, ચારંગોશા, ધુમલ, ઇલાહી, આદલાખી, લાલજલાશી, અધેસો, પૌલો, દમરી વગેરે.

આ યુગના સામ્રાજ્યના પતનકાળે દિંદમાં ઊર્ધ્વ થયેલાં જુદાંજુદાં સ્વતંત્ર રાજ્યોએ પોતપોતાના સિક્કા ચાલુ કર્યાં. પહેલાં તો એ ટંકશાળા વગરના હતા પણ પાછળથી મોગલ રાજ પ્રમાણે જ એ હાવા લાગ્યા. એ કાળે જ અમેરિકામાં કુરેપિયનોએ જમાવેલો અદો રિયરતા પકડતો હતો. તેમને સૌથી પહેલાં તો વિનિમયના સાધન તરીકે શું વાપરવું એ જ મુખ્ય પ્રશ્ન થઈ પડેલો, પણ આ અરસા સુધીમાં તેમણે તેનો ઉકેલ આપી મૂકેલો. દક્ષિણમાં તેમણે તે માટેના સુનરા સાધન તરીકે તમાકુનું માધ્યમ રચીકરી લીધેલું—આબીસીનિયાના મીકાની લગીઓના ચલણ માટે. કેસાનિનામાં કંઈ નામના ગોળ પત્થરનો ઉપયોગ ચાલુ થયેલો, પણ તમાકુનું વલણ સર્વિશેષ અને લોકપ્રિય હતું. અમેરિકામાં તમાકુની શ્રેષ્ઠિયતા એટલા પરથી જ સમગ્ર શકોતે કે તેની પહેલવહેલી પાકેત્રી ગોટ પર પણ તમાકુના પાંદડાની જ છાપ પાડવામાં આવેલી.

આ તમાકુનું ચલણ પણ એ વખતના ફોર્નગાના

કર્નડાના ફ્રેન્ચ પ્રોફેસર એક વખત સિદ્ધાન્તી જોટ પડતા પોતાની સહીવાળા ગણવાના પાનાનુ ચલાવેનુ નાણુ ચલણુ કરતા તો બેશક સાર કહી શકાય ત્યા તો વળી અજ્ઞા જ રીત અખત્યાર કરવામા આવેથી ૫ ૧૬૮૫મા ફ્રાન્સથી આયાત કરેલા સિદ્ધાન્તી ત્યા ગણુ તગી પડી કાગળની પુષ્કળતા ને છાપ ખાનાની સનડતા પણુ ત્યા ન હતી કર્નડાનો ત્યારનો પ્રોફેસર બહુ વિચિત્ર બોલોનો હતો ને તેણે તે માટે ઉપાય પણ વિચિત્ર જ શોધી કાઢ્યો. દેશમાના નધા ગ્રજ્યા તેણે એકકા કરાવ્યા ને તેના પાના પર દરેક પાનાની જુનીજુરી કીમત દરાવતી પોતાના દાચની સહી કરી, એટલે કર્નડાએ એ ચલણુ રીકારી લીધુ. ને ફ્રાન્સમાથી ધાતુનાણુ ત્યા ન જાય એટલા ખાતર ફ્રાન્સની સ્વાસ્થાનિક સરકારે પણ તેને ઉત્તેજન આપ્યુ. "

પરતુ, 'પૂર્વે રાણી' તરીકે ગણાતા હિંદુસ્તાનમા તો નાણુનો આવો દુકાળ ક્યારેય નથી પડેલો. અગ્રેજોના આગમન વખતેયે એહો ૧૩૯ પ્રકારની સોનામહેરો, ૬૧ પ્રકારના સોનાના હોન (દક્ષિણ ભારતમા વપરાતા સિદ્ધા, જે 'પેગોડા' પણ કહેવાતા), ૫૮૦ પ્રકારના ચાંદીના રૂપિયા અને ૨૧૪ પ્રકારના

પરેશી મિઠા પ્રચલિત હતા.

હર, હાંડ્યા કપનીનો કરોગાર દિંદ પર શરૂ થયો ને તેણે દિંદનુ બહુ પ્રચલિત નાણુ બંધ કરાવ્યુ. ૧૮૩૫ના ૧૭મા કાયદાથી એક તોલા (૧૮૦ ગ્રેન)ના રૂપિયાનુ તેણે માધ્યમ તરીકે ચલણુ ચાનુ કર્યુ. હિંદી પ્રજાનું મન જતા સોનાનાણુ તરફ વધુ દબેલું લાગતા ૧૮૪૧મા કાગળીએ જાહેર કરેલુ કે, ચલણુમા ન હોવા છતા પદર રૂપિયાની કીમતે ખર્ચનામાથી કોઇને પણ સોનાની મહેર આપનામા આવશે. પરતુ ૧૮૫૨થી તો એ ચેબડ કરી દેવામા આવ્યુ ને આથી હિંદી રૂપિયાના નિદેશી દુડિયામણુના દર તદન અનિશ્ચિત થતી ગયા.

આ દુડિયામણુની મારમાથી બચવા પાચ દળનર યુરોપિયનો અને સાત દળનર હિંદીઓની સહીવાળુ એક અરજપત્ર વિધાયક મોકલવામા આવતા ટેક ૧૮૬૭મા આ ખાગતની તપાસ કરવા હર્ષવ કમીશન નીમવામા આવ્યુ. તેના રીપોર્ટને અનુસરી ૧૮૬૭મા હિંદી બધી ટેકશાળો બંધ કરી દેવામા આવી, પણ એથી તો રૂપિયાની કીમત કૃત્રિમ રીતે વધી ગઇ ૫ ૧૮૬૮મા હેબ્રી કાઉન્સિલ પ્રચુબપણુ

નીચે ફરી એક કમીશન નીમવામાં આવ્યું. એણે તો વારનને કપાજે સોવરિનને પ્રચલિત સિક્કા તરીકે ઠાકી બેસાડ્યો એટલે દિદ આલામાંથી નીકળી ચૂલામાં પડ્યું રૂપિયા વટાવી સોવરિનમાં ભરપાઈ કરવાથી દિદને હંડિયામણની જતી અસલ ખેટ તો કેઈ અર્થશાસ્ત્રી જ સમજવી શકે. અને ખીજ વાત. રૂપિયાના મૂલ્ય પ્રમાણે તેની અંદર ચાંદીનું પ્રમાણ ખૂબ કમી કરી નાખવામાં આવ્યું હોય, દિદના ઇનિદાસમાં પહેલી જ વાર આપણે રૂપિયા એક પ્રમાણિક સિક્કો મટી ગયો છે.

એક બીજા દેશોના ચલણ વચ્ચે હંડિયામણના આવા ગૂંચવાડા માણસે સ્વીકારેલા નાણાંના ધોરણથી જ ઊભા થાય છે એ ખરૂં છે, છતાં આજની સંસ્કૃતિમાંથી તેને પાછું ખેંચી લઈ શકાય તેમ નથી એ પણ એટલું જ ખરૂં છે. અસંસ્કૃત કે અર્ધસંસ્કૃત જનતા હજુ તેમ કરી શકે. જેમ હજુ જે ઉત્તર અમેરિકામાં તમાકુ ને બીવરના ચામડાં, આબીસીનિયામાં ગીઠા ને ચીનમાં ચાની દબાવેલી લગડીઓ, મંગોલિયામાં સોયો વગેરે વપરાય છે તેમ. અગર તો રાષ્ટ્ર તેમ કરી શકે જેમ જર્મનીએ જાત્રીધને પોણા લાખ ટન કેલસા આપી બદલામાં કૌરી લીધી હતી તેમ.

નાણાંના માધ્યમ તરીકે ધાતુ સિવાય તો કંઈ ન ફાવે એ દેખીતું છે, કારણકે તેને ગમે તેમ ટાળા શકાય છે ને વાહે તેની છાપ તે પર ઉઠાડી શકાય છે. પણ એ ધાતુઓ પણ અખતરાથી પર નથી રહી. સ્કૉલ્ડે કલશ ને લોહું છુદાં જળમાવી નેચું હતું ને રશિયાએ તો પ્લેટિનમ પર પણ નજર દોડાવી હતી.

પરંતુ એની મોંઘાસત ને મેળવવાની દુષ્કરતા તથા ગીમાળવાની સુરેલીને લીધે આખરે ૧૮૪૫માં એ પડતુ મૂકેલું.

અત્યારે સિક્કા માટેની મુખ્ય ધાતુઓ રૂપું ને તાંબું જ લેખાય. સોનું મુખ્ય ન લેખી શકાય. સોનાના સિક્કામાં ૨૨ ભાગ સોનું, રૂપાના સિક્કામાં અરધું રૂપું, ને તાગાના સિક્કામાં ૯૫ ભાગ તાણ અને બાકી મિશ્ર ધાતુઓ મેળવવામાં આવે છે. અને દવેના સિક્કામાં તો પહેલાં જે ૧૧ અનાકર્ષકતા થે નથી રહી. તેનાં સુશોભન અને છાપ ઉપર અત્યારે ખાસ ધ્યાન આપવામાં આપવામાં આવે છે, વળી પહેલા જેમ વેપારીઓ સિક્કા પાડી શકતા હતા તેને બદલે આજે બધા સિક્કા રાજ્ય તરફથી જ બહાર પાડવામાં આવે છે.

નાણાંની અગત્ય ખરેખરી તો મઠ કેટલીક સદીઓથી વધી છે. તેનું કારણ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં થયેલો વધારો છે ને એટલે જ સોનાનાણાંનું મદત્ત છે. જુદા જુદા રાષ્ટ્રો પોતપોતા વચ્ચે વ્યવહાર કરવારે બંનેનું જે સામાન્ય માધ્યમ રહેતું જોઈએ તે એકલું સોનું જ પૂરું પાડી શકે છે.

પરંતુ મહાપ્રદ પછી જગતના આગળ પડતા ધણા રાષ્ટ્રોએ સોનાની ખાજતમાં દીવાળું કાઢ્યું છે, ને પોતાનાં સોનાનાં ચલણ છોડી દીધાં છે. નાણાંના આપણે સ્વીકારેલા ધોરણે એની ગમે તે અસર થાય, પણ એટલું તો ચોક્કસ થાય છે કે નાણાંને એની પોતાની કશી કીમત નથી. માત્ર આપણે સ્વીકારેલી કીમતનું જુદે જુદે રૂપે એ પ્રતીક જ રહે છે. અસોક હવે

મેદીનાં પાન

જેનો ખરો રંગ જો લાગશે તો સદા તમારા આત્માને સોહાવી રહેશે.

સંયોગો માણસને દુઃખ નથી જનાવતા. સંયોગો માટે તેણે બાંધી લીધેલો અભિપ્રાય જ તેને દુઃખી જનાવે છે.

આપણને જે ગમતું હોય તે કરવા કરતાં જે જરૂરી હોય એ કરવા લાગતાં આપણે ઓછું દુઃખ આમંત્રીએ છીએ.

વધુમાં વધુ વાતો કરતો રહેનાર ઘોડામાં થોડું વિચારનાર બને છે.

પારકા મહેાં પોતાની યતી નિંદા અને બૂલો વાસતે દપકો સાંભળતાની તૈયારી એમાં જ માનવતાની સાચી કસોટી રહેલી છે. દપકો સાંભળી, બૂલ સુધારી દપકો બૂલી જવો એ જ ખરી મહાનગી.

પાંખે ખાંડિયો
જ્ઞાન અને રખડપાટની તમજાથી ડગેલા નાનામોટા પંખિમણોનો વિભાગ

સાબરના

પૂરમાં

તારંગાનો એક વર્ષાવવાસ

સંવત ૧૯૮૯ના આરણ્ય મામની આ વાત છે જનમાટીની ઈ ગતએ ઉતર ઇડયથી તારંગા પગપાળા જવાનો નિશ્ચય કરી રાધણુંદને દિવસે માજના અમે ઊપડયા અમારી મૃગ યોજના તો નાન વેરાજર રોકાઈ બીજે દિવસે રહેલી સવારે રના ૥ થઈ ગયેર થતા સુધીમા તારંગા પહોંચી જતાની હતી પણ અમે નીકળ્યા સારે જ દિવાગો ગોર ભા એથી હતી અને ગળે આકારા ગોધનાગોર પચગ સાથે રમાઈ ધમાઈને પીંટની ચળ રાગારતા હોય એમ જગભરિત મેવમાગ કુગનગોને અથગાઈને દોડી રહી હતી એકાદ દનાદ ચાલી કુચી રતાની અમે મેદાનમા ઊતર્યા એટલામા રૂમઝૂમ કરતુ એક આપટ અમને ઘેરી વહુ અરધાએક કનાક પડી જયારે વગસાં વળી ગયો સારે પ્રકાશની આભા જગભર વાગના કાગરે કાગરે પ્રમરી નહીં હતી બેનસેમા ખાંચેની વનપતિનો પાપટિયો પથનટ, દમણ જ પડીને દમી રહેવા તાજ જળકણે, અને ધોનાએની ચકચકિત કુગરમાળ એ ત્રિવિધ મોહાને હજયમા ભન્ના અમે ઉતારણે ડગ ભગવા લાગ્યા ખૂબ અપાર્થ થઈ ગયા પડી આસરે એક કનાક ચાંચીને અમે કાના ગામ પહોંચ્યા સારે વેગળગો રિચાર છોડી દઈ રાત ની ગત સા જ પડી રહેવાનો નિન્ધા કરી અમે પોચના ઘર તરફ ગયા

સવારે વહેના ઊંચી અમે ચાવના માડયુ ગામ બદા જતા જ વન્સાથી ધોનાએથી સ્વચ્છ રેતીમા બેસેલુ એક ઊંટન ટોળુ જેવુ એના ન્ખેવાળ પણ સા જ હતો એમા એક જ માણુમ બગતો હતો,

બાપી ૥ બીજા પહેડીઓ જોડીને પડેલા હતા ઊંટની ગત ગાલાવે થણી અજડ હોવા છતા શરીરે નુવાળા હોય છે રિવાજોજીના તો એ વૈદ્ય કથો જ કરે પણ ચોમાસામા રોને આગમ ન્ખેજો નર સાદ પડ્યા પછી તો એની માનજત મુગમી ૥ માફ રાખી પડે દિવસે એ જગથમા આડયાન અર્થો કરે અને રાત્રે ગાગ બદા સ્વચ્છ ખૂની જગ્યામા એને બેમાડા પડે ચોમાસામા તો ઊં જલભગ ગામમા પેસે જ નદિ કાણુ ગામમા પુકળ મદન અને માખીઓ હોય કે મોટી ને જરાક નંભાળ ન રહે તો ઊંગી મુનાળી ચામડી કોહી જઈ તેમા ળવાત પડે છે અને એ એપ દેનાઈ દરચિત પ્રાણુ ધાતમ પણ નીપડે છે

ત્યેક માદ્ય ચાવી ગોરાનુ જગન રતા ૬ અમે વેગજરી દારીમા પેસ સારે વાદ્ય જગ દમી ગયુ હતુ અને રમી ન્ખેલી વાદળીઓ નિશાળમાથી ડગેના બાળકોની માફક ચોમેર નામભાગ મરી રહી હતી દૂરના જગનગો આકાશમા ચડઉતર ચિત્રામણુ ડરેલુ હોય એવા વાગના હતા અને એક ચંદચકિત રેખા જેવુ માગરનુ નરેન આપેથી ઝગી રંચુ હતુ નારતો કરી અમે નવેક વાગતા વેગમગથી નીકળનાની તૈયારી કરી, એવમા તો અમાચાર મળ્યા કે તણુ દિવસથી સામગના પૂર ઊતર્યા ન હતો અને મામે પાર જડુ એ જલભગ અશક્ય હતુ અમે જગ ખમચાયા તે ખગ, પણ છેવટ સામે પાર નજ જઈશકાય તો માગના પૂર ન્ખેઈને પાછા ફરનાનો નિરવાર રવી આગળ ૧૫૫

અમે નીકળ્યા એ જ વખતે ફરીથી આકારા

પાણીની ખૂબ દલચલ થતી રહી હશે એમ કિનારા પર પડેલા એવાળાની લાગી લીટીથી જાણાતું હતું. એવાળાની લીટીથી પાણી અભારે ડીકડીક દડી ગએલાં દના. એટલે પૂર ઉતાર ઉપર દત્તાં એમ યોખાતું જાણાઈ આવતું હતું. પણ સાળરનાં પૂર જીતરવા માડયા પછી પણ ગોળા ફરે એટલાં એવાજ તો કઠિંક કઠિંક બેત્રણ દલાડે થાય છે એટલે એસાળાની લીટીથી પાણી પાછા ફરે કે તરતજ એમાં પડી શકાતું નથી. ત્રણચાર દિવસથી પૂર જીતરતા દત્તાં એટલે દેખાય છે જ રૌદ્રરૂપ પણ ન દતો. પૂરની સરખાત હોય છે સારે નો પ્રલયકાળના તાણુવ જેવો એમરે દેખાય થઈ અથ છે પ્રવાદની છેળોના પછડાટમાં ઝાડોના ઝાડ ડચકડચક કરતા ઊંચાનીચાં ચનાં હોય, મોટા કાટાના થર તરાપાની માફક પાણી ઉપર ડાલતા હોય અને એમરે જ્યાં જુઓ ત્યાં કચરાના કાળા કાળા ફેંગા પાણી ઉપર ફરી વળતા હોય. પણ પૂર શાના ધરવા માટે છે એટલે ઝાડઝાળરા એવાં થઈ ફક્ત પાણીના બોદ જ ઉછળી રહે છે. આજે તો સાળરના પૂર કાઢક સૌમ્ય થયા દત્તાં અને સૂર્યનો પ્રકાશ એની સૌમ્યતામા વધારો કરતો દતો.

સાળરનાં પૂર પ્રચંડગેળી અને મદાહિજાળ હોવા છતાં એક રીતે તો નાની નદીઓને મુકાળયે એ સૌમ્ય રૂપ જ ગણાય. દાયમતી અને દરજ્યાવમાં પાણીનો પ્રવાદ એ કે સાળરને મુકાળયે કાઢ વિનાતમા નહિ, છતાં એનો ધુધવાદ એટલો ઘેરો હોય છે કે દૂગથી આપણને ચોક્કસ ખબર પડે કે નદીમા આજે પૂર છે અને કાંઈ જઈને ઊંચા રહીએ ત્યાં તો પાણીના પ્રચંડ પછડાટથી કાન જહેર મારી જાય, સાળરમાં થોડાપુર હોય ત્યારે પણ દૂગથી તો નદીમા પૂર હશે કે કેમ તેની શંકા જ રહે. માત્ર કિનારે જઈએ ત્યારે ખ્યાલ આવે કે દાથીના ટોળેટોળા મદમદન જાતને સામસામાં ઊછળી રહ્યાં હોય એવા બોદ પડાડતી રેલ સહસ્રે રૂણા ફેલાવી ધસમરી રહી છે. સાળરના પૂરનો અવાજ નહિ જેવો જ. એ ગાજતી નથી, પણ ઊડાણમાંથી એક હુકાર કરતી હોય એમ એનાં પાણી હમહમી રહે છે. જેમ કોઈ મદાકચિતી વાણી એની ટોચે ઝડઝમક કે પ્રાચાતુમાસા શબ્દોધમા પડતી નથી, પણ ગલિત અર્થસૂચનદારા વિશાળ વ્વંજના

મકડીને લાવની ભરતી કરી દે છે, એમ સાળરનાં પૂર નિર્ધોષ ભવ્યતાથી વહે છે. મોનમાં જ સાચી મદતા છે એવો ત્રણે નિરધાર જ કરી લીધો હોય એમ એ ભામે જ મોલાલંગ કરે છે.

આથી થે વધુ જાણવા જેવી દંડીકત એ છે કે સાળરના પટમાં ગોળા ફેરવવી એ મુકાળયે જીનાજોખમી અને સરળ હોય છે. દાયમતી કે દરજ્યાવમાં ગોળા ફેરવવી એ થણું અધકે કામ, કારણ ગોળા ગમે તે રથજે પથર સાથે અથડાઈ પડવાની પૂરી ળીક; એટલે ખૂબ સાચવીસાચવીને તાગાંગો કામ લેવું પડે અને એમ સાચવતાં થે સો ટકાનું જોખમ. ઉપરાંત પાણીની ભમરીઓમા ઠેરઠેર ફનાઈ પડવાનો અને ઉનાઈને એકાદ બેખડ કે પથર ઉપર દાયપગ કે માથું લાગી બે-મવાની પણ પૂરતો સંગવ. સાળરના પૂરમા તો પથર સાથે અથડાઈ પડતાની કયાંયે ળીક નહિ, એટલે એમાં તો દળવે રહીને ગોળા મૂકી દેવાની અને સડસડ તાંબમાં નરી નદી ખેંચી જાય તેટલે દૂર સામે કિનારે નીકળી જવાનું. કચ્ચિન અરધોપોણો માર્ગ દૂર નદી ખેંચી જાય તો પણ ડરવાનું નહિ. માત્ર ક્યાંક ભમરી આવે તો સંભાળી લેવાનું અને એ વળતે તરવાની ક્રિયા કરવાનું છોડી દઈ, ગોળાને રિથર કરી પાણી એકાદ બે ચકાવા લેવડાવે તે સર્મ, ફરીથી એકવાર ભગરીની બહાર આપમેળે જ જઈ પડયે પાછા માસમાં ગોળાના આધારે તરવા માંડવાનું. આમ સાળરને ખાલ થોડાપૂર ન હોય એવા બધાં જ પૂરમાં ગોળા મારફત થણુંગઈ સહેલાઈથી પાર કરી શકાય. વળી સાળરને આરે ગોળાઓ ઠેરઠેર ફરી શકે છે, કારણ કે એનું વહેણ પૂરમાં પણ સમપારણ હોવાથી થોડાં અપવાદના રથજો સિવાય લગભગ બધે જ રથજોથી એ પાર કરી શકાય છે. દાયમતી અને દરજ્યાવમાં અધકે ચોક્કસ રથજોએ જ ગોળા ફરી શકે અને ત્યાં પણ જરાક આધાપાછા થઈ ગયા કે ગોળા અકરમાનથી ફૂટી ગઈ તો તારા અને ઉતાર બંનેના થણુંખઈ તો ખાર વાગી જવાના! પણ સાળરમાં ગોળા ફૂટવાનો સંભવ નેહું ટકા ઓછો, અને કદાચ અસાધ્યરૂપ સં-જોમા એવું જાની યેસે તોપણ તારાઓ લગભગ બચી જ જાય અને ઉનાઈની ફેડે તુણાં આપેલાં હોય તો એ પણ બેત્રણ માત્ર દૂર ખેંચાઈ જઈને કે એકબે

વડા પાણી પી જઈને કદાચ કિનારા પર બેલાન દાલનમાં જે બદાર નીકળી આવે પહેરે અને બેલાન દાલનમાં જે કોઈ ઉતારે જમી જાય તો એને સાજા થવામાં એટલી તકલિફ નહિ, કારણ વરામનું તો ભાગે જ વાગેલું હોય

આમ, સાળર પૂરમાં પણ માતા જેવો એવો મરવ્ય જ્વલાન છેડી દેતી નથી માત્ર ઘોડાપૂર હોય ત્યારે, કસ્યિન મા પણ માજા મૂકે એવું એનું યથ જન્ય છે, એટલે એ વખતે એનો રિશ્ત્રામ નહિ જાણી તો પૂરમાં જે એની સાથે સામાન્ય રીતે રમેદ કરી શકાય, —અધ્યત્ત, એ જાગતગા ઉચ્છૃષ્ટ થવાનું તો નહિ જ જેમ કોઈ માતા કારણપ્રસાદ ગળી જની જન્ય ત્યારે જાગક એને કુપિત થએલી માનીને કાનકુકાપટુ એની પામે જવું નથી, ઠતા જે જઈ અંદે તો મા છાતીમાંથી આંખોને એને અલગ જનારી મૂકે છે, એવું માગરનું જે છે સાગરના પૂર બેઠેને એવું અપત્ત ખમચી જવારને પણ જેનજી વળન દિમત ગળી ગોળા કીતથી પછી એમ થાય કે 'અહો.' આમાં તે શ? આ તો જાડું સહેલું છે' પણ આ સહેલું કામ આપણી પોતાની તાકાતના પરિણામરૂપ છે એમ ગણવાની ઉત્તરણ કરી એ જુલ છે એની પાછળ તો સાગરના રત્નભાગની સદજ સરળતા છે

એક આ વાત પણ અહીં જ કરી લઈએ નાગરનો પટ સમાન્ય રીતે એટલો વિશાળ છે કે આડે નિરસે પટના પ્રમાણમાં એમાં વહેતો પાણીનો પ્રસાદ એક પાંતળો જ લાગે પટની આ વિશાળતાને નીધે પૂરમાં જે એના પાણી પટ કરના સહેજે એના જ હોય કે માત્ર ઘોડાપૂર આવે ત્યારે જ સાગર રજા રજ થતી હોય એમ લાગે છે, અને આના પ્રસંગે પણ ઘણામરૂં એ માજા તો મૂકતી નથી જ, એટલે એ ઠનકાર્ક જર્મ નુકસાન પહેલ્યાડવાના કિસ્સાઓ જાડું ઓછા જ અને છે મહી કે રિશ્તામિત્રો રેનાઇને કાદાના ગામેને નુકસાન પહેલ્યાડવાની આ તમે વારવાર વિગતો સાંભળીએ છીએ, જ્યારે સાગરને વિષે એવા સમાચાર ભાગે જ સાંપડે છે એનું કારણ એ નથી કે તે નાની નહીં કે તેથી ઓછી તેલકાની છે એનું કારણ તો જે આવે તેને સમાવી દે અને રોડપૂરને પણ પૂરી મૂકે એવું એનું વિશાળ પેટાગ

છે. પેટ નાનું હોય અને પાણી વધારે ભરાના હોય તો ગમે તે નહીને છલકાવું જ પડે, પણ સાગરને મુલાએ મળતાની સમૃદ્ધિ સાથે પટની વિશાળતા પણ વધેલી છે

આજે સાગરને પાર કરવી કે કેમ એ અમારે વિચારના જેવું તો હતું જ, હજી તો ગઈ કાલ રાતથી જ પૂર મોળા પડ્યા માડ્યા હતા, જે પછી હડોલ મામતો અમારી સાથેનો તારો પોતાના અગત કામે પૂટ્યા આવેલો તે હવે પાછો જતો હતો રીતસરે જોળી તો ફરતી ન હતી અને અમાગ સિવાય બીજા કોઈ ઉતારે પણ ન હતા વળી આ આરો ઠનરવા માટે એટલો સવામત નથી એવું અમને સૂચન પણ મળેલું, એટલે તારાએ આપેલી ખાતરી જના અમારું મન ઈચ્છુનું હતું પણ સામે નજર કરી તો કુમરમાળ જઝગી રહી હતી અને એની વચ્ચે અમારી ધરાયર સામે જ તાર ગાનો કુમર, એક મોટો આદ્ય ખૂંધ કાઢીને ત્રાસો બેઠેલો હોય એવો શોભતો હતો તાર ગાની ઉપની ટોચ અર્ધાંધી ધરાયર સાદની ખૂંધ જેની જ લાગે છે, એટલે મળે નહીં કેનાસને છોડીને સાગરના પાણી પી અહીં નિરાતે મેઠો હોય એમ પ્રીણા કલ્પનાવિદાર કરવાનું મા યથ જન્ય છે એ જોઇને મારું હલપણ અગી ગયું અને મામે પાર જવાનું નિશ્ચયગમ મેગરનાના પ્રયાગપ્રદાથર્થ આની મેં મારા સાથીને ત્રણે દિવસો આની જોયો પણ એ ઉમરમાં અને અનુભવમાં મારા કરતા ખૂબ મોગ હતા એટલે એમ જોણાવજ જન્ય એના ન હતા આખરે મેં સાલન વાણી શરૂ કરી, એટલે એ પણ જ્વલાવે ગાદ પ્રકૃતિ-ત્રેગી હોવાથી ઉત્સાદમાં આનીને મોંઘા 'આયો ત્યારે, જે થાય તે જરી'

પણ એમણે તારાને પોતાના અનુભવ અને હલા-પણની કેસોગી ઉર કરી જોવાનું કહ્યું એમણે પૂછ્યું કે તેની પાસે તુજા હતા કે કેમ? પેનાએ કહ્યું કે તુજાની કાંઈ જરૂર જ નથી, એ તો મારે પાર છે મારા સાથીએ તો તુજા વિના પૂરમાં પડવાની સાદના પાડી દીધી એટલે પેના સામે પાગ જઈ તુજા લાવવાને તૈયાર થયો અને ગોળા માડીને પૂરમાં પડ્યો ગોળા પર જે હાથ માડીને ઢાલીથી તેને ધક્કેવતો ધક્કેવતો એ અડસડાટ ત્રાસમાં વહી થોડીદાગમાં તો

નિર્માણ માનીને અવગણ્યા કર્યા છે.

દૂધ, ઊંચ, મધ, તાન શાકભાજી અને સંત્રાં-
મેસાંની જેવાં ગાંધુર ફળો એ જ આપણા પૌષ્ટિક ખો-
રાકો છે. પથારીપથ માદા માલસથી માટીને સખ્ત-
મા સખ્ત પરિશ્રમ ઉદાગતા પહેલપાન સુધી સૌકોઇ
એને સહેલાઈથી પચાવી શકે છે. એ ક્ષારો અને પ્રચલ-
કાથી ભરપૂર છે પાચક અવયવો ઉપર એ ઝોજામાં
એણે કર નાખી જાણામા વધુમાં વધુ શક્તિ આપે છે.

અને શિયાળામાં મક્ત મળતા એક અતિશય
પૌષ્ટિક ખોરાક તરફ જાડુ ઝોજા માણસોનું ધ્યાન
એવાણું હોય છે. એ ખોરાક તે શિયાળાની નવા
છવનથી ભરપૂર પ્રાણાધિક દવા! એ શાકભાજી અને
દૂધથીની પેઠે ખોરાક જ છે, એટલું જ નહિ, પણ
એમના કરતાં વધુ જરૂરી એવો એ ખોરાક છે.

વહેલી સવારે દરવા નીકળી પડી ઊંડા શ્વાસ
લે: ન્તે અગાઉની ટેવ નહિ હોય તો આ દવા શરૂ-
શરૂમાં ભજવામ પણ કરશે. પણ એનાથી મૂંઝાવાની
કે ડરવાની જરૂર નથી, એ તો તારામા સારા પુરાવો
છે કે સજીવ હવાના સંસર્ગથી ઉત્તમએણું શરીર અંદર
જન્મેસો નીરૂપણી કચરો બદાન દેંડી રહ્યું છે. વધુ
ઊંડા શ્વાસ લઇને આ શરીર સફાઈની કિયાને મદદ કરે.
ત્રણચાર દિવસમાં સજીવન એની મેજે આદરવ થઇ જશે.

આરે પૌષ્ટિક ખોરાકો ઢોને કહેવા નીચે આ-
પેલી જાર કસોટીમાથી ઝોજામા ઝોજી આદમાથી
જે ખોરાક પસાર થાય એને પૌષ્ટિકમાનવામાવાયોનથી.

- (૧) એ સહેલાઈથી પચે એવો હોવો જોઈએ.
- (૨) એ કબજિયાત ઘટાડવામા અને મટાડવામાં
મદદ કરે એવો હોવો જોઈએ, કાચુકે કબજિયાત
એ દુનિયાના અરધો અરધ રોગોનું મૂળ છે.
- (૩) એમાં ક્ષારો પુરતા પ્રમાણમાં હોવા જોઈએ.
- (૪) એમાં પ્રચલકો છૂટથી હોવા જોઈએ.
- (૫) એમાં ચૂનો જરાજર હોય એ આવશ્યક છે.
દુનિયાના લગભગ તથા જ આદારશાસ્ત્રીઓએ જાણવ
ઉપર એકમત છે કે, આજનો સુખરો માનવી ચૂનાની
તૃટી પીપાઇ રહ્યો છે. દાંત અને દાડકાંના રોગો
થવામાં ચૂનાની અછત એ એક અગત્યનું કારણ છે.
- (૬) એ જ સુજળ સુખરેલા ખોરાકમાં, લગભગ
દરેક ખોરાકને સંધવાની આપણી ટેવથી અને રહી-

અધ સ્વોષથી પ્રચલક 'ક' ની દરદમેશ ઝોજીવતી
વાણુ રહે છે. આદર્શ ખોરાકમાં આ ખોટ જરાજર
રિતે પૂરવા માટે પ્રયત્ન થવો જોઈએ.

(૭) નત્રિલ (protein)નું પ્રમાણ શરીરની જરૂરિ-
યાત કરતાં વધારે ન હોવું જોઈએ. પુષ્ટ ઉમરના
માણસ માટે રોજનું ૬૦ ગ્રામ નત્રિલ આદર્શ મનાય છે.

(૮) નત્રિલની ગુણવત્તાનો પ્રશ્ન પણ જરૂરી છે.
દૂધ અને ઇંડાનું સર્વોત્તમ, માસ અને કેચીલીયાં
ફળો (nuts)નું અશ્વયમ, અને કઠોળનું નત્રિલ કનિષ્ઠ
લેખાય છે.

(૯) ખોરાકમાં વપરાતી ખાંડ કુપાચ્ય ન હોવી
જોઈએ.

(૧૦) ક્ષારો પ્રચલકો અને રૂચી પૂરા પાડનારાં
છેડાં, અનાજ કઠોળ અને શાકભાજીમા થતી શકે
એટલાં વાપરવા જોઈએ.

(૧૧) રસોઇ શારત્રીય હોવી જોઈએ.

(૧૨) વાનીઓ ઝોજી હોવી જોઈએ.

આજકાલ છુટીછુટી જાવના પાકોને મામાન્ય રીતે
પૌષ્ટિક ખોરાકો માનવામાં આવે છે, પણ પકવેલા
ખોરાકો કરતાં કાચા ખોરાકમાં ઘણું વધારે પોષક
તત્વ હોય છે. શિયાળામાં મૂળા, મોગરી, માજર,
ફંગળી, સુવા, કેળીજ અને કોસીકાવર જેવાં કાચા
ખાંડ શકાય એવા અનેક પદાર્થો સોધા મળતા હોવા
છતાં, અતિ સંધવાથી નિસઃકથ થયેલા મોંધા પોંકો
પાછળ પૈસા જમાડનાની આપણને ઘેલજા લાગી છે.

છવરે એ પણ જોવા જેવું છે કે પોષણ એ
ખોરાકનું સૌથી વધારે જરૂરી અંગ છે, છતાં વે શુદ્ધિ,
સૂચ્ચી, કરકસર, માનવતા, છવરવા, દેશપ્રેમ અને
કાર્યક્ષમતાની કપરી કસોટીઓમાથી પસાર કર્યા વિના
આપણે કોઇ પણ ખોરાકને આદર્શ ખોરાક કહી શકીએ
નહિ. કોડવાવર ઝાંઘલ જેવા દેટલાક ખોરાકો પોષણની
કસોટીમાથી સહેલાઈથી પસાર થશે, પણ જીન્ને દરેક
દરજાને એમને માટે અંધ રહેશે.

શિયાળામાં આરોગ્ય મેળવવા શરૂઆત કરવા
ખન્જનાસાએનો આગળ દર્શાવેલા ખોરાક અંબંધી વિચા-
રો ઉપરાંત, નીચેની જાણતો પણ લાભદાયક નીપડો.

(૧) લક્ષ્મી કરવા માગના હો તો દરરોજ અને
આરે કરવા માગના હો તો એકાદરે નિયમિત કરાવ કરો.

સામે કાંઠે

• નેદાકાન્તા •

રંગે રંગે વિચરી વિચરી આવતી સિન્ધુ-હામિ!
કૂંડેશા કેવી વનસલિત હંદાર દેસાવરોની?
કેના ભાંગાં પ્રથળ ગરખાં શૂર સ્વામીન રાષ્ટ્રો?
એ કાંઠે છે અમ સરીખડી કે ગુલામી પ્રત્નઓ?
સન્ધ્યા-હિવા! જગન ભ્રમણે હાડતી નિત્ય ન્નેડી!
આ જૂમિમાં હિંગી હિતરતી એવી ખીન્ને હિંગો છો?
તો શાને આ ધરતી અમ નિરતેજ નિઃપ્રાણ સુગી
ને સામે લા કિમત સૂઝાભ્યાં કોરતાં મુકિતગીતો?
રોમે રોમે સળગી હાડતી અગ્નિનીખી યુવાની!
ઓ કાંઠેથી મુજ વનનમા એકલા આવતો ને
આઝાદીના વીજળી સરખા આયકાથી જગાડી
કાળી રાતે અમ કદમને દોળને સ્તંબુદ્યો.

સુનીલાલ પાટડીઆ

રથાન્તાંતરીને

ધર ખાલી જનાર પ્રાંત ધરની હિમ

• શિખરિણી •

મને વાળીજાડી સુધડ કરવા તો શ્રમ થયો
હલો ભોં હીપીને; મજ હુદપનો જાર કમી તો
થયો જ્યારે આવી તવ ચુદિણિ લા ગોદ વદને
ધરીને માગલો શુભ કલશ ને પાસ દીધિકા.
હું યે આલંચા કે તુજ સુભગ સદ્વાસ ગગશે
અને સંસ્કારિતા મજ સરપને જાર દીપવે.
પરંતુ એ શૂન્યો: પરિચય વધે કલેશ વધતો
નિહાળીને તારી મલિન રદણી ને કરણી સૌ.
ખમી એ યે લીધું પણ કુરિલના તો નવ તપ્પ,
વહે પાછો લોકે: 'તવ સુખ લહું આ ધર વિષે,'
સમેદી સૌ લેતો હતર વસવા તું મજ થકી,
એને ખાખી બાવા સમ સ્વરૂપ રહે જનવતો.

• જવણા •

જે મહાપંચજીતે કરણ તવ પડયું
તે સદુએ રચ્યું માળખું આ,
તુજ ગયે જે દશા પ્રાણવીન માદરી
તે સ્થિતિ કાં ન -મરતો જડેખા?
હાકોર ચોકરી

મોંઘા મારે ગામડે આવો

(મારે જર આવશે આવો... જે હાળ)

મોંઘા મારે ગામડે આવો,

એવાને જાણેણો દલાવો.

મેરો પડેડો વાગે પક્ષોણાં, ગાજો ધંડીના ઘોર;
દહીં ને દૂધની વ્હેતી મરિયા, જાશની છાકમછોળ:

અવનીનાં એ અમૂન મીઠાં,

દેવોએ રાખે ન લીઠાં.

મરખી સાહેબીની સંજે સચળી, જાણે ટળકની દેસ;

મુખદુઃખની નિજ ગોઠડી કરતી, માથે મૂકી જળાહેસ:

માનુનીનો મદિયર મેળો,

કુંવા કેરો કાંડો પડેલો.

જગજી ગોલી ને કાળજી કણી, બોલો મારો ભાડીર;

જૂજ્યા તરસાનો માળવો એ તો દુઃખીનો ખીંગા પીર:

નિદાળાં લ્યો નાડે નરવો,

એકુ એરે માજતો ગરવો.

કીચુડ કીચુડ કેસ કરંતો, કેશીઓ માનો માન;

કૂંકપટ એ કાંઈ ન જાણે, તનમાં એક જ તાન:

પાકી કેરે પાણીડાં વાળે,

ખૂંડે ભાણુ આખડી ઢાળે.

મહેમાન દેખીને મુખડે મરકે, અડધો ઉરે એ શાપ;

સ્વાગત મારે સર્વ મૂકીને, પાંધર સુધી પળાપ:

ચરણ ધરે સંપત્તિ સારી,

અમરપુરી તાણે જોવારી.

વનવનનાં વનપંખી બોલે, મોર કેમલ દહુકાર;

આપંકાળે આરનીદાણે, ઝાધરના ઝણકાર:

ડકે ડકે કુંગરા કોલે,

અભિમાની આખડી બોલે.

અમાસ એકાદશીના અપ્પણ, વાપક સમયે જળ;

ઝાંઝ પખાજ ને વાગે મેંછરા, ભગન બોળા શાપ:

તંજુરાના તારને છોડે,

અળોમે આનમા રેડે.

મરવા મારાં ગામડાં જોવા, આવજો આવો! આજ;

કોડીશી કુદરત આપે આમંત્રણ જોવાને ખૂંદવા કાળ:

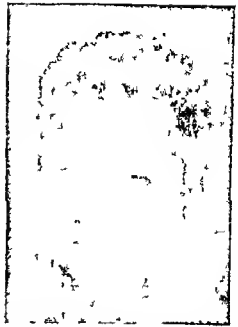
શીખાગીહા વાપરા વાંચે,

તાપો તનમનના ગમે.

નાનાલાલ દલપતરામ પટેલ

આ અંકનું મુખ્યચિત્ર અને એના કલાકાર

આ અંકના મુખ્યચિત્ર તરીકે રચી ગયા 'રક્તી કલા' નામક ચિત્ર ૥ ૩૥
 તેજક શી છબીસાથ જલદીને, આવી ૥ ૩૦ જે ગાદીને આગે ૥ ૫૮૦ ૩૦
 માં ક્રેડલ લોખંડકાર માટેનું પદ્ધતિ યાત્રામ આદિ બાંધે મળ્યું છે ૫ ૧૬૦ ૩૦
 જાઓલા આ દરિયાનું પુવાને આલે ગા (પુત્રના પ્રભાવે) ૧ તાળી જાતિ
 તેમજ ગિરિજાને અમર ગીરન અપાવ્યું છે એક વખત અમરનાવા ની ત્યુ રા-
 જાગા પ્રવેશનો અધિકાર નહિ મળ્યા થી નિરાશ થઈતા આ પુત્રાન રા
 ધનો, ખર્ચે, સદાય તેમજ સમકારનો આત્મક પુનઃરોધક છે કુમારે માસિક
 અને કનુ કેસાઈના સદ્સાગરે તેમને જીવનમાં ૧૫૫૫૫ આ જિવનકાળમાં
 પ્રાપ્તતા મેળવવા તેમણે રચિતકર સાવજના કલા દુદ્ધમાં મ્ય ન મળ્યો ત્યાર
 પછી ઉત્તરેનાર કુનરે રિકાસ સાધ્યો મુજબ દરિયાનું અમિત તેમજ અ-
 ખિલ બારન દરિયાનું અમ તરફથી મારદ મળતા સજનો ની કાળાગાજા એક
 રૂંદે વિશેષ અવધાન કરી આવી નવા સંકાર મેળવ્યા આલે તે અમરનાવાના
 જાગિત સંધના જિવનના અપાવક તરીકે અસર મેળવી આવી રહ્યું છે તેમના
 જિવો અવધાન, મદેન અને મુશ્કેલીના નમુના છે ૩૫૫૫૫ તથા વર્તેને
 એ રીસવના મુજબ છે

કોમળી કૃતિ 'રક્તી કલા' મળેથી છે કે સ્લામાવન
 ઉદ્ભવના જાણી લુદ્ધ છે હૃદયના અપેક્ષા વચસરી કે મુખ્યકૃતિ
 કલાકે (મીમાં આવી રહે નહિ પેલાના મિલજનોનાં મ્તેય
 અથવા આનંદ ખાતર કે તેમનાં મુગે બને ખાતર, જમના
 કેમ્લા જે આનામી કલામદોઅ કલામમુદિ કે રીતે મરજ
 દશે તે અમરના દોષ તે ખાલે રમતા ખાલક તરફ જમનાખી
 દાય ની આમજીગી પડતી નેના સાડ પુરેનારી આગલામરી
 રક્તીન રેપીનેા વિચાર કરે જાળક કદાચ આ નાદ અમલે, ત્થ
 પેલાનાં સાડીનાં એકાપીથી રોએને એ વિચારે માતાના મળ્યા

મેનો દેનબરી ગિરિએ આ પળે જમાડી મુખી દશે ૥ કલાકાર ૩૬
 પરમા પળ સ્લાની ગમ્યાનું પુનિન રાનાવરમ્ નદેન દર્શાવી રી
 મળા ની રોમગમુદિ પર અજાળ કરાણ કરો છે કે દીક્ષીમત
 માતાઓ, આ મદેનતમભૂરી પર રક્તી ખાની માતા ની બંદોબસ
 પેલાના જાળકો માટે કમ પ્રમાણી તે માર કરી આપતી દશે ૩
 કામ માદરી દુશક લી પડી એકા રમનામી તરી ૧ જો ૧૦તાના
 જુડાડો આમળે જોનાની રાગની મિડારા માજુના નજરે પડે
 છે નેનુ આનેકુંજ પ્રતિજિત આંધ બલને આ મિત્રમા ઉતાર્યું
 છે ૩૬ જ પાન દેયુ દોષા હતા આ ની જનનાનો ચિતાર
 એમને એમા રજુ કર્યો છે (ગુજરાત કલાવાપગમી)

સંસ્કારના આપણી જગૃહે સમાચાર

II હિંદીમાં જનસલ જૉબ આર્થિકોલોજી તરીકે પદેની જ
 વાર એક હિંદી તરીકે મુખ્યસિદ્ધ પુરાતનુ નળો ૩ થી કાગળી
 નાયકીમિત ની રચી થઈ છે ૧ ૧૨ની મ સમા ૨૦ જાતમા
 જાખલ થઈ એમણે પૂતા, મુળાઈ, કસકના, પગ્ગા, મીમલા
 વગેરે ખાતે અનેક કોળાગા મેનામી વિવિધ કામ કર્યું છે
 વિખ્યાત મોદે એ રેરાનુ જે ધનુ જોદકામ તેમની કેષર ૧
 નાથે થયેનુ માગીન ધતિદાસ અને અમુદિત કાર અગતો
 અનેક લેગો ને પ્રથો પ્રમિજ કર્યા છે, ૨૦૨૫ એ ૪૪થી મેમનુ
 મયેગ ૨ મળા જ થયું છે

ખાત ૥ મારદ પીરા મત્રી, યુજના દિસાળકિનાળના કોંગ્રેસર,
 લરકના દિસા લીસા વગેરે જુદા જુદા સરકારી ખાતામા
 કામ કરતા કરતા વડીને ૧૯૩૧થી ૧૯૩૯ નુધી તેઓ યુ માઈડ
 કિંગડમમા દિન્ના દાઇ કમિશનરના હોદ્દે રવા હતા એ
 ઉપરાત આર્થિક અને રદાખચગને લા ની શાહી સમિતિગો
 તથા જુની જુની આનરસા ટ્રીબ મિતિઓમા પળ તેમો
 મરમાર ની ચારી રેરા ૧૯૪૬ સી થી છે, અને કે સી આઇ
 ધના ખિતામે અને પ્રતિષ્ઠા મળ્યા હતા

II હિંદના એક અગ્રગણ્ય રાજકોશ સર બ્રહ્મનંદનાયક મિતનુ
 તા ૨૫મીના નામ હૃદય બધ પના ૬૨ ૧૯૫૧ રવે અસમાન
 થયું છે ૧૯૬૬મા સરકારી નોકરીમા જાય થયા પછી નાજા

II ૧૯૪૧ની સાલમા ત્રીસ માઈસનો પદ હેકનુ એક આતર-
 સ્પૃશ્ય પ્રદર્શી ૧ મેમ ખાતે મરવાનુ મુનાસિની ની કમીનેટે
 નમી કર્યું છે ૨૦ નાગનુ વિચારદર્શન હેનારો અને ફાઈનલ
 અના હેડગ હલસિગ ન રેરા વિલામ પ્ર નિત કરશે

આ માહના (ફિયુઆરી) . . . અને એની પ્રતિભા

તા. ૧૯મીએ ૨૫, ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલેની અવસાનનિધિ ગાંધીજીના એ સુરતના જાહેરજવાનો કમલિકાસ આનીચેના અવકાશમાં આપ્યાં છે

તા. ૧ શ્રી અબ્દુલ્લાસ તેયજીનો જન્મ —ઈ. ૧૮૫૪.

તા. ૩ એંગેલો પહેલવહેલા હિંદુસ્તાનમાં આત્મા —ઈ. ૧૬૧૩.

તા. ૪ પાટ મદનમોહન માલવીય અને ૨૫, એની પીસાંટના પ્રયાસના ફળરૂપે બનારસ હિંદુ વિદ્યાપીઠની સ્થાપના —ઈ. ૧૮૫૫.

તા. ૭ એના પરિણામે નવાબ જંગમની નજરે ચડ્યું અને એમા વિજય મેળવી હિંદી સ્વાતંત્ર્યચરિત્રને એણે પ્રેરણા પાઘ એ રસો-નવાબની સુહાની રાખાત —ઈ. ૧૯૦૪.

તા. ૮ સારતમાર્તક પંડિત ગદુલાલજીનો જન્મ. રૂ. ૧૯૦૧.

તા. ૧૨ લીનખંડુ સી એફ એન્ડ્રુસનો જન્મ —ઈ. ૧૮૭૧.

તા. ૧૩ હિંદના સુલસુલ શ્રી સંતોજીની ૧૫જીનો જન્મ —ઈ. ૧૮૯૭ * * * હિંદના ગવર્નર જનરલના પદેથી ગોરવતીજી લાવવા માટે વેસ્ટ મિન્સ્ટરમાં વોરન રિટ્ઝની તપાસસારથી —ઈ. ૧૮૮૮.

તા. ૧૪ જમતસક્રીકેટન કુખનું ધાવણ ઠળી વતનીઓ સાથેની અપાઝાયામી —ઈ. ૧૭૭૬ * * * બાળકનો જન્મ —ઈ. ૧૪૮૩ * * * અકબર તખ્તનાશીન થયો. ઇ. ૧૫૫૬.

તા. ૧૫ રાવ રાજેન્દ્રલાલ મિત્રનો જન્મ —ઈ. ૧૮૨૪.

તા. ૧૬ મહારાષ્ટ્રી વિઠ્ઠાનિયાની જન્મ-ગિતી હિંદમાં કા-વાઈ —ઈ. ૧૮૮૭.

તા. ૧૯ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલેનું અવસાન —ઈ. ૧૯૧૫.

તા. ૨૧ હિંદુસ્તાનનો ક્રિતદાસપુરાણો પ્રખ્યાત હોરો 'કોલીનર' અંગ્રેજોને લાચ ગયો —ઈ. ૧૮૪૮. * * * ગીર ગઝેતનું અવસાન —ઈ. ૧૭૦૭. * * * પંડિત મોતીલાલજીનું અવસાન.

તા. ૨૨ અમેરિકાને ઇંગ્લંડની સ્ટ્રેસરી-માંથી ઠોડાવનાર પ્રખ્યાત કર્તવ્યપુરુષ જ્યોર્જ વોશિંગ્ટનનો જન્મ —ઈ. ૧૭૩૨.

તા. ૨૫ સ્વામી વિવેકાનંદના ગુરુ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસની જયંતી * * * કવિ નર્મદારાજનું અવસન —ઈ. ૧૮૮૫.

તા. ૨૬ સુરસાઈ સાહિત્યમાં 'કેકારવ' કરી, લીખી જ આશ્વમી જનાર કલાપી (લાડીના ઠોડર શ્રી રુનસિંહ)નો જન્મ —ઈ. ૧૮૭૪. * * * ૧૮૫૭ના બળવાનું મંચલાયરણ.

તા. ૨૮ કલકત્તા, મદ્રાસ તથા મુંબઈમાં રેલીફેશન દાખલ થયા —ઈ. ૧૮૮૮. * * * સિયાલ મદ્રાસજીના પ્રેરણાદાતા સુરેવ શ્રી સમયે રામદાસની પુણ્યતિથિ.

આ માગની વિશ્વતિ શ્રી ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલે

ઈ. ૧૮૬૬ કોલ્હાપુર મુકામે જન્મ. તા. ૯મી એ.

ઈ. ૧૮૭૬ પિતાનું મૃત્યુ.

ઈ. ૧૮૮૪ પી એ પસાર થયા અને સ્વેચ્છાએ સેવાસન્યાસનો આદર્શ સ્વીકાર્યો

ઈ. ૧૮૮૫ ડેક્કન એન્ડ્યુકેશન સોસા-જીમાં અધ્યાપક રહ્યા

ઈ. ૧૮૮૮ મહર્ષિ રાનડેનું સિધ્ધત્વ સ્વીકાર્યું ને એમનું 'કાર્ટર્લો જર્નલ' ચલાવવા લાગ્યા.

ઈ. ૧૮૯૯ મુંબાઈની કૉંગ્રેસમાં સક્રિય ફાળો આપ્યો.

ઈ. ૧૮૯૫ કૉંગ્રેસના મંત્રી અને 'રાષ્ટ્ર-સભા સમાચાર'ના તંત્રી થયા

ઈ. ૧૮૯૬ પુનામાં ડેક્કન સમાગી સ્થાપના કરી.

ઈ. ૧૮૯૬ પૂર્ણાંધીજી સાથે પ્રથમ મીલન

ઈ. ૧૮૯૭ સર વેડર્બર્ન અને શ્રી રાનડે-એ પ્રવાસનર્થે લોગની એમને વેલની કમીરાનમાં નુબાની આપવા વિલાયત મોકલવામાં દાહ્યાદ સાથે રહી તેમણે પ્રસાર્ય કર્યે બળવું એ જ સાલમાં પુનામાં ફિટલા રેલેય સામે તેમણે લડત લડાઈ એના પરિણામે અનેક અપમાનો, અને આક્રોશ મૂળે થોડું સદન કર્યો.

ઈ. ૧૮૯૮ મુંબાઈની શ્વાસભાગા કોન્-નિયુક સંજવ તરીકે મનેશ કર્યો.

ઈ. ૧૯૦૧ ધારાસભામાં પી 'Walker' — અસહકાર જાહેર થયો.

ઈ. ૧૯૦૨ સર ફિરોજશાહ મહેતાએ ચોતે મુખ થઈ, તેમને વડી ધારાસભામાં નબ્બા કરી આપી; ડેક્કન એન્ડ્યુ-કેશન સોસાએ કીમાથી કારણ મુંબેના સદ નિવૃત્ત થયા

ઈ. ૧૯૦૪ હોમી કાવળના પ્રમુખપણાની એની મુંબાઈની કૉંગ્રેસના મત્રી નીમાવા.

ઈ. ૧૯૦૫ પુનામાં 'હિંદ સેવક સંપત્તી' સ્થાપના કરી.

ઈ. ૧૯૧૨ હિંદીઓને યતો બાંધાય ફર કસવના લક્ષણ આદિશ થયા. પૂ ગાં-ધીજી તેમના મંત્રી બન્યા. અન્બાય ફર થવાનું વગન મેળવ્યું પણ વચન ન પ-ગાણું એટલે ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહ નંજ આદર્યો અને છત્ર મેળવી.

ઈ. ૧૯૧૫ ગાંધીજી એની પ્રતિભાવાળી વ્યક્તિની અસાધારણ સંકિત આદર્શમાં વસતા થોડા દિવસ દિલીએ પાછળ ખ-ચાય તેના કરતાં હિંદની સેવામાં જ સમર્પિત થાય એમ એમણે જાહેર કર્યો. નાણે એ પાછળ કોઈ દેવી સંકેત રહેલો હોય તે થમાણે ગાંધીજીને હિંદીઓના ગોતાનું બંધુ કાર્ય તેમને કાળાંથી ૧૯મી ફેબ્રુઆરીને રોજ તેઓ વિદેહ થયા.

મારી નજરે

(ગાંધીસાન પૃ ૫૦મી)

યાય છે તેમના ૭૦મા
વર્ષે તેમ ॥ સ્મરણ કરો
તુને શી મેમોરીયલ
નાટ્યગાળા થા તેનું
૨૩૧ એલિઝાબેથ ॥
અમયના ફેરફારના મે-
મોરના ધ્યાનુ છે અને
અફરણદાર સમયગતેનું
જ અનુસરણ છે પર-
સાળ નાટ્યમય જેની
છે પ્રવેશદ્વારે Totus

પ્રો લ્યુબોર્સી

Mundusagit Historionem ('આખું જગત એક નાટક
સાગા છે') એમ લેખિ ॥ બાપામા સમ્યુ છે

આ મકાનના ત્રણે માંગા બપોરના ગેક ૬ ૪૨ વષ
પૂર્વેના નાટ્યશુદ્ધો પાત્રો, પોશાકો, સાધનો વગેરેનો અજળ
મગ્ગ છે તે કવરાત યુરોપના નાટ્યશુદ્ધો ના જાણુ યુવના
પ્રસિદ્ધ નાટ્યચેખકો પી છ મિઓ, ચિત્રો દરતરે ॥ વગેરેનો
જેમનો સમય છે માત્ર ૬૦ મિઓ, બના એ જ દેશોના
પ્રતિનિધિરૂપ મેં કાંઈ ન જોયુ બાકી પુરે પતુ જાણુ સાદું ॥
ત્યા હજુ ત્યા ગેકના નાટ્ય પરીના ૧૫૦૦૦ યુગ્મતઃ ચી પી
તમા પી બાપાના, ૫૦૦૦ ગ્રથો યુરોપિયન દેશોના, ૧૦૦૦
યુરોપિયન ગ્રથો માત્ર મેકરેપીઅર હાર પ્રો લ્યુબોર્સી જે
મેગા ક્રેલા સમ્રાટમેયા હવા ૩૦,૦૦૦ રમીન ચિત્રો હ રાત
જોરા, વેગપલકના સાધનો, નાટ્યશુદ્ધોના નાના નમૂના
પાત્રો સંદિત ॥ આ ૦ ધુ જોનાજોતા અમે યાકસ હતા હવા
વગમા હતા જા જે એક કવાક લાગે

ટાંચે આપુ જ નેવા આંગા હોન તે જે આગે સફળ
બાત બહાર નીકળ્યા પછી, હિંદુસ્તાન પી બનાધર્મો, રાજ
લીલાગો, કચકર્મીઓ વગેરેમા હજુ પણ જીવત પ્રાચીન તત્ત્વ
સધરનારા મ્યુઝિયમની કપ્પ ॥ કોણ ઝીવશે તેના હમરા
સમાવતા યાત્રિકોની હોલમા આંગા એ વખત અધક
થઈ ગયુ હતુ નવીન પ્રગટી ગયા હતા પણ જોયુ તે યનિ
વસિંદી ॥ બધા ખડે રોશની થઇ રહી હતી પ્રો મિઓછને

લ્યુબોર્સી
મેમોરિયલ
નાટ્યગાળા

બપોરના વિદ્યાર્થીઓ

હજી તેમજે જાણા નુ કે હવે યુનિવર્સિટીના રાતના વર્ગો
ગર થયા છે અને રાતના અધ્યાપકોનો સ્વગર દિવસના વપરાતા
ખટોમા જ વર્ગો ચલાવશે ॥ ની રીતે આખડ વિદ્યોપાસના
ચાલતી રાખતી જોનાની તક અમને અમૂલી લગી તેથી તે
વર્ગોમા નઈ કામ ચાલતુ નિરખવાની છુટા પ્રો નીમેમને
જાણી તેમજો તે અમે તેમના રોડના નિયમ કરતા જે
કલાક વલુરોડના હતા એટલે રાતના કોઈ અધ્યાપકોને જોના-
ખાણ કચરી આ ની નવી ગેવી વિનતિ કરી બપોરના સામા ૪
સમયતામા પણ કેન્દ્રવાર કાલિ કે થક અગે જોયો નહોતો
તો પછી અહીં વિદ્વાનો ૪ મે તે પછુ જ છું ? તેમજે તરત
રાત પી સાગના પ્રિન્સિપાલ પાસે અમને પહોચાડા અને
તેમને અમારો પત્રિય ॥ આપી ગોતે ઘેર સીધાયા રાતના
મિલિસપલ સાહેબ પ્રથમ તો અમને તેમના રમમા સર્ઈ ગયા
અને એમ કયુ ખજુ નહિ હો ॥ એમ ધારી લઇન ચાનાસ્તે
મગાવ્યો ખજ પૂછો તો અમને ખાવાનુ સામરણ નહેલુ પણ
એટલે ૨૩૧ જરેનો ધારી એ આતિથ્ય વધારી લીલુ

પ્રિન્સિપાલ સાહેબને પૂછ્યુ કે તેગો કયો નિયમ રાખે
છે તો કહે Ethics' એનિમિય ધનેકટ્રિસિ વગેરે
સન્નાશને પણ હજુ ચિન્તિ, નતિ બ્યવહાર અને વતનથી
વધારે હમ્યતર આ વતાનો પરિચય આપતા મયતુ બધાન
કેટલી હજુ પ્રવૃત્તિ તપ્પે છે તે બરાણર જોયુ ૧૧ની નિશાનના

ખંડે મેંડ ઉત્સાહી, હલોમી; ચમકતા ૧૪ થી ૧૮ વર્ષના બાળાની છેડકાઆથી ઉભરાઈ રહ્યા હતા, પણ હવાંયે બૂમાબૂમ કે ધમાધમનું નામ નહિ. ગ્રિન્સપાલ સાથે ગમે ચાલીમાં જતાં કાંઈ સામા મળતા તો નવ્યા વિના રહેતા નહિ.

બાળાની વિદ્યાર્થી બાળવર્ગનો હોય કે યુનિવર્સિટીનો એન્થ્રોપોલોજી હોય, પણ તેના દેખાવમાં જરાયે ફાંદાઈ કે તુમાખીપણું દેખાયજ નહિ. દરેક જણ પોતાની શાળાનો સુકરધએલો-યુની-ફોર્મ ભેગો-ગીસાક જ પહેરે. તે પણ બહુ જ નહાડા સારા કાપડનો ફાડફાટ અને પાટલું કોટનાં બટન પગાથી જ બંધ એટલે નેકલાઇનું નામ જ નહિ; અને માથે પણ સંચાથી કાપેયું એકસરખું મેકાન. એટલે હાંતિયા બ્રશની ટાપીપ જ નહિ. આંખો અને હોઠ મુઠ્ઠા હસતા, પણ તેમા મારકરી કે હજાજાપણું નહિ. કાંઈ-કેંકણે ટોળે મળેલા કે એકબીજાની છેડ મરતી કરવા કતી તેઓ દેખાતા નહિ. પચાસ પચાસ વિદ્યાર્થીઓનો એક એક વર્ગ હતો છાયાછનવાળા લટકતા વીજળિક દીવાનીયે બખ્ખેનાં ટેબલો હતાં. દરેક વર્ગમાં બે શિક્ષક રહેતા, પણ કાંઈમાં

આવાજ કે અવવરવાનો ઇશારો પણ ન હોય. ફ્રાઈઝ, રસાયણ, વીજળી કે વાયા-કેઇપ મૂર્ખમાં સંપૂર્ણ શાંતિ અને ધણી ખડ નેચા અમને દુઃખ મારતો મૃતું કે અમે તેમની બાપામાં કમું કરી કે સમજી રાહતા નહે છતાં પ્રિન્સપાલ અમારા દરેક (બોમિયા) મારફત દરેક બાબતનો ફેડ પાડતા બહુ વાતપરતા બતાવતા, આ વા પ્રિન્સ-પાલો કે દરેકે પણ હિંમતો તો રોધવા પડે એમ છે.

બાળાની શિક્ષણવપરવા અપૂરે છે. વાસેરા યુનિવર્સિટીએ અમને તેનો પહેલો પણ એક સંપૂર્ણ નમૂનો બતાવ્યો, અને પછી બેબેલી સંસ્થાઓમાં એને લીધે જ અમે ધર્મપ્રાર વખત બચાવવા નજર કરીને જ સંતોષ લેવાનો કામ રાખ્યો હતો.

(હવે બાપુએ કલાકાર કાલ્સ્ટુતને ઘેર જવાનું છે, કરવિત્રી મંડમ ચૌરીમુસા મળવા આવવાના છે એવા પત્ર છે ટેકિયોનાં એક પ્રખ્યાત કલાકાર ચિત્રકાર વાલ્ટેનને મળવાનું છે તેમજ ઇંગ્લીશ્વલ આર્ટ ઍકટેમી પણ બેતાની છે, તે આવતા અંકે) (ગાહ)

૨, મ. ૨૧.

સાતમેા વિશ્વશિક્ષણ સમારંભ જાપાનમાં

જાતકારની શિક્ષણસંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓને નોતરતો સાતમેા વિશ્વશિક્ષણ સમારંભ જાપાનના પાટનગર ટોકિયોમાં આ સાલ બરસો. તેની કાર્યવાહી ઉઢાવવાને જાપાન એન્થ્રોપોલોજી અને સોસાયોલોજી ૧૯૩૫ના ડિસેમ્બરની ૨૫ થીએ તેનું ખાસ મથક ઘણું કરી દીધું છે કે માથાનેની બેરશીમા તેના સેક્રેટરી જનરલ નીમાયા છે અને તા. ૨૭ થી ૩૦ થી ચોમરસ ૧૯૩૭ સમારંભ માટે નક્કી થઈ છે. સમારંભના માહિતી-પત્રો તો ગયા જાનની પહેલીથી છૂટવાં રાડ થઈ જવાં છે.

એ મહાન પરિષદમાં નીચે મુજબ વિભાગો ઝોડજવામાં આવ્યા છે: ૧ ગ્રીક શિક્ષણ, ૨ પ્રચારકાર્ય, ૩ કોલેજો અને યુનિવર્સિટીઓ, ૪ શિક્ષણાધિકારીઓ, ૫ બેચેલર, ૬ આઈગ્ય, ૭ ધર અને શાળા, ૮ શિક્ષકોની તાલીમ, ૯ ધર અને કિન્ડરગાર્ટન, ૧૦ માધ્યમિક કેળવણી, ૧૧ પ્રત્યક્ષ પ્રાયોગિક શિક્ષણ

બ્રોજોના વિભાગમાં એક સર્વસાધારણ વિચારસરણી નિર્ણીત થઈ ગઈ છે કે એના શિક્ષણ દ્વારા માનવજાતના સંબંધોમાં સુવાસ હાવવ કરવી. જાપાનના બ્રોજોજ્ઞાતાઓ નીચેના વિષયો અંગે: ૧. બ્રોજો શીખવવામાં સાધનોનો પ્રભુ પ્રભુ વચ્ચે વિનિમય શરીરે સુવે, ૨. જાપાનમાં બ્રોજોલિક શિક્ષણ નોતરવું, ૩. વિદ્યા, ૪. ૧૮૭૦થી જાપાનની પ્રજા

૨૨ અમેરિકાને ઇંગ્લેન્ડની ફ્રેન્સી-કોળો આ-જાતા, ગાડાવનાર પ્રખ્યાત કર્તવ્યપુરુષ ઈ. ૧૮૯૫ થી ગયા તે જાપાનના જન્મ-ઈ. ૧૯૩૨ સજા રાખા-શિક્ષણ

સમારંભના ઉપપ્રમુખ તરીકે ચાહુ રહેશે. આ સમારંભના પ્રસંગે દેશવે ઇંપનીઓ પોતાના દરમાં પચાસ ટકા એ સંસ્થાનું મુદ્રાચિહ્ન ધરાડો કરશે હજાઈ બચવાદાર કરનારી

કંપનીઓ ત્રીસ ટકા અને સ્વીમર ઇંપનીઓ વીસ ટકા એવા હશે.

સમારંભનો કાર્યક્રમ હમેશાં બપોર પહેલાં ઉઠવી નશે એ પછીનો સમય, પ્રતિનિધિઓ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓના લાભ લઈ શકે તે માટે છૂટો રહેશે. પ્રતિનિધિઓને રાહન, જાતમ અને સજનડો આવવા સ્વાગત મેડમ સંસ્થાઓની મુલાકાતો, નાટકો, નૃત્યો, ફૂલસન્નવટ, ચામંડળી વગેરેનાં કાર્યક્રમો થાઈ રહ્યાં છે. વળી એ પ્રસંગ માટે જ જાપાનની સંસ્કૃતિ અને જાપાનના પ્રવાસ વિષે એ માહિતીપૂર્ણ મેથો બકાર પાડવાની યોજના પણ હાથ લેવામાં આવી છે. જાપાનનું દરેક મોટું શહેર આવનારા પ્રતિનિધિઓ માટે જનનવતના આકર્ષણો અને આદર આપવાની ઝોડવળો વિચારી રહ્યાં છે. તે સિવાય, જાપાનનાં જાપાન વિષે અનેક જાનની માહિતી આપનારાં બાપુઓ પણ યોજવામાં આવશે. પ્રતિનિધિઓની તહેનાત કેમ સાચવવી તેની ૨૦૦ યુવાનો તો ખાસ વર્ગો અને બાપુઓથી તાલીમ લઈ રહ્યા છે. ૧૯૩૭ના બુલાઈ સુધી આ વર્ગો ચાહુ રહેશે. બધી પ્રવાસયોજનાનો કાર્યભાર જાપાન ફ્રેન્સિઝ બ્યુરોએ લીધો છે.

ગુજરાતમાંથી શિક્ષક વિદ્વાનો ને શિક્ષકો આ પ્રસંગેના લાભ લે એવી આશાથી આ માહિતી આપવામાં આવી છે. નંબો

કાયદાનું રાજ

૭ અરજ અલી મશી-
નગા જગમા દત્તા,
ત્યા ધામ થયો, એટલે
જખતર બીતાગને નીચે
મુક્યુ ને પોતે પાઝ
ઝૂંતતા જ રહ્યા

લગાધ ઈશ થયા
પછી જખતર ગોતના
માથુસોને મોકલ્યા, પથુ
જડ્યુ નદિ

એક દિવસ દરગત
અલી શહેરમા ચાલ્યા
જતા દત્તા, ત્યા જોયુ
તો એક માથુમ એમનું
જખતર પહેરીને ફરતો
દત્તા એટલે અલી જોને
કાજ આગળ તેડી ગયા,
અને કહ્યું, 'મેં જખતર
વેચ્યુ કે આપ્યુ નથી
આ લાઈ કહે છે કે એ
એનું છે પણ હું એને
જોળજુ છું ને એ મારુ
છે એમ કહું છું તો
અમારો ન્યાય કરો

'આ કોનું છે?' કા-
લ્લો માથુસને પૂછ્યું,
'ને તમે તે કયાથી લીધું?'
'એ મારુ છે,' માથુ
સે ઉત્તર આપ્યું, 'અને
મેં એ પહેર્યું છે તથા એ
મારા કખતમા છે, એટલે
જોગવડાના અધિકારથી
તે મારુ છે. બીજા કોનું
હોઈ શકે? આ એનું છે

એમ આ માથુમ માગિત કરી આપે તો લલે એ લઈ લે'
કાજો અમીરૂ ધરવામને કહ્યું, 'જનાગ,
આ જખતર આપનું છે એવો આપનો દાવો છે,

હાથમા મારી દાદી મૂકી, ઓઝે ગેમી જોડું રોજ,
ટોપવા સળા જાય છે ચાલી, રૂઢેય નાખીને જોવની રોજ
શુભ વેચે, દુષ્ટી વેચે, વેચે તાજ જાજ પ્યાજ,
નખૂચ ટેગી વેચતી જાય, ગવ ૧ વીંડી સનાગ નાજ
સાધતી સપતી જા આવેને કેડા એમતી પૂટે બાજ
ટોપલેા ઉરડે જલુદ જલે, શકે તો ત્યા ના માયા જાય
જા છે મારી એરી કની તે ટો યો આખો ફદી જાય,
પાશે વેને ધન્મા જાય ને પેલી ડોળા કાદની જાય
ચાલ મને, શાક ખૂચ ન લીધુ તેથી જાપડી ગજે ખૂચ,
લાવ હું એનુ વેચવા જાયુ શાક, પાડીને મોગી જુગ
'ટોપવાનાળી શાકવાળીઓ' આશરે અર્ધી, અર્ધી રેઆય'
માદ સુણી મુજ, ડોળા કાદી, ગાગ દહ એ ચાલી જાય

હું તો એને કહે ર માથુ તારો થાકું હું મરદ પીશ,
શાક તારૂં સો વેચી આપુ મારા પના કરીશ રીમ
ટોપલે તારે બેમારી અને મૂઝીમૂઝી ફરને માત,
એવો કની હું સાવ પાડીશ કે શાક ખરીને માથુમ માત
પથુ જો હું ખાઉં કાકડી ટેગી, તારે તો ના વદવુ જાઈ,
પૂગ દામ ના ઉરજે તો છે મારી રામે એક ઉપાય
સાજરે મારે થે જલ્દયા, જોતની દશે માત મને,
ટોપવામા મને દાકી રાખી ધીરેક જરે જોટલા કને

ને હું જોલીશ 'શાક સો કોઈ, નાનકો જનુ વેચે શાક'
નનાઇ પામી આગમે જા, ત્યા ટોપવેથી મો કાહું જરાક.
'જો રે લુચ્યા જીતર હેરા' જોવને ડોળા કાદી જા,
શાકવાળીઓ તનેય લાડને, પથુના જીસ, ન માગે જા.
કહીશ, 'હું છું વાડીનો મૂળો કીંગત મારી ઉપિયા તેર,
જોહતોહોવતો ખરીફેમામ, નહિતોઆપજે ટોપવેશ્વર
માનું ૭ કે મને તેરમા લગે ખરીફ કરી મારી જા,
નદિ તો તાગ ટોપલે બેમી વેચવા લાગીશ નાક મદા.
હાથમા મારી દાદી મૂકી એટલે ગેમી જોડું રોજ,
શાકવાળીના નાકની ચૂની કેરી રપાળી લાગે રોજ'.

શાકવાળીનો ભેર

આપત્તિને હતો પણ હોરિયંદાની એ ખાટલાવરા અવસ્થામાં જ એના કટાણાબદેલા જીવનને બહેલાવવા પોતાના જીવનની રમ્ય સ્મૃતિઓ અને અનુભવો એ કાગળ પર ટપકાવવા લાગ્યો. આ મૈથનકાળમાં એના હૃદયનો સારો નિર્ણય એની કલમ-માથી ઝળવા લાગ્યો; અને પરિણામે તેણે સંખ્યાબધ અંકાંકી નાટકો લખી નાખ્યાં.

કાચઆતામા તે કદ પ્રાનાસિકાઓ તેડાઈ તેમાં લખાણો તરફ ખૂબ વિશેષ જાગ્યો. બૂલી ધરેડના સાહિત્યકારોએ તેને પીપી નાખવામાં પણ બંધો મૂક્યું નહિ અને તેની સાહિત્યકૃતિઓને ઉવારી પાડવા બેરોકેરે લખના આંજી. આધુનિક સંસ્કૃતિના એકા હેઠળ ચાલતી રોમાન્સીયોતિ અને ઈન્લિકતાને બુધી પાડનાર હુજન, યુવાનોને ખૂબ ગમી ગયો. તેના બદલે માનવને તેઓ વધારા લેવા લાગ્યા અને તેનાં એકાંકી નાટકો અમેરિકામા ઘેરઘેર વચવા લાગ્યા. અમેરિકાના લખ્યપ્રતિષ્ઠ લેખકને ગણત 'યુલિયસર પ્રાઇડ' જ્યારે તેને ૧૯૨૦મા તેના 'ફિલિપ્સ' નામના નાટક માટે મળ્યું ત્યારે ૧૬ મતપાટી લેખકો પણ શાદ પડ્યા અને તેના તરફને વિશેષ હમક વધ્યો. સન ૧૯૨૮ સુધીમા તેની જનમેલમ નાટ્યકૃતિઓ ખાટ ફરી બે વખત તે જ હનામ મેજાવવા તે આગમણી થયો.

કુદરતની બચવા પાસે તેનું માથુ હતો છે જીવન જેનું છે તેનું તેના નામ સ્વર્ણમાં આલેખનાર તે અજબ કીર્તિયાચર છે. માનવ મહત્તિના શુદ્ધ કાચાઓ ઉકેલી તેનું રમ્ય તાદસ્-તાથી પોતાની નાટ્ય કલાકૃતિઓમાં તે ઉવારે છે. રહેરના કૃત્રિમ જીવન કરતા કુદરતને બોલે ઉછરતા અમેરિકાના હબસી-ઓના જીવન તેને વધારે સ્વાભાવિક અને સરખ લાગે છે. પીડિત જનોની લાગણીઓ અને ભાવોને વ્યવસ્થા કરત તેનું નાટક 'રાહેરના હોન્સ' અમેરિકામા ગણત લોકપ્રિય થયું છે અને એ જ નાટકની ઉવારેલ રીનેમાન્ડિંગ અમેરિકાની પ્રવનને મંત્રમુગ્ધ કરી નીધી છે.

આ નાટકો પોતે લખ્યાં છે એનું જ નહિ પણ તેમાં નટ તરીકે કોતરી હવ્ય પ્રકારની અભિનય કલા માટે પણ તેણે ખૂબ કીર્તિ મેળવી છે. ન્યૂ યૉર્કના 'શ્રીમંત ઈલિય' થીએટર' સાથેના તેના સંબંધ ૧૯૨૫ થી આજસુધી ચાલુ છે. આ નાટ્યકારની ઉગરેલ જીવન ઇંગ્લાંડની સ વર્ષ નેટલી ગાડ છે; એટલે અમેરિકાને તો તેના પર હાલુ ધર્મી આસરો છે.

—શયસિદ્ધ કાનજ સહાઈ

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્ય

*** તરણ વર્ગને કદાચ એમની યોગી યોગજ હશે, પણ આપણા પહેલાંની પેઢી પર એની બહુ કીર્તિ અસર રહેલી છે, એ શ્રીમદ્સિદ્ધાચાર્યજીએ પઠેદારમાં સ્થાપેલા શ્રી શ્રેયસાધક અધિકારીવર્ગે ગુજરાતના બહેર જીવનમાં

એક વખતે ખૂબ મહત્વનું રચન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. 'પ્રાતઃકાલ', 'મહાકાલ', 'ધર્મસ્વરૂપ', 'યમદુઃ' આદિ માસિકો તથા એ વર્ગની બહાર પડેલી પુસ્તિકાઓએ ગુજરાતની આધ્યાત્મિક બાલુને સફળ બનાવવામાં ધણી હિસેસો આપ્યો હતો. શ્રીમદ્સિદ્ધાચાર્યજી પછી એમના પુત્ર શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજીએ આ વર્ગનું આચાર્યપદ સ્વીકાર્યું હતું વ્યાખ્યાનો, નિબંધો અને કાજનો આદિથી તેમણે શ્રવણસાધક વર્ગની પ્રગિયળ ખૂબ જમાવી હતી પોતાના પત્ની શ્રીમતી જયદેવીના સહકારથી સ્ત્રીજીવનમાં પણ દેશન સંસ્કારે રેડવાનો એમણે પ્રયાસ કરેલો. એમના આકર્ષક અવસાનથી એકલા શ્રેયસાધક અધિકારીવર્ગ-ને જ નહિ, ગુજરાતભરની સરકારી જનતાને ખેડ મળે છે.

ઉલ્લી સહીમાં એ ધાર્મિક મનાહો વક્તા, તેમાંથી શમ-મોદનસાવનો અદ્વયમાજ, શમખૂ પવનદંડની ધર્મસંસ્થા, સ્વામી દયાનંદના આચરમાજ, મંદમ બેંચેટરની થીઓરોડીઃ એ ચાર સામાન્ય મનાહો આ શ્રીમદ્સિદ્ધાચાર્યેની શ્રી શ્રેય-સાધક અધિકારી વર્ગ તથા શ્રીમત્સુત્રામ રામનું મંદલ એ બે ગુજરાતના વિશિષ્ટ મનાહો આચાર્યશ્રીનું ઈન્કિતવ, આચાર્યશ્રીનું પોતાનું તથા તેમના અનુયાયીઓ અને શિષ્યોનું સાહિત્ય વમેરે દર્શાવે છે એટલે શ્રેયસાધક અધિકારીવર્ગે ગુજરાતના જીવનમાં મહત્વનું રચન બોગવે છે. શ્રીમદ્સિદ્ધાચાર્ય પછી તે વર્ગના આચાર્યનું પદ શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજીને અર્પણમાં આવ્યું હતું તેમના શિષ્યવર્ગમાં ગુજરાતમાં પડિસો અણના વિદ્વાન પુરુષો છે, જેવા કે ડાહ્યાલાલ ભાસ્કર, એક્સનદાસ કળીયા, નર્મદાસકર મહેતા, કૌમિકશામ મહેતા, નમીનદાસ સંધવી વમેરે તે સર્વ ધાર્મિક કૃતિના લેખા ઉપરાંત ઉચ્ચકામિ-ના તત્ત્વચિત્રકો અને સાહિત્યમેવકો તરીકે વિખ્યાત છે એવા વર્ગના આચાર્ય થયું એ નહોતું જેનું તેનું સંદ્યામાય કે નહોતી નેનીતેરી મહારે જ્યાંબહારી માટે મન તો શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રા-ચાર્યજી એટલે એક આદર્સ રોહીજન, આદર્સ સરકારીજન અને આદર્સ સર્જન હતા. એમનું આધ્યાત્મિક રંગે રંગાંબું આસામાન્ય સીલજન એમનું અદ્ભૂત આકર્ષણ હતું. પ્રભુ એમના આત્માની સદ્ગતિ કરે.

(જીવનચિત્ર)

—ચદ્રસંકર નર્મદાસકર પંડ્યા

હિંદી વહાણપટ્ટાની પડતી

*** આજે તો એ કલોગ છેલ્લો સાસ લઈ રહેલો છે, ખૂબ ધન્ય-ના જન્મ આસપાસની સરીઓ એનો ખરો મુવલુકજ હતો. સીકા ને રોગનો જ્યારે ધંધોગી (Galley-ships) ચલાવતાં પણ મહેતા શીખ્યા, ત્યારે ભારતનાં વહાણો આફ્રિકા તો શું કેક મયદેશ (Mexico) સુધી પણ ખેડાવે હતા. સિકંદર અને દાગ જેવા સમ્રાટોએ હિંદી વહાણોથી જ પોતાનો કાફરો બોલો કર્યો હતો.

હિંદ સાથે સપર્ક રાખતી એ વહી મંસ્કૃતિઓને ઇન્સાગના આનંદભરી વચ વધે બગર અદ્ભૂત પરીચય.

મિસરના પ્રેક્ષા શાળા દેવેન્દ્રે એ અવધી દેખેના કિનારે છેડાયો ને એના વસન્દેમાંના એકે કચ્છી ગાદી સ્થાપી ત્યારથી કચ્છુ વદાણુવજુ દખ્ખીયાં આવ્યું, જે આજ લગી યે રહી રહ્યું છે. આને પશુ એના વદાણુ નાગબારી (નીકીમાર), માલનીવા (માલદ્રોષ), સર્ગાગીર ને બેટીઆથી માડી, હિંદના બધાં બદરે હપરાંન બારેન (બદરીન), કનીચ, બમરા, જગબાર, મોંબાસા ને માડાગાચરથી લઈ હેડ ડરબન, મોઝાંબક, મુરશ (મોરિંગમચ), અને લિડી સુધી વેપાર ખેડતા ફરે છે અને એ કચ્છેગની વંશપરં-પરાનુન કુળજતાને લીધેજ કચ્છના કારીગરોએ 'રંજ-મની' રીમર બાધી એ કીસક્યની પ્રતીતિ આપી છે.

પણ કચ્છમા તેા એ રાકયતા હવતુ રહી છે એનુ કારણ, સર્વોપરિ સત્તા તેના આતરજહીવટમા ડેઈ ગીતે દસ્તક્ષેપ નથી કરી મકતી એ છે જગદાર ફતેહ-ગદગદના પુત્ર હુરોગજાને અયેજ લગ્નકર સામે ચડાઈ કર્યા પછી કમાન મંકગરોએ કચ્છ રાજ્ય સાથે જે કશરે કર્યા છે તે અનુગાર સિદ્ધિરા તરખા એ Foreigner Territory તરીકે જ મણાવ છે, જ્યારે બાકીના હિંદુસ્તાનુ એગ નથી રહ્યું નેપાળ અને ભૂતાન મિરાય આરા હિંદુસ્તાન પર અયેજ સના સાંભેઓ છે અને એને લઇને હિંદી માલ હિંદી વદાણુમા જ જ્યારે ઇંગ્લંડને કિનારે થોડકબ ડોરવા લાગ્યો ત્યારે ત્યાના વેપારીઓએ એ માલ નીખળવતા હોયોગે માથેજ હિંદી વદાણુવગ માથે યે પીકાર વહા-ન્યો ને શાગકચનાએ બનેને સાથે મૃદુ ધુધરજાડયો વધુ દુર જવું તેા કયા રહ્યું પશુ ૧૮૫૩મા જ જ્યાં હિંદના વદાણુને મહાજાગીની ગળ્યા ૩૨,૨૮૯ ટની ત્યા ૧૬૭૭મા ૮,૬૪૭ થઈ ગઈ ને જે વદાણુ વટે નેવસને દુકાંદગરનુ ધુધ દાવું એ 'નિહટરી' નેના વદાણુ નીખળવતા એ હોયગના આજ તેા કોણુ બાંધે કેવા યે આકડા કપાઈ ગયા હશે

કચ્છ રાજ્યના ઇંગ્લેર મિ બ્રુખમટીએ પોતાની જ કદોષી ડિઝાઇનથી કચ્છના મદાન-આશી માટે ખામ તૈયાર કરેલી વાજ 'રંગમતી' જ્યારે મુખાઈના બારામા આવી ત્યારે દેશી વદાણુવટાના અને વદાણુના બાધકામના ઉલોગો બાગ-તમા ધંતો બદરે કડાઈકાઈ થયા હતા. દેગ્રી કચ્છી કારીગરોએ દંદવી 'રંગમતી'ની બાંધ ની તમા અરસી મળવટ બેગા બેગુ તેા સિદ્ધ થઈ જ અનુ ઇત્તે કે અ ઉભોએ ને જશૂય ચવચ આપવામા આવે, રાષ્ટ્રીય મૂલે એકડી રંગમા આવે અને રાષ્ટ્રીય ઉલે મોનો વિકામ સાધવાની ઉત્કટ ઇચ્છાવાગ

કચોખતિઓ એમા રસ લેતા માવ તેા સહીઓ પહેલાં ધીકતા ચાલતા એ ઉલોગને પુનઃજીન મળે અને પરદેશી વદાણુને વેપાર વહાણો, રીમરો, રીમરોઓ અને ચાટ ઇચ્છાદિનું બાધમય જતે દિવસે હિંદમા પશુ ગયવ બની ન્ય.

હિંદને વદાણુ બારાને ઉલોગ, યોગ્ય અને ગાદાદાનં પતગ જ્યારથી દરયા પર તરવા લાગ્યા ત્યારથી તુમ્મો એથી એક માન્યતા પ્રચલિત છે યોખડ અને પોલાદના વદાણો વસાજની મદદથી તત્તાં અને જડપથી માર્ગ કાપતા, એને લીધે, લાકડાના વદાણોને કપયોગ થવા માંડયો અને તેથી એ બાધવાનો ઉલોગ પણ કુદરતી રીતે જ નષ્ટપ્રાય થયો.

'બોન્નો કોનિકલ'મા આ પ્રશ્નની ઝીણવટથી ખીમાંસા કરતા મિ. એસ એમ. કાપકીઆ જણાવે છે કે 'માત્ર પોલાની વદાણુના કરતા પશુ વધુ નાગકાર કેટલાક તરવેા એવાં હતાં જે ને લીધે આખણુ વદાણુ બાધવાના ઉલોગનો નાશ થયે હતો. યોખડ અને પોલાદના વદાણુ આપણા દેગમા આવ્યા, વદાણુમા વસાજનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો વગેરે તેા અનેક કારણોમાના એકાદ એ કારણુ મળાવ.'

'વદાણુ બાધવર બાધવામા પહેલવહેતું લોખડનું પતર ૧૭-૬મા વપરાયું પરંતુ ઇંગ્લંડની ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ પછી જ એ ઉલોગનો વિગમ સારી રીતે થયો એમ કહી શકાય ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ પછી ઇંગ્લંડમાં ઉદ્યોગો ધણુ વધ્યા, યાંત્રિક ધુમ એડો અને તેથી માલના હપાદનમા બીજા અનેક મુદ્દાઓ વિચારવાની જરૂર પડી તેવાર બનારો કયા બાધરોમ કાલજરી એ તે વખતનો મુખ્ય પ્રશ્ન નહોતો, પરંતુ કાચો માલ કયાથી મેળવવો એ વિગાસણુમા નાખે તેવા પ્રશ્ન હતો હિંદમા કાચા માલની વિપુલતા તમા તૈયાર બનાવટો માટેનું વિગાળ બલ્લર હોવા વિચેની જ્યારે ઇંગ્લંડના લોકોને પ્રતીતિ થઈ ત્યારે તેા હિંદ જવા આપવાના દૂ ક માર્ગની અને ઝડપી સાધનો માટેની બગરાણુ થઈ પડી'

હસ ૧૮૩૩મા કલકત્તાના કલકા સાદસિક વેપારીઓએ એકઠા થઈ 'ઝીમ ફંડ' નીચુ નવાનુ રાફ ર્યું અને એ ફંડ જે થાય એ ઇંગ્લંડ અને હિંદ વચ્ચે ૧૮૨૬ પહેલા નિયમિત રીમર સર્વિસ દોડાવવાનું સર કરનાર કપનીને એટ આપી દેવું એવી યોજના વિચારાઈ બોર્ડ ઓફ ડાયરેક્ટર્સની અનુ-મતિની આગાએ હિંદી મંપરસય સરકારે તેમા ૨૭,૦૦૦ રૂપિયા બધાં અને ફંડમાં ધીમે ધીમે સારી રકમ એડી થઈ રાકી ઇમ. ૧૮૨૫ના બોગરસની ૧૬મી તારીખે ઇંગ્લંડની એક કપની તારફી 'એન્ટરપ્રાઇઝ' નામની રીમર બ્રીમાય બંદરી હિંદ આપવા જમી કોની મુસાફરી તેા સાવ નિષ્ફળ ગઈ, કેમકે કલકત્તાની સોસાએનીની દેહલી માર્ગે 'એન્ટરપ્રાઇઝ'થી પૂરી પડે તેમ નહોતુ, તેથી દૂ તેને ન મળ્યુ પરંતુ ઇંગ્લંડની કપનીને આવી નિષ્ફળતાથી અચંચર બોટ ન્ય તેવું દોષાથી હિંદી મારકરે રૂપિયા ૬,૦૦,૦૦૦ની રકમ આપીને એન્ટરપ્રાઇઝ

એ

છટલીની આઝાદીનો અણુનમ આશકે

ની માની મરજી એને પાડી જના-
વવાની હતી; એના બાપની મરજી એને મક્કર કે
વડોલ જનાવવાની હતી; પણ તાકતનબંધ એના હાથ
સાધુના ઠંડા મક્કમાં પ્રવેશાવ્યો રહેવા, કે સદ્ગુણની
તેની અજાન છાત્રના ચોસા પાળવા નહોતી સર્વમ્મ.
પોતે કદ જાતનું અપન અપનું એનો ગોરિયોએ જાતે
જ નિર્ણય કરી લીધો હતો.

એનું પતન છટલી ત્યારે ખાનાખરાબીની ટેલે
પહોંચ્યું હતું. દક્ષિણે રથેન, મધ્યમાં પોપ અને ઉત્તરે
ઝાંઝિયાએ મળી એની આખી કમર તોડી નાખી
હતી જે જુલુજુલ મણકા પચાવી પાડી મુરતાક બની
રહ્યા હતા. એચાર નાનાં સ્વતંત્ર રાજ્યો રહ્યાં હતા,
તેને પદરપદ અગડવામાંથી ઉચાં નહોતા આવતા.
‘માતા છટલી’નું તો તેમને સ્વપ્ન સરખું થે નહોતું.
ઉઘારનો કોઇ ઉપાય રહ્યો ન હતો. લાચાર થયે
છટલીને એ ત્રણે મીઠી સત્તાઓની પીંખાવટ સદન
જ કરવી રહી હતી.

પણ સદનશીલતાની જે કંઈ દહ તો હોતી જોઇએ
ને? છટલીના પોતાના દર્દનો ઉપચાર થયો તો દૂર
રહ્યો, પણ એ દર્દની આદ પણ ગોમાથા ન નીકળી
શકે એવા તાણા તેના ઉપર દેહકાયા લાગ્યા. જરાક
ગો બોલ્યું કે કેદખાનાની દીવાલો તૈયાર જ. પાત-
વાનમા છટલીએને ફાસીને માથે લટકવા લાગ્યા.
મુકત છટલીના સ્વપ્નથી જે તેના શાસ્ત્રો મુજબ બેઠા
હતા. ધર્મચુરએ તો જરૂર લોકોને હતું આચારન
આપી રહ્યા હતા કે, ‘પ્રભુ બહુ સાફ કરશે.’ પણ
એમના પ્રભુના નિષ્ક્રિય હાથ સક્રિય બને ત્યાં સુધી
દવે છટલીની શદ જોઇ બધે જોમ નહોતું રહ્યું; કારણ
દક્ષિત પ્રભુમાં વહેલો મોડો મરફતેથીનો જે પુરસો
પ્રગટે છે તે છટલીમાં પ્રગટ થઇ ચૂક્યો હતો.

નાદિત જુગી મત્તાઓનો અંત આણી છટલીને
મુક્તપ્રાણ જનાવવા તેના પુરોએ દવે પોતાનું જૂન
રેડી અનાવતા, પરાધીનતા ને અન્વાયની દીવાલો
કમળે જનાવવા ને નોડી પાડવાના સક્રિય પ્રયાસો

આદર્શ. એ વેરવિષે પ્રયાસો સંગઠિત જનાવવાનું
કામ પ્રખર પ્રવેશતાવાર જિએવ મ્પાટસિ (એ હાથ
લીધું. ‘નરુણ છટલી’ નામનું મંડળ તેણે જમાવ્યું જે
એ મુજબ તરફથી એ જ નામનું ગોખનિયું તેણે બદલ
પાડ્યું રાફે ક્યું. છટલીના જુવાનોને તેણે દેશાદેશોનો
જગ્યાના માંડયા: ‘જીવન કામના નામે નદિ, માત્ર
છટલીના નામે ખડ થાઓ.’ ને એના કંડ નીચે
નવલોકિયાનાં ટેળાં ને ટેળાં જમા થવા લાગ્યાં. સાંબી
મુદતથી પરાધીનતામાં જકડાયેલા દેશની મુદત્તિલી
એકસામરી ભરગીબૂત થવા લાગી. પરંતુ છટલીને
સ્વતંત્રતા હતી સીખવાની હતી, એવું માનતા એના
શાસકરંગે મ્પાટસિનો એ ઉત્થાનની અધવચ્ચે જ
ઉપાડી લઇ દેશનિકાલ કરી લીધો ને પોતાની જાતને
વધુ સલામત રાખવાની ચુસ્ત પેરવોળી કરવા માડી.

રાષ્ટ્રોત્થાનના આ ઘટનાચક્રે જ ગોરિયોને કુમાર
વધમા તેના અવનનો નિર્ણય કરાવી દીધો હતો. દેશ-
નિકાલ મ્પાટસિની પાતો એ દેહભયે દેશે જ્યોત્ષ્ણા
સાલજાતો. એના પુરતકો જ્યારે ને જ્યારે મળે ત્યારે
ત્યાંથી માગો, લાવી એનું ખાનગીમા પારવણ કરતો.
ઘણીવાર એને મનમા ને મનમાં પોતે છટલીના એકાને
પર દુરમનો સામે લડતો હોવાની કદવનાઓ જતગતી.
ને એ મૂત કરવાની આણી ન આવે ત્યાંસુધી એ જાંથી
ભાવાતક કદવનાઓ હૃદયને એક ખૂણે સંધરતો જતો હતો.

એનું આણું નામ જિએવ ગરીબાદડી. ગોરિયો
તો માથાપે એનું લાડમાં પાડેલું નામ. છટલીના
નાઈસ ગામમાં ૧૮૦૭ના જુલાઈની ૪ થીએ તો જ-
ન્યેલો. ખાપ ને દાદો બંને વેવારી કપ્તાન હતા,
એટલે ફરજનો ચાદ, અથાક જળ ને નિર્બીક દ્વિમન
સાથે સાગરનો શોખ પણ તેનામાં હીતરસો. નિશાળે
જવાને જલ્લે દરિયાકિનારે પડ્યા રહી, મ્પાટસિનીના
પુરતકો જાંચવામાં અચર તો વદાણોને બધા જેમ આખ-
તેમ નચાવતાં દરિયામાં એકાં પડતાં મોતને જોઇ રહેવામા
તેને એક મળ આપેલી. સિનિજમા દેખાતાં ટપકાંમાંથી
ચેનવંળી જેમ ફરી નીકળતાં વદાણોને એ અગીટ

ગરીબાદી

નાકી રહેતો ને પોતાની રંગદર્શી બિંદગીનાં સ્વપ્નાં ઘડતો.

ગોરિયો નિશાળે નવ ત્યારે શિક્ષકનું આવી જવતું.
ફાવે તેમ વતે, સાથે બીજા પિદાર્થોએ પણ તોફાને
ચડાવે. એક વખત તો એ જણને સાથે લઈ એક તરા-
પાયા તે રોમ નાસી જ્યાં હાપડી નીકળે. પણ એક
પાદરોએ તેના આપ પામે આડી પાનાં પાછળ પડાણ
હોડાવી ત્રણેને પાછાં આણવામાં આપ્યા.

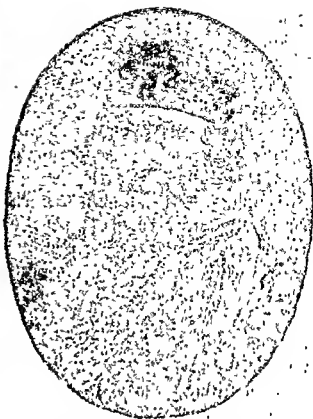
અસ. ત્યારથી ગોરિયોએ નિશાળમાં જવાનું સ-
મૂળ્યું માડી વાળ્યું. જાપને ખજાર પડી અને કારણ
પૂછ્યું તો તેણે પુસ્તકોનું બદાનું આપ્યું. નવા પુસ્તકો.
લેવા આપે પૈસા આપ્યા, પણ એ પુસ્તકોને બદલે
એ પૈસાની એણે બંદૂક ખરીદી લીધી. હવેથી દરેક
તે બંદૂક સાથે રખડવા લાગ્યો.

જાપને થે આથી લાગ્યું કે એને લાલ્ચપવમાં
સાર નહોતો. ત્યારે એને જોડેવા સામાં મ નો ના-
મરજી છતાં ગરીબાદીએ તો ખાસારી થયાનું જ પસંદ
કર્યું. બાલપણથી જ ફરિયાની તેને કાષ્ટ અનુભવ મોદિના
લાગી હતી. જોડેસા, રોમ, બ્રિસ્ટલ, ફર્નરીસ ને
દોન્સ્ટાડીનો પછત્તી સફરો ને ખેડતો થયો.

એ સફરોમાં પણ રોમની મુલાકાત, લીધી ત્યારથી
તો તેની લાવનાર છિ કંઈ જોર લાગણી હોડી. ત્યાના
બંદિયોમાં તેણે નવો અંદેશ ધાવ્યો. રોમ તેને સંયુક્ત
ઇટલીની પ્રધાનમંત્રી સમું લાસતું ને તેમા થે જ્યારે
તાગનરોય નામના દેશબક્તોને તેને ત્યાં ખેડો થયા
ત્યારે તો કોઈએ જોયું નહોતું. શોધતાં થે નાદિ થયા હોય
જોડેસા આનંદ તેને હાવળો દતો. ત્યારથી તેનું મૂલ્યું
દેખું માતા ઇટલીને નિશાદિન જાણે પ્રાર્થનું રહેવા માગ્યું—

Beloved, O men's mother, O men's queen,
Arise, appear, be seen.

પછી તો એ એક વદાણનો કપ્તાન થયો. એ

જારસામાં, ફ્રાન્સની રાજ્યકાનિની ગીજી જે સામે.
ઇટલીમાં પણ કાનિનો પ્રયાસ થયો. પત્નીન લાળ
ઇટલીઓનોએ પોપ ને ઓસ્ટ્રિયાના ગેરસાસન સામે
જળવો પોકાર્યો. પણ કમનસીબે તે નિષ્ફળ ગયો.
ઓસ્ટ્રિયાનોએ જળવાયોરોને ઘાસ પેટે વાદી નાખ્યા
છનોઆ, પાદુઆ, પાવિયા ને ટુરીનીની વિદ્યાપીઠો
પર તાજા લગાવી દીધા. પોપ ગ્રેગરી સોળમાએ
પોન્ટિફિકલ સ્વયંસેવકો બિલા કરી, સ્ત્રીબાળકો શુદ્ધ
દેશને માટે માથું બીચકનારાઓની કલ્પ ગણાવી. જેમની
કલ્પ ગોચ ન જણાઈ તે જેલમાં ગોધાયા ને જેલ
માટે જે બચકર ગણાયાં તેમને દેશનિકાસ કરવામાં
આપ્યા. સીવમને કારે ઓખો દેશ નિરતબળની થયો.
મજકતે દેને ફરી એ માતા ઇટલીને પ્રાર્થવા લાગ્યો—

Italy, what of the night?

ને કારમી નિઃશબ્દતા માણે એનો જવાબ આપની,

Ah, Child, Child, it is long!

પણ એ નિરતબળતામાં થે એક ઝીંજો અવાજ

માતા ઇટલી માટે ઘર દીધું ને પત્ની મુલ્કાનું બલિદાન હોમનાર. ગરીબી બદનક્ષી અને
કારમી વિટંબણાઓ સહન કરનાર અને મોત સિવાય કશો બદલાની આશા ન રાખ-
નાર એ જર્મનઈની સ્વરફરોશી આજે થે જગતની જીવાનીને શાફૂરને છોટણે રંગે છે.

સંભળાવે સતત આહુ રહ્યો હતો ને તે ઇટલીના અલ્પ-
નમ દેશભક્ત ગિસેપ મ્યાર્સિનીનો. ઇટલીની જીવાતીને
તેણે થોક ને થોકઅંધ પ્રાણપાત સાદિત્ય પીરચું હતું.
કાળા વિપાદભરી આંખો, વાળ્ય લગાટ, વિરાગ લગાં
ને કમળીય રીતભાત સાથે જગત ઉપર અજ્ઞ કાળૂ
પરાવતો આઝાદીનો એ ફરીર ચિંતક હતો, સંન હતો
ને ઇટલીની નવી પેઢીના પયગંબર હતો.

એની મથામણે ઘેરેઘેર આઝાદીની જંખા જગતની
દીધી હતી. માસેસમાં રહે માભામની આરાધના કરતો
એ દેશભક્ત યાગક જેટલો જ અર્ધકારથી પર હતો.
ઇટલીએ તેના હૃદયનો એટલો કળતો મેળવેલો કે
આખી જિંદગી તે આપરિણીત રહેલો. પોતાના સિદ્ધાંતો
તેણે કદી રખાસત કર્યા નથી. પણ એ સિદ્ધાંતોના
વાચનારને ઇટલીમાં તો કેદ થા ફાંસીને ચોગ્ય જ ગણ્ય-
વામાં આવતો હતો.

કળાન ગેરીજાદીએ આપા એ વતનપરવતની
પહેલી મુલાકાત પોતાની માસેસની સકર દરમિયાન
લાંધી. બંનેના જીવન જુદાં હતા, શિલ્પજીવન હતું, પણ
આખરી ખેચ તો એક જ હતું. એક દુષળો, પાનથો
છતાં આખોમાં અખૂજ જગાલાલથી, બીજો દરિયાની
છાતી ખૂંદી અહીંખમ પદાસી દરતા ને તાકતભર્યો.
પહેલાના આફ્રોએ પીત્તની તાકતમાં ભણે પાણુ પૂર્યો.

એ દિવસે મ્યાર્સિનીને આજીવન સાથે આપવાની
ગેરીજાદીએ કળસાત આપી. સિદ્ધે સિદ્ધને તુર્ત માપી
લાંધો ને ગેરીજાદીને તેણે એ જ વખતે જીનોઆ
રવાના કર્યો, કારણ બળવાની બધી પૂર્વનૈવારી ત્યા
સંપૂર્ણતાએ પહોંચી હતી. વસાહતો સુકાની દેસનું
સુકાન સંભાળવા પાછો ફર્યો.

પણ ઇટલીની દુર્ભાગ્યપરંપરા હતી પૂરી નહોતી
અર્ધ. રવાંનગમની દેવીનું અપર દલુ ચે કમાય જાણું
રહ્યું હતો, એટલે બધી મજબૂત નૈવારી છતાં એ બળવો
પણ નિષ્ફળ ગયો. અનેક મરાથા ને અસંખ્ય જેલોમાં
પુરાયા. જીવાન ઇટલીને ફાંસીમાં એકા પ્રેરણા પાના
મ્યાર્સિનીને ત્યાંથી દેશનિકાલ કરવામાં આંખ્યો. એ

મ્યાર્સિનીને મર્યાદા, પરંતુ ત્યાંની સરકારે પણ એને સંધ-
રવાની ના પાડતાં આખરે એણે ઇચ્છકું ચરણ ધીપું.

બળવામાં ગેરીજાદીએ આગળપડતો ભાગ લીધો
હતો, પણ એનું એ સદ્ભાગ્ય હતું કે તેને કોઇએ
એળખેલો નહિ. ને એનો લાભ લેવા તે વેશ પલટાવી
નાસી છૂટ્યો. જંગલો અને પહાડો પસાર કરતો ને
તરીને નદીઓ પાર કરતો તે નાસ્તે જતો હતો, પણ
અંતે બળવાના એ સુકાનધારીની યાત્રા મતાધીશોયી
જીપી ન રહી ચકી. તરત તેની પાછળ ભસુસો દો-
ડાવવામાં આવ્યા ને તેનું માણુ કાપી લાવવારને જગદે
ધનામ આપવાની જાહેરાતો કરવામાં આવી.

રસ્તામાં પોતાની જાતને છુપાવવા બનતી સાવ-
ચેતી રાખતો રખડતો રખડતો ગેરીજાદી દસ દિવસે
માસેસ પહોંચ્યો. અદાર કલાક ચર્ચાકાળિયા આજથી ચે
વંચિત રહેલો એ ત્યાંની શ્રેરીઓમાં આધવા લાગ્યો.
ફરતાં ફરતાં અચાનક એક છાપું તેના કાષમાં આપ્યું.
એ વાંચતાં તેમાં પોતાને ઇટલીનો જાદરવરિયો ગણી
પકડી લેવાનો દુક્રમ છપાએલો એવો.

દેશમાર્ગી ગોન પાછળ પડ્યું હતું, અહીં તેના
માટે કેદખાનું રાહ જોતુ હતું. છતાં ગેરીજાદીએ
દિમત રાખી. પોતાનું નામ ખલલાવી તેણે ગિસેપ પેન
સખ્યું ને નકવી રાહ જોવા લાગ્યો. એ તક પણ
મળી મળે ને આજાદ રીતે જીટકી, રાધે દ જાનેરો પહોં-
ચવા ૧૮૩૬માં તે દક્ષિણ અમેરિકા જીપડી ગયો.

તેના ત્યાં પહોંચવા પાદ નવ જ મહિને બ્રાઝી-
લની પોર્ટુગીસસતા સામે બળવો ફાટી નીકળ્યો. રાધે
આન્ડ ડો સુધીના અંતે પોતાને અન્નસત્તાક જાહેર કર્યું
ને હુદની શરૂઆત થઇ. ગેરીજાદીએ એ હુદમાં પો-
તાના અનેક દેશવાસીઓને કેદમાં પડતા ને કપાઇ
જતા જોયા અને તેના ચિત્તની સાનિ' કીડી મળી.

ખાતગી સૈનિક નરીકે કામ બાળવવાની તેણે
પરવાનગી મેળવી ને એક મજલો નૈવાર કર્યો. પો-
તાના આદર્શ મ્યાર્સિનીનું એ મંજીવાને તેણે નામ
આપ્યું ને અંદર દલિવાર વગેરે ભર્યો, જાર ખલાસીઓ
સાથે બાજિતની શાહી સત્તા સામે લડવા તે મેદાને પડ્યો.

અનેક વખત એ કાપલ થયો, મારો ચે પડ્યો, પણ
પોતાની કર્તવ્યબંધાને એણે જરા ચે મેળી. પડવા ન
દીધી. અન્નસત્તાક પ્રાંતને આવી દમદર્દીયા એણે આપેલા.

માથને લીધે તેની નામ ;
ના ઓગે દેસાઈ ગઈ.
શાહી સત્તા પશુ હવે
નેને ખૂબ ભયકર ગણ
સા વાગી

આખરે ઝાંઝી
લીડિયોમા તે કેડ પક-
પો સ્વાયંત્રીને જ
દિનને એ તો નાગી
છપ્યો, પણ તે લીડિયો
સહેલી સહ જતા તે
પાછો પકડાઈ ગયો
ત્યાના અધિકારીએ આ
ખતે તે જાણી થી
ઠકુઠ અદર બટકા-વો,
સામીતોના નામ આપી
દેવા તે ધોડાના આ
ધુકથી ફટકાગામા
આવ્યો, પાછી વચ
નરફા લામા આવ્યો
ને જાન પશુ ધણ
મીતરો વરસા વામા
આ-મા પશુ છેડ સુધી
નેજે દંડા જ કર્યો
માડ માડ એક

મિત્રનો લાગવગથી તે
આ જેનમાથી છૂટ્યો પોતાને રતે જતા એક ખ
હતને ત્યા એ કોડી પીસ રોકાયો એ ખેડૂતની એકનો
એક પુત્રી આનીયા ઝંઝીયાદરી પર ખૂબ મુર અનેલી
આજે એને નજરે જોયો ત્યારે તો તેના દર્શને પાગ ન
વસો ખેડૂત તોખમની આનીયા ઝંઝીયાદરી જેની
જ આદર્શપ્રિય, ખડન ને માદની ન્તી અને એ
મીરા વચ રહેલી હિંમત નજાહ અને ને પિછાપી,
એ રૂપ કરા જો વચમાયો જોગા થયા

એક જ મનનો પોપાક, એ જ મન ની મુક
આને અને જ જાન ને આગે મલિત એ નોડ આપી
ચાલી નીકળ્યુ ઝાંઝીલીડિયો આની ઝંઝીયાદરીએ
કપાક નોકરી કર ને કરારો કરો પણ ત્યા તે જુએના

કાળી વિધાનમંડળી આજો, બંધ લાટ, વિશાળ
બાથ અને કમ લીધ મીનમાત સાથે જાન પક
આજળ કાપુ પશવતો આઝારીતો ફરીર એ
રસમિ ની ચિતક દતો, સત દતો, અને
હટવી ની લી પેડીને પચગગર દતો

ઇટલીનો સ્વાતંત્ર્યદેશ
આનંદભાઈ રામચંદ્રી

અને જા ને આર્થિકસમાધી પ્રેમ
મીથી એ રાતંત્ર્યવાનને એ

ગોતા ને સોરેરને રગીને મૂર્તિમત કરી તે અખતમ લીર ઝંઝીયાદરી

જોના સિદ્ધાંત જુદા દના, છુટા છુટા એક દુગળો, પાતળો છના આજોમા અમુક
જાવાભાયો મીજે દિગા ની ઝાલી ખૂદી જોતો અહીખમ રદા ની દદના ને નાકન મયો
સિદ્ધિ મિદને તુર્ન માપી લીધો ને રહેલાના આનને જાન ની નાકતમા જાળે પ્રાપ્ત ફો

આરીઝની જુનમાગ સત્તા સામે મગ ની આગ જની
કાંકી રાતગવના દરેક પ્રવામને દમદર્દીથી દેના ઝંઝી
યાદરીએ નરત તેમા રાજા ની દીવ પોતાની છટાતિ ને
ટકડી બિચી કરી, ને જમવાના નન સુધી એકા ને
યા સાથ આતુ રાખો

જશવા ની પરિમમામિ મતા અધિકારીઓ ને
માનઅનંદમામી નાજા સની વિગાળા ગવાનના વાઆ,
પપ્ત ઝંઝીયાદરીએ ગમગાની દીડુ કે 'જાને જે કહ કયુ
ડે તે પમા કે માન માગે નદિ, પત નમ માનવનાથી
પ્રગણે જ કહ્યુ છ અને ને માએ જ ખુસ કરવો નેવ
ના માગ મગી માગે દું માંડ ત્યારે અદર્થી છગે
મધ નકુ એલી મારી માગણી મદાય ગયો"

અધિકારીઓને તો એ માગણી જાણવાપણમાં કોઈ જાતનો વાંધો ન હતો. છટકીના વિચારમાંથી ઝેરીખાટકી દબાઈ જઈ ગઈ હતો. તે કહેતો, 'પરાધીન માનવતાથી ઉભરાવા કરતાં તો છટકી વેરાન હોય એ હું વધુ પસંદ કરું. પરંતુ, દબાઈ જાય એમ મને શ્રદ્ધા છે.'

ઈ. ૧૮૪૮ની સાલ કંઈ અનોખા જ રંગમાં ઊગી. ક્રાન્તિમાં પ્રગલ્ભતા જાહેર થયું. સિસિલીએ કરેલો ખુલ્લો જળવો સફળ થયો ને મિલાનીઓએ પણ પાંચ દિવસના યુદ્ધ પછી રેડિસ્ટ્રીને દરાવ્યો. વેનીસે પણ પરદેશી સેનાને હારી કાઢી. છટકીના સુખ દેખાવો નવો પ્રકાર અનુભવ્યો. ટરકનીનો ઝાંડ કચકચ અને પેડમોનનો રાજા ચાર્લ્સ આલ્ફર્ડે પણ રાષ્ટ્રીય ગંડા નીચે પોતાની સલામતી જોઈ નેમા જોડાઈ ગયા દસ દબાર સ્વપ્સેવકો ને સાત દબાર રાજધારીઓ તૈયાર હતા. પણ 'ધર ફૂટે ધર જાય' તેમ રોમે ઓરિફાને સલામ કરી ને ચાર્લ્સ આલ્ફર્ડેને લાંબકર દાર ખાવી પડી. હતાશ થઈને પોતાના પુત્ર રિક્કર ઇમાન્યુએલને રાજ્ય સોંપી ને નિવૃત્ત થયો.

મ્યાટ્સિનીએ અમેરિકામાં રહેલા ઝેરીખાટકીને આ દહીકત લાખી. તરત, સ્વાતંત્ર્યના એ ફૂટતા પરોઢમાં નવો રંગ પડવા લાગી સરકાર પાસે વચન મુજબ તેણે વિદાય માગી. એક કોડીની ચે આશા રાખ્યા વિના પોતાના સ્વાતંત્ર્ય-પ્રપાસમાં સાથ આપનાર સ્વાતંત્ર્ય ને શિસ્તના એ પૂજકને ઓન્ડીવીડિયોના પ્રતજનોએ દાર્દિક વિદાય આપી.

ઝેરીખાટકી છટકી પહોંચ્યો. મ્યાટ્સિની પણ આવી પહોંચ્યો, પહેલો જ દરજો છટકીની કરોડ જેવા રોમ પર લઈ જવામાં આવ્યો. મ્યાટ્સિનીની ધીપણા અનુભારે 'ડાયો ઇ પોપોલો' (પ્રજા અને પ્રજા)ના નામે થોડકાં જ જવાનો તેમને પડ્યો આવ્યા. મોખરા વડા પ્રધાન, રોઝીનું ખૂન થયું. પોપ પાગસ નવમો ફિરિનાલ્નો પોતાનો મહેલ છોડી ગીલી નાસી ગયો. રોમ જળવાળેરોને કળાએ આવ્યું. તરત તે પ્રગલ્ભતાકે જાહેર કરવામાં આવ્યું. મ્યાટ્સિની તેનો પ્રમુખ ચૂંટાયો. બંધારણ સમિતિ સ્થપાઈ ને ઝેરીખાટકી તેનો સભ્ય બન્યો. રોમાન પ્રજાઓએ જાહેર કર્યું કે તેઓ માત્ર રોમાન નહિ પણ ઇટાલીઅન હતા ને આખા ઇટાલીને

સ્વતંત્ર જનાવવાની તેમની જવાદારી હતી.

પરંતુ છટકીની આ જવાદારી કોઈ મત્તાને પોપાય તેમ ન હતી. નાદેરા પોને તેમને કચકચાતા રંગના ક્રોધા, સ્વેન તેની સાથે જોડાયું ને ઓરિફા તો એ માટે પો નદી વહેલી જ એજીઝી ચૂક્યું હતું. અને છતાં ચે દબાઈ જાય તેમ પ્રગલ્ભતાકે ક્રાન્તિ પણ એ જુલ્મચારીમાં સાથ આપ્યો. રોમ વેરાઈ ગયું.

એક સિવાય જાણનાં આશા છેલ્લા શ્વાસ કાઢી હતી. ઝેરીખાટકીએ દબાઈ આશા નહોતી છોડી. ને નિતાન્ત જમ્મ જોય તો પોતાને સમુજાવારી સોંપવાની તેણે માગણી કરી, પણ બંધારણનામે તે મંજૂર ન કરી, એટલે માત્ર ખાનગી સૈનિક તરીકે તેણે યુદ્ધમાં સાથ આપ્યો. પણ રોમ નો દાવથી જવા બેઠું. નાસી જવા સિવાય બીજું કોઈ જાહે ન રહ્યું ને છેવટે તો એ જ કુપાય અજમાવાયો. રૂઢીપંડા વેરે મ્યાટ્સિની નાસી છૂટકો રિવેટરોનકે ન સંપર્શે એટલે ઇટાલીનું ઇશરું લીધું કામ હુરો તે ઉત્કૃષ્ટ ભાગિયાનાં સ્વપ્ના નેવા લાગ્યો.

આ બાબુ ઝેરીખાટકીએ નવું લશ્કર જમાવ્યું શરૂ કર્યું. તેણે દાકલ કરી, 'જિરાફો, જેને કાન્તિ પ્રિય છે તે મારી સાથે જોડાઈ શકે છે. વતનની દાઝથી સજગતાં તમારાં અંતરો સિવાય મને ખીંછી કશી જરૂર નથી. ને મારી સાથે જોડાઈને પણ તમાને ચેસા નહિ મળે, આશય નહિ મળે, ખોશાક ખબ પડતો નહિ મળે. મળશે જૂખમશે, યુદ્ધો ને કટકોં માટે મરી શીટવાની સોનેરી તક.'

હુખો વતનથી સજગતાં સધળાં ફિલ ફરી ઝેરીખાટકીના નેમ નીચે જમા થવા લાગ્યાં. પ્રિયતમા આગીદાર ને પાંચ દબાર વતનપ્રેમી જુવાનિયાઓ સાથે એ ચાલી નીકળ્યો ઝેરીખાટકીની કંધાર તરફ. એ પાંચ દબાર ને જે ઇટાલીઓને નાખૂદ કરતા માર લશ્કરો નાજળ પડી ચૂક્યાં. એક ત્રીસ દબારનું, બીજું ચાર દબારનું, ત્રીજું છ ને ચોથું એ દબારનું.

વળ સત્તાઓની દૃષ્ટિક્ષક નીચેથી છટકતાનું હતું. છ દિવસ થયાં ઝેરીખાટકી ને તેમના સાથીઓએ ખાધું નહોતું. શકથી તો આખે અંધારાં આપનાં હતાં. વાળ કંધારી પુરવઠેથી થોડે જોડેથી આનીટાની તળાઈમાં તો સૌથી વધુ જોળામમાં હતી. માથે ઝીંધ્યાં હાંપનાં ને પા

છળ એજ દાનતથી માનવગણસો દોડના. તેમને આશ્રય આપનારને યે ફારીની સન્ન જાહેર ચઢ્યો.

સકળતાની અનિશ્ચિનતા છતાં પોતાને ખાનર કે નજીબાને નય ચઇ પોતાના દેશજનોને આગ મીયાતા જોઇ ઝેરીઆટડીનું દૈયુ પીગળી દીધું. તેણે કહ્યું, 'સેનિકો, મને માથ આપવાની કંજસાથી હું તમને મુક્ત કરૂં છું મો ઘેર પાઠા ફેરો. પણ જોટલુ કરજો કે છટપીની નુસાગ ને શરમભરી રિયન કરી વિમારે ન પાડના'

એક પછી એક સાથીદારો ધરતો રતો લેતા ગયા છેવટે માત્ર ખસો જ જણ જત્યા તેઓ તો મગણિયા દના એમના માથાનાં મોચા મૂલ જાહેર ચયા દના

જયદી વેલીમ પહેલો જવાની આશાએ એક અજવાળી રાને તેઓ હોડીમા બેઠા, પણ ઑસ્ટ્રિયન ફરકરે તેમને જોઇ લીધા ને પાછળ પડ્યું લડાઇ ચાલી નેગમી આઠ હોડીઓ દુપાડો દેરાઇ બાકીની કે પકડાઇ ફક્ત ઝેરીઆટડીની હોડી આવીટા સાથે પીળ નવ માખીઓને વધ નાગી જઇ શકી દુરમનના બદર રેવેન્જાને કિનારે તે નાગરાા બધા ઉત્તર દિશામા વેનોમ તરફ આશા પણ આવીમની તળીઅત આ નકમાગથી વધુ બગડી હતી તેનાથી ચવાતુ પણ ન હતુ ઑન્ટ્રિયનો તો તેમને ચોકકા જેમ સૂચના પાઠા જ પડ્યા દના. માત્ર પોતાની ખાનર નવ જિંદગીઓ ખનરામા મુકાતી ઝેરીઆટડીથી ન જોઇ શકાઇ કચાને મને તેણે નવે માથાઓને રક્ત આપી દીધી

પરંતુ એ કમનગીનવનો આમોડ શિતર કરવાનો પેનરો તો વહેલો જ રચારૂ ચૂક્યો હતો ઝેરીઆટડીથી છટા પડતા જ એ બધા ધે ઑન્ટ્રિયનોના દાયમા પકડાયા. 'નવ કજો જોદો' ઑસ્ટ્રિયન પ્રિન્સે હુકમ કરી દીધો એ પોતી રેતાળ જમીનમા જરા વારમા નવ બદકાએ પોતાનુ કામ પતાવી શીધુ નવ ખાડામા નવ લાશ પડકારી મઇને ચવાતુચની અખનાની લગપાઇ કરવાની કીમતના જાણે પ્રતીક હોય તેમ આજ જીવાન ને એક કિશોર પર માટીના નવ દીંગ ખડકાઇ ગયા.

આ ખાતુ લા માન્ડ્રીઓવાના રતે જ આવીટાને છનવીપ જુગાયા બાગ્યો ઝેરીઆટડીએ પહેલી તકે એક અડું જોધી કાટયુ ને આવીટાને એમા આશ્રય આપ્યો. ખીજ જ પળે એણે ચિત્રકાલની નિદ્રા વધ લીધી. એના હંસા દર્શન પણ દિન વગીને વરી વધ

નજર દાગના જેવો અવકાશ ઝેરીઆટડીને ન હતો. એક લત્તા એટલ પાસેથી તેણે કફન માગ્યુ ને બનેએ માથે મળી તેની મૂંઝી ફફનકિયા કરી પ્રાર્થના કરવા જેટલો યે સમય ન હતો એ જોઝારી પળે કળર પરથી માટીની એક ચપટી ઉડાવી, છેદની નજર નાપી લઇ ભાગ્યુ ઝેરીઆટડી તાખડતોખ આવી નીકળ્યો. ફક્ત પરાધીન છટલી ડી યારે જ આ હુલ્લભગથી તેનો અંત આણતો જત્યાઓ એમ કહીએ તો ચાહે

સાડનીસ દિસલગી એ પોનેટ્ટિનોના અખાત પાસે રખડ્યો. દિશાજન્ય ચિત્રો એ ચાલ્યો જ જતો. કિયાવેગી પહેલવાના ત્યાના અફસરે તેને કેદ કર્યો પરંતુ હોકેએ છટલીના આ દિવાનાની એડી વનો વિરોધ કર્યો 'તમે એની મદનાનુ અનુકરણ કરો, એમ ન ચાય તો એને માન આપો. પણ આપણા છટલીનુ એ ઝીરવ તો ગણો જ' ને ઝેરીઆટડી ત્યાથી છટ્યો. તે માડિનિયા આવ્યો, પણ એ તેને ન સંવરી શક્યુ આથી તેણે છટલી છાડવાનો નિર્ણય કર્યો એવાયે કિનારે એક વદાણ ને પડતું હતુ તેમા એ જઈ બેઠો ને દેગબધુઓને સંદેશો આપ્યો, 'હું જાઉં છું, પણ છટલીને જરૂર પડશે ત્યારે પાછો ફરીશ' દેશબધુઓએ 'હીના છટાલવા'ના દર્પણેથી વચ્ચે તેને વિદાય આપી.

૧૮૬૯ના સપ્ટેમ્બરની ૧૬મીએ એ ટ્યુનિસ બેઠ્યો, પણ ફ્રેંચોએ તે સામે વાધો લીધો. જિબ્રાલ્ટર મયો તો લાના આગ્રેજ ગવર્નરે પણ આઠ કલાકમા કિનારો છોડી જવાનો હુકમ ફરમાવ્યો. આથી તે કાવમાના એક વદાણમા અમેરિકા મયો.

પાંચ વર્ષની ગેરદાગરી બાદ તે પાછો પોતાના વન નાઇમ આવ્યો લારે છટલીની રાજગેતર જતી બુની જ માજ મનાઇ હતી ઑન્ટ્રિયનો સામે ક્રાન્મનો બુધ નેપોલીઅન છટલીમા ભનયો હતો. તુરીનના મગ્ન ચિકટર ઇમાન્યએવ પોતાના વિચક્ષણ રાજમત્રી કાપુચની મવાદથી નેપોલીઅન નેડે સલાદ કરીને ઑસ્ટ્રિયનો મામે તેને મદદ આપી હતી

કાપુર છટલીના જગરો રાજકાણપટુ પુરુષ હતો. ક્રાન્મની સલાયથી તેને છટલીની મુક્તિ સાધવી હતી. ઝેરીઆટડીની તેણે મદદ માગી ને તે તેણે ખુશીપર્વકે

અ

જંગલજીવનની એક રંગરસી વાત

હિંદીકાંતી રાતોની મંખમતી કાળાશ, કાંટાળી વાડો વચ્ચે પતનથી ધનનંતરું તાપણું અને પાણેલાં પશુઓને તેમના કાળા પાલકોની ગંધ, એ વાડ પાછળ જ આંટા મારતાં એ પ્રાણીઓની નજર અને નાકને બરી દેતા દતા.

જરબ અને શિયાળાંએ પશુએ ગંધ પારખી હતી ને એને લખને મજનારી ભાવિ કિનણી માટે આનંદની ચીસો વાડવા માંડ્યાં દતાં. જિજ્ઞાસોનું ટેણું થોડે એ દૂર ગંધથી બીને પસાર થઈ ગયું, પશુ આ એ પ્રાણીઓ તો તે તરફ બેઠકાર જ રહ્યા. એમની નજર તો વાડ વચ્ચે ભેલેલાં માંસલ શરીરો પર જ ચોટી રહી હતી.

અસાર સુધી તાપણુથી તેઓ બીતાં રહ્યાં દતા. પશુ સિંહ જ્યારે બૂખ્યો થાય છે ત્યારે કેળી પરવા રાખે છે ? એણે ને એની સદસ્યરીએ ગ્રહ્યાર આટા તો એ વાડની આસપાસ માયાં, પશુ પછી સિંહથી ન રહેવાય. એણે જોરથી ઓળંગ કરી અને જંગલના જ્યાં અવાજોને ફગાવી દેતી એ દવાને કંપાવી રહી.

વાડમાનાં બધાં જાનવરોને ગંધ તો પહોંચી જ દતી. આ અવાજ થયો એટલે એક પૂછાયા બધાં તરત બરાણ ગયાં ને બરાણ વાડવા લાગ્યાં, 'ધદ, ધદ' કરતા મુગાતી રમેવાળો તેમને વચ્ચે લાવવા પ્રયાસ કરવા લાગ્યા. ત્યો તો જડ્યાં ફાટી, લક્તી કેશવાળી સાથે સિંહ પહેળે પંજે વાડમા ઠેકી પડ્યો. પંખના એક જ ધાએ તેણે ગરદન ચીરી નાખી ને એક દોર નીચે પડ્યું.

તરત રમેવાળો ભાલા સાથે તેના પર તૂટી પડ્યા. મુગાતી જમ્યો જન્મે ત્યારથી જ લાલચ ખમીરો હોય છે. પહેલા ધાએ સિંહના બધા પર સહેજ અસર કરી. બીજો ધા તે યુવાની ગયો ને ત્રીજા ભાંધાનું પાનું ચાંતથી મગડી નાખ્યું. એક મરતીર દેખાતો જુવાન વધુ આગળ આપ્યો. સિંહે પહેલાથી થે વધુ એરેથી ચળંગ કરી ને એના પંખનો એક જ ધા એ જુવાનને જિંદગીભર લુલો બનાવવા પૂરતો ચમ પડ્યો.

પશુ ભાલાના ધા એટલા વધ્યા કે સિંહ એ બધાનો સામરો સામનો કરવા અરાકત બન્યો. થોડી વારમાં તેનું શરીર ચોપાળે આંગણી જેવું બની ગયું. છેવટની એક બલંકર વાડ માટી તે જમીન પર ઉધડી પડ્યો ને વનરાજની અદાથી જ મોનનું શરણ લીધું.

આ સુદ દંડે જતાં વૃક્ષલ દત્ત. એટલે જ ઉરકે-શએલા મુગાતીએને વાડ ગદાર રહેલો સિંહણો જ્યાલ નહોતો રહ્યો, પશુ બીજાં પ્રાણીઓ કરતા સિંહણ સિંહની સવિરોધ અર્થમાં અધીગના હોય છે એટલે સિંહની છેલ્લી વાડ સાથે તો એ વાડમાં ફૂટી આવી

ત્યે ? મુગાતી પાસે ભાલો એકએક જ હોય છે ને એ તો જ્યાંએ સિંહ પર પાપરી નાખેલા, ફાટી આપે એ સિંહણ તરફ જોઈ રહ્યા. વેર લેવાની સિંહણની તૈયારી રપટ દતી. કોથથી ધૂજતો તેનો પંખે વીંચયો ને એક મુગાતીના રામ રમી ગયા. એ પત્યું કે બીજા એકની અંદણ જેની છાતીમાંથી લોચો કાટી નાખ્યો. એમ ને એમ બધામતો અંત એ આણી દેત પશુ ત્યાં તેને પોતાના એકલવાયાં જમ્યા સાંભળ્યાં. તેને થયું કે વેરનો બદલો પશુ ખરાખર લેવાયો દતો એટલે વધુ કરવ છોટી કમ તેણે શરીર સંકોર્ષ ને બાંટ જ પળે વાડ ફૂટી ગય.

એ જ વખતે એક સાદસી જુવાને સિંહની લાશમાં પડેવાએલો એક ભાલો ખેંચી કાઢ્યો ને નાસતી સિંહણની પીઠ પકડી. લાગ કાવતાં નેમ સાધી એણે જોરથી ભાલો ફેંક્યો. સિંહણે ગળું તો બચાવી લીધું. પણ એનો ખલો આખો ચીરાણ ગયો. થોડી વાર એના અમજમાં ચક્કર આવ્યા, પશુ ત્યાં બીજા મુગાતીઓની

સિંહની સહચરી

કલાકો સુધી પરસેવો ફેલાયો જાત મળેતો મીઠો મળિયો સિદ્ધલે ઝડપતી જોતા જરખો ખીલકુપ તેવા ન હતા

યે કાકિયાગી એને કાને પડી, એમ્ને અમલ વેદા છતાં યે પગ પર વિશ્વાસ મૂકી પોતાનો અને પાડો પકડનારાઓની વચ્ચે અધાનનો પડો વધારતી એ નાસી છૂટી.

જ્યાં વધુ નાનું વીકરી જરૂર ન જણાઈ, ત્યારે એક ગીચ ઝાડીમાં જઈ સુરક્ષિત સ્થાને એ બેઠી ને ના ચાટવા લાગી. વળી તેને જન્ય આભર્યા ભગલાખળુ યે ચતા આબુ દત્ત એમ્ને એ જોડ નરક બિપડી

રસ્તે જ જિજ્ઞાસુ એક ટોળુ પડખે થઈને પસાર થતુ જોયુ આખુ ટોળુ તેણે પમાર ચવા ફીધુ. છેક છેલ્લી રહેલો માદા પર તેણે પેનરો અજમાવ્યો, પણ ખલાના ધાએ એ પેનરો નિષ્ફળ ખતાવ્યો ને ઉત્તર માદાની ખરીઓની ઝડી ટપોટપ તેના ડીઝે પગ્યા માડી ત્યાં સુધીમા તે આખુ ટોળુ તેને ફરી વળ્યુ એમની લાતોમાંથી માઠ તેણે છૂટકારો મેગ યે

રસ્તે એક દરણુ તેણે નજરાવ્યુ, પણ એ યે છન્ટી ગયુ, કારણ પવનની ગધ તેને વહેલી પહોંચી ગઈ એમ ને એમ સાર પડી ગઈ દહ જન્ય આપે તેણે કઈ ખાજ મેગવ્યુ ન દત્ત શરીર પણ

કળતુ દત્ત એમ્ને ઝાડી પાસે એ ડામ ખાસ મેગી. તેના નરખન ફૂવા દતા, પણ આખની ખાકીઓ દળુ માગ પાથર જેની જ રિથ દતી.

દરથી પસાર થતુ જિજ્ઞાસુ એક બીલુ ટોળુ તેની નજરે ચડ્યુ પોતાની નજીકમાંથી જ એ પમાર ચવાનુ ધારતી એ જોસી ગઈ, પણ ટોળુ તે હૂ ને હૂ ચાલ્યુ ગયુ એટલામાં સામેથી ધૂમ ઝાઝો ડોળા દેખાયા. ઓક્કમ એ મુગાતોઓ જ ટોળે પાણી પાસા આવતા દતા એમના ટોરો દતા પણ રસાદુ અને હુટપુટ વેન લાનચ તે ચલ આની પણ નરત ભાયા ન અમલતા પાના તેને ચાદ આ યા થયોલા ધા પણ એને ઓઢા નહોતો સાભરતો, એમ્ને દળવેક મળીને તે કાટાળી ઝાડીમાં સરી ગઈને ગચ્ચો તસે જના પડી

ત્યાં કિરમતે ભૂવા યુ દોષ એનુ લાગા ગો અને વિચિત્ર છતાં મુદર નળાકદા સીંગડાવાળુ એક દળુ તેની માએ જ નાસતુ આની અટકયુ એને જોતા જ તેના જાધા વિચારો દળી ગયા જખમનુ દઈ એ ભૂતી ગઈ અને અજેઅગનુ ઝન સાચી એ ફૂટી એ જ પથે દરજાના શરીરમાં ધાય જેમ તેની દાદ પેમી ગઈ

સિદ્ધ ગુપ્તેશમાંથી પાણી પીવા મરી. ગરબાએ તેનું અતુકરણ કર્યું.

પણ એ હરણની પાછળ તો જરબોનું આખું ટાળું પડેલું. સિદ્ધે અધવચ્ચેથી પકડવેલા શિકાર એમનાથી સહન થાય તેમ ન હતું. ટોળામાંનું દરેક જણ માનતું કે શિકારનો હક્ક પોતાનો જ હતો. એમની લુચ્છી આંખોમાં સિદ્ધને જાણ થઈ તરત દેખાઈ આવ્યો ને એનામાં રોજ જેટલી તાકાત ન રહી હોવાનું પણ એ કળી ગયા. પછી તો એ બૂલે જ શાના? એનો માર્ગ અવરોધી બધા તેને ફરતું કુંડાળું વળાડ્યું. સિદ્ધના મોં પર કશો ફેરફાર ન જણાયો. એણે શો નિશ્ચય કર્યો? હશે એ તો કોણ જાણે, પણ પૂછીના પછડાટ સાથે ફાટતા જવાળામુખી જેવી તેની ગર્જના જાણે સંભળાવી રહી હતી ‘હટો, હટો, માર્ગ કરો.’

પણ એની કોણ દરકાર કરે એમ હતું! જરબોનો જ એ શિકાર હતો. એ માટે ક્યારીક્યારી એ શ્વાસભર દોડ્યા આવ્યા હતા! એના પાછળ એમણે કલાકોથી પરસેવો ઉતારેલો ને, હવે છેવટ મીઠો કાળિયો આ સિદ્ધ ગુપ્તેશની જાણ? એટલા બધા પરિશ્રમનું ફળ સિદ્ધને તેઓ કાઢ રીતે લેવાયવા દે તેમ ન હતું. ખુદ સિદ્ધને પણ ટોટા પીસતાં એ પાછી પાની કરે તેમ ન હતું.

જાણેલા આખા ચે ટોળામાં જાણે મૂંઝો ડુંકમ ફરી વળ્યો. સધળા યે સમજૂતી પર આવી ગયા હોય તેમ ભવિષ્યની કામગીરી માટે તૈયાર બની બિલા. પણ ખરી રીતે તો એમણે દિશાબૂલ જ કરી હતી. સિદ્ધ ગુપ્તેશને તેટલી ધવાએથી હતી છતાં તેનું બળ હજી

સાવ પરચારી નહોતું ગયું. તેમ એ દેખાતી એટલી બધી થાકી પણ નહોતી ગઈ. જરબોની એ શૂંઘલામાં તેને ચોક્કસ માનસિક લાગ્યો. ને વળતા સ-આગની સદચરી એ અપમાન કેમ સાંધી રાકે?

જવાળામુખીના પેટ-માંથી ઓગળેલા લાવા જેમ જાડીની કળે તેમ કોધના ભજન સાથે સિદ્ધ હિંમતી નીકળ્યો. ઝડપી વેરોળિયા જેમ થોડી પળેમાં તો એ આખા ટો-ળામાં ફરી વળી ને પાછી

શિકાર સમાવળા આવી બિલી રહી. જરબોમાંના કેટલાક તો ફરી કદિ કાઢ મિલકણ સામે ન થવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ ચાલતા થયા ને કેટલાક પોતાનાં જખમો આટલા દૂર જઈ બિલા. અપમાનનો બદલો સિદ્ધને મેંતો પી રહ્યો.

બાનુ સમ

• અન્ની •

જીવનપ્રભાતે અમિત ઉર્મંગે,
તેજ પ્રકાશિત અંજેથંગે,
નવસ પ્રભાતે કામલ રંગે.

બાનુ સમ ઉગરે.
ગમનશુંજી કાળ ભરંતા,
કર્તવ્યાસિ આજ અરંતા,
મધ્યાહને એ તેજેવંતા.

બાનુ સમ તપજે.
સાંધકાળે ગૌરવ શાળી,
જીવન સફળતા હૈયે ધારી,
સમદૃષ્ટા સમ રહી અવિકારી,
બાનુ સમ શમજે.

‘અન્નાત’

સિંહણ પણ સાવ કોરી નહોતી રહી. તેના ગળા, ખભા ને પીઠ પર ઉઝરડા પડ્યા હતા ને તેમથી લોહી નીતરતું હતું. ફરીવાર આવા ને આવા જખમો થાય તો તેની રદાસી શક્તિ પણ ચાલી જાય એમ હતું. ને ધવાએલા પ્રાણીએ તો નંગલમા નજરે ન ચડવું જ મુનાસિખ છે.

પણ સિંહણને એ જગ્યા છોડતી દુબકર હતી. બાકી રહેલા જરખોની સંખ્યા બહુ ઘટી ગઈ હતી, છતાં મુરાદ ગોળી નહોતી પડી. શિકારની માહિતીનો આખરી તોડ લાવવા જ જાણે એ કટિબદ્ધ થયા હતા.

ને આ વખતે બળકરતા કળથી કામ હોવાનો તેમણે ધગદો કર્યો હતો એક જણ સિંહણ સામે ધસે સિંહણ

તેના પર વળે એટલે પાછળથી બીજો આવી પહેચે થીજા પછી ત્રીજો. વાર વારના એ ઉઝરડા. ગયકા ને ધાથી નિર્ભય થતી સિંહણ હવે દિમત દારવા લાગી

તેની પાછળ જ ગીચ ઝાડી આવેલી હતી જેમા તેના વદાલસોયા બચ્યા બૂખ્યા આવોટતા હતા. તેણે કોઈ રીતે લા પહેચવાનો મહત્તમ નિરધાર કર્યો. રતો લાખો ન હતો, પણ હટકવું અપદ હતું; કેમકે જેવી તે પીઠ ફેરવે એવું જ જરખોનું આખું ટોળું તેને પીંખી નાખવા તૂટી પડે એમ હતું.

ફરી એક વાર તે ફૂટી—પહેલાં કરતાં જમણાં અનુલથી; બાજની સકાય એટલી કામગીરી બાજની, ટોળું એકઠું થાય ત્યાં સુધીમા તો શિકારને ઘસડતી એ ઝાડી સુધી જઈ પહોંચી. પાછું ટોળું એકઠું થાય ત્યાં સુધીમાં તો ખેરના એક ઝાડને પીઠ દબ તે લડવા તૈયાર થઈ બેઠો. તેને પોતાનો હવે દિમત આવી ગઈ હતી ને બચ્ચાના રમરણે અનુલ પણ પુષ્કળ બચાવી ગયું હતું. હવે કોઈની નાકાત નહોતી કે તેની સામે મોરચા માટી શૂકે. તેની આંખો હવે ફરી ગઈ હતી. જરખો પણ કંઈ તફન બેવકુફ નહોતા. સદગતિથી તેઓ પણ મામતો પામી ગયા. સિંહણને ફરી ફૂદવાની જરૂર પડે તે પહેલાં તો તેઓ ગચ્છત કરી ગયા. સિંહણે એક 'દાશ' ખેંચી અને લયકાતી છતા

પરતીતેવારી અને સાવચેતી સાથે એ એરિકસ હરખા પર તે ફરી

સર્જડ જડળે શિકારને ધમકતી એ બોડમા પહોંચી. થોડી વાર બચ્ચા એક ગેત્ર કરી, તેમને ખવડાવી એણે રાતનો ઉત્તરો ઉતારવા આખો મીચી અને બચ્ચા હરણની ઉત્તરણી પાછળ મંડ્યા.

દિવસ ચડ્યો ત્યામુખીમા તેણે ઉંડ ખેંચી કાઢી ને પછી બચ્ચાને લઈ બેપડી તેનું ગળું બળાતુ હતું એટલે પાણીના નવેશ તરફ એ વળી. થોડાક જ રસ્તો કાપ્યો દશે ત્યાં જરખોનું એક ટોળું સામે આવી ભાગ્યું તેનું જખમોથી ભરપૂર ડીલ અને લયકાત પગ ભાગી તેઓ તેની પાછળ પડ્યા મોતની પ્રતિજ્ઞાવા જાણે પહેચેથી જ પડી જતી હોય તેમ મીધો પણ ઉપર લડવા મંડ્યા.

સિંહણે જરખોએ પકડેલા પીંછાનો હેતુ પરખી લીધો હતો, પણ રવભાવસદજ ગીરવ અને બેદરકારીથી એણે ચાલ્યે જ રાખ્યું. જરખોને લાગ્યું કે સિંહણ હજી સાવ નહોતી પરવારી એટલે તેની વધુ પૂંઠ પકડતી માંડી વાળી. સિંહણ પણ દમામબેર નવેશ સુધી જઈ પહોંચી ને પાણી પીવા મંડી. બચ્ચાંએ પણ તેનું અનુકરણ કર્યું.

લાખો વખત સુધી તે લા ને ત્યાં પડી રહી. ધડીકમા જખમો ચાટતી ને ધડીકમા પાણી પીતી અચાનકવાર એકાદ હરણ પચ્ચાનાસતું તેની નજરે પડતું. તે ધણોયે

યાત્રા કરતી, પણ તેના મુદ્દાલ જનેલા શરીરમાં ચોટ લેવા જેવો દમ રહ્યો ન હતો. શું શિકારી છવનનો અંન આપ્યો? એને પોતાનો પે કાસકા પડ્યો. વ્યથાભરી આંખે એ બચ્ચાં સામે જોઈ રહી.

પણ એ સ્થિતિ ઝાઝા વખત ન ટકી. તેના કાન સરવા બચ્ચા, દયા મંઘી જોઈ પણ તે કરી જાતરી ન આપી શકી. છતાં એની તૈયારી નિષ્પ્રયોજન તો ન હતી. દૂરદૂરથી એક આકાર આગળ વધી રહ્યો હતો. થોડી વારમાં જ સ્પષ્ટ થયું કે કોઇ પ્રાણી તેના તરફ આવી રહ્યું હતું.

પહેલાં તો એ આપતા પ્રાણીની ઝડપ બહુ જ જણાવી હતી, પણ હળવે હળવે તે ધટતી ગઈ. મીંચોસાનાં ઝાડવા વચ્ચે આવી એ ઓગ્કિસ દરણું આટક્યું ને માથું નમાવી ઊભું રહ્યું. ઝાડવાં પાછળથી મિલકળ અને બચ્ચા પણ તેને અનિમિષ જોઈ રહ્યાં.

હજી એક કંપારી ખાપી ને પછી શાંત થઈ રહ્યું. લાગતું હતું કે એ ધવાનો નાહું હોવાં જોઈએ.

સિદ્ધાળુ હળવે રવાનો આગળ વધી. બચ્ચા એની પાછળ ચલા. દરણુને મારવો હતો એ એક વાત હતી ને એને નાસવા દહને મારણું એ જુરી વાત હતી, એટલે એ ખૂબ સાવચેતીથી આગળ સરતી ગઈ. વળી એને જખમો પણ હજી સાલતા હતા ને આ દરણુનાં અણીદાર શોગડાનો વધુ એક પણ જખમ ખાવા તે નાસા જ હતી.

આટલી તૈયારી અને સાવચેતી પછી દરણું બચે જ શાનું? લોહી અને માસાં મધ આવના બચ્ચાં પણ આગળ દોડી આવ્યા. સાસ પરિવાર પેટ ભરા ખાધું અને પછી બચ્ચાને ગોઠમાં સમાવતી સિદ્ધાંતે એ તદ્વચીએ આરામથી પધારી કરી.

(અંજલિ ગ્રામીણ)

‘શિવિન’

અનિવાર્ય મંજોગોને હીધે તંત્રીના બપોળના પ્રવાસનો ‘મારી નજરે’ નો હપતો આ અંકમાં આપી શકાયો નથી; આવતા અંકથી તે નિયત સ્થાને ફરી ચાલુ થશે.

ફાટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

ફોટોગ્રાફરો વિષય અગ્રાણી વિચારી તેની શોધમાં મટી ચિત્ર ગોળવણું એ ચિત્રસર્જનની એક રીત છે. એકાગ્રતા, ગેધક શિષ્ટ અને લંકનો ઉપયોગ એ તેના આવરક બંધો છે. પરંતુ કેમેરા અને લટકાવી કાઢપણ ચોક્કસ લક્ષ્ય વિના ફરતાં ઊભાં જગતનો એકાદ વિષય નજરે પડતાં તેને તાત્કાલિક ઝડપીને પાલ ચિત્રસર્જન થઈ શકે છે. ફરેક વ્યક્તિ પોતાને અત્યુક્ત યદ્દતિ મદલ્ય કરે છે. ફોટોગ્રાફી રીતે, ચિત્ર એ ચિત્રધારની રસદાનિનું જ પ્રતિબિંબ હોય છે. ચિત્રસર્જન કેમેરા નથી કરતો પણ તેનો વાપરનાર જ કરે છે.

બાઈ ટી બી. ગોપકરના ફોટોગ્રાફ ‘નમતા પહેરે’ સ્ત્રીમત્તાથી ધર તરફ વળતું ગામના નેણીજામાંથી પસાર થતું ધેરાનું ટોણું નમતા વહેરાનું અચ્છું નાતાવરણ રખું કરે છે. ખજે લાકડી ટેકવી ઘેરાને ધર તરફ વાળતો તેનો ખાલક તેમજ જાળકને ફેડમાં તેડી સાથે ચાલતી સ્ત્રી એ ચિત્રના આકર્ષણમાં કમેરા કરે છે. મિનિટિય અને ટ્રિગ્ગર સારાં છે. ચિત્રના આદરે બહુ નિયમનો વર્ણુ-tone-કંટારી રીતે જ કાળો હોવાથી ચિત્રનેદ્ર પર જોવાનું ધ્યાન સ્થિર થાય છે.

‘કુમાર’ની હરીફાઈમાં વહેરણીજાના ફોટોગ્રાફ અગ્રાણી આવેલા છે. પરંતુ બાઈ કંટુ સાવ વહેરણીજાનું ચિત્ર ઉપ-

નવવામાં ડીક સફળ થયા છે. વહેરાણું બીમ તથા પાછળ આડું પરેડું બીમ બંને કલકાનુવરી દિશામાં વહેરાં હોવાથી એક પ્રમાણે કચિદર રચના ચિત્રમાં આગોઆપ બને છે. બંધાવેડ પણ નિયમને અનુરૂપ જ છે. પરંતુ ચિત્રમાં દિવાનો અમાવ હોવાથી ચિત્રનું અરધું આકર્ષણ માથું બંધ છે.

બાઈ નરેન્દ્ર બસાણી (આવનગર) નું ફોટોગ્રાફ ‘જીવન-ગાન’ વિચારપૂર્વક પોટેલું જણાય છે. અને પાપી પાનાનાં દાગ શિવાયનાં બીજાં બંધો છુદ્ધિપૂર્વક જ ચિત્રમાંથી કમી ફરેલાં દોષ તે પ્રદેશનથી ગણાય. પાનાર અને પીનારના દોષ, પાપીની ધાર અને પીનારની મુદ્રા એ આ ચિત્રમાં આર્થિક બંધો છે. કોક્કિય સહેજ ખામીનાણું છે અને નામ બોડી રીતે ભરે પડ્યું છે.

પરિણામ.—પહેલું ઈનામ: ‘નમતા પહેરે’ બાઈ ટી બી ગોપકર (અમદાવાદ); બીજું ઈનામ: ‘વહેરણીજા’ કંટુ સરજ (અમદાવાદ); ત્રીજું ઈનામ: ‘જીવન-ગાન’ બાઈ નરેન્દ્ર બસાણી (આવનગર). નોંધપાત્ર: ગુણ પ્રમાણિત ક્રમમાં: ‘ફરતા શબ’ બાઈ માણુલાલ પટેલ (અમદાવાદ); ‘ગોળાનિદ્રા’ બાઈ કોમ એસ. પધરાણા (અમદાવાદ); ‘ગરી-Big-wood’ બાઈ કેડ. કોમ. કાદરી (અમદાવાદ).

અલ્પવત બંદે

દવા અને ખોરાક

દુનિયામાં આજે મોટા ભાગના લોકો એવું માનનારા છે કે દવા અને આરોગ્ય વચ્ચે ગોઠો મંથન છે. આજે આરોગ્ય જાળવવા, બીમારીઓ અટકાવવા અને રોગો મટાડવા માટે ઘણે ભાગે દવાના જ ઉપયોગ થાય છે. રોગોની ચિકિત્સા કરનારા તેમજ દવાનો ઉપયોગ કરનારા વૈદ્યની અનેક દેશી, વિદેશી, પ્રાચીન અને અર્વાચીન પદ્ધતિઓ છે. આ બધી પદ્ધતિઓ ઘણી બાબતોમાં એકબીજાથી ભુરી પડે છે અને કેટલીક બાબતોમાં તો પરસ્પરવિરોધી પણ છે; પરંતુ એક બાબત ઉપર તો સૌ એકમત છે કે દવાથી આરોગ્ય મેળવી શકાય છે.

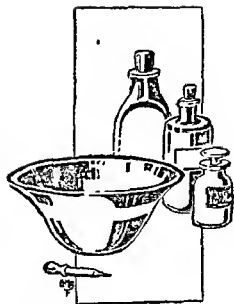
કોઈ માણસને કાર્ક પચ્ચે રોગ કે માદગી ન હોય, છતાં એ એને પોતાની તંદુરસ્તી મતોપકારક લાગતી ન હોય તો જરૂર એ કોઈ 'ટોનિક' લેવાનો આ આરોગ્યને જાળવનારી દવા.

શીતળા, કોવેગ, પ્લેગ કે ટાઇફોઇડ જેવા રોગોના વાયર (epidemic) આવતા હોય ત્યારે આ રોગની વિરોધી રસી ત્રણ લોકો પોતાના દેહમાં મળવે છે. આ રોગ 'અટકાવવારી' દવા.

આજ સુધી દરોગો ત્રણ ભાગે લેવાતી મો, નાક અને આંખની વાટે દવા આ જમાનામાં દરોગો આપવા માટે એક નવો રસ્તો ઉગેરાયો છે અને તે લોકો સટે. મન્જેકશન વાટે દવા આપવાથી, દવા પગારી લોકોમાં જઈને તેની તાત્કાલિક અસર થાય છે એટલા માટે જ આજકાલ આ પદ્ધતિ બહોળા ફેલાવો પામી છે. દવાઓને આપણે ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી શકીએ ખનીજ, વનસ્પતિજન્ય અને પ્રાણીજ.

પારો, ઓમલ ગેરે ખનીજ દવાઓ છે, કિનાઈડ, ટ્રિફ્લોઈડ અને અન્ય વનસ્પતિજન્ય દવાઓ છે, અને લુનાલુફ જાનવારોના પાત્રપરૂં એ પ્રાણીજ દવાઓ છે.

આ ચંદ્ર મોટા ભાગના લોકોની રાત્રિ પણ એ ઉપગત બાંધે પણ એવો એક વર્ગ છે કે જે એક વા જીવન કાળુને લાઇને દવાઓ ઉપયોગી પોતાની જાંઘી શ્રદ્ધા યુગની બેઠો છે એ લોકો એમ માને છે કે દવાઓ રોગોને 'અટકાવવારી' કે 'મટાડતી' નથી તેઓ તો એટલા દુઃ સુધી કહે છે કે અધી દવાઓ નિઃ પ્રયોગી જ છે, એટલું જ નહિ પણ રાખી તો નુક માનકારક અને હાનિકારક છે!

સો વર્ષ ઉપર આવા વિચારો ધરાવનાર મુઝીબ માણસો હતા. આજે, આ પ્રકારના વિચારો ધરાવતા ભુદાભુદા દેશના લોકોની સમ્પ્રદાય ક્રોડ ઉપર છે. દર સાલ આ સૈન્યમાં લાખો નવા સેનિકોની લારની થતી જ જાય છે. અજાણ્ય થવા જેવું તો એ છે કે જેમને પોતાની પ્રક્રિયમાં પળિયાં આવ્યા છે એવા અનેક શાણા, ફરેલ અને નામકિત દાક્તરો પણ આ ચળવળના આગેવાનોમાં છે. આ લોકોએ પોતાની બધી શ્રદ્ધા દવા ખોરાક ઉપર કેન્દ્રિત કરી છે.

કેટલાક લોકો એવા હોય છે કે જે ખોરાક અને દવા બંનેમાં આસ્થા મૂકે છે, એવું કારણ એટલું જ હોય છે કે તેમણે એકેનો ઉઠા અભ્યાસ કર્યો હોતો નથી.

ખોરાક અને દવા એ બંને પ્રકાર અને અંશકાંડ જેટલી પરસ્પરવિરોધી વસ્તુઓ છે એક આવે એટલે બીજો ખમણ જ પડે. આજ સુધી આ બંનેની અલ્પ ઝોડી વ્યાખ્યાઓ થઈ છે. ખોરાકની મારી વ્યાખ્યા એ છે કે શરીરમાં ગમે તે રસ્તે ચેતા શરીરને કાષ્ઠક પણ વાળ કરે તે ખોરાક. જ્યારે શરીરમાં ગમે તે રસ્તે ચેતા શરીરને કાષ્ઠક પણ નુકસાન કરે તે દવા.

'પચે એ જ ખોરાક' એવી જો આપણે ખોરાકની વ્યાખ્યા બાધોએ તો માણસ એવો ખોરાક ખાધો થોડાક અડવાડાંથી વધુ થવી જ શકે નહિ. આપણા ખોરાકમાં ફરો એ ઘણું જ આપશ્યક તત્ત્વ છે. છતાં મેં આ તત્ત્વ પચવું નથી, એ ગાંઠ આતરડાને દામ આવે છે એ જ રીતે ખનીજ તેવ (Mineral oil)

એ ખોરાકની વસ્તુ નથી; જતાં એ આંતરડાં મુંઝાણો રાખી કળાજિયાનથી પીડાતા માણસોને મદદ કરે છે. એટલા માટે એને પણ ખોરાક તરીકે માનવામાં વાંધા નથી.

આપણા સામાન્ય જીવનમાં ખોરાક અને દવા એ બંનેને લુહા પાડનારી લીટી દોરનાં થવી વખત સુસીંચન નહે છે. કેમિસ્ટો અને ફૂઝિસ્ટો દવાઓ સાથે ખોરાકો પણ રાખના હોય છે. માંખીઓ પણ સારી વનસ્પતિઓ અને ખોરાકો સાથે દવાઓ રાખે છે. કોસ્ટીવર ઓહલ એ દવા નથી, પણ ખોરાક છે; જ્યારે એન્ટીબાયોટિક એ ખોરાક નથી પણ દવા છે.

શરૂઆત કૌપિય-ઉપમાએ એમ કહે છે કે દવાઓ શરીર ઉપર અસર કરે છે. ઉપદ્રવોએ જેમને ઓસડ ઉપર મદાન નથી તેઓ કહે છે કે દવાઓ શરીર ઉપર અસર કરે છે એ ખોરાક માન્યતા છે. ખરું તો એ છે કે શરીર દવાઓ ઉપર અસર કરે છે!

થયુને આ વાક્ય વિચિત્ર લાગશે. કોઈને એમાં સમજાવવા પણ જતલાય!

એક જમાનો એવો હતો કે જ્યારે શોકો માનતા કે સૂર્ય પૃથ્વીની આલુગાલુ ફરે છે! દલે આપણે તે સારી રીતે જાણીએ છીએ કે પૃથ્વી જ સૂર્યની આસપાસ ફરે છે, અને સૂર્ય પૃથ્વીની આલુગાલુ ફરે છે એ તો માત્ર દૃષ્ટિભ્રમ હતો. એ જ રીતે દવાઓ શરીર ઉપર અસર કરે છે, એ પણ એક જુદાજિમ છે! જાપરી નિર્જીવ દવાઓ સજીવ શરીર ઉપર શી રીતે અસર કરી શકે?

તો પછી આપણે એ જોયું પડ્યું કે શરીર દવાઓ ઉપર કેવી રીતે અને શા માટે અસર કરે છે.

આપણા શરીરના નાનામાં નાના કોષોમાં માંડીને મોટામાં મોટા અવિય સુધી, જીવનનું નિયમન કરતી એક જુદા કાર્ય કરી રહી છે. એને આપણે 'કુદરત'ને નામે ઓળખીએ છીએ. એ કુદરત, આપણને નિશાની દાખવા ચોતીસે કલાક સતત પરિશ્રમ કર્યા જ કરે છે.

હવે, જ્યારે જીવનને તુકસાનકર્તા કે આરોગ્યનો નાશ કરનાર એવો કોઈ પણ પદાર્થ આપણે શરીરમાં લઈએ, ત્યારે એને બહાર ફેંકી દેવા કુદરત કટિબદ્ધ થાય છે.

આંખમાં જો ધૂળ કે કણું પડે તો તરત જ એમાં પાણી છૂટે છે. શા માટે? એ કચરો આંખમાંથી નીકળી જાય શકે એટલા માટે.

આગમાંથી મોટા ભાગના દવાઓ વેચનારા ખોતાની પામે કોઈ નાખીયા પર્વતની અવધન જરીજુરી-એમાંથી જનાવેલો, એક અનિશય ગુણકારી સુરમે રાખે છે. આ સુરમે જેની આંખમાં આંખે તેની આંખોમાંથી પાણી દડે છે! ખરીદનારને સુરમાના ચમત્કારિક ગુણો માટે ખાતરી થઈ પોતાનાં નાણાં વસુલ થવાનો સંતોષ થાય છે; કારણકે એનાથી આંખની મરમી નીકળી ગઈ! ખરી રીતે તો મરમી નીકળતી નથી કે દંડી પેસતી નથી; પણ સુરમાનું ઝેર નાણાંક આંખને ધ્વંસ ન કરે એટલા માટે કુદરત એને આંખના પાણીથી ધોઈ નાખે છે. સુરમે આંખ ઉપર અસર નથી કરતો, પણ આંખ સુરમા ઉપર અસર કરે છે!

પણ આવી રીતે વારંવાર થાય તો? આંખમાંની એ પાણી છોડનારી રસોત્પાદક ગ્રંથીઓ (tear glands) થાકીને હેનરે દતાથ થઈ જાય. દરેક વખત આવી રીતે થવાથી જીવનસંક્રાંતિ મિથ્યા બન્ય થાય; અને જે અવધનને આવી રીતે દુરુપયોગ થયા જ કરે એ માંખીએ નિરુપયોગી બની જાય. રેલવે-ઓન્જિનના ટ્રાક્ટરોની આખો વારંવાર ધૂળ, કાંકરી અને કચરો પડવાથી નહોતર થાય છે; એમની આંખની ઉપરનું પડ જતું અને સખત થતું જાય છે અને એમની જોવાની શક્તિ ધીરેધીરે ઘટતી જાય છે.

કૃત્રિમતાન મટાડવા વપરાતી, નેપાળાથી મારીને દેશોમેજ મુખીના, જુઝાવની દગતો દવાઓ આવી જ અસર કરે છે. દવાને નામે અપાતું એ ઝેર જે શરીરમાં રહે તો શરીરને તુકમાન કરે, એટલા માટે કુદરત એને જેમ અને તેમ જલસી શરીરની બહાર ફેંકી દે છે. કોઈ પણ સખત જુઝાવની એ કે ત્રણ ગોળી લીધી હોય અને સાથે આંગળું પાણી પણ પીધું ન હોય, તો પણ શરીરમાંથી બરોડથી ત્રણસેર પાણી નીકળી જાય છે. આ પાણી ક્યાંથી આવ્યું? એ લોહીમાંથી જ ખેંચાઈ આવ્યું હોય છે. જે રીતે આંખમાંથી પાણી ઝરે છે, એ જ રીતે આંતરડાંમાંથી પણ પાણી છૂટે છે.

શરીરના આ કોમતી જીવનરસ (serum of blood)ને આવી રીતે વેડી મારવાથી એ આગળ જતાં ધોમેધીમે જોછો ઝરે છે. આવે વખતે વાવરનારને લાગે છે કે દવા ધારી અસર કરતી નથી, એટલે એ તેની માત્રા (ડોઝ) વધારે છે. હેનરે એક વખત એવે.

આવે છે કે એ દવા ગમે નેટલી માત્રામાં લેતાં પશુ નેહએ એવી અસર કરતી નથી, એટલે દવા બદલવાની ફરજ પડે છે. અને આવી રીતે અનેક દવાઓ બદલાય જાય છેવટે આતરડા એા જઝડી થઈ જાય છે કે એ દવામાત્રને દાદ લેતાં નથી! આવે વખતે આપણે કદીએ છીએ કે 'દવા કોટ પડી' મોટા ભાગના લોકો માને છે એ પ્રમાણે ને દવા ખરેખર શરીર પર અસર કરતી હોત, તો જે દવાની અમુક માત્રાથી શરૂઆતમાં સહેલાઈથી દરન થતો, એ જ દવાની અનેકગણી માત્રા, એના એ માણુમ પર અમુક વખત પછી શા મારે કાર્યમાયક નથી નીવડતી?

આખો જન્મારો કળાગિયાનની દવાઓ ખાખા અને પીધા કરી હોય, અને છેવટે કળાગિયાતથી જ ઉમ્મન થએલા કોઈ રોગથી જેનું મણુ થયું હોય એવા કોઈ માણુસનું શરીર જ્યારે સંસ્પર્શ થીરે છે ત્યારે એના આતરડા અંદરથી શીંગડા જેવા સખત થઈ ગએલાં માણુમ પડે છે. છતાં જેવાં સુવાળા આતરડાં શીંગડાં જેવા સખત થયા દસી ત્યાં સુધીમા એમના ઉચર શું શું નહિ લોચુ હોય?

આ જ રીતે જુહાંજુહા રોગો પર અપાની જુનીજુની દવાઓ ઉપર, શરીર જ જુનીજુની અસરો કરે છે અને પરિણામે તે ધમાતું ને પાપમાત્ર થતું જાય છે. સહેનશાદ સાતમા એડવર્ડનો દાકતર મર ફ્રેડરિક ટ્રીવ્સ તો કહેતા કે દવાઓથી જેટલા માણુઓ મરે છે એટલા રોગોથી મરતાં નથી!

દવાઓ સામે જીતે વાધો તો એ છે કે તેઓ દુઃખને છૂંદી નાખે છે. તન્દુરસ્ત અને અજમરન લોકોને પોતાનાં શરીર સંબંધે જાડું જોણું જાન હોય છે. જેના પેટમા કાયમ ચૂંકાતું હોય એને, પોતાને હોજરી હોવાનો ખ્યાલ દરદગેશ રજા કરે છે. દરેક દુઃખ, પછી તે પેટની ચૂંક, માથાનો દુખાવો કે કમ્મરનો અસકો હોય, એનાં ચોક્કમ અર્થ છે. દુઃખ એ કુદરતની લાલ જતી છે. એ દર્શાવે છે કે શરીરમા કષ્ટક બગડ્યું છે; ત્યાં સમારકામની જરૂર છે.

દવે, એ દુઃખનું કારણ શોધી કાઢી એને દૂર કરવાને જાહેસ, ને આપણે દુઃખને જ દુઃખ માની એને કચડી નાખીએ. તો પેલું કારણ સલામત રહ્યોને શરીરમા થયું અવ્યવસ્થા થાય છે, અને ધણી વખત

નાની ફરિયાદમાંથી મોટા રોગ ઉમ્મન થાય છે. દુઃખ મારનારી મોટા ભાગની દવાઓના માણુ વાપરને પરિણામે, જ્ઞાનતંતુઓ છુટાં થઈ શરીરમા અંદરની પરિસ્થિતિના આપણને આચા સમાચાર આપતા નથી. એમામ્મડ, એસ્પીરીન વગેરે આ પ્રકારની દવાઓ છે.

દવાએ સામે નીતે વાધો એ છે દાકતર, કૅમ્પા-ઉન્ડર, કેમિસ્ટ, ફૂગિસ્ટ, નર્મ કે પછી ઘરના કોઈ માણુસની ગફલનની બેઘડી માત્રા કે ખીછ જ દવા ને અપાઈ જાય તો એનાં પરિણામો જાડું જ માંડાં આવે છે અને ધણી વખત તો બાપડો દર્દી જનન શુભાવે છે. આપણને ખ્યાલ હોય છે એના કરતાં આવા માણુસ ધણા વધારે પ્રમાણમાં ખતી રજા છે. આવે વખતે વધારે કાળજી રાખવાની જે સલાહ અપાય છે તે ઠીક છે, પણ ને આવા લયકર ઝેરો વિના ચલાવી શકીએ તો વાધો ખરો?

એમની મામે મોથો વાધો એ છે કે મોટા ભાગની દવાઓ, જેવી કે દારૂ, કૅશીન, નિફેડીન, એમામ્મડ, અનેક દેશી વિદેશી વ્યક્તિઓ વગેરે દેવ લાચુ પાડે છે, માણુસને પોતાના શુદ્ધામ જનાવે છે અને છેલ્લે વાધો એમની મામે એ છે કે એ જાડું જ ખચાંચ છે તેલાના એક રૂપિયાથી માંડીને પચાસ દગ્ગર રૂપિયા સુધી પણ દવાના આપણ પડે છે રેડિયમ જેવી દવાઓ તો એથી પણ મોઢી હોય છે.

વળી, દવાઓની સારવાર એના નિબંધાન પામે. એટલે કે જેણે અમુક પદ્ધતિના અભ્યાસ કરીને અમુક ઉપાધિ મેળવી હોય એની પાસે જ લેવી પડે છે. હેટવેડ પામેથી લઈએ તો છપ્પ શુભાવો પડે! જ્યારે યોરાક વિષે નો ગમે તે માણુસ જતે અભ્યાસ કરી, પોતાના યોરાકમા જોડતા ફેરફાર કરી, પોતાની તન્દુરસ્તી સુધારી શકે છે.

આ પાચ ઉપશન ખીજ પણુ અનેક વાંધાઓ છે. પણ આટલું જે લખાયુ છે, એ પેલા દસ કરોડ માણુસોનું દરિજિંદુ સમજવામા મદદગાર થઈ પડશે. દવાઓ વાપરવાની દેવ સારી તો નથી જ, છતાં તન્દુરસ્તી માટે ને એ વાપરવાનો નમરો આમદ જ હોય તો, દવાને યોગક જનાવવાને જાહેસ યોરાકને દવાખાવાનો કેવી રીતે, તે ફરી કોઈ વાર.

ઝેરીબાદી [અલ્પસંવાન પાઠન પાન ૧૧૯થી]

આપી. પણ જંને સદેનંશાદોએ વિલા કાન્કાની સંધિ કરી ત્યારે મટલાને તો ઊંચું જ મૂકી દેવાયું.

ઝેરીબાદીને દવે કાપૂરે પરાશ્રય શોધવામાં કરેલી ભૂલ સમજાઈ. એક દબર માણસો સાથે દોળાડોને પાછાંત એ જે રડીમરોને કળજે કરી તે સંધિા જળવાના સફળ કેન્દ્ર સિસિલી પહોંચી ગયો. રાત્રિ વિક્ટર છમાન્ચએલને તેણે લખ્યું: 'હું જાણું છું કે હું જોખમ ખેડું છું. પણ છટકીને યુરોપ વનજશે કે મેં અલંકારથી નહિ પણ શુદ્ધ રાષ્ટ્રવાદિતથી પ્રેરાઈને જ એ કાર્ય ઉપાડ્યું છે.'

સિસિલી તો એને જોતાં વેન જ આવેશમા આવી ગયું. તરન જ તેને સમુખત્યારે જનારી દેવામાં આવ્યો. દવે તો લરકર પણ ૧૨,૦૦૦ જેટલું હતું. તેણે લાગલો જ કૂચનો હુકમ કર્યો.

એ સાન મેલીટો પહોંચ્યો. રાત્રિ ફિનાન્ડ બાગી ગયો ને એ સહેલાઈથી કળજે આવ્યું. ત્યાંથી આવ્યો નેપલ્સ તરફ. તેના રાત્રને તેણે કાપુઆમા નિર્વાસિત જનવાની ફરજ પાડી, ગંધા રોજદારી કેરીઓને મુક્ત કર્યાં ને પોતાના રાત્ર વિક્ટર છમાન્ચએલને છતાં-એલા પ્રાંતોના રાત્ર જાહેર કર્યો.

એ કારત તો પોતે સરમુખત્યારી ટકારી રાકત. રાત્રાદ પણ મેગાની રાકત; પણ તેને એ લામસા જ કદી નહોતી ઊડી. દબુ તે પરાજ પર જ સૂઈ રહેતો ને રેડી ને માખણથી જ ખાણું પતાવી લેતો. માન કે પૈસાની તેને મુદ્દલ પરવા ન હતી. વિક્ટર છમાન્ચએલે તેને 'દિઝ એકસેલેન્સી' નો ખિતાબ આપ્યો. ત્યારે તેણે કહ્યું, 'એ ખિતાબને લાવક તો હું રોમ ને વેર્નાસ લામસ ત્યારે જ જાડીશ. એ છટકોના પ્રાંતો છે, નહિ કે ફ્રેંચ કે આસ્ટ્રિયનોનાં'. પ્રિન્સના હલ-કાળની જે તેણે અવગણના કરી ને 'હું તો એક ખેડૂત છું' એટલું કહેતો ખાલી દાથે તે પોતાને વતન પાછો ફર્યો.

પણ દબુ તેને જંખ ન હતો. ઘેટાંને મારવા નીકળી પડતાં, એક દિવસ એક ખડક પર આરામ લેતાંલેતાં તેની પૂર્વપરિચિત સઘળી કડવનાઓ મળગી ઊડી. પાણીમાં તોળાઈ રહેલા એ ખડગ પર પગ

ટેકવી એ જળડી ઊઠ્યો, 'ઓ, આ એકેએક ખડક જાણે મારાથી વાત કરવા માગે છે. આ એકેએક પથર મને જૂની શક્તિઓ તાજ કરાવે છે. ના, હું નથી જાણે. મને માફ છટકો સાંભરે છે.'

ને એ જ સાંભરે કુટુંબની જમી વ્યવસ્થા પોતાના મોટા છોકરા-મેનિટોને સોંપી એ આપા નીકળ્યો. 'રોમ યા મોન'નું તેણે જાનુદ લીધું. મુખપ્રાણ્ય ઈદ-લોમાથી દવે તેને સાધ્યારો શોધવા જવું પડે તેમ ન હતું. કેટેનિયામાંથી માણસો એકઠા કરી મેસિનાની સામુદ્રધૂનિઓ તેણે ઓળંગી.

પરિણામ એ આવતું જોઈતું હતું એ જ આવ્યું. રોમ પડ્યું. ફરી વાર તે આજા સંયુક્ત છટકિની રાત્ર-ધાની જન્યું—લાટિન પ્રાંતોનું સારકૂતિક કેન્દ્ર જન્યું. ને પોતાના જીવનકાર્યની પરિસ્પર્શ પર સતોપની નજર નાખતાં ઝેરીબાદીએ પણ જીવનચીત્રા સંકેવી. દ્વિમજાયા આદ્યમથી માંડી દરિયામાં પગ પમાળતા સિસિલી સુધી ૧૧ છટકિયનો એ દિવસે રડી બેઠા.

છટકીનું એ એક મદાન સદ્ભાગ્ય છે કે તેને નવો ઇતિવાસ ઝેરીબાદી જેવા એક પવિત્ર ને ઉદાત્ત વોરથી રાફ થાય છે. પુરાણી તંવારીખની એ ભૂમિ તુરંસ રાસકોને કળજે પડતાં લોકોએ પોતાનો જુઓ સાચ ગુમાવી મૂક્યો હતો. તેને પુનઃજ્યુત કરી, છટ-લીના એકીકરણનું પોતાનું આજીવનવધનું સારક કરનાર રવાનંચના એ એજખારી કરતાં, આદ્ય પ્રાચે-ની વફાદારીનું વધુ ઉત્કૃષ્ટ ઉદાહરણ મળતું મુકેવ છે. માતા છટકી માટે તેણે ધર, કાપિન, પત્ની સદાનું અલિદાન આપ્યું. ગરીબી, જાનફી, કારથી વિદેશ નાઓ તેણે સદન કરી. મુશ્કેલીર માણસો સાથે છટકો ખાતર સરફરોશી કરવા નીકળનાર એ જવાંમર્દની વતનની કુબળ ક્યાં ને જગ્યાનનો વ્યભિચાર એજ-યામાં જ પોતાના કર્તવ્યની હનિથી માની લેનાર આપણા યુધ્ધોનું માહકંગલું માનસ ક્યાં? ફરજ સદાનંજ્યુત જાન એ જ આઝાદીનું આદિ સાધન છે. શાસ્ત્રાજ યોગ્ય જ કહી ગયા છે કે, 'રવાનંચની દેશ એ જગતની પવિત્રમાં પવિત્ર દેશ છે. એના મદિ-રમાં પગ દેતાં પહેલાં તમારા જીવન વડે તમારી જે માટેની લાપકાત તમે સાંજિન કરી આપો.'

જેઝન અને રાજાની ગોધા
(ચિત્રકાર - એડમન્ડ હચલર)

સકાએ પચાલી પાંદરું પિતાનું શાસ્ત્ર પાછું મેળવવા નીકળેલા જેઝન આવશ્યક અભિપ્રાય પૂર્વે પદે 'ગોનેરી જન' હદે આવવાની આકરી શરત સકાએ મુદેલી, જે મેળવવા નીકળેલા જેઝન અને એના સાથીઓ અનેક પરાક્રમ કરના કવી રીતે અભિવ્યક્ત પદોંચા અને ત્યાંના ગાન આદરીયા ગમમી ગોધાઓને વસા કરી, તે વડે દેવી મનમને પદો રાક્ષ-અર્પના દાંત વડે નેમાં વાવેતર કરી, પ્રચલ લડવૈયાઓને આગ કનીને આદરીની કુવરી મીડિયાની મદદથી જેઝન કવી રીતે ગોનેરી જન મેળવ્યું એ દલીલત દર્શાવતી સીટની એ પ્રાચીન દલગયા આ અકના આગવિમાનમાં અપેક્ષી છે

નમતા, જુલૈએ (મિટા - ઇ.બી. ૧૫૫૨)

આ મામની કૌટુંબી કલેક્ટરનાં પહેલું ક્રોનિકલ છબીનાં (મિટા)

આજની જગતની અપૂર્ણ અંખના

મહાનુષ્યના વિમાનક્રમનો એક નમૂનો એવો દનો કે જ્યારે પોતાનું જે ભરવા પૂરતા જ સ્વાર્થની તો ગરજ હતી શિકારગી એ પેન્-ગુનરો કરી નતો એમા ધણી દાર સિમ્પ પાઠમ પડવાનું જે તેન આતુ, પપ રગ ને મેથી જ ત્યારે તો એ જોઈતી ઝડપ મારી હતો

પછી જેમ કામ પીનતો ગયો તેમ જો મુજબો ગયો ને એ ને જરૂરિયાનો રણ વધતી ગઈ એક ગીમ્લ પ્રદેશો માથે જેમ તેમ વહેવાર મધાનો ગોતેમ માત્ર પગનું આન તો ઊભું લામતું મધુ

તેની પહેલી જ નજર પાળી શકાતા જતા રો પર દી અને ને મુગ કામ આપી ગકે છે એમ તેણે જોય પોતા ને ઉત્તન માથેનો ભાર રણ લાન્થી તે એ જનારી પાસે જ વડાવતો થો

આમ ને આમ ધણો થયો કામ નંત્યા પડી કાષ્ટ એક જથો લાગી આ ધુ કે જમીન પરનો મોળે ધસકતા આનના જના રને કટ વધુ પડે છે તેણે એવું કર્યુ ને જનારને આમા ને આપતી પેદા ને જોધ કરી

એણે ખચતામા તો એ નરી જોધ નમ્ય ને મદ્ય પુન્યાર યધ રણ જતે દ્વારે માગુસને એકરી ગોટલા પુરતી જ નિરખન ન રહી તે પોતાના જે શા ન મગદા વિચારતો થયો દતો, એટલે ભારવાહી વાદી

ઝડપ વધારકના પ્રયત્નોમા માણીને મોટામા મેગાફોન ને પવનનો ધક્કો એ આજમા જોગે લાગે એ જતના નવા પાઠ જે વાદનોને આરસ આ ધમારને 'રફીમવાદન' કહે છે એ ને

આજની જગતની અપૂર્ણ અંખના

કાપડનાં પોતાની પીવડી ઝળી કલાદિદિ અનુસાર
વેણ, ઝા, માગા, યાદમ પહેરે એક પછી એક પાલડી
પણ એ ઓપતો ગયો

પણ પોતાના જોષ અને મગવડ માથેવળા નીક-
જેલા માથાની ઝડપની ઝંખના ઝોળા પણ પૂરી ન
નતોપાત્તુ એ તો જેની ને તેના કાયમ જ રહી અને
એમ ને એમ એક પછી અનેક સેકાઓ વીની મયા
સારે તેનું પાંદડું બારું દાય આપ્યું તેણે અપ્યું કે
પરાય વદનોને માત આપી રહે છે. અને એ કાપડને
તેણે ત્યાં સુધીના જગનમા આપ્યું એક રવરૂપ આપ્યું

એ બારું ને દબું મધ કાસે જ દાય આવેલું
મયાન કાનસાની રાંજવકાનિ અને સુગંધ પડતી નેપો-
લિયનની ધાકના કાળને એ માથો નેપોલિયનના
જનમના જ મ ૧૭૬૬ના વર્ષે કાપડને વગળાથી
ચાલતી પહેલી મોટર ચલાવી. ઇ. ૧૭૭૦માં એજયર્સે
આજની ટેંક ડુંકો પૂર્વે રાખે. ઇ. ૧૭૮૩માં
જોર્જીએ બજનમા પહેલવહેલો ઉડચો.

દળે દળે એ જમા પ્રયોગો લીધતા પૈકતા
મયા. પરિણામે, દુનિયાએ આગળ કદી ન એએલી
એવી ફેલેએ, મોટરો, આગળોરો ને વિમલો દરતી-
માં આગ્યાં. આમ, ટોળી ટોળી વચ્ચેનો પ્રાયમિક
અવધાર માન-તેમાનત ને ફેરફારો સાંકળતો, ઉત્તરના
શતો જઇ છેવટ ખંડેખંડે સાકળી રહ્યો

જગતને ઝડપની ઝંખના અપ્યજ તો સુગોળા રહેની
આવેલી, પણ એને મોડળો અવકાસ તો મદાયુદ્ધને
અંજે જ મળ્યો કહેવાય. જર્મનીએ પોતાના પાલડોની
ઝડપ સારે શક્ય એટલી ટાંચે લાવી મૂકી હતી. તેનાં
ઝડપી, પ્રેર્સાલો લરકરી થાણાંનાં થાણોનો નાશ કરવા
લાગ્યા, એની એક જ કૂચ એકને પંદરપંદર સિટિસ
રડીમરોને ફનાની દીધી. સારે મિતરાઓને લાન
આપ્યું કે યુદ્ધકામાં ઝડપ કેટલી અગત્યની
ગણે છે. એ યુદ્ધ બંધ પડ્યા
તીતવા આવ્યા છે, છતાં આ

જો એક

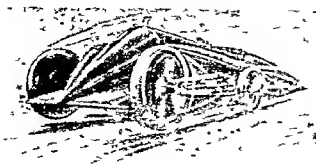
માણસે તેને મદદ જોશ્યા; સફળ નિષ્ફળતાઓમાં
માર્ગ કરનાં જ ને તેણે છેવટ જગતને ચરણે જ પહોંતે
વાતોનો નાતે જ જન્મેના રડીમલાઈનાં પ્રકારે

ઝડપના આજ સુધીના ઇતિહાસમાં આ પ્રકાર
મીથી નીન છે. તેના પહેલા નમુના કુપે અમેરિકાએ
થેલાં જ વર્ષો પર રડીમલાઈના દેન દોષની. એ ચાલુ
થઇ સારે તો લાંબો લોકો કુપરકલી નગરે તેની
જોગ લડતા લોકો એ-જેલિમ એએલા અમેરિકાએ
એ દેનને નામ આપ્યું છે M ૧૦૦૦૦૧. દંવે તો
છેવટે પણ 'અપ્પિલી' નામે એક રડીમલાઈના દેન
ચાલુ કરી છે.

ક્યા વિચરપુત્ર અને માનવેરર વચ્ચેનું ૩૧ માઇ-
લન અંતર દેદ કલાકે કાપતી જગતની પહેલી દેન.
અને ક્યાં કલાકે સાંકે ઉપરાંત માઇલ કાપતી આ
રડીમલાઈના આજની ઝડપમાં ઝડપી દેનો જેટલું
અંતર ૫૫ કલાકમાં કાપે એટલું અંતર કાપના એને
ચાળાસથી વે જોડા કલાક લાગે છે. જર્મનીએ તો
૨૦૦૦ ટનની પોતાની રડીમલાઈનો કલાકના ૧૧૬૦૮
માઇલે લાવી કાસ કરી છે એમ કદી ચકાવ.

મોટા રાલસ જેની લાગતી આ રડીમલાઈના
દેનને જાલથી ઝડપે પવનના ધક્કા વે કંઇ જોડા ન
લાગે. એટલે એથી અચાપક તેના ઝડપ એટલક
તો-સાથેસાથ એડેલા હોય છે કે કોણ ક્યાંથી સર
થાય છે એ પણ સહેલાઈથી ન કળી શકાય. દાલની
દેનો કરતાં તેનું ગુરુત્તમધનિન્દુ પાટાની વીસ ઇંચ
પડે રચક લાગી શકાય છે, એટલે અંજે તેવો વખાંક
સિતો ને તેને સરેજ સરખોયે આગકો નધા લાગતો.

એને અધાવતું ધંત્ર એના રાજસી કદ ઉપરથી
આપણે રાજસી જ ધારી પ્રથમે; પણ એમ નથી
ડીઝલના નાના સરળા વીજળીક સાંચાથી જ તે ચાપે
જે ને તેનું આપ્યું પાવરવાલિસ વીસ ફૂટ લંબાઈ
જોયાર્થ અને ૭ ફૂટથી વે જોડા પડેખાં
તેમાથી નીકળતો પાવર વેડાં સાથે ન્તેરાએવી
મીથી ગતિ આપે છે ને દેન ચાલુ થાય છે.
દેનને તેમ જ મોટરને. પણ રડીમલાઈના
પ્રયાસો વધ્યા છે. એનો સારામાં સારો
જર એચ. એ. ડી. રીડેવનું 'ગોડડન ઝેરો'
૫, જે વડે કલાકના ૨૨૧ માઇલ કાપે

ઉપર : સર માઈકલ કેમ્પબેલના મોટર 'અડપ' બંદે જે ૧૯૩૫ ડેવેલોપના મુકામે ૧૯૩૩માં ક્લાકના ૩૨૦ માઈલની બાયંકર ડ્રાઇવથી જર્મીન પરીની મધ્યથી ડ્રાઇવોનો જગતરેકૉર્ડ તોડ્યો

એણે ૧૯૨૬માં જગતરેકૉર્ડ તોડ્યો આગળ ઉપર પણ ડ્રાઇવની દિશામાં તેને ઘણું કમ્પાની મળી જાયો હતી. પણ તે માટેના મોટરબોટ પરના અખતરાએ તેના જીવનનો અંત આણ્યો.

પણ મેજર સિમિથથી જે જર્મની દિમત તો મર માઈકલ કેમ્પબેલે કરી ચણ્યા. ૧૯૩૩માં ડેવેલોપના મુકામે એમણે પોતાની 'અડપ' મોટરમાં જર્મીન પરીની મધ્યથી ડ્રાઇવોનો જગતરેકૉર્ડ, ક્લાકના ૩૨૦ માઈલની જે બાયંકર ડ્રાઇવથી તોડ્યો તે તો અદ્ભુત જ કદી શકાય. ક્લાકના ૩૨૦ માઈલ એટલે થી તેનો ઘણુને ખ્યાલ પહોંચી આવે. એટલી ડ્રાઇવ દવાના તો દશેડા જેવા થા પડે! સુરક્ષિત કૉંક્રિટમાથી ડેકુ બહાર કાઢ્યું તો ભાગી જ જવાનું. ને દવાનું દયાણુ પણ અમાધારણુ જ! સર કેમ્પબેલની મોટરના પા વરમાથી અરધો તો એ ચાર દન જેટલા દયાણુના પ્રતિકાર કરવામાં જ વપરાયો હતો. એ વખતે એકાદ દાયરમાં બે કાણું પડ્યું હોત તો કેમ્પબેલ મોટર માથે અદ્દર આકાશમાં ઉછળી નીકળ્યા હોત!

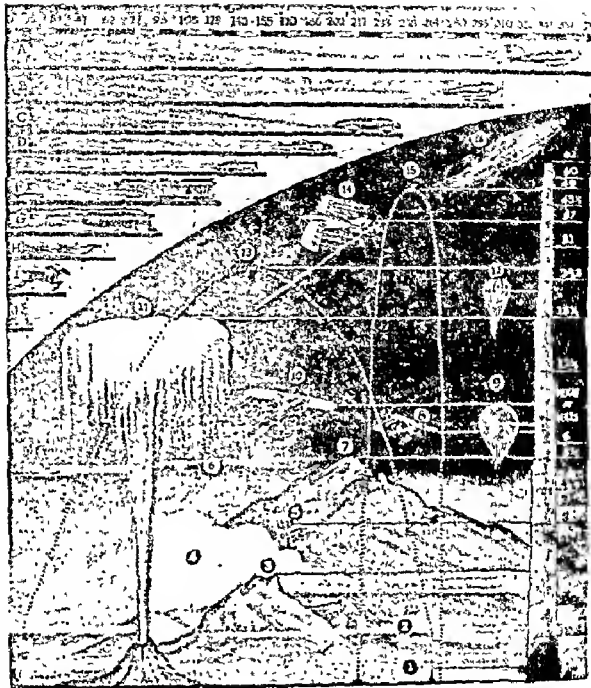
મોટરોને ટ્રેનો કરતાં જે જગત અખતરા તો દવાઈ પાનો પર થવા લાગ્યા છે. નેકેડેડ સુધી તો માણસ એ દિશામાં, તાજ પાખો જન્મેલું જન્મ્યું જ ગમી શકાય; પણ ભવિષ્યમાં ડ્રાઇવના દતિદાસમાં કાન્તિ પણ આ દવાઈ પાનો જ આણુએ એ ચોક્કસ છે. અમેરિકાએ પોતાના સ્વાનંત્ર્યવલ્લદ દરમિયાન ૧૮૬૨માં લોઅંડી અખતરાવાળા સાધેશાં વદાણો પછી વાદનોમાથી લાકડું ધીમેધીમે ખસતું જ ગયું છે, ને દવે તો અલ્પમિનિવમની શોધ પીઠ જમી માતુરોનો પદ્મપટ કરશે એમ જણાય છે. એવી મિથ્ર ધતુ અલ્પમિનિવમના પોતા

જનબી પાનુડ એવ એ ડી સીમિથ પોતા મી 'મોટર બોટ' માં ૧૯૨૬માં એવ ડ્રાઇવોનો જગતરેકૉર્ડ તોડ્યો, પણ આગળ તતા વધુ ડ્રાઇવ માટેના અખતરામાં જોનો લાભ મળ્યો

જેટની જ મજબૂત છતા વજનમાં એથી નીચા ગામની જ રહે છે, એટલે ભવિષ્યમાં ડ્રોગમાઈન નવા દારમાં તેનો જ દિગ્ગે રહેશે એમ લાગે છે.

આ સ્ટ્રીમલાઈન વાદનોના અખતરા પાછળ વધુમાં વધુ કોઈ દેશ મધ્ય દેવ તો તે જર્મની છે. પોતાની મેજે ઓપાના ને નીકળી જતા પાણીથી પાવર મેગનટી આગળેટાથી માટીને, એક પાટા પર જર્મીનથી ઉંચે 'દોડતી' 'ટાઈરો ટ્રેનો' જનાવવાના તેના અખતરા ચાલુ છે એટલેથી જ એ તથી જંગતું, અધિનના આકારમાં ફેરફાર કરી તેમાં કપાકે આંમે માઈલની ડ્રાઇવ આણવાના, આટલાટિક પાર કરવા માટે ઊડતી આગળેટા જનાવવાના વગેરે એવા નો અનેક અખતરાઓ પાછળ એ કોડબેર મંડ્યુ છે અને વિશેષતઃ પણ ત્યારે જણાવે છે કે લેસ પણ આચકા મિયાપની નરજ મતિ મે તેટલા પ્રમાણમાં લેવ તો જે ભાવ જનક નથી રહેતી, ત્યારે એ અખતરાઓની ભાતિ મદજનામાં અદા મેમે છે.

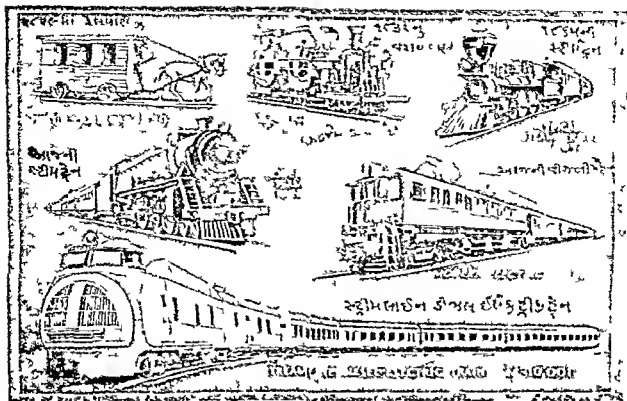
અહીં વધુ થ જનાવે છે ૨ દેખાતી મતિ માણુન બલે નિશા ને કાળથી જનાઓં હોય, પણ એ મેનો કદી તો નથી જ ન્હો એની સીમાઓ વધારતા એ મનન પ્રવળ કરતો જ રહ્યો છે. પ્રકાશના જેટલી ડ્રાઇવ મેનાઓ મોકલવી પીજળોને કેંદ્ર કરી, દર્જ, જાલિવરલોનને મોકેઈની એ આપણા નિશાના ખ્યાલમાં જર્મની કાન્તિ આણી છે. દવે તો એ વખત પણ બદલ નથી, જ્યારે દુનિયાને ગેક ખુલે જાનો જનાવ પીજળે ખુલે સંગાનો એના ભીતો પર જીવો થશે ને કાળને પણ ડ્રાઇવના અખતરા વિચારના જની

૯. ૧૬૧૬ની સાલે મુખીઆ માણસ '૮૦૫'માં સાધેલી પ્રગતિ

ચિત્રનો ઉપરનો ભાગ, માણસે મુખીની મધ્યની ઉપર તેમજ હવામાં સાધેલી ૨૬૫ બતાવે છે. (A) ગેરિવાઈ એરોપ્લેન—૩૦૦ માઈલ અને આસપડે (B) મોરારજી—૩૫૬ ૪૩૦ માઈલ (C) હેલિકોપ્ટર—૩૬૬ ૨૪૮ માઈલ (D) કોર્ટીસાર—૩૦૬ ૨૦૩ માઈલ (E) મોરારજી—૩૦૬ ૧૧૦ માઈલ, (F) હેલિકોપ્ટર—૩૦૬ ૧૩૦ માઈલ; (G) રબીન એરોપ્લેન—૩૦૬ ૧૫ માઈલ. (H) હેલિકોપ્ટર—૩૦૬ ૧૦૫ માઈલ; (I) મોરારજી, ૩૦૬ ૩૧ માઈલ; (J) માણસની રીડ—૩૦૬ ૧૮ માઈલ.

ચિત્રનો નીચેનો ભાગ, માણસે મુખીની રણધારી હિલે જવામાં મેળવેલી ૭૬૫, મુખીની ઘાટી જરૂરિયાત કાઢેને મુખીને જાણેલાં (૧) કોયામાં કાંઈ મહાન—૭૬૫ ધાર, (૨) રહેલસ બાળાં, (૩) કોયામાં કોયા જાળન પહેલાં, (૪) કપડાંપુત્ર વાળાં, (૫) હિમાલયમાં કોયામાં કોયા મળતીનિવામ, (૬) રસ-સ વાળાં; (૭) મુખીની કોયામાં કોયા રોચર્નકાવયનું સિખર એવરેસ્ટ; (૮) વિમાનનો કોયામાં રોકાઈ (૯) બનુનનો કોયામાં રોકાઈ (૧૦) આગ વાર કરતાં વિમાનનું કાંઈ ઉડ્યન (૧૧) જાણી મુખીની કોયામાં કોયા પહેલિસે નેમ (૧૨) રહેલસ બનુન (૧૩) મર્ન વાળાં જાણી (૧૪) લાલિ હિંદ પેટ, (૧૫) રેવ કોઈ રેવ ૧૫ અને (૧૬) અવકાશગાડો.

૧૮૨૬ના શોધાગત રત્નપાટા પર ચાલતા બે લાખી ન હી આગની સ્ટીમલોન કોમલ ઈન્ક ક્વીડેન મુખીના વાહનોનો વિચાર

એણે જાણે કામને કેવી બનાવરાનો નિર્ણય કર્યો છે દાખલા તરીકે રેલ્વેટરીઅન્ના કલાકના હસો માહ બની ગાત અણે મિદ્ધ કરી છે એ જોના તો ઝડપની એની અજુઝ ઝંખના, પૂરી ની આસપાસની ચુલ્લી કહેવાની મુનાફીને પણ કદાચ મારી દેવે અન્ને કે આઈ વાગે વડન હોડી ન્યૂ યૉર્કના આ' વાગે જ એ ન્યૂ યૉર્ક પહોચી જશે, અરે, એટલામાં એ જન સા માટે ? એમાં મેં વધુ ઝડા તે મોગ મેને લડન હોડવા પહેના'ના જ સમયે એ ન્યૂ યૉર્ક હો ગા જમે' આ ગંધી કપોત કદવનારને માવના દગથા યોડા જ વળત પગ જુલ વર્તે ની પણ કદવ નાને દહારી દે એવાં ગીતે એક ચાર હી રહેલ. ૪૯, ૬૬૭ ફૂટ ઊંચે રેલ્વેટરીઅરમાં બેઠી આપ્યો' ગોતમાયા મુરેલીએ ગયાંન એણે કરેલુ આ સંજો ઉદ્ધવન અમાનુષી જ અણવામા આવે છે

આ મંજળનાએ ઝડપજુઓમા નવી મદતગાદા જન્મારી છે પ્રયાસ દગત પૂની ઊંચાદમા આજના આપણા અનિરૂદ્ધ તો સાઈ કામ ન આપી શકે પરંતુ રસિયાએ જાતવવા માટેવા 'સ્વીમલોન કોમલ' તરફ ગયા આશાની નાન્દે જુએ છે યોઈ કલાકાજ

ડેવના કહેવા પ્રમાણે અનિરૂદ્ધો સુખરતા ઝડપ માટે જાગે મવાન નથી રહેતો દિવાની મપાગીએ ૧૯૩ માર્ચની ઝડપે બાડતા વિમાનમાં ૪૦,૦૦૦ ફૂટ ઊંચે ૨૭૭ માઇલની ઝડપ આપમેળે આવી જાય છે વગી પખાન ક્રા (wing-span) વધારતા તો તે સહેજે ૨૯૬ માઇલ પર પહોચે

જને આમ, કલાકે લગભગ નાણેમા માહત ની ઝડપ મળતા સાત કલાકમા તો આટનાટિક સહેજે પાર કરે જવાશે એ રાતિ ભાગ્યમા માણમ વધુ કામચાલ જનતા જશે તો બે લાખ ફૂટ ઉપર તો એન જાતણ પણ સીધુ દવાના એ ઉપવા આવજુ માથી જ મળી રહેશે' અને સારે માણમે અવાજ જેટલી જ—કલાકના સાનસો માઇનની ગતિ નિમિદ્ધિ મેગરી દશે' એ અજુઝ ઝંખના જૂઝરાના આજના જ પ્રયામે જુઓને ?

કુપ્રેરેશના એકાઈ સાદમ મદરી અને પ્રયોગ શાજાના કોઈ પ્રેરેસરથી માલી માનસશાસ્ત્રી, ખજોળ શાસ્ત્રી કે કોઈ પણ 'શાસ્ત્રી' તરફ નજર નામે જમાવના પ્રવાનો પાછળ એ એક જ ઝંખના કામ કરી

રહેલી લાગશે.—દિશા અને કાળની સીમાઓ દૂર દડ-
સેલવાની. ને તે એટલા જ ખાતર કે નરી પેઢી એના
પોતાના કરતાં વિશાળે 'કેદ'માં છૂટી શકે!

એને આજકાલ આપણે નથી ચાનુભવતા કે એવા
પ્રયાસો માટે રાષ્ટ્રદાષ્ટ અને વ્યક્તિએ વ્યક્તિ પણ
દનાત્રિતિ (donor-sense) ધરાવતી થતી વ્યવ છે? હવે
રેડ્ડેરરીઅર શીખાય છે તે એટલા જ ખાતર કે
એમાં સફળ ઉઠાણ કરી શકાય. એ સફળ થતાં
વૈશ્વકિરણ, એ ઝોન અને જુદીજુદી ઉત્પાદનો રહેલી
દનાત્રી જુદીજુદી વિદ્યુ-મયતાના ઘણા ચમત્કારો આ-
પણે જાણતા થઈશું. પૃથ્વી પર પડતાં અદ્દા-સોર્ટ
કિરણોને પૃથ્વીના વિનાશ કરતાં પણ રેડ્ડેરરીઅર-
માનું એ ઓર્ગેનનું આંધરણ જ જમાવે છે. દલુ
મુખીનાં ઉઠાણો એ આંધરણને પહોંચી શક્યાં નથી,
પણ માણસનો લવિધ્યનો દલેલી ત્રીસ દબર ફૂટ ઉંચે
આવેલા આંધરણમાં જ થશે એ ચોક્કસ છે.

આજમુખીમાં એ માણસે હસ્તગત કરેલા વાદનોને
ફેટી સંપૂર્ણતાએ આપી મૂક્યાં છે? વિમાનો સુપર
સર્ચલાઇટ ને રેડીઓ કો-ટ્રેલ ધરાવતા તો થયા જ છે,
પણ ટેલીવીઝન મારફત તેમને રસ્તાનો અને પહોંચ-
વાના સ્થાનનો નિશ્ચિત ખ્યાલ આપવાના, તેને જોઇનું
બળતણ ઘટાડવાના અને પૃથ્વીના સુરક્ષકર્ણના
ઔચાસ્યમાંથી પણ તેમને મુક્તિ આપવાના પ્રયોગો
માનવી નક્કી કરી રહ્યા છે. વિમાનોના દડદડતા દુરમન
સગાં ધુમ્મસને રસાયણોથી ઠંડાવવાના ને પાઇલટો
વગર જ વિમાનોને નિશ્ચિત સ્થાને પહોંચાડવાના પણ
પ્રયાસો પાછળ નાંખી રહ્યા.

પણ રહી રહીને સવાલ એ થાય છે કે યુગોચી
ચાલી આવતી આ અજ્ઞ જંખતાનું આખર પરિ-
ણામ શું? 'ઝડપની ખાતર ઝડપ' એ શેષક છેવતમાં
એક નૂતન રમદશિ જન્માવી શકે છે; પણ સાચાસની
સ્વાર્થચિત્ત સદા એ અનિયંત્રિત રહેતી આવી છે, એટલે
એ જંખના પાછળ એ પોતાના સ્વાર્થને પણ વેચ
નહિ આપે એની શી ખાતરી? પાછલટ વગરના એરા-
પ્લેન ને ટ્રાંપોઝને પ્રેમના દૂતો તરીકે વાપરવાને
બદલે મોતના કામદો તરીકે એ નહિ વાપરે એનો
શો પુરાવો? આપણે જ્ઞાતિએ કે એમ ન બનો; પણ
એમ નહિ બને એમ માનવાનું પણ કેઇ સંજોગ
કારણ તો આપણી પાસે નથી જ. 'અનિકેત'

મારી સફર [૨]

જીવનની મિહાશ મૃતકાળનાં સ્મરણોમાં છે. પદ્મ
સ્મરણમાં એ જ કાંઈ રામાઇ થકે છે, જે
અંતરની કોડાગા. જોડી લાગણી સાથે સંકળાએલું હોય
લાગણીએ પ્રેરેલા કર્મમાં મારું મૂકવું થકે તોપણ
કર્તા એને ધન્ય પ્રસંગ ગણે છે.

આપણે કદાચ એ સફળ કે વિફળ પ્રયત્નોનાં સ્મરણો
મને આનંદ-સમાધિમાં નિમગ્ન બનાવી દે છે. આજ
એ જૂત-પ્રસંગોનો દમ ઉમેળું છું અને ગોગાંધી ઉઠતી
ધૂંબળ વાતાવરણમાં પડ્યા પાડે છે. હું એ પડશે
ઝીલું છું. એ કહે છે. 'માણસ સંસ્કારોનું પૂતળું છે સં-
સ્કારના કંકાલમાં ભેસીને જ મનુષ્ય જન્મે છે. પ્રસંગ-
યોગ એ સંસ્કારોને પોષે છે અને કરમાવે છે. અનુ-
ભવના યોગ સાથે લગ્યા જઈ એ સંસ્કારો મનુષ્યનું
જીવન ધરે છે.'

આ પડશે સાંભળીને બ્રહ્મા વાર મુખી હું થંબી
રહું છું. છેવટે ગોલી કીડું છું; 'તો પછી સફળતા કે
વિફળતાનો શોક શો? મેં ક્યા કંઈ કર્યું છે? પ્રેરતિનું
અગ્રમ્બ જળ જ મારી પાસે કંઈક કરાવી મળ્યું.' આટલું
ગોલ્લા પછી મારા અંતરમાં ટાંકે વળે છે.

હું આટલે વર્ષનો હોહરા, મારા પાકોશના એટલી જ
ઉમરના એક છોકરા સાથે આમો દિવસ રમ્યા કરતાં
સાંજ થાય અને ગંગોનું ધણું કચારે આવે એની રાત
બેતો અને શેરીમાં ભેસી રહેતા. ધણું આવ્યા પછી
જ મોરમાં હાકોરજીની, આરતી થતી. એક પછી એક
જાથે ગાયેને જતી અને મૂંગા થઈને જોઇ રહેતા, ને
એકે થાય ન દેખાય એટલે દોડીને ચોરે પહોંચી જતા

ઝાલર વાગે; રાંધે હું માય; બાવાજી દંઈક મજાગે
અને આરતી ઉતારે. છેવટે 'સંધ્યા આરતીના એ
સીતારાગ' ગોલીને અને પછે લાગીએ. બાવાજી તુલસી
પાન સાથે પાણીનું ચરણામૃત આપે. પી જઈ, આંખે
લગાડીને 'બાવાજી સીતારામ'ના બરાડા પાડતા અને
નાસી જઈએ. શેજોને અમારો આ કાર્પકમ કેવરે
વિશેષ પામતો નહિ.

બેચારપાંચ દિવસે એકઠો સાંધું ચોરે આવ્યા
હોય. બેચાર માણસોનું ટોળું એ બાવાની ચોમેર ફરી
વળું હોય. બાવાજી સાંચી ચલમ ફૂંકે અને એક દમ

જેમાં બાવા બનીને નીકળવાનો મારો પહેલો પ્રયત્ન પડી લાગે છે

એવો લગાવે કે સવન ઉપર બસકો થઈ આવે આ બેવું મને બળ મળે. કોઈ માધુ આવેશે હોય તો આરતી થયા પછી જરા દૂર જઈને આમે મામે બેસી જતા ચલમ પુકાની બોધજોધને ખુશ થતા.

પ્રથમ તો ચલમના બસકા તરફ જ અમાર લક્ષ રહેતું. પછી બાવા માથે લોકો વાનો કરતા તે સાબળવામાં પણ કંઈક સ્મ પડવા લાગ્યો. લોકો પૂછે કે 'બાવાજી ક્યાંની આવતા હો અને ક્યા જવેલા?'

ત્યારે બાવાજી પણ પ્રશ્નની શુદ્ધતાભરી દિલીબાવા જેવી જ શુદ્ધતામાં જવાબ દેતા પોતે બેઠકીદારની રામેશ્વર અને ગંગાસાગરની દાકિણ કેવી રીતે જાત્રા કરી તેનું બાવાજી વર્ણન કરતા ક્યા પ્રાતનાં લોકો સાગરે ક્યાના લડંગાં એ વર્ણુનીને પોનાનાં કંઈનું જવાબ આપતા ક્યારેક તો બાવાની વાનો ધણી વાર સુધી ચાલતા.

ધામેથીમે ચલમના બસકાની દિલચસ્પી જતી વ્હી જાનાં બાવાજીની વાતોમા રસ પડવા લાગ્યો.

આ ફરતા સાધુઓ અવની જૂઓગ સમા દતા એમના વાજોનો નિરીક્ષણ કે તુલના વિનાતા વાસે દગે. પણ વાસ્તવિક તો ખરા જ. મારા અનુભવમા પણ એ જ આનંદ છે કે દેશની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ સમજવા માટે પરિશ્રમણ કરવું હોય તો એ સાધુ-જાવાના સ્વાગમા સફળ નીવડે છે. તે સિયતિમા એક પ્રકારના અનુભવો થાય છે. 'તુડે તુડે મર્તિયિત્તા' એમ દમ્ભરો લોકોનાં પરિચય મળે છે. આ ભજવા વેશમા મોટા કાષ્ટો તો એ છે કે વિના ખર્ચે આખા દેશમા ભાગી સકાય થોડી સમજશક્તિ અને હોશિ પારીખી વતે તો ભાવિક અંધશ્રદ્ધાળુઓમા શુરુ પણ જતી બેસે છે મને તો બાવા રીતે ધણી જ સહે મળી છે. પોતજંદગત એક જોર માટેજ સેવામીદા વેશમા આખો દેશ ભરીને દારાં આપવા દતા તેઓ નવત્ર હોવા છતાં એક પાછ પણ સાથે લીધા વિના જ નીકળેલા. પાસે એક કમડગ અને મુગચર્મી રાખતા આપણા દેશના સાધુઓની જિંદગી બચણમા જ નય છે આવા ભમતા સાધુઓનો એક ગર્વ જતી ગયો છે.

માગ મામને ચોરે આવતા ધણા સાધુઓને મેં આજ

બસા. માગ કુમળા મન ઉપર એક અત્તર ધર કરી ગઈ.

ઉપદેશનો પ્રભાવ માણસને ધીક આવેશમા બવે લાગી દે, પણ એ અવનમા લાગતો નથી. આપોઆપ અદલ કરેલા ચિચારોનું જળ મનુષ્યને મક્કમપણે રાંચે છે. એ જગમાં અવન રંગામ નય છે.

મને લાગ્યું કે આ માધુઓ કેવું મુખ માણે છે 'મારે તો લગ્ની કેદમાં પુરાઈ રહેવાનું રમગાની પે છૂટ નદિ. પિતાજી રોકે; બાનો ડર. આમ ન કર, આમ ન થાય, એમ કરીશ તો માર જાઇશ, આવા એડિનમ માલબસા જ કરવાના. માગપનો આ બુલમ આ વખતે મને લાયક લાગ્યો મોટરો આવા નિર્દય કેમ દશે એવું ચિચારીને ધણી વાર માણે પણ દેતો. પેલા બાજ દોરતોને મેં વાન કાગ કે 'ચાન આપણે ઘેરથી ચાલ્યા જઈએ.'

મિત્ર કહે 'મને પણ મારી બા મારે છે, એટલે મારે ય લાગી તો જવું છે પણ પ્રપુ કાંઈ જવા દે?' મેં કહ્યું 'આ રણે બાવા થઈ જઈશું. ચાલો, બારે મત્રા પડશે. ફરીશુ ને મોજ કનીશુ.'

જસ; નિશ્ચય થઈ ગયો એ જ દિવસે નાના જવાનો પિચાઈ દર્શો. માનન કંઈ મારામાં નદિ. જરૂર ચાની પડશે એ પણ કંઈ પિચાર્યું નદિ પણ એક વાત બુવાઈ નદિ. બાવાનું તો જોઈએ જ ને? મિત્ર કહે, 'ચોડા દાણા તુ લઈ લેજે અને થોડા દુ લઈ લઈશ'

સત મળી મઈ તરન જ દાણા વેલા જામે છૂટા પડીને ઘેર ગયા.

મારા બા ઘરમાં દતા. તેમના દેખતા તો દાણા જોવાય નદિ બાનોચૂપ થઈને આગણુમા જ બેસી ગયો. આ લગમથી ક્યાક નય કે દાણા લઈ લઈએ મોકે જોઈ રહ્યો.

બાવા બેઠી રહે એ જાગક જ નદિ આંખણમા પીપજો દતો. તેના પાદ પીછવા લાગ્યો. જ્યાં પાદ નાજાઈ ગયા. આ તો. કંઈ આડઅવગાં થયાં નદિ. પાદ લઈને બેઠી ગયો. પીળા, વીધા ને મુકા એમ અલગ અલગ કરીને મોડવા લાગ્યો. બા ક્યારના મારી લીલા જોઈ રહ્યા દશે. બોસરીની કોર ઉપર લીલાંદીને બોલ્યાંદા, આમ કાઢો થઈને રમતો દો તો કાંઈ મારે? મારે ચિચારસક્તિ હોત તો દમી જ પડત

થોડી વાર પછી જા ક્યાંક ગયાં. 'દમણાં આવું છું, ક્યાંય ન જઈશ.' કહેતાં ગયાં. અને તો કલ્પરજી કહ્યું. તરત જ ટ્રેડનો ધરમાં ગયો. ઘઉંની કેસી ભરી હતી. સાણું ઉપાડી નાખ્યું. ખળખળ કરતી ધઉંની ધાર છૂટી. મારે તો પહેરણની ખોલ જ ભરવી હતી. સમાધા એટલા ઘઉં ભરીને ધરખદાર નીકળ્યા ગયો. દોરતના ધર સામે નજર કરે તો તે જારણ પાસે રમતો હતો. 'એક! એક!' કહી તેને બોલાવ્યો. પાસે થોડી આંત્રાને તેણે કહ્યું. 'હું દાણા નહિ લાવું. મારી જાએ અને મારો.'

બાહ સાહેબ દાણા લેતાં પકમણ ગયા દરો.

'એ ઘણામ દીધા છે. ચાલ અડ, જતા રહીએ.' મેં કહ્યું.

અમે તો ચાલી નીકળ્યા. દોરત 'દિશોપિ વસનમ' હતો. મેં એક પહેરણ જ પહેરેલું. ગામડામાં આઠનવ વર્ષનીવય સુધી જાણક નમ ક્રે એમાં શરમ મૂંઝાતીવથી.

અને તો પહોંચ્યા ત્રીધા ગામને આપે. અમારા ગામનો આ દરવાંજો તો અમે ક્યારેક ક્યારેક જોએશો, પણ પાદરની પેલી પાર શું છે તેની ખજાર નહિ.

ગામ જહાડ નીકળીને વિચારમા પડ્યા. ક્યા જવું, ક્યેરરતે જવું એ પ્રશ્ન મૂંઝવ્યા સર્વ આશયી ગયો હતો. મારોનું મધ્ય પાદરમા આવી પહોંચ્યું. પાદરની એક પીપળ હેઠે ઉઘા થઈ રહ્યા. મારો ગામમાં જતી રહી. સંધ્યાના રંગો ઓસરી ગયા. હવે અંધારું જનશે, એમ લાગ્યું.

'હું નહિ આવું. ના જાણુ, હવે તો રાત થઈ ગઈ. પહે જૂત ચાલ છે.' કહીને મારા ભાઈએ પાછી પાની કરી. દલીલ કરવા જેટલી શક્તિ એ વેળા મારામાં નહોતી.

'ત્યારે ચાલો, ચોરે જઈને સૂઈ રહીએ. સવાર થશે ત્યારે જઈશું.' મેં કહ્યું.

જાવા તો ચોરે જ ઊતરે, એ વાતે મને આમ કહેવડાવ્યું. અને પણ હવે તો જાવાની દીક્ષા લીધેલીને કેંદર કેમ જવાય?

અને પાછા ફર્યા. ચોરે જઈને ભેરી ગયા. આરતી

થઈ ગઈ હતી. દમટમટા દાવાના અમરનાગામો એક-એક ગાણમો દેખાયા. જાવાછ ભજન ચાના દત્તા એક ખુણમાં અને ભેરી ગયા. સામે જ ત્રણે અમે સાધુ જની ગયા છીએ એ જ ભાવ દિલમાં ભર્યો હતો.

થોડી વાર થઈ ત્યાં તો બેત્રણ જણ ચોરા પરચ્યા 'અલ્યા, આ રહ્યા!' અમને ખુણામાંથી કંઈક કાઢીને કોઈક બોલ્યું.

'અહીં કેમ પેડા છો? ચાલો.' કહીને મોટા ભાઈ નજીક આવ્યા. મારા દાંધ પકડ્યો.

'નથી આવવું, ન' કહીને હું ખુણામાં ભરાતો ગયો.

'નથી કેમ આવવું?' કહીને ભાઈએ મારા દાંધ પકડ્યા. જીનએ ન પડ્ય પકડ્યા. મને ઉપાડી આવ્યા. હું બરાડા પાડતો રહ્યો. દોરતનું શું થયું. એ કંઈ વાદ નથી રહ્યું.

આ રીતે મારી પ્રથમ સફર પડી ભાંગી.

મારી આ કરણી ઉપર ધરના જામને મેં લખતાં જોયાં હતાં. આજ વિચારું છું અને માળાપો ઉપર વધારે મુશરો ચડે છે. માળાપોએ કહી જાણની દુનિયાનો વિચાર કે પરવા કર્યો જ નથી. મોવાની જ દુનિયામાં રમકડાં એમને બનાવી મુક્યાં છે. જાણક ની દુનિયાનો વિચાર માળાપો કરશે, ત્યારે મલાતી માળાપો જરૂર નહિ રહે ત્યારે ઈશ્વરને અવતાર નહિ લેવો પડે.

જાણકને માળાપ ધરે છે અને યોગ્ય નાવે છે એ વાત જ ખોટી છે. દા, જમણે છે જરૂર. જનમગત સંસ્કારોને ધૂંટીને દુનિમ ચોક્કસમાં એ જ કહી દે છે.

જનમગત સંસ્કારો પોષાય તો મનુષ્ય સંપૂર્ણ છાત્ર હવે છે. એની જરૂરિયાતો એને મળે જ છે. એના જીવનપ્રવાહમાં પછી 'નિતા-જાન'ની જરૂર નથી રહેતી.

મનુષ્યજનનિતા જીવનનું આ રહસ્ય આ જ જાણનાના આપણે અટ નહિ સમજી શકીએ.

આ મારી પ્રથમ સફર સંસ્કારના એકાદા અંકોને લીધો કર્યો.

(આટલું)

અવસાન એકી

મૈંદીનાં પાન

ખરી પ્રસંસા તે જ કરી શકે છે જે પોતે. પ્રસંસાથી ભેરવા દોષ છે.

પુસ્તકોનો ઉપયોગ કરતો હો તો એવી રીતે કર, જેવી રીતે મધમાખી પુષ્પનો કરે છે.

દુનિયામાં મોટામાં મોટા કમનસીબ તે છે જે કમનસીબી સહન કરી શકતો નથી.

૧. એક અબ્બાગી અને અનુભવીની કવચે સખાતી જાળજેગલની અવગણિની પરિચયમાળા
વન
વગડાનાં
વાસી

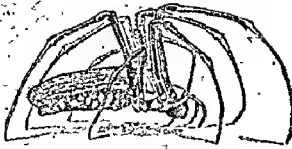

કરોળીઆ.

કુ પશુપક્ષની રાત અને શર ચોમાસા ૧૯૧૧ ૧૯૧૨
રાત્રી ગીચ જાગ પાવ અધિકારનું શુભ કાર્ય
એને બોદાવી એક પશુ તારા નગરે પડના
ન દત્તી રાત વરસાદ અંદર અંદર આવતો હતો
તેના દીધાના ટપકારાથી તડતડતા પાદમાં ૧૧૧
વિડતા ચગકતા અસખ્ય આગીઆથી નદીનો પ્રાન્ત
દેશ પવનથી અચુકા ઊડતો હતો બધે સુમનામ દત્ત
અ અન્નતાને લાડી દેતા, તમાના કાન અને શેખળી
આખરી ૧૧ મિશ્ર નખથી વાતા રણ્ય ગરમથી ન્યુ દત્ત
પશુ આ અખાનો ઉભોમ કાણ કરે? અદાનીથી આ
વના આવેતા એટલે અમારામાના ધણપણ નો સામ્રો
લીધે ધોરતા પકયા દત્ત

રસોમ તૈયાર થઇ અને ડોલ લમને પૂ ૧૧૧ નેરા
નીચે બિનનો મંદાદેવ વગાડી આગળ જતક છુ લા
માસ મળા ૧૨ કાસા જે ૩ કપક લાગ્યુ કપકા મુ ૧૧૧
કાસ પાત્રીમે દોરી ગાધી દશે, એમ પારી દુકા ૧૧૧
મંગણી જેક છુ તે દોરી નાનિ, પશુ રેસા ૧૧ કીઆ

તાર જેવો પશુ દત્ત નો જા. ૧૧૧ પ્રાન્તો ભીષક
દાય લાગો દોર અને એ ૧૧૧ ૧૧૧ કન્યા ભીષક
જેવડો કરોળીઆ નામ ૧૧૧ આસકા મે ૧૧૧ કરો
શીમે મિદગીમા નામનો દિદ એટલે કામ કુટ
દત્તથી અને કામ નિનામાથી ૧૧૧ લા બિનો રજા
પહેતા તે પ્રકાશ જેક મે ૧૧૧ મે, પશુ ધીમે દિદે
નિસ્ખમ માત્ર એકે કારે મા ૧૧૧ માસ માત્રા ૧૧૧
એક કામથી શીમે માત્ર ૧૧૧ એકે આ દસક ૧૧૧
માધો દમે, ૧૧૧ આ તે ૧૧૧ ૧૧૧ નીકેલ્ય એકે નો
મન ૧૧૧ માત્રી ૧૧૧ આદીથી ૧૧૧ વનય, નીચે કા ૧૧૧
અને કિર મડે—એમ માતાન વિનાન નનુપાથી
એ ૧૧૧ ૧૧૧ આપો પ્રેમ બરી માત્રા ૧૧૧
૧૧૧ મથી જુમ ન પડી દત્ત નો મે ૧૧૧ માત્રા અત
કોલપથી મુ ૧૧૧ ૧૧૧ આ ૧૧૧ માત્ર બિનો રજો
દત્ત ૧૧૧ માસ આન માત્ર ૧૧૧ ૧૧૧ જે માત્ર
સામ્રોએ શ્રેષ્ઠા થી ૧૧૧ ૧૧૧ ઉભા ૧૧૧ ૧૧૧
માત્રાથી ૧૧૧ ૧૧૧ ૧૧૧ ૧૧૧ ૧૧૧ ૧૧૧

પાણીમાં વાળી કરેણીવાળી મહા

આવની વાતે ખૂબ સાંભળેલી એટલે આમથી ખાશે કે નેમથી, એમ ગર્જારાતે હું ઝટપટ ડાહ્ય બારીને નાંદા. વાળે પછી પછી પેલું અધૂરું નાનુપાય કર્યું જેમને શનું ઘણું મે મન હતું. પણ તમે જાણો છો કે જે પેટમાં પડેલી લાખરી કંઈ એવાં અપ્રસાદન થયાં જ કરવા દે એટલે ક્યવાતે મને આખોને ઘેરાયા દીધી. સવારમાં જોડોને જોઈ તો રસ્તા વચ્ચે વચ્ચે પૂર પાંચ ફૂટ-જોડી વિશાળ સુંદર ચાકાકાર જંગલ જોડો વચ્ચેનાર તો ન દેખાયા, પણ એની અદ્ભુત લીલાને મૂનિમંત પરિચય પાછળ મૂકતો ગયો. આજી સૂર્યપ્રકાશમાં સખતરંગી વર્ણશોભા મારણ કરતા વારિકલ્પથી સ્ત્રી પક્ષી એ આજી પછી મારી નજરે તરે છે.

૬૨

મુદગન થઈ દરી અત્યારે મારે પગ ખૂબ પીડાય છે પંદર દિવસથી પથારીવસ છું; પણ અસહ્ય વેદનાને લીધે ઊંઘી ન સક્યો હોઈ તો આજી જ. નાચવાનું પણ ગમતું નથી ધરગાળ્યા ઊંઘે છે. જગતા હોઈએ તો અને મે જ હું અને મારે લૂતાપટ મિત્ર: 'માખીનો વાધ'. મારા પલંગની ઝાડાચક, લાંતાની કિનારીએ એણે ધર ગાધું છે. સુંદર મુલામમ મને રેશમના પડદા પાછળ, આછી મલમલની જનાવી હોય એવી નાની કાથળામા એની માંદાએ ઈંડા સુરક્ષિત મૂક્યાં છે. માંદાને ધર લગાવી અસારે એ આદાર શોધવા નીકળ્યો છે. રાતે પણ લાગે અને દિવસે પણ આ જ ઉદ્ધમ. કવચિત એકાકી: પગતે સમોડે પણ વિચરે. પહેલાં બીંત પર જ કરતો. હવે એ મારી ગચ્છર-દાગીની કિનારે પણ આવે છે. કેવળ માખી એનો લક્ષ્ય. માખીને પાંખ: એ નથી. એ ગાત ફૂટી શકે: અત્યંત તીવ્ર વેગે પણ નિશ્ચયપણે. એ માખીની પાછળ પડી, એને પકડી શકે. આ બધામાં એ અદ્ભુત

કુમાર: ૧૫૬ મો અંક (ફાગલ ૧૯૬૩)

દીશ્વ દર્શાવે છે. મનુષ્યને દુર્ગમ એવી એની કુશળતાના અવલોકનમાં હું મારું દરદ બૂલી જઈ છું.

આ તો જૂનકાળનાં બે સ્મરણ પાળારામના મિત્રો ફરીયા મળવાનો યોગ નથી આવ્યો. પણ 'માખીનો વાધ' તો જૂનો જોડો. એને હું જન્મથી જાણ્યું છું. આ લખું છું તે વખતે પણ એ સામેની બીંતે લમી રહ્યો છે. પણ એના જીવનમાં રસ લેતાં હું શીખ્યો મારી-ધાવણ અવરથામાં, મને અકસ્માત ન થયો હોત તો કદાચ એનો નિકટનો પરિચય મને ન થાત.

પરંતુ એ અને એના મગોનો ધીમ કંટાળીઆના અનુભવ માટે માંદા થયું કંઈ આપરણ નથી. મને ત્યારે પણ એના જીવનનો પરિચય કરી શકાય છે. ચિહ્ન શરીર અને ધીમતા દર્શનથી એ ભલે દબાવ્યું થયો; છતાં આપણને એ ઘણું શીખવી શકે તેમ છે. એની પાછળ વાગરેશો સમય વ્યર્થ તો નહિ જાય.

કરેણીએ એટલે Spider, પોછી એના સંગોનો. કાનખજરા, ઝંમેજ, મોચીરા, જૂના વગેરે એના જ વર્ગનાં પ્રાણી. કરેણીઓ છપાત—'ઇન્સેક્ટ'—ન કહેવાય. જીવડાને છ પગ: કરેણીઓ આઠ પગવાળા. છપાડોને મે મૂકો—'આન્ટીના': કરેણીઓ નાખૂંડીઓ. છપાડાના શરીરના અનેક સોંધ: કરેણીઓના શરીરના ધડ અને પેટ એવા બે જ ભાગ. જંતુઓને ચોંટાવતા અવતાર લેવા પડે: કરેણીઓનાં છંદમાંથી પૂર્ણવિવરણના નાના કરેણીઓ જ જન્મે. અવતાર લીધેલી એને પટપટ જ નહિ. જંતુઓને પાછો હોય કરેણીઓ પાંખો વિનાનો.

અખો: મોટે ભાગે આટ: બે નૃસોગય. એને દરેક પડખે ત્રણ ત્રણનું હુમ્પું.

મેં:—અત્યંત સોંકડું. નકરે આદાર આવી શાય નહિ; માત્ર રસ પીવાય.

ધડ: કેટલી તે મહા સુધી સળેમ એક જ; ઘડ જેવું કંઠજ દાકણ.

પેડ: કેટ પાનખી દોરડી જેવી. એને છેડે ગોળ જેવું, સંખગોળ—એમ વિવિધ આકારનું, પાનખી નામ

1 સસ્ત્રીય સેસા Araneida

2 Arachnida

3 Capapace. કાચગાના શરીર ઉપરની ઘડનું પાંખ આ નામ

રેશમ જેની તથાથી જાણેનું જે
ગોળા જેની જેટો કેડે રેશમ
કાતનાના વા Spinn e les

જા આમ, જોઈ સા સા સા
ગોળા જેની જેના નહોત પગ
પગ સાંધી

જાણી જો જોની સમતા તથા
પણ ગોળા જાણી રેશિષ્ટ પ્રમા
નું રેશિષ્ટ પ્રમા ૫૪ કેવલ છે કર
રત સા દાતા ન લાખી ફેરનાથી
જોગ જાણી ઉત્પાદન શકાય છે
ને જાતનું

મા ગોળી જાણીશક્તિ ની
તીન હોય છે રેશમી કે જાળા આ
દેવના કે જુગલથી શિખર જાળા
સા સા સા પારખી શકે છે

કચેરીયા જાણી સા રી છે તથા
જોગી જાણી નથી, જોગી શિખર
ગરી સા માન માનરમ ચૂંચી ન છે
મુખ્યત્વે જાણી જોગી આદા ગો
પમકા જો નિષિધ યુક્તિઓ આજ
માવે છે પ્રચલિત શિખર પાગ
દખાતે પગે જાય, કચિન દખાતો
જુ તો હુમતો કરી વળી અદ્યુન

અપૂર્વ રચના સા જાળી જાળી ન કરી
તે પગ જાળી ની જોગી રિષિષ્ટ પ્રમા
શિખરો જોગી જાળી ન કરી જોગી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી

જાણીશક્તિ કરાળી જાળી ન કરી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી

૪ Stridulatio apparatus તીની ની કચેરીયા જાળી ન કરી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી
જોગી જોગી જોગી જોગી જોગી

કચેરીયા જાળી ન કરી

જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી

જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી

જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી
જોગી જાળી જાળી ન કરી

કાંતે છે. પેટની ત્વચામાંની કઠણી ઝીણી નળીઓનાં જિંદોમાંથી આ અન્યોનો રસ દ્રવે છે. એ રસનો તાર પવનનો સ્પર્શ થતાં જ કહણ-જાની જન્ય છે: જેમ લાકડાના ગહેરનો રાસાયનિક પ્રયોગથી માવે બનાવી, તેને સોખમી સુકા જિંદવાળા નળીઓવાળા સેવની પેઠે તાર રૂપે કાઢી સુકવીને આર્ટિફિશિયલ રેશમ બનાવે છે, તેમ. આની અન્યોનો આર કે છે, કવચિત્ આઈ હોય છે.

આ તારથી રચાતી જાળો ત્રિવિધ પ્રકારની હોય છે. આપણા ધરમાં લટકતાં જાળાં, માખીના વાધનો રેશમી પડેલો, દર કરનાર કરોળીઆનાં ટાંકણાંનાં મન્ન-ગરાં, જાવળ વગેરે ઝાડને આપરી લેતાં મીઝ જાળાં અને ઝાડની ડાળીઓ પર બંધાએલી જાળ ચકાકાર ઉધાડી જાળ-આ જાળાં એ તન્તુઓ વડે જ ધડાએલાં છે. પણ એમા સર્વોત્કૃષ્ટ હલ્યંગમ જાળ તો ઉલ્લી ચકાકાર જ છે. એના રચનાર કરોળીઆના આ જાળના અર્ધ લાઘવયુક્ત શિશુ અને રથાપત્ય વિધાનમા, લાલભાજા ઇન્જનેરો પણ ઊણુપ કે હોપ કાઢી શકતા નથી.

આની જાળ રચનાના નિશ્ચયપણો કરોળીઓ પ્રથમ ઝાડની ખુલ્લી ડાળ પર, પવન ભણી પીકે ઊંચી કરીને બેસે છે. પછી પેટના રનાયુઓના દબાણથી એની અન્યોમાંથી રેશમના રસનું જિન્દુ કાઢે છે. નીકળતાવેન પવનના સ્પર્શથી એ સુકાઈ જાય છે. આરતેઆરતે આવા જિન્દુઓ તાર રૂપે પરિણત થતા દવામા ફરકવા લાગે છે. દવામા એ તાર પોંખાતો જાય છે અને બેરેથી ખેંચાતો જાય છે અને એમ લાળો થતાં થતાં વચ્ચે કેાઇ ડાળી આવે તો એની સાથે એ લપટાઈ જાય છે. કરોળીઆની જાળ ગૂંચવાનો આ પહેલો દોર. આ દોરનો રસ વિશિષ્ટ અન્યોમાંથી નીકળે છે. જરૂરીઆત પ્રમાણે કરોળીઓ એક કે અનેક અન્યો-ઓમાંથી એકસામટા તાર કાઢી બેગા કરીને પણ આ દોર બનાવે છે.

આમ, પહેલો દોર કેાઇ ડાળીએ પકડાય તો તો ફીક, નહિ તો કરોળીઓ ભારે આપદમાં આવી પડે છે. કારણ, એક વખત તાર નીકળવા માંડ્યો પછી

એને ખેંચતો અટકાવવાનું એની શક્તિ બદાર છે. જ્યાં સુધી પવન એને ખેંચે ત્યાં સુધી-આખી અન્યો ખાલી થતાં સુધી-એ નીકળે જ જાય છે. આ અનિ-ષ્ટાપત્તિ ટાળવા એક ઉપાય એ યોગ્ય છે: તારને કાપી નાખી શરીરથી છૂટા કરવાનો. આમ કાપવાનું સાધન એના પગ: પગના છેડાના તંદિલુ નહોર વડે તારને કાપી નાખી એ દવામાં ઊડતો મૂકી દે છે. જાળ રચના ઉગરાંત આ દવાઇ દોરથી કરોળીઓ એક ઝાડથી બીજે ઝાડ, ઊપરથી નીચે કે પતંગ તરીકે એ તારના છેડે છૂટો લટકતો આ ટેકેથી બીજા ટેકે જઈ શકે છે.

પ્રથમ દોરતેવાર ઘનાં એ પર ફરતાં ફરતાં કરોળીઓ આઝા અવળા બીજા તાર સાંધી ચોકડું-જાળનું જોણું-તેવાર કરે છે. પછી આ જોખાની વચ્ચે સુંદર જાળ જાળ ગૂંચે છે.

આ આખી ગૂંચણીનાં પાંચ અંગ ગણવી શકાય: શરૂઆતના દોર; ગૂંચણીદુમાંથી નીકળતી સમાન્તર ત્રિજ્યાઓ; ગૂંચણીદુને સુદૃઢ કરનારી પરીધારે ફરતી રેખાઓ; જાળની વચ્ચે, પ્રત્યેક ત્રિજ્યા પર ચોટાડેલી જાળ રેખાઓ; અને જાળના છેડે ફરી નીટેલી, શિકાર પકડવાની ચીકણી રેખાઓ. આ પ્રત્યે જાળના તારની બનાવટ વિશિષ્ટ રંગોમાંથી પૃથકપૃથક અન્યોમાંથી બને છે. સેંકડો પગલાં ભરે, કેટલા કે આઠા મારે, અનેક જગ્યાએ આઝા ઊભા તારના સાથ કરે, છતાં આખણી નજરે અત્યંત આટપટી લાગતી આ સર્વ ક્રિયાઓ, એનાં પરિમિત સાધનો વડે કરતાં, એને ભાગ્યે જ એક કલાક થતો દશે! અને આટલો શ્રમ કરવા છતાં પણ દરરોજ રાત્રે એ બનાવે અને સવારે સોંધી લે છે.

આવી ચકાકાર જાળો, કેાઇની અરધો અંગળ પહેાળો તો કેાઇની માલુસપૂર ઊંચી હોય છે. એ જાળમાં ગૂંચરવાને બેસાંને કરોળીઓ શિકારની રીત જુએ છે. દવામાં ઊડતો જંતુ એ જાળ સામે અથડાય કે તરત પેલા ચીકણા તાર સાથે ચોટી જાય છે. એ ઊખડવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડે ત્યાં તો કરોળીઓ હોડતો આવી એને પગથી પકડી રેશમના પડમાં બેપેટી અસહાય બનાવી નાખે છે અને પછી નીકળે એનો માંસરસ ખીંચે છે. ચીકણા તાર સાથે જંતુ ચોટી

જન્ય, પશુ એ ખોતે ન ચોટે એનું મનુષ્ય? કરોળીઓ પોતાના મોગાની એક વિશિષ્ટ ગ્રન્થીમાથી 'તેવ' કાઢીને પોતાના પગ અને શરીર પર ચોપડે છે. એ 'તેવ'ના પડ ઉપર લાગતી ચિકાશ અમર કરતી નથી.

સ્વર્ગે જોડેલા, મ્લવાએ નિશાચર અને પીકણ, અદ્ય સાધનમયજ અને કેવળ ઉદરપોષણનો જ ઉદ્ભવ કરનારો, જતા કરોળીઓ જે યોગાત્તર મર્ચકશક્તિ દેખાડે છે, તેથી હું મુગ થાઉં છું. એની નિપુણતા આગળ આપણી હુદ્દિ શા કામગી? આટલો ઉન્માદ, આટલું તોદાન, આટલા કુદકાલુસકા આપણે શા

માટે માગતા હોઈશું? હુદ્દિવાળા ગણના જતા આપણે શું જોયું? કેટલું શીખ્યા? એક કરોળીઓ જ કેટલું શીખનાર છે! જતા સંસ્કૃતિના કહેવાના પ્રકાશ નીચે પ્રકૃતિના કેટલા સત્યો પ્રત્યે આપણે આપો જન્ય કરીને જ છીએ છીએ!

When I compare

What I have lost with what I have gained,
What I have missed with what attained,
Little room do I find for pride."

* Longfellow

૮૦૦

ચિત્રકલામાં સ્વશિક્ષણ

શી

આ નવી વેળામાંનાની મુગ માંનો મુગળ પ્રવલન અને મદાનરો કરતા રહેનારને કાઢી પશુ ગત્યશ મદદ વિના આપ પ્રાને ચિત્રકલામાં પ્રાગત પ્રવેશ મળી રહેશે અને ખંત-સાદા બનું સહેલાઈની આગળ રમી શકશે આનો પરોષો દર્શતો એક ૧૫૫મા આવી ગયા.

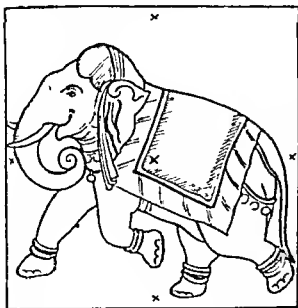
ખનારે શરૂઆતથી જ ચિત્રકામમાં એકમાત્ર ગણવાની જરૂર છે, નહિતો આગળ જતા કામ વારે પડવાનું જ, અને તે વખતે તે પાડ કુવાની શક્તિ કમી પડવાની આ કારણે જ પરશિખાઉ નિ-દાર્થીઓ પહેલેથી જાણ જ નાહા નમૂનાઓથી ચિત્રકામ શરૂ કરવું જોઈએ, અને તેના પરથી, અનિ ઝીંજવટ અને જલ્દિગત મળી નમને નમનો કરવાને ખટક

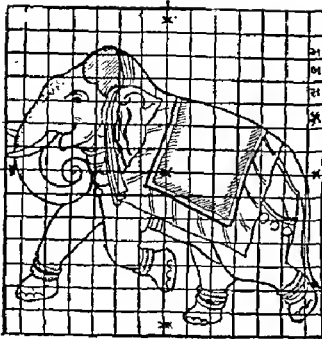
મળી જોઈએ, રેખાઓ રેખા આવીશુક મેળવતી તેમજ એકેએક હાથ મેળાગી જોઈએ

દાથગા જોગા કાજુ આવે ને છુદે દાથે મીનરતા આવડે લાનગી ચોકમાણ કેળવવામાં ઉપયોગી નીતરે એની કોઈ તથ્ય પદ્ધતિનો આશ્રય લેવાનું મુનામજ ગણાય

સપાટી પરની કોઈ તથ્ય ચિત્રકૃતિની મગે તે માપની નકલ ઉતારાને આ પાઠ માથે આપેલી ચોક્કમ ખાના-વાળી રીત જાણ જ પ્રચાર પામેલી અને જૂનામા જૂની છે તે કીતના આસરે માત્ર અણુપડો પશુ રરને ચાનવાનું મુગમ થાય છે

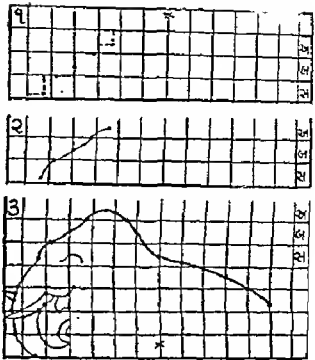
મીનગ રાને નમનો ચાર ખીલી કે પિન વડે પ્રાટિયા ઉપર જોગા જરૂરીને કાટ ખુનામી મદદથી જરૂર જેટલા માપના ચોક્કમ ખાના નેની ઉપર ચેન્સિલથી અથવા વાવ સાદીથી દોરસ આમ કરવા માટે ચિત્રની ચારે જાલુ પહેલા નેની દર આક્રી લેવી અને દરેક જાલુની મધ્યમાથી પહેલા એક લીટી દોરી લેવી. આથી આક્રી અને જોળી લીટી રંગમાં જ મળે. આ, ચિત્રનું મધ્ય-ચિત્ર મધ્ય, અને તે રીતે જ તમારા પોતાના કામગમ પશુ મધ્યચિત્ર લેવાનું છે પછીથી ચિત્રકામ મધ્યખા-ઓની ઉપર જેક માનુ ચોરમના માપના દપકા મૂકી દેવા અને આક્રી નળીલીટીઓ આક્રી કાઢી (સુઓ આ

ઉપર : ચિત્ર બ

જગતી આત્મ : ચિત્ર ઘ

નાથે આગેહું દાર્થીનું ચિત્ર તથા પાછળના પાને ચિત્રકા).

પછી મૂળ નમુના ઉપરથી તમારે તમારો નમુનો જેટલાગણો મોટો કરવો હોય તેના દિસાએ તમારા કોરો કાગળ પરની મધ્યરેખા ઉપર યોગે બાલનું ટપકાં દરીને તેટલામણુ ચોરસ દોરી લેના.

દાર્થીના ચિત્ર માટે તમે મથાળેથી આકેલી રેખાઓમાં ન જરૂરી જ એક ટપકું મૂકો. તે ટપકું રેખા ઉપર જરોથર મુકાયું છે કે નહિ તે તપાસવા એક કામળની પટી અસલ ચિત્રના ખાના ઉપર મૂકી ખાનામાં ખૂણાથી કેટલું છેડું છે તેની પેન્સિલથી નિશાનીઓ કરી લઇ તમારો કાગળ ઉપરના ટપકા આગળ મૂકી બુઝો. અસલના આત્મ જ ચિત્ર કરના હો તો ટપકું નિશાની બેઠે ગણી રહેવું જોઈએ. તમે ખાના બેવડા માપે દોઢા હોય તો પટી પરની નિશાનીથી બે માપ લેવાં જોઈએ.

આ રીતે એક ટપકાથી માંડી, તેમાંથી નીકળતી લીટી અસલમાં કેટલાં કેટલા ખાનામાંથી અને લીટીઓ ઉપરથી જાય છે તેની મીંધ તે તે ખાનાં અને લીટીઓ પર ટપકાંથી કરતાં જાઓ. સાથે સાથે ઉપર જણાવેલી રીતે તેની ચોક્કસાઈ પણ ચકાસતા જાઓ.

યાદ રાખજો કે પહેલાં તમને બધી માપણી એ રીતે જ નજરને તમે ચોક્કસ માપ લેના કેળવી શકશો. (બુઝો ચિત્ર ચમાં આકૃતિ ૧).

ચાર છ ટપકાં લાઇ કે તેને ચિત્રની રેખા પ્રમાણે રેખા દોરીને માંખા લેનાં. (બુઝો ચિત્ર ચમાં આકૃતિ ૨) પછી આ રીતે આખું ચિત્ર દોરનાં ટપકાં કરતા જાઓ અને લીટીઓ દોરતા જાઓ. (ચિત્ર ચમાં આકૃતિ ૩) ચોરસ ખાનાં કેટલાં મોટાં કે નાનાં રાખવાં તે અસલ ચિત્ર ઉપર આધાર રાખે છે. તે સાથે તમારી કામ કરવાની આયડા અને શક્તિ ઉપર પણ ગણતરી રાખવાની છે.

શરૂઆતમાં વધુ પાસે લીટીઓવાળાં ખાનાં પાડવાં જેમ દોરવાની શક્તિ વધે તેમ ખાનાના માળા વધારવા જવું. ઇચ્છના સેવા ભાગથી માંડી એકબે ઇચ્છ સુધીનાં ખાનાં કરવાની જરૂર પડે છે. જોવા આંકેલાં ખાનામાં આ રીતે ચિત્ર દોરાઇ જાય એટલે તેને બીજા કાગળ ઉપર ઉતારવાનું છે તે વિષે દલે પછી.

કોઈ પણ જાગનમાં પ્રગતિ કરવા ઇચ્છતો વિદ્યાર્થી તેને માટે જેટલો વખત વિચાર અને મહેનત લેશે તેટલું જ પામ્યા વિના નહિ જ રહે. ર.સ.સ.

અખાડો

જેમાં વ્યાયામની ઉપામતા કંગારા યુવાનો દર મહિને પરસ્પર અનુભવના આપણે કહે છે

નિરીક્ષક

શ્રી હરિનાગયણ આચાર્ય

એ

જણ ગાયઝાયા કરી એક મીઠાને જમીન પાડના મધે, ગમે તે ઉભામે એનું નામ 'કુસ્તી' કેટલી સાદી અને મીઠી વાત? જતા આપણા સાદા પરિણામની ખાતર પ્રાચીનતમ કાળથી જગતના પ્રત્યેક દેશમાં પ્રેમના કેમના ભારે જગ પાનાયા છે. એ પરિણામને લાવના કેમની યુક્તિપ્રયુક્તિઓ મધાઈ છે. સાડા ગણ હાથના મનુષ્યદેહની વિવિધ સમર્થિત પરિસ્થિતિઓ, અગમરોડ અને મતિસ્થિતિના સૂક્ષ્મ અવલોકનજન્ય નાસ્ત્રિયમી રૂપ તોડ વગેરેનું પ્રેમ એક અદ્ભુત શાસ્ત્ર મળ્યું છે. મને તો લાગે છે કે પુરુષ ગરીરના શક્તિ તથા સૌન્દર્યની પ્રજાગ લાવના અને તે અર્થે વ્યાયામ નિવિધિ રહિતિઓ પથ આ 'કુસ્તી'ના વ્યવમાયમાથી નિષ્પન્ન થઈ દરેક આપણે પથ જગત-ભગ્ના કુસ્તી વિવિધરે વિદ્યમાન છે એના મુખ્ય પ્રકાર જાણએ

૧ અંગ્રેજી પદ્ધતિ એને વેસ્ટમોડર્ન અને ડગલ્સ કુસ્તી પણ કહે છે ઇંગ્લેન્ડમાં પ્રાચીનતમ કાળથી જો કોઈ નિઅવિનિષ્ણ પર પરા આવતી આવેલી હોય તો તે માન આ કુસ્તીની જ

એનું મહત્ત્વનું અમ પેન્સો' છે અને દરદી સામસામા બાબા ગ્રેહ જાતીએ જાતી લોકાવે દદી દર્દીના જમણા ખભા પર જમાવે પછી બે હાથે પ્રતિસ્પર્ધીના શરીરને પી' પાછળ ચૂડ લગાવી પકડે ડાબો હાથ એના જમણા ગાંડા ઉપર આવે ગેમ જમાવે મોગાના એક પથ રહેતવાનના પગના તળિયા મિત્રાય શરીરનો કોઈ પણ ભાગ-હાથ અને દીવણ પથ-જમીને આડે તો એ જીત થયો ગમ્યાય આ માર્ગ દરેક જાનનો વાજળી દાન વસતી જુગલ્ય છે કુસ્તી સાથે ત્યા મુડી હાથ ની પકડ માત્ર રાખતી પડે છે દાન કરના જેવી પકડ હૂડી જમ એ જીત થયો ગમ્યાય કદાચ અને દર્દી રોગામાય જમીન પા આડે પાંચે પડે અગર એની ગતિ વાગકુત્તી હે કે પહેતો રાખ જમીનને અડકી તેનો નિર્ણય

કુસ્તી

કંગારો પથ અશક્ત નીવડે (આને Dog-fall કહે) તો કુસ્તી દુર્ગતી કરાવાય છે

૨ ફ્રેન્ચ પદ્ધતિ ફ્રાન્સ એનું ઘર હોવાથી યુરોપી 'એકેરોમન' કુસ્તી તે આ જ આપણે ત્યા નિ ગણિપુરી 'ખડી કુસ્તી' આને મગતી આવે છે

આ પદ્ધતિમાં કેમની નીચે દાન લેવાનો પ્રતિબંધ છે પગને આડી મારવાની કે પકડવાની પણ મનાઈ હાય છે બંને ખભા એમી વખતે જમીનને આડે તો જ ગીત ગણાય ગત યુરોપીય મદાયુદ્ધ વખતે, આને નિકાના યુવાનોને વ્યાયામનું શિક્ષણ આપી લશ્કરની ભગતીને યોગ્ય તવાવનાર સુપ્રસિદ્ધ નિલિયમ મુવરૂન આ કુસ્તીનો જગદેકમન દત્તો મામાના હાથે પરાજિત ઝિગિરોના નાનો બાપ પણ આનો નિષ્ણાન છે

૩ લં કેશાયર પદ્ધતિ: આને જ 'ફ્રેન્ચ-એન્ગ-કેન્સ-કેન્સ' કુસ્તી કહે છે. આપણી પગળી કુસ્તીનો એ પાશ્વલ અવતાર એમાં તમને ફાવે તેવો દાન લા પ્રતિબંધ માન લગો' કે માથા ના વાળ પકડવાનો ગીત થતા જે ખભા અને એક થાપો કે બે થાપા અને એમ ખભો એમ પીઠના તથા અગ એમી વખતે જમીનને અડકી જ દોષણ આપે જગતવાગ્યા વ્યાપક રૂપે ગમાતી કુત્તી આ જ 'ફ્રેન્ચ-એન્ગ, ગ્રાન્ડ, કામ્પ જર્સ, રોનર, ઝિગિરો વગેરે મદા-ચાંચો આનો આશ્રય લઈને જ દીર્ઘિલા-જન્યા છે સુપ્રસિદ્ધ 'સોમ્ના ફૂન' નાનકથામાં આ પદ્ધતિની કુસ્તીનું જ વર્ણન આવે છે

૪ સ્કાટ્લેન્ડ પદ્ધતિ આમાં આપણે તરત જ જ નથી, જો કે કોનેડામાં એક વખત એનો બારે પ્રચાર થયો દત્તો

આ પદ્ધતિના દર્દીમાં ચામડાના મજબૂત દાઢ કોઈ પહેરીને રતી કા છે આની બે રીતે રહી

લેનાય છે: રાષ્ટ્ર એન્ડ ઓવર અને લેફ્ટ એન્ડ અન્ડર રાષ્ટ્ર એન્ડ ઓવર એટલે દરીફના કોટને જમણા ખણા પાછળથી જમણા દાથે પકડી, એના જમણા દાથને ડાબા દાથે પકડવો. લેફ્ટ એન્ડ અન્ડર એટલે દરીફના કોટને ડાબી કેડ પાસેથી ડાબા દાથે પકડી એના ડાબા દાથને જમણા દાથથી પકડવો. આમાં લેફ્ટ એન્ડ અન્ડર પકડની ઉપયોગિતા રૂપટ હોવાથી પહેલી પકડ કોણે લેવી એ, સિદ્ધાંત ઉછાળાને નહીં કરાય છે.

પેનરો જમાવવા બંને દરીફો એકબીજાને પકળે જોવા રહે છે: સામી છાતીએ નરિ. શરૂઆતમાં લીધેલી પકડ કુરતી પૂરી થતાં ચુધી રાખવી પડે છે. વચ્ચે છોડી દેનાર કે કાચ બદલનાર ચીત ગણાય છે. કોઈ પણ રીતે દરીફને જમીન પર ચીતો નાખી, એના બંને ખણા જમીનને અડકાડવાથી ચીત કરાય.

૫ સ્વિસ પદ્ધતિ: આ કુરતીમાં દરીફો આમડાના મજબૂત કમરપટાવાળા દૂંડા ચઢીએ પહેરે છે. બંને દાથે કમરપટો પકડી દરીફને ઉચલાવી પાડી ચીત કરવાનું હોય છે. એ મારે ખણા અને યાવામયી કોષ્ટપણ એ અંગે જમીન પર અડકવાં જોઈએ. સાથે સાથે વિજયી દરીફે સામાના કમરપટા કે ચઢીને એક દાથે પણ પકડી રાખેથી હોવી જોઈએ. આવી કુરતી કરનારા 'લિસ સ્વિસ'માં નિષ્ણાન હોય છે. સ્વિસ સ્વિસ એટલે દરીફને જોગ્યા ફેરફારી ગવગવથી. ફેરવતા ફેરવતા એના પગ જમીનથી અદર જોપડે કે તરન ઉછાટા એક મારી એને ચીતો પટછી ચીત કરી દેવો. આવી ફૂંડી ખારામાં પ્રેસણીયાતાનું તત્ત્વ પ્રધાન હોવાથી આ કુરતી ખૂબ આકર્ષક નીવડે છે.

૬ કૉલર એફ્ફો પદ્ધતિ: એને 'રક્વેર હોસ્ટ' કુરતી પણ કહે છે. મજબૂત કોપર એને યાવોરાળો કોટ પહેરી આ કુરતી જોવાય છે દરીફના ડાબા કાન આગળ જમણા દાથે અને જમણા કાન આગળ ડાબા દાથે કૉલરને પકડી પેનરો જમાવે છે. એ ખણા અને એક યાવો અગર એ યાવા અને એક ખણો એકતાથે જમીનને અડે તો જ ચીત ગણાય. કૉલરને છોટી દેવો કે કાચ બદલવો એ પણ ચીત ગણાય છે. આપત્તે આ કુરતીનું માદર વનન.

૭ જાપાની પદ્ધતિ: આ કુરતીની વિચિત્રતા એ છે કે એમાં જેમ પહેરવાનું વધુ વજનદાર નેચ એ વધારે

નિષ્ણાન ગણાય. એમના લંગોટ એટલે મોટા ધાગળા કે પીછાડી આમળાને વોંટાળેલાં દોરડાં. આ પદ્ધતિમાં પ્રેસણીય તત્ત્વ અંતુ નથી હોતું.

૮ બોર્નિઓની કુરતી: પૂરેપૂરી જંગલી થતાતી આ દેશની વસતીમાં કુરતીનો ભારે શોખ છે. એમની પદ્ધતિમાં દરીફને ધણેથી જમીન પર પાડવાથી ચીત ગણાય છે.

૧૫૬

માગ રીરીને અખાડાની માટી અડચે દસ વર્ષ થયાં છતાં એ પ્રત્યેનો મારો અનુરાગ એવો ને એવો ઉત્કટ છે. એના વર્ણનમાત્રથી હું રામાંચ અનુભવું છું. જેણે જિંદગીમાં એક વખત પણ કુરતી ખેલી છે, એને એ કવનભર બહાનાં નથી. કુરતી એક જાતનો કેક છે. ખીજ રમતોનું તો કાણ જાણે, પણ કુરતીનો કેક ઉતારવો કઠિન વાત છે.

એનો ધનિદામ ગાહુ રસિક છે. આપણે ભાં જો કુરતી આવે છે તે પેઠાથી પદ્ધતિ કહેવાય. એનું સંસ્કૃત નામ મજ્જિયા. આપણા પ્રાચીન મન્થોમાં મહાકુદનાં ભારે શુભચાન થયાં છે. સર્વ વિદ્યાઓમાં પ્રધાન રચાન મહાવિદ્યાનું દત્ત. મદાભારતના પરાટપર્વમાં શીમ અને જ્ય નામના મહારાજના બીપણ પ્રદર્શન આદ્યુન વર્ણન છે. એ જોતા, એ વખતે આ વિદ્યાના વિવિધ દાવની સંજ્ઞાઓ પણ જાણીની દરો એમ રૂપટ દેખાય છે. આજે એ નામે બૂલાયાં છે, અજ્ઞા અરોગ દાવ, કુરતીને લગતી સમગ્ર પરિભાષા ફારસી ભાષાની છે. આજે ચાલતી પ્રશ્નસિકામાં પણ યુરુરચાને મુસલમાન ઉસ્તાદો જ છે. એટલે આજની આપણી કુરતી તુર્ક-સ્તાન અને ઇરાનના રસ્તે મુસલમાનો દિલ્લસ્તાનમાં લાન્વા દરો અને આપણી વિદ્યા એમાં જાણી જાણ નિ-રોદિત થઈ દરો.

૧૫૭

ઉચ્ચાલવા સિદ્ધાન્તના મૂલ્ય જાન વડે મનુષ્ય-શરીરને વિવિધ રીતે ફેરવવાનું તત્ત્વ જ કુરતીના શુભમાં હોવાથી, દરેક પદ્ધતિના મુખ્ય દાવ તો એક જ પ્રકારના છે; પરંતુ એની વિવિધતામાં તો આપણી નેણે અન્ય કોષ્ટપણ દેશ આવી શકે તેમ નથી. આપણે ત્યાં દાવની સંખ્યા આશરે એક હજાર ગણાય છે. આ ગણા પે દાવમાં પારંગત થતાની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. તેમ

એ બધુ યે જાણવાની આવશ્યકતા અનિવાર્ય નથી દરરોજના ઉપયોગમાં આવતા મહત્તાના દાવાની સિદ્ધિ પૂર્વક, માન એકબે કાલિય દાન પર જ સંપૂર્ણ રસ મિત્ર ગેળાવાનો પહેલવાની રિવાજ થઈ પડ્યો છે આવા દાન ખૂબ સદાય બુદ્ધિથી નક્કી કરાએવા હોય એના બદલમાં આવેલા પ્રતિરૂપીને પરજાણ વિના છૂટવાની જારી જ નથી હોતી માથેસાથે એ દાન લેવાની પ્રાથમિક ક્રિયા પણ અતિશય અટપટી ન હોવી જોઈએ આપણે ત્યાં મામા નમાજમજ દાનમાં અન્નેડ છે ગીરાગેમાં બે રૂદ્રચરનો સારંગી દાન, દયધનો રૂદ્ર-ગલ હોડ (એ પરથી એનું નામ જ દયધ 'રૂદ્ર-ગલ'—કાશીગર—પડ્યું છે), ગોકનો ટોપોડ વગેરે દાવાની વાત જાણીતી છે

દેશભરમાં કુસ્તીના સમરાગણ લેલે અનેક હોય, પણ જગદેકમહત્તા ગિરુદની અભિવાધા સેનાગ પહેલવાન તો એ વિદ્યાના પાંગત જ્ઞાનજોડેની પ્રમાણ વિદ્યા-પીઠમાં વિજય મેળવ્યા વિના છુટકો નથી થતો મહા વિદ્યાના આજી તીર્થશ્રામ મુરેયુરે બદલાયા છે પ્રાચીન કાળમાં મથુરા અને વિરાટ નગર મદનેના માનભગના દાન હતા એ નગરોમાં જીવી આવેલા મહા દત્તિદાસને પાને કોઇક જ લખાણો દર્શે મધ્યકાલીન યુગમાં મથુરા અને વિરાટનગરનું સ્થાન કાશીએ લીધું નુદ આ વિદ્યાના ગોવત્ન છેલ્લું આચર્યસ્થાન આ વારાણસી જ ત્યાથી પદ્મ-યુતા મહાવિદ્યા મુસવમાન સત્તતવાના આચર્યે દિલ્હીના પાયતમ્મમાં આ રીતિચરણ કાળાતરે દિલ્હીએ પણ નામ મોહ્યુ એટલે આજે આપણી નજર લાહોર અને અમૃતસર બણી ખેંચાય છે પન્દેશ મા આજે તો અમેરિકા કુસ્તીન એકદંતુ સામાન્ય જમાડી બેઠું છે

સ્વભાવે જ અધ્યાત્મનાદી ઇત્યાદી શરીરની મદત્તા સમજનાર આપણા સમાજમાં, શરીરને કેળવવાનું અન્નેડ સાધન 'અખાડો' પ્રાચીન કાળથી પવિત્ર સ્થાન ગણાતો આવ્યો છે એની મુલાયમ વારંવટાયમ માગીમાં માત્ર ચઢીલજોટ પહેરીને જીતવાનો ગિવાજ

કે માથાના વાળ ખેંચવાનો પ્રતિમ્બ નથી હતા શરીર ના ચોટલા અને દાઢીને કે દિલ્હીની શિયાને દાંત પણ લગાડી શકાતો નથી ગળાના કે દાંતના તાલીઓ તો કોઇની નાકાત નથી કે જાણીખૂટીને ચર્ચ કરે.

મામા રગદોળાવાનું ત્યાના વાતાવરણમાં પ્રતિકૂળ હોવાથી, યુરોપ અમેરિકામાં જમીન પર ત્રડ ગાંધા પાથરી તે પર કુસ્તી કરવાનો રિવાજ પડ્યો છે પાવિત્ર્યની ભાવનાનો આમાં અભાવ હોવાથી, ત્યાના પહેલવાનો રજમરના ખૂબ પડેમને કુસ્તી કરે માથાના વાળ પકડવાની કે લગેમ ચઢીની પકડ લેવાની ત્યા મના છે, એટલે ધણાખરાને માથે બાંધરી અને પગે સુવાન તથા આમણના દીંચણિયા બાંધેના હોય છે માત્ર ગણિયન તથા જર્મન પહેલવાનો માથુ નફરવટ બોલુ રાખે કે માત્ર ગ્રિમિંગ્સો દૂકો નધિયો પહેરી ઉધાડા પગે લડે કે

આપણે ત્યા પીઠ જમીનને અડકે ન અડકે પણ બદનાર દાંત કળા ચીતો ફરી ગયો એટલે 'ચીત' ગણાય છે 'કુંચ-અંચ-કુંચ કુંચ'માં આવું નથી એમાં ચીત ગણાવા માટે પાંઠના કોઈ પણ જણ અંગ જમીનને અડકવા જ જોઈએ અડક્યા કે નહિ તેનો નિશ્ચય પીઠ અને જમીન નચે દાંત ધાવંને પચ કરી લે છે વળી આવી રિથિતિમાં બે સેકંડ સુધી રહે તો જ ચીત ગણાય આપણે ત્યાં પ્રાચીન પ્રણાલિકાને અનુસરી એક જ કુસ્તીમાં દરેકપાંખો નિર્ણય કરવાનો આમાન્ય રીવાજ છે યુરોપ વગેરેમાં ત્રણ કુસ્તીમાં જે બે વખત અને તે વિજયી ગણાય છે નિયત સમયમાં કોઈ ચીત ન થાય તો લડવાની જાપ, દાવનું કૌશલ્ય, ચપળતા જેને શુભોના તારનારને સક્ષમ ગણીને પણ વિજયનો નિર્ણય કરવાનો ત્યા રિવાજ છે

ચીતો થતા હતા પણ, પીઠ જમીનને ન અડકે તો 'ચીત' ન ગણાય એ રી યુરોપિયન કુસ્તીમાં આ વિશિષ્ટતા-વિચિત્રતાને લીધે ત્યાની કુસ્તીના એક વિશિષ્ટ અંગનો જન્મ થયો છે એનું નામ 'રેસલર્સશ્પિંગ' કુસ્તીના આ અલગ પ્રેક્ષણીય અંગનો શરીરવિકાસની દૃષ્ટિએ ભરે

ખભે ખડિયો

જ્ઞાન અને રખડપાટની તમન્નાથી કહેલાં નાનાં મોટાં ધરિત્રમણોનો વિભાગ

સાબરના

પૂરમાં

તારંગાનો એક વર્ષા પ્રવાસ

હોલિ-ગ્રામ આવ્યું એટલે રસ્તા પૂછી લઇને
અમે આગળ વધ્યા. એકાદ કલાક ચાલ્યા
હોધશું એટલામાં એક બીલું નાનું ગામ આવ્યું. એ
ડાળે હાથ જરા દૂર હતું. એટલે રસ્તા ઉપર એક
ઝૂંપડી હતી તેમાં એક રથારણુ ગાઇ એનાં બે બાળકો
સાથે બેઠી હતી તેને આગળનો માર્ગ અમે પૂછી
લીધો. એ બાળકે રસ્તા વિશે જાણી સારું જ્ઞાન હોય
એમ લાગ્યું, કારણ એણે જાણી જાણી રથજી
મુખી મીયા ગયા પછી આયમણું વળવાનું વગેરે
માહિતી આપી. પણ એણે આપેલી માહિતીને ઉપયોગ
કરવા જેટલું દિશાનું વ્યવહાર જ્ઞાન અમને જન હતું.
એટલે અમે આગળ વધતા હતા તેમ મનમાં ચૂં-
ચવાતા હતા. સહેરમા રહેનાર ગામડામાં જતાં દિશાનું
વાન કેવળ બૂઝી ગયાના દાખલાએ વારંવાર ખને છે.

ચૂંચવાડામાં અમે તો ચાલ્ય જ જતા હતા એ-
ટલામાં ફરીથી વાદળ ચઢી આવ્યા અને થોડીવારમાં
તો એક ઝાપડું પણ તૂટી પડ્યું. પેલી ગાઇએ અમને
આયમણી દિશાએ અમુક રથજીથી વળવાનું કહ્યું હતું.
પણ એ રથાન નક્કી કરતું મુશ્કેલ હતું અને આય-
મણી દિશાએ તો ઠેરઠેર કેડીએ જતી હતી. અમને
લાગ્યું કે આમ તો રજાની મરીશું તો યે પપ્પો ખાશે
નહિ. એટલામાં એક મુસલમાન વેપારી જેવો માણસ
થોડા ઉપર બેસીને વડનગર નરક જતો અમને મળ્યો.
અમે એને રસ્તા પૂછ્યો એટલે એણે અમારો વેશ
જોઇને સલાહ આપી કે નમને રસ્તો એમ નહિ જરૂર
માટે એકાદ માણસ સાથે જઇ જવો. પણ આ જ-
ગલમાં વરસતે વરસાદે માણસ ક્યાંથી કાઢવો? અને
છેલ્લું ગામ તો અમે લગભગ બે ગાઉં પાછળ મૂકી

દીધું હતું ત્યાં ફરીથી પાછા જઇને એકાદ માણસ લા-
વવા જેટલી દિવસ અમારામાં ન હતી. આમ અમે
નિરાશ થવાની તૈયારીમાં હતા, એટલામાં આવી વાંધામાં
અમે બે હરવાડને જકરાં સાથે જોવા. અમે ત્યાં ગયા
અને પેલાખાથી એકને અમારી સાથે તારંગા સુધી
આવવા કહ્યું પૈસાની લાલચ આપવા છતાં પેલા-
ઓએ તો ચોખ્ખી તા પાડી જાણવું કે એમાં જકરાંનું
થું ચાલે? આખરે બાંહે આના આગવાના કરી
અમે યાગણુ બીએ વગેરે શબ્દો વડે એમને શરમમાં
નાખવા જેવું કર્યું ત્યારે પા કમકામે આખરે વાત ખીલે
બંધાઇ કે મેમાથી જે જુવાન હતો તેણે અમારી
સાથે આવવું અને સાંજ પડના પાછા ફરી જવું. દર-
મિયાન બીએ બાંધે રજાની હતો તે ખ્યા જકરાં સાથે.

પેલા સાથે યયો એટલે અમે ત્રણેય બિપડયા.
થોડે આગળ વધીને એણે આયમણી કેડી પકડી
એટલે અમને થયું કે પેલી રથારણુ જતાવેશે રસ્તો
સાચો હતો. આમ થોડીવાર જંગલમાં ચાલીને અમે
એક ડુંગરની તળેટીમાં આવ્યા. તારંગાનો આ રસ્તો
નર્દન સીધો ન હતો પણ આડમારેજ હતો, એટલે
આપા જેવણું ડુંગરાઓ ચઢી પછવાડેથી તારંગા
પહોંચવાનું હતું એથી રસ્તો તો મહેમાણાથી આવતી
રેલવે ન્યા થોભે છે ત્યાંથી આગળ છે અને ત્યા
ડુંગરની તળેટીમાં પર્વતારાજ નથા હિતાસપાણીની સારી
સોઇ છે. ત્યાંથી તો ડુંગર ઉપર જવાના રસ્તે માત્ર એક
ડુંગરી ચડતી પડે છે. એ સિવાય* રસ્તો બીજાકુલ
સહેલ છે. ઇસ્તરી પગધાજા જનારને ત્યાંથી જવું
ખડુ દૂર પડે તે માટે. અને ખાસ કરીને તો આડમારેજ
ચાલવાના અમારા શોખને કારણે અમે પાછલે રસ્તે

જ્યાં જ પ્રથમથી નજી કરેલું

અને અપાંગબધ દગર ઉપર ચડવા લાગ્યા આ બાબુ એક નાની ગઢાદી હતી અને શિવાગો વગ સાંભળી પલળેલી હોવાથી અને મહાગાને ચાલતા હતા ચાલતાચાલતા દોંગી, બકરાની, માથેની અને વાઘની પાણી પેલા રજારી જુવાન સાથે યુધ્ધી વાતો ચતી હતી અને એક રથને આવી પહોંચ્યા સા સાથે હાથ લાણી દિશા ચીધી પેલા ગંગાએ કહ્યું કે એ રથને થોડા મહિના પહેલાં રાત્રે એની માથે મારી નાખેલી મેં એને પૂછ્યું કે એ મોનાઇ મધ નથી અને વાવે જ એને મારી છે તેની તી ખાત્રી? એણે જવાબ આપ્યો કે એ દિવસ સુધી તો એ માથે શોધતો રહ્યો, એવામાં આ રથને જતા જોયું તો એ નાડકા અને માથું પડેલા હતા મેં શકા કરી કે એમ લોક ઉપરથી શી બળ ન પડે? એણે આપેશમાં જવાબ આપ્યો કે કેમ ન બગર પડે? શું મારી પોતાની માથેને હું ન જોળાવું? મેં તો માન રાણો દળાવી જોવા માટે જ આટલી ચર્ચા કરેલી જાણી હું તો જાણ્યોતો જ હતો કે ગંગાની દસતર ગકગતો ગંગામાંથી એક જોવાયું હોય તોપણ તત્ત રત્ની જન્ય, એની એના માલની એને જોળાવ્યું હોય છે

કુંગરો ચડી રહ્યા એટલે મપાટ જમીન આવી સામે જીને કુંગર અરધોએક માઇન દૂર ચાલે આવી રહ્યો હતો અને ડાબે હાથે એક ગીને કુંગર હતો એ બેની વચ્ચે સપાટ જમીન ત્રણે મુઠાં હતી અને તેમાં કેટલાક વેડાં જેતી કરી રહ્યા હતા પછાબાએ એ બધા રાપ ફેરવતા હતા એ ડગલ વચ્ચે સપાટ જમીનમાં ચતી એ જેતી જોઈને મને થયું કે વેડાં ક્યાના ક્યા રાંટવાની શોધમાં પહોંચી ગયા છે? જ્યાં જમીનનો ટુકડો હાથમાં આવી ગયો સા લોક માટીમાંથી કણ પેદા કરવા મઠી પડે છે આમ તો ઘણી થે સારી જમીન વણેજાઇ પડી ગઈ છે, પણ ત્યાં નિર્વોદી કે વેડો કારણે નામીને લોક જીવ્યાગ જીવમાંથી ચૂનમાં ભરાઈ પડે છે અને માન રામ જીગી શકે એની જ જમીનમાં અનાજ ઉગાડવા મથી મરે છે પરંતુ સીજ વેડાંથી જન્ય તો બધું, પણ ઉપયોગ માટે તો ન જ આપાય એવી જાતની સરાજ પવચામાં જીને રસે તો થે ગા? કેટકેટલી જનરાક્તિ આમ ન્યર્થ પધારણી

વહેમ ઉપર ~ દેહાઇ રહી છે?

મપાટ મેદાન વટાનીને અને જીને કુંગરે ચડવા અને થોડે જઈ ડાબે હાથ વળી પડી ગીચ ઝાડીમાં પેડાં આવી એક દોંગીમાંથી વધુ દૂર લાગે જ દેખી શકાતું આમ ગંચ ઝાડીમાં ચાલતાચાલતા અને એક વહેળા ઉપર ચાલ્યા વહેળો અપાંગબધ વહી રહ્યો હતો અને એના પાણી વગસાં જતા વગલગ ચોખ્ખા જ હતા હું પડી ગયો થતા દુગ્ગ વચ્ચે રહેતા એ નચુરિય નિર્જનને જોઈ રહ્યો અને એવાર એના ભરીને એમાંથી પાણી પીધું આખરે તમિલ ડગ ભગતા અને અઘોએક કલાક ચાલ્યા એટલામાં તારાના મંદિરની ટોચ દેખાઈ અને જોતજોતામાં તો અને દાખલ થતાના દગવાળે આવી પહોંચ્યા, દિગજરોની ખર્સાણા ના મચાવક ઉપર અને ચિટ્ટી વાવેલા એટલે એને જોળી કાઢી અને તેણે જતાવેલા એક ઓરડામાં ઉતારો કર્યો તપાસ કરતા બગલગ ચારેતો શુભાગ લો એમ માન્ય પડ્યું

જરા વિશ્રાન્તિ કરી અને મુખ્ય મંદિર જોવા ગયા હું મંદિરને જરા ઝીણવટથી જોવા સા વધારે શકાયો, એટલામાં માગ સાથી રસોઇ માટે તૈયારી કરવા સાંપસામાનની જોગરાઈ કરવા લાગ્યા તારાનું મંદિર એના મોટા ભગવદાર દગથી જોનારને આજી રહે છે એ મિત્રામ એમાં ઝાઝી ધ્યાપત્યકલા હોય એમ મને ન લાગ્યું નેકે મંદિરની દિવાલો ઉપર ચોરો સુન્ અને વિવિધ અગમરોડોનાળી હિન્દુ સ્થાપત્યની ટમટી મંત્રિઓ છે, પણ એ દેલડાડા, કુભારિયા અથવા ગીજન કેટલાક રથજોની માફક જાહુ આકર્ષક નથી આજી થે મંદિર ગાળ કુમારપાળના નામ માથે મ કળાઓ છે એમ કહેવાય છે, પણ એનું સ્થાપત્ય અને દિવાલો પરની મંત્રિઓ જોના એમાં કેટલું વળવડે એ એક જોખજોખનો વિષય છે આમ જતાં એનો દેખાન અસગકાગ તો છે જ, કારણ જો એક મધ્યસ્થ મંદિરનું જ માપ લઇએ અને પ્રાન્તભાજોને અલગ રાખીએ તોપણ એવા મધ્યસ્થ દહેરાઓમાં તારાનું દહેરું કદાચ ગુજરાતમાં ભરાવા અને ધેગાની દષ્ટિએ પહેલે નગરે હશે

અઘોએક કલાક મેં મંદિર જોનામાં ગાજ્યો એટલામાં માગ મિત્ર રમેશપાણી માટે મીધુસામાન

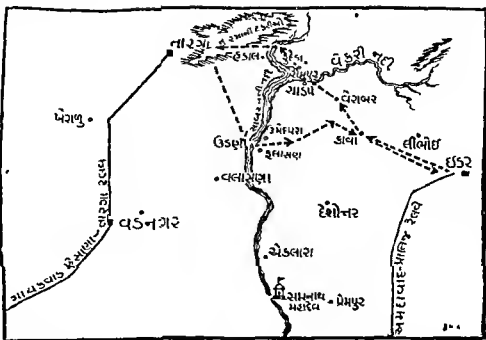
ઐરાડમાં મુકાવી પાછા આવ્યા અને પછી મંદિરના યોગાનમાં બેચાર આંટા અમે માર્યા. એક જાણુના ભાગમાં આરસપાણી તકતીઓ યોડવાનું કામ ચાલતું હતું ત્યાં જઇને અમે બેઠા રહ્યા. આરસનું કામ કરનાર એક ભાઈ સાથે થોડી ચણતર બાળત પૂછપરછ કરી પછી મારા સાથીએ સહેજ પૂછ્યું કે એ ક્યાનો હતો? પેલાએ જવાબ આપ્યો: ‘વટવાણનો’. હું પણ વટવાણ ગામનો રહીશ હોય મને થયું કે ક્યાના ક્યાં જતા માણસો ભટકાય પડે છે? વટવાણનો રહીશ એ ગાડી-રસ્તે અહીં આવી રેલેવાને અર્થે વર્ષોનુક્રમમાં આ ડુંગર ઉપર કામ કરી રહ્યા હતા અને એ જ ગામનો હું ઇડરથી કાદવ ખૂંદતોખૂંદતો સાબરના પાણીમા થઇ અહીં ભટકવાની જૂન સતોડવા આવ્યો હતો એક જ ગામના, એકબીજાને નહિ ઓળખનારા માણસોનું ડુંગરના દહેરા ઉપર આ કેવું મિલન? મેં એની સાથે હું પણ વટવાણનો છું એમ કહી ઓળખાણ કરી એટલામા એક બીજા ભાઈ પણ અમારે લાંના નીકળ્યા એટલે અમે કયા બિનથી છીએ બેઠે પૂછપરછ કરી આ માટે આગ્રહ કર્યો પણ ‘આ’ માટે મને જાહેર થઈ ગઈ એટલે મેં વિવેકથી ના પાડીને પતાવ્યું.

ઐરાડીએ પાછા ફરી અમે રાધવાનું શરૂ કર્યું. લાકડાં વરસાદને લીધે જીના હતા અને છાછા તે અહીં હોય જ નહિ, એટલે જેમતેમ કરીને આખો યોગતા અમે યૂથો ચેતાવી ભાખરા બનાવ્યા અને પછી શાક કર્યું. એટલામા દૂધ પણ આવી ગયું. દૂધ ગરમ કરી અમે જગવા બેઠા, અને બીજે દિવસે મોડું ખાવા મળે તો દરકત ન આવે તેની અગમચેતી સાથે હીકહીક હાય માર્ગે. મારા સાથીએ સૂઈ અને યોગ આવેલાં તેની નાનો લાડુડી જેવું જનાવી અમે એકએક એરાક સાથે જ ચડાવી ગયા અને આખો દિવસ લગભગ પાણીમાં જ રહેલા એટલે આ ઉપાયે અમને શરદી સામે હીક જળ આપ્યું. જમીને પરવાઈ પહેલા જ વરસાદ શરૂ થઇ ગયો હતો તે વચમા વચમાં થોડા ધોળો પડી જઈ અવારનવાર ત્રમઝટ વરસતો હતો, એટલે ક્યાંય જાહાર તો નીકળી સકાય એમ ન હતું. અમે ઐરાડીમાં જઈને બેઠા અને પથારી કરી આડા થયા. વરસાદને સીધે પહેલુંવહેલું આંધારૂં થવા લાગ્યું હતું અને એ પડતી રાતમાં યોગેર ભેરથી ધસી પડતા

ધોધવાઓ જનણે જરાક પાડીપાડીને ડુંગરની વેદના રહી રહ્યા હતા. થોડીવારમા તો આંધારૂં પૂરેપૂરું બપોળી ગયું અને પડનાં પાણી અને ખરી પડેલાં પાંદડાંના પથારા પર વરસાદની ધારના ટપટપાટ સિવાય બધું સુખસામ થઇ ગયું. રાતનાં પક્ષીઓ આજે ક્યાંક ભાર્ગ્ય બેઠાં હતાં એટલે એકાદ ધૂનડો ધુધવાટ કે ઓગરી અથવા વાગોળનો તીણો અવાજ સાભળવા મળે એમ ન હતું. માત્ર ડુંગરની શિલાઓ અને જંગલની વન-સ્પતિઓ ધનધોર અંધકારની ચાદર ઓટી લઇ બેઠાં મળી લાંબાસૂરે ‘લેંકાર’ રાગેડા તાણી રહ્યાં હતાં. શાક અને ઠંડીને લીધે મારી આંખો ઘેરાવા લાગી હતી અને હું જ્યારે બેઠો ગયો ત્યારે મારા સાથી ધર્મ-સાળાના રમેવાળ સાથે ડુંગરના વસવાટ સર્ગની વાતો કરી રહ્યા હતા. રાતે એક વખત આંખ બિધી ગઈ ત્યારે પણ વરસાદ ટપટપ પડતો હતો અને ડુંગરનો ભેંકાર વધુ ભવાનક જન્યો હતો. પણ શ્રમને લીધે મિનિટમા જ હું પાછો જાગી ગયો તે છેક ભગબાળળું થયે મારા સાથીએ મને જગાડ્યો.

વરસાદ તો રાતમાં જ રહી ગયો હતો એટલે પાણીનો અવાજ કાંઈક ધીમે પડ્યો હતો. અમે ધર્મ-સાળાની જાહાર નીકળી એક વડ ઉપરની વડવાઈ કાપીને દાતણ કપાં અને પછી દિશાજેગલનું પતારી પાછળ વહેતા એક શિલાનિર્ઝરમાં સ્નાન કર્યું. ઐરાડીએ પાછા ફરી દૂધ મેળવી સૂઈ અને ઓળંગે ઉકાળો બનાવ્યો તે પી કરીને પરવાઈ પછી વિચાર કરવા બેઠા કે એરાડમાં જે અહીંની માફક વરસાદ હોય—અને આ વરસાદ તો અમને સર્વસામાન્ય જણાતો હતો—તો સાબરગા મોડું પૂર આવે અને સામે કિનારે જવું હોયે થઇ પડે, અથવા મહેસાણા—અમદાવાદનું ચક્રર લગાવી પાછા ઇડર જવું પડે. વળી આજે પણ વરસાદ નહિ આવે એની શી ખાતરી એટલે અમે નિર્ણય કર્યો કે વાવ વાગતા મુખીમાં બધું જોઇ લઇને ખાવા-પીવાની સગવડમાં પડ્યા સિવાય અમારે આજે જ રવાના થઈ જવું. નિર્ણય કરીને અમે મંદિર જોવા ત્યાં જવા માટે નીસરણીઓ માંડી છે, અમે કાલે ઓળખાણ કરી હતી એ સલાહ ભાઈઓમાંથી એક સાથે ત્યાં ચડ્યા અને બધે દરીદ્રીને ધુમગટની રચના

જોઈ એક દિવસના મા-
ગમા ધુમ્મસના આ
ધાર માટે વાકડાના
મોટા સળગ પાટડા
આ નાખેના છે તે

અમે દલ જવાની તૈયારી કરી નામણ, એદમ વઝેરે પરત કર્યા આને અમારે હોડણી નરદ જવું હતુ અને એ રસ્તો નીની દતો, એટલે કાવળી માફક પાછળથી મૂઝવણ ન થાય એવવા ખાતર પ્રયત્નથી જ બોમિયો લેવાનું નક્કી કર્યું હોડણી જાનો વાળો ચક્કરનો રસ્તો છોડીને અમે દ્રુક રસ્તે જવાનું યર્મ કર્યું, એટલે બોમિયો અમને થોડુક રસ્તે ચવાથી પછી વળીને એક પગદ હી ઉપર વધ ગયો ત્યાથી અમે મીઘી ડુંગર જિતવા માડ્યા. અહીંથી ડુંગરનું જિતવાય થણું કરેલું છે, એટલે બોમિયાએ એકઠો વખત જરા શંકા ખતાવી મદદ આપના ગાન કર્યું પણ આડમારે ડુંગર ચડવા જિતવાના અમે અઠગ અપરામી હત્યા એમ એને પણ સમજાયુ એટલે એ તવિત ગતિએ જિતરવા લાગ્યો આમે પણ એની પાછળ ને પાછળ જ ધપતા હતા એમ જતા વરસાદને કાચે એકને રથેથી અમારે સાવચેતી ખાતર જેસીને જિતરવુ પડેલું

અભારે સાધવાનો રસ્તો હવે રેતાળ થયો હતો.
અને એક પછી એક રેતીની ડુંગરીઓ વટાવતા અને

તે વચ્ચેથી માર્ગ કાપના અમે, જેની થળી હતી તેવા પ્રદેશમાં આવ્યા. સાંચી રસ્તા ઉપર અમે જેતરની ફેડીઓમાં થઈ એમણુ ગમે આપ્યાં તેના ઉપર આવેથી નગર ફેંકતાં અમે આશરે બાર વાગ્યાંમાં ઊંડણી આવી પહોંચ્યા. કિનારા પર આવીને ગળુડું કે સાગરમાં નવાં પાણી આવવાને જાહેરે આજે પૂર ખૂબ જોઈએ થઈ ગયા હતા અને આશની સરળતાને કારણે મામે પાર જવું સહેલ હતું. જ્યોર ચઢી ગયા હતા એટલે તારાઓ ઘેર રોટલા ખાવા ગએલા, ત્યાંથી તેમને બોલાવવાની તબ્બીજ કરી અમે કાંઠા ઉપર વિસાએ ખાવા બેઠા.

ઊંડણીનો આરો એ આ જાણુના ગામમાં સાગર એળેળવાનો ધોરી માર્ગ છે. વડનગર તરફ કે શ્રી-પાર-સિદ્ધપુર તરફ જતી મોટરસરિએ અહીં જ સાગર ઉતરે, શાકંગરીમાં ગણુ અહીં જ નદી પાર કરે તે આગળ વધે. અહીં સાગરનો પટ સમરૂળ અને સહેજ વિશાળ છે, એટલે પાણીનો પ્રવાહ પહોંચો છતાં છીછરો છે. એથી નદી પૂરમાં હોય છે ત્યારે પણ જોળી ફેરવવા માટે આ આરો જાહેર સલામત છે. પૂરનો નિયમ છે કે જ્યાં પટ સાંકડો હોય ત્યાં એનું તાણુ વિશેષ અને પટ પહોંચો હોય ત્યાં તાણુ મુકાબલે જોઈએ રહે છે. જોકે દેખવામાં તો, પહોંચો પટ હોય તે પૂરમાં વિસ્તારને કારણે આજણુ ઉતારને વધારે લચાવદ લાગે, જ્યારે સાંકડો પટ જોઈને એમ થાય કે આટલું પાર કરવામાં જાહેર જોળામ નહિ હોય; પણ જરા મામલાની ખબર જાણુકાર ઉતાર અથવા તારાને જ હોય છે, એટલે તેઓ લાંબો પટ જોઈને મજાસાધ ન્ય નહિ કે ટૂંકો પટ જોઈને એને ઘુઝ ગણુ નહિ.

આશની સલામતીના કારણે અમે લગભગ નિશ્ચિન થઈ ગયા હતા અને આજે વરસાદ પણ ન હતો, એટલે રોટલા ખાવા ગએલા તારા આવવામાં જરા મોડું કરે તો અમને ઉનાવળ પણ ચોંટી જ હતી. આજે જનમાણીઓ દિવસ હતો એટલે આમની સ્ત્રીઓ નાચરી હોવી જોઈએ, કારણકે અમે બેઠા હતા તેથી કાંઈ દામ થોડે દૂર એક મોટી બેબડ હતી ત્યાં તેમનો પુષ્કળ જમાવ હતો. સાગરના કાઠે આ મોટી બેબડ જોઈને મને જરા આનંદ થયો, કારણ સાગરના પટમાં બેબડ ક્યાંક અપવાદ રૂપે જ

હોય છે; જાણી તો કે પડ ધોવાં હોય તો પણ પાલક જવારમાં લાવીને મૂકેલા પડે. માત્ર એકવાર જામના આરા ઉપર જ મેં સાગરના પટમાં બેબડનું એક મોટું બંધ જોઈયું. એકવાર પાસે સાગરના કાંઠા ફેરવે જોવા હોય છે અને ત્યાં હુલસે ધરાધારી કે તેવી જોળી બેબડની લાંબી દારની વચ્ચે વર્ષ સાગરનું વહેન માર્ગ કરે છે. આથી એકવારના આરા ઉપર સર્વજ મોટા ધરાઓ છે અને તેમાં પુષ્કળ મચરો રહે છે. એકવારથી ટેવાવા ગામ તરફ આ આરા ઉપરથી જવું જાહેર નજીક પડે છે. મચરના લાવને કારણે વર્ષાઋતુ રીલા બાદ પચ્છલાં ગામ સમઘનુપી લોકોને મોટા ચકાવો ખાઈ જીન આરે ઉતરીને ફેરમાં જ જવું પડે છે. ઊંડણીના આરાની બેબડ ખૂબ મોટી એમ કહી શકાય, પણ એ એકજ જ અને જરા જાણુમાં હોઈ નડતરેય થવાને જાહેર અનેક રીતે ઉપયોગી થાય છે. આજે તે ઉપર કોઈ જાંજો ભેંડાં ઉતરતી હતી, મોટામાંમાં ધસી ધસી કપડાં ધોઈ રહી હતી અને કેટલીક માથામાં ખારો નાખી ચોટલો મોળતી હતી. દૂર એક અધિક ઉમરની સ્ત્રીનો ઉઘાડો વાસો એક જુવાન જેની જાઘ મોળી રહી હતી. તેની જાણુમાં મામના પાંચસાન ઉઠૂંખાય અને દિવસવાન છોકરાઓ નદીના પૂરમાં પડી થોડે તણાઈ પાછા કાંઠા ઉપર નીકળતા હતા અને એ રમતનું પુનરાવર્તન કર્યે જતા હતા.

ઊંડણીના જરાજર સામે જ કાઠે ફત્તાસણુ નામનું ગામ છે. આ જાંને ગામ લગભગ મામસામાં જ છે અને એ જાંનેને સાંકળા લેતા હુલસે જેવો નદીનો પ્રવાહ વચમાં વહી રહ્યો છે એટલું જ જોમની વચ્ચે અંતર છે. ઊંડણી અને ફત્તાસણુ એ લગભગ એક જ ગણાય છે અને નિકટતાના કારણે જાંને જાંજોમાં વ્યવહાર ખૂબ ઝુંથાએયો છે. આડે દિવસે ગામ નદી જ જોજાંજોને જાંને ગામના લોકો એકજીન રચે જાય, પણ જ્યારે પૂર હોય ત્યારે જાંને ગામોએ એક-જીન સામે તાકીને જોઈ રહેવાનું કે દામ દસાવીને સંતા કરવાની. એ વખતે જાંને ગામોના પ્રત્યક્ષ અને સીધો નિકટનો સંબંધ જોઈએ થઈ જાય, પણ આ આરે જોળી તો લગભગ ફરી જ હોય એટલે એ નિરોધ તો માત્ર ધોડાપૂરો દિવસે જ થાય. આજે

ક્યામણને આરે પણ હવચલ હતી, અને ત્યાં પણ અનેક સ્ત્રીઓ સ્નાન કરી રહી હતી એમાંની ઘણી-ખરી ખેડૂતની સ્ત્રીઓ દશે એમ જણાતું હતું કાણ કેટલીકના જતા રાતા સાડલા અને ચણિયા કરે સુ કાતા હતા અને બીજી ઘણીક એવા જ કપડાં માથે સ્નાન કરી રહી હતી મને સાભર્યું કે આજે જન્મ-જાત્રીના કારણે એ સ્ત્રીઓ ખેતરમાં નહિ ગયે હાય અને કેમકે તે ઉપાસ પણ ક્યાં દશે, એટલે નદી ઉપર નહાવા આવી દશે, નહિતર એકસામટું આનંદ મેડું ટોણું ખેડૂત સ્ત્રીઓનું નહીં પણ એકસાથે ભાગે જ રનાં કરવું હોય આવેથી જોતા, ચણેલી જેવા રાતા રંગના નિવિધ આકારો, કેટલાક હરફરફ કરતા ફૂલો હોય અને કેટલાક કાંઠા ઉપર કે નીચળામાં આજોટતા હોય એવું લાગતું હતું

તારાઓ આ યા એટલે અમે તૈયાર થયા આ આરે તુમકા બાધનાની એટલી બધી જરૂર ન હતી એટલે અમે પણ એનો આગ્રહ ન થયો એળામાં કપડાં ધાવીને તારાએ બેખડતા આ હેડે જઈ જોણી પાણીમાં મૂકનાની તૈયારી કરી એટલે અમે પણ ત્યાં પહોંચી ગયા આ બેખડ નદી ૥ પટમાં ઠીક ઠીક ધસી ગયેલી હતી એટલે મીના કાઢેથી જ પડીએ એ કરતા બેખડ ઉપરથી પડાવી થોડું અંતર કપાઈ ગયા જેવું થતું હતું, એથી તારાએ બેખડ પસંદ કરેલી બેખડને ઘસાવાથી પાણીમાં એક મોની ધૂમરી વગતી હતી તે લાગે સુધી ફેલાઈ જતી હતી તે એક જોગીની જવાબ એમને સારો પાર જવું સહેલું હતું હોવાને આરે જે જુદીજુદી જોણીઓ ઉપર અમે ઊંઘાઈ હતા તેને બદલે અહીં જે તારાઓ એક જ જોણીને વળગ્યા અને અમે બે બે ઉતારીએ પણ એને જ ગાંધેના હતા સામસામા મો રાખીને જેમ જે

એન્જિન વળગે છે એમ બે તારાઓ સામસામા દિશા-એથી જોણીને વળગ્યા અને એમણે ધૂમરીમાં ઝપટા યુ ધૂમરીનું જોર અમે વાધાં કરતા ઘણું વધારે હતું, કાણ અમે દૂર સુધી શરૂઆતમાં ખેંચાઈ ગયા, પણ પછી જોગીયા બાદ તો કાંઈ કરતા તાણ ઘણું નરમ હતું અરધો પટ જોગીની જણા બાદ મેં જે ણું વળત જોણી હોડી દીધી અને ધકડી વીધી એની રમત કરી પછી અરધા પટ ઉપર મીન્ડીક જોગીની રણા લારે મેં જોણી જીવકુલ છોડી જ દીધી અને હું જતે જ તરવા લાગ્યો પણ એમ તો હું વાધાં કરતા ઘણે દૂર ખેંચાઈ ગયો, અંતે વચમાં એક વળત મનમાં જરા દુનુપનુ પણ થઈ ગયું ત્યારે જ સાચરની શક્તિનું મને ખ્યાલ આવ્યું અને તારાઓ ૥ તાકાત ઉપર હું આસીન થયો

સામે પાગ પહોંચી અમે વેરાગર બેસ્યા તારામાં નરક જતા તો અમે નામ્મા લગભગ હોડના હતા, પણ હવે ઉત્સાહ જોમરી જરાથી અને બૂબથી પણ અમે રમતા બહુ ધીરેધીરે કાપતા હતા એટલે છેક સાજ પડ્યા આની ત્યારે વેગળા પહોંચ્યા ગત ૥ રાત વેરાગર ગાળી બીજે દિવસે સવાળા અમે છડા નરક ચાનતા થયા ખેરોનું જગન વટાવી કાસા આગ મૂક્યું એટલામાં મારી આપો મને જગતી લાગી અને માથું ફાટતું હોય એમ જણાયું મેં મારા સાથીને પૂછ્યું એટલે એમણે મારે હાથ પોતાના હાથમાં લઈ અને કયાળ પર પડે મૂકી કહ્યું 'તાન આમો છે, એટલે હવેને ગામ રોકાઈ જવું' મેં કહ્યું 'આલેને હવે, હેં જ પહોંચી જવું' અને હસતા હસતા ઉભેરું 'આ તપ્પી પ્રાસકયા ૥ અધૂગ રહેવા મોહની આ તાવે આનીને છેવટની પાદપૂર્તિ કરી છે એનાં મિત્રા આપણી આદસસગરમાં કાઢક જોડી જ રોલાત'

સામત્રસાદ શુકલ

આપણા અધ્યક્ષ પતનના બીજ તો આપણી પોતાની અદર છે અને તે આપણા ચારિત્રમાં, આપણા સમાજમાં, આપણી રીત ૥ રિવાજમાં, આપણા વિનયમુદ્ધિ વગરના વહેવારમાં જોડા બેસેલા છે આપણી પ્રાણને આ બધા પોતાના જ દુરમતી સામે લડવાનું છે, આપણી કમનસીબીના સાચા કારણરૂપ આપણી સંસ્કૃતિના અધિકારને આપણે નાશ કરવા લાગે છે

ડૉ. રવીન્દ્રનાથ દાસગર

(કલકત્તા વિદ્યાપીઠના પ્રતીત ૥ હામર ન વેગા)

ગુજરાતી

સમુદાય

[અનુસંધાન માહ અંકના પૃ. ૬૮૫]

ચૌદમો દિવસ : અંત્યાક્ષરનો લોપ

નિયમો

[૮૦] શબ્દને અંતે 'ત' અથવા 'ક' હોય અને એની પૂર્વે અનુસ્વાર હોય, ત્યારે એ અંત્ય 'ત' અથવા 'ક'નો લોપ થાય છે.

[૮૧] એ કરતાં વધારે પદના શબ્દને અંતે 'ત', 'ક', 'સ', 'જ', 'ય', 'ક', 'પ', 'લ' એમાંનો કોઈ વ્યંજન હોય, તો તે વ્યંજનનો લોપ કરી, તેના પછી આવતો શબ્દ તદ્દન નષ્ટકર્થી શરૂ કરી લખાય છે.

[૮૨] ઉપરના નિયમો સુગ્ગળ અંત્યાક્ષર લોપી શકાય એવા શબ્દને કોઈ પ્રત્યય લાગેલો હોય, તો પણ એ અંત્યાક્ષર લોપાર્થ પ્રત્યય કાયમ રહે છે.

સુચનાઓ

(૮૦) અનુસ્વાર પછી આવતા અંસ 'ત' અને 'ક' મોક્ષતી વખતે જ્યારે એ અનુસ્વારમા લાગી જતા થાય છે. અને સામાન્ય રીતે જે શબ્દોમાં એ અક્ષરો આવી રીતે આવતા હોય છે એનું વંધાગણ જ એવા પ્રકારનું હોય છે કે આ અંત્ય વ્યંજનો ન લખવા હોય તો પણ ત્યાં એ અક્ષરોની જોડ પડતી જણાય. આ પછીના નિયમમાં પણ આ બે અંત્યાક્ષરો તેર આવે છે જ, છતાં એ બે અક્ષરો માટે આ બુદ્ધિ નિયમ આપવાના કેટલાક કારણો છે. પ્રથમ તો આ નિયમની રીતે થતો લોપ બીનશરતી છે, એટલે નિયમ ૮૧ સુગ્ગળ પાછળનો શબ્દ નાષ્ટક લખવાની જરૂર રહેતી નથી. બીજી આ નિયમ જે પદના શબ્દોને પણ સાચું પડી શકે છે, બ્યારે આ પછીનો નિયમ જે કરતાં વધારે પદવાળા શબ્દો માટે છે. વગેરે.

(૮૧) આ નિયમ સુગ્ગળ શબ્દોને અંતે અમુક વ્યંજન આવવો એનો અર્થ આપણી સામાન્ય સિદ્ધિમાં શબ્દોને અંતે સમજાવતો છે, લઘુસિદ્ધિમાં લખાતા રૂપને અંતે એમ નહિ. આમ હોવાથી સકેતોના અંત્યાક્ષરો, પ્રત્યયો, ક્રિયાપદોના 'નું' લોપાવાથી છેડે અધિષ્ઠા વ્યંજનો, એ ગદ્યા આ નિયમમાં ન આવતી

શકે. એટલે ટૂંકમાં આ નિયમનો ખાસ ઉપયોગ તો ઉપર ગણાવેલા વ્યંજનમાંથી પૂરાં થતાં નામ કે વિશેષણ ટૂંકાવવા માટે જ રહેશે. અને તેમાં પણ મહત્ત્વ કરીને તથા પદવાળા શબ્દો આ નિયમમાં વધારે આવશે. કેમકે ચાર પદ વાળા શબ્દોનો ઘણો મોટો ભાગ તો હવે પછી દિવસ રૂપમાં આવવાના એક નિયમમાં સમાઈ જતો હોય છે.

આ નિયમની રીતે અંત્યાક્ષર લોપાવા પછી તે વાચતી વખતે આક વિકૃત્ત રહે છે કેમકે અંત્યાક્ષર લોપાવાનું સૂચન તો પાછળનો શબ્દ તદ્દન નષ્ટક હોવાથી સળી રહે છે, પણ વ્યંજન કયો દરી તે અનુમાન શબ્દના લેખિત રૂપ ઉપરથી કરવાનું રહે છે. ઉદાહરણો ઉપરથી જોઈ શકાશે કે આવી રીતે લોપાગેલો અંત્ય વ્યંજન શબ્દના અગાઉના રૂપ સમયે એવો કાષ્ઠક સંમેધ ધરાવતો હોય છે કે, જો કે તે સંજોગને બચાવવાના કોઈ નિયમથી બાધી ન શકાય, તેમ છતાં લોપાથી પરિચિત કાન અમુક અમુક વ્યંજનોના જનોડા શબ્દોના પ્રવાય અંતે ક્યા જશે એનો કાષ્ઠક જાણે ખપાસ ધરાવી શકે છે; કેમકે વ્યંજનોના સાર્વજનિક અમુક અમુક વ્યંજનોનો બીજા અમુક જોડે

એ રી ગાદ મૈત્રી હોય છે કે લાપાયા ન આવનારા જોગણ જીવ અને કાળને પણ પ્રથમ દ્રશ્યે જ અદ્વૈતી લાગે આમ અંબજનોના માનિષ્યના નિયમો સુદ્ધિપૂર્વક ન જાણના હોય છતાં તેઓના અસ્થગના સનાદનું જ્ઞાન અદ્વૈતરૂપે આ ભૂમિ કલ્પેન્દ્રિયમાં સુપુષ્પ હોય એને આપણે 'ધનિ સાદચર્ય' કહી શકીએ અને આ ધનિ સાદચર્ય રી મદદ વડે જ આ આદ વિકલ્પ ધરાવતા નિયમો સફળતાપૂર્વક પ્રયોગ કરવાની શક્યતા આપણે મગાડીએ છીએ

આ નિયમમાં અણુવેશા અત્યાદરેશમાંના '૨'ને નિયમ ૨૪ તથા 'ત' તથા 'ક'ને નિયમ ૮૦ લાગુ પાડી શકે તેમ હોય ત્યાં તે એ નિયમો મુજબ જ લખાય વળી શબ્દના અત્યાદર 'ય' અને 'જ'ની ગણતરીમાં 'કેટલાય', 'આથી જ' એવા શબ્દો સાથે આવતા 'ય' તથા 'જ' પણ ગણી શકાય આપા શબ્દોમાં એ 'જ'નું ભુરો જ શબ્દ ગણવામાં આવે છે પણ લઘુલિપિ પૂરતો એને અગાઉના શબ્દનો અત્યાદર ગણવામાં લેવું નથી

એ ખાસ ખ્યાલમાં ગણવાનું છે કે અત્યાદરેશો લેવા થયો છે એ જાતનું સૂચન આપના માટે સ્ત્રીના શબ્દ એ અગાઉના એટલે કે જેનો અત્યાદર લેવાયો હોય તે શબ્દની તદ્દન નજીકથી શરૂ કરી લખવો જોઈએ. આવી રીતે નજીક વળેલા શબ્દો 'મનોબલ' માં જોવાથી તે કેમ લખવા જોઈએ તે સમજાવી દેલ તે આ જાણતોના ખ્યાલ આપવા નકસામાં આવેલ ઉદાહરણોમાં ચોક્કસી એ પાછળના શબ્દનું રચન

જતા ચુ છે. અને આ નિયમના ઉદાહરણોમાં એ રી ચોક્કસી આપેલ નથી પણ સમજી જવની છે

(૮૨) આ નિયમ મુજબ અત્યાદર લેવામાં આવે એના પછી આવતો પ્રત્યય અત્યાદર લેવામાં આવે શબ્દના રીતે લાગે, એ ૨૫૬ છે પણ પ્રત્યયો પણ જાતના છે તદ્દિત, વિભક્તિના અને કૃદત્વના અને તેથી એ દરેક રી પેશિષ્ટનાઓ આ નિયમ પરત્વે સમજાવવાની જરૂર છે

આ જાધામાંથી સૌથી અલેવા વિભક્તિના પ્રત્યયો છે. ઉના ૪માં પણ જના વિભક્તિના પ્રત્યયો જ લખી જતાવ્યા છે નિયમ ૮૧ મુજબ શબ્દ જેની રીતે લખાય એ રી રીતે લખી, પછી આ પ્રત્યયો લખાવી દેવાય એ સાદામાં સાદી જાણત છે

કૃદત્વના પ્રત્યયો વિષે જાણવાનું કે તે પ્રત્યયો કેટલા શબ્દોના લાગતા નથી હોતા એ પ્રત્યયો પહેલાં તે જાણી કોઈ અપૂર્ણ રૂપ હોય છે અને વળી જાણીએ માથા અત્ય અને ઉપાત્ત-યજનો અગાઉથી જ લેવાઈ જતા હોવાથી એને આ નિયમ લાગુ ન જ પડી શકે.

તદ્દિત પ્રત્યયોમાં જ્યારે એ પ્રત્યયની પૂર્વગા શબ્દોના લાગ પેતિ પણ એક રીતના શબ્દ હોય-જેમકે 'અમલ દાર'—ત્યારે આ નિયમ તેને લાગુ પડી શકે પણ સામાન્ય રીતે તદ્દિત પ્રત્યયો વાળા શબ્દો એ પ્રત્યયથી જ મારી પેટે દુકાવતા હોવાથી અસાધારણ સજોગો સિવાય આ નિયમનો પ્રયોગ કરવાની જરૂર રહેતી નથી તેથી ઉદાહરણોમાં પણ એના શબ્દો આવેલા નથી

ઉદાહરણો

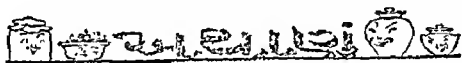
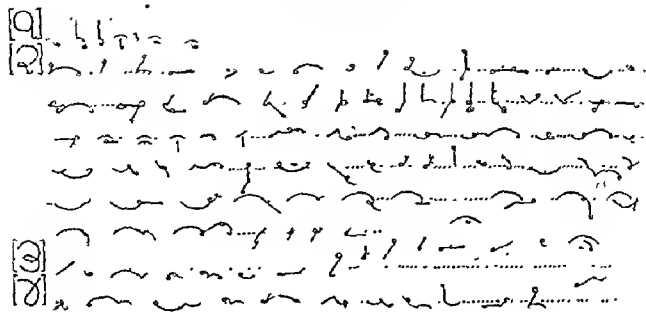
(૧) [નિ. ૮૦: અનુસ્વાર પછી 'ત', 'ક'નો લેાપ] કવચ, જીવન, જાહેર, નિશ્ચિત, નિષ્કલક

(૨) [નિ. ૮૧ અંત્ય 'ત', 'ક', 'સ', 'જ', 'ય', 'ક', 'ય', 'લ'નો લેાપ] અક્રમાંત, અસ્ત, અગણિત, અદ્વૈત, અભિપ્રાય, અગવ, અસલ, અદિત, અગત, આકર્ષક આગાહક આગામિક, આગમિક, આશ્રય, આજસ—અતિદાસિક, આલેખિક, કિંતવ્યક, ખાસીજન, ખેડૂત, ખાદ્ય, ખાખસ, ખાતલ, જગત, જનક, જમલ, જહેસ, જોશન, ટપાલ, ટેલ, તાકાત, દશીલ—દાખલ, નિર્ણય, ગણ, નિશ્ચ, નાચ, પરિચ, પ્રમાણિક, પ્રવાસ, પ્રવાસ, માનસ, માનસિક, માલિક, માસિક, મુલક—મુદત્ત, મેટ્રીક, યુવક, રમખીય, સજીવ, રાષ્ટ્રીય, લડાવક, લાયક, નિકાસ, વિખ્યાત, વિજય, વિલાસ, વિવેક, વિષય, વ્યવસાય, વ્યાપક—શરત, સાબિત, સામીક, સામીક, સરક, સદાવક, સહેતુક, સગીત, સંપ્રદાય, સાવગત, મુસાફર—મુલક, રોજ, રાજાનિક દર્શક, દરકન, દાકત, હુકમ

(૩) [નિ. ૮૧ આદ્ય અંત્યાદરનો લેાપ] કવચ, કસા, કસરત, ગાંધી, કવચિક, ક્રીમ, કુરત, કૌમલ, પગલ, પાગલ, બહોલ, બુદ્ધ, બાહબલ, બાબક, સર્વવિત

(૪) [નિ. ૮૨ અંત્યાદરના લેાપ પછીના પ્રત્યય] અભિપ્રાય, અનલના, આશ્રમાં, આજસનું, ખાસીજનો, પ્રયસી, મેટ્રીકી, લાવકનું, વિજયમાં, કુદાનને, કૌમલને, બાહબલમાં

ઉદાહરણનું સમુલ્લેખન

ચીનની મુખાફરીના આનેલા આર નંદીના જુવાનોએ
 કોઈ યોના નોકર રાખ્યો. રવરોને બધા કીજળા. મહેલ દિ-
 વરો તેમનું નેની ચાળકો ખીસા જડે રમીનમાં કોથી નીખી
 રીનો કહ ન જોઈયો. બીજો રિંગે તેની પથારીમાં મૂક
 મરી, તેા રે કો ન જોઈયો ને રિંગાળા કમમર કોથી લારી
 દાજર કરી ચારે જગ્યાને લાગ્યું કે આવા કદાર માખુસની
 મદકરી કરી હીક નદિ: ને તેમણે એ ચીનનાં તેનું વચન આપ્યું.
 'દરે આપણા ખીસા નદિ કોરા?' ચીનને પૂછ્યું.
 'ના!'

'તમારીમા ફેલી રે નદિ નાખો?'

'દરગીઝ નદિ:' જવાબ મળ્યો.

'ચારે તો હું રે તમને મેંડી કદી દરેથી નદિ પાટ!'

રફસમાં રત્ન પડના મહેલાઈ હવવાન પાને કીયા દત્ત,
 ત્યાં બેઠો સાથે એક કુમાર ત્યા આવી ઊભે. મહેલાઈને
 જરાક રમજ કરવાનું ત્યા મઠ આંખુ કોજે કુમારને પૂછ્યું,
 'કેમ, આ તારા સગાને આટલો મનખૂત પકવી રાખ્યો છે?'
 'એ મૂખાને તમારી નિરાખામાં મહેલાઈ મળે છે માટે!'
 કુમારે જવાબ આપ્યો. મહેલાઈએ બચર જોઈયે વિદાય લીધી.

શિક્ષક: આકાશમાં ચળી ગીજળા, ને જેમા દીવા આપણે
 બાળાએ જીએ એ વીજળી વચ્ચે રોા તફાવત છે કતુ?

કતુ: આકાશમાં ચળી ગીજળાનું ગિલ આપણને નથી
 ચૂકવતું પડતું!

કાપડેકદાર: અને આ કાઠ પરથી તારે કંઈ પડવાનું છે.
 એકદર: પણ ધારો કે જોથી અને ગંબીર ઇલ અપા
 નવાનું નેઅમ થાય તો?

કાપડેકદાર: દરકન નદિ. આપણે આ છેકરો જ લીધ છે

ચંચીય: અને તમે કહેા છે કે આ માખુસે તમારી
 મોટર મોટી?

ફરિયાદી: કોનું દતું ખરું; પણ તમારી કેમ લખાય પરી
 તો મારી પાસે મોટર હતી કે નદિ તેની પણ મને શંકા થાય છે!

'આટલ!' અરપાયરે જૂમ મારી.

'પણ દરે તો અને માથામાં રાગ્યો.' એટલેએ ચમી લીધે.

'એ હું ન જાણું.' અરપાયરે મુજાબ્યું. 'લાકડા જેા જ
 વાજ પરથી મેં મારો નિશ્ચય કર્યો છે.'

'તમે તમારી મોટર કોઈ બાજુ લાસ ને જીલ બધું
 લીલી કેમ રંગાયો છે?'

'અરે, એટલું ન સમજાયા? અકરમાર થાય તો ન.
 શીઓની જુવાની કોકગીતથી નિકળે બધ તે માટે.'

પ્રોફેસર: (રેં આવી પત્નીને છત્રી આંખા) હે, જાહે
 તો નથી બુલી આજે: ને? કાચી મૂક, માયે એમાળીને આપે
 પાની: પણ આજે તમે છત્રી લાઈ ન. ક્યાં મશા કદા.
 આ ચળી કોળી કોચકા સાંભ્યા?'

પોતાનો હક જાહેર કરતાં પહેલાં

ટૂંક વખતમાં રાજકોટમાં મળનારી કાઠિયાવાડની 'વિદ્યાર્થી-પરિષદ' મંમથે 'વિદ્યાર્થીઓના હકના જાહેરનામાં ઘડવા' કરતાં પહેલાં તો 'પોતાની ફરજ વિચારતા અને લાયકાત કેળવતા થવા' પ્રત્યે વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યાન દોરતા કેટલાક વિચારો, નક્ષીતા લોકસેવક શ્રી છગનલાલ નચુલાઈ જેવીએમૂંઝી બતાવ્યા છે તે મંમથ વિદ્યાર્થી જગતને ઉપયોગના હોઈ અને પ્રકટ કર્યોએ છીએ.

૨ મરત કામિયાવાડ વિદ્યાર્થી પરિષદ રાજકોટને આગળે જોવાની છે ત્યારે રાજકોટની વિદ્યાર્થી આવશે એ પરિષદ સંજ્ઞા કરવા સુ કરવું જોઈએ? મુજાબ યુનિવર્સિટી ઍટ્રિકની પરીણામા વિદ્યાર્થીઓની કરશે આમ કરે છે; દાહનૂલના માગતરો વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષા કરે છે; શિક્ષણપદ્ધતિમા લાય અને લાયચર્ચે પ્રધાન રચાન આપવામા આવે છે; લાયતગની શ્રી જાદુ આકરી લેવામા આવે છે; પાઠ્ય પુસ્તકો આમલરોની ધૂન પ્રમાણે વારંવાર ફેરવી નાખી વિદ્યાર્થીઓને ખરચના ખાસમા ઉતારવામા આવે છે, આ અને આ પ્રકારની ઘીછ ફરિયારો ફર થાય તો વિદ્યાર્થી પરિષદ કેંક અરો સંજ્ઞા થઈ ગણાય ખરી

પણ આજની ફરિયારો ફર કરવાનું આપણા લાયમા નથી. યુનિવર્સિટી કે રાજ્યની સત્તા વિદ્યાર્થીઓના લાયમા આવી નથી. આપણે ખૂબ ચળવળ કરીએ, વારંવાર ખરાડા પાડ્યા કરીએ, તો આપણે અવાજ વહેલોગોડો મત્તાધારીઓના કાને પહોંચવાનો જ છે અને ધાર્પું પરિણામ આપવાનું જ છે એમ માની જોમવામા દોષ નથી.

પણ અનુભવવાણી એથી ઉલટું કહે છે. 'પાંચી આરા મદા નિનાશ' ન્યા સુધી ખુદ વિદ્યાર્થીઓમા જામ નદિ આવે ત્યા સુધી જામ ફાકા છે. વિદ્યાર્થીઓમા મક્કિનો અચા થાય એ માટે ગમ માણ ઉપાય વિદ્યાર્થીઓનું મંગદન કરવું જોઈએ એમ કહેવામા આવે છે. પણ એ સમજન કરવું કેમ? વિદ્યાર્થીઓમા મંધમક્કિ કેમ કરીને પેદા કરી શકાય? સાપ્તાદિક વિદ્યાર્થી સમેલનો યોજાનો કે સર્વોપનિષદો ગળીને જ વિદ્યાર્થીઓ એ ધોળો-પહોળી રાકો?

મંગદનના જાણ ઉપાયો નેટલા મોદવી સદાના દોષ તેટલા બસે મોદવાય, પણ એ જામ કાર્વકગમા રામ તો તો જ આવનો, ને એ મોજના ધનનાઓમા

પણ પ્રાણુ દશે 'આગ મે આગ જાતી દે', 'દાવો દીવોને પ્રગટાની રાકે છે.' રાજકોટમા એવા દીવા કાઢ છે? ન હોય તો આજથી જ એ ન્યોન પ્રગટાવવા દીવા ચું નેછએ.

આની વિદ્યાર્થીઓતિએ પૂર્વતવારી માટે અવનના અમુક નિયમો ઘડી તે પ્રમાણે આચરના થઈ જવ જોઈએ, થોડાક માર્ગેર્ગનશ થઈપડે એવાનિયમો આરવા પહેલુ સુખ તે જાતે નથી આજના વિદ્યાર્થીઓના શરીર માપકાજવા જેવા જાતી ગયા છે શરીર-મંપતિ પિના તો જાણુ ધ્રુજ છે તો વિદ્યાર્થીઅવધામા શરીર મુદદ જનાવના માટે આજથી જ તનતોડ પ્રયામ કરવોજોઈએ ૨૫૦ લોકમાન્ય નિયક મદાગજો કોલેજનું એક વર્ષ 'જામીનો' પણ પ્રથમ શરીર માઈ જનાવના મહેનત કરી દતી રોજ કમરન-આયામા કરાની અવરવટેવ પાડો નમે કમગન તો કરતા દગો, આસનો મે કરતા દગો એ નિયમિત કરતા દગો તો તમામે એવ જરૂર નમાગ જોડીઆ મિત્રોને ખાગવાનો છે.

બસો બૂપ આવે કે મોટો સમરન્યાદોષ તો મે તેની મમદા જે તમારા અનગમનો સાચુ લાગે તે જગ પણ અચકાયા સિવાય, ડર્મો મિત્રાય, નમ્રતાથી વિષેકપૂર્વક કહેવાની દિગત કેળવના સીખો અને આ દિગત જનાવના માટે, અજાયવન કેળવના, જે કાઢ સદન કરવું પડે તે નહિપાથી સદન કરના સીખો

અવનમા માદાઈ, મંપમ અને શરીરઅમને પ્રથમ રચાન આપો.

આજે વિદ્યાર્થીજગતમાં રમીયાપણુ હેવગટાઉવાનું કે નાટકીઓના લાવતાવ વધારે જોવામા આવે છે એ ફર કરવાનો મોનેરી કલાજ વિદ્યાર્થી પુરંધર થવા છડતા સુકોએ પોતાનું અવન પવટાડી જનાવનો

જોષ્યો. વિદ્યાર્થીગૃહમાં કે કુટુંબમાં રહેનાર વિદ્યાર્થીઓ રોજ, દલકું ગણાતું. જેમાં શરીરને ઘસવું પડતું હોય તેવું કામ જીનું દગ્ગર અત્યંત કામ છોડીને પણ હોંશપૂર્વક જનનવાનો સંકલ્પ કરવો જોઈએ. ધરવાજાવું, વાસણ માંજવાં, કપડાં ધોવાં, પયારી ઉપાડવી,— આ કામ વિદ્યાર્થીને ગમતાં નથી. તમે એ કામ કરવામાં દમેશાંતત્વ રહો અને તમારી આસપાસનું એટી વાતાવરણ નાજુક થએલું જોશો.

વિદ્યાયતી કાપડ, વિદ્યાયતી સાજુ—તેજ, વિદ્યાયતી જોડા, વિદ્યાયતી ખાડગી મિદાછનો શોખ વિદ્યાર્થીઓમાં સારીપેટે પેસી ગયો છે. પરદેશના મોદમાં તથ્યાઈ જઈ વિદ્યાર્થીઓ કહેવાતું ભજનર મેળવતાં મેળવતાં પોતાના કુટુંબ પર ને સંસ્થા પર કેવા ભારરૂપ થઈ પડ્યા છે અને દેશનું સત્યાગ્રહ યાત્રી રજા છે તેનું તેમને ભાન નથી. એ ભાન વિદ્યાર્થીઓમાં આવે તે માટે વિદ્યાર્થીઓએ ધરે. આજથી જ સંકલ્પ કરવા જોઈએ કે શરીરને વિદ્યાયતી કાપડ આડી દરમીઝ અપવિત્ર નહિ કરે; મોજશોખની વસ્તુઓ ખરીદી દેશની મરીજી વધારવામાં હું કેઈ કાળે દાવો નહિ જ બનું; દેશનું ધન વધારવા માટે રોજ કંઈ ને કંઈ ઉત્પાદક મજૂરીનું કામ કરીશ જ.

હરિજનોના ૮-૧૦

વરસના યાળકો પણ પેતાનો અભ્યાસ કરતા ખૂટપોલિશનું કામ કરી રોજ બેચાર આના કૂટી મારે છે. ખેડૂત—ભરવાડના કે સુશાર, સેળી, જુદાર, કુંભાર કે મોચીનાં નાના યાળકો પોતાના ખાપીકા ધંધામાં ગદદ કરી કુટુંબની રોજમાં

કહેવત કથન અને કવિતા

વાડ વિના ચેલો ચડે નહિ

વજ વજર પચ યાય નહિ.

સૌ વગે વાનજાં કરે.

ઝોપની હુંક રહે.

સીફરસડી ગણી તેછકો લાન મારે.

વગે પીરસણું, વગે ન્યાય;

વજ ન હોય તે પાછો ન્યાય.

વગે વાવણું, વગે ફવા;

વજ વિનાના કુંખાન મૂગા.

વગે પૂલ પમે ન્યાય;

વજ વિનાનો ગાયો ન્યાય

કાજ સહાયતા વિના, કી રાકે નહિ કામ;
હો હથોડો શું કરે, ને નહિ હાથો હે,ય

જિના બસીલે ચાકરી, જિના કામ અપાન;
રે તોને કિલ્લે જને જિના સુખારી પાન.

કુમાર-૧૫૯મો અંક (ફાગણ ૧૯૬૩)

પાછ પૈસાનો મે વધારો કરે છે. તમે કેાઇ એવું મજૂરીનું કામ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં કરો છો ?

શરીરરખા થવું એ મદાપાપ છે; જીન માટે શરીર ઘસવું એ જીવનનો મદાદવા છે. તમારા સાથી માંદા હોય તો તેની માનવત્વ કરવામાં, તેમનું મોલુ સાફ કરવામાં નાક મરડવાને બદલે આનંદ માણી શકો છો ?

તમારા સાથીમાં શારીરિક કે માનસિક બોડખાંપણ હોય, એટલેકે કેાઇ વિદ્યાર્થી તોનડો હોય, બોજડો હોય, બહેરો હોય કે લંગડો હોય તો તેના તરફ પ્રેમ વરસાવો છે કે તેની મુલક—ફજેલી કરવામાં રસ લો છો ?

કેાઠ વિદ્યાર્થીને કાંઈ ન આવડતું હોય તો તેને શીખવવા માટે થોડો વખત કઠો છો, કે બોલો મારો અભ્યાસ ને બાવી મારી ચોરડી, હું મારું કરનાં મે પરવારતો નથી ત્યાં જીનની વેઠ કર્યા કરવા જાઉં એમ કહી એકજસરા થઈ ગયા છો ?

દૂંકમાં વિદ્યાર્થીઓનાં દકનાં જહેરનામાં ઘડવાની કાયકાત કેળવવા માટે દમથાં તો વિદ્યાર્થીઓની ફરજ જ વિચારતા થઈ જાયો અને જીવનને ઉત્કર્ષ કરે તેવા ગુણધર્મોવા સંકલ્પસિદ્ધાંતો ઘડી કાઢી, અને એ ઘતોને આમદપૂર્વક વળગી રહો. જીવન સિદ્ધાંત

સુખ અસાધ્યતાં શીખશે
તો થોડા વખતમાં તમે
તમારા પોતાના જ જીવનનાં અજાણ્યતાં થએલું
જોશો અને તેની અસર
વિદ્યાર્થી જગત પર પણ
થવા વિના નહિ રહે.

સો વાતની એક
વાત છે: આપ ભણા તો
જગ ભલા.

છમનલાલ ન. જોષી

(ઝીસની પ્રાચીન દત્તકથા)

ધ

ણાં વરમ પૂર્વે ઝીસના મિન્યુઅન પ્રદેશ ઉપર ઇસન નામે રાજ રાજ્ય કરતો હતો તેને પીલીઆમ નામનો એક એરમાન બાધ હતો પીલીઆસ મદા દુષ્ટ અને રવાર્થી હતો. તેણે હજાર પટ કરી મિન્યુઅન પ્રદેશની રાજગારી પચાવી પાડી અને પોતાના મોટા ભાઈ ઇસનને દડધૂત કરી રાજ્યની જવાર દાણ કાઢ્યો

પોતાના નાના પુત્ર જેસનને લઈ રાજ્ય છોડી શાક જંગલમાં ગિજારીના વેશ ભટકવા લાગ્યો એક દિવસ એક ઊંડી શુકા પાસે તે આવી પહોંચ્યો અંદર જોયું તો એક મદાન સમર્થ સંત જોડેલા. અગત્ય પિયારી રાજ્યને પોતાના પુત્ર જેસનને એમતા ચણેલા મકેશ અને કહ્યું, 'કૃપા કરી મારા આ પુત્રને આપવી પામે રાખી તેને થોડા વિદ્યાભ્યાસ શીખવો.' જેસનની લખ્ય મુખમુદા જોઈ તપસ્વીને વાગ્યું કે આ છોકરો ભવિષ્યમાં મદાન થવા સરખો લાગે છે તેમણે નવન જ દા કહી અને જેસન એ ગુરુ પામે રહી વિદ્યાભ્યાસ કરવા લાગ્યો. કાળે કરીને છમ્મન મળ્યું પામ્યો

વખતને જતા વાર નથી લાગતી જેમન દલે જુવાન થયો હતો. ગુરુએ તેને સર્વ વિદ્યામાં પાઠ જન કર્યો હતો દલે તેને પોતાનું વનન પાઠ જાણ્યું ગુરુએ તેને મનથી 'વસ્તુરિમિતિ મમમ્મ' એટલે વિતાવ્યો મુખાલેહુ મન્ય પાછું મેળવ પાતી તેની નીત દુઝા થઈ આવી. તરન જ ગુરુ પાસેથી આવીને મેળવ પોતાના વનન મિન્યુઅન પ્રદેશ નરક તે ગાવી નીકળ્યો

અને જતા એક મોટી નદી આવી. કિનારો કે ૧૦ એક ૧૬ ડોમીમાં મેકેશ. તેણે જેસનને જોઈને કહ્યું, 'જોટા! મને માગા કિનારે લઈ જા.' જે કાકે હતા-હત વહી જતી નદી, અંદરે ઉજાળા મારતા મોટા

ઝોનેરી હિન

મોગં મોગં અને નાખી નજર ન પહોંચે એટલે દૂર જણાતો કિનારો જોઈ જેસન ધડીબાર તો ચંબી ગયો. ઉપર, મગે તેમ થાય પરંતુ ડોમી-ને આગે કિનારે તો પહોંચ્યાની જ એ નાદ દે નિશ્ચય ઉપર તે આગ્યો. તેણે કહ્યું, 'માડી' ચાંચી, હું તમને આમા કિનારે પહોંચાડી દઉં.'

પરંતુ, જ્યાં સામે જુગે ત્યા તો ડોમીને જાદવે મદાન તેજસ્વી સાક્ષાત્ દેવી હીના (ગોમ દેગની સર્વ અત્યાધીશ, દેવેા િ મદારાણી)

હિબેશા' જેમન તેમના પગમાં પડ્યો હીરા પ્રસન્ન થયા અને વચન આપ્યું કે 'સંકટની વખતે મને યાદ કરજો; તત્કાળ હું તને મદાય કરીશ.'

જેસનમાં દલે જામણે ઉત્સાદ આપ્યો થોડા જ વખતમાં પોતાના કાકા પીલીઆસ પામે તે જગ્ન પહોંચ્યો અને સંભળાવી દીધું કે ચાહે તો મારી માથે બુદ્ધ કરો, નહિતર મારા પિતાનું રાજ્ય મને પાછું સોંપીશ.'

પીલીઆસે મનમાં કપટ રાખીને તેને આપકાર આપ્યો અને વિના મહેનતે જેસનનું કાસળ કાઢી નાખવાનો વિચાર કરી કહ્યું 'જો તું આશિષ્પમ પર્વન ઉપર આવેલા દેવિના ગિયામ-થાનપાળા જંગલ-માથી મોનેરી હિન લાવી શકે તો જરૂર હું તને તારા પિતાનું રાજ્ય મુખન કરું.'

જેસન જેવો મગ્યો તેવો જ માદમિક પાણી હતો. તેણે જોયું કે મોનેરી હિન જેવી દુઃકર ને વિખ્યાત ગીજ જાવવાથી પોતાની કાર્મિ પાણી મોનરક દેસાશે. નવન જ તેણે એ ભગીરથ કાર્ય કરવાનું જીંદું ઝડપ્યું.

તેણે પોતાના કેટલાક મુરવીર મદાધ્યાસીઓને માથે લીધા અને દેવી દીદાનું સ્મરણ કરી તે દરિયા-કિનારે આવી પહોંચ્યો. તેઓએ જંગલમાંથી લાકડા કાપી એક જંગી વદાણ જનાર્યુ અને આશિષ્પમ પર્વન તરફ મધુદરસ્તે મી રવાના થયા.

થોડે દૂર ગયા ત્યા એક વિચિત્ર ટાપુ આવ્યો, જેનું વદાણ તેના કામ ઉપર લાગ્યું કે તરત જ મોટા પદાડ જેવા સર્ગદવાળા અને હ હ દાસવાળા સંખ્યા-અધ મગ્યો તેમના ઉપર ધમ્મી આવ્યા. જેસનના

સાથીદારોમાંનો એક દિરેક્સ પ્રતીજી જાણવાળો હતો. તેણે પોતાનું મનજીત ધનુષ્ય એવા રાક્ષસો ઉપર જાણીનો વરસાદ વરસાવ્યો અને તે જાણીને કિનારાના પત્થરો સાથે સ્વર્ગજી જોડી દઈ થોડી જ વારમાં વિષ્ણુના અંત આણ્યો.

આગળ જતાં એક લગ્ન શહેર આવ્યું. ત્યાંના રાજાએ જેસનનો સત્કાર કરી સૌને જાણા માટે જોલાવ્યા. પણ જેવું જમ્યાનું પીરસાયું કે તરતજ એમિતા આકાશમાંથી અર્ધ મનુષ્ય અને અર્ધ જનન-વરનાં શરીરવાળાં હાર્ષિજ પક્ષીઓ આવી બધી રસોઇ ઝૂંટવી ગયા. રાજાએ જેસનને વિનંતિ કરી કે આ પક્ષીઓ મને અને મારી પ્રાતને અહોનિશ આ પ્રમાણે દુઃખ આપે છે! તરત જ, જેસનના બે મિત્રો કે જેઓની ઊડવાની ગતિ પવનના જેવી હતી તેઓ તેમની પાછળ પડ્યા અને થોડી લડાઈ કરી બધા હાર્ષિજોના અંત આણી રાજાને હમેશને માટે દુઃખથી મુક્ત કર્યો.

આનંદથી સૌએ આગળ સફર શરૂ કરી. કેટલેક દૂર ગયા ત્યાં સમુદ્રની સપાટી ઉપર બે મોટા ધરતીના પહાડો તરતા જોયા, જેસને કહ્યું, 'દોરતો! સંભાળજો. કપરી કસોડીમાંથી તો હવે પમાર થવાનું છે!' આલિમ્પસ પર્વત પાસેની દેવશ્રમિમા જવાનું આ પ્રવેશ-દાર હતું. જેવું કોઇ ધરતીના આ બે પર્વતોની વચ્ચેમાં થઇ પસાર થવા જતું તેવા જ તે સાગસાગા નેરથી અથડાઈ પ્રવેશ થનારો નાશ કરી નાખતા. વહાણો થોડો વખત ખાળા રાખી જેસને દેવી હીસનું સ્મરણ કર્યું. એટલે દેવીની પ્રેરણાથી તરત જ સડસડાટ કરતું એક પક્ષી બંને પર્વતોની આરપાર નીકળી ગયું. એ પક્ષીને યગદી નાખવા માટે જેવા એ બંને પહાડો અથડાઈને છૂટા પડ્યા કે તરત જ જેસને પોતાનું વહાણ નેરથી હંકાર્યું, અને ફરીથી તે પર્વતો સામ-સામા અથડાય તે પહેલાં તો વહાણ પહાડોને સામે પાર નીકળી ગયું!

આવીઅત્રી ધણી મુરફોઓ વેડીને છેવટે તેઓ આલિમ્પસ પર્વત ઉપર આવી પહોંચ્યા અને ત્યાંના રાજા એછડીને સોનેરી જીન લેવાદેવા માટે વિનંતિ કરી.

રાજાએ કહ્યું, 'સોનેરી જીન મેળવતાં પહેલાં તો તમારે ધણું મહાન કાર્યો કરવાં પડશે. જુઓ, આ સામે પિત્તળની ખરીઓવાળા બે જંગી ખૂંટ બાંધેલા છે. તેને

પ્રથમ તાળે કરી આ દેવી ખેતર તમારે ખેડું બોલશે અને પછી તેમાં રાક્ષસી સર્પોના દાંત વડે વાવેતર કરવું પડશે. પણ એટલામાં તો રાજાએ સહિત સંખ્યાબંધ પ્રચંડ લાડવા તોમાંથી ફરી પડશે. સુપારેત થતાં પહેલાં એ બધા લાડવાને જો મારી શકે તે જ આ જીન મેળવવા માટે લાયક ગણાય!'.

આ સાંભળીને બધા શરીરો તો સ્તબ્ધ જ થઇ ગયા. એટલામાં, દેવી હીસાની પ્રેરણાથી, એ રાજાની પુત્રી મીડીઆ ત્યાં આવી પહોંચી. તેણે જેસનને કહ્યું, 'જે તું મારી સાથે લગ્ન કરવા કબૂલ થાય તો આ સોનેરી જીન મેળવવાની સમ્મતી હુકિત હું તેને જતાવું.'

જેસન તરત જ કબૂલ થયો અને મીડીઆએ મંત્ર બણી બદુલ તેજ જેસનને આખી થું કરવું તે બધું જરાબર સમજાવ્યું.

બીજા દિવસનું પ્રજાત થયું. મોટી વિરાટ સભા ભરી રાજાએ જેસનને જોડાવ્યો અને બે ખૂંટ જતાની તેમને પ્રથમ તાળે કરવા સૂચવ્યું.

મીડીઆએ આપેલું બદુલ તેજ શરીર પર લ-ગાડી જેસન મેદાનમાં આવ્યો. જેવા ખૂંટને છૂટા મૂક્યા તેવા જ તે નેરથી દુરકાઠા મારતા અને નરેકાસ-માથી અગ્નિ વરસાવતા જેસન ઉપર ધસી આવ્યા. આ મદા જળવાન ખૂંટને પેલા બદુલ તેજના પ્રભાવથી જેસને થોડા જ વખતમાં મદાંત કરી હજ સાથે જોડી દીધા. પછી રાજાએ આપેલા રાક્ષસી સર્પના દાંત લઇ એ દેવી ખેતરમાં વાવેતર કરી નાખ્યું. થોડો સમય થયો એટલામાં તો એ જગનીના કણેકણમાંથી રાજા સહિત સંખ્યાબંધ લાડવા ઉત્પન્ન થયા અને સૌ જેસન પર ધસી આવ્યા. તરત જેસને પોતાના કેમરપટાને મંત્ર બણી તેજ છાંટ્યું અને જેવો તે લાડવાની વચ્ચે ફેંક્યો તેવા જ તેઓ અંદરોઅંદર ભડી કપાઈ મૂચા. આ રીતે આ કપડે કાર્ય સાંજ પહેલાં પૂરું કરી જેસન રાજા પાસે આવ્યો અને સોનેરી જીન આપવા માટે વિનંતિ કરી. પરંતુ રાજાએ બીજા દિવસ ઉપર એ વાત મુલતવી રાખી સભા જરખાસ્ત કરી.

તે જ રાત્રે મીડીઆ જેસન પાસે આવી અને કહ્યું, 'મારી સાથે હમણાં ચાલે તો હું તમને સોનેરી જીન જતાવું. સર્પોદય થતાં પહેલાં જો નાસી નહિ છૂટીએ તો રાજા આપણા મૈત્રી નાશ કરી નાખશે.'

જેમન અને તેનો એક મા-
થી સગીતકાર અને જ્યોતિષ
ચય અને શીડીઆ નામે ગાદ
જમનમા એક ગોરા ઝા પામે
તેઓ આ રી પદીઆ કુલો છે
તો એક પ્રયત્ન એકી સર્પ એ
ગાદની આનુષામ ચીંગાએકા
પડેના' માયુઓના આવાના
પગર । આવાળી તે નામે નેરથી
પોતાની કેમ પ્રનારીને કાયકર
અગિનાની જગાગા પરગાતુ
એક તો કાર્તવ્ય એ ગોનારક
દેલાયુ કે આસપામના ગાદ
તથા વેવા પાદકા ખાગો ખાખ
શક મવા શીડીઆ મ વાળી
તેની પાસે આ રી અને ગોનારો
નુસાથો દાથ એ નાગની કુલ
કુલના લાગી, એટલે જેમનનો
આગી પેકો સગીતકાર શીડીઆ-
ના કહેવાથી ગોરલી જગત
વાળો મધુર ગોરલીના નાદથી
સર્પ આનુષામી મરનીમા આ રી
ગમે અને પોતાની પ્રયત્ન કેમ
અંચી કરી આમથી તેમ કોપસા
લાન્યે એનું નગન જ જેમને
કિનારો પડેવાની એ ઝા કુલ
પાટકની એનેરી લીન લાલ રી

ગોનાનું કાર્ય પૂરું કરેલું નેમ
જેમના, તેના' નામીદારો તથા
શીડીઆને લખ ને જગત ૧૨
મુખા ગેસા ગાયનો થયો અ ।
મે નાદિ એ મિનુષ્યન પડેશની
નાનુષામીમા આ રી પડેનામે
તેના કાકો પીપાઆમ તો જે
નગર જેવા જ નામી છેટમે,
કેનું છે શીડીઆ મામે પામ
કુમળી પગ કરી જેમનતજન
નાગન થયે (અમેલ ૨૫૬)
દેવલ મ, અંચકેકિયા

દસ ઊંઠ

અ દના ઊંઠ, એમણે પોતા પડેકી નદ,
આ રૂંટેના કુલના ગા એક ગાદકો મરી ગયો'

નર ના ઊંઠ, એમણે જગા પડેકો નદ,
ખના' પડેકો દાગી રી, એક ગાદકો મરી ગયો'

અ નર ઊંઠ, એમણે ગામી પડેકી નદ,
પાળીઆ મો નેરામો એક ગાદકો મરી ગયો'

મત ના ઊંઠ, એમણે ગોના પડેકો નદ,
દાનુ દોગના આ રામો, એક ગાદકો મરી ગયો'

અ ગા ઊંઠ, એમણે નેરા પડેકો નદ,
નામ દા જગત લાગી થયો, એક ગાદકો મરી ગયો'

અ ના ઊંઠ એમણે જગા પડેકો નદ,
ખનુસકને દાગી રી, એક ગાદકો મરી ગયો'

ગા ના ઊંઠ એમણે પોતા રી નદ,
ગોટકમા રામો પડેકો, એક ગાદકો મરી ગયો'

ન ના ઊંઠ એમણે વાકરી નામી નદ,
એકી દા એ રામ એક ગાદકો મરી ગયો'

એ ગા ઊંઠ એમણે જગત પડેકી નદ,
જગના અગિને પડેકી એ એક ગાદકો મરી ગયો'

એ ને ઊંઠ, એમણે મુખર નામી નદ,
જિનારે રી દાગ એ એક ગાદકો મરી ગયો'

અમળુજાલ માંની

માધુકરી

આ શ્લોકે આમરું ને આ પારે રો'ર વચ્ચે જુદાઈનાં પાણી વહેતાં,
દોડદોડ એવાના બુનેરા વેર એ કે પાણીના ગણ માફે રે'તાં,
આને એ નીર પડે સેનું બપાવ આને તો પાણીમાં પાવર તરના,
સતજીવગા સમનામ કેરી દુવાઈ કળજીવમાં દેશનામ રે'તું રટના. (કલ્પજાળ)

રશિયાનો સાહિત્યાર્ત્થ પુરિકન

'In the hope of glory and good
I look without fear ahead'

એ લીડીઓના બાનરે તો કાંઈ એમની મુશ્કેલી પળે એ વજનથી છાદોગ્રાહ બનાવ્યું હતું, પણ એના છવનમાં તો એ આછવન ઘડાઈ ચૂક્યું હતું છવનની એ અવધાનાઈત ધાડીને ઘણેને એણે રશિયન સાહિત્યને એટલું તો આનંદ થાનાવ્યું છે કે આજ એ તમિયન સાહિત્યના પિતાનું ગિરદ પામ્યો છે આજના યેનિનગ્રાડની આગામી ૪, એક મઠી પહેલા દુકાન જખમી થઈ ભોવન બેઠેલો રશિયાનો એ શાયર તે એથેક્રાઈસ સર્જિયેવિચ પુરિકન

સ્વીડનના એક સજ્જુમાર ના બોરેડે રચાયેલું કન બલ્કી રીજા સાહસોના જ વિગારન મરઠો વાઈટ સરથાન પા-છળથી છવન પીટર અને ડિયેરલનના પ્રથાસોથી એક મદાન સામ્રાજ્ય બની ગયું પરંતુ સામ્રાજ્યવિગારની એ સાતે મઠીઓમાં એ રશિયન સમ્રાજ્યમાં કયા યે મન્નતર જેવું કશું તત્ત જ બાહાર આવક નથી પામ્યું પ્રભુને કપાયે જાન ઝરો અને એમના મદદનીશ જમીનદારોનાં વર્ચસ્વ ટકાવવાના હમિયાર તમીકે જ હતો. એની પ્રભુને પેતાના અન્નતરનું પહેલુ બાન કસપમાર આ પુરિકન એના કાળના અન્ન એ પડીના સંચિન છવનના ઘડતરમાં એનો સોથી ઓટા દિરસો છે, ઓઝડે, દોડદોડન, શાયર અને નિરોએ જેમ જમન છવન ઘડ્યું, સેરેશીયર, બાયરન, રોબી ને ડિકન્સ જેમ અંગ્રેજ છવન અને ક્રોન્ટલ, રેસિની, એલિયર અન્ન ઓલાને જેમ ફ્રેંચ છવન ઘડ્યું એ જ રીતે રશિયાનું છવનઘડતર ચાર વ્યાકતઓને આધારી છે; પુરિકન, નેક્રોસક તઈનક અને ટાલરેયેવ.

પરંતુ એ ચારેમાં પુરિકનનું નામ નિશચી જ છે. એ કોઈ ભૂતિક કે દેશનો કવિ નથી જખતનો-માનવનાનો એ સમયર છે. એની શાયરી સાદામાં મઠી, રીધી હુલ્લને પહેંચી પળે એની છે. એનો મજબૂતોજ પાણુ બહુ નાનો છે. સમાજના નીચલા મર સુધી જ્યારે સાહિત્ય પહેાંચતું નહોતું ને કપયો મર જમન મઠકૂનિએ તરફથી નમર ફેમ્પા જ્યારે નાસજ હતો ત્યારે મનુષ્યામાં સાહિત્ય જમાવી એને મદદરપદે મ્યાપનાર આ કવિ. થીઓડોર દોરદોયેક્રોએ તો એનું 'પ્રત્યુ' છ'તું મુકના રશિયન પ્રભુને કહેવું કે, 'એ પુરિકન આપણને ન મળ્યો હોત તો એના પછાની સર્જક પ્રતિભાઓમાંની એકે આપણા સાહિત્યને ન મળી હોત.'

રશિયાના એ સાહિત્યાર્થોના જમ મોખે ખાતે ૯.૧૬૯૬ ના જુનની છઠીએ મળેલો. એના જાણપણના કાળમાં રશિયામાં બુદ્ધિફરીની બે.લખાલા હતી એકલા યુરોપના જ નહિ પણ ઓર, અરબ, ચીન, હિંદ જખા મુલકોના સાહિત્યકથો સંચિન બાપાયા કપાયવાને એનો ફાવ એટલો જખગર અને ઓગાની છે કે આજ પણ આનુવાદક તરીકે જખતમાં તેનું સ્થાન અનંક છે પુરિકને એનો કહેડે અભ્યાસ કર્યો. સર્જક પ્રતિભા તો એને મૂળથી જ મળેલી. તેની છુટી નર્મ એરીઆના રેડિયો-નેવનાએ રંતકપાએ ને લોકચીતોથી તેમાં ખૂબ પ્રેમણા પૂરી હતી; એટલે અદારને વર્ષે રશિયન પારેશખાતાની આફ્રિકમાં એ બેડાયો એ વખતથી જ એણે, ૧૮૨૦માં પૂર્વે મળેલું, 'ફસલા આં લીઉદગીલા' લખતું રાંડ કરી દીધું હતું.

સાહિત્યસેવા તો એણે આઠવી ને કંઈક પ્રતિષ્ઠા યે માથ કરી; પણ સાથેસાથ એ કાળના રશિયન સમાજના એવારી વર્ગ સાથે એ એટલો તો બળતો અંગ કે ધણુને છીક લાગી કે તેનું કનિયર રૂપાઈ જઈ તે માન ફેરનેચવ બચિ જ બની

છે તેમ મલકાયાઓમાં તેથી 'Captain's Daughter' એ નવલકથા અને 'The Queen of Spades' એ નવલિક્ષા મર્વોલ્ફ છે. એણે એ કંઈ લખ્યું છે એ જાણું શેકોની નાક સાથે પોતાનો નાક બેઠોને જ લખ્યું છે. એમ તો આજના રસિયામાં જે શેકો મટે લખનારા ઘણા છે—પુસ્તિક કરતાં વધુ મતિમારાળા, જ્ઞાનજી અને ઊર્મિશીલ, —પણ એ બધા 'Gentlemen writing about masses' જ રહ્યા છે. આનાંરતું રસિયાનું રાજકારણ એમ મેલેલાયે પ્રખરજેલી સિવાય મળું નથી, તેમ આવાંરતું તેનું સાહિત્ય પણ મોટે ભાગે મત્વારકનેડા સિવાય મળું નથી અલબત્ત, એ પ્રત્યક્ષનેડા પાછળ શેકોની સિદ્ધાંત પાછળની ધમસ કીલી છે એનો ના નહિ.

—અ.

માતૃભાષાની પ્રતિષ્ઠા

*** કિલ્ની બ્લોધી યુનિવર્સિટીએના ફક્તતાની યુનિવર્સિટી લૂનામાં જન્મી (રૂયા. ૧૮૫૭) છે. જાણીતી અ-રિમતા માટેના તેના પ્રવાસે જણ સોધી લૂના છે. ૧૯૧૬માં મેટેલું 'સ્વકના યુનિવર્સિટી કમિશન' તો કિલ્ની યુનિવર્સિટીએના ઇતિહાસમાં એક માર્ગનુભવ જણાય છે એનો રાષ્ટ્રીય અસ્મિતાના જ્ઞાનદેનું વાલું જ ફલાહરણ આ નીચે ઉતારું છે.

કિલ્ની યુનિવર્સિટીએના ઇતિહાસમાં અચાક નહિ બનેલો ઓ-રવ લેવા એવા એક પ્રસંગ હાલમાં બની ગયો છે. આ પ્રસંગ તે કલકત્તા યુનિવર્સિટીના પત્નીદાન સમાર બ વગતો વા. ૧૭મીએ કવિમર ઠાગેરે આગેયુ કાર્ણાજીક રોકેલી પ્રવચન છે આ પ્રસંગની નોંધ અંદાસ મટે લેવાની છે કે કવિમર ઠાગેરે બગાળની માતૃભાષા—મરાઠીમાં પ્રવચન કર્યું હતું અગાઉ દાહ વાર આ યુનિવર્સિટીમાં પત્નીદાન પ્રસંગે અંગ્રેજ સિવાય બીજા બાણમાં પ્રવચન થઅલ નથી, તેમ એ યુનિવર્સિટીની પત્ની બેને ન ગમી હોય એવા બહારના માણસોને તે કાર્ય મટે કાઇ વારનિમંત્રેલા નથી. એટલું જ નહિ, સ્વાતંત્ર વિદ્યાર્થી-ઓને પત્ની લેવા માટે કોટ-વેન્ટ સિવાયના દેશી પોષાકમાં આવવાની હટ નહોતી; પરંતુ આ વખતે તે બાળતમા જણુ હર આપાઇ હતી, અને ઘણા બધા વિદ્યાર્થીઓ યોગી અને પહેરણ—બંગાળી પોષાક પહેરીને આવ્યા હતા. આ ત્રણુ કાર-ણોથી કલકત્તાની યુનિવર્સિટીએ આ પત્નીદાન સમારેબ અ-પૂર્વ જાણી રાકેલો.

હિંદમાં સહુથી પહેલી કલકત્તા યુનિવર્સિટી સ્પષ્ટ હતી. યુનિવર્સિટીના વહીવટમાં સુધારા કરનામાં જણુ તે અંગ્રેસર જ રહેલી આવી છે. કિસણુ વિદ્યાર્થીની માતૃભાષા દ્વારા બધાનું નેમજો અને પરીક્ષા જણુ માતૃભાષામાં જ લેવાની બેઠેલો એવી શિક્ષણસંસ્થાએ મોટેથી બૂમ મારી રહ્યા છે, પરંતુ તેને અમલ કરવાની પહેલ તે કલકત્તાની યુનિવર્સિટીએ જ કરી છે. વેચ, ભાષા અને વૈજ્ઞાનિક—ત્રણે બાજોમાં

રચનાની પ્રતિષ્ઠા કરનાને આ પ્રવાસ મહાસતીય અને અનુ-કરણીય છે. પાઠકા વિદ્વાન જણે, ઘરથી બહારમાં, ચારક પોષાકમાં વિદ્યાર્થીઓને કિવેલ કરવાની ચરણી આવવી પર્વતમાં કલકત્તા વિદ્યાર્થીએ મસરખ મનાલિકાબંધ કર્યો છે. આ પ્રસંગે દો. રાગેરે આગેયુ બાણુ સ્વભાષાના અસ્મિતાનથી નીતરતું હતું. તેમાં સ્વભાષા બંગાળી પ્રત્યેના આદર અને લાભથી ઉલટ સ્વધર્મમાં આપાતો આવતો હોય એ માતૃભાષા તરફ વિદ્યાર્થીઓમાં બતાવતા આદર પ્રત્યેકેલે નોંધ જણુ તેમાં દેખાઇ આવતો હતો. તેમ છતાં અંગ્રેજ ભાષાની આવરવજના જણુ તેમણે દરેકની હતી; પરંતુ તે વિધનું જાણકારણ, વિદ્વાન વર્ગે સાહિત્યના રચ્ય અલ્પાસ માટે તેમજ આદરવિકાસમિ અર્થે. કિલ્કુલતાન અંક ૪ એવો દેગ છે, જ્યાં માતૃભાષાને બદલે વિદેશી ભાષામાં શિક્ષણ આપાય છે અને પરીક્ષાઓ લેવાય છે. સ્ત્રી કદની અને કુ.બામરેલી દીકા કરી નેમજો માતૃભાષા દ્વારા આગ વર્ગ સાથે એકસ થવાનો રક્ષિતપક સંદેશો વિદ્યાર્થીઓને આપ્યો હતો. (યુગશની)

અંગ્રેજોનાં વસંતોત્સવ

ચીનગુન અગત્ય વચ્ચેલું એ બામરેલી મોટો તહેવાર છે. આખરી દેખાઈ પહોંથી પંદર દિવસે તે આવે છે. આ તહેવાર બસબર ન્યોલિતપસાએ મથણું નક્કરજન છે. એ દિવસથી મૂકેલી અંતિ બાસાય છે. આજણું અને બામરેલી ન્યોલિતપસાએ સરખું જ છે. ખૂબ તો બંને એક જ સંદેશની દુહિલ મેડે આ તહેવારના સાંચાતરસા પર આખી પ્રાન ખૂબ જ વિશ્વાસ રાખે છે. એ એ બોળની ધારેલી રીતે સંતોષ અને આનંદોકાસમાં પસાર થાયતો એમની માન્યતા પ્રમાણે આજું વર્ષ લીલાલહેર ! અને પહેલે દિવસે એ કંઈ વિશ્વ નહે કે અપજુકન થાય તો આખા વર્ષની ખાનાખસાઓ!

ચીનગુન તહેવાર લગભગ આપણા વસંતોત્સવને મળતો છે. ઓખ જગુના કલકત્તાથી તથેમાં માણસો, પથ-પરી, અકજાન, બધાં જ વસંતની આનુજ નયને શદ્દ લેતાં હોય છે, અને વસંત દર્શન દે એટલે તેને આવસરકાર કેસર લીલ-કરીએ એકબીજાને રંગો દે છે. કેટલેક મીડી, મધુરી, આંદરી અને ઠંડકરેક રંગ! દેમુડાં ખાંચે ત્યારે માણસના ગરીર પર કેસરજંજ કાં ન રોસે ? વસંતોત્સવની જળકીરમાં ગિલો બેડે પાણીમાં સંજાકકરી રમતાં કોઈ ગિતને પાળીની ઠાણે ઝુંબળાવી નાખતું કેટલું આનંદદાયી છે ! જણુ એ જણું રહ્યું છે ક્યા ? 'સાપ ગયા ને લીરેલેલા રચા'

ચીનગુન તહેવાર દરમિયાન ત્રણુ દિવસ મુખી કિસોરકીરોરી કુકાબુતની પાણીનાં પીપ અને ઠાંચી બરી મોહરમાં નીકળી પડે છે. કેટલેક મેડપ બાંધી આવી દેખણોને ખાવાનીવગી અને બેલવગી સમગ્ર કરી અપવગમાં આવે છે. કોલરને ફૂલામાંથી રાખુગારમાં આવે છે. આ અરસા દરમિયાન, દસ મોહરે, મારામાં ફૂલ નળી

આનંદ કરી કિશોરીઆના કિલ્લેલ તો સાચાન્ય જળી
ન્ય છે એી એકાદ ટોળી પધાર થાય તો તેને આનંદ-
સ્વા બીજી ટોળી સામે જ હોય છે અકીનત ઉપર પાલી
છ દી, 'લીસળે'—પરજા નહિ, એતો અનંત છે પાલી છ દી
હોય એવું જાણે—થી એકબીજાના સ્પર્શને વખાલી, ચા અમર
શરણત પીસાના સ્વાગી ટોળાના આમંત્રને વરા થઈ, જળ
સિંચનથી શીતળ જળી 'હીરાળા'ના પ્રગિભા છદી પડે છે,
અને એ જિલ્લન જલેવા સમ્બંધ પડ્યા આપણા કાનમાં
અને એ સ્વ આપણા મનઃચક્ષુ આગળ મુકી વ્ય છે નૃત્ય
અને અંગમહેડ તો આ પ્રવન સદૃશ સ્તાનાતિક છે અટચે
ચાલતી મીઠર પણ ગાનતાન અને તેમનું નૃત્ય તો આજુ જ
આટલા ત્રણ દિવસ માટે એ વેદના ખાસ યોગ્ય—આપણે હોમી
પર પહેરીએ છીએ તેગ—પહેરે છે, કાન દકાઇ નહીં આ—સુર-
દાસની ટોપીને મળતી, માનમાં પાલી ન પેરી માટે રંગરની
ટોપી પહેરે છે શ્રો અને પુરુષ બને ભાવે આનંદ અને
મરતીમાં આપણી બનેલી વહુવાન સરનારી ટોળી । ધણે
ભાગે તો એમના આનંદ બહુ જ નિર્દોષ અને હૃદયગાથી
ઉદ્ભવતો હોય છે. બસ પાડ, પીડ, જેલડુ અને આનંદ
એ જ એમનો વ્યવસાય ન આગા કમરની હાલ કે ન અંગા
વતિ—નગારી—ની હાલ માલમ નાનુધી જોતાનુ છવન
આનંદી અને રાતોથી બનાવી રાકે છે તોતો અ પછે એમની
મારો જ શીખી શકોએ આવો નિર્દોષ આનંદ જેતાવ આ
પણુ હૃદય ધડીબર ગાતી ડાકે છે. એના આનંદ કલાન જેનો
એમણે ધન્યતા નથી ? આપણે તો કેઇ પણ સ્ત્રી-પુરુષ
જેના મુખે એટલે એના પિકાર શોધા જા ટેવાયા છીએ
એમને તો એના વિચાર મુદ્દા થે ન હશે ।

પુષ્પ એટલે બરમીઝને ચાન અર્ધ છવન । ખાસ કરીને
સ્ત્રીગાને મન ફૂલ જીએ એવે તો આડાગાડા યદ્ અથ
કેઇ સુર કેલ એવે એમને મન છવનસર્વજન અને એકાદ
તડન નવીન જ પ્રકારનુ, નાન જ વાત પાડતુ, આજે રીઝે
વજો એતુ ફલ જોતાના વાગમાં જ મળું એટલે તો એમના
છવનનો મોડો લઢાવો । નતુ અનુસાર એ વેલો ફલનો
બહુ જ ઉપયોગ—ઉપજોગ કરતા જ લગમગ જેટ ભાગે ઝકુ-
ના કયો (seasoning flow) જોતાના માથામાં પવારે
ગમવાના રસનના બીવસ માથે બરમીઝ એમનાં માથા
પણ ખીરી ગેડે છે વરસાદનુ સૂચન કરતા પીગા ફલ ખીરી
કે તરત બરમીઝના માથામાં ખસા જા.

વાત એ અર્ધની મીનુ મોટામાં મોટુ આબુપણુ છે
અ પણા કરતા અર્ધનુ વાળનુ પ્રમણુ પણ મોટુ. અને વાળની
માનવત પશુ એમની જ. જરા વળન મળે એટલે રતને
ચાલતા નુકા વાગ સમારકા મડી પડે કાસડી તો મથામાં
જ હોય : એકીગા સુદરના ખાસી રતનુ જા. હંદે નહિ પણ
લાવડ છે; એકે એમનાં નાક જા સીગા છે પણ એ

સીગા નાક પણ વારવાર જેવાથી આપણી આખ ટેવાઈ
ન્ય છે ભાવે એ પણ એમની મુદરતામાં વધારો દે
છે । અર્ધની આભેલવા અને વાતાવરણ જા એનું છે કે
આર્ધી જામતા જાળકના નાક થી । બને છે—ગમે તે નાત
કે ભત હોય તોપણ. આપણા હિદીઓના પણ એ પ્રમાણે
સીગા નાકના બાજમે જામ્યા છે

વિશાળ વક્ષ સ્થળ એ નારીનુ શ્રૂણ છે એમ આપણા
સરપૂત કિરોએ વલુબુ છે પણ આર્ધી તો વિશાળ વક્ષ-
સ્થને હાથે ભણે વલુસ્થળને આભાવ । તોપણ શરીરના
અન્યથે બહુ જ સપ્રમાણ છે. એમની ટાંચાઈ પણ સારી
અને બાધી પણ મરજન હોય છે. વિશાળ વક્ષ સ્થળ તે.
નહિ પણ સરપૂત કિરોના કેરાકલાપ તો આર્ધી આભેલુ જામ્યા
પડે છે જરમી એટલે કેરાકલાપ અને કેરાકલાપ એટલે જરમી ।
(લોકવાણી) —૩

દુનિયાની ક્ષેત્રી ભારે સીજ

આજ દિવસ સુધી આપણે સીસાને બારેગા બારે સીજ
મનુતા આપીએ છીએ પણ હવે તેનું મ્યાન 'એસિયમ'
ને આજુ પડશે ફૂનયા પરના કેઇ પણ પદાર્થથી તે વનુ
ભારે છે, સીનાથી બગાડું, ચોડાથી લગમગ ત્રણમળું, એ-
લુગિનિયમથી નવજાન ન પાણીથી સાડાળાનીસજાનુ એ-
સિયમના એક પાકેટનુ વજન ૧૪૦૧ પૈંડ થાય છે

ઘાતી બેધારજીનો છના રસાયણિક પ્રક્રિયાઓમાં ઘણું
અશે ધાતુઓથી વિમુક્ત રહેતો આ બિગિન પદાર્થ રમે
આમરમાં હોય છે જે કાચ કરતાં પખુ વધુ સખન તેની
પહેલ હોય છે હ ૧૮૦૪માં સિમથસન ટેનટ નામે વિજ્ઞા-
નાએ તે શોધ્યો. પ્રાચીસ અને યુરસ પવિત્રતા તે પુ-
નજ મળે છે (ટિન્-ગિસ)

‘અમ્મા’ ‘પરપા’નો ઘટિંકાર

‘અમ્મા, પરપા’ એ મઠેડી જોતાના માથાપને એજા રા-
ની પ્રમાલવાળી બાજમેના વનની જેમને લખાનુ પ્રાચિનાન
પરાત લાગતા શિશુમનના માનુદાને પ્રાચિનિ માથાઓમાં
અ શખેડોનો ઉપયોગ ન થવા દેવાનો દુકમ કાઢ્યો છે.

મીમલ

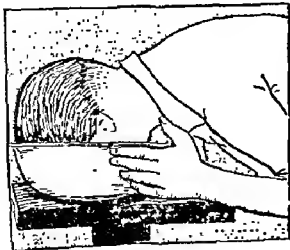
નાજામાં હિડુસ્તાનની રાજધાની જળી રહેના આ
મહેનુ નામ જામળ અથવા સ્વામલાશ રામ પરથી બનેતું એ
પ્રાચીન મજામાં ત્વા સ્વામલાશ દેવીનું મંદિર દનુ, એટલે અ
‘સ્વામલાશ’ પરથી સીગલા જાનુ એના કેવાકોના મત મ
બીજે મત આમ છે, ત્વા ની જમીનમાંથી એવે એવા કોળા
પ યજ જનુ મળી આવે છે. એના પાંચરની કોઠ મડી ત્વા-
ની ટેકની પર બાવી, એક આનુ ધમ્મા ર્થ રહેતો એ મડી
પરથી એ ટેકનીને ‘સ્વામલા’ નામ મનુ એ બનેવાથી કોઈ
પણ એકનું અપનમ મીમલા છે

આંખ ધોવાની રીત
*** આપણા દેશમાં
દસ લાખથી વધારે લોકો
આંધળા છે તે ત્રીસ લાખ
કેવળાંતની આંખો
થોડે ચા ધણે અંશે જન-
ગટેલી છે જનનું જે
નૂર ધાણી વાર તે આ-
પણી બેન્કારીની આ-
પણે ગુમાવી બેસીએ
જીએ જોની રચના, કાર્ય,
નકલનો પ્રતિકાર સ-
ગળવાની આપણી દરે-
કની ફરજ છે. તાજેતર
માર્ગે જે વિષય પર
'આપણી આંખો' ના-
મનું પુસ્તક શ્રી હરસાવ
અમુકભાગ્ય દેસાઈ
(મિત્રમનચર અમલવા-

કે)એ જાહેર કર્યું છે, ડાળી બાનુ:કેવળ-ગારી નાંધે આંખ
જેમાથી આ નીચેની લખીત લેવાયેલા અ રી છે. પ્રથમને
તેની કોણ નક્કરની કીમત થોડે કપિયે સખવામા આવી છે
અને લેખક આશા રાખે છે કે, 'જેમને હવેરે પેસા આપવા
જે, તેઓ પાતાના ગરીબ બધુઆ આપાં પુસ્તકોનો વધુ
પ્રથમજુમાં લાભ લઈ શકે તેવાં અંદોજરત કરી'

આંખો સારી રાખવા સારે કેટલાક લોકો નકારાત્મકતા
દવાઓ આપના નાખ્યા કરે છે, અથવા તેમા મુશ્કેલી વધેરે
આંજે છે. પણ તેમ કરવાની જરૂર નથી કેટલાક મૂળ લોકો
આંખમાં રંગવાને લાલ રંગ નાખે છે. તે થઈ જરાજ છે,

તાંસજામાં આંખ ધોવાની રીત

ધોવાનો ખામ પચોડે જમાણી-પાસાથી આંખ ધોવાની રીત
કામજે તેમા તેમની તત્તે દોવાથી આંખને મુક્તિ મળે
છે એને બધેલી પ્રીકાના કે મોરિયે ઓસિડના પાણીથી ધો-
વાથી તે મજબૂત ને સારી રહે છે, આ રીતે મિત્રમન રીતે
આંખ રેઈ રાખવે છે.

• ૨લી રીત—આપણા ધરમાં નાજવાવાળી ચિત્રાળી કે
બીજા માનવી ગરી દોવ તેમાં જે પાની બરડું પડી રીક
દોવાના અંજુડ અને પહેલી આંખથી વડે આંખ કાત જીન
લાયમાં બરી પકડી તેના પતી તે પાણીની ડીબી ધારે
આજમા કરી. આથી આંખ સરસ રીતે ધોવડ જાય

૨જી રીત—આંખ ધોવાનો ખામ પચોડે જમાણી આંખ
તેમા કપડું પાણી બરી, ચિત્રામાં જાવાના પ્રમાણે આંખને
તેમાં રાખીને ઉપાડવાન કરી. પચોડે લાંબા વખત સુધી
આંખ પર મૂકી રાખેના નહિ. આરખાંચ રોડકમાં તેવ જાવેલી
લેવો, પછી ફરીથી આંખ ખુલે. આમ ત્રણમારે વખત રા-
વાથી આંખ ધોવડ જાય છે એક આંખને રોજ બેવા દોવ
તે તે પચોડેના સામ અમ વળી વની પેલા બરી જ બીજી
આંખ ધોવાના કામમાં લઈ માનવ એક આંખમા વાવેરું
પાણી બીજી આંખ માટે વાવેરું નહિ

૩જી રીત—કેટલીક વખતે એક બેગ તાંસજા કે
કુમીમાં ઓસન કે મોરિયે ઓસિડના પાણી બરી ચિત્રામાં
જાવના પ્રમાણે મેનું પાણીમાં જમાણી રાખવ તે પછીથી
તેમાં આંખને ધણી વખત ઉપાડવાન કરવાથી તે મોવાનને
સાર થાય છે. જનુમાં જનુ વાર રોડક મુકી આ કામ વડ શકે.

આમની સમાયાં 'હેલ થેલ્થ' બાજુ કરેલા કોમો યોગેશો એક યુવાન સમા-
શ્રી તાથી ગમરાઈ ગયો, અરવે બીજ સહયોગે તેના હરિયા કર્યો. આથી બા-
પજીયાં તાથી એ બોલ્યો, 'મેં પારંપર અનેક જાળનો હાથમા લાધી છે ને તેમાં હું એને સફળ થયો છું. આવારે તો હું બેસી નહીં છું, પણ કોઈ વખત એવો આવશે કે જ્યારે મને સમજાવાની તમને ફરજ પડશે' એ યુવાન તે પાછળથી બનેલો ઉચ્ચેડનો પદો પ્રધાન બેન્ક-
ગિન ડિરેક્ટરો.

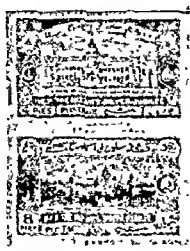
અહિન ગમરાઈ
પ્રજ્ઞ આકાશી દર્શાવાતી મોડામા મોટી રકમ કઈ 'તે-અણી' છે ૯૯^૯ (raised to the 9th power of 9). અને તે કેટલી મોટી કે એનો જગણ સ-
ખવા જે કાગળની ૧,૧૧૪ માઈલ લાંબી પટ્ટી એકલો 'બાપા મળા છત્રીસ કરોડ ને નેતું લાખ આકાશી જગણમા આવે

અનેકાથી ગમરાઈ હાથે-પાંચવારે કે એલર જ્યાંથી પકડાય તે બાપા મુઠ કે દરેતો: સહાય; પછી કકુવાળા હાથની છાયા અસર; કૃપા બાવુ: નિરાશા; દેલનેતો સિદ્ધાન્ત; વેપારીઓ આવે કસવરા માટે આંગળીઓનો નિરાશી સાર પાતાનો હાથ કપડા નીચે દાખીને આવે છે તે.

કહેવતોના અર્થ: 'હાટે પાણીએ ખસ ગઈ' માર્ગમાં નહતું વિનમ્યેરે કરી તકસીરે આપવા પગર આપમેળે અથવા હજવા હસાતેથી નર દળી નવ છે ત્યારે પશુખંડ આ કહેવતનો કુપયોગ કરવામાં આવે છે. એને મળતી ખીલ કહેવતોમા 'વાલો વાળ જાસી ગયું', 'વાલો કમાડ દેવાઈ ગયાં' વગેરે બોલાય છે.

અવળ કુશલ
હલ માહતીની એક નવ. અમા સારી કરતાં એવું મોં પહેલું. ને પેટ તો એવું સિતરિયાપક કે પોતા કરતાં અનેકગણી મોટી માહતીઓને સમાવી દે.

નિરાશ પેટ વરફાથી અનુભવી પ્રસૂતે બહાર પાડવામા આવેલી માર અને આઠ પાળની રિકિટો આઠ પાળની રિકિટવાળા ક્ષરમાં અરથ તોલાનું વજન કરી શકે છે.
(રામભાઈ)
તમાકુને લીધે જુદી જુદી નવના એરથી ફેરો પતા હોવાનું જણાયું છે.

આજના તારકે કોઈ 'મ કલાક પાતાના સોનાની વાતો કર્યાં કરતા હતા તેમને પાછળથી આ ક્રેશકે કંદાળીને નહું. આ-
ઈએ, કઈ સામયવા દો તો મહેરબાની!
'એ ન બની રાકે: આ આમી જાનથી વાતો છે.' અમાના એકે જવાબ આપ્યો.

એક દગ કોલસામાં ૧૦,૦૦૦ થન ફૂટ નેસ રહેલો હોય છે.

એક માખીની બોલાઈમાંથી એકે કુટુંબી મરવા ન પામે તો પાંચ માસમાં એ કુટુંબના આઠલા સુખો માથ ૧,૦૬૧,૧૮૧,૨૪૮,૩૬૩,૦૦૦,૧૦૦, ૦૦૦,૦૦૦.

મોટર, માટી કે કૃત્રિમ માંસના વોરા લેપરને કાગ મઈરવા પાડી કાચની ડીથી મારડી કે દેખાર નીચે દાખી રાખવાથી કુ-
કારી અપકરન મળે જતાં પ્રકાશ્ય રહેલો.

આધુનિક દલની રેકર ફિગનેટ-એમાં લેખનસામગ્રી, પુસ્તકો, કપડા અને ફેરિયો સેટ અણું રાખવાની ગમતક છે. અભાવના એવું છે

પહેલવહેલી

હાં રે પહેલવહેલી રે,
કોઇ કહેશે કે તારવાની ટોળી રે
કોણે આકાશે રમવા મેલી રે પહેલવહેલી
રે પહેલવહેલી

હાં રે પહેલવહેલી રે,
કોઇ કહેશે કે ગેજમાથી કાઢી રે
કોણે ધરતી દાખી આવી ઠેલી રે પહેલવહેલી
રે પહેલવહેલી

હાં રે પહેલવહેલી રે,
કોઇ કહેશે કે સાતે માગરને રે
કોણે આવીને પાળી પાધેલી રે પહેલવહેલી
રે પહેલવહેલી

હાં રે પહેલવહેલી રે,
કોઇ કહેશે કે ધરતીને જાણે રે
કોણે નાજોને વહેતી ગેલી રે પહેલવહેલી
રે પહેલવહેલી

હાં રે પહેલવહેલી રે,
કોઇ કહેશે કે કોકિલને કંઠે રે
કોણે સતાઇ સૂરેસ રેલી રે પહેલવહેલી
રે પહેલવહેલી

હાં રે પહેલવહેલી રે,
પેલા પેલા અકોનગ્ગ મિતે રે
કોણે અંરની ખીતડી બારેલી રે પહેલવહેલી
રે પહેલવહેલી

હાં રે પહેલવહેલી રે,
પેલીવાછડીને ખીલડેમા જૂટતાં રે
કોણે માયવાની વાત માખવેલી રે પહેલવહેલી
રે પહેલવહેલી

હાં રે પહેલવહેલી રે,
નનાં માગકાને માત મામુ કોઇ રે
કોણે દસવાની વાત પદવેલી રે પહેલવહેલી
રે પહેલવહેલી

હાં રે પહેલવહેલી રે,
કોઇ કહેશે કે શહીદગણે દેને રે
કોણે કુરખાનીને કોતરેલી રે પહેલવહેલી
રે પહેલવહેલી

હારીજર

ચિત્રકાર કાલ્પનાને ધેર

● છંદો અપાનીક એસોસીએશનના મંત્રી મિ. સહાઇએ જુદી-જુદી સંસ્થાઓની મુલાકાતો માટે યાત્રાવધુ કરી આવવાનું સ્વીકાર્યું હતું તેમા પ્રથમ તેમણે મિનિસ્ટર ઓફ એજ્યુકેશન ઝેડે ઓળખાણ કરાવી તેમનું કાર્ડ આપ્યું. એ કાર્ડ અમદાવી પાસે છે એમ જણાવતા કોઇપણ સંસ્થા અમને આવકાર આપશે એમ તેમણે આશ્વસ્યપૂર્વક કસોટી કર્યું હતું, પણ અમને એ વખતે ખાસી યદ્દ નહોતી. પછીથી જ્યારે અમારો દર્શક મિ. આમાનો ટેલીફોન વડે ટોફીઓના રાણા, દુશ્વરરાણા કે કોલેજને અમારી અબર આવી વખત માગતો કે તુરત અમને સમય મળતો અને સામગ્રી તેઓ જણાવતા કે તેમના પર એ બાળકનો એજ્યુકેશન મિનિસ્ટરનો સહયુગર આવી ગયો છે? અનુષ્ઠા પડેટીઓને આવી તત્પરતા અને ચેતસાઇનરી સમયકતા મળે તેથી કેમકું સાંતંદાયથી વાવ ? એવાર રાણા ને કોલેજને જોવાની યોજના કરવામાં મિ. સહાઇએ ટેલીફોન સંદેશા બહાળા, તેમા ખાસ માટે કોઇ કલાકારની મુલાકાત કરાવી દેવા પણ તે બહુ ઈનેબર જણાવા; પણ વેકેશન હોવાથી ઘણા તો બહારગામ ગયાના અબર મળતા. આખરે દસ વાગ્યે તેમનો ટેલીફોન આંચે કે જોતે જતે એક આર્ટિસ્ટને ત્યાસાચે આવશે અને પછી બીજા યોજના થઇ રહેશે હિંદુસ્તાનમાં આવી ગએલા એ કલાકાર જોડે ગને મેળવવામાં તેમણે ખાસ હેતુ વિચાર્યો હતો એમ અને સમજાવ્યું, કેમકે એથી હિંદુસ્તાનથી આવનાર આ પરદેશી કઇ કસોટી માખુસ છે એ સદજગમાં વત્સુવાનું અને, મુખાગ્યે પાછળથી હું સમજ્યો કે તેમની તુલનામા તેમને નિરાસ થયું પડ્યું નથી. સમય દસ વાગ્યે એ મને તેડવા આવ્યા તે વખતે વરસાદ પડતો હતો, છતાં તેમણે મારી સાથેનાં ચિત્રે લઈ આવવા કહ્યું જેટી બાપે પેટી ઉપાડવામાં તેમણે જોતે સામગ્રી દાપ આપ્યો. અપાનમાં ઢિંવા દરબજના માખુસો પણ જરૂર પડતા જોને કપાડતાં કે મદદ કરતાં શરમાતા નથી એ મેં ધબ્બી વાર જોયું હતું, અને પચાસ વર્ષના મિ. સહાઇ, વિદ્યાર્થીના જુદાવી પેટી ટકસીમાં મૂકતાં અને બિતારતા વાર ન લખાડના એ જોઈ અને પણ ક્ષોભ થતો.

વરસાદ એટલો જણો હતો કે ક્યાંયે જ માનું મનજ ન થાય. એ વખતે અમારી ટકસી ટોફીઓના કોઇ પસાની ટકસી-વાજા રસ્તા થડડીસવરતી એક જગીયાવાના બાલ્યા આજળ જઇ ગયો. ટકસીવાજાને તમામ ટેકાણાનું કાર્ડ આપ્યું કે પછી

અપાની કલાકાર કાલ્પના એ હિંદુઓ શી અવની-દ્રવ્ય ટાકરને ત્યાં પડી ગયા હતા

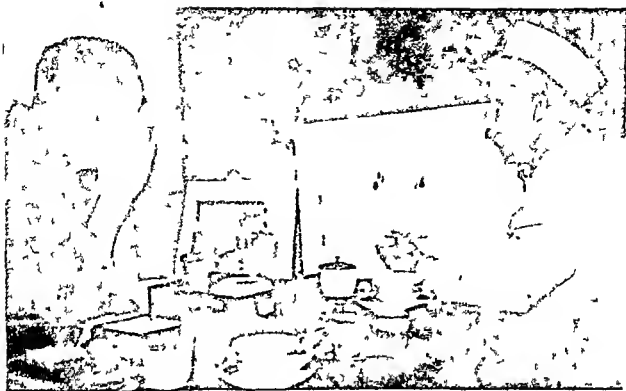
તેની જ ફરજ કે કેમણસર ઢિંવા રાખે આ મુલાકાત વેળા તેને એવજુ ટેકાણે ટકસી ઢિંવા રાખી વેલીસને પૂછ્યું પડ્યું અને રસ્તા પર ચોડેશો નકોશો ઢેરો પડ્યો. મને આજળ આરી ગએલા એકને ઘેરી મિતેએ કહેજું કે ટોફીઓમાં કુદ ટકસીવાજાઓને પણ બીજા લગામાં નહીં પૂછ્યું પડે એટલું વિસ્તારવજુ એ રાહોર છે, અને આજુ ટોફીઓ ખૂંદી વગેલા ટકસીવાજા તો ઘણા થોડા; છતાં ટકસીના નકશો એટલા સંપૂર્ણ કે તેના આધારે તે ક્યાંયે પધુ જવા તૈયાર થાય.

કલાકાર મિ. કાલ્પનાના ધર આમળ અમે પદોચ્ચા ત્યાં મુખીમા ટકસી ચારેક માઇલ દોડી હતો, છતાં અમે માત્ર ૭૦ રોન—સમયમ છ આના જ બૂંઝ્યા!

રપકતા વરસાદ નાંધે મનોએ દોડોથી ચિત્રપેટી લઇ અને તો મિ. કાલ્પનાના ધરના કોશા ઈજા આમળ કોશા કટી ધંદડી દાબી. મિ. સહાઇએ પોતાના ખુદ કાપ્યા. મેં પણ કાપ્યા; ત્યાં બાણું શેષકર્યું અને બીજા જ પળે તો એ ધરના બાણ પોતે પૂરેજી પડી માયું વમાવી આવકાર આપતાં દેખાયાં. મિ. સહાઇએ તાત જલ્દ જ આવપૂર્વક સામું મમન કર્યું અને 'નાગદાર ચિત્રકાર ધરમાં છે કે?' એમ દતાથી પૂછે અમારાં કાર્ડ આપ્યાં. તે લઇ બાણ બંદર થયાં એટલે મિ. સહાઇએ મને દગનેથી કહ્યું, 'અપાનમાં આવે ચિત્રકારને મજનું બહુ મુદકલ હોવ છે.' તેપારી બાણમનો આ બોલીએ, લખવતિઆને ફોજ મળનારો, ચિત્રકારના પદને આરજું અગ્રવ અને દુર્લભ પાદે એ મારે મન નવાઇ જ દની. પણ મને વિચાર કરવાની તક મળે તે પહેલાં તો બાણ પાઠં જાણ્યાં અને ચિત્રેથી જણાવ્યું કે આપની જ રાહ જોવાય છે; બંદર પધારો.

અપાની ધરની ખંચાળી જેની વાલમાથી અમે પાછળ જગીયાની બાલુના બંદરમાં ગયા. ત્યાં રિરાજ મુજબનો સારો કોરડો અને ચિત્રગોલક તેમજ જગીયા વરફની આખી બાણ કુલ્લી જણ્યું પૂરે અપાની દળનું બદાનેની દવા અને વરસાદ-થી બચવા માત્ર કાપનાં કોશાં કોશાં આંડાં ખેંચી લેવામાં આવ્યાં હતાં.

અમે જરા વાર બેઠા. મારાં ચિત્રે બહાર કાઢી મિ. સહાઇએ પ્રદર્શન માફક ગોઠવી રીધાં. તેમણે પણ અડી જ

કલાકાર મિ. કાલ્પુતાને ઘેર ચેખક શુદ્ધતાની કલાકારોના ચિત્રો જતાવે છે 'દોશી' પત્રે પ્રકાશ કરાવી હતી

પહેલીવાર એ જોયા અને મારો કથામ કાઢવાની તેમને નીકળી ગઈ. એટલામાં પરાવરિલામિ કાલ્પુતા ત્યાં આગળ વિચેમ પચાર થયા. અહીં તે બપોળી સિખચારમાં એક વખ બૂલ ન થાય તે સમયે પણ ખૂબ કાળજી રાખતા—તેને બપોળી સરકલિના રક્ષક કાળજી રાખતા નથી. આપણા નદોય મેં દુમમા પછી બાપપૂર્વક મારો વિવેક પૂરો કર્યો એટલે મિ. સમયએ મને બેલવાની ખાતર જગ્યા બતાવી મહેમાનને એ વેંકા બનાવવા બારી સામે દેખાય એવી રીતે જગ્યા આપે છે. ધરધળી તેની જમણી બાજુ બેસે છે. મિ. કાલ્પુતા અમલ સમયે એક કહેતા મેં મારા વિવે અને ચિત્રો વિવે કહેતા મારા પછી સામેથી તેમના પ્રશ્નો જવાબો કે ચર્ચાઓ આપી. બીજા બધા બપોળીઓ પારદેશ બધા ત્યારે જેવું તેડુ અમેલ ગીળી તો લે છે, પણ બપોળામાં આવતા બધી બધા છે સમગ્રે પણ મેં કાલ્પુતા પછી બેલતા અને પૂછ્યા એટલે મને લાગતું કે મારા કાગળો એમને ખૂબ રસ પડે છે.

અરે તો કમલ સમયની રસો એટલામાં બીજા બે બપોળી શુદ્ધરો મોડાં પોસાકમાં આવી પહેલાં એ બપોળી, એવી અમલગી મિ. કાલ્પુતા ઉપર મેં જોઈ પણ મિ. સકાલે તેને અને મને જુદીજુદી બાપામાં સમલભુ છે અને નીકળ્યા ત્યારે તેમણે 'દોશી' પત્રની આકૃષ્ટિમાં ટેલીફેન કરેલા કે એક દિની કલાકાર બપોળી કલાકારને મળ્યા બધા છે તમારા ગીતોરને મોકલવા દો. તો મેં કહ્યો એ બે પેશી એક જમ

ગીતોર દતો અને મિ. ફોટોગ્રાફ દતો. રીપોર્ટ તો પાછળી મોટાકા દાખમાં લીધી અને મિ. સકાલ મારફત મને એટલાક સલામ જવાબ પછી જગ્યા મિ. કાલ્પુતા બનાવિતો બારીકીથી જોતા બેકા એટલામાં તો પ્રકાશનો પ્રમ મારો થયો અને ખૂબમાં બેલતા કે મોટાકાકે બપોળી પાણી લીધી એમ મેં બપોળી બપોળામાં અવી રીતે સચિત રીપોર્ટ લેવાનો બહુ કાળજી અને મદિમાં વધી પડ્યો છે તેનો મને આ મોટા વાર અનુભવ થયો. આ પ્રસંગે તો મને પાછળી બહુ રમજ ઉપજતી હતી તે આગળ જણાવેમ.

બપોળી વાતો કરતા જણાવું કે મિ. કાલ્પુતાએ દિવસ કલકત્તો ને પ્રવાસ કરેલા મુજાઈની બાજુથી તે સાવ અમલ દતો પશ્ચિમદિવસો એટલે અને પહેલાં ચિત્રકર બપોળામાં આગળે છુ એમ તેમણે કહ્યું હતું. પછી વાગમાં મેં જણાવ્યું કે છતાં મેં તેમના ચિત્રો 'રશ્મી' પત્રમાં જોયા દતો. આ પસાઓ, સામ બપોળાકામન, સીધા વોરે નામે આપ્યા ત્યારે એ ખૂબ દુરા થયા. વતુમાં મેં જણાવ્યું કે તેમનું 'સીધા' નામનું ચિત્ર તો અમદાવાદમાં સેક બજ લાવ મારામારને ત્યાં છે અને તેનું રીપોર્ટ કામ કરવાનો મને પ્રસન્ન મજા દતો, ત્યારે તેમને મારામાં બહુ રમ પડ્યા. સેકલ તે કલકત્તા અને બાજુના રશ્મીમાંથી શ્રી અવની રશ્મીરનું એક નાનું આર્ટિસ્ટનું ચિત્ર લા આપ્યા. શ્રીશ્રી રશ્મીમાં જોયું એ ન નકલું રશ્મી મુજાઈ એક મને આનંદ થયો એકે બપોળાના મોટા

મેડમ રોહકા ચેરશીમુસ

ચિત્રપટ્ટા-આગળ તે-
એક એમ્બ્રોસી ફિલ્મ
નેટું લાગતું હતું. હું
પણ પછાત-કહેવા
આહતો હતી. પણ
બને બાબુ બાબા-
ની ત્રણેયો નસલી
દોષાથી નખત અને
મહેનત બહુ ખર્ચા-
તાં. તોયે દોઢક ક-
લાક વાની ગયો. મિ.
કાન્સુતાએ છેવટમાં
એક વાક્ય કહ્યું એ
રહી બધી નસાવ
જેતું હતું 'દિલ્હી-
સ્વામ્યાદ્યુચિત-

કારને ચોગ્ય સ્થાન મળ્યું નથી' બતાવતે એમ કહેવાનો અ-
ધિકાર છે એમ મને પણ લાગ્યું

આ બધી મુલાકાત કમિયુનિસ્ટ કાન્સુતા એક વાર
દિલ્હી આ બનાવી લાવ્યાં; પછી વળી સોવાલીનની મિઠાઈ
પીરસી થયાં; પણ મિ. કાન્સુતા તો ભણે તેની ખબર જ ન
હોય તેમ જેનું કામ ને કરે એવી વસ્તુતા રાખવા મળ્યાવા.
મિ. કાન્સુતાની કૃતિ એવા મેં ઇચ્છા બતાવી ત્યારે તેમણે
મળ્યાંએ કે તેમના ચિત્રો તરવાતુરત અમેરિકાના ખરીદી
નય છે, પણ દાંધ પરનું એક બિલાડીનું ચિત્ર તેમણે બતાવ્યું
તે પરથી તેમની પ્રાણી-ચિત્રકાર તરીકે અદ્ભૂત પીઠી મેળ
હું આકર્ષીત થઇ ગયો. એ પરદેશી ચિત્રકારે દિલ્હી ચિત્રો
ચીત્રવર્ગમાં ધણી શક્તિ અને સચોટતા બતાવ્યા હતા

મિ. કાન્સુતાને મળવાથી દોઢકોળની કથા વિશેની મારી
આવૃત્તિ જરા યે સમી નહોતી અને હજુ ઈંક તારિત્વ અને
વધુ સ્થાન આપે એવી મુલાકાતની રજાના રહી હતી. એક
બે સ્ટોરમાં બસનેલાં ખસેલો ગયો. રફલ એક આઈ બે-
વાળી દર્બી, પણ વસ્ત્રાદની ક્ષતિઓ કસાદ અને ધવાસ
કરો કરતી હતી. વધુમાં મુરફેલી દર્શન રહેતી. કથામાં તો
બનાવી-એકેલ છે બનાવી-દિલ્હી બહાર રહનાર કોઈ ને
કોઈ સાધી મળી રહેતા, પણ અહીં તો નાનામણીને દર્શક
આમાને હોય તો જ રસ્તો યાય એવામાં, અઘડ કાચેથી
એક બોળખાણ પર પત્ર લખેલાં તે મેડમ ચેરશીમુસને પત્ર
આવ્યો કે તે ખીલે દિવસે સવારે કાસકુસની બાલુગા યાગ-
માંથી ખસ મને મળવા આવે છે. તેમને પુત્ર બીમાર
હોતો એટલે તે જલ્દી મળી શકવાં નહોતાં. વાણી, હજે એક
બોળખાણ એવી માણે છે કે ને વધુ દરદી બધે બેઠી
સકશે. તેમના પત્રો અમેજીયા આવતા એટલે મને સીધી

વાતચીતની સંજ્ઞતા મારો એમ ખાતરી થઇ.

બીજે દહાડે સવારે દરેક વાગ્યાના યુગારે મારી
દેરેલને તળીએથી રમમાં ફેન આવ્યો કે મેડમ ચેરશીમુસ
સિંદૂરમાં ડેપર આવે છે. હું બાસ્તુ બહાર ધસ્યો ત્યાં ફેર
હજે મધુ કાચેલા આધિક કમરનાં મેડમ ચેરશીમુસ સિંદુર-
માંથી માથે પરવાથી આવતા દેખાવા તુરત નમનોની આવપે
કરી માસ રમમાં તેમને આવકાર આપે; બાનો જોડો આપે.
બહાર જોવાનું જ હતું, પણ મેડમ ચેરશીમુસના આનંદમય
ચહેરાએ તથા મને મહદ કરવાની ઇતેમની બે મને એમ માણ્યું.
તેમણે પહેલું જ પુછ્યું કે તમે અહીંના કોઈ આઈરેલને મળ્યા
કે નહિ? મેં મિ. કાન્સુતાની વાત કહી. તેમણે કહ્યું ફિર નહિ.
એમ કહી દેરીફોન દ્વારામાં લઇ દોઢકોળનાં બેવાર દેખાણ
ખખડાવ્યા. તેમના ચોતાના ચુક એક મહાન ચિત્રકાર હતા,
તે પણ બહારમાગી બીજા, તે પણ બીમાર દોષાથી નહિ
મગી રોકે; એકે તે એક મોટી જાનબી આઈ રફલ મલાવ-
નારા હતા મીઠા મિ. સકુતેન દોઢકોળના મુખસિદ્ધ કરાસ-
ચિત્રકાર, જેમને ત્રણ કેપનીએ સીનીકેટ કરેલા એમને જવાબ
આવ્યો: 'હે; થયાં જ હું તમારા મિત્રને તાણડતોજ મોકલે
કહે તો હું બહારમાગી જવાનો છું, પણ તેને મળવા હું
પણ ઇતેમી છું'

મેડમ ચેરશીમુસને કંઈક સંતોષ મળ્યો કે કોઠાદ ચિત્રકાર
તો મેળવી આપ્યો તેમણે આ પીઠી ને કુઠામાં ચોતની
દબકત કહી. ચોતે સાંઈં ધોરમાં કળાનાં દ્યુષ્ટનો આપે છે.
નવ વર્ષનો સાંકડો છે, તેને એટો કરવા પૂરતો ધરમાં સ્વાર્થ
છે. પતિનું એરડું સંભાળ્યું અને ચોતાની કથા બેજ તેમના
છત્રનાનાં બધન; સિવાય કોઈ જ બાવ તેમની નજરમાં નહોતો.

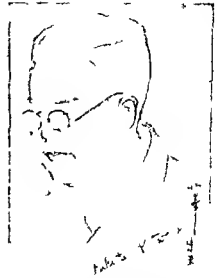
તેમના કહેવાથી હું તુરત તેવાર થઇ ગયો. દરેક આમાને
તો નાનામાગી રાધે નીકળી ગયો હતો. સોલતાની ખાતર મેં
બાઇ ઝગત પુરોહિતને સાથે કપાડ્યા. આ બાઈ નજાનનાં
અવવાસ કરવા આવેલા, પણ કહેજ કપડવાની વાર હતી
એટલે અમારી હોટલમાં આવી બેઠા થઈ ગમેજા. મેડમ
ચેરશીમુસએ નાંચે આવી દેસી કરાવી આપી ને તેને સરખાવું
આપ્યું. ક્યાં જતું છે, કાને મળ્યું છે તેનો કસો પૂરો બવાલ
ક્યાં વખર એમ તો બેપડયા. મેડમ ચેરશીમુસએ દોઢકોળના
સ્પર્શમાં એક ની દેખા હરેરી.

કેડા ફાચિત કાર મિ. રાકુતેન

આ દોઢકોળના દેસીતણાએને તો હંબરે ધન્યવાદ
હલો! ચાર છ માથેનાં આડાઅવળાં ચારડાં લઇ કાઢ એક
વર્ષમાં ચમને એક યાંત્રણ પરનું જોડે જતાંવને એ કીમેલ રહો.
જાસબર એ જ સકુતેનનું ધર! અને નહિ પેટી બનવી. ધરની
કાસીએ બાંધ્યું કપ કણ અને મુલાકાતના ખંડમાં બેસાડ્યા.
અહીં બેઠી જ વાર પુરોહિતોસાએ કોરરેડે બેધે. પછી
ખબર પડી કે સકુતેન અધિવાર વર્ષ દુરોધમાં અવવાસ મારે

શ્રીમદ્ રામજીભાઈ કાશીભાઈ

શ્રીમદ્ રામજીભાઈ કાશીભાઈ

જઈ આજ્યા છે ને તેથી થોડુ પછી જ્યેષ્ઠ ને ફેવ બરડી ભરે છે કલાકાર સાથે સીડી વાત કરવાની સિત્તજીત અને માનવના સ્વરૂપને મને બહુ જ આનંદ આપતા સાગરો

મિ રાકુને! બાપી દહીયા, દસમુદ્રા, ફેવ કટી ગુજ વાળા મોટા સમજાવનાર છે ચિત્રો વગર તેમને પણ બતાવના પડી તે આદર થોતા મા રુદિયે મા મને લઈ ગયા ત્યાંય, કુળો, નારતો વગેરેથી તેમણે આદર કર્યો તેમનો રુદિયે બહુ જ મોટો જોઈ તેમ કારણ પૂજા કળુ કે દારોજ રાતે બધા મળી લગભગ ૧૮૦ વિદ્યાર્થીઓ તેમ મા રુદિયેનો લાભ થે છે મોટેલ પરથી ચીરે છે ધામ્યાં કલા, પ્રેસ આર્ટ અને રીમેંટે કેલેક્ટો, દિવસે કલાના જ ધામ્યાં નિરીક કરે છે તેમણે વિદ્યાર્થીઓ માટે કૂખનો કરેલી જોડ થે મા પાચ કૂખો આપના વિદ્યાર્થીને દિવસે કલાસભા આવે તે દિવસે જોડ ફાન આપીને જોડે તેમણે મને બહુ આનંદ કર્યો કે એક મિ રાત તેમના કલાસભા માટે હાજરી આપી વિદ્યાર્થીઓને પરિચય આપવો પણ સાથ અને વાળીયારદારના સાધનની અકળામણુ જો હતી કે રાતે મોટે દર આનંદનો વિચાર પણ અમલ સાગરો મેં આખાર માગી છે રાત્રા તેમનો મકેય તરવા માડ્યો, એવે તે જો પગ ફાસી પાસે પીછી રો મગાની માડ વ્યવિચર લેવા માડ્યું અમે બદેબર એક બીજા મા પ્રેમી બની ગયા એવો માન આપ્યો આ બાદ માત્ર કલાના નળી જોના પ્રતિભા હાથી તેમણે લખેલા રાત્રા મગી હતી હમન પુરોહિતને તેમણે એકદમ અક તો રાત ચીમરી આપ્યો આને કહ્યું કે 'તે, તારા કાળુવા માટે આ આદર્શ સાચાને', અને જોટલુ કહીને ખડખડાટ દરસી પડ્યા

મિ રાકુનેન ઘણા પ્રકાશકો અને સચિવ ત્રો સથે પણ

દા તી બાપુ બધાની કલાનાર રાકુનેન કીલાજાઓ વેળકનો કરેનો રહેયું કે તે લેખક મિ રાકુનેનનો કરેનો ચેન્સિલ રહેય

મદ સબધ થાવતા સાગરો તેમના વિદ્યાર્થીઓ પણ ધણી સારી જગ્યાએ ચિત્રશિક્ષકો અને આર્ટિસ્ટો થઈ રહ્યા છે એ મેં બહુ અને તેમની લાગવગથી ધમી બાપુઓ જો માને ખ્યાલ કરી નાખ્યો તેમના તત્તવા વર્તમા એકવાર તે જહુ એવો વિશ્વ કર્યો, પણ પછીથી ટોકીંગો સન્મેશોએ મેડુ રૂપ લીધું કે તેનો અમલ ન જ થયે છે પછી રી અલ આર્ટ એક્ટે મી

● જે આવતા મિ સકાઇનો ટુલીફેન મળ્યો કે છપ્પીરીઅલ આર્ટ કોર્સ કાલનો જ દિવસ ખુલી રહેશે પછી વેકેશન પડે છે, માટે આપણે સાથે જ ત્યાં જનારું છે આ જોડ નાઈ જ દતી કે મિ સકાઇ જેવા વધાની બાપુ વધારે સબધ ધરાવ માસ પણ મારી નેડે આવે કેકાણે આપવામા વડુ રસ લેતા હતા અમે મીને દિવસે આર્ટ રફ્ટમા પહોંચ્યા ત્યારે બદેબર સાળાની પરીણાઓ ચાલતી હતી તેમજ કેટલાક પ્રોફેસરો કે જેમ મા પર મેં બલામથો આણે તી તેઓ હા માટે કે આશા માટે પહોંચા પર કે દરિયાકિનારે થલ્યા મહા હલ્લા છતા મિ સકાઇને અગાડી જોઅળાણુ કરાવી, એટલે પ્રિન્સિપાલે અમને આદર અપ્યો અને બધા વિદ્યાર્થી-ગાને જોલાવી, મારા ચિત્રસમૃદ્ધ પર મારી પાસે વાત કરાવી તરબૂતો કે દરેક વિષય સમજાવ્યો આ તો માત્ર પ્રદર્શન થયા લાગ્યું તે જોઈું ચિત્રો બતાવવાનું મિ સકાઇ પર છેડી, મીન પ્રેક્ટિસને લઈ વર્ગો બેવા ચાલી નીકળ્યો ટોકીંગોની ન્યા આર્ટ કોર્સે એક મોમી યુનિવર્સિટી ને પે તેમા અમલ ન માની કનાનો સ રાણું આદર અને શિક્ષણનો પ્રબધ છે તે સાથે સુરોગીઅન કલાગો માટે પણ એટલા જ નેરફાર રગદ

(આનુસધા માગ્યો પા. ૧૮ મે)

એ

કદા રાજકારણપટુઓ કે અર્થશાસ્ત્રીઓ રાષ્ટ્રનું ધડતર કદી કરી શકના નથી. એ ધડતર ચલાવેલાં પ્રજાની કદવનામાં એનો આદર્શ ખડે થવો અનિવાર્ય છે. પ્રત્યેક રાષ્ટ્રનાં ધડતર પાછળ એવી કોઈ વિશુદ્ધિ ભીની જ હોય છે. એ પ્રમાણે દિલ્હીમાં પણ એક વિશુદ્ધિ યજ્ઞ ગઈ, એણે માતા ભારત માટે દિલ્હીવાનોનાં દિલ સળગાવ્યાં બનાવ્યાં. વિવિધ વ્યક્તિઓ ને પંથોને એક જ માનનાં દુરઝંદ હોવાનું બાન કરાવ્યું. 'વન્દે માતરમ્'નું અમર ગીત આપી દિલ્હી હૃદયમાં માતા ભારતીની એણે પ્રતિષ્ઠા કરી. પરંતુ એકથી રાષ્ટ્રીયતા ગાંધીને જ એણે સંતોષ ન માન્યો; પોતાનું જીવન જ રાષ્ટ્રીયતાના સોન સમું એણે બનાવ્યું. 'વર્તમાન યુગના માનસની પુરોગામી સૂચના માત્ર નહિ, પણ તેનું મથર્સ દર્શન' એણે કર્યું હતું. આ ત્રિશુભિ તે બંગા સાહિત્યની રંગદર્શી સ્ત્રીલાલના આઠ જનક અને દિલ્હી રાષ્ટ્રધર્મની પ્રથમ વ્યાખ્યા બાંધનાર જાણુ બંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય.

પાશ્ચાત્ય જગતમાં, મશિયાવેશી, એ રાષ્ટ્રીયત્વ અને વતનપ્રેમીનાં સૂત્રોનો પયગંબર ગણાય છે. તેના સરખું જ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવનાર કોઈ દિલ્હીનું નામ આપણે જોવા જઈએ તો જાણુ બંકિમચંદ્રનું નામ નિઃશંક મૂકવું પડે. એમનો રાષ્ટ્રધર્મ મશિયાવેશીથી થે ઉદાર હતો. રાજકારણનો મુખ્ય પાપો એમને મન સ્વદેશભક્તિ હતો. એટલા ખાતર જ નહિ, એ ઉપરાંત બીજી રીતે પણ રાજકારણી ફિલસૂફ તરીકે મશિયાવેશીથી એમનું સ્થાન ચડે એમ છે. એ ફ્રાંસ-ટાઇન મદાપુરુપનું તો કહેવું હતું કે 'જ્યારે એક દેશની સહીસપ્રાપ્તી બેખમાય ત્યારે યોગ્યયોગ્ય, હિંસા-અહિંસા, પ્રથમ કે ત્રીસ, કશાની ગણતરી ન હોવી જોઈએ. જે વડે દેશનું સ્વાતંત્ર્ય રહી શકાય, એ સિવાયના બધા માર્ગોની ત્યારે વિપેક્ષા કરવી થતે!' પરંતુ બંકિમજીજીનો આદર્શ બુદ્ધિ જ હતો. એમના અમર મનાતા ગ્રંથો 'દૃષ્ટ્યચરિત્ર' અને 'ધર્મનરત્ન'માં એમણે પોતાના આદર્શનો સ્ફેટ કર્યો છે. સ્વદેશભક્તિથી દેશનું હિત રક્ષાય છે એટલા ખાતર એની મદદતા એ ન સ્વીકારતા. એ માનતા કે એથી જગતને સેવા આપવાનો સહ પણ ખુલ્લો થાય છે.

ઈ. ૧૮૩૮ના જૂનની ૨૭મીએ ગંગાકિનારે આવેલા કાટાલપાકા ગામમાં એમનો જન્મ થયો. તેમના પિતા યાદવચંદ્ર જેવા પ્રતિભાશાળી અને ઉદાર હતા, તેમાં જ તેમનાં માતા દયાળુ અને શાંત સ્વભાવી હતાં. પાંચ વર્ષની વયે તેમને રાજામાં જોસાડવામાં આવ્યા ત્યાં પહેલે દિવસે જ તેમણે આખો કાલો શીખી લીધો. આવી કુશાલ બુદ્ધિને લઈ, બાર જ વર્ષની વયે એ હાથથી કૉલેજમાં દાખલ થયા. શાળાની તેમની તરફ એટલી તો પ્રાપ્તિ હતી કે કૉલેજના પુસ્તકાલયમાંથી અનેક વિષયનાં પુસ્તકો લાવી તે વાંચી નાખતા. કૉલેજનાં પુસ્તકો પાછળ બહુ જોઈ પ્યાર એ આપતા, છતાં તેમનો જે જોયો વર્ગ રહેતો તે તો શિક્ષકોને પણ સાનંદાશ્ચર્ય ઉપજાવતો. પરીક્ષા નાજક આવે ત્યારે જ તેઓ કૉલેજનાં પુસ્તકો વાંચવા માંડતા. એ કૉલેજમાં સિનિયર સ્કોલરશીપની પરીક્ષા તેમણે પસાર કરી અને કાયદાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો; પણ એવામાં (૧૮૫૨) બી.એ.ની પરીક્ષા લેવાનું ધોરણ નીકળ્યું. બંકિમજીજીએ કાયદાનો અભ્યાસ જોયો મૂક્યો અને માત્ર એ જ માસના પરિશ્રમે વીસ વર્ષની વયે

બી.એ.ની પરીક્ષા પહેલા વર્ષમાં પસાર કરી. તે વખતનાં બંગાળના લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરે તેમની આ પ્રતિભાથી મુગ્ધ થઈ તેમને ડેપુટી મેજિસ્ટ્રેટ તા હોદ્દા પર નીમ્યા. બંકિમચંદ્રને એક મદદરવાકાંક્ષિ ખૂબ સ્ત્રાવી રહી હતી અને તે પત્રના સંપાદક બનવાની. તે વખતે 'સંપાદક પ્રજાકર' અને 'સાધુરંજન' પત્રો બંગાળમાં નીકળતાં અને તેમાં પોતાના લેખો અને કાવ્યો એ મોકલતા. સાહિત્યનું આવ્યસન છેવટે ખૂબ વધી પડ્યું ને કુરસદની એકેએક ક્ષણ તેઓ સાહિત્યપ્રેમીમાં ગણવા લાગ્યા. અગિયાર વર્ષની નાની વયે તેમનો વિવાહ થયો હતો, પણ પાંચ જ વર્ષ બાદ તેમનાં પત્નીનું અવસાન થતાં એકવીસ વયની વયે તેમણે બીજું લગ્ન કર્યું. બીજી વારનાં આ પત્નીએ બંકિમજીજીનું આરિય ધર્મમાં મદદરવાનો દિરસો આપ્યો હતો એમ એમણે પોતે કથ્થૂર કરેલું છે અને તેમને 'નીતિયુરુ' તરીકે સંબોધ્યાં છે. તેમની સાથેના સહજબને બંકિમચંદ્રને સ્ત્રીગતિના ભક્ત બનાવ્યા અને એ જ સંપર્કે તેમની પાસેથી ઉચ્ચારાવ્યું કે 'સ્ત્રીઓ એ સાક્ષાત્ કામ, દયા અને સ્નેહની દૈવી મૂર્તિઓ છે.'

અંગ સાહિત્યની રંગદર્શી હીલચાલના આઘ જનક અને હિંદી રાષ્ટ્રધર્મના પ્રથમ મંત્રદ્રષ્ટા

કવિતા જેવા, વ્યવહાર જીવનમાંથી બાળે જ સંઘર્ષ ધરાવતા સાહિત્યના એક પ્રકાર પાછળ બંકિમચંદ્ર બીસ્મિ-ઓની જેમ પોતાની બધી શક્તિ વેડકના ગદે એ 'પ્રભાકર' પત્રના સંપાદક તેમના મિત્ર ઇન્દિરચંદ્ર ગુપ્તને ન ગમ્યું. તેમણે બંકિમચંદ્રને કહ્યું, 'તમારામાં લેખનશક્તિ સારી છે તો, કવિતા ન લખતા ગદ્ય જ લખ્યા કરો.' અને બંકિમજીએ એ સૂચનાનો તરત સ્વીકાર કરી લીધો, જેનું ફળ તેમની અનેક કૃતિઓમાં નજરે ચડે છે.

એ વખતમાં, હિંદુસ્તાનમાં દલુ તાજ જ શેઠ ગેમાડતા ગોરાઓમા તુમાખીનો પાર ન હતો. અનેક બદાને એ દેશી-ઓને સતાવના. ધણા ભદ્ર પુરોહો એ તુમાખી મૂઝે મોઢે સહી લેતા, પણ બંકિમ-જીએ ગાંધ્યા જન્ય એવા ન હતા. અનેક ગોરાઓની એમણે ખબર લઈ નાખી હતી. એમની જિંદગી જ સાદસ ને મનો-જાગથી ભરેલી હતી. પ્રીત્વરથામા બહે-રામપુરના રત્નામાં તેમને સતાવનાર કર્નલ ડકિંગન પર મારેલા કેસે ખૂબ પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે. એ વખતમાં એક ગોરાને આરોપીના પોજ-ગમાં બિભો કરતો એ કષ્ટ જેલીતેથી વાન ન હતી છેવટે એ ગોરાએ ન્યાયાધીશ બેન્ડ્રિજ સાહેબની સૂચનાથી ભરી સલામા બંકિમચંદ્રની માસી માગતાં કહ્યું, 'જાણુ સાહેબ, તમારો જે દાય પકડીને મેં જાગજાગરીથી પાછા દહાડ્યા હતા તે જ દાય પકડીને અત્યારે તમારી માસી માનું છું' ત્યારે જ એમણે એ કેસનું રાજનામું આપ્યું.

પ્રસ ૧૮૬૦માં એમની બાંધી પાંચમી શ્રેણીના મેંજિસ્ટ્રેટ તરીકે ખુલ્લા મુકામે થઈ. એક બાલુ ગળીની ખેતી કરાવનાર સાહેબોનો ઉપદ્રવ અને બીજી બાલુ ચોર પુટારાઓનું પ્રમાણ વધતા ત્યાં થોર અ-રાજકતા વ્યાપી રહેલી. ગળાવાળા ગોરા સાહેબોએ જમીન પણ ઓછી નહોતી પચારી પારી. કૃષ્ણવરના

બંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય

હિંદસ સાહેબને એકલાને જ ત્રણ લાખ વીધાં જમીન હતી. તેનો ત્રાસ પણ ખુબ જ હતો. ધોરણસર પોતાનું સૈન્ય રાખી, એ પોતાને રાજ મનાવતો હતો. દેશીઓમાથી જે શોકો ગળાની ખેતીમાં ભેડાવા ના પાડે તેમના પર ગોરાઓનું આ સૈન્ય તૂટી પડતું ને પૂરી ઘાતકતા ચલાવતું.

આ બધા ગળાવાળા સાહેબોએ સને ૧૮૬૧ની આખરમા સરકાર પાસે મુકદ્દમો રલુ કર્યો કે જેસેર અને નદિયા જિલ્લાની પ્રદ્યને મહેસુલ આપવું બંધ કરી દીધું છે. સરકારે તપાસ કરવા કમિશન નીમ્યું અને કમિશને નપાસ ખાદ તારણ કાઢ્યું કે 'ગળાવાળા સાહેબો સીધા, માદા, ભક્ષા માણસો છે. તેમણે કદી પ્રજના સર્ગરે દાય આડકાડ્યો નથી. કોઇપણ પ્રકારનો

અંત્યાયાર તેમણે કર્યો નથી. બધા દોષ અંગથી પ્રગળેને જ છે.' આ બધા નિરૂપણી (૧) સાહેબોના ટોળામાં એક મૌરેલ નામનો ગેરો હતો. તે વખતના ગવર્નર સર જે. પી. ગ્રાન્ટે તેને આદર્શ ગણાવ્યો અણખ્યો છે. તેની એ આદર્શચરિતા આપણે જોઈએ.

આ મૌરેલે મૌરેલઅંજ નામનું એક પોતાનું નગર વસાવ્યું હતું ને ચોતે તેનો રાજ્ય ગણાવ્યો. તેની પાસે લાડી, બંદૂક, કુલાદી વગેરેની દહિયારધારી પાચ-છસોની એક સેના રહેતી, તેનો સેનાપતિ ડેનિસ હેલી કરીને હતો. પહેલાં તો તે ચોમનરી ઘોડસવાર ટુકડીમાં સાધારણ પગારદાર હતો, પણ એ નોકરીમાં માણસોની હત્યા કરવાની સગવડ ન હોવાથી એણે મૌરેલ સાહેબના લાડીધરોની સરદારી સ્વીકારી હતી.

૧૮૬૧ના નવેમ્બરની ૨૬મી તારીખની સવાર હતી. બડખાલી ગામના કિનારા પર લાડી, જહામ ને બંદૂક-ધારીઓથી ભરેલી હેલીઓ ઝોટવાઈ ગઈ હતી. ગળીની ખેતી કરવા માટે એ ગામના લોકોને અણગમે હતો એટલે મૌરેલ સાહેબ વતી તેમને પાંસસદોર કરવા હેલી સાહેબ નીકળેલા. બાર હોડીઓમાં ત્રણસો વીસ લાડીધારીઓ તેમણે ખાડેલા.

અંકિમચંદ્ર અને જિલ્લાની પોલીસને આ દંગાની ખાતરી પહેલેથી જ મળી ગઈ હતી. એમણે સફાઈના ગામ પર હુમલો થવાનું ધારેલું. ને પોલીસ પણ ત્યાં પહોંચી, પરંતુ દંગાગોરો રાત્રે જ છુપાઈને ખડખાલી જતા રહ્યા.

સવાર થતાં વેત ખડખાલી પર દુમતો થયો. આમે-લોકોમાં એકાદ ખૂબ હતું, એટલે તેઓ પણ ટોળો વળાને સામના માટે ઉપડ્યા. સાહેબના માણસો પ્રમાણમાં ઘણા હતા એટલે સૌનાં દેશ ધણકવા લાગ્યાં; 'હતાં કોણ પોણું તો ન જ કર્યું. રદીમુલા નામનો પહાણુ લાડી લઈને આગળ વધ્યો. તરત હેલીનું ટોળું તેના પર તૂટી પડ્યું, પણ રદીમુલા આગ રહ્યો. તેની લાડીથી કેટલાયે દહિયારાંબ હુમલાખોરા જમીન પર ઢળી પડ્યા. હેલીથી આ ન જોવાયું. એટલે તેણે બંદૂક ચંદાવી ને રંહીમ ધાવલ થયો. તે હતાં એ રિમત ન હામો. ચાંસતા જ ઘેર પહોંચી એણે ધા પર પાટા બાંધ્યા. પરંતુ એ જ વખતે ખુની હેલી પણ ત્યાં પહોંચ્યો ને તેને ઝોગથી દાર કર્યો.

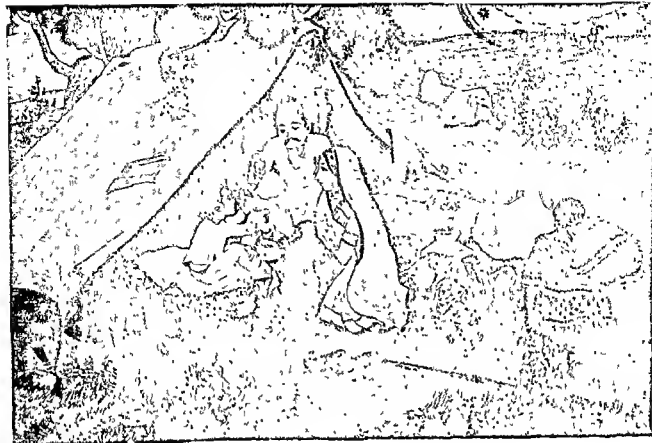
રંહીમ એ ગામનો મુખી હતો. તેના મરતાં લોકો કરીને જંગમ તંત્ર નાથવા લાગ્યા. તે વખતના દરખત વર્ણન કરવું પણ અશક્ય છે. ગેરો માલિકોના એ લાડીખંબ લોકો ઉત્સાહપૂર્વક ગામને લૂટવા ને સળગાવવા લાગ્યા. જેટલું લૂટી શકાયું એટલું લૂટ્યું; જે ન લઈ જઈ શકાય તેને આગમાં ફેંક્યું ને જે ન સળગી શકે તેને પાણીમાં ડુબાડ્યું. જે વસ્તુ સામે આવી તેનો નાશ કર્યો, જે માણસ સામે થયો તેને દાર કર્યો ને જે સ્ત્રી દાંય ખાતી તેને પંકડી કેદ કરી. રંહીમની તો સ્ત્રી કે બહેન કોઈને તેમણે ન છોડ્યાં. લૂટ, આગો અને રંહીમની લાચ સાથે મૌરેલનાં માણસો પાછાં થયાં.

અંકિમ બાણુને આ ખેતર પડી ને તેઓ તરત મૌરેલઅંજ ઉપડ્યા. પણ ત્યાંથી તો ઘોમવણુ લાડીધારીઓ જ પકડાયા, જેમાંથી એક દોહન યોજીનારને ફાંસીની સજા થઈ ને બાકીનાને જમનાદરેનિકાલની. મૌરેલ ને તેના બાગીદાર લાઇટફૂટો વિલાયત નાસી ગયા. હેલી પણ પોતાનું નામ તથા વેશ ગઈ નાસી છૂટવાનો હતો ત્યાં મુંખાઈમાં પકડાઈ ગયો. ઘણા દિવસ સુધી તેણે કેદખાનાની દવા આપી, પણ એને જોળખારનાર કોઈ ન ગળી આવતાં ત્રણ ચાર મહિના બાદ એને છોડી મૂકવામાં આવ્યો.

આવા ઉત્પાતો જેસેરે જિલ્લાના બીજા કર્યાઓમાં તો આણુ થયા હતા; પણ અંકિમ બાણુના પ્રવાસથી ખુશ તદ્દન રાંધે રહ્યું હતું. આથી ખુશ થઈ અંકિમ સાહેબે સરકારમાં તેમનાં વખાણુ લખી એકલાં અને એથી માત્ર સાડીચોનીસ વર્ષની જ વયમાં ખજારમાં સો રૂપિયાનો વધારો મેળવી તેઓ ચોથી એવીના ડેનિરટ્ટેડ બન્યા.

ગળાગળા સાહેબો ઉપરાંત આંગીઆઓને પણ દેકણે લાવવામાં એમણે એકો બાચ નહોતો જાળવ્યો. નવાઈની વાત તો એ છે કે ગળાગળા સાહેબો સાથે જ્યારે અગડો ચાલતો ને ચોતેર આંગીઆ ને જાદમારો તેમને મારવા હરતા ત્યારે અંકિમ બાણુ તો રિચર ચિત્તે 'ફુલેશનદિની'ની નવલકથા લખી જતા હતા.

પોતાની જે એકની એક મહત્વાકાંક્ષા રહેલી એ પણ પૂરું કરવાનો અવસર છેવટે અંકિમચંદ્રને દાય આવી

નીરાંતની વેળા

ચિત્રકાર - અનુપચંદ રાઠ

ઉપને ખોળે
દેહા સોરાખ ખારેના

લાગે અને ૧૮૭૨ના વૈશાખમા 'બગદર્શન' માસિક એમણે શરૂ કર્યું એ વખતે બંગાળી ભાષાક્ષેત્ર ખીલ કુલ અણખેડ હતુ બંગાળનો શિક્ષિત વર્ગ એ માતૃ-ભાષા તરફ કળાણે મોઝે ભોનો હોતો એમ્લુ જ નહિ, તેને એ ભાષા બોલવામા પણ શરમ લાગતી ખુદ રમેશચંદ્ર દત્ત જેના પણ તેમા અત્યાદરૂપ ન દતા પરતુ 'માધવી કકણુ' અને 'ગજપૂત જીવન સંધ્યા' જેના પ્રસ્તકોના એ વખતનાને બકિમ બાણુએ છેવટે બંગાળીમા લખવા પ્રેર્યા, અને અગ્રેજીમા વિચારના મા જ નહતા માનનાર માઇકેન મધુસૂદન દત્ત જેનામા પણ એમણે માતૃભાષાનો પ્રેમ સળગાવ્યો મહાત્મ્યાના મદદર નિવરણવા સુશિક્ષિતોએ જ કંઈ કરવુ નેમણે એ બકિમચંદ્રની દૃઢ માન્યતા હતી અને એટલે જ પોતે અગ્રેજીમા લખવા માટેની Raj mohan's wifeની નવનકયા પડતી મૂર્તી 'દુર્ગેશનદિની' લખવા માડી હતી

એ 'દુર્ગેશનદિની'ના લેખનકાળે હિંદમા નવી જ અગ્નિતા જાગતી હતી ને ભાષાપ્રેમથી તેનો પાયો રોપાતો હતો, તેના આઘ દૃષ્ટાબકિમબાણુ એમની એ દષ્ટિએ પર પ્રાતના પણ અનેક સાહિત્યકારોને પ્રેરણા આપી છે લા બંગાળીઓનું તો પૂઠનુ જ શુ ખુદ મનીન્દ્રનાથ ઠાકુર એ વિષ 'આધના'મા લખે છે કે 'અમારી બંગાળી ભાષા માત્ર એકતારાની પેઠે એક તારથી બધાએલી હતી બકિમે પોતાના હાથ તેમા એક એક તાર ચળાવીને આજ તેને તીજાનું સ્વરૂપ આપી દીધુ છે તેમણે બંગાળીઓ ઉપર કેટલો મહાન અને ચિરસ્થાયી ઉપકાર કર્યો કે એ માન પણ બે પ્રાઇને સમગ્રના માં જરૂર હોય તો એથી મોટુ દુર્ભાગ્ય બીજુ હોઈ શકે નહિ'

અન્યાયનો પ્રતિકાર, અણખેડ ભાસનો ઉદ્ધાર, એ મદદ યુગો તો છે જ પરતુ બકિમચંદ્ર ને હિંદને સર્વોત્તમ બેઠ તો ગણ્યોતનાનો તેમણે ચણ્યો ધાર્મિક પાયો જ છે. હિંદના મધ્યે જે દેવોના પ્રતીક તરીકે તેમણે ભારતમાતા ને મૂર્તિનું પ્રાપ્તિ કરી 'વટે માતરમ્' દ્વારા એ મૂર્તિનું સ્થિતિ આલેખન કર્યું છે આજ તો એ 'વહેમાનરમ્' પાશ્ચાત્ય દુનિયામાનારો ॥ 'સામાજિક કના' જેટલુ જ હિંદી ભગવંતુ માનીતુ થઈ પડ્યુ છે તેમણે આપેન એ જીવનમય દબરો

ને લાખોના માનસ ઉપર બંદી પેઠે ચલીકણુ કરી રહે છે અને લાખો માનવોને તે મા વડે જીવનની ભાવિમદતાના, ઉચ્ચતાના, ગૌરવના અને નવજીવનના દર્શન થયા છે' જે નવનકયામા તેમણે એ ગીત મૂક્યુ છે, એ 'આનંદમ્'ને તો આપણે સ્વદેશભક્તિ ॥ ગાઇ જાય સમુ ગણી શકાએ 'ગ્રામી ક'તાશક્તિ અને આર્થશી ॥ વ્યાપારિક સત્યની પ્રત્યા સમીપ જઈ શકે તેનો પુગવો 'આનંદમ્' પૂરો પાડે છે'

મિત્ર ગિત્માર્કે આખા જર્મનીને લશ્કરી બનાવવા ની જુગેશ ત્યારે ઉ માડી હતી ત્યારે બાણુ બકિમચંદ્ર પણ હિંદના દરેક શહેરી માટે આ યોજના તૈયાર કરેલી હિંદુ પદ્ધતિ પ્રમણે દરેક વ્યવસ્થા, બધી જાતના હથિયારો વાપરવાનું શિક્ષણ સારી, ફરતી, તરવુ, ઉપરના ટાઢ, તાપ, શૂષ્ક ને તરમને પણ સહન કરવાની શક્તિ તે ને યોધગણીમા તેમણે એના શિક્ષણી દિગમયત કરી છે અહિંસામા તેમને થઈ ન હતી દેશ ની ખાતર હથિયાર ન લેવાય એને તેઓ મનુષ્યની કર્તવ્યમૂલતા મણતા

જીવનપર્યંત કોઇની ખુશામદ ન કરનાર, કડક ચિરન અને ગણ્યોતનાના અગ્રેસર અને હિંદની વન નિયતના એ પહેલ મતદહાનુ પદ વર્ષ ની વયે ઇસ ૧૮૯૪મા અવસાન થયુ

બાણુ બકિમચંદ્રનું માનસ પૂરેપૂરું સમજનુ હોય તો એમના એકેએક અથનુ અધ્યયન કરવુ નેમણે. તેઓ પાકા શુદ્ધિવાદી હતા, ને એ જ નજરે જગતપુરુષ થી જુલુને તેમણે ચીતવ્યા છે કાર્ય માર્કસનું 'અમ કંપીટલ' ત્યારે અગ્રેજીમા અનુમતિ પણ નહોતું થયુ ત્યારે પોતા ॥ 'આર્ય' નામના નિબંધમા એમણે માર્ક્સવાદનો પાગોચળ્યો છે એમણે લખ્યુ છે શરોને પડના મૂક સાથી જ હિંદનુ આજ પતન થયુ છે તજુ વર્ગો રોગિણીની જેમ પોતપોતાની આસ નાગ નાગ સ્વતા ગયા તેનુ જ આ પરિણામ આન્યુ છે' ગંગમોહનનાય જેટલા જ એ સ્વારાત-તાત્ત્વિમાયતા હતા ભારતને નંદનન બનાવનાનો એક જ રસ્તો એમણે સૂચ્યો છે અને એ તે વિવેક મૂર્ત થયે, 'જે હિંસે યુરોપીય વિદ્વાન અને જાગતનર્થનો નિષ્કામ ધર્મ ગને એકત્ર થયા'

આપણે છન્દ્રીએ કે ભાગ્યનર્થ એમની એ આશા હોતી પૂરી પાડે અશોક હર્ષ

શ્રીમતી અમૃત શેર-ગિલ એ આ દેશના વર્ત-
માન યુગના અગ્રણી ચિત્રકારા પૈકીની એક વ્યક્તિ
છે. તેમનો જન્મ ૧૯૧૩માં હંગેરીમાં થયો હતો.
તેમના પિતા એક શીષ્ય તત્ત્વજ્ઞાન છે અને માતા
હંગેરીમાં છે, જાળપણમાં પાંચ સાત વર્ષની ઉંમરે
તેણે ચિત્રકળા માટે કૃતિ પ્રકટ કરી હતી, જે
ખોજખાથી પારીસમાં જઈ ચિત્રકળાની શુભેચ્છાઓ
સાથે નામના પ્રસિદ્ધ કલાકાર પાસે તેણે Ecole
Des beaux Artsમાં તાલીમ લીધી, પણ એ
સંસ્થાનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો બાદ શાળાની અસર-
માંથી મુક્ત થવાને જતને સ્વતંત્ર કામ કરવા માંડ્યું.
દિલ્હીમાં આવતા જ તેમને લાગ્યું કે પોતાનું ખરું ક્ષેત્ર અને
પ્રેરણા તો માદર વતનમાં જ છે. અને તેમાં પણ
પરદેશી નહિ, પરંતુ દિલ્હી માનસ તરફ તેમનું રુચિ
વધેલું હતું, એથી તેમનાં પાત્રોમાં પૂરેપૂર્ણ દિલ્હી વાતાવરણ
વ્યાપ્ત રહે છે. દિલ્હીમાં તેમણે જે કૃતિઓ કરી છે
તેમાં તેની Post Impressionist શૈલીનો અંશ
પણ આવતો નથી. કળામાં તેણે પ્રતિબદ્ધતા મેળવી
છે તે સાથે તેમની સંસ્કારિતા પણ જન્ય પ્રકારનારહી છે
અને સાતેક વાપાઓ તે ખૂબીયંદ બોલી બોલે છે.

ક્રાંતિકારિણી ચિત્રલેખા અમૃત શેર-ગિલ

હિંદી છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષની કળાની કારકીર્દિ પર
નજર નાખનારને એક વાત સોથી પહેલી
નજરે પડે છે તે એ છે કે અજંતા-બાવળી પ્રાચીન
શુકાઓની ચિત્રકળા કે દિલ્હી યા મુગલ સમયની પંદર-
મા સૈકાની તરતરી કળા જે ૧૮મા સૈકામાં તદ્દન
લુપ્ત થઈ ગઈ, તેના નમૂનાઓમાંથી દાદના ચિત્રકારો-
એ વખતોવખત કંઈ કે કંઈ માર્ગદર્શન મેળવવા ચલ
ચાલુ રાખ્યો છે. શુકાઓની એ કળાઓની પ્રેરણાએ
કેટલી કૃતિઓમાં સાચો પ્રાણ પૂર્યો છે અથવા કેટલે
દરજાએ તે પુનર્જીવિત થઈ છે એ એક મોટી ચર્ચા થઈ
પડી છે; એટલું જ નહિ પણ બીજી પરદેશી અસરો-
માં જ્વહરન, ચીન, ઇરાન વગેરે દેશોની કળાઓએ
પણ પોતાનો થોડોવધુ ફાળો આપ્યો જ છે.

આજે દિલ્હી કળામાં કેટલીક સર્વોત્તમ ગણાતી, બંગા-
ળી સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકૃતિઓમાં તેના ઉદાહરણ મળી શકે
તેમ છે. જ્યાં યુરોપમાં કાફે ચુરચોધમાં ચિત્રકાર

જોનેટની મેડામીએ અનેક પ્રતિષ્ઠિત સંસ્થાઓના સખત
વિરોધો ખમીને પણ જે નવી કળાનો પ્રચાર કર્યો
તેનાથી તો એ સાવ અજાણી જ રહી છે. માત્ર શ્રી
અમનેન્દનાથ ટાગોરે દિલ્હી ભાવનાઓ અને ભૂમિઓ
ચીતરવામાં કાન્સના છ પ્રેશનિસ્ટ અથવા પોસ્ટમોડર્ન
નિસ્ટ કે ક્યુબિસ્ટ સંપ્રદાયના સિદ્ધાન્તોનો પ્રયોગ કર્યો
છે. એકે તેમાં તેમને ખરી સફળતા મળી નથી. તેમનાં
ચિત્રો માત્રમાં નાનાં અને પરતુકદંપના વિશાળ, એટલે
પરસ્પરનો વિચાર થાય; અને માત્ર તરંગી મૃદિમાં
સાવ હલેરથી વિદગ્ધવાની તેમની ટેવ એ પણ મોટી
આફન થતી. કળાશીલે તેમને વ્યાપ્તિ એવા થયો,
જેથી એ અદ્યુત પ્રયોગ આગળ સેવાનું આટલું મુશ્કે-
લ પણ તેમણે એક નવી દિશા ઉઘાડી દીધી અને નવો
પ્રદેશ નજરમાં આપ્યો. પ્રામેધાને સોને એમ પણ
જણાવું કે અજંતાની અને દિલ્હીના શિલ્પની કળા-
માં જે આત્મસૂત્ર સિદ્ધાન્તો હતા તે જ સિદ્ધાન્તો

સાથે: શ્રીમતી અમૃત શેર-ગલ ઉપર-ડાબી બાજુ. મુગાઈ ટાકનહાલના આ વર્ષના પ્રદર્શનમાં સુવર્ણચન્દ્રક મેળવવાર
કુ. શેર-ગલનું ચિત્ર 'ત્રણ બહેનો' જમણી બાજુ: એમની લાક્ષણિક સૈલીનું એક બીજું ચિત્ર 'જનતાના પુત્રો'

ફ્રેન્ચ પોસ્ટ ઇમ્પ્રેશનિસ્ટ (બાવજાયાના આલેખકો)ની
કૃતિઓમાં વ્યાપ્ત દના. જતાં એ નર્તી કજાની અમર
દિદી ચિત્રકારો ઉપર તે દમજાથી જ પડવા લાગી છે
અને કુ. અમૃત શેર-ગલ તેમાં સૌથી આગળ છે.

શીખ પિતા અને હંમેરીઅન માતાના એ સંવાદ
છે. તેમણે કજાનું શિક્ષણ પારીસમાં મેળવ્યું છે અને
લાંના ગ્રાન્ડ સેલો (મુખ્ય ચિત્રમામ)માં સભાસદ છે.
કજાનો અભ્યાસ લાં કર્યો હોવા છતાં તેમનું માનસ
ખચ્ચસ દિદી છે. એટલે જ્યાં તે દિદનાં આચાર્ય કે
તરત મોટા કેનવાસપટોમાં ચોતાની સજા સફળ
પીછીથી તેનો પરિચય કરાવ્યો અને મુલકબરમાં તેની
જ ચર્ચા થવા લાગી. અહીં કરેલાં તેમનાં ચિત્રોમાં
તેમણે મેળવેલી પહેલાંની શાળા-શૈલીની જાંટ પણ તે
દેખાવા દેતાં નથી; પણ તેમની સફળ આલેખના પારી-
સની આર્ટ્સ કૉલેજમાં ગુરુત્વેલાં પર્ષોને જ આભારી છે.
તે હોનેશાં તૈત્તરજોથી જ ચીતરે છે. મોટેભાગે
દિદી ચિત્રકારો તે રંગો વાપરતા નથી. પણ તાત્ત્ર-
વર્ણ્ય આગીણોનાં સચોટ આલેખનો માટે, ચોખ્ખરીતે

વપરાય તે એ કેવું ઉત્તમ સાધન છે તે કુ. શેરગિશે
જરાજર સાબિત કરી આપ્યું છે. ગરીબ અને દુ:ખી
જનતાનાં ચિત્રો તે દોરે છે એ પરથી એ આમ-
વર્ણનાં ચિત્રકાર છે એમ સમજવાનું નથી. અલગત,
તેમનાં ચિત્રો તે સાધારણ તથા પ્રમથર્ગનાં જ હોય
છે, પણ તેમાં તેમના ચહેરાઓ પરની એક પ્રકારનો
માનસદર્શક છાપ તેમને આકર્ષે છે. વળી તેમનાં શરીર-
ના ઘાટ અને પોશાકમાં પણ એક એવી ક્ષપ્તાપૂર્ણ
તાલમવત્તા હોવાથી, તેમના કલાકાર માનસને નોદર્શ-
દર્શન થાય છે. દિદનાં કેટલાંકાંટી માનવેલાં વદન
પર એકસરખાં દેખાતાં પાનસીળી ને નરમાસ એમના
જેટલી સ્પષ્ટતાપૂર્વક દણ કોઈ દિદી ચિત્રકારે ચીતર્યાં
નથી. આથીજ તેમનો જેટલી પ્રસંસા થાય છે એટલી જ
કચકચ પણ સંભળાય એ સ્વાભાવિક છે. વિક્ટોરી-
અન સમયમાં જે ગોડાં મોં દોરવાની અને ચાપળી
રેખાઓ કરવાની રીત પ્રચલિત હતી તેનાથી એમનાં
ચિત્રો-સાવ નિરાળાં રહે છે. યુરોપી ધોરણે બંજેજો
આજનો દિદી ને કલાની સમજમાં દણ વિક્ટો-

રીઅન યુગનો જ છે અને પોતાના દેશના ખગ્ગનાથી બીનવાકેફ રહેલો છે.

ક્રી શેર-ગિલ્ડના ચિત્રોએ જે ખગ્ગનાટ ઉપજાવ્યો તેનું એક કારણ તો વળી બોલ્યું પણ છે. તેમણે પોતાની કળામાં જરા ક્યુબિઝમના છાટ સાથે પોરટ છત્રેશ-નિઝમની એરદાર છાયા ઉતારી છે. મને તો અજબ જેવું એ લાગે છે કે દિલ્હીવાનો આ નૂતન પ્રજ્ઞાલીની કળા કેમ સમજી શકતા નહિ હોય! યુરોપની આજની કળાનો જરા પણ પરિચિત થયો હોય તેવો કોઈ પણ યુરોપી પ્રવાસી હોયેરે અને અજાંતાના, તાદશતાથી નિરાળા લાગતા પણ શબ્દ સિદ્ધ સામે મંત્રમુગ્ધ થઈ ઠરી જાય છે; જ્યારે દિલ્હના અનેક કેળાવાએલાઓ વાન ગઘ (Van Gogh) કે મોડિલીની (Modigliani) ની જામિંપ્રદ કૃતિઓ સમજવામાં પણ ક્લત્તપ્રાપ્ત બની રહે છે. ચિત્રનું પરતુ સાદા ધાટમાં ઉતારવું તે સાથે કેવળ કલ્પના-રચણ ન થવા દેવું અને સાદામાં ખરે એટલે અંશે કુદરતથી જાણી તાદશતા સાચવવી એ તેનો રખટ પ્રયાસ છે. ક્રી શેરગિલ્ડની કૃતિઓ આખને આંધ હેતી નથી. એવો તેનો હેતુ પણ નથી હોતો, છતાં એ ચિત્રોમાંથી શક્તિમત્તાનો પ્રભાવ છૂટનો લાગશે જ. તેમની સૃષ્ટિમાં ગાલ્લેના છોડા ઉછાળની મહત્તર પ્રેમનેનાં-વાળા ગોપિકાઓ નથી પણ તે પ્રેમાલાપ કરી રહેલા ગોપગણો ને ચીતરતાં નથી; તેમજ ઉજલ કેલાસ અને તેના રંગમીને ચીતરવાના કોઈ તેમની કલ્પનામાં જાણ્યા નથી. શેરગિલ્ડની સાદી જિંદગી ગુજરતા માનવસમુદાયને જેવો ને તેવો રખૂ કરતી તેમની કળામાં નથી આદર્શ લાવવાનો હેતુ કે નહોતો જ્યવનનો પામર દશા રખૂ કરવાનો ખાસ પ્રયત્ન. તેમનું આ 'રંગકન્યા'નું ચિત્ર બુકોતો થેરા લીલા રંગની સુરખી વાળા મુખની કાળી આંખો અર્ધી બેપગલાઈથી જરા નજર કેરવની કોઈને પણ એવાને રોકે એવી છે અને ધ્યાન ખેંચે છે. પણ તેમાં ખાગ્ગજાનના રિવાજ ઉપર કોઈ કટાક્ષ ઉપજાવવાનો છૂટો આગળ નહિ પડે. ઉપદેશકનું કાર્ય ઉપાસી લેનાર ચિત્રકારને એવું પ્રચારકાર્ય જાહેર મુખારકું રહે.

શ્રી શેર-ગિલ્ડની કળાનું બોલ્યું ધ્યાન ખેંચવું કક્ષણ એ છે કે તે જાપ પાડવાને ચિત્રના નિપથ ઉપર જ નિર્ભર રહેતી નથી, ફ્રેંચ કળાના નિકટ પરિચયને

બીધે તેમનામાં એવી સમજ ચોક્કસપણે બિતરી છે કે ચિત્રને વસ્તુના જેટલું મહત્તર આપનારાં સુચ્યના (design) અને રંગનાટ (colour) બોધે જ. વધારે-મા રંગબોજનાનો સાથ એ જ સુરચનાનો પ્રધાન અંશ છે. તેમની રંગપાટી સુરખ્ય છે; પણ છાંટણાં સમી નથી. ઉત્તસહર્ષો રંગની ચુંદડી ચીતરવામાં તે પોરટર (શીત-ચિત્ર)ના જેવા રંગકકા નથી ઉઠાડતી. કોઈ ચતુ-સાઈથી આસપાસની રંગભૂમિ સંભાળીને દિલ્હ રમ-ણીનાં વલ્લેગી મુલાવમ મનોદરતા અને વિનસ તે સાચવી લે છે. વલ્લેગી પસંદગી અને ચોજનામાં તેઓ ખાસ કરી વધારે સફળતા બતાવી શકે છે. એમ છતાં તેમનાં પાત્રોમાંથી નક્કરપણું અને દળ કમી ચતાં નથી આથી જ તેમનાં સર્વ ચિત્રોનાં પાત્રોમાં ધત્તરનું સંગોનપણું લાગે છે.

ભાતમાતનાં લટકો-વળાંક એવાને દેવાએલી નજરવાળાને એમની આમલ્લમ ચિત્રશૈલીની કક્ષાઈની કદર કરતાં મુશ્કેલી લાગે, પણ આનું કકક દાવિધાન જ પ્રાચીન ચિત્રમાં કેટલું જોરગાળવું બન્યું છે! આ નવીન ક્રાંતિકારિણી ચિત્રશૈલીને મન ફ્રેંચ કલાકારો શીર્જે અને જોગાં રંગમદારથીઓ છે: તે પોતે એમના દેશમાં બણા છે માટે નહિ; જેઓ પ્રાચીન દિલ્હી ચિત્ર ને સિદ્ધિને અર્કે મમજ્યા છે અને તે પર પ્રેમ કરે છે તે સોનો સદજ ને સકામ્લ મન એ જ થઈ જાય છે.

શ્રીમતી અચૂત શેર-ગિલ્ડની કળા નવા યુગના ઉખરે છે. એવી પણ માન્યતા થતી જાય છે કે અંગાજ-કલાત્રેણીના આદર્શો અને સિદ્ધાંતોને નંદલાલ જોશ જેવા કલાસ્વામીને આમળ આપ્યા; પણ એ સિદ્ધાંતો અને આદર્શો બિતરતી પંક્તિના કલાકારોના દાયમાં આજે જ્યવ વિનાની પ્રજ્ઞાથી ખતી ગયા છે. આજા રજોને રંગનો ચંચમ કહેવામાં આવે છે. માત્ર રેખાની સક્ષમ સાચવી એટલે રેખા બલવતી નથી બની જતી ભાવનાને બદલે પ્રેમલાપણું વધ્યું છે અને સુ-રચનાને રથાને લાજકલાથી અલંકારે રચ્યા છે. જ્યારે કલ્પના પ્રજાળ અને વેગવતી ન હોય ત્યારે શિવ, કૃષ્ણ, અથવા જંદાપનાનો ગોપીઓ અર્થહીન દીગલાં જ લાગે અને તેની પીછી કલાકારની વાચ્યા ખનવાને બદલે કારીગરનું મામૂત્રી ટાંકણું જ બની જાય.

: કાર્લ જી. અંડાલાવાળા

તલે સમાતી તાવી જ

કચ્છના ભારતી એનું પાનું હવે નીચું નહોતું થતું એ પહેલાં તો એને હાથ પાછળથી આઠર જ જકડાઈ ગયો,

બુ ખારનાં આળાદ એકાંતો પર મગોયોને તુફ માણે ફરી વળેલા એ, ઇશુની ૧૫૬૫ની સાત આવીતી હતી ત્યારે સગરકદળી એક મરિજને ઓટલે બેસી એ શખ્સ વાતો કરી રહ્યા હતા. એક દત્તો અરખતો શેર અદમદ બેગ ને જીભે દત્તો સામ (સીરિયા)નો ઇસાક જીન દારીન અને જેટલા માલદાર દત્તો તેટલા જ દુનિયાના આધિયા દત્તો

મેતાન જેટલું જ શિયાહ છે. હું કોઈ મંગોલ કુતોનો ઇતખાર નથી કરતો.'

'છતા એ આ જમીનના માલિકો છે, શેર અદમદ' મારા સખૂન યાદ રાખજો. આપણે જેલમાં ડોકાઈશુ અને પછી...' ઇસાક ખલા ધુણાવ્યા '... પછી આપણું નામેનિશાન મરી જશે.

પણ અરખ એ માંભગવાને જાહેર પોતાના જ વિચારોમાં મુંધાયો હોય એમ સાગ્યું 'હવે અર્ધ વેગારની મગ નથી ઇસાક' એ વિચારોનો તોડ આણતો હોય એમ તે બોલ્યો: 'એક યખન આ શહેર સારી આલમમા દોલતમેદ ગણાતું.'

'એટલે જ દુ એ તજ દેવનો ઇસાક રામું છે. કારાખાતી જે જીક લાગે છે.'

'અને કયા જરૂર?'

'મધરિજ તરફ ખર્જો બધા ઉતાર અને પૂર્વ-માંથી જ આવે છે. ને હવે તો કેક બોરકમ સુધી એ પહોંચ્યા દશે. છતા જાહેર ખિજગ(જૂમધ્ય સાગર)-ના કિનારા પર હજુ મોકો છે. એશિયાના જવાહિરત ને મયગપતા અત્તરો પર આકરીન યનારાં રોજનમેદ શહેરો લા છે.'

'દર આ એ શક!' અરખ બોલ્યો. 'હું પણ આ શહેર તો ઊડી જાઉં છું, પણ કારખાતની કે કોઈની બંધ

એમની એ ગુસ્તગો આયુ હતી ત્યા શહેરનો સુળો કાગખાન ત્યાથી થોડે ચડી નીકળ્યો. સામીએ તેને ઝૂકારે સલામ કરી. અરખ માત તિરકારથી જમીન પર થૂંક્યો. આ એ બંને વચ્ચેનો તફાવત. 'જોડ'ને માનનાગ સામી અને અક્ષાદપરત અરખ અને પડેદેશીઓના આકમથુના તો સરખા વિરોધી દત્ત; છતા સામી લયની જાડુ દરકાર ગણનાર દત્તો, જ્યારે અરખ તેથી જીવકુચ બેપગ્યા અને પોતાની બાત ઉપર ગરર ધરાવનાર દત્તો

સુળો' પસાર થઈ જતા હવાકે જીના જીના ગેર અદમદના ધૂટણુ નગ હાય દયાઓ દેખત, તે માર ન કુચું જોયુને, આખી વાટ એ કેવો કતરાતો ગયો? એની આખોમા છુગઈ મગગતી દત્તી લોથો એને શિયાદ સવાર'ને નામે બોળજો છે.'

'જરાજર છે' અરખે જવાબ આપ્યો, 'એનું મિલ

યંત્રોએ દરિયાની છાતી ચીરીચીરીને એનો બધો ધડકાટ ઓસારી નાખ્યો ન હતો એ આજથી સદીઓ પહેલાંના જમાનામાં એના રંગમસ્ત હેથા પર બનેલો એક કિંરસો

નહિ. કારણ, ઇસાક, મારા અંગ પર એક કરામાત
ઝેવી છે કે જધા ખતરામાંથી મને જમ્બલી લે-કહેનાં
એણે ગળે બાંધેલું પેગળ આકારનું સોનાનું તાવીજ
કાઢ્યું. તેના પર કંઈ વિચિત્ર લખાણ કોરેલું હતું.
જેવા માટે ઇસાકના હાથમાં એ મૂકતાં એણે પૂછ્યું.
'ઇસાક, પહેલાં કદી તે આવું તાવીજ નોંધેલું ખરું?'
ઇસાક તો એ અનિમેષ આંખે જોઇ જ રહ્યો.
તે નાગી દેખી પથ્થુ હતો, છતાં આ વખતે તો એને
યે માયું ધુણાવતું પડ્યું. 'શેર અદમદ બેગ ! કહે તો
હાલા, એ ક્યાંથી મેળવ્યું?' તેણે સામો સવાલ કર્યો.

'ઓહ! એના પર તો કેટલી યે સાચા ગુજરી
ગઇ. હું ત્યારે કેથે (ચીન)માં હતો. જગરદસ્ત મુલક
છે. જોકે અજ્ઞાત અને તેના રમુજમાં મને પૂરો ઇતિ-
માદ (વિશ્વાસ) છે, પણ આ જગ્યા તથેસમાત જેવું
પથ્થુ કંઈ રહ્યું હોવાનું હું માનુ છું અને આ તાવીજ
તો બેદિરતામાં જતાવેલા મોજેજા (અમરકાર)ની યે
વાત મારે કાને ચાવી છે.'

'ગલત વાત!' શાગીએ કહ્યું: 'શેર અદમદ બેગ,
તમે ઇસ્લામીઓ તો 'લાહલાહ હક્કિમાદ'નો કલમો
પઢો છો, તો યે એટલી વાત નથી સમજતી કે ખુદ
સિવાય કેાઈથી મોજેજા થઈ જ ન શકે?'

'પથ્થુ આ તાવીજ એક જાન તો મારી નજરે-
નજર જમાવ્યો છે. ઇસાક, એની હાંકથી જ હું કારા-
ખાન પર છૂટી શકું છું. ખેર, એ વાત જવા દે; દેસત,
આવતી કાલે હું યે મારા રેગિસ્તાન તરફ ઊપડી અડઉં.'

એક અઢવાડિયા બાદ સમરકંદ છોડી, જે કારના-
ઓએ પશ્ચિમ તરફ પ્રયાણ માડ્યું. વન્ડેથી જ
ઇસાકે તો છૂટા પડી તહેસાનનો રસ્તો લીધો, પણ
શેર અદમદે એકી છુટો રાત પકડ્યો. જમદાર શમ્સ,
આમુ દર્વા (યુરેટિસ)ની ખીણ જોળી, અને પોષા થઇ
તે રમનાં પહોંચ્યો. શામીની કારવાગઃ સો ઊંટ હતાં,
જ્યારે બેગની પાસે જસો ને એ જસો યે જસો વેપારી
ખસાનતથી લદાએલાં. આજો રસ્તો વેચવાળા, ખરીદી
ને સાટાની સોદાગરી કુનેહ અજમાવતા જઈ એણે
ખૂબ નફો કર્યો હતો; પણ એ નફા ને જધા મુઝી-
ના સાટામાં યે કાઇ તેને તેના દિલકશ તાવીજથી તો
અજો ને જ કરી શકે.

એ રમનાં શહેરમાં જ શેર અદમદ બેગે તેની
નગરની રંગબેરંગી વાતો સાંભળી. એ દિલકશ
શહેરના એકચાસગી જીવને એના મગજ પર અજબ
પરિબળ જમાવ્યું. એણે જધાં ઊંટ વેચી નાખ્યા;
એક જગલો (લિબો મહેરો, પહોળો સથો ને પહોળો
વાંદારવાળું વદાણું) ખરીદ્યો, ને પોતાની જમીન અસ-
કામત તેમાં ભરી તે કેન તરફ ઊપડ્યો. પથ્થુ ખુદાનું
કરતું તે, દહા દિપેલી પથ્થુ નહોતું લેવું ત્યાં નો
ખર્ચર ખાજરના વદાણોનો એને બેરો થઇ ગયો.

શેર અદમદ બેગની છુવાની તો વીતી ગઇ હતી,
પથ્થુ કુવન દબુ નહોતી પરચારી. છતાં આ વખતે
તો એ લાચાર નીવડ્યો. પછીતના પગને પૂરે અડપે
આગળ વધતા ખાજરના વદાણુંનું તુલક એણે દયા-
આરંધ માણસોથી ઉભારાનું જોયું. કાળી દાઢી
લકાવતો પડછંદ ખાજર તો એની લાંબી તેગથી કાઢ
જણાઈ જોયે જ લાગતો હતો. એને આખો કમર-
પટો ઊરા ને પિસ્તોલોથી ખચેલો હતો.

આગળે થયું કે આવી જાનું. કશી ગેરરી દલે
નકાળી હતી. શરણાગત રીકારતો હોય તેમ પોતાની
તેગ તેણે દરિયામાં ફેંકી દીધી. થોડી વારમાં તો ખા-
જરના વદાણોનો ગોરો ફરી તેના જમ્બલીની જમ્બમાં
દબાઇ ગયો ને તેથી યે થોડી વારમાં તો તે સાંક-
લોમાં બંધાઇ ગયો. બધો માત્ર અસખાખ ગયો ને
એ શુધામ જાન્યો. શુધામને વળી મજલીનના કપડાં
શાં ? ખાંગાની એક લૂંગી એને આપવામાં આવી.
એટલું જ નહિ, એનું દિલચરપ તાવીજ પણ ખાજરો
મળે લટકી ગયું.

એ ચાંગીઆ ખાજરનું નામ હતું મરમ. ખસા-
સીઓ એનાથી કાંપતા રહેતા. ને દલેસા પર બેઠેલા
શુધામો તો તેને મહેકુત-મોત જ સમજતા. શેર અદમદ
બેગને યે દલે તો બંદીવળ દાલનમાં દલેસા પર
બેસતું પડ્યું. ન્યૂજીઅન પડમમઝી પડમમ શરૂ કરે
ને જોના દાથ ન ચાલે તેના ચાગરા પર મરમનો
જરેબંધ ફરી વળતો. દરિયાઈ તવારીખનો એ કાળ
કરુણમાં કરુણ ગાળો હતો. ઇન્સાન દેવારે ઇન્સાનને
શુધામ જનાવતો ને મનાવતો, ચાહે તેથી જરૂરથી
એના ઉપર ગુજરવાની એને સારે છૂટ રહેતી ને
એને-પરિણમે કુતરાથી યે બલતર દવાલ પાળી ઇન્સાન

પોતાની રૂઢ છોડતો

પણ વદાણમાના ગુલામો કરના પે જેર અદમજ
જેગ પગ અસીમ જોરતનની ગુજનતી ઉમરમા એ
જાધારી મોગે દતો, જતા સીતમની કળી અસન તેના
ચહેરા પગ નહોતી જણાતી

એક દિવસ ભડી જેવો આક્રમક સળગી ગયો
દતો ત્યારે મર્ય તેની પાસે આવ્યો ને તેના ખભા
પર બેઠો પેલું સોનેરી તાલીજ કાઢી એણે અરગને
પૂછ્યું 'આ શું છે ? ને આ લખાણ શાનું છે ?'

અરગ માન દરયો 'અગર હું એ જાણતો હોત
તો પણ તને તો ન જ કહેત' એટલા સજ્જે એના
ગોમાથી સર્પા ન સર્પા ત્યા તે જોતધની સાત શેડ
તેની પીઠ પર ઉપસી આવી'

'પરના નંદિ, સુનગ' હું જાણ્યું છું કે એમા કંઈ
જોજોજો લાગે હોવા જોમજો' કહેતા ખાછરે વિદાય
નીધા પીઠમાથી લોહી નીમળસા જતા અરજ તો દસતો
જ નહો, કારણ ખાછરે જાણ્યું એ તો અર્ધસત્ય
હતું, એક વખત એનો છા એ તાલીજ જરેર
ખચાવે, પણ પછી તો એની જાદુના ઉતારે કે તોળા'

એમ ને એમ દહેસા માગા એક પછી એક
એમ ત્રિસો નીનતા ગયા પણ એક દિવસે એનું ઠેકાણું
જાદવાયુ ત્યારે જોતેડીના એક ખૂણમા લટકતો વીં
અણ જેવો નાનો શેઠ ઠરે અરજે આયમતી સાજે
મેરડી લીધો ને લૂગીની અડગની ગાંઠમા ગતાડી દીધો

આટલા સદાસમગા શેઠ અદમજ જેગને એટલી તો
ખાતી થઈ ગઈ હતી કે દહેસા પર બેઠેલા જાધા
ગુલામો આઝાદ થવાની રાદ બેઠે રહ્યા હતા એની
ગજ પણ દવે એમની સાથે વીક ગળી ગઈ હતી એક
દિવસ વાગ બેઠે એણે પોતાની ગોજા એમની
આગળ મૂકી અને એની આ યોજનામા તાણમથી તે
નાઇન સુધીના વતની જરા ગુનામેજો મમતિ આપી.

ગત પર ગત શેર અદમજ જેગ પોતાની કારી
વડાવતો ગયો ઝરાનું લોટું મહુ સજાત હતું, એટલે
ભગતગી સાકજો પગ તેને કાનમ તરફે એ અજમાનસા
નાગો એના માટે જેટલી મજૂરી જોઇએ એટલી
એણે પકડી ગળા ને હાન્ટ એ ક્ષેત્રદમક થયો

ચાદ દન્યુ આકાશના ઝોજાવમાથી પૂરો જાદા
પણ નહે તો નીકળ્યો એડી એ મનેદમગી મધગતે

છૂગે થતા જ તે ગિલ્લીપગે સગયો સદના ઝોઝાવા
નીચે જાલી અચ કરતા સુકાની ને એના મધનીસ
મિસાય ઉપર કોઇ ન દેખાયુ એમની નજરમાથી
ઠટકાય તો જ કાગ બને પહેલી તકે મર્યને ખતમ
કર્મો મિસાય બીજે ઉગાર નહોતો. આખરે માગજો
મુકદ્દર પર છોડી એ ધુણુભર આગળ સરક્યો.

વદાણ પગ ઝગમા ગતિ કરતું હોઇ, સદનો ઝોઝો
આખા વદાણ પગ ફરી વળ્યો હતો કપ્તાનની બોલી
પાસે પહોંચી કાન દીધો તો કોઇ ધસધસાટ ધોગતું
હોવાન જણાયુ દાયમાના જગની પકડ એણે મર્ય
કરી ને બીજા દાયે દળવેક રહીને જ્યારણ ઉધાડી તે
અરર ધૂર્યો

સુખડતા ખાટ ઉપર, સોના રૂપ ને મહોગનીના
રાયરગીવા વચ્ચે, જરિયાન પથારી પર મર્ય ગીડી
બીન થઈ રહ્યો હતો—યુદોતની ગિઝાત પર આજોડના
સાપ માં ગમક અરગ ખાટ નજીક પહોંચી પોતાના
શિશુને અગિયે પાનગની મ્લો ધડીકાર પોતાને
મૂજ છૂગી હોય એમ એને લાગ્યું. નાનામોટા જગોમા
તો અનેક આદમગો એણે વધેરયા, પણ આ રીતનો
તો એનો એ પહેલો જ મોઢો હતો

પણ બીજી જ ધડીએ એના હોઠ પનથી કપ જડી
જઘ મુરકેરાટ તની આપો એને તો માન મામાન્ય
ધન્સાજ જ ચૂકવવાનો હતો ને ? તેનો ઝરાનાજો દાય
દવામા તોળાયો

એનો ધા મર્યનું કયેલું જ સોસડ ચીરી નાખત,
પણ ઝગઝગાટ માગતુ એનું પાનું લણ નીચું નહોતું
બન્યું એ પહેલા તો એનો દાય પાઠગથી આદર
જ જકસઈ ગયો જોવીનો દરવાજો પાઠે થઈ કગવાનું
એ ચૂકા ગયો હતો ને એજીલી મોટી રાતે અચાનક
ખુલેલા દરવાજા પર સુકાનીની નજર જતા, બેડી-
દાને સુકાન મોગી તે ત્યા આડી લાગ્યો હતો

કટોકતીને વખત હતો શેઠ અદમજ જેગે પોતાનો
દાય એક ઝટકે છોડી વીધો ને એક ચોગે તો સુકા-
નો દૂર ખૂણમા જઈ પડ્યો પણ જ્યાં માગે નજર
ચડે કે આ જાધા દળાથી જગી બેઠેલા મર્યને
ઝોટીકા નીચેયા પિતોવા મેગવતો એણે બેધો મિનિગ
નંદિ પણ મેકરોમા જ એ દતો ન દતો થઈ જાન
પણ જગાનાનો ખાધેન અરગ મગમમુક દતો.

એ બચેલી સેકંડમાં જ સગવટી મીલુજતીવાળી દાંડી એણે માંચે પાડી બોલીમાં અંધાઈ પાયરી દીધું ને મરૂચ કે સુકાની કંઈ કરી શકે તે પહેલાં તે બહાર નીકળી ગયો. છેલ્લી તકે એની નજર મરૂચના ગળામાંના તાવીજ પર પડી. એ પાત્રી ગયો કે મરૂચના બચાવનું કારણ પોતાની મરૂચત નહિ પણ એ તાવીજનો તલસમાત જ હતો.

હવે એ સ્વિસ હોટલો સાથા ઉપર. મરૂચની બહેન સુકાન સંભાળનારે તરત પિરનોલ ખેંચી હતી, પણ એ કામગીરી પાળવે એ પહેલાં તે અરજનો ડરો તેના કબેજમાં ફેંસી ગયો ને એ મૂરની લાસ નીચે પડી. બીજી જ પળે ધામણને પીદ દઈ તે પાછો ફર્યો. ન થયો હોત તો એ જ ક્ષણમાં ત્યાં આગળ જ તેનો ફેંસલો થઈ જત, કારણ મરૂચ હાથમાં ખંજર સાથે આવી લાગ્યો હતો. એનું ખંજર હાથમાં જ રહ્યું ને એની દાંડી પર અગ્નિના એવાં તે સળેડ મુકી પડ્યો કે ધમ્મ કરતો તે નીચે પડ્યો. તેના હાથમાંથી ખંજર વહૂડી ગયું. એ સાથે જ, બિલાડી ઉદર પર જે સાર-ધતા ને ઝડપે ફૂટે એમ એ ફૂલો ને ખંજર સાથે મરૂચના ગળામાંનું તાવીજ પણ ખેંચી કાઢ્યું તાવીજ આવતા જનનના નેખાગની તેની ફિક્કર ટળી મધ અને હવે એક હાથમાં છરો ને બીજા હાથમાં ખંજર સાથે આવતી પળે માટે એ હોશિયાર બની બાંજો. એની સામે જ માણસો સાથે મરૂચ બેઠો હતો: 'એ સુંવરને જીવતો જ પકડી લો. હું એની બરાબર વધે કરીશ.' તે બરાબરો હતો.

વિચારવાની બહુ થોડી પળો રહી હતી. મરૂચના હાથે પોતાની વલે થવા દેવા કરતા એને દરિયાનું જ શરણું લેવાનું યોગ્ય ધાર્યું. એ ન ડૂબારે ત્યા સુધી તથા કરવાનો એણે નિર્ધાર કર્યો. દુરમનને પાંદ દેખાડવામાં તેને અરજ તોળમની નામોશી તો જણાઈ, પણ હવે એ ક્યાં જાહેજલાલ શેર અદમદ બેગ રહ્યો હતો? અત્યારે તો એ ખાજરનો ચુલામ હતો. ને ચુલામોને નામોશી કે વગરનામોશી શી બેતમી?

ત્યાં તો ક્ષિતિજ પરના ચંદ્રના અજવાળામાં ત્રણ સદવાણું એક વહાણ એ જાણુ આવતું. એની નજરે પડ્યું. અચાનકનો એ સદારો મળતાં જ એણે ખંજર દરિયામાં પધરાવી દીધું, ડરો બીડ્યો દાંત વચ્ચે ને

તાવીજ લ'ગીમાં ખોસી ફૂદી પડ્યા પાણીમાં. ધીમ કામ વેખતે તો ખાજર કદાચ એને એમ ને એમ જવા ન દેત, પણ એણે એ એ આવતું વહાણ એવું હતું. મોટા વહાણની તો ચાચીઆઓને વધુ દરકાર રાખવાની, એટલે એના ત્રણ સદના કાંગરા બેતાં જ ખાજરે શેર અદમદ બેગને એના મુકદ્દરના દવાલે કરી વહાણની બેતીઓ છુટાવી નાંખવાનો હુકમ કર્યો.

એ આવતું વહાણ દિરપાનીઓ (સ્પેનિશ્ઝ)નું હતું. એના કપ્તાન કોન વાઇસેન્ટ કોડાસના કહેવાથી શેર અદમદને વહાણ ઉપર લઈ લેવામાં આવ્યો. એણે પોતાનો અધેતિહતિદાસ કોડાસને જણાવતાં દિરપાની વહાણે પહેલા કરતાં પણ વધુ ઝડપે ખાજરના વહાણની પૂંડ પકડી.

માદતાને પોતાનું મોં સંતાડ્યું ને દરિયાની યાત્રી અંધારી બની ત્યાં તો ખાજરનું અંધાઈ વહાણ પકાડ મળ્યું. કોડાસના બખતરધારીઓ, ખાજરના મૂરો અને ન્યૂનીઓ પર તૂટી પડ્યા. મુલકે મુલકના પાખી ડોળનાર એ દિરપાનીઓ આગળ ખાજરનાં માણસો નાકોવત પુરવાર થયા. બધાના બંન ચુમાવવા કરતાં શરણું સ્વીકારવાની સન્મતિ રહીરહીને પણ ખાજરને સંજી આવી.

બધા મામલો થાળે પડતાં દિરપાની કપ્તાને શેર અદમદ બેગને પોતાની પાસે બોલાવ્યો ને એનો બધો અસળાળ બોળાપો કદાચ કહ્યું. એ પત્યું. અરજને માલ એને દવાલે થયો ને બાકાનો બધો માલ ને ફેરી-ઓ કોડાસે પોતાના વહાણમાં ખડકાવ્યા. અરજની આજીજને વરા થઈ દલેસા પરના ચુલામોને પણ એણે આઝાદ કર્યાં ત્યારે શેર અદમદ બેગનું અંબર આકારથી ટ્રી ક્રીકું ને તે બેરેલો: 'અબાજ, હું આપને કાફર ગણતો હતો. પણ હંસાનની તરાવવાર બિંદગી તેને કંઈ અવગરા સળક પડાવે છે. હવે મને ખાત્રી થાય છે કે ગોરી, કાળી કે બીજી ચામડી નીચે મે કાંઈ પણ હંસાન સાચી હંસાનિયત બનાવી શકે છે.'

કોન કોડાસે સર હુણાવ્યું.

'અને, જનાબ, આ લ્યો!' અરએ લ'ગીમાંથી સેર-વેલુ તાવીજ તેને આપતાં કહ્યું: 'એ બેજાગત છે. અને તેવા બનરામાંથી એ તમારો જન બચાવશે.

રસુલિલાદ, મારા સુદ્ધ ચાર આદમીના ન્તન એણે
જ્યાવ્યા છે, કોઈ રોજ તમારા જે જ્યાવમે પણ
સંભાળમે' એક વખત ન્તન જ્યાવ્યા પાદ એનાથી
તરત છૂટકારો મેળવને નહિનર એ જ તાલીજ પછી
તમારા ઉપર ખનરો ઉતારમે'

દિસ્પાની કપ્તાન ઉપર એ ઠી ક્ષબ અસર થઇ કે
નહિ એ તો કેણુ જાણે, પણ અરજની એ બેઠુ એણે
દમતા દમતા સ્ત્રીકારી વીધી ને જાછરના વદાણુનો
કળને એને સોપી તે મોતાના વદાણુ પર ઉપડયો
અરજ શેર અદમદ બેગે પણ, અહેસાનનો જાદો
પોતે જરાજર નાજ્યો હોવાની કૃતજ્ઞતાપૂર્વક એને સવામી
આપી ને પછી આજાદ જનેવા ગુનામેના મસ્ત ટોચા
વચ્ચે સંતાઇ ગયો

(સૂચિત) અશોક હર્ષ

પ્રાર્થના વિનં કર્તવ્ય

મુખમય જીવન જીવના માટે કદિ પણ પ્રાર્થના કરતા
નહિ, કદા શક્તિશાળી જનના માટે જ પ્રાર્થા કરવે
તમારા સુખને અનુકૂળ હોય એવા કાર્યો કરવા માટે
કદિ પણ પ્રાર્થા કરતા નહિ, પરંતુ તમારા કર્ત વોને
અનુકૂળ થઇ પડે એવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂર
પ્રાર્થના કરવે

એમ કરવાથી તમારું કાર્ય લાગે અનૌકિક ન રેખાય
પરંતુ તમે પોતે તો જરૂર અનૌકિક જાની જશો

ત્રિભુવન વીરજીભાઈ હેમાણી

જીવનની સાર્થકતા

ઉચ્ચમા ઉચ્ચ વસ્તુઓ તમારા પાસે છે શ્વાસ તમાના
નાકમા, પ્રકાશ તમારી આંખોમા, પુણ્ય તમારે ચરણે,
કર્તવ્ય તમાગા શિર પર અને ન્યાયપથ તમારી સન્મુખ.
આટલાટલી સાધનસામગ્રી હોવા છતાં તમે આકાશ
સામે શા માટે મીટ માટી રહેા છો? તમારા રોજના
કર્તવ્યોને ક્ષેત્રમદીપૂર્વક પાર પાડના માટે એ આમચા
કંઇ જોણી નથી. માટે શ્રદ્ધાપૂર્વક સમજવા જેવી વાત તો
એટલી જ છે કે હમેશના કર્તવ્યોનું પાલન તથા પેટપૂર્તિ-
એ બેમા મનુષ્યજીવની સાર્થકતા અવશ્ય છુપાયેલી છે

ત્રિભુવન વીરજીભાઈ હેમાણી

મારી નજરે

માનુસંધાન પાન ૧૭૩મી)

છે દરેક પ્રેક્ષક નજારી છે પણ જેણે યુરોપની મે ટી
અંકડેમીમા પાંચ દસ સાલ કાઠી નાખી પાકો અનુભવ અને
શક્તિ મેળવી હોય છે ટોફીઓ આદર્ અંકડેમી દરેક વિદ્યાર્થીને
અંજુઓ જનાર છે અને ઉત્તવી ડિપ્લોમા મેગરે ત્યારે જ
તે મેઇ ગાળા કે સસ્થાગા ચિત્રશિક્ષક થાય છે

આ આર્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુટની જાણુમા બે મોટા રાજમહેલો
ને ઈ મકાનો છે તે ખાસ વાર્ષિક પ્રદર્શનો માટે જ બધાના
છે લગભગ ૫૦૦૦ નેટલા નવા નીણા ચિત્રો ત્યા દર
વર્ષે ગોઠવાય છે અને યુ રાહેનગાહને હાથે એ પ્રદર્શન
પ્રજુ પુકાય છે નવાની તેમજ આધુનિક કલાના મહારથીઓ
કો હાલુકતા માટે એટલી તીવ્ર ટીપ્પણી ચલાવે છે કે ધર્મી
વાર કોને ઉચ્ચ સ્થાન આપવું તે અધિકારીઓને મુશ્કેલ લાગે
છે મોડર્ન આર્ટમા પણ ખપ ને નામ કરી જતાવ્યું છે પ્રુદ
ટોફીઓમા આર્ટિસ્ટો સામે ચિત્ર માટે બેસનારા models
(માનવપાત્રો) અટીસે છે હું જ્યારે ચિત્રના ખંડો જોતો હતો
ત્યારે ડિપ્લોમાના વર્ગમા ચાર સ્ત્રી સ્ત્રી નરજા દેહે pose
(બેઠક) આપી રહ્યા હતા નવસ્ત્રાપણા મટે નવાનીઓમા
સાધારણુરીતે કંઇ પણ કુટુંબ છે જ નહિ, પણ કો ખડમા
માસે સાધીદારિને દાખવ ન કાંઈ હુ આર્ટિસ્ટ છું અ જા-
બતે જ મને એ વર્ગમા પ્રવેશવાનો દબ્બ અપાળે પાછળથી
આ જાળત પર ચર્ચા કરતા નાનામાઇએ એક ધણી સરસ
જાખતો આપી તેમણે એક અજેજ સર્જનને પૂરેતુ કે તમે
અનેક માનવ સ્ત્રી-પુરુષોના દેહને નેવા ને તેવા રૂપમા સંપૂર્ણ
છટ્ટી છુઓ છો ત્યારે તમને શું લાગે છે? તેનો જવાબ
તેમણે આપેલો કે એપરેશન હાંમમા તો અમે આમર્ડ હાંડમ
અને રોજનો જ વિચાર કરી રાજીએ છીએ બહાર નીકળીએ
ત્યારે જ સ્ત્રી-પુરુષોની સૃષ્ટિના અમે પણ પાત્રો જાની
નહીએ એપરેશન રૂમમા અગાશે હાથ ગાત્ર વસ્તુગો નેરપર્સ
છે નહિ કે લાજભૂં પા હુદયના સ્પર્શને

ટોફીઓ ઇમ્પીરીઅલ આર્ટ અંકડેમીની વિશાળતા અને
સાનસપ્તતા એક યુનિવર્સિટી નેટથી છે તેના પ્રેક્ષકો
વિદ્યાર્થીઓને કળાના કોઇ પણ ક્ષેત્રમા ખતથી શિક્ષણ આ
પવાની તેમની અને તત્પરતાવાળા છે ખીજ કોઇ ક્ષેત્રમા
આજાની રીતસ રહે તે કરતા ચિત્રકળા શિલ્પ, લાખરસની
દળ કે નવાની ચિત્રકામ ગ્રીખગામા પરટેશીને રીતે તકવિદ
નહે. આજાના પવવાટમા જે જાગ થાય એટલા / ખજે
અર્દા વિદ્યાર્થીઓને કળાનું સર્વોચ્ચ શિક્ષણ યુરોપની દાર-
મા મૂકે એવું મળી રાકે છે હિંદી વિદ્યાર્થીને માન રહી
મરતો લાગેો પથ કરતો પડે એવું જ વધારે

આવી જ મે મી કળાખતમા ઓપરીગો માટે છે તે 'ઇ
ખીરીઅલ આર્ટ કંવેન્શન ફોર ગર્સ' કહેવાય છે પણ ત્યા
જખાનો વિચાર કરે તે પહેલાં જોસાકાની એક મીજગા વિગે
અમારા મુકામ તાળી લીધા ર મ. રા.
(દને નાટકો, દુકાનદારી, જલસા વ.ર એક સાથે જ લઇશું)

માનવસંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ

કાળના સતત વહેતા પ્રવાહમાં માનવજનને કરેલી સહેલગાદોનો હજારો ચિતાર, જાણે ચિત્રપટના પડદાની માફક, આ સાથેના ચિત્રમાં આપણી આગળ ખરો થાય છે. એમાં આપણા કાળના હાથ તરફ સ્મૃતિની અંધારી ખાંભીમાં દુએલો બનકાળ છે અને જમણા હાથ તરફ એવો જ અગમ્ય ભવિષ્યકાળ આપણી કર્પના પર અંધારપછેડા ફેલાવી રહ્યો છે. એ અંધકારમય ભૂમિકા પર, આકાશમાં જેમ વીજળી ચમકે એમ, છ દહાડે વર્ષના દૂંકા ગાળામાં માનવસંસ્કૃતિની તેજરેખાઓ ચમકી, અંખી પડતી, અદરપ થતી ચાલી જાય છે.

વળી એ ચિત્રપટની ઉપર-નીચે બંને તરફ જે પટ્ટીઓ ચીતરી છે. ઉપરની પટ્ટીમાં તે તે સંસ્કૃતિએ સ્થાપત્યની દિશામાં કરેલી પ્રગતિની વિજયપાતાકા સસુ એકાદું જીવતું સ્મૃતિચિહ્ન છે; અને નીચેની પટ્ટીની ડિઝાઇનમાં તે તે સંસ્કૃતિની એકાદ વ્યક્તિગત લાક્ષણિક ચિત્ર નજરે પડે છે. આપણા ધણા જે જૂનાં પરિચિતોને આપણે એ બંને ડિઝાઇનોમાં પિછાની શકીએ છીએ. નીચેની ડિઝાઇન અને વચ્ચા ચિત્રપટ વચ્ચે છ દહાડે વર્ષનું માપ જતાવનાર ગજા આવેજોશો છે, અને એ નીચોક્કિયિક યુગથી શરૂ કરી, ઇ. સ. પૂર્વે ૪૦૦૦ આસપાસમાં સંસ્કૃતિના ધકળરના પડેલા પહેલા પાદચિહ્નથી માડી, ઇ.સ.ની શરૂઆત ચોળંગી, વર્તમાન સુધીના સમયને ચમચાર સૈકાના ગાળામાં આપણને વહેલી આપે છે.

હવે વચ્ચા ચિત્રમાંનો જુદીજુદી રેખાઓનાજો આલેખ જોઈએ. એમાં, કાળી તરફના જૂનકાળમાંથી જુદીજુદી ઊંચાઇએ જતી પાંચ રેખાઓ આપણી દૃષ્ટિના ક્ષિતિજમાં દેખાય છે. એ બધી કથાથી આવી એ પ્રશ્ન આપણે નરિ પૂછીએ, કેમકે એટલી આખો ખેંચીને પણ આપણે બહુ રપટ જોઈ શકીએ તેમ નથી. આપણા ઘાપાસાઓ, આપણા પુરાતત્ત્વ-વિદ્યા, આપણા ઇતિહાસકારો, એ અંધકારમાં પણ કાંઈક જોવા ચલન કરી રહ્યા છે; પણ ફતકચારોની એ રત્નપ્રસ્થાનમાં જોવાની વસ્તુઓ એટલી છૂટી વેરા-એકો છે, અને એના કોળા એવા તો વિચિત્ર પડે છે, કે શું જોયું એ વિશે એ બધા એકમત થઈ શકતા નથી.

વારૂ. એ રેખાઓ કથી કથી છે? સૌથી નીચે દિંદુ સંસ્કૃતિ છે, અને તેની ઉપર અનુક્રમે કેનન, ચિનાઇ, મિસરી (ઇબ્રિયન) અને સુમેર (સુમેરિયન) સંસ્કૃતિઓ છે. એ બધી સંસ્કૃતિઓનાં ઉત્પત્તિસ્થાન, અનુક્રમે, દિંદુસ્થાનના શિવાલિક પર્વતોની આજુ-બાજુનો પ્રદેશ, ખૂબધ સમુદ્રમાં આવેલો કેનનો દાંપ, ચીન, મિસર અને પશ્ચિમ એસિયા છે. એમાંની દિંદી,

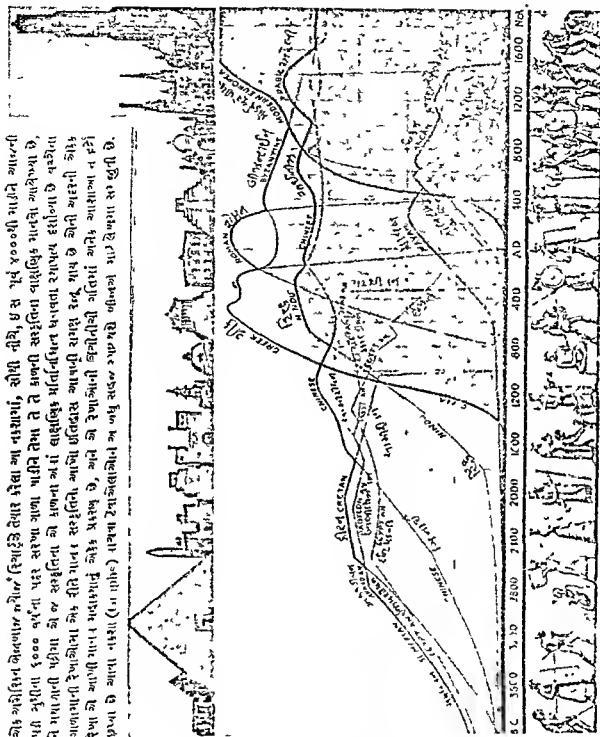
સામાન્યરીતે માત્ર મેહર-ઓ કે અહ્યાસીઓને જ લાંછીતા એવા આ અત્યંત રસમય અને ઉપયોગી વિષયનો, અત્યંત દૂંકામાં, અને છતાં, તેનો કસકે રસ જરા પણ કરી થવા દીધા વિના સમય-ખાલ આપ-તો આ લેખ વાંચ્યા વિના રહેતા નહિ.

એમાં તથા સામેના નક-શામાં આલેખેલું, જગત-સંસ્કૃતિઓના ઉગમ અને સંધર્ભોનું ખયાન એ કેવળ ખયાન જ નથી; પ્રગતિ ને પછાટોના એ આલેખની પાછળ દંડ પણ છે, ને ખુ-મારી પણ છે.

ચીની અને સુમેર સંસ્કૃતિઓનાં ઉત્પત્તિસ્થાનો એસિયા-ના છે, કે ન યુરોપનું અને મિસર આફ્રિકાનું છે.

પણ ચિત્રકારે એ રેખાઓને એમ ઉપરનીચે શા માટે ચીતરી છે? કારણ રપટ છે. એ ઊંચાઇથી એની સંસ્કારિતાનું પ્રમાણ સૂચવાય છે; એટલેકે એ રેખા જેમ વધુ ઊંચી એમ એ વધુ વિકસિત સંસ્કૃતિ જતાવે છે.

આ દિકાણે, એ વખતે ચિત્રકારની ગણતરી પ્રમાણે દિંદુ સંસ્કૃતિ બાકીની બધી કરનાં ઊતરતી કદાની હતી. પણ દિંદુ સંસ્કૃતિની એ રેખાની પ્રગતિ બહુ ધીમી છે. અને એવી રીતે ભવિષ્ય તરફ જતી રેખાઓને જૂનકાળમાં પાછી દડસેલીએ તો બીજી બધી કરતા તે વધુ ઊંચા જૂનકાળમાં જશે એમ લાગે છે. એની સાથે રપર્ક કરે એવી એક માત્ર રેખા ચીની સંસ્કૃતિની છે. બીજી બાજુ, એ બધી રેખાઓની ઊંચાઇ વધતી જાય છે, એ જતાવે છે કે એ બધી સંસ્કૃતિઓ ચમતીમાં છે. એ આખા આલેખ ઉપર આડીબેલી લીટીઓનાં

[illegible]

ચોક્કસ ખાના આકેષા છે. એમાં જાણી લખી લી/ગ્રા
ખખે સૈકાનાં ગંતર જતાવે છે, અને એની રીતે
ખખે સૈકામાં રહેલી પ્રતિના દિસાને. પ્રત્યેક સં-
સ્કૃતિની વખતી જતી એની ઉચ્ચ પ્રમાણમાં દર્શાવી
છે. જોઈ શકાય કે દિવ્વ સંસ્કૃતિ ઇ.સ. પૂર્વે ૧૮૦૦
સુધી જલ્દી એકી પ્રતિ કરી શકી છે પણ સાચી

આમજી, જેની ઉપર તરફ થતી ગતિ વધારે ઝડપ કરે છે અને ડમક સૈકામાં તેને અનાધારણ ગતિ કરી નાખે છે.

પણ અહીં એક પ્રશ્ન સદા યમી કે આ જાતી સંસ્કૃતિઓની સંસ્કારિતાનું ધોરણ શું છે? એકબીજાની સરકારોની તુલના કરવા માટે આપણી પામે કેયુ માપ છે? આ એક પ્રશ્ન પર આખા નકશાનો આંતર

સાથે જન્મેલી એ સંસ્કૃતિ ઝડપભરે આગળ વધતી, વચમાં આતરવિઘ્નોમાં પ્રગતિ બૂલી જાય છે. પણ જ્યારથી સોનાતી શોધમાં એને અમેરિકા સાંપડે છે એને અમેરિકાની બૂલી સંસ્કૃતિઓ કચડાતા એનાં પગ ત્યાં મળ્યૂન થાય છે સારથી એનામાં નવું ચેતન આવે છે, અને માણસગતે દલુ સુંધા સર નદિ કહેલો એવી રીતે તે (પોતાની અમેરિકન સાખા સહિત) પહોંચે છે. એની એ ગતિના પાછળ ભૌતિક વિજ્ઞાનનું જોર છે. સારે એવી નીચે, શોધ જ સોકોઓમાં ધર્મ-અનૂનતા ભેરે પગભર થઇ ગયેલી અજ્ઞ સંસ્કૃતિ એ બૂલીસંસ્કૃતિઓની રપધો કરતી ઝીબી છે એથી આગળ આપણી દષ્ટિ પર લવિષ્યનો કાજો પડેો પડી જાય છે.

હુંને પ્રશ્ન એ રહે છે કે આ બધી રેખાઓ આગળ કંઈ દિશામાં જશે? ચિત્રકાર પોતાની દ્રુતી તોંધમાં કહે છે કે 'ગ્રીસ અને રોમ પોતપોતાના જમાનામાં ખૂબ ઉચ્ચે ગયા હતા. પણ કાચબાની ચાલે ચાલતાં મિસર, ખાદ્દીયા, ચીન અને દિલ્લી ગતિની સરસરી કાઢી હોય તો તે દરેક એનાથી વધી જાય. બીજા કોઇ ગ્રહમાથી ઉતરી આવેલા પ્રેક્ષકને તો એ બધાની સરખામણીમાં ગ્રીસ કે રોમને વધુ મહત્વ આપવું કે નહિ તે મૂંઝવનારો પ્રશ્ન થઇ પડે. અને એમાં મેં ચીન અને દિલ્લી તો દલુ પણ એવાં જ સચકા છે. તો પછી તાજ જ ઉગી ગયેલી યુરોપીય —અમેરિકન રેખા પણ ગ્રીસ કે રોમના જેવી જ

અદ્યાધુની કેમ ન હોય! ઇ. ૩૦૦૦ની સાલમાં લવિષ્યનો કોઇ ઇતિહાસકાર આવે નકશે ચીનરે અને એમાં યુરોપીય-અમેરિકન સંસ્કૃતિને ભાગે ગ્રીસ કે રોમના જેવો છતાં જરા વધુ ઉચ્ચે વળાંક આવે અને આજે દારૂપાત્ર પાનની પૌર્ણીસ સંસ્કૃતિઓ એવા તોફાની વાયુઓથી જરા નીચાબુના પ્રદેશમાં શાંતપણે, જેવા અગમ્ય બૂનમાંથી ચાલી આવે છે એવા જ અગમ્ય લવિષ્યમાં ચાલી જાય તો નવાઈ નહિ!'

પણ આથી આપણે પ્રુહાર્થ શા મટે જવું? લવિષ્ય માટે જાઓ જાતની અટકો. કરવાનો સોને સરખો દુકક છે. આ બધી રેખાઓનું વિદેહાવલોકન આપણને ધીખવે છે કે માનવજાતનું સામાન્ય વલણ આ બધા ધમપછાડમાં પણ ઉપર જવા તરફ છે અને જે મંદક્રાંતિ એ ઉપર જતા વલણ સાથે સુમેળ રાખી નથી રાકી એને વહેલાગેાડાં નીચે જવું જ પડ્યું છે. તો પછી એમ પણ કેમ ન બને કે એ ઉત્તન અર્પોચાન રેખા ખીટ બધીને પોતાની દિશામાં ખેંચી જાય? વળી જેટલો ભય ઇશી રેખાને પોતાની ઉંચાણના ભારથી ભાગી જવાનો છે એટલો જ ભય નીચી રેખાને એ ભાર નીચે ચઢાઇ મરવાનો છે. અને અસારની જુદાજુદા દૃષ્ટાઓ એ બંને જાતની આગાહી એકસરખા જોરથી ભાખી રહ્યા છે. પણ માનવજાત એ બંને આગાહીને ખોટી પાડી કોઈ નથી જ રેખા દોરે, એમ પણ કેમ ન બને?

હરિગુણ વ્યાસ

(‘ચોણુલર સાયન્સ’માં આવેલા ગિ. વિચારકના લેખલેખથી)

મેંદીનાં પાન

જેનો ખરો રંગ એ લાગશે તો સદા તમારા આત્માને સોહાવી રહેશે.

જે કદી લરપાઇ ન કરવું જોઈએ એવું કરજ એક જ છે—અને તે વેર. ઉદાર થવામાં કશું અજોગ્ય નથી; પણ તે પહેલાં ન્યાયી બનવું જરૂરું છે. પોતાના બોલોમાં ગ્રહા નથી હોતી એ જ માણસ સોગત બાવા લલચાય છે. આત્મગ્રહાધા ઘણી વખત વ્યક્તિને ગદાર આણુવા કરના વિશેષતર દાકા દે છે. ઊંડી નદીઓ જ નીચ વહી શકે છે.

પહેલા ગાંડું સ્વાગત દુનિયા કુદાગથી જ કરે છે.

પડતા દુરમનને હાથ લંબાવવા જેવી પ્રશરય ઉદારતા દુનિયામાં એકે નથી.

જખમ કરેલા જેટલો સહેલો છે એટલો જ રૂઝાવેલો દુષ્કર છે.

તારે સમૃદ્ધિ વધારતી જ હોય તો ઇચ્છાઓને ખોટી કરી નાખ.

૮. તા. ૩૭ ફેબ્રુઆરીને રોજ દિલ્લી મુકામે અખિલ હિંદ રાકડક સંમેલન ભરાયું, જેમાં દિલ્લિઅરના ૪૦૦૦ રાકડકોએ ભાગ લીધો હતો. વીસ વર્ષ પછી લૉર્ડ બેકન પોલેસની ઢાલરી સંમેલનમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી હતી.

૯. ઇંગ્લંડ અને ઑસ્ટ્રેલિયા વચ્ચે રમાતી આ સાલની મેચમાં ઑસ્ટ્રેલિયાએ વિજયી થઇ 'ઑસ્ટ્રીય' મેળવી છે. આજ સુધીમાં એણે ૫૬ ટેસ્ટ (છેલ્લા વિજય સહિત) જીતી છે, જ્યારે ઇંગ્લંડે ૫૪.

૧૦. કસ્ટોડી કોલેજો સુધીનો હિન્દ અને સીચીન વચ્ચેનો ઘણાઇ વ્યવહાર થોડા જ સમયમાં અસ્તિત્વમાં આવશે.

૧૧. અખિલ હિંદ હિંદી સાહિત્ય સંમેલનનું છઠ્ઠીસમું વાર્ષિક અધિવેશન તા. ૨૭, ૨૮ અને ૨૯મી ગાંધી મદ્રાસમાં ભરાયું, જેના સ્વાગતમંડળના અધ્યક્ષ કવિશ્રી ખજુરદાર હતા.

૧૨. અટક્યા વગર સાઈકલ પર લાગલાયટ પરિભ્રમણ કરી ન્યુયૉર્કમાં તોડવાનો પ્રયત્ન તા. ૭મી માર્ચના રોજ આશાદાળાઈ મુકામે શ્રી શિરમસાઈ, જિન. સી ભદ્ર અને સ્વિન ચેટરજીએ પ્રયત્ન હિંદી યુવકોએ કર્યો હતો. તેમાંથી શ્રી સ્વિન ચેટરજીએ તા. ૭મીની સવારે ૧૦-૧૫ કલાકે ૭૪ માઈલ પૂરા કર્યા. આ રીતે છૂટે હાથે અને હાથકડીઓ સાથે તરવાની બે ઝેપીઅનશીયો ઉપરાંત શ્રી સ્વિન ચેટરજીએ આ સાઈકલ ચલાવવાની ત્રીજી ઝેપીઅનશીય પણ મેળવી છે. આ ત્રીજી ઝેપીઅનશીય આત્માર સુધી મદ્રાસના બાણુરાવ ગજુપતરાવ સેવતી ધરાવતા હતા. ચેટરજીએ પહેલી બે ઝેપીઅનશીયો અનુક્રમે ૧૯૩૫ અને '૩૬માં મેળવી હતી.

૧૩. ભપાળીજ સરકારે તાજેતરમાં એલા કાલ્દો કાઢ્યે છે કે અઢાર વર્ષની ઉંમરના દરેક કુમારે દરરોજ પાંચ વાગે બેઠીને લરકરી તાલીમમાં ઢાલરી આપવી. એ પહેલા ન ડોકે તો તે માટે માણાઇ જવાબદાર ગણ્યો.

૧૪. સીંગાપોર અને પીનાંગ પછી ચિટ્ટોરે હવે ઢાંચકોને પણ લરકરી ફિલ્ડબેલી કરવાની સરઆત કરી છે. હવે પછીથી એ શાહી વિમાની કાફલાનું એક અંગતવનું મથક બનશે.

૧૫. વર્ધા ખાતે મહાત્માજીએ પોતાના આપેલા નિલુવ મુજબ આપની મહાસખા ખારડેલી મુકામે ભરશે.

૧૬. ૧૯૩૫ની સાલનો રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક ચુજાત સહિત સમા તદ્દક્ષી શ્રી ચંદ્રવર્દન ચીમનલાલ મહેતાને એમના 'આગમકી' નાટક માટે આપવાનો કરાવ થયો છે.

૧૭. મહીકાંડા, રેવાકાંડા, ગુજરાત તેમજ છત્તર માંતના બે-ચામપ્રેમી બાહ્યો લાલ લઈ રાકે તે માટે શ્રી મેહાસા ફેબ્રુઆરી મંડળ વ્યાયામમંદિરની દેખરેખ નીચે તા. ૫-૧૧-૩૭ની તા. ૪૬-૩૭ સુધી ખાસ વ્યાયામવર્ગ આરુ કરવામાં આવશે હાખલ થવા છઠ્ઠનારે બાહ્યો તા. ૩૦-૪ ૩૭ સુધીમાં, પ્રેમજ મોનજ આડેસરા સંચાલક શ્રી મેહાસા કે મં વ્યાયામમંદિર મેહાસા (A.P. Ry.) એ સરનામે ડીપોઝીટ રૂ. ૨ સાથે અરજ કરવી. વર્ગનું લવાજમ, જોજન તથા વ્યવસ્થાપર્થ વગેરે અળીને રૂ. ૧૨) અને પદર દિવસના રૂ. ૬) છે.

૧૮. એલા જીબો વ્યાયામવર્ગ, શ્રી હનુમાન વ્યાયામપ્રસારક મંડળ અમરાવતી—એ પોળ્યો છે. છેલ્લાં ખાર વર્ષથી એ મંડળ દર વર્ષે એલા નિયમિત વર્ગ ખોલે છે ને રાષ્ટ્રના ખુલ્લુંખુલ્લી સમગ્ર ૫૦૦૦ જેટલા જુવાનો તેના લાભ લે છે.

તા. ૧ લી મેથી ૧ લી જન્યુઆરી સુધી એ વર્ગ ચાલુ રહેશે ને કોમાં કુરતી, મલખેજ, બાલા, લાડી, લેડીમ, હિંદી લાડી, રાકડકિંગ, માથમિંક લરકરી શિક્ષણ, હાથેલા વ્યાયામ અને એના અનુબંધી બધા વિષયો શીખવવામાં આવશે. એ ઉપરાંત વિવિધ ભાષણોનો પણ પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો છે. આખો કોર્સ ત્રણ વર્ષનો છે ને એ પૂરા કરનારને વ્યાયામવિશારદની ઉપાધિ આપવામાં આવે છે. એના બીજા વિભાગ તરીકે મંડળને વફાદાર અને વ્યાયામનું કાર્ય આમળ ધપાવી રાકે એવા પ્રાયમિક શાળાઓના શિક્ષકોને તાલીમ અપાશે શિક્ષણ માટે કાનું લવાજમ નથી. રહેવા-જમવાના ખર્ચે પૂરતા માસિક ૧૬) રૂપિયા માત્ર આપવાના હોવારે તા. ૨૫મી એપ્રિલ પહેલાં પોણા આનાના પોસ્ટલ ઓર્ડર સહિત, એચ એ આનસારે સેક્રેટરી હનુમાન વ્યાયામ પ્રસારક મંડળ અમરાવતી એ સરનામે અરજ કરવી.

૧૯. ભારતના કુલદેવી સમાં મહાસાળી લક્ષ્મીબાઈ પર કોઇ અમજ લેખક મિ. ફિલિપ હોર્સે 'આંસીની રાણી' નામનું નાટક લખી, તેના આલિચ પર અનેક આક્રોષ મુકવા હતા. પરંતુ એમના પાસલદારોએ સર હરિસિંહ ગોર તરફથી એ પુસ્તકના પ્રકાશક મેસર્સ જ્યોર્જ ઍલન નોન્ડ અન્યત્ર પર નોદીસ મેકલાવતાં તેણે જવાબમાં રજાકાંડું છે કે: મહાસાળી લક્ષ્મીબાઈ સાથે કરવામાં આવેલા આક્રોષો માટે હિંદુસ્તાનનાં આઠ અમગદ્ય વંતેમાનપરોમાં દિલ્લીથી પ્ર-દર્શિત કરવામાં આવશે, વંધામણે લખાણ પુસ્તકમાંથી કાઢી નાખવામાં આવશે અને પુસ્તકની સુધારેલી આદિન તેનાર કરવામાં આવે ત્યાંસુધી હાલની આદિનનાં પુસ્તકો તથા તેનાં લાખોતરનાં ઢકો પણ વેચવામાં નહિ આવે.

ભા વનગમ્થી ભાષ્ય નગીનદાસ શેઠ જન્મકોશ અને શીર્ષોત્તમ વિષે થોડા પ્રશ્નો પૂટે છે. જન્મકોશ વિષે અગાઉ થોડુંક મેં લખ્યું છે. જન્મકોશ હોય ત્યારે શીર્ષોત્તમ કરનારા નુકસાન નથી, તેમ મનન દશાણુ ન હોય તો અવારે નિશાએ ગયા વિના પણ શીર્ષોત્તમ કરી શકાય પોતાની અનુકૂળતાને અર્થે જ્યારે પણ શીર્ષોત્તમ કરવાથી કોઈ જનની શારીરિક દાનિ થવાનો સંભવ નથી શીર્ષોત્તમથી આખી નજાણા દુનિયાની માન્યતા છે, પણ એનો મને જાતજાણી નથી, એટલે એ વિષે મારે અભિપ્રાય નિર્ધારક છે.

ખીસ કેવળ ત્રણનો શેઠ મનાય છે કેટલાક એને જન્મકોશજન્ય ગણે છે, પણ એ યોગેના શીર્ષોત્તમ પુરવાર કરવો મુશ્કેલ કે જન્મકોશને પશ્ચિમી શેઠો જાગે અને ખીસ થાય એમ જ કદાચ શકાય

૨

‘મારે જન્મ ૧૦૪ વર્ષ છે તે પ’ ૬’ વંચે પુખ્ત મળાજી પૂર્વકે હું મારે સ્વાસ્થ્ય સાચવું છું મને કોઈ વ્યસન નથી પરંતુ કમરન કરા છતાં મારે દાઢ જાંતું નથી મને લાગે છે કે મુઠ્ઠા થાંધે કસનથી નહિ પણ વાગલામાં મળે છે આપા વિચારથી કસત તરફ મને અનેક વેળા અણગમી આવે છે આપ શી સલાહ આપો છો?’

જંગલાં જેવા દુનિયાંયે પણ ‘કુમાર’ની શ્રેણીનો નિયમિત વાચન દ્વારા લાભ મેળવનાર ભાર્ગવિકાન્ત જોશી ખૂબ ઉત્સાહી અને સ્વચ્છતાવાળા સુરક્ષિત હોઈ, ‘દોષલ લાઈફ મેનિંગ મોમાએ’ની સનદારી અને ચંદ્રકં ઇતનાર છે એમના નિયમિત આદારવિદાર, વ્યાયામ, આરામ, સ્નાન અને નિર્વહની જીવનશૈલી હું વિચાર કરું છું ત્યારે એમની ઉપર દર્શાવેલી લેખન મને એક જ કારણ લાગે છે: શરીરના સ્નાયુઓની જાદી કરનાર યોગ્ય આદારો અભાવ એમને બગાડ પાડેલું હોય અર્થાત્ એમનું પુનઃ પ્રમાણમાં લોડી જાવું હોય તો શરીરની જાદી થઈ જતી નથી એ

પત્રવ્યવહાર

પૂર્ણ પ્રાપ્ત્ય હોય ત્યાં યુવાન-દામી શરીર પધે એ કુદરતી છે પણ આરયક આદાર, અને એને અનુકૂળ વ્યાયામ હોવા જતા શરીર ન પધે, તો એ કા તો કોઈ ગેરને લીધે કે પછી શરીરની કોઈ વિચિત્ર અન્યોના ગમની ન્યાયાધિકારને લીધે હોય જોઈએ એ તો કોઈ ચિકિત્સક કહી શકે આથી અને શરીરની અનુકૂળતા વિશે હું અગાઉ વિચારનાથી લખી ચૂકો છું

૩

(અ) આજકાલ સામાજીકી દૃષ્ટિએ કમ જનનો વ્યાયામ સામાજીક પ્રાપ્ત કરી શકીએ? સામાજીકા અન્ય ખીરીઅડ પ્રમાણે આનો પણ નિયત સમય મળે છે, તે અનુકૂળ હોય કે ન હોય, પણ વ્યાયામ કરાવે એટલે કરાવે જ તો આપા સમજોગા કેવા પ્રકારનો વ્યાયામ ખીરી શકીએ?

સાજના વખતે Mass-Drill રાખીએ તો તેમાં સુદૃઢ શરીર જાપાય એ સમજી શકતું નથી, અને એકની એક વસ્તુ કરીને વિદ્યાર્થીઓ કટાશી પણ જાય છે વળી તેમાં વિરિધતા વાડવા માટે મુજાબ જેવા શરેરમાં અન્યોના અભાવ વિદ્યાર્થીઓનો પર-દેશી રમતો પ્રત્યે જોઈએ ગાદ છે તેટલો આમાં નથી, તેથી ફરજિયાત કરા છતાં તેમાંથી નામી જતાની કમ ને કમ જારી તેઓ જોઈયા કરે છે આપ કયા પ્રકારનો વ્યાયામ ચૂકવો છો?

(આ) ખૂબ વ્યાયામ કરીને નગ્ન પાણી પીવાથી નુકસાન થવાનું મનાય છે, પણ ગમના ખેવારીઓ ગમ ગમીને રમેમાં નોડા લેમન અને ખીન ખીજા પીએ છે એનું શ? નગ્ન દૂધ પીવાય?

(ઈ) ભોડોના મન-જન કરવા માટે વારી, લકડી અને એ જાખીન ‘ફી, મ’ કરી જતા રાત્રા વ્યાયામનો પ્રચાર નથી ‘દેસા’ આજકાલ મુજાબમાં ને યોઈએ

દરમા આવા 'શો' કરીને જેમા કયાવા સિવાય નેનો બીજો ખાસ હેતુ નથી. આખો શો અભિપ્રાય છે?

(૩) આ સાથે શોકપ્રસો દેરો. યોગ્ય લાગે તો 'કુમાર'માં જાવશો?

(જી) આપ કુશીને જાણ મદદર આપો છો. પણ માગીમા રોગાવાનુ આજકાલનો સ્થિતિસો યુવાન પસંદ કરતો નથી તેથી તેનું રક્ષાન જુલુજુલુસ લેવું જવ છે અને કુશી જંગલી ગણાઈને તેના પ્રત્યે વધારે ને વધારે તિરસ્કાર કેળવાતો જવ છે. તો શું જુલુજુલુસ કુશી કરતા ચડે તેમ છે? આપણી દિન-દુરનાનની કુશીતો અત્યંત મનાય છે; તે શું પહેલવાનો પૂરતી જ?

આ પત્ર આખો બિતારવામાં મારો વિશિષ્ટ હેતુ છે. એના લખનાર લાઇ શેવેન્ડ પોપટાણી વીરે પાડયેલી જી.પી.પી. દાખકૂલના વ્યાયામ-શિક્ષક છે. કેવળ આસપાસ ગાઝ મેડે સીવેચીવે ચાલી, સાંજ પડ્યે દારા કરીને જતનો કૃતકૃત્ય માનનાર વ્યાયામ શિક્ષકોનો જે વર્ગ છે તેમાંના એ નથી, એમ એમના પ્રત્નો પરથી જણાય છે. એમના વ્યવસાયમાં આવતી મુશ્કેલીઓનાં શુદ્ધિપૂર્વક તોડ કાઢવા છતાં, એમનો શ્રમ સફળ કે સંતોષજનક પરિણામપામે નહિ થતો હોય એમ જણાય છે. એ જનને અનુભવી અને વિચારક લાગે છે એટલા પૂરતી એમના પ્રત્નોની ખાસ મદદતા છે. એમાના જે વિષયની ચર્ચા અગાઉના લેખોમાં થઇ ગઇ છે તે છોડી દઈને અવશિષ્ટ વાગમો અહીં સંક્ષેપમાં જવાળા આપુ છું.

મારે આરંભમાં જ કહેવું જોઈએ કે હું વ્યક્તિગત વિકાસ અને શ્રમમાં માનનારો છું, એટલે સામુદાયિક વ્યાયામમાં મને રસ નથી. એવા પ્રયોગમાં આનંદનું તત્ત્વ લાગે હોય, યુવાનોમાં ચપળતા, આરોગ્ય અને શિસ્તવાજના તથા મર્દાનગીનો ઉત્પાદક પણ એ હોય, છતાં શરીરના સપૂર્ણ વિકાસનો જનક તો એ નથી જ એવી મારી દદ માનવતા છે. એટલે જ અમદાવાદને આગળે પ્રથમ વાર આકાર અમરાવતીના યુનંદા વ્યાયામશીલોનો સંવ્યાયામ જોવા કરતાં, પાસેના સરકસમાંની જગાનીમર્દેન્ડ ઝંભે-સરની જોડીના કે ઝંભનરાજ જેવાના રોમન સ્તંભ પરના પ્રયોજો જોવા જવાનું હું વધારે પસંદ કરું. તે, અમરા-

વતીના વ્યાયામગીરિ પ્રયોજના અણમત કે ઉપેક્ષાસ્તિ-થી અથવા હું જાણું જાણી ગયો છું કે એમના કરતાં વધારે નિષ્ણાત છું એવા મિથ્યા ગૌરવ કે ધમ્મનો લખને નહિ, પણ જે કિંપા અનેક જણ જોયા મળ્યા એકચામરી એકીવખતે કરે તેમાં પ્રેક્ષણીય તત્ત્વ ભડે હોય, પણ વ્યક્તિગત કીશ્વરની પરાકાષ્ઠા તો ન જ હોઇ શકે, એવા વિચારથી. અમરાવતીના પ્રયોજો વિખ્યાત છે. જાણે થોડી વ્યાયામશાળાઓએ એના જેટલી સફળતા કે લાકી વજોમાં નિપુણતા જોયલી છે. છતાં અવ્યાદન પ્રયોગને ઝાંતે નહિ કાઢે વ્યાયામ-શીલોનો કોઈપણ સમુદાય (કદાચ ગુજરાતીઓ પણ) અમરાવતી જેટલી નિપુણતા કેળવી શકે તો એમાં મને નવાઇ ન લાગે, પરંતુ ઝંભનરાજની રોમન સ્તંભ ઉપરની પ્રભુતામાં પ્રતીત થતુ વૈચકિતક તત્ત્વ, એના કૌશલ્યનું તારતમ્ય તો, સતત અભ્યાસને પરિણામે જે કોઇ પામી શકે કે કેમ એની મને શંકા છે. અનેક સમગ્ર મહારાજો છતાં જે વ્યક્તિગત 'કંઇક'થી ગામા એ ગામા ગણાય છે, પરાગિત થયેા છતાં જે વ્યક્તિગત કૌશલ્ય અને સામર્થ્યને લીધે જાક ઉચ્ચતી ન જૂતો ન ભવિષ્યતિ' ઝાંકસર તરીકે દરેક ઝાંકિસગમિય વ્યક્તિના હૃદયમાં રક્ષાન પામેા છે તે વ્યક્તિત્વ, તે વ્યક્તિગત સામર્થ્યનું દર્શન તો સામુદાયિક વ્યાયામમાં કયાથી જ થાય? ખરી રીતે તો આવી પ્રવૃત્તિઓને 'વ્યાયામ' નામ આપી શકાય કે કેમ એ પણ એક પ્રશ્ન છે. કારણ, વ્યાયામનાં અન્ય ઝંજો—જાપવં, વમેપામર્ચ, કીસોમિઃ, મેદમાં લયઃ—ભડે એમાં હોય, પણ એના મદદરના અંગ—વિમલકપનગાત્ત્વ—ની તો આવા સામુદાયિક શ્રમ દારા આશા જ શામી રાખવી?

મારો આ રપ્ત અભિપ્રાય છે, એના આપરે જ હું આ પત્રની ચર્ચા કરવાનો છું, એટલું પ્યાનમાં રાખવું. દવે મુદ્દાસર પ્રત્નોના ઉત્તર આપું:

જ કેવળ શરીરવિકાસનો જ હેતુ હોય તો યામા-એમાં પણ વ્યક્તિગત વ્યાયામની યોજના કર્યા સિવાય છુટકો નથી; અને એમાં પણ જેમને શરીરો કેળવરાની જુખ હોય તેમને માટે જ. મને કમને વાકાચૂકા વળી, રાષ્ટ્ર લેકેટથી પગ પછાડી, પાંચ પંદર મિનિટમાં સંવ્યાયામ, કવાયત વજોરે જાટોપી લેવાનું સરજ છે, પણ હવ્જા ન હોય એવા વિદ્યાર્થીને રનામુ કેળવવા

ખળાતકારે પ્રેરવાનું તો અશક્ય જ છે. એટલે જ આખું વરસ નિયમિત આખા વર્ગને વ્યાયામ કરાવવા છતાં શરીરવિકાસની દૃષ્ટિએ પરિણામ તો સરખાંજે અન્ય જ આવે છે; જ્યારે બીજી બાજુ, કોષ ઉત્પાદી વ્યાયામશિક્ષકની પ્રેરણા ઝીઝી વ્યાયામશાળામાં મહેનત કરનાર કતિપથ વિદ્યાર્થીઓનાં શરીર ચાર-છ માસમાં પણ સુંદર સુંદર અને પ્રતિભાસંપન્ન થતા દેખાય છે.

જ્યાં આવી વૈયક્તિક કેળવણી શક્ય નથી અને 'માથે પડી ચિન્હદેવા' કરી મોને કમને પણ શાળાના નિયત સમયપત્રકને અનુસરી સંધવ્યાયામ કરાવવો પડે છે, ત્યાં તો મારી દૃષ્ટિએ તંદુરસ્થતાપ્રાપ્તિની 'સાંકલ' પદ્ધતિનો સંધવ્યાયામ શ્રેષ્ઠ લાગે છે. એમાં લુદાંલુદાં સાધનોથી વિવિધતાલાવી ગસજમાની શકાય.

ખડું જોતા તો, આપણા જે કેળવણીકારોએ વ્યાયામનું આ નવું તત્ત્વ આપણા શિક્ષણમાં દાખલ કર્યું છે, તેમનો ઉદ્દેશ પણ વિદ્યાર્થીના શરીરને સુંદર અને સુંદર થવાનો નથી, પણ પશ્ચિમના અનુકરણથી અવ્યામ હરમિયાન વિદ્યાર્થીઓનો સ્ફૂર્તિ અને સ્વાસ્થ્ય કેળવવાનો છે. જેટલે અંશે વિદ્યાર્થીઓ વધુ રમ લેતા થાય તેટલી વ્યાયામશિક્ષકની અંગત સફળતા.

આવી દશા આપણી એકલાની જ છે એમ માનવાનું નથી 'શાળાઓમાં વ્યાયામ' મિદ્ધાના અવસ્થામાં અશરણને આવના અમેરિકાની યુનિવર્સિટી-ઓની વ્યાયામ-પ્રવૃત્તિઓનો પણ આવો જ છતિદામ છે. ત્યાંના વિદ્યાર્થીઓમાંનો મોટો ભાગ રમતો તરફ ખૂબ આકર્ષાય છે. જિમ્નેસ્ટિક્સમાં જઈને નિષ્ણાંધ વ્યાયામશિક્ષક-coach-ના હાથ લીધે તાલીમ લઈ શરીરને કેળવનારા કે જિમ્નેસ્ટિક્સમાં વ્યક્તિગત નિપુણતા મેળવનારા તો ગણ્યાગાંઠ્યા જ હોય છે.

વ્યક્તિગત વિકાસમાં અપાર શ્રદ્ધા થાયો છતાં હું સામુદાયિક વ્યાયામની કાંમત ઓછી ઝાકતો નથી. દુનિયાની અન્ય પ્રજાઓની તેમ આપણા જ પૂર્વજોની સરખામણીમાં આપણાં શરીર અત્યંત નિર્મજા ગણાય. એને સુધારવાની કોષ પણ તક આપણે જતી કરતી ન જોઈએ. વ્યક્તિનો વિકાસ આપણે જોતીએ છીએ તેટલો સરળ નથી, તેમ એવા વિકાસને અનુકૂળ સંગોઓ પણ ફરકને નથી મળતા. એવો શ્રમ કરવાની મનોદર્શિત પણ અધારી કદમી લેવી એ આશા વધારે

પડતી છે; એટલે પ્રજા તરીકે આપણું યોગ્યનયન જેટલું દૃઢ થાય એટલું કરી લેવા અર્થે, વ્યાયામના દરેક પ્રયત્ન અને પદ્ધતિનું અવલોકન કરવું જોઈએ. શરીર સુધારણા (એકલો વિકાસ નહિ, પણ સુધારણા મે) 'જલ' રૂપી જ્વલનો મોટો યજ્ઞ કહેવાય. એમાં મો સૌની શક્તિ પ્રમાણે ભોગ આગે. કોષ નિર્જગતા અને કુટખનાહોમે તો કોષ કેવળ વ્યાધિહોમે કોષક્રાંતિમંપૂર્ણ સ્વાસ્થ્ય શક્તિ અને સૌન્દર્ય મેળવે ત્યારે જ જંગ, તો અન્યથો રમત મમત કે અંગમરોડ દ્વારા નિગમય શરીર રાખવાનો જ હેતુ હોય. મમાજ્ઞના અસ્તિત્વની નજરે તો જેટલી જરૂર જણતી છે, તેટલી જ સ્વાસ્થ્યની છે. એટલે શાળાઓની અંદર કે બહાર વ્યાયામનો કોષ પણ વૈયક્તિક કે સામુદાયિક પ્રયત્ન અવશ્ય આદરણીય છે, એ પ્રયત્ન મમે તેવો બાહ્યશ કે તત્ત્વહીન લાગે છતાં એનું સ્થાન કોષ નથી પ્રણાલિકા ન લે લા સુધી જોની પૂરેપૂરી મદ્દજતા અર્થે સંચાલક મથકું જ જોઈએ આ સંચાલકનું, પોતાનું વ્યક્તિત્વ જેટલું વધારે તેટલી વધારે સફળતા.

(આ) વ્યાયામ કર્યા પછી પાણી પીવા વિષે મેં આગઉ લખ્યું છે. રમતગમતોની અને શરીરને ખૂબ શ્રમ પહોંચાડનાર વ્યાયામની મરખામણી અધિકૃત છે.

(ઇ) થીએટરમાં જે રીતે આજે થાય છે, એ જાતના લાડી-લકડી વગેરેના વ્યાયામપ્રયોગોથી તો વ્યાયામનો કદી મે પ્રચાર થવાનો નથી. એ બધા 'વ્યાયામ' નામને જ પાત્ર નથી. એમનું સ્થાન તો, મહોદ્ધામાં ખેડ કરનાર જાગૃતિવા કે કંઈક વધારે વ્યવસ્થિત રૂપના સરકમના ખેલો કરના જરા મે વધારે માનપાત્ર નથી. અજરાવતીના ઉત્સાહ વ્યાયામપ્રેરે મધ સાત્ર સુજરાતમાં આવ્યા દત્તા, પણ તેમની પેમાની જૂખને લીધે, અખે કાપકમ પ્રેક્ષણીય દેવા છતાં, વ્યાયામપ્રચારના હેતુ તરી નિષ્ફળ નીરડેલાં.

અને સામુદાયિક પ્રયોગો દ્વારા જ વ્યાયામનો પ્રચાર કરવો હોય તો આપણા આજના વ્યાયામ-અંત્રા અને દર્શકાઈઓ સાં ખેટા છે ? જોખીખીક સંમેલનોના નાના અવતાર જેવાં આ અર્ધી કોઝા ઉપકારક કે ઓછા પ્રેરણાત્મક નથી. માત્ર એમ મોટી જાણપ રાષ્ટ્રીયતાની ભાવનાની છે. આપણો દેવ કેળવેલો એ કેવળ આપણા આનંદ ખાતર નહિ, પણ

આપણા સમાજના, તે દ્વારા રાષ્ટ્રના વિસ્તર દેદની (આપણુ શરીર એનું એક અંગ છે તેથી તેની) દરના અર્થે જ-એવી ભાવના આ સંગ્રહનોમાં બાજ લેવારના મનમાં મોહાદિત વનગરિત રહે || જોઈએ. દરીકાપનું તરત જતો અગિષ્ટ નથી. પણ એ દરીકાઈ, રાષ્ટ્રને અન્ય પ્રાન્યો સમક્ષ ઉચ્ચ રથાને મૂકવાના પ્રયાન અર્થે નહિ, પણ કેવળ અંગત મદતો પધારવા માટે જ

કમચ એવારે એ અકારી વાગે છે આનું પ્રયત્ન રાષ્ટ્રીય તરત મનકેવળ મોહાપ્રમાં અભ્યુ છે. આપણા આશમ સિદ્ધિએ અને આશમસંગોના સંગ્રહો આનું તરત આપણી આશમ પ્રગતિઓના જીવાઈ શકે તેો કેવું સાઈ. (૩) આપણા શરીરનો ફેરોઆઈ મોકલો તેો વિચાર કરૂં.

(૪) આપણે આપણા અંગમાં વિરાટથી લખીય.

ફોટોગ્રાફી વિભાગ

ફિઝમની પસંદગી

ફોટોગ્રાફીના સામાન પૂરો પાડવાની કેમ પણ દુઝ નમાં તમે લગો અને તરત નાખો. લાલ, લીલા, પીલા, કૈતરી, એમ (વિવિધરંગો) આપણા ફિઝમો અંગ પોરોના પોરોથી અરૂર કપાડો તમે જોરો. આ બધામાંથી કઈ ફિઝમ લેવી એ પ્રશ્ન પછાને મૂકવે છે. કેટલીક વાર દુઝાવાર પોતાને લાખદાથી હોય તે કંપનીની ફિઝમો નેપવાને પ્રયાન કરતો હોય એ અકસ્માત ખરીદેલી અથવા બીજી બાનું. એકાદ ફિઝમનું પતિભાગ માટે જાણવાનું લીધે હમેશ માટે તે જ કંપનીની ફિઝમ વાગવાનાં આશ્વ રાખવા પણ ધમ્મા લલ-વાતા હોય છે આમ, ફિઝમ અથર પોરોના પ્રારાની સ્ત્રી સંગ્રહ્ય વશર ધમ્માના માટા મનદતા હોય છે.

મિનિઅ અને એલારિંગ માટે મળતા કાચોના ઉત્પત્તન (વશર માપડેલા રંગાવણ)માં પણ ધમ્મા પ્રકારો હોય છે. અને એની જ રીતે તેમજિય ઉપલવવા માટે વાજાની પોરો, કા-ફિઝમો અથર ફિઝમોની બનાવટમાં પણ કંપનીઓ અનેકવિધ ઉત્પત્તનો લગાડે છે. જુદીજુદી કંપનીઓની ફિઝમોનાં ઉત્પત્તનોમાં મુખ્યલક્ષણ, પ્રકારની અથર ઉપલવવાની રાખિ-આકૃતિ પ્રકારની પ્રકાર-Spectra of Emulsion to daylight or artificial light અને વિવધના વિવિધ રંગના વર્ણોરેને કંઈક નેરોટપમા લેવાની રાખિ-negrec of sensibility to many and various coloursમાં રહેલો હોય છે.

ફિઝમની પસંદગીમાં ધમ્મા અર્થેલો બલ કરે છે, કેમકે સામાન્ય રીતે તેમની માન્યતા એવી હોય છે કે અધુક એક જ પ્રકારની એક જ કંપનીની ફિઝમથી સર્વ પ્રકારની ફોટોગ્રાફી પ્રસ્તુતી કરી શકાય પણ આ માન્યતા ખોટી છે. જેમ એક ફોટા ફોર કામમાં આવતો નથી, તેમ એક ઉત્પત્તણ ફોર વિવધ માટે અનુકૂળ હોતું નથી. સર્વોત્તમ પરિણામ સહેલાઈથી મેળવવા માટે કામને અનુકૂળ ફોટા અને ફિઝમ વાજવાઈ છે. ઉત્પત્તણની લીધા જેમવધારે તેમ ફોટોગ્રાફી સારા અને

એમ પણ ધમ્મા માને છે અને તે કારણે સી વધુમાં વધુ રાષ્ટ્રી-ની ફિઝમો ખરીદવા દોરે છે. પણ આપણા જાણના એકસા-કરો માટે અકાદ ફોટા પોરો કે ફિઝમ બીજાકરી છે, એકવું જ નહિ પણતે વાજાનો સલાહબદેલી પણ નથી. ફોટોગ્રાફીના નિષ્પત્તો: પણ બને ત્યાંપુથી એાજી રાષ્ટ્રીના ઉત્પત્તણનાથી ફિઝમો જ ઉપયોગ કરવાની બલામળ કરે છે.

વળી એક રીતે colour sensibility નો વિચાર કરતાં અધુક વિવધો પાકવડેમાટે પેન્ટામટિક સાધનો લાખનાં આવ-રશ છે, પણ બધાં કોલ્પોપ્ર તે પ્રકારની ફિઝમો જ જ લેવાં એકલે એમ માનવું તે વાંચુ ખૂબી છે. વધુમાં વધુ લેખ્યાનાં વિષે માટે તે બે યોદ્ધામટિક ફિઝમ લલ છે. તે ફિઝમો વાખ-વામાં સુખમ હોવા ઉપરાંત બેરોરે તે વડે સહેલાઈથી સારાં પરિણામ ઉપલવી શકે છે.

તમારી પાસે એક જ પ્રકારનો ફોટા હોય (એમાં ફોટાનું હાંકલ આપોઆપ ઉપાડાસ થવું હોય અને તે રીતની કામવ રાષ્ટ્રમાં જોઈનેલી હોય) તેના બાંકલ ફોટામાં અકાદ રાષ્ટ્રીય થી ફિઝમો વાખવો સલાહબદેલી નથી. આપણા દેશમાં સુવેષાસ બહુ તીવ્ર હોય છે અને બેલસ ફોટામાં વહી મોટી રાષ્ટ્રી-વાળી ફિઝમ અરુપો કરવાથી નોરિલો બાવર એરોપોપ્ર વાળી આવે છે અને વિષે બપટે છે.

ફોટોગ્રાફીનાં સાધનો બનાવવાના રાઈવળ મશાફર કંપનીની ફિઝમો તેમ બે વાખો: પાંડુ ફોર કંપનીની ફિઝમમાં વળ પ્રકાર અધુક હોય છે (૧) અધુ જ પ્રકારી અને ફોર રંગને રપતો તેવી super sensitive panchromatic રાષ્ટ્રીય અકારી પાંડુ પીલા લાલ અને લીલા રંગોને એાજી બાનુરવ એવી orthochromatic અને (૩) લીમી બોર્ડામટિક ફિઝમ અથર પોરો. આ કમવાળી ફોટા કંપનીની ફિઝમો આ વાખની મળે છે: રાષ્ટ્રીય સુખમેનિસ્ટિય ફિઝમોમાં ફોર-રોમિંગ: ફોટા બોર્ડામટી .

આપણા કંપનીની ફિઝમોનાં નામ આ પાખે છે: આપણે આપણેલામ, આપણા અરુરોરેમ અને આપણા બોર્ડામટી.

તે ઉપરાંત જો, ઇન્ફર્ડ ગ્રાઈસ એમ જુનીયરની બનાવટની કિલ્મો બનાવવા વેચાય છે. કપડી કપડીની કિલ્મોમાં ગાયબડિયાતી કે બેનરતી હોતી નથી. દરેક પેતોભાતી વિશેષતા બનાવી શકે છે. એવે સારા માર્ગે છે કે જે બનાવી કિલ્મ કપર પોતાનો હાથ ખેસે તે જ કપડીની કિલ્મને હમોશ વધતી રહી તેની જ કિલ્મો વાપરતી એથી સારા પરિણામો નીવળવી શકાયો આગકા અને કોડાક કપડીની કિલ્મો વચ્ચે તફાવત પાડવો અને કાપને સારી ટોળી કહેતી એ કૃત્રતા છે, પરંતુ મારા અનુભવે દેખાડેલા બેન્ડ આ રહ્યો આપણા દેશની આગોડવા અને ગરમીના પ્રમાણને અનુરૂપ હમલસાન અને વધારે રિટક જણાય છે. ગેટવે કે એક જ દિવસે આ કાપ અને કોડાકની કિલ્મો બંનેર બિના ડેવેલ. ફરીએ તો આગકા કિલ્મોને ફિલ થાનાં ગોઝા સમય રહે છે. પરંતુ કારણ જણાવવા પ્રમાણે જણાવશો એ

કોરોઝો માટે ગોડી સ્પીડના ઉપયોગનો ઉપયોગ કરવો એ સવાલમત જણાય છે. તે દરિંગો કોડાક પેન્ટોનિક કિલ્મની વધારા વધારે નોંધતો આ બધું જાણે એમ કહેવું નોંધવું કે કોઈ જાણનાર બિશપાવને વળગ્યા વગર ભતગાનુસંધી જ હમનસાન માં ગુણવેય સમગ્ર પોતાને ફાવે તે, પણ એક જ કપડીની કિલ્મ વાપરતી એ કિલ્મો વચ્ચે

આ માગનું પરિણામ

આજ માગની દરીકાઈમાં ગાંધીના સમય નિસારાજ છે. છતાં 'કુશાર'ના વાચકોને આ નિસારાગ રસ હોનાથી અને તે અજ ગાલુ રહે એ હેતુથી પરિણામ નીચે મુજબ આપીએ છીએ. વહેલા અને ત્રીજા હાથને લાવક કોડાક ચિત્રો નથી. ત્રીજા હાથમાં 'ગોડેવુ'—સાઈ કસ્તુર સાહ (અમદાવાદ); મોદક સાત (૧) ગાંધી મોતીજો' સાથે કિલ્મતરાર મહેના (કસબી) (૨) 'ગોડેવુ' બાઈ અરોહ હર્ડ (અમદાવાદ)

નવાં પુસ્તકો

શુદ્ધકાંકા એખ-રમણલાલની મોટી ભૂતેરગત્થ લેખક-મોળીમે, મહેડાનાં પરાક્રમે લેલ ત્રિજાથ આપણી લોકકથાઓ એખ-મળામે, ટેકરીની વનસ્પતિ એખ ત્રિજાથ છ મૂળાંઓ એખ-મોળીમે, દારૂદન એખ-રાજ સાહ, ગિરીશભાઈની વાતાંઓ એખ-ગિરીશભાઈ, ઝગતુના રંગો એખ ત્રિજાથ, તારા અને દહો એમ-ગયત્રીમાઈ પેસ, કીમત દેશની પાંગ આના કેકેથી મંદોદરી લેખક નાનાભાઈ, ૦-૮-૦ જાળનાની શોધમાં અનુવાદક-નૂતનાર મો ભદ ૦-૧૨-૦, ગણાનુ પ્રકાશ. ૨૫. ૧ શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર બાનગર વાચન પ્રવેશ પોથી (પહેલી અને ત્રીજી) રચનાર-રતિલાલ રા અર્ધવર્ણ, નાગેરીસાળા રચનાર આગવાદ, દરેક ૦-૧-૬ મુદ્રાધ પુષ્પ વાદિયા અનુ મોતધનદાસ કદાનદાસ અમીન, પ્રકાશક સરસ્વતીદાસ વર્ધક કાર્ણાલય ભદ્ર આગવાદ, ૦-૪-૦ 'ચિટિયાધર' લેખક પ દરિસાર રામો, સિવિલ લાઈન્સ અમા, ૧-૦-૦, કુતીમ મહમદનાં કાંબો અને લેખો એખ-પ્રકાશક-કરીમ મદમદ માસ્તર નૂતનાર, ૦-૦-૦ પ્રિય આગમન એખ કોલક પ્રકાશક-સી જગદાસની કપડી મુગાઈ, ૦-૨-૦ વિરમલ મુદ્રિત એખ-પ્રકાશક-દેસાઈ પ્રકાશક-આઈ સે મણુરા, ગિદોર, ૧-૦-૦, ભારતી (પ્રથમ કોષક) એખ વાલક મોવિદલ દેસાઈ, પ્રકાશક-નવજીવ કાર્ણાલય આગવાદ તમા મુગાઈ, ૦-૪-૦, લિપિકલા નયા લિપિરચના વરિગિટ એખ નુવેળ વર્ધક ૫ ચીરીકર ભદ્ર, પ્રકાશક-અસરનિવાન કાર્ણાલય, મસાપુર કાનપુર,

દરેક ૦-૪-૦ અનુસાતનાં ભંગતનાં ગામડાંમાં પ્રકાશક-મામ મેવા સમિતિ બારડોલી સમરંગમળુની મુદરી અથવા મોગવ મહાદત્તી હિંદુ ધર્મભગિની' એખ-પ્રકાશક-કમળાસર વિશ્વનાથ રાજગુરુ, રાજપીપળા, ૧-૮-૦ અનુસાતી સાહિત્ય, એનું મન અને વિષે અન એખ-પ્રકાશક-રામગદ દામોદર શાહ, દાદોદ, ૨-૦-૦ મારીજનકથા (જવાદરાલ મેદર) અનુસાતીમાં હનારનાર-મદોદેવ દરિમાઈ દેસાઈ, પ્રકાશક-નવજીવ પ્રકાશક મંદિર આગવાદ, ૩-૦-૦, ચીવન તરંગ એખ-પ્રકાશક-મદોદેવ પ્રકાશક-મિતરનાથલાલ, સાનાક મુંબઈ, ૦-૮-૦, લખાનાની કેળવણી અનુવાદક-અગમોદ લાગ જાજાનદાસ મોળી મી એ, પ્રકાશક-પુસ્તકાલય સદાક સદાકારી મડગ વડોદરા, ૦-૮-૦, જનપદ એખ-મનુમાઈ લેખક ત્રી, પ્રકાશક ગુરૂદેવ અર નદાર્યાલ ગાંધીનંદ આગવાદ કુનુવલ એખ-વલ્લભત ૧ સાહ, પ્રકાશક-અરોહ પ્રકાશક મંદિર મુરસાગર વડોદરા, ૦-૦-૦, મુંબાઈ સુધાક-પ્રકાશક-નાગરદાસ દે પેસ, મળાડ મુગાઈ, ૦-૩-૦ મનન અને મનતોયો એખ-પ્રકાશક-ગનલાલ વિ ખાડગાળા, વાલી ક્રિયા ખાડગાળાની ચેરી મુરત, ૦-૮-૦, અપતસરિજા (અરવીવ સાદિય પુસ્તકમાળા ના ૨) નૂત એખ-કાકા કાલેલકર, અનુવાદક-ગીરીશ રામો, પ્રકાશક-આરતી સાદિય પેસિદ તરફની સરના સાદિય મડગ દિંદો ૦-૪-૦ પદાર્થ પ્રવેશિકા ૧-૪-૦, પૂર્વમીમાં પ્રવેશિકા ૧-૮-૦, એખ-પ્રકાશક-અવદન રાઓ, આગવાદ, રાજપુર મિદપુર ક ગુરુવન.

ગુજરાતી

સપ્તસિધ્ધિ

[અનુસંધાન ૬ ગણ્ય એકના પૃ. ૧૫૬થી]

પંદરમો દિવસ : ચતુષ્પદી શબ્દો અને શબ્દસમૂહો.

નિયમો:

[૮૩] ચાર અથવા વધારે પદોના અનેકા જે શબ્દો બોલતી વખતે સ્વતંત્ર રીતે ઉચ્ચારાતાં એ ચરણોમાં વહેંચાઈ જતા હોય, તેને પૂર્વાર્ધ લખી એ પૂર્વાર્ધના અંત્ય વ્યંજન વચ્ચે ઉત્તરાર્ધનો પહેલો વ્યંજન કાપ પાડીને લખાય છે; અને પછી એ ઉત્તરાર્ધનો બીજાઈથી લાગતો ભાગ જતો કાપ છે.

[૮૪] ઉપર સુચળ લખતી વખતે કોઈ ચતુષ્પદી શબ્દના પહેલા ચરણને અંત્યાક્ષર લોપવાનો નિયમ ૮૧ લાગુ પડ્યો હોય ત્યારે એ પાડવાનો કાપ પહેલા ચરણના લખાએલા અંત્ય વ્યંજનની વચ્ચે નહિ પણ છેડા તરફ પડે છે.

[૮૫] મિશ્ર ભાષા બતાવવા યોગ્યજેલા મત્રાંશા કે સંયુક્ત શબ્દોને, તેમ જ ઉલટા સુગટા બન્ને શબ્દોના અનેકા દ્વિકૃતિ બતાવતા શબ્દોને, ચતુષ્પદી શબ્દોના નિયમો ૮૩, ૮૪ લાગુ પડે છે.

[૮૬] કોઈ પણ શબ્દ ઉપરાઉપર એક કરતાં વધારે વખત બોલાય ત્યારે એ વધારાના દરેક ઉચ્ચાર વખતે તેની નીચે એક નાની આડી રેખા કાઢાય છે; અથવા ચિહ્ન જે એ શબ્દ મુલ જેટલી વખત બોલાયો હોય તેનો સંખ્યાંક તે શબ્દ પછી લખાય છે.

[૮૭] ઉપરના નિયમ સુચળ પુનરુક્તિ લખવા જતાં કોઈ શબ્દના પુનરુક્તિ વચ્ચે કોઈ પ્રત્યય કે બીજે કોઈ શબ્દ આવતો હોય તો એ શબ્દ કે પ્રત્યય પુનરુક્તિ માટેની રેખાને રચાને લખાય છે.

[૮૮] એક શબ્દનો અંત અને તેના પછી આવતા શબ્દની શરૂઆત એક જ વ્યંજનથી થતી હોય, ત્યારે એ પુનરાવર્તન પામતો વ્યંજન એક વખત જ લખી એ બંને શબ્દો બેઠીને લખાય છે.

સૂચનાઓ

(૮૩) ચાર પદોના અનેકા શબ્દો જેવા કે 'અહો-રાત્ર', 'રાજનામું', 'અસિદાન', 'ગુકસાન' વગેરે. વધારે પદોના અનેકા શબ્દો જેવા કે 'આગ્રહપૂર્વક', 'આવ-કારદાયક', વગેરે. સામાન્ય રીતે આવા યથા શબ્દો બોલતી વખતે બે ટૂંકે વહેંચાઈ જાય છે, જેમકે 'રાજ-નામું', 'આવકાર-દાયક' વગેરે. આવા શબ્દોનો પૂર્વાર્ધ લખવામાં અગાઉ આવી ગયેલા યોગ્ય નિયમો કામમાં લેવાય. પણ તે જની શકે એટલો સંપૂર્ણ લખાય એ જણે છે. એ પૂર્વાર્ધને અંતે સ્વર આવતો હોય તો પણ પછીનો વ્યંજન તો એ સ્વર પહેલાના વ્યંજન

ઉપર જ કાપ પાડીને લખવો જોઈએ. ઉત્તરાર્ધનો જેટલો ભાગ લખવો એને માટે ખાસ નિયમ નથી. ઓઝામાં ઓછું જેટલું લખવાથી એ ઉત્તરાર્ધ પૂર્વાર્ધના અનુપ્રાસે સમગ્ર સકાય તેમ હોય એટલું લખવું.

(૮૪) ઉપરના નિયમમાં ઉત્તરાર્ધનો પહેલો વ્યંજન પૂર્વાર્ધના છેલ્લા વ્યંજન વચ્ચેથી કાપ પાડી લખવાનો છે. એટલે એ કાપ વચ્ચેને બદલે છેડા તરફ પડે ત્યારે એ કાપ પાડેલા વ્યંજન પછી પણ એકાદ વ્યંજન લોપાવાનું સૂચન કરે છે. એટલે બીજી રીતે આ સમજવા યત્ન કરીએ તો છેડા તરફનો

વિહતાપ્રણેત્ર-વિશ્વપુત્ર, વિસ્તારપૂર્વક, સમ્મનન, સહેજસુપસર્ગ, સિમ્પરજીત, સોયેકયા, સમાજપૂર્વક, સમાજકલ્યાણ, સમાજવાદ-સમાજવ્યવસ્થા, સંમતિસ્થાન, સંમાનપૂર્વક, સુવર્ણચંદ્રક, સેવાસાની, સ્વપ્રણયે, સ્મરણ સભિ, હાથકોઈ, હાનિકર્તા, હિંદુસમાજ, હિંદુસંસાર, હુતરકળા, હૃદયસ્પર્શી.

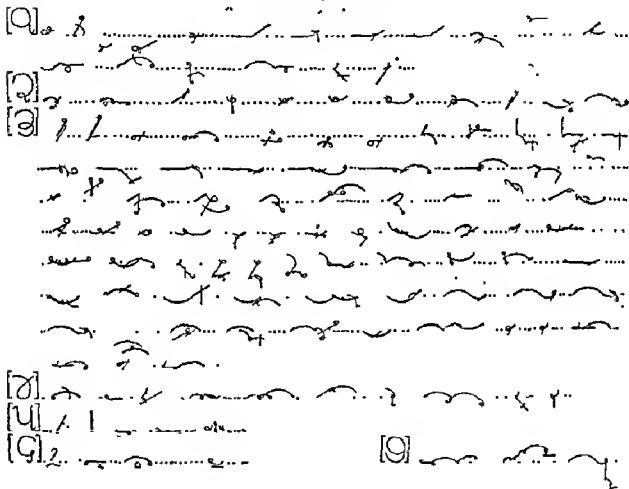
(૪) નિ. ૮૫ આશુ: [દ્વિકૃતિ] અસ્તવ્યસ્ત, આગતેમ, ખળખળાટ, નાનુમોડું, નાનુંમુઠું, ભેંગસેળ, વાતચીત, સહીસલામત, હડહડકું, હીલચાલ,

(૫) [નિ. ૮૬: પુનરુક્તિ] ઘણુંથણું. બ્યાંબ્યાં, ત્યારેત્યારે, વિચરિય, હા! હા! હા! હા!

(૬) [નિ. ૮૭: પુનરુક્તિ વચ્ચેના પ્રત્યયો વચ્ચે] એકનું એક, વારંવાર, સમ્યોસાય..., આમતેમ.

(૭) [નિ. ૮૮: એ શબ્દો વચ્ચે એક સામાન્ય બ્યંજન] ઇતિહાસકથાળી, રેફરેન્સ સાહિત્ય, સમાજજીવન.

ઉપાધરણોનું લઘુલેખન

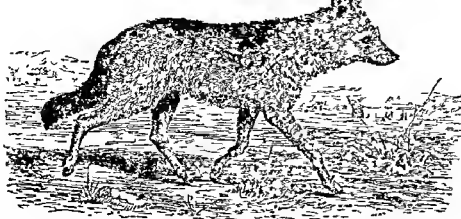

નવાં પુસ્તકો

સચિત્ર કાવ્ય સરિતા: લેખક-પ્રકાશક-મહાસુખભાઈ મુળ-લાલ, ત્રિસનગર, ૪-૦-૦૦; સિદ્ધહૃત (ભાષાન્તર): કર્તા અને પ્રકાશક-ત્રિલેખન ગૌરીદેવ વ્યાસ, મુંબાઈ સી. સી. ૧-૪-૦૦; લેનાચાર્યે થી આરમાનંદ જન્મશતાબ્દિ સ્મરણકથા: સંપાદક, મોહનલાલ દલસેંદ દેસાઈ; પ્રકાશક-લેનાચાર્યે શ્રી આરમાનંદ જન્મ શતાબ્દિ સ્મરણકથા સમિતિ તરફથી મનમલાલ મુનશી સાહ, મુંબાઈ તરો, મેડીલ નંબી બિહારીય ધાવધુની મુંબાઈ ૩, ૨-૮-૦૦; પુણ્યકથા: લેખક-દાનપાલદલપતરામ

કવિ, પ્રકાશક-નવચેતન સાહિત્ય ગૌરિ બુક્સ અમદાવાદ, ૧-૧૨-૦૦; શરદચંદ્ર (દસ્ય ત્રિઓકા નાટક) લેખક-પ્રકાશક-દિપતલાલ નં. શુક્લ, સોનતીનાથના પાટાની પાળ, બારી પાલે થર નં ૧૦૧ પીપાંડા અમદાવાદ, ૦-૧-૦૦; જીવન અને સાહિત્ય: લેખક-રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ ગ્રંથ. એ, ૨-૮-૦૦ તથા સુવર્ણ રજ: સંપાદિક-શ્રીમતી યાળા ગજમુલક ૩-૦-૦૦; એનેના પ્રકાશક-આર. આર. શેઠની કું કેસવાથ પ્રિન્સેસ રોડ મુંબાઈ ૨.

એક અભ્યાસી ને અનુભવીની કલમે લખાતી જળજંગલની શ્વમૃદ્ધિની પરિચયમાળા

વન
વગડાનાં
વાસી

શિયાળ

‘ના હું તો ગામડા’.^૧

—લલે, ગામો ગર્દભગજ, ગામોનો તમને પૂરેપૂરો લક્ષ્ છે અજગાળી એકા જેની રાત. શાત વાતાવરણ નિર્જન એકાન્ત સ્થાન સાથે ન ગીતનો વેત્તા પ્રિય વયસ્થ. આ બધું હોય ત્યાં કાઢને પણ ગાવાનું મન ચક્ષુ આવે પણ મહાપુરુષ, તમે શેરડીનું ખેતર કા શોધ્યું? સ્વભાવે વન-પતિબક્ષક છે, એટલે મારનું જોખમ વહેરાંડીને પણ વાડ ભાગી નાખી ચરવા કાળે તમે તો ખેતરમાં પેસો પણ નમાગ બેજો શિયાળને શીદ ખેંચો? એના મુકાબા દેવને તો કહ્યું ખાધે પાકવે નહિ. તેમ તમારી મોગન પણ એવી—માફ કરવો—આકર્ષક નથી કે શ્વનું જોખમ હોય ત્યાં ચે છે છેડવી ન ગમે લારે શેરડીના સ્વદથી લલચાઈને તો એણે તમારો અકારો સાથ નથી શોધ્યોને? પણ શિયાળ શેરડી ખાય? કે પછી પાક લખનાર જુદો?

શિયાળ છે તો રદભાવે જ માસાદારી કુણ, જરદ, તાળુ, કોહેલું—મને તેહુ મામ પણ એમને ખપે છે. લાગ મળે તો કુરકુરીઆ, લવારા કે મરસ પીવા પણ ઝડપી લે. વખતે ખેતરમાં ઝાડે ટાંગેલા જોવામાંથી નાના છોકરાં પણ ઉપાડી નવ અમાગ ગામના મમાણમાં દાટેવા છોકરાના મુઠા જોઈ કાઢીને ખાતા તો મેં એમને અનેક વખત જોયા છે. છેવટે ઘો, કાચડ અને શ્વત ખાઈને પણ ચલાવી લે. પણ જુખ્યા રહેવું એમને નખોડવે. એટલે એમાનું કંઈ મેં ન મળે તો એ ગામ કરતા ઉકરડામાંથી ઊણું પણ વીણી

ખાય. એમને અભાવે વન-પતિબક્ષક જનતા પણ એમને ચાર નથી લાગતી ફળના એ લારે શોખીન.^૨ એમા મેં જોય તો એમને ખૂબ ભાવે પાટણના પડને મદસ્ત-વિગ તળાવની પાળે પથગએલી વાડીઓમાં અને જોય ખાસ લાટકના ત્યારે જમીન સાથે ધ્રમરાની જોરડીઓ પગના મીઠમીમ પાકા જોગેલા જેવા વડજોર ચોરી ખાનાસ શિયાળની વાતો અમને વાડીવાળા વારડીઓ કરતા શેરડી દેખીને પણ એમની દાદ સળકે છે. પણ અમારા ઉત્તર ગુજરાતમાં તો શેરડી ક્યાંથી ભાજે? એટલે કુણી નરના મીઠા ઝાડ ચૂસીને એ ચલાવી લે છે.

આવા ઉભયભોજ સ્વભાવને લીધે, શિયાળ એના વર્ગના^૪ અન્ય પ્રાણીઓ (વરૂ અને લોકડી^૫) થી ભુલુ પડે છે. આ બંને અને કૂતરા એના સંગોના. કૂતરાનો તો વશ જ શિયાળ અને ગરમાથી ઉત્પન્ન થયો છે એવી જે માન્યતા પ્રચલિત છે, એ એના કૂતરા સાથેના અત્યંત સામ્યને ઘીધે જ.

ગામના અન્ય પશુઓ પામે જે સ્થાન ફૂનરાનું છે, તેવું જ આરંભ પશુઓમાં નિષ્કૃષ્ટ સ્થાન શિયાળનું છે. અને તિરસ્કૃત, દડધૂત, અવમાનિત. છતાં બંનેની ઉપયુક્તતા, આપસ્યકતા અનિવાર્ય છે. બંનેનું રહ્યા

૨ ‘ખાડી ક્રાફ્ટ’ની વાતમાં શિયાળને ફળનો ગોળ પ્રતિ-ષ્ઠિગિત છે.

૩ અંગ્રેજનાં Jacob, પારિભાષિક સજા Canis aureus ૪ Canidae

૫ Wolf ૬ Fox આ બંને પ્રાણી કચ્છ અને મહીઆ-વાડમાં અનેક સ્થળે નજરે પડે છે. ગુજરાતમાં પાલણપુર તરફ સમજાય છે, પણ ગાસ જેવામાં નથી આવ્યા ૭ કૂતરા પેટે શિયાળને પણ દડકતા લાગે છે.

૧ સરકારી વાચનમાળાની પાંચમી એપ્રિલના તરમ પાઠનું પરીક્ષા માટે રહ્યું કરતા વિવાર્થને આભારી લેખ

કુદરતના ભંગી: અનુશય ખાનારાં, યંત્રોને મનુષ્યનો સદવામ ખૂબ ગમે છે. માત્ર કૃતશં માગમાં રહેનારા: સારિ શિયાળોના વસવાટ મુખ્યત્વે ગામના હિરકામાં કે સોમાડે; લામ ફાવે તો ગામમાં ચે પેસી વ્યથ. છતાં યંત્રોના રેવભાવ જુદા. કૃતશ માયાળુ, દિમ્બત-વાળા. શિયાળા બીકણ, નરંમ, શરમાળ. સંતાતાં છૂપતાં ફરે છે. વળતે સર્પદાય તો મુકડાં જેવાં નશ્વલ થઈને દોંગ કરી જગીન પર પડી રહે છે. આદારોપાદાનની વાત બાદ કરીએ તો બીજી રીતે નિરુપદગી, નિર્દોષ; વર અમર ચિત્તા કે નાર જેવા રંબલ ન કરે. છતાં એમનાં દુર્ભાગ્યે મુદિના આરંભકાળથી એમની મણના ધૂર્ત, ખલ અને પરાપછવી નરીકે ચની આવી છે. પ્રકૃતિને જોળે પડેલો, કહેવાતો કચરો એના મન પ્રમાણે સાફ કરવામાં સંદેવ નતપર છતા, આ નિર્દોષ ભગીને વનકથામાં ચીનરાય એટલા કાળા રંગે ચીનયો છે. આદારની આશાએ, કંઈક દૂકડો મળશે એવી લાસ્યે એ વાધ સિદ્ધ જેવા દિસતમ પડ્યો પાછળ ભરો, વાધ વગેરેને તો એની પડી પે ન હોય. એમાં પણ ચિત્તા તો એમના જ-મના વેરી: કેટલાયે શિયાળ ચિત્તાના પેટમાં પડી ચૂક્યા દશે છતા કહેવાય એમ કે વાધ સિદ્ધની શિકાર ગોધી શાયનારા જ એ અનુ-ચર. આ થોડો અન્યાય છે ?

શિયાળોને નિકટનો પરિચય છે, તેને આમાં અનિશ્ચયોક્તિ નાંધ લાગે. એનો દેખાવ કંઈપે નથી તેમ એનો જુખારો રંગ, એનેરી ગાયવાળા વાળ, ગુચ્છવાળી પૂછડી, લાણુ મો, દૂંકા કાન—આસ આકર્ષક પણુ નથી. નિકટ આદારને લાંધે, ગોધ પેટે એના શરીરમાંથી અત્યંત હિરકટ, અસહ્ય દુર્ગંધ પણ નીકળે છે. છતા એટલા પરથી એના અન્ય સદૃશ્યો દંકાઈ જ્યાં ન જોઈએ, એમ હું માનું છું.

પૂર્વમદરદિન શાંત ચિત્તે ચિચાર કરતાં લાયકો કે આમાં નથી હોય એનાં રૂપરંગનો કે નથી એના આદારવિદારનો. એની અવનત દસાનું ખર્ચ કારણુ તે એનો નિશ્ચિત 'સ્વર'—ગોલી છે. લખાનક આર્ત રૂપે થતો એનો ચિત્કાર ગમે તેવાં દિશનપ્રગ કે જડ હૃદયને પણ કંકગાવી મૂકે છે. એક જોડે; એનું સાંભળી બીકતું, ચીનતનું ત્રીકતું—એમ એક પછી એક ગોલતાં વ્યથ, દિશાઓ ગતવતાં વ્યથ; એક દિશામાંથી આવતો,

આપણી પાસે ચૂકને અન્ય દિશામાં આવે લય પાળી જતો એમનો આ ચિત્કાર, સંકષ્ટકાળે કે શ્વાભ્યુદયે, ભારતવર્ષના એક ખુલ્લેથી નીકળી યીજ ખુલ્લે, રામે-શ્વરથી ઝંઝોની અને દારકાથી જગલાથ, દરેક જ પથ-સાધ જતો, ભારતવર્ષનું હૃદય ભેગી આરપાર નીકળી જતો, આપણે કદવનાળે સાંભળીએ છીએ.

એમની આ પ્રકારની પરપ વાળીને ગેરલાભ લીધો સહૃદય છતાં સો-દર્શપૂજક કવિઓએ અને માત્ર અમર્યમા જ શ્રદ્ધાવાળા શાકુનિકોએ. ધૂર્ત, શદ, ડરપોક, ખુની વગેરે વિશેષણો આપીને સંતોષ ન થયો એટલે કવિઓએ એને વધારામાં ચીનયો જવાલાખુબી: ઉલ્લાસુત! રહે છે કે મધ્વરાત્રિએ શિકારી શોધમાં ફરતી શિયાળ 'વાસે' ત્યારે એના મોંમાંથી અંગારા ખરે છે! પછી તો કદપતાની પરંપરા ચામી, કાષ્ઠ એ કલ્પે કે આવી વચ્ચાણ શિયાળ તો દેશનો નાસ જ કરનારી છે. યીજએ તર્ક દોડાવ્યો કે 'ના શાધ, એના મોંની ઝાળ-ઉલ્લાસ અજવાળે તો એ માંસ શોધી શકે છે: એ તો એના આદારોપાદનનું આ-વરચ સાધન.' આવા બીપણુ આરોપથી કંકળી કોટલા અન્ય સહૃદયે ખુલાસો કર્યો કે: તમે બંને વાત વધારીને કહેા છો. વારતચિક રીતે તો આમાં તવાઈ જેવું કશું જ નથી. મૂંઝે, અગિ વગેરે પેટે એના મોંની લાળને લાંધે નીકળતી 'જવાણા' પણ શિયાળોના સ્વાભાવિક અલંકાર જ છે; એમાં કશી ભયંકરતા નથી.

કવિઓની આ કલ્પના જેવી જ એક માન્યતા આજે પણ હિતર યજ્ઞરાતના કેટલાક ભાગમાં પ્રવર્તે છે. મને માન છે તે પ્રમાણે આવી અજવાલા શિયાળ 'દાહીડી' નામે જાળખાય છે. પણ આવી 'જવાણા' જોઈ હોય એવી કાઈ વ્યક્તિ મારા મનુષ્યમાં નથી, તેમ આજે આદિકાર ચવાની શક્યતા પણ નથી.

શિયાળ કાળી હાતરે તો આ થાય અને સામી જોલે તો પેલું થાય. 'આદિ આદિ આદિ' જોઈ નાજે તો અગ્રિયા, 'ટા ટા ટા ટા' સ્વરથી મરણુની આગાહી, 'ધિમ્ ધિમ્' નાદે અનિદ મૂચન—વગેરે અનેક કદવના-

૮ ૧૬ ૧૬. નવમુગ્ધાન્કાલિચિત્તાનિગમિ:

મ વાળને રાત્રવચ: સિવામિ: ।

૯ કેટલેક રથને ચીનરીને 'પણુ' 'દાહીડી' રહે છે

મા શાસ્ત્રિને ગચ્છતા ડોડીને આપણે શિયાગા ॥
એક અનિષ્ટ અને વિગિષ્ટ સ્વરો પચિત્ર પ્રગો
એ સ્વર તે શીઆહિ શીઆહિ' ૧૦ જગારે જગારે તા
કે ચિત્તો નિકળ્યા હોત ત્યારે જ શિયાગા આમ મો
છે એની એક માન્યતા છે, પણ અન્ય અનુભવીઓ ॥
મતે તો આ સ્વરને અને વાત ચિત્તા ॥ આગીપને
કશો જ અનિવાર્ય મંદિ નથી માત્ર ગોઠુ જ માન્ય
કે એ ખૂબ ડરન માટે જ આમ શીઆહિ શીઆહિ કરે છે
પછી તે સારની ણીક હોય કે કૃતગતી

ગમે તે હોય પણ શિયાગા ॥ દીર્ઘ સ્વરે ચતા
ચિત્કારે પામે ઝગમગા વિકટ દાસ્ય પી ભયકળા
પણ દનાઈ જાય છે એ ॥ કડગા નૈમગિક કટુતા
નથી છતાં અગેકવાર ઉચ્ચાંગતા સ્વરો ॥ પર રા
માર્ચીની પજોતે કડવો વિતાઈ ॥ સાલગના પ્રકૃતિ
ને ખોળે ચતા સદાગતા પડ્યા સાબગતા હોહજો, એમ
આપણુ હૃદય સંધાઈ જાય છે

જે કોના રાગમાં નથી, જે કોના આચરણમાં
પણ અપતમ અગે છે, એ ॥ દાગુના શિયાગા
સ્વરમાં મૂકવામાં પ્રકૃતિએ શી દાણી તી રી દગ અતો
કોણ કહી શકે પણ કોથી આ અત્યંત ઉપકારક રણુ
ભગીકર્મને ચોગે દડધૂત ગમેના ગરીબ પ્રાણી ॥ જવ
મા ॥ આ ઉમેરો થયો છે એમ છતાં તે એકલ પ્રકૃતિની કુ
ઉદાસજિત્તિની કેટલી નિરુકુશતા તો ચો અન્યાય

૮ ને ૯

૧૦ વખતે રાહડી' નામ આ સ્વર પાંચી પણ પડ્યુ હોય
સરફતમા શિયાગાના ફરફ ફરફ વારે નામોનુ મૂળ પણ
આ સ્વરમાં જ હોય

પોતે અમણુ હોવાથી મહ વિદ્યાર્થી પ મેથી એક મણુએ
માત્ર લખવો પણ એ લખાઈ ત્યાં કે તરફ કોને એ
વાચ્યા વગર તાગડતોળ પોત ન એ ॥ જોનારે એ વિનાશને
કયુ ને એ મગાણે કાગળ તે પી પામેથી લઈ લીધો પછીથી
ધનુ ડોશીએ એમ કરવાનું કારણ પૂના જોલે જલાય 'અરે,
એ તો મારો ખાનગી કાગળ હતો

વરસાનુ બહુ સખત તોફાન ની જતા લોજગા ચતેવા
એ મુસાફરાઓ એક બોલો, 'આપ ૧ લોજનુ મકાન
પડ્યુ કય રહ્યુ છે'

તેમા આપને શું ? જવાબને આપને બાહુ એ પવા
બધાએલા ડોએ મદદ આપવા નહિ ॥ મદેતા બીજ મુસફર
ગોઠુ મામે કોડી લીધુ

જીવનનું પરોઢ (અનુસાન પન ૨૨૪ પી)

દોઢ ૧૨મ પહેના જે સ્ત્રીમાં આમ આ પા
દના એ જ જર્મન નાઇન પી નાન ડીળા ચગા રનાવામાં
ભૂગમની મોમા ॥ સ્ત્રીમનમાં જ અમે જોઈ એમને
મને ખૂબ મજા પડી જુના ખનાગી નાગ, દાક્તર
એ જધાની ફરી એગાળાણુ કરવા નાગો ॥ એન્જિન,
ડાઈલીંગ ડમ, ગરુ મોડા નખવા પી જગ્યા કેઈ ॥
એમલે કે માલ ગચ્છા એક જગ્યાએથી નાંચ જગ્યાએ
મૂનાના પડા, પગ પડા દગાડી કે કોઈ અને ૧ ડી
મજની લાગતી પાછપો ગધુ દું જોઈ નળો મોમાની
સ્ત્રીમન ના પી હોવાથી એમા જોડીગો પણ ॥ પી
દતી અને મે રધારોથી વધુ પધારીનાળી મીજા નર્ગ ॥
એકે જોડી ન હોવાથી આ વખતે પદના નર્ગ પી
એમ મોગી જો ૧ અમારે મારે નિયત ચઇ દતી
એ જોડી પણ મેં ઝીજીવનથી તામી

સ્ત્રીમરોમાં પાચથી માત્ર માગ હોય છે જુ
માગ તો પાપી પી ડિમે રહે છે ॥ મેના માગમાં માત્ર
જગના ભડકવા હોય છે એ ॥ ભડકવામાં એજાળી
દના જાય તે મારે ઉના તુનક ઉરથી દના ભરી
જનાર એ જનકુ ભૂગણુ અમારી એ જોડીના એક
ખૂણમાંથી પસાર થતુ દતુ એ મને જરાયે ગમ્યુ
નહિ મેં પ્રવરત તો કમો પણ એ જનકુ પોપા જેડુ
જુગણુ કોઈ રીતે દૂર કરી ચકાય એવા સ્વતો મને
જડ્યો નહિ આપની વખતે જે મેં જોડી અમે
વાપરતા એ પણ દુ તપામી આપો પણ ફરફ દનામ
માનો જોડો અગીએ મરન ચિત્રો, પાપી ॥ નમ
રમેરે એમા ન દેખ્યુ એમને છેરે ઝગારી જ જોડી
સર્વોદ્કૃષ્ટ જે એમ ॥ મને કયુ અને મીજા અવતોમના
પરા માડ્યા ત્યાં વખત થયો ને સ્ત્રીમનુ જુગણુ
વાગુ દું ઉના તુનક પર ગયો અને માગ ભા
તથા જીજા કુદગીઓ અને રોડીઓ રામેથી નિર્ણય
વેના દના તેમા જાલો થોડી રારે પીનુ જુગણુ રાગુ
અને મુસાફરીએ ન આવનારા લોકો સ્ત્રીમન પરથી
ટપોચ પીએ જોડી ગયા સ્ત્રીમન પર ચડવાને માટે ની
મીડીએ પણ પિપાડી નનામા આ પી અને સ્ત્રીમ ને
જીજા રત્નોગાથી મુકત મગાની શરૂઆત થઈ, જે પી
ત્રીનુ જુગણુ રાગતા પી નાથે સ્ત્રીમન નાના નીકે

(આહ)

મણુદાન ગાંધી

સં

જેમાં લોકસમુદાયમાંથી મળેલા જોવાતેવા જ્ઞાનપરથી લક્ષીગણીને પંડિત ધવાની મહત્વના અને લાવનગર, રાજકોટ, જુનાગઢને ગીરનાર રખડી, વાસ્તવિક જગતના કઠોર પરિચય

યોગો મનુષ્યને થોડે છે. પ્રકૃતિ સંયોગમાં મળેલી છે છે. વિવેકભુદિવાળો માણસ એ સંયોગને આનુકૂળ બની, નિર્મિત જીવન સુખી બનાવી, મુક્તિ-માર્ગમાંથી અને છે. વિવેકશૂન્ય જીવ એ સંયોગને પોતે પ્રાપ્ત કરેલા સુખ કે દુઃખનો પ્રસંગ મળે છે. સુખી સંયોગનો એ દુરપયોગ કરે છે; દુઃખી સંયોગમાંથી ગત્યવા અનેક પ્રકારનાં નવાં કંઠો રમીને જીવનને કર્મજાળમાં બાંધી દે છે.

ફસ કે અગિયાર વરસની મારી ઉમરે પિતાજીનો દેહાંત થયો. ગામડાનું બ્રાહ્મણ કુટુંબ આદરમાં આવી પડ્યું મારા મોટાભાઈ નિર્વોદ-વાદક બન્યા. કાચી યથે ચિંતાનો જોએ લઈ અમદાવાદ રળવા ગયા. હું ઘેર જા પાસે એકલો રહ્યો. ગામમાં નિરાશ નહિ. ટોટક માછલ દૂર પીએ ગામ લાલ્ચના જતો. જીજી ચોપડી પૂરી કરીને ત્રીજીમા ગયો એ વખતે શાળાના શિક્ષકની ગદસી થઈ. જીજી મહેતાજી જે આર મહિના સુધી આન્યા જ નહિ. શાળા બંધ રહી.

મારે તો મોજ થઈ ગઈ. આખો દિવસ લટક્યા કંઈ ગામના પાદરે નદીમાં નદાવાની લહેર નહતાં શાકું એટલે ઝાડ ઉપર ચડીજીતે. આ જ કાર્કશમા દિવસ પૂરો થતો. જીજીવારી જા જોળીજોળીને ચાકે પછી જરૂં નહિ. અપેરે જુગ લાગે લારે અને સાંજે આંધારૂં સાથ લારે જ થોડું જાડું.

ઘણી વાર ઝાડની ટોચે ચડીને કે ધારના પત્થર ઉપર જોડીને વિચાર્યાં કરે, કે આમ સીધાને સીધા આલ્યા જઈએ તો ધરતીનો છેડો આવે કે નહિ? દરિયાને સમઠે કાઠે કેવો દેશ દશે?

ગામમાં એક લુદાર નવો આવ્યો. એણે તો આખા ગામના છોકરાઓ મોલી લીધા, રાત સાથ કે છોકરાઓનું ટોળું બને. લુદાર વાતો મારે. એ ત્રણ દિવસે એક વાતો પૂરી કરે. મને તો એવા રસ પડ્યો કે સૌ પ્રથમ જઈ પહોંચું.

વાતોઓ મુખપરે રાજકુંવરની કે રાગની, વાલિયાની, વણજાગ અને જાડુગરની કહેવાતી. રાગની વાતમાં આજુબાજીની રાણીનો કુંવર તો આવે જ. જાતમહેનતથી અને શુદ્ધિગળથી મક્કામનોરય અને

વાલિયાને એવા દીકરા હોય જ. તેમાં એકાદ શુદ્ધિ-માન છોકરો આપખળે સંપત્તિ મેળવે. વણજાગ આકલ મેરીથી રાગને ચ દગવે. જાડુગર કોઈને મરી નાખે. એ મૂત-અકિનો પુત્ર મોટો ચઢને દેશપરદેશ લાડકે. શકિતશાળી બનીને જાડુગરને મારે.

કુંવર હોય ત્યાં કુંવરી હોય જ. વણજાગને રૂપ-વંતી દીકરી ન હોય તે અને જ નહિ. પણ એ બંધા મિત્રજુઆથી હું તો આપકર્મી અને જવાદારી જતાવનાર પાત્રો ઉપર ફિદા થઈ જતો. રાતે સૂતી વેળા બિંધ આવતાં સુધી એકાદ આપકર્મી પાત્ર બનીને આમ કરે-તેમ કરીની રાત્રિ રચતો.

ધરમાં પિતાજીનાં સંપૂર્ણ પુસ્તકોનો દગ પડ્યો હતો. એ સાંજે જોઈને વિચાર્યાં કરે, કે હું જે દૂર દેશ ચાલ્યો જઈ પૂજ્ય લાલુગણું અને મોટો પંડિત ચઢને ઘેર આવું. પેલી વાતોનાં પાત્રો આંખ સાંજે નાચી હોય.

મારા રવાનજાગમાંથી એકલ નિર્ણય કરી રાક્યો છું કે વાતો એ આગલાકીના પાટા સગી છે. બાળકોની જતિઓ એ પાટાઓ ઉપર દોડી બન્ય છે. માખાપો અને શિક્ષણસંસ્થાઓ ધારે તો બાળકોને યથાનિશ્ચય કેળવી શકે. શિક્ષણસંસ્થાઓના આધાર રાખી ન શકાય. પણ માખાપોએ તો બાળકોની અવરજ કાળજી લેવી જોઈએ. બાળક વાંચતું ઘાસ કે તરતજ એના હાથમાં ચોખ વાતોઆલિય મૂકી દેવું. એની પસંદગી કરવાનું કામ જરા અપકર્મ છે. કેવી વાતો કેવો પ્રભાવ પાડે એ જોવું જોઈએ. બાળકો મારે લખાય તે બધું બાળકોને વાંચવા જેવું નથી હોતું. બાળકો મારે વાતો લખવી એ અધરામાં અધકે કામ છે. સારા ગણના લેખકો પણ તેમાં મક્કા ન થઈ શકે.

મારા બાળજીવનમાં વાતો દ્વારા પડેલા પ્રભાવ દહ અને સાંભરે છે.

મેં નિર્ણય કરી લીધો, કે ઘેરથી ચાલ્યા જવું. કોઈ મોટા સહેરમાં જવું. મનેતેમ કરીને નિર્વોદ કરતાં અજ્ઞાસ કરવો.

બાળે કહ્યું એ તો બાળે જ કેમ? અનુપયા રચાનમાં, અનુપયા લોકોમાં આપણું કાણુ? આ એનો વિરોધ હતો. છેવટે દીકરો બહુગણીને આવશે તો

કાંક્રાને વગ થઇ હું દોરી લોટો લઇ નીકળી પડું છું
પછી પાછો મારી બાની વત્સલ હૃદ મેળવું છું એ
સુખી થશે એ દિતદષ્ટિએ બાએ જરાની રમ આપી
મેં બોળી માને સમનવંધુ, કે શહેરમા તો મોગ
મોટા શેઠિયા લણનાગ વિદાયગિરિને રાણી મદદ કરે

હું એક પોટનીમા એ કપડા અને લોટો બાપી
તૈયાર થયો બાએ મારા હાથમા બે ગિયા ખર્ચાના
આખા ચારી નીકળ્યો આપા સુધી જા રખાનવા
આખા 'સાચ રત્ને બેગ' કહ્યું અને મેં સામે જોયું
બાની આખમાથી આસુ ॥ છુદ ટપકતા જોયા
માતાના વાત્સલ્યના એ પ્રતીક હતા માતૃહૃદયના
એક ધનકાર સાથે અધાગ વાત્સલ્ય વહેતું કેણ
મારી રહે ?

બા પાછા વળ્યા હું ગતે પડ્યો ક્યા જવું, શ
કવું એ કઈ રિચારું નહોતું ક્યાક જવું એ જ એક
વિચાર મારી ભૂજોળ એકદમ સગ દત્તી આમશને
એક ડોચી ધરતી ગર થાય હોડા આવે લાથી પાણી
આથે તે આકાશના ધીમ્લ છેડા સુધી આકાશ ઉપર
ભગવાનનું રંગ અને નીચે પાતાગ દેશ દેશ આ
પામા મુજરાતી મિનાય ધીંગલા રા રા રા લોડો
હોય કે કેમ, એ ખજાર જ નહોતી દા, એક ખજાર
દત્તી, કે ગાના ઠી ચો દાહલોને ભગવાની સરકૂત
લાપા જીવી આપણા લોકમમદમાથી મળેલ આ જાન

ચૈદ માઇન દૂર એક ઝેસનનું નામ પા' હતું.
લાથી લામી જરાય એમ રજ સાલળી મળેલો ગમ,
લામી જવું અને અછન હોશિવારીથી લણવું એમ
હરાન્ય તોફા. કળતા ત્યારે ગામની, પાડોસની કે ઘઠી
ત્રીઓ 'લામીની શુળી એ ચડાવતી એ લામી ગરણ
માથી દો કે ?

ઝેશાને રત્ને ચાનના માડેયા
એટલું તો જાણ્યો દત્તો કે આ રત્ને ઝેશન
જવાય ગામના કોઇને પછીને તેને કઇ પણ સામે
મરાય પૂઠાનો મોઢો ન આ લેવો એ નક્કી કર્યું હતું
ચાનના ચાહતા એક ગામને પાધર પહોંચ્યો એક
પીપર નીચે ચાર પાચ જણ ટોળુ રાખીને જાણ દત્તો
'રેશાનો મારો કયો ?' મેં પૂછ્યું
'ઝેશન જનું છે ?' આશ્ચર્યમાં ચારને એક
જણે મને પૂછ્યું

મારી સફર [૩]

'હા
'ક્યા છે ?'
'લામણ'
'તો માણુ' નકર આટલો સોકરો મારી નીકળી
દો ?' એકે કહ્યું
'યુ જશો મારજ ?' ધીમ્લે પૂછ્યું
'મારા મામા ન્યા રેસે' મેં કહ્યું
'મામાપ સે ?' કોઇએ પૂછ્યું
'છે' કહીને દેડું વાળ્યું.
કાઠિયાનાડો પ્રગળન મને એમ છોડી દે, એ
ન જાને' ટુટાળી, બને તો બાપદાદા ઠી અને છેવટે
સગા સગાં ઠી પણ હકીકત જાણના પ્રયત્ન કરેજ.
'મામાને ત્યા કામ સે કાઠ ?' વળી પૂછ્યું
'હા' કહીને હું ચાનના માડેયા

જાએ -લો હોત તો કેણ જાણે યુ યુ ય પૂછી
નાખત કાઠિયાનાડમા અમુક પ્રકારનો નવર નહો
તેય છે કામકાજ કઇ નહિ નાગ ગેમ નખત કાપ
વાનો કઇ હોશ શોધી કાઢે, તેમા મુખ્ય કુધરી
તેય છે અજાણ્યો કોઇ ગણ આવે તો એના દાદા
પરમાનો દત્તિદાસ પૂઠામા વખત ગાળે છે જે ઠી
સાથે કઇ મતન ન નહિ, એવો રસ્તે જનાર સામે
મને તો ય પૂછી નાખે 'ક્યા જવું ? ક્યા મહેવું ? યુ
જશો ?' ઉત્તર નિદમા રત્ને જનારને 'ક્યા જનું ?' એમ
પૂછું એ અમજના ગણાય છે

બે ચાર ગાઉ ચા'વા રાહી માનના ગાડા ઝેશને
જતા મળ્યા તે ઠી માથેસાથે રેશને પહોંચ્યો ઝેશન
જોવાનો આ પ્રથમ પ્રસંગ હાથશે (સીમન) પડે
એટલે ગાડી આવે, લીલીપીળી ધન ગતાવે, એવુંએવું
સાબાજેલુ ધારીધારીને રેશન જોયું. મારા કદના
જમતમા મેં એક રેશન ગ્વી રાખ્યું હતું, પણ તે ઠી
સાથે આ વાસ્તવિક ઝેશનનો આધાર પ્રકાર મળ્યો
નહિ જો મારી એ ક'પનાનો હું દડાચદી હોત તો
કદો દેત કે 'આવું રેશન ટોડ જ નહિ' જાજ મને
અમજાય છે કે મનવ્ય' એ કદનાનો ટીકરિલુ રાઈપ
છે કોઇ પણ મન ય'નો દગાચદી બા છે, ત્યારે જે
નિષે મન ય ગધાયુ હોય એ જ નરતુ પ્રત્યક્ષ થતા

તેને રતીકારવા ઇન્કાર કરે છે. જગનના બધા વાદ-વિવાદોનું આ મૂળ. કદપના અને તર્ક વિના મનન્ય બંધાતું જ નથી.

માડી આવવાની તેવારી ચાઇ. દીક્રીટબાનીએ બીક જતી. દીક્રીટનું સ્વસ્થ જોવા હું જારી પાસે ઊભો રહ્યો; એ પણ મારે મન નગાઇની વસ્તુ હતી.

દીક્રીટ લઇને બધા રોશનમાં જતા હતા. માડી હમણાં જ આવશે એમ સાંભળ્યું. હું પણ બધાની પાછળ રોશનના આંગણમાં દાખલ થવા ગયો.

'ટિકિટ?' જારએ ઊભેલા કોઇએ મને રોક્યો. હું સમજી ગયો, કે દીક્રીટ તપાસનાર છે.

'ભાઈશાળ હું આલખ્ય છું. ગરીબ છું. લાડીએ જતું છે.' એમ કહીને મેં મક્કન મુસાફરીની યાચના કરી.

'ઓ... અહીં ધમોદા માડી નથી ચા.....લ નીકળ.' દરીને એવો ખરાડો પાડ્યો કે હું નાડો. આલખ્ય-ને બધે દયાદાન મળતુ દશે એ માન્યતા ખોટી હતી.

સાર થયું, અહીંથી લાડીના જે કે ત્રણ આના દીક્રીટના હતા. દીક્રીટ લીધી. માડી આવી ગઇ. પાપીના રેલા પેઠે વહી જતી માડી જોઇને હું તો સ્તબ્ધ જ થઇ ગયો. બધાની દેખાદેખીએ ડાળામાં જઇ બેઠો. વાનગનમાંથી આવ્યું કે માડી સીધી લાવનગર જશે.

માડી ચાડી. જારી આગળ બેસીને માડીના વેગથી દૂર દૂરનો પ્રદેશ અને ઝાડો ફરતા જોઇ રહ્યો. ભારે મઝા પડી.

ડાળામાં બેસાર ખાવા બેઠા હતા. દીક્રીટ તપાસનાર આવ્યો. બાવાઓએ 'હમ તો સાધુ લોગ. હમારે પાસ દીક્રીટ કહાંસે?' કહીને માફી મેળવી. મને લાગ્યું, કે આલખ્યની જાત તો ખાવા કરતા ઊંચી. લાડીએ કંઇ જવું નથી. માડીમાં બેસવાની ત્યારે સહેર. પડે છે. ચાહને સીધો લાવનગર જ જાઉં, બાવાને માફી મળે છે તો ઊંચી જાત આલખ્યને ન મળે એવું તે કંઈ બને? લાડી આવ્યું અને મથું હું માડીમાં જ બેસી રહ્યો. લાવનગર માડી પહોંચી ત્યાં સુધી મક્ક જાનીને દોડતી માડીમાંથી બધે જોતો રહ્યો. ખરેખરી લહેર જતી, મોડી સાંજે માડી લાવનગર ગઇ.

માડી અહીં જ છૂટી ગઇ. પોટલું પાંચે મૂકાને હું સીધો ચાલવા માંડ્યો. પાટા ઉપર દૂર ચાલીને બહાર નીકળી ગયો. ફરતા ઉપર આવ્યો તો ભારે

ધમાકા જોઇ. માડી ને સાચકલ તો દોરે પણ સાથે માણસની પણ દોડાદોડ. આ બધી ધમાતથી હું ગ-ભરાયો. આપા શહેરમાં શું રહેવાય? વિસામો લેવાનું જે રચાન નહિ. એક જે કલાક લાટકો. શહેર જોવાનો પણ આ પ્રથમ પ્રસંગ હતો.

ચાકીને એક પાનવાળાની દુકાન સામે પગથી ઉપર ઊભો થઇ ગયો.

'એઇ... શું ઊભો છે, ચાલતો ચા, નકામી બીડ કરે છે?' પાનવાળાએ કહ્યું.

હું તેના ધરાકને રોકતો હોઝશ. કદાચ મારો ઊભા રહેવાથી એને આડ પડતી હશે.

હું તો આવ્યો હતો એ જ રસ્તે રોશને પહોંચ્યો. અરબા કસાક પછી એક માડી પાછી લાડી તરફ જતી હતી. કળેજને બેસી ગયો. શાનનાં ધોર આંધારને ચારતી માડી કેવળ જળે કેટલું જે દોડી ગઇ. મુરજ બિઓ ત્યારે એક રોશને માડી ઊભી હતી. કોઇએ કહ્યું, એ જેનલસર છે, સામેજ એક પારિયું વાંચ્યું. 'જૂનાગઢ જવાની માડી અહીં બદલાય છે.'

ઠીક થયું, જૂનાગઢ તો પરિચિત નામ. જવાં દે ત્યાં. નરસિંહ મહેતાના ચોરામાં જન્મે રહીશું. ત્યાં કોઇ ના નહિ કહેતું હોય એમ ધારીને ઊતરી પડ્યો, પણ દરવાજે પાર થઈ શકે એમ નહોતું. ટિકિટ તપાસનાર ઊભો હતો. ફરીફરીને પાટા ઉપરથી જૂના-ગઢની માડી ઉપર ગયો.

બૂજ લાગી હતી. કાંચે આવ્યો દિવસ બૂખે ગયો હતો. ગાડીમાં બેઠો કે બૂજ ઊડી ગઈ. ચાલી ત્યારે તો પ્રદેશ જોવામાં મન ચોંટી ગયું.

સાંજે જૂનાગઢ ગયો. જેમનેમ રોશનમાંથી બહાર નીકળ્યો. નરસિંહ મહેતાને ચોરે પૂછ્યો ચોરે પહોંચી ગયો. અત્યારે તો એ રચાન જાંબુંજાંબું વાદ છે. સાંજ પડી ગઈ હતી. પૂર્વાભિમુખે મંદિર છે. લાવતી દાથ જોડયા અને મૂર્તિ સામે, 'ભણું કરજો'ના ઊંડા ભાવે ઊભો રહ્યો. ચારે બાજુ ધર્મશાળા જેવું હતુ. ત્યાં મઠાં - જોળવં સાધુ લિખારી વડયા હતાં. એવાં સાથે પડી રહેવાને મન કળ્યું નહિ. તરત જ ચોરા બહાર ની-કળ્યો. સાંજે જ જાક્કર બાજતી અને નગાર મગગડું સાલજ્યું. મંદિર દશે જ એમ ધારી ત્યાં ગયો. અત-મસ્ત જીવનો હાકોદળી ચારતી કિનારના જોવા.

બહાર આગળામા જોખવા ઉપર મહત્ત જોશ દતા
નિનયપૂર્વક પ્રણામ કરીને ટુ જોમી ગયો આગતી પૂરી થઇ
'કેમ આવ્યો છે ?' મહતે પૂછ્યું
'ગત રહેવું છે' મેં કહ્યું
'કવાથી આવે છે ?'

'... થી આવું છું મારે ભણવું છે, ગરીબ છું'
'અરુ' કહીને મહત્ત એનાજોમાથેવાતે ચડ્યા,
મને શાંતિ વળી રાત કાઢવાની ચિંતા તો હતી
અગિયાર વરનનો, ગામડામા જ ઉતરેલો, કાચો છોકરો
દૂર પ્રદેશના આ શહેરમા કે રી સ્થિતિ અનુભવતો દશે
એ વિચારના જેવું છે

ના જૂવાયો, દશેશા આમેદ્દા નાદારનામા જડાઇ
ગયો, એવો પ્રસંગ હવે ગતે છે
'અયો ખાને કો' મહતે મને કહ્યું
દું સ્તમ્ભ જોસી રહ્યો
'અયોજી' મહતે ફરી પ્રચડ અરાજે કહ્યું
દું થીત ગયો

'અલો, અનો, રોગી ખા યો' મહતે ઇશ્વર કહ્યું
આજે જે દિવસથી અન્ન પેખમા પડ્યું નહોતું
જૂખ ઉમ જીને શમી મઇ હતી, પથ્ય બાવાના વરવું
અન્ન કેમ ખવાય, એ ધર્મજન્ય લાભાએ રાષ્ટી લાધી
બ્રાહ્મણનો દેહ ભણ થઇ જાય જ એ નિશાએ દું
અપ જોસી રહ્યો મહત્ત પથ્ય માગ લાવને મમજી ગયો
હોય તેમ નન્મ થઇને મનાવવા લાગ્યો મેં એક જ
જવામ દઇને ટાળી દીધું મેં દમશા જ ખાવું છે'
આમદ કરીને મહત્ત મનિમા ગયા.

અરકાગની શક્તિ અત્યારે સમગ્રતય છે માયાના
બોલીમાથી એ સરકારો મલ્યા દતા ધર, ગામ, અમાજ
અને કથા સાહિત્યે એ સરકારને પોષ્યા દતા સ-
રકારમા દયાજોયો સરકારના ચરમાથી જ લુએ છે
એના સરકારના રગગા રગાએથી વસ્તુ જ એ જોઇ
શકે છે કેઈ પ્રમના ઉત્થાનની વડત્ત ચવાડી હોય
તો માગેગવણી ઉપર દર્દનો થઇ જવો જોઇએ
અરકાગ પીજ ત્યા જ ગગી શકે એવું એ લે છે
ઉલ્લો પ્રસંગ વળા વાદ્યાર પ્રતજોમાનો એક
કે માગ એ વખતના ભાવેનું મંથન અલારે મને
સમગ્રતય છે અરકારોથી જ મોઇ ભણ સુડી કે મગડી
શકે છે, ઉપરથી નદિ પ્રમના દોગનાઓએ સ-

રકાર રેડા મથક જોઇએ ખાની સુદર ઉપરોથીથી
કોઇ કદી સુરે જ નહિ.

રાનની રાન એક જોડયા ઉપર કાયળાના આપારે
પૂરી કરી ઊંતાની સાથે જ કોઇએ જોયો ન જોયો
નદાર નીકળી ગયો

સીધો જનન ચાલ્યો, મનો કુડ અને ગદ ગીગ-
ના જોશ જવું, ત્યા કોઇ મિદ્દ જોગી જડી આવે
તો 'અમર દુધ' માગી લેવું, એમ નિચાર્યું અન્નપયા
નિપાતો અને લા સુધી આપમેળે જ તોડ કાઢી લેવો
એ મારો સ્વભાવ છે ગીગનારનો રસ્તો થ પૂછવો
દમરો લોકો જતા દશે એવું કશી ખૂણ આયડ્યો
અને છેવટે 'ગીગનાર જવાનો રસ્તો' એવું પાટિયું
વાગીને આવતો થયો

મનો કુડ આન્યો પ્રેમથી ચરણામૃત આપ્યું
વાગીઓ નદાતા દતા અને બ્રાહ્મણે તેમને ધેરી વળીને
દોકડાના દાન માગતા દતા મને ધધે ચુક્યો છું
તો બ્રાહ્મણ જ નગર પેસા પી મૂડીનો ધધે 'દાન'
થ જોડો' તગતજ પામે એક દુકાન હતી. પેસાનું
દડ થીયું કુડ ઉપર આનીને ઊભો રહ્યો પથ્ય કોઇને
આદ્રો કરીને દોકડો લેવા પી દિમત ન આપી મને
સરમ આવી કદવું પડીકુ મજવામા મૂખી દીધું.

આમજ ચાલ્યો, ગીગનાર ઉપર ચડવાના પગથિયા
પામ ગયો એક પાથર ઉપર એમીને નિગને લીધુડી
દુગરમાજ જોઇ રહ્યો.

અધોક કલાકે નીત્યો દશે આ દમેકે લોકગ-
જોનું ગેળુ આપ્યું જાધા દસતા, કુન્તા, અને ગમ્મત
કુન્તા જતા દતા ગીગનાર અડે એમ ધારી દું જે
પાઠમ ચાલ્યો મનને દું જ થયું, કે 'અરે' મારે
ય આરી ટોળી હોત તો' એ લોકો પગથિયા છોડીને
આડે રસ્તે જગતમા ધૂમના મયા કોઇએ મને પાઠમ
આસ્તો જોયો અને ખસ મારી

'એય, ક્યા આવે છે ?'
'નિચાર્યો છું' માગ્યા જોવાઇ જવાયું
નવા પિના રહ્યા તેમના શિક્ષક જેના સન્નજને
ક્યાથી આવું છું, વગેરે પડ્યું 'દું જોશ આવ્યો ડ'
એમ મેં કહ્યું
'ભને આવે, થાપીશ તો નાદનો?' શિક્ષકે મને
સાથે થઇ જવાની પરવાનગી આપતા પૂરી નાખ્યું

‘નહિ યાદું.’ મેં કહ્યું.

ચાલ્યા. જે એક કલાક ગીરનારના પેટાળમાં કુંમ-
રાળ ભંગલ લાખ્યા. બૂખને લીધે માંડે તો સોહી સુકાઈ
ચાલ્યું હતું. એ લોકો પણ ચાક્યા અને એક જિંડી
પણ પહોળી ખીણને કિનારે ઊંચા ભાગ ઉપર બેઠા.
ભાઈ કાઠડું અને ખાંચ માંડ્યા. ગાંઠિયા અને પેંડા
મને પણ મળ્યા. મૂંઝે ગોંઠે બધા ખાતા દતા.

અમારા કાળને કાંપી અમાં. ધીમે હુંકાર થયો
અને આખો કુંગરો ધણેણી બેઠો. અમે બેઠા દતા
એ ભાગ ઊંચો થતો ભાર્યો. એજ પહે અમારી
નીચેથી સિંદ નીકળીને ખીણ તરફ મોળથી જતો
દેખાયો. અમારા શ્વાસ સુકાઈ ગયા. દબાઈને, ચંપાઈને
અમે ધીજી ગયા. ભાગ્ય સારાં કે સિંદ દાદા સીંધા
ખીણમાં જતરી ગયા. પછી તો અમે ત્યાં રોકાઈએ
જ શતા? સીંધા મારગે ચડી ગયા.

બધા સાથે હું પણ રેશને ગયો, ટોળા સાથે
ધૂસી ગયો અને ગાડીમાં જગા મળી ગઈ. ગાડી સીંધી
રાજકોટ જતી હતી. ચાંપો, રાજકોટ જમણુ. એ
વખતે ટીકીટ તપાસનાર નીકળ્યો નહિ હોય કે
પછી ‘ખાપુ-ખાપુ’ હશે, પણ મને કોઈએ રોક્યો જ
નહિ રાતના દસ વાગે રાજકોટ જતરો. પેલા લોકો
વચ્ચે જ ક્યાક જતરી પડ્યા. જેમ તેમ રેશન બદલ
નીકળ્યો. જવું ક્યા? બીજું તો ટીક, પણ રાત ક્યાં
ગાળવી? ફરાશે ત્યાં સુધી ફરીયું, ચાલીયું ત્યારે મને
ત્યાં પડી રહેયું. એમ મારી હું અજારે ચાલ્યો.

અમારા મામના જ એક માણસને અલ્ટી કંટાઈતી
દુકાન હતી. કંટાઈઓળમાં ઘૂસતાં જ મેં એમને જોયા.
ઓહો! જાણે મને મદાન સ્ત્રીશ્વાસન મળી ગયું, એ
ભાવે રાજ રાજ થઈ ગયો. દર્પના ને દર્પમાં ‘કેમ,
કાકા?’ કહેતોકને દુકાને જઈ બોલો.

કાકાએ ખુશી-ખબર પૂછ્યા.

‘સાઈ થયું બેઠા, તું ચાલ્યો. મારે ત્યાં કામ કરજે.’

કાકાએ કહ્યું.

‘ભણે, કરીશ.’ મેં રાજ થઈને કહ્યું.

મેં રૂપિયા પચાસ ઠેરવ્યો. બીજો જ દિવસે હું
દુકાને કામ કરના માંડ્યો. સવારના પાંચે બીજો રાતના
બાર સુધી સમ મજૂરી કદે. પંદરક દિવસ એમ કાઢ્યાં.
પછી તો જાણે દુકાને બેઠાં બેઠાં આંખમાં ઊંચ
ભાગ્ય અને કોણ ખાઈ જાડે. મળ કરતોને કાકાનો
પદાડી મુઠ્ઠો પીઠ ઉપર પડે.

દુકાન પાસેથી નિશાળે જતા વિદ્યાર્થીઓ સાથે
હું જોઈ જ રહેતા, એક દિવસે મારી આંખ ઉપડી.
દુકાને હું એકસો જ હતો. વિદ્યાર્થીઓનાં ટોળાં જતાં
જોયાં. વિચારમાં પડ્યો. ખરે! હું ક્યાં આવી બેઠો.
આ બગદિયા સમું જીવન જીવવું! મારે ભણવું જોઈએ.
આ બીજા દવાળથી ચાલે છે તેમ ચાલવું જોઈએ.
ભણ્યા વિના એ નહિ જાન.

બીજો દિવસે કાકાએ પચાસ આપ્યો. ન કહ્યું કે
ન પૂછ્યું. સવારમાં ગામ તરફ ચાલી નીકળ્યો. ધીમે
ધીમે ચાલીને ગામ પહોંચતાં સરજ દુગાવી દીધો.
જરા અંધારું થતાં થેર જતો રહ્યો.

મને જોતાં જ ખાંચે ‘એલે આવ્યો મારો વહાલો’
કહેતાં મને બાંચમાં લઈ લીધો.

સંયોગે મને પાછો થેર પહોંચાડ્યો. પ્રકૃતિ મારો
જીવન-માર્ગ સાફ કરતી હતી. એ માર્ગની બંને બાજુએ
પરિસ્થિતિની વાડ હતી. વિદ્યાર્થીઓની અનેક ગદીઓ
ઉપર સંયોગના પૂડા બંધાયા દતા. પરિસ્થિતિની વાડ
ટપી જાડે, સંયોગના પૂડા પાર કદે તો જ હું અણુરોધ
ગેદાનમાં જઈ શકું? હા, એ તો વીરલા!

જીવનમાં જોયો

મેદીનાં પાન

જેને ખરો રંગ જો લાગશે તો અહા તમારા આત્માને સોહાવી રહેશે.

પુરતકો કરતાં મનુષ્યોને વાંચવા એ વધુ અગત્યનું છે. જે મનુષ્ય કરતાં
મે પોતાની જાનને વાંચવી સીધી અગત્યનું છે.

રીઠ્ઠીઓ વચ્ચે તારા મગજ ઉપર કાળું રાખજે, સમાજ વચ્ચે જામ ઉપર,
પેસાને તારો ચાકર રાખ, અંતઃકરણને માણિક.

પ્રમાણિક ખોટ સહન કર, પણ શરમિદી લયો નહો જતો કર.

જવનનું પરોઢ

મકરણ ૧૨મું નરી સૃષ્ટિ, ચોરીને પ્રમગ, મરકાર પવટો, પાઠા ઊપડયા

મલૂભિ, સ્વદેશ, ભગતપાડ એવા નામે
એ ફિરસોગા ભાગ્યે જ મલગાના ગગા
જમનાનો પ્રદેશ, દિમાવય, લકાની મીમા તથા ગગા,
પગળ, મદ્રામ, રજપુતાના અને મિલાર મદારાપટ્ટા
આગપ્રતંગરાળા દિલુસ્તાનનું ભાન પશ્ચ મને ન હતુ,
જતા દેશ જોરાની અને દેશી રહેણીક બી જલણાની
મનમા ભારે હોશ હતી દામજ દાગીજ, દોહયા,
મામીયા, મામા અને કાકાઓના નામ સાળામ્યા હતા
કોઇ કોઇ વાર પિતાથી મારી પાસે દાદાજીને કાગળ
પણ લખાવતા એ મી વડીલોના દર્શન કરવાની તથા
ચુજરાતી પાઠમાગામાં રાચેલા પોપટ, ચકલી, કાગડા
અને દાથી જોરાની ઉત્કંઠા મને હતી જોથી ધગમા
જ્યારે દેશ જવાની વાતે શરૂ થઇ ત્યારે દુઃખ મુશ
થઇ ગયો એ વાત સાંભળ્યા પછી કોર્ડિમશાગામા
જવુ મને આકરૂ થઇ પડ્યુ દેશ જવાના ફિરસો
જેમ લગાય તેમ મનમા કચવાટ થાય એ વારતો
રીમગ અને વાર નિચિ જધુ નક્કી થઇ ગયુ તોયે શીતિ
કચથી નીકળવાનુ મહિનાઓસુધી મુનતવી ગખવુ પડ્યુ

પહેલી વાર જમી તૈયારી રહી ત્યાં મિ વેરટ
માદા પડ્યા ૨૦-૨૫ દિવસ સુધી ચિંતાજનક હાનન
રહી એમના જ ધગમા નાદિ પણ શી નિકસના જાપા
ધરામા ચિંતા દેખાવા લાગી ઘેરે યા ગોગ માણસો
દિવમના જેવણુ વાર એમને ઘેર જતા અત્યંત ધીમે
રારે કંઇક ધુસધુગ કરતા અને ગમગીન ચહેરે જાઝ
કરતા પ્રેસમા મારા પિતાથી અને મિ વેરટ મધુમ્ત
વ્યવસ્થાપક હતા એક વ્યવસ્થાપક માદા પડે એટલે
ખીજા વ્યવસ્થાપકને લાગી રજા મુનતવી કરવી જ
પડે આમ ત્રણ મહિના માટે અમારૂ જવાનું ઠેવાયુ

એ ત્રણ મહિના માડ પૂરા થતા આપ્યા ત્યા
મારો નાનો ભાઇ કૃષ્ણદામ દાગી ગયો જમવાની
તૈયારી ચાનતી હતી ત્યાં કૃષ્ણદાસ 'દાગ દાણ' કરતો
તપેવા પાસે જઇ પહોંચ્યો અને ઢાકણ ઉઘાડવા ગયો

ત્યાં તપેલુ ઢગી રડ્યુ, તે પડી ગયો અને ગમગમ
દાગ તે ૧૧ ઝગના ઉર ઢોળાઇ ગઇ ગગા ૫૫
જેટન એકી સાથે તે ૧૧ મદદે ધમી આપ્યા ઉતા-
વગમા તેનુ ઝગનુ ઉતારામા આ યુ, પશ્ચ એમ
કગ્તા તેનો કાન અને ગાવ સખત દાગી ગયા જા
વકુ પશ્ચ મારી પેટે દાઝ્યુ સાસણુ ઉતારતકાગ
કરતામા આ યો, જીજે દિવસે મગાકાકા ડરગન
દાકગ પાસે જઇ ચૂલાના પાણી ૧૧ દના મનમ વગેરે
લઇ આવ્યા કૃષ્ણનાસ એ વળતે ચાટીનયુ વગસો
હજે દાવાની વેદના મોટુ માણુમ ન ખમી શકે
એ ૧૧ હતી સ્થિતિ ગભીર થઇ જશી કે શુ એ ચિંતા
પાયેક દિવસ સુધી સહુને ગદી કૃષ્ણ તો સાવ મૂંગો
મૂંગો ખાગલામા પડી રહેતો જદાગ સખત પવન
કૂકતો રહેતો તેથી ચોરગના ગારીઆરણુ બંધ રહેના
દિવસનો મોટો ભાગ મારે એ ૧૧ પાસે ચોરકામા
જેસી રહેસામા જતો તેને દવા ન લાગે અને તે
માગે તે તુરત તેને મળે એ મારે જોરાનુ હતું એના
દુખ આડે ગમે ખીજા તોફાનો ન સૂઝતા, કોઇ ગભીર
ચુકામા દુનિયા સાથેનો સગવ તોડી પ્રોટ ચિંતક જે
મોતમતિથી જેસી રહે તેની સ્થિતિમા દુએ ખીજા
ભાઇ ૧૧ પડ્યે જોગી રહેતો મતગાને મનમા કેટલાય
મતગાને ડાડતા ને ચોમરી જતા માદાની મામજત-
નો એ પાડ એવા મળ્યા કે એટલા ગભીર અને
ભાતુકતાથી હવે જો રોગી ૧૧ સેરા થઈ ન શકે ત્યારે
વે ઉતાર્યોજેવુ અને મનને હેતર્યોજેવુ જ મને નાગે કે

નજુયાર અપાડીએ કૃષ્ણ માને થયો કે દેશ
આવાની અમારી તૈયારી પૂરેજેશમા તરૂ થઇ ખીજ
તૈયારીઓ માથે કેશુને અગારી માથે મોકલવા ૧૧
તૈયારી પાછગ મગાકામાએ ખૂગ મહેનત કરી કેશુને
સગમ તાલીમ આપી ઉચ્ચ ગતાવવાના એમને કોડ
હતા માગાપને વળગી ન્દી એ સક્રિય ન રહે,
માડતાઈ જૂલી ઉનાં દિનો અને એ હેતુથી મગન

કાકાએ એ તથ્ય વરસની વધના બાળકને માવતરથી વેગળો સમુદ્રપાર મોકલી દેવાનો નિર્ણય કર્યો, મોટા ભાઈ અને ભાભી વિષે એમની એ અબાધ શ્રદ્ધા હતી. એમના પ્રત્યે અબોદ છુદિ કેળવવાનો એમનાં એટલો તીવ્ર આશ્રદ હતો કે કેશુ મારા માતાપિતાને કાકાકાકી ન સમજતાં જનકજનની સમજે એ હેતુથી તેમણે કેશુને મારી બાનું નામ કાઢી કે કાઢીયા ન શીખવતાં 'મોડીયા' શીખવ્યું, અને એ જાવના આચારમાં ઉતારવા કેશુને અમારી સાથે દેશની યાત્રા કરાવવાનો સંકલ્પ કર્યો.

એ સંકલ્પ પાર પડ્યા આડે એક મોટી શંકા હતી, મોટી ઉમરે એકલો ચેરોની પાછળ પડનારો અને રમતપાતમાં નાગને પકડનારો કેશુ નાની ઉમરે બહુ બીકણુ હતો. કૂતરુ જોઈને ચીસ નાખતો અને વેલગાડીના એજનથી તો એટલો બધો ડરતો કે એને તેડી વેલગાડી પર ચડવું કહણુ થઈ પડતું. એ સ્ત્રી-મરથી, દરિયાથી અને ડરજન શહેરના ટ્રામ વગેરેથી લાડકોતો રહે તો તેને સાથે કંઈ રીતે કાઢ જવાય ? આ બીકે ભાંગવાનો મગનકાકાએ રીતસર અજ્ઞાસ-ક્રમ બનાવ્યો. એ અજ્ઞાસક્રમને અમે અમરે ત્યાં રમકડાનું એક એજન આપ્યું. કેશુને એ રમકડાની બીક ન રહી ત્યારે વારંવાર સ્ટેશને ફરવા લાઈ જવામા આવ્યો. ત્યારપછી એવાર સ્ટેશનની એક દુકાની મુસાફરી થઈ. મિ. સેઝના શિકારી કૂતરાઓનો પણ તેને પરિચય કરાવ્યો. આમ અમે બાનું પોતું બાધી સમુદ્રયાત્રા માટે તૈયાર થયા ત્યાં સુધીમા મગનકાકા-એ કેશુને નિર્ભયતાનું બાતુ બંધાવી આપ્યું. છતાં અમારી સ્ત્રીમર ડરજનની ગોઠામણી નીકળતાં સુધી એવી તૈયારી રાખેલી કે કેશુ કોઈ રીતે સમુદ્રયાત્રા માટે તૈયાર ન જ થાય તો તેને છેલ્લી મિનિટે સ્ત્રી-મરમાંથી ઉતારી શકાય અને તેનાં કપડાંનું પોટકું પાખું આપી શકાય.

ડરજનથી અમારી સ્ત્રીમર પોર્તુગલ પહોંચતાં ૪૨ દિવસ થયા. આજકાલ મુંબાઈથી ડબ્બન સોળ દિવસમાં જવાય છે, ત્યારે યે ૨૨ દિવસમાં એ યાત્રા પૂરી થતી પણ પિનાશીએ મેલ સ્ત્રીમરને બદલે સાધારણ સ્ત્રીમર પસંદ કરેલી જે આફ્રિકાના અખા પૂર્વે ફિનારનાં બંધાં મદરવનાં બંદરા કરતી પોર્-

તુગલ થઈ મુંબાઈ જવાની હતી. અમારી એ સ્ત્રીમરનું નામ 'કેઝર' હતું. બ્રિટિશ સ્ત્રીમરની જેમ એ કાળાં જૂંઘળાંવાળી ન હતી; તેનાં જૂંઘળાં પર લાલપીળા રંગના સુંદર પટાઓ લતા. પિનાશીએ કહ્યું કે એ 'જર્મન લાઇન'ની સ્ત્રીમર છે. બહુ વિશાળ સ્ત્રીમર હતી. અમારી ગોરડીમાંથી એકલો બહાર નીકળ્યું તો ભૂલો પડી જાઉં. વહેલી સવારે સ્ત્રીમર ઊપડવાની હોવાથી રાત્રે જ અમે તેમાં જઈ સૂતા.

બીજે દિવસે સવારે સૂર્યોદય થતાં મગનકાકા અને કાકી અમને વળાવવા આવ્યા. અમે ઉપલા ત્રુતક પર ઊભી તેમની વિદાય લીધી. છૂટા પડતાં કેશુએ કંઈ કંઈઓ ન કર્યો અને તેનો છૂટો રાખેલો સામાન સ્ત્રીમર પરથી જમીન પર ફેંકવાની જરૂર ન પડી. અમે છ જણ દેશ ભણી આવ્યા અને ત્રણ જણ પાછા શીનકસ ગયા. પાછા જગતમાં મગન-કાકા, કાકી અને રાધા. અમારા ભૂયમાં પિતાથી, માતૃથી, કેશુ, કૃષ્ણ, મારી નાની બહેન નંદી અને હું. અમારો એ સંધ જેવો નીકળ્યો તેવો તૂટ્યા વિના પાછો ફરી ન શક્યો. આદ્યન મદિનાની એ બહેન રાજકોટથી પાછી ફરવાન પામી. રાજકોટમાં દાદાજીને લાથે તેનો અગિસરકાર થયો. એ દોઢેક વરસની ઉમરથી વધુ મોટી ન થઈ શકી છતાં એના જતાં એક પૂરા માણસની ખાગી અમને લાગી.

એકતાવાસ દિવસની એ સમુદ્રયાત્રા એવે આનંદ તે પછી ફરી આટલી ઉમરમાં કરી માણ્યો નથી. ચિના નહિ, રિકર નહિ, રાજ નવાં બંદરા, નવાં માણસો, નવી વનથી, નવાં પ્રાણીનાં ફર્શન, વિરાટ સમુદ્ર અને એથી યે વિરાટ આકાશનું સતત ફર્શન. પિનામાનાની દુકાન—કોઈનો દાખ કે ડર નહિ. બધે જ મગન. બધી જ મગન. ઘણા યે ઉતારાએ સ્ત્રીમરની ધોળી આંધળી આંધીરા થઈ જતા લતા. જટ દેશ આવે જટ ધર જોગા થઈ જઈએ એમ સોને થતું. પણ મને તો એ પ્રવાસ એટલો બધો સ્વીકર થઈ પડ્યો હતો કે એ મેંદ મદિનો પણ સાવ દુકા લાગ્યો અને પોર્તુગલ બહુ જલદી આવ્યું તે અને ન ગમ્યું. લોકો સ્ત્રીમરની ધોળી આંધળે ભાંગ્યાં. હું સમુદ્રને મનમાં ભાંગવા લાગ્યો કે શા સાઈ આવડો દુકા જ રહી ? દલુ વધુ મોટો હોય તો સાઈ યાત. ધરવ જ ન

થાય એવી રસભરી એ સફર હતી, છતાં ડરનળી પોરનક આનવાના પ્રવાસનર્ણનને મુનાદથી ડરખ જવાના વર્ણનમા સમાવી દેતા વિચાર છે જતા-આવતાના સમગ્રો એક ખીજ સાથે એમવા ભાગ્ય ગયા છે કે તેને જીવ તારવવા કદાચ છે પાછા ફરતી વખતે હુ દોઢ વરસ વધુ મોટા થયો હતો એમ ત્યારન નિરીક્ષણ બધું અપદ્ત હોય એ સ્વાભાવિક છે અહીં એટલું જ જણાવી દઉં કે લગભગ દોઢ મહિના સુધી સમુદ્રનો અખાડ આનદ લીધા સ્થી જીવનની અનેક આનંદાઓમા એક એ આકાંક્ષા પણ રહી ગઈ છે કે ધીમી રીમરમા જ નહિ પણ ધીમા વહાણમા વરસ એ વરસ કુધાં દરિયો ખેડનાનો અનુભવ લેવો જોઈએ

અમે પોરનક પહોંચ્યા છતાં પોરનક દૂર રહ્યું કિનારાથી બહુ દૂર રીમર ઊભી રહી હતી એક નાનકડી રીમર-લૉચ-મા અમને સામાન માથે ઊતરવામા કવાકો નીકળી ગયા

કિનારા પાસે પહોંચના આખા એન્ટરે બધું જોષ નાખવા મૂકી કિનારા પર લોખંડી ભારે ટંક જમી હતી. જાતજાતની પાનડી અને ટોપીઓ દેખાતી હતી દૂરદૂર ધરો પણ ધોળા નિશાગ અને લોકોની જેમ જ ખખેખખો અડાડી ઊભા દેખાતા હતા જે કામગાને જોવાની બહુ ઉત્કંઠા હતી તે સહેજે જાન અને આખ ભરી દેતા હતા, આકાશમા પક્ષીઓ ને નીચે માણસો પોતાની વાન ખીજને સલામતવામા ફરીફાઈ કરતા જણાતા હતા આ બધું જ છે એ મારા નાના બેનમા સમાવે ન હતું કોઈ નીજ પર ત્રિચ-તાથી નજર ફરતી ન હતી એમવામા પિનાથી આશ્ચર્ય સાથે જોની જાગ્યા 'અરે એ તો નારાયણ દાસ લાગે છે' મારી ગાંઝે પણ ટેકા આપ્યો અને મને કહ્યું, 'જો એ રહ્યા નારાયણ દાસ કાકા'

સાન કિનારે પહોંચ્યા ત્યારે મને નારાયણદાસ કાકા દેખાયા સૌથી ઊંચા અને દારૂથી વાતાવરણ ભરી દેતા બધાની વચ્ચે જીવ જ તરી આવતા હતા તેઓ પિતાથી અને બાને પગે લાગ્યા હુ તેમને પગે લાગ્યો એકબીજાને મળવાના એના ગમમા તણાયા કે અમુદ અને રીમરની મજલ વિસારે પડી. અને રાજકોટ પહોંચવાની ઉતાવળ થઈ પડી પોરનકમા

બહુ થોડું રોકાયા ગાપુજના મોટાભાઈ કાગાકાકાને ત્યાં પગે નાગ્યા અમે ગયેલા એવો ખ્યાલ છે તેઓનું પૂરું નામ હતું લક્ષ્મીદાસ ગાધી, પણ ગમ્મા સૌ કાળાકાકા કહેતું મોદનદાસકાકા. મોગભાઈ એટલે કેટલા મોગ માણસ હશે એ કંઈનાથી હું ત્યાં ગયેલો, તેઓ લીકાને જોઈ હતા કપાળ બહુ નિશાગ હતું આખા ઘરમા ભારે ગાબી દેવાઈ રહ્યું હતું પિતાથીએ તેમની સાથે થોડીરહી વાતો કરી ને અમે ત્યાંથી પાછા ફર્યા

રાજકોટ જતા રહે નારાયણદાસકાકાએ ખૂબ વિનંદ કર્યા મો સાજ પડ્યો અમે રાજકોટ પહોંચ્યા અમ્મરીગદ બહુ જ આતુ તાથી જોઈતી હતી મોડીયા, મને ૬૬ ના વગેરેએ દાનમા ધમી આપી અમારે રાજગત કહ્યું પચીસ ત્રીમ દિવસને બંધે અમને આગીમ દિવસ ઉપર લીની ગયેના તેથી ઘરમા ભારે ચિતા થઈ પડી હતી દિવસે દિવસે ઉદ્દેગ વધતો જતો હતો અમે પહોંચ્યા ભારે પીપણ જોની જોઈ મહારાજ પિતાનાનો ને અમારો પતો મેળવના એમલે જોઈ હતા. જોઈતો નિર્ણય આપે એ પહેલા અમને આની પહોંચેના જોષ સી. ૫૦ દરખતો પાગ ન રહ્યો

મારે માટે બધી નહીં નહિ હતી બધા નના રોહીઓ હતા દરેક જણ માથેનું સમપણ જાણુ અને તેમની મુગમીનટ અનુભવની એ એક અધ્યયનનો વિષય હતો ધરમા માણસો નના અને બદા પશુપખી નના અમખ્ય પોપગે ખોરકા પર જોમતા, કદનાવ કગતા ચણના ને નીડી જતા કાગડાની કૂદાકૂદ જોતા તો થાક જ ન લાગતો લંકા પર જતી જોશ અને પાડ પણ મારે માટે નના જ હતા આઈ દમ દિવસ સુધી બંધે હું રામનંદિમા જ હોઈ એમ લાગ્યું અણુગમા પૂરું રીમર પર દોઢ મહિના રીતાવેલો, એટલે ઘંની ભોંતો પણ રીમરની ભોંતોની જેમ ડોનતી ને જોઈ નીચી થતી ભાસતી અને ચક્ક આવવા જેવું થતું મનને બહુ સમજતું કે નહિ, બધું ગિચ છે, છતાં જમીન, ભોંત, ક્ષિતિજ બધું બિલુ નીચું થતું દેખાયા હરે ને મગજ ઘેનમા રચા કરે

એક દિવસે મારી આ ગ્રામવસ્થા બનતી ડેનીથી ધરમા અને વરમાયા ડેનીમા દોડાદોડ કરવાનું ને જોતા બિલા રહેવાનું હતું પિતાથી મિ પોપાક માથે દહિણ

કાઠએ કહ્યું પણ નહિ કે નિશાળે જન.

જોથી આવ્યા. નીકળવાનું સૂદર્ભે જોયું. પરનાનામાં સોપારી અને ચોપાની પોટલી અમારે ઘેરથી મોટાં કુદાને ત્યાં—પૂ. બાપુજીનાં બહેનને—(અસલ કરમ-ચંદલાપાને) ઘેર મોકલાયાં અને જવાની તૈયારી જોશ-લેર થવા લાગી. જેમજેમ વખત ભરાતો ગયો તેમ તેમ શીનિક્સ જવાની મારી લાલચ વધતી ગઈ.

રાજકોટમાં દાદાજીની છાયામાં રહી વરસો સુધી નિશાળે જતા રહેલું અને પરીક્ષાઓમાં ઝળકવા પ્રયત્ન કરેલા એ કરતાં શીનિક્સનું વિવિધ રસભર્યું જીવન વધુ આકર્ષક લાગ્યું. ત્યાં મોદનદાસ બાપુજી આવે ત્યારે કેવીકેવી મજા આવે છે એ માદ આવ્યું. દેવદાસ કાકા જેવો દોસ્ત રાજકોટની એટલી મોટી નિશાળમાં જે મને જડથો નહિ. મન શીનિક્સ પહોંચી ગયું.

મગનકાકા, કાકી, બગીચો અને શીનિક્સનાં બધાં રમ્ય દરયો નજર સામે તરવા લાગ્યાં. પહોંચવાની ઉતાવળ થવા લાગી. ફક્ત એક વાતે શીનિક્સ જવાની હિંમત નહોતી યતી. ડરજનથી છુટા પડતાં મગનકાકાએ કાગળ લખવાનો વઠાડ લીધો. પણ રાજકોટ આવી એ એક પણ કાગળ લખ્યો નહોતો અને માફ વચન જોડું પડ્યું હતું. જોથી કાકા મારા પર ગુસ્સે થયા વિના નહિ રહે એવી મનમાં ખાતરી યતી અને જવાનું માંડી પાળવું વધુ ઠીક જણાતું, પણ વળી રાજકોટ રહેવા કરતાં મુસાફરી અને શીનિક્સનું આકર્ષણ વધી જતું.

જવા આડે બે દિવસ માંડ જાણી રહ્યા ત્યારે મને ઉપાય સૂઝ્યો કે જો મોટા બાપુજી મગનકાકાને ન મારવા વિશે લખી દે તો પછી મને માર નહિ પડે. આ તોડ નીકળતાં મન દળવું થયું ને હું ઉમેગમાં આવી ગયો. મોટા બાપુજી પાસે પહોંચી ગયો અને કહ્યું કે 'મારે જવું જ છે. પછી મને મુખાષ અને રસ્તામાં આવતી તાપી અને નર્મદા નદી, એ બધું ક્યારે જોવાનું મળે? તમે મગનકાકાને એક કાગળ લખો કે એ મને મારે નહિ.' છોકરાંઓ આવતર પાસે જ લખાં એમ વિચારી મારે શીનિક્સ જવું એમ જ આખરે ઠરાવ્યું. પિતાશ્રીએ જમનાદાસ કાકાને પણ સાથે લઈ ચાલવાનો ઠરાવ કર્યો. કારણ જમનાદાસ કાકા નળજા રહ્યા કરતા અને મુશકાં વગેરેથી ધીકાયા કરતા. હાઈસ્કૂલનું ભણતર છોડી વરસેક તેમને શીનિક્સ

રહી આવવાની મોટા બાપુજીએ પણ સંગતિ આપી.

એક દિવસ જતાં કેટલી વાર લાગે? પણ ટ્રેનમાં બેસી તકથી રહેલા મને એ વખત બહુ લાંબો લાગ્યો. નિશાળે જવાની કઠાકૂટમાંથી માંડ છૂટ્યો હતો અને થોડા દિવસ તો વાંચવા લખવાનું કે દાળસા ગણવાનું કાઠ કહે એમ ન હતું એટલે પેટભરીને મેં દસવા રમવા માંડ્યું. એમ કરતા અમારા ઘર પાસેથી મુખાષ જવાની ચારખાંચ આગમીઓ ભાગી ગયા પછી એક પરોદિયે અમે પણ આગમીમાં બેઠા. સામાન ગોઠવવાની ધમાલમાં પડેલા અને છેલા રામરામ કહેતા માં રોકાએલા બધા રોહીઓને તથા લાલચીલી ખાતરીઓને હું કોતુકથી જોવા કરતો હતો એટલામાં ટ્રેન બિપડી. વીરમગામ, અમદાવાદ, ચેવડાપાણું વગેરે, તાપી, નર્મદા વગેરે જુગોળમાં ગોબેલી જળ્યાંઓનું સર્વ શક્તિ ખચ્ચિ નિરીક્ષણ કરવામાં તથા નાસ્ત-ખાણી કરવામાં સહે જવાતમાં એ ટ્રેન પ્રવાસ પૂરો થયો.

ટ્રેનમાંથી બીરરવું પડ્યું એ ગમ્યું નહિ. તેમાં મેં જ્યારે એક ઊંચા માળાની બે સાંકડી એરડીઓમાં, મારા જેવડા પણ મારાથી વધુ ચાલાક, સુધરેલા અને મુંઝામાં એકલા ફરી ચકનારા છોકરાઓ સાથે રહેવું પડ્યું ને હું અચતુર લેખાણો ત્યારે મનમાં એમ થઈ આવ્યું કે આના કરતાં રાજકોટ રહેા હોત તો સાઈ ચાત. પણ વધુ વખત આ સંકેશમણમાં ન રહેવું પડ્યું. બે દિવસમાં બધી તૈયારી થઈ ગઈ અને અમે રડીમર ઉપર જવા સાગદા થયા કોટ, પાટલૂન, મોજાં વગેરે ખૂબ મહેનત લઈને જમનકાકાએ મને સુધર રીતે પહેરાવ્યાં. એક ટોપીથી જ ભરેલી બીંતાવાળી દુકાન-માંથી મારે માટે જોળ કાળી ટોપી પણ પિતાશ્રીએ મને અપાવી. આમ રડીમર પર ચડવાને પૂરી ટાપ-ડીપથી અમે રાજ્યમારાવાં.

ઉતારેથી નીકળવાને થોડી વાર હતી ત્યાં પિતાશ્રીએ કાતરથી જમનાદાસ કાકાની ચોટલી કાપી નાખી. કેટલે વર્ષે મદાગહેનતે મોટી કહેલી ચોટલી કપાઈ જતાં જમનાદાસ કાકાની આંખમાંથી આસુ ટપકવા લાગ્યાં, પણ આફ્રિકા જવા માટે એટલું કરવું જ પડે અને થોડાની પૂછડી માથે લટકાવવા સમુ જંગલીપર્ણું ત્યાં ન જોલે એમ સમજ એમણે પોતાનું મન વાળ્યું.

(અનુસંધાન પાછમ પાન ૨૦૩મે)

શિયાળભાઈનું પ્રાયશ્ચિત્ત

એક દત્તા શિયાળભાઈ એમણે જહુ મરના પતકા માર્યાંતા અને બહુ ગકરીઓ ખાધીંતી પછી ઘડપણમા પગનાવો થયો કે 'અરેરે' જિંદગીભર મેં પાપ કર્યું દલે મને એની મજા ભોગવી પડશે.' ભાઈ આદવા કોઇ સાક્ષરથી ગોધમા આપતા જાય ને બોલતા જાય 'મને કોઇ પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવો.' મને કોઇ પ્રાયશ્ચિત્ત મારાવો.' એવામા ત્યા આની યડયા એક નરભાઈ માથે ડીલુ ને દાયમા માગા, અને મુખથી સમગમ જાપતા જાય શિયાળ ભાઈ કહે, 'વર મારાજ, વર મદારાજ, મને પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવો.' તો વરભાઈ કહે, 'તુ મરયાનકા મારનાનુ છોદી દેજે?' 'ખલુ તો હું ખાઉં શું? શિયાળ ભાઈ બોલ્યા 'મને જીલ્લે કોઇધધી વાડતો 1 થી મારા પર જરા તો ત્યા કરો મદાનજ.'

આખરે રૂઝભાઈએ એને માઠવી ખાના 11 પર વાનગી આપી પછી શિયાળભાઈ આદવા માઠવી પકડના પણુ એ ધધો ભાઈએ જિંદગીમા કદી કરેલો નદિ, એમ્લે વિચાર કરના નદી કિનારે જઈ બેલા એવામા એક ગકરીના ટોળા પર એમની નજર પડી તરત દોડીને એક ગકરીખાઈને એ પકડી લાન્વા પણુ. 'ગકરી તો ખાાય નદિ' એની તો એમને મનાહની એટલે માયુ ખજનાગતા ભાઈ બેલા. ત્યા તો તરત એમને એક વિચાર સૂઝ્યો

શિયાળભાઈએ મોથી ગકરીને પકડી ને ડપ

લઈને એને પાણીમા બોળા બોળાને તરત એને જલાર કાઢી પાછી બોળા ને પાછી કાઢી આમ મોગતા જાય ને કાઢતા જાય અને સાથેસાથે ગકરીખાઈ, ગકરીખાઈ, નીચે જન્ને માઠલીખાઈ, માઠલીખાઈ, ઉપર આનજો

એમ બોલતા જાય

એ જ ગકરી ને એજ માઠવી. આખરે મિન્સાગ ગકરીખાઈ મરી ગયા અને શિયાળભાઈએ એમને 'માઠવી' ગણીને મન મનારી પેટ ભરી ખાધા પછી ભાઈસાહેબ લાગા થઈ એક ઝાડ નીચે મૂકા અને વિચાર કરે છે, 'હું કેવો મુન્નર બાણુ છું' ફક્ત એક જ વાતની મણા છે મારા પેન્મા એક સરસ તીર જોયુ હોય તો હું કેવો સરસ લાણુ?'

એસમા ગકરીનો રખેરાગ ત્યા ગકરી બોધેતો ગારતો આની ચટવો, અને શિયાળભાઈને જ્નેના જ એમને તીરમા નીધી નાખ્યા મરતા મરતા શિયાળભાઈ કહે, 'અરેરે' દલે સુન્ન તો બાણુ છું, ખલુ મન ત્રી ખજાર કે મારી હરજા આની રીતે પૂરી થશે?'

હીરાલાલ ગોદીવાળા

(૫ ત્મી મગવા સ્કોંગ મ્લિ દેનીગના 11 કન્થ ઉપાથી)

ગયો મહિનો (માર્ચ) . . . અને એની પ્રતિભા

તા. ૩ મુંબાઈના પ્રસિદ્ધ દૈનિક બ્રાન્કો ક્રોનિકલનો જન્મ—ઈ. ૧૯૧૩ • •

નેપાળી જનરલ ચંદ્રશેખર ઉપાધ્યાયે જનરલ આર્થરેક્લેન્ડની સાથે સંધિ કરી

જેથી કાઠમંડુમાં રેસિડન્ટ રાજવાની છૂટ અને હાઈલિંગ તથા સ્ત્રીમત્તા સહિતનો પ્રદેશ બ્રિટિશોને મળ્યો—ઈ. ૧૮૧૬.

તા. ૬ અંગ્રેજો સાથે કાલકાંતર કરી દીપુ સુલતાને અરધું વહેસુર તેમને આપી દીધું—ઈ. ૧૭૨૨.

તા. ૧૦ વડોદરાના શ્રીમંત સર સયાજીરાવ ગાયકવાડનો જન્મ—ઈ. ૧૮૧૩.

તા. ૧૧ હિંદના ગુવર્નર જનરલ બોરન હૅસ્ટિંગ્સ પર રાજ નંદુ-મારે સાંચલેવાનો આરોપ ચૂક્યો.

તા. ૧૨ રશિયામાં રાજક્રાંતિ—ઈ. ૧૯૧૭. • • સાવર-મતીના આશ્રમેથી હિંદસ્વાતંત્ર્ય અર્થે મહાત્મા ગાંધીજીએ દાદીની એતિહાસિક કૃત્ય આદરી—ઈ. ૧૯૩૦.

તા. ૧૩ શ્રી રમણજીનાં નિવૃત્તિનો જન્મ—ઈ. ૧૮૬૮.

તા. ૧૪ 'સામેલનાઈ'નાં સિદ્ધાંતથી વિજ્ઞાનજ્ઞાતમાં ઉદ્ભવેલા મત્યાવનાર જર્મન વિજ્ઞાની આલ્બ્રેક્ટસ્ટ્રાઇનનો જન્મ—ઈ. ૧૮૭૭.

• • મહારાજ થોરીડું આવસાન—ઈ. ૧૨૦૬.

તા. ૧૫ હિંદમાં હથીઆરબંધી તથા દેશી છાપાં સંબંધેના કાયદાનો અમલ શરૂ થયો—ઈ. ૧૮૭૮.

તા. ૨૧ સુલતાનના મરત કવિ ળાલા-શંકરહલ્લાસરામનું આવસાન—ઈ. ૧૮૬૮.

તા. ૨૪ લાહોર કાવતરા કેસને અંગ્રેજી ભગતસિંહ, રાજગુરુ અને સુખ-દેવની ત્રિપુટીને ફાંસી આપાઈ—ઈ. ૧૯૩૧.

• • ભારત પરના અંગ્રેજ વલ્લેરવ ઉપર પ્રાણહીન પ્રસ્તકો લખનાર મેજર વા-મનસસ વસુનો જન્મ—ઈ. ૧૮૬૭.

તા. ૨૫ કપીશ્વર દલપતરામ વિઠેલ દયા—ઈ. ૧૮૬૮. • • કાનપુરમાં શ-

યંકર કોમી રમખાણ, જેમાં પંડિત મણેશ-સંકરજી વિલાધી રાહીદ થયા—ઈ. ૧૯૩૧.

તા. ૨૮ પેશ્વાઈના રત્નમ સમ્રાટના ફરવચીસનું અવસાન—ઈ. ૧૮૦૦. • •

ગાળમત્ર ઉપર પ્રતિબંધ મૂકતાં રા.ર.દા.નિલ અમલમાં મૂક્યું—ઈ. ૧૯૩૦.

તા. ૨૯ દુષખજી દુધની શોધે બેપટેલો કૅપ્ટન રફોડ પોતાની આખી ટેબી સાથે ત્યાનાનરુદ્ધેમા મારણ થયો—ઈ. ૧૯૧૨.

(તેની કાવરીમાં છેલ્લી એ તારીખ મગી હતી.) • • અંગ્રેજોએ પંચમ સર કહ્યું—ઈ. ૧૮૪૬.

આ માસની નિબંધી શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ

તા. ૧૮મી ગામ્ એ શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડનો જન્મદિવસ. ઈ. ૧૮૬૩ માં, મહારાજા ખડેશવ ત્યારે વડોદરાની ગાદીએ હતા ત્યારે આમદેશના એક આગાધા એક ગેરાજને ત્યાં એમનો જન્મ થયો.

ઈ. ૧૮૭૫ ખડેશવ પછી ગાદીએ આવેલા એમના ભાઈ મહારાજાને સરકારે ગાદીએથી હટાડી મૂકતાં રાજમાતા

વીમળાનાઈએ પણ સાધુઓમાંથી સયાજીરાવની ગાદીવારસ તરીકે પસંદગી કરી એટલે રાજ સરડી. આધવરાવના હાથ નીચે તેમને શિદ્ધજી માટે મૃત્યામાં આવ્યા. રાજના મળત બેકજને સયાજીરાવનાં ધરતરમાં મળ્યા મહારાજાને બાગ બન્યો છે.

ઈ. ૧૮૭૭ સુરેશ્વરી પટેલો સરડા.

ઈ. ૧૮૮૦ તોલેશ્વરી રાજકવા સાથે લગ્ન.

ઈ. ૧૮૮૧ રાજવલગમ અપેક્ષ મળ, રટમી ડિસેમ્બર.

ઈ. ૧૯૦૨ મહારામામાં દાંતરી આપી આલેનિક મદદન પ્રુલુ મૂક્યું.

ઈ. ૧૯૦૪ ઇન્ડીઅન સોશિયલ કોન્ફરેન્સના પ્રમુખ નીમળા, પ્રમુખપદેથી ભાવજી આપના

એમણે જણાવેલું કે, 'અભિમને આપણી કિંતસૂરી શીખી તેનું નિર્માણ આપણે અવનારીએ કરી મહાન કાઠિ કાચે નથી'

ઈ. ૧૯૧૬ હિંદના રાજ્યોની કોન્ફરન્સમાં ભાગ લઈ હિંદના રાજકારણમાં રાજકોનો સાથ દોવાની દિમાયત કરી.

ઈ. ૧૯૩૬ રાજપદે આવ્યે તા. રકમી મેના રોજ સાઠ વર્ષ પૂરા થતાં આના રાજ્યે મણિ મહોરલેખ બેન્યો.

વીસમી સદી શરૂ થયા પહેલાં આમી દયાનેદના ફાંસે હિંદના ને ને વિમુક્તિ આનેજન આપ્યો

તેમાંના મહારાજા સયાજીરાવ એક છે. પશ્ચિમમાં ફરી, ત્યાંની મળને સાથેલો એ દૈનિક અને શિદ્ધજીતમક પિત્રસ તેમણે ભેષ્યે ને પ્રગતિનાં એ મુખ્યબી એમણે ચેતાની ભૂમિમાં પણ કાળ્યાં વડોદરાની પ્રબને નવા યુગને મરતી દાવીમ આપવા તેમણે ખૂબ કહ્યું છે. આદર્શ રાજવી તરીકે હિંદના રાજકોની હરોળમાં તેમને પહેલા મૂકી સમય, પણ છેલ્લાં ફેરસાંવકોથી એમના ઉત્તાદનાં પાલો ભગતાં થયા હોય એમ જણાય છે.

આ મહિનો (એપ્રિલ) . . . અને એની પ્રતિભા

તા. ૧ શુક્રવાર ગરબ અવસુકરે
દુખખુના આદિસાદ પામેથી ગોવા
છત્તી, સ્ત્રી, પુરુષ અને બાળકો મુક્ત
૮૦૦ મુસલમાન શહેરીઓની નજ કરી
—ઈ ૧૫૧૦ • • હૈદરઅલીએ આ
એને સાથે કાલકસર કર્યા—ઈ ૧૭૬૮
તા. ૩ હિંદુસ્તાન તારણહાર છત્તપતિ
શિવાઈનું આરસાન—ઈ ૧૮૦૦
તા. ૬ અમેરિકન રીઅર એડમીરલ
રોબર્ટ પીઅરીએ ઉત્તરધ્રુવ સર કર્યો—
ઈ ૧૮૦૫

તા. ૮ નિકુનમાઈ પહેલના ધારાસભા
માના વાપણ વચ્ચે શ્રી મગતસિદ્ધ અને
બદુરેશ્વર જ્ઞેષ્ઠ બાળનો ધડાકો કર્યો—
ઈ ૧૮૩૧

તા. ૧૦ શિવાજી મહારાજનો જન્મ—
ઈ ૧૬૨૭ • • રશિયાના કહરક
સેનિનનો જન્મ—ઈ ૧૮૭૦ • •
બ્રિટિશ અને હિંદી લશ્કરને ભેટી દે-
વામાં આવ્યું—ઈ ૧૮૯૧

તા. ૧૪ હરિજન નેતા ડૉ. બીમસન
આલેક્સાન્ડરનો જન્મ—ઈ ૧૮૮૨

તા. ૧૬ સર જમશેદજી છટ્ટનાઈ
બેરોનેનું અવસાન—ઈ ૧૮૮૧

તા. ૨૧ પાણી તળુ પહેલું યુદ્ધ—
ઈ ૧૫૧૬

તા. ૨૩ વૉરાગ હેન્ડ્રીએ હિંદમાં ચ
લાવેની ગેરવર્ત કુના કારખાસર વડનગા
તેના પર આવેલા કેસમાંથી તેનો
છટકારો—ઈ ૧૭૬૫

તા. ૨૫ હજારના કાનિતકારી ખૂરીન
નેતા ઓલીવર ક્રામ્પ્ટનેનો જન્મ—
ઈ ૧૫૫૦ • • રીકામાં પહેલવાઈએ
હરિ નવા શાહને ખજાણ કરી જાતાના
સાદ તળીએ દેશનું મુકામ ઢાળ મણું
—ઈ ૧૮૨૬

તા. ૨૬ રાત કુંઈસિદ્ધનું આરસાન
—ઈ ૧૮૦૮

તા. ૨૮ ઈ ૧૬૧૦ના પ્રિત બેંગને
સાંચન કરી હિંદમાં આંદાનસ રામચ
સર કરવામાં આ—ઈ ૧૬૩૭

તા. ૨૬ પદ્મિની પ્રથમા પદ્મિની
ગોરીસનનું બિરુદ મેજનર રિડી રિ
ડાની ડૉ સરસવ આળાજ બીએને
જન્મ—ઈ ૧૮૬૭ • • મદ્રાસ બી-
ડાની મરણ—ઈ ૧૦૩૦
તા. ૩૦ ભારતીય નિષ્ણતદળની વિષ
વચારક પ્રથમ ગ્રામબા—ઈ ૧૮૦૮
• • ફ્રેંચ વિજ્ઞાની પ્રો ફોર્ગને 'એક્સ
રેક્ટ રોમી કાદ્ય—ઈ ૧૮૫૫

આ ગાસની વિભૂતિ
સર જમશેદજી છટ્ટનાઈ બેરોને
ઈ. ૧૭૮૩નવસારી નંદાવના છ-
બાહ ચાનજીમાં નામના એક સાધા-
રણ પણ આળસદાર વિભૂતિ ત્યા જન્મ
ઈ. ૧૭૮૮ એક ૪ વર્ષમાં માતાપિતા
બંનેનું અવગાન થતા ગોવાના સસરા
કુશમજી નસરવાનજી બારલીવાળાને
ત્યા મુલાકામાં ન્હ રહ્યા
ઈ. ૧૭૯૬ ગેડ મહેસ્વાનજી માણીજીન
મુળીમના દાણ નીચે વેપારી અનુભવ
લેતા રહ્યા પણ પોતાની બધી ગણીને
બે દબર રૂપિયાની નુકી પોતાના ન
સતસાથે લેતી, વેપારમાં પાતી દરબી
અને કાગડસર અને કુશાલ વે રીમુદ્ધિ
એ ઘેડા જ વખતના તેમાંથી ૫૫,૦૦૦
રૂપિયાનું અરે જ જમાવ્યું

આમ તે સતત વેપારી બન્યા
પત્રી સીન મયા ત્યા અમેને અને ફેંચો
વચ્ચે લડાઈ ભગતા તેમણે અમેનેને
મદ્ર આપી અમેનેનો વિજય થયો
અને એ ઈ સાથે જમશેદજીનું નામ પણ
ખુબ પ્રકાશમાં આવ્યું
ઈ ૧૮૦૭ ચીનની છેલ્લી સફર કરી
કલકત્તા, સિંગાપોર, રીયામ વગેરે
બધાં રમણોની મુલાકાત લઈ ત્યાં ધાર-
વે માર વેપારના ઘેરો બેસા કર્યા એ
બધામાં એમને અમૂનપૂર્વ સફળતા મળી
ને અનુક્રમ દેવત એકવી કરી અને એ
દેસતનો ઉપયોગ પણ એવી સરસ ગીતે
કર્યા કે સા સામ્ય લોકોમાં એ બારલી
વાસા નામ મુખસિદ્ધ થઈ પડ્યું એ-
મણે કંઈક દાનનો આક્રોશ જોડામાં
જોડા પચામ લાખ રૂપિયા પર નવ
૭ એ અનુભવ જોડાથી કરી કરી,
મહારાજની વિરોધિયાએ પણ એમને
હિંદના પહેલા જ બેંગનેનું બનાવ્યા
૬.૧૮૧૬ના એપ્રિલની ૧૫મી તારીખે
૭૬ વર્ષની વયે એમનું અવસાન થયું.

સા સામ્ય કુટુંબમાં જન્મી સાધો
તણ સનેગોમાંથી માર્ગ કરી માત્ર
દિવાંગ દારા જ લક્ષ્મી સપાન કરી,
એનો આવે સદૃશ્ય કરનર મર
જમશેદજી છટ્ટનાઈ જેવી જમ્મિનું
છત્ર આપણને ગેક અમૂલ્ય ગોધ-
૫૬ જેવું છે.

ઘેટો મુધાદે

આ વિભૂતિ નાનપણથી મદિન-
માં, સરસ્વતીચંદ્રના કાલગરીકાર શ્રી
ગોવર્ધ તોગની અવસાન માસ ૬ ૧૮૬૮
જાઈ છે તેને બરે ૬૬-૭૬ એકગે,
૧૯૦૧માં એમની કાદ બત્રી 'સરસ્વતી-
ચંદ્ર'ના મેલિા માગ બદાર પડ્યા અને
૧૯૦૫માં તે પ્રથમ સ દિવસ પેરિસના
મુમુખ થયા દત્તા તેમજ ફેરુઆરી
મહિનામાં શ્રી સરોજિની નાવકુંડી જન્-
મસાલ ૭ ૧૮૮૭જાઈ ૩ તેને બરે
૧૮૭૨ જોડ્યો

મીઠુંકરી

કુબજા

એવી અવસ્થાએ હવે કવલો પ્રમાણમાં આવી,
 રહે અપરા, હળવા, ધીર, દમિત, શી મુશ્કિયાનો કમરો,
 પીસાએમાં જાનોની મુશ્કિત અપા રાહનો દેડ માથો,
 પ્રિય, મેંયે માનવા હવેવચાનું મુક સંપીત બન.
 એને વીજી બની અવગત વધારા, વિશ્વાસપરથ માથા,
 બધા દો વાપો પમપો ભાગ્ય રહ્યાં મીઠું મુશ્કિતનાજી વાપા — કમાગાજી ભેડી

પંતબના વાપિયસિદોમણિ લાગર હરકિમ્બલસ
 ૦૦૦ થઈ તા ૧૨મી ફેબ્રુઆરીના રાતે પાવબના કવચ-
 ભગવના મેપોલિયન રહે તા મે પીર માનુ અવસાવ
 મધુ એવા માટે મારી પદ દેશ ભાતિ અને નવાન
 અભિમાન લાઇ રહે આવી અભાસ વિખાતિ સમા એ
 દલ મુશ્કિતને વધારા બધા ભાતી પ્રમાણ રાજિ સાદસ
 એ અને મેમણે તે મ સાન દરવાજા પમા દીવી થવી,
 લાસા દરકિમ્બલસાનો બન્યો રોડ રિમાલસના મુકાને

૧૮૬૪ના અંધકારના રક્ષા પાર્શ્વે જે, કમો, મિમના વિચાર
 નામ પેસાર, પા વિન લક્ષ્મીવાન દળા મેમને દાર્શનલકામનું
 મિશન મુખનું વતપરથ મુક કાલકા પમાઇ દતી લ દે જની
 મનમેન્ડ કલેબગા યેરુ મિશન લીધા પછી તે દેલ
 અવકાશ ને તપો રિમ્બાળી ટિપ્પીની કોલેજમાં મેલવા પરી
 બેઠેલથમવા મે ૧૮૬૪ના મેની શ્રીલંકે પાલકાલેલે ભાગવા.

મે પમે મહાસમાન અધિકારમાં લાદેલમાં બાજુનું દર્જ
 ને દરખાશ મળેલજી રોડા અભિયો મુશ્કિત દળ, દરકિમ્બ
 લાલને મે મહાસમાના મનો વતી મુશ્કિતમાં આખા, લાલો
 ભાગ્યે લ દેલમાં રહેનું માટે રાજી

બેરિમરી પમાઈ રી દોવા ભગવેલાનું બિન દોવા ન
 આગુ મેમાઈ વધે જતી મેમણું પધીલાત રાજી કોત દીપી
 અને અંધોજિત દળા તરફ વળવા ને વાપવના નવમિસિતો
 ના પેકે અકારને વિનમિત્તે લગામો બે કોમળી રહેલમો
 નદોની મેમાઈ જતી ભુવામુદા માટે રહેલો કાતા રેમાને
 મે, પ પાળી, મેને રેમાનું મેમાઈ ઉપલવિશમાં પવિરમિત રહેલો
 મે બે મેમને ગળ બરી રહેલો મલિનદેલાનું બા રેલકામ
 -દનું મે આકારને મેમા આલવન વપતી રહેલો

મોરી પદેથી તે પાવળમાં મેમાનું પીયકમ નેક બેની
 એવી કોમળી અવ નિ અપ માલ હાથમે કો રાજી મુશ્કિતના
 સિવાય મે એવા માલ જ ન મેક મેને આગ ને રેકમ
 દતો મે પછી આગ દાગે રેકમ રેકાની લગ રોડ રેકાર્ડ
 અનેક મેમાઈ, કમો વધે મેમાનું મેમાઈ પાવળના વાપિય
 વપમાથાની કમલ રેકામાં મેમાના રેકાર્ડ રેકાર્ડ રેકાર્ડ નથી

રેકાર્ડ રેકાર્ડ રેકાર્ડ, પાવળના વપમાથ વપમાથા મેમા
 સિવાય નેકા દરકિમ્બલસાનો અવગતે નવા અવગતે
 રેકાર્ડ રેકાર્ડ રેકાર્ડ મેમાના રેકાર્ડ રેકાર્ડ રેકાર્ડ

તો અગત્યની યથોક્ત કમ્પાએસા દિલ્હી ધર્મે સંજ્ઞાન થયો કે
 ઇતિહાસના કો કલ્પનાને કારણે સોધવાને નવયુગના
 આદિની, હિંદ અને ગુજરાતની ઇતિહાસપરાંત કેટલીક સ્થાનો
 વિચારી નેહ્યો.

૧૮૪૮માં ઈંગ્લેન્ડમાં પૂરો થયો ને મિન્યુટન સુધીનો
 બારત સત્તા રમે રંગાયો. આરકાદના પેસ પછી એક સો
 વર્ષે હિંદે હારી ગયું.

એ પછી હિંદમાં તાર આવ્યા, ટપાલ ખાતી, આગ-
 માટી આવી. લોક આગમીઓનાં ત્યારે ગીત સાંભળે કે, 'આ
 આવી ગુજરાત અગન ફેરી ગાતી રે આવી.'

એ જ સાલમાં અગાધારમાં દલપતશિખર ને ગિર કાર-
 બરો ગુજરાત વનીચુલર સોસાએડી રચાવી; એ જ સાલમાં
 મુળાઈમાં ગુજિનથેક સભા રચાઈ; એ જ સાલમાં ગુજરાતે
 નવયુગ મેળે.

૧૮૫૭: ઇતિહાસનવેરો અને બળવાની સાલ કહે છે;
 હું અને સારસ્વત દુષિએ સારદાપીઠની સાલ કહું છું; કારણ
 કે Pen is mightier than sword. બળવાની કેપલપાયલ-
 થી સારદાપીઠની હૈયલપાયલ અતિ મહાન છે. ૧૮૫૭માં
 બળવો થયો. એ જ સાલમાં કલકત્તા, મદ્રાસ, મુળાઈની સારદા-
 પીઠો રચાઈ; બળવો ક્ષણિક હતો. સારદાપીઠો ચિરછપ છે.

૧૮૫૭માં વડોદરા દિસ્વાય ૧૮૫૭માં કેળવણી ખાતા
 રચાયાં ૧૮૫૭માં સારદાપીઠો રચાયાં. એ સારદાપીઠોએ
 સાતિથી કાંતિ કીધી અને ફેર છે.

એ પછીની ઇતિહાસપ્રખ્યાત સાલ છે ૧૮૫૭. એ સાલમાં
 મહાદાસ રાજપૂતો થયો અને મહાદાસ સવાઈરાવ ગાયકવાડ
 ગાદીએ આઠ્યા; અને એ જ સાલમાં મુળાઈમાં આર્યસમાજ-
 ની રચાવના થઈ. પછી પશ્ચિમ પૂજની પ્રલ પૂર્વ પૂજની થઈ.

એવામાં યીએસીકલ મોસાએડીની રચાવના થઈ થીએ-
 સોડીએ પૂર્વે પશ્ચિમની સંસ્કૃતિઓની તુલના કરીને કહ્યું કે, પૂર્વ-
 ની સંસ્કૃતિ અધ્યાત્મવાદી છે; પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ ભૌતવાદી છે.

એવામાં મહાદાસ કેશવચંદ સેન હિંદુઓમાં પૂરવા;
 ઇંગ્લેન્ડ નબને ત્યાં 'East and West' પ્રખ્યાત બ્યાજવાન
 આયું; એવામાં શિવજી શ્રી પ્રતપચંદ મુખર્જીએ 'The
 Oriental Christ' નામના ગ્રંથ લખ્યો નવાચો હોય તો એ
 મહાદાસ વચાચેરો. એણે હિંદની ખ્રિસ્તવાવનામાં પલટો કીધો.

એવામાં ૫ મેંસમૂજરે કવેનેહનું ઓછા બાપાંતર કીધું
 Sacred Books of the East છપાયા ગાંધી, ચુરોપના દેમ
 દેશમાં ખોનાત્ય કોમેસો બરાના માંડી 'What India
 Can Teach Us' નો ગ્રંથ ૫ મેંસમૂજરે લખ્યો. એવામાં
 પરાગદેસ રામકૃષ્ણ થયા, ભગવા શિવે શિક્ષાઓની વિશ્વ-
 ધર્મે પરિપદમાં હિંદુ ધર્મનો ડંકો વગાડયો.

એવામાં ત્યારનાં મિન્સ ઓલ વેક્સ હિંદવાસીએ આ-
 બ્યા. એવામાં કચસેરે હિંદનો દિશ્લી દરગાહ બસાવો અને

એ રાજપ્રકરણી દરગાહ વચે એક સંન્યાસીએ કોમિસરો
 ઝેરો રેખ્યો, હિંદીવા મયદાનમાં, પાંડેનોડી રાજધાનીમાં.
 એ સંન્યાસી તે મહર્ષિ' દયાનંદ સરસ્વતી, ૫૪મ મેર્ષિક
 મહર્ષી પછી હિંદુ ધર્મે Static થી Dynamic થયો.
 દયાનંદ અને વિવેકાનંદ આપણા નવયુગના હિંદુ ધર્મના
 મહાન Dynamic Forces હતા. પછી પશ્ચિમ પૂજની પ્રલ
 પૂર્વ પૂજની થઈ.

પણ ધર્મનાં Dynamics સાત્વિક હોય, રાજસ કે તામસ
 ન હોય ખ્રિસ્તોને વધતંત્રે મહાથો, માથે કાંદોના મુગર
 પહેરાયો, મળું દંડુ ખ્રિસ્ત તો કોઈક જ વચો, 'Father
 forgive them; for they know not what they do.'
 સ્વામીનારાયણ ગુજરાતે આપ્યા. કયાંક ઇસાના પડવા,
 કયાંક ટેળાના પડવા, સદુ સહ્યા. અમદાવાદમાં પેસવા ન
 દીધા તો પછી આવીશું કહી પાંખા થયા, અને પાંખા આ-
 બ્યા ત્યારે મહેલ અધિકું મંદિર ખાંચું.

અને મહર્ષિ' દયાનંદ! સમગ્રે દેશમાં વધેરવા આવ-
 નારને મસ્તક ધર્ષ્યું. મહારાજાજીએ ધરાવેલી એકદિગ્ગજીની
 મહંત્વાઈ ન સ્વીકારી. 'ઝેર દેનારને છત્તદાન નીવું પેશની
 પાટનગરીમાં સ્વામીજી અથા પાકે એક મધિડા કપર ભગવું
 વસ નાખી સરખસ ઠાડવું હતું એ જ પૂના આજ સ્વામી-
 જીની જ્ઞાની બ્રહ્મવેં છે.

દયાનંદની ધર્મિક Dynamics સાત્વિક હતી; કારણ
 કે સ્વામીજીના નવજન્મે નરીયારે થયા હતા. સ્વામી દયા-
 નંદ સરિનજી હતા.

સ્વામીજીને જન્મ થયો ટેમીને કાંઠે; સંન્યસત જન્મ
 થયો નર્મદાજીને કાંઠે; મેધાજન્મ થયો જળાજીને કાંઠે—
 જ્યાં શ્રી કૃષ્ણચંદ જન્મ્યા હતા ત્યાં મયુરાનગરીમાં, શ્રી
 નિરલંકરે સ્વામીના મહર્ષા. મહર્ષિ' સરિનજી હતા. સરિ-
 તાના સુમ જળસાત્વિક ને અખંડ મવાહી હતા.

મહર્ષિ'એ શું શું કીધું? એનો કતાર આર્યસમાજનો ઇતિ-
 હાસ આપશે. હું તો સૂર કચારે છું કે મહર્ષિ' દયાનંદે
 કમ્પાએસા હિંદુ ધર્મને 'સંજ્ઞાન' બાદી સંજ્ઞાન કીધો. મ-
 હર્ષિ'એ કુશાલતાનાં ચોપડીમાં વગાડ્યાં. હિંદુ ધર્મનું પુન-
 રચાન કીધું. હિંદુ ધર્મનાં બારણાં ફરીથી ઉઘાડ્યાં, પણ
 જ્યારને ઓઠે. પછી ડૉ. ક્રીસ્ટી, જ્યારમાં ક્રીસ્ટી થઈ શક્યા.
 તે પૂર્વે ૧૮૬૨ પછી એ ઐતિહાસિક અમત્કાર થયો.

પછી હિંદુ ધર્મની ઋતુ પકડાઈ. પાન લીટરી નવપંક્તર
 પ્રગટયા, ત્યારથી હિંદુ ધર્મની નવવસંત મેળી. મુલ્યપ્રતીક
 સ્વામી દયાનંદે હિંદુ ધર્મનું આંજાનાદિયું મહેરાયું ડૉ.
 જ્યારમાં ક્રીસ્ટ કહે છે કે 'Hinduism is a Living
 Religion' ગુજરાત અને હિંદનો ઇતિહાસ કહે છે કે, દર-
 સનદાસ ને કઝી-સની વચે ૧૮૬૨ પછી મહર્ષિ' દયાનંદે થયા
 દયાનંદે હિંદુ ધર્મને સંજ્ઞાનની બાંદીને સંજ્ઞાન કીધો.

કુલુ

કાશ્મીરિય હિ હમા ॥ હિમાલયનો 'કુલુ' એ સર્વે
પુર પ્રદેશ ગયો છે હિમા જન્મેલા આ આવા
યજોવા બધા ધર્મો ની ગાસર તેમ પડાડી રહેવાસી
પર થઈ છે ને અને લખેને ગો રહેવાસીઓ આ
ગમગમ છતાં ગમગમ ને વૈવિધ્ય ખી જુડે તેનું આ
દેકુ બસા ॥ પશુ રસમયુ સાગરો

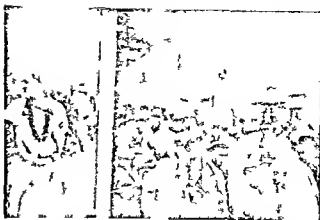
તા ૨૬ ૧૦-૩૬

ગમગમથી આઈ ફરીયાનો મોટો મોટો બરાગેલ છે ॥ ની ૨
તરીકે એ લેવા લેવો ખરો એ વખતે આ તરફ ॥ પડાડી
ગમો ॥ અને બીજા ગમગમ પોકા કોટકા થાય છે મેળો
સાત દિવસ આવે છે આ આઈ વખણાતી આ થતી બધી
વસ્તુઓનું બનવર બસા છે આઈના માણસોની પ્રસન્નતા
ને ગતોપો ॥ આઈ જ પૂરતો ખ્યાલ આવે આઈ ॥ રીત
રિવાજો અને રથસાત્રા વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ અને તર્કવેચણ
પણ લેવામાં ગમ આવે

તમે બંધતા હશે તેમ આઈનું સુદિસાર્થે તેમ અનુભ
કહેવાય હિદના આ બધા બાગો લેતા લેવા તે ખરા જ
આઈના માણસો પણ સોશ્યેમા ઠાવે ગેમા થી ધણી જ
બધા આ શ્રદ્ધાળુ હોય છે પશુ આરસોસી વાત એ કે
કે આના મા સળગતા કો કોકોમા ગેમાનમાથી આવતા
માણસોના સકારો ક્રેટીક અનવિત ૦ ગેમા પૂરી ગએલ
છે એકે ગેકમા ગેકમામા આવલ ગમે બની નવા પામ
હશે હિદુ ધર્મના જ્ઞાણ માટે આ ગ્રામજીવો ની ખીલવણી
અર્થે આઈ પડાડોમા ગમગમ રોકો માટે બંધેલુ મથેલે છે
ખરેખર આઈના માણસો ॥ આનરિક બાનના કુચ્ચ છે તેમ ની
પાસે દરમયા છે એમાના સિદ્ધિવસ્ત કોમલ ॥ નમૂ ॥ પણ
જરૂર નેમા ગમે પણ અજ્ઞાન અને ગરીબીને કારણે તેમના
હલોગો વિનાગમે પથે જઈ રહ્યા છે હિદના કલાર્થ લેવા
હિમાલયમા આટલી ગરીબીનું શું કારણ બને નવા ॥ આઈ ॥
આમસમાજન કુપલક નમરે લેતા થે આ જનુ નજીબ આવે છે

મુખ્યત્વે આઈના પેટા જાન ૭૨ ॥ વસ્તુઓ વખણાવ
છે એ વેગ ઠાનો હિમાલય ની દરેકે આવેલ લાહોલ, ચાર
૫૬ વગે ॥ મેળોમા ચરે છે તેઓ કટા ॥ રાસને માટે
આવે જાવ છે આઈ ॥ સફરજન તો કહે છે કે દુનિયામા
બધે મશકૂર છે એની ધણી જાનો થાય છે અને બધામા
અક મકર ની સર્વમાધારણ મૌતન હોય છે, ને હિદ ॥ ની ન
બાજોમા થતા સફરજનોમા થણુજ ગ નમ નયો પડતી
અમે એ સફરજન રાજ ગેમાથી ખાઈને લીએ

કુલુ ને કાગરા વેળી ગેમામા થી વેળી ॥ જાવ ગોડજ
કહેવાય છે અને સામે આઈ નવા નુઓ ત્યા ઠેરઠેર દ્વિતમગા
લેની નદી વટી નહી હોય અને તેને કિનારે હિદુ ધર્મ ની સના
તનતા ચૂચકા એકાદ સુન્દ પુરણ પેવાવ ચોક્કી રજુ હોય

ડાબી બાજુ મુલુની કુચ્ચ કોમની એક યુવતી
જમણી બાજુ ફરીયાનો મેળાની રથયાના

નુદલ્લભ દેવલ અને યાદ રજુ જુડે જુડે હોય છે
અને તે સમારણ છે આઈનો ધમ નામ ગમગમથી કો કોટ
થતો આખી રિયતિગ પહોંચે છે ને તે ॥ થડતરમા હિદ,
બોડ મુસલમા ॥ ગમે રીખ બસા ધર્મો બાગ ગમગમ ॥
છે અતારે પશુ ધણી મદિરમા નામ આ બોડ ધર્મના
મતીકો સમી કોતરગીએ મળી આવે છે

તુના ફરીયાનો મેળામા ત્યાના બધા જ પડાડી ગમોના
માણસો, ગોતોતના છી પેવાગો સહિત એકકા થાય છે
થણુ ૧૨ તેમા બગવાન રાકર ની મૂર્તિઓ હોય છે ને તેઓ
પલખીમા લાને છે મુખ્ય પેતા રામચંદ્રને ગણવામા
આવે છે ૭૩ના રામચંદ્રમાથી તેઓ રથમા પધરાવવામા
આવે છે અને રથસાત્રા દ્વારા મેળા વચ્ચે લઈ જઈ ત્યા સાત
દિવસ માટે એક બારા મડામા તેમ ની રથા ન કરવામા
આવે છે ચોતરફના પડાડમા આવેલા બસા જ પડાડી
ગમો ॥ પેસારે માથી એકેએક પેવાગોને ત્યા તમ
ચદ્રજના ફરીન મેં લાવવામા આવે છે નથી આવતા માત્ર
વસિષ્ઠ લેવા રામચંદ્રજના યુકે

મેશામા કેટલાક મોટા માણસો ગેતાના તમજો લગ ની
રહે છે સામે ત્યા કચેરી કે કોમ હોય છે એઓ પણ
તેમા હોય છે તે રખતે ત્યા માણસો વીકિક કોટરે તેમને
રેખ નાય ફરે છે વચ્ચે વાછળેવામા એસે કે ૧મા રહે
અને તેને ફરવા નાય માસઓ ફેરો અને ગમાલખિત ૦ ની કલગી
લખાવી નાચતા પૂરો કોઈ કોઈ જુ ની તરાર કે એવા
કોઈ બીજા દધીઆરનો પલ કુપેગ ફરે છે ॥

હલકી કોમની ગમગમજો મેળામા છટથી બાગ લે છે
અને ફરતો આનન્દ અનુભવ છે મહે છે કે આ તરફ ॥ પડા
ડીએ ગેના ની કમા ની આ મેળામા વેડવ છે પણ ખરી
રોતે આ જ સમુદયા આનન્દ કવાને એમને સગય કે
કોકા માત્ર એકે ૧ ની રાકા ॥ તદ્દ તો ગમને તો એમ ॥
ફસ વીસ ધરના ગમગમનો એકતમગ કાગની જનુમા કલસા ધધી
કામ કરતા રહેમાન પે શીઆળે ગોમાગે ગરીબી ની બેડીમા

જકડાઈ પોતાના હરિદ્ર ધરમાં ગોંધાઈ રહેતાનું. તેમનાં સપ્તપથ પથ દ્વેષો વખતે થતા લાગ્યા.

હિમાલય પારના લાહોલ અને ચારકુંડ જેવા જલદીઈલા-કાઝોમાંથી થેરાં અને બકરાના રેળાં શીખાએ કુટુ અને કાગરામાં ચરવા આવે છે ક્ષીઓ અને નાના બાળકો પણ એ પરિશ્રમભૂમાં આખા કુટુંબ અને સ્થાવર મિલકત સાથે ફરે છે.

થેરાં કે બકરાની પીઠ પર પણ ઊન કે ઝેરોના કાંઈ બીઠો, બોજ લાદવામાં આવે છે એ કામ માટે ખચકાતોના પણ પુષ્કળ ઉપયોગ થાય છે. માણસો પણ બોજ ઉપાડે છે અર્થાત્ તેઓ પડાવ નાખે છે ત્યાં નાની રાવટીઓના ધર બનાવી રહે છે સાથે તેમના દેવતાઓ અને ધર્મચુક (લામા જેવાં) પણ હોય છે. તેમની સાથેના એક બે બલતના નાના મોટા ફતરાઓ થાડુ વકાદાર અને વિશિષ્ટ ખાસીઅતના હોય છે એ માણસો ખુશમિલજ અને મસ્ત દેખાયા.

આર્દીનું મનાલીનું મંદિર ખાસ એવા જેવું ગણાય. ત્રિલોક-નાથનું મહિર જાંખનાર પ્રખ્યાત શિલ્પીએ એ બાથેનું આર્દીના હિતિદાસ વિષે કશું બહાર નથી આવ્યું એમ કહીએ તો ચાલે ને કે સાતમી સદીમાં ચીના મુસાફર હુએનસાંગે આર્દીની મુલાકાત લીધેલી, પણ પ્રમાણુબદ્ધ હિતિદાસ તો પચ્ચમી સદીમાં શુદ્ધસિદ્ધના રાજધાનીહાલથી જ રહે થાય છે.

૧૬૬૪માં અઢારે પહેલો શીખવિશ્વઘટ પડેા થયો ત્યારે જલ્દારે દોષાળા સાથે આ પ્રદેશ પણ ક્રિશ્ચિયોને કબજે ગયો અને લાહોલ તથા સિપદી સાથે કુટુ પણ કમરા વેંચીની એક તહેસીલ બની ગયું.

કુટુને ક્રિશ્ચિય દિગ્ગાદયનો સર્વેસુદર પ્રદેશ નજવામાં આવ્યો છે. વ્યાસ ને પાવતી નદીનાં મીઠા પાણીનો સ્વાદ તેો જીવનમર યાદ રહે. મણિકાશું, વસિષ્ઠ નગરે આપણા તાપસ્યનું તપસ્થાન એવા હિંદના ગૌરવનો, અને બારફની નદી, જરફના પહોડો, ઊના પાણીના ડાંગ્રો, ઘોષ, વિવિધ વનસ્પતિ વગેરે નિસર્ગદીપના અવનવા રૂપો ને એજો એવા સહેજે હિંદની ભવ્યતાનો સપૂર્ણ ખ્યાલ આવે છે.

—રાગસિદ્ધ કા. રાઠોડ

ચરોતર ચિત્રકળા પ્રદર્શન પ્રસંગે

તમારા પ્રદર્શનમાં મેં બહુ સુંદર ચિત્રોનો સંગ્રહ જોયો છે. ચિત્રકળાનો અર્થ કરીએ તો ચિત્ર+કલ્પ=ચિતને રંગાડનાર. એટલે ચિત્રને આનંદ આપે તે ચિત્ર એમ અર્થ થઈ શકે છે. ચિત્રકળાનાં અનેક અંગો છે. કયું અંગ વધારે સુર છે અને કયું નથી તેનો નિર્ણય પ્રેક્ષક ઉપર આધાર રાખે છે પરંતુ તમે બધાએ દોરેલાં ચિત્રો મને અનેક રીતે સુંદર લાગ્યાં છે, અને તેથી આને મને અરેખર ખૂબ આનંદ થયો છે.

ચિત્રકળા કોનવા જમાનાની આધુનિક કળા નથી પરંતુ બૂઝા વખતની અતિપ્રચલિત કળા છે. રમ્યાયણમાં પણ ચિત્રોની વાત આવે છે. આપણા પૂર્વજો પણ મકાનોની દીવાલો

ઉપર ચિત્રો દોરાવતા, કારણ કે ચિત્ર એ નાના મોટા તમામનું મન રંજન કરી શકે છે. ચિત્રકળાનો વિકાસ અને મનુષ્ય ભૂતિનો વિકાસ એ બંને પરસ્પરવલંબી વસ્તુઓ છે. એના વિકાસની સાથે જીવનનો વિકાસ જરૂર થાય છે. ચિત્ર એ મનુષ્યના વિકાસને વ્યક્ત કરવાનું સાધન છે. કાળા પે રાદેમાં હવે પણ ચિત્રોના એવા બધા સુંદર નમૂના એવામાં આવે છે કે તેમની પૂજા કરવાનું ને તેમની આગળ સર્પ નમાવવાનું સ્વાભાવિક મન થઈ નય.

ચિત્રકળા પ્રદર્શનમાં રંગોળીનો વિકાસ સાબીને તમે તાડુ કાની બેઠો આમજ એક સુંદર વસ્તુ જોઈ શકો છો. અને તો કલ્પના પણ નહોતી કે ચરોતરમાં આટલી સુંદર રંગોળી પુરાતી હશે હું હમણાં જ મુંબાઈના પ્રદર્શનમાં રંગોળીનિર્માણ જોઈ આવ્યો છું અને હું મગશરી સાથે કહી શકું છું કે અત્યંત રંગોળી કામ ત્યાંના કરતા પણ સુંદર છે. આવા સુંદર નમૂનાના ફોટોગ્રાફ પાકી વર્તમાનપત્રોને મોકલી આપી આપણે ભવાળી આપણું જોઈએ કે ચરોતર એ અચાકાની જેમ કળાનિર્દેશે શુષ્ક પ્રદેશ નથી રંગોળી એ સ્ત્રીકલતબીનું એક સુંદર અને આર્થિક સાધન છે રંગોળી ચિત્રો વગેરે મનુષ્યના આત્મીય કોઈવર્તનાં પ્રતિબિંબ છે એટલે કે ચિત્રકાર કે રંગોળીકારને આત્મા બેઠલા પ્રમાણમાં સુર દોષ, પવિત્ર દોષ તેજા પ્રમાણમાં તે પોતાના ચિત્રમાં કે રંગોળીમાં શોધવે-આકર્ષણ લાગી શકે છે સુંદર ચિત્રો પ્રેક્ષકોના હૃદયમાં પણ એક ભવનું પવિત્ર વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરે છે. એટલે જ સુર ચિત્રોના આવરણતા એવડા ચરોતરની છે. તેથી હું તમને બધાને વિનવિત કરું છું કે પાણીની તરેણી કે જાનની પક્ષી પક્ષી છે તેમ તમે જરા પોતપોતાના મકાનની બેઠાર અને બહાર સુદર ચિત્રો દોરાવીને ચિત્રકળાની પરજા મકાનમાં, જેથી કરીને જતાચલતા યાત્રિકો પણ તે ચિત્રોનાં દરેકમાં પોતાનું મન વધારે વિશ્વલ બનાવી શકે એવડાના વખતમાં મોટા મોટા નોના દીવાલો ઉપર જે સુર ચિત્રકામ થઈ તેમાં આ જ હેતુ હોવો જોઈએ.

વળી કોઈ એમ ન માને કે ચિત્ર એ મનને આનંદ આપના માર્તનું સાધન માત્ર છે. ચિત્રમાં તો આખી મનુષ્યભૂતિનો હિતિદાસ સમાવેલો છે. ચિત્રકળાની પ્રગતિથી મનુષ્યભૂતિની પ્રગતિનું માપ નીકળી શકે છે, કોટું જ નહિ પણ ચિત્રો એ દરેક જમાનાના સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિનું સમગ્રદર્શન છે. ચિત્રકારને પોતાને હિતિદાસ પણ તેનાં પોતાનાં ચિત્રો એવાથી કહી શકાય. આ રથએ મારે ચિત્રકારને-જમાના ઉપાસકોને-એક વાત અજાણવાની રહે છે કે કળા માત્ર પવિત્ર છે, દેવી છે, પૂજ્ય છે; એટલે કોઈ પણ કામને જમાના પવિત્ર નામને કલક લાગે તેનું કોઈ પણ કાર્ય ગમે તેવાં પ્રયોગોમાંથી જલવાળને પણ કરી ન જ કરશે. કળાના ઉપાસકે સદાય પવિત્ર રહેવાની જરૂર છે. ચિત્રકાર પોતે સર્વે અમર ન હોય,

પેટલાં મહાલ જેનણી મડગ તરફથી ચિત્રપ્રસન્ન તથા સાતિયા રજપૂતનાં હરિદાસ દરસાસ થઈ જવામાં આવે છે. આથી પ્રભુગા ચિત્રકળા ૧૭ અનિરૂપિત દેસેજા. તમે કે આ વખતે પ્રદર્શન નાર મામે બરવામાં આવ્યું હતું એ વખતે મહાલના કળા ચિત્રકારો બાઈ મળ્યાસ પડયા બાઈ રોળી અને ચિત્રનિશાળાગિ અને બહેનોના કીર્તિપત્રો પદર્શનના વિશેષ આકર્ષણો બન્યા હતા આસ કરીને મિ રામપુર અને મિ રાડેની રમણીઓના પ્રકારના ઉત્કૃષ્ટ નમૂના રજૂ થયા હતા ઉપર પ્રદર્શન તથા રમણીના દર્શકો સાથે એ પ્રસંગના મહેમાનો સા જ મોવિટમાઈ હાથીબાઈ અને પેન્નાદના પ્રાન-વીર રોકશી તથા ર મ રા, શ્રીમાન હાલબાઈ તથા ચિત્રગુરુશ્રી શ્રી રામગાડ અને બીજા બાઈ નવર પડે છે

પણ તેની કૃતિઓ અમર છે એવો ચિત્રકારની હવાતી બાઈ પણ તેનાં ચિત્રો ભાવિ પ્રગતે કાંઈ થકાવવામાં કે નહિ હોવાવામાં અગત્યનો ભાગ બાજવવાના છે માટે ચિત્રકલા પવિત્ર છે એવા કુચ્ચ આગવધી પીછીને હાથ આડકાડને ચિત્રનો મહિમા નાનોરૂનો નથી આપણા પુરાણીમાં રિષ્ટ પુરાણમાં તો એક રચને રોમ લખ્યું છે કે ચિત્ર નિહાનુ ધર રમણાન સમાન છે. ધરમાં સારા પુરતકાની નેટલી જરૂર છે તેટલી જ સુદર ચિત્રેલી જરૂર પણ છે અને ખરેખર અહીં આવાથી આજે ખૂબ આનંદ થયો છે સ્વામી દલાંદ સરસ્વતીએ આજે સરકૃતિના કાંદાર અર્થે ઓઠકુકુતો સ્થાપના છે, તેમ બાઈ રામબાઈએ આવી યોજનાઓ કરીને અને તે દ્વારા જાગતા કલા રોને પ્રોત્સાહન આપીને નેટલા નેટલા ચિત્રકારો તેવા કર્યા છે તે બધા એક રીતે કલાના ધ્યાન છે, ચિત્રકલાના ગુરુકુતો છે એકમાથી અનેક થઈ સમસ્ત ચોરોનરમાં કળાનુ નાતાવરણ નરમે અને આજના પ્રદેશની ઉત્તમ કહે એવી મારી અત કરણી અભિલાષા છે.

આ હરેશ પાર પાડયા માટે ચિત્રકારો એવું તે સદાય લક્ષમાં રાખવું એવો છે તેમણે સમાજથી વિશુદ્ધ પદીને

ચોતાના મિશ્ર વિષયમાં રચાયેલા રહેવાથી તેઓ ધારે તે રચને નહિ પહોંચી શકે સમાજમાં રહીને યોગ્યતા બધા માટે આદરભાવ ઉત્પન્ન કરે, કળાની સુવાસ સમાજને આપે ખુલ્લે પણ પહોંચાડે અને તેમ કરીને સમાજને પણ તમારી સાથે લઈને જાયે જરૂરે અખૂર ધીરજ અને અવિરત શ્રમ રૂપી બે માળા બળે હરેશ ચિત્રકાર સમાજને સાથે લઈને ઠીક રાખશે પરંતુ એવું થાદ સાબળે કે કળા ઉકરડા પર ન જ રો બે હાથેનુ આરાધન પવિત્ર અર્થે પવિત્ર વાતાવરણમાં જ થાય છે તેમ કળાને ઠીક અર્થ સુર પવિત્ર અને સુગમીય હોત ને જો રોળીથી સુગમિત, સુગમીય બરપૂર અને સુદ્ધ વાતાવરણ કળાનુ ચોરક છે મારે તેમ કળા પવિત્ર છે તેમ તેનુ સ્થાન પણ પવિત્ર રાખેત આ માળા ની નિમ્ન પ્રસારી અમસ્ત ચરેતરમાં ખૂબ પ્રસારે એવી મારી આશિષ સાથે તમે બધાએ માન કહેવું શાંતિથી અને શીરજથી સાબળુ તે બદલ આભાર માનુ કે અને ચરેતરના એક ખુલ્લામાં પ્રવેશ કરાવી આડ સુદર કામ જોવાની ને તક આપી તે બદલ કાર્યકર્તાઓ તરફ માટે ખંડુ બનુ બનુ હું

— રાજકેશ મ રાવળ

કાન્સના રહેઠાણ સોળમા લઘુ પારો એક સ્ત્રી ફરિયાદ લઈ જતાં તેણે જવાબ આપ્યો, ‘મને તારી ફરિયાદ સમજવાની કુરસદ નથી’ ‘ત્યારે તને શાન રહેવાની જે કુરસદ નહિ મળે’ કહેતી થેડી સ્ત્રી ચાલી ગઈ. ને એમ જ બન્યું. દ્રેવ્ય રાજકોનિતમાં આ લઘુ નો આજ્ઞા કુટુંબ સહિત વધે થયો.

અનેકાર્યો સમયે મોંકડી=મોંકડની માદા; ધેડીના કપડા પડમા બેસાડેલા લોકડોને-કકડો; ટોર બાથવાના દો-રડાના ગાળાવાળી બેઠ; બરી બેસ; મોંકડીકકડી; ચામડીને એક રોજ.

ગંભીર અગત

૨૦૨૫ = ૨૦ + ૨૫ = ૪૫૨

૩૦૨૫ = ૩૦ + ૨૫ = ૫૫૨

૬૦૨૬ = ૬૦ + ૦૬ = ૬૬૨

આવી બીજી સંખ્યાઓ પણ શોધતા મળી આવે. (મ ના. ખત્રી)

કહેવતોના અર્થે ‘પાથડી બેસ ચાલી ગઈ’ છતાં ધસારો સાદન કરતા જે કામ-માં કાલીવાર ન ગીવડે ત્યારે આ કહેવત ગોલાય છે. એના ઉત્પત્તિ કથા આવી છે. કોઈ એક જણે કેસનો ફેંસલો પાતાના લાભમાં કરવા, અધિકારીને પાથડીની લાંચ આપી. સાચેના પક્ષવાળાને એની ખજાર પડતાં તે જઈ અધિકારીને બેસ આપી આપ્યો, એટલે ફેંસલો જે તેના લાભમાં થયો. પાથડીવાળો અધિકારીને કંપેક આપ્યો, ‘સાહેબ, પાથડી ની તો સારમ રાખવી હતી?’ ત્યારે અધિકારીનો ઉપરનો જવાબ આપ્યો કે, ‘પાથડી બેસ ચાલી ગઈ’

તમાકુમાં નિર્ગોદીન નામનું એ આવે છે એ તે બળે છે અને કાન્સમાં પહેલ-વહેલી તમાકુ લાવનાર જન નિર્ગોદના નામ પરથી એ નામ પડ્યું છે. ત્રણ થોર તમાકુમાં એનું પ્રમાણ આપેલું હોય છે. સોમલથી પણ એ કાલિશ હોઈ. એનાં બે જ દીપાંથી કૂતરે મરી જાય છે.

ચાનાં પાંદડાં એક કલાક સુધી પાણી-માં ઉકળવા દીના પછે એક સીસીમાં બરી લેતે. પાનિશાણું ફીનિયર, કાચના બારીનાસાં, આપનાં વગેરે સાફ કરવા માટે એ એક ઉત્તમ પ્રવાહી બની રહેશે.

પણ સમય સુધી પાણીમાં પડ્યા રહેલા હાંધને એમ ને એમ લઈ ના-ખવા કરતાં ચપડી મીઠા વડે ચોળી પછી લઈએ. એને કેમાં મુલાયમ રહે છે.

ચિમનમાં લડવાય પહેલા મુસાફરો-કણે હતો તે બણે છે? એક રૂંદ, એક કુકડો અને એક બતક. ઇ. ૨૦૮૩ માં સમરેણની રૂંદમાં એ વર્સાઈડી મુકાને હોટેલા.

નર્મનીને એક હાન્ય પોતાની આંખી બિંદો સુધી ત્યાના વરરાજ્યોની હ-ન્યત મફત કરી આપતા હતા.

વાપસાંગમાં સ્ત્રી પુરુષ બંનેનો ચો-પાક એકસરખો હોય છે.

ખાંડો વધે બળેલો દુધથી આરમ-પડાણ બહુ સારસ રીતે સફાઈ થાય છે.

બંગાળ નાગપુર રહેવાના કુલ દ્વારકા-નો બીજો ભાગ એકલા તાતાના કાર ખાનાને જ હોય છે.

દિંદોમાં માતૃસાધામાં લખી વાંચી શકનારાની રાજવામાં ઉરમાં દસ વર્ષ-માં માત્ર એક ટકાનો વધારો થયે છે, હાલ આપણા ૬૨ ટકા બાકીનો તો નિરક્ષર જ રહ્યો છે. એમને સાક્ષર બનાવવા હોય, તો આજની પ્રગતિના માટે તો તે માટે હાલ ૬૨૦ વર્ષ મેકએ!

કાનખાનુશના આપણે રોજ પગ મળી-એ છીએ, પણ વસ્તુક તેમ નથી મોટા-માં મોટા કાનખાનુશના પગ હાલ પગ માં વધુ ઉતાવળ સ પગ માલુમ પડ્યા છે.

છેલ્લી આડખીનો રૂંદ પાસ દેરાનો વન કરી ઉરલીએ હવે તે દળસીનિયા સાવ હન્ય રહ્યું છે, પણ તે માટે વસતીના વધારાનું તેનું બંધનું તે ગીણું છે ખરી રીતે તો નંકસામાં ઉપર જતાવેલી એની રામુદિયા લે એ જ ઇરલીએ એ હન્ય રહ્યું છે.

એકલવ્યની ગુરુદક્ષિણા

૫૫૧

જે. ૧૯૯૩

‘કાંઈ નહિ, ગુરુ, કાંઈ નહિ; ભલે લીધો તમે અંગૂઠો આમ !
જેજે ને લેશ ચકાવી હું અંગૂઠો વિના ચે માહર કામ.
જેર છાને મને આવતું, આવતું’તું એના કરતાં જમણુ નહેજ,
મુકત થયો તમ ન્હણથી, નહૈતર દેવું એ શિરપે વાળવું રે’ત.

આજ પ્રભાતે તમે લઈ દક્ષિણા, પળીઆ હસ્તિનાપુરની વાટ.
પાછળ પાછળ જકરા ઘેટાં શી ધૌરવ પાંડવ કેરી જમાત
ક્રુદતી નાચતી દોડતી દેખીને આંખડીઓ મારી નીરે ભરાય,
રાજનાં જાળ આ લીલકુમારનો હાથ કપાવીને કા ખુશી થાય ?

જાણું તમારી તો ઇચ્છા ન’તી જરી આશાઓ માં મમ અગ્નિ દેવાની.
જ્યારે મેં તમને વૃક્ષને છાયડે માટીની મૂર્તિ તમારી દેખાડી,
ત્યારે કેવી તમ મુખપે જર્વની લાલપ આવી હતી મરી નહેજ,
શિરપે માહરા દાંદિ પડી તમ, કોમળ આશીરવાદની પંઠ.

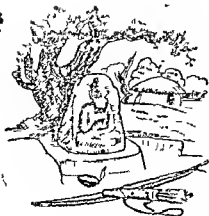
ધીરે ધીરે તમે રેનેહથી પૂછી’તી માધનાની મારી સઘળી રીત;
કેવી રીતે હું તમારી એ મૂર્તિમાં સ્થિર કરી મમ અંચળ ચિત્ત,
શીખ્યો હતો જાધી વિદ્યાઓ જે નવ શીખવ્યી કો દિ’ શિખાય,
રાત ને દિવસ શ્રમ કર્યો પછી અંતરમા જેની જોળણ થાય.

દેખી તમે મારી વિદ્યાતણી પરિપૂર્ણતા વિસ્મય પામ્યા’તા નહેજ,
જ્યારે મેં સ્થાનના મુખમાથી નારાં શર જેંચી લીધાં, ને લગીજેક
ઇન્ન એને નવ આવવા દીધી, ને ભમવા લાગ્યો એ જોરથી પાછો,
ગુરુ તમારા નયનમા ત્યારે મેં દીકરે’તા હર્ષનો છાંયડો આછો !

કા જે, ગુરુદેવ, હું તો હતો. તમ વિદ્યાનું વાહન માત્ર,
મૂળ તો શક્તિ તમારી જ અઘળાં ચલવતી મમ ગાત્ર;
માતપિતા જેમ જાળક જોઈને થૈ જતાં હર્ષથી ઘેલાં
તેમ ગુરુદેવ, દેખીને મુજને અશ્રુ એ હર્ષના આખે ઝડેલાં !

કિંતુ તમે જ્યારે પાછું ફરી જોયુ, દીઠાં જ્યારે પેલા સર્વના મુખ,
ઇપ્પીના અગ્નિએ જાળી કર્યાં હતા નર્વને મ્લાન કુરૂપ.
સ્વપ્નમાંથી તમે જાગી ઊઠ્યા ત્યારે, માંભર્યું રાજગુરુ તમે મોટા,
લીલકુમારની ભક્તિને વગ થઈ તમે રાજ્યને ધ્યા’તા રે મોટા.

રાજકુમારોને રાજવાને રાજ વાપરવાની હતી તમ વિદ્યા,
ઠોરવ-પાંડવ બાણુતા એ તેથી મૂંઝવણુ તમ જોઈને રીઝ્યા.
દીધું હતું તમે એમાંના એકને વેણુ કરી દેવા સર્વથી શ્રેષ્ઠ
શિશ્ય તમારો, હવે કરી દેમ રાખો એને લીલકુમારની હેઠ ?

સુખના બેચાર કાળે, ગુરુદેવ, પંથમાં કાંટા બની પડી રે'તા,
લાગ મળે ત્યારે પોતાની કૂરતા કેરો પરિચય કાર્યો હતા.
એમાં નતો જરો દોષ તમારો ગુરુદેવ, મધ્યું હું પરમાત્મ,
દેવ સગી તમ વિદ્યા, પરંતુ જે માનવી નિર્ભય પેદ તમારે.
અર્ધુને આવીને કાનમહી તમ કીધું, ગુરુદેવ, શું, તે ન બાલું!
સુખના ભાવ તમારા ધીરેધીરે બદલાયા, જેમ વાતાં રે વાલું
આભ ધીરેધીરે ઓળકીઓ બીડે, સૂર્યના તેજથી થે જાય અંધ,
તેમ તમારી મહુ મધુ લાગણી-આદેશ આગય છે ગર્ધ બંધ!
ધીરેધીરે ગુરુદેવ તમે સમજ્યા તમ ગુરુપણા કેરો ભાર,
જ્ઞાનીઓને પણ કોઈ સમે પડતું થતું સત્તાની પાસે લાચાર!

(પણ) જાની તમે તેથી બળુતા કૂર વ્યવસ્થા આ હુનિયા કેરી,
મોટી ચીજો નાની ભંગુર વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખી રહેલી.
બળુતા, વૃક્ષનું મૂળ જો કાપે તો વૃક્ષ મહા થઈ બંધ નકામું,
બળુતા માનવહેલમહેલમાં નેનદીવા વિના રે'વાય શાનું!
જ્ઞાની તેથી તો તમે બધું અંગૂઠા વિના ન માહડે આલશે કાંઈ!
જ્ઞાની તેથી તો તમે ગુરુ કાદિયું પહાનું આ દક્ષિણા લેવાનું હાય!

ધીરેધીરે મમ પામ આવી, તમે ફેરવીને મમ શિર પે હાય,
સજળ નયને ધીમે રહી કહી દક્ષિણા દેવાની વાત,
સમજ્યો'તો ગુરુ, દંદ તમારા હૃદયમાં આલતું તે સમે ભારી!
દેખી ન'તી શું મેં ગુણે તમારા એ રાજવી શિષ્યોની કૂર ખુમારી!

પુણ્ય પ્રભાતનો તડકો આપણ ગાનને થે હતો ભેટતો ભારે,
અતુલન્યુંતું મેં ગુરુને કાજ આ દેહ થે કોપતાં આનંદ આવે!
કેડમાંથી મમ કાઢ્યું કૃપાળુ, ને મૂકી તમારાં એ ચરણે શાનું,
આંખ મીચી પગ ધન્ય થઈ કેં દ્રોણ ગુરુજી મેં અમૃત આપ્યું.
એકી ઝટાકે મેં અંગૂઠાને કયો હાય થકી મમ કાળમાં જુદો,
હોહીની ધારે તમારાં ચરણનો વાદની પૂજા ને કાદવ લગ્યો.
'દીર્ઘજીવી રહો, વત્સ!' કહી તમે આજ્ઞા ગયા જોયા વિના જ પાશું,
આંખકીમાં તમ પોતાની દીનતા ઉપર જેઠનું નીર રે નાર્યું.

જો રે, ગુરુદેવ, મારે એ અંગૂઠાનું નવ કાંઈ થે કામ,
આંખકીનું તમ નીર મળ્યું મને, સાધનાનું મનુ શ્રેષ્ઠ એ દામ!
અર્ધુન છે પદશિષ્ય થતો, રે'તો છોને હું લીલકુમાર રે! આવા,
એને ન કોઈ દિ' મળશે ગુરુ માટે નિજ અંગૂઠો દેવાનો હલ્લો.

મારો જીવન

જીવનનાં નાટ્યો અને નૃત્યો

● કોઇ પણ દેશની સંસ્કૃતિ પારખી હોય તો તેનાં આહુ નાટકો અને નૃત્યો જોઇ લેવાં ખાસ કરી નાટકગાળા કાઢકને જ આકર્ષી વિના રહે, જોયે જનસમાજ કઇ અતલી અમિ રૂચિ પોષી રહ્યો છે તેનો ખ્યાલ ત્યાં જ મળી રહે એં તે નિશ્ચય કર્યો દત્તો કે જીવનમાં થોડી મુશ્કેલી થે નાટક જીવનની તક તો લેવી ને લેવી જ અને તેમાં થે ત્યા પહેલચાલ જ ત્રીજે દિવસે મને જીવનની રમણમિત્રે એક સાંદ્ર છાત્ર ગણ્ય રમણીય દર્શન થયુ, ત્યારે તો એ વિજ્ઞાસા વધી પડી આમે જીવનમાં જીવન થે વળતે ત્યા નજીકના એક દરિયાકિનારે જીવન જીવનાથર એકઠીઠીરાન (સામ્રાજ્ય પ્રદર્શન) બરાસુ હતુ એ પ્રદર્શન જોયા મહત્ત્વ એ પણ અકસ્માત હતો, કારણકે પ્રદર્શનનો એ ઉદ્દેશો જ દિવસ હતો સાચો માણસોએ તેમાંથી પોતાના સામ્રાજ્યનું ગૌરવ અનુભવ્યું, જ્ઞાન અનુભવ અને માહિતી મેળવ્યાં, તેમજ તેને શિક્ષણપ્રદ જાનકારી હબરો પ્રકારની યોજનાઓ કરેલી હોવાથી જાણકારી કેળવણીયા પણ અનેકગણી વધારો થયો હતો. એ વિગતો માટે ખીમ પ્રક્રમે વિસ્તારી છે, પણ તે બધી જાણતોમા, પ્રદર્શનના જ વિસ્તારમાં જીવનની રમણમિત્રે પણ રાજવામાં આવી હતી અને હબર માણસ બેસી શકે એવી નાટકગાળા જ ચડ-જીવર જોડેવાળી બાવેલી હતી પ્રદર્શન જોતા યાત્રી જોના કે વખત બચતા આનંદ લેવા ચાહો તો ત્રણ વાગ્યા પછી જમે ત્યારે પ્રદર્શનની તમારી ટિકિટથી જ એમા બેસવાનું મળે ત્રણવાર આના નેટલી ટિકિટમા જ પ્રદર્શન, તમારા અને આ નાટકગાળા જોવાના મહત્ત્વ એમા હિસાબ રો કરીએ ?

નાટકગાળામા શું જોવાનું મળશે તેનો કઇ પણ ખ્યાલ બાંધ્યા વિના અમે જાણ થયા ત્યારે યુરોપીયન પ્રકારનો એક નાંખ ચાલતો હતો, જોયે થોડી વારમા તે પતાળીને અમે તો બહાર નીકળી જવાનો ઇરાદો કર્યો પણ તુરંત બાજુ પરના મોટા માટીયા પરના કાગળનું શીટ એક જણે ઉઠાવી બહેર કંઈ કે હવે કહીકે જીવનની પ્રેક્ષામા છે અને કોઇ ન જીતી ગેઈસા-મડળી તે રજુ કરે છે. ગેઈસા અને જીવન એ એ સબ્બો જાણ જ સંકળાઓલા છે. જીવનની કલાત્મક સંસ્કૃતિને વારસો લાંબી પરંપરાથી સંસ્કરનારી આ ગેઈસાઓ ક્યા તરફ ઉપર ત્યાંના સમાજમાં આનંદની યત્ની ધરાવે છે એ મને કાયરો લાગતો હતો. પણ આ પ્રસંગે જે થોડો પણ નૃત્યપ્રયોગ જોવા મળ્યો એથી ખાતરી થઇ કે એ હક્ક તેમને મળવારક છે. પરંતો જસતા જ થોરા કાળા રંગના પડદા ઉપર વાદ્યોની રેખાઓ, ચંદ્ર અને એક ઝાડની વિસ્તરતી કાળાઓ જ; અને એ ચડ-

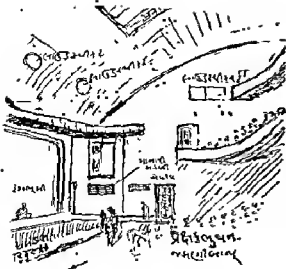
જીવર આંક ઉપર કેટલીક ઓકરીઓ જીવનનું ચિતાર જેવું બાજુ સર્જ, એક જ ઢળે જોડણ માટી જોડેથી એ જમીના વજો લગભગ કળાં હતા ચાહો પહેલેથી એક વાત જાણવાની જરૂર છે કે જીવનની રમણમિત્રે જીવનમાં થોડી હોય તે ચાલે છે, પણ તેને પહેલાંજ ખૂબ જોઇએ તેના નૃત્યના પ્રકારે પણ એ જ થોડાં રચાઓલા જાણ્ય છે જોડેથી ઓકરીઓએ જ્યારે વાહ રાત્ર કંઈ ત્યારે તો માત્ર જ્યારે સુસાદ જોડી ગત જ તાજની લાગી, પણ પછી તેમાંની એક જમણીએ તાંસણી જોવા રતે કંઈ ખીન રાત્ર કંઈ અને ખીજ વચમાં ઝીવવા લાગી ત્યારે તો જીવનનું હૃદય જોવાનું લાગ્યું ત્યા તો નેપથ્યમાંથી એ સી કરતા એક સુકમાર જાણાએ આવી એ ખાનારીઓ તરફ બાવેલી મુદ્રા કરતા ધીમું નૃત્ય રાત્ર કંઈ અને પદ બદલાવ મધુ નેમતેમા તેનાં પગનાં કડક બાંધવાની ચાવી જીવનની જીવનાના પાસાકળી ખરી ખૂબી જોવાના નૃત્યમા જ સમજાય છે તેમના ક્રીંગાને ક્યારે જોડતા રહે, ત્યારે અગ પર લખાય, ત્યારે કાળની બાહો જીવની રહે, ક્યારે ગુલાટી ખાતી ફરે,

કોણે અને એસાકાની વચ્ચે નીડીનેમીયા રંગને માટી બઢેથી તામરા જુકાના નાટકનજરે જવાપ છે એ દર્શાવતો, ત્યાની રંગ બગિચા ચિત્રણો રેલેવેતો આ નકશો જીવનની યોગમા માહિતી પ્રચારવાની અને જનસમાજની રીતોગાના એક નમૂનો છે

વાકાસજીકાની ચિત્રાચિત્રનીઓ

જાપાનના ધીએટરની રચના સમતલવતો વકરી

યંત્રો દ્વારા જાણાય, કદ રીતે ખેંચાય તથા કોપડે વગેરે તાલ-
વાજ અને કલાત્મક રીતે બેલાનું મળ્યું એટલે બેએલાં અનેક
જાપાની ચિત્રોની લાક્ષણિકતા એકદમ સમાવર્તિ મળે એ ચિત્રાસ-
નો, એ એ કદ ખારીકીએ લાપવા પ્રકાર કયો હતો તે વર્ણી
આ નાનકડી નર્તિકાએ અનેક રીતે અજગજ કરી પ્રત્યક્ષ
કરી ખતાવે. પછી વળી ઝળુના ઝીવ રાડે થયા ત્યારે અજગ
ખૂળીથી એ નર્તિકાએ ઉવરના કીમીએ બદલવા માટ્યા પહેલા
તો અગને એ સમજ ન પડી કે કેટલા કીમીએ તેણે પહેવો
હશે. પણ લગભગ ચારેક નાતના વસ્ત્રો એણે બદલી ખતાવ્યાં,
હતા અગ કીમી તે કળી જવાનું મુકરેલ હતું

આજ, અમે એક પછી એક એ પ્રયોગો લેવા તેમાં વચ્ચે
હોય અને અમેરિકન નૃત્યોના પણ સુંદર અનુકરણ હતા વચ્ચા
બહારવટીયાઓ એક પ્રસંગ, નૃત્ય અને વાર્તાની શૂચળી-
રૂપે જેથી એ બધામાં ઓકરીઓએ જ સ્વામી સમ્યા હતા
વાર્તામાં કદક એવું હતું કે નિર્દોષ માણસોને ફરતાથી લૂંટી
તેઓ ઉત્તમ વાન્યા છે એવામાં તેમની નાગરે માતૃભૂમિ
બળતી દેખાય છે, એટલે બધાને ચોતાના કરતુક દિપર અનુ-
સેસ થાય છે અને પડેલા કેદીઓને ઓડા દધ, માતૃભૂમિને
અર્પણ થયા ચાલ્યા બંધ છે. એ બધામાં ફર કન્યાદ, વેદના,
સંહાલકના વગેરે બાવોળી ખીલગળી છાપ પાડે એવી હતી

નાટકની સાધેસાધે એ વાદ્યસમુદય કાગ કરતો હતો તેના
માણસો ભેતાં તેમાં પુવાનાને ઉબરે કોબેલાં યુવકયુવતીઓ જ
હતાં. તેમની વચ્ચે કોઈ જાક કરતાવજતો વખત મ્યાર રૂચના
આપતો નાગરે પડતો. પછી સગળ્યુ કે આ બધા પ્રયોગો
બીજાંધર્ધાર્યો મંડળો તકરૂથી કરવામાં આવ્યા હતા નાટ્ય
શૃદ્ધની બહારના મેદાનમાં અમે કેટલીક પ્રેક્ષક બાલિકાઓને
તેમની એ સ્ત્રીઓ સામે હસાહસી કરી મળતી એટલે તે જ
પ્રમાણે જુવાનોને તેમના મિત્રો સાળાશરી ચાપતા હતા અમે

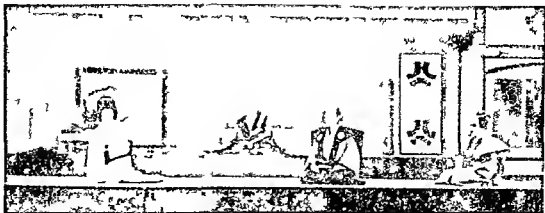
તો નાખની વાપા ન બહોળી એ એટલે મુનું સીનેમા એનાર એના
રહા, પણ હવન સાક્ષાત સામે હતું તેનો મોટો તકાવત હતો
તાકાર શુકા

● નાખનામાં જનાર એક પણ પારદેશી તાકારાજુઓનું નામ
નહિં બુલે. કોબેચાસી હિંદી વેપારીઓમાંથી પણ તે જ
માટે બહલાતો તાકારાજુઓને એક પ્રયોગ હતો નહિં કરવામાં
નિયમવાળા છે કોબે અને ચોસાકાની વચ્ચે નીજાનોમીઆથી
વેલવેનો એક કાટક બાદકાધનો તાકારાજુક તરફ બંધ છે બાગરે
જ આર્યો કલાક લાગે છે. કોબેથી સીધી તાકારાજુક જનરી
માડીઓ પણ મળવાનો સંભવ.

તાકારાજુકા મૂળ તો એક મોટી જગીર છે. તેના મલિકે
ત્યાં આ નાટ્યશૃદ્ધની ચોખના કરી ને જાપાન લેવા તેની મોટી
અસર કરી છે અને હવે તો દેશિયોગા પણ બીજું તાકારાજુકા
થીએટર જમાવ્યું છે જાપાનની દરેક સંસ્થાની વ્યવસ્થા અને
ચોખનામાં એક ખૂબી એ હોય છે કે તે બાગરે જ પ્રાચીન જાપાન-
રૂપ હોય છે, ખરેખરીએ તો તાકારાજુકા જાપાનને મારે લલિત
કળાઓની એક વિશાળી છે. નૃત્ય, નાટ્ય, વક્તવ્ય, શબ્દનય,
સ્વાંગ, સંજોગ, તાલ વગેરે રંજનમિશ્રિત અનેક કળાઓ શી-
અવવાની ત્યાં મોટી શાળા છે હવસંગ દેરોમાટી. કિંઈમય
પણ શીખવાય છે જાપાન તેમજ કુરેપના તે કળાઓના
જાણકીઓ કક્ષાએ પહેચિલા નિખાત વિવાગુકોચોના હાથ નાંચી
સંકેતો ઠોકરીઓ ચોતાની શાળાના અભ્યાસક્રમ જેટલે એકી એ
કળાઓમાં નિખાત બની રહી છે. એમની સંસ્થાના નિર્માણ
માટે આ પ્રીએટરમાં કંઈક જ થી ૫ મુખી નાટ્યમુનું એક
પ્રોગ્રામ એક મહિના સુધી કાલ રાખે છે, બીજે મહિને નવું
પ્રોગ્રામ સદ બીજી બંડાની કાલ આપે છે આ પ્રોગ્રામો સા-
ચેવાને લગભગ ચારમે એટલી ઠોકરીઓનાં તાલીમ પામેલાં
મંડળો છે ને કેટલીક તો 'દેશા' પત્રીએ પહેચેલી છે. પણ તેની
વાત જાણુ સખીએ તો થળીબરી ઠોકરીઓ પાઠવતી આ કળા-
ઓના શિક્ષણની નોકરી કરે છે અથવા ચોતાના ખાસ શોખ
આતર એ કળા આજુ રાખે છે. ધળી આનંદન ધરની કળાઓ
એમાં એકલાં સંકેતો પઢતી નથી. મોનું એક કારણ તો જાપાન
ની સામાજિક સંસ્કૃતિ છે નારીમન તરફ ત્યાં કોઈ કેમકે
કરાઈ, મરકરી કે એકા નહીં જગાઓમાં તો મુનું ખૂબ નાટ્યના
અગિનયમાં પણ નથી, તેમજ પ્રેક્ષકોનું મીન અને બાજા-
તમતા એમની કળાને બીર આશ્રય આપી રહ્યાં છે.

તાકારાજુકા થીએટરમાં પ્રેક્ષોના જુદાજુદા વર્ગો નથી.
તેમજ ટિકિટ ફી પણ સાવ જુદા છે. બાગરે જ આના
ચાલ. એક પ્રોગ્રામ આપે મહિનો આજુ રહે, છતાં ટિકિટ
માટે ત્રણવાર દિનસ આઠાડથી તેજવાઈત કરી હોય તે
ઉપર છે જે જગ્યા મળે તે નિર્માણી લેવાની. તમે ટિકિટ ખરીદી
તે ક્યાર જ તમારી જગ્યાનો નંબર હોય જ. તાકારાજુકા

હા નો તો કે
નામના નાપાની
નાટ્યાના કોક
દર

એશન આગળ કેટલાક નાપાનીગાને મેં આ ઠી રીતે મેળ
વેલા ડિયા નગરો ટિકીટ ઉપર વેપાર રતા પણ બેઠા
પરંતુ થીએટર ઠી બારી ઉપર બે બાવ નહિ જ થીએટરની
આસપાસ કોક સુદર બગીચો છે તે ઠી પણ નુગી ટિકીટ
હોય છે અમન વગત થોડો હતો, અટયે બગીચા તરી
ફર સ્ત્રીયા થીએટરમા ગયા સરિવાર હતો મેં બે પાચ વાગા
ના બીજા મેલમા અમારે બેઠાનું હતું સરિવાર સિવાય
રૈજને કોક જ રોલ રહે છે થીગેરનું મકાન બહુ જ વિશાળ
હોવા જતા મામરો કોલા બસા હતા કે બેલા રહેવાની
જગ્યા પણ માલ દેવા હોયો ખેલ ફોર થયો તેના મામરો
બહાર નીકળી ગયાં આ ઠી વારની થઇ તેમા અમે અનર
ગેકા નાપાની આમ જનતા તમા જરૂર હતી ભૂં છા ઠી
તરફ કી કે અપમાનનું તમા નામ નહોતું બલા પ્રમાણ રથી
પ્રત્યક્ષો અને લેવામા આવના આ તેમ ઠી ટિકિટ મમાલો
રયા યતાવનારી સ્વયંસેવિકાગોના બહુ અંદર થૂમ જ
કરતા તેમના મિત્ર અને કાનકાઇ નાપાની કેવળ કાનકુર
મીત્રિક હતા અમે ચારાચર મિત્રે હતા પણ મને મહેમાન
તરીકે લઇ જનારા મિ કાંદારી અને તેમના મિત્ર મિ સી
બાલકથને બીથી આગવી હારની ગેક ટિકીટ માસ મર્ડ કાનક
પાડી હતી એવા સાન સહન ને તમા મેં સુખ નિરીક્ષણી
વનુ સરજતા આપી

રગભૂમિની રચના

● અંદર જતા જ લગભગ ૩૦૦૦ માણસ ઠી ગોઠવણનાથ
પ્રેક્ષકશુનન આ સમીની રેશમી વાસ્તકાગથી ભરેલી ચિત્ર
મન જનકિ આખા વાતાવરણને પરતા. જનની દેતા
લાગ્યા નાપાની રગભૂમિનુ આમુખ ચોખકુ કે ડિયાઇવાળ
નથી હોત કાચાઇ કરતા મહેબાઇમા તે લગભગ ૧૫
ગણ અને એક મોટી વરસાવ હોય ગેનુ હોય છે હાથ
૧૮ કે ૨૦ ફૂટ ઠી તો દરો, પણ અ ઠી ૧૮ બાહુ ચિત્તારમા
હોય થી આખો હાની બેવાની ન રહે તે ઠી બેબાહુ, પ્રેક્ષકો
નુગે તેગ બારલા હોય છે ધબીવાર કાને તમથી આવે
છે અપમા જન છે જવનિકા પર ઠી રેશમી ભરતકાચે અવ

નના રંગો અને ડોશો સુદર મેળો બનાવ્યો હતો અને તે
પણ વાકાસાનુકાની કલયિતી કન્યાઓએ જ તૈયાર કરેલો
જવનિકાની આગળ જ પ્રેયકોના અગ્રભાગમા વાલસનુકવી
ગોઠવણ હતી લગભગ ૪૦-૫૦ મામરો એ નર્ગમા હતા
પણ તેમ ઠી ગેક નીચા રતા ખાડામા હોવાથી માર્કનુ
માથુ નજરે પડતું નહોતું, તેગ જ તમા કાઇ છે એની ખગરે
પડે નહિ એ ઠી રીતે તેગના માઇકલાઈટ (જરૂરી રેશા ઠી) ઠી
ગોઠવણ હતી

એ વાચસમુદાયના ભોવશમાથી એજી.પરેશના તાર
આખા થીએટરમા દરેક ભાગમા પથરાઇને શુભ રાખેલા
લાઈટબીકરો સાથે ભેરેલા હતા એ થીએટરની બીજી કો
ખૂ ઠી એ હતી કે તેમા ધામડો એક પણ ન હતો નંદિ
કે કાર બધે નવીન રીઇફોર્ડ સ્ટીમ્સ કોન્ક્રીટની લોખંડી
રચનાથી બાબેનુ છાપર અને માગ તરફ જરૂર કરોતો તમારી
નજરને આકાશનાર એકાદ કાનસનુ ડોષનુ પણ ન હોય
રેશા ઠી બધી બીતની મપાડી સાથે જરૂર કાનમાથી દેખાતી
હતી એ રચનાનો કલક ખરાલ માથેના મેચ ઉપરથી મગજો,
બાકી એ રગરાગ પ્રનિ અને પ્રેક્ષક વાતાવરણુ તે સ્વપનાથી જ
માર્ગી થેમાનુ શરીર કે તવગર, વિદ્વાન કે કાગીગર, લેહારી
કે મન્દૂર બાદાનો ગણુમેળો ત્યા એક પમ્પિએ રચનાએ
જરૂરો હતો, છતા અચાજ કે ચિસવાનુ નામ નહોતું પ્રેમામ
પાય કલાકને હતો, તેમા પણ નુદાનુદા પ્રયોગો રહ્ય
યવાના હતા નાપાની પરંપરાના ઉત્તમ નાચયાયોગો બંધવ
વાનો જોખ છે અને તેની યોગ કરતે કમી સહેતે ચાહ
માસને મુખ્ય પ્રેમામ રેન્ય નવલકાર બેનેકાન્ડર ધમાની
રિખ્યાત ફેન્ટ કોન્ક્રીટ મોન્ટ્રીકોનુ હતું તે બાર નુદાનુદા
પ્રયોગોમા ગોઠવણ હતું પણ તે ઠી પૂર્વે જે જાના ઠી સરકુતિને
કદ માસ બે પ્રે ઠી હતા તેનુ સહેજ બ્યાન બંધવ જરૂરી છે,
કેમકે તેમા નાપાન માગકોમા પણ મેવી રચિ વતવે છે તેના
ખ્યાલ મગજો

પહેલો પ્રસંગ હતો નૃત્યવેલ બમેલમા તે Dancing
Mushrooms લખ્યુ હતું, પણ કયાપ્રમગને અનુરૂપ આ

મોન્ટ્રીક્રિસ્ટો નાટકમાનું એક દરશન - કાઉન્ટ પોતાના વડાબુ કપર

છે, એટલે બાળકોને એ સમયમાં જોવાની મના કરે છે. આખું એ પ્રદેશન સ્થાન અને અભિનયમાં જ આખું આવે છે. કોઈ મોંઝીથી બાલકને કે આંત્ર નથી. માત્ર વાઘો પ્રગંથને અનુકૂળ રવરો પુરે છે અને પાંચે અભિનયથી કથાપ્રવાહ એક જ નય છે એમાં નાનાની ધરસંસાર અને અવધારનાં વાનુ મનેહર દરેક જોવાના મળે છે. પોરસને મનોદરા હિંદુસ્તાનથી ન્યાન મુખી કેદથી મળતી આવે છે તેની પશુ પ્રતીતિ મળે છે હીના સુર અને હમેને શોક બંનેને પર-સ્પર્શની સમગી છે, પણ વડીલોને મના કરી તેથી હવે સમાજમાં

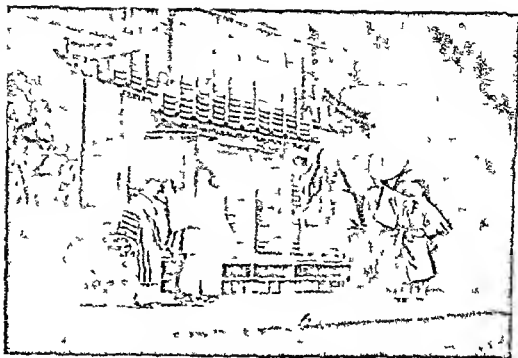
તામાનુમાની વિલાસિનીઓ એલેક્ઝાન્ડર પુમાનું વિષયાત કથાનક કાઉન્ટ મોન્ટ્રીક્રિસ્ટો સાથે છે

નામ સુવશતીમાં મહુ મુ ન્યાન પોતાના કલશે અને અગડા-કોનું પચેવસાન કવી રીતે જાને છે તેનું એમાં સરસ દર્શાવે છે. તાકાસોગ સોહમન અને કોળીસાને નામના એ અવધાર પોતાના નોકરોના વાવવિપાદ પરથી પરસ્પર જોવાના નથી. આકાશી નામના એક મોરે તાકાસોગની પુત્રી હીના સુરનું સમપણ કોળીના પુત્ર સાથે કરી દીધું છે. અને અદ્વરશાને અગર પડે છે કે તેઓ તે પોતાના અણુમતા સંબંધીઓ

સ્થાનરહુ ન હોવાથી બને વનમાં નારી છે. ત્યાં તેમનું કોઈ અન્યથી વેલ અને ફૂલો નજરે પડે છે. તે હેરી હરી અને એ જાવાથી જીવનનો અંત આવશે એમ ધારી પાય છે. એકાંત નજરે નહિ પડતા રોકો નોકરોને મગાવે છે. નોકરો ગજરાતા શોધવા નીકળે છે. માળાપો પશુ પાછા નીકળી નયન અને વનના દરેકમાં જાગડો ફળ ખાતા હોય છે તે જુએ છે. નોકરો, પોતાના જ પાપે આ બાબત મને છે તેઓ પશુ એ ફૂલો ખાઈ નયન છે. માળાપો આવીને જુએ છે તે નોકરોને પચાતા પ કર્યો છે અને બાળકો જીવનનો અંત લાગી રહ્યા છે. એટલે હવે સરસ કાના માટે, એમ વિચારી તેઓ પશુ તે ખાઈ નયન છે અને પચાતા પ કરવા અણુની શબ્દ જોતા પરસ્પરની માફી માગી લે છે. જોવામાં એક કહીચારે આવીને સગજ પાડે છે કે એ વેલ હેરી નથી, પણ તુલ્યવેલ છે. ત્યાં તે તેની અસર સોને થવા માટે છે અને આનંદનુત્ય કરતાં સી 'સુખી છવટ' અનુભવે છે

બીજો પ્રયોગ એક જ પ્રવેશમાં આરંભ અને અંત પામે છે. તેનું નામ જો નો તો કુ. એ એક મોટા સરદાર હતો. તે એક પ્રાચીન મંદિરમાં કેળો દેહશીના હાલોદરે લગેલા પુરાણા શ્લોકો જુસાવી નાખી નવા શ્લોકો કથાવચના સંકેષ કરે છે. આ શ્લોકોનાં ગાત્ર કરોન કરવાને જ એ બોલેલાં દ્વંદ્વશથી શ્લોકો આનતા. તેમને લાગે છે કે આ ગણુદી કેર-વચાથી મહા અનિદ્ર થશે. પ્રવેશ બિઘડે છે તે વખતે શતની શાંતિ હોય છે અને દેહકાને અવાજ સાંભળીએ છીએ. એક વારે દેહકાના સ્વગંગમાં ત્રણ નાગી નર્તકીઓ જુદેજુદે ખુલ્લી દેહકાની ઢળે ફરી આવે છે અને મેંદકનુત્ય કરી જતી રહે છે, એટલે સપાર પડતાં લોકો દેહને જાણે છે. ત્યાં પૂનરી ફરિયાદ કરે છે કે આ મંદિરનું માહાત્મ્ય હવે નહ થવાનું

કાચળ ગો તો તો કુ
મે માચીન આન
શેષોનો નાશ કરવા
તો કે લોકો તે સા
ભગી વિરોધ ઉઠાવે
છે અને દુધવાળો,
ફલવાળો, વાણી,
ભરણ વગેરે સુ ર
નૃત્ય દ્વારા ચોત્તાની
મહિમ સાથે બી પુરા
છી નહોતે જલા તીની
વાત દર્શાવે છે આ
તો તો કુનો કાને કો
વાત નય છે, પણ તે
દાદ આપતો નથી
એવામાં રહેતો આ
વતી તેને કોક બા
વિદ્યા મળે તેને આ

આ નો તો કુ નાદકનુ એક દર્શક

ભજનમ્ને તે કહે છે કે કોઈ આ નો તો કુ નામના સાધુને કોળિદે-
છરીના પેટે કો બદલી નાખવાનું બંદોષ કયું તે અને તેની વિવામાં
તેની માતા માની પરી ગઈ છે, કારણકે એ નવા પ્રેમાન કોઈ
આદરનહિ આપે અને તેની તકતીઓ માર્છનહિ ખરીદે આ નો
તો કુને ખાતી થાય છે કે પ્રાચીન જપિના જશરોનું હાથચિર્ન
જ સવામાં તે બૂન કરતો હતો અને તે કન્યાને ખાતી આપે
છે કે તે ગોતાનો સકલ ફેરવશે આ ખગાથી થોડો ફરીવાર
પુશાલી ન નૃત્ય કરે છે આ પ્રત્યેક પાત્ર ને પોતાકાળ અને
સંબંધમાં ને સુદૃઢ ચેતસાઈ અને કલાત્મક રંગિતતાન
હતુ તેનું વર્ણન કરતુ તો આસય છે ભખાનના ઇતિહાસ ને
પ્રત્યેક યુગના અભ્યાસપૂર્વક તૈય ર કરેલા આ પાત્રો પ્રત્યેક
મંગળમાં પાક બીજા બા પી રહે છે અને યુગોના રહસ્ય સજ્જ
દરેક રૂપે ભક્તિની પ્રત્યેક મધક છવનપાક આપતા નય
છે ભક્તિનું રંગમંચનું વિરાટ પશુ કઈઈ ન-કીતવ્યોત્સર્ગ
દેય છે આખો યે વખત રંગ, રાગ, નૃત્ય, અભિનય અને
સ્વરની મીઠી લહરીઓમાં વખત કેમી રીતે વીતી નય છે
તેનું ભાન રહેતુ નથી

નીલે પ્રયોગ મકંટ મોંદીકિરોનો હતો દેસપરદેશના
વિખવાત નારકા ઉપર ભપાન આપારી નય છે રોકશીબરને
તો તેમણે ધરમચ્છુ કરી નાખ્યો છે આ નારક ફેચ ઉપરથી
લંધુ હોનાથી બૂધા બધાની હોના છતા એકેક પાત્ર અને
દરેક ફેચ સંખ્યામાં આવ્યું હતુ નૃત્ય, અભિનય, શિલાચાર
બધુ જ સંભારપૂર્વક ફેચ લાગતુ કાઉન્ટ મોંદીકિરોની
પાત્રો તો ધમી બોલી છે, પણ નારકને આનુષ્ઠ કરવાને તેને
ખાર મહેશમાં બોહી દેશમાં આવી છે પડદે નિષકલ

જ અધાર હોય છે બાનુ ને બારબામાથી એક રોળા મજમામાં
છુપાએવી આકૃતિ આવી વચ્ચે સહેજ ડોબી વહે છે તેના
હાથમાં એક સફેદ મહેર હોય છે તે મહેર આડે સખ્યુ
હોય છે, એટલે આખું તેને ભેદ શકતા નથી પણ એ નાદક
કારની પ્રતિબાની ભૂતિ માનવાની છે, કારણકે નાદકનો
પૂર્વપ્રેરો મળ્યો એક બીન દ્વારા તે ગાઇ બતાવે છે તેમાં
હવે સાર ચવાસ નાકમાં પાત્રો નથી પડે છે અને પાત્રો
સુ કરી રહ્યા છે તે પી પિત્તન હોય છે

એ આકૃતિ અવશિષ્ટા અને પ પદ નય છે અને દેશની એ
મનેસ ઉપર અજવાળુ ફેકે છે તે વખતે મિત્રના દયાનો બોગ
ચલેલો એકાગ્ર ડાન્ડ મેઇ ટાપુર્મા જન્મકે- છે તેની
બાનુ પરી જોદાગના અવાજે આવે ૭ ૭ નર્મ પહેલાં
કારિયા નામનો બીલે રી જોદાગે જોદાગે ડાન્ડની ગોરડીમાં
આવે છે તે પી મળી ની જૂવથી તે નિરાસ થઈ નય છે, પણ
પછી બોરે વચ્ચે મિત્રના પાત્ર છે ઇવરસમાં ડાન્ડે ધરડા કારિયા
પાસેથી ધણુ જ્ઞાન મેળવે છે છેવટે તેના મગ્ની વખતે કો
ચેતાની કોટડીમાંથી સામી બાનુએ રહેવા ચેતાના ચુન
ખજનાની તેને વાત કરી એક નકશો આપે છે અને ચેતાની
એક દીરીનું રક્ષણ કરવાનું કટીને મરી નવ છે મહેલા કટીને
દરિયામાં ફેંકી દેવા કાયદામાં નાખે તે તેમાંથી તેને પેલા પી
કોટડીમાં લાવી ડાન્ડે ચેતા તેના મેળમાં બધાઈ પડ્યો
રહે છે નિષ્કાલેઓ એ કાયદો ઉપાડી દરિયામાં ફેંકી દે છે
અને ડાન્ડેને કો રીતે નાસવાની તક મળી નય છે પણ
ચેતા ચેના ગુપ્ત ખજના મેળવી કાઉન્ટ મોંદીકિરો ન મ
(અનુસારન આગળ પાન ૩૧૦)

श्रीनगर्ना बलभार्ग
डा. १ सेयद भल्लपुर

નર્મદાતીરે-આજોદ-કરનાગી આગમનું એક દૃશ્ય
શેષ સંસ્કાર ૫૬૫

મહાયુદ્ધમાં હારેલા બિનપ્રિયતી તુર્કીને યુરોપમાંથી ઉઘેડી નાખવા બેઠેલાં મિત્ર-
રાજ્યોના મુત્સદ્દીઓને એકલે હાથે મ્હાત કરી તુર્કીને ખચાવી લેનાર અને...

આ નાતોલિયાનાં વિશાળ ખેતરો પરના ઝર-
ખા જેવી ઔગોરાની ખેતીવાડી કૌલેજમાં
અચી કુઆદ, ઇસમત, આઝનાન, દાવીદે અદીબ વગેરે
માથે કમાલ પોતાના ડેસ્ક પાસે બેઠાં હોય. બધાની
જગ્યાન જાણે તાજવે ચોડી ગંધ હતી. વાતાવરણ
ખુદાવડું હતું. દરેક પગલામાં લાવેનાં ઓળો જણાતો.
દરેક પળે મર્મીધોના લક્ષ્મીના લાચ રહેનાં એકદા યથેલા
બધાં જે મોતને મુનાસિબ ગણાએલા કીમત હતી તો
ફક્ત તેમના સરની જ.

આ લોકોને જે એ કીમતની પૂરી પિછાણ હતી.
લાકડાનાં એ જર્જરિત મકાનના આગણામાં તેમના
ધોડા પલાણેલા જ રહેતા પૂરી જીંદગી તેમણે જે જ
શાના ? દિવસે આર્થિક મોડી રાખતો ને રાતે કમાલ.
એક મિનિટમાં ઔગોરા છોડી જઈ સપાય એટલી

આતાતુર્ક મુસ્તફા કમાલ

તેમણે તૈયારી રાખેલી. હાથીદે જે રિવોલ્વર ગ્રહાવતા
શીખી ગઈ હતી, ને તેના પતિ આઝનાને કાતિલમાં
કાતિલ ઝેરની શીશી લાવી રાખી હતી કે દુરમતોના દાસ-
માં પકડાવાની અણી રખતે બધાંને તે કામ આપી શકે.

ને એની તકેફારી રાખવાનું ખામ કાગળ હતું.
નવી રાષ્ટ્રીય સરકારના કમાલે રીકારેલા પ્રમુખપદે
એવી ફરજ એમના પર લાગી હતી પકડાય તો
ધર્મીધોને હાથે છુતતા બધી જવા સિવાય, બીજા કોઈ
અંતર ન હતો નવી સરકાર કથપાતા જ ફ્રેંચોએ
એ વિખેરી નાખવાનું મુસ્તફાને કહેવડાવેલું, પણ એણે
તેમને સામું કહેલું એકલું હતું કે: 'અમારી રાષ્ટ્રીય
હીલચાલમાં દુબલ કરવાનો તમને કે કોઈને કશો અધિ-
કાર નથી. છતાં જે કોઈ તેમ કરવા યત્ન કરશે તો
તેણે ફરી ખૂનખાર જંગમાં બિનચું પડશે'

આ ઉત્થાનથી સુવર્ણને પણ ગલાદાને અહીં
રીઝાને વડો પ્રધાન નીચે હતો ને તુર્કીમાં પાર્લામેન્ટ

દાખલ કરવાનું વચન આપ્યું હતું. પણ એ પાર્લામેન્ટ
ઔગોરામાં જ લાગવી જોઈએ, કારણ, એવો કમાલનો
મત હતો કે કોન્સ્ટાન્ટીનોપલમાં ખ્રિસ્તીઓ ને સુવર્ણનાની
રૂબરૂ કરી નિખાલતા ચર્ચોએ થઈ શકે તેમ ન હતી
કમાલના સાથીઓએ તે નહોતું ગાન્ય પોતે હવે
સાચા રાજકારણમાં લાગે છે, હવે પોતે બળવાખોર
નહિ ગણાય, એ જ માત્ર ઇસ્લામી ડોગ્મેસના સભ્યો
એક પછી એક કમાલને છેલ્લે આપી કોન્સ્ટાન્ટીનોપલ
ચાલ્યા ગયેલા કમાલે એ બધાને જવા દીધા હતા.

પરંતુ, પ્રત્યક્ષ વાતચીત ફ્રિયાદોને દાદ આપવાને
બદલે સુલતાને, કૌટિલ્ય માટે પકાએલી અંગ્રેજ જાતિ-
ના કેટલાક અફસરો સાથે મળીને જર્મન કાવતરું રચ્યું
હતું અને ખ્રિસ્તી મતીએ રીફ મુદ્દા બુનાલુદા અગિયાર
રાષ્ટ્રવાદીઓને માદ્રા દેશનિકાચ કરી દીધા હતા.
ધરવામ ને પિલાફતને નામે સુવર્ણને મુલાઓને ઉરકેયો
હતા ને મુલાઓએ ઉરકેયો પ્રગટ્યો એણે 'બલીકાનુ

...તેને સાબિત-કદમ કરી, લાખા, લિપિ, પોશાક, રસમ, કલા-બધામાં તેની
કાયાપલટ કરી નવયુગની ચેતનાથી તેને જીવનવંતુ કરનાર તુર્કરતાનનો તારણહાર

સરકર' હિંમુ કયુ હતું. ધર્મજનની લોશનાં રોળાં ને રોળાં તેમાં ભરાવા લાગ્યાં હતાં. એ માણસોએ કમાલનાં માણસો પર, લોશઓની પૂછીએ અર્ધી થસકવા ને જીવતા નખ કાપવા જેવી રિખામણીઓ ચલાવતી શરૂ કરી હતી. કમાલ ધર્મજામતો વિરોધી મત્હેર થયેલ હતા ને તેને તથા તેના અનુયાયીઓને કતલ કરવા એ અતીકાના ફરમાન મુજબ ધાર્મિક ફરજ ગનાઈ હતી. આમ એક જાણુ ૧૯૧૬નું ચોમાસું આવ્યા છતા મિતરાજ્યોએ તુર્કી જાળેતો સેનાનો નિર્ણય મત્હેર કર્યો ન હતો, ત્યા જીજી જાણુ સિટિસ સિલ્હો માટેલા દેશદોડી સુલતાને તુર્કીને આંતરવિમદની આગમાં હોતી ફીધું હતુ અને એ આગે જ કમાલ અને એના સાથીઓને એજોગમા નિર્ધારિત બનાવ્યા હતા.

સુલતાનની રાષ્ટ્રદિનધિરોધી આ પ્રવૃત્તિ નવી સરકારના માણસોને જીવતા જલાવી દેવા સુદાની પેશાવિકના આદરનાં પાછી નહોતી પડતી. ધરમા જાગેલી આ આગે તુર્કીને એના ખરેખરા દુરમનોથી બેદરકાર બનાવી દાખા ને એ બેદરકારીનું ફજ એને ચળાડવા સ્મર્તીના ઓકો ને દક્ષિણમાધી ફ્રેન્ચો નડખી કુલે આગળ વધ્યા. કમાલને એમણે આનાતોલિયા ખાતી કરવાનો હુકમ આપ્યો ને કૉન્સ્ટાન્ટીનોપલ તુર્કીના તાણે રહેવાદેવાનું વચન આપ્યું. કમાલે જરાયે શેદમાં ન આવતા પ્રત્યુત્તર મોકલ્યો: 'અગને એકલા કૉન્સ્ટાન્ટીનોપલની કરી પરી નથી; અગને તો અમારા તુર્કીનો તસુએ તસુ જોધએ છે.'

અને એ સાથે જ એણે આ આફતમાંથી ઉગરવા માટે ગ્રાન્ડ નેશનલ એસેમ્બલીની સ્થાપના કરી. તેના સઘળા સદાસકો ને અનુયાયીઓ ફરી પાછા તેમાં તેને આવી મળ્યા. પરદેશોના વાતાવરણથી ને નખાં બંધારણથી વાકેફ રહેતા, દલે તે જખાં રાજદ્વારી પત્રો ને તુર્કીના કદા દુરમન લોષકડ જાળેનાં મુખપત્ર સમું 'એલી કૉનિક્ક' મેળાવવા લાગ્યો. થાક, ઉદ્વેગ, ને ગાંઠગી છતાં તે રાતોની રાતો એસેમ્બલીએ લેવાનાં પત્રખાની મેજાના ધડયા કરેતા.

આ એસેમ્બલીની સ્થાપના મત્હેર થયેલ કે તરત સુલતાને એમાંના ગધાનો શિરચ્છેદ કરવતો હુકમ બહાર પાડ્યો. એના પ્રમુખ તરીકે કમાલે જરાયે લાગણીવશતા ન દેખાડી 'આપણા જ સાધનો વડે

આપણે આપણી દરની દકાની રાજવાની છે. આપણી સરદકની ચંદર રહીને જ આપણે સુખ ને સમૃદ્ધિના પ્રવાસો કરવાના છે. છતો થા તો ધોવાઈ જવો, પણ બહારની કાંઈ બદિરતી દુનિયામાં સ્વપોગા રહેવાનું હોડી હો.'

સુલતાનની જાલસી બળ વધુ ને વધુ ચૂંધાની જતી હતી, છતાં કમાલે નવી સેના બિચી કરી. અંજોબેના દોર ને સુલતાનની બેવકાફમે તેને વધુ ને વધુ અનુયાયીઓ મેળાવી આપ્યા. મદેર ને આરસે એક સામદાં તેની સેનામાં ભગનાં ગયાં. આનખન ફુડુંગી જાનુઓ નર્મી તર્કકે તેમાં બેશતી ગઇ ને એ જખા પર મુસ્તાક થઇ કમાલે ફ્રેન્ચ પલસતાકના પ્રમુખને પકકાર આપ્યો, 'તુર્કીનું ભાવિ નક્કી કરવાનું કામ તમારું નહિ પણ અમારું છે એ દલે તમે જોશો.'

ને એ કેવલ તેની યાણીશરતા નહોતી. તેનો વિશ્વપ મજ્જમ હતો. પહેલે ધડકે જ તેણે ફ્રેન્ચો પાસેથી ભુમ્તી લઇ લીધું. એ જ વખતે કાનિમકારએ પણ આનાતોલિયાનો સરદદ સાફ કરી. પારિસની સુમેદ પરિપક્વાં તુર્કીનું ભવિષ્ય તોળવા બેઠેલા, પાંચસો પત્રકોથી ઘેરાએલા પિસ્તન, ક્રેમેર-સૉલ, લોષકડ જાળેજ વગેરે મિતરાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ આગી એકદમ ભડકી બેઠ્યા.

દલે શું? મિતરાજ્યોનું સરકર આનાતોલિયામાંથી પાછું દહવા લાગ્યું હતું. છટલી ત્યારે જોશશીલ્ક બજાવામા અગાધું હતું. ફ્રાન્સ દણુ શીરિયામાંથી પરવારું નહોતું ને જર્મનીની જીકે દણુ તેને મર્ધ ન હતી. સિટિસ મદારાજખતા તો પાયા ઊતરવા લાગ્યા હતા. આપણના આતરવિમદો, અફધાનિસ્તાન સાથેનાં યુદ્ધ ને ધરાક તથા દિલ્લા મુક્તિપ્રવાસોમાંથી તે મુક્ત થઇ શકે તેમ ન હતું, જ્યારે અમેરિકાને તો તદ્દન અજગ રહેતું હતું. દલે શું?

સાં તો એક પ્રીગિયર વેનિઝેલોમ બોલો થયો. એ કેનનને એક જ મદત્તવાકોશ હતા: ઓસને મદત્ત રાખ્ય જનાવી, આનાતોલિયાના કિનારા મોંતા એ મદારજન્યનું કૉન્સ્ટાન્ટીનોપલને પાયનખત જમાવવાની. એ માટે તો એણે સર્વિયા ને બલ્ગારિયાની સાથે મગાને જાલકન લીમ બાળી કરેલી અને એટલા જ ખાનર એણે ઓસને મહાયુદ્ધમાં સંકોષેલું. અંજોબે ને ફ્રેન્ચો પાસેથી સંજસરજમ ખરીદી રમનામાં તેણે ઉત્કૃષ્ટ

ગ્રીક લશ્કર ઊભુ કર્યું હતુ એની મદદથી કમાલનું ઉત્થાન દખાનવા એએ રત્ન માગી અને લોહક ન્યોર્ગ તથા કંલેમેન્શોએ ગ્રીક લશ્કરને ઐંગોગ પર કૃત્ય કરવાની રજા આપી

એક ગ્રીક લશ્કર તો એસમા પડ્યુ હતું ને અજે-
નેએ હતુ ડોનરટા-ગીનેપલ મુક્યુ ન હતુ, ત્યા રમનાથી આ પીળ ગ્રીક લશ્કરે મોરચા માડ્યા કમાલે પોતાના લશ્કરને ચાનાક આપી 'આ ગ્રીકોને તમે નમગો? આ નમાયા ગ્રીકો-એ હતુ ગદ્ય કાવ્ય સુધી તો તમારા મુનામ હતા' ફ્રેન્ચ પ્રતિનિધિને પણ એએ લખી મોકવાન્યુ 'તમે સીરિયા લાલે લીધુ, અરણ વગેરે ચે લાયે લીધા, તેમના ચારતખ્તેને દક્ક અને કબૂલ રાખીએ ડીએ પણ અમારા તુર્કીમાંથી તો એક તસુની ચે આશા તમે ન રાખશે'

આજનુ રાજકારણ એ આવની કાવ્યો ઇતિહાસ છે કમાલને એ ઇતિહાસની પ્રેરણામૂર્તિ જનવુ હતુ એના આજન્મ નિરધારને જ લાવવાની આશા વગી કદ ઉત્તમ તક લાય આવવાની હતી? એએ અંસે-મ્મની પાસે પોતાને સરમુખલાર નીમવાની માગણી કરી અંસેમ્મની તે નકારી શકે એમ ન હતુ. નહુ કમાલ મલિના માટે તુર્કી પ્રજાને સરમુખલા નીમાયે

રશિયાતેની થોલીખરડી કાન્તિ પાદ ત્યારે ઇનકનુ દુરમન જન્યુ હતું કમાલે તેની પાસેથી નાશા ને દારૂગોળા ગેળાઓ અને આગેદુત્ય કરતા ગ્રીકોને પહેલ વહેલા જ છૂટુ ખાતે દરાગ્યા ડાસે સર્જક થાપ પાધી ને હતુ વધુ પાપ તેમ હતુ. ફ્રાન્સે એ જાવિ કળા વીધુ અને તુર્કી સાથે સવાલ કવા, ઐંગોરાયી ચાર માલ પરના ચાનકાવાના કમાલના નિવસમા ફ્રેન્ચ જનસુસો સવાલ માટે અવજવર કરવા લાગ્યા ઇટલી પણ તેને દક્ષિયાર વેચવા લાગ્યુ

જેમજેમ હવે મિતરાન્યો કમાલને મલાદ માટે કરચરતા ગયા તેમતેમ તુર્કીના લોકહૃદયમા એના પ્રત્યેના અનુરાગના મૂળ જોડાને જોડા જીનરના ગયા, અને તેમતેમ તુર્કીનું નામેગનિશાન મિટાનવા તૈયાર થયેના લોહક ન્યોર્ગ અને વેનિઝિયામ તરફ કમાલ વધુ ને વધુ રેલે લારતો ગયો થોડા પરથી પઞડાતા તેની એક પાસગી લાગી ગઇ હતી, છતા લશ્કરને રોકાની નહિ દેતા પાસગીએ લાય દવાવતો તે તેને

આગળ ને આગળ દોનતો જ ગયો સક્રિયાના ડાઠે પહોચતા તો જીભા ચવા જેટલી ચે શક્તિ તેનામા ન રહી છતા નકો નહ તે ખેડો ને ૧૯૨૧ના ઐગરટની રજી તારીખે ગ્રીકો પર દક્લો શરૂ કર્યો એ લૂપા તકકા વચ્ચે પાપીની તગી જેનીતેની ન હતી ને આ વખતે તો એને પૂરી દીર્ઘદષ્ટિ વાપરવાની હતી, કારણ, એ કઈ મંત્રાપોત્રી ન હતુ કે એક હુકમે દબરો તેને આવી મળે એકેએક માણસની કીમત તેને વિચારવાની હતી

ચોદ દિવસ ખુનખાર લુહ ચાલ્યુ અને પક્ષો પરાપૂર્વના વેરને લઇ પૂરી ખુનસથો લડવા લાગ્યા હતા પણ એક વખત શિકરત પાલેવા ગ્રીકોની દામ હવે આમરી ગઇ હતી યોદ્ધો દિનસે પોતાનો દરજ્જો ગણકાર્યા સિવાય આમાન્ય સૈનિક જેમ કમાલ લુહમા જીત્યો ને એક અદનાડિયામા તો ગ્રીકોને મારી દહા-યા

એક પરાજયના આ સમાચાર મળતા ઐંગોરાના લોકો તો આનદથી અરધા ગાડા જેના જની ગયા કમાલને તેમણે ગાઝી(ીર)ના અકરામથો વધા ડી લીધો ફ્રાન્સ, ઇટલી, અમેરિકા, રશિયા, અફઘાનિસ્તાન, હિંદ વગેરે રચેજેએથી મુવારક ગાદીએનો તેના પર વરસાદ વરસવા લાગ્યો ફ્રેન્ચોએ પણ મૌ ફ્રાન્ક-લીન ખિવાને ઐંગોરા મોકલો કમાન જેડે સુવેલ કરી ને સિર્ચીસિયા ખાલી કરી આપ્યુ આશો, કમાલને લાથો દૂડા થયેવા ૮૦,૦૦૦ તુર્કો ડીનવા ફોજ મગી.

પણ લડાઇ વખતે કમાલને આપેલી સરમુખ-ત્યા ડી સત્તા અંસેમ્મની હવે પાછી માગતી હતી રાજદારીઓ હવે પોતાને લયમુક્ત મળી સત્તાપ્રાપ્તિ માટે અવનવા કાનાદારચરતા હતા અનરની સમિતિ પણ જગી ગઇહોઇ, તેનો મોટો ભાગ ગ્રીકો જેડે સુવેલ કરવાની તરફેણ કરવા લાગ્યો હતો.

ગ્રીકો હતુ પૂરા દખાવા નહોઇ ફરી નનુ લશ્કર જમાનતા જતા હતા, લા અંન્શઆગની આ ફૂટ નેઈ કમાલ જકળા બિહજો તેણે સરમુખલારપણુ વાપર્યું અને દગાખોર પચીસ ગજદારીએને ફારીએ ચડાવી પોતાની શેલ જેમાડી માનવતાની નજરે લલે એ પગલું આપણે ન વખાણીએ, પણ તુર્કી માટે લારે એ જ જરૂરનું હતું ને તે વગર જુદીજુદી જામતી રાજદારી ટોળીઓનો અન કદી ન આવન, એટલે

આપણે એને વધેલી તો ન જ શકીએ.

આ પછી કમાલે પોતાના પ્રતિનિધિને સુવેદના યોગ્ય મુદ્દા અર્થેના મિત્રરાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ પાસે મોકલ્યો, પણ તેને મુદ્દક દાદ ન આપનાં જિલ્લું ઓસનું પીટળણ તથા રવાની કોશિય એ કરવા માંડ્યા. આ જોઈ કમાલ પીડ્યો. ઓકો પર આખરી દલેયો કરી કોઈ પણ રીતે તેમને તુર્કીમાંથી મારી દલાવવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો. દમલરપુનામ ખાતે ધોર લુદ્ધ થયું ને દમ દિવસમા તો ઓકો આનાતોલિયાનો કિનારો છોડી નાહા. પરાજયથી યવાએલું તેમનું લરકર વેરતુષિને માગે વળ્યું ને રસ્તે આવતાં તુર્ક મામલ ઘેરો બાળતા ગયા, તુર્ક ઓ, પુરુષ ને બાળકોની કલ કરતા ગયા. આખી દુનિયામાં આ વિજયના સમાચાર ફરી વળ્યા. આનંદથી ગાતા, દસના ને આવેશમાં રહી ઊઠતા રમનાનાં શહેરીઓએ કમાલને વધાવી લીધો. કમાલે ફરી એક વાર સુવેદ માટે ફતેહને મિત્રરાજ્યો પાસે મોકલ્યો, પણ કશો નિખાલસ વર્નાય પામ્યા સિવાય તેને પાછા વળવું પડ્યું.

એ જ અરસામાં ક્રાન્સમા વેપાર કરતા રમનાના એક વેપારીની છોકરી લતીફા દાનુમ રમનામાં રહેવા આવી હતી. નૂતન યુગના પૂરા સંસ્કાર જાળવેલી ને ક્રાન્સમાં કેળવણીથી એ કુમારિકા દૂર રહે રહે પણ કમાલને પૂજતી આવેલી. રમનામાં એણે તેને પોતાનો મહેમાન બનવા આમંત્ર્યો ને કમાલે તે કબૂલ રાખ્યું.

બંનેને એકબીજા તરફ અતુરામ હતો. બંને તે જાણતાં હતાં. રમનાની અગાધી જેવા બેરોડોનોનાં કિલ્લાના અગીઆમાં એક રાત્રે બંને ભેટ દતા.

‘તુર્કી દલે તુર્કીનું છે.’ કમાલે કહ્યું.

ત્યાં ગુલામ ને જાસમીનની ખુશીએ વધુ જોર પકડ્યું. પવનની મેકેમાં પત્તી પતી ગાઇ રહી હતી. કમાલે લતીફાને વધુ નિકટ આમંત્રી.

‘નહિ; હું તમને આહું છું, પણ પહેલાં લગ્નથી જોડાઈને!’ લતીફાએ કહ્યું.

‘લગ્ન? એ નાપાક માટીવાળાઓ બેચાર શબ્દો પદે તેથી? એમાં શો વધુ ફેર પડે? ને તુર્કની પૂર્ણ મુક્તિ પહેલાં લગ્ન ન કરવાનો મં નિર્ણય કર્યો છે.’

‘તે પણ લગ્ન પહેલાં સ્વાર્થનું ન કરવાના કસમ આપા છે.’

આ યોગવત્થા કોષિ બરાએલો કમાલ એકે અક્ષર બોલવા વિના ત્યાંથી ઊઠ્યો ને સીધો લરકરમાં ચાલ્યો ગયો. તેણે એ જાનાવ જ પોતાની કલ્પનામાંથી ઉઠાવી દીધો. લતીફા પણ તેને ફરી ન સંભારતાં ફ્રેચ સાદિય ને કાયદાના અભ્યાસમાં રત બની.

એવામાં લોહક ન્યોર્મોનો સિતારો આથમવા લાગ્યો. અંતિએ દલે લડાઈથી કંટાળ્યા હતા. તુર્કી કોઈ પણ રીતે નમતુ આપે તેમ હતું જ નહિ. ફ્રેચ પ્રતિનિધિ બિનલાએ વચ્ચે પડી મિત્રરાજ્યો સાથે મુદ્દાનિયા ખાતે તુર્કીની સંધિ કરાવી આપી એ નજગી દાખ્યો લાભ લઇ લીધો ને તુર્કીમાંથી મિત્રરાજ્યોનું લરકર પાછું ખેંચી લેવાયું.

અને તુર્કી પરનાં દળવાદળ આમ દૂર ચતાં જ કમાલ ને લતીફાનો ખ્યાલ આવ્યો. લરકરી જીવનની પદ્ધતિએ જે પળમાં જ તેણે નિશ્ચય કરી નાખ્યો. કોઈના કલ્પા વિના પોતાની ઓટરમાં કંટોળાયા પડે તે રમનાં બિપરી ગયો. બેરોડોનોવામાં પ્રવેશી, ઝડપજોર તે દાદરો અર્થે ને સામે જ આવતી લતીફાને જોરથી પકડી. લતીફા કંઈ બોલે તે પહેલાં તો એ બોલી ઊઠ્યો: ‘લતીફા! ચાલ આપણે પરણ્યું—દમણાં જ!’

એ જ પળે બંને નીચે ઊતર્યા. રસ્તે જ જતા એક મુલાને પકડ્યો, અને પાસેની જ એક મસીદમાં નિકાલ પડાવી લીધા.

દુનિયાનાં મુસ્લિમ રાજ્યો દલે કમાલ તરફ આશાની નજરે જોવા લાગ્યાં હતાં. તેમણે મુસ્લિમ રાષ્ટ્રસંઘની દરખાસ્ત જોવી પાસે રણુ કરી, પણ એ પેશકળ દલીલને એણે જરાય જ ની પુતકારી કાઢી! તેણે તુર્કી પ્રજાને જાહેર કર્યું કે ‘એવા બોટા આદર્શો ને લાગણીઓથી તો આપણે બરબાદ થતા આવ્યા છીએ.’ મોરકોથી આવેલા બોદશેષિક પ્રતિનિધિને પણ તેણે કહ્યું ‘પીડો ને પીડિતો જેવા વર્ગબેદ અમારે ત્યાં છે જ નહિ. પોતાને પીડવા દેનાર વર્ગ એવા બેદ બિલા કરે છે. તુર્કી કોઈને પીડવા દે એવા છે જ નહિ.’ તુર્કીને કામ નથી મૂખાંધ અપનાવવા દેવા તે તૈયાર ન હતા. તેને તુર્કીને સમૃદ્ધ બનાવવું હતું; ને તે એક જ શ્રદ્ધાથી કે ગામ તે પોતે જ નેમ કરી શકે.

એસેમ્બલીએ બેનું કે કમાલ દિવસોદિવસ કડક થતો જાય છે. લરકર પણ બધું પોતાના હાથમાં લઇ

એકો '૭ પ્રાથમ મિનિસ્ટર રૌદ્ર સુદા અથા એથી નાસ-
થયા દના એક વખત વાગ જોઈ દાનીદે અગિયે
કમાલ નાં તપાસી જોઈ 'પાશા, તમે ખૂબ લડ્યા
છો. દવે તો આરામ લેજોને?'

'આગમ? કમો આરામ? પ્રકી પત્તા તેથી યુ
થયુ? દવે આપણે પગરપર લડીયુ એકગોળનો નાશ
કરીય, એકગોળને ખાઈ જઈયુ' દાવીદના સવાવ
પાછાન અંમેમ્બનીનુ મા.મ કળી વધ કમાયે રોકડો
જવાળા પરખા ની દીધો

પણ અમાસિયાના તેના મિત્રોએ જ્યારે પૂછવ્યુ
કે 'પાશા, તમે ખિલાફત ને સુવતાની નાખૂં કરના
માઝો જો?' ત્યારે તે એવો જવાબ ન આપી શક્યો
તેણે જોયુ કે એ સવાવ એકલી અંમેમ્બનીનો ન હતો.
તે પોતે ગમે તેટલો દાનિકારી હતો, છતાં લોક-
માનમના પૂનતી વિરુદ્ધ તો તે જઈ શકે તેમ ન હતુ
એવે વખતે, ચોકમાનમ એટલી હદ સુધી કેળાવ ત્યા
સુધી તેમના શિક્ષક તરીકે ફજર મનજાનુજ તેણે
યોગ્ય પાર્કુ ને અમાસિયા જવાળા વળી મોકલાવ્યો
કે 'એમ કરવા પહેલા હું તમારી રાય માગુ છુ'

કથુ ઉતાવળુ પગલુ લખી વિના કમાલ રાહ
જોતો રહી ને આખરે એને જોઈતી તક મળી મધ
એણે ત્રણ ત્રણ પ્રતિનિધિઓ મોકલના છતાં જે મિત્ર-
રાજ્યોએ આખરી સુવેદ ન કરેલી તેમણે દવેદેશોદી ને
દગાળાજ સુવતાનને તુર્કી વતી મવાલ કરના લોચ
ખોલાવ્યો હતો એ અગ્રેજોનો મિત્ર અને તુર્કીના
કદર શત્રુ લોહક જ્યોર્જનુ રમકડું હોઈ, તે ની સરકારે
આજ દિવસ સુધી તુર્કીનુ કથુ દિન સાચવ્યુ નહોતુ,
એટલે સુવેદ માટેની એની પસંદગીથી બધે લોકગોકાર
જોડવા વાગ્યો, બધે એનો દેશદ્રોહ ચર્ચના લાગ્યો
કમાલે એ નક દાથ લીધી દથિયારઅથ માણ્યો સહિત
તે અંમેમ્બનીમા પ્રવેશ્યો 'ખિલાફત હાલે રહે, પણ
સુવતાનીનો નાશ થવો જોઈએ' એણે પ્રસ્તાવ મૂક્યો
અંમેમ્બનીમા એની જાહમતી તો હતી જ, ને વળી
કટોકટીના વખત હતો, એટલે અંમેમ્બનીએ એ પ્રસ્તાવ
પસાર કર્યો મિત્રાય આશે ન હતો એ પનાર થયો
સુવતાન વાહીકીદીને ચોડીમ કલાકની ગોડીસ મળી
ને એ જગતે પોતાના એક ખોળા માથે જર જવેરાતની
પેગી લઈ, એક અગ્રેજ લડાયક જહાજમા તે નાસી

છૂંચાં તેને કેકાણે તેના લડીગ અપહુલ મછદને ખલી-
કા જનાવાયો ને સુવતા નીનો દમોશને માટે નાશ થયો

પણ રાજકારણનો ખળભળાટ સમતા, તુર્કીમા એક
પડી એક ના પક્ષો જનાના જતા દના. પોતાનુ સ્થાન
જોખમા ન હેરા માટે કમાલને પણ પોતાના એવા
એક પક્ષની જરિયાત જણાઈ મ ૧૯૧૯ની ચળાળ
વખતે જોવા કરેલા પોતાના 'લોકપક્ષ' (People's
Party) તત્ક તેની નજર ફરી ને તેણે તેની પુન-
રચના કરવા માડી ગામડે ગામડે ને શહેરે શહેરે
તે ફરના લાગ્યા ગામી તરીકે અથા તેને વધારી લેતા.
અધાને એ સંજોષોનો 'આપણે અત્યા છીએ, પણ
લડાઈ દજી મધ નથી આપણુમા દજી ચે દેશદ્રોહી-
ઓ પડ્યા' કે તમે, લોકપક્ષના મારા જૂના સાથીઓ,
આપણો પક્ષ ટકારી રાજો લોકપક્ષે જ દેશ પર રાજ
કરવુ જોઈએ, અને તમારો સાથ દશે તો આપણે
તેમ કરી શકીયુ.'

આ જાણુ ચોકપક્ષનો પ્રચાર અત્યંત જોરજોરથી
શરૂ કરી, બીજી જાણુ સુવેદ માટે છેલ્લે ચોકલાવેલા
ઇસમત પાશાને તેણે અંમેમ્બનીને પૂછવા વિના ફરી
પાછો એ માટે મોકલાવ્યો અંમેમ્બનીમા આથી ખૂબ
ખળભળાટ પેદા થયો કમાલ પામે ડેપુટીશન મો-
ક્વરાગા આવ્યુ રાજ્યના વડા તરીકે તેણે કોઇપણ
પક્ષમા લગવુ ન જોઈએ એમ તેને સૂચવાયુ.

'પક્ષ' કમાલે દવે પોત પ્રકારયુ 'તુર્કીમા મા.
એક જ પક્ષ છે ને લોકપક્ષ તેનો હું વડો છુ એ સિવા-
ય તુર્કીમા પ્રેષ પક્ષ છે જ નહિ ને રહેવો. પણ ન જોઈએ'
આ જવાબ અંમેમ્બનીને આશ્ચર્ય ન હતો કનાલ-
ના મિત્રો યે દવે તે ની ખુ'ની મીકા કરના લાગ્યા. પણ
દવે તેમની કોઇની તેને પરના નહોતી રહી. પીપલસ
પાર્ટી તે ની પોતાની હતી. ફોજ આખી તેના કમનમા
હતી ને ગામી તરીકે લોકહુલ્લમા તેની જોડી ઝાપહતી

ફક્ત એક જ આશકા તેને હતી. ઇમમન જો
ફરી રાર પણ સુવેદ કરવામા નિષ્ફળ નીડે તો કદાચ
દુરમતો જોરમા આવે પણ મિત્રગળ્યોએ કોઇ શત્રુ
જોડે ન કરે ની એટલી ઉત્કૃષ્ટ સુવેદ કગની જ્યારે તે
પાડો આપ્યો ત્યારે કમાનના પગમા વધુ જોર આપ્યુ ને
તુર્કીનુ તેણે અંમેમ્બનીના અથા પ્રજાતોને રાજનામા
આપતાની ફરજ પાડી તુર્કી પ્રજાસત્તાક જાહેર થયુ

અને ચાળાસ ટકા. જેટલા સમયોએ મત ન આપ્યો છતાં ઈસેમ્બલીએ તેને પ્રગ્નસત્તાકના પ્રમુખ તરીકે માન્ય રાખ્યો.

ઉંવે જ કમાલે તુર્કીની પુનર્થટનાનું સાચું કામ હાથ ધર્યું. સૌ પહેલાં તે તુર્કીની દીનદીન પ્રગ્નને ફંધતા 'દીન'(ધર્મ)ના કંઠા તેને દૂર ફેંકવા હતો. એ એક એવો ધર હતો કે જે પોતાની જે ઉચ્ચતલી માનવતાને ગૂંગળામણમાંથી બહાર જ આવવા દેતો ન હતો. એની તબે ને તબે રહેલી માનવતા લગભગ સકંવા લાગી હતી. એ ધર્મની કાંચળા દૂર ફેંકવા સિવાય તુર્કીને આધુનિક કક્ષા પર લાવવું અસંભવિત જ હતું.

પાચ સેકાથાંશો ઇસ્લામના કાયદાને કાનૂનની ધૂંસરી તુર્કીને મળે એવવતા આન્યા હતા. શખ્તના આથી શોધવા સિવાય તેમનો બીજો કોઇ ધંધો નહોતો. તેમણે એકલા શજબંધારણમા જ નહિ, પણ તુર્કના આજ્ઞા-પોશાકથી માંડીને લેધ આરામ સુધીના ગધા વિષયો છિપર ફરમાનબંધી લાદી દીધી હતી. ઉત્થાન-કામી દેશને માટે એ અસલા હતું. કમાલે એ બધું પ્રમાણ્યું ને જાહેર કર્યું કે 'ઇસ્લામની અરજ ધર્મ-મામાંસા તુર્કીને બીનજરૂરી છે.'

એવામા ખલીફા અબ્દુલ મજીદે પોતાનો દરમાયો વધારી આપવાની તેને અરજ કરી એટલે તેણે ખલીફાને જવાબ લખ્યો, 'તમારો દરજ્જો એ માત્ર ઐતિહાસિક અવશેષ તરીકે સચવાય છે. ખાફા એની કશી હીમત છે જ નહિ. એની હરતીનો મે કશે અર્થ નથી. છતાં તમે જો વધારો માગો તો એ તમારી નાહાની જ છે.'

આ જવાબ અબ્દુલ મજીદને પહોચતાં જ તેણે કમાલ વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ આદરી, ને જેને જેને કમાલનો વિરોધ હતો એ બધા ઐંગારા છોડી તેની અસપાસ ફોન્ટાન્ટીનોપલમાં એકઠા થવા લાગ્યા અને કમાલની આપખુદી વિરુદ્ધ પ્રચાર કરવા લાગ્યા. 'એ ધાર્મિક રસમોને તિરસ્કારે છે; એણે શેખ-ઉલ-ઇસ્લામ પર કુચાનનો ધા કર્યો હતો; એણે ઐંગારાની જાંબોને એપદો બનાવી, નાચતી ગાતી કરી મૂકી છે; એની પાતી લતીફ મહાની પોશાક પહેરે છે અને એ પોતે તુર્કીની યોદ્ધાઓને પુરપોષી દરીયાઈ કરવા ઉરકેરે છે.'

એવા અનેક આલેખો તેમો આખો મોંઘો કમાલ પર મુકતા ગયા. તેમના દિલમાં આશા હતી કે જગન-ભરના મુસ્લીમોના આદરવાન ખલોફાનો તો તે વાળ પણ વાંકો નહિ કરી શકે. પાછળથી રોક, રેન, આઝાનો ને કાસિમ કારા બેકિર પણ તેને છેડીને અબ્દુલ મજીદના પક્ષમાં બંધ્યા.

ઝીલા યમેલા તુર્કીને પછાડવાનો આ મોંઘો અંગ્રેજો કેમ ભૂલે? તેમણે તરત શાહીવાદનાં એવા લેખાં કર્યા અને છેક દિંદમાં ખિલાફતનો 'પક્ષ મજબૂત બનાવવાનો તુર્કો વિરુદ્ધ પ્રચાર આદરી મીપો.

પણ કમાલે અંગ્રેજોની એ રમત તુર્કો આગળ ખુદી કરી દીધી અને કહ્યું કે 'એ તુર્કીને ફરી પછાડવા માગે છે. શું આજ દિવસ સુધી ખિલાફત, ઇસ્લામ અને મુશ્કાબીને નામે તુર્કો કિસાન લડતો ને પ્રાચ પાચરતો નથી આવેંયા?' અને પછી સરખુલવારી દબે એણે જાહેર કર્યું: 'આજ દવે તુર્કીને પોતા તબ નજર નાખવાનો અવસર આપ્યો છે. આજ તે દિલો મુસ્લીમો ને અરબો સાથેના સંબંધનું લાકડું દૂર કરે છે ને ઇસ્લામનું નેતૃત્વ પણ રદ કરે છે.'

એના વચનબધમા રહેલું તબ શોખોને મળે તરખ લેતર્યું ને અબ્દુલ મજીદ તથા તેના સાથીદારો રાષ્ટ્ર-શત્રુ જાહેર થયા. ઈસેમ્બલીમાં કમિશનર ફોર રિલિ-ગિયન ખલોફાની તરફેણમાં કંઈક બોલવા ઊભો થયો, પણ ફાંશીની ધમકી આપી કમાલે એ જ વખતે તેને બેસાડી દીધો. લાગભાગત બોલ્યા જઇ તેણે લોકો પર એટલી અસર ઉપજાવી કે તે પડે થવા સાથે જ બધા સાંભળનારાઓ ખિલાફતને તુર્કીમાંથી ખિલાફતવાની તરફદારી કરવા લાગ્યા. એવાંસ કક્ષાકની અબ્દુલ મજીદને નોટીસ મળી ને એ ગધરાને, કક્ષા થે માન કે ચરનખા વગર ગુપચુપ એ તુર્કો છોડી મીપો.

તુર્કો એના પર લદાએલી સૌથી મોટી દીનની જગમાંથી આમ છૂટ્ટે થતાં તેના વિકાસનો ફંધાએલો માર્ગો દવે વધુ મોકળો થયો.

લતીફ દાતુમ જેટલી સુખંદૂત હતી એટલી જ સ્થાતંત્રપ્રેમી હતી. લરકરી દિમાગના કમાલને એનો રખાવાવ અતુકૂળ ન આપ્યો. તેને જપા તાણે રડેનારાં બોધતા હતાં; કાષ હુકમ કરનાર નહિ લનીફા જ્યાં,

સુધી અસ્વાનગ્યના પ્રશ્નો આ રમ ચેતી, તે અર્થે ગ્ની
પચી રહેતી ત્યા સુધી તો કમાલે કહ વાણી ન વીધો,
પણ વ્યારે દવે એ તેનો પણ વિરોધ કરવા લાગી
ને ખામુખા તેને ઉતારી પાડવા લાગી ત્યારે એ તેનાથી
મન થયુ નહિ તેણે પોતાના હાથે છૂટાડેડાને ખરીતો
લખી, ઝંઝેખની પામેથી એ મજૂર કરાવી લીધો
થને ॥ રાજાન સત્તાકાક્ષી ને પાર્શ્વ કરનારા હોઈ
આગળ ઉપર તેમને કદી બની શકત કે કેમ એ એક
પ્રશ્ન હતો

સુનાનીમા કોઈ કિષ્કિયા માથે પણ કમાલને પ્રેમ
પ્રમગ પડેલો, પણ પછીથી તેને લખુરા માટે નાણાની
મદદ આપી તેણે તેને વીએના મોકલી આપેવી હતીકા
સાથેના છૂટાડેડા સાલગી તે ઝંઝેરા પાછી આપી,
પણ કમાલે લગ કરવાનો ઇન્કાર કર્યો આવી નિરાશ
થઈ કિષ્કિયાએ ગોગીથી આપસત કર્યો

પરંતુ આ ગોણુ બાણુ જવા દઈ, કમાલ પી
પ્રવૃત્તિ પી પ્રધાન બાણુ તરફ આપણે ગળીએ

અખુલ મદદ તુર્કી છોડી ગયો છતા કમાલના
વિરોધીઓ હતુ તુર્કીમાંથી વગ્યા ન હતા. અગ્રેને
એ મોસુલ લેવાની નવી ધમકી આપી ને કુર્દિ
સ્તાનમા મેખનૈયદ બગાડે હતાએ એટલે તેના એ
વિરોધીઓ થે જોશમા આપ્યા કૉન્સ્ટાન્તીનો નયગા
તેમણે રીકને પ્રમુખા દે પ્રોગ્રેમિન રીયખ્તકન પાર્ટી
આપી અને શેખ સૈયદ પામેવી સદાય મેખનવાની
આશા રાખવા લાગ્યા

અત્યાર સુધી ખાસોલીથી આ બધી પ્રવૃત્તિ નિહા
ળતો કમાન ધરમા પડેલી ફરીરાગની આ દુગ્ધીતુર્ક
નગરૂત થયો લયમા જ તેની કિવાશકિત કામ આપતી
ને ત્યારે બાણુ ન્યાપેવા આ લયે તે એની તાતાર
નસોમા ના પુલમ આણી કુર્દિસ્તાનમા બગવા પાછા
રહેવી અગ્રેએ પી ફૂટનીતિ તેણે પુધા પાડી ને હુખમે
વતન પી આગેગ લેલેલા અસખ્ય તુર્કી જવાનો પ્રી
તેની સોડમા આવી ઊભા લોહા વ્યેજે અગ્રેએના
નામમાત્ર નરૂ તુર્કીને હોડેહોડ જવના કરી મૂક્યા હતા
તુર્કીના દરેક ભાગમાંથી, દરેક કળીયામાંથી કમાનને
મદદ ને નફાદારીના મોગદ મળતા ગયા એ જ માત્ર
તુર્કી પી આશા હતો ગાઝી મિનાય તુર્કીને કોઇ બચારી
શકે એ તુર્કીને મન મા પી જ ન શકાય એવી વાત હતી

ને તુર્કી સુનાની પી એથે રહી, જે જ મદિનામા
કુર્દિસ્તાનના મળવાને કમાલે દફનાવી દીધો. આગ
ને તનનારથી તેણે દેશદ્રોહનું પાનક તેમને સમજાવ્યુ
અને તેઓએ તેણે કાસીએ ચડાવ્યા તેના વિરોધીઓ
તેનો ચુરસો ને તે પી જળાનની સગાણુ પૂગ પિછાણુના
હતા એટલે નવી ચપાએલી પાર્ટીના નેતાઓ-ગ્ની,
આઝનાન, હાનિટ અદીય ને રીફ સુદા તેના ખોદમાથી
બચા તુર્કીનો કિનારો છોડી ગયા ને ફરીનાર તુર્કીનો
મામલો થાણે પડ્યો

તુર્કી પ્રજાનુ ખગીર પરપ્રત્યયનેય હોઈ, એને કોઇ
પણ રીતે અરજે માર્ગે દોરાની અગ્રાની નેહએ
એવો કમાલનો નિશ્ચય હતો ને પોતાના એ નિશ્ચય
પ્રમાણે જ તે વર્તેતો તુર્કીના ઘડતર વચ્ચે આવી
એકેએક આડખીનોને જડમુળથી ઉગ્રેદવી એ એની
ફજ થઇ પડી હતી

એની બધી થે આડખીનોએને એણે ચૂટીચૂટીને
બદાગ આણી એની એ પ્રવૃત્તિ દરમિયાન અનેક
વખત એનો જન લેવાના પ્રયાસો થયેલા, પણ એથી
એની મક્કમતા મુદ્દવ નહોતી ડગી એવે વખતે થતી
બન માયુ જ માગી લે તેણે 'ટ્રિખ્મનલ ઝાફ ઇન્ડી-
પેન્ડેમ' બની કરી ને એ ટ્રિખ્મનલે, પકડાયેલા બધા
દેશદ્રોહીઓને કાસીએ ચડાવવાનો ઇન્સાફ આપ્યો

વીએ ॥ ને ઇગડના કૌશલ્યાઈડો નતિદને આ
ખનરામાંથી ગચાવા લાગવગ લગવરા લાગના કમા-
લે તે પી ખબર રહી એ નતિદ તે પેલો દેશદ્રોહી
વહી નાણુશાસ્ત્રી જે જર્મ પીને તુર્કી વેચવા તૈયાર
થએલો 'નદિ' એણે હુકમ છોડ્યો 'આજ રાતે જ એ
કાતગયાએનો અન આશી દો' અને ઝંઝેરાની રાશની
વચ્ચે એ રાતે જ અગિયાર દેશદ્રોહીઓના મુડા કાસીને
માથડે દીગાઇ ગયા

સારથી તુર્કી એક અને અનિલાન્ય બન્યુ છે,
અને ત્યારથી (૪ ૧૬૨૭થી) તે આજ દિનમ સુધી,
'Only the hand that can wield the
sword should hold the sceptre' એ તાતા
કચનનો મપૂર્ણ અતુ મામી કમાલ, નના તુર્કી પ્રજાસત્તાક-
નો પ્રમુખ, ઝંઝેખની, લોકપક્ષ અને પ્રધાનમંત્રિતેનો
અધ્યક્ષ અને લશ્કરનો કમાન્ડર ઇન ચીફ રહ્યો છે

'દવે આપણે તુર્કીને સુધારવાનું છે' આપ્લા વર્ષો

પછી કંઈક શ્વાસ ખાતો તે બોલ્યો: 'તેણે જ્યાં સં-
રકારી દેશોની દરોજમાં આવવું બેઠ્યો રવતરિહોણ;
આપણા સોફોના પોસાક, રીતરિવાજ, ભાષા, વિચાર
ને વર્તન સુઠમાં પલટો આણવો બેઠ્યો. જીવનની
સારી યે ધરેડ ગદલાવી નાખી બેઠ્યો.'

પહેલી જ તેની નજરે ઇસ્લામના પ્રતીક જેવી
ફેઝ ટોપી પર ગઇ એ માટે તેણે આડકતરે માર્ગ
લીધો. સૌ પહેલાં તો તેણે લશ્કરમાં જર્મન ટોપીઓ
દાખલ કરી. લશ્કરે વાંધો ન લીધો, એટલે હટને લીધે
તરકા ને વરસાદથી મળતા રક્ષણના કાપડા સમગ્રવર્તમાં
તે બતે આમવર્ગમાં તેનો પ્રચાર કરવા લાગ્યો, ને
થોડાકાં તેમ વર્ત્યા એટલે પરચારો કાપડો પસાર
કર્યો કે તુર્કીમાં ફેઝ પહેરવી અનાદિન છે ને તેમ
કરનાર શિક્ષાપાત થશે. આથી ફેઝે તુર્કીમાંથી સદાને
માટે રખસદ લીધી.

પછી એ વહ્યો મુસ્લાઓ, રોજા ને દરવેશો તરફ,
નર મધમાખ પેડે પારકા શ્રમે જીવન જીવતી એમની
જમાતની બધી મિલકત જોત કરાવી એણે એમને રસ્તે
રખડતા બનાવ્યા, જેથી તેઓ શ્રમને માગે વળી શકે.

સારે કાયદો વળી શા માટે ફરાનની પુરાણી
શરીઓતને વળગી રહેવો બેઠ્યો? તેણે એ બૂના
કાપડા પણ ગેરકાયદેસર બહારે કર્યો અને યુરોપિયન
સલાહકારો બોલાવ્યો, જર્મન વેવારી, હટાલિયન ફોજ-
દારી ને રિવસ સિવિલ કોડ પરથી તુર્કી માટે નવું
જ રાજબંધારણ તેણે નીપજ્યું. એ સાથે જ પુરુષ
ની મિલકત જેવી ફર્વતની સ્ત્રીની રિવતિનો યે તેણે
કાયદાઓ કરી અંત આપ્યો: જનાના પદ્ધતિનો નાશ
કર્યો ને બહુપત્નીય જોડકાયદેસર ફગાવ્યું.

તુર્કી બાબાઓ પણ રવતર ગુમાયો દીધું હતું.
અરબીના અનુકરણ પર જીવતી તુર્કીની લિપિ
સારે એવી તો હતી કે પ્રગળા લાગે જ દસ ટકા
તે વાંચી શકતા. કમાલનો તો ધરોધર શિક્ષણ બેઠ્યું
હતું. શા માટે એ અરબીની જગને જીવવા દેવી?
સોનીએટરી પબ્લિકે ૧૯૨૨થી મધ્ય એશિયાના વાતાવે
સારે લાટિન અબજાર કરી હતી. કમાલનો પણ એ
જ યોગ્ય લાગી. ઘેર બેઠા જ એ નવાં લાપાનું બંધારણ
ઘડવા લાગ્યો. ને ૪૭ વર્ષની વયે, ચાકની પેડીઓ ને
પાટિયાં સહિત શહેરેશહેર ને ગામરેગામરે નવી લિપિનું

શિક્ષણ આપવા તે નીકળી પડ્યો.

એ કામ પણ ચતું. તુર્કી લાપા સ્વસ્વંચાળા ને
લાટિન મેરાડની બની. દલે અંગ્રેજો કલાલો વગેરે.
ચારસો વર્ષોથી મુસ્લાઓએ તેને ગળે રૂચે દહા રાખ્યો
હતો. કમાલે એનો પણ મુકત કરી. નૂતન, સંચીન,
મિત્રકલા બધાંમાં તેણે નવાં પૂર આપ્યાં. વાંચી-ગ્ર
બોલ્ટ, નિગ્રો બનઝ ને ફોક્સ ટ્રાટ તેણે તુર્કીમાં દાખલ
કર્યાં. અંગેક જેવાં તુર્કી જુઓનો તેણે યુવરહાર કર્યો
ને બધી લલિતકળાઓની તેણે તુર્કીમાં ફોલેસે કાઢી

પછી દળવેદળવે તે સોફોને રાજકાંચુમાં રસ
લેતા કરતો થયો. શ્રમજીવીઓ, કારીગરો ને દુકાનદારો
માટે એક્સેમ્પ્લીમાં તેણે નવું શેઠકો રચાવી ને સર-
કારની સમાલોચના કરવાનો પણ તેમને દક્ષ બાળો.

આવા અયમ પ્રયત્નો પછી આજ દલે કમાલ,
તુર્કી માટે પોને કંઈક કર્યું હોવાનો આત્મસતોષ
અનુભવે છે. મિત્રો પિનાના, કુટુંબ પિનાના સર-
મુખત્યારનું દલે તો તુર્કી જ માત્ર કુટુંબ રહ્યું છે.
પોતાને મળતા દરમાયાથી એ મોટરમાં બધે ફરે
રહે છે ને એકેએક તુર્કી ફરિયાદો સાંભળે છે એકે
એક તુર્કીને એ વિકાસ એ વાંછતા છે. તે કહે છે:

'હું બધા રાષ્ટ્રોના ખગીરથી વાકેફ છું મં તો
એમનું ચારિત્ર્ય તદ્દન નમ રવરપમા બેઠ શકાય
એવી પરિસ્થિતિઓમાં એમને પિછાન્યા છે.
હું ખાતરીપૂર્વક કહું છું કે મારા દેશના લોખં
બીજા કેમ દેશવાસીઓથી ઊંચરતા નથી. પણ
અસારે મારા દાયની તેમને જરૂર છે. હું એમને
એ રસ્તે પહેંચાડવા માણું છું કે જ્યાંથી એમની
આંજો સાચા માંગેના બતે નિહાળ કરી શકે, ને જ્યાંથી
એમના ખોમાં આગળ વધવાનો પૂરી લાકન રહે.
પછી એ પેતાની મેળે જ બધું સમાવી લેશે. ને
મારે કામ પણ પૂરું થશે.'

સિકંદરની મહરવાકંક્ષા, રીઝરની ખૂતિ ને મુત્તે-
લિનીત આણુકંપવનો સમન્વય સાધેલા આ જુજ્જ
આનાતુર્ક મુરતશ કમાલદલે તો પોતાની બતને વધુ ને
વધુ નિષ્ક્રિય તરફ ખેંચતો જાય છે, પણ દલુ રે એ
કહે છે. 'હું સારે નિરૂત ચંદ્રશ, બધારે આખા તુર્કીને
કુસનની યે જરૂર નહિ રહે ને કાર્લ માર્ક્સની યે નહિ.'

અસાક હર્ષ

પરદેશી વસ્તુઓનું પ્રદર્શન

દેશનાં દારિદ્ર અને બેકારી સામે ભીંડી દેશદાઝથી રજૂ કરેલા ચાનકફારવિચારો અને રચનાત્મક યોજના દર્શાવતો લેખ

૧. આર્ટમ ફાલેલો સ્થાપીને આપણે શું ઉકાળ્યું તે તો સૌકોઈ જાણે છે, અને છતાં નવી આર્ટસ ફાલેલો માટેના ફંડફાળાને આપણે ગતિમુક્તિક સમાજ પોથી રહ્યો છે.
૨. આનું એક કારણ આપણામાં મૌલિક વિચાર-બળનો, આપણી પાસે ખીણ કાંઈ નવીન કરવા માટેની પદ્ધતિસરની યોજનાનો અભાવ છે.
૩. આ લેખમાં એ તુટી પૂરાય છે, અને હિંદના સમાજસેવકો માટે એક સંપૂર્ણ ચિંતના રજૂ થાય છે.
૪. હિંદના હિંદને નામે, ગરમ લોહીવાળા છતાં હતાશ જનતા જતા યુવાન ફાલેલુઓને નામે, હિંદના બેકાર કારીગરોને નામે, આ ચિંતના ઉપાધી લેવાનું અમે જાહેરને આમંત્રણ આપીએ છીએ.

આ

પાણું પ્રથમ અને અત્યંત મહત્વનું કામ તો કારીગરને અમુક અમુક વસ્તુઓ બનાવવાનું સંભારી આપવાનું છે આપણા કારીગરવર્ગની દૈનિક જરૂરિયાતો એવા ટૂંકા ક્ષેત્રમાં સમાઈ ગઈ હોય છે કે ધણીબરી વસ્તુઓ એણે જિંદગીમાં જોઈ કે સાબળી જ નથી હોતી અને આવી રીતે કારીગરની નજર ચુકાવી દિંદમા પેસી ગયેલી અનેક વસ્તુઓ આપણને જરૂર છે. એ રીતે વસ્તુઓ તો માત્ર સામાન્ય મજૂરી અને નટવી મૂડી જ માગતી હોય છે આવી વસ્તુઓના એકઠો ઉદાહરણ લઈએ ચિત્ર કારો જેનાથી ટૂંકાગ કરે છે તે ‘ચારકોલ’ની સર્જાઓ એ આવી એક વસ્તુ છે આપણે લાખોમાં મણ લાકડાના કોલસા બનાવી દર વર્ષે જાણી નાખીએ છીએ, અને એ લાકડામાં નરમ અને કઠણ, હલકા અને ભારે અનેક જાતના લાકડા આવી જાય છે. એનો કાચવો પણ કાગળ પર લીંદા કરે એવો કાળો થાય છે. માત્ર

પ્રથમ યોગ્ય લાકડાની ચીપો પાડીને અથવા સાદી જેઠાઈ માફકમરનું કાંઈ પર્સ કરીને રેતી જેવી નરમ છતાં ભારે વસ્તુના વ્યાય નામે એનો કાચવો પાડ્યો હોય તો તે સળાઓના રૂપમાં બીતરે અને પછી વળ પ્રમાણે ગોઠવ્યા હોય તો ચિત્રકારોને કામ લાગે. અને એ આણુ ચિત્રને એક જ કુટુંબ પોતાના થોડી એવી મૂડીયા લેખજવી તથા ખીંચતી શકે પણ આપણા—કે કોઈ પણ પ્રજાના—ચિત્રકારો ધણાખરા કદિપત સૃષ્ટિમાં રમનારા હોવાથી પોતાના વપરાશમાં આવતી વસ્તુઓની ઔદ્યોગિક જાણુ ઓછી જુએ અને કારીગરને એવા કાચલાનો સળા કાચમાં પકડવાનો સમય ઓછો આવે એટલે એકાદ નજીવો અકસ્માત કારીગર અને કાચલાને સામસામે લાવી ન મૂકે ત્યાં સુધી પ્રજાની અજ્ઞાનતાથી સુરક્ષિત એ સળાઓના ડગલેખ જાકસો આપણા ચિત્રકારો ધર્યે જવાના થીને દાખલો મીઠાનો લઈએ. આપણા સામાન્ય વપરાશમાં આવતું મીઠું ખૂબ મોટું હોય છે, કેમકે એમાં ધૂળ અને કાકરી ભળેલી (કે અજડ લાથે ભેળા વાળેથી) દેાય છે એકાદ શેર મીઠું પાણીમાં એમાંથી આછરેલું પાણી ગાળી બેવાથી તળે જતેસો મોટા આ વાતની સાક્ષી પ્રશ્ને પણ આપણા પેટમાં જીંજે અનેક રસ્તે ધૂળ જતી હોય છે તેથી મીઠા સાથે ભળેલી આ થોડી એરી ધૂળને ન મણકારવાની આપણી આમ જનતાને ટેવ પડી ગઈ છે પરંતુ શ્રીમંતવર્ગ તથા રાજગજરાઓ એ ધૂળ પેટમાં નાખવાનું જોખમ સમજતા હોવાથી તેઓ વિશ્વાસપાત્રથી વધુ શુદ્ધ થઈ કાચતી બાંધવામાં પેંક થઈ અવેલું મીઠું વાપરે કે પેંકિય ખર્ચે આ કરીએ તો પણ આ શુદ્ધ થયેલા મીઠાની કીમત ચાલુ મીઠાની કીમત કરતા ત્રીસથી ત્રીસ ગણી લેાય છે. અને એ શુદ્ધ કરવું એટલે કે મીઠાને પાણીમાં ઓગાળા, તે પાણીને વત્રની મદદથી નાંદિ પણ મમવનો મદદથી આછરવા દઈ, એ આછરેલા પાણીને જુદું પાડી, એમાંના પાણીને અગ્નિ કે સૂર્યના બળે સૂકાવા દઈ, એકઠો કરેલો શીણ જેવો ખાર આ આખી ક્રિયા એવા સાદી છે કે એક નાનો સળો માટીનો ગોળો, એકાદ નળવાળી ટાંકી અને થોડી સ્વચ્છ ખારીક

રેલીયા દરકોષ માણસ એનો નાના પાયા પર પ્રયોગ કરી શકે અને દરકોષ આલોક મજૂર એનું આપું કારખાનું બોલી શકે માત્ર આપણી તિવિધરંગી સૃષ્ટિમાં આવી કોષ યીજની પણ અપત છે એવો ખ્યાલ જ કારીગરને આપવાની જરૂર છે. મીઠા સાથે ધૂળ ખાવા દેવાએલાં અને એ જ ધૂળથી કરતા નાણુક બંનેની સુવાળાનું સ્વર્ગ પણ આવતું નથી હોતું. અને જે લોકો એ વસ્તુ વાપરતા હોય છે તેને એ મુક્તિસ ચીજ પર પણ જેનું આપું ઇવન નબવાનો સંભવ છે એ ગરીબ વર્ગની ગરીબીનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ નથી દેતો. કદાચ તેઓનું સ્પર્દશાંભિમાન કોકાએક ઉપસી આવે તો તેઓ એટલું કહે કે “આવી સાદી વસ્તુ પણ દિલ્હી રતાનમાં નથી જનતી! આપણે તે શું સ્પર્દાજન્ય લેવાના હતા?” પણ એ વસ્તુ દિલ્હીમાં ન જનવાનું કારણ અસકિત નથી, પણ એક જરૂરી અકરમાન ન જનવાનો અકરમાત છે, એ અટપડું સાત સમજવા જેટલો બેભાને પરિચય આપવા તેઓ તૈયાર નથી હોતા. નદિનર આ મધ્યામા માલમાં મૂડી બહુ ઓછી રોકવી પડે, અને બેઠું તો એથી યે ઓછું. માત્ર પંકિંગ કરવાની બરણીઓ અને લેખકો પર વિશેષ ધ્યાન રાખવું પડે; કેમકે બધી ફેશનેબલ પડેદરી વસ્તુઓમાં આપણું ગામડી સૂત્ર કહે છે તેમ “પંકિંગના જ નાણાં છે!”

અને આવી તો બીજી અનેક વસ્તુઓ દિલ્હી ફેવેફે વળગી દિલ્હી શોખિત સૂરી રહી હોય છે. અને થોનામાં પડેલા એ વિરાટ દેહને એની અજર પણ પડતી નથી હોતી. માત્ર એ શોપણનું કુખ એક સામટા ખ્યાલ રૂપે આપણી બેકારીમાં આપણને દેખા દે છે. પણ તેમ છતાં આપણા એક મદત્તના અંગ મીઠા-ઉલોગના પક્ષાલાનના કુખ આગળ આપણને આવા નાનાસૂના ચટકાનાં રચાન શોપવાનું પાદ જ નથી આવતું.

આ પરિસ્થિતિ માટે આપણી બધી લોકોપયોગી સંસ્થાઓ જવાબદાર છે. આપણી અનુકરણરૂપિ આપણને ગૌણિક વિચાર કરતા રોકે છે. અને તેથી આપણાં દેશભરનાં વિચારવિનિમ્બના કેન્દ્રો પોતાના વિચારના ખોરાક માટે છાપાંઓએ વાસી કરી મૂકેલા પ્રચલિત સામાજિક ચર્ચાઓના ટુકડા પસંદ કરી લે છે. આથી બને છે એમ કે વાહસરોયની સલામાં લોખંડના ઉલોગને રાદત આપવા માટેની ચર્ચા ચાલતી હોય ત્યારે

છાપાં વાંચતી એકેએક વ્યક્તિ જાણે એ પોતાનો અંગત પ્રશ્ન હોય તેમાં ઝીણવટથી રસ લે છે. અથવા સૂતરના નગર સંબંધે કાંઈ ખેંચતાણ થતું હોય ત્યારે એ પ્રશ્નના અભ્યાસને પોતાના જીવનનું ખેંચ માની બેસે છે! અને આનું કારણ દેખીતું છે. જેઓને પોતાના જીવનનું સ્વતંત્ર અને સ્પષ્ટ ખેંચ નથી હોતું તેઓએ દેશમાં વાતો પવનો સાથે આમથી તેમ કોલાં ખાયાનું જ રહ્યું. અને એ જ મુશ્કેલી જે દેશનેતાઓનું પોતાના દેશનેતાગીરીના ધંધાને એકેનું કામ લોકોના જીવનને અનેક ખૂણે સ્પર્શતી વાજોની ચર્ચા કરવાનું છે તેઓએ થણુ આપણી અભ્યવરિચન રાષ્ટ્રીય લડતમાં પોતપોતાના શેત્રી સુરેખ મુખોદા ન હોવાને કારણે બધા ચાલુ પ્રશ્નોમાં માર્યું મારવાનું રહ્યું.

નદિનર જેણે સ્પર્દેશી કાપડનો પ્રચાર કરવાનું કામ હાથ ધર્યું હોય એને પછી જમશેદપુરનાં લોખંડનાં કારખાનામાં જનના માલ ઉપર કેટલો કદ છે, અથવા તો ત્યાં રેલવેનાં બોલકોરો શા માટે જનનાં નથી, એ બધા બાજબમાં પડવાની રીત જરૂર? આમ કહેવાનો એ અર્થ નથી કે પોતાની આસપાસના જગત સાથે નિકટનો પરિચય સાધવા પોતાની દિશિનું શ્વેત ન વિસ્તારવું. પણ જ્ઞાન મેળવવા પૂરતો એક વાતમાં રસ લેવો એ જુદી વાત છે, અને લડતની દિશિએ એમાં બોલો જુરોડો મારવો એ પણ જુદી વાત છે. આપણા દરેક મોટા ઉલોગના દિત માટે તે તે ઉલોગ સાથે સંબંધ ધરાવતાં માણસો પોતાથી જનતો પ્રવલ કરી રહ્યાં હોય જ છે. અને વ્યૂદરચનાની દિશિએ તે તે ઉલોગોને અભ્યાસ કરવો એ તેમનું જ કાર્ય છે. બીજા તેમાં માર્યું મારે એ તો, શિખાઉ ખેતારીઓ ફિકટ રમતા હોય અને એક જ દડા પાકળા જીવં જીવં પોષ્ટ ઉપરથી જળુચાર જણા દોડે એના જેવું બને; કેમકે સમય દિલ્હી પ્રખ બધા ઉલોગોમાં રમ લેતી થાય તોજ એ ઉલોગોની રિયલિ સુધરે એવું કાંઈ હોતું નથી. અને જે એમ હોત તો આપણે બધાએ બદલુતરી અપતો એટલી બધી વધી પડત કે એ જ્ઞાન મેળવવાની કિંવા બીજા કોઈ રચનાત્મક કાર્યક્રમ માટે અવકાશ જ ન રહેવા દેત.

આથી એ ઉલોગો સાથે સંબંધ ન ધરાવનારાઓ, કદાચ સામાન્ય ઇતિદાસ કે બુદ્ધોગમાં રાખે એવો ઉપક

રસ આવી ચર્ચાઓમા રાખે તો ચાલી શકે પણ એને બદલે, છાપાઓમા પાનાના દિસાળે ચાલી ચર્ચાઓને વધુ ગદસ્ત મળતું હોનાથી, ગયાતા ઇતિહાસની વિચાર-સરણીથી પાછળઠ્ઠી છુડયવમા ખપવાના ભયે બધાને એ ચર્ચાઓમા અગત રસ લેવો પડે છે. આમ હોવાથી દેશની અંદરના બેચાર મોટા દિતો આખા આમવર્ગ ॥ વિચારખળને કેદ કરે છે, અને બીજી નાની નિગતો માટે વિચાર કરવા જેટલી છૂટ કે વિચારની અવન નહે ॥ દેતો નથી.

આથી જ, ઉપર કહ્યા તેના નાના, ક્યારેક એક જ કુટુંબ કરી શકે એ રા, નવીન ઉદ્યોગોની શોધમા આપણુ સમૃદ્ધમાનસ છૂટુ ચૂકી નથી શકાતુ આપણુ દેશનેતાના કે સમાજને સંકના ભાષણના રિપયો ચા કે ખાદી, વિધવા કે પ્રેનજોગન, કે એવા થોડા ગણ્યાગાંધ્યા જ રહે છે અને એ નાના વર્તુળની બહાર જતા આપણી કદવના શીખતી જ નથી.

પણ એક વખત આપણે એ કદવનાવિહારની મઝા આપી જોઈએ, એક જ વખત આપણા બેકારો સમક્ષ દળુ આપણા, જોનાતેરા તો ચે ભાગ્યા ભર્ય જોરા દેશમા પથરાયેલી પડેથી તકોનુ વિરાટદર્શન કરાવીએ, એક જ વખત કાંઈ કામ કરવાનું ન સૂઝનાથી મૂળાતા આપણા બંધુઓને આપણી પાસેથી પરદેશો કયેકયે રચળે ફરેથી, કવત કે કુહાડી આચકા લે છે તે ગતાનીએ, તો અજાન કે અજાણપણુના કચરાથી બંધ પડેથી આપણી રક્તવાહિનીઓમા અનેક રચળે ફરીથી જીવનનો સચાર થાય, અનેક કુટુંબોને જોમાથી દિશાનિર્દેશ મળે પછી જેમ બળતા રણુમા પાણીનું દર્શન અજળ દિમત આપે એમ આપણે એ બિગાદર જોઈ શકે કે પોતાની આસ-પાસ કાચા માલ રૂપે વેરાયેલી અનેક વસ્તુઓમા મજૂરી નાખવાથી તેને સમાજને ઉપયોગી પદાર્થોમા ફેરવી શકાય તેમ છે. પછી તે પોતાની શક્તિ તથા સાધનને અનુકૂળ એકાદ વસ્તુની પસંદગી કરી શકે અને તેમાથી આજીવિકા મેળવી શકે

જોકે આ પાછળ જણાવ્યું તે અમુક જાતના પાકા માલ માટે જોઈતા કાચા માલ તથા તેની કાર્ય પદ્ધતિ સમજાવવાનું કામ આપણી કૌશલ્યે કરતી તો હોય છે. પણ આપણી એ કૌશલ્યેનું શિક્ષણ તો સર્પના ઝેર માટેનું ઇન્જેક્શન એ ઇન્જેક્શનની શીશીઓ જ્યા

ભરી હોય એ આરસ પાયરેલી ઑરિપટલમા સર્પ આવે નહિ, અને એટલે જોતગતી વાડમા કાચ નાખવાનો હોય ત્યાં એના ખોસામા ઇન્જેક્શનો સામાન તૈયાર ન હોય. એમ, એ કૌશલ્યેમા શીખવા આવનારા શિક્ષકોમા એટલા બધા ચૂચવાઈ પડે, કે પંદર રતવનો શબ્દકેશ એક કલાક તોળી રાખે, પણ પંદર રૂપિયાભારની ચીપીઓ દીરાની જ્યોત પર એકધારે ગળી ન શકે. અને જેઓ જડભાગતની માફક પોતાના શરીર લાકડાના બન્યા હોય એ મિમાસે કામ કરી શકે તેમ હોય એ ॥ આગળ આવો કેાઈ નવો નુરખો ન હોય !

વળી આ સિવાય કૌશલ્યના શિક્ષણને બીજો પણ એક દોષ છે નિમ્નૃત દષ્ટિગિદ્ધુ એ જ બ ॥ ઉચ્ચ શિક્ષણનો આદર્શ હોવાથી અમુક એક જ ઉદ્યોગ માટે જોડતું કેન્દ્રન જાન કૌચર નથી આપતી પરિણામે કૌશલ્યમાથી છૂટેલા આપણે નિવાર્થી સંકેડે વસ્તુઓના ધડનરમા ચંચુ તાત પામી ચૂકેલો હોવાથી એ ફરકના સર્જનની નાની કચા કહી શકશે, પરંતુ એકપણ વસ્તુ સંપૂર્ણ રૂપે બનાવી નહિ શકે. આપણે તાજે રસાયણ શાસ્ત્ર દારૂકેમિકલ ઍસિડ બનાવવાના યત્રનું ચિત દોરી દેશે, પણ યુગમાં પર ચોપડા એક રૂપિયાભાર તાજાનો કાટ આ પળે જ જોઈતો હોય તો તે કયાની લાવવો તેના વિચારમા પડી જશે.

અને કદાચ અત્યારની કેળવણી આ જાતનો દોષ સુધારવા યત્ન કરે તો પણ એકદરે એ આપી ક્રિયા બચાળ છે એ તો દેખીતુ છે. કેમકે જીવનની ધણી વ્યાવહારિક વસ્તુઓમા અલ્પતાત્ત્વિક દષ્ટિ જિનજરેરી ચર્ચ પડે છે અસારે દિલ્લી જરેરિયાત રોટલાની છે, અને તેથી સોડા અને તેલ મેળવી ગામડામા પોતાના મામરી સાણુનો પ્રચાર કરી શકનાર ફેરીઓ એ માણુ ॥ સર્જન વખતે કદાચ તેલમાનું ગીસરીન સ્ટીરીઆરીક ઍસિડથી છૂટુ પડ્યું તે ન જાણ્યો હોય નોપણુ ચાલી શકે છે

વળી અનેક વસ્તુઓમા અચુપાત કરાવવાની આ કેળવણીનો મુખ્ય હેતુ એક જ કે તેથી અભ્યાસ કરનાર પોતાની વ્યાપક દષ્ટિથી જીવનનું અલોકન કરી પોતાનું ધ્યેય નક્કી કરી શકે, અને પછી એ દિશામા પોતાની મેળે આગળ વધી શકે દ્વે ધારો કે એક માણુ મેટ્રિક પછી ચાર વર્ષ બેનીવાડી કૌશલ્યમા ગાળી અનેક સત્યો શીખ્યો અને પછી

તેમાથી એકાદ પસંદ કરવાના નિશ્ચય વખતે 'ધોરની રાખમાથી ધોરારા મેળવી શકાય' એ સાદા મતે, કાચા માણની વિપુલતાને અંગે તેને આકર્ષ્યો. તેણે ખોળે અથા સત્યે જુલો આ એક જ સંભવ ઉપર પોતાના જીવનની મારગત ચણવા નિર્ણય કર્યો અને એ પ્રશ્નને જરા વિધિપુરસ્કર અવગણા કરવા એ પ્રશ્નને લગતુ રસાયણશાસ્ત્ર વાંચી ગયો. અને પછી ધોરની રાખ એકઠી કરવા મામની સીમમાં ગયો. પણ ત્યાં તેણે મદાન આશ્ચર્ય વચ્ચે જોયું કે એ ગમ્યનાં તે પાસેના મામના સાકરના કારખાના-વાળાએ છત્તરો રાખી લીધો છે. તપાસ કરતાં તેને માલુમ પડ્યું કે પોતે જે સત્ય કૌશલ્યમાં શીખ્યો તે એ માણસે 'આર્યેણિક'ના વધારામાં ઉપરછલી દહિણે વાચેલું અને તરત સાકર દાર-વાની ઢળે નેના પર કામ લેતા તે ધોરારા જમાવી શકેશે. અને એવી જ તરારથી, એ નવું શિખરેસ સ્થાપવા નિશ્ચય કરી તેણે પોતાનું કામ શરૂ પણ કરી દીધેલું. એ વખતે એ કૌશલ્યજનની કરુણ સ્થિતિનો આપણને કાંઈક ખ્યાલ આવી શકે. જીવનનું ધ્યેય સુઝાકવા માટે કૌશલ્યને જે રસ્તા બે છે તે આમ અતિ શય લાગે પડે છે અને એને બદલે જીવનની અનુભવ-શાળામાથી મળના સૂચનો એકદર સોધા પડે છે.

તે પછી આવા છૂટાછવાયા સૂચનોને પ્રદર્શનના રૂપમાં એક જ જગ્યામાં એકત્ર કર્યા હોય તે એની ચોટ કેવી આજ્ઞાદાયક? પોતે કંઈ જાણનાર સંભવે એ પ્રશ્નનો જે જવાબ શોધવા બોચારા કાલેજીઅનને તકલિફકરેલાં ચાર વર્ષે માળખાં પડે તે જવાબ આપાં પ્રદર્શનનો એકાદ અદવાદીઆનો અભ્યાસ પૂરો પાડે. જે અનેક વસ્તુઓને ભણવા પછી પાછી જુલો જવી પડે એવી વસ્તુઓ પર પહેલેથી જ લાલ લાંટી મરદતાં આપું પ્રદર્શન આપણને શીખવી શકે.

અને એવી રીતે નિરર્થક જાણનેની અભ્યાસ ન કરવામાં જ્યેલો શક્તિનો ઉપયોગ પોતે પસંદ કરેલા વિષયનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરવામાં કરી શકાય. આપણા પ્રદર્શને આમ જનનાની એક નાની એવી ઓલોચક શાળાનું કામ કરવાનું હોય તેમાં આને માટે પણ અવકાશ રાખ્યો હોય. જે પાકા મણને પ્રદર્શનમાં ગોઠવ્યો હોય એમાં કામ લાગતા કાચા

માણના નમૂના પણ તેની સાથે જ રાખ્યા હોય, અને પછી, ખની શકે ત્યાં ચિત્રો, ફોટોગ્રાફો કે છેવટ દુક વર્ણન કરી તે તે માણની કાંઈપદ્ધતિ સમજાવી હોય, તેમજ એથી વિશેષ દર્શકને મેળવવા કયું સારિય કયાં મળી શકશે તે પણ ત્યાં સાથેસાથ જનાવ્યું હોય. આથી પ્રદર્શન એવા આવેલો માણસ પોતાને માટે એક ધર્મ પસંદ કરી, તે અર્થે શીખીને જ પાછો ઘેર જાય.

૩

અને આ પણ એ કારીગરની સામે એક નવો પ્રશ્ન આપીને ઉભો પડે. આપણા વપરાશમાં આવતી કેટલીક વસ્તુઓમાં જનાવનારને સારો નફો રહી શકે એમ હોવા છતાં એના વપરાશનું ક્ષેત્ર કારીગરને સ્પષ્ટ ન હોવાથી તે જનાવવા જતાં એ અચકાય છે. દાખલા નંબર ઉપર આપેલાં કેનરા અને મીઠાનાં ઉગાદરણો જ લઈએ. આ વસ્તુઓ વાપરનારા દેશકરમાં એવા છૂટા વહેંચાએવા હોય છે કે કારીગર તેઓના સીધા સંબંધમાં આવી શકેતા નથી અને તેથી પોતે જનાવેલા માત્ર ખપાવવામાં તેને અડચણ પડે છે.

વસ્તુતઃ આપણી ઔદ્યોગિક શિલ્પલતામાં આવાં સરખા દિનવાળા માણસોનો સંબંધ આપનારી કોઈ મધ્યસ્થ સંસ્થાનો અભાવ ખામ જવાગદાર છે. નેકે આપણે ત્યાં પણ જનદેશખરે આપવાના સાધનો છે. પણ આપણા અવ્યવસ્થિત ઉદ્યોગોને એ સાધનો ખરચાળા થઈ પડે છે અને પરદેશની મોજનાગદ જનદેશખરેના એકધારા મારે આખા આપણા ઉદ્યોગો પગલાર ચડા જેટલું જગ કેળવી શકતા નથી.

ઉદાહરણરૂપે, જુમેતિ શીખવવામાં કામ લાગતાં લાકડાના ઓગરો, જેનો ઉપયોગ મોડું ઉપર કરવાનો હોય છે, તેનો દાખલો લઈએ. આ ઓગરોના રચના એવા સાદા હોય છે કે તે જનાવવાના સાદા ચંચો આપણા કારીગરો જાણે ઓછી તકલિફે બિભાં કરી શકે. એ સાધનો આપણે ત્યાં કેટલોક સંસ્થાઓ જનાવે પણ છે. તેમ છતાં એ જાનનો માલ પરદેશથી પણ લઈને આવેલા આવા નવું કામ માટે અહીં અવકાશ છે. હવે આ સાધનો ઉપર આપણે કારખાનું નથી ન શકે. કારખાનું કાઢવા માટે નો સાથેસાથ ખીજ પણ અનેક વસ્તુઓ જનાવવી નોઈએ, અને એવી જાણ વસ્તુઓમાં

જોને ગસ હોય એવો કોઇ શ્રીમત એ કામમાં ન
અપલાવે ત્યાં સુધી એવું કારખાનું જાણુ યાનો સંજન
નહિ જ્યારે બીજી જાણુ, એ જનતાની વસ્તુઓ જનારી
શકે એવા ઘણા સુતાનો નવગ પડ્યા હોય છે

આવી કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે જો એક તરફથી એ
માલની અપન વાવાનો મહત્ત્વ હોય, અને બીજી
તરફથી એ માન જનારી શકનારા કારીગરો એકાર
પરવા હોય, તો એનો સામના સારો નિકાલ એ
કારીગરોએ જાણુ કારખાનામાં જોડાઈ જવું એ જ
હોઈ શકે, અથવા તો એ કારખાનામાં જ વધુ વેચાણ
ચતા વધુ કારીગરોની માગણી આપોઆપ થી જોઈએ
અને એમ જો દૃષ્ટિએ નવા કારખાનાની અપત્ત
જોઈએ થાય છે ઉપરની ત્રિગણિ ગણિતના ક્ષેત્રમાં
સાર માગી દર્શ, પણ માનસશાસ્ત્રના ક્ષેત્રમાં નહિ
પ્રથમ તો કારખાનું એકનું એક હોય તે ગમે તેવું
રિત્તાર પામે તેમ જતા એ કારખાનાનું નિમત્ત
કરનાગજોની જાર એમાં મનેની એકેએક વસ્તુ પડ
હોનાથી, તેમાં જોવા માલમાં વિવિધતા આણવાના
તેઓના પ્રવાસ જતા અમુક એક આગામ્ય વરેડ ચાલી
આવશે સારે બીજી જાણુ ખરીદ કરનારનું માનમ
આરી ધરેડની પણ વિવિધતા માગે છે, પછી ભલે
તે ડી હેન્ડી પસંદગી જનજીવનને કદાચ મૂળાંધભરેલી
પણ આગે કારીગરી ખરીદ કરના નીકળેલાઓમાં
આપણે આ જનતા માનમનો આગેહ્ય નમૂનો જોઈ
શકીએ છીએ શરિંગ ડી એક ડિઝાઇન જુઓ, 'જડ'
કહી તેને એક ગાજી મૂડી દે વળી પાચપદ બીજી
ડિઝાઇનનો જુઓ, અન હેડે, કાષક સેન્સમેનની ચાવા
કાથી, કાષક માનમમાં ડી કોઈ વિચિત્રતાથી, પહેલા
નિરકારેય ડિઝાઇન તરફ આકર્ષાય, પણ તે ડિઝાઇન
હંના પોતે ઉપર ડી નાપનદ કરી 'ક-ડેમ' અંદર
કરી, માટે તે સેના સગાપ, અને પછી હેડે, એના
કળા પણ કલાદૃષ્ટિએ દનકું કામદ લાઈ ઘેર જાય
આપ ઉરતાન(')ખરીદ કરનારઓ ઘણાં જોવા દર્શ

આજ જ કાષક દેશી કારખાનાઓમાં મનેવા માલ
પત્તે જો છે અમુક જનતા માલ જનારનાં જો
પણ કારખાના જાણીતા હોય તેમાં કળા દસપદ
હોય તો પછી માન ડી જનતા દે ન હોના જતા
પોતે ખરીદના માલથી આદક ખુશ રહે છે, કેમકે એથી

પોતાની પસંદગીને જોઈતી છુટ મળી હોવાનો તેને
આત્મસંતોષ રહે કે આથી, ધણી વખત એમ જો છે
કે અમુક જનતા માલ જનારનાં અમુક વસ્તુ પગીસ
દત્તચી વધારે કોમનનો માન કાઢી ન શકતું હોય,
અને એવું જ બીજી કારખાનું દરનીમાં આવે તો જોને
એ જોઈ નસે ડીમ ડીમ દત્તરનો માલ વેચી હોય

આથી, અમુક જનતા માલ જનારનાં, દેશમાં
છે એટલા કારખાના માડ માડ ચાલે છે માટે જોઈ
માટે અવકાશ નહીં એ દનીયમાં જાણુ વળૂદ નથી.
જો એ જનતા માલ પરદેશથી આવતો હોય અને
એ આકાશનો તેમજ દેશમાં જનતા માલ ડી કોમનતા
આકાશનોમાં સારો એવો તફાવત હોય, તો પછી નવા
કારખાના માટે ક્ષેત્ર છે જ કદાચ એ નવું કારખાનું
પણ પોતાની સાથેના બીજાઓની પેટે 'માડમાડ' ચાલે
પણ જ્યારે દુનિયાનું અર્થશાસ્ત્ર મૂલ્ય બગડે ડી માફક
એકદમ અટકી જતા તૈયાર થયું છે સારે જેનુંતેવું પણ
'ચાલવું' એનો મદાન સંતોષ ડી રાત ચત પડે એમ છે

દેવે કારખાના ઉપરથી કારીગર ઉપર આવીએ
આ જો આ જનતા કાર માના રથાપના જેટની એક-
દત્ત્યુ મરી કે વ્યવસ્થાશક્તિ દત્તુ નથી, અને અત્યાગ ડી
રિચિત્રતા કારખાના વગર કારીગરનો ઉદ્ધાર નથી
અને કદાચ કારીગર પોતાની જન માથે આદસ ખેડે
તો પોતે જનારના ધારેવા માનના આખા ક્ષેત્રનું
પ્રતિનિધિતર રીકારવા જેટલી તેમાં શક્તિ નથી
જા ડી રિચિત્રતા આ પ્રજનો બીજી કોઈ રીતે નિકાલ
વતરાની શક્યતા આણું વિચારના ડી રહી એ રાન્યતા
આજુને ડી સમાજરચનાના મિદ્ધનોમાં દૃષ્ટિ
ગેત્યર ચાલ છે એ નવા સિદ્ધાંતો ઉપર ગ્યાઓના
સમાજમાં ઉત્પાદન અને વહેંચણી ડી આધુનિક પદ્ધ-
તિમાંના સર્વોત્તમ તત્ત્વોનો જાણું દલભાનક આરી
જાય છે, અને જાણના અમાજોદી તત્ત્વો આપોઆપ
ચોપ માગે છે યત્રોના વપગશથી જ ઉત્પાદન મોધુ
અને વિપુલ પ્રમાણમાં થઈ શકે એ સમ્યો એ નહીં
ધડાની સ્થામાં રીકાર કરવામાં આવે છે ખરો, પણ
માથેમાથ તરફ કારીગર પોતાના એકાદ આમઉછોગને
માફક આવે એવા એક નાના વન મદિન એકાદ
કારખાનું જા ડી રહે, એ નહીં સમાવના માટે પણ
એમાં અકારા ગળામાં આવે છે આવી પરરપર

વિરોધી દેખાતી સાધનાઓ કપારે અને કેવી રીતે શક્ય બને એ ચર્ચા કેાઇ ભુદા લેખમાં વિચારવા બાકી રાખીએ. હાલ તો આપણે એમાં માત્ર એટલું જ એવાનું છે કે ગરીબ કારીગરોએ નાના પાવા પર બનાવેલી છુટક વસ્તુઓ એકત્ર કરી, એને વિભાજન વાર ગોઠવી, તેમાંથી મોટાં કારખાનાંની દરોજમાં જાણી શકે એવા જથ્થો તથા વિવિધતા ઉત્પન્ન કરી, તેને જથ્થાબંધ વેચવાની સગવડ કરનારી કેાઇ મધ્યસ્થ સંસ્થા, અથવા એવી કેાઇ સંસ્થાનું કામ સારી શકે એવા શ્રીમંત વેપારીઓ તૈયાર થઇ શકે તો પરસ્પરના સહકારથી ઉભય સારો એવો લાભ ઉઠાવી શકે, અને આ પ્રદર્શન પણ આ હેતુને પ્રધાનપદે રાખીને જ યોગ્યનું હોઇ, કારીગરને કેળવવા સાથે તેના મૂલીદાર સાથે સુયોગ કરાવી દઇ દિંદી ઉદ્યોગોના વિકાસને સંપૂર્ણ વેગ આપી શકશે.

૪

અત્યાર સુધી આપણે આપણા એં ભાવિ પ્રદર્શનની જરૂરીઆતો અને શક્યતાઓની ચર્ચા કરી. હવે એ પ્રદર્શન કેવી રીતે વ્યવહાર સ્વરૂપ પકડી શકે એ વિચારવાનું રહેલું. આને મટિ વધુ ચર્ચા કરવાને બદલે એવા એકાદ પ્રદર્શનનું કલ્પનાયિત ખડું કરવા આપણે હવે પ્રયાસ કરી જોઇએ.

એ પ્રદર્શન, જેનું સ્થળ આપણી કલ્પનામાં બંધાવું હજી દમથાં જ શરૂ થયું છે, તેની ખાસ વિશિષ્ટતા એ છે કે બીજાં પ્રદર્શનોની માફક, કીમતી અને પ્રથમ દર્શને પ્રેક્ષકને અત્યંતસુખ કરી દે એવી સુંદર કે કલામય વસ્તુઓને, માત્ર એ સુંદરતા કે કલામયતા ખાતર જ, એમાં કાંઇ રચાન જ નથી. કલાના રસિખા જોનારને તો એ પ્રદર્શનને બદલે આખા દિંદનો ઉકરેડા લાવી એક જ સ્થળે એજો હોય એવું જ લાગે; કેમકે નજીવી લાગતી વસ્તુઓ જ મદાન લાગતા ઉદ્યોગોનાં બીજ રૂપ છે એ એક પ્રાથમિક સૂત્રનું દિગ્દર્શન એ તો આ પ્રદર્શનના વિધાનનો મૂળ હેતુ છે.

આમ, એક સ્થળે આપણે એક કાચ-કાગળને એક તૃપ્તિમાં મટેલો જોઇએ છીએ; અને એ તૃપ્તિ પાસે, તેની આગળ જ એક બાહ્ય પેપરનો રોલ, થોડા સરેસના ટુકડા, અને ગામની શેરીમાંથી વીળી આણેલા ચીમની કે શીશીઓના ટુકડાઓ પડ્યા

છે. વળી એ તૃપ્તિ સાથે ગાંધેલી એક પુસ્તકમાં થોડાં ચિત્રો અને સાદી ભાષામાં આપેલી સમજૂતીથી, એ કાચા માલમાંથી એ કાચ-કાગળ નાના પાવા ઉપર કેવી રીતે બની શકે તે પૂરેપૂરું બતાવ્યું છે, અને દિંદની આ માલની વાર્ષિક કેટલી જરૂરિયાત છે તેના આકડા પણ આપ્યા છે. વળી એ તૃપ્તિમાંના ટુકડાના નીચેના ભાગમાં કેટલાક છન્ડેક્સ કાર્ડ મૂક્યા છે, અને દરકેાઇ એ કાર્ડોમાં પોતા તરફનું એક, ચોક્કસ કીમત આપી ઉમેરી શકે તે મારે, થોડા કોન કાર્ડ પણ રાખેલાં છે. એ બધાં કાર્ડ ખાનાંવાર સંજિવા બરાબરી એક પેરીમા મૂકેલાં છે. એક ખાનામાં એક બાહ્ય પેપર વેચનારા વેપારીઓની નહેરાતો છે. બીજામાં સરેસ વેચનારા, ત્રીજામાં કાચના ટુકડા પૂરા પાડનારા વગેરે બધા વ્યવસ્થાકે દેખા દે છે. એક ખાનામાં આવી રીતે જોલો માલ વેચાતો રાખતા ખુદી જનાવના વેપારીઓનાં કાર્ડ છે, અને વળી બીજામાં ચોક્કસ મૂલ્યે મળે તો આવા કાચ કાગળ બનાવવા ખુદી હોય એવા બેકાર કારીગરોનાં કાર્ડ છે. આમ એ તૃપ્તિમાં મોલો કાચ-કાગળ તો કદાચ જોયાર પૈસાની કીમતનો દરો, પણ એ નજીવી દેખાતી ચીજોને કેન્દ્રસ્થાને રાખીને મોડવેલો આ આખો સરંજામ પચીસપચાસ રૂપિયાના ખર્ચે તૈયાર થયો દરો. પણ કાંઈ ફિકર નહિ. પ્રદર્શનને શરૂઆત એ ખર્ચ એ કાચ-કાગળ લાભોજાણું કરી પ્રાપ્ત ના કેાઇ વગેરે જરૂર આપી રહેશે; કદાચ એ છન્ડેક્સ કાર્ડો મૂકનારાઓ પાસેથી મળેલી નહેરાતની રકમમાં જ પ્રદર્શનને શરૂઆત ખર્ચે દાસ તુલત તો વળી રહેશે, અને જાણીની નહેરાત થશે અને ઉદ્યોગ વધશે તે નકામા.

આમ, ભુદેજીને સ્થળે જુદીજુદી વસ્તુઓ પોત-પોતાના કુટુંબપરિવાર સંદિત એકેકે ભુદો રટાઇ રોજીને પડી છે. કયાંક, કચકડાની બનાવેલી લાગતી હોય એની સુંદર ચીજો અને એની પાસે કાચા માલ તરફે સોડેલાં ખરેખરે અને થોડાં અંતરે કે એવું કાંઈ; કયાંક વાર્ષિક રાંતના જેવી સુંદર લાગતી કારીગરીવાળી વસ્તુઓ અને તેની પાસે ગામનાં કૂનવડોએ ચાડી મૂકવી દીધેલાં દારકોનો દગલો; બીજે કેાઇ સ્થળે જોયાર કાગળના નમૂના અને તેની પાસે ગામના રફોમાં રફો ગામના વગેરે. બીજાજુલુબની જોનારને કુદર લાગતી, પણ અર્થશાસ્ત્રમાં કેળવ્યાએલી દષ્ટિને કતુ દેસાઈનાં 'કો

અને નિશા'માના, મીને પોતપોતાની રીતે સુફર દેખાતા અવ્યવહારના સુભાગ સમાગમ જેવી લાગતી, એ બધી વસ્તુઓ બૂખ્યા કારીગરને ધીરજ આપી રહી છે

વળી, પ્રદર્શનના એક ઝોગડાગા એક નાનું પથ્થુ કાળાઈપૂર્વક ચૂંટેલા પુસ્તકોનું પુસ્તકાલય છે અને તેમાં, પ્રદર્શનમાં મૂકવામાં આવેલી બધી વસ્તુઓ સમગ્રી સપૂર્ણ માલિકી આપતા પુસ્તકો છે જેથી કોઈ કારીગરને કોઈ વિષયમાં ઉત્પન્ન થયેલો રસ નિરર્થક ન બન્ય

ઉપરાંત, પ્રદર્શનની આ દિસમાં જ્યાં એની વ્યવસ્થા પાછળ ડોકિયું કરતા આપણને ગાલૂમ પડે છે કે દેશ ભાંગના વિચારક ભેજાઓના સંગ્રહિત પ્રયાસથી એ પ્રદર્શન ઊભું થયું છે એટલું જ નહિ, પણ એ જનનનું સંગ્રહન શક્ય બાલક માટે એક મોઝન પદ્ધતિ પણ યોજવામાં આવી છે. પ્રદર્શનનું આપણે કામ કાજ તો જોકે કાયમી પગાડવાર નોકરો જ કરે છે, પણ એના તત્ત્વ સમગ્રી સૂચનાઓ આપણા માટે જાહેર નિમગ્ન હોવાથી, અને એ સૂચના આ પગારાઓને પોતાની જ જાત દેખાવે નીચે એ સૂચનાઓને અમલમાં લાવવાની સપૂર્ણ સ્વતંત્રતા તથા સગવડ હોવાથી, પ્રદર્શનમાં મુકાએલો એકેએક રટોવ તે તે વિષયના નિષ્ણાન કોઈ ને કોઈ મગાજતે વકતું મૌલિક સર્જન બની ગયેલું છે; અને જેમ દરેક કલાકૃતિ ઉપર તેનો મર્જક પોતાનું નામ મૂકવા દક્કનાર હોય છે, તેમ અહીં પણ દરેક રટોવ ઉપર તેના તત્વાકરનું નામ દિંદની કારીગરી જુદીને આપના આપણે મગજપણે ઊભું છે. આ સાદી દેખાતી તરફીએ પ્રદર્શની યોજનાને અજાણ

વેગ આપે છે કાર્તિની બૂખને પ્રશસ્ય ગણી કે નહિ તે જુદો પ્રશ્ન છે—પોતે કરેલી સેનાની માનવતા કદર કરે અથવા તો તેના તરફ મદાનુભૂતિભરે દૃષ્ટિપાત કરે એ માનનીની પ્રભાવજન્ય એપણને માનસ-શાસ્ત્રીય વ્યાખ્યાઓના કોષ્ટકમાં ક્યા ધ્યાન આપવું એની ચર્ચા પાછળ કર્મયોજના તપ્પાઓ લાંબે મગજ પકવ્યા કરે—પણ અહીં એ કાર્તિબૂખ, એ જતાદરની એપણા, દિંદના આર્થિક દિતને પોતાના પદ્ધતિસર

ઉત્તેજવામાં આવી છે, અને તેથી, કોલેન્નેમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ, કારખાનાઓમાં કામ કરતા કારીગરો, ઔદ્યોગિક વિષયોની ચર્ચા કરી જાણતા લેખકો, નાની દાટકી મોડી વેપાર ખેડી રહેવા કોઈ ચગતક ને રાડીઓ, અને એવા બીજા અનેક નાના માણસોના જીવન વલોવાના ઊતરેલું નવનીત અહીં જમા થઈ શકે છે.

આની રીતે તૈયાર થયેલું આ પ્રદર્શન કદાચ રાજાતમાં માગી મુડીથી ઊભું કરેલું હોવા છતાં, વખત જતા મુડી અને મજૂરીનો સંયોગ કરાવી આપવાની દવાથીમાથી પોતાના પગ પર ઊભા રહેવા જેટલું પોપણ પોતાની જાતે જ જોવાની હો, અને એમ અને તો કદાચ દિંદના અર્થશાસ્ત્રને સુધારવા માટેની એક ધ્યાયી મગજ પથ્થુ તે ગીતી બન્ય અને આ બધું લક્ષમાં લેતા, નવી આર્થિક કોલેન્ને ધ્યાનમાં પાછળ ખર્ચોના આપણા દ્રવ્ય અને વિચારવાળા, આપણા રો-

ડીના પ્રશ્નોના આમ મીમી ગીતે નિમલ લાવી શકે એવી આ પ્રગતિમાં રોકાયેલું જ આપણે દવે જોવાનું રહે

મનોરથ

મિશ્ર

કરિ જનુ જે કદી ભાષડો તો, દિગ્ગન્તવ્યાપી ફલકે વ બ્યોમના કાન્યો લખુ દેવલિપિ રડે મદા વસુધેવાથી વધુ જીવનારા

શિખી જનુ જે કદી ભાષડો તો, દ્ધામિના વજ્ર દીપેન ટાકણે ગિરિ રસે કોન રીકોતરીને વિરાટની મૂર્તિ ઉતારવા મયુ

જનુ કદી નારિક ભાષડો તો ખૂદી વણુ માગર સાન એકમે લાવી લૂની સાગરલક્ષી સર્વે સસાંગમાં વેડે દગ્ધર દાયે.

નિમાનની બ્યોમ ઊડત પાવડી લઈ, ગ્રહો તારક આલા ખૂદી, તેજ્વળ્યવા વાગી રદસ્યમરો બ્રહ્માડના બેદ ઉકેલવા મયુ

વિજયશંકર ત્રિ. ત્રિવેદી

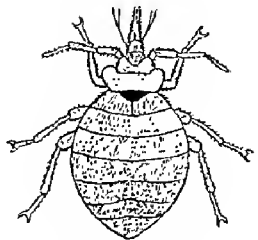
ઉનાળાની રાત હોય, ઊંઘાટથી ઇવ જવા ભેડે. હોય ને માંડ માંડ આંખ ભેગી થવા માંડી હોય ત્યાં એના એક જ ચટકે ઊંઘ છાંડી ત્વચ ત્યારે ખબર પડે કે માકણ એ કેવી જલાદ છવાય છે. ફાઇથી એની કનડગત અન્નહીનદિ હોય એક વખત કાઠ ઘરમાં એનો પગમેસારો થયો તો તેમાંથી મુક્તિ મેળવવાનો કાષ્ટકલાજ જ નથી. વિજ્ઞાન પણ દબુ મુધી તેમનો નાશ નીપજતવવામાં સંપૂર્ણ સફળતા નથી મેળવી શક્યું એમ અમેરિકન તાત્ત્વીજી ખાતાના વડાનું કહેવું છે.

સાધારણતઃ તો આપણે એમને ઊંઘના જ દુરમન લેખાએ છીએ પણ એમનો દરેક દરેક ચટકા સોડીમાં કંઈ ને કંઈ એવ સૂઈ દેતો હોય, આરોગ્યના પક્ષ એ એવા જ દુરમન છે. એમને જાનિવિપક કોઈ દેશ કે સ્થાન નથી. દરેક દેશમાં દરેક સ્થળે તે મળી આવે છે. ખાસ કરીને જ્યાં કંચાસિપતનું જોર વધુ ત્યાં એમનું ને પરિણામ સ્વચ્છ હોય છે. વળી જૂ પેડે એમને કાઠ પ્રત્યે ખાસ પક્ષપાત જોવું પડ્યું નથી. ગરમ સોડી વાળા કાઠ પણ પ્રાપ્તિનું સોડી એને ચાલી શકે. પછી તે જાનકાંકુકા હોય કે ઊંઘાટજામાં હોય રાત એ એમના વ્યવસાયનો પ્રિય મમય છે. પણ જાડ જૂખ્યા થવા હોય તો દિવસે પણ શિકાર શોધવા નીકળતા એ પાછા પડતા નથી.

પશ્ચિમના માકણ આપણે ત્યાં કરતાં લંગાસમાં વધુ અને અજાનમના રંગના હોય છે, પણ એ ઝોનેનો આચારધર્મ તો સરખો જ! પોચના ગેમના ફેલાવા માટે પણ એ જવાબદાર ગણાય છે, પણ તે બાબત નહીં સાળિતાઓ મેળાવવાના પ્રયાસો દબુ થઈ રહ્યા છે. અન્ય કેટલાક રોગો તો એ ફેલાવે છે જ.

વળી, ઉપવાસમાં તો એ કાઠીને પણ આંટી જાય તેમ છે. એક વરસના ઉપવાસ તો એને મન રમતવાન છે! એની ખાત્રી તો કાઠ ધુવડે મદિનાઓ પહેલા મુઠ્ઠા દીધેલા ઘરમાં રહેલા જાઓ ને એમના પસંદ આવતાં જૂખ્યાં ટોળાં જુઓ ત્યારે જ થાય.

એનાં છંડા જનગતી વળતે સફેદ હોય છે, પણ પછી સોડી વારમાં પીળા પડી જાય છે. માલ સરસસ રાજની એજણ છંડાં મૂકે છે. ઘણી માહાઓ ૫૦૦ સુધી છંડાં મૂકે છે, પણ એની સરેરાશ ૨૫૦ની લેખાય

છે. નવો જન્મેલાં જન્મ્યાંમાં માત્ર કંઈની અપખ સિવાય પુખ્ત માકણ કરતાં બીજે કશો ફેર નથી હોતો અતુટ જ સંજોગો હોય તો એક મદિનામાં તો એ જન્મ્યાં પુખ્ત બની જાય છે.

માકણ કરે છે, તે મચ્છરની પેઠે ચામડીમાં સુંદ બોંકીને નહિ. એ ચામડી વહેરે છે ને હિંદમાં એની લાળ પૂરી દે છે, જેથી સોડીનો સહેજ પણ અંક બદલ ફરી નીકળતો નથી; પછી મચ્છરી સોડી ચૂમે છે. એણે ચામડીમાં હાખલ કરેલો એ પદાર્થ જીલજીલો માણસો પર જીલજીલો અસર કરે છે. કેટલાકને એ ખૂબ અસહ્ય થઈ પડે છે, જ્યારે કેટલાક એની પરખા પણ નથી કરતા હોતા.

એમને પોતાને એક જાતની ખાસ ગંધ હોય છે. કદાચ એમને દુરમનોથી જાગ્યાવવામાં એ કારણજીત હોય. શરીરે તો એ એવા ચપટા હોય છે કે ગમે તેવી ચારીક કાટમાં પણ એ ભરાઈ શકે છે. માટીના કાચા ઘરોમાં એ વધુ પોષાય છે. એવાં ઘરોમાં રહેનારાઓ કપડાં, ગાદલાં, ગોદાં વગેરે દરરોજ તકે રાખવાનું ન જાયું જોઈએ.

માકણને ટર્પેન્ટાઇનની વાસ નથી મમતી એટલે એમને દૂર કરવાના ઈલાજ તરીકે આઈ લાગ કેરોસીનમાં એકે બાગ ટર્પેન્ટાઇન અને સહેજ યુર્કલિપ્ટસનું મિશ્રણ અકસીર છે. અમેરિકામાં યુર્કલિપ્ટસને જાહેર પોલીસ વપરાય છે, પણ હિંદમાં તો યુર્કલિપ્ટસ જ સરતુ પડે એમ જતાં છૂટકારો ન મેળવી શકાય તો ચારીસાણા બંધ કરી ગંધકતી ધુમાડીનો પ્રયોગ અજમાવી જોવો. પણ તે હાપરાવાટે ન નીકળી જાય એ ખ્યાલમાં લેવાનું. એથી એમના છંડાં સુદાં મરી જાય છે. (સંકલિત)

જુગારી

ઓ

યા પૂરી કરીને નરસીએ જીવ ભેષુ તે પ્રાગછને ગોવા સામે ઝેરીયો તાકી મહેયો ભેયો

હોહોહોહો, ઓ લગવાન"

અમાસનો દિવસ હતો કાર્ગરોને મરિને દિવસે એક માન મળતો એ વગરનો દિવસ નરસીને પણ આજે રંગ દત્તી, એટલે લહે-પી એ ખાટલામાં પડી રહી હતો. ગરમી અમલ દત્તી એટલે જલ્દી તે નીકળાય જ શાનું? એટલે રહી-રહી એના ગોમાથી ઉગવા શબ્દો નીકળી પડના હતા

દરોજ તે એને આમ પડેપડે અગ્નિ કારી-ગર જાવાના જરવયા આતા પણ આજની ગરમીએ તે એના દીવા પોવા સાથે રહી દીસા કરી રીત દવા પ્રાગછની કોડમાં કાસે ગત સુખી જે પાવડા મેવેલા તે ધણી ધામોડીથી દબુ તેના આગળ સમગમના હતા. એના નાકમાંથી દબુ કોડની જન નહોતી ગઇ.

નાનપણથી જ નરસી પ્રાગછ બુદ્ધ પામે કામ ઝીંજવા મહેયો એની મા ગયા વિધા દત્તી, માથે ગરીબ હતી ને ગરીબના ઉપાને મજૂરી નિસાય એ રોજગાર મળી શકે?

દિવસ નરસી એટલે એ ગરમી પરમેલો બુદ્ધી પાણી લારી આગેને નાદી વીધુ. એની નાભીમાં માણીના અમાચાર આવતા, એની મા કાસે જ એને મેલમાળ ગઇ દત્તી માને ગળાવવા એ પાદર સુખી અમેલો ને નડી ઝોગમી એ છેવટ દેખાતી અંધ થઇ લા સુખી કિનારે હોલો હોલો એને નિ-ખી મરેલો જવા જતા મા એને જે રૂપિયા આપતી ગઇ દત્તી અને ઝોચિના અગર આવતી પોવાને જવુ પડેલું એટલે ઘમ્માં યોટ સાવત્રો દત્તો ને ની નથા ખીચ

એક નાનીશી ગફલત થોવા પાછળ રહેલી મા દીકરા ને શેકતી માનવતાની વાર્તા

ભાષામણી કરતી ગઈ હતી. માતા એ વતસલ ભોજનો રણુકો ફરી સજીવ થઈને એના કાનમાં ગાળ્યા કર્યો

એ પાછો ખાટલા પર પડ્યો. જાણુના ધરમાથી સંજીવ સંજીવ તાગડીમાં પડતી દૂધની થોડોનો અચાજ આવ્યો. ત્યારે ધામ પશુ કંઈક ગરમ પડ્યો હતો એટલે એણે થોડુંક ફરી આપવાનું મન કર્યું. એ રૂપિયા ઝોટીમાં ખોરી લીધા ને ધરને સાંકળ ચડાવીને એ ચાત્રા નીકળ્યો.

નદીને કિનારે આવી એ બેઠો. અહીં કંઈક કંઈક હતી આસપાસ નજર ફેરવી તે એણે કે પોતા કરતાં બીજું કંઈક સાફ માણસ ત્યાં ન હતું. અપંગ ને લિખારીએ સિવાય બાકીનાં એના જેવાં જ હતાં.

કાશાની એક ડાપર ઉપર ભેંસી નદીના પાણીમાં પગથી છળછળીયા કરતાં વિચારમાં ને વિચારમાં કેટલો વખત વીતી ગયો એનું એને જ્ઞાન ન રહ્યું. એનું મન કોમે ચડ્યું હતું. ધડીક, માણુવંદ વર્ણનેલા ગમાયજુના દનુમાન અને મદાભારતના કહ્યું તેની નજર સામે રમી રહ્યા. માતા મોંમાંથી રોજ રેલાતા પરાદિયાં ને થાળ, આરતી ને પોટલિયાં એના કાનમાં ઝુંજવા લાગ્યા. થોડી વાર વળી ભરથરી ને ગોપીચંદ, પ્રતાપ ને દુર્ગાદાસ પણ એની કંપનાની નજર સામે નાટી ગયા. પછી પોતાના વિચારો આવ્યા. ધમણ પર રહ્યા પછી આજ આટલા વર્ષોમાં એ કેટલો અગાધ વધ્યો હતો? ધણેનો પોતાનો શા ચોટદાર પડતો હતો અને તમેલા લોદાના રંગ પરથી તેનો તા પારખતા પોને શાખી ગયો હતો. ભલે પૈડાની સગ ચકાવવાનું હતું એને નહોતું ફાવતું, પણ પ્રાગજીના દાય નીચે પોતે અચ્છો કારીગર તો નીવડતાનો.

એમ ને એમ તગેજો ઢોડાવે જતાં, ચાંદો ઢેક માથે આવ્યો. ત્યારે તેને જ્ઞાન આવ્યું કે કેટલું અસર થયું હતું. જીભા થઈ એણે ધરનો રસતો શીધો. મદ-ત્વાકોક્ષાના માદક પિયારોની ઘટમાળ તો એની ચાહુ જ હતી. ખારી વટાવી હતું પહેલો જ ગલીમાં વળે છે, ત્યાં તો જિયા ચોટલા પરની એક દુકાનમાંથી કેમ્પએ પડકાર્યો, 'અથા, કેમ્પ એ અસારે?'

અવાજ પરિચિત હતો. એ દુકાન પર ચડ્યો. મકનના કારીગર દલસુખ સાથે બીજા બે જણ ચાંદર બેઠા હતા. બધાના દાયમાં પાનાં હતાં. 'આવ, આવ;

આ નો નરસી! હો દલ મગન-આવશે.' દલસુખે એને આપકાર આપતાં કહ્યું.

'પરેવો જ દાવ એને આપો.' એક જણ ગોણ્યો. 'અગર છે; બોલ નરસી.' કહેતાં દલસુખે પાનાં દાયમાં લીધાં.

'નન્દા; બે રૂપિયા!' નરસીએ કહ્યું-તેનાથી કહેવાઈ ગયું, ને ચાંદરબદારનાં પાનાં વહેંચાયા માંડ્યા.

ઉત્તેજિત વિચારોના પોરસમાં અગેલું નરસીનું જીવાન મગજ દલે જ્ઞાનમાં આવ્યું. ગજર મફતનમાં, કશા નિર્ણય વગર ગોલનાં તો એ બોલો ગયો પણ પછી એને ગજરામણુ છરી. જુગાર, પોતે અને મા, એના ન કળી શકાય એકા વિચારમર્તમાં જાયે જોડો જોડો એ અગ્તો ગયો. હા તો દલસુખનો અવાજ આવ્યો, 'ચાલ, મૂકી દે બે રૂપિયા.'

'કેમ?' વિચારમાંથી અગ્રી નરસીએ પૂછ્યું. 'કેમ શું વળી? નવજો કાલ જન્મ્યોએ કોડી ખરેને!' 'જી આ આપણે ખરેખર રમના દતા!' 'ત્યારે, આટલો રાને ખોટું તે કોઈ રમતું દરો?' 'પણ ખારી પાસે પૈસા નથી.' 'શું કરશું, દરિ?' દલસુખે બાકીના બેમાંના એકને પૂછ્યું

'શું કરે વળી? એ જાતે હોત તો આપણી ઝોલો જ શરમ રાખી હોત!' દરિએ જવાબ આપ્યો.

'નરસી, એમ અમને જાનાથી જમ્મશ, જમ્યા?' છેલ્લે રહેલો એક પણ બોલી જાયો ને એનો દાય નરસીની અરદન પર પડ્યો. તેણે છાંવવા ધણું કહ્યું. પણ એક સામટા છ દાય એને જકડી રાખ્યો ને દલસુખે એની જડની લેવી શરૂ કરી. ફરતો ફરતો એનો દાય કચ્છરની ઝોટી પર પહોંચ્યો. 'એવો, સા... જુકો! જા, નીકળ દલે!' દલસુખ ઝોટીમાંથી રૂપિયા ખેંચી કાઢી ગોણ્યો.

પણ પકડ લીધી થતા, એ રાખે સાંભળ્યા ન સાંભળ્યા ને નરસી દુકાન જિતરી ગયો ને એકલાસે અપાટાળંધેરે પહોંચ્યો. અંદર પેસી બારણાંને સાંકળ લગાવી દીધી ને ખાટલામાં પડી ધુરંકે ધરંકે રોઈ પડ્યો. માએ આપેલા પૈસાથી પોતે જુગાર રમ્યો હતો. એ પૈસા આપતી વખતે માએ કેવીકેવી હેતાળ ભાષામણી કરી હતી! માની એ માધાની તરતી આંખો,

એ વત્સલ બેાપનો રહ્યો, એને પગરી રહ્યા. મા આવીને પૂછશે ત્યારે પોને શો જવાબ આપશે? રડતા રડતા જ એની આખો હારે ચલી ગઇ.

સવાર થઇ. જાણુના ઘરમાની ગેરવાળીની ખૂસ ને તાણીના ખજુખજુદે નરસીની ઊંચ બીડી નાહી પરવારી, ગઇ કાલની વધેલી રોટલીને યરમગનુ અથાણુ ખાઇ એ કામે ઊપડયો.

પણ આજે એનું દિવસ કામમા નહોતું ચોટતું પ્રાગજીએ પણ એને જે વખત રોક્યો એને ધન નાસી જવાનું મન થયું. પરેજા જે ધણીવાર એ એમ નાસી ગયોશો, મા થોડક વઢી લેતી, પણ પછી કઇ નહિ, પાછો બીજો દિવસે જાતે જઇ એને દુકાને મૂકી આવતી ને પ્રાગજી પણ 'દલુ જાગક છે' કહી, કશી ગઇગુજરી સંભારી સિવાય પાછો એને કામ પગ લગાડી દેતો. પણ આજે તો ઘેર જાતે પછી શું?

જેમતેમ એ દિવસ પૂરો કર્યો આખો વખત એ જ વિચારો એના મનમા ગમી ગયા દતા 'મા જાગશે તો, કે મારો નગમી લુગાર રમ્યો છે?' ઘેર જાતે જમીપરવારી રહ્યા પછી પણ પાછા એ જ વિચારો એને મૂઝવવા લાગ્યા. પોતાને મોઢુ ધન ગણીને 'મારો નરસી-મારો નરસી' કરતા જેની જીભ નડેતી સુકાની, જેના જીવનની આશા અને આગર પોતે જ દતો, એને આ જાણીને શું થશે? એ ઉદેગ એને કોરી ખાવા લાગ્યો. ચિંતા કરવા જેવું તો બીજું મેં ધણું હતું. કાલનું ખાવાનું શું? ઘરમા ચપડી ચોટ પણ ન દતો. પણ જૂન કરતા મેં જે રીતે એ જે રૂપિયા મયા દતા તેની એને વધુ થઇ પડી હતી.

બીજા દિવસે પાછો એ કામ પર ગયો ત્યાં એક મજૂરે એની માનો સહેશો દીપી કે, 'તારી નાની દલુ પચારીવરા છે. લણુણીના મૂલ પણ અલારે માગ ચાલે છે, એટલે તારી મા દલુ પચારાડિયુ ત્યાં રોકાઇરહેશે.'

એક રીતે નરસીને કાષ્ટક દારા વળા કે દવે ગા આપશે તો જે રૂપિયાનું કંઠ નહિ પૂછે; કાંદણ, એટલા દિવસમા તોએ રૂપિયા ક્યાય ખપી ગયા. પણ દવે ખાવાનું શું? તથ્ય તથ્ય દિવસના કડકા તો માનીકરાએ પહેલાં પછી વખત વેડેલા. પણ આ તો આખા પંદર દિવસ દતા.

પ્રાગજી પામેથી થોડા પૈસા માગવાનો વિચાર એને આવ્યો, પણ તે તો તરત જતો કર્યો એમ કરવા જતા તો માનો વધુ વિશ્વામધાત કરવાનું થાય રોકતો એક જૈમે વાપરવાના પોતે મા પામે મમ નહોતા ખાધા? વળી માગવા જતાં, માની ગેરગાજીમા પ્રાગજી પૈસા આપે કે ન આપે એ પણ સવાર દતો એણે જેમ ચાલે તેમ ચલાવવાનું જ ચોગ્ય ધાર્યું.

એમ ને એમ બીજો દિવસ ને ત્રીજો દિવસ પણ લીધો દિવસમા જે વખત પ્રાગજીની જોડે પીસા મળતા ચાના કપ મિતાય કશું એના પેટમા નહોતું ગયું છતાં એણે યજ જેમ કામ કર્યું ગણ્યું. સાજે ઘેર આવી, ન્દાઇપોઇ, ધૂન હોય તો એકાદ જે ભજનિયા માર્ક મૂક જવું ને સવારે બીડી દાતણુખાણી કરી, ઘર વાળી, નાહી પગવાગીને નોકરીએ જવું; એ જ એનો નિસ્તબ્ધસાય થઇ પડ્યો.

એથે દિવસ મથે ને પાચગો દિવસ બોલ્યો. નરસી જાણે માથુમ મગી જવા મડ્યો દતો મારા ઘરમાથી બિખારીએને મળતા વનાગમધારામા ભાગ પડાવવાનું એને મન થઇ જતું વામી અજ કે કે કેવો એદવાડ ખાતા કાગડાકૂતરાની વચ્ચે એને અદેખાઇ આવવા માડી દતી. પાચ દિવસના ઉપવાસ પછી પહેલા જેવું કામ તો એ કપાથી જ આપી શકે?

પાચમા દિવસના જપોર થયા નિષ્પત્ત મગમે પ્રાગજીએ આ મગમી ને નરસીનો કપ એની પામે મૂક્યો નીચે મોઢે નગમીએ એ પૂરી કરી, જ્યાં બેનું જોયું કે પ્રાગજીને પોતા તરફ તાકી રહેશે જોયો ચાર જાણ મળતા જ પ્રાગજી બોલ્યો: 'કેમ નગમી, કાઈ તળિષત નથી બરાબર? જોને, દમણુ કામ પણ જરા દીધું પડ્યું છે પહેલા તો કદી તને કહેવું નહોતું પડતું દમણુ દમણુમા આ શું થવા માડ્યું છે?'

'તળિષત તો સારી છે—' માદવા જવાબે નર-મીએ જવાબ આપ્યો, 'પણ તાપ . . .'

'શું તાપ?' વચ્ચે જ પ્રાગજી બોલી બોલ્યો. 'અરે, વાદરે! દજ તો બીજીને મર થાય છે ને દાકગયા તાપ નથી ખમાતો!'

એટલી તો કરડાકાથી તે એ સજ્જ બોલ્યો કે નરમીનું મન ભગાઇ આવ્યું. પ્રાગજીએ એ જોયું તરત એની ગરીબી ને નધણિયાપણું તેની નજર

સામે તરી આવ્યું. તેને થયું કે પોતે ધણું કઠી નાખ્યું. એટલે એને પતાવના માંડ્યા: 'નરસી! તું આટલો જધા દીસો છે એ તો મને આજે જ ખબર પડી! શરીર માફ ન હોય તો થોડો આરામ લે ને જામ.'

'નરસીને શું જવાબ આપવો તે ન સૂઝ્યું. ત્યાં તો પ્રાગજીએ પાછું પૂછ્યું: 'ભત્રા, નરસી! ગંગા તને જેસા તો આપતી ગઈ છે ને? ખાતાપીવાનું શું કરે છે? ન હોય તો થોડાક આપું.'

હવે નરસીને માથે ધર્મખંડ આવી પડ્યું. એક જરાક જુલું: 'એલે એટલે જેસા તો મને જ. પણ પછી? એણે તાપનું જ ખંડાનું ચાલુ રાખ્યું. પરંતુ પ્રાગજી એમ માને તેમ ન હતો. 'નરસી! તું તો મારા દીકરા જેવો છે. મારી પાસે એવું અતડાપણું નકામું છે. ગંગાના બીચારીના જીવને જે વેનફં કરવા આડે આખા દિવસમા કયા નિરાત હોય છે? વળતે જૂઠી જે ગઈ હોય,' એણે વાંન કઢાવવા પાસે ફેંટા મેળો.

હવે નરસીનો છુટકો ન રહ્યો. એની કાચી છુદ્ધિએ એ વત્તલ વચ્ચેને માર્ગે આવી દીધો. રડતા રડતાં એણે જધા વાત પ્રાગજીને કહી દીધી ને આ લાથલ ખેંચેલી હોષ સાથેસાથે કળતો હોવાનું જણાવ્યું.

ગંગા આપના વિચારોનો ભાવ ચહેરા પર જણાવા દીધા વિના પ્રાગજી આ જધું શાનિયા સાચાણી રહ્યો પછી, ફાત વચ્ચે હોડ દબાવી, એ પર કશું મોટવા સિવાય બંદીમાથા એ આના કાઠી નરસીને આપતાં એણે કહ્યું, 'લે, પહેલા કંઈક ખાઈ આવ, પછી વાત. પણ બે! સાધો અહીં જ આવજો પાછો.'

પેટનું પતાપી લાવી અન્ધા કલાકમાં તો નરસી પાછો આવી ગયો. પ્રાગજી એની તેવરી કરીને જ બેઠો હતો. નરસી આવતા વેત એણે જે રૂપિયા તેના હાથમાં મૂક્યા: 'લે. આ ગવાજ નથી એમ માનજો. પણ મને કહે, નરસી! તારે ફરીવાર ફરી એવું કરવું છે.'

નરસી તરફથી આંસુ સિવાય કશી જવાબ ન મળ્યો 'મૂર્ખા!' એને વાસે દાઢ ફેરવતો પ્રાગજી બોલ્યો, 'આ તો દીક છે, પંથુ બીજે કયાય હોય હોય તો તને પાછો કામે પણ કેણું રાખે? જુઠારીનો ભરોસો કેણું કરે? ને આ જેસા તારા રાજમાંથી નદિ વાળું અને ગંગાને પણ ખબર પડવા નહિ દઉં. રોજ અરધો કલાક વધુ શેકાઈ તું એ ખાડો પૂરો કરી દેજો.'

નરસીને જે એ ગમ્યું. રોજનો અરધો કલાક કંઈ મોટી વાત ન હતી. બીજા દિવસથી પાછું એનું કામ ખજાજર બીનરવા લાગ્યું.

આખાના દસ દિવસ તો બેનબેનામાં પૂરા થઈ ગયા. છેલ્લે દિસે માનો આવવાનો અંદેશ એને મળ્યો ને વળી પાછું એના દિલમાં થઈ મોકાવાનું ચરૂ થયું: 'માને વાત કરવી કે નહિ?' એ આજો દિવસ એ મનમા ખળતોપયતો રહ્યો. માથા છુપાવવું? એની આવી મનમાનો વિશ્વાસપાત કરવો? જલે દહાડે ખજાર પડે ત્યારે શું થાય? પણ એ વાત જણાવીને જે માની ચિંતાઓના પોરલામાં એકતો ઉમેરો જ કરવાનો ને? કેમકે પણ સંજોગોમાં શાંત રહેવાનું જ એણે નક્કી કર્યું.

બીજા દિવસની સાંજે થેર આવતાં નરસીએ એવું કે ગારણું ખુદ્યાં દનાં ને મા આવી ગઈ હતી. ગહેલી વહેતો રસોઈ પતાવી લઈને નરસીના આપવણી જ રાત્રે એ જોઈ રહી હતી નરસીએ કપડાં ઉતાર્યા, નાકી લીધું ને માએ પીરસવા માંડતાં જમવા સાથે જેસી થયો. પીરસતાં પીરસતાં મા એના શરીર સામું બેઠી રહી 'એ ને જેટા! આટલા દિવસમાં કાયામાં કેટલો જધા ફરક પડી ગયો છે? શરીર તો સાફ હલુ ને?' એણે પૂછ્યું, ને 'નાના, મા! ધણા દિવસનો આંતરો પડવામાં એવું લાગતું હશે' કહી નરસીએ માનું સમાધાન કર્યું.

સાદીકરો જમવા બેઠાં. જમતાં જમતાં માએ એણસાલે આવેલા બેનરોના મોસની અને નાનીની માંગીની વાતો એને કહી સંજાવી. જગી રહીને પણ, સાદીકરો પાછા વાતોએ જ વળગ્યાં. 'નરસી! તારી નાનીને મેં તારા જધા સમાચાર દીધા. તું કમાતો થયો છે એ જાણીને તો એ રાજ રાજ થઈ ગઈ. મને કહ્યું કે એ જરાખર એના બાપ જેવો જ નીવડશે; બીજી તો ધણી ધણી વાતો કરી. ને હવે તો તું ઉમરલાયક પણ થયો છે. મને તો થાય છે કે હવે ધરની બધી જગતજ તારે માથે નાખી દઉં.'

બીજે કેમકે વળતે માએ આ વાત કરી હોત તો તો નરસી રાજના રેડ થઈ ખૂબ લાડમાં આવી ગયો હોત, પણ આજે તો આ દરખાસ્ત સાંભળતા એને કંઈનું કંઈ થઈ ગયું: 'મને ક્યાંને? આખા ધરનો!

મને લુગારીને ?' ત્રિચારાની એ પગ પગ અદ્યય યદ્ય પડી ને એની કાગડી છુદ્ધિ આ વખતે પણ ઝીક ન આવ્યા સહી એનું મો પડી ગયું એણે કહ્યું 'ના મા ?' એને તો દશ ગદુ વા છે '

'કેમ વળી ?' પોતા ડી ઉગમકાલગી વાનનો આવેા દીધા જવાગ માવળા માંએ મા તય કયો ને નગ્મીની સામે તાકી રહી નગ્મી ડી આખો મા ડી એ નજરમાની મગનાનો વાગ ઝીતી ન શકી ને નીચી દળી મધ માના આમદ આગળ એ ગળી ગયો અને નીચી નજરે લુગારી આપી વાત એને કહી સલાજારી પત્યગ જેા જડ ચહેરે મા ગધુ સાળાગી રહી જાતરિલીન બના એવો તો હુ-યદાક એ ચહેરે દતો કે રમ્મને પણ લાગ્યું કે લાગળીના પૂરગા પોતે ન કદેરા જેની વાત રહેરાની નિર્દય મુખાંધ વાપરી દતી એને વાગ્યું કે દવે મા કરી પોતાનો સિધ્ધામ નદિ કરે

'ત્યારે આપલા દિવસ તે કેમ નિવાગ્યુ ?' આખરે માંએ શુષ્ક ચહેરે પૂછ્યું, પણ એ અવાજમા અભગા દતો, ચિતા દતી, શીક દતી ને વેદના યે દતી

'પ્રાગથ કાકાએ જે રૂપિયા આપ્યા ' નીચી મુઠીએ નરમીએ જરાગ આપ્યો 'અને એ પૂરા કરી દેવા દુ રોગ અરધો કયાક નધારે જાડ હુ ' એટલું કતી

મધ વિષે લેખ . . . ઈનામ ફા. ૫

થોડા મામ પગ 'કુમાર'મા શ્રી રમણનાથ એન્જનીઅરો 'આ તથા જોગકમાથી આપણે જોઈ નાળેડું રમન—મામ' એ નામનો એક લેખ પ્રસિદ્ધ થયો દતો તે વાર્તાને એક શુદ્ધરે 'મધના કાપદા અને ઉપાય—વેલની નથા દાખલની દૃષ્ટિએ' એ નામનો માલતીપૂર્ણ લખ પ્રાથ લખી મોકલે તેને રૂપિયા પાચનું ઈનામ આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી છે ઉપરના રૂપિય ઉપગન જોગક તરીકે પણ મધની ઉપયોગિતા તથા કાપદા અને મદત્તાનો યે લેખમા મમાવેશ કરી સમને શ્રી રમણનાથ એન્જનીઅરે જાપા લેખો નપાસીને તરીને નિર્ણયમા મદાય કરવાની મહવારપૂર્વક દા કહી છે તરીને નિર્ણય છેવટનો ગળ્યો લેખો કુમાર કાવોનયને મગામે 'મ રમીદનામી દર્શકાથ'એ શબ્દો કવનેઉ લેખે અને યુજે લખીને જોગવવા છેત્તી મુદત મરખગ ૧૫મી સુધીની છે

આપણા જેવા જ દુઃખી દેશનો તારણહાર

રેશિમા, પૃથિમા ને ઔરિટ્ટવાએ એ દેશન પુરોપમા નકશામાથી નામેનિશાન મિટારી દીધા પડી નેકાએ 'માદ, દાનમા જ પોર્ડ રવનય થયુ દિદ જેરા જ એ દુ ખી દેશને આઝાદ જનાવવાની આકાશાએ, પનંત્રિયા જેમ તો અનેક નિદયોએ -પોાજવ યદ્ય યદ્ય, પણ એની જ્વનિમાગી માધે નિશ્વવાતમ શુદ્ધિ, અકેગ દૃષ્ટિ, સાખ્યાલવન ને પ્રમંગે માયવવાની આ રવન તો એક જ જલ્મમા દતી, અને તે જેમેક પિષ્કુદ્ધરકીમા. એણે એને રવનય જવાવ્યુ, એકે કર્મ ગરીબોની દાગમાગી, પુદની મિલીપિકા ને સમુખન્યારીની મત્તાપ્રાશિમા યે એનું એ જ એકમાત્ર જોય દતુ આવા ગાટ્ટુપના જ્વનયગિનનુ પુરુષક શ્રી દર્શિન્દ અદે લખેલું (૫ ૧૩) દાવમા જ કુમાર કાર્યવય નગ્મી જવાર પાઃસામા આનુ છે કાપસાદેવની પ્રરનાવના, પોર્ડના પ્રતિદામની વિમ્બન જુમિકા અને નવ મિત્રો મદિનના એ પુરનકની કીમન માત્ર ડા ૧) મખેસી છે

એ જમીન ખેતરના લાગેા ઊંચુ જેવા ડી એની રિગન ન ચાવી પણ ઘણો વખત થવા બના બનારે મગો એકે શબ્દ ન પડયો ત્યારે એણે ઊંચુ દેવેયુ માની આખો આસુથી તરગોગ દતી

નગ્મીથી દવે ન મેરાયુ એની આખેએ પણ માજા મૂકી દીધી ને માના ખોળામા એણે માયુ નાખી દીધું 'મા, મા, દવે દુ એનુ કદી-કદી નદિ કડે ' રડતા રડતા એણે કાપાવા કડવા માગ્યા

જે જ મિનિટ આસુએ ડી આ લેવરેદડ માવો દડો પડી માંએ આસુ લૂટી નાખ્યા. નરમીના પણ આસુ લૂટી એને જોડો કયો એકે શબ્દ જોડ્યા વિના એ ડીને ત્રો ધોવા લાગી ધોતા ધોતા પતનાના પગ નજર મધને એજોહી ડી 'અથ્થા, આ પરાસુ તો દવે માર રીગડ જેનુ થવા આનુ દવેથી તો તું ધગતો જોશી થવાને છે, તો એક પવાસુ યે નદિ આખી મખે ?' એટલું કહી ડે દમી એ દામ્યમા લાગારી મરકરી દતી, વાત્સલ્યનો ટટકો દતો

'અરે, એક શુ ? ફસ' નગ્મીએ પણ એવા જ જાન જારેવા દારથમા જવાગ આપ્યો

એ દારથ સિરાય ગીન કશા એકગરની ડે માગીકગને જરગ ન દતી અરશોક હર્ષ

આ મહિનો (જૂન) . . . અને એની પ્રતિભા

તા. ૧ લાલા લજપતરાયની સહાયથી લાહોર મુકામે દયાનન્દ ઐંગ્રેજો વૈદિક કોલેજની સ્થાપના—ઈ. ૧૮૮૬

તા. ૨ હટ્તીના ઉદ્ધારક નૌસેફ ઝેરી-ખાદેરનું અવસાન—ઈ. ૧૮૮૨

તા. ૩ છેલ્લે ચેષા બાછવાય અંગ્રેજોને શરણે થયા—ઈ. ૧૮૮૧ * * કચે મહિલા મહાવિદ્યાલયની સ્થાપના—ઈ. ૧૯૧૬

તા. ૪ ચક્રવર્તી મહારાજા હર્ષવર્ધનનો જન્મ—ઈ. ૫૨૦ * * બનારસમાં બળવો ફેલાયો અને કાનપુરમાં નાનાસાહેબે બળવાખોરોની સરકારી લશિકા—ઈ. ૧૮૫૭

તા. ૮ ઓરંગઝેબે પોતાના બાપ શાહજહાને આખાના કિશામાં કેદ કરી, ગાદી પચાવી—ઈ. ૧૬૫૮

તા. ૧૧ અક્ષાદાસ સુધી બળવાની આગ ફેલાઈ, ત્યાંની દુકાનીઓ ચોખ્ખી—ઈ. ૧૮૫૭

તા. ૧૬ દેરાબખુ ચિત્તરજન દાસનું અવસાન—ઈ. ૧૯૨૫

તા. ૧૮ હિંદને સ્વતંત્ર કરવા કરાએલા ઉત્થાનના યુદ્ધમાં ભારતના કુલ દેવી સર્મા વીરંગના લશ્કરીબાઈનું અવસાન—ઈ. ૧૮૫૮

તા. ૨૨ જગતજિયી સિકદર સાથેની પાનળના શબ પોરસની લડાઈમાં પહેલો દિવસ—ઈ. ૫૩ ૩૨૬ * * એફ. એસ. સ્માઇથે કમલાવળનું સફળ આરોહણ કર્યું—ઈ. ૧૯૩૧

તા. ૨૨ પ્લાસ્ટીન લડાઈ, જેણે નં. એન્ગેનો પાંચ હિંદમાં સુદૃઢ બનાવ્યો—ઈ. ૧૭૫૭ * * પૂનામાં મિ. રૅન્ડના ચક્રોલા ખૂન પાછળ 'ફેસરી' પત્રમાંના લોકમાન્ય વિલકના લખાણોની પ્રેરણા હોવાના આરોપસર એમની ધરપકડ ને ઈન્કેસ્ટની સભ્ય—ઈ. ૧૮૬૭ આ કેદ દરમિયાન જ લોકમાન્યે એમનું જગમસિદ્ધ 'ગીતારહસ્ય' લખ્યું.

તા. ૨૩ પ્લાસ્ટીન યુદ્ધ ખતમ થયું ને ફ્રાન્સ દલાઈને મીરલફરને ગાદીએ

ખેસાડી તેની પાસેથી અટ્ટી કરાડ ને ઔરંગઝેબર રૂપિયા લીધા—ઈ. ૧૭૫૭

તા. ૨૮ શ્રી આસુતોપ મુકરજીનો જન્મ—ઈ. ૧૮૬૪ * * હિંદુસ્તાનમાં * એક પૈસાવાળા પોરટકાર્ડ નીકળ્યા—ઈ. ૧૮૭૬ * * 'મુંબઈ સમાચાર' પત્ર શરૂ થયું—ઈ. ૧૮૮૨

તા. ૩૦ મોરારાના રાજા દેવી ફાંડેનો જન્મ—ઈ. ૧૮૬૩

આ માસની વિખતિ
મહારાણી લક્ષ્મીબાઈ

ઈ. ૧૮૩૫ કાશી મુકામે જન્મ્યાચારી માસની ૧૮મી તારીખે બાછવાય પેશા-આશિવ મોરેખન તાંબેને ત્યાં જન્મ. જન્મનું એમનું મૂળ નામ મનૂબાઈ. ઈ. ૧૮૪૨ ચિંચાદ્રિ પાસેના ઝાંસીના મહાસાજ ગંગાધરરાવ સાથે લગ્ન. ઈ. ૧૮૫૩ અંગાધરરાવનું અવસાન. એમને લક્ષ્મીબાઈની એક પુત્ર ચ. એલા, પણ તે નારી તથે જ મરણ પામતાં એમણે પોતાના અવસાન પહેલાં જો દિવસ પર એક પુત્ર દત્તક લીધેલો; પણ ત્યારના ગવર્નર જનરલ લૉર્ડ ટેલફોર્ડસે એ તેને સંન્યયો વારસ-દાર ન ગણ્યો. લક્ષ્મીબાઈએ સાઠ હજાર રૂપિયા ખર્ચી પોતાની વકીલ વિલાયત મોકલ્યા, પણ કચી દાંડ ન દેવાઈ ને ઝાંસી જત થઈ. આમ રાજ્ય ગયું, ઉપરાંત જ્યે પણ પુષ્કળ થયું લક્ષ્મીબાઈની આર્થિક સ્થિતિ

કફાડી બની. પરંતુ જ્યાં જે ધર ન ખોતાં તેમણે અંગ્રેજ સરકાર નિકદ એક રાજ પશુ ન કાઢ્યો.

ઈ. ૧૮૫૭ દિલ્હી ઝૂકળી ઝેરી માનવતાએ સિદ્ધિશો નિકદ રાજ્યને જન્મ માડ્યો. લક્ષ્મીબાઈએ ફેલા જે અંગ્રેજ કુટુંબને આશ્રય આપ્યો આવી થોડો વખત અંગ્રેજોએ ઝાંસીની સના એમના હાથમાં આપી, પણ પાછળથી, બળવાખોરોને એ મદદ કરતાં હોવાનો આરોપ તેમના પર મૂકી સર હુ રેલે ઝાંસી પર ચડાઈ કરી

ઈ. ૧૮૫૮ના માર્ચ માંદગમાં અંગ્રેજ લશ્કરે ઝાંસીમાં દાખલ થયું—લક્ષ્મી-બાઈએ આરોપ નાખ્યાદાર હોવાનું સમન્વત્તવા ભોપટકર વગેરેને રોક પારી મોકલ્યા, પણ તેણે તેમને કપડ ન રાખ્યા પરિણામે યુદ્ધ થયું અંગ્રેજે વિનંતી થવા ને ફક્ત બે જ મહુમે સાથે લક્ષ્મીબાઈ એક ગ્રુમ માંડે નરી દરયાં અંગ્રેજોએ ઝાંસીના પાપ દબા માણસોની કાલ કરી કહેવાય છે.

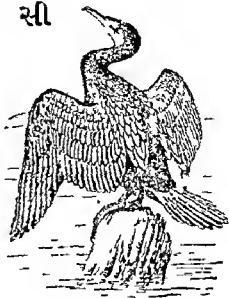
નાસીને લક્ષ્મીબાઈ કાંઈથી મુકામે નાનકસાહેમના બાઈ રાવસાહેબ લખા તાવાટોને મળ્યા. છુ રાજ ત્યાંની પહોંચતાં સંધ્યા બાલિવર ગયાં ત્યાં પણ અંગ્રેજ લશ્કરે પૂઠ પાડી કંટણે રાવસાહેબ, તાવાટોને ને લક્ષ્મીબાઈ એ જાન પર આવી સામી લડ ઇલાખી. મહારાણીનું વય ત્યારે બાગે એ વેતીસ વર્ષનું હતો. પુરુષવેરો વિરુદ્ધેના ભેગ ચમકી રહી આખા સેન્યને એ પ્રેરનાં હાનર પળી રહ્યાં, પણ એ લડાઈમાં જ થયેલા જાનલેણ ધામે એમનાં પ્રાણ કરી લીધા.

લક્ષ્મીબાઈ એ અંગ્રેજોના આમમન પછી હિંદમાં મુકાયેલા છલો જ દુતાશ હતો. 'રાથેવરિ ન પડાયાયોય રણસિ-તિવરીય હા કાય એ એમને આજ્ઞન આદર્શ હતો ને એ પાર પાડીને, આજ આપણા ભારતનાં કુલદેરીનું પુરવ-પ્રતાપી સ્થાન એમણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

જળજળની શ્રવણના અભ્યાસ અને અવલોકનની પરિચયાત્મક લેખ માળા
વ ન વ ગ ડા નાં વા સી

આ વરસે મેં એવો વિચાર કર્યો હતો કે મારે આખો શિયાળો પક્ષિનિરીક્ષણ માળાનો ખાસ કરીને આર્ટી પાના કગાર પંખીઓના આ શબ્દ-નિર્વાહનો કાળનિર્ણય કરવામાં

મારો આ નિશ્ચય વિશિષ્ટ સંજોગોને આભારી હતો એક તો અમદાવાદની આમપાસ ઝાઝા પડતો ખેતર કે ખીડ નથી એટલે ખેતીના આક્રમણથી અને માનવીની પ્રગતિઓના યોદ્ધા વધતા જતા વિસ્તારથી મોટે ભાગે જમીન પર રહેનારા પંખીઓના અને વન્ય પશુઓના વસવાટ અર્થથી દૂર ને દૂર થતો ગયો છે હજુ પંદરમીસ વરસ પર તો ગૂજરાત કાયેજથી સો જ વાર છેટે ખરે ખપોરે રખડતા શૂડના ટોળેટોળા રોજ દેખાતા એવું આજે કહું તો કોણ માનશે? એ જ વગડામાં જે રથેજે મેં દસવાર વર્ષ ઉપર ત્રણ દાયની પાટલાથી જોએલી ત્યાં આજે આ લીશાન મકાન ઊભારાયા છે. સત્તાવીસની સાલ પહેલા

કાબિયુ-Cormorant

કાબિયાં અને જળકુકડી

૧ ગૂજરાતમાં જે જે ભતના પંખીઓ-યાવાતર અને સ્થાયી રહેનારા—જેવામાં આવે છે, તે બધાના પરિચય અથવા શાબીય પદ્ધતિની 'સર્વે' થવાની ખૂબ આવશ્યકતા છે આપણે ત્યાં નહિ નહિ તો આશરે ૩૦૦ ભતના પક્ષીઓ દરો એમાંના અરોઅરથ બહારથી આવનારા અને થોડો વખત રહીને પાછા અસલ નિવાસસ્થાને જતા રહેનારા—'લાયાવર'—યાત્રીઓ છે એ ક્યારે આવે છે, કેટલો વખત રહે છે, ક્યારે પાછા ભવ છે, આપણે ત્યાંની પરિસ્થિતિમાં પ્રત્યેક વરસે યતા ફેરફારથી એમ ૧૧ આગમન વગેરેમાં વિશ્લેષ પડે છે કે કેમ, ગોમના નિવાસ પ્રતિયાન પ્રાકૃતિક સંજોગો બદલાતા એમના આહારની ઊણપ હોય તેથી ગોમના જીવનબંધનદાર શો ફેર પડે છે, આવનારા આવીને પ્રત્યેક વર્ષે એકના એક જ રથેજે નિવાસ કરે તે કે મરે ત્યાં,—આ અને આવા અનેક પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવામાં રહે છે સ્થાયી રહેનારા પણ જોછા મૂંઝવનારા નથી એ પણ આહાર, ઝંતુભેદ અને મનુષ્યના આક્રમણના આકસ્મિક સંજોગોને વશ વર્તી જીવનબંધનદારી વિવિધ મૂંઝાણોથી ફેરે છે એમાંના કેટલાક કવચિત્ અને કેટલાક નિયમિત વિશાળ સમયે સ્થાનિક રથલાતર થઈ કરનારા હોય છે એમની સંસારબંધવચ્ચા, એમની પ્રજોત્પત્તિ, આહારની ન્યૂનાધિકતાની એમના જીવન પરની અસર વગેરે અનેક રસપ્રદ પ્રશ્નો પક્ષિવિજ્ઞાનમાં ચિત્ત પરોવનારને ઊકેલવાના હોય છે

ઉપરાંત, ગૂજરાતની પક્ષિસૃષ્ટિ અને ઉત્તરગૂજરાતના સર પ્રદેશનું રસપ્રદ વર્ણન

નારોજ અને અસલાવીને રસ્તે સડકની બીજી ગાજી પાડતા ચડમા રમતા અનેક ચડોગા અને અગત નજરે પડતા આજે આપણે એમાંથી ભ્રમો પામી ભાગ્યે જ પાંચ સાત જોવા મળશે બીજી, અર્ધા ગીચ ઝાડી કે ગાંઠ વન પણ નથી, હોય તો આળા-આમલીના છૂના જવાબો ઝાડ. એટલે ઘટાના વનનારા પંખીઓ ૧૧ પણ વિવિધ જાતો નજરે નથી પડતી. આપણા ગૂજરાતમાં ચક્રદીલનું પીતરાણ દૂધરાજ નામનું અત્યંત

૨ Paradise Flycatcher કાળર જેવડા આ પંખીની પુષ્પ વધની સુન્દરતા અવરો છે સમગ્ર શરીર શુદ્ધ શ્વેત રંગી માત્ર સાથુ અને ગરદા ચળકતા કાળા કાચી વધની માલતી અને નરોનો રંગ શ્વેતને બાદ્યે રેરા ચળકતો લાલ chestnut રણ આ પંખીની ખડી શોભા તો એની પૂછકીના વચલા જે પીટા છે આ પીંગા લાળા વધીને આઠ દસ આગમના ચઢ લટકે છે અને એ જોડે છે ત્યાર પાછા ધતની

મનોહર દેહછટાવાળું પંખી થાય છે. ગીચ ઝાડી-ખાસ કરીને આંગાની ઘટામાં એ રહે છે. અમદાવાદની આસપાસ અમરાઈઓના પાર નથી, છતાં એ મારી નજરે નથી સ્પષ્ટ. એના દર્શનાયે હું ખૂબ ભટક્યો છું. આજુબાજુ દિવસ આવે અને હું ખબે ખડિયો લઈ એની શોધમાં નીકળી પડું. આડખેતર રખડતો આંગાના ઝાડે ઝાડે ફોકાઉં: એની ઘટામાં આંખો તાણીનાણીને જોતો જાઉં: કદો પછુ નજરે પડે છે? અનાદત નાદે એ બિડનારના 'સ્વેત ગબુત્તો' ફાસંગર ચમકી બિહોતે કદો પછુ દેખાય છે? પછુ આજ સુધી મારી દૃષ્ટિ એના દર્શનથી સુભગ નથી ગતી. ધણીયે વાઘરી, ધધાદારી શાકુનિકાને પૂછતા કે એમની સાથે રખડતા છતાં મને આ સૌન્દર્યસાર પંખીની લાગ લાગી નથી. આતું ખીજાં અનેક પંખીઓ વિષે પણ છે. આનુભવી પુરોગામીઓના વર્ણનો દ્વારા એવાના અસ્તિત્વની વાતો યાંત્રી હું ઠેરઠેર રખડ્યો છું. પણ મનુષ્યના અત્યંત નિકટના સદવાસને લીધે ગીચ ઘટાનાં રહેનારાં કેટલાંયે પક્ષીઓ ધીમેધીમે આ પ્રદેશમાંથી ઓછાં થવાથી એમનો પરિચય કદામાં મને ગિપ્સળતા જ મળ્યો છે.

એટલે જ એ આ વખતે માત્ર જલચર પંખીઓ પર જ ધ્યાનરથ થવાનું નક્કી કર્યું. એના 'ગળેશાય' તો મારે 'આપાદસ્ય પ્રથમ દિવસે' આગાનુક્રમે મેધના સંગેસંગે, ભારતવર્ષના નદ-નદી-મરોધરતટના આતિથ્યનો ઉપભોગ કરવા આવનાર વર્ષાના નવવાત્રીઓથી કરવાના હતા. પણ મારા નસીબે આ વરસે વરસાદ ઓછો

પડે ફરકી રહે છે. સ્વેતરંગી ધખીને 'શાદ' બુલબુલ અને લાલરંગીને 'સુલતાના' બુલબુલ પણ કહે છે.

અનેક પ્રયત્ને દેવતા નથી મળ્યું. એટલે કડીકરી તો જાગ જ થાય છે કે એ ગૂજરાતમાં અન્ય સ્થળે રહેતું હશે, પણ વર્ષાએ અમદાવાદની આસપાસ તો નહિ જ હોય.

૩ ઓક્ટર અને જાન્યુઆરી અનુભવ પ્રમાણે ગૂજરાતમાં ૨૮૬ ભેદનાં પંખીઓ જોવામાં આવે છે. આમાંની ૧૪૮ ભેદો સ્થાયી રહેનારી અને બાકીની ૧૩૮ યાયાત્ર-migratory છે. આ ૨૮૬માંની ૧૮૧ ભેદનાં પંખી કેવળ જમીન, વાડ, લેલા, ઝાડ તથા પહાડના આધારે રહેનારા-સ્થલચર (અથવા સ્થલચરોમાંની ૧૬ ભેદો પણ જલાસવાદી ખસે જ રહે છે અને માગા બાંધે છે); બાકીની ૧૦૫ ભેદો જલાચર, અર્થાત્ પાણીની નિકટમાં અને પાણીની અંદર રહેનારી—જલચર.

આંખો: એટલે આવનારો તો ન આવ્યાં, પણ સ્થાયી વાસીઓનાં અવલોકનનો પણ પૂરતો અવકાશ ન રહ્યો.

હિતર ગૂજરાતનો આ ભાગ નાનામોટાં અનેક તળાવોથી ભરપૂર છે. અંકે પૂછો તો ગૂજરાતનો ફેશ સગરપ્રદેશ હોય તો તે આ-અમદાવાદની આસપાસનો પ્રદેશ-જ છે. અહીંનું વિશાળકાય ત્રિધાબિન્ધ ચંડોળા; એની પેલી પાર અતલવારિ માનતળાવ, ચાલે દક્ષિણમાં. સામી પાળે નજર જ ન પહોંચે એટલું વિરતુન ગોભગજ; પશ્ચિમે લાખો જળચરોનાં ધાગ જેવી જોગલુનાલની સરાણો વિશાળ પટ; સોનાસણ પાસેના દાઝપરનું સંપ્રતી શુદ્ધ સ્વેન કમળથી શેલાયમાન તળાવ; ચોકાંઠે ભરપૂર હોય ત્યારે નાના મધુગ્રો ભ્રમ કરાવનાર પ્રાંતીજનો ઝાંખ;—આ અને આવાં અનેક. પાણીના ખારાપણને લીધે નળકંકાને આમાં ગણાવતો નથી: છતાં શિયાળાનાં યાત્રી—સવિશેષ આંખો Ducks—એટલાં અને જે જે ભતનાં ત્યાં જોવા મળે છે તેટલાં અને તેમાં આખા ગૂજરાતમાં લાગ્યે જ અન્ય જલાસપમાં જોવા મળશે.

આ ભૂમિના આવા વૈશિષ્ટ્યને 'પૂર્ણ આભારી છે અહીંની ઝાગરી, સંખ્યાનીન ક્યારીઓ. આ ક્યારીઓ ભરાય ત્યારે તેમાં ચોમાસાના અંતમાં પાણી વચ્ચે પાંચ-દૂર પહોંચા માગા ગોદથી સાટસ ઈંટાં મૂકે. ભારે ઉત્પાદથી પ્રેરાઈને આવા માગાના ફેટો પાડવાના મેં છેલ્લાં ત્રણ વરસથી નિષ્કળ પ્રયત્નો કર્યા છે. એક ચોમાસામાં હું મોટો પડ્યો. ખીજે વરસે મારા પગે ઇમ્મ થવાથી, પાટાપાળા પગે પાણી ખૂંદવું અનુકૂળ ન પાડ્યું. આ વરસે તો વરસાદ જ ન આવ્યો, એટલે ક્યારીઓ પૂરી ભરાઈ જ નહિ અને મોટા ભાગનાં સારસ સાગરગતીના શરણે ગયાં. છતાં મદામહેમતે રખડતાં રખડતાં ત્રણ માગાની ભાગ લાગી. ત્યાં મારી કમનસીબી આવળને આવળ જ. કેમકે મારો ફસ શેર ભાર ખબે વેંદારી હતું ત્યાં ગયો તો ત્રણ માગા ખાટી ખંમ! એકમાં ઈંડાતો બેચાર કેટલા જ પડેલા. આગલે દિવસે મને ભગતો કેાઈએ જોયો દરો એટલે ખીજા માગામાંનાં ઈંડાં જ કેાઈ ઉપાડી ગએલું. ત્રોજામાં ઈંડાં તો હતાં, પણ મારા પગની ઈંજા પૂરી રૂઝાઓની ન હતી એટલે એ ક્યારીના કાંપમાં બિતરવાની મારી દિશત જ ન ચાલી. આવા

જ નિષ્ક્રમ અનુભવ મને ગીત્ત આપી જનચર પછી
ગોના સજાપમા અનેક વાર થયા છે

આ જાંબા મળેગોને રસા સહ મેં આ વનમે મા
યાયા પર જવાશ્રિત પછીઓનો જ શિવાયામા આપ
રકારે કુવાનો નિર્ણય કરતો અને એ ઉદ્દેશથી જ
આજે દું ચડેગા આવ્યો છુ તે પણ શિવાયામા
અનમા ધણે મોટા

અને અહીં પણ નિગમગા માગી આગમને આગમ
હાથી છે રિયાગકાપ સરોવરની જગ્યાએ માદવ
તમાવડી ન જનરે પડે છે આ વનમે ગીત્ત જાંબા યે
તમાવ સૂમણ ગયા માનનગાવના જાગ રૂઝોવાગ આજ
ધૂતથી હાજરાય છે. જોતમગ તો જે રમ્યાં ખાણી
પડ્યુ છે એમને માગી જાંબા આપા ચડેગા પન દળી
અને તે પણ અધૂરીન્દી જનાભાવે વેળખેખેચુ થયેનો
અદાગી પછીમમાજ ગયો દશે કીજડેલા માગમતીના
તરે કે સૂએજ કાર્મ મા ગડગના પાણીના તમાવડ અમે
ખાણોચિયામા અહીંઆ તે છે 'મરડાચા માધવા

જે ગળાળા પર ભેમીને દું વિવિધ કાન કરતા
કવકથીઆઓની તરે જનતોને શિકારવિમિ અરનો
કનો તે નાગુ આજે સૂકુ ખંજ પડ્યુ કે

જે રથળ અનેક જલચરો મા કલગ અને ચિત્કાર
થી શબ્દાવમાન હતું તે આજે નીચ સુતકાર જની
નહુ છે આ દરામા કોમને પણ સુત કડે ગાવુ
ગમતું હોય તો તે માત્ર પેલા નિર્નર કાપવન
દત્તુ વનન તો આજકાલમા જ ગેવી કે, છતાં
એણે તો દિગાઓ કવાગી જે ગતવવા માઠી છે
લેકે એના એ લાનિન ગાનમા જે વિષાદની છાયા
તો છે જ કેમ ન હોય ? પરમુત છતાં એ માર
નરોગ તો નથી જ પાગ પગના અપાગી ધેરી ધગમા
તપાના છપાના અનુભવેલા ચડેગાની શીન લદગીએ
એનાથી થોડી જ જૂલાવાની ?

જેના મનથી ચડેગા એટલે તમાવડુ, એના

૪ કાળા સફેદ પગવાળો તે Pied Kingfisher-લાગી જાણ
જેવી રી શાલ ચાચ અને વાદળી વગેરે રંગના નિષ્ક્રમથી
સુગોચિત કાવા અને જાની પર સફેદ ડાઘવાળો તે White
breasted Kingfisher અને લીલા, પાદની વચ્ચે રંગમા
સફેદામ્બાવાળો નાનો ચકલી જેવડો તે Common Indian
Kingfisher

તમાવડને એલાગો લેતા પણ જે અઘડાય એવા
ચકલા ચકલી પંખુ પખાના માર્યા આ શિવાળે ચડેગા
મા આવીને ગ્લા દના એકાદ જે લેડ નદિ પણ પચીન-
ત્રીસ પછી એમણે પણ અદોના કિનારા છેડયા કે
એમના પ્રથમ દર્શનાયેનો દુ પચીમ માર્ગલ આલેશે

નકોટો તો આ વખતે અહીં નજરે જ નથી
પડ્યો આરે દડારે તો એ લી જ્વેન-આમ કાપાથી
આના પાપી કનકિવ ગનતા દના મગ નાતે જ
પચામેકે પછી અહીં આખુ વનસ ધામા નાખી પ થા
દના આ વનમે એક પણ નદિ

હેદના એ વનમથી ચડેગાના પૂર્વ નદને, એમના
ચળકતા ધા શુવાગી ગનથી ખરે ખપોરે પણ દૂરના
ઉવચકાગની વિવિધ ગી અરબં કનિગાથી ગી
નાખ મા સુરખાગળ પણ આ વખત તો વહેતા જતા
રગા છે ગ્લા હાંચ તો એમના નાના ગજાર માન
ગચ્ચા જ ગુનાગી પ્રમાના છાટોય એમના દેદમા
ન મળે મહિન ધૂમરગાય શરીર અને કાગા પગ
વાળા એમની નિર્જગ પાપોથી કષવાનાનહુ આછુ
જ શોભવાનું હતું

અહીં જ હેદના ત્રણ રમ્યા માત પેલિકન
આવીને ગ્હેના ગોગ 'ગ્લેન' જેવડા શરીર મા જ્વેન
આભાથી ચડેગાના મધ્યવી લાકિનાગ ચમળા ગેના
પ્રથમ દર્શને તો મને એમ જ વાગેલુ કે એના જ
આવા છે આજે તો એ પણ ગયા કે પણ જાંબા
ય નદિ માત્ર જ જ સાતમાના મુનદેદમાની અન
સિષ્ટ એક પાળથી આ મગ કથમિત જી રહ્યુ છે

જે મધગ રિ શમ્ડ પોકડા, ચમગા, કાકણામગ,
ફાગીચાચ, જગવા વગેરેના ટોળેટોગાથી ખદજ છુ

૫ Ruddy Sheldrake કે Brahminy Ducks કુમાર
વર્ષે ૧૦ અંક ૨.

૬ Noddy કે Black Backed Goose આનો નર મેટો
કુકડા જેવડો શરીર કાચુ અદર સફેદ ૨૫કા અને પગ
ચાચના મૂળમા કુવરના લાંબો મોટો નડો આખાના ગોપલા
જેવડો માસનો ચોથો હોવાથી એનું નામ 'નડો'

૭ Flammos

૮ Pelicans નર વર પછી એની જે બંતોમાની આ મહ બત
લલી તે દુરની થી લેવા છતાં પણ દુ કોજખી ન તે નથી
દૂરથી લેતા મહ કાચ મેતરેની swan જેવા જ લાગે

દત્ત, જેના આશ્રયે લોકારબંધ ને મુરમલની, લગલગ તથા અંજનની આર્જવકા નિર્ભરનાથાં ચાલતી, જ્યાં પ્રતિક્ષણે સારસના કંઠેર નિનાદથી વિશાઓ ગાજી બેસતી, તે રથજા આત્મે ભાગ્યે જ પચીમ પચાસ પંખીઓથી વસાઈલું કે સૈવા સ્થલી-જ્યાં પત્રે પત્રે નાચતા ટોડના કૂદતા પીલોઈ અને કાલપીપીળનાં જૂથ કમળાવનને ગજવનાં કલ્પેલ કરતા, તે રથાન આત્મે ખંનથી બોદી બોદીને કમલમળને ખાતાં જૂંડ અને ખરિયાના ખાડામાં વિરતૂત જળજાથી વચ્ચેના નાળાના મોમા શિકારની વાટ જોતા કરોળીઆની^{૧૧} વિલાસજી બની ગયું છે.

આમ પશ્ચિમીરક્ષાના મારગ મનોરથ આ વરસે પણ અધૂરા જ રહ્યા. ન આગ્યો અહીં યાત્રી-ગણ, રથાવી યમનાર્ગ પણ અટકી જોમ ફાગ્યું તેમ નહીં. માત્ર જે કોઈએ એનો સાથ ન છોડ્યો હોય તે તે વ્યસનકંઈ જોવા કાળિયાં અને જળ-કુકડીઓ, અહીં એકાદ અંજલિ પણ યાણી દશે, એમા એકાદ પણ અઠપકાય માછલી તરફડતી દશે તથા સુધી એ એને છોડી જવાના નથી એવી એમની આરક્ષિત છે. કદાચ ઉદરપરાવણના પણ એ ભક્તિ-ભાવનો હેતુ હોય! પાણી સૂકાવને ઝોસરતાં જળ એમ આખા તળાવના માછલાં એક રથજે એકદાં ચતા જાય, એટલે અત્યંત અરપ્રપતને વિપુલ આકાર મળી શકે એમ તો એમ. પણ એ જાદોને ય એ અંન સુધીના સાથી તો મહેતાના જ એવું નામ અનુભવ.

ગૂજરાતનું કોઈ પણ જળાશય જુઓ, અનેક પંખીઓનો સંયુગ્મેળો નજરે પડશે. કોઈ ધોળાં, કોઈ કાળા, કોઈ ધૂળિયા રંગનાં, કેટલાક ચિત્રવર્ણ, આ બધામા કેવળ સંખ્યાની અતિશયતાથી આખા ખેતે અવા તો જે જ: ધોળા અને કાળા. ધોળા તે જળલાં અને ચમચા: કાળા તે કાળિયા અને જળકુકડીઓ.

૧

કાળિયા એટલે Cormorants.^{૧૨} પ્રથમ દર્શને જ એમના ચળકતા કાળા દેહથી અને ડાંગડા જેવા

ને જેવડા^{૧૩} કદથી જ આ જાળખાય. વળી એમની ટોળે મળીને રહેવાની ટેવ પણ આંખમાં ખૂબે એવી છે. કારણ, કાળિયાને એકલોકલ રહેવું ન પાડવે. એમનાં તો પચીસ પચાસથી માટી સો જસો જેવડાં જૂથ^{૧૪} બંધાય. તથાવ કે નરકિનારે એમની લગર જ લાગી હોય: જાણે વામરીનું પંચ! પણ એ પંચ એટલો ધોવાટ નરિ. ખાઇ ધરાઇને આરામથી, વરા-જીના સદં પેરે, વાખે સૂકવવા પહોળી કરી હોય તેમ ધ્યાનમુદ્રાવાળાં, મોનીત્રતી આ રવાગરેદધારીઓને પાણીની ધારે કે તળાવની વચ્ચે, જમીન પર કે ઝાડ-ની(વિશેષતઃ એમના પ્રિય પાવળની) કળાઓ ભરી નાખી આખો દિવસ બેસી રહેલા એક વખત જોવા પછી પરભવમાં પણ ન જૂલાય. એમની આવી ચિત્રવચ્ચ નિશ્ચલ દરા જોઇ આપણને એમ જ વિચાર આવે કે આ બધા ચરતાં ક્યારે દશે!

આ કાળિયાની આપણા ત્યાં ત્રણ જાતો યાય છે. એમાના ગૂજરાતમાં સર્વવ્યાપક અને મોટી મોટી જમણે જમાવીને લગલગ પ્રત્યેક જલાશય પર ધામા નાખી બારે માસ રહેનારી જાત Little Cormorant^{૧૫} નામે ઓળખાય છે. બીજી એ જાતો તે Large અને Lesser Cormorants. Large Cormorant, Littleથી બગલા મોટાં હોય છે; Lesserખાંતા યયલા કદના. Large અને Lesser આખજી ત્યાં ઓછા જોવામાં આવતાં હોવાથી અને તેમનાં રૂપરંગ તથા રેખાય મોટે ભાગે Littleના જેવાં જ હોવાથી આપણે આ સર્વવ્યાપીનો જ પરિચય કરીએ.

આ કાળિયાને અશેષ દેહ ચળકતો કાળો. માત્ર પ્રજનનકાળે એના માથા પર કલગી બેઠે તથા ત્રિકોણાકારિનું શ્વેતલંછન દેખાય. બાકીના સમયમાં આ ચિહ્નોને બદલે માત્ર ગળાનો ચોડો ભાગ જ સફેદ મહે. ચાચ કાળાસ પડતા બદાગી રંગની.

૧૩ અથી જ એવું નામ મીરજાકમ્

૧૪ આ કહેવાનો અર્થ એટલો જ કે, એ જ્યાં હોય તે જ્યાં પણ 'એકાં' હોય તે બાકી ટોળે 'મળીને જ રહેડે', એવો એમનો સ્વભાવ વધી દ્રશ્યતામાં રહેતા પણ એમને અજાણ્ય નથી આવતો.

૧૫ વૈજ્ઞાનિક અભિધાન Ph. Javanicus

૬ Pheasant-Tailed Jacana

૧૦ Bronze-Winged Jacana

૧૧ Hippasa madag

૧૨ વર્ગના સંજ્ઞા Phalacrocoracidae

સાધારણ લાખી, ગોળા, છેડેથી અણીદાર આંકડા જેવી વળેલી, પૂઝડી છેડેથી કાટપૂણે પણ ગોળાસપડની, પગ કાળા; આંગળાં વચ્ચેથી સંધાએલા. એને લીધે પાણીમાં તરી શકે. પાણીમાં પડ્યા પછી ઊડવું હોય તો એમને ખૂબ આકર્ષે લાગે. પણ એક વખત પાણી છોડ્યા પછી પાંખો ફફડાવતા વગર અડચણે ઝડપથી ઊડી શકે છે. ઉનાળાના દિવસોમાં માંજે જગલા ભેગાં એમનાં ટોળેટોળાં આકાશવાન કરતાં દેખાય છે.

વર્ષાનાં અંત એમનો ગર્ભાધાનકાળ. પાણીની વચ્ચેનચ ઊગેત્રાં જાવળ વગેરેના કાટાળા ઝાડ પર સેકડે ભેગા મળીને માળા બાધે છે. એમની માથે-સાથે કાકરોળી, જગલા વગેરેના પણ માળા બેવામાં આવે છે. અમદાવાદની આસપાસ કાઠિયા અસંખ્ય હોવા છતાં મેંડોળા વગેરે રથજે એમના માળા મેં ઝાઝા નોવા નથી. કોષ એક જ રથજે વધારેમાં વધારે બે એમના માળા માંગા નોવામાં આપ્યા હોય તો તે આપુ-રોડ સ્ટેશનની પગરસ્તે અન્દાપની જતા, સડકની જમણી બાજુએ આવેલા વગડાઉ તળાવમાં. એમાં પાણી તો છીછરું દટું, પણ કમમાં કમ જાવળના સોએક ઝાડ ગણેલા મને યાદ છે. એક ઝાડ પર એાછા-મા એાછા પાંચ માળાના દિસાળે આ તળાવમાં પાંચસો જેટલા કાઠિયા માળા બાધીને રહેતા હોવા જોઇએ.

કસ્યલા, દેડકા વગેરે એ ખાય છે, છતાં માછલા એમનો મુખ્ય આહાર. પાણીમાં ડૂબકા મારી માછલા પકડી ગળા જાય છે એમની આ ટેવનં લીધે શરીરે જોડોળા, રૂપેરેજે અતિ સામાન્ય આ નિકટ જણાવું પ્રાણી પણ મનુષ્યને અત્યંત ઉપયોગી યદ્ય પડયુ છે. મનુષ્યની સેવા કરવામાં એ ઈતર આત્મવપુઓ વગેરેથી રજ પણ ઊતરતુ નથી, એમ કહું તો રજ પણ અતિ-સામોક્તિ નથી.

પાણીનતમ કાળથી મનુષ્ય પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા વનવગડાની વસતિને વશ કરવાના વિવિધ સંકળ નિકળ પ્રયત્નો કરતા આવ્યો છે. દાથી, ઘોડા, ગાય, ભેમ, બકના, બૂંડા વગેરે પશુઓનું સ્થામિત્વ, બાજ, કપ્પાર જેવા આકાશગામીઓ પાસેથી કામ લેવાની એની શક્તિ, એના દષ્ટાંતો છે. એ જ રીતે કાઠિયા જેવા કેવળ જલાશ્રિત પખીઓ પાસે સેવા કરાવવાનું પણ એ જુલ્યો નથી. માત્ર એ છેલ્લો પ્રયત્ન કરવાનું

પૃથ્વીભરમાં કોઇને સૂચ્યું હોય તો તે કેવળ અપાનના માછીમારોને જ. અને તે આ રીતે:

સામાન્ય રીતે માછીમારોને દિવસ કરતાં રાત્રે માછલા મારવાનું વધારે અનુકૂળ પડે છે. માછલા છે તો પ્રકાશમિત્ર: પણ એમનું લોહી સહેજે નથી જતું હોવાથી એ કોષપણ પ્રકારની ગરમી સહન કરી શકતા નથી. એટલે દિવસે સૂર્યના અસહ્ય તાપથી તમ થએલા પાણીમાંથી નીચે ઊતરી જઈ તળિયા પરના ઠંડા પાણીમાં ભરાઈ જોડે છે અને માછી-મારોના અનેક પ્રયત્ન છતાં એ ઉપર આવતાં નથી. એથી ઉલટું, રાત્રે ગરમી હોય જ ક્યાથી? એટલે પાણી પર સળગતુ ઉંવાડિયુ પણ ખસે તો એના પ્રકાશથી ખેંચાઈને માછલા ઊભારાઈ આવી ખાઈપી રહે છે. એમના આ સ્વભાવને કુનિયાભરના માછી-મારો જરાબર સમજે છે, એટલે દિવસ કરતાં રાત્રે જ માછલા મારવાનું એ ખૂબ પસંદ કરે છે. આપણા ગુજરાતમાં પણ પ્રાતીજના બોખમાંથી અને ગોભળજના તળાવમાંથી જે સંખ્યાબંધ માછલાં ભેગા કરવામાં આવે છે તે બધાં રાત્રે દીવાના પ્રકાશથી જ. મેંડોળામાં પણ રાત્રે પચીમનીસ માછીમારોના ધાડાં કિટસન લાઇટો લઈ માછલા પકડતા ઘણી વખત નજરે પડે છે.

અપાનીઓને કોષ આળસુ કહે તો મૂર્ખો જ ગણાય. છતાં જાપાની માછીમારોની શિકારની રીત જોના તો આગળનો એ આળસુના સરહાર જ લાગે. કારણ, એ માછીમારો રાત્રે માછલા મારવા જાય છે તો ખરા, પણ જાતે મજૂરી કરવાની તે જાળ નાખવાની એમને આત્મ જ છે. માછલા પકડવાનો થમ તો એ કરાવે છે કાઠિયા પાસે. ફ્રેક માછીમાર ગળત્ર પ્રમાણે આવા આકંઠસ કે જારપદર પખી પાળે છે અને માછલાં મારવા ફરિવામાં જાતી વખતે એમને પોતાની સાથે હોડીમાં લઈ લે છે.

આવા ફ્રેક પંખીના પગે દોરી બાધી એનો ખીજે છેડા હોડીની ધારે મજબૂત બાધેલો હોય છે. આ હોડીને આગલે છેડે વાસ બાધી તેના છેડે ફાનસ લટકાવેલું હોય છે. માછલા મારવાના રથજે હોડી હંકારી જઈ, માછીમાર જરૂર જેટલા પખી પાણીમાં તરતા મૂકી દે છે. ફાનસના અજવાળાથી ખેંચાઈને જેવાં માછલા સપાટી પર આવે કે તરન પેલા કાઠિયા

એમને ચાંચમાં ઉપાડવા (પરોવવા નહિ) માટે છે. માછીમારનો આ પ્રવલ્ન કાનિયાં પ્રત્યેના પ્રેમને લીધે કે પરોપકારવૃત્તિથી નથી થતો; એટલે ચાંચમાં માછલું પકડવા છતાં કાનિયા એને ગળી શકતાં નથી. કારણ એમની ડોકમાં અગાઉથી જ એક સાંકડી ગોળ કડી કે વૉટી, શ્વાસ લેવામાં આવ્યેલ ન આવે તે રીતે, માછીમારે પહેરાવી દીધેલી હોય છે. એથી એનું ગળું સંકડાઇ જાય છે અને એનાથી કંઈ પણ ગળી શકતું નથી. એટલે જેલું કાનિયાએ માછલું પકડ્યું કે તરત હાથમાંની ફેરી વડે એને માછીમાર હોદીમાં ખેંચી લઇ, એની ચાંચમાંનું માછલું લઇ લે છે અને પાછું કાનિયાને તરત મૂકી દે છે. આમ આરામથી હોદીમાં બેઠેબેઠે, જનનાખવા હાથ પણ દલાવ્યા સિવાય જનપાની માછીમાર કાનિયા દ્વારા પથેચ પ્રમાણમાં માછલાં પકડી શકે છે. આવી મહત્તની મહેનત કરવાથી ઉદ્ભવ યર્થ કાનિયા માછલા પકડવા મૂકી ન દે તે માટે માછીમાર વચ્ચેવચ્ચે એકાદ નાની માછલી તેને ગળી જતા હઈ કાનિયાની તૃપ્તિ સંચેત રાખે છે. આવેલ વગર મહેનતનો સોએ સો ટકા નફાવાળો ઉલ્લાસ માત્ર જનપાનમાં જ આવે છે. આજે પણ રાત વખતે જનપાનના દરિયાકિનારે પાણીમાં દડાએ ફાનસો ભેંમકાવતા અને કાનિયાં પાસે માછલાં પકડાવવાનો ધંધો ધમધીકાર ચલાવતા જનપાની માછીમારો તમારી નજરે પડશે.

૨

રૂપરંગ અને રવલાવ કાનિયાનાં જેવાં જ છતાં કદમાં અને આકૃતિમાં ભુદી પડી જતી જળકુકડી^{૧૬} કેને અપરિચિત છે? સાપના જેવીજ બોદાપણી લાંબી પાતળી ડોક જ માત્ર જસતી સપાટી પર ઊભી રાખી, જાકીનું શરીર પાણીમાં છૂપાવી રાખી તરત, કાળા રંગનું આ પંખી ચૂજરાતના તળાવે-તળાવમાં ઊભું પરસ વસતું જોવામાં આવે છે. માત્ર કાનિયાં જેટલી વિપુલ વસતિ એમની નથી.

^{૧૬} આપણે એનું આ નામ આપ્યું છે, પણ અંગ્રેજોમાં જેને Waterhen કહે છે, એ પંખી તો અલબ્બ જ છે.

^{૧૭} એથી જ એનું અંગ્રેજી નામ Snake Bird. અને Indian 'Darter' એવું સાર્વક નામ પણ આપ્યું છે.

જળકુકડી

જળકુકડી^{૧૮} કાનિયાંની પીતરાઇ. રવરૂપને લેાય તો તે ચાંચ, ડોક અને આદરોપામનના વિધિમાં, કાનિયાંની ચાંચ ટૂંકી, આગળથી વાંકી આળીવાળી; જળકુકડીની ચાંચ સાધારણ લાંબી, ગોળાળી જેવી, પાતળી, છેડેથી લાક્ષ જેવી તીક્ષ્ણ. કાનિયાં ચાંચની 'વચ્ચે'—ચીપિયાથી પકડીએ તેવી રીતે—માછલી પકડે છે; જળકુકડીથી તેમ પકડાતી નથી. અર્થાત, એની ચાંચનાં ઉપર નીચેનાં બંને પાંખીઆ હોવા છતાં, એ પાંખીઆનો ઉપયોગ માછલીને 'પકડવામાં' નથી ચઇ શકતો; પણ બંને પાંખીઆં ચપ દબને બેશ કરી, જંપ ચાચ વડે જનલા તીક્ષ્ણ પાનળા લાક્ષને તે માછલીના શરીરમાં આરપાર ઘેંટી દે છે. આ રીતે, સોવામાં લોચુ પરોવેલી તેમ ચાંચમાં પરોવેલી માછલાને ગળવા માટે એને પ્રથમ માછલીને ચાચ માંથી છૂટી કરવી પડે છે. અને અર્થે એની વિશિષ્ટ ડોક કામ લાગે છે. કાનિયાંની ડોક બીજાં પંખીઓની જેમ શરીરના પ્રમાણમાં ટૂંકી; જ્યારે જળકુકડીની ડોક શરીરના પ્રમાણમાં ખૂબ લાંબી ગણાય. આ લાંબી ડોકનો ઉપયોગ એ ચાંચમાં પરોવેલી માછલી છૂટી

કરવા કમાન તરીકે કરે છે જેમ આપણી આગળીએ ચોટેયો વડુદાનો દગીઓ આપણે દાઢનો ઝાટકો મારીને છૂટો કરી ફગાવી દબાવે છીએ, એમ જળ કુકડી પાણીનાર કમાન જેની એની ગરમને ઝાટકો મારી, ચાચમા પરાનાએથી માઠવીને છૂંકી કરી નાખી, આદર જીઠાળી, ચાચ પહોળી કરી, ઝીલી લઇને ગળી નય છે ગળવામા પણ માઠવીનું માથુ નીચે —ગળામા પહેલું—આવે એ રીતે, એ ઝાટકો વખતે માઠનીને ફેરવી દે છે કાનિયા અને જળકુકડી મને પાણીમા દૂગડી મારી પાણીની આદર જ માઠલો પકડે છે, પણ જળકુકડીને ચાચમા પરાવેથી માઠવી છૂંકી કરી ગળાની વેળા દરેક વખતે ડોકુ પાણીની બદાર કાઢવું પડે છે ગમે તેટલું સરમ વર્ણુ કરીએ, તો પણ જળકુકડીના ભક્ષવિધિની આ અપૂર્વતા અને નૈપુણ્ય તો નજરે જોવા વિના નહિ જ સમજાય ફોટોમેટ્રિક ફોરફોરેશનના આ યુગમા પણ, આહારો-પાકાન અર્થે કમતો જળકુકડીના ચાચકોકનો સમન્વિત

ઓટોમેટિક વ્યવહાર રજૂ પણ ઊતરતો નથી.

જળકુકડી રંગે કાળી, પણ આંગેમા મદામી ઝાચા માદા ફિફા રંગની ગાન, દાદી, ગળુ સ્વેત રંગના

પગ કાળા આગળા વચ્ચેથી સરાએવા પણ એમા એ અને કાનિયા, ગીળા નય તાદેથી લુદા પડે છે જીભ—હમ, આડથો વગેરે—પક્ષીઓના માત્ર તણ જ આગળા વચ્ચેથી નળથી સધાએવા હોય છે અને પાછળનું ચોથુ આગળુ છટું રહે ડ જ્યારે કાનિયા તથા જળકુકડી (અને એમના આત્મીય મનજન પેલિકન)ના આમગમી ઇગના ચારેચાર આગળા સધાએવા હોય છે એમની આ વિગેવનાને લીધે જ એમનું તત્ત્વ ગોત્ર (Family Steganopodidae) કંપવામા આવ્યું છે ગાકી એ ત્રણે ડ તો મકરંગના પળી

કાનિયા પેટે જળકુકડીના માગા પણ પાણી વચ્ચે ઝાડમા હોય છે આપુ ચોમાસુ એમની સતનોત્પત્તિને અનુકૂળ મમય છે

બને વર

ફેટોગ્રાફી વિભાગ

ફિલિંગ અગર રેટિક્યુલેશન અને તેનો ઉપાય

‘કુમાર’ના પાચકોમા 11 કેમ્લાક, ફેટોગ્રાફીની સધળી ફિગા એ પોતાની નતે કરતા હશે ન કરતા હોય તેમણે ડેવેલપમેન્ટ, પ્રિન્ટિંગ, એન્સાન્જિંગ વગેરેનું જ્ઞાન મેળવતું મરવું છે ફેટો ગ્રાફીની મજા અને સાચી સમજ એ બધી ફિયાઓના અન્વાસથી જ મેળવી શકાય છે

જનાયાના તામા ડેવેલપમેન્ટ, પ્રિન્ટિંગ કે એન્સાન્જિંગ કરવામા ધણુ જોખમ છે ફિલિંગ એલેવિંગ સોલ્યુશનની મરમીથી ફૂટે છે, જલરી ઓગળે છે અને ધગીવાર તો ઇમલ્ગ નનું પડ ફિલ્મ ઉપરથી સરછી નય તેટલું નરમ બની નય છે મરિ આ ઝનુમા ફ્રેક ફિયા વખતે અગમચેતી અને સાવચેતી આવશ્યક છે

મરમીના સ્વિસેમા ડેવેલપમેન્ટ કરતા ફિલિંગનું ઇમલ્શન નરમ બની જતું, અને કેમ્લીકવાર તો આફ્રીન બાધનાર નળવનાર દાનું ઇમલ્શન। યર, ફિલ્મ ઉપરનો આધાર તણ તે રમી ઊગરી જતું ધણુએ અનુભવ્યું હશે એવેરિન અને ઇમલ્ નાની આ દરમામા નેગેટિવની પોપડોમા ધગી આખીએ આવે છે સહેજસાજ દળાણુ અગર ધસાસથી ફિલ્મની આફ્રીવે વ્હી નય છે, તેમા ઝીણા કાણુ કે આડાઅવળા લીસેટા પડી

નેગેટિવ બગડે છે મેઇ વાર ફિલ્મના ધરમાં અમુક પ્રકારની ડીઝાઇન દેખા દે છે તો કોઇ વાર તેના બધારણુમા કેટલીક નતના નળીનળી જેવા આકારો બની નય છે

દસાએતુ મરમીપ્રમાણુ વતું હોય અગર જુદાજુદાં સોલ્યુશનના ટેમ્પરેચરમા તફાવત હોવ ત્યારે ફિલ્મ કારીથી ઇમલ્શનનું યર ફૂટે છે અને નરમ બની ડિતરી નય તેવું થાય છે પરતુ કોઇકવાર અવી રીતે નરમ બનેતું ઇમલ્શન। મુકાયથી સકોચાર છે અને તેના બધારણુમા અમુક નતની બાત પડે છે આ ગ્રિથિત યાને પરિણામને ફિલિંગ (Frilling) અગર રેટિક્યુલેશન Reticulation) કહે છે

ફિલિંગ યનાના બેક રણો હોય છે (૧) ફિલિંગનું બધારણુ સહન ન કરી રાખે તેટલી મરમી હોય, એમયે કે ૭૫° F થી ૮૦° F ઉપરાંતનું સોલ્યુશનનું ટેમ્પરેચર હોય ત્યારે ફિલિંગ થાય છે (૨) ડેવેલપમેન્ટમા વપરાતા પા ની, ડેવેલપર તથા દાઇપોસોલ્યુશન એ ત્રણે જાયાના ગમીપ્રમાણુમા વધધટ હોય, તેમના ટેમ્પરેચરમા તફાવત હોય ત્યારે પણ રેટિક્યુલેશન ઊપજે છે

ડેવેલપિંગ સોલ્યુશનનું ટેમ્પરેચર બરફથી ઠંડું કરેતું હોય અને તેમા ફિલ્મને ઘોયા બાદ પાણી અને હાઇપોમા નરરી

ક્રિયાઓ કરી કેવેલપિગ્મેન્ટ પૂરું કરતાં ઉપર વર્ણવેલી અસર જણાય તો માનવું કે કેવેલપિગ્મેન્ટ સોલ્યુશન, પાણી અને હાઇથો બાથ એ બધાંનાં ટેમ્પરેચર નુકાનુકા પ્રમાણમાં હશે. ખાસ કરીને ગરમીના દિવસોમાં હંરફ બાથનું ટેમ્પરેચર સરખું જાળવવું જોઈએ. કેવેલપિગ્મેન્ટ પ્રિન્ટિંગ તથા એન્સાઈનિંગ વખતે સોલ્યુશનનું ટેમ્પરેચર ૭૦° F થી વધુ ન થવા હેતુ. તેથી નિપરીત રિયનિમાં ફેટામાફી કરવાની જગ્યા જાળવવા ત્યારે ફિલિંગ થતું અટકાવવાના ઉપાયો લેવા પડે.

ફિલિંગ અને રિફિક્સેશન અટકાવવા સારામાં સારો એક જ ઉપાય છે: કેવેલપિગ્મેન્ટ સોલ્યુશનનું ટેમ્પરેચર બરફના ઉપયોગથી અગર બીજી રીતે ૬૫° થી ૭૦° F જાળવવું અને હાઈથોમાં એલેટિનને ઠંડું કરનારી દવાઓ ઉમેરી ફિક્સિંગ-હાર્ડનિંગ બાથ (Fixing Hardening Bath) બનાવવો.

ફટકડીમાં એલેટિન તથા ફિક્સ ઈમ્પ્રેસાને નરમ થતું અટકાવવાને ગુણ રહેલો છે. બળરમાં ગંધીની દુકાને વેચાતી ફટકડીનું અંગ્રેજી નામ પોટાશિયમ અગર પોટાશ એલમ (Potassium or Potash Alum) છે. હવે આખરે ફટકડીને બરફી એલમ શબ્દ વાપરીશું પરંતુ બીજા પ્રકારની એલમ—ક્રોમિયમ ફટકડી તે ક્રોમિયમ અગર ક્રોમ એલમ (Chromium or Chrome Alum) છે. દવાવાળાઓની કે ફેટોમાફીને સામાન વેચનારની દુકાને તે વેચાય છે. ક્રોમ એલમની અસર સાદી ફટકડી કરતાં ધીમી હોય છે. ક્રોમ ગામડા બૂરા-નીલા રંગના હોય છે અને તેનું સોલ્યુશન ઘેરા લીલા રંગનું બને છે. પોટાશ એલમવાળા બાથમાં પસાર કરેલી ફિક્સને સારી પેઠે મુજબ પાણીથી ઘીલી પડે છે આ એલમમાં ફિક્સ કરેલી ફિક્સને ઘીલામાં કચારા રહેતાં, ફિક્સ મુકાવેથી મેગેટિવ પર ડાઘાડાવા પડેલા જણાય છે, જેને દૂર કરવામાં પાછળથી ધમ્મી મુશ્કેલીઓ નડે છે. ફટકડીના કાચે અગર બીજા કોઈ કારણસર પડેલા આ બલતના ડાઘાને સ્કમ (scum) કહે છે. એસી મેગેટિવના પ્રિન્ટ અને એન્સાઈનમેન્ટ સારા થતા નથી અને ચિત્રો બગડે છે.

ફિક્સિંગ-હાર્ડનિંગ બાથ બનાવવાની રીત

૩૦ ઓંસ ગરમ પાણીમાં ૧૨ ઓંસ હાઇથો આગળો તેમાં ૧ ઓંસ પોટાશિયમ મેટાબાઈસલ્ફેટ ક્રોમિયમ, સોલ્યુશનને ડુંકું પડવા દો. બીજી તરફ ૧૦ ઓંસ ગરમ પાણીમાં ૩ ઓંસ ક્રોમ એલમ ધીમીથી. બેડ સોલ્યુશન ડુંકા પડેલા ક્રોમ એલમવાળું સોલ્યુશન ધીરેધીરે ઢલાવતાં

ઢલાવતાં હાઇથોમાં ઉમેરો.

કેવેલપરમાથી ફિક્સને કાઢી કપલા બાથમાં નાખતાં પહેલાં થોડીક વજન સુધી ફિક્સને પાણીમાં શખી કરો કેવેલપરમાની દવાઓ ક્રોમ એલમની અસરને અટકાવે છે.

ફિક્સિંગ બાથની અસર ધીમી થાય અગર તે બાથ ઠંડોળો બને ત્યારે દવાઓ વધારાઇ ગમેલી અર્થી તે બાથ ફ્રીઝ થઈને તાલે બાથ તૈયાર કરવો.

પ્રિન્ટિંગ અને એન્સાઈનિંગમાં ક્રોમિયમ ફિક્સિંગ-હાર્ડનિંગ બેપરો થઈ નીચેના પ્રમાણથી ઉપર મુજબ ફિક્સિંગ-હાર્ડનિંગ બાથ તૈયાર કરવો.

હાઇથો	૮ ઓંસ
પોટાશિયમ મેટાબાઈસલ્ફેટ	૧ ઓંસ
ક્રોમ એલમ	૫૫ ગ્રેન
પાણી	૪૦ ઓંસ
ક્રોમ એલમને બરફી પોટાશ એલમ-ફટકડી વાપરતો નીચે પ્રમાણે સોલ્યુશન બનાવવું.	
હાઇથો	૧૬ ઓંસ
પાણી	૬૪ ઓંસ
બીજા બાજુ નીચે મુજબનું સોલ્યુશન તૈયાર કરો	
પાણી	૧૦ ઓંસ
સોલિયમ સલ્ફેટ	૧ ઓંસ
સાઈટ્રિક એસિડ	૧ ઓંસ
પોટાશ એલમ-ફટકડી	૧ ઓંસ

ફટકડીનું સોલ્યુશન હાઇથોમાં ઉમેરો. ફિક્સ ગરમ રહેતા માટે આ ફિક્સિંગ-હાર્ડનિંગ બાથ બહુ જ સારો અને અસરકારક છે.

ક્રોમિયમ અગર એલમમાં ફિક્સેલી પ્રિન્ટિંગ એન્સાઈનિંગ કરવામાં હાઇથો સોલ્યુશન નરમ કરવું હીક છે માટે કપલા બાથમાં કે બાથનું પાણી ઉમેરીને તે વાપરવું.

ફેટોમાફી ઉસીકાઇનું પરિણામ

પહેલું ઇનામ: 'સફરે'—આઈ સેલ્ફ અડમ્મ (ડોહર): બીજું ઇનામ: 'ફેડી રેલ્ડ'—આઈ જુ રાવલ (અમરાવાઈ): ત્રીજું ઇનામ: 'તાડેલ્ડન'—માઈ કનેયાલાલ બેરી (અંકલેથર): ચતુર્થા ઇનામ: 'સંતોપના' રિમલદાર્થ—આઈ દેવેન્દ્ર દેસાઈ (વાવનગર)

નેપ્રિયમ (૧) 'અધીરતે'—માઈ પ્રભુલાલ જલેલ (અમરાવાઈ): (૨) 'દેવદારે'—આઈ ડી બી ચોપકર (અમરાવાઈ): (૩) 'ચેટની ફિક્સ'—આઈ સેલ્ફ અડમ્મ (ડોહર). અલગનાલક

સુધારો

આજી વર્ષના અંક ૧૫૮માં આવેલી 'કાયદાનું રાજ' નામની વાર્તામાં અબજવાં એક બૂલ રહી ગઈ છે. હવે અહીં કોઈ જગ્યા નહિ પણ અધિકારમાં તેમજ દુરમન અબજ રહેવાને હાથે, નમાઈ પડતાં પડતાં નહિ. — ટી. વા.

જવનનું પરોઢ

પ્રકરણ ૧૪મું: તરતા ગામમાં

‘સો માલો’ સ્ટી-
મર, જેના ઉપર
અમે સવાર થયા
એ વિલાપત જ-
નારી મોટી મોટી
સ્ટીમરોના લેખા-
માં ન આવે એ-
ટલી નાની હતી.
છતાં એ મોટી

આ લેખમાળાના ૧૩મા પ્રકરણ તરીકે ‘હિંદી મહાસાગરને ચેપે પાર’
શિર્ષકનેા જે હપતો ગયા અંકમાં અપાઈ ગયો, તે વસ્તુતઃ આ ૧૪મા
પ્રકરણ પછીનું પ્રકરણ હતું તે બુલંથી પહેલું અપાઈ ગયું તે માટે દુઃખાપના
સાથે, તેને આ પ્રકરણને અનુસંધાને વાચવા પિનતિ છે.

મોટી ન હતી. ખૂબ લાખી પહોળી અને અનેક માળ-
ખાળી હતી. તેમાં રસ્તાઓ અને ગલીઓ એટલી
હતી કે નવો આવનાર બુધા પડી જાય. જ્યાં લુગી
ત્યાં ટોચેટોળા લોકો નજરે પડતા હતા. ઘેટા જમરાના
તો ધણ હતા. મરઘા અને જતકા હતા. આખું ને આખું
ગામ જ ઉપાડીને જાણે દરિયા પર તરતુ મુકી દીધું હતું.

અમને યજ્ઞાવવા આવેલા મુરજીઓ અને મિત્રો
બીજું બૂંગળું વાગના સ્ટીમર પરથી નીચે ઊતરી
ગયા અને હું કેક ઉપવા તૂતક પર જ્યાં સ્ટીમરનું
મોટું બૂંગળું હતું ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. સામાન્યરીતે
સ્ટીમરના બૂંગળા એક જ રંગના-કાળા કે પીળા
હોય છે. પણ ‘સોમાલી’નું બૂંગળું લાલ, પીળા અને
ધોળા, પાંચ છ રંગના પટ્ટાવાળું હતું. ઉદ્દમનુષ્યના
રંગો એકબીજા પાસે આવી જોગ પીકી ઊઠે છે તેમ
એ બૂંગળા પરના રંગો એકએકથી ચડિયાતા લાગતા
હતા. જમીન પર દૂર સુધી એ નજરે પડતું ને જોનારને
આકર્ષતું. પચાસ સાઠ હેસ એક સાથે બાકારતી હોયએવો
અવાજ એ બૂંગળામાંથી બે વાર નીકળ્યો એ સાંભળી
નોજ વાગ એને વાગતું જોવાનું મને મન થયું અનેક
હેસો જેટલું એ નતું છે તેથી જ એ આવી રીતે બાકાર
છે કે યું? ઉપર ચડી એ કેમ વાગે છે એ તપાસીતપાસીને
હું જોવા લાગ્યો. પણ કંઈ માલુમ પડ્યું નહિ. ઘણી
વાર રાદ જોતો રહ્યો, પણ બૂંગળું તો વાગે જ નહિ
એટલે હું ચાક્યો અને ત્યાં આઘી રાખેલી ચાર હોડી-

ઓને પ્રવક્ષિણા
કરી જોવા મા-
ક્યો સ્ટીમર હૂ-
ળવા સાથે કે તરત
એ હોડીઓ દરિ-
યામાં ઉતારી દીધી
દેખી જ્યાં માણ-
સોને એમાં બેસા-
ડી હોડીઓને દૂર

લાઇ જવામાં આવે છે એમ મને પિતાશ્રીએ કહેલું. અમ
પણ કંઈક કે આટલે ઉંચેયા હોડીન દરિયામાં એક
બે મિનિટમાં ખલાસીઓ ઉતારી દે છે ગાધેથી હોડીને
એટલી જલદી શી રીતે ઉતારી શકાતી દશરૂપારી
ધારીને જોના જણાયું કે હોડી ગેરેડી પર લટકાવેલી છે

હોડી જોવામાં માફ ધ્યાન હતું એટલામાં તો
બોઓબોઓબોઓ કરતો અવાજ થયો અને મારા
ઉપર વરમાની માફક પાણી પડવા માડ્યું. હું ભોંભળ
ગયો. જરાક પાછો દડીત જોડું છું તો તરફ બૂંગળું
નહોતું વાગતું. પણ એ બૂંગળાની અડોઅડ બેઠાણ
આગળ પહોંચી નળી વાગતી દેખાઇ. એમાંથી જોશબેગ
વગળ નીકળતી હતી અને તેનું પાણી ચર્ધ જઈ તૂતકના
કેટલાય ભાગ પર વરસતું હતું.

બૂંગળું વાગી રહ્યું કે હું દોડતો પહેલા વર્ગોના
તૂતક ઉપરથી બીજા વર્ગોના તૂતક પર નીચે બિબેચા
સ્નેહીઓને છેલ્લા ગમરામાં કરવા નીચે પિતાશ્રી પાસે
પહોંચ્યો. બધાને હાથ જોડ્યા ન જોડ્યા ત્યાં તો
અમે જિલા દત્તા નેની નીચેના ભાગમાંથી સ્ત્રીધ્રધ્રયુ
સ્ત્રીધ્રધ્રયુ સ્ત્રીધ્રધ્રયુ કરતી વરાળ નીકળવા લાગી.
ટણ્ણનું ટણ્ણનું કરતી ઘડડીઓ અમારી પગલાં
આવેલા પાંચેક માળના ઓન્નનરૂમમાંથી મંજાળાવા
લાગી. અને લાગલું જ ધડાગ ધંગ ધંગ ધડાગ ધંગ
કરતું ઓન્નન ચાલતું મંજાળાનું વળી સ્ટીમરને એક
છેડેથી ધડધડ ધડધડ ધડધડ એવો ગદ્દ જ કઠોર અવાજ

આવાયા લાગ્યો. કોઈએ કહ્યું કે 'એ, લંગર પણ ઊપડ્યું' હું બોલો દત્તો એ કહેડા ઉપરથી લંબાઇને જોયું તો મૂંઝવેર તરીકે કડીઓવાળી એક સાંકળ દરિયામાંથી ઉપર ખેંચાતી દેખાઇ. અને થયું કે દમણું લંગર દેખાશે. પણ સાંકળ પૂરી થાય જ નહિ. હું આખરે થાક્યો અને એ લાંબુંલાંબું લંગર નવેવાનું પડતું મુઠ્ઠી નીચે નજર ફરી તો ધડકાની લીંબને અટોચાડ બોલેલી રટીમર દિશા બદલતી દેખાઇ. અમારી ને રનેલીઓની વચ્ચે પાંચ જ દાંધનું અંતર પડી ગયેલું જોયું.

કહેમી રટીમર ચાર આઠ વાંઘા દૂર નીકળી મઝ એટલે મારી ખાંચે દરિયામાં એક નાગિયેર અને એક પૈસો પધરાવ્યા. આસપાસ કેટલાક ખારવાના છોકરાઓ થોડી લઇને ફરતા દત્તો તેમાંના એકે વાંદરાની ઝડપે પૈસાને ઝીલી લીધો અને પાણીમા ફળવા ન દીધો. બીજી તરફ નાગિયેર માટે પણ એક જે જાણ લગતા દેખાયા. આ લડાઇ રત્નપૂર્વક જોતો દત્તો ત્યાં મારો પગ એકાએક દમડાવા લાગ્યેર ચમકીને જોડે છું તો એક જગા સળિયા ઉપર મારો પગ દત્તો અને તે સળિયાએ એક તરફ ખેંચાતો દત્તો. વળી થોડી વારમા બિલ્ડી દિશામાં ખેંચાવા લાગ્યો. પિતાશ્રીને મેં પૂછ્યું, 'આ શું છે?' તેમણે કહ્યું કે એ સુકાન સીધું રાખવાના સળિયા છે. કેપ્ટન ઉપર બોલોતો જેમ ચક્કર ફેરવે એમ આ સળિયા આધાપાછા થાય અને સુકાન સીધું રહે. રટીમર કે વહાણનો મુખ્ય આધાર આ સુકાન પર જ હોય છે. એ સળિયા કેટલા લાંબા છે, ક્યાંથી નીકળે છે વગેરેની સોનમા હું નીકળ્યો.

અમે જે તૂતક ઉપર બિલા દત્તો તે જોએક ખાટલા બિલા મમાય એટલું પહેાણું દત્ત વચ્ચેના લાગમાં એન્જિનરૂમ હતો. અને બીજી બાજુ પાછું એવું જ તૂતક હતું. બીજી બાજુના તૂતકને છેડે પણ પેલો સુકાનનો સળિયો આધેપાછો થતો મેં જોયો. પાછળ, તૂતક પરથી એક મચનું દરય નજરે પડ્યું. અમારી રટીમરથી થોડે છેડે એક પૂલ જોળ ફરતો દેખાયો. મોટા ઘેરાવામાં કિણા જેવા પાળા પાપી રટીમરોને પડી રહેવા માટે દરિયાના થોડાક ભાગને સરેવર જેવો બનાવી દીધો દત્તો. તે પાળોને એક કટકો આ ફરતો પૂલ જંભાવો. એ પાળ ઉપર ઘીરી રરતો પણ

દત્તો. કેટલીક ઘોડાગારી, સાઇકલો આ પૂલ ફરી જવાથી બીબી રહી મઝ દત્તો. પૂરે આપેલા માર્ગમાં થઇ અમારી રટીમર જોડીમાંથી બહાર નીકળી ખુબ દરિયામાં પહોંચી કે પૂલ પાછો વસાઇ ગયો ને તેની ડાબી પર થઇ માડીઘોડા પાછા પોતપોતાને માથે ચાલના થયા. અમારી રટીમરે પણ તેની ગતિ નજરે પડે એટલી ઝડપથી ચાલના માંડ્યું. અમારા રોહી સંબંધીઓ દલે એકએક આંગળા જેવાં જ દેખાતાં દતાં. મીમેથીમે કિનારા પરનાં મકાનો પણ નાનાં થવા લાગ્યાં ને મુંઝાઇ દૂર ને દૂર જવા લાગ્યું. સાજ સુધી તૂતક પર બિલા રહી અમે બધું દરય જોવા કબુ. થોડી વારમાં દરિયાના બૂખરા પાણી પર સુરખી પાથરતે સૂર્ય લાલચોળ જતી દરિયામાં ફૂળી ગયો. અરન પામના સૂર્યનારાયણનાં દર્શન કરી અમે તૂતક પરથી બેઠવા ને અમારી જોરડીમાં આવી નારતોપાણી કર્યા.

અમારી પાસે ફીનિક્સથી આવ્યા ત્યારની બીબ દરજ્જાની વાપસી ટિકિટ હતી. અમારા સાથમાં જમનાદાસ કાકા નવા દત્તો. તેમણે બીબ વગેરું ભાડું ન ખર્ચતાં ત્રીજ વર્ગની ટિકિટ લીધેલી. શીબ વર્ગની ઝાડી ટિકિટને જોરે અમે પહેલા વર્ગમાં અડો જમાગ્યો અને જમનાદાસ કાકા પોતાની આરામ-ખુરસી અને થોડી ચોપડી લઇ ચીન વર્ગમાં ગયા. અમે બાકીનાં પાંચ જણ જોરડીમાંની ચાર અભારાઈ પર પાથરેલી પથારી પર જોડવાયાં.

સવારે બીડી જોરડીમાં મોટા અરીસા નીચે આવેલી નળકુંડી પર દાંતણ કરી એન્જિનરૂમની બીજી તરફ શીચ અને રનાન માટે ગયા. નદાવાની જોરડીમાં સચક કરતાં મેં સંકાઇ ચડી જતી દત્તી. શીચકૂપમાં પણ અધુ ચળકતું સુષક અને ત્યાં-જોસી રહેવા મન લઇચાય એવું હતું નદાવા માટે 'રટુઅર્ડ' (ખલામી દબૂરીઓ) પૂછી ગયો કે ટુંકું પાણી લાવું કે બેનું? પહેલામીન વર્ગની દરેક જોરડીમાં કામ કરવા છુત્તાન રટુઅર્ડો મુકરર દત્તો. તેઓ બહુ ચપળતા અને સુધડતાથી કામ કરતા. અમારી જોરડીમાં સવારે સુધોદયની સાથે રટુઅર્ડ ચાલી પહેાળ્યો. પીનાના પાણીના કામનો ફૂલો ને પ્યાલા, તેમાંનું ફીનિક્સ, પથારીજોસીકાંના આદર ગરેફ દુવાલ બધું સાર ને ડાઘ વિનાનું બનાવી જતો. અમે જ્યારે જે કંઈ

માગીએ તે પાચ મિટિયા તે દાગર કરી દેતો. ટુકમા આમારી સગર અને આગમનો પાન ન દતો. અને પૈશ્વર એવે ને નાનું, વામનુ અને એક બીજુ કામ જાને જ કરી ચેના, તેથી નામક પ્રાપ્ત તેમને જાણુ પહોચતુ નહિ. અમારો રુઝડ તેથી આમાર પંચ પધારે ખુશ રહેતો.

નદનાધોવાનુ પાચુ કે વગરવિ, તે કુતુહલ ને હાલો એને મુખાદગો કિનારો દેખાતો દોષ તે જોવાના ના તન્દુતાપીતાપીને નજર નાખી પણ કષ્ટે માતુ ન હતુ આગશે દિવસે દે માતા વદાખ, રંગીન નીરાદાડી પણ જ અદરશ થઇ ગયુ હતુ ચોનન્દ પાણી પાખી ન તાપી જ દેખાતુ હતુ. મોઝનની વડેડીએ ગંગાની યતી દોવાપી કોષ્ટએ આકાશ જ નીચે મિટાલી રીતુ કે કે થ એવે બમ થતો ન દતો. દુન મોઝન કુદી જરુ ધોમા શીજુ દેખાતા દોવાપી સમુદ્રમા છાએ એનું કાગતુ હતુ મુખાધનુ ડેણુ પાણી દેખાતુ ગય થયુ હતું અને સીકાશ પડતુ પાણી દેખાતુ હતુ આમારી રંગીમ પણુ પાખી કાપતી આગળ ને આગમ પુષ્પ જતી હતી આગમ જલ છ ડેટલ જ જલ્યાતુ હતુ, —કષ દિશામા, કયા જઈ રહી છ એ કષ કમાતુ ન હતુ. કયાતી હતી કષ્ટ શિલિત રંગીમ ડેડવા કરતી હતી તેથી રંગે. ટીકમા માયા ઉર ચડી જોનો દેખાતો અને ઘડીકમા પનની હિમે ઊતરી જતો જલ્યાતો દરિયો એવે દિવ્યાનુ પાણી નહિ પણુ દુન આકાશ સયે જોગોની દિવ્યાની ખાર. નાનાથી ઉર આપ્યા અને તેમજે પણ આપું દરજ જેયુ ન જોડવા કે, 'દવે માન દિવસ સુદી પાણી મિરાય બીજુ કય દેખાસનુ નથી માનએ દિવે મિરયે સ્મના ટાણુ આગે.'

દીવલિ દિવસ મડયો સા સુદી મે નમુદદર્શન જ કયો કરી. બપોર થતા સમુદ્ર જોવાનો મોદ પતરી ગયો અને દુન જમનાનામકાકાની જગા જોવા ગયો. આમારી પહેવા બીના નેની કોડીઓની દાર પૂની થતી હતી, તે બી અને ખાનુએ મોગા મોરમ તુરક દતા એ તુલકમા નમવાના સોદા મા ચુરા, માલ હી દેડે. દુનમા કોટકા (કુન) અને વડોડાચ એક ખૂબ કોનો માઓએ આવેવા દતા અને તુલક સન્ધા જ દત આ તુલકની નીચે જે વણુ બોધના દતા

નીચે મા બોધમા તો માય જરેસો દતો, પણ મોવા ઉપવા એવે કે હેવા બોધમા ત્રીન હોના ઉતા ઉમોના ભાવો દતા લોકો મોને કાવકો પણ કહેતા

ફાનકમા ઊતરીને મે જેયુ તો મેકેડા ઉન ઉએ અડોઅડ પધારી કરીને તથા પોતા હી પેડીગોથી નાના તાન પાપીને પડ્યા દતા રંગીમ ડેડવાપી કુ આડીકેટવાખને ઊતરી થતી હતી નાકના અસાને બધેથી અગાધાના દતા કોમ માગીના કુમા તો કોષ તદ્દન જગીન પા જ ઊતરી કનતા હાપી ગયુ હતુ મુખામણુ થઇ પડયુ હતુ અધુનામા હી બીડીના ધુમાડાથી આગો કાવકો મસાઇ કાવકો દતો જાગકા, જુલો, આઓ અને જિનગીથી માલ્યા થઇ ન મગેવા સિસાવના બીન માખુએ ચન્ચાર આડ આપ હુમ જામા બેગી, ગઈએ નમના દતા તે તરફ મારુ બધા ગયા વિના ન રહ્યુ ગઈએ નેલોના મમતા એ કોષ નામકના માયનો માનામા, આ માગીમા ખાવામ, અને કોષ કોષ ધકામળી અડવા ને તરફ જેવા તેવા સમો મગામારમા મુખાયા દતા દુનમે કરતો ગતુ જોનો દતો સારે એક મ માગીએ મોને પોતા હી પાસે બેસાડ્યો, પતુ એમા મા મામાથી નીકળતી તમાકુ હી ગપથી અન ઘોડી સામા જ તેમજે માટેથી દમાદમ અને એકગીન હી મરકગીઓથી કદાગી જઈ દુ સાથી ભાગતો થયો વગી બોધમા દસ અન્ન સાગું જે ન હતુ તેથી પણ દુ અકમારો ને જોતાનું પડે કરી ઉપર આપ્યા જત ની ઉનાવમ કરી.

બોધમા દસ આપવાન ઉમેના ભાગમા મોગ પાગીઓની દાર એટલી કોચી હતી કે બદર ઉગમતા મોનઓ હી એક નાન ન આડી મકે કોષ તાર જયારે પતન કુ માય અને મોનઓ તુન્નામા આડી જય તારે એ જાગીમાથી આ હી તેડા દિદુ-અદિદુ કય તપારવા વિમા જપ્ત મરંતીયનુ આન કનતી દેખત, પણ સાન મનોદર મોમમમા તો મે જાગીમાથી જાકમા પ્રકાશ ને દસ માગી પેડે નાન લક શકાય પતુ આ બધા દેશવાગીઆ નક મા પાસ અને શર હીયો કરી એ જાગીએ જપ ગખના દતા અને મદનુ વાતવવખુ હુ અકમાનાઈ થઇ રાગુ હતુ. પધી અને બીડી હી ગડગ, પનાહી મિગકાકીઓ, કે દાના માગમ વમેને મે મે મે દરે તામ છુપ્યો, એવમ

હાલકમાં દહેશવાનું છોડી દે ઉપર આવી ગયો.

હાલકની ઉપર, વચ્ચે ચંદરવો બાધેલું એક મોટું ચોગાન હતું, સ્વચ્છતાપ્રિય અને ખુરશી દવાથી ન ડરનારા ત્રીજા પર્ગાના ઉતારાઓએ હાલકમાં ન જતાં અહીં પોતપોતાનાં આમન જમાવ્યા હતાં. આ મુસાફરાની સાથે એક સ્વચ્છ ખુણામાં જમાનાદાસકાકા, સાથે આજીવી એક આરામખુરશી પર બેસ્યા બેઠા હતા. તેઓ ત્રણે સુવાનું પથ્થુ એ ખુરશી પર જ કન્ટા, સ્ટીમરની જમીન રોજ ધોવાવાને કારણે આખો વખત બીની રહેતી હોવાથી જમીન પર પથારી કરી શકાય એવું હતું નહિ. જમાનાદાસકાકાણે ખુણે પ્રમાણમાં સાફ હોવા છતાં, અંતરે ખલાસીઓ પોતાનું આમિયબોજન પાસે જ તૈયાર કરતા હોવાથી ત્રીજી યડવા વિના ન રહે એવું હતું. મુસાફરોને સંધવાના મોદાતા ચૂસા પર ધાપલ ચાલ્યા કરતી તેથી સંતિ ન ન્હેતી. અને માછલી વગેરેના સાક વધારાતાં તેની દુર્ગંધ પથ્થુ સહેલી કમ્બુ હતી. જ્યાં ત્યાં ઊલટીયા, હાલકની જેમ અહીં પથ્થુ મુગમા વધારે થતો હતો.

જે હાલક અને તેને મથાણે આવેલા ચોકની એ વત કરી તે અમારી ઓરડીની દારની એક તરફ એટલે કે સ્ટીમરના માછલા ભાગમાં હતાં સ્ટીમરના આગણા ભાગમાં પથ્થુ એવો જ જાગે હાલક અને એક હતો. તેમાં કુલ માલ હતો અને ઉતારાઓ ન હતા, તેથી ત્યાં સોંપીને સફાઈ ખૂબ હતી એ ચોકને એક પડએ મોટાની ભટ્ટી હતી તે દિંદુઓને રાખ્યા મોટે જુદી રાખેલી હતી વખત થતાં ઓરડીમાં મારી ખાંચે ચોખા, દાળ, ગરેલાં બધું એક તમેલામાં તૈયાર કરી આપ્યું તે લાઇ. પિતાથી એ દિંદુ ચૂસા ઉપર ખીચડી ચઢાવવા આવ્યા. પથ્થુ તેઓ ચૂસા પર ખીચડી મૂકે તે પહેલાં જ એક ઊકરો દોડતો આવ્યો અને દાઘમાંની માછલી તે પર શેકવા મંડી પડ્યો. એ દિંદુ હતો છતાં માછલી જેવી ત્રીજી શેકવા આવ્યો એ જોઈ મને નવાઈ લાગી. માછળથી તો જનોઈ પહેલાં જાહાજને પથ્થુ માછલીનું સાક જનાવતાં એ જોયા, ને જળધું કે એ ઉતાર દિંદુરતાનના વાસી છે ત્યારે તેમના પર મને ધૂણા આવી. પિતાથી કમાનને મળી ગોઠવણ કરી આવ્યા પછી એ ચૂસા પર એવી રીતે સંધવાનું બંધ થયું ને અમને વૈષ્ણવોને સંધવા

ખાવાની મુરદેલીઓ ન રહી. જોકે અમારી સાથે સ્મોલ પાણીમાં સ્વતંત્ર તરફના બે પટેલો ભાગના. તેમની સોગને માંડે વૈષ્ણવપણું થોડું જમડ્યું ખરું. પણ તેમની કુમળા વાળા ખીચડી મને અમારી ખીચડી કરતાં વધુ ભાવતી.

સામાન્ય ઉતારાઓમાં અમારી મંદગા જુદી પડી. જયોરોના વખત રોજ અમે આ એકાંત ચોકમાં તીતાડના જમાનાદાસકાકા 'ભાંડેભદ્ર' વાંચી મેંભગાથી જાંતે ખૂબ દમાવતા. સાંજ પડ્યે જ્યાં જોયાં મળી ભજન-કીર્તન કરતાં. સુરતના પટેલ ભાઈઓ (જેમનાં નામ દવે પાટનાથી) પણ મનનાં ભજન વાતો અને દુઃખ સંભળાવી આનંદ રેલાવતા. જયોરોના વખત અને સાંજના ભજનને સાથે અમને અમારો દિવસ લાગે ન જણાતો. એ સિવાયતા સમયમાં પિતાથી તથા જમાનાદાસકાકા પોતપોતાની ચોગડીઓ વાંચતા. હું ચોગડીના સ્પર્શ સુદાં ન કરતો. ઊંધ સિવાયનો મોરો બધો વખત સ્ટીમરનાં મંત્રો અને ભટ્ટીમાં ફેપલા નાખનાર મનુષ્યો માંડી કમાન સુધીના કામ કરનારાઓની પ્રવૃત્તિ તીરખવામાં જતો.

સ્ટીમરની મુખ્ય જવાબદારી કમાન પર. એ ચોગડીસે કલાકનો પહેરદાર. ઝડપમાં જરા સરખું પડિ વર્તન કે જોખમ આવે અથવા ખાસમાં સ્ટીમર લાઇ જવાની કે લાવવાની યામ કે તરત સુકાન પર કમાન દાબર થઇ જાય. વળી ઉતારાઓને અસંવૃષ્ટ ન થયા દેવાની, ઉતારાઓ આપસમાં લેડે ગમે તે તેમને સાન રાખવાની તથા તેમને ખોરાક પહોંચાડવાની ખૂબસી વિના તેને જ શિરે. સ્ટીમરની દુનિયાની રાગ, સ્ટીમર-જગનનો કાછ અને સ્ટીમરનો સંચાલક એ એક જ વ્યક્તિ. માથા પર આટલો ભાર છતાં તે લહેરી લાવે જણાતો. સદા એ મલકાતો રહે. સાવ રોએ આવેથી પોતાની ઓગડીમાં નિગંતે પટેલો દેખાય ધડીઝપડીએ એ આપાણી કરતો હોય અને ખોડી ફૂંકતા સિવાય એને કંઈ એ વંધ્યા ન હોય એમ લાગે. સામાન્ય રીતે કુપ્ટનના વનક પર કોઇથી જવાતું નહિ. પણ અમે કર્દ કલાસના મુસાફર અને બધા ખલાસીઓ મારા ઓળખીતા, એટલે હું છૂટથી મને ત્યાં પહોંચી જતો. કોઇ કોઇ વાર કુપ્ટન મને રમાડતો પણ ખરો; પરંતુ તેની ઓરડીમાં ઘૂસી જવાની મારી દિમિત ન ચાલતી. જનતાં સુધી તે અનડો રહેતો.

આમ જેને માથે બધી જ ભેજને દતો, તેને પૂરી નિગત અને આરામ રહેતા તે ॥ સિવાયના સ્ત્રીમનના બીજા બધા માણસે નહીં કામગીરી ને મહેનત જણાતા કસાના ॥ દાસ નીચે ચાર ઔદિસરો દતો તેમા પહેલા ને ચોથા માથે મારે ખૂબ મૈત્રિબધાઓની પ્રથમ ઔદિસર લાગે ને પાતળો દતો તેનામા સૂતિ એ ૧૬ છે ૬૧ના તત્ક પગથી નીચેના તૂતક પર એક જ કલાએ બિતરી પડે સીડીના એક પગથિયા હોય, તેમા ૧૧ વચવા પગ થિયા પગ પગ ટેકવો ન ટેકવો ને નીચે જાણવાસી ને માણસો તે રોન કરતા નીકળે ત્યારે આકુઅરજી બુએ સુદા નદિ એની પાછળ પાછળ દુ ને કેટલીક વાર કરતો અને જે બલાસીઓ બધારે જુએ ત્યારે ગોલાવ્યા વિના નગે, તે પ્રથમ માહેબની દાજરીમા હું તેમને ગોલાવતોયે જવાય ન આવતા કર્ટ ઔદિસરનું એક ખાસ કામ રહેતું રોજ ગપોરે જાર ગામ્યા પહેલા એ ચારપાસ કાચનું જોડુ ચા સર્પ સૂર્ય માથે આવવાની રાહ જોતો બિભો મ્હેતો સૂર્ય જરાગર માથે આવતા તે વખત જાહેર કરતો અને સૌ પોનપોના સીધીઆગ મેળવી લેતું સ્ત્રીમરનો તો રોજ સાડી ચોનીસ કે મના ચો ૧૧સ કલાકનો દિવસ થઇ જતો કાચ, જેમ પછિએ આગળ વધીએ તેમ ઘડીઆળ પાછળ દશવરી પડે એ વડમા શુ દેખાય છે તે ૧૧ મને ખગર ન પડતી, તેથી મને એ વધુ શૂદ ને ભગ્ય લાગતું

ચોથા ઔદિસર સાહેબ જ્ઞાને વાગ ૧૭ દતો બીધવ્યસી પશુ વધારે દતો ચારે ઔદિસરો વારાકરતી દિવસરાત સ્ત્રીમરનું ગજોપુ કરતા એક જણ કાએ ચડે ત્યારે બીજા જણ આરામ કરે પશુ વારા પ્રમાણે રજોપુ કરવા ઉત્તર દરેકને ખાસ કામ પશુ રહેતું આ ચોથા માહેબ એન્જિનના માલિક દતો તેઓ કાએ ચડે કે એન્જિનરમમા પહેલે એન્જિન એમ્લે સ્ત્રીમરનું હુદય, આખી સ્ત્રીમર ૧૧ જરાગર મધ્યમા ઉપચી ન એ પાસ માગ નુધી એ દેનાએલું દતું સાહેબ ટેક તમિયે જાઉં ઉર આવે, કેાક નગી દપમરે, કયાકથી વસાગ કરે, કેાક ભાગ ખોતે ને પાછા ઉપર આડી દતો ખાલ એમને દું નહીં કેટલે મને પોતાની સાથે અદર નીચેને મ ગ વધ જાય, પશુ કેાક દિવસ માને નદિ ન્ને, અદોથી નીચે સુધી જાય દેખાય છે એમ કહી જારીમાથી જાય જતાવે પોતાની જોરડીમા લઇ જઇ

ચોકવેટ આવે, માયન સલામતે, પશુ પતને અડવા કે પાસે જઇને જોતા ન દે

એક દિવસ ચોથા માહેબ વધારેપડતું બીધી રહ્યા એમનો કામે ચકરાનો વખત થતા આ-ઓ ત્યારે હુ રોજની જેમ એન્જિનરમ ૧૭ દાજર થઇ ગયો તેઓ ન આવ્યા પત્રેક મિનિટ મોડાથવાદશે ત્યા તો ઔદિસરો ને કામ કરનારાઓએ ધાધવ મચા ૧૧ મૂઠી કેપ્ટન પશુ ગળીર ચહેરે આડી પહોંચ્યા અને કર્ક અમગળ થયું હોય તેમ જધા ઉદાસ અને ચિંતાતુર જણાયા વધુ ધાધવ થાય તે પહેલા તે જાડીઆ સાહેબ ડાવતા ડાવતા આવી પહોંચ્યા બેગા થયો ના લોકો પોતપોતાના કામે ચડ્યા અને વાતાવરણ ૧૧ તેજ નગર પડી મધ સાજે ચોથા સાહેબ પોતાની જોરડીમા ગયા ત્યારે દુધે પહોંચ્યા ને પૂઠુ "આજે શુ દતું ?" તો કહે, "મને મોડુ થઇ ગયું" ને દસતા દસતા કોટ ઉતારી આરામ-ખુશી પર બેસી બીજી વાતે ચડ્યા

બધા બવાસીની ઉપરી માયન-ડોખવાસી આખી સ્ત્રીમરમા એક એવા માણસ દતો કે જેમ મરે જોટલા સલાય પૂછુ તો ગધાના જવાય નહીં સમજાવીને કાળ-શયી આપે મોટે ભાગે તે સ્ત્રીમરના છેવાડાના તૂતક પર સુકાન પાસે રહેતો એવડી મોડી જમી સ્ત્રીમર એક નાનકડા સુકાનને આધારે સીધી દોર કેમ રહેતી દશે એમને સમજાતું નદિ દગિયાના મોજા મરે જોટલા ઉઠે, પ્રવાહો મરે તેમ્લા વાકાચૂકા હોય, પશુ તે ૧૧ લેશ મા ૧૭ મા કયાં વિના અણીદાગ ચાકુચી તરજુથ ચીરાય તેમ સ્ત્રીમર પાણીને ચીંચે જતી એ કાપ તસુજાર પશુ આડોઅવળો ન પડતો ત્રિવસો ૧૧ દિવમ સુધી સીધી વીંચીમા પાણી કપાયે જતું, એમ્લે આશ્ચર્ય-જનક કાળ સુકાનનો સ્ત્રીમર પર રહેતો સ્ત્રીમરને છેડે લાગી દોરી પડી અમુદ્રમા તણાયે આવતી તે પરથી કેમ્લા માઇન પ્રસામ થયો તે નોખાયે જતું

સ્ત્રીમરના આગમના ભાગમા એક પાતળો છેડો પાણીમા ઘૂસે ત્યા સુધી દરિયો માન એકદમ ને રાત દેખાતો પાછને છેડે માલમ બિજતો તેના પગ નીચે ધુધવતા આજા માથે પાણીમા પખો આવતો તેના જોગી પાણી આધણ ૧૧ જેમ ઉછળતું સ્ત્રીમર પાસ દસ વાર આગળ વધતી કે નીચ સામરમા ધોગા શીજુ પચાઇ રહેતા એ શીજુ અને જાણુધી સીધી વીંચીમા

પથરતાં. મોટી પહોળા પાટી સડક પરની બંને કિનાર જેવી સીધી હોય તેવી જ સીધી, જાણે સમુદ્રમારડી મરને માટે કેાઈ સડક તૈયાર કરી ન હોય! એ જલપ્રથ પહુ જ મોહક દેખાતો. મને થતું કે રડીમદના કહેકા પરથી કૂદી પડી એ સુંદર સડક પર થોડી લટાર મારી હોય તો કેવી મન! પણ એ મન તો કેાઈ પરિનો બાળક લઈ શકે; હું લેવા બહુ તો મન સોસરવી નીકળી જાય એની મને ખબર હતી. હાગતા કે આયમતા ચંચળો રૂપેરી પટો સિતિજથી રડીમર સુધી પથરાએલો દેખાતો. તેનાથી જરા મેં ઓછો કિતરે એવો રડીમરે નીપજનલો એ જલપ્રથ સાતના અંધારામા ન દેખાતો. એ કે રાત્રે એ જોવા મને કેાઈ કિલવા ન હતું. સાજો દીવાજતી થયે પૂરે કલાક ન વીતે ત્યાં મારે પથારી પર પહોંચી જવું પડતું.

જમારે બહુ મરગી જણાતી ત્યારે રાત્રે ઓરડીમા સૂવાને બદલે તૂતક પર પથારી પાથરી અમે સૂતા. અંધારામા મેં પથારીમા જોઈ જોઈ સમુદ્રમા અનેક જાતના ચળકટ દેખાતા. મોઝાં લાગી રીણ દેલા-વાથી ફૂલના દાર વેરાએલા હોય એવુ લાગે. એ ઉપરાંત આગિયા જેવા દળરો અને લાખો કાંઠા પાણીમા અહીંથી તહીં જતા હોય એવું દેખાતુ. હું એને દરિયાના આગિયા માનતો, પણ એક વાર પિ-તાશીએ કહ્યું કે 'એ ક્રોસક્રસ છે, ઇવજ નથી.'

જેમ પાણીમા તેમ આકાશમા વાદળા જોવા-ની ને મન તૂતકની પથારીમા યડયાપડયા આવતી. કેાઈ મગર જેવું ચાદળું હોય તે ધડીકગા દાર્યાના આકાર જેવું થઈ જાય. કેટ્ટ, કૂચ ને દુ એ દારથી છે કે મગર છે તેની ચર્ચા સલાવતા હોઈએ, ત્યાં તો એ જોડા મિનારો જેવું થઈ જાય ને વળી ઝાડ જની જાય. સમુદ્ર અને આકાશના આવ્યા આપમા ન સમાય અને ઇમે ન કથાય એવાં દરથ સાથે મારી જાની વાર્તાઓ લગતી ત્યારે જે રસ ખાંડતો તે કેાઈ નાદક કે કાળમા દણુ સુધી અનુભવેો નથી. મોટે ભાગે મારી બા લગવતની વાર્તા કરતી. કૂચ લગવાને યકાસુરને માથે, કાવાનજ પીધો, પૂતવાની હાલી ચૂસી કીધી, નાગદમન કર્યું એ કથાઓને જાણે પ્રત્યક્ષ જોઈ રહ્યા હોઈ એવું લાગતુ. યકાસુરની આકાશ સુધી ફેલાની સાંચ જાણે સમુદ્રનું પાણી ને

આકાશનાં વાદળાં છે એવું લાગતું અને તેમાં કૂચ લગવાનના પથને રચાને આમારી રડીમર દુરથે જતાં જાસતી. આવી કડવનાઓના આનંદમાં કીંચ ક્યારે આવી જતી તેની ખબર ન પડતી.

ગીતાનો આગિયારો અધ્યાય શીખ્યો ત્યારે તેમાંના વિરાટ દવરપના વર્ણનથી અનેક પ્રકારના બાવ પેદા થયા હતા. ખગોળશાસ્ત્રની કણિકાઓ માન્યતા મળી ને આકાશગંગા તથા સૂર્યની દળરોગણા તેવરની સૂર્યો, તેમાંનાં અંતર ને શક્તિની કટવનાઓથી દિવસ થયો હતો. પણ વિરાટ દર્શનનો જે ભાગ રસ અને તત્ત્વ્ય કરી દેનારી હાપ એ નાની થયે દિદી મલ-સાગરને જોણે નાણુક રડીમરમાં વિદરતા પડી તે અનોખી જ હતી. એનું વર્ણન ને વિશ્લેષણ કરત જતાં દિલમાં સચવાએલું મિતરન ચૂંકાઈ જતુ હાગે.

એક જગેરે એક છુટો ખલાસી પાનાથી ને વધુ ઈર્ષ્ય વાવટો પાથરી, તેને નવાસાં યોગ્યાં દેતો જોઈ હતો. મેં પૂછ્યું: 'કેાઈ દિવસ નદિ ને જાણે વાવટો લઇને કેમ જોઈ છે?' તેણે જવાબ આપે: 'કાંકે આપણે સિરયેસ પહોંચ્યું ત્યારે વાવટો આ હાંચા કાંભલા પર ચડાવેલો પડે. વાવટો ન થઈ તો રડીમરને કેાઈ બંદરમાં જવા ન દે.' એની વાત સાચી હતી, કલાક બે કલાક પછી હાંકના વેલમા બંધ પડેલાં ટાંકાં ધંતે સચેતન થયાં. જે નજીક પડેલા પગ ચૂકી ચાલતા તે પર પગ ચૂકનાં ઇચ્છા લાખું. બંદરમાં ઝાડ ચડાવવાઉતારવા માટે જોડા-એ—'કેન' ચાલુ કરવા ખલાસીઓ તેના બધા ભાગે તપારી નપારીને જોવા ને સુધારવા લાગ્યા.

પૂરે એક દિવસ આ તેવરીઓમાં ન વીતે ત્યાં દરદર વાદળાં જેવું કંઠક દેખાવા લાગ્યું. ઉતારાએ દરળીન માંડી જેવા માંડ્યું. એ જગીન છે, એ કારે છે એમ થોડી વારે ખાતો થઈ અને જાણ ઉતાર-ઓમાં ઉત્સાહ ફેલાઈ ગયો.

સિરયેસ દીપ પહોંચવાના આનંદ કરનાં ને મલા-સાગર નિવિંધે એળંગી ગયાનો આનંદ વધુ હતો. દણુ આદિકા આધું હતું, છતાં 'અરે નદિ, આકાશ નદિ, પાળ કે પડયો નદિ,' એવા સામરો એક છેડા નજરે પડ્યો તેનો એ આનંદ હતો.

ધર બાળીને ગામ બચાવ્યું.

મ પાનના એક ગામડામાં એક કુળના બાળક આગળ દાગમુચિ નામે એક ડોસો તથા તેનો નાનકડો પૌત્ર બેઠા હતા. કુળો એક નીચી ટેકરીને સાથે હતો, ને લાથી સમુદ્ર દેખાતો હતો. અડધે પડખે બેતર હતા, તેમાં મોલ પાછી ગયા હતા તે તડકામાં સુવર્ણરંગે ચમકતા હતા ને પવનમાં દીવ્યતા હતા.

દાગમુચિ તથા તેનો પૌત્ર બે જણ જ લાં હતા. ધરના બીજાં ગાળમ ટેકરીની તળેટીએ ગામ હતું લાં ગયાં હતા. આજ કોઈ તહેવાર હતો, એટલે જુદા પુરુષ તથા છોકરા વિના બીજાં બધા ગિરે સાથે મોજ કરવા નીકળી પડ્યાં હતાં. દીવડા લઇને એ ફરતા સર-ધસને કુળના બાળક આગળ આ બેઠા બેઠા હતા, અને છેટેથી ગીત તથા નાચતો ધ્વનિ મંભ-ળાતો હતો. બેતરના દાણડો બહુ કથો હતો એટલે ડોસો થાક ખાતો હતો, અને છોકરો એના પગ આગળ રમતો હતો.

નીચે આવી રહેલા ગામના બોરડાની ઓલી કોર સમુદ્ર ઉપર દૃષ્ટિ કરતો દાગમુચિ બેઠો હતો, ત્યાં નાનો છોકરો સમુદ્રગામી વદાણુની, અને એક દિવસ એમાં બેસીને નવા દેશ જોવાની પોતાની અભિલાષાની વાત કરવા મંડ્યો. એકાએક દાગમુચિને લાગ્યું કે આજ અમુકનો રંગ ફરી ગયો છે. આખો દિવસ તોફાન જેવું તો હતું જ; પણ હવે પાણી નિલ કરવા નીચું જણાતું હતું અને આથે પાણીમાંથી જાદાર કોપડી આવેલી રેતીની ભેખડ હતી, જે પહેલાં એણે કદી નહોતી જોઈ. આમ બેઠો બેઠો તે જોતો હતો. આ, પોતે નાનો હતો સારે પોતાના દાદાએ કહેલી એક વાત એને માંગની આવી. એવું બન્યું હતું કે સમુદ્રનું પાણી કાંઈથી એટલે ગમે આથે ઓસરી ગયું હતું કે આ રેતીની ભેખડ દેખાવા મંડી હતી. પછી લુગાળ આવ્યો હતો તે એટલે આકરો આવેલા કે સમુદ્ર-કાંઠે બંધ હતો તે વૂઠી જઈ, ગમે પાણી ફરી વળેલું.

કેટલાંય ગામડા ધોવાઈ ગયેલાં અને અનેક માણસો ધરબાર વિનાના થઈ ગયાં હતા.

દાગમુચિ તો ભયની ચોટી કરતો બેઠો. થોડીક વાર પછી એણે જોયું તો એક પ્રચંડ લોહ દૂર-થી જળીન તરફ ધસ્યો આવતો હતો. તે બીટ્યો અને ગામજનોએ દાકલ કરી. પણ પવન બીટતો વાતો હતો અને એટલે બીટ્યો એની દાક કોઈ સાબળી શકે એમ ન હતું. ડોસો વિચારમાં પડ્યો કે લોકોને સંભળા કેમ કરીને ચેતવવા.

તરત જ એને એક મુક્તિ મુઝી, જેથી કરીને લોકો ટેકરી ઉપર ભાગી આવે. ધરની પાછળ રમોડા-માં ચોખાના તળેલા નીચે દેવતા ભડભડ જળતો હતો. ડોસાએ એક ભાકડી લીધી અને એને છેડે કપડું બાંધ્યું. પાસે પડેલી તેલની બરણીમાં ભાકડી ભોળાને ચૂવામાં સજાગાવી આ મશાલ ગ્રાહીને જ્યાં મોલ પાછાને લણણી મારુ તૈયાર બીજા હતા, ત્યાં બેતરમાં એ ગયો અને મોલમાં દેવતા મૂક્યો. મોલ એકદમ અગ્નિ બીક્યા અને જવાળા અપાટાબંધ આખા બેતર ઉપર પથરાઈ ગઈ.

પ્રભુએ આ લાગ્યું છે કે નહિ તે જોવા દાગ-મુચિએ નીચે નજર કરી પણ ત્યાં ગાનતાન ચાલુ જ હતું, એટલે ડોસાએ ઝટઝટ બીજા મસાવ કરી અને પોતાના કુળના છાપરાને આગ લગાડી એ જોઈને છોકરો ભયભીત થઈ ગયો અને વિચારવા મંડ્યો કે જદા ગામ તો નથી થઈ ગયા? પછી તરત જ તેણે નીચે ગામમાં મંદિરનો ઘટ વાગતો માંભળ્યો, જે આગ લાગે સારે દમેશા વગાડનામાં આવતો. ટેકરી ઉપર લાગેલી આગ કોઈએ જોઈ હતી અને લોકોને દાગ-મુચિની વારે જોવાવતું હતું. જુદા પુરુષ તથા તેના પૌત્રને આગથી બચાવવા મારુ લોકો પોતાના રંગ-રાગ છોડીને ટેકરીની ટોચે પાયા. દાહતા દાંહતા ઉપર આવ્યા ત્યાં તો નીચે પાણીના લોહની પ્રચંડ ગર્જના મંભળાણી. પાણીનો ફુંગર કાંઈ ઉપર ફૂટી પડ્યો અને

ગામનાં એક પછી એક બધાં ઘર તોડી નાખ્યાં.
કેટલાં એ ગાઉના વિસ્તારમાં પાણી ફરી વળ્યું, અને
ઘર, ખેતર તથા ગામમાંના થોડી પળામાં તો ધાણી નીકળી
ગયો. પણ જો ડોસાની પારે ધાપા દતા તે લોકો જમી ગયાં.
આમ ધરખેતરનો સોગ આપીને હાગમુચિએ

સેકડો ગામજંબુઓના છવ બચાવ્યા. એના પુણ્ય-
સ્મરણથી તેમણે દેરડી બંધાવી. આજે પણ જાપાનના
બાળકોને આ હાગમુચિની વાતો કહેવામાં આવે છે.
દેરાધ વાલજી ગોવિંદજી
(મિસ હેમ્બર્ટનાં અંગ્રેજી ઉપરથી)

મૂંઝવાણ

કોઈ કહો પૂછું તે મુજનો,
સાચું શું સમજાવો રે!

બાળું આકાશે જ્યાં આદો,
પૂછું જાને કેવો આદો?
કહેશે, 'તારા જેવો મહિર',
ચાતું, શું હું માદો રે!

કાણું કહે, પૂછું તે મુજનો
સાચું શું સમજાવે રે!
—કોઈ કહેા

લાં બાપા કહે ટપલી મારી,
'ધૂક! શું મોટો મોટું વકાસી?'
કાણું મળે એ સમજે મારી?
બાંગી ટપલી મારી રે!

કહેશે, ક્યાં જાવું મારે ને
કહું ક્યાં? સાંભળશે કે રે?
—કોઈ કહેા

ખંખી પેલાં અદર ઊડે,
તારલીઆની સાથે કુદે;
કેવી મળા! એ કેવા રાગે!
તાકી રહ્યો આકાશે રે!

કેવી મળે એ ખંખીડાને
તારલીઆ શું નાચે રે!
—કોઈ કહેા

શી રીતે આવે આ ગાડી?
કેવું એન્જિન? કેવી ચાવી?
કહું, 'જાતવો! બાપા બોલ્યો,
'જોજો મોટો ચખનો' રે!

ધીરજને કહો કસવી કેવી?
ને અકળામણ આવી રે!
—કોઈ કહેા

શુલાળ, ચંપો, ડોલર સુંદર,
ફૂટી કળા શી રીતે અંદર?
નવલા નવલા રંગો સુંદર!
શી રીતે એ ચાતું રે?

બેનીને પૂછ્યું ત્યાં બોલી,
'આવી માણું ફેડે રે!'
—કોઈ કહેા

પૂછું જ્યાં કંઈ ના સમજાવે,
હિલમાં કંઈ ઝુંચવાડો ચામે;
કોઈ સદાય ન ચાતું ત્યારે
છિલટાં સૌ 'ધમકાવે રે!

મૂંઝવણ મારી વધતી ત્યારે
નવ ચાતું કે માફે રે!
—કોઈ કહેા

'સમજે નહિ ને કરે લવારો!
'મોટો ચા તું ત્યારે બારો!
'આવી પકવે માણું ચાનો!
'કરે મા તું કુટારો રે!'

ચારે કારથી એ ઉચ્ચારો
ડગલે ડગલે ડારો રે!
—કોઈ કહેા

દિનુબાધ બેપી

માધુકરી

બચની કે ભભતિ બંને ચોજને હો છ
બચવેસને રગતો ભમતો આવ—
'બને કે છવનના ખેલો ખેલતો હો છ;
સતને કે એધાણે ભેલો આવ
હુયે હુયે તમ રખોયા આદુના હો છ

(કોમુડી)

—સુદરણ ગો બેટાઈ

ડૉ. શ્રીધર વ્યંકટેશ કેલકર

બેટા નામ સાથે જ વિદ્વાન અને વિચારસ્વાતંત્ર્યની ભૂર્તિ નજર આસે ખરી થાય એવા ડૉ. શ્રીધર વ્યંકટેશ કેલકરના અવસાનથી મહારાષ્ટ્રીય સાહિત્યને એક ન પુરાય તેથી ખેાટ પડી છે. એ પ્રમુખ આચાર્યની અને નિરવગ કાર્યકર્તાના અવસાનના સમાચારો જોયાતા તા ૧૧મી એપ્રિલ ને રવિવારનાં છાપાની કટારોમા દેખાવા પ્રમથજનું બનેલું તેમ જ એમના વિષે જાનવા પામ્યું એમની માદગીના કરા સમાચારો બહેરને નહોતા સાહિત્યકારને ને કોર્ટ પર આપણે મૂક્યા છે તેનો એ પુરાવો છે

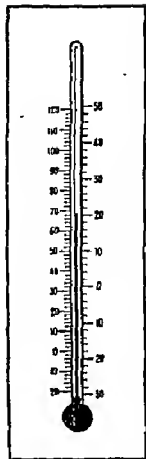
ડૉ. કેલકર પ્રજ્ઞાવળા દેશેખર ખૂબ દુર્લભ અને એ છતાં દમ્ભતા વગરના અચેષ્ટ પે સાકયા, કષ્ટતાના બાર હેઠળ દળાએલા એમના રચ્ય દેહને રસ્તે ચાલતાં ચલાણું ફાકતા કે કોઈ પુરાણી હોટેલમા બેસી નાસ્તો ઉડાવતા વક્રી પાડવો એ સદૃશ વાત હતી એમા, કૃત્રિમ સિદ્ધાચાર પ્રત્યેની એમની નિરરકારજનિ જ હતી

મધ્યમાતમ આબેલા રાવપુર નામના ગામમાં ૧૮૮૨ મા એક દક્ષિણી બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં એમનો જન્મ થયો એમના પિતા ત્યાંના પેરેટમાત્તર દતા. જાણવણી જ જ્ઞાન સંપાદન કરવાની એમની બૂધ જળની હતી. દ્વાઈકૂલને અજવાસ અમરાવતીમાં પૂરા કરી એ મુળાઈની વિદ્યુસન હોટેલમાં દાખલ થયા અને ત્યાં સેમન હો અંન ન્યુરિસ્ટ્રન્ટ્સ એવિઝ વિષયે તરીકે લીધા. મારાડી બાપાની સેવા કરવાની મર્જનની ત્યાથી જ શરૂઆત થઈ. 'મહારાષ્ટ્ર વાગ્વિજ્ઞાન' નામનું માર્સિક એમણે શરૂ મૂકે, પરંતુ આજની આપણી સિદ્ધાન્ત પદ્ધતિમા 'અમૃતર' અને જ્ઞાનનો રોડ્ય નેવો ને સળધ

થઈ ચડ્યો કે તે એમને પણ આડો આવ્યો. પરીક્ષાની દષ્ટિએ એમણે અવવાસ કર્યો જ ન હતો ને વળી પાગ છતર અનેક મર્જનઆગમ માન લેવા માદયા હતા, એટલે બી એ મા એમનું નાન રૂબકા ખાવા માંડ્યું

કેલકર બી અ ન થયા, પરંતુ એમનું મુલાન હૃદય જ્ઞાનનાં જ્ઞનની મદદવાકાશથી જોમરાઈ હતું, એટલે પંદરેશ બઈ મિદાણ પૂર કરવાની એમને આકાંક્ષા થઈ ૧૯૦૬મા એ અમેરિકા ગયેલા અને ત્યાં કનૈલ (વૈશ્વવિદ્યાલયમા એકાઈ ૧૯૦૮મા બી એ અને એમ એની પદવીઓ મેળવી એ સાલમા જ એમણે 'દિદુરતાનમાની ભતિઓના કતિદ્વામ' નામના નિબંધ પુસ્તકકારે બહાર પાડ્યો, જેના પર રેખકમા નામ તરીકે માર્કે 'સંપાદક મહારાષ્ટ્ર વાગ્વિજ્ઞાન માર્સિક' છાપેલું છે એ પછી ૧૯૧૨મા દિદુર્ધર્મ સંબંધી પ્રબન્ધ લખીને એ પી અચરી થયા

અમેરિકાના નસ્ટ્રાટ દરમિયાન મરોધનકાર્યે તરફ એમની જનિ વળી એ વિષયનો ગમણું ત્યાથી જ અબાસ આદર્શ, ને આજન તેને વળગી રવા. એ દિશામાં વધુ જ્ઞાન એમના હાથથી તે ઇંગ્લેંડ પહુ ગયા, પરંતુ ત્યાં કાળનાં ઝોસના બેઠને બંને તેમને જોએ તેનું ક્ષેત્ર ન મળ્યું ને ઇ. ૧૯૧૨મા એ માર્કા દિદુર્ધર્મ એક વર્ષ કલકતા (વૈશ્વ વિદ્યાલયમા અર્થશાસ્ત્ર અને સાસનશાસ્ત્રના અધ્ય.પદ તરીકે કામ કર્યું પછી મુંબાઈ ગયા અને ત્યાં અનેક દિશામાં મર્જનિઓ આદરી 'શિલેતી બૅંક' એમણે જોલી, પણ તેમાં નિષ્ફળતા મળતા એ જાણુતી પ્રજાંત પડતી મૂખી અને 'સપ્તધર્મ પ્રચારણ સંઘ' નામની સંસ્થા લેલી કરી આ સંસ્થાનું કાર્ય ત્રિવિધ હતું એક તો દિદુર્ધર્મનાવાતર પ્રાત-

રીતે ઉપજતામાનનો કંઈક ક્યાસ નીકળી શકતો, પણ ચોક્કસાઈ-બર્થો નહિ એ હંઈક અંશે બેરો-મીટર પણ હતું, પરંતુ હવાના રળાબળથી સાચા માપ માટે તે પર આધાર રાખી શકતો નહિ.

પછી તે ન્યૂટને મનાહીને ઠેક જે તેલ મૂક્યું બીનગોએ આદેશ દ્વારા મૂક્યું, પણ કારન-હાઇટના જન્મ સુધી એમાં કશી વધુ ચોક્કસાઈ નહોતી આવી શકી.

૩૦મિલ સેન્સાઇલ કારન-હાઇટનો જન્મ ડાન્ડીજન(જર્મની) માં ૧૬૮૯ના મેની ૧૨મીએ થયો. તેને ૧૭૩૧માં આસ્ટ્રોલોમ (હોર્લેડ) પાતે તેનું અવસાન પામેલું એ ધણે તેને વેપારી હતો, પણ નિદાનમાં એને એન્થ્રોબેચે રસ પડ્યો કે એણે વેપાર છોડ્યો મૂકી દીધો. એના સમયના બધા સિદ્ધ વિજ્ઞાનીઓનાં યોગેશીટર એણે બનાવી આપેલા.

૧૬૭૦માં થર્મોમીટરમાં પાસાને પહેલો ઉપયોગ થયો, પણ એમાં વપરાયેલો પારો અશુદ્ધ હોતાં એ નિષ્ફળ નીવડ્યો. કારનહાઇટ એ શુદ્ધ બનાવવાની તત્ત્વ રોધી કાઢી એથી તે નળીમાં ચોરી ન રહે કે વરાળમાં રૂપાંતર ન પામે.

થર્મોમીટર માટે છેડે ગોળાવાળી કાચની નળી બનાવી તેમાં પારો રેડવામાં આવે છે ને પછી તે તપાવવામાં આવે છે, એથી તેમાંથી બધી હવા નીકળી જતા તરત તેનું મેટ્રું બંધ કરી દેવામાં આવે છે નળી કરતા પારો પાછો નીચો ઊતરે છે ને તેને ફરી વિસ્તરવાને પૂરો અવકાશ રહે છે. થર્મોમીટર ગરમ થાય છે ત્યારે પારા સાથે નળીને કાચ પણ વિસ્તરે પામે છે, પણ કાચ કરતાં પારો સાતગણે વિસ્તાર પામતો હોવાથી તે નળીમાં ઊંચો ચડે છે.

થર્મોમીટરને ચોક્કસાઈબર્થો બનાવવાની ખૂબ કાળજી રાખવામાં આવે છે, કારણકે જરૂરપથી અચોક્કસાઈ પણ તેને નકામાં બનાવી દે છે. કારનહાઇટે ડાન્ડી જાતિસમયનું બિંદુ પહેલાં તે ડાન્ડીજનના શૂન્ય ઉષ્ણતામાન પર મૂક્યું, પણ પછી તેને માલુમ પડ્યું કે તારક ને મીકાના ગિરજાના ઉષ્ણતામાનની શૂન્યતા વધુ ચોક્કસ હતી, એ શોધના પછી એકજાતા પાણીનું ઉષ્ણતામાન એણે શોધ્યું ને એ બંને બિંદુ નક્કી કરી, વચ્ચેની જગ્યા ૨૨૨ ડાગમાં પહેંચી નાખી

પાણી કરી નવ એ બિંદુ તેણે ૩૨ ડિગ્રી પર આંક્યું. શરીરનું ઉષ્ણતામાન એણે ૯૬ ડિગ્રી નક્કી કર્યું હતું. આને શરીરનું ઉષ્ણતામાન ફરીને ૯૮.૬ ડિગ્રી ગણાવે છે, પણ કારનહાઇટનાં તેના કરાવેલાં બે અંતિમ બિંદુઓ તેા અચળ રવાં છે.

પછીથી સેલ્સિયસે, પાણી ઠરે એ બિંદુને શૂન્ય અને એકજાતા પાણીના બિંદુને ૧૦૦ ગણી, નવું સેન્ટીગ્રેડ થર્મો-મીટર બનાવ્યું. આને જોકે લગભગ બધા વિજ્ઞાનીઓ તેા એ વાપરે છે, પણ સામાન્ય જનતામાં તેા હજી કારનહાઇટનો જ ઉપયોગ થાકે છે.

સરવૈયું

સામુના એકે તરત સિવાયનો સામુ તમે જોયો છે? છતાં અમેરિકાના બે ઉદ્યોગપતિઓએ એ બનાવના પાછળ વીસ ક્રોડ ડોલરની મૂળ રોકા છે કારણ? દુનિયાને હવે રોજ ને રોજ કંઈ ને કંઈ નવીન અને તે વે સાથે ને સરતું બેઠાં છે. એ માગમુંએ રસાયણોની દુનિયામાં આજ ખૂબે કદી નહિ એાઈ હલમચલ મચાવી દીધી છે. અને એને પતિબુએ બરફ કરતા વધુ ઠંડો હલકો ને જલદી જોગ્યો નહિ એનેા બનીકૃત કાર્યન કાચોક્કસાઈનો 'સુડા બરફ', કપડા ધોતારંગને બીલકુલ અસર ન થાય ને ફીણ ન વળે એવા કારવાણો 'આલ્કોહોલ' ને એવી તેા અનેક અનવધીબરી શોધો રોજ ને રોજ જગત સમક્ષ રખે થતી નવ છે. દેખીતી રીતે જ અમેરિકા એા મોખરે છે ને એને વર્ષે દિવસે તેર અબજ ડોલરની આવક તેા રસાયણીઓની બુઁગળીએાને જ આભારી છે.

એકું રસાયણશાસ્ત્ર જ સા માટે? બીન કાંઈ પણ શાસ્ત્ર તરફ નાજર ફેંકો. રોજ જ રોજ અભિનવ સિદ્ધિઓની નવી સીમામાં પ્રવેશની એની પ્રગતિ જોઇ, આ વીસમી સદી તમને માનવજીવનના કોઈ દિવસ પ્રગાત સમી જ જણાશે. આજુસને સરીએથી મૂંઝવી રહેલા કોવડાઓને આ સદીએ ઉદ્ધલ બતાવ્યો છે ને અનુકલેષ એની મુરતીમતોની પાર એણે આજુસને મૂડ્યો છે. એનું સાચું ગદતર પામવા, આપણે તેનું આજ સુધી સરવૈયું કાઢીએ.

એના ઉદયકાળે વાધુ અલેય જ મનાઈ ચૂક્યા હતા. વિમાનમાં ઊડવાના બધા અગતશ નિષ્ફળ મથા હતા. એક માઇલ ઊંચી રાતનારને હાંવેશ પોડેલાં ધનામેાની બહેરાતો થતી. એવામાં અમેરિકાના રાષ્ટ્ર બંધુઓ પાચ મિનિટ અક્ષર ઊડવાની વાતો છાપમાં આવી કોઇ એ માનવા તૈવાર ન હોતું. પરંતુ ૧૯૦૮માં વિલ્ગર રાઈટ પારીસ નજીક દોડ ક્લાક હવામાં ઊડી બતાવ્યું ને ૧૯૦૬ના તુલસાઈમાં કોન્સના કિનારેથી ઓનોબ્રેનમાં ડોચર પહેલો હેરી બ્લારિયેએ ડેઇલી-ગોઇલનું એક હબર પોડનું રાકવર્તી ધનામ જીત્યું. વીસમી સદીએ હવાને પરાજિત કરી.

શરૂઆતનાં એ વિમાનોના યંત્રો બહુ હલકાં હતાં. એંજન-પાષર પણ ખૂણ નીચો, ને ઊડવાને ધારતી પણ ખૂણ રહેતી

પર તુ જેવું વિમાની પીએએ ૨૦૦૦ ફૂટ ઊંચા ઊડીએ ફર કરી તેણે સાબિત કર્યું કે મશાન નો મજબૂત હોય અને જમીનની ખૂબ નજીક ન હોય તો કોઈ પણ ક્ષિયતિમા તેને કાખમા લઇ શકાય છે

અને એ પછી આજ અઢી દાયકા બાદ આપણે શું બેઠ્યોએ ? લાકડા ને ફેનવાસના એ વિમાનો અદૃશ્ય જ થઈ ગયા છે અને બદલે કદ અને શક્તિમા અનેકગણા અડિયાતા મધુર ધાતુ !! વિમાનો માળગે બનાવ્યા છે ને કેમ નહો એ પોતાના ગુલામ હોય તેમ વચાસ હબર ફટ હબર પણ એની તારે મનકાવતુ કામ લે છે હવે નો વિમાનો માટે આટલાટિક મહાસાગરમા ચે સ્ટેશના બ્રા કરવાની યોજનાએ વિચારાય છે અમેરિકાએ પાસિફિક આરપાર પાન-અમેરિકન એરવાઇન શરૂ કરી દીધી છે

વળો આ સદીની શરૂઆતમા પરમાણુનો સમય પણ અર્ધમત્ય લેખાતો આજે તે ક્ર અને આકાર સ્થિત નિશ્ચિત બન્યો છે તે માધી શકાય છે, તેની આતરચના બણી શકાય છે, ને તેના ફેંગોઆફે પણ લઇ શકાય છે

એવી જ રીતે બીનતારી સ્ટેશાની ને વાતને હસી કાઢવામા આવેલી એ પણ આ સદીના ઉગમકાળે જ સફળતાને વરી ને ૧૮૦૧મા આટલાટિક આરપાર એવા સ્ટેશા ચે કલાયા હવે તો રફીઓ-ટલીઆરી ને રફીઓ-ટલીફીના ચે જન્મી છે ૧૯૨૦ નુધી બહેર ઓડકારમા કોઇ રસ નહે તુ લેતુ એ હવે સર્વસાવારણુ બાન્યુ છે આજે તો દુનિયાના એક છેડે બંનતા બનાવની બજી તુરતાતુરત બીજે છેડે થઇ ન્ય છે દુનિયા બજી બોળા જેવડી બની ગઇ છે!

સોનાનયમ અને ફાદેલાળી ધાતુમા, ફરદોનને વધુ ને વધુ નજીક આણતા ન્ય છે પ્રકાશને દળાણુ હોવાની મેક્સ પ્લાન્કની શોધ ફેલિઆફીમા કમાવ કરી રહી છે કાચી ધાતુ કોમપ્લી સોનુ બનાવવા 'ફાઈલ્ડ કેમિસ્ટ્રી' મટ્ટે લેવાઇ છે છેલ્લા કેટલાક વર્ષો થયા તો આપણુ જ્ઞાનમા પરીધમા સિદ્ધાંતો ને સાબિતીઓના બજી ગજ ખડકાયો છે

ભૌતિકશાસ્ત્રમા પણ વિજ્ઞાનીઓની ગયા વર્ષની આ ઘો પણાઅ અજ વાળ્યો કદી સમય પ્રતિતિમા બનતો રેફીઓ અન્ટિવ પદાય પ્રયોગશાળામા બનાવી શકાય છે! બીજુ તજુ વિજ્ઞાનીઓએ પરસ્પર સહકારથી મરત છે એક મુજબુવ રક્તિ શોધી કાઢી એ વજ એનુ જ પરાક્રમ છે એ રક્તિ તે અનુ બ્રાના એ મડને એક સાથે સાકળી રાખતી ગતિક ભૌતિક-શાસ્ત્રીઓએ શોધી કાઢ્યુ છે કે નાજ બહાન- રક્તિ નેટલા પ્રમાણમા કાગ કરે છે તે કરતા અણુના કેન્દ્ર (nuclei)મા તે સાકા માગ ગતી વધારે કામ કરે છે

અને જીવશાસ્ત્ર (biology) એ શું શીખ્યુ? એજી જીવનની પ્રાથમિકતમ બમિકાઓના જ્ઞાનનો વિસ્તાર કર્યો છે રસાયણી ધી શીશાઓમા ઊકરા જન્માવવાનો વખત તો

હજી નથી આવ્યો, પણ અમા તો પુસ્તરવની હસી મદદ વગર રસાયણીની જ બાળકે જન્માનો શકાયું છે એ કે હજી એ સફળ નથી થયુ, કારણ એવી રીતે જન્મેજુ બાળક બહુ નાજીક હોઈ જલદી મરી ન્ય છે

માનસશાસ્ત્રે વળી માનસતરંગો બાળતનો હઠારોહ જગાળ્યો છે એ તરંગે માનવમજામાથી પ્રસરણ પામતા વિદ્યુતરંગો છે તે વૈયક્તિક છે એટલુ તો સિદ્ધ થઇ ચૂક્યુ છે પણ બ્યક્તિત્વ પીઝાનવામા તે કેટલે અરો સહાયક છે એ હજી જોનાનુ રહે છે

હજી તો અરધાથી ચે ઓઝા વીતેલા વીસમી સદીના જીવનના બાળાનુ આ સરવૈયુ છે પણ હવે તો નેટલી વિધાયક ગેટલી જ એની વિધાતક પ્રતિતિ પળ જેર પકડતી ન્ય છે એજી તેનુ ભાવિ અત્યારથી કાખી શકાય તેમ નથી

‘કુમાર’

સર્ગાપોરનો ભૂતકાળ

*** વેપારના સફળ કેન્દ્ર તરીકે સર્ગાપોરનુ નામ પ્રખ્યાત છે જ વિગેને પેસિફિકમા કરવા માટેલી કિલેબનીમા એક અગામનુ મધક બનાવી તેને વધુ ખ્યાત બનાવ્યુ છે પણ સૌકાએ પહેલા સર્ગાપોરનો એવો જ ઉપયોગ કરવામા આવેલો એ બજી છે? અહીં એને લગતી આપનામા આવેલી મૈતિદાસિક માહિતી ઉતારી છે હિંબ અને પેમિકિક મહામાથરેના નાકા જેનુ સર્ગાપોર એ નામની નવી પર જ વસેનુ છે એ ઉત્તમ બદર હો!, પૂર્વપશ્ચિમ જતા જહાઝને નાચરવાનુ મુખ્ય બાર પણ છે

આ સર્ગાપોર સૈકાએ પૂર્વે તુમાસિક નામે ઓળખાઈ અને તે મહારાજાધિરાજ રાજેન્દ્ર નામના બોહ્લ રાજને તામે હજી ચીનના મહાસામ્રજ્ય પર ચડાઈ કરવાના હિંસથી જ અણે એ નસાવેનુ, પણ એ હિંસા નિષ્ફળ ગયો પરિણામે એના પજીના કાગમા તેના પ્રત્યે દુહાડ થતુ જઇ છેવટે એ દિસ પ્રાણીઓથી ભરપૂર એક જગલ બની ગયુ

ગે પછી સૈકાએ બાદ હતમ નામના કોઈ રાજને એની પૂર્વની ખ્યાતિ સાચળી પાધુ તુમાનિક વસાવવાનુ મન થયુ ને તે પોતા ના માલસે લઇ તુપડયો કિનારે કીવરતા જ એક સિદ્ધને સામે એડેવો જ્યેથો ને એ પરથી ગે પ્રદેશનુ નામ તુમાસિક બદલાવી ગોજી સિદ્ધપૂર પાડ્યુ, જેનો અપ જરા આજે સર્ગાપોર થયો છે

કાળાવરે ત્યા વસની વધતી ગઇ ને તેનો અમલ પણ જુગ જુગ હાથ નાચે બદલાતો ગયો કેટલોક કાગ તે ચીનના તાળામા પણ ગજુ હતુ, પરતુ ગોનો મુસબક ઇતિદાસ કઈ મજતો નથી જોકે એના પ્રાચીન અવશેષો બોડવાનુ કામ આજુ છે. એ બોડાએવા અવશેષોમાથી કાનનો એક અલકાર પ્રાપ્ત થયો છે, જેના પર નારાવજી ધી મૂર્તિ કોતરેલી છે બીજ પણ એ પ્રકારના અવશેષે મજ્યા છે ને પરથી ચોક્કસ થાય

મિસરના સંત મેક્રિવસે, પોતને મુક્તિના માર્ગ પૂછના આવેલા જિજ્ઞાસુને ક્રમસ્ત્રાનમાં જઈ દેખાવેલા મુડકાને માળી ભાંડી આવવાનો આદેશ આપ્યો. તેમ કહીને એ પાત્રે સંત વાગ્યે ગયેલ. 'કેમ, કશો જવાબ મળ્યો?' સંતે સવાલ પૂછતા એણે નકારે ભરપે એટલે, સંતે કહ્યું, 'આજે જ્યારે જઈને બધાની પ્રશ્નસા કરી આવે' પેલા માણસે તેમ કહ્યું, પણ સંતે પૂછતા એનાથે કશો પ્રત્યુત્તર મળવાની ના પાડી અને પોતાની એવી મરકરી કરવાનું કારણ પૂછ્યું, એટલે હસતાહસતા સંત મેક્રિવસે બોલ્યા 'એ જ મુક્તિ મેળવવાનો સાચો રાહ છે. તારૂં એ મુડકા નિસાલ દુનિયાના માત્રાપમાનની અરુપરૂપ બની રહે'.

આંબેકારી રાખે; શેરડો પચવડા; લોહીભરી આપવાપી મોપર પડતો સાલ પડો; રૂકાઈ ગયોલાં આસુના ડાઘ; ખાસકો; હઠ પાછી ચીપાપી કોઈમ ખેર પેટ સુધી થતી અસર.

હૈવેતોના અર્થ—હીરો હીરો જઈ આવ્યો' કાઈ કામ પાછળ વગર રહ્યાં જોઈ કે મુખાંધપી હલનદાર મહેનત લાંબા પછી કંઈ ટુકરવાર નવળે ત્યારે આ કહે- જતનો ઉપયોગ થાય છે. એવી જ બીજી હૈવેતો: 'આખી સત રોઈ ને એક ડોસી મૂઈ'; 'કાંત્યુ પીંજુ રેનું કે'; 'દુખાઈણને કુલકીમાં ઉપરાણું'; 'કાંકા માડ્યા ત્યા ફાઈ રાંક્યા', 'યાત્રીનો બગદ આપો દુકાડો ફર્યો તે મેં કેનો કેર'; 'મહેનત બરગાદ ગુના લાંબા'; 'હરીસાઈ વડોઈ' વગેરે પાછી.

લીંબુના રસમાં કોબાજો ભીંકાના નિશ્ચયપી લોહા પરનો કામ ન થઈ શકે.

તિજેટન કુટુંબમાં જેવા જન્મિલા છોકરાને મદમાં મોડા જેવા હૈવેતો વિવાલ દણ સુધી ચાલે તેમાં.

જો વાંચક સૌજન્યથી સાંપડે તો દોષ છે.

પરપોતાને આપણે સમીક માનીએ છીએ પણ આ મજાની તે પર પોતાની લાગનું પર ચડાવી તેને ચિરજીવી બનાવી દે છે ને અમારો મુક છે.

સારો ફેમસ પાકડરની કસોટી એ કે તે પાણીમાં કોપણ જ્યારે ત્રિષ્ણે. હલકા પાકડરમાં ચોખાના લોટની કે ચાંચી કપ્પીમાં હોવાથી એમાં બારીક કપ્પીઓ પછી આમકીનો કિંદ્રીમાં બરાણ નહીં તે પૂરી દે છે, માટે તે કદી બાપરવો નહિ.

છત્રીના રાજકુમારનું નામ, તેને લગાડતા વિશેષજ્ઞે 'સાથે આવકું મોટું છે; વિદ્યારથે ઉંમર-પૂર્ણ આવડાઈ કાર્યો થીઓડોરે ઉગાડો બેનિફિસિયે અમુક રીતે રેમિશિનો બનાવીને લેનારો મેરીયા.

દુનિયામાં સૌથી જલક પુકાર? રશિયન વિજ્ઞાનીમિના કહેવા પ્રમાણે આ પુકારો ૧૭૧ વર્ષનો છે, છતાં તેની બુદ્ધિ શક્તિમાં હજારો વર્ષો ને તેજ કામ જાય છે. એ સારી ને મુખ્યત્વે રૂપનો ખાસા હોય ને રેશન કોઈ માલક આવે છે એક વરસમાં કોઈક આસારે એટલી જાગમો નરમ આપે છે.

બહુભંગમત

- ૬૧ + ૧૧ + ૬ = ૧૦૧૦
- ૬૧૮૨ + ૧૧ + ૮ = ૧૦૧૦૧૦
- ૬૧૮૧૭૩ + ૧૧ + ૭ = ૧૦૧૦૧૦૧૦
- ૬૧૮૨૭૩૬૪ + ૧૧ + ૬ = ૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦
- ૬૧૮૨૭૩૬૪૫૫ + ૧૧ + ૫ = ૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦
- ૬૧૮૨૭૩૬૪૫૫૫૬ + ૧૧ + ૪ = ૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦
- ૬૧૮૨૭૩૬૪૫૫૫૬૬૭ + ૧૧ + ૩ = ૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦
- ૬૧૮૨૭૩૬૪૫૫૫૬૬૭૮ + ૧૧ + ૨ = ૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦
- ૬૧૮૨૭૩૬૪૫૫૫૬૬૭૮૯ + ૧૧ + ૧ = ૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦૧૦

ખૂબી: (વ) ગુરુપ વિમાનની સંખ્યાઓમાં પારોપાસીની કાંઈપણ જે કોઈ દાર લઈતું તે કોઈમાં કમિક આગડા અથવા કમ પ્રમાણે દશે અને બીજામાં કોના આપડા ઊતરના કમ પ્રમાણે દશે અને એ જે હારિનો સંખ્ય નવજતાં નવનો પાક આવશે. એટલે કે ૬+૮=૧૪; ૬+૮=૧૪, ૬+૮=૧૪ એ ચક્રો કમ; અને ૬+૮=૧૪; ૬+૮=૧૪ અને ૬+૮=૧૪ એ ઊતરતા કમ; (વ) ગુરુપ વિમાનમાં આવેલી સૌથી છેલ્લી દારમાં કોઈ કે જમણી બાજુએથી નાગતાં અંકસરખી રીતે વચકો; (૪) હોમરનાની સંખ્યામાં કમવાર અથવા અંકો છે. (મુકલ નેકુ મેપી)

બુદ્ધને પ્રશ્ન

ગિજશિલ્પી -

સૂતેલી નિદ્રામાં મદીલી હરિણી શાં નયનની
પ્રિયાને છોડી ત્યાં નવ કંઈ ઊઠ્યો નાદ મનથી ?
ન મોંઢયે તેના, ન શું સુત તણા નિર્મળ મુખે
તને પ્રેર્યો, વાયો, જડી નિજ બાંહે મહીં લીધો ?

દુઝેલી પૃથ્વીના મલિનતમ અંકે જન જીવે
દુઝેલા જેવાં, એ જનમમૂકને હાથ દઈને
ઘણે ઊંચે ઊંચે, હજી પણ ઊંચે તું લઈ જવા
મથ્યો ત્યારે પેલા સુતનુ, સુગની યાદ વિસર્યો ?

અમારે તો મોઢાં પ્રિય નયન, ને ધાલ ઉરના
કદા આજા ઘેરા સ્વર મધુર નાદે નીકળતા.
અમારી મુક્તિ તે, અમ જીવનનાં કાવ્ય મઘણાં
ભર્યાં તેમાં, કિન્તુ તવ ઉર થકી એ સરી ગયાં ?

જનોએ, કે, માન્યુ જીવનભર મોંઢય, મઘજી
ત્યજ્યે માયું પેલુ પરમ મત સોંઢય મળતું ?
અને કાવ્યો કેંદ્ર નાદ ઉદયતો પૃથ્વી મહીં જે
વટાવી તે વત્તાં જીવન જ મહા કાવ્ય બનનું ?

ગુણાધરાસ છોકર

કાળુ છીંકો

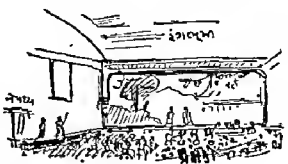
● નવાનના બધા દરજીપતે (ગાર્ડયુકે) ભેટો તો તેમાં ખાસ સજ્જે દરે કે રોકિયે નવો તો કાળુ છીંકો-જાની મુતાવાન ભેટો. કાળુ છીંકો અર્થ તો ચમત્કાર કે એવા કંઈ થાય છે. પણ તેમાં કવે નવાનના વિશિષ્ટ નાટ્યપ્રયોગ તરીકે સ્વીકારવામાં આવે છે. આ એટલે કવે બાથે નાટ્યસાધના આ કાળુ છીંકો નાટ્ય નવાનના ભૂતના કવેનો પ્રકાર છે અને નવાન તો અવિભાગ છે કે નવાનના બધા દરેકમાં જ્યારે ભૂતના પ્રકારો અલેખ થયા છે ત્યારે નવાનના સૈદ્ધાંતો આ પ્રકાર ભેટો ને તેના સત્યતાનો અપેક્ષો છે. એમાં નવાનના નાટ્યસાધના પ્રિયુષ્ઠ એકેક જાણતું સંપૂર્ણ થાસન થાય છે અને તેના પાથેનો મોટે ભાગે નવાનની સંસ્કૃતિ અને ઇતિહાસનું નિરૂપણ કરનારા જ દેખ છે. કાળુ છીંકો નાટ્યની ખીટ જાગિયત છે કે જે સ્ત્રીન પોસ્તર દરેકની જેમ નાટ્યના સર્વ નજી પુરે જ દેખ છે એવા જ પણ પુરે જ જાગે છે. નવાનના ખીટ નૂતન નાટ્યસાધના કુશળી દરે મિશ્ર-વર્ગ અભિનય કરે છે, પણ કાળુ છીંકો તે તેની પરંપરાથી ભેગ પણ ચળું નથી આપણા દેશની બરાહ, રાસલીલા, કમરલી ગરેબા કાળુ છીંકોના વર્ણો થયા છે; પણ કાળુ છીંકો તે ભૂતના ભૂતનું ને છતાં ઉદાર, બચતા ને કમળા દરે આગળ નવ, કોઈ જ નહિ પણ નવાનના નાટ્યકારો દરેકે પણ તેની વિશિષ્ટતાઓને વખાણી છે અને નવાનની પણ કાળુ છીંકો ઉપર એટલા ગદ્યા આદીન છે કે રોકિયેનું થીએટર આખું કાળુ છીંકો કહેવાયું અને નવાનનો અમીર અને સરકારી વર્ગ તેને બહુભુત સાબતો રહ્યો છે

અમે જે કહાડે એ ભેટો જવાનો વિચાર કર્યો તે વિચરે શાગિવાર હશે. ટેલીફોન ઉપર રિફ્રેન્ડિંગને જણ્યુ તો કહે, ગળિ અને સવિના દાઉડમાં ખીટ આજુ વર્ષોમાં તો એક પણ જગ્યા નથી. માગ ઓરકેટ્રામાં એ ખાતી છે અહીં થાનમાં રાખાનું છે કે નવાનના નવાં થીએટરોમાં આ નર્મવિભાગ કાઢી નખાયા છે માત્ર આ ભૂતો થીએટરોમાં જ તે પરંપરાગત રહ્યા ને એટલે વર્ષો મથાણે રિફ્રેન્ડિંગ દર હતા સ્પેક્ટેટરના દર અમને બારે પડે તેવા હતા, એટલે કર્ડે કલાસની રિફ્રેન્ડિંગ જાગવાના છચ્છ કરી. અને મોડેમાં એમનારા દાઉડમાં કર્ડે કલાસની રમ્મ જગ્યા રીઝવે કરાવી મક્કા ખૂતીની વાત એ હતી કે રીઝવે માત્ર ટેલીફોન ઉપર થયું અને પૈસા તો અમે મેલ ભેટો ગયા તે વખતે આખા હવે. આડા એ સ્વિસ હતા છતાં આવી સાધારણ બાબતમાં અવિચારની છાયા ત્યાં નહોતી દેખતી. અમે સોમવાર ચૂકીએ તો પછી

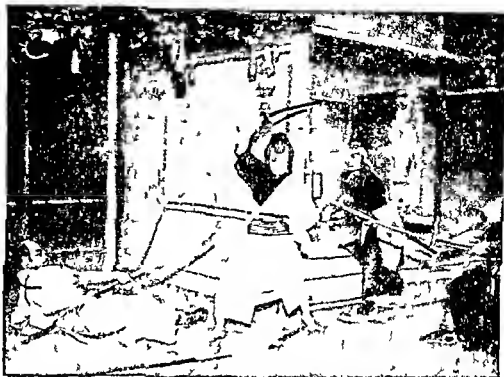
અમારા માટે તો કે સમય જ નહોતો. સોમવારે અમે ખીટ પ્રાથમ આધ્યાત્મિક ફરી વખતસર કાળુ છીંકો-જા પર જઈ પડેલા. અમે જ થીએટરમાં બેઠા તે વખતે બારે તરફ ટાકિયેનો શિષ્ટ વર્ગ ત્યાં ખડકાઈ મગોલો દેખાયો. ઉપરની ટેલિફોન પણ બરી હતી આજા તો ત્યાં માને જ હોય ? અને પ્રકારની નવાની ફેસનોમા આવેલી મદિસાઓ અને ચુદરો-નો આખાદોસરનો પણ થતો નહોતો. થીએટર તો તાકાતમુક નેનું જ હતું, પણ અહીં એક નવીનતા એક કે બીજાઈ થીએટરની રંગભૂમિ ઉપરથી પાટિયાને એક કડો પ્રેક્ષકો વચ્ચે થઈને આવ્યો આવતો અમારી પાછળની બાજુમાં એક બાજુ મુખી બાજુએ હતો આ 'હાનામીમી' ફલવિધિયાનો ઉપયોગ પહેલા તો ન સમજાયો પણ તાકાતમુકમાં રંગભૂમિની બદાર બે પડખે એ સંસારસા માર્ગો દત્તા તેનું આ પૂર્વે સ્વક્રમ હતું એ પછી જળુપું; એટલે કે ફેલસાં પાથે દરથી આવાનારાં કે દર જગ્યાં એ માર્ગે આવતો કરે એની બસર એનાથી જ થતી જ્યારે માત્ર રંગભૂમિના દરમ્યાની કચેરી કે વતનની નિશાબ ભેટો આજાપણ કરતો કરતો એ માર્ગે ઉપર થઈને અમારી વચ્ચેથી પસાર થતો પૈસા પાછળના દરમાં પૈસા ત્યારે પ્રેક્ષકોને એમ લાગતું કે તેઓ સ્વયં અને કાળ બધી આજુ મસજીની વચ્ચે જ આવી રહ્યા છે !

નવાનના થીએટરની ખીટ માત્ર ફેલ રંગમંચ (ગેલ ફેલ ટ્રેક્ટર) છે. એક દરખું કામ થતે કે તરત તળિયું ગેલ ફેર અને પછાત ગોડવાએનું દરવ સામે ફરી નવ. બાલુના બાજો ઉચ્છાદને તેને મળી નવ કઈ વધુપડું બેંચી લેવાનું; કૈય કે નવું મુકવાનું હોય તે કામ પોપાપાના મન્દિર કરી નવ. આ માપસો દેખાય તો પણ નવાનના નાટ્યનિયમ પ્રમાણે પ્રેક્ષકો તેજાને આદરવ જ માની લે છે.

નાટક સંજ્ઞા બોલાર બાર વાગે ચા રાય છે. તે દિવસના પ્રેમાપમાં બાર નાટકો હતાં. પહેલું 'તેર-

નવાનની રંગભૂમિનો ખાસ આપતો રહે

જીવાનના વિખ્યાત નંદ

ઉશીમુરા

‘તેન્દ્ર નદી ના નાવડી’ ન રકમા શુભેશ ની દેખી સાથે સુદ્ધ કરતા તેઈવીનુ પાત્ર બજવતો નંદ જીવાન

હીતોહા બુને’ એટલે તેન્દ્ર નદી પરની નાવડી કાણુકી ન દેકા જીવાનના અતર જ જીવનને સમતા હોવાથી યોગેશ્વર પર દિક્ષિત સાથે ગણતો અમેજી સાર વાગે ન હોય તો પહેલુ દરેક પકડતા વારજ લાગે પણુ ટાંકીયો રહુ વિશાળ નગર આ ને ઇન્ડર્નશનલ વિવેકમા પાણુ ન દે પરદશીએ ને ત્યા અચ્છ અનુભવ મળે એ તેમનો વિનય આપવને પણુ ગમ છે ન હ તો કાણુકી એક કોયડો જ રહે ગમારા આજના નામક આ મયોગ શરૂ થાય તે પહેલાનો એક લાગો રતાત ક્યાનમા રાખતો પડે એવો છે

હ ૧૮૭૧મા મેજીસ્ટ્રેટ બાદશાહ ચારી પર આજના એ નવપ્રતિષ્ઠાન મા ચોથા વર્ષના શિશુના મારકમા તેન્દ્ર ની પરના એક ગામમાં બનેલી આ વાત છે તેમની નામની નવિક તેનો મુખ્ય નામક છે તે થોડા વર્ષો પહેલા જીવારી હતો પછી તે નાવિક બન્યો આે હમણા રજીન નદીના ઉતાવળો મારે સરાઈ માડી બેઠો છે તેના બચપણમા તેના બાપને કોઈ અજર સરકરીએ મેળાની રાતે હોડીમા નહિ બેસાડાર મા કાણુ ચારી ન બેઠો એની વિધવા આ તેને નવી ને દેખા ઘોડી કાઠ પડિત બેઠે નારી ગએલી આનુન આમના એક જીવારી સંજેને એ બાજક દાય આજ્યો અને ડોરી મેળા કર્યો તે મેળા મુયો, જીવાર શી ગ્યો અને ગેતો લડાયક મુયો કે બધા જીગ રીએ તેના સુદ્ધ વિવજાળી બીતા યવા ખજ સંજે ને લાગ્યુ કે તેના બાપના મુયો તે પડી લે આે તે ફા મા રીતમાત તજ દે તો સાર અજરે તેને સમજતીને નાવિક બનાવ્યો અને દાસ તે વીસી માણો બની રહ્યો છે

પણુ હુકમે રો નામનો અ બીલે અકચ જીમરી ૧૧ રી રાજધાનમા થોસીસ અધિક ર માગે છે તે મેજીને ફા મા દેવા આદે એ આપણુ સંજે મા પાલિન પુત તેમની મા તેને બાળીક લાગે જેને દાસ તો તે માત્ર નાવડી મા દતો, છતા તેન દર રાખવાની હલાજ પ્રયત્ન કરી લેવાને તે અગ બિલાવે છે ત માટે તાબેતા યજિલા હથી બ રબી મા કારાનાને તે આજર ૧૧ રી મા છે તે કારદો ફામવતો દતો કે રાજવી આ મા વિના કાણુકી દધિયારે પારખ કરી કે વાંકી રાખવ ન હ આ પરિસ્થિતિમા પહેરે પડેના હાથમા છે

નાટકના સીનસીનેરી સ્થવા મા જીવા ની કળા પણુ તદ્દન અનોખી જ છે મકાર અજરે આકુ કોતુ હોવ તેમ આપણુ તેનો ગાદને માત્ર જોઇ રાખીએ બદારમા પાત્રો અદરના પાત્રોને બેતા ન હોય તેમ જ માવાનુ પ્રેક્ષકો તો જાણે વિચરમા નકરો તેવાર કર્યો હોય તેમ બનેને જોત મકે છે આ મા ફૂવિમ લાગની થોળના રીકા થી રડી થર મા નદા જીવા તો એકેએક વસ્તુ સાચા થર મા દેને જે કલાકારની પછી તે રકતુ થર હોય કે સરદારનુ ખજ તમાર અજો રાખવી કે તમે સાચુ નવાન બેજ રજા છે એ જ પરમાથી બદાર વીકજવાનું જાણુ બધ હોય નોપણુ તમે તો પરના બ માત્ર જોઇ રાખવા બદારની બાણુ બના ને તેમાથી માજીતો રસ્તો ધીરેધીર એક પૂલ ઉપર યજ ટકરી વાગજ જતો હોવ એ બધુ પાત્ર મા રમાનિક ધટનાની વિચરો પ્રમ જે જ કોતુ હોવાય છે કે એ બધી વિચરો અને પત્રો મા બેઠો તેમજ મોહજીવો નાટકના મેખમા જ પોતે ચીંટરી આપે છે મેજ

એ નાણાં જે રીતે બગાડ સહિત માણસીયજીએ દેશને
બારપાછ કર્યું છે એ પણ જોઈ કૃતજ્ઞતા નથી જમાડતું.

લેનિસ્ટેટિવ કાઉન્સિલના પંડિત અન્નેધ્યાપ્રમાદ
પહેલા દેશી એજર દના. કલકત્તા ને અદક્ષાદાખાદ
યુનિવર્સિટીઓની સેનેટના પણ એ આગળપડતા સંજ્ઞ
દના. કાવદાની પ્રાદેસરશિય પણ એમણે એગવી હતી
ને થોડું વધુ જીવ્યા હોત તો બે-ચમા પણ એ પલો-
ચત. જોકે આગળની રાષ્ટ્રવાદી નજરે એમના એ યુલો
મોટી વિસાતવાન ગણાય. દિંદના હરવમાં એમને રક્ષાન
અપાવનાર તો કૉંગ્રેસ માટે ગરી શીટવાની એમની
તમજા અને એના પ્રચાર પાછળ નિષ્કામ અને
નિશ્વસ સેવાધર્મ જનવવાની એમની ઉદાત્ત ભાવના.

વળી પોનાના પત્રમા જ દેશનું કારણ રચુ કરી
તેઓ બેસી નહોતા રજા. કૉંગ્રેસનો જન્મ થયો ત્યાર-
થી જ આપું દિંદુસ્તાન ખૂંદી વળી સહેરે સહેર ને
ગામડે ગામડે એમણે તેનો પ્રચાર કરવા માડ્યો હતો.

લોક દેહણે તો ભાડાના પહેલેથી આપેલા પૈસા થે
હુમ્પા—જતાં કૉંગ્રેસનું નાવ એમણે કિનારે આવ્યું.
કોલિન, ક્વિન અને સૈવદ અદમદની ત્રિપુટીએ માટેલા
એ વિકટ મોરચાએસરો પંડિતજીએ માગે કાદયા
અને દેશ વિનયપુલકિત ચપ હાંથે.

આમ ૧૮૮૮ની સાલનો અવસાદાખાદની કૉંગ્રેસ
એ દિંદની રાષ્ટ્રીય આદિમતાનું એક અગત્યનું પ્રકરણ
છે. એની સાથે જ પંડિત અન્નેધ્યાપ્રમાદનું નામ પણ
ચિરંજીવ છે. રવાનતાધ્યક્ષ તરીકે એમણે આપેલા
ભાષણમાં પહેલે પ્રથમ એમણે જ દાર ને મીંદનો
સત્તાલ દાય ખર્ચો દતો એટલું જ નહિ પણ કૉંગ્રેસને
દેશનાવી દેવાના એ સાલગા જે જે પ્રયત્નો થયા દના એ
બધાની વિગત પણ એ ભાષણમા એમણે આપી છે.

કૉંગ્રેસના જન્મદાતાઓમાંના એક મિ. હુમ જેવા
તેના ઉત્સાહી મંત્રી જ્યારે હિંદુસ્તાન જમા શિપડયા,
ત્યારે ફરી આખી ચળવળ બેસી જવાનો પ્રાર્થક થયોને
પડ્યો હતો. પણ એકીમતે પંડિત અન્નેધ્યાપ્રમાદને
એ પદ સોંપાના જ એ પ્રસંગે દવામા મળા ગયો.
આ એમની જોઈ કાર્યશક્તિ અને કાર્યનિષ્ઠા સિદ્ધ
કરે છે ? કૉંગ્રેસમાંનાં એમનાં ભાષણોએ જ યુરોપીઅન
અને દિંદી માનસમાં કૉંગ્રેસની પ્રમાણિક નિશ્ઠા પ્રાપ્ત
કરી એમ કહીએ તો એમાં મુદ્દલ અનિશ્ચયોક્તિ નથી.
આમરણ તેઓ તેનું સંયુક્ત મંત્રાપદ સંભાળી રજા દના.

ને એમની એ બધી સેવાઓ ધ્યાન અદાર રહેવા
દે એવી પ્રજા બેઠકદર પળ ન હતી. નામપુરમાં ભરાનારી
બેઠકના પ્રમુખ તેમને જ નીમવામાં આવ્યા. પરંતુ ત્યાર
પહેલાં યુગાધને ચાર અને જંગાળને એ પ્રમુખોનો દક્ષ
મળેલો હોઈ એ પછીની તક દક્ષિણને આપવાની
તેમણે ધચ્છા દર્શારી અને શ્રી આનંદ ચાલૂ જેવી
સુયોગ્ય વ્યક્તિ મળી જતાં તેમણે રાષ્ટ્રપ્રતિષ્ઠા પોનાના
પદનું રાજનાયું આપી-દીધું. અહુમાનની એ તકના
ત્યાગ પાછળ જોણું સમર્પણ રહ્યું છે ? માત્ર જવાદર-
લાલજીએ જ એવા સમર્પણનો પુનરાવૃત્તિ કરી છે.

નામપુરમાં કૉંગ્રેસ ભરાઈ એ અગાઉ પંડિતજીને
'unselfish, whole hearted and outspoken
apostle of this great movement' શબ્દો-
થી સંબોધનાર આનંદ ચાલૂ ત્યારે બોલી બહેલા: 'તમારા

આંધળાઓનો દેશ

વિખ્યાત અંગ્રેજ સાહિત્યકાર
એચ એલની દ્વંદ્વી વાર્તા પરથી
ઉતારવાર

શ્રી હરિ કૃષ્ણ વ્યાસ

દક્ષિણ અમેરિકાના એક અંધાગ ખૂણમાં, એક તન્દ્ર ચિત્તોરાઓ શિખરથી ત્રણસોએક માઇલ દૂર, અને ખીણ તન્દ્ર દિમાચ્છાન્તિ શિખરોવાળા કોટોપાક્સીથી સોએક માઇલ જેટલે ધકવેડોરમાં લગભગ આન્ડીઝ પવનના ગીચ વિસ્તારમાં, મરકાની સમાજનો કોઇ માનવી ન પહોંચી શકે એવા દૂરના ભાગમાં આંધળાઓનો એ દેશ આવેલો છે.

એ દેશને ફરના આવેલી અભેદ પર્વતોની દિવાલોમાંનો એકનો એક માર્ગ પ્રચલ જુકપોએ પૂરી દીધો તે પહેલા, આજથી સેંકડો વર્ષ અગાઉ, ગરબ અને ગાદીઓ મોસરવો કષ્ટમય રસ્તો કાપીને મધ્ય માણસો એ દેશમાં જઇ શકતા, અને પરતુનું સ્પેનના બુદ્ધી રાજ્યથી ત્રાસી પેર દેશમાંથી કેટલાક દેશી કિશ્કિયન કુટુંબો ત્યાં વસવાટ કરવા મોકલ્યા મળ્યા પછી એ પછી તરત જ પેલા ચિરસ્મરણીય ધર્મીકંપ થયો, જેમાં મીડોગાયા પર્વત પોતાની દ્વંદ્વિયાઓ માથે એક સપાટે પુટ્ટીની સપાટી પરથી અદ્વય થયો એ વખતે કાંટામાં મત્તર દિવસ સુધી રાત્રિ રહેલી અને યાગ્યામીના અપાનના માણી એવા તે બીકળી ગયેલા કે મરેલી માણવીઓના તરતા શળેથી છેક ગાયાકીલી સુધીનો સમુદ્ર ચીતરાઇ રહેલો એ અરસામાં પાસિફિકના આંખા કિનારા પર અશાન્તિનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તી રહેલું તથા જમીન અને સમુદ્ર પોતાના સ્થાનના અનેક અદલાબદલા કરેલા એ જ વખતે આરાઉકા પર્વતનું જર્જગિન શિખર ખળખળાઈ ઊઠ્યું અને ગંધીના એ દેશને આપણી દુનિયા સાથે સાધતી એકની એક પગથાડને દાખી દેતું લાલું ચક્ર ચૂંટ.

પણ કુદરતના આ પ્રલયકારી ઉન્માદ પહેલા એ ખીણમાં વમતી અગ્નિમાંનો એક માનવી અંજેગપરસાત એ ગરતો ઝાળંગી આ તરફ આવેલો અને પછી કુદરતે તેનો પાછો ફરવાનો રસ્તો ચેકપો હોવાથી તેને એ ખીણમાં વસના પોતાના જાળજાયા ત્રગેરે જાણી જાણીને આપણી દુનિયામાં નવેસરથી જીવન શરૂ કરવું પડેલું એવી રીતે માથે આવી પડેલું જીવન તેને ગરાગર ન ફાવ્યું કમનમીને તે ગંધ થયો, અને પાછળથી કોઇ યુના માટે સજ પામતા, ખાણમાં કામ કરી તેણે જીવન પૂરું કર્યું. એણે પોતાના આ નામ જીવન દરમિયાન કરેલી વાતોથી આન્ડીઝના આ તરફના પ્રદેશમાં કેટલીયે દંતકથાઓ પ્રચાર પામી.

એમ કહેવાય છે કે એ માણસને આ તરફ પાસ પ્રયોજન માટે આવતું પડેલું જે કુટુંબોએ એ ખીણમાં પ્રથમ આશ્રય મેળવ્યો હતો તે જ કુટુંબોમાંનો તે એક હતો. તેના કહેવા મુજબ પ્રથમ તો એ નવા વસાહતીઓને એ ખીણ પાછી રીતે અનુકૂળ લાગેથી. માણસને જે જે

મિ.એચ.જી. (હબર્ટ જ્યોર્ડ) વેલ્સ નવલિકાઓની પ્રચલિત ધાટીથી તદ્દન નવા જ પ્રકારે લખાએથી, વિખ્યાત અંગ્રેજ સાહિત્યકાર મિ. એચ. જી. વેલ્સની દ્વંદ્વી વાર્તાઓથી 'કુમાર'ના વાંચનારાઓ એક અનુભવ નથી (બુકો એક ૧૪૪ અને ૧૪૪). અંગ્રેજ પ્રબંધમાં મિ. વેલ્સ એક અધિક સમાજ પ્રેક્ષિતા બોલે છે અને એ દેશ છે. પોતાના દર્શનને એ સાહિત્યમાં વહેણ આપે છે, ને નવલિકા એ સાહિત્યનું મુખ્ય પાલન ગણાવે છે, એમાં એ એમનો મુખ્ય આધાર છે જે હાલુ માણસ અને આશ્ચર્ય એમના વ્યક્તિત્વમાં છે એ એમની કૃતિઓમાં પણ ઊતરે છે. એમની પ્રકૃષ્ટ નવીન કથનના અને ભાષા પરનો કાચો કે કૃતિઓમાં પણ આલેખ આવે છે, અને પોતાને યથેલા દર્શનનો સાક્ષાત્કાર સચેટરીતે ખીલવોને કરાને છે એકા હુનિવર્સિટીમાં સાવચસની ફર્ટ કલાસની રિમી મેળવી, પ્રથમ શિક્ષક તરીકે અને પછી પત્રકારત્વમાં જુકાવ્યા પછી આને વિજ્ઞાનને જ એમણે પોતાની ભૂત સમર્પ છે, કારણ એ લખે છે કે આજના સામાજિક અને રાજકીય એવો ના અલગ પ્રવાહોમાં વિજ્ઞાન જ માણસનો સદાપર બની ચકે એમ છે અને તેનો પાતક બાલુ પ્રત્યે પણ એ આપ નથી મીંચી દેતા, કોટરે વિજ્ઞાનની સમવિષમતા અને માનવશાસ્ત્રના અનુકૂલ દોષદા એમની વાર્તાઓને પ્રાણ બની રહે છે.

વસ્તુઓની જરૂર પડે તે બધું ત્યાં હતું: મીઠું, પાણી, લીલાં મેદાનો, અતુલ્ય દવા, રવાદિષ્ટ ફળો, અને એવું બીજું ઘણું યે. દર શિતબર પર એ દેશને ફરતા આવેલા પર્વતોના ત્રિકોણીય ત્રણે બાજુએ, પર્વતોનાં શિખરો પર જરૂરનું સંરક્ષક આવરણ હાથ રહેલું હતું. એ જરૂરના પદારો જે કદાચ સરતા તો મોટે ભાગે બદારની બાજુએ જ પડતા; ક્યારેક જ ડોહક બરફના ટુકડા અંદરની બાજુ લપસી પડતા. પણ એવે વખતે પર્વતોના નીચલા ઢાળો ઉપર ઊંચેલાં દેવદારનું જંગલ એ ધા ઝીલી લેતું. આ ખીણમાં ન તો વરસાદ વરસતો કે ન જરૂર. પણ પાસેના જ શિખરોમાંથી વહી રહેલા અનેક ઝરણો પુષ્કળ પાણી આપતાં. આમ આ નંદનવન જેવી લાગતી ખીણમાં એ નવા વસવા આવનારાઓને બધી રીતે આનંદ આવ્યો. તેઓની પોતાની, તથા તેઓએ દૂધ, ઊન, માંસ તથા જારવદન એ બધા માટે સાથે આણેલા માત્ર એક જ પશુ લાભાની ઓલાદ ધીમેધીમે વધતી ચાલી. માત્ર તેઓને એક જ દુઃખ હતું અને તે તેઓના આખા જીવનને ખાઈ કરી દેતું હતું.

અને આ દુઃખ તે ડોહ અગમ્ય કારણોને ક્ષેપે તેઓના વસવાટ પછી ફેલાયેલું એક નવીન ચેપી દરદ! ત્યાં જન્મેલાં લગભગ બધા બાળકો અંધિયા જન્મતાં; અને કેટલાક મોટા છોકરાં તથા પુખ્ત ઉમરના માણસોની આખનું તેજ પણ ઘટવા લાગ્યું હતું. પણ અસારની માફક એ જમાનાના માણસો દરેકના ચેપ કે જંતુઓમાં માનતા ન હતાં, અને તેથી તેઓની ધર્મચુખી સુદિએ આ નવીન ઉપાધિનું કાંઈક નવીન કારણ કહ્યું. તેઓએ માન્યું કે હા વરસા કે તરત સુંદર દેવળ ન બાધવા માટે જ કુદરતે તેઓને આ સજ્જ કરી હોવી જોઈએ. આ નવી જગેરી ધર્મની લાવનારો, પોતાના એ નવા ચલવાના દેવળમાં સંગ્રહવા માટે સંતોની પ્રસાદી મેળવવાની બૂખ તેઓમાં જન્મી કરી; અને આવી પ્રાસાદિક વસ્તુઓ જૂની દુનિયામાંથી જ મળી શકે તેમ હોવાથી, તેઓએ તે લેવા માટે આ માણસને મોકલેલા.

આ માણસ પાસે રૂપાની મોટી લગડી હતી. અને તે સંમંદમાં પ્રથમ કરતા કાંઈ શિખાઉ જૂઠ્ઠાઓવાની ખુદથી પડતી સિદ્ધતથી તે જણાવતે કે એ દેશના

લોકોને રૂપાની જરૂર ન હોવાથી તેઓએ જૂની દુનિયામાંથી આણેલું પોતાનું બધું રૂપું એકઠું કરી પવિત્ર વસ્તુઓની ખરીદી માટે તેને સોંપ્યું હતું. પણ એ ગિયારો કદી રવદેસ પાછો ન જ ફરી શક્યો, અને એણે ફેલાવેલી એ દંતકથા હતી પણ આન્ડીઝની આસપાસના પ્રદેશના લોકમાનસમાં અંધોના દેશની અરુણ માળ્યતાએ ઊડી ઊતરી ગયેલી છે.

અને આવી રીતે જગતથી જુદી પડી ગયેલી એ ખીણમાં એ દરદ વધતું ચાલ્યું. વૃદ્ધો લાકડી રાખવા માંડ્યા, સુવાનો ખાંડું દેખવા લાગ્યા અને બાળકો તદ્દન અંધ અવતરતાં લાગ્યાં.

પણ બીજી રીતે તેઓનું જીવન આરામવાળું હતું. ત્યાં બદારના આક્રમણની ધીક ન હતી. કોટાળાં ઝાડ, જંગલી વૃક્ષો કે ઝેરી જીવજંતુ જેવું કાંઈપણ ત્યાં ન હતું. માત્ર તેઓએ પોતાની સાથે આણેલાં નિર્દોષ લાભા જ આમતેમ નિર્ભયપણે ચરતાં. આમ, એ આખી કામ પર, ઊનાળાની સંધ્યાની માફક, અંધાપો એવા ધીમેધીમે પ્રસરતો ગયો કે તેઓના ઉપર આક્રમણ કરી રહેલા આ નવા દુઃખની તીવ્રતાનો ખરેખરો ખ્યાલ તેઓને કરી ન આવ્યો. અંધાવળાં વડેરાં એણે દંડિવિહીન ઊછરતી પ્રજાને ખીણના બધા રાજમાણોથી ધીમેધીમે પરિચિત કરી દીધી. અને જીવનની અંધી જરૂરિયાતોને આ માથે આવી પડતી નવી પરિસ્થિતિને અતુલ્ય કરવાની તાલીમ પણ તેઓએ ધીમેધીમે મેળવી લીધી. અને એ જરૂરિયાતો પણ કાંઈ બહુ લાખી ન હતી; કેમકે આખી પ્રજા સાદા અગાધ ગામડિયાઓની બનેલી હતી અને સંસ્કૃતિરૂપે તેઓમાં પેરતી પુરાતન સંસ્કૃતિની આછી છાંટ જ માત્ર રહેવા પામી હતી.

આમ પેઢી પછી પેઢી જેમ જવામાંથી તેમ એ લોકોએ ધણી જૂની વસ્તુઓને જતી કરી અને કેટલુંક નવું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. તેઓના વડવાઓનાં દેશ તટની કથા ઉત્તરોત્તર સ્વરૂપ બદલાતાં પુરાણકથા ચમકી રહી. વખત જતાં નિસર્ગની પ્રયોગશાળામાં કામ કરી રહેલાં બળાબળાએ તેઓમાં પણ એક પછી એક એમ તેઓની જરૂર પૂરતા જે મહાપુરુષો સરજન્યા. અને તેઓની અસર પ્રજાજીવન પર વધુ રચાયી યત્ન. આથી તેઓનું સમૂહજીવન સંસ્કાર પામ્યું. અને એમ પેઢી પછી

પેઢી પસાર થતા થોડા સેકામા આદિપુરુષોથી પદ્મગી પેઢી આની ઊભી એવામા એક નાના અકસ્માતે બહારની દુનિયામાંથી એક દેખતા માણુમને એ જગત-મા હસેલી દીધો અને એ નવા આગતુકની આકથા છે

એનું નામ નૂનેઝ હતું રત્નભાવે સાદસિક અને ઘણું પર્વત તથા વાયન કરેલું હોઈ ર્વતો પર બે મળી સહેલો કવવાનો તે ખૂબ જોખીન હતો તેથી ઇકવે ડેરના પર્વતો પર ગોધળોગ કવવા આવેની એક અજોજ દુકડોમા તેઓનો પ્રિય ભોમીઓ મરણ પામતા તેણે તેની જગ્યા સ્વીકારી લીધી તેઓ પવત પર આગતેમ ઘણું ભટક્યા અને છેવટે આન્ડીઝના ઉચ્ચતમ શિખર પારાસ્કેટોપીનલ પર પહોંચ્યા ત્યા રાત્રે તે અચાનક અદૃશ્ય થયો

તેઓએ ઘણી ખૂંસો મારી, ખૂબ સીંગીઓ પણ મારી નેંધ, પરંતુ કાંઈ જવાગ ન મળ્યો અને ત્હીની આખી ગત તે દુકડીમાંથી કોઈને જોધન આવી

સવારે તપાસ કરતા નૂનેઝ ૧૧ આગ એકાએક અદૃશ્ય થવાનો ભેદ તેઓને સમજાયા શિખરના સપાટ ભાગની પૂર્વ તરફની કિનારી પાસેથી એકાએક સીધો ઊતરતો એ દાળ હતો, અને એ ઢોળાવ પર લસી પડ્યા પછી, પડનાગને અવાજ કરવાનો પણ અચકારા મળે એમ ન હતું નીચે સાકડી ખીણમા અત્યત અતરને લીધે આખા પડાયા જેવા વાગતા વૃક્ષો આની રહ્યા હતા આ એ પછીનું ણધુ એકસરખા ભૂરૂ ૨ગમા એકએક થઈ ગયું હતું

આ અણુ મારી આકૃતથી ત્રાસી જઈ તેઓએ બીજા આકરા ચડાણ સર કરવાનો વિચાર માડી રાખ્યો અને બપોરે દુકડી તળેની તરફ પાછી ફરી

પણ એ પરી મળ્યો માનવી જરતો રહ્યો શરમાતો, દાળ પર એકાદ હજાર ફૂં મયડતો તે રગથો એ દરમિયાન, તાગ ૧૫૧૧ માટેના નરમ બરફનું અસ્તર તેને ફરતું લપેટાઈ ગયું અને દર પગે તે જાકુ થતું ગયું અને આમ, આ બરફના આનરણથી વૃક્ષો તેનું તમ્મર પામેલું શરીર કેટલાય ફૂટ નીચે, તદ્દન કાચા બરફના નરમ થઈ પર ફેંકાયું ત્યાથી આગળનો દાળ સહેજ ત્રાસે હતો. એના પર હડતો બરફ અને માન રહેલો આ મોટો ગોળો

બને ગળડતા ગળડતા નીચે એક જરાએક સાડા ભાગમા ગિચર થયા.

ચક્કર ખાતું મગજ જરા શાન થતા તેને આખો ખવાલ આવ્યો કે પોતે કોઈ કદંબુ પ્રિયનામા પડ્યા છે પણ તરત, દિગ્સકટોના અનુભવી એના ચિત્તમા પરિસ્થિતિનો આછો પ્રકાશ પડ્યો શરૂની મૂર્છા તેને સદાને માટે ચોટ તે પહેલા તો તરફડિયા મારી શરાર પરનો બરફનો થર તેણે ખખેરી નાખ્યો

તેણે પોતાના શરીર પર હાથ ફેરવો તો માલૂમ પડ્યું કે કોટના કેટલાક બટન તૂટી ગયા હતા અને તે પાછળથી માથા પર ઓઢાઈ આવ્યો હતો ચપ્પુ તૂટીને ઝુગ થયું હતું ને દોરીથી તાલનો હોના છતા ટોપી ઊડી ગઈ હતી પછી તેને યાદ આવ્યું કે પોતે તો રાતરાસા માટેનું જૂં રૂંડુ અણુના પતથરે શોધવા નીકળ્યો છે પણ તેની બરફ કાપવાની કુદાડી ક્યા

છેતરે તેને સમજાયું કે પોતે પડી ગયો હોવા નેંધએ ઊગતા ચન્દ્રના પ્રકાશમા તેણે પોતાનો પાછળ જોયે નજર કરી અને પોતે પસાર કરેલો એ સીધો, લયકર અને નાખી નજર ન પહોંચે એવો આખો ઢોળાવ નેંધ તે દિરૂ મૂઠ થઈ ગયો અધકારમાંથી પળેપળ વધુ અને વધુ પ્રકાશિત થતા જતા, એ કારમા વિસ્તાર સાથે તે કેટલાંક પળો સૂધી એકીદશે નેંધ ગ્લે થોડી નાર એ ઉત્તત શિખરની લયપ્રદ સુદરતા તે પી રહ્યો, અને પછી, કાંઈ ન સમજાય એવું ભાવાનક હાસ્ય તે હમ્યો

સખત આત્મ સાથે તેની ચમજમા આવ્યું કે પોતે એ લીંચણું પર્વતના બન્ધવાળા ભાગને તળિયે પર્વતના નીચલા કંદોરા પર આવી ગ્લેલો છે હુ ખથી, કમી પડતા પગે તેણે પોતાની આસપાસનો રહ્યોસલો બન્ધ ખખેરી નાખ્યો મદાકબટે તે બેઠો થયો, જરા ખુલ્લી જમીન આવી લાસુધો નીચે ઊતર્યો અને એક કરાડનો એથે આની પડતું મૂક્યું પછી પોતા ૧૧ ખગીસના અદરના ખીસામાની બાટનીમાંથી થોડો આન્ડી પીધો અને તરત ભરજીવમા પડી ગયો

મનરે તેનો જીવ, નીચે ઘણે દૂર આવેના મેદાન માથી આવતા પહોંચ્યો ૧૧ કલરથી ઊડી

તે બેઠો થયો અને આમપાસ નેંધ પોતે પર્વતના નીચલા કંદોરા પર એક નાનોસરખી ટેકરી પર બેઠો

દતો, અને પોતાના પગ આગળથી, નીચે જીતરના પદાસના આધારમાં એક મેદાન પથરાયેલું હતું. પાછળ નજર કરતાં ધણો જ જોયો જારૂથી દેકાએલો પર્વત તથા તે પર્વતમાંની જે ચીરાડમાં પોતે ગરક પરલમરતો આવ્યો દતો તે આથી રહેણા દત્તાં મેદાનને પેલે પાદનજર કરતા ત્યા પછી ધણે દૂર એવો જ બીજો જોયો પર્વત આકાશમાં ઝાપાચિત્ત જેવો કાતરાધ ન્હો દતો; અને એ જે પર્વતો વચ્ચેની તળેટીમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ પથરાઈ રહેલી નીચેની સપાટ ખીણ જિગતા સૂર્યના મોનરી પ્રકાશમાં ગ્મિત કરી રહી હતી. એ તળેટીનો પશ્ચિમનો છેડો સાકડો થતો જતો દતો અને એ છેડાને ફૂંધી રહેલું શિખર ત્યા આડું પડ્યું હતું.

તેણે ફરી પોતાના પગ આગળ નીચે નજર કરી. ત્યાં પછી જિગતા જેવો જ ભયંકર દોળાવ આવી રહેલો દતો. આમ, પાછળ જાતી પર તેજાઈ રહેલું શીધુ અગરનું ચઢાણ અને નીચે એવો જ ભયંકર પર્વતનો દાળ, એ બેની વચ્ચે પર્વતની કટિભેજલા પર તે ફસાઈ પડ્યો દતો.

વિચાર કરતા દવે તો ઉપર જવા કરતા નીચે જવ જ તેને વધુ સત્તાદભરેલું લાગ્યું. એમાં પછી મનનો ખતરો તો દતો જ, પછી અસકયતા નહોતી. થોડે દૂર જારૂના પાણીથી નીતરતી એક સાકડી બની ચીર દેખાતી હતી, અને મરણિયા ખનેજાને ફીકે ઉપયોગી થઈ શકે એના તે લાગતી હતી. તે જાએ થઈ તે તરફ ચાલ્યો.

આ ચીરને તળાએ જીતરવામાં તેને ખાખી કરતાં ઝોપી તકલિફ પડી. પછી એક નાનો કુંગર જીતરી તે પ્રેક્ષા લાળા પ્રેક્ષમાં આવ્યો અને નાનીમોટી ટેકરી-ઝોપીદેર જેવો ત્યાંથી તે આગળ ને આગળ ચાલ્યો. અને આખરે જગીનતો વાંક નીચેના સપાટ મેદાન પર જઇકતો જણુગો. ત્યાં તેણે કેટલેક દૂર વિચિત્ર બાંધણીનાં પાકાં ઝૂંપડા જોયા. એ દિશામાં જ એણે આગળ વધવા માંડ્યું.

વધુ નીચે જીતરતાં ખીણ વધારે અંધારી થવા માંડી; જિગતા સૂર્યનો પ્રકાશ ત્યાં સુધી પહોંચી શકતો ન દતો તેમજ પક્ષીઓનાં ગાન પણ ત્યાં મંથળાનાં ન દત્તાં. પર્વતની અંધારી તરાહમાં તે આવી લાગ્યો દતો.

છવટે મધ્યાહ્ન તે ખીણની બહાર નીકળ્યો અને

એ પ્રકાશિત મેદાનમાં દાખલ થયો. રસ્તે એક ગરા પામે તે ચાક ખાયા બેઠો.

જેમજેમ તે ખીણમાંની વિવિધ વિગતો પર નજર ફેરવતો ગયો તેમતેમ તેનું આશ્ચર્ય વધતું ગયું. એ મેદાનનો ધણોખરો ભાગ તો લીલાં ઘાસથી ઢાપાયેલો દતો. અને એમાં છુટાછવાયાં સુંદર ફૂલો ખીણમાં દત્તાં, તેને પાણી પાવાની વ્યવસ્થા જગાખર કાળજી-પૂર્વક 'કરાએવી લાગતી હતી, અને એવી જ વ્યવસ્થા-પૂર્વક થતી ખેતીના મિશ્ર પણ ત્યાં નજર પડતાં દત્તાં. જરા જોયા ભાગમાં ખીણને ફરતી પાણીની નીક જેવી દીવાલ ચણી તેમાં આવી હતી, એ દીવાલ-માથા ઝમ્મુ ફૂટી પાકને પાણી પૂરું પાડતાં દત્તાં. દીવાલમાં સામસામાં જે રથજે દરવાજા પણ રાખવામાં આવ્યા દત્તાં. એ દીવાલની બહારના દાળો પર લામાં ચર્ચી રહ્યા દત્તાં, અને તેથી દીવાલની અંદરના ભાગમાં દીવાલને અડીને ફરતાં જાણેલાં નાનાં ઝૂંપડાં એ લામાં માટે જ 'દોવા બેઠે'એ એમ અનુમાન થઈ શકતું હતું. દીવાલમાંથી ચોતરફથી ફૂટતાં ઝરણાંનું પાણી ખેતરને ચોપણ આપતું છવટે મેદાનની વચ્ચે-વચ આલેવી નહેરમાં જતું હતું, અને એ નહેર એથી રીતે ઝરણાં ઝીલતી મેદાન સોસરતી વચ્ચે ચાલતી, છેડા આગળ દીવાલને બેસતી જતી હતી. તથા ખેતરને પહોં વધેલું તેમાંનું પાણી એવી રીતે દીવાલ બહાર ઘોધ રૂપે પડી, ત્યાંથી નીચેની ખીણ તરફ માર્યે ફરી લેતું હતું. મેદાન વચ્ચે આવેલી આ નહેરને પણ બંને બાજુએ જાતી જેટલી જોખી દીવાલ-થી બંધ કરવામાં આવી હતી.

વળી એ મેદાનમાં કાળા અને સફેદ પથરાતી પૂરણીથી જાણેલા રક્તાએમાં એક આંસ વિચિત્રતા એ હતી કે તેની પછી બંને બાજુએ પથરાતી નાની પાળ હતી, અને રસ્તાએ એક બીજા સાથે અમુક ચોક્કસ ખૂણે જ મળતા.

એ મેદાનના એક ભાગમાં એક ગામ હતું. પણ એ 'ગામ' એટલે એક રાત્રી અને સીપીદાર સેરીની બંને બાજુએ સમાંતર આવી રહેલી ધરાની દાર. એ ધરામાં એકએક જારણા સિવાય બીજાં જારી જારણાં જેવું કાંઈ ન હતું, અને બધાં ધરાનાં પ્રવેશદારો એકસરખી

નહેરમાથી પાણી ભરી જતા એ ત્રણે જગ્યા પાસે પહોંચતા નૂનંતે એક કે તે ખરેખર આધ્યાત્મિક હતા.

સીધી લીંઘીમાં જ રાખેલા દત્તા પણ એ બારણાંની આ યોજના સમ્રાજ્યનાના શોખને ખાતર રખાએની હોય એમ માની શકાય તેમ ન હતું, કેમકે એ ધ્રુવે પર લગાડેલા રંગીન માગીના અતરંગી રંગોની ગો ફરણીમાં કમળો ઉપગમે એની અનન્યતા હતી એ રંગ કપાક ભૂરો, કપાક રાખોડી અને કપાક ગાંધારી પડતો હતો અને તેથી એ રંગોની અનિયમિતતા જોઈ તેનાથી રહેજો બોલાઈ જવાયું, 'આ રંગ લ ગાંધારી આધ્યાત્મિક હોવા જોઈએ.'

તે એક મીઠો ટોળાન બિચો અને અદ્ભુત ન-હેરનું પાણી જ્યાં દિવાલ મદાર શીલાણુ ધડનું હતું ત્યાં આ-એ અદી જોવાયું જાણી રહી તેણે મેદાનને ફરતી આવેલી દિવાલ ઉપર યદને નજર ફેડી તો સૂકા ઘાસ પર આઘોટતા કટલાક સ્ત્રીપુરો જોયા ગામની નજીકના એક કમારામાં એની જ રીતે કટલાક છોકરા જોવા પડ્યા હતા ત્રણ માણસો તેનો અવાજ મળ્યા એટલે નજીક નહેરમાથી પાણી ભરીને ગામ તરફ જઈ રહ્યા હતા આ ત્રણે જણના કપડા લામાના વાળના હતા, તથા તેઓના જોડા લામાના

જ આમડા હતા તેઓના માથા પર કાન તથા ગળાને ઢાંકી રહેલી ટાપીઆ હતી ત્રણે આખી રાતનો ઉત્તરો હોય એમ ગમાસા ખાતા એકબીજાની પાછળ તેઓ લાગબધ ચાલ્યા જતા હતા એમને જોઈને પેતાના ટેકરા પર જરા આગમ પડતા જામા રહી નૂનંતે જોઈયા જુમ મારી અને આસપાસના રંગ ગાંધારી જોવા

એ ત્રણ જણા અનુક્રમ અને જાણે એ આજને ફરીફરીને સાબળવા પેતાના માથા આમથી તેમ, જોયા ત્યાં કપો વચર ફેરવી રહ્યા નૂનંતે તેઓનું ધ્યાન પોતા તરફ ખેંચા દાય જોયા કપો પણ તે તરફ ધ્યાન ન આપતા તેઓએ તેની સામે આવેલા પડવો પાડના પર્વન તન્ક ફરી નેના મોનવાનો જવાબ આપ્યો. નૂનંતે જીંજ એ જણ જુમ મારી અને હાથથી ધણી નિશાની કરી જોઈ, પણ તેમ છતાં જ્યારે તેઓનું ધ્યાન તેના તરફ ન જ ગયું ત્યારે તેને થયું કે તે આધ્યાત્મિક હોવા જોઈએ.

તે ટેકત પરની નીચે જીનયો, રસ્તામાં આપતો નાનો પૂલ આગળે અને વ્વાળમા દાખલ થઈ તેણે જોયું તો ખરેખર તેઓ આધ્યાત્મિક જ હતા.

હવે તેને સમજતું કે દંતકથામાંનો આંધળાઓનો દેશ તે આ જ. વાળી શેમાંથી અર્ધભરી કદખનાઓનો શેમદર્શ તેને પલ્લવાર થઇ આવ્યો. પોતાનું બરફમાં લપસી પડ્યું જાણે સાર્થક થઇ ગયું હોય તેમ તેને લાગ્યું.

પેલા ત્રણ જણા આ નવા આવનારનાં પગલાં પરથી તેને ઓળખવા તેના તરફ કાન માડીને બેસ્યા હતા. તેઓનાં ગોદાં પર અજાનબેદ ભય રચત તરી આવ્યો હતો. તેમાંના એકે જૂની સ્પૅનિશ ભાષામાં કહ્યું, 'માણસ લાગે છે! પછી માણસ હોય કે જૂન; પણ કુંડરામાંથી આવતો લાગે છે!'

પણ નૂનેઝને તેઓના આશ્ચર્ય કે ભયની થોડી જ પડી હતી. તેણે તેઓની આંખ સામે જોયું તો તેઓનાં યોગ્ય આંખમાં એનાં દુઃખ તથા ચોંટી ગયા હતા કે જોનારને એમ જ લાગે કે અંદર ડોલો જ નહિ હોય. આ એક જ ચિહ્નને તેને અજબ આશા આપી, અને જીવનના કોઇ મિસ્ત્રમરણીય પ્રદેશમાં પગ માડતા નસીબદારની માફક હિમનભેર પગલાં ભરતો તે આગળ આવ્યો. આંધોના આ અગમ્ય, જોવાએલા દેશ સંબંધિની ખબર દંતકથાઓ દ્વારા તેના મનમાં પગ વારમાં તાજી થઇ નાચી રહી, અને પેલી જૂની કહેવત 'આધળામાં કાણીઓ રાખ' એ કોઈ પ્રિય ગાપનની છેવટની પંક્તિ હોય એમ એની કદખનામાં કોઇ બેઠી સર પૂરી રહી.

તેણે પોતાની માતૃભાષા-નવી સ્પૅનિશ ભાષા-માં તેઓની સાથે વાત કરવા માંડી.

આધળાઓ એકબીજા તરફ કાન માંડી રહ્યા. 'એ ક્યાંથી આવે છે, વાર્ડ પેરો?' એકે પૂછ્યું. 'પર્વતમાંથી!' બીજાએ આશ્ચર્યપૂર્વક કહ્યું.

'હું પર્વતને "પેસે પાર" થી આવું છું' નૂનેઝે સુધારો કયો: 'હું એ દેશમાંથી આવું છું જ્યાં માણસો "જોછ" શકે છે. લાખોની વસતિવાળું એ ગોગેટા સહેર, જેનો વિસ્તાર નજરની બહાર ચાલ્યો જાય છે ત્યાંથી હું આવું છું'

'નજર!' પેરોએ પ્રતિજ્ઞા કર્યો: 'નજર?'

'તે નહીં પર્વતમાંથી જ આવે છે.' ત્રીજાએ કહ્યું.

નૂનેઝ તેઓનાં કપડાંની વિચિત્રતા પર દસતો તે તરફ જોઈ રહ્યો. કાપડની જનાવટ તથા સીઝાઇ

બંને વિચિત્ર દર્શાવે. પણ એ દગમિયાન અંધો બીજાં વિચારી રહ્યા હતા. તેઓએ પોતાના હાથ આગળ લંબાવી તેના તરફ એક સામટો ધસારો કર્યો, નૂનેઝ તેમના પંખમાંથી છટકવા પાછો દડયો; પણ ત્રીજા અંધે તેની ગતિ પારખી લઇને તેની દિશામાં પોતાનો હાથ લંબાવી તેને પકડ્યો ને કહ્યું, 'અહીં આવ.'

અને પછી એ ત્રણ જણાએ તેને યુગયુગ પકડી રાખી તેના આખા શરીર પર હાથ ફેરવી તેની પૂરે પૂરી તપાસ કરી લીધી. તેઓના હાથ તેના ચહેરા પર ફરતા આંખ આગળ આવ્યા એવી જ નૂનેઝે જ્યમ પાડી 'જોજો મંજાજો!' અંધોને પણ આ નવા પ્રાણીમાં ફરકતી પાંપણો વાળી તથા ઉધાંકવાસ યાચ એવી આ ઇન્દ્રિયનું હોવાનું અમત્કાર જેવું લાગ્યું અને તેના પર ફરી ફરીને તેઓએ હાથ ફેરવ્યા!

'કાંઈક વિચિત્ર પ્રાણી, ખરૂં ફેરીઆ?' પેરોએ કહ્યું. 'એના વાળ તો તપાસ! કેવા લાભા ફેરા બરડ છે?'

'બરડ તો હોય જ ને, એ પત્થરોમાંથી નીકળ્યો છે તે!' ફેરીઆએ એની દબાવત ચોક્કસ દાદી પર હાથ ફેરવતાં કહ્યું: 'પણ કદાચ અહીં આપણી સાથે રહેશે એટલે ઠીક થઇ જશે.'

નૂનેઝને આ પરીક્ષા આકરી લાગી. તેણે તેઓના હાથમાંથી છૂટવા પ્રયત્ન કરી જોયો, પણ તેઓએ તેને ખૂબ મજબૂત પકડી રાખ્યો.

'જરા સંભાળજો!' તેણે ફરીથી ફરિયાદ કરી.

'તે બોલે છે!' ત્રીજા અંધે એની આ વખતની ભાષા સમજતાં કાંઈક આશ્ચર્યથી કહ્યું: 'જરૂર તે માણસ છે.'

પેરોએ તેનો કોટ તપાસી જોયો. એના કાપડની વિચિત્ર કુણાસે તેણે આશ્ચર્યના ઉદ્ગાર કાઢ્યો અને કહ્યું: 'અને હવે તું "દુનિયામાં" આવ્યો!'

'દુનિયામાં "યા" આવ્યો છું.' નૂનેઝે ફરી સુધારો કર્યો. 'આમ આકાશ જેટલા ઝીંચા પર્વતો અને હિમ-નદીઓ ઝાળીને પેસે પારથી આવું છું. અને ખરી દુનિયા તો' એ પર્વતોની પાછળ ટંકાએલી છે. એ દુનિયા સોંસરવું સમુદ્ર સુધી જતાં અર્ધો મહિનો લાગી જાય એટલે એ વિશાળ છે.'

અંધોનું ધ્યાન આ વાત તરફ ન હતું. ફેરીઆએ

પોતાના મિત્રોને પ્રકૃતિનો આ નવો ચમત્કાર સમજાવતા કહ્યું, 'આપણા બાપદાદા કહેતા આવ્યા છે કે મનુષ્યની ઉત્પત્તિ કુદરતની શક્તિઓથી ક્રિયા—પ્રતિક્રિયામયથી થાય છે કાષ્ઠક બિનારા, કાષ્ઠક ગળી અને કાષ્ઠક સડો,—હ એ સડો!'

'આથો આ થો એને મોટરા પામે લઈ જઈએ' પેરોએ મન આપ્યો

'પહેલા યુગ મારી ખગર આપે' કૌરીઆએ કહ્યું. 'નહિ તો નળી છોકરા આ નવું જૂન સાબળી થી મગશે'

અને તેઓએ પહેલા એ પ્રમાણે ખગર આપ્યા પછી નૂનેઝોના હાથ પકડી પેરો આગળ આવ્યો.

'મને દો-વાની જરૂર નથી' નૂનેઝે પોતાનો હાથ છોડાવતા કહ્યું 'હું જોઈ શકું છું'

'જોઈશો શું?' કૌરીઆએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું

'હા, જોઈ શકું છું' કહેતા નૂનેઝ પાછળ ચાલ્યા આવતા કૌરીઆ તરફ જોવા જતા પેરોના હાથમાંના પાણીના વાસણ સાથે આશ્ચર્યથી

આથી તીવ્ર બાંધે કહ્યું, 'એની ઇન્દ્રિયો હલુ કાચી લાગે છે તે ન સમજાય એવું જોયે છે અને શાયત આખડે છે, માટે એને જરાય મારતો નથી'

'તમારી મરજી' કહેતા નૂનેઝે દસી પોતાનો હાથ પેરોના હાથમાં રહેતા દીધો અને આગળ ચાલતા માડ્યું

ગિયાગા' આ અધોને નજરની કદપા સુદા ન હતી પણ આશાવત નૂનેઝને વાગ્યું કે એ શી ખવડા કુ રતે તેને અહીં જોઈ શકે. હતા.

તેમને જોતા માણસોનું એક મોટું ટોળું જમા થયું અધોનું આવડું મોટું ટોળું એકમાત્ર જોતામાં નૂનેઝને ધાર્યો કરતા વધુ દિલ્લોની જરૂર પડી એ લોકોમાંના કેટલાક તો આખા ન હોવા છતાં પણ મુઠ્ઠા સરીસાળા હતા મો તેની આમપામ કરી વળી પોતાના તીવ્ર સ્પર્શશક્તિવાળા આગળથી તેને પકડી તેને સુધરા લાગ્યા તથા તે જોણે તે ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક માલગના લાગ્યા 'અને એમના અસજ સાથે સરખાવતા નૂનેઝોના અવાજ એવો જવાબ અને કંઈક હતો કે કેટલાક નાના છોકરા તેનાથી લય પામીને ઢૂં જઈ જીભ ગળા એ બધો વખત તેના ત્રણ બેમોંઆ માલગીના

લાવે તેની નજીક જ જીભ હતા અને નાનાના માણસોને ઉત્સાહભરે તેની જોળખાણ આપતા જતા હતા 'પર્વતમાથી નીકળેલો એક જગતી માણસ'

નૂનેઝને આથી કોઈ ચડ્યો પોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાન તરફ પર્વત સૂચનાય એ તેને ચમત્કારાગ્રહ આથી સુધારા અર્થે પોતાના શહેરનું નામ જણાવ્યું 'જોગોટા' તેણે ચુસ્તમા કહ્યું 'જોગોટા—પર્વતને પેસે પાડે.'

પેરોએ હસતાહસતા તેની દયા ખાતા કહ્યું, 'ગિયારો હલુ જગતી છે અને પૂરું જોણતા શીખ્યો નથી પેહુ તે જોણ્યો તે તમે સાબળ્યું? 'જોગોટા'! હલુ તે દમણા જ જોણતા રીખ્યો લાગે છે'

પાછળથી એક નાના છોકરાએ તેના હાથમાં ચીંચીઓ ભરી મરકરી કરી 'જોગોટા'

'હા, જોગોટા' તેણે ચુસ્તમાથી હાથની ખાલી ગળેથી અપટ મારતા કહ્યું 'તમારી આ આધારી ખાણ સાથે સરખાવતા એક મહાન શહેર, જોગોટા જ્યાં માણસોને આખા છે, અને જોઈ શકે છે'

'એનું નામ જોગોટા લાગે છે.' કેટલાક માણસો બગડ્યા

'આથોએ જોગોટાને રડીયો પાસે લઈ જઈએ' બીજા કેટલાકે કહ્યું

અને તુરં તેઓ તેને ઉઠસ બિનાના એક જોગડામાં બાંધી ગયા આ જોગડામાં અહીં મામાન્ય નિયમ મુજબ માત્ર એક જ જાણી હતું અને તેમાં માણસોનું ટોળું ભરાયોથી તે અંદર કાંઈ પણ જોઈ શકતો ન હતો. આથી નયમ જોડેલા એક માણસના પગની દેશ લાગતા તે લાગો થઈ પડ્યો પડતાપડતા તેના હાથ હવામાં ફેલાયા અને કાંઈ માલગને નમાવ્યો મારતા ગયા. પેલાએ ચુસ્તમામાં ચીમ નાખી અને તુરં તેને પકડી મેલ્યા અનેક હાથ સાથે તે નરકીઆ મારી રહ્યો તેને એકએક અત્યુચ્છિન મમનદષ અને તેણે ચાંચી માગી 'હું પકડી ગયો હતો, કેમકે આધારમાં કાંઈ જોઈ શક્યો નહિ'

ચોટી વાર બધા સ્થિર થઈ ગયા અને તેણે જોવાના શબ્દો મમનદષા યત્ન કરતા લાગ્યા છેવટે કૌરીઆએ ખુનાસો કર્યો કે તે દમણા તાજે જ ઉત્પત્તિ થયો લાગે છે, ચાલતા પડે છે અને ન સમજાય એવા શબ્દ વાપરે છે' બીજા પણ કેટલાકોએ તેના મિત્રો

નૂતન નિરરકાર પૂર્વક દંરેશો અને બંગડરો: 'મારો સમય ચાલ્યો આવે છે.' અને એ અંધની પાછળ ચાલ્યો. 'હા, તને હજુ ઘણું શીખવાનું મળશે.' પેલા અંધે જવાબ આપ્યો: 'કુનિવામાં ઘણું શીખવાનું છે.' રસ્તે ચાલતાં નૂતને એ અંધને પૂછ્યું: 'તમને

કોણએ પેલી કહેવન શીખવી નથી કે "આમળામાં કાણીઓ રતળ"? "આમળા" શું?" એ અંધે બેઠકારીથી પૂછ્યું. નૂતને આખી વાટ ચૂપ રહ્યો. (આવતા અંકમાં પૂરી) હરિકૃષ્ણ વ્યાસ

રમણ: આપણા હાથ ક્રિયાપદ એવા છે.

વિનુ: તે કેમ?

રમણ: કારણ તે સક્રમક પણ હોય છે ને અક્રમક પણ!

ન્યાયાધીશ: કેવી સાક્ષી આવે છે? તમારા ચહેરામાં જે નયું મંચિડાપણું ન નજરે પડે છે?

સાક્ષી: મને ખબર નહિ, સાહેબ! કે આપનું પ્રતિબિંબ મારા ચહેરામાં પડતું હશે!

રમેશભાઈ: (હોડતા આવીને) કોની પરવાનગીથી તું પાણીમાં લેતો? જોતો રહેને! હમણાં ન તને જહાસ પસંદી માતું છે. હજીતી માણસ: અને પણ એટલું ન જોઈએ કે; ખસડી કરે સાઈ!

રોડ: એમાં માતું રાનો જમાડે છે? તને આ જાણે સામાન ભવતાં એક મિનિટ લાગી છે તેનો એક વાનો તો આપ્યો! મિનિટનો આનો એટલે કલાકના પોણાચાર રૂપિયા વધ, સામજ્યો?!

મુંબાઈમાં રાતના એ વાગ્યે એક ડાક્ટરને કહાડીને બેઠે ચડરથે હતું. 'પાલી ખાતે એક દરદી બહુ દેરાન થાય છે તેને જોવા આવવાની આપની શું મરો?'

'દસ રૂપિયા' ડાક્ટરે હતું.

'કમ્બુ છે, ચાલો.'

ડાક્ટરે ચોતાની મોટર સારીને તે શુદ્ધરને લઈ ચાલ્યા પાલી પહોંચ્યા એટલે તે શુદ્ધરથે દસ રૂપિયા ડાક્ટરના હાથમાં મૂકી વિદાય લીધી.

'પણ દરદી ક્યાં?' ડાક્ટરે પૂછ્યું.

'દરદી તો કોઈ નહોતો, સાહેબ! ટમ્સીનાભાઈ બહો પહોં ચાડવાના પંજર રૂપિયા બતાવ્યા, એટલે આપની સાથે જોડાઈ પો.' કહી તે શુદ્ધરથે દસતા દસતા ચાલ્યા બધા! ડાક્ટરે બની ચવા.

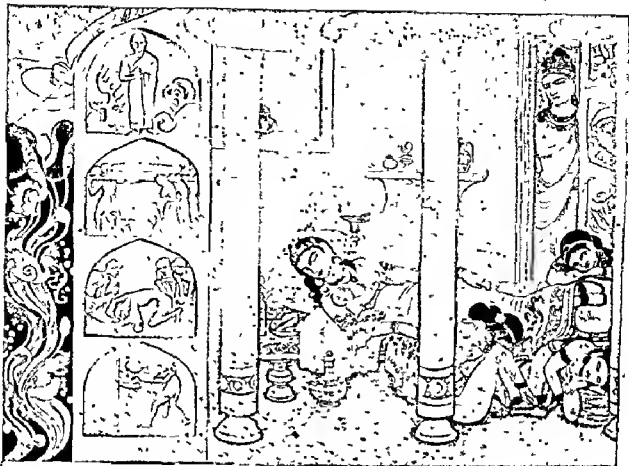
એક નવજવાને એક સાહેબને પૂછ્યું: 'સેતાનની કમર તમે જાણી શકશો?'

'તમે તમારી જામતિય સાથે લાવ્યા છે?' પાલીએ જવાબ આપ્યો. નવજવાને વધુ હિમત કરી માડી પાળી.

પોલીસ: (કુમારને મનકમાં)—એઈ એ વારા સંગાને હયાં લઈ ચડશે? કુમાર: કોઈ પોલીસવાળો પોતાનો કરી ન બેસાડે એ માટે ફર લઈ બઠે હતું.

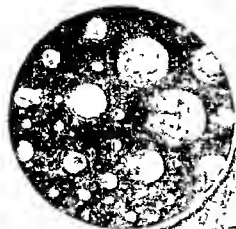
મુલગંધકુદિ વિહારના સૌજન્યથી

મહાભિનિષ્ક્રમણ કલાશાર-કારોત્સુ નેત્રુ

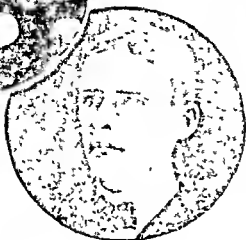
હિદમાં બૌદ્ધ ધર્મનો પુનરુદ્ધાર કરવા તથા જગતના બીજા બૌદ્ધ ટોચ સાથે સંપર્ક વધારવા માટે હિદમાં સારનાય સુકામે જે મુલગંધકુદિ નામનો મહાન વિહાર બાંધવામાં આવ્યો છે તેમાં આજના ધોરણે વર્ષ પર હિદને કિનારે જીનરેલા ભવાની ચિત્રકાર મિ. કારોત્સુ નેત્રુએ પોતાની સિદ્ધહરન પીછી ચડે જુદજુદવનના કેટલાક મહાન પ્રતિભા આલેખ્યા છે. તેમાંના, આ એકના પહેલા પાને આપેલા કાન્થને અનુરૂપ થતા, આ એક ચિત્ર 'મહાભિનિષ્ક્રમણ'ના પરિચય આપતા કાકાસાહેબ કાશિવડર 'જુદચરિત'ના મુદર અને સમૃદ્ધ પુસ્તકમાં લખેલ છે:

જીવનમાંથી પ્રસન્નતાથી માણું જીવું કરનાર પોતલાં અને એમની વચ્ચે વિહાર કરનાર કલકંડસ એ એક જીવનશૈલી છે, જ્યારે એની પડખે જરા, રોગ અને મૃત્યુ એ હમેશા હર્શન દેનાર અને દાઢ્યા ન કળાસર જીવનના સાથીઓ પણ છે જ. એમાંથી જ વિરજિત કારા રસનો કાદનાર સંન્યાસી એ જીવનનું ત્રીજું પાણું છે. આ ત્રણે પાણાં અનુભવ્યા પછી કયો વિચારો વીર અપરવર્ય નહિ થાય, અને આમાંથી રસનો કાદવાનો દદ સંકલ્પ નહિ કરે? એમસખી સાખી યશોવરા, એના સમ્પન્નો પ્રેમકથા રૂપ અવતાર હોવાર રાહુલ અને એમના સહવાસમાં મણાતા સંગીતાદિ ઉપસોગ એ બધું કેમ છોડાય? અને છોડવું નહોય, તો ભવરોગમાંથી યુગ્મ થવાનું આસકંક કેમ મળે? એ દુનિયા લાંબા વખત મુખીઅનુભવ્યા પછી સિદ્ધાર્થે નિશ્ચય કરે છે કે, 'બા, વીરને મારે એ જ જીવન સફળ છે, મારે ગયે જ છુટકા' છતાં ચિત્ત કહે છે, 'હજી વિચાર કર્યોએક વખત પાસો નાખી દીધાપછી ચરતાયે કામ નહિ ચાલે.' પણ જુદ નિર્ણય કરી છુટે છે. એ વખતનો પ્રેમ, એ સાથેનું કારણ, કેમજાતા ને કહોરાતા, ને એની સાથેની દદલ એ જાણું આ ચિત્રમાં સિદ્ધાર્થના મોં પર આપણે નેત્રુ શાળાએ જાએ

ઍલ્યુમીનિયમ

વીજળીક પદ્ધતિથી ઍલ્યુ-
મીનિયમ સરળ બનાવવા-
ની રીતનો પહેલો શોધક
ચાર્લ્સ માર્ટિન હેલ અને
(ઉપર) નેલે પ્રયોગશાળા-
માં પહેલવહેલા બનાવેલા
ઍલ્યુમીનિયમના ટુકડા

પચાસ વરસ પર જે સોનાથી
પણ મોંઘી હતી તે આજે
દીવાસળીના ટોપકાથી માંડી
રાક્ષસી ડેપલિનો સુધીની
બનાવટો સર કરીને એટલી
તો સર્વવ્યાપી થઈ ગઈ છે કે
માનવસંસ્કૃતિમાં આ યુગ
કદાચ તેના નામથી ઓળખાશે

આ

જનો ધાતુયુગ જે આજ ધાતુ-
ઓને આધારે રચે છે, તેમાં વિજ્ઞાનને બળે મનુષ્યે
ઉપજાવેલી ફક્ત એક જ ધાતુ છે અને તે ઍલ્યુ-
મીનિયમ. સિવાયની સાતે ધાતુઓ—લોહ, તાંબુ, તીક્ષ્ણ,
કદાહ, જસન, સોનું અને રૂપું—તો પ્રાચીન કાળથી
માણસને વાપરીતી હતી જ, અને તેમનો ઉપયોગ
પણ દૂર પ્રકારે થતો આવતો. જોકે પ્રયોગશાળાઓ
તો દહીં જે તેમનો ઉપયોગ સરળ અને વિશાળ બના-
વતા તેમના પર પણ અખતરશો કયે જ રાખે છે.
પણ ઍલ્યુમીનિયમ તો પ્રયોગશાળાની દહીં એટલી
તાજ બનાવટ છે કે જોના પ્રથમ ઉપયોગથી માલિનચાર
લોકો એ દલુ હાલે છે.

ઍલ્યુમીનિયમની નવીનતા રેડિયમની નવીનતા
જેની અજાણ નથી તેનું કારણ એટલું જ કે દુનિયા યગ્ની
એ સર્વમાધાર્યુ ધાતુ છે. હુસ્તરવેત્તાઓની કદપના
પ્રમાણે પૃથ્વીનું અંતરાળ બધે લોખંડના રાક્ષસી
જથ્થાથી ભર્યું હોય, પણ માણસની સક્રિય તેના પ્રવેશ
માટે મર્યાદિત હોઈ નેટલી તરે તે પ્રવેશી શકે છે
ત્યાં સુધીમાં તો કોઈ પણ ધાતુ કરતાં ઍલ્યુમીનિ-
યમનો જથ્થો જ વધારે વધારે છે. પૃથ્વીના કોરોનું પૃથક્ક-

રણ કરનારો કહે છે કે તેનું પૃષ્ઠ એકઠે આઠ ટકા
ઍલ્યુમીનિયમથી ભરેલું છે. એ બધા જથ્થાને નો
રીથી શકાતો હોય તો તેના પાંચ માફક મનાવવા
પડવે આખી પૃથ્વીના ગોળાને ચોરી શકાય! આ સત્ય
પૃથ્વીના પૃષ્ઠમાં તેની સિપ્પાનાની પ્રતિબિંબ કમવશે.

જોકે એ મોખનો મહેલ નવો છે જનાગમાવધિકારને
સંકાતો બહુ વહેવી જ પડેવી કે પૃથ્વીના પૃષ્ઠની મટોડીમાં
કોઈક અગવડનું નરત છે. પહેલવહેલાં ૧૮૦૭ની માત્ર-
માં મર દંરી કેવાંએ વિધુતથી એક દ્વારનું પૃથક્કરણ
કરના જ્યેષ્ઠ કે તેમાં ધાતવી મૂળતરનો રહેવા છે. તે
પોતે તો તેને ધાતુના રૂપમાં મેળવી ન શક્યો, પણ
આ નવી ધાતુને તેણે 'ઍલ્યુમીનિયમ'નું નામ આપ્યું,
જે દહીં કાપક છે.

સાર જાદ વિદ્યુતપ્રવાહ અને યુગક્રમે પરસ્પરનો
સંગ્રામ શોધી આધુનિક 'ઇલેક્ટ્રિકલ એન્જીનિયરિંગ'
રચાવનાર ડેવિડ વિગાની દેન્સ ફિશર ઓસ્ટ્રીએ એ
અખતર કાચમાં લીધા અને ઈ. ૧૮૨૫માં મહેલ
જૂરી રૂપે ઍલ્યુમીનિયમનું તદ્દન નહવું પ્રગાણુ તે
લેખાવી રાખ્યો.

તેનો જ સમકાલીન જર્મન વિજ્ઞાની પ્રો. ફ્રેડ્રિક

માણસે વિજ્ઞાનની સહાયે શોધી કાઢેલી પહેલવહેલી ધાતુનો રંગદર્શી ઇતિહાસ

‘સ્વીના પેટાળમાં
મોઢી વધુમાં વધુ
ખાતુ ઐશ્વર્યમિનિ-
યમની છે એમ ક-
હેવાય છે હવરના
ચિત્રમાં પૃથ્વીના
ગોળા ઉપર એટલા
મહાસાગરો અને
ખંડોને સુખખલે
છોળું રહે એવડું
મેટું એમજાણું

ચીતરું છે તે પૃથ્વીમાં રહેલા ઐશ્વર્યમિનિયમના એજથાનું
(પૃથ્વીના કદના સંકેત ૮ ટકા) પ્રમાણ બતાવે છે

વૃક્ષર દત્તો, જેણે ‘યુરિયા’ના શોધ કરી પદ્મચોના
સહય અને નિર્ણય એવા ભાગલાઓ રફ કર્યા હતા.
એ જે એ શોધ પાછળ જ મંડેવે. ૧૮૨૭માં ખરે-
ખર તેણે ઐશ્વર્યમિનિયમનો ઔરટા કરતાં વધુ જથ્થો
મેળાવ્યો—ટાકણીના માથા જેટલો!

પણ એટલે જે જથ્થો ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિ માટે
બસ હતો. ૧૮૪૫માં તો વૃક્ષરે મહેર કયું કે આ નવી
ધતુ ધડતરમાં બધી ધાતુઓ કરતા મહેલો છે, એટલું
જ નહિ પણ મજાની બધી ધાતુઓ કરતા વજનમાં
દસકડો છે. લોહાના ૭૮ ને તાપાના ૮૦૯ વિશિષ્ટ
ગુણધર્મો ઠેકાણે તેનું માત્ર ૨૦૭ જ તેણે જણાવ્યું.

આ બાબત બદલ આવના મારા જે જમતના
વિજ્ઞાનીઓ એ ધાતુ વધારે પ્રમાણમાં ને વધુ મરતી
કેમ મેળાવાય તેના અખતરા પાછળ મરી પડ્યા.
અલગત, વૃક્ષરની શોધ પછી બહુ લાંબે ગાંધે ઐશ્વર્ય-
મિનિયમનો ઔદ્યોગિક ઉપયોગ શરૂ થયો. પણ એ
લાંબા ગાળાનું કારણ એ નથી કે વિજ્ઞાનીઓનો
ઉત્સાહ મંદ હતો; ખરૂં કારણ તો તેની પાછળ યતા
ખચેનું હતું. વૃક્ષરે શોધી કાઢેલા ટાકણીના માથા
જેટલા કણો જે એક રતલના પ્રમાણમાં મેળવવા
માટે દાખરે કેપિયા ખર્ચ થવા ન્તય, જે તેનો ઔદ્યો-
ગિક ઉપયોગ મદન ન જ કરી શકે.

પાછળથી ફ્રેન્ચ વિજ્ઞાની હેન્રી સેન ક્લેર દ વાલ્લે
વૃક્ષરની પદ્ધતિમાં ઘટના ફેરફારો કર્યા મોડિયમની
મદદથી તે ઐશ્વર્યમિનિયમનો એક સળિયો બનાવી
શક્યો ને ૧૮૫૫ના પાગીસના વિશ્વમેળામાં તે રજૂઓ.
આ સળિયા વિષે એક વાત ચાલે છે કે સિયામના

મહારાજા આખા મેળામાંની સૌથી મોઢી ચીજ
ખરીદવા નીકળેલા અને એ ટુકડાથી મોઢી કેમપણ
ચીજ ન મળતા એ ખરીદ કરી લીધેલા. જેમાંથી
ધડિયાળી સાંકળા બનાવડાવી તેમણે પહેરનામાંડી હતી!

પણ પૂરતા જથ્થામાં ઐશ્વર્યમિનિયમ મેળવવું
હળુ આપ્રાપ્ત જ રહેલું કે નામુસે ખતાવેલી પદ્ધતિ
પ્રમાણે તે મેળવતાં જે ગતે બારે શેડોનો ખર્ચ તે
પાછળ થવા જતો હતો. પણ એ આપ્રાપ્તનાએ
લોકોનું આકર્ષણ જગાડે જમાવ્યું હતું. મણીને નવાઈ
લાગશે કે એ વેળા તેના ધરેણા પ્લેટિનમના ધરેણા જેટ-
લી પ્રાપ્તિ વેચાતાં! નેપોલિયન નીચે તો પેનાના ખાસ
મહેમાનોનો સત્કાર ઐશ્વર્યમિનિયમના છરીકાંટાથી જ
કરતો, જ્યારે ફાલતુ મહેમાનોને ફરજિયાત સોના કે
ચાંદીના છરીકાંટા વાપરવા પડતા! ૧૮૫૨ની સાલ
સુધીમાં તો તેનો ભાવ રતલના દોઢસો શેડો હતો,
અને એટલે જ શરેનશાહ નેપોલિયન એ મેળામાં
મોઢી ધાતુનાં ગટનો પહેરતો! પણ અપ્રાપ્તિનો એ
આગો જે યુગ મટાડી દેનાર ક્રાન્તિ દલે આવી પહોંચી.

પહેલી સફળતા

૧૮૮૩ની સાલ હતી, અમેરિકાના એલાયો પર-
ગણાની ઓગર્સન કોલેજના રસાયણવિદ્યાના વર્ગમાં
પ્રો. ફ્રાન્ક જ્યેક ઐશ્વર્યમિનિયમના શુભો, તેની
મેળાધાર અને તેની સરતાબી આવરપકતા ઉપર
ભાવણ આપી રહ્યા હતા ‘તમારામાનો ફોર્મ’ એ
ધાતુના ઔદ્યોગિક વપરાશની રાખના વધારે તો તેનું
ભરિણ ચોક્કસ હિગ્ગું છે’ એ શિખભર્યા અંતઃચયન
સાથે તેમણે ભાવણ પૂરું કર્યું.

વર્ષોના આગળના બાંકડાઓ પર એક યુવાન
શાંતિથી તેમનું ભાવણ સાંભળી રહ્યો હતો. તેનું નામ
ચાર્લ્સ માર્ટિન હૉલ. ‘હું એ જ કરવા માગુ છું.’ તેણે
બાણુના એક ઉકારાને દળવેક રહીને કહ્યું. એક
ધર્મપ્રેરણના આ પુત્રની આટલો દિમનથી બાણુનો
ઉકારો ચોટી ઊઠ્યો જણાયો.

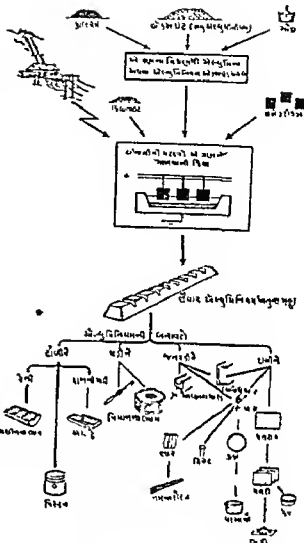
પણ હોલે તો પોતે ખોલેલા ગળ્ગીબંધ શબ્દો
પાછળ સારી જે શક્તિ કામે લગાડી દીધી હતી. સૌથી
પહેલું કામ તો ઐશ્વર્યમિનિયમ નામે એજખાતાં, પ્રાણ-
વાણુ અને ઐશ્વર્યમિનિયમનાં એકમેકને છૂટાં પાડવાનું
તેને કરવાનું હતું. ઐશ્વર્યમિનિયમને ૨૦૫૦ અંશ ગરમી

લેકએ ને એટલી ગરમી ઉત્પન્નવાની તેની પ્રયોગ-શાળાની લાટ્ટી કે ધમધમા તાકાત ન હતી. બાલુ વિચારને અંતે કેવીના વીજળીના પ્રવાહથી એંદ્યુમિનાનું વિસ્ફોષ કરી નાખવાનો અખતરો અશ્વ-માવવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. પીગણેલા એંદ્યુમિનામાં ફાઇ ક્ષાર મેળવવા એ વિસ્ફોષણ શક્ય બની શકે તેણે મેંગેસિયમ ફ્લ્યુઓરાઇડ વાપરી જોયો. પણ નિષ્ફળ ગયો. પછી ઓક્સિડાઇઝ મળતો કાચ જેવો એક ક્ષાર કોઓલાઇટ (જેને એટ્રિકોલો કોકો 'કરી ન યોગળતા ખરફ' ને નામે ઓળખે છે તે) અશ્વમાવ્યો. 'કદી ન યોગળતા ખરફ'ને તેણે ઇલેક્ટ્રોલિસિસથી પીચવાવ્યો ને એંદ્યુમિનાના સફેદ જૂકામર તે બાંકજો બે કલાક સુધી વીજળીનો પ્રવાહ તેમાં વહેતો રાખ્યો ને એ ફરતા જ તેણે પોતાની કદગનામાંનું અપ્રતિમ એતું ફળ મેળવ્યું. નાના અટન જેવડા એંદ્યુમીનિયમના શુદ્ધ કકડા એ મેળવી શક્યો હતો.

પ્રો. કાન્કના લાપલ્ય પછી નીચે જ વર્ષે, ૧૮૮૬ના ફેબ્રુઆરીની ૨૩મી તારીખે પોતાનું અમર્ય સર્જન દેખાડવા તે એ પ્રાદેશરને ત્યાં ફોડી ગયો. પ્રો. કાન્કે તેને વખાણી લીધી ને ગોઘી મૂકી જેમ એ યટન જેવા કકડા સાચવી રાખ્યા ને હલુ અમેરિકાના અગ્રિયમમાં સાચવેલા પડ્યા છે.

પછી તો હોલના ગવર્સન હેઇજ પ્રયોગો વખતા જ ગયા ને ઉત્તરેત્તર મળતી જતી મફતનામે જનનને ઘણી મુદતથી આત્મર રાખી રહેલા ધાતુ એંદ્યુમીનિયમ તેના ઇચ્છિત રાજ્યમાં આપી. હોલની આ શોધની સચિસાચ જ કાન્કના એક પિતાની પોલ હેંગરે પણ એ જ પદ્ધતિથી પથ તદ્દન સ્વતંત્ર રીતે એ ધાતુ શોધી કાઢેલી; એટલે વીજળીક પ્રવાહથી ધાતુ મેળવવાની એ આખી પદ્ધતિ દલે 'હોલ-હેંગરેટ પદ્ધતિ'ના નામે ઓળખાય છે.

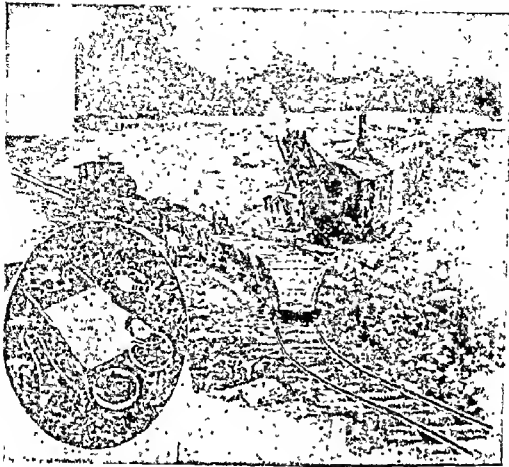
આ નવી ધાતુનો જુદી જુદી દિશાઓમાં ઉપ-યોગ વધારવા હોલે પિટ્ટ્સબર્ગ પાસે એક પ્રયોગશાળા ખોલી ને ત્યાંના ઉલોગપતિઓની મદદથી 'પિટ્ટ્સબર્ગ રિસેસન કંપની' ઊભી કરી. પાછળથી 'એંદ્યુમીનિયમ કંપની ઓવ અમેરિકા' નામે પોતાની જ કંપની સ્થાપી ને પોતાની શોધોને આગળ વધારતો ગયો. દલે તે ન્યૂ કેમ્સ્ટ્રનમાં આપણેની ગરી પર આપું 'એંદ્યુ-

એંદ્યુમિનિયમનું ઉપયોગ અને બનાવટો

રસાયણ આ અનિયમ (ધર્મ) રસાયણ તેટલો જ પ્રાપ્ત છે બેકસાઇટમાં બીન રસાયણો અને પીચની મદદને એંદ્યુમીનિયમ કેમ બને છે ને રસાયણ પત્રી નિર્માણી દા બળે, થઈને, જનરકીને તથા કાચીને આખી ફીનવાના રોટલા ઉપયોગની એ અનેક વિવિધ વસ્તુઓ તેમાંથી બનતી શકાય છે તેની શોધી વાનગીઓ એમાં રહી છે

ગીનિયમ સહેલું જ બેતું કરવામાં આવ્યું છે જ્યાં ચોલીને કપાક એંદ્યુમીનિયમના ઔદ્યોગિક વિકાસ માટે એક એ વિનાશીઓ અખતરો કરી રહ્યા છે. કમનગીય હોવનું તો ૧૯૧૪માં અવગાત મુદ્દ મળ્યું છે, પણ પોતાના પ્રયત્નોનો પરિપાક તેને આ કુળમાં જ મળી ગમેલો. પોતાની પાછળ તે ગળ્યું કરોડ ડોલરની અગ્રજામત મૂકતો ગયો છે.

વૈજ્ઞાનિક વિકાસ

પૂરતા જન્યમાં મેળવવું શક્ય થવા પછી એલ્યુમીનિયમનો વપરાશ કેટલા જાહેરાત પ્રમાણમાં વધી ગયો છે તે આપણે આજે જોઈએ છીએ હોલ-હોલ પદ્ધતિ ઉપરાંત મેડરસન અને આવરે શોધી કાઢેલી પદ્ધતિઓ પણ હવે ઉપયોગમાં આવી છે અને પરિણામે તેની પેઠાસ એટલી તો વધી ગઈ છે કે આજે તો એ ધાતુ લગભગ ઉપેક્ષિત જેવી થતી ગઈ છે.

એલ્યુમિનિયમ માટે અંકગણિત નામની કાચી ધાતુ ખાસ જરૂરી છે. દિલ્હા આરાકાન અને ડચ ગાયનામાંથી તે પુષ્કળ મળી આવે છે. તેના સફેદ બૂકમાંથી એલ્યુમિના કાઢી લેવામાં આવે છે ને તેને શુદ્ધ કરવા રિફાઇનરીમાં મોકલી દેવામાં આવે છે. બે રતલ એલ્યુમિનામાંથી એક જ રતલ શુદ્ધ એલ્યુમિનિયમ મળે છે અને એ મેળવવા પે એટલી વીજળી જોઈએ છે, કે એટલી વીજળીથી ૪૦ વાટનો એક દાવો સાડા બાર દિવસ સતત ચાળી શકાય!

પણ એની એ ખર્ચાળતાને જુદીજુદી પદ્ધતિઓથી

વિજ્ઞાન પહોંચતું જાય છે ને પરિણામે તેની વપરાશનું ક્ષેત્ર પણ વિશાળ થતું જાય છે. સવારના બીકીને વાપરવાના ટ્યુબ-વેરન્ટી ટ્યુબથી માંડી, રાતે ચૂપાના ખાટા સુધીનો પ્રદેસ તેણે સર કપે છે. દીવાસળીનાં માયા જેવી જનાવટોથી માંડી કીડાં મોટરો ને સફાઈ એપ્લિન સુધીની જનાવટોમાં ઘૂસી, તેણે લોખંડને પદ્ધતિ કરા માંડ્યું છે. થયુંઆ માને છે કે તે સુગવોંસાદ્ય પ્રાપ્ત કરશે.

એલ્યુમિનિયમના ઉત્પન્નકર્તા દેશોમાં યુનાઇટેડ રેટ્સ, જર્મની, ફ્રેંચ, નોર્વે, ફ્રાન્સ, ગ્રેટ બ્રિટન, રશિયા અને ઇટલી આજે મુખ્ય છે. જાપાન, આસ્ટ્રિયા, સ્વેન, સ્વીડન ને હંગેરી તેથી બીજા નંબરે આવે છે. પણ એ જાધામાં જર્મની સૌને મોખરે આવતું જાય છે. દુનિયાની વાર્ષિક ૨,૫૦,૦૦૦ ટનની જરૂરિયાતમાંથી ૭૦,૭૦૦ ટન તે જર્મનીએ જ ૧૯૩૫માં પૂરી પાડેલી.

ને જર્મનીએ એ ધાતુનો વૈજ્ઞાનિક વિકાસ પણ એવો જ આદર્યો છે. જર્મન વિજ્ઞાની વિન્હે ૧૯૧૦માં તેની સાથે તાંબું, ગેલેનીયમ અને મંગેસિયમ મેળવી

અમેરિકાના આર્થ-સાસ પરમજીમાં આવેલી એલ્યુમિનિયમ (અલ્યુમિનિયમ) ને તે કાળી ધાતુની એક ખાત્ર. અંદરના લગભગમાં એલ્યુમિનિયમનાં જાતેલાં આયુર્ણો

સજીવ ખોરાકો

કાચો ખોરાક એ જ
સાચો ખોરાક છે

એવું મતિપાત્રિત કરતો આ લેખ નિસર્ગવાદીઓની માન્યતા બહુ મક્કમણે મૂકતાં કહે છે કે

વી સમીક્ષકો પરિવર્તન, ઊંચલપાચલ, ક્રાન્તિ અને સંક્રાન્તિની સદી છે યુગો થયા નિશ્ચય મનાતી સંસ્થાઓ, વિવાદો અને ફિટિઓ તૂટવા માંડ્યાં છે. દરેક ક્ષેત્રમાં નવા વિચારપ્રવાહો વહેવા લાગ્યા છે અને દરેક વસ્તુનું નવું મૂલ્યાંકન થવા માંડ્યું છે.

આરોગ્યના ક્ષેત્રમાં આજ સુધીના જંતુવાદ, પ્રિટો-પવાદ, વનરપતિવાદ છત્તાદિ અનેક વાદો હતા. એમાં એક નવો વાદ ઉમેરાયો છે. એ વાદ છે નિસર્ગવાદ.

નિસર્ગવાદનો ઉદ્ભવ યુરોપની જાહાજ પ્રવ્ર ગણ્યતી જર્મન પ્રજામાંથી છે જર્મનીમાંથી નીકળીને એ વિચારપ્રવાહ આખા યુરોપ ઉપર ફરી વળ્યો છે, એટલું જ નહિ પણ સાત સાપર જોઈએ તો એણે અમેરિકામાં પણ ચાલ્યા નાખ્યા છે.

આ ફિલસૂફીના આઘ પ્રણેતાઓ મને છે કે સુષ્ટિ ઉપર વસતા કરોડો ભવના ઇવજંતુ, પશુપક્ષી અને પ્રાણીઓમાં એકલો માણસ જ માદો હોવાનું કારણ એ છે કે એ પ્રકૃતિનો નાશ કરીને સંસ્કૃત રચવા મથા રહ્યો છે. સ્વાભાવિકતાને યૂગળાસીને એ સંસ્કારિતાનું સર્જન કરે છે.

તેઓ કહે છે કે પ્રકૃતિ તરફ પાછા ફરો, અંતઃપ્રેરણાને અનુસરો, કૃત્રિમતાનો ત્યાગ કરો, અને તમને તન્દુરસ્તી-એ તમારો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે, એ-પાછી મળશે.

અને આ લોકોએ કોલોનિયલ આશ્રમો (Colonies) ચાલ્યાં રચાયા છે. ત્યાં સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકો ગોટી સંખ્યામાં રહે છે. એમણે વસ્ત્રોનો સર્વતર ત્યાગ કર્યો છે. ખોરાકને એ શધતા નથી. તેઓ જમીન ઉપર સૂએ છે. પુરુષો દાદીમૂઠ મુગાવતા નથી દવા, પ્રકાશ ને માટીના મરિમા એમણે વધાર્યો છે; દવા, દારૂ અને દેવતાના તેઓ કદર દુરમનો બન્યા છે.

આ લોકોની આવી અપૂર્વ રહેઠાણકરણીયા એમને વિષે ઘણી ગેરસમજ પણ ફેલાવા પામી છે; પણ તેઓ ક્રમશઃક્રમ નથી. એમનારા ઝંકેના મેનેજરો, ધનાઢ્ય વેપારીઓ, ખાદોશ અમલદારો અને સદ્ગુણધા-

અર્થમાં પ્રાણીઓમાં માણસ એ જ એક એવું પ્રાણી છે કે જે પોતાના ખોરાકને ખાતાં પહેલાં અનેક રીતે બગાડો મૂકે છે. અન્ય પ્રાણીઓ કુદરતે જે સ્વરૂપમાં ખોરાક આપ્યો છે એ સ્વરૂપમાં સ્વોકારી લે છે; જ્યારે માણસ તો પોતાના ખોરાકને શેફી, સૂકવી, બાફી, તળી, ખીલી, આખરી, આથી, ચાસી, ખાંલી, છીણી ને-ઝેરી મસાલાના ઢગ વડે ઢાંકી દીધા પછી જ તે ખાવાયોગ્ય થયો છે એમ માને છે!

લેખક

રમણલાલ એન્જિનીયર

ધારીએતાં ધાંતાં ધાડાં છે. એ લોકો કપડાં પહેરીને સહેરમાં જાય છે, ત્યાં જ કલાક સંસ્કૃતિની ફરજો બજાવે છે. અને બાકીના બધાર કલાક પ્રકૃતિને બોલે રમે છે. સંસ્કૃતિના અનેક સુખસમવડો અને વિલાસ-વૈભવો ત્યાગીને તેઓ પ્રકૃતિ તરફ પાછા ફર્યા છે.

વળી એમની નીતિમતા પ્રત્યે આંગેકા ઉદાવરી એ થે મોટો ભ્રમ છે. સમાજશાસ્ત્રના અધ્યાસીઓ આપણને કહે છે કે નવસ્ત્ર પ્રજાઓનું નીતિનું ધોરણ વસ્ત્રોથી વર્તિલાઓથી પ્રવ્રત્તિ કરતા ધણું ઊંચું હોય છે.

આવા વિચિત્ર વિચારના લોકો મુઠાંબાર દરો એ એક કલાક ખ્યાલ છે. થોડા વખત ઉપર દિલ્લરે જર્મનીમાં વસ્ત્રો પહેરવાની ફરજ પડી, ત્યારે દુનિયાને ખબર પડી કે એકલા જર્મનીની અંદર જ દસ લાખથી વધારે નવસ્ત્ર નિસર્ગવાદીઓ હતા!

આ લોકોની આવી અગ્રમ રહેઠાણકરણીનું રહસ્ય શું છે? આ નવા ધર્મના પાયામાં કેવા પ્રકારનું તત્ત્વ-શાન છે? શા મારે એ દુનિયાથી ઊંધા ચાલી રહ્યા છે?—કે પછી દુનિયા એમનાથી ઊંધા ગયો છે?

એ સદાનુસ્મૃતિપૂર્વક એમનો પરિચય ગેળાશું તો આપણને ઘણું નવું જાણવાનું મળશે. આરોગ્યના અન્ય ક્ષેત્રોમાંના એમના વિચારો જતા કરીને, અસારે

તો ફક્ત આવાનો જ લગતા એમના ખ્યાલો તપાસીએ
 દરેક પ્રાણીના શરીરની ન્યૂના અમુક પ્રકારના
 જોનાકને જ અનુકૂળ હોય છે એ ખોગક ઉપર જ
 એ શરીર ટકાવે છે, જીવન નલાવે છે અને નીરાળી
 નહીં શકે છે. કેટલાક પ્રાણીઓ ધામાદારી હોય છે,
 કેટલાક માસાદારી હોય છે અને કેટલાક કુળાદારી
 હોય છે. માનુષ્ય એ કુળાદારી પ્રાણી છે દરેક પ્રાણીના
 દેહ માટે કયો ખોરાક અનુકૂળ છે એ સમજવા માટે
 કુદરતે એનામાં અત પ્રેરણા (instinct) મૂકી છે.

માનસીનો ઉદ્ભવ વિપુલવ્રત્ત આગમ્યથી થયો છે
 વિપુલવ્રત્તના ઉબળ પ્રદેશમાં રહેતા આદિ માનવ નાના
 અને સૂકા ફળ પાકને જીવતો સમશીતોષ્ણ પ્રદેશમાં
 જતા એણે ધાન્યો અને શાકભાજી પીકાર્યા, અને
 હંડા મુલકમાં માંસ અને ચરબીનો એણે ખોરાક તરીકે
 ઉપયોગ કરવા માંડ્યો.

અગ્નિની મોઢથી જ અનાજ, શાકભાજી, માંસ
 અને ચરબી ખાઈ પદાર્થો જન્યા ત્યાં પછી માણસે
 ભક્ષ્યાભાક્ષ્યનો કશો વિવેક ગમ્યા વિના દમ્ભરો
 પદાર્થો ખાધા અને પીધા. આજે દુનિયાની બુદ્ધિબુદ્ધિ
 પ્રગ્ભવોને ખોગક નવામતા, એમાં એટલું વૈવિધ્ય
 અને સાચાસાચ એટલું વૈચિત્ર્ય માનવ પડ છે કે જે
 જોના જ આપણે ધૃડીભર જીવે સહ જરૂર છે.

કાચો ખોરાક એ જ માચો ખોગક છે એને
 પડતો મૂકીને માણસે રાધેના હુચો ખાવા માંડ્યો
 ત્યાંથી એનું જન્મ પત્ત. શરૂ થયું; કારણકે અગ્નિ એ
 સર્વક શક્તિ નથી, પણ મદારક શક્તિ છે અનાજ
 નો જે ઘણો વાવતા એકમાથી દગર કણ ચાપ છે,
 એને જ કોઈ નાખતા એની સઘળી સર્વક શક્તિ
 નાશ પામે છે એકેલુ અનાજ લાગી શકતું નથી
 આમ, એકત્રથી નિર્જીવ થએલો, એસાનવાથી નિ મત્ત
 બનેલા અને તળીને કુપાચ્ય કરેલો ખોરાક અનેક
 રોગ ઉત્પન્ન કરે છે.

પાકશાખ અને રોગશાખ એ બેની શરૂઆત
 માંચેમાંચે સહ જીતિ ત્રિગમ્ય જીવનમ્ એ સૂતો. આજ
 સુધી કોણે અર્થ કરવામાં આવ્યો છે એ સૂત્ર
 ઉપન્યા મામાદારનું સમર્થન નથી થતું, પણ ઉપની
 દલાદારની દિમાયન થાય છે અપકર આદાર મહત્વ
 આદાર છે, પકર આદાર નિર્જીવ આદાર છે અને

માસાદાર એ તો મરેલો ખોગક છે અતિ મામ ખાના
 કમાઈએના આયુષ્ય ધણા દૂકા હોય છે એ તો
 અપ્રીતી દર્શકત છે.

એમના રસિધાઓની આખો ઉધારો એવો એક
 કડવો અનુભવ અમેરિકાના ખેડૂતોને એક પેઢી પહેલાં
 થએલો એ દેશના એક યાદોશ વેપારીએ પૈમા કમાના
 માટે એક મુક્તિ શોધી કાઢી એણે ટાંગો ખોરાક
 રાધકા માટેના વામણે જતાવ્યા અને પાલેલા પ્રાણી-
 ઓને ગધેના ખોરાક અવગણવાથી ચના ફાપકા વિશે
 માહિત્ય તૈયાર કર્યું અને એ લખાણ ખેડૂતોમાં ફેલાવ્યું.
 બોળા ખેડૂતો એના ચોપાળિયામાં ગજૂ કરવામાં આવે-
 લા ગરુત્યા અનમ્ન થયા, એણે ખેડૂતમાં ફેરવેલ્યા.
 થોડા જ વર્ષમાં ખેડૂતો એક કડવો પાંદ મીખ્યા
 એમના જનારોને રાધેલો ખોગક ખવડાવવાથી, મા-
 ભુમત્તને ચતા સૌ દરેકે સહ આવ્યા. એ પરુઓ
 કળિયાત, સળેખમ અને પાયેરીઆથી પીડાવા લાગ્યા
 ખેડૂતોએ ચો રડા તપાસ્યા, ફકરોને ઉકરડામાં ફેંકી
 કીધા અને ફરી પુગણી દો જનાવરોને કાચો ખોગક
 ખવડાવવાની શરૂઆત કરી.

આ પ્રાણીઓના ખોરાક રાધવાથી આટલી ભૂડી
 અસર થઈ, એમાં ખામ તો એ જોવાનું છે કે એ
 પ્રાણીઓનો તો ચોતાનો કુદરતી ખોરાક જ રધાયો
 હતો, જ્યાર માણસ તો જે ખોગક ચોતાને માટે
 નિર્માએલો થી તે—એટલે કે અનાજ, કકોળા, શાક-
 ભાજી, માંસ ને માઝની—નાખીને ખાપ છે! એટલે
 એથી પણ ખગળ પામ્યાગો ખોગવે છે.

કાચા જટાટા ખાવાનું કાછીને મન નથી થતું,
 અને કંઈ દાવા જોમને કાછતર મોગા પાણી નથી
 છટતું જે વસ્તુએ તરક આપણને નૈમર્ગિક રીતે જ
 આપણું નથી, એ વસ્તુએ તરક મોદ ઉપર કરવા
 માટે આપણે આપણી દિન્દોરોને અનેક રીતે હેનડીએ
 છીએ કુદરતે આપેલા જન્મ ચોરીદોગે નાક, આખ
 અને જીભને દગવા માટે એમ, મેગવળી અને મમા-
 વાગોની વિપુરિતો ઉપયોગ સહ રતો છે.

ને આ ખોગકોને આ રીતે તૈયાર કરવામાં ના આવે
 તો આપણે આપેલાખ અનેક મોગરોને ત્યાજ કરીએ
 ને આદારશાખોનો વિવિધ ધણો સદગા સહ જાય
 જ્યાં પ્રાણીઓમાં માણસ એ જ એક એનું

માંડ્યુ. હિંદુસ્તાનથી દર મહિને પટિયારનાં અને સસ્તા સાદિતવાના થોકડાંબંધ પુસ્તકો આવતા અને નાતાલ-ટ્રાન્સવાલના ગુજરાતીઓને ફ્રેન્ગિડસથી પાસેથી ચતાં. 'સાચું સ્વર્ગ', 'સ્વર્ગના ખજાનો', 'સ્વર્ગની સીડી' વગેરેની રસભરી ગદ્યો કોઈકોઈ વાર મોટેસંજો પાસેથી કાઢી પડતી. પણ સ્વર્ગની ભેમ મને એ પણ ચૂક આં ચોતાથી જ્યાં પહોંચાય એવું લાગતું.

પિતાશ્રીએ શ્રી પટિયારનું 'જાળકોનો અનંદ' અને 'સદ્ગુણી જાળકો'નું પુસ્તક મારા હાથમાં મૂક્યું. પહેલું મને લુપ્ત અને મદમાભેનડે વંચાય એવું લાગ્યું. બીજામાં મોટે ભાગે અંગ્રેજ જાળકોનાં પરાક્રમે વાચી મન પર ભારે અસર ન થઈ. સ્વર્ગનું સાદિત્ય તો ન ગમ્યું પણ 'સિશુસદ્ગોષ્ઠમાળા'ના ચાર ભાગ મારા મંગાથી બન્યા. એ પુસ્તકનું નામ કેમ કે કરી સમન્તતું નહોતું, પણ ઝીણા દાઢપમા છપાયા છતાં તેમાંની શૈરાણિક આખ્યાયિકાઓ વાચતાં મને થાક ન લાગતો. અમારી ગુણગણાટી પાસે પકાનના ઝાડ નીચે બેસી જ્યોરના ત્રણેક કલાક હું 'સિશુસદ્ગોષ્ઠમાળા'નું પાઠવણું કરતો. પાછળથી 'વનરાજ આવી' અને 'સપ્ત સ્વર્ગ'ની વાર્તાઓ બહુ એકાદ-પછે વાચતો. તેઓના જંગલમાં બૂલા પડવાના વર્ણનોથી હું તીવ્ર સમવેદના અનુભવતો અને ફ્રેન્ગિડસના એકાદીયણામાં ચોતાને તેમના જેટલો જ અસહ્ય એકલા અને સંકટગ્રસ્ત માનતો.

ગુજરાતી વાચન ઉપરાંત પિતાશ્રીએ દિદી માસિક 'સરસ્વતી'ની ફાઇલો ઉપલાવવાની મોકલણ પણ કરી આપેલી. તેમાંનું દિદી મને ભાગ્યે જ સમન્તતું. છતાં ક્યાંક ચાર્લો જેવું મળે તો વાચતો અને ચિત્રો જોતો. રાત્ર સૂતા પહેલાં ચિત્રોથી થોડાં દંડબા અને શ્રુતલેખન કરાવતા. શ્રુતલેખનમાં પાર ચિત્રોની ભૂલો પડતી અને સાંજે દાખલામાં પણ ભૂલો કરતો. એએક વાર તો આ બૂલોને કારણે ઉપરાઉપર દસબાર તમાચા પિતાશ્રીના હાથે ખાવા પડ્યાં. પણ આથી માંડે શ્રુતલેખન કે ગણિત સંબંધે નહિ, બીજાં સાદિત્ય વાચવાનો રોજી વધી ગયો.

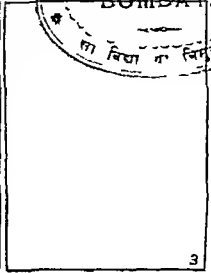
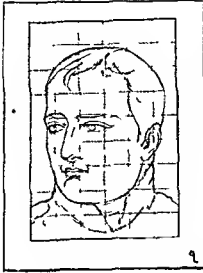
આટલું છતાં માંડે એ પરસ-સવા વરસ જલુ કંટાળાજેલું તરીકું. પંદરેક મહિનાનો એ ગાળો અત્યારે પણ મારા મગજમાં દોડી દાપકા જેટલાં લાગેાં બાંસી

રહ્યા છે. કોઈ કાનૂર કે નવજકયાના નાચકની વાર્તા બેઠવા હું આ નથી લખતો, પણ દસેક વર્ષના જાળકોને સોજની-સંગાથે વિનવો કરી ચૂકવામાં તેની અવશ્ય કટલી અંધી થાય છે એનો ખ્યાલ આવવા લાગ્યું હું. મને લાણવાનાં અને શીખવાનાં સાધનોની હોળ દત્તી એમ કહેવાય, પણ ટ્રાંસ્ટ્રાંપફાર્મ જવાની બંધીએ માંડે આખું જીવન ખાડેખાડે કરી નાખ્યું હતું. માંડે દુઃખ હું કોઈને કહી ન શકતો; મનમાં જ શમાવવું પડતું એથી વધુ ત્રાસ થતો. જ્યોરના વખતમાં વાંચતા વાચતાં ચોપડી પડતી એકો મૂંઝું રદત કરો લેતો એવામાં કોઈ પૂંખી માથા પરની ઝાડની છાયામાં કદબેસી કરતું ને મને શદત આપતું પૂંખીનાં ગીત સાંભળી મનકંથેલ એસરી જતો અને મનમાં ને મનમાં જળડતો, 'હિ ભગવાન! બીજો જન્મ મને હોકરનો નહિ પણ પછીનો આપજો.' થોડા દિવસ પછી કોઈ બીજું પછી ગમી જતું તો વળી ભગવાનને મંગાવી. 'થોડા જેવું નહિ, આના જેવું પૂંખી મને બનાવજો' એમ વિનવતો બો ફરી પાછો વિમાસજમાં પડી જતો કે અત્યારે ને અત્યારે મને પાંખ મળે તો કેવંસાંઈ? બીજોને સીધો ટ્રાંસ્ટ્રાંપફાર્મ આલેશે તો અને અનેક છોકરાઓ વચ્ચે આપુછ પાસે રહું. પરંતુ છેવટે આનો કદવનાઓથી વધુ દુઃખ જ મારા ભાગમાં રહેતું.

આવી રીતે મારો વખત પસાર થતો હતો ત્યાં ટ્રાંસ્ટ્રાંપફાર્મથી મણિલાસ કાકા આવ્યા. ચારેક દિવસ રહ્યા ને પાછા ગયા તેઓ ફ્રેન્ગિડસ રહ્યા તેટલો વખત એક દાણ પણ મેં એમનો પાછો ન હોડયો. એમની સાથે ને સાથે ફર્યા કર્યું. બહુ આશા રાખી કે એમની સાથે મારે જવાનું થશે જ, પણ ન જઈ શકાયું. હું સમજ્યો કે મને ફાર્મ મોકલવાના વાપરમાં નિર્ણય છે. મારે ફ્રેન્ગિડસમાં જ ગોખાઈ રહેવાનું છે.

આ પછી માંડે મન સાવ કરમાઈ ગયું. મારી અકળામણ સુરખીએને પણ અસહ્ય લાગી. તેમજે મને ધરના વર્તુળથી બહાર કાઢવાની મોકલણ કરી. મિ. વેરટને ત્યાં મને મોકલવા માડ્યો, અને એમાંથી ફ્રેન્ગિડસમાં ફરી એક નિશાળ શરૂ થયું. અગાઉની ફ્રેન્ગિડસમાં અને આ વેરટની નિશાળમાં મણે ફેરહતો. એની અંગેજી દબની તાલીમથી વાન હવે પછી.

મણુદાસ હગનલાલ ગાંધી

ચારસ ખાના પ્રમાણે તૈયાર થએલા પિત્તને ચારા કાચાના પર ઉતારવાની પદ્ધતિ નં ૧ પ્રથમ પ્રત નં ૨ હાથકામની નં ૩ દોરો કામની.

ચિત્રકળામાં સ્વશિક્ષણ

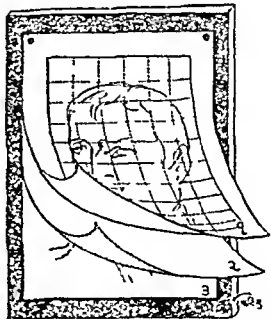
ગયા દ્વપતામા દરોડોની પદ્ધતિ પ્રમાણે ખાના કરીને ચિત્ર કરવાની તમને સમજ પડી ગઈ હોય એ મુજબ તમારા ખનાઓમાં તમે ચિત્ર ઉતારી દોષ અને તેની ચોખ્ખી લીપીઓ ખીન કામગીર પર જેવ જેવી તૈયાર થઈ દોષ તો દબે નીચે બનાવેલી વિધિ પ્રમાણે જ આગળ ચાલો.

જે કામગીર ઉપર તમે ચોરસ ખાના આકારને ચિત્ર દોર્યું હોય તેને આપણે પ્રથમ પ્રત તરીકે કોળખીશું આ પ્રત માટે બહુ જાણ મગજની જરૂર નથી જરા પતજો કામગીર દોષ તો જે ચાલે તે ઉપરજુ બધું કામ માત્ર પેનિસિલથી જ કરવું.

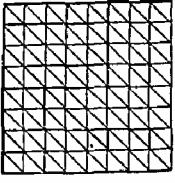
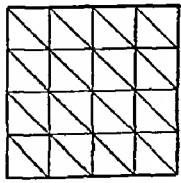
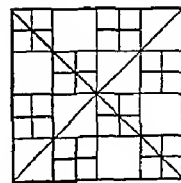
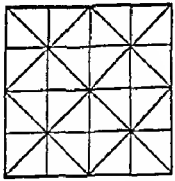
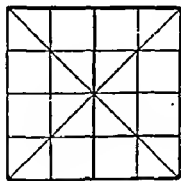
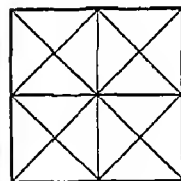
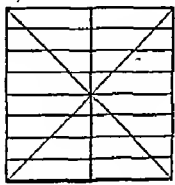
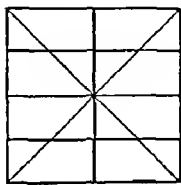
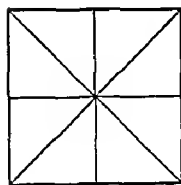
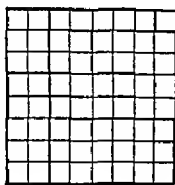
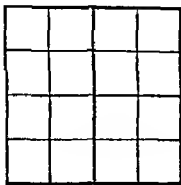
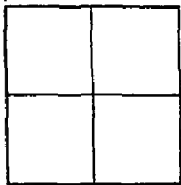
તમને લાગે કે એ પદ્ધતિ પ્રત પરજુ ચિત્રકામ બદોળર થયું છે તો તેને ચોખ્ખા કામગીર પર ઉતારવાની તૈયારી રો આ માટે તમારે એક 'ટ્રાન્સફર શીટ' (બાષ ઉતારનાર કામગીર) તે ચાર કરવો. બીજો એક પાતળા કામગીર એક બાજુ મળી કે બાજુની વધી પેનિસિલ પ્રસીને આખી સપાટી બરી નેટો. ત્રીજી પેનિસિલ વધુ પસંદ કરવા જે ગઈ આગતેમ ચારે બાજુ બસીને અકસરખી રીતે કોલ બની ના જોમ કરવું. કપડા ધોવામાં વપરાતી ગળા પખુ યોડી બનરાગીને દાઢયાં કે કપડાથી ફેલાવી યોડી સકાય કાળી પેનિસિલનો બૂકો જે ચાલે એના પર બારથી પેનિસિલ ફેરવના નાચે રેખા પડી રાકે તેજુ ગમે તે સાધન ચાલે માત્ર રાઈપરાઈટરના કાર્બન જેવર અથવા દૂકનો. મો બીજી ની નાસ માટે વારતા કાર્બન જેવર ન જ લેતા રમકે તેની ચિકાસ ઠીચે લખતા તે કો પખુ રીતે નીકળવી મુશ્કેલ થયે.

દબે મધ જાના ગિતમાં બનાવે પ્રમાણે નમસ્તી પાસે ૩ બલના કામગીર થયા નં ૧ તમારી પ્રથમ ચિત્રપત્ર નં ૨ તે તમારો હાથકામગીર (ટ્રાન્સફર પેપર) નં ૩ તે તમારો ચોખ્ખા પ્રતનો કામગીર, કે જેની ઉપર તમારે નં ૧ નુ ચિત્ર ઉતારવું છે.

દબે એ ત્રણે કામગીરને સાથે રાખવા આ પ્રમાણે કામ કરો. ડાહ્યાના પાટિયા ઉપર કામગીર નં ૩ નો ચોખ્ખો કામગીર રાખો તે ઉપર નં ૨ જાણ હાથકામગીર રાખી બસીની બાજુ આને તેમ તેને લાંબો નાખો, અને ઉપરે બીજી ઉપર, તમારી પ્રથમ પ્રત, ચિત્ર ઉપર રાખીને મૂકો. ત્રણે કામગીરને દબે મધાળેથી એક સાથે સરખા રાખી બે ડાહ્યા પિન કે ખીનીઓથી પગિયા ઉપર જ બંધી લો. બદોળર સીધા રહે અને ઉપરથી બસેચરે નાંદ તેની ખાત્રી કરીને જુઓ નીચનુ ચિત્ર.

દબે તમે ૧ નમસ્તી કાંજુ આવીવાની પેનિસિલ લઈ ચિત્ર

આનાં અંકવાનો જેને કલો મહાવરો ન હોય તેમને માટે શ્રેણીક અંકો ઉપર આપી છે. દરેકમાં શ્રેણીઓ અને અંકોની ચોક્કસ સંખ્યાઓ આપવી

કુતારવાનું કામ શરૂ કરો એ વખતે ચોરસ ખાનાનો ઝીલ, વ
ચિત્રાર કરવાનો નથી માત્ર ચિત્રની જ દેખાતો ઉપર ધીરજ
થી એકધારી રેન્સિય ચલાવો ચાલતા કામે તમે ન ૧ આ ૨
વાળા કાગળ જુલ્યોને નાચે કેવુ છવાય છે તે તમે તપાસી શકો છો

આ કામ તમે ચીતરક પૂર્વક અને ચોક્કસતાથી કર્યું હશે તો
નાચેના કોરા કાગળ ઉપર એક સ્વચ્છ સાફ જાખી દેખાડતી મા
ચિત્ર પછે ભરો ચાલતી કે કાળે ભેગે ઠાપકાચળ, તે પ્રમાણે
એ ચિત્રની રખા હશે હવે જરૂર વચરનો ભાગ તેમાથી રણર
વડે તમે ધનની રખા રામ્યો કાઢવણ બતળી ભૂવચૂક પેન્સિલથી
કે પી ગથી મુધારવાની તમને વડ રહેવા ન જ

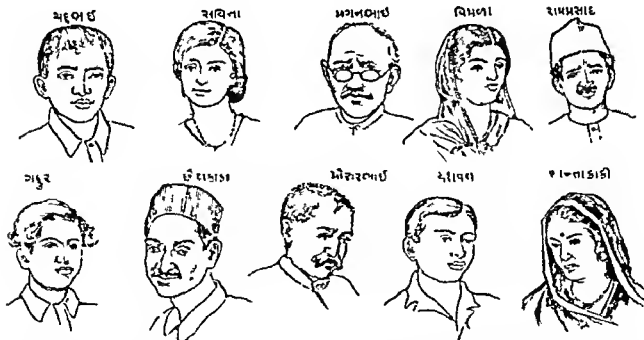
આ રીતે નકલ કુતારવાથી તમારા ચિત્રના ખાસ કામગને
નકાગા નીકા કે ઠાપથી તમે બચાવી શકો છો બીજો લાભ
જો છે કે કદાચ તમારું ચિત્ર બગડે તો તેની મૂળ આકૃતિ
તમારી પાસે પથમ પ્રત ઉપર તેવા જ હશે, અટકે ન તી
પ્રત કરના આપસ કે વાર થયા ની નદિ વળી તેવાર ચિત્ર
કાઢને મોકલો કે આપી લો તો જુ તે અસલ પ્રત તમને

બીજાર કાગળી યદ્ય પડવાની આમ, પ્રથમ પ્રતની રીત
રાખવાના લાભ ધળા છે અને તે વિના કોઈ રૂઝ બાગરે
જ કરા ધરે એમા વધુ નખર બધ છે એમ ધનુને લાગે,
પણ ખરી રીતે સરવાળે તેમા બચાવ છે અને કામ સાફ
થાય છે કામ સાફ હોવાનો આગ્રહ કોણ નદિ રાખે ?

એમને કહી ખ ના આકવાનો મદાવરો ન હોય તેમના
મટે આ પછી આખા પાના પર ફેટલીક ગતો આપી છે તે
કરવાથી ઠીક તાલીમ મળશે એવડા જ અથવા એવા ઘોડા
મોગ ખાના કરી લેવા ફેટકા લીટીઓ અને અતરની ચોક્કસાઈ
ખૂબ નીચટથી પાળવી

પેન્સિલકામ રૂપર શાહીની પાછી લીગીઓ અને ધાપ કરવા
‘આ હ’ નખર ની રાખે સસ્તી અને સરળ યદ્ય પડશે, તમારી
ટાક હમીશા સાફ રાખીને તે પર મ્યુરો પડવા કે તેને હરડાવા
દેશે નદિ કામ કરતી વેળા જરા મિનાગવાણુ કપડ પાસે
રાખજો અન જરૂર પડયે લૂછતા રહેજો યશીવાર ચિત્ર પર લેતા
પહેલા અકાદ નકામા કાગળ પર તેને ચલાવી લેજો, ૨ મ રા.

તમારી ચાલશક્તિની કસોટી

બડે તમે ડિટેઈલિંગ ન બનો પણ એક વખત પરિચયમા આવે રી બ્લિન્ને મમે ત્યારે ને મમે ત્યાં તમે તુરંત પિત્રની યો એટલી
અવગત તો જરૂરની છે જ એનો પ્રાથમિક પાક અર્ધી આપી છે આ ચિત્રમા બેઠેલા મગનભાઈ અને તેમના સ્ત્રી તથા
અ રે શીપ દોશીઓના ચહેરા તમે વાર ગખી લો અને પડી ૫ ૩૬૧ જરૂર તેમના ઘોડાક વધુ મળ્યાંથીએના પેશામાથી એ બધાને
આજખી યો એને એને એ બધાના બ્લોગે જેનુ નામ એ ચિત્ર નીચેના ક્રમમા લખના બ્લોગે અને પડી આ ચિત્ર જોડે એ
મેગની ખાતી કરો કે તમે કેમલા સાચા છે તમારી ચાલશક્તિ ની પણ એ કસોટી થશે.

ગયા આસનાં હોલમાં શ્રી મુન્દરખા પ્રમુખાચાર્ય નીચે મુસ્લીમ
ગુજરાતી કવિઓનો સુશાધરો ભરાયો હતો. મુસ્લીમ કવિસંમેલનોમાં
કવિનાયકનનો રસાવાદ જોનાયકો જુલુ રસપૂર્વક કરે છે અને એ
સંમેલનો અત્યંત જીવન બને છે. એનું કારણ એ છે કે એ કવિઓ
જનરની શૈલીની, સગવડ અને ચોટદાર હોય છે ગુજરાતી મુસ્લીમ
કવિઓમાં શ્રી 'શયદા'નું વિશિષ્ટ સ્થાન છે, એમને લાવપૂર્વક 'કુમાર'
મોટે મોકલેલું કાવ્ય અદ નીચે અમે પ્રકટ કરાવે છીએ તે એ
શૈલીનો પરિચય આપી રહેશે

આંસુનો વેપાર

• ગરબ •

નવો કામ કરવાને વેપાર, લેશો ?
હું વેચુ છું હો આંસુની ધાર. લેશો ?
ઝવેરી જુઓ એને ઝીણી તમરથી
અમૂલ્ય છે આ મોતી બે ચાર, લેશો ?

નદિ થાય એની કદી જોવા જાખી,
અચળ એનો જુદો છે સ્વકાર, લેશો ?
અનેરી સમક, એનું પાણી અનેક,
અનેરો ચરો એથી શૃંગાર, લેશો ?

જુઓ પાણી જોઈ ચયુ પાણી પાણી,
અરે તેજનો આ છે અંગાર, લેશો ?
ભરી એ મદી છે દુઃખી દિલની આસા
નિરાધારના કોષ આધાર, લેશો ?

દારો રીજાનાની છે કાચ એમા,
ઘટેલા હૃદયના છે આ તાર, લેશો ?
નિરાશ ને આશાની એમા છે ખાણ,
નવી લાવનાનો છે ભંડાર, લેશો ?

નથી લાગ્યો હું કાઈ આસુ તકામાં,
'છે એમાં' જીવનનો જીવનસાર, લેશો ?
કદી આપશે આપને દુઃખ જીની,
છુપાયો છે જળમાંથી અંગાર, લેશો ?

જુઓ આંખો બહાંડ એમાં તરે છે,
કહેા કોષ એને કળાકાર, લેશો ?
તમે જો કહેા છો તો હો બેદ જાણ,
નિરાકારનો 'એ' છે આકાર, લેશો ?

નથી માગતો એનું હું મૂલ્ય જાણું
વિસાસ બદલ એને દાનાર, લેશો ?
હું 'શયદા' લખ આંસુ ભાંપાંત્યાં કરું છું,
નથી કોષ એનો ખરીદાર, લેશો ?

'શયદા'

તાંડવ

અત્યંત જીવ સાથે તારા હૈનું આ જીવનકાવ્ય છે. અને એને હવિષ
એનો છન્દ મળી ગયો છે,

• મૂલ્યા •

મુલુની શુદ્ધતા આજ ઘેરે ધરા
નીર આજે થતાં ફીણપ્રાણી !
અંતઃપ્રવર્ગને પૃથ્વીના પાળનાં
આવતાં આભથી અગ્નિપ્રાણી !

ધૂમ્કટી જોડતા; મુક્ત કરતા જટા,
વાદજાંથી ભધું આભ હાથ;
ફીણના શિર પરે એક પદ આંખોથી
શુદ્ધતા અપર પદથી દણાય.

મેઘ-મદદેવ તાંડવ કરે આભમાં
ગર્જને ગર્જને કમર ખાજે;
ધૂમતા વીજના સૌ મણિ સમકતા
અંગના સર્પને શિષે રાજે.

દીનતા-અંધો તાંડવે ઘટતાં,
ચાપ પૃથ્વી તણે મુક્ત પ્રાણ;
સતરંગી તહીં આભમા આપતી
જીવનની એ મદા જ્યકમાન.

મહાદેવ પારેખ

યાનિકને

• કવિનિઃસંગ્રહ •

ભરી છે જૂત અનુભવોને
ધૂમી નવા એમથી વર્તમાને
ને માંડી દષ્ટિ ગૂંદ આ ભવિષ્યે

વૌધી દિગ્ગજ બને દર દર ત્યાં પંથી આજે ધપે જ.

'અતારી'

રડતાં ખં. ડિ. ચે. ર. . .

આ જે તો એનું નામોનિશાર મળી ગયું છે. માન નાના ગામડા જે ૧૧ દર્ગી અને કપિયા તેની જેની તેની યાદગીરી ટકારી રહ્યા છે. પણ સીન્હલાગ્રંથાપિત એ વિશ્વવનાગર, દમ્બજામા એક વખત નાગકાન્થમા સર્વોત્કૃષ્ટ રથાન યોગવતુ દત્તુ ચિધર્થા તે ગીતોન સુધી અને અન્ન સમુદ્રથી તે બચાવના હિ. સાગ- સુધી વિસ્તરેલુ, ઔદિપ્ત્યા કરતાં જે મોટુ એ દિદુ સામાન્ય પદ્મની મોગમી મરીયા દુનિતાભગમા મોથી નમ્રદ ગણાતુ દત્તુ ઇન્ન જાનનાદ, દિરિરતા, અને નૈમુરના પુત્ર સુનનાન માદરએ દેદ દેગનથી એનથી તરિકે મોકલેના અબદુ-ઝાક જેના મુસ્લીમ તવારીખનવેએએ જ નાદિ, પણ ડોમિ જોઝ પાએજ, નીજ તથા નિકાતા કાગી જેના દિન્ની ઇતિહાસકારોએ પણ એની મમ્મદ જે પ્રતાપના ભારેભાગ વખાણ કર્યા છે. ક્ષત એ જ એક દિદુ સામાન્ય જે ગધ્ય પુગી શરઆનથી દિદુ ત્રાનિયા વચાપેના પચ્ચ-ના દેવ આ પ્રાયથી રિમુલત રહી ચેલા દી દસ્તરી ટકારી રાખી હોન તે આ દી ચતુઃ પમે ૧૧ ને અતુન સમૃદ્ધિ જોના, દિદુ ૧૧ કાળ મુગલાહ જગાઇ હોન કે કેમ આ એક નવાવ ગદેન .

હિંદુ પન ત્યારે દિદુન માનમોગતન દારી જેવી હોઇ છન્નામની રેલ સારા જે દેગ ૫૦ ફરી વગા દત્તા. દમ્બજામા એને ફરી વળતી અટકારના થોડે કાગ તો રિધે તે સામે ટક્કર ઝીરી, પણ પછી તે જે કમતામાન નીવ-એ ને એના જ જોમથી એ રત દમ્બજા ૫૦ પણ ફરી વળતા માડી ખૂદી અના ભદાન જગરા ચરક માથે લીનયો દેતિગિના ગગ એદદેને દગરી ૫૦ ગાનુ મોનુ ૭ ગાન જગાદિ- અને ધીજી ગેશુમાર જૂટ વપ તે પાછો તો ફરે પન પોતાની વાવનુ નજરમા એ ૧૮ મમાવતો ગરા અને પછી કાકાનુ ખૂન કરી એ ગાનિએ બેરો કે તનન મુજ ગતને તાગજ કરનાર એના નામગીન એ ૧૧પનિ મલિક કાટુરને ફરી એએ દમ્બજામા મોકલે. જૂ-કાટ ને આગ દેવાવતો દેગિરિ ને વગગના દિદુ નાજ્યા નાખ્દ કરી, હોવમગને પગન કરી એ મલિક કાટુર દેદ મોએજ પહોચ્યો ને તાના મદિરોનો ખમ કરી મરિજદા ચણારી, માલિકના નામે સનાજ વામિક કર્યો

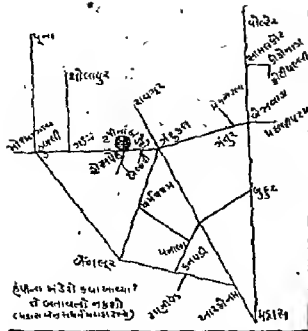
ખિલતરસ ખૂનની ૫૦ પરાગા જ આયચ્યાને નવ સખવમે દિદ્વીની માડી દાય કરી ત્યાર દમ્બજાના મનપ્રાય ગત્યોએ ફરી પગખર યના પ્રયામ કરી જોગો, પણ મદમદ તપવખે તે હોમતો જગા દી દીધા વર ગગ તાએ કરી, ફરી તેજે હોવમગને પગરત કર્યું ને પાડચ સુધી પહોચી, મદુગાવા મુમલમાન મના રચા દી

આમ કરવામા દી આખી દમ્બજાના એએએક પ્રત

ને તેની ગીમાઓ ૧૦ ફરી વગા માડી ત્યારે દમ્બજા ના એક ધાન દીન નાજઅ તેન નિકરન આપાતો પેતરે રચના માડ્યે જે નાન ને હાવનગના દીર બધામા મનિક કાટુરે દજોતડ માયના હાન્નમુદ પન

દેવનાજી ખિલપન નમ ફેટ કાગી નામિદની મુનિ મુખીઆની કુદ દી - કોન ચદમા દી દુર્ગા કરી છે તે નન ખિ જામા દી કાન્નીઈની મુતને તદન કલપન કરી દી ૧

અગાઉ કરી ત્યારથી જ હસ્તામની ચડતી કળા પામી જઈ, અગમચોટી વાપરી એણે મદમદ તથાજ સાથે સંપિ કરીને એનું સાર્વભોમત્વ સ્વીકારી લીધું. એ ધોગણુ તેા ને કે ઘણું નાત્ર ગણાય, પણ એનો અ-સ્વીકાર નાશતે જ નોતરે એમ દતું.

પછી મદમદ દિલ્હીના તમ ઉપર બેઠેા એટલે દખ્ખણમાં તેના મૂકેલા સુખામિએ સ્વતંત્ર થવાની ધેરવી કવ્વા માડી. સિંધ, ગુજરાત ને બંગાળમાં પણ બળવા બગ્યા ને એના રામનમાં પરાસાએલો. મદમદ દખ્ખણ આવી રાકે એમ ન રહેતાં દખ્ખણના સુખાએને સ્વાતંત્ર્ય મેળવવામાં વધુ સજવડ મળી. સૌ પહેલાં મહુરના સુખા જલાહુદીને અસરસાહે ઈ. ૧૩૩૫માં બંડ પુકાવું.

આપાર સુધી નનમરતક રહેલા ગીરગણાણે પણ પ્રમાણ્યું કે નાગોતિશાન મટતુ અટકાવવાની એ જ સોતિરી તક હતી. આ બળેાનેલા લાવા લઈ તુરત એણે સરદહી નાકેબધીની શરૂઆત કરી. તુમગાદના કિનારા પરના હંમી ને કંપિલાના કિશ્તોને જીલ્લોદાર કરાવેા અને એથા ચેગજનુત ને વિશાળ એક કિલ્લો જાગી રીતે તેણે ચણ્યા માચેા. શૂગેરી ગંડના ત્યારના શકરાચાર્ય મધવ અથવા વિઠ્ઠલપત્રગમીના આદીર્વાદ સાથે જેનું આતમહર્ન થયું એવેા એ કિલ્લો તે વિજય-નગર, જેનું સામ્રાજ્ય મંધપેમાં જન્મી, સંપર્ધમાં અવિચ્છાયું.

એ કિશ્ત સાથે જ વિજયનગરના મદારાત્મનો ઉગમ થયો ગણી શકાય. જાની રીતે જાંખો હોવાથી એ કિશ્તની ચોક્કસ સાહ નથી ગળતી, પણ ઈ. ૧૩૨૮થી તે વીરગણાળ મરણ પામ્યો એ માત્ર ૧૩૪૨ સુધીના માળામાં એ બધાએલો હોષ, અત્યારે સર્વોત્તમે ૧૩૩૬ની સાત ને મારે સ્વીકારાઈ છે. ને એ ગણ્યોએ મઘ સાલમાં, એની સ્થાપનાને છ સો વર્ષ પૂરાં થતાં દિન્ટે તેની વૃદ્ધવત્સરી જીવ્ની એનું તર્પણ કર્યું છે. મુસલમાનોના આગમન પહેલાં દખ્ખણમાં અ-લુઓનું રાજ્ય હતું. તેઓ પોતાના સિક્કા પર વસદની યાપ મારતા, જે પાછળથી કલ્યાણીના આણુઓએ પણ અપનાવી હતી. પાછળથી એ સામ્રાજ્યના ટુકડા પડી ગયા—સેક્રણ, હોયસગ અને કાકતીય. તેમાંના હોયનગની ગાની પર વીરગણાળ થયો.

મહુરાનું બંડ જાહેર થતા જ આ ગીરગણાણે વિજયનગરની દરતી જાહેર કરી દીધી ને પોતાના પુત્ર વીંગવિજય વિરુપાક્ષને માટી સોંપીને મહુગન જાહેર થએલા સુતપાન મામે ગડી ગયો. પરંતુ ત્રિચિનોપલ્લી પાસેના કાનાનુરના યુદ્ધમાં તે સુતપાનના હાથે કેદ પકડાયો ને થાનકા રીતે મેાનને શરણ થયો. મુસલમાન મત્તાના દખ્ખણમાંથી ઉચ્ચાદનની તેની મદત્વાકાંક્ષા આમ અધૂરી જ રહી ને તે છેવટ સુધી ન પૂરાઈ. આમ જનાં જ્યારે એની વૃદ્ધવત્સરી જીવ-વાછત્યારે તે ન્યાય છે કે નહિ તે આપણે જોઈએ.

વીરગણાળના મૃત્યુ પછી આવેથી કાવાહવાઓરીને લીધે વિજયનગરને વર્ષો સુધીને હતિદામ અંધારમાં જ રહ્યો છે. પછી તેમુરની અતારીએ દિલ્હીની સત્તા બળ-બળાવી મૂકી ને ગુજર્જર્મા આલ્ખણી રાજ્યની સ્થાપના ચર્મત્યારે એની સત્તા સંગમયાદવા પુત્ર દરિદર, જુદ્ધ, કેપ વગેરે પાંચ બાહુઓના વર્ચસ્વ નીચે નતરે પડે છે.

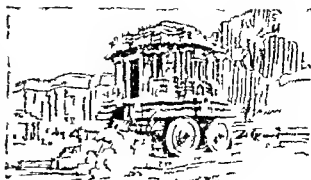
આતમણી સત્તા આ પાંચ બાહુઓના વખતમાં ચડતી કળાએ પહોંચી. મીનના શહેનશાદ તાહ ત્યુ સુધી એમણે એતવીઓ મોકલાવી રાજપ્રકરણો લોખ-વગ વધારી હતી. પણ દરિદરના મૃત્યુ બાદ જુદ્ધે મૂખોષ કરી, આલખી સત્તાની ચડતી કળાનું વર્-મળના શનકુમાર સાથે મળીને નિર્મલણ કરવા દિલ્હીના સુતપાન કિશોર તથાજબને મદદ આપવાનું કહેણ મોકલ્યું. પરિણામે રોષે અસાએલા મુદમ્મરાસાહે વિજયનગર

પર ચડાઇ કરી ને ગર્ભાણી નયા જાનીએ વગરના
જગ્યા મલિતની ઓઝો, પુરવો ને જામકોની મત્વ
ચલાવી. ફિરિસ્તાના વખત પ્રગાણે આ કલ્પ લિખ્યા
પાથ લાખ હી દત્તી ને આ કલ્પ ન્યાયે ચાનતી દત્તી
ત્યારે છવ જગ્યાવસ ઉદ દીના કિલ્લામા ભરાજોયો છુક,
મરિા ને નર્તિકાઓની મોજ માણી રહ્યો હતો. અસીમ
દેવત ખડણીમા આપી ગણે તો મુદમદશાદથી મરિ
કરી, પથ વરગળનું દિદુ રાજ્ય બ્રાહ્મણી સત્તામા
ઉગેગાઇ ગયુ મુદમદશાદ પડી મુનદિરે ચડાઇ કરી
દિદુ મરિા જાણી, દનુમાનની વિસ યા મુર્તિનો નાશ
કર્ષો ને સાદથી સિતેર દગર કેરીઓ (મોગ લાગે
ઓઝો) લઇ ન્યાયે તે પ છો કર્ષો ત્યારે પથ આ છુક
મોજેશ્વર નાગી ગએવા.

મુસામાનોની દગરોની સખ્યા સામે લાખો હી
સખ્યાન નેન્ય ખાકુ કરી જદાદુગીથી ખીડેદત કગના
વિજયનગરના આસા સમ્રાટો માટે ફિરિસ્તાએ આ
સખ્દો ઉચ્ચાર્યા છે (જને તે મુસલમાનોની ખુશામદ
નદિ પર તુ નકર સત્વ જ જાણીએ) કે, બ્રાહ્મણી રાજાઓ
માન પરાક્રમથી જ પોતાનું યથા જાતમા, પડી
સત્તા, સમૃદ્ધિ અને વિજ્ઞાનમા તો વિજયનગરના રાજા
તેમનાથી અનેકગણા ચડીઆના દત્તા.

છ ૧૭૭૮મા છુકનો પુનકપ દિદુ બીજો નામ
ધારણ કરી, 'ચાર વર્ણ અને આશ્રમના આધાર હી
પદ હી સાચે વિજયનગરના મિદાસને આરૂદ થયો
આ બીજો દિદુ વિજયનગરના દિદુ આમાન્યનો
પહેનો સમાટ ગણાય છે.

એકાદ સિકા સુધીએના વને પોતા હી દરતી ટકાવી
રાખી નદિ કે એ પ્રજાગ દત્તો તેથી, પથ બ્રાહ્મણી
ગરબોમા રૂદ થયોલી કાટકૂના મોવેલા લાખને વાંચે
પડીયા કુલિશ્વર જેવી કલિય (આમાગ) હી માગી
પચાસી પાડી કે તગ જ તેજો વિજયનગર તરફ મોન્યા
માકયા ને પોતાના પુત્ર પુરોષોત્તમ સાથે નિરૂપણ
મરાધથી તે આર્ટ સુધીના મદસ્તના બ્રાહ્મ રથગ
સગ કરી લીધા હેમ વિજયનગર સુધી તેસ આપી
પહોચતા હી મંગાના હાથી ચઇ ત્યા સુધીયે મસાટ
નિરૂપણની ગથ ન્યાયે નહીડી, ત્યારે તેના મોગા પુરે તેનું
ખૂન કર્યું ને માદી દાય કરી પથ મે દન કરી રહે
તે પહેસા ને તેના નાનામાન પાડયરાવે તેનું ખૂન કરી

નિશામ ગરબના અનેકુદીથી તે દોરણે સુધી મા
નવનોરમ મહામા વેરવિગેર હેલા ખડિરેસાનાના
ગેક થી વિદુવ મરિાને કાનરેનો ખાલખરથ

એ જ ખડિયેરમા અચનુતરાયનુ મરિર
નાખ્યુ મોજે મજગાદી માટે માડી રમાકગી ચાવી
એ રસાકગીમા છે રે નમિદ નામનો એક બીન
મજવની કાળો ને વિજયનગર હી માગી ઉગ બીન
રાજવસ હી રાજ્યાન ચર્ષ (ઈ ૧૨૬૦)

નમિદના બીન-મજવની હોસા માટે રેવને જાગ
ઉગ ચો પથ મોજે કપરે દાયે એ દમા હી દમિા ગમ
એટલા પૂતી જ એની નગીના ચાકી મમાનુદત
વિજિયાને વસ ચર્ષ મન લાખના હરક માથે મજ
મદેદમિ મોજે ચેરા રાદો ત્યારે અદિનગદ એ ઘેરો
છેડાવતા આવાના મંગાચાગ માવજાના જ એ 'મદા-
મડયેશ્વર મેરિ નિશ્વ નહાકગરી આનુ હાખીનગદ
નમિદગવ ઉદેતાનને મનુ નાગી જન છવ જગા
વત્રામા જ શુભીતનાની પગકાણે જમ્યાદ દત્તી'

ઈ ૧૫૦૬માએનું અવમાનયના એનો લાખકૂખે
ગથ સમાટ રે જાનો વિજયનગરના આખાદનિદાગમા
મજુનાયોજ્ય કાઇ નામ દોષનો એનું જોના સામાનમા
છગિયાન જ કાટકૂની નીચે લાખણી ગરબના પાથ

હિંદુધર્મની ઢાલ ધનવાનના ગૌરવાન્વિત આદર્શો એ જીભું થયેલું, પણ રાજલિખ્તાની મતલ દાવાદાવાજોરી કહી એની કદેશ ટટાર ન રાખી શકી, ને પરિણામે મુસ્લીમ આક્રમણના એક જ જળરા જુગાળથી એ મહાન હિંદુઆત્માન્ય નેસ્તનાબૂદ થઈ ગયું.

દુકડા પહોંચવાને એ પરિસ્થિતિને લાભ લઈ કિરોગાળ બડ શમાવી, એણે સીધા કલિંગ સામે મેરચા માંડ્યા. પર્વનો ગધો મુજક પાછો મેળાવી, કુખ્યા નદી સુધી રાત્રીની દલવધારી તેણે કલિંગ પામેશ્વર પોતાનું વચ્ચેવ માન્ય કરાવ્યું. મુમલમાનોથી લડી રાયપુર દોઆળ પણ ખાલસા કર્યું વિજયનગરનો એ પહેલાં જ સમ્રાટ હતો જેણે મુસલમાનોને શિકરત આપી હોય ને જેણે લશ્કરની વ્તતે મરદારી વીધી હોય. પાએજ પોતાની ફેરિતમા તેને માટે 'gallant and perfect in all things' શબ્દો વાપરે છે.

મહેસુરના ગંગરાત્નને દરાવી, તેણે શિવસમુદ્ર ને કોરોગપટમ નેપા કિલ્લા કાચ કર્યાં દત્તો ઓરિસા પર અડાલ કરી ત્યાંના રાજાની કાકાને તે કેદ પકડી લાવ્યો હતો અને ઉચ્છગિરિના મંદિરમાથી કુખ્યની મૂર્તિ ઉપાડી લાવી વિજયનગરમા તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી કોડાપહી ને રાજમહેદી પણ ત્યારે જીત્યા ત્યારે ઓરિસાના રાજાએ પોતાની કુવરી પરણાવી તેની જોડે સાધ કરી. આદિલશાહની તો એણે એવી ખુવારી કરી હતી કે તેના જીવતા સુધી તેણે વિજયનગર સામું ફરી કરી માથું હોંચકયું નહોતું. મુસલમાનોએ તોડી પાડેલાં અનેક મંદિરો એણે ફરી જીભા કર્યા પોર્ટુગીઝ છજનેર જોઆઓ દ લા પેન્ડીની મદદથી વિજયનગરના નિર્માણમાં તેણે ઘણી નવીનતાઓ દાખલ કરી. દક્ષિણ દિલ્હરતાનમા ડેન્ડેર નળરે પડતા જોટા જોપુરા પણ એના જ અંધાવેલાં છે. દખ્ખણમા દિલ્હરધર્મનો પુત્રલ્હાર તેને દાયે જ ચયો. વેદોના લાવોના મુજપાઠોને એણે પુસ્તકોમા ઉત્તરગ્યા. પોર્ટુગીઝ ગવર્નર જલજુકક સાથે સધિ કરી, આલ્ખણી રાજ્યોનો પોર્ટુગીઝો સાથેનો વેપાર તોડી પાડી, એણે વિજયનગરનો વેપાર ખૂજ વધાર્યો. એ વેપારે વિજયનગરની સમૃદ્ધિ પર કળાશ ચડાવ્યો અને તે 'પૂર્વની મદાગણી' તરીકે જગતખ્યાત થયું. વિદ્યાનો એ ખૂજ રમિયો હતો ને ઘણા કવિઓને એણે મેળ્યા દત્તો એની પોતાની સ્ત્રી પણ કવિ હતી. એમ તો વિજયનગરના ઇતિહાસમાં ઘણીયે રાણીઓ

વિદ્યાન અને કવિ ઘણાં ગણ છે અને એમાં લખેલાં સંસ્કૃત કાવ્યો દળુ દખ્ખણમાં પ્રચારમા છે. ચીના-ટોની અમ્મા, તિરુમલાદેવી અમ્મા, ગંગાદેવી અને રામલદ્રમ્માનાં નામો તેમાં મુખ્ય ગણી શકાય.

દેવરાયવા વખતમા વિજયનગરમાં વદાલો નાંગર-વાનાં જે ૯૦ વારાં દત્તાં તેની સંખ્યા કુખ્યદેવરાયવા વખતમા ૩૦૦ એ પહોંચી. વિજયનગરના વેપારીઓ ત્યારે એકલા દિદનાં જ બંધોથી નદિ, પણ કંતાન, સોફોત્રા, અરજનનાન ને મિસર સુધી વેપાર ખેડતા દત્તા ને વેપારમાં લક્ષ્મી વસે છે એ તથ્યનુસાર લક્ષ્મીની એ મદારાન્ય પર પૂરી મહેર જાગી હતી. એ વેપારને પ્રતાપે જ કુખ્યદેવરાય પોતાની માની સંવત્સરી પ્રસંગે એકેએક આલ્ખણને સોનાનો આબો બેટ આપી શક્યો હતો. એના વખતમાં બંદેરા માટેના ખાસ દારોજો નીમવામાં આવ્યો હતો કેટલાકનો મત એવો છે કે તેના અમલથી દસ વર્ષ પહેલાં આવીને પોર્ટુગીઝોને દિદનો કિનારો સરે કથોનહોતો તો એ નૌકાસેન્ય પણ જીભું ફરત.

પર્વેતુ મુમલમાનોને દરાવી જાલું ઉદત્ત વવા ઉપરાત એક બીજું પણ પાપ એણે પોર્ટુગીઝોનો વિશ્વાસ કરવામા કર્યું હતું. એણે જ તેમને ભાટકલમાં કિલ્લો બાંધવાની મંજૂરી આપી હતી અને પાંચ સો પોર્ટુગીઝોને પોતાના અંગરક્ષકો નીમ્યા દત્તા. આમ સત્તા પર આવેલા એ પોર્ટુગીઝોએ એ રાજ્યના જ દિલ્હરોને ઉખેડી નાખવાની પ્રગતિ આપી અને ભાટ-કલની રાણીએ પોર્ટુગીઝ શયેનશાદનું મ્હાણ રવાના ના પાડતાં બંદેરા-જોડી સોજાએ આખા શયેરોને જાગી નાખી દિલ્હરોની કલ અત્રાવી. મુસલમાનોથી દિલ્હરોને જાચવવા નીકળેલા કુખ્યદેવરાય પોર્ટુગીઝોની આ કિત્તાઓરી સામે તદ્દન લાચાર નીવડ્યો હતો.

છ.૧૨૨૫ લગભગ એ મોદો પડ્યો કે એવેજ એ કમનશીળ સમ્રાજ્યની જોદાગત પ્રપંચોરોએ પાછો દેખાવ દીધો. એના પુત્રને જરૂરી માની નાખવામાં આવ્યો. પ્રધાન સાણુવ તિમ્મ ઉપર આ જાળખનો એને શક ગયો એટલે પોર્ટુગીઝોની મદદથી તેને, તેના બાંધને

એ જીવ્યુ, પાડોશી રાજ્યોની ને પોતાની પ્રબળી નબળાઈ પર; એ નષ્ટ થયું પોતાનાં જ પાપોના ગંજ પર. નવ નવ ચોરસ માઈલનો પટ રોકી જીભેલાં એનાં ખંડિયેરો આ જ મુઘી ચે રહી રહ્યાં છે,—પોતાના સર્વતોમુખી વિધવસ પર નહિ: હિંદુ પતની લીપણ કારણિકા પર

અને પુત્રને પકડી મગાવી, તેમની આખો ફોડાવી નાખી પણ આથી તો અવ્યવસ્થા બિમરી વધી. સરદારોએ એક પછી એક બંડ ઉમાવવા શરૂ કર્યો ને એ શમાવવા અશક્ત એવા કુખ્યુરોતારે પોતે જગાવેલા સામ્રાજ્યની પીળાવટ જોતાજોતા જ દેહત્યાગ કર્યો એના પછી એના લાઇ અચ્યુતરાય મારીએ આવ્યો, પણ થોડા જ સમયમા એનું અવસાન થયું, એટલે કુમળા વયના એના પુત્રને મારીએથી ઉઠાડી મુકા રામગજ નામના સરદાર નામશિવરાય નામના એક રાજકુટુંબીને બીજા સરદારોની મદદથી મારીએ એસાડ્યો ને પોતે પ્રધાન બન્યો

આ રામગજને બ્રાહ્મણી ગરબોની કાટકૂટનો ખૂજ લાભ ઉઠાવવા માડ્યો પ્રસંગ જોઇએ એક વા બીજા રાજ્યની મદદે પહોંચી જતો ને સારો જેવો બદલો મેળવતો આને લઇને બ્રાહ્મણી ગરબોની સત્તા દિન પર દિન ઘટવા લાગી. પણ એ રિયત ઝાંઝો સમય ન ગઈ નામગાની ઉદ્ધતાઇએ બ્રાહ્મણી રાજ્યોને એ પરિસ્થિતિનું વહેલું લાન કગવી આપ્યું ને બ્રાહ્મણી સત્તાના એ પાંચે કુખ્યુરોએ એ એકત્ર થઇ વિજયનગર સામે મોઝ્યા માડ્યા. ૧૫૬૫ના જાન્યુઆરીની રડમી તારીએ વિજયપુર મદદદગા આવેલા તાલિકાટ મુકામે લાયકર યુદ્ધ થયું ને તેમા વિજયનગરનો પગલ્ય થયો. લાખો દિંદુઓની કલથી આખી તુંગભદ્રા યોદ્ધીથી રંગાઇ મઇ નાસતો ગમરાજ અદમદનગરના નિઝામ-શાહના હાથમા પકડાતા તેજે તેનો શિરચ્છેદ કરાવી નાખ્યો. વિજયી મુતલમાન લરકર યુદ્ધમિત્રી વિજય-નગર તરફ ઉપડયું છ મહિના સુધી એકપાડે એ શહેરને તેજે લૂંટથે રાખ્યું એ લૂંટ એટલી તો વિપુલ હતી કે એકેએક મૈનિક માલેતુતાર બની ગયો. કશ તેમના દાથેન ગંગા પામ્યું ખૂજ મજબૂત પત્યરથી બંધાયા સિવાયનાં બધાં મુકાનો, મદદો, મદિઓ વગેરેનો નાશ થયો ને શહેરીઓની લાયકર ખૂનરેંછ થઇ

છ મહિના પછી કંઇક મગ્ય થતા મુમલમાનોએ વિજયનગર છોડયું કે પેનકોડા નાગીજદને જીવ જાચાવ-નાર રામગજનો વચવો લાખીતર મગ્ય આગળ આવ્યો.

લાગતા જમાવી, સદાશિવરાયને પદબાદ કરી એણે માદી હાય કરી. એના અવસાન પછી એના પુત્ર શ્રીરંગ, મમ અને બંકટે ગરબના ત્રણ દુકડા પાડી નાખ્યા. એમાનો શ્રીરંગ અવસાન પામ્યો કે વડેયર નામના સરદારે બડ જગાવ્યું, બીજા લાઇ રામગજને મારી નાખ્યો ને શ્રીરંગપટમની આલુવાલુનો મુદક છતી લઇ પોતાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય જાણું કર્યું. આ વડેયર તે મહેસુર રાજ્યનો આદ્ય રચાયક

મદદોના બળવા અને ઉત્તરેથી મુસલમાનોની ચડાઇઓનો ત્રાસ સહેતા સહેતા જ ત્રીજા લાઇ બંકટે પણ ૧૬૧૪મા જીવન મગામ કર્યું ને એનું અવસાન થતાજ જગરાય નામના એક સરદારે આખા રાજકુટુંબની કલ્મ થવાની રાજમાદી હાય કરી ને રાજવંશમાના એક શ્રીરંગને 'શ્રીરંગ ત્રીજા ના નામે માદીએ એમાડી પોતે પ્રધાનપદ લીધું એ જ અરમામા મદુગ અને જિજ્ઞાસા સરદારોએ પણ પોતાને સ્વતંત્ર બહેર કર્યાં.

આ શ્રીરંગના વખતમા વિજયનગરની ખવાઇ ગમે-લી કોડ સાવ તૂટી મઇ વિજયપુર ને ગોવપકોડાએ એ આયમતુ સામ્રાજ્ય પોતપોતામા વહેંચી લેવાનું તદનામું કર્યું ને દક્ષા રાડ થયા શિખાઇનો જાપસાદછ વિજયપુરનો સેનાપતિ દત્તો પહેલી વખત ચડાઇ કરી, શ્રીરંગને પરાજ્ય આપી, મહેસુરની પૂર્વનો બધો મુલક તેજે ખાજસા કરી દીધો ને બીજી વખત આવી જિજ્ઞાસુધીનો બધો મુલક ખાજસા કર્યો. પગલિન શ્રીરંગ પહેલા તો મહેસુરના આશ્રયે રહેલા, પણ પછી તેનું યુ થયું એ અત્રાત જ છે. શિવાજીએ તેની ગમ્પીને નિર્બોદ માટે રૂખાલખ કરી આપેલો એ મળી આવ્યો છે. આ શ્રીરંગ વિજયનગરનો છેલ્લો સમ્રાટ.

હિંદુત્વના રક્ષણ માટે ઊગા મચેલા વિજયનગરના સામ્રાજ્યનો આ દ્રંક છતિદાસ દિંદુ ખર્મ માટે એજે કંઇ ઉચ્ચતર કાર્ય કર્યું હોય તો મદિરો ને ગોપુરો બંધાવવા કે વેદ ઉપરના લાખો પ્રમિદ કરવા. એ સિવાય દિંદુ ખર્મ એની માન્દત કશા સદારો મેળવે નથી. હિંદુઓના લુદ્ધ સામે દિંદુઓને એજે કશી

રાહત આપી નહોતી દિદુઓને પટાથનાગ કિરંગીઓ અને પચીસ દળર ઉપરાંત મુસલમાનોને તેણે લગવા માટે લાંચ આપીને પણ પોતાના લશ્કરમાં રાખ્યા હતા એ તેનું કયું દિદુલ્લ સૂચવે છે? અરે, એનો છેલ્લો રાગ તો રાજ્ય ટકાવવા માટે શાદજ્જાં સદાય ગાથે તો મુસલમાન બનવા પણ તૈયાર થયો હતો! અને એક રાગ તો આદિશરાદથી હાથે હાથે પોતાની કુંવરી તેને પરણાવી સંધિ કરી હતી!!

અને દિદુપણને જવા દમએ તો માત્ર પૈસાને ખાતર જ અંગ્રેજો ને પોર્ટુગીઝોને જમીન ને વેપારના કાયમી પટા લખી આપીને એ સામ્રાજ્યે દિદુસ્તાનનો ઓછો દ્રોહ કર્યો છે? હા, એણે એક વાતનો દ્રોહ નહોતો કર્યો ને તે શ્રાદ્ધોના વર્ચસ્વનો. એ વર્ચસ્વ વધારવા બ્રાહ્મણોએ ત્રણસો ધાર્મીઓને જનોઇ આપીને બ્રાહ્મણ બનાવી દીધા તેનો પણ એણે વિરોધ નહોતો કર્યો. બ્રાહ્મણોએ પણ દક્ષિણના સ્વાયં સામ્રાજ્યનો વિરોધ કેં કુધી કરેલો જણાયો નથી.

એની એક વાત સૌથી આગળ તરી આવે છે અને તે, જેની પ્રદેશી મુસાફરોએ પણ પાદચાર પોકારી છે એ સમૃદ્ધિની. પણ એ સમૃદ્ધિ કયા માર્ગે સંચિત થયેલી હતી? દૈવત પાસેથી રૂપિયે સાકા તેર જાના મહેસુલ વસુલ કરીને! ભરવાડ, ગોનાગ, સાધુ મંચ્વરસી, વેરાગી અને ગોસાહજો સુદ્ધ પાસેથી પણ કર ઉછરવોને કરથી પ્રત્યક્ષ રીતે મુક્ત હોય એવો એક માણસ એ સામ્રાજ્યમાં નહોતો. અને એટલે જ એના આખરી દેસલો થતા સુધીમાં પ્રગ્નએ એ સામ્રાજ્ય તરફ કદી ચાલ દેખાડેલો નથી. તાલિકોટના એક જ આધાતથી નહિતર સામ્રાજ્ય આખું લાંગી ભુજા યદ્દ બન્ય એ શક્ય છે? મરાઠાઓના સામ્રાજ્યને તો કેં ઓરંગઝેબના પખતથી સ્મૃતિશીલ બનાવવાના પ્રયત્નો થતા આવ્યા હતા; પાણીપતના મેદાનનો જે આધાત એમને માટે ધોર હતો; છતાં એ જંતરું, એનું કારણ, એની જમાવટ પાછળ પ્રગ્નની જે બીડી બિંમીશીલતા હતી એનો આ દિદુ સામ્રાજ્યમાં બીલકુંલ અભાવ હતો.

અને એનું લશ્કર જોઇએ તો સંખ્યામાં તો આજ પણ આપણને છછ કરો દે તેવું હતું. હાથી, ઘોડા, બળદ અને પાખુદળ એટલી ચતુરંગી તો એની સેના હતી. પણ એવા જગરા લશ્કરને નામે, કૃષ્ણદેવરાયે આદિશરાદને

હાર આપી એ સિવાય કયો મદત્તનો બનાવ ચડ્યો છે?

સંવત્સરી પ્રસંગે શ્રીરામની અયોધ્યા સાથે આ સામ્રાજ્યની સરખામણી કરવામાં આવી છે! ગાર ગાર દળર સ્ત્રોતોને રણવાસમાં પૂરનારા એના શાસકો કયા અર્થમાં રામ જેવા હતા એ તો એના તુલનાકારો બણે! ને ચંતઃપુરમાંની એ દરેક રાણી માટે પાછી હીંગ, મોતી ને સોનાનાં આભૂષણોથી મજ્જા દત્ત છેકરીઓ તહેનાતમાં રહેતી હતી! આવવા સમ્રાટોને, એમણે દિદુઓનાં મંદિરો ને ગોપુરો બંધાવ્યા અને વેદોના ભાષ્યોનો ઉદાર કર્યો એટલા જ ખાતર દિદુલ્લના તારણદાર બનાવવા આગણે નીકળ્યા છીએ!

એ પ્રવૃત્તિ માટે એમણે મોઝેલા આવકના પ્રવાહો તો ઉપર જણાવી દીધા છે એટલું જ બસ નહોતું. પ્રગ્નની સહીસલામતી માટે મોટીસનું ખર્ચ એ દરેક વેરવા પાસેથી મદિને જે દિવસની કમાણી જપ્ત કરીને કાઢતું હતું! અને જે વેરવા એ આપવાની ના પાડે તેને એક દળર દત્તકાની સગ્ન ફરમાવવામાં આવતી. આ પદ્ધતિ મૈથિસામ્રાજ્યમાં હતી ને કૌટિલ્યે તે સ્થપેલી. વિજયનગરે બધી જાણતો જેમ રાજનીતિનો આ પદ્ધતિનું મેં અનુકરણ કર્યું! પાછળથી મુગલ સમ્રાટોમાં શાદજ્જાંએ પણ પદ્ધતિ રચીકારી હતી. પણ એ જ કૌટિલ્યની નીલિને અનુસરી, દળરોની સંખ્યાની રાણીઓ એાછી પડતી હોય તેમ વિજયનગરનો સમ્રાટ તેનાણીસ વેરવાઓ પોતાની તહેનાતમાં દાખર રાખતો. એના મોટા ભાગના શાસકોની સક્રિયતા રણવાસ પૂરતી જ હતી. દુસ્મન આવશે તો ખંડણી આપી પાછો પાગો ફરડું એ એમનું માનસ!

વીરજ્ઞાનનો આદર્શ એ સામ્રાજ્ય પૂરો ન કરી શક્યું. એ સિવાય એના જીવનનો કશો અર્થ ન હતો, અને થયો નેહનો હતો એમ જ એનો ચંત થયો પણ આજરહસો વર્ષ પછી એ સામ્રાજ્યનાં, મોરનાં ચાંસુજેવાં રાહણું રડી આપણે કયો અર્થ સાધવા માગીએ છીએ?

આપણા લાગણીપ્રધાન દિદુ માનસને એ લુપ્તતામાં સામ્રાજ્યના અવશેષ રૂપે આજ ઉભેલાં હંપો ને કંપિલાનાં ખંડિયેરા કદાચ 'રડતાં ખંડિયેરા' નું સૂચક લાગે; પણ એમનું એ રડતું મતવિભવપ્રચુરિત શોકગીત છે કે તિર્નાથ ને પોકળ જીવનાત પરના મરસીયા રૂપે છે એ જાણવા એમનું અંતર કેણુ બેઠેલી શકે? 'અનિકેત'

ફોટોગ્રાફી

કેમેરા તપરનારાઓ ફિલ્મને એકમોજ કરતા અનુભવતા ટેલીફ આમાન્ય બુલો કરી જોરો કે એવી બુલોને લીધે આવતા પરિણામો હારથી થોને ક્યાં બુલ કરી કે તે સૌને અહેવાલથી સમજાવુ નથી એલે એ પ્રકારના હોયો તરફ ક્યાન ખેલો તેવી બુલો થતી આદ્યતનાની જરૂર છે. માટે આટલુ તે ધ્યાનમાં રાખો

(1) તમારો કેમેરા સરખો—સપાટ—Level થો સરખો લગભગ બરાબર બૉક્સ કેમેરા તેમજ ફોલિડિંગ રોલરફિલ્મ કેમેરાઓમા બુલ ફાઇન્ડર નાના હોય છે બૉક્સ કેમેરામા આડા થિયો માટે આડુ અને લોના માટે ઊભુ એમ બે બુલ ફાઇન્ડરની ગોઠવણ હોય છે, ત્યારે ફોલિડિંગ કેમેરામા આડુ થિયો લેવુ હોય ત્યારે બુલ ફાઇન્ડરને તેની મૂળ સ્થિતિમાંથી કાઢીને ફેરવવાની ગ્યવહ હોય છે

માટે નાના બુલ ફાઇન્ડરની મદદથી થિયો પાડતી લેન્ડાએ પાડવાનો વિધય તેમજ કેમેરા અને એક જ એનમા છે કે કેમ તે બેંચુ બોધકો કેમેરા ઢગતો હરી તેા થિય હળુ આરો, અથવા તેા સપાટ જમીન હોવાવવાળી હોય એવો બાસ થયો જુઓ આ સાથેનુ થિય ન (૨) તે હપગન કેમેરા બરાબર સરખો લઈ હોય અને જમણી કે ડાબી તરફ નમતો હરી તેા વિધયનો અમુક વાગ પલુ કપાઈ જવાતા ફોલિડિંગ રોલરફિલ્મ કેમેરાના ટ્રાન્સોલર કરતા પહેલા બુલ ફાઇન્ડરની સ્થિતિ બરાબર તપાસી ભોતી બુલ ફાઇન્ડર તેના મોજમ રથાનમાથી સહે/સાજ ફેરવુ હોય તેવી વિધિતિમા તેમા દેખાતા હય કાર આધાર રાખીને ડાબી પાડીતો તેા પલુ આડુ જ ખાગીરાણુ પરિણામ આવરો જુઓ આ સાથેનુ થિય ન (૩)

(૨) નજીકથી ડાબી લેતી વખતે પહેલુ ફેડમ મેગનિફાનુ વાદ રાખો બૉક્સ કેમેરા અને બીલ્ડિંગ ફેમ્સ હમરામા આહ ફૂળી બહાનના બાસ વિરથો ફોક્સમા જ હોય છે અને તેથી ફેરના સિધેયોની છત્રી પાડતા બાધી જ ઝીલવટ આવે છે પરંતુ નજીકના વિષયની છત્રી પાડતી તેમા ફોક્સ નજીક વધાનું રહે છે તેમા ફોક્સિંગ મરનાની ગોઠવણ ના હોય તેવા કેમેરામા લેન્સની આમગ થેટ્ટુ બૉરેયમેન્ટ (Pore Attachment) ના નામથી આજખાતે બંક વધારાનો લેન્સ (કાચ) લગાડતો પડે છે આ સાથેનુ થિય ન ૨ જુઓ એમા બાજબનુ ડોઈ ફેક્સની બહાર (out of focus) હોય થી કેનાઈ ગમેલુ લાને છે, ત્યારે તેના આમગ અને રવેટમા લગેલા એ બી સી અફરો બરાબર ફોક્સમા હોવાથી ફેડમા આ થા છે.

પહેલુ છાગ “અગમવાદી સોની”-માઈ મફતલાવ ફીથીઆ (અમરાહ), બી હુ છાગ “મયુર”-માઈ સી પી બરવર (કાળે-અખાન) ત્રી હુ છાગ “મે હાસ હાસ હડ બટ”-માઈ જગવત હરે (માનગર), કત્તે ના- “પ્રભુ-પાત”-કુ વાસા જેસાનની (બોરીવલી), નોધપાત (થુલ પ્રમાણ)-૧ “ગોધી” બાઈ છમ્મરીમ એ.છળીબર (થુગાઈ), ૨ “બમાગિયાનુ ગાડુ”-બાઈ બાનુ જેસમ આગર (કેવળિત-મલબાર), ૩ “બારીયાળી”-બાઈ એમ. એસ. પથરાવાળા (અમરાહ)

“અગમવાદી સોની”ના ફોગવિયમા બાઈ ફીથીઆએ અગમવાદી સોનીને ફૂગડુ આખ સામે ખડો ર્યો છે સોનીના કામમા જરૂરી તલ્લીતા પલુ ટીક જેની છે માનુ ઘડતો હિંદના પર્વોત્તુ હવામ બીલ હાપકરોગો સાથે ધમતો ગાલો છે કદાચ વિયમા નજરે પડતો સોનીનો સરલમ શોડા જ વધો બાદ ગોથો નહિ જરે નહિ જેવા બાનરો રહે સોની તેવી ફળિમા અજળ કારીયરી અને ક્યાકોસલ્ય

કપર “હાલો”-માઈ એમ. એન. કાગી (અમરાહ) ત્રી “પ્રમાન”-બાઈ પ્રથેન એમ. પંડે નમવાલ-પ્રભાવ ન- બંદેન તસ જેસાનની (બોરીવલી), ફેનેજના છાગ.

દાખલ છે, એ વિચારતાં આશ્ચર્ય-
આનું ફેરોચિત સંખરી સખવા એવું
ગણાય. દેશી કારીગરના ફેરો-
ચિત્રમાં ફેરોચારી કરેલું છતાં મલનું
વાસણ આનું મન ગણાય. વળી, તેના
વર્ણ સફેદ હોવાથી પણ તે આંખને
ખુંચે છે ને ચિત્ર નળણું થકે છે

પક્ષી સંપ્રદાય સયમાં લીધેલા
'મધુર' ના ફેરોચિત્રમાં ટેકનીક
ડીક છે; પણ ચિત્રને આનું બાળુથી
ખૂણ મપવાની જરૂર હતી કપરની
ધારથી એક ઈચ અને ઢાળી બાળુ-
થી તેમજ નીચેથી અંધો ઇચ
કાપીને આગે કાપેલું ચિત્ર જાનવળુ
છે. ત્રીજું ઇલાચ દ્વિતીય બાઈ
જસવત કમરના ફેરોચિત્રમાં પણ
કાતરનો છાંયો કેપયોગ કરી, છ-
તાં અચાક ચિત્રને ડાબી બાજુની
ધારથી ચોક્કો ઇચ અને ઉપરથી
બે ઇચ કાપ્યું છે. એથી ચિત્રનું
સરળ દ્વિતીય ચાપ છે અને આડનાં
ચડાની અડવામણ દૂર થતાં ચિત્ર-
રચના સારી અને આકર્ષક બને છે
વિષયનાં હાસ્ય અને બાલ સુચરિતે
જકપાયા છે. ફેરોચિત્ર સહેજ નધારે
સારૂ હોત અને ચિત્રમાં કોન્ટ્રાસ્ટ
(Contrast) હોત તો તે ઉત્તમ
કારિનું ચિત્ર બનત. 'પ્રતિષ્ઠા'ની
ફેરોચિત્રી સારી છે, પરંતુ છાયાચિત્ર-
ને અત્યુચ માત્રની ગોઠવણી નથી.

'ગોડી'ના પાંદનારે બહુ જ સા-
દકણ સંગોમાં બોજાલ ચોગ્ય
ખજે ચાપ દાખીને બાવળુના છાંયો
ઉતારી છે, પરંતુ એકરંગીયરે વધુ-
પડતું હોવાથી વલુબેક જોડી ગયો
છે. કાઠ આસરે વિષયને પ્રતિબિંબ
પ્રકાશમાં એકરંગીયર કરેલું છે.
દરવાજા ઉપર જ આડનો પડછાંયો
થકે છે અને વિષયનાં નેસર્ગિક અંગો
ચિત્રમાં ઉતારી રાખ્યા નથી. 'ગા-
દીમાંથી' ફેરોચિત્રમાં ટેકનીક નળ-
ણું છે; ચિત્રસંધાનમાં ડોઝાઈનને
અમાવ છે. બાલકના ભાટ

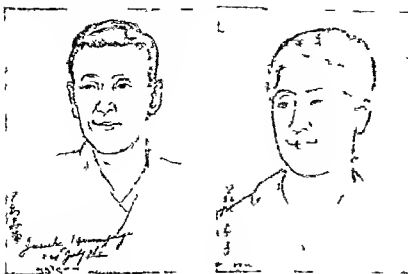
ફિલોસોફરનાં કટાક્ષચિત્રો (કમાંક ૪)

અમોઘ અંકુશ

(ચિત્રકાર - સંસ્કાર ફિલોસોફર... લેખક - પ્રોફેસર ના. સિ. કંકડ)

સ્વાતંત્ર્ય ચેતનવાનું સાચું દર્શિયાર તે સ્વતંત્ર વિચારી આ લક્ષમાં લઇને દરેક જણે
ચેતાની જિંદગીના પ્રશ્નોના સ્વતંત્ર બુદ્ધિમિ વિચાર કરવો જોઈએ. અમુક બંધન આમ
કહે છે અથવા અમુક અથ તેમ કહે છે એટલે અમુક બાબત રાત્રી જ જોઈએ એવું
માન્ય લેવાની રીત જોડી દો. રાત્રી એટલી ચોવાની જ વિલેકબુદ્ધિ વાપરો. એવી
તીક્રબુતા કરી કટાક્ષ ન દેતા. 'હું'ને કહે છે તેને કહેતો અગર પરપરાનો ટેકો નથી
એવા બંધની ગમતવાનું જોડી દો. કારણ કે પરપરાને પૂછે વળગેલા કોઈના અગત્ય
સુધી કરી થતી થવા માંથી નથી દુનિયા એ કોઈ અગત્ય મજાજન સમી છે તેને પાછી
વાજવા કહી અને પરપરા કહેતાં પડાપડી કરી રહી છે. એને દુનિયાની પ્રગતિ વડવાની
છે તેણે તો એ પૂછ્યું છે એને સ્વતંત્ર વિચારનો અંકુશ જ દુનિયાને ભેંકતા થકું જોઈએ

અંકુશનો મર્મજેદ થતાં હાથી એમ આગળ ચાલે છે, તેવી જ રીતે તમારા સ્વતંત્ર
વિચારોથી સમાજનું મર્મસ્થાન તમે સાચું એટલે તે નદન થઈ આગળ વધવાનો જ.

જ્ઞાપાનનાં નૃત્યચાર્યે મિ. જુહુકે દીનાવાળી અને તેમના પત્ની

જ્ઞાપાનનાં નૃત્યો

● ટેકિયોમા અગ્રન માસિકોની નૃત્યશાળા જ્ઞેવાળી અમારી જાણ કરવા હતી એટલે અમારા ગાઈડ મિ. આપાનેને તેનું સરનામું મેળવવા કહેજી તબ્દે તરત મ્હુ કે પોતે એક જાણીતા નૃત્યકને પિછાળે છે એ માખસે જ્ઞાપાની દબે લગભગ ૧૦૦ નવા નૃત્યો સમજાયા છે અને તેની ઇમેજિંગ રેકૉર્ડ કરે તેમજ શાળા જોમા વપરાય છે એ નૃત્યો પર તેણે એક રૂબ પછી જાહેર પાડ્યો છે. ટેકિયોનાથી તેને પૂજા તરત આવવા કહ્યું જામે ત્યાં પહોંચતા ત્યારે જ્ઞાપાનના આગે જ નજરે પડે એવા એક રૂપાળો શુદ્ધ અમને મળવા જોયા થયા તે જ્ઞાપાનના જાણીતા નૃત્યચાર્યે જુહુકે દાનાવાળી હતી તેમના પત્ની કાવત્રા, બેઠા ધાટના, પછી જાણીતા નૃત્યકને કોઈની સાથે આજ મેળવતા તબ્દે કપતા હોવા જેવા સંભારી પછી મેં જ્ઞાપાનના નૃત્યરેખામાં એ જાનેના નામ અમરના મુખાએ વચ્ચા હતી એ જાનેએ સાવધી અમર રવાના કર્યું અને પછી કપરના નૃત્ય શુદ્ધતા લઈ ગયા

જ્ઞાપાની નૃત્યશુદ્ધની કલ્પના આપણા માટે જરા મુશ્કેલ છે એક જ જોરડામાં જરા ફર એક ફૂંડ કાઢવા પાડિયાનું પેંડું ફેરવે શ્વેત અને ભીતી પણ પાડિયાની વારનોશ કરેલી લીસી સાફમંદ હતી ત્યાં કેટલાક ત્રિદાશીમાં રોજના સમય પ્રમાણે શીખવા આવેલા તે સદ્ જોતા હતા તેમાં સારા ધરના ફૂંડના જાજમે, જાજછીએ અને તરંગો પછી હતા જાજાએ જ્ઞાપાની કિમેનો પહેરી હતા અમારી ખાતર એક તરફ કન્યાએ નૃત્ય આરંભ્યું સાજમા માત્ર એક જ તારનો એક જ જાપાની સતાર તે સાથે વગાડનાર નૃત્યનો પ્રમગ જાવા લાગ્યો ત્યાર વડન જ્ઞેનો જામાને જામતો થતો લાગ્યો પછી નૃત્યકરોની ચીટમરી હીલચાલો, ગલીસાઈ અને તાલજલ્દ હતા છતાંજા અજમગીએ જ્ઞેના કવા અને રમિકવાનું નવું જ ફરોન મળ્યું જે પાત્ર નેપથ્યમાં રહેવાનું હોય તે જીવ પાસે આવજી મો રાખી બેસી રહે છે તેનો પ્રસંગ આવે જોઈએ તે આગળ આપોને જુ રામા 'પુતિ' આપે છે જ્ઞાપાનના આ નૃત્યો ધરમા, સમાજમા, મમે ત્યાં આનંદ અને હલસાસ પ્રેરી રહ્યા છે ખરી ખૂબી તો એ છે કે જ્ઞાપાનના શિષ્યજા તે જોતખીત થઈ ગયા છે

(અનુસંધાન પાઠશાળા પાન ૩૪૨મી)

ને માગ કમનમોએ પવિત્ર અન્નેદ્યા પ્રસાદ મદામી નથી. એમણે મદાસ માટે ઉનાઈ દિને આ માન જનુ કર્યું ન હોત તો આવું જોખમદારીભર્યું પદ એમના સુયોગ્ય રીતે જ અર્પણ મગવા મા હું કૃતજ્ઞતા માનન'

પણ એ પ્રશસ્તિના પડવા શમે એ હેના તો ઇ ૧૮૯૨ના જન્યુઆરીની ૧૧મીએ પંડિતજીનું અવમાન થયું મુંગમ્માદિંદ માટેની ચાયાક લડત ચનાવનાર દિદામત્ર ચાર્લ્સ બ્રાડવેની ગમગીની હતી દિંદ જૂથુ ન હતું ત્યાં લાગેતા આ આવાન જાગેરા ગણાય 'ઇન્ડીઅન મિરર' નામના જાગાળી પડે એમના 'the very pillar of strength who overwhelmed the whole country from Mount Everest to Cape Comorin' અ શબ્દોથી અજાલિ આપી અક્ષાંશગાઈ અને કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાં શિવચુના આસ મદાન્યાની ખોટ રર આપ્તુ તાર્કી અને અક્ષાંશ બાંધના ચીકે જરૂરીમ આન મિ નોકમે પણ એવા યુનન કાયદાગાજના અવસાન પર પિત્રીની પ્રશ્નિત કરી

પણ પંડિતજીના અવમાનથી આખા દેશને લાગેતા મર્મનિષ્ઠ આધાતનો સાચો કપાસ કોણ કાઢી શકે નાગપૂર પછીની બેઠકનું રમખાપ એમને જ આપવાનું મર્વાનુમને નહીં થયું હતું. પણ એ સુખન્ય અવમર માણવાનું સદ્માગ્ય એમને ન મળ્યું

એ થયું છવ્યા હોત તો કે પ્રેમમા પાઠગથી જન્મેલી જિંદગીની એમણે રહેલી જન્માવા હોત એ નિ નક છે.

અરોંક હર્ષ

મારી સફર

ભટકતો બિખારી બનવા નહિ પણ મારી ધમશ હંડી કરવા સાબરમતીના પુણ્યતીરે કંફની ધારી.
ને મંત્રસમાજનો એ પુણ્યપોષાક દીપાવવાનો સંકલ્પ કરી, હું જીવનયાત્રાના એ પથે પહોં છું તેનો
ખહેલો વિષય

જીવન-યાત્રાનો પથ ન કળા શકાય એટલો
સાંળો છે. એના યાત્રી કેવળ આગળ જ
પળી શકે છે; સાંતા પૂરી કર્યો વિના પાછો તો નથી
જ ફરી શકતો, પણ પાછું વાળાને ચ નથી શોધ
શકતો. જે રસ્તેથી આગ્યો તે રસ્તે દબે કદી જાણે
જ્યાં શકશે જ નહિ. એણે તો આગળ ને આગળ
જવું જ રહ્યું. મારે જ જન્મો પીનવા છતાં એનો
જીવન-પથ તો નવો જ રહે છે; મધુ તે કમી પાછું
આપવાનું નથી, લેયું તે ફરીને લેવાનું નથી

જીવન-યાત્રાનો પથ મદા ચિંતિત તો છે જ.
એની દિશાઓ અનંત છે. પથેપથે એ દિશા જલસાયા
કરે છે. પથની ચારે કોર વગો, પદાર્થો, કોવરો, ઝરણો,
નદીઓ મદા ચિંતિત દરજ્જા ખડું કરે છે ક્યારેક તો
એ બધા જીવન-પથને એવો સાકોડો ગનાવે છે કે
યાત્રી જગતે ય અસાધ્યતા રહ્યો, કે ધોધમાર વહી
જતી નદીના કાળા લાગમર અજાણ જગમા, ઊંડી
ખીખીમા, નળા ઝમી અધોર ઝડીમા કે બીજાં અર-
ણ્યના વનમામા ઊઝળી જ પડ્યો જણો. પછી ફરી
કપારે પથ પર આવે એ કહી ન શકાય. એવા અસંખ્ય
પથમુખ યાત્રીઓની અકળામણના કરણ, ભીષણ,
રોમાઝક અને દુઃખકાર્યો અવાજો જીવનપથની આલુ-
નાળુ અરપટ રીતે સંભળાયા કરે છે, પણ યાત્રી
પોતાનો ઝરનો કાપવામા એવો તો ભીંગ જન્મો દોષ
છે, કે એને એ અવાજો નથી સંભળાતા. જરા ધોળો,
જરા વિચારે, જરા અનર્મુખ અને તો જરૂર સાબળી
શકે-પણ એટલો વખત કયા,? ધૈર્ય કયાં, શાંતિ કયાં,
જિજ્ઞાસા કયાં?

મારી યાત્રાની પગદંડીની ચારે આલુ ઘણું ઘણું
હશે પણ મને એ કશું સંભળાતું કે દેખાતું નહોતું.
સૂર્યના ક્રમમાં કિરણો, સાબરમતીના પ્રાતઃકાળનાં
દૈર્ઘ્ય જળથી તરણોળ સચોટા માઝ શરીર પર પ્રતિ-
બિંબિત થયાં. પૂર્વાભિમુખ બિલા રહીને મેં દાયકામાં
પાણી લીધું. હંડીથી શરીર કોપતું હતું. દાંત કટકટતા

હતા. 'હે પ્રભો!' બોલ્યો કે હું એ પંથનનો એક યુસ-
વાટો અને હંપાવીને આમ્મો થયો. કદાચ મને મૈત્રવણી
આપવા જ આમ્મો દર્શી કે, મૈત્રજી! પ્રતિજ્ઞા એ
વ્યાવસ્થાકે શોભા નથી. ભાતભી મુંદરતા વધારનાઈ
એ ભાવજી નથી. એને જીવંત રાખવા મારે જીવનનું
સરવ નીચેની પાતું પડે છે. પણ મેં એની કશી ચે
પરવા ન કરી; પ્રતિજ્ઞા બોલ્યો; અક્ષરશઃ આ જ નહિ,
પણ આ જ જાનવી:

'પ્રભો' આજથી હું મંત્રસમાજનો પુણ્ય પોષાક
કંફની ધારણ કરીશ. પનમાં જતા રામે અને લક્ષ્મણે
એ કંફની પહેરી હતી. આજ હું એ પહેરું છું. મારામાં
શક્તિ ભરજે, ધૈર્ય અને શાંતિ પૂરજે, હું એ કંફનીને
શોભાવું એવી ખુદિ આપજે. હું ભટકતો બિખારી
નથી બનવા છાજતો. હું તો મારી ધમશ હંડી કરવા
નસખું છું.'

મુખે પ્રતિજ્ઞા-અર્થ આપીને કાઠે આમ્મો. કંફની
પહેરી. પોટાંત્રુ ગમલમાં દળાવ્યું અને આસતો થયો.
સાબરમતીને કાઠે કાઠે ઉતરે દિશામાં ચાલવા
માડ્યો. યાત્રાનો કાર્યક્રમ વિચાર્યો નહોતો. આજનાં
ચાલના એ પ્રશ્ન ખડો થયો. જવાનો માર્ગ તો ગડી
કરવો જ લેકેએ પણ ધોળવા જેટલી દિશા
નહોતી. દરજ્જા અમરાવાદની દર દતી. કાંઈ જોગખીતો
મળી જાય તો રેવડી ચલાનો ડર દતો. જે સામે
મળતું તે નજર અંધારીને મને જેતું હોય એવું લાગ્યું.
મને થયું, કદાચ મારે વેશ બંધનેસતો નહિ હોય.
એટલે તો ઉતારજો પગલે ચાલવા માંડ્યો. વારેવારે
કંફની પહેરે લક્ષ્મણની મુનિ યાદ આવતી. મને કંફની
એવી શોભાની દર્શી કે નહિ તે વિચારતો જતો.

સહેરનું વાતાવરણ વટાવી ગયો એટલે એક જાડ
તળે બેઠો. અભ્યાસનાં પુસ્તકો સાથે લીધાં હતાં.
નકશાપોથી કાઠીને કાઠીનો માર્ગ લેતા બેઠો. અમ-
દાવાદથી કાઠીનિરે ઝરતો પૂછવો એ તો મુખાંજ જ
લાગી. દિશા નહીં કંફનીજ આગળનું ગામ પૂછતા જવું.

અમદાવાદમાં દૂધ વેચીને આનતી ત્રણ ચાર અઝો સાથે થઈ આગળ કંચુ ગામ આવશે એ મેં પૂછ્યું. પ્યારણાએ મને તો ગતાવધા જ માડ્યો ખડખડાટ હમતી તપ ને પૂઝતી તપ હું કંઈ જવાગ ન આવું તો ખાવામાં બીજી ગ્યારણ જવાગ આપીને વરગ કરે

‘મા’ગજ, ભગવોન મદવા કે?’ એકે પૂછ્યું ‘તપ કરી કરીને મા’રાજ ચાચી જ્યા મૂં તે ભગવોન ન મશે ‘લી? કહીને બીજી દસી દે મા’ગજ’ વ્યમ, નાહી આવા મા?’ ‘મા’રાજને આવો વેરાગ મા’રાજ તપ મૂં હેમાણે તપ કરના’

હું તો ર્ધાર્ધ જ ગયો કાઠો વાગ્યાનો ડોળ કરીને પાઠગ રહી ગયો મારા વેશ રીક નથી એ તો નક્કી થઈ ગયું ગમે તેમ પણ દવે તો નિભારી જ સરાનો નિશ્ચય વધારે દદ થયો પરિસ્થિતિને નિભારી લેવામા સફળતાનો વાશ મમાએલો છે મૂળ ઉદ્ધરા તન્દ્ર એક ડગલુ આગળ વધાય કે પરિસ્થિતિથી કાપડ ગતી જનારે મફળનાની ખામ આશા ન ગળતી જોઈએ મારામા આ વળતે આ મધી વિચારસરણી નહોતી માગ ખ્યાનમા એ આા શકે એા રિયતિ પણ નહોતી છતા અગણતા એ અદશ્ય થઈ ગયું

લગભગ અગિયાર વાગતા એક ગામને પાદર નીકળ્યો મારે જ ફોવા હતો સ્ત્રીઓ પાણી ખેંચતી હતી પાંચ માત છોકગઝો રમતા હતા ફૂંસા પાસે થઈને હું નીકળ્યો કે કેટલીક અઝો ખડખડાટ દસી પડી છોકગઝોનું ધ્યાન મારા તરફ ખેંચાયું પોતાના જ જેડો એક કંઈની ધારીને ‘મદદમા’ના વેશ લઈ જતો જોઈ ખુશીમા આવી ગયા હેય ‘દવા’ આ કોણુ’ કહેતા જવા છોકરા દેડી આનીને મને ઘેરી વળ્યા દસે ને તાળાઓ પાડે હું તો શલ્ય થઈને ભોલો નહો અગણ્યુ ફૂંડે ગામના ફૂંડે વચ્ચે ઘેરાઈ જતા જે રિયતિમા મુકાય છે, એવું જ માફ થયું દજ થે જ્યારે કોઈ અગણ્યુ ફૂંડેને ઘેગએલુ જોડે છું સ્વારે એ પ્રસંગ મને વાદ આવે છે પાનેક મિનિન આ પેલ ચાનુ નહો ગામમાથી ભેસ સ્વપ્નને આવતા એક પ્રોંદ માથાએ છોકગઝોને યુ છે ‘વ્યા’ કહીને દૂર દાકી કાદયા છૂંતાની સાથે જ હું તો ગપાટાબેર ચાલતો થઈ ગયો

હવે તો મને રિંગેળ ખાની થઈ કે મારો વેશ

મને શોભતો નથી મારા વિચારો ભને ઘડા નહા પણ હું દજ નાનો જ છું. છતા દાર્યો નહિ મને વધારે દદતા ધાગણ કરી

મુજબ દગી ગયો હું પેચાર ગાગ વટાવી ગયો થાક લાગે અને જૂખ પણ લાગી નાવા-સાધુ-કંઈની ધારીને બધે માગ્યું મળે એવો મને પહેંનેથી જ ખ્યાન હતો એ પણ એક કળા છે અને ધનાદારી કુશળતા એમા પણ જોઈએ એનું જરાયે ભાન નહોતું ધણાધણ ચોકસા જાણ્યા ને તોડી નાખ્યા ગામમા જઈને માગી લાવનાનો વિચાર કરે, પણ ગામ આવે એટલે માગરા જવાની દિમત ખસી જાય એમ સાજ પાડી દીધી પગ ઢીના થઈ ગયા બધું ખ્યાન પેટ ઉપર એકઠું થયું પાણી પી પીને થાકા ગયો દવે આવતા મ મમા જવું અને માગી લાવી, પકાની, ખાછને પેટ ભરી લેવ એવો ફરીકરીને દદ વિચાર જાણ્યો ગામ આ યુ દિમતે નાસનાનો પ્રવન કર્યો, પણ તેને પમ્ડી ગઈ ગામ નાનું દતુ ફરવાનમા તો પેડો જેચાર ફૂંડે જરયા થોડે દૂર ગયો ત્યા એક ફુકાન જોઈ નગી નવુ આકમણ થયું શરમે મને દગાવી દીધો એા દગાણુ નીચેા દિમત ભોલી થઈ શકી નહિ જગવામાથી એક આા કાઢી અને ફુકાનદાર તરફ દેડી ‘નવટાક ચણા આપો’ ફુકાન દારે ચણા તે વ્યા અને બે પૈમા કાપી રીધા

‘નવટાકના બે પૈમા?’

‘હા, હા’

‘એક પૈમા જ હોય’

બે ચાર ઘરાક ઊભા હતા સૌ મારી સામે જોઈ રહ્યા

‘બેવ હોય તો લે નહિ તો ચાનનો થા, સાધુડ ચણા ખાશે?’ વાણિયાએ કહ્યું.

મને માનદાનિ જેવું લાગ્યું ‘હો, સ્વાર’ કહીને પડીકું તાણુ આપ્યું વાણિયાએ એક આની દેડી દીધી લઈને હું ગામ જવાર નીકળી ગયો સાધુ ઉર વાણિયાને લાગિખાવ કેમ ન થયો એ મો નવાઈ જેવું લાગ્યું પેટ તરફ મન વળ્યું, એનલે ચણા ન લીધા એ મુખીતા જેવું વાગ્યું પણ દવે તો ગામ જવાર નીકળી ગયો દતો માડમાડ અંદર ઘૂસેનેા દવે પાડો વળુ જ સાનો?

જુઓતરરમે જીને ગામ જવા માટે. મૂંઝવણ દેવે વધવા લાગી. તેમાં ૫ શરમાળ રવવારને લામને મારેલું કામ કરવામાં ફાતી શકતો નહિ, એ મોટી આફત, સાધુના રંગમાં ફરનારે કોઈ પણ રીતે સાંપનો મેળા લેવાની કળાનો દેવે મને જરા જરા ખ્યાલ તો આપવા જ લાગ્યો. પણ તે પહેલા દિવસ જેટલો બાલિય દત્તો. વિચારમાં ને ધૂનમાં એક નાટી પામે પડેલો. સરજેદર વાટીની રીંગણી ઉપર છેડેલા પ્રકાશ ફેંકતા દત્તો. નાની વાડ ફરીને રીંગણીએ પડેલી થકાય અને કુમળા રીંગણા તોટી ખામને જૂળ શાન કરી શકાય એવો ઊંડો ખ્યાલ આપી ગયો. વાડ પાસે ઊભો રહ્યો. તબે કે રીંગણી મને જોવાવવા લાગી અને કુમળા રીંગણાં નેઝાઈ જવાના ગમથી પાદડા નીચે લપાવા લાગ્યા.

મન જોઈયું: 'કોઈ નથી. એટલે દેખાતો નથી. લપકાને જ. રીંગણીની આંખમાં રડીને રીંગણા તોટી ખા.' જુએ કહ્યું: 'જન, જન, રીક છે'

ચિત્ત જોઈયું: 'નહિ; ચોરી? પકડાઈશ તો? તારી આ કહીની રીક કિમ્મત? નાના; ન જઈશ'

રતબ્ધ થઈને ધડીક ઊભો રહ્યો મનને મારું અને આલ્સો મયો. સૂર્ય ભગવાને વિદાય લીધી. મેંખા તો જમન પર શાંતિ પાથરવા માંડી હતી, પણ મારી જુખની વ્યથા જુલી ન શકાય તેવી હતી. આગળ જતા મેં પદર અને તેથી પણ વધારે દિવસોના કંઠકા કપાં છે, પણ આપું કંઈ એ વખતે અનુભવ્યું નહોતું. રવેચાએ રવીકારેલા કહ્યા અને ન છૂટકે સદવા પડના કહ્યા વેદનાનું સ્થાન કેવું છે તે સમજી શકાયું.

મુંખ્યાના રંગે ઉપર રાત્રિના આગમનનો સૂચક ઝાંખો ઠાળો પડેલો ઊનચોં અને હું એક ગામના દરવાજા પાસે જઈ ઊભો. ગામ નાનું હતું. નામ યાદ નથી. લાંબી પેથાપુર થોડે જ છેડે છે. મારી એ વખતની મોખપોથી એક મિત્ર પાસે રહી ગઈ અને મિત્રનો પછી પત્તા જ ન મળ્યો. એમાં કેટલાયે સ્મરણ તેમા રહી ગયા છે. વિચાર્યું, કે ગામમાં હાંકોમંદિર દશે લાં ગઈ. કોઈ સાધુ તો લાં દશે જ. પૂનરી દશે. મને ખાવાનું તો પૂછ્યું જ. એક જણ દોર દાંડાને ગામમાં જતો દત્તો તેને પૂછ્યું. તેણે કહ્યું: 'ગામમાં મોટું મંદિર તો સ્વામી-

નારાયણનું છે; પણ તમે કેવા સાધુ છો?'

'શામાન્દી' મેં કહ્યું. મને આ જ નામ યાદ હતું. 'તો તમે રામજીમંદિરમાં જાઓ. સ્વામીનારાયણના મંદિરમાં રામાન્દીને બેસવા નહિ દે.' તેણે કહ્યું. મેં મનોમન કહ્યું, જુદા થઈ. રામીનારાયણનો જાઓ દોન તો 'પરસાદ' તો જરૂર મળત!

રામજીમંદિરને પૂછતો ગયો. ઊંચા ઝોટલા ઉપર એક કાળોખમ્મર જદ જેવો પુરુષ બેઠો દત્તો એક જીજન બેઠા દત્તો. એ હતું રામજીમંદિર. વાર-વાર જોખી રાખેલું 'જે રામજી કી'નું વામખ જોડીને પમથિયું ચડ્યો.

'એવા મો?' સાધુ-પુનરીએ પૂછ્યું.

'શામાન્દી સાધુ.' મેં કહ્યું.

'એસો'

'રાત રહેવું છે.'

સાધુ કંઈ જોઈયો નહિ. આરતી વખત થયો. સાધુ અંદર ગયો. આરતી પૂરી થતાં જ જુલાઈ જવાનો કોઈ કરીને સળગેલી જતી લામને તે આરતી માટે તૈયાર થયો. હું પણ રામજીની મૂર્તિ સામે દાય જેડીને ઊભો રહ્યો. બેઠેલા ત્રણમાંથી બે જણ જતા રહ્યા અને એકને જતો રોજાને બાહર વગાડવા બાવાજીએ રાકેશો દત્તો તે બાહર પરકંકા દેવા માંડ્યો. 'આધી મેં આધી ધડી' જોડીને બાવાજીએ આરતી પૂરી કરી. હું પણ ડોળ કરવા મંડી પડ્યો અને જરા ઊંચે બાવાજી 'જરમેવ માતા ચ' તો રમેક જોલી ગયો. ચરણામૃત આપીને બાવાજી બહાર ચોટલે જઈને બેઠો. હું રામજી સામે પ્યાન ધરીને બેઠો. એમાં બહાર નહિ બેસવાની મારી સદમ છુપાઈ હતી. થોડી વારે બાવા આંચ્યો.

'અર્દો જ સૂવું છે કે?' બાવાએ કહ્યું.

'હા.' મેં જવાબ દીધો.

બાવાએ એક જુલામાથી રાણનું ફોટું મુણિયું લામને મને આપ્યું.

'શે, સુધ રહેા પેલા જુલામાં.' કહીને બાવાજી ઝોટલે જઈ બેઠો.

હું તો બાવા 'કંઈ ખાવું છે કે?' એમ પૂછે એનું રટણ કરતો રામજીની મૂર્તિ સામે પ્યાનરથ થઈ (અલકંધાન આગળ પાન ૩૮૨મે)

વરસની
વહેંચણી

મ

ભદ્રારાજ ! મારે તો ઘણું ઘણું કરવું છે ને તમે તો મને ટૂંકા શી જિંદગી આપી એમા તો કાંઈ મેં ન થાય; મારે લાગે આરંગ આપે' માણસે સગ્ગનદાર બ્રહ્મા પામે માગણી કરી.

બ્રહ્માએ આ સૃષ્ટિ રચતી વેળા વિધાતાની સલાહ લીધી અને જણે મળીને નક્કી કર્યું કે મોટે મરણો આવરદા આપવો માણસ, પશુ, પખી, જળચર, વનચર, સૌ સગા કાંઈ વહાલું નદિ કે કોઈ અળખામણું નદિ, જેહ જણે મળીને સોનો આવરદા આગાસ વરમનો નક્કી કર્યો.

સરજનદાર બ્રહ્માએ સૃષ્ટિ રચી જનજનતના ને ભાતભાનનાં પશુપંખી, ઝાડપાન, ફળફલ, જળચર, વનચર ને એચર પ્રાણીઓ બનાવ્યા, માણસસ્વત પણ મગજ.

થોડી વાર થઈ ત્યાં તો ઉપર પ્રમાણે પોતાના ટૂંકા જીવન મારે દરિયાઈ કરતો માણસ બ્રહ્મા પાસે આવ્યો. બ્રહ્માએ એની દરિયાઈ માલગીને જવાબ આ-

પ્યો 'અમે તો સૌને સરખી વહેંચણી કરી છે, પણ તુ જગ થોભ, વખતે કોઈ લાખા આવરદાની દરિયાઈ કરતો આવશે તો એના વરસ તને આપીશ.'

એ સાંભળી માણસને મંતોપ થયો. એમલામા જગદ આવ્યો. એણે પોતાનું માથું નમાવીને અરજ ગુન્નરી: 'મદારાજ ! આગીસ વરસ મને વધારે પડે છે, એટલી લાગી જિંદગી મદાવેનર કરીને કાલતા મને નવનેગન યશે, મારે મારા વરસ થટાડે.'

'બા' ! બ્રહ્માએ કહ્યું 'તારા વીસ વરસ એાછા કરીને માણસને આપુ છું.'

એ માલગીને જગદ રાજ થયો ને બ્રહ્માનો આભાર માની એ ગયો.

માણસને વીસ વરસ વધારે મળ્યા. પણ એટલાથી એને મંતોપ ન દનો એને હજુ વધારે વરસ જોઈતા દતા, એટલે એ ઊભો રહ્યો.

થોડી વારે કુતરો આવ્યો અને બ્રહ્માને વિનવતી કરી 'મદારાજ' તાળેમરી કરીને મારે જિંદગી ગુન્નગાની છે, મારે માન વરસ એાછા કરો; નદિનર ભસીભમીને મારે ઝાંચુ ટુપી જશે, મારે આટલી બધી લાગી જિંદગી તથા જોઈતી.'

બ્રહ્માએ એના વીસ વરસ થટાડ્યા. તે ઉપરથી એજમા આવીને એ ભમતોભસતો હોડી ગયો.

એવામા આવ્યો જગલો, એણે પણ અરજ ગુન્નરી: 'આપજી ! નદીમા ખડે પડે ઊભા રહેતાં મારે આવરદા નદિ ખૂટે. મારા થોડા વરસ એાછાં કરો.'

'બ્રહ્માએ એના થે વીસ વરસ થટાડ્યા.' જગલો એ માલગી રાજ થમને બેઠી ગયો.

માણસનો આવરદા સો વરસનો થયો.

પહેલા ચાવીસ વરસમા માણસે ખાધુપીધુ, ધધો-ધાધો કર્યો ને મોગમગદ કરી.

પછીના ત્રીસ વરસ જગદના આવ્યા, એમાં એને આખા કુટુંબનો ભાર ઉપાડવો પડ્યો. સંભારતી ધૂંમગી ઉપાડતા એની ખિયાગતી ડોક ગ્હી ગઇ જેમતેમ કરતા સાદ વરસ થયા.

તે પછીના વીસ વરસ કુતરાના આવ્યાં. ધરડી અવરથા થઇ. છોકરાઓની વહવારના દાયમા કારભાર

ગયો. તેમનાં છેવાંછાકાં એનો ખોલો ખૂંદવા લાગ્યાં એને ખબર થઈને ચોટથી બેચવા લાગ્યાં. એ જૂમ-બરાડા પાડતો રહ્યો, પણ કોઈએ એને દાદ આપી નહિ. આમ દુઃખેપાપે એની વરસ વીતી ગયાં.

છેલ્લાં વીસ વરસ આપમા બગલાનાં ચૂંચી આપો, બોખું ચોટું, સફેદ માથું અને લથડતુ શરીર. સૌકોઈ સલાવે. મોઢામાં દાંત નાંદ, તેથી જ આવે તે બગલાનાં પોકે મળી નાથ. આ રીતે એ સો વરસનો થયો.

વરસની પહેંચણીમાં પારકાનાં વરસ લઈને પોતે નાંદકનો દુઃખી થયો એમ વિચાર કરતોકરતો એ મરણ પામ્યો.

લોભી માણસને બ્રહ્માએ વધારાનાં વરસ આપીને સુખી કર્યો કે દુઃખી તે કોણ કહી શકે ?

‘હાથોનું નાક’ એ નામની, શ્રી નાગરસ સ. પટેલે સંપાદિત કોલી, બાળકો માટેની સુંદર, રંગબેરંગી છાપવાળી પેપરીમાંથી

(મળવાનું કેદાણું જનરલ પ્રુવિણી મુંબાઈ ૦ ૧૨-૦)

આઠ સિંહ !

સરકસ લોઈએક દિ' સરવે, બાળક દરએ ઘેર જતો; હાથી, ઘોડા, વાઘ, સિંહ ને વાનરના લા વાદ થતા.

કોઈ કહે મેં વાનર જેવું દીઠું ત્યાં ના એકે કામ; હાથીના બેલોની પાસે, કોઈ કહેલું ધૂળ તમામ.

ઘેડાની તોલે ના કોઈ, જેને માથે સાત સવાર; ‘વાઘ-બકરી’ તો એથી સાફ, કદરતને પણ પેલે પાર.

તેના કરતાં વનનો રાજા માથે રાખી કરવી એક; તેના જેવું કામ નહિ કો', જેમાં થાતા મૃત્યુ-ખેલ.

‘એક સિંદને બીનાં બીતાં માથે લેવો તેમ શું ?’ બાણુ શહે ‘હું આઠ સિંહની રમઈ ઓઢી છિયું છું.’

જયંતીલાલ શાહ

મારી સફર (અનુસંધાન પાછળ પાન ૪૮૧થી)

એસી રહો. એક કલાક ઉપર વખત વીતી ગયો. એવાર વખત બદાર કોઈએ બાવાજીને પૂછ્યું કે કેમ બાવાજી, જમી બેઠા કે ? ત્યારે ‘ના રે બાપ !’ કહીને બાવો ચૂપ રહેલો, તેથી મારી શ્રદ્ધા વધી કે બાવાજી જમવા જતી વેળા મને જરૂર પૂછશે. એથી હું વધારે ધ્યાનગ્રસ્ત બનતો ગયો. છેલ્લે મારો ગધેડો બમ લાંબી ગયો.

કોઈએ પૂછ્યું, ‘કેમ બાવાજી ! બાપથીને બેઠા કે ?’

‘શું કપાળ બાપ ?’ બાવાએ કહ્યું.

‘કેમ, દશ સુધી ?’

‘કેમ તે એમ; બુઝોને . . .’ કહીને બાવાએ મારા તરફ આગળી ચીંધી. મારી પીંડ તેના તરફ વળી પણ ત્રાંસી ચાંબે તેનો એળો હું બેઠે શકતો દતો.

‘કોણ છે ?’ પૂછનારે કહ્યું.

‘દસી કોઈ રખડના રામ !’ એ સૂચે તો જમું ને ! રોજ ને રોજ એવા ચાંપ્યા જ આવે છે.’

‘હાલેને બેઠો. તમે તમારે જમી લો ને !’

બાવાજીને સલાહ આપીને તે બાપ ચાંપ્યા મથા. બાવાજી કંઈ નિર્ણય ન કરી શક્યા હોય તેમ એસી રહ્યો.

ગોહો ! બાવા પણ બાવા ? એ નિરાશાખરો પ્રશ્ન સાથે હું હાથે અને બાવાજીને ધર્મસંકટમાંથી છૂટા કરવા ખૂણામાં નાખેલા ચુલિયા ઉપર જઈ, પોટલું ઓશીકે મૂકીને સૂતો કે તરત જ બાપે હાથે અને હાકોરજની બાણુમા જ આવેલાં તેની ઓરડીમા ઘૂમી ગયો. મારા તરફ નજર ફેંકાને કમાડ અધૂકડા વાસી દીધાં. મને તો હાંધ આવે જ લાની ? બાવાએ ઓડ-કાર ખાંપા સારે તો મારે મન એ એકકારની મિઠાશ ખૂણ એકાધ.

ચાક અને જૂખ, નિરાશા અને વિચારના ભોજ તળે મોઢી રાતે દબાયો અને હાંધ આવી મધ. જાગ્યો સારે બાવાજી તૈયાર થઈને બિલા દતો.

‘લો, ત્યારે નીકળો બદાર; મારે ગામમાં જવું છે.’ કહીને બાવાજીએ તાણું હાથમાં લીધું.

હું તો નાસવા જ માગતો હતો. આપો ચોગીને પોટલું બગલમા દબાવ્યું. તમાથે માથે ગામ બદાર નીકળી ગયો. નજીકમાં કયું ગામ તે પૂછ્યું તો પેચાપુર સંજવાણું. મારગ પૂછીને ચાલતો થયો. જીવશમ લેધી

માધુકરી

અનધુ પથમા વહી જવન આ જાડ, સસાયો
ઢે મનમની ઘણુ 'જવનપથ શું સાચ આ
હસે' અમર જીવટી દિશ વહેણ આ મુજબા ?

કય સંવિત કેઈ ના ઉચિપથને ભૂલતી,
કય ફિકર શોદ હું ? જીવન ડે વહેતુ જાડ
વહે સરલ જીવન જીવન છે સંવિતા સમુ
હુ યે સંવિતના સમો તારા યે તણુ સસાયો નેડાલાલ નિવેનો

(પ્રસ્થાન)

કેરાકાર રાનડે

મને કાણુ જોમને ત્યાં લઇ ગયેલુ તે આત્મને આદ નથી
આવડ કાંઈ સિધી મિત્ર સાથે ત્યાં ગયેલો એક કુદક
સાથે છે, પણ વધુ વિચાર કરતા એ બ્રમ જ લાગે છે
વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં નિદાનો પ્રત્યે આદરભાવ કઈ વિશેષ
હોય છે એમની પાસે જવામાં નિષ્કાસલ બાય લાગે છે
એ કેવી હૃદય કોમિંગ પ્રાણી, તેમની પાસે આવણે તદન
પાગર એવો વિચાર કેમ કયો મનમાથી જતો નથી કેટલાક
વિદ્યાર્થીઓની ધૃષ્ટતા જોઈ મને આવન આશ્ચર્ય થતુ જેટલુ
જ નહિ, હું બચલીત પણ બની જતો કાંઈ માનસ મનથી
પડે નાચવા કોપાવેનામો વિવેકપ્રદ બની ગાળો ચોપકાને
ત્યારે જેમ આવણે આશ્ચર્ય થઈ જાય એ જીએ તે જ મન તે
કાંઈ વિદ્યાર્થી ગુરુજનો કને જ્યારે ધૃષ્ટતાથી જાલવા લાગે
ત્યારે હું સ્વત જ બચલીત થઈ જતો આજ પણ તે હોતિ
—અથવા કોમ માનો—મારામાથી સંપૂર્ણત થઈ નથી
સ્વભાવનો એવો હોવા મને સારે છે, પરંતુ એ નીકળી
જવા સાદો છે એક મનને નથી લાગતુ

પ્રે નીલકંઠ બાળાજી રાનડે કાકુરકાત્મા એક નાનાસા
ધરમા રહેતા બુધ્ધા ત પેમાકડ જગાવવા માટે સ્વયંસેવક
મેવનવાની અટપટમાં જ રહેતા ફર્ગ્યુસન મેનેજમાથી પેસા
ફડ એકતુ કવવામાં મારો ઉત્સાહ અને કસબ સારી રીતે નજ
ણાઈ ગયા હતા એટલે માટે નામ એમને કાંઈએ સૂચવીપીધું હતુ
મારે ચટી હું તેમની બોલીમાં પેડો ગતી એકસરખી
ધબકી રહી હતી બોલીમાં પુસ્તકોના ઢગ વડ્યો હતો
અવસ્થિતપણાનુ નામસરણુ પ્યાઈ ન હતુ એક મદદનીસ
જોવામાં મોટામોટા કોપ લઈ, ઝીણી આંખે પાના ફેરવી
રહ્યા હતા એક ખીંટી પર લાલ પતરાનુ અસ્તિપાત્ર (એનીમા)

રામેડુ હતુ તેની રજાની નજી કાજીલુક મૂકાઓની ન
હતી રાનડે પોતે એક ટેબલ નજીક જુરશી માડી બેઠેલા હતા
એમન ગરીર માનુષ્ય, જાણે ઠીંગણો ને ગરદન મોજ હતી
કોને ના પ્રાઈફરેન્સી માફ આ મનદારાય પણ કેમ
જલે મીન પન ઉપકાર મરી રહ્યા હોય એના બાવે જ મારા
સાથે બોલશે એવુ મને લાગતુ હતુ પણ તેમ ન કરતા
તેમણે ઇક આદરભાવથી બોલવા માડતુ જલે મારી પસેથી
હોય અતુમદ મેળવવાના હોય એ રીતે તેમણે બોલતુ શર
કયું મને આશ્ચર્ય થયુ ને હું ચૂચવાયો એવતુ શર થય
મુધી તો કોમ લાગ્યો, પણ શોડા મસાતર બાદ, આવણે
અલ્પજી જીએ ને સામે બેઠેલા નિદાન શરિઅથ છે એ બાણ
જ મનમા ન રહી.

એવે વખતે આતિવેકમા રહેતા અવિવેક થઈ જાય છે,
એ બને વિચિત્ર અને કૃત્રિમ લાગે છે પણ મારા પૂરતા
તો બને સ્વભાવિક હોઈ, મારો હિલાજ ન હતો એ સ્થિતિ
આને પણ જાણતુ નથી મદિરમાની મૂર્તિ જાનુધી બોલતી
નથી ત્યામુધી જ આવણે તેને દેવ માનીને સ્તી રીતે જીએ
મૂર્તિ જ્યારે બોલવા લાગે ત્યારે થોડો વખત તો ચમત્કાર
માનીને આવણે અસ્તિ થઈએ, પણ પછી તે તમા ઉચ્ચસ્વાર
રહેવાનો નહિ આ પ્રકાર પણ એવો જ હતો બોલવાનો
વિષય કયો હતો એ આને નથી સામરત, પણ મારી ધૃષ્ટતા
પણ એમણે સહી લીધી હતી એટલુ માત્ર યાદ આવે છે

પ્રાઈફર રાનડે એક અમેલ-પરાડી કોપ તૈયાર કરતા
હતા કાષ્ટકાર મરુદ્ધ સર્વજ્ઞ હોય છે એ સમન્વિત મેલેજનુ
શિક્ષણ પૂર કયું હોવા છતાં મારામાથી ગઈ નહોતી એ
માણસને એકેએક શબ્દની તાત માત્ર છે, તેના પૂર્વજ
કાણુકાણુ તે ને શોધી કાઢે છે, દરેક સબ્દના નિકટઅર્થ-

ઓને હિસાબ નેની પાસે તૈયાર હોય છે અને અમુક મળદ ક્યાંથી નીકળે છે તે તેથી તેનો સ્વભાવ કેવો છે એ જોને માહિત છે એવા માણસની ચોમુખી નિદ્રતા અસાધારણ જ ન લાગે? અંગ્રેજ શબ્દો માટે મશકી, પર્ચાય શોધી મદદ ને એ ન મળે તો પોતાની ટકરોશમાંથી તે તેજાર કરવા એ કેટું વિકટ કામ છે! પોતે તૈયાર કરેલા શબ્દ સમાજ સ્વીકારશે કે નહિ એ વિષયમાં જોમને 'આમોર્નિ અપ્રત્યય' નહિ થતો હોય શું?

આ મુલાકાતની ફોનિપ્પનિ શું થઈ તે હાલ યાદ નથી, પરંતુ નીલકંઠ બાબાજી વિદ્યાર્થીઓના મિત્ર હતા એ ખાતર તે એ જ પળે મારા અંતઃકર્ણમાં ઝડપી ગઈ.

જી , જી , જી

એક દિવસ સાંજે હું ચોપાટી પર ફરવા ગયેલ હતો. સૂર્યાસ્ત અને ઠંડાતા બદલાયેલી શોભા તથા ભરતીના મોઝાનું ખડક માથે આંસુત અસમાન યુદ્ધ ભેવામાં હું જોયેલા ક્ષીન ધઈ ગયેલા હતા કે હું ક્યાં છું એ પણ પીસરી મયો હતો. ભરતી ભેરભેરથી આવી ખડક પર હલેલી કરી તેને ચારે બાજુથી ઘેરી લેતી. પરંતુ ખડકની સ્થિતિ રાગ પર તેનું શું પરિણામ નહોતું આવતું. ભરતી કંઠાણને માથે આપે ત્યારે તે ખડક હસતો નહિ કે પિત્તીઓનાદથી હલકાઈ ન જતો બલે નખરિખત કોંભેડી છતાં આટલે તો કોરે પાપાજી જ!

એવામાં રસ્તા પર ક્યોક અવાજ સંભળાયો. બાનમાં આખા મિવાય જ હું એ માર્ગે જગ્યો. લાલ દેશમી ફેરા પાલેલા કોઈ સફેદકર્ય માઝ લઈ દોરવા મારા તરફ લામ્પી ધરી રહ્યા હતા. જાનું મને દેખાયું મને આજખાણ ન પડતાં હું ચાલુ દિશે તેમની નજીક પહોંચ્યો 'કેમ છો? હમણુ ક્યા છો? ફરવા આવ્યા છો?' વગેરે પરિચયસૂચક શબ્દો સાંભળી મને ચોખ્ખા ગયા જેનું લાગ્યું કંઈ અસ્પષ્ટ, અર્થ-શૂન્ય નવાળ મોમાથી નીકળી ગયા સામેના માણસે કળી લીધું કે અહીં કંઈ ગ્રેમનું પાત્ર દેખાતુ નથી એટલે ચોડાક વિરમ ધઈ ચાલી નીકળ્યા એ ગયા પછી મને યાદ આવ્યું કે એ તો કોપકાર રાનડે હતા! અમત ઘેર જોમણે પહેરણ જ પહેરેલું હતું અત્યાર સુધી પોશાકમાં એ જોમને કટી ભેગા ન હતા મન પસ્તાવો થવા લાગ્યો હું કેવો બાલિશ કે આવા મહાન માણસને જોળખી ન શક્યો જોમને મારા પિયે શું લાગ્યું હતું? જોમને ત્યાં જઈને મારી માગી આનું? પણ તે યે ફિગ દેખાયું; અને મારી માથવા જતાં કોણુ જાણે રા યે શબ્દો મોમાથી બહાર પડે! જીલદી ફૂલેલી ચાલે તે? તે વખતે ને તે રાતે પણ મેં મારી ખૂણ નિહા કરી જગતમાં આપણા માટે સ્થાન નહિ, સામાન્ય સમય-સૂચકતાનું યે ઉકાણું નહિ, આપણા હાથે શું થવાનું છે કે અવા અનેક વિચારો મનને ફેરી આવવા લાગ્યા ને ચિત્ત

અમસત થઈ ગયું હવે કંઈપણ ભરતીએ આ આત્મનિદાને કોમરો હઠાવી દીધો ને વિદ્યાર્થીનો નિત્યક્રમ રાત્રે ધઈ ગયો.

લોકમાન્ય તિલકને સરકારે પકડ્યા છે! હાઈકોર્ટમાં એક સરખા છ'નિવસથી તેઓ પોતાનો બચાવ કરી રહ્યા છે! સારા મુંબઈમાં ગયેલી જાણે અદ્યુસ્ટ વિદ્યુનમેચાર થયે છે. મિલમન્દરો યશુધ યશુ દગા રાત્રે કરવા લાગ્યા છે. રક્ત-વિષાણુ બની ગયે તેમને આનક આપી રહ્યા છો. પોલીસ અમને ત્યાં જવા દેતી નથી 'અહો અહીંથી, નહિ તો ના-હકના પકડાઈ જશે' એવી તાકીડ મોરા અમલદારો સજાવા રહ્યા છે. ગોળીબાર રાત્રે ધઈ ગયો છે. આખા રસ્તા પર મુડાં પડેલાં છે હરિપતાલમાં જખમાએલાંની સંખ્યા વધતી નથી એ તેમની રોનાચાકરી કરવા અમે નીકળી પડ્યો છો. પોતાના હવણમાં ને ઘોતીયાં ફાડી તેમના પાટાવિડી કરીએ છો આનું જવટ કેનું આચરો તે કોણનું યે મન કળી રહ્યું નથી, પણ એ ધઈ રહ્યું છે તે ખૂબ ખાસ આવે છે એટલું માત્ર સમાધાન પ્રત્યેકના અંદરે પર સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે. અમે વિદ્યાર્થીઓએ ઘેર જનું કોઈ નીપું છે.

એવામાં મેં સાંભળ્યું કે ગિલમન્દરોની મદદ માટે ફંડ મદતમાં આવ્યું છે ને અમારા પ્રેક્ટિસર રાનડે તેના મુરો થયા છે આપણાથી યાવ તેટલું કરવું જોઈએ. સરકાર આપણા દેશબંધુએને જોળીએ હડાને એ આપણથી કેમ અલન થાવ? પોતે આસહાય નથી એવી રાનડેને ખાત્રી થતી જોઈએ. તેમને લાગ્યું જોઈએ કે આપણી નેતુમક્ષિની કદર કરનાર દુનિયામાં કોઈ છે મારા ખીસા ખાલી હતા શું કરવું તે સૂચે નહિ પણ એલીગાં નવો વેચાતો લીધેલો સિનાર પડ્યો હતો તે આખમા સાલવા લાગ્યો. એ સિનાર સાચલીના એક હસ્તાદે ખાસ મારા માટે તૈયાર કરી આપ્યો હતો. તે ખૂબ જ મુદર અને મધુર હતો, પણ મને તે વખાતાં આવડે ત્યારે તે બોલે ને? મેં આ સિનારનો એક ધસક શોધી કાઢ્યો. ધરની વસ્તુઓ વેચતો એ ધરપુષ્પાને શોભા રૂપ નથી એવા નાનપણમાં મન પર પડેલા સંસ્કાર ઉઠાવા લાગ્યા, પણ મેં જોમની જગતી દયાની દીધી ને સિનાર વેચી નાખ્યો. બીજા કેમલાક મિત્રો પાસેથી લંડેશન જમાવેલું તે અને આ સિનારના પેસા બરી લઇને મયો નીલકંઠ બાબાજીને ત્યાં.

આ વખતે એમણે મને જોળાયો નહિ, અથવા બદલા કરું અનુભવથી વિશેષ પરિચય બાજુ કરતો તેમને રૂચ્યો નહિ. પણ મેં તેમને પૂર્વપરિચયની યાદ કરાવી આપી, એટલે 'હો, હો' કરતા તેમણે મને લૂખા નવાળ આપ્યા. તે કાગમાં હતા જ. એટલે 'મારું ને મારા મિત્રોનું લડાઈ આપવા આવ્યો છું' એમ કહી મેં જોરો ને રૂચિયા તેમના ટેજલ પર મૂકવા. આથી નીલકંઠ બાબાજી દ્રવ્યા. બંદો પરિચય એકદમ તાલે થયો. સરકારે મિલમન્દરો પર ચલાવેલા જીલ્લોનું જોળિ

મદ્યજ્ઞ કહે વર્ણન કયુ એ પણ અમારા અનુભવ જણાવ્યા
એ કચ્છી માનસ પાસે ફરી જવાનુ યથુ જ નહિ.
જનના પાત્રએ એમણે પોતાનો કોપ પૂરો કર્યો ધાર્યો કમ લે
જ એ કોપ પાળી એમને પુષ્કળ વૃક્ષલાન એમનુ પદથુ
બંગ લાવી રાષ્ટ્રીય દાયેજમા ચત્રાનીના અંતરિક્ષ તરીકેતેઓ
ગયા હતા એનુ કઈક સામરે છે

હવે પણ આજે જ્યારે જ્યારે પુસ્તકોના રેન્ડ પર
‘ટુવેન્ટી થેચ સોન્ડરી ઇન્ડીયન-મરરી ડિફેન્સરી’ના એ નામ
બાજ નજરે પડે છે ત્યારે તારે નાસડ઼ આજ છ મનડેગી વાર
આવે છે. કેપ એ જ એમનુ સ્મારક રહ્યુ એ તે ખુબ પ્રખર ત
અમેલ નગી દેખાતા, પણ એ મજાસાસી પત્રિકાના હુન્દા
એ દેશમન્નિ હતી તે જ મારા પૂરતુ તેમનુ સ્મારક બનીરહ્યુ ?
(વિહંગમ)

—મમસાહેબ કચેવક

આંગણપતી અને ચીનની તથજીવન પ્રવૃત્તિ

આજથી પચાસ વર્ષ પૂર્વે ચીના નિયત પાસેના એક
મામડામા એક જાળકનો જન્મ થયો એનુ નામ આંગ-કે-
સાક એની નવ જ વર્ષની વયે વિદ્યાનુ અવગ્રાન થયુ ને
કુટુંબ નિરાધાર સ્થિતિમા આવી પડથુ એકરી માની મહેનત
માત્રીને વધને જ એ મુગ જાગાહ થયુ બન્ધુ

આગનુ શરીર પહેલેથી જ નળથુ હતુ નિરાજમાથી
હણી વખત એ બીનઓના માર ખાધને જ પાગે. ફરતો
એની મા એને હમેશા શરીર કસવાનો ઓધ આપ્યા કત્તી,
એવે અદાર વર્ષનો થતા જ એ પીઆટિંગની લસકરી શાળામા
જોડાઈ ગયો એના આખા કુટુંબ એનો વિરાધ કર્યો, પણ
ચાંગની માતા તેના પક્ષમા હતી એટલે થોડો વખત ત્યા
રહેવાઈ, તેણે આંગને જમીનના હાથ નીચે શીખેલા લપકનીઓ
પાસેથી લસકરી તાલીમ પામવા દેખીએ એકલાની આપ્યો
માતાનો આગ કપર એ એણે કપકાર નહોતો એ ઝગનું
લઈને જ તે આજના ચીનનો કતોહતો બની રાક્યો છે
આજ થી જી માતાએને હવેનું ચે તે વારવાર પોતાની માતાનુ
હસદરખુ આપે છે હરખા જ પોતાવા એક બાપચમા એણે
પોતાની માતામા ગબ્દોનો કલ્લેખ કર્યો હતો કે, ‘કમનસીજ,
કદ અને બચ તો દુનિયાને દરેક ખુણે રહેવા છે આપણે
સ્વાયત બની તેમાથી માગ દી લઈએ ત્યારે જ આપણે
સાચા મનુષ્ય’

૨૫ વર્ષની વયે આંગ, ચીનની શહનમાહતને કપલાથી
નાખનાર ડો સુન-ચત-સેન સાથે જોડાયો ત્યારથી ચીનને
એણે એક ઠારી સેવા આપ્યે રાખી છે ને પરિણામે, એક
સામાન્ય સૈનિકમુખી દુનિયાના સૌથી વિપુલ વસ્તીચળા
એ દેશના સરમુખત્યારપદે એ પહોંચ્યો છે

હિંદ એગ ચીન પણ પક્ષાપક્ષીથી લગતુ કમમાથી દેશ
છે અત્ર બધા વધે ને એક ફરી એક રવૃ તરીકે ચીનને
જોમા કરવાની આગની મહત્તાપક્ષા છે, એમા એની પત્ની

ચીનનો જનરાષ્ટ્રીસીમા આંગ અને તેની પત્ની

એ-સિંગ સૌથી કિંગે કાળો આખી વહી છે ચીનમા આજે
ફરી વળેરી ‘નવજાન પ્રજાતિ’ (આવજાનતા પણ મેજ છે

એ પ્રજાતિનુ મ્થેર દુનમા દુકા સમયમા નીન (મુક્ત
આધુનિક જનારી નાખનાનુ છે પોતાનુ એ સાક હોય તેને
વળેરી રહી, પલિમના દેશોમા એ સાક હોય તેને અપ
નાવની રહે છે એનો મદ્રાનેષ છે ‘ચીન ચીનાઓ માટે’
સન્મની મેમા સહાય છે. જરા બચસો અને ચીનાથી
નાખ કરવા છે એ માટે ચેરીએ ચેરીએ સ્વચ્ચેરમે રહે
છે ચિમ્પની દબના કપડા પહેરના પણ મેરકાયદેસર નહેર
યવા છે ને એ જાતના કપડા બનાવતી પણ સો દુકાનો
બધ કરવામા આવી છે

આ આખી પ્રજાતિ સન્માન, સહાયાર, સેવા અને
પ્રમાણિકતા પર ઊભી યકોલો છે એની વિશ્વાવતાને ખવાલ
એણા પત્ની આવરો કે આણે, નિસમા તથુ વખત હાય
મે થોવા અને બાજપાયો બરો મેહને વાપરવાથી કરી
શહેરના સ્તલાની પહેળાઈ વધારવા મુર્ધના દુકમરે મદ્યજ્ઞ
સકાર તરફથી મહાર પડાવ્યા છે

આની મહત્તિ અવનાવનારનુ જીવન પણ આદર્શ હોય
જ નેજીએ અને આંગ દીએ એનુ જ આદર્શ પોતાનુ
જીવન બનાવ્યુ છે

કચ્છ-રેહાની સૂરીઓ

આજ તો કે બરના હુતર હોયો યત યુગના ઝેરી
જડનાએ વચ્ચે કોંસાહ રહ્યા છે વળી પરદેગી રાસન

પક્ષિના ધીંગાના કોરડાને માર પછી તેમના પર પડી રહ્યો છે. સરકારથી રક્ષિત પરદેશી કંપનીઓની તીવ્ર હરીફાઈ સામે હિંદના ઉદ્યોગોને ટકવું બારે ઘણું પડ્યું છે. છેલ્લાં દોઢસો વર્ષથી હિંદી કારીગરીની અવદરા બેઠી છે. નાનામાં નાની સોય અને ટાંકણીથી માંડીને મેટામાં મેટા ચૂનો સુધીનો સમયો માલ હુરોષ, અમેરિકા કે જાપાનનાં કારખાનાઓ તરફથી હિંદને પૂરો પાડવામાં આવે છે. આની કિંચિત્માં હિંદના ચૂડકાઓને નબળું કહ્યું યદ્યપ્ત પડ્યું છે. હિંદી કારીગરોને ધીકતો ધધો બાગી પડ્યો છે અને આવા ધધાઓ પર કુટુંબ નિર્બીહ અસાવતા ધણી લોકો પાયમાલ યદ્યપ્ત મળે છે પણ કચ્છના ગામડાઓમાં વાનિન વસ્તુઓનો વપરોસારો હિંદના બીજા ભાગોને મુકાબલે જોડાઈ કહેવાય. ત્યાં રોજના વધારાશાળી ધણી વસ્તુઓ હજી પણ દેશી કારીગરો અને કસળીઓને હાથે તૈયાર થઈ લોક ગળતરમાં ઊભરાતી દેખાય છે.

કચ્છ-રેલ્વાના લુહારોનું લોહા-કામ સેકાઓથી પકાઈયું છે. રેલ્વાના હોથી રજૂતોએ શસ્ત્રસરંભમ વગેરે બનાવવા માટે લુહારોને પૌતાના ગામમાં રહેના આરંભેણ આપ્યું અને લગભગ ૪૦૦ વર્ષથી આ લુહાર લોકોએ ગામમાં રહે છે અગાડુ લકાઈના વખતનો બધો સરંભમ જેવો કે તલવાર, બરછી, જમૈયા અને બાલ તોળી કાઢતા તૈયાર થતા અને આ હથિયારો આજુબાજુના ગામોમાં અને ખાસ કરીને કચ્છના પાટનગર જુજ સહેરન પૂરા પાડવામાં આવતા બદલામાં તેમને તે વખતે અહિંસાવાળા તરફથી પસાવતા ખેતરો, રહેઠાણો માટે જમીન અને બીજી ધણી સમવડ મળી હતી.

અજ્ઞેયશ અને લકાઈઓનો જમાનો તેા હવે આયતી ગયો છે છતાં પણ કચ્છમાં હથિયારબધીનો કાયદો નથી. તલવાર, જમૈયા અને દેશી બંદૂકોના ઠકારાના ફરીન આ રીથીંમી મુલકમાં નિત્ય થાય છે. દેશમાં જેલને લાઇન તેા મુજબી કંડલા બંદર સુધીમાં જૂજ છે. બાકી તેા એક ઠેકાણેથી બીજા ઠેકાણે ચીલા પાડેલા ધૂળાયા રસ્તાઓ પર ગાડાઓ, ઘોડાઓ અને ઊંટો અતરજવરના વાહનો તરીકે ચાલતા દેખાય છે. રસ્તામાં નદી-નાળાં જોળતવા હોય, રાતમાં એકલ દોકલ ચાલતું હોય એટલે મુસાફરોને સાથે હથિયારો રાખવાની જરૂર પડે છે. આવા હથિયારોની માંગણી આગળ કરતાં હવે અધ છે તે છતાં પણ જોઈર મળેથી રેલ્વાના લુહારો પાણીદાર ચપકની તલવારો, રફાંગવાળા છાત્રાઓ અને જમૈયાઓ અગમત બનાવી આવે છે. માલધારીઓ જંગલી પ્રાણીઓનાં ત્રાસ સામે રક્ષણ મેળવવા રેલ્વાની સુંદર ધારવાળી સિંધણ કુલાહીઓ પણ હોંડોલોસે ખરીદે છે.

રેલ્વાની સૂડીઓનો વપરાશ બહોળો છે અને તેના વેપાર પ્રમોદાકાર આવે છે. રેલ્વા ગામમાં લુહારનાં કુલ ૩૫ ઘર છે; તેમાંથી સોએક માણસ લુહારકામ પર ચેલોંતો નિસાવ ચલાવે છે. કેટલાકના ધરના કારખાના છે અને કેટલાક

આવા કારખાનાંઓમાં મલૂરી કરી ચેર બેરે છે. મલૂરને આઢીથી ત્રણ કોરી એટલે આઠ આના લગભગ રોજ મળે છે. સૂડીઓ બનાવવાના મોટા કારખાના ચાર છે અને નાની દુકાનો અગિયાર છે. મુખ્ય કારખાનું કુમાર જુલુસનું છે. એ એક જ કારખાનામાં પચીસેક માણસ કારે છે. બંદર જઈ એથે તેા હ્યાંક ધમણ ધમાતી હોય, હ્યાંક લાલ તપાવેલા ધમવચતા લોહા પર પડતા ધણા ધણી તણુના ભડતા હોય તેા કયાક તૈયાર થતી સૂડીઓ પર સુંદર નકશી કરી એપ ચડાવતા હોય. આપણે ઇંગ્લેંડે તેા આ લુહારો રંગબેરંગી ચમકાર વળાક લેતી સૂડીની ઉપરની કિનાર પર આપણું નામ કોરી આપે છે અને બંદર રોનેરી ભરી આંખને ગમે તેવો સરસ ઉઠાવ કરી આપે છે.

કચ્છમાં સૂડીઓના પ્રચલિત ધાર ત્રણ પ્રકારના છે.— રેલ્વાધાર, કોડારાધાર અને બેલનયધાર. રેલ્વાધારની સૂડીઓને આકાર ઉપરથી જોળ વળાંક લેતો હોય છે. કોડારા ધારની સૂડીઓને ઉપરના પાંખોએ ટળતા બેકા ધારનો હોય, નીચેથી વળાંક લઈ આગળ આવતો દેખાય છે; અને બેલનયધારની સૂડીની ઉપરની બાજુ જરાપણ વળાંક લીધા સિવાય બીજાક સીધી બનાવાય છે. ધરોડાની ધરંડગી પ્રમાણે આ ત્રણે ધારની સૂડીઓ રેલ્વામાં બનાવી અપાય છે. આ સૂડીઓની લંબાઈ ૪૬, ૫, ૬ અને ૭ હચ સુધીની હોય છે આ ઉપરાંત મોટા સૂડાઓ થાય છે જેની લંબાઈ ૮ થી ૧૨ ઇંચ સુધી હોય છે. સૂડીઓમાં વપરાતા લોહાની બન અને તેના પર લેવાએક મહેનતને અનુલક્ષીને ઊંચી ભતની, વચપરી અને હલકી ભતની સૂડીઓ જોવા ત્રણ વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે. ઊંચી ભતના માલનો કડન સૂડીઓ દીઠ બાજ લગભગ કોરી રપ, વચપરી સૂડીઓનો કોરી ૧૮ અને હલકા માલનો બાર કોરી ૧૨ હોય છે. અત્યારના બનરગાને રા. ૧ ની કોરી પ્રા આસરે મળે છે.

બધાં કારખાનાંઓ અને દુકાનોમાં મળીને દરરોજ એકંદરે ઊંચી ભતની સૂડીઓ ૨૪ કડન, વચપરી ૩૬ કડન અને હલકી ભતની ૪૮ કડન તૈયાર થાય છે. આમાંથી કચ્છમાં તેા માત્ર ઊંચી ભતની ૧૦ કડન નેટલી સૂડીઓનો દરરોજનો ઉપાડ છે બાકીની બધી પારેશ મોડલવામાં આવે છે.

સૂડીઓના કારખાનાઓમાંથી નીકળી આગળ ચાલીએ તેા ચપ્પુઓ બનાવવાની પાંચ દુકાનો આવે છે જેનું સંતા તિરણ ધારવાળા ચપ્પુઓને ટકર માટે તેવા વગકતી ધારવાળા અને સુંદર હાથાવાળા ચપ્પુઓ પહેલી નજરે જ ખમી નય તેવા છે. આ ચપ્પુઓની દરરોજની નિકાસ લગભગ ૭ કડન નેટલી છે.

રેલ્વાની સૂડીઓની ખપત કચ્છમાં મુખ્ય સહેરો અને ગામડાંઓમાં તેા છે જ; પણ ધણી ખેરો માલ મુંબાઈ, કાંચી, મદ્રાસ, જરીયા, કલકત્તા, રંગૂન અને ઠેક જંગબાર સુધી

મોકલાવાય છે. દેહાથી કુમ્મલ રેલ્વેને સ્ટેશન પર ટપાલ પહોંચાડનાર હલકારો તો સૂડીઓના ઢગવાબધ પાસેથીના રોજના ગોળથી તોળા તોળા કરે છે અને આ મુશ્કેલીથી રેલ્વા પોસ્ટ ધ્યાયના હલકારા વારંવાર બદલાય છે.

રેલ્વા ગામ ભુજથી અગ્નિકોણે સાત ગાઉ પર હુમરાએ વચ્ચે આવેલું છે. આજથી સો વર્ષ પહેલાં તો હુલારો એ લોહ વાપરના તે આજનાભુજના રતનાન વગેરે ગામ પાસેના હુમરાની ખાણોમાંથી મળી રહેતું, પણ હવે એ ખાણો બંધ પડી ગઈ છે અને સૂડીઓ, ચપ્પુઓ અને બીજા દુર્ગુણોના વાવવા માટેનું જીંચી નતનું લોહ સીધું જર્મનીથી મોકલે બદરના વેપારીઓ મંગાવી આવી રેલ્વાના હુલારોને પૂર પાડે છે.

યુરોપ કે અમેરિકા હોય તો હાથકારીગરીથી તૈયાર થતી આવી સુદૃઢ વસ્તુઓના મોગમોટા પ્રદર્શનો બરાબ અને લોકોના ટોળેટોળા તે એના ઉપર, પણ આપણા દેશને એક અવારે ખૂબે તૈયાર થતી આ સરસ ચીજ તરફ આપણું લક્ષ્ય મારવાય છે ?

—રાયસિંહજી કાનંદ રાઠોડ

હિંદમાં જીવનચરિત્રોનો દુકાળ

પશ્ચિમી સરખામણીમાં ઊતરીએ તો જીવનચરિત્રનું જોને 'ક્રીક' કહી શકાય એવું પણ એકે પુસ્તક જ્યાં હિંદમાં બહાર નથી પડ્યું, ત્યાં જ્યાં સાહિત્યમાં રચના લઈ શકે તેવાની તો શી આશા રખાય ? બીસ્વેલનું 'જોનસન'ને, લુડિગ્સનું 'નેપોલીયન', બિસ્માકે 'કેકેર', મોસાનું 'ગ્રેટરન' કે રોનાર્ડસનું 'કર્કન'—બધાંતત્વને જીવત બનાવતા એના આપણા નાયકોના ચરિત્રો કેવા ? રામાયણના રામ અને ગાંધીભારતના અર્જુનથી માંડી સિનાઇ અહલયાબાહુ, લક્ષ્મીબાહુથી કરીને ઠેક ગોખલે ને ગાંધીજી સુધીના આપણા મહાન પુરોનામાં શું બોલેલના 'જોનસન'થી જે વ્યક્તિત્વ ઓછું છે ?

એ બાબતમાં હિંદીઓની જે જ પ્રતિભા મળતી શકાય એક તો એના ચરિતનાયકોના વ્યક્તિત્વને તે જીવન નથી બનાવી શકતા, અને બીજું, હકીકતોથી પરાઢ મુખ બળીને તે નાહકનું પિષ્ટયેવળ વધારી દે છે આ બાબત પર આવતા, બાણના 'હર્ષચરિત' કે રાજ દેશિનું (જિજ્ઞાસા તેજસિંહ)ને આપણે નહિ બૂલી શકીએ અને એથી જે વધુ દુકાળ તો હિંદના સર્વશ્રેષ્ઠ પુત્રે કરેલા સાતના લીપળ પ્રયોગો એવા આત્મચરિતોના છે જવાહરલાલજીની આત્મકથા તદ્દન સીધી સાદી શૈલીની છે, પણ એ એમના જીવનકેન્દ્રની આસપાસ જ ચૂંચાણેલી છે સદેહિત રવામસાન એજ આત્મચરિતનો સાચો ચર્કે અભ્યુષ.

મનુષ્યે મનુષ્યના લેવા માટેયો રસ દિનોદિન વધતો જાય છે હિંદે આજ સુધીમાં અસંખ્ય સાધુઓ, ફિલસૂફો, સમ્રાટો, રાજપુત્રો અને વિદ્વાનોએ રોડ કપો ડે, એકાદ મોરવેલ પછી તે કહી પેરા કરી શકશે ?—'ધી લીડર'

ગણિતશાસ્ત્રમાં વપરાતાં કેટલાંક ચિહ્નો

ગણિતશાસ્ત્રમાં વપરાતાં એકથી નવ સુધીનાં એકોની શોધ પ્રાચીન હિંદી લોકોએ કરી હતી એવું તો ગ્રેલારે ગણિતજ્ઞોએ પૂરતા સંશોધન દ્વારા પુરાવા કરી બતાવ્યું છે, છતાં પણ માત્રાલ્ય દેશમાં હિંદુ પણ એવું માનવામાં આવે છે કે એ એકોની પહેલેવપ્રથમ શોધ કરનાર મૂર અથવા આરબ લોકો હતા અને રચેન દેશમાં એ એકોના મંચાર પણ એમજે જ કર્યો હતો એ રીતે દસગાંસેનાઓ આકાશમાં પ્રચલિત થયા પછી જ્યોત્સો વસુલો વરસના ગાળા દરમિયાન તે એકોના પ્રચાર યુરોપમાં થવા પાડ્યો હતો અવગત એ પ્રચાર સામે રીતસરનો વિરોધ તો લાખા સમય સુધી થવા પાડ્યો હતો છતાં તરીકે અને ૧૨૯૮માં ફ્લેમિન્સના શાસ્ત્રો તેમજ નાણાંપત્રીઓને એ આકાશોનો ઉપયોગ કરવાનો કાયદેસરનો પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો હતો તે કષ્ટતા, પાઠ્યબાની પ્રાચીન વિદ્યાથી અને કાયદાશાસ્ત્રી પરથી સ્પષ્ટ રીતે સમજ શકાય છે કે વેચવા માટેના પુસ્તકોની કીમત આકાશોમાં નહિ, પરંતુ સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં લખીને વિવિધ ગ્રંથોની સૂચિઓ તૈયાર કરવાનું પુસ્તકાલેખાગારોને ફરમાવવામાં આવ્યું હતું.

એ નવ આકાશોનો ઉપયોગ શાસ્ત્રાત્મક તો માત્ર ગણિતશાસ્ત્રને લગતા ગ્રંથો પુરતો જ થતો હતો, પરંતુ પાઠ્યબાની પુસ્તકના પૃષ્ઠોને દર્શાવવા માટે એ એકોના પ્રચાર શરૂ થયો અને તેક પછરમાં સેમમાં મુદ્દબજાગીની શોધ થઈ ત્યાર પછી જ એનો રીતસરનો વપરાશ તેમજ પ્રચાર વધવા પડ્યો હતો.

એ નવ એકો ઉપરાંત સૂન્ય દર્શાવવા માટે વપરાતા 'ગોડા'ની શોધ પણ પ્રાચીન બારતવાસીઓએ જ કરી હતી એ ગોડા માટે તો ગણિતજ્ઞોએ સાચી અગત્યની શોધ તરીકેનો ઉલ્લેખ અનેક વખતે કરેલો માલમ પડે છે ગણિતશાસ્ત્ર અને કલિહાસના કથોગ એ ઘાટી નોંધ કરેલી માહત્તમ પડે છે.

ગણિતશાસ્ત્રમાં એક પરિમાણ બીજા પરિમાણની બરાબર હોય ત્યારે એ બંને પરિમાણોની વચ્ચે બરાબરનું ચિહ્ન (=) વપરાય છે એ ચિહ્નનો સૌથી પહેલો ઉપયોગ ઇસ ૧૫૫૭માં રૉબર્ટ રિકાર્ડ નામના ગણિતજ્ઞે કર્યો હતો એ પ્રયોગ કરતી વખતે તેણે નોંધ્યું હતું કે અસરનવાર અમુક પરિમાણ બીજા પરિમાણની બરાબર છે એવું દર્શાવવા માટે બે સમાપ્ત તેમજ સરખી લખાઈની લીંખીઓ (=) રૂપી ચિહ્ન એટલા ખાતર વાપરવું જોઈએ કે સંખ્યાબળ દર્શાવવા માટે એના કરતાં વધુ સરળ તેમજ સૂચક ચિહ્ન મળવું મુશ્કેલ છે.

વત્તા (+) અને એળ (-) એ બંને ચિહ્નોનો પહેલો પ્રથમ પ્રયોગ માઇકલ સ્ટિફેલ નામના ગણિતવેત્તાએ અને ૧૫૫૭માં પ્રગટ કરેલા 'અરિથમેટિકા ઇન્ટિગ્રા' (Arithmetica Integra) નામના પુસ્તકમાં કર્યો હતો.

કાંઈ પદબીજા પદ કરતાં વધારે છે અથવા તો ઓછું છે એવું

દર્શાવવા સાથે ' > ' અને ' < ' ચિહ્નોને ઉપયોગ
યાવ છે. ટોમસ હેરિયટ નામના ગણિતશાસ્ત્રીએ તેના 'આર્થિ'સ
એનાલિટિક પ્રોપર્ટીસ નામના ગ્રન્થમાં એ ચિહ્નોનો સૌથી
પહેલો ઉપયોગ કર્યો હતો. એમ સંશોધકો મુજબ છે. એ
ગ્રન્થ સને ૧૬૨૧માં પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

ગુણાકાર અને ભાગાકારના ચિહ્નો (× અને ÷) ના
યોગ્ય ખરેખરી બુદ્ધિ અજમાવી દોવ એમ જણાય
છે, કારણ કે સરવાળા અને ગુણાકાર વચ્ચે સંબંધ છે તેવા
જ સંબંધ બાદખાણી તથા ભાગાકાર વચ્ચે પણ છે. એ બીનાને
ધ્યાનમાં લઇને એ શોધકે વત્તા (+) ના ચિહ્નમાં થોડો
ફેરફાર યોજીને × આમ લખવાની પ્રથા શરૂ કરી હતી તથા
તે જ રીતે બોલાના ચિહ્નને ફેરવીને ÷ આમ લખવાની
વૃદ્ધિ પણ તેણે પ્રયત્નિત કરી હતી. એમ કહેવાય છે કે બા-
જકની સંપ્રધાની આગળ પ્રાચીન હિંદી ગણિતજ્ઞો બોલાની
નિશાની વજરનું આકૃતિ : પ્રમાણસરોંક ચિહ્ન લખતા હતા,
પરંતુ પાછળથી આરબોએ એ પ્રમાણમાં ચિહ્નોમાં વધારા
જે ટપકાઓ વચ્ચે બોલાનું ચિહ્ન ઉમેરીને બાજવાનું ચિહ્ન
બોળની કાદચુ હટુ ચાલે પણ એ ભાગાકારનું ચિહ્ન એવા
જણાય છે કે બોલા તેમજ પ્રમાણના એ ચિહ્નોનો સ-
થોગથી જ એ બાજવાની નિશાની ધનવા પામી હતી.

હરિશ્ચરમા એ ગુણાકારનાં ચિહ્નો પહેલ પ્રથમ પ્રયોગ
તો ઓટ્ટેડ (Oughtred) નામના ગણિતશાસ્ત્રીએ તેના 'ક્લે-
વિસ મેથેમેટિકા' (Clavis Mathematica) નામના સને
૧૬૩૨માં પ્રગટ થયેલા પુસ્તકમાં કર્યો હતો; અને ભાગાકારનું
ચિહ્ન રિવલ્વરેન્ડમાં આવેલા ટ્રિવિય શહેરસા રહેલ નામના
ગણિતજ્ઞે ઇ.સ. ૧૬૫૬માં અને લડન શહેરમાં જન પેલ
નામના ગણિતશાસ્ત્રીએ ઇ.સ. ૧૬૬૮માં વાપર્યું હતું.

પ્રમાણસરોંક ચિહ્નના (: ::) પણ સ્થાપા પહેલા કોઈ
ઓરેટર નામના ગણિતજ્ઞે યોજી જતાવ્યા હતા એમ કહેવાય છે.

અપૂર્ણકો દર્શાવવા માટેની હાલની પદ્ધતિ ત્રિશે પણ
થોડું ધણ બળી લેતુ જરૂર છે. પ્રાચીન બારતવર્ષોંવ બીજા-
ગણિતમાં હાલની પ્રચલિત પદ્ધતિ પ્રમાણે જ અપૂર્ણક
લખાયેલા છે એમ કહેવાય છે. એ પ્રાચીન સમયમાં ઉપર
અંશ અને નીચે છેદ એ પ્રમાણે લખાત. માત્ર વચ્ચેની
છોટી લખાતી નહોતી. એ છોટી કમેરવાળી રાજાત તે
આગેએ કંઈ હતી, જેમની પાસેની રેખાન લોહાં એ રીખ્યા
અને ત્યાંથી સમસ્ત યૂરોપમાં તેનો અચાર થયો.

સુપ્રસિદ્ધ 'લીલાવતી' ગ્રંથના મણિતા સમયે ગણિતજ્ઞ
સાચકાર્યાર્થના સમયમાં કયા પ્રકારનાં ચિહ્નો વપરાતાં તે
બાબતમાં બેલ ફ્રાન્સ 'ગણિતશાસ્ત્રને ઇતિહાસ' શીર્ષક ગ્રન્થમાં
નીચે મુજબ ઉલ્લેખ મળી આવે છે: 'ચિહ્નોને બદલે દ્વંદ્વસૂત્રો
અથવા આલેક્ષણ લખાતા હતા જે રકમ બાદ કરવાની
દોષ તેના પહેલા અંકની ઉપર એક ટપક લખીને જાહેરાઈ

છે. એમ સૂચવાતું; અને સરવાળો છે એનું દર્શાવવા માટે
આંકડાઓને પાસે પાસે લખવામાં આવતા. ગુણાકાર સાર
અથવા તે કોઈ એ રકમો સરખી છે કે નાનીમોટી છે એનું
બતાવવા માટે કોઈ પણ ચિહ્ન વાપરવામાં આવતું નહોતું.
(સંપાદિત) —ત્રિશુભ વીરજીભાઈ દેખાપ્પી

રહસ્યભૂમિ આસામ

આસામ હજી પણ કોંક. રહસ્યભૂમિ છે. એના જા
હતિદામનાં ઘણાં રહસ્યો હજી અણકોઢેલ રહ્યા છે, પરંતુ
સતિવાથી ૪૦ માઇલ પર આવેલી ગિખી ટેકરીઓ વચ્ચેથી
તાલેવરમાં જ શોધાયેલી તોર્તી કમ્પોઝિંગ બેઝ પણ ધણી
સ્થપતિઓને મુંઝાડી રહી છે. લગભગ શ્રી કુખ્યાની પત્ની
કુખિયીના પિતા લીખકતા મહારાજાના પાસેથી કુલિ-
નગરનાં તે અવશેષો હોવાનું મનાય છે. એતિહાસિક નજરે
તો એ શોધ અતિ અગત્યની છે.

એની જ બીજી શોધ તે કલ્પયુગને હિતર કિનારે આવેલા
મુળગિરિ નજીકથી, નજીક સરીથી થે પુરાણ કાળમાં લખાત
થયેલા ટેરા કાદાનાં ઇંગતી અવશેષો મળ્યા છે એ છે.
એનું માનવામાં આવે છે કે આના ઉત્પાદન માટે વપરાતી
એ ભૂમિ પર પહેલાં કોઈ જ વાપરમાંથી કાતરી કાઢેલું કાંઈ
મરિદ કે રાજમહેલ હતેની ધરાવતુ હતી. ઘણાખસ અવશેષો
બાજુની બાજુમાંનાં છે ને તે પર કમળનાં ફૂલ તથા
પાંદડાં કેવલેલાં છે.

અને તીજ મહાવત્તી શોધ શ્રી મુખરજ અને શય નાથના
એ બાળાળીએએ ફેરડી બસોનાની પૂર્વેની રાજધાની તેશીલિની
છે. હવચિરિ, અંકગિરિ ને કોલિ ટેકરીઓ વચ્ચે બુનેથર
પાસે એ સ્થળ આવેલું છે. હવચિરિમાં મળેલા સમ્રાટ બાર-
વેલના ઉત્ખનનો પથરી એ તોશાલિ જ હોવાનું પુરવાર થાય છે.

હજી લચિખમા, આ રહસ્યભૂમિના પદ નીચેથી ક્રિષ્ટ
સમ્રાટની ગોધાળીઓ પણ મળી આવવાની આશા રખાય છે

—'ધી ઇન્ડિઅન રીડર ડાઇરેક્ટ'

જગતશાંતિ-એકેડેમીકલ આદર્શ

ઇ.પૂ. ૧૫મી સદીમાં મોડીને આજ સુધીમાં એટલે કે
ગત ૩૫૦૦ વર્ષમાં ૩૧૦૦ વર્ષ તો દુનિયાએ યુદ્ધોમાં જ
વીતાવ્યા છે. માત્ર ૨૨૭ વર્ષ જ એનું વાતાવરણ શુદ્ધી
વિમુક્ત રહ્યું છે.

આ ૩૫૦૦ વર્ષની મુદતમાં યુદ્ધની અટકાયત માટે એકંદર
૮૦૦૦ શાંતતાવાદી તત્કાલિત થયા છે અને છતાં જગતની
યુદ્ધની જુલુસો તો આજપણ એવા જ રહી છે. એ રીતે
૮૦૦૦ વખત સામાજિક વચનભર કરી ચૂકેલાં જગતનાં
રાષ્ટ્રો, હવરથી કાલે શાંતિનો દર રાખ્યા કરે, પણ આથી
આવતી એ પુરાણી જુલુસો હજી થે રમે એવાં ચિહ્નો પધી
ત્યાજે જગતશાંતિ શું માનવખંતનો એક હલિયત આદર્શ જ
રહેશે? (મરાઠી 'પ્રભા' ગ્રંથપત્ર)

નવી કેડીઓ

આ પૃષ્ઠ સુચનો, વિચારો, વાક્યો અચ્ચતકે કોઈ ખૂબ પ્રકાર અને સામર્થ્ય અવસ્થા પૂરશે.

રાઈ અને હુ ગળી એ જે વનસ્પતિઓમાં અત્યંત કચેરીની અને એમેનિયા પુષ્પ પ્રગાળુમાં છે અને તે વાચુઓ તેમાંથી છટા પણ તુરત પડી રહે છે આથી તેને યોગ્ય રસાયણિક ક્રિયાઓમાંથી પસાર કરતા એમેનિયમ ક્લોરાઇડ અથવા નો નવમાર જની શકશે હિંદુ જેની પ્રાચી દેશ હોવાથી કદાચ આવી રીતે બનાવેલો નવમાર સોરિસ પણ ઠીક પડી શકશે. વળી માત્ર રાઇમાંથી પણ પ્રથમ ક્લોરીન વોટર અને પછી હાઇડ્રોક્લોરિક એસિડ જની ગરવા મેંબન છે. આ દિશામાં કોઈ જરૂર પૂરતા અખતરો અને પ્રયાન કરે એ ઇચ્છનીય છે.

ગાગડાના માલસો આકાશનું આકાશિયાનું કે વલતે નીચી અગર મલ્લો પામે વાળાની એકદુ કરતા રહે તો તેના સારાં નાભાં વચ્ચે હોય.

(ધૈર્યવંદ્ય ર. ખુજ)

યાદશક્તિની કસોટી

આ અક્રમ આગળના એક પાના પરના ચિત્રમાં તમે મનનમાં અને એમના આડોશીપાડેશીને બરાબર ઓળખી લીધા હો. એ બધા અહીં થોડા નવા સંબંધીઓ લખ્યે દેખાય છે હવે તમારી યાદશક્તિની મદદથી એ દસ જણને આ ઘેરામાંથી ઓળખી કાઢી નીચેના ક્રમની ખાનામાં એમનાં સાચાં નામો ભરી દો અને પછી પેલું પાનું ઉપલાની ખાત્રી કરી લો કે તમે કેવલા સાચા છો.

૧. ઉરેલકાડી	૪.	૭. રામજીભાઈ	૧૦. વિપ્રભાઈ	૧૩. અંબિકા
૨. રામજીભાઈ	૫. અંબિકા	૮.	૧૧. મંગલજીભાઈ	૧૪.
૩. હરજીભાઈ	૬.	૯. હરજીભાઈ	૧૨.	૧૫. રામજીભાઈ

અક્રમ

નવા નુસખા

આપણા ટ્રેનિક જીવનમાં એની કેટલીયે વસ્તુઓ આવે છે જેના વિશેના આપણા વિચારો જુદા ન પાયા પર હોય છે.

દાખલા તરીકે જ્યારે આપણે તદ્દન હલકો પદાર્થ માનીએ છીએ. હવે એ જ જ્યારે એક મીટર (૩૨ ફૂટ)ની ત્રિજ્યાના દડાનું તમે કેટલું વજન કરો છો? તમારી કલ્પનામાં એ નહિ જ આવે કે એક ટનથી વધુ વજન વધી નય છે.

હવાના દળાણનો પણ ચોક્કસ ખ્યાલ તમને નહિ હોય. એ જાણવા માટે આ એક અખતરો બસ યશે

ધરતીના આકાશ ભાગ નેટલી જાણી રાખી એક આખી શીશી પાણીથી ભરી કાળા દાઢે એકાદ કપડું વીંટાળી એને જળામાંથી પકડી રાખો તે પછી જળામાં હલેલીથી એના મોં પર ઝડપથી ફૂંકો મારો હવાનું ઓચિંત્ત્વ દર્શાવે તમારી આખી શીશી ફેરી નાખશે!

ખેડામાં કપાસ ખરીદવા આવેલા એક જાપાની વ્યાપારીએ વિસાળ કરવા ખીસામાંથી એક નાની ચેન્સિસ કાઢી. અકસ્માત તે હાથમાંથી પડી અંધ ને ધણી શોધ કરતાં ન મળી. પારિવાર શુભશતી શુદ્ધરથે એને પોતાની ચેન્સિસ આપી, પણ જાપાનીએ તરત તે પરતું નામ વાંગી તેને પાછી આપી, કારણ તે જાપાનમાં બનેલી ન હતી. એ જ વખતે એથ્રેબનરગાથી જાપાની ચેન્સિસ મળાથી ને એ વડે વિસાળ પૂરા કર્યો.

અનેકાર્થો શબ્દ: આદી = આદ-સરથી પાતણ હાકડું; આટે મુકવાની વસ્તુ; બાધા, આખાની; હર; સીમા; કુરનીનો એક હાથ; મુટ્ટું રાખવા માટે ચિતામાં વધારાનું બહુ હાકડું; આડખ-આકું વિલાક.

ગણિતગ્રંથત

કુ = ૫ + ૭૪ કુ = ૮૪

સરવાળાની ઉપરની એ રકમોમાંની પહેલીમાં બધા જ એકી અંક (૧, ૩, ૫, ૭, ૯) અને બીજી રકમમાં બધા એકી અંક (૨, ૪, ૬, ૮) એકેક જ વાર અને એવી ખૂબીથી વાપર્યાં છે કે તે બંને રકમોના જવાબ (સરવાળો) એક જ સરખો આવે છે: ૮૪૬.

કહેવતોના અર્થ: 'દોરડી બળે. પણ વજ ન મૂકે' - માણસનો સ્વભાવ અનેક ઉપાયે અજમાવવા છતાં તેના ને તેના જ રહે છે તે - હરાંચવા વાતોની કહેવત એને મજાની બીજી થયી કહેવતો છે, જેમકે: 'પ્રાણ ને પ્રકૃતિ સાથે જલ્દી'; 'દાદર જલ્દી મુને ને રેવ જલ્દી મૂએ'; 'દાદ જલ્દી કો, જોડ જલ્દી મુને, ને રેવ જલ્દી મૂએ'; 'સાથ કચળી બદલે પણ હો ન મૂકે'; 'પદી રેવ તે તો દળે કોમ દાળો'; 'વાંદો સો વધેનો પાથ પણ ઠેક ન બોલે'; 'અજખજ ગયા, જખખજ ગયા, પણ જખખજ ન ગયા'; 'આલત આપદે જન સાથ, જનએગી જાગે સાથ' વગેરે વગેરે.

ચેવવાળા ડબા કે બજારીનો દિનનાં દાંડમાં ચો-આસમાં કઠાઈને જમ ન થઈ જાય તે માટે ચેવવા ગાજામાં આકું આપું મીકું તેલ લગાડી રાખવું.

આજબ કુદરત

પોલાદ એટું સખત છતાં નેંડાનું શીંગડું દાડકાનું નહિ પણ માત્ર વાળોનું જ બનેલું હોય છે પણ એ વાળ એવા તો અત્યંત ગૂંચાએલા હોય છે કે દાડકા કરતાં વે મળવું જ રહે છે.

આપણા પ્રત્યેક ભોજનની વચ્ચે એકાદમાં એકા ત્રણ કલાક ને વધુમાં વધુ છ કલાકનો માર્ગ રહેવા જ જોઈએ.

પોડાને એમ એક જ ખરી અથવા આગળ છે, તેમ કહેવતે છે, એકાને ત્રણ, દિગ્ગોરમરુને ચાર અને હાથી, મા-ખુસ વગેરેને પાંચ આંગળાં છે.

જમણો હાથ ડાબા હાથ કરતાં વધુ શક્તિ છે ખરો, પણ કંઈ-ગરમી વગેરે ડાબો હાથ વધુ કમી શકે છે!

ચોમાસામાં લીના જેડામાં નાગવ, છાપાના કુચા કાસીને બરી રાખવાથી વહેલા સુકારી ને કુમાર પળ નહિ જાય.

દાહલ જહેલા બાયરમ અગર પોર્સો-લેમની બની ન પર પહેલા ખીના ગંદા હાથ સાફ કરવા માટે હાથડોળ ન રોલ-હસાઇનું પોતું વાપરવું. પણ પોંજી પામી વડે ધસીને સાફ કરી નાખવું ન જૂનવા.

સાહકલના દાવરમાં અંદરની બાજુએ ઓંખજીસનો બૂટો ઠાંટવાથી પકચર એમાં પડે.

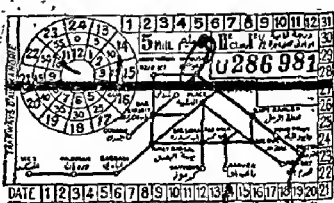
(પો. કુ. ૫)

માખીએને કુરની વાસગતી નથી. ચોમાસામાં માખીએની વસતિ વધે છે તે વેળા તેઓ કાવના એકમ, દાંડી વગેરે પર બેસીને હંજાવન હાથ ખરે છે. તે માટે કપૂર નાખેલા તેવનો બાઉ હાથ એવી યોતે ઉપર માર્યાં થયે તો એ ઉપદ્રવ દૂર થશે.

રેડિયમથી પણ જમણી શક્તિ પ્રાપ્ત રેડિયો-સોડિયમ નામનું તત્ત્વ હાલમાં જ શોધાયું છે.

હિંદી લશ્કરમાં પંડિતોને શરણાહીને ને બદલે ઉચ્ચિત્ર પદવગ ને મસ્તકાબે છે ૧૭૬૭માં હાખર થયાં.

આફ્રિકાના વિકાસ દારીએ માથ એક જ ચીનથી બીજો છે ને તે સિવાય નામની કીડીથી એ કીડી એમની સુંદર પેરી જીંદી ફેલાવા માટે છે ને એમ થતાં હાથી પોતાની સુંદર બહુ કે કાકડા થઈ પર પછાડી પછાડીને મરી જાય છે.

મિસર (ઇજિપ્ટ)ની દ્વાપની રિફ્ટ બેના ઉપર મહિનો, તારીખ, કલાક અને કોતરવાનું તથા સુધ્ધાં દર્શાવનારી રચના છે

ત્રણ કાવ્યો

૧

•મિશ્ર•

અંધારના - ગર્ભમહીથી ઉદ્ભવી
શમી જતી વીજ અંત વ્યોમમાં,
આનંદની તેવી ક્ષણો કદીકદી
પ્રકાશતી જીવનમાંહી; સંશ્રદ્ધી
તે ગાલવું કંટક માર્ગમાં, અને
અંધારને ચેતનથી ઉત્તળવો;—
એ મમ છે માનવને ઉરે ભયો.

૨

મિશ્ર

રચી રચી બાધ અંત કાળમાં
જૂના નવા કેંકે વિભાગ યોજવા,
એ મર્ત્યના જીવનની કલા ને
એમાં જ રાચે જન મર્ત્યલોકના.
નિર્મુક્તા એ બાધનથી બનીને
અંતના અંતરમાં વિરામવું
એવી કદા માનવને ઉરે ઉરે
અપૂર્વ વાછા અજુનૂટ બગશે!

૩

•સપ્તશ્લોક•

ઠહેતા કાલપ્રવાહે મધુર કહું ક્ષણોનાં પ્રતિગિબ ભેતો
ઊઠે ઊઠે વિભાસે જન જલવહને કાં ન એ મો વિશમે ?
જલે ના મૂઢ એ તો જલ નવું, સહુ એ સ્થાન ને ણિબ જૂનાં
જૂનું ક્યાંથી વિશમે ? નહિ નવલ કશું, માનવીઆન્તિ એ તો.
તો ચે હૈયુ હઠીલુ નવ કઈ સમજ આન્તિ કેમ રાચે ?

ભાવ

માતી ભાગ્ય

આ પછી પહેલા પાઠ

● મહાસભાએ પ્રબળી નાદીઓ એકત્ર કરી, નવી સત્તા-
ઓળા નેનું બળ પ્રેર્યું છે. નવા રાજ્યધારાઓ પ્રબળતા શોધેલા
આધિકારીઓ પ્રબળી નજરથી જ વહીવટ ચલાવવાની પ્રતિજ્ઞા
લઈ આગળ આવ્યા છે. પ્રથમે તેમને પ્રમાણ નોટથી પ્રબળી
બહુમતીએ જ પ્રમાણ. આ રીતે દિલ્લા આંતરરાષ્ટ્રીયમાં
પ્રબળતા વ્યવહાર પ્રબળતા હાથમાં આવ્યો ગણાય, પણ આપણને
અન્ય રાષ્ટ્રોમાંથી એટલું જાણી રહ્યા છે કે 'નિત્ય, સ્વદેશ-
સતોથી બનતા. ઉપરાંત સત્યો બહુ તમારા કાષ્ટમાં નથી,
પણ હાથમાં આવેલી આજ સંભળી રહ્યાં તો આવની કાલ
પણ એ હાથમાં આવવાની જ.'

આમ છવનનું સંસ્કાર, કેળવણીમાં રાષ્ટ્રોત્થાનનું મ્યે,
ઉદ્યોગમાં નવતાનો નિર્વાહ અને ધનબળનો આર્થિક
દિવાલ ઉપયોગ વગેરે બાબતો પાર પાડવામાં મુલતનને
સાધ્યું છે. એટલે હવે એ આપણા સિદ્ધિઓ અને શ્રીમંતો
ધારે તો દેશની સુરક્ષા વચ્ચે વહીવટ રાફે એમ છે. યુનિ-
વર્સિટીની જેડ અને મુસ્લિમ કેળવણીને બદલે શ્રમ, ઉદ્યોગ ને
કલાપણ લાગીમ આપવાની સંસ્થાઓ દેશમાં વધે તો સહેર,
માગડાં અને નાનાનાના સમાજો પોતાને ઉદાર કરવાની
શક્તિ મહત્વમાં મેળવશે. આને તો આર્થિક ક્ષેત્રને અને મોડકસ
કહેલે પાછા લગભર પર્વ થઈ વિદ્યાર્થીઓમાં ઉડાવે છવન
પેશ થયું છે અને કામ કે ક્ષમ મહેવાને નાસાવા પ્રબળતા પરિવાર
વૃદ્ધો છે, આ બધું દેખની આંખે નિદાન પ્રિન્સિપાલો, પ્રોફેસરો
અને હેડમાન્ટરોએ કરી તો પોતાના પગારો ખાતર નિભાવ્યું છે;
અથવા પરિસ્થિતિનો સાગનો કરવાની સુધિકે હિમત તેમનામાં
નથી. એ બધા નવા રાષ્ટ્રીય કાર્યકર્તામાં શો માત્ર બચશે
એ જવાબ છે. પણ વિદ્યાર્થીઓ અને તરુણો તો કેડ પાધી
નવા છવનને પ્રયોગમાં મૂકી સ્વાનુભવ, સ્વાસ્થ્ય, સ્વચ્છતા
અને સ્વાર્ષણનો દહાવ લઈ રાકે છે. એ કેળવણીને કોઈ નહિ
પહેચે. 'આમેરિકાના આર્થિક પ્રબળતા સંસ્થાપકોનો ઇતિહાસ
જુઓ. એડ કરતાં, વડાણવૃદ્ધ કરતાં, નંગરો વહેરતા, અસહીઓ
સાથે યુદ્ધ કરતાં શોધકો અને સંચાલકો બનેલા એ માનવી-
ઓએ જગત ઉપર સાવ નવો યુગ બીટાર્યો છે. સ્વાર્ત્ત્ય,
સ્વમાન અને સ્વાર્ષણ પ્રબળી કેળવણીના એકેન્ડિક એજમાં
ન હોય તો એ કેળવણી નિરર્થક છે. આને હિડુસ્તાન પાસે
એટો પ્રશ્ન એ છે કે નવાં ક્ષેત્રોમાં કામ કરવાની લાયકાત-
વાળા માણસો યુનિવર્સિટીઓ આપી રાખે છે? અથવા ન
નવી નિશાળે બેસવાનું છે, પણ નવાં પોતાને ન પોતાની
સેસાઈ જમવાની હોય ત્યાં અખતરા કરનારને ડર રાતો હોય?

પોતાની બહો નિભાવી પોતે જ નના મળો શોધી કાઢવા
છે. આવી વિચારધામી કોઈએ સંસ્થા અને વ્યક્તિ ધારણ
કરે તો ન નિષિધ દિશામાં દેશની પ્રજા સાધી રાખ.
આપણે પહેલા પાઠ તો શિસ્ત અને સંયમને જ કહેવો
નેજાને રાષ્ટ્રીય મેતાઓની પોતાના પ્રમાણે દરેક જણ પોતાના
સ્થાન અને પરિસ્થિતિમાં ગા શાં શિખ અને વ્યવસ્થા આણી
રાફે તેનો નિચાર કરી લેવો એછે. આ બાબતમાં આપણે
પરદેશીઓ પછેથી નહીં લેવાનું છે, મેં હમણાં જ અધિકાર
પર આવેલા પ્રધાનોને માન આપવા શેવટી મેંગીમાં કેરવી
ગોરાઈ અને શિરતરંગે બેસી પચાં છે એ નજરે લેવું છે.
આપણે ન આપણાં શાસનનો બેગ કરીશું તો મળી શી રીતે
બીલે કાર્યકર સારી રાખો? એ સિદ્ધિ આફ્રિકાને એક જખતે
સરકારી હુકમથી એક સપાટે દેશના મહાન પાનકાનેથી
માડી અદના સ્વધેસેપકો, સુધી ફોરડા ચલાવી રહ્યા હતા
તેમ તો ન જોશ આફ્રિકા અને એ જ સરકારી હુકમને
અડીન થઈ તેમના ઉપર નીમાએલા પ્રધાનોનાં એ માન-
મર્યાદ સાચવે છે તે ધરો લેવાલાયક દેખાવ છે. એપને
એક મોડેલો તો જ ન્યારે અધિકાર પર આવ્યા ત્યારે તેમની
ધત્તી અદળ અને હુકમશી માનવામાં તેઓ શેરા પણ પાછા
પડતા દેખાતા નથી, એ નેઈ, કદાચ કોઈ હિંદી બોસા હુપે
ચડી વ્યવ તો મૂક કરશે. સક્તિ અને અધિકારની સાથે
જ સંયમ અને સમતુલા રાખવાં જ પડે, સમુદાય આંખો
આ વાત સમજે તો એ અધિકારીઓની સમક્ષ અપવિચિત
દેખાવો અને પર્તન થવા ન દે તેમને સિદ્ધિ શીખારેને
આપણે નાલાયકી સિદ્ધ કરવામાં દહોતો ન બને.

એક સંસ્કાર સમાજ મા

● એકા દિવસ પહેલા મુંબાઈમાં પોર્ટલેન્ડ એલ્યો (કોન્સલ)
શ્રીમાન ડૉ. બાનાસિન્ધી અને તેમનાં કલારાસિક પત્ની
મૈત્રી બાનાસિન્ધીના આમંત્રણથી તેમના પરંપરાઓ સમક્ષ
આરીય કળાને અદ્યતન પરિચય આપવા નામ પ્રથમ કર્યો
તો નાત દેશનાં કેરલાક પંચોમાં પ્રસિદ્ધ થઈ છે તેમજ
શામસ પ્રેસના ઉવનિગ ન્યુસે પણ કહેવાનીથી એ પ્રસંગ
વર્ણવે છે. પરંતુ એ પ્રસંગની પાછળ એ બાવતર્યો માનવ-
મેત્રાપ અને અજ્ઞ થટના હતી તે નાત કહેવાની બાકી રહે છે.
મુંબાઈના તળના તો ઘણા સાહિત્યકર્તા તરુણો બાઈ
હરિમન્દ્ર બટને જોળખતા હશે; પણ બીજા કોઈને એ તે
નજરે પડે તો તેમને કોઈ દેશી શમારતા ધારી સે અથવા
હાથમાં ચોપડીઓ સાથે નીકળતા મુઠામાં વિદ્યાર્થીમાં ગળી
લે. પછી એ માનવસહોકમાં એ બિંમિ અને અડગ ઉપા-

સાચો સમાર બયો ડ કો તો
ગાઠ પરિચયમા આનારા જ
ભણી રાકે એ બાઈબધને પો
લેડનુ સાહિત્ય વાચાની સગ
ના લાગી તેણે માનેતુ કે પતિત
પોલેડ એકવર ભારતના નેચી
જ અત્રોગતિ ભોગવતુ હતુ તે
માથી એ ઉત્થાન પામ્યુ, એટલે
તે ૧૧ જુલાતમાથી હિંદને કઈ ને
કઈ પાઠ ભળી જ આથી પો-
લેડઉપર ફેટલા યે પુસ્તકો તેમ
ણે વાચી નાખ્યા ને કઈ વધુ
અહરનુ સાહિત્ય મેળવવા પો
લેડના એલચી માતાના બાણે
બટમયા પોતાનો ફરજતે ખ્યા
લમા રાખી તેમણે પોનડના
હોન્સલ શાહેન ૭૧૨ પ૧ લ
ખયે અને તેમા પોતે વચેલા
પુસ્તકો ૧૧ નોધ આપી અને
બારણે ડાબેયા પટાવાળા ભેડે
તે ગદર મોકલી આપ્યો જ રાખ
મટે શાહ ભેગાનુ કહી પટા
વાળાએ પત્ર અદર પઢેવાડયો

હોન્સલ ડો બાનાસિન્સ્કી ખંદેર કોઈ અજળ માણસ
તેમણે એમ્દમ એમને અદર પોવાળા ને પોતાના અસિસ્ટન્ટને
કહ્યું કે આ જુવાને મારા દેગનુ સાહિત્ય મારા કરતા પણ
વધારે વાંચી નાખ્યુ છે અને હું તેને મારા મિત્ર ગણું છું
પછી તેા ધમ્મી વાતો નીકળી ડો બાનાસિન્સ્કીએ એક વખત
જીવનના ઉદને પગથિયેથી આરભ કર્યો હતો એટલે તેમની
નજરમા આ મુદામા મિત્ર જરાયે ડારતા ન દેખાવા
મિત્રતા પાછી બાધી હીધી અને આજે એક દેશી પેટીના
મુનીમ એ બાઈ હરિશ્ચંદ્ર એ વિદ્વાન ૧૧ મુહુદ યસાનો સ રહ્યું
હડાવ પામે છે પે હેડના ઉદ્ધરક પિલસુદ્ધીનુ સખ્યું ચરિત્ર
તેમણે ડો બાનાસિન્સ્કી ૧૧ પ્રેણુથી બહાર પાડ્યુ છે એ
પુસ્તકનુ પ્રાકટય ડોક્ટરે પેતાના ભવનમા ડોજળ્યુ ત્યારે
બેચાર સરકારી સગમારી મહેમાનો રાગદા બાહ હરિશ્ચંદ્રને
તેમણે અમિનદન ભેટ આપી કરદાની બનાવી આ જાધુ
આપણા પયતળરી વિદ્વાનો અને આડગરી ઍંદિરોગેના
મુકાબે નિચારી લેતે ડો બાનાસિન્સ્કી તેા પછા સમ્મતિ
અને કથાના જળરા ઉપાસક છે તેમના પતી ચિત્રકશામી
અને શૃદ્ધાનાઓમા પાવરમા છે બાઈ હરિશ્ચંદ્રે આ દંપતી મા
સસર્ગમા મને મૂકવાનો કંકેત કરી રાખ્યો હતો હરિમાયા
સીમલામા બેસીને એક પોલિસ તકળીએ દિદના નારીજીવન

સેંડમ બાનાસિન્સ્કી, રવિશંકર તારા, ડો. ડો. બાનાસિન્સ્કી (પોલિસ હોન્સલ), હરિશ્ચંદ્ર વાઘ
વિષે કછકછા હુ સખી નાખવાનુ એ દ પતીના બળવામા આબુ
ત્યારથી નેમનો જીવ ને પતો કે રી રીતે તે ૧૧ પ્રાતકાર
કરે એવામા બાઈ હરિશ્ચંદ્રે તેમને કનુ દેસાઈની 'મન-
ચિત્ર વલિ' બતાવી અને એમાના વિત્રો મમલગ્યા જીવનની
કવિતા અને વાર મદળ્ય કરવામા કુશળ એ વતી વારત તેનુ
હાઈ સમજ્યા અને ઠરાબુ કે જેલા પ્રચારકાર્યના પ્રતિકાર રૂપે
-કોઈ આર્થિક હેતુથી નહિ-એ ચિત્રમાલા પોલેડની સાધામા
પ્રક્રમ વતી ભેઠએ શી કનુ દેસાઈને પોતાની ફાયદી જતી
કરવા કબજા આપી એટલે ગારે મુ ૧૧૧૧ પ્રવાસ હરિ-
માયા તેમને મજવાનુ પારું થયુ એ મુલાકાત વખતે દિદની
કથાની છુક વાર્તા કરતા તેમને મ્દક રસ પડ્યો અને
કહ્યું કે ચાર વર્ષથી અમે મુલાકામા છીએ પણ અમને મેળની
સમ્મતિ કે કથાનો પરિચય કરાવનાર કોઈ દિદીનો સમાજમ થયો
નથી તમે એક દિવસ આવી, રસ પેનારા ખીન મિત્રો સગદા
થેલી વાર્તા કરા તો સાદ, મને તો એ બાવતુ કર્તવ્ય મળ્યું
પણ મારા માટે એ એક કરોગી જ હતી અમે છમા કહી
બાનજુ અપેતુ નહિ પણ પરીક્ષા માટે કોઈ તેા રી ક્રે એમ
એ મારુ વખતય તે રાર કહ્યું અને બાઈ હરિશ્ચંદ્રે એમા યે પો
તાના વખત ને રખિને ભોગ આપી, સદાય કહીને ઠાપક કરી
આપ્યુ એ મેળાવડ મા દેટલીક અમેરિકન બાબો તેમજ

ઈત્યાસિયન, જમન અને ચેકોસ્લોવાકિયન કં. સંસ્થાની હાજરી હતી અને રેલ્વે બહુ લાંબા સાંતિથી બંધુ સંબંધોને આપ-
 પૂર્વક વાતો કરી. આપણા જ દેશનાં સંસ્કૃતિ એકબીજામાં
 કવચિત્ જોરા રંગ અને રસથી સી મળે છે. એકમ આના-
 સિન્સકાએ બહુ જ કાળજીપૂર્વક સ્વાયત્તી તેવારી કરેલી.
 એક વરંડામાં આમંત્રણ મળાણે પુરસ્કૃતિ મોકલેલી જેથી
 મંડળણ ન થાય વ્યાખ્યાના માટે છાયાવાણી વીજળીક રોજની
 બેરોળર હિંચાઈવાળા રેગલ પર મોકલેલી. શ્રોતાઓ ૩૫૨
 છાયા સજ્જાથી જોલનારને કોમ સદજ્ઞ જોડા થઈ જતો
 હતો. આરાવાચન પછી મુખસિદ્ધ કોટી-કલાકાર અને કલાવિન-
 ચક્રતાયા મખ્યાલ બેરિસદરમિ. કાલં બંદાલાવાળાઓ ગર્વિષે એ
 વિવેચન હતું તે એ પ્રસંગને વધારે રીવાળી રાક્યું. છેવટે બાબતના
 ખંડમાં સાદા ઉપાદાનની ચોજનાએ બધા વચ્ચેના સંદોષ
 છોડાવી ઢળતામળતા કર્યાં. એ બધી કાલજજી એવન તે સદજ્ઞ
 કિયાવતું હતી, પણ આપણા સમાજમાં કવચિત્ પ્રાપ્ય લાગી.
 આ એક ના પૂઠા પડનું ચિત્ર (મૂળ કદ ૮૧x૭ ફૂટ)
 હજુ હમણા જ વિદ્યાર્થી છન આટોપતા વ્યાધ ચિત્રાધક પંચા-
 ને દોષે આહદસ યોદા માખના ચિત્રો તેજ રથડખનાં એ એમની

કારકિર્દીના જવંન પ્રાપ્ત મળાય. ગુજરાત-કલિયાવાડમાં
 એ માખનાં ચિત્રો કવચાવી તક હજુરુથી કાળને મંજરી નથી.
 બાઇ ચિત્રાધકને એ બાગ સાંપડ્યું તેનું અભિનંદન લાડીના
 કલાસિક સજ્જા શીખાન પ્રદૂર્ણસિદ્ધ સંસ્કૃતને થઈ છે.
 જ્યારે બીજા સત્ત્વકર્તાઓ પહેરણી કલાની મોહિતીમાં નાથી
 રાજુગરોથી રાજમહેત્રો સજે છે ત્યારે લાડીના ઉદ્યોગસાલ-
 માં કલિહાસનાં 'મેધડુન' અને 'શાક-તલ'નાં પિચાજ કદનાં
 ચિત્રો આંખ ઠારે છે સજ-રાજિનીઓનાં મેડાં ચિત્રો
 નથી જ સ્વરસહરીનાં નમ્મકાર આ પે છે, હંતુ તે એમણે
 કલાનાં પગલાં માત્ર કેરાવતાં આટલો સમાદર કર્યો છે ગુજ-
 રાતના નાનગોરા ચિત્રકારોની મૌલિક કૃતિઓના પણ તેમજ
 સંબંધ રાજ કરી દીધો છે, અને હોદા વખતમાં લાડીનું ચિત્રાલવ
 સસાં ચિત્રોનું કેન્દ્ર બની નવ્ય તેા નવાઇ નહિ; કારણકે
 લાડીના કાકાર સાદેબ જેવા કલાપ્રેમી અને કલાના આદ્ય
 ઉપાસક તેમના લખુ જાતા કુમારે મંગલસિંહજી એ પ્રખ્યાતી
 ધીરી ષડાદે એવા નથી. બાઇ ચિત્રાધકના કામની સવિસ્તાર
 મોધ લેવાની તક બહુ નહકમાં છે એટલે ગુજરાતને વખાઇ
 રૂપે હાલ આટલું બસ છે.

ર.મ.શા.

‘કુમાર’ હજુ પણ પોતાનું અર્થે જતે કપાડી રાકતું નથી. એ વાન ઘણા અમુતા નહિ હોય. જવા વરસથી ફેલા જે
 ફૂંમીના વાચનના અને અવારનવાર જે રી છપાઇના વધારાએ તેને ૧૯૩૬ની આખરે વધુ જોડમાં મૂક્યું હતું. તે પછી
 આ વર્ષે એમ એ નિબાળી રાખવાની સંકલ્પ કર્યો હતો. પરંતુ આ વર્ષની શરૂઆતથી કાચગા બાવલેતરીતર વખવા
 જઇને આજે તેમાં રપથી ૩૦ ટકા સુધાનો વધારો થયો છે. તેને પહેંચી વખવા આજે બીજા રંગની છપાઇ બંધ કરી
 છતાં પણ ઊભે હળવો નહિ જ થાય એમ લાગવાથી નિરૂપાયે આ એકમી અખરે એક ફૂંમનું વાંચન કરી કરતું
 પડ્યું છે. તેને માટે ફાગ પ્રાપ્તિ અથે આશા રાખીએ છીએ કે વાચકો એ નિર્માણ લેશે. —બચરવાપક

“હું તો ફાલેજની મેજગડીમાં ધમ્મજીથી વજરો ફરે ને
 એનો દેશની જરૂરિયાતોની સાથે મેજ સાધું. યંચરાજના
 ને બીજા હજનેરોને માટે પગીઓ રખાવ. એમને જુદાજુદા
 હલોગોની જેડે એડી ઈમેલા હોય, ને એ હલોગોને જે
 ચેન્નુચેરો. મેજએ તેમને તાડીમ આપવાનું ખરજ એ ચલા-
 વનારા જ આવે. કાખસા તરીકે ટાડા કંપનીની પારે એવી
 અગેસા રખાય કે તેમને એ હજનેરો એજીએ તેમને કેળવવાને
 માટે તે સત્ત્વની દેખરેખ નાંચે એક ફોરેજ ચલાને. તે જ
 મગાણે મિલગાસિકોનાં મડળ મળીને પોતાને જેડતા ચેન્નુ-
 કોટા કેળવવાની ફોરેજ ચલાવે. એનું જ બીજા અનેક ઉલોગોને
 વિષે. તેપારને માટે પશુ ફોરેજ હોય. પછી ‘આર્ટસ’, કાકરી
 ને જોનીવાડી રહ્યાં. આજે કેટલીયે ખાનગી ‘આર્ટસ’ ફોરેજ

સ્વાવલંબ્યપૂર્વક ચાલી રહેલી છે. એટલે સત્ત્વ પોતાની આર્ટ
 ફોરેજે વલાવવી બંધ કરે. કાકરી ફોરેજે મુખાલ્પવતારનાં
 ઇસ્પતાલોની સાથે જેડેલી હોય. એ ફોરેજે ધનિકોમાં
 લોકપ્રિય છે એટલે તેઓ એ ફોરેજને નમાવવા માટે રે-
 ગ્જાએ પેસા આપે એવી અગેસા રખાય અને જોનીવાડી
 ફોરેજે સ્વાવલંબી હોય તો જ એનું નામ સારું થાય અને
 કેટલાક જોનીવાડીના ચેન્નુચેરોના કડબા અંતુર વધેલી
 છે. એમનું જ્ઞાન હીજરે દેવાય છે, એમને વહેજા અનુમત
 હોતો નથી પણ એ તેમને સ્વાવલંબી ને દેશની જરૂરિયાતો
 પૂરી પાડવાની વાડીઓમાં કમેચારી કરતી પણ હોય તો
 તેમને પંદવી મેજજ પછી તે જેની ચોકરી કરતા હોય તેને
 ખરચે અનુમત મેજવવાની જરૂર ન રહે.” —ખાંધીછ

ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફની ૧૯૩૭ના સાહિત્યની સમાલોચના

“૧૯૩૭ના ગુજરાતી વાંચકવર્ગની સમીક્ષાનું કામ ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી આ વખતે પ્રો. રાવજને
 સોંપાયું છે. તે સમાલોચના માર્ગનાં ચોપાનાં પુસ્તકો એમને નીચે સરનામી મોકલવાની સૂત્ર પ્રકાશકો
 તેમજ લેખકોને સભા તરફથી વિનંતિ છે: પ્રો. અનંતરાય સાંવળ, ૧૦, હીરાબાગ એલિસબ્રિજ અમદાવાદ

એ

કે સૈકા પહેલાની આ વાત છે. આમો મહિનાની મુગળી ભરી એ મનોનમ સંખ્યાદતી આમમાનને લાન કસુતન ગના ડગલાટણે નીંખી, મુરજ મા'ગજ પુટીને પેતે પાર જીનરી ગયા હતા ધટીક વીની. અધાઈ જીનર્વુ ને મુખાના વેજનાથ મદાદેવના મદિગમ્મા આવગ-ચાળાઓના રણકાર થયો લોકાના ટોળા દર્શને ઉત-ટયા આરતી યજ્ઞ વ્હી અને ફસેક વર્તો એક ક્રાઠણ કુમાર સ્તુતિ માતા માડયો ભોળા રાણુ અને પાવં તીના ભક્તિમતોત્રો લવકારતા આ બાળકે માનના મેલનીને મુખ્ય કરી લોકો માહોમાહે કહેવા વાગ્યા 'કડ બડુ મધુર છે, ગળેથી નળે અમી ઝરે છે આ તે બના છે કોણુ' કોણક જરાગ આપે છે, 'એ તો પેલા ઉદયગમ દવેનો નાનો દીકરો રણુછાડ' 'વાદ રાદ' છોકરો તો ભારે વદાગુ છે ઉદયગમ

ગૂર્જર રંગભૂમિના પિતા

સ્વ. દી. બ. રણુછોડભાઈ ઉદયરામ

'સને ૧૮૩૭મા જન્મી ઠંઠ સને ૧૯૨૩ મુખીનુ ઓગનુ છવન આપણા રાષ્ટ્રીય છવનના ત્રણચાર યુગોને પોતામા સમીપી લે છે ઉલ્લાસદેશા માધી યુગમા અનુપ્રસવતાની ચર્ચા કરા મુખીનો સામ પણુ તેમને મળ્યો આમ રણુછોડભાઈ ગાળા આપએ આપો ગયો એકો નલેકે ન્યૂન થાય છે

તેમનુ પહેલુ પુરતક વાદાર પડયા પછી તેઓ ૧૪ વર્ષ ૮૦યા અને તે કમિયાન તેમની ૧૩ કૃતિઓ તે રાર પછ ગેરગેર વર્ષેવર્ષે એક બક કૃતિ તેઓ દેા માનસીને અગ્ને ધરતા પોતાા નલેાજસાલીના કાળમા અચતા તે અ ત્યત કાગમરેલા અધિકારે અડઠ દોવા ળા પણુ તેમણે લેખા-અચસાવનુ પેનાનું રાગ અખડ ગાઈ રાજેડુ અને એ સર્વગા સોશલે પાનાના પૂરવાળો એમનો રણુપિત્ર નો થય તે આને પણુ કી જલવતસાય દાકાર કહે છે તેમ, અનેક છે અનેક ગાસાઓમા રૂણકી મારી તેમણે રણુપિંગળનુ ને મદાભારત ઉપાન્યુ છે તે અ વન રસીયુ અને મદાન છે અને એટલી ખત તથા વિરહવાળા અવિધા અને માટે સહેને અગર કીર્તિ નિર્માણ કરે છે 'નિ ક એ અખડ મરદવતીમેવકના જન્મને આ ઓગરેટ મામતા નવમી તારીએ સો વરસ પૂર્ણ થતાં હોવાથી ગુરુશત-ભરમા એમના શતાત્કી ઉજવવાય છે.

ખિચાગ ચારેક વર્ષ પછ જ મરણુ પામ્યા એ આ લુએ તો એમના છવને કેા દાદક વળે' ત્યા પીળે એક જણુ બોલ્યો, 'પેલા જટામકર ત્રાકીવાળો ળમનો તો કે'તો'તો કે રણુછોડ સ્તુતિ પોતે ભેડી કાઢે છે ને કવિતાઓ પણુ બાવે છે' 'દશે ગાપુ' એમ હોય તો મદ દેરાળી કૃા' લોધે વિખરાઇ પોતપોતાને ઘેર ગયા રણુછોડ મદાદેવને ઓટલે ભેગી કહ ગણુ ગણુટ કયા કરતો ઘણી વા-જણાતો કોણ લુએ તો નસાનના પદો ને હોહો બનાવવામા તે તટવીન હોય'

ગુજરાતની રંગભૂમિના આઘ પ્રેરણાદાતાને ઉત્પા-દક, મમર્થ નાટ્યકાર ને સાક્ષર સ્વ દી બ રણુછોડ-ભાઈ ઉદયગમની છવનસરીડીનુ આ પહેલું પગથિયુ બાલપણમા વેજનાથ મદાદેવના મદિરે કાવ્યકનાના ને જીજ વસાયા, નેમાથી જ જતે દવાડે ફાનીફૂલી વિરાગ દક્ષ થયુ

એમ મા જન્મને આજ ગળગળ એા ૧૧ પૂના થયા કેનુ એ મૈકા દેવાનું ગુજરાત 'દેશ ઉર ત્યારે કાળી પી મદુષ સાકડી ફની દતી િત્રિગિત થયોસ કાઠિ-વાવાડ-ગુજરાત ૧૨ સિટિસ મરકાન પોતાા મતા જમાસતી આવની દતી ગાયક રાડ પામેગી થોના વર્ષ પહેલા જ ગુજરાતનો મોટો શાગ અગ્નેનો દરનક

આપ્યો હતો. તે વખતે સંગાજના અંગ્રેજીમાં
 હંગાલિયત વ્યાપી ગઈ હતી. અજાન, જડના અને
 બીરતાને લીધે શોડા અંદરઅંદરના કમલમાં રમ્યાપમ્યા
 રહેતા હતા. વડાઓને ચાંદ્રે ચાંદ્રી જનન વીતાડ-
 નારાં યુજ્જરાતીઓ. વિનાશને માર્ગે ધસડાવા વત્તા
 હતા. સદીઓ-વૃન્ના વિવાલે સામે માથું ઉચકવાની
 કોઈની છાતી ચાકતી નહિ. સાતી જે સાંતીની જગીન
 હોય, ધરને આંગણે એકાદ ગાય કે ભેંસ બાંધી હોય
 અને છોકરાંના છોકરા કે તેનાં છોકરાં દાદાજીના
 ખોળામાં રમતાં હોય તે માથેસ ભાગ્યશાળી લેખાતો.
 કોઈ પોતાને ત્યાં ધર્મગુરની પધરામણી કરે, બાગવત-
 કથા વેચાવે કે મહારાષ્ટ્ર યજ્ઞ કરે તેની 'લોકોમાં વાદ-
 વાદ બોલાતી. સાચા ધર્મને પ્રેમ વીસરી ગઈ હતી.
 પાખડીઓ અને લંપટ ધર્મગુરો પૂજતા હતા.
 ધર્મને નામે અનેક પાપલોસ રચાતી અને શ્રદાજી
 જોળા લોકો તેના ભોગ ખનના લક્ષપ્રસંગનાં મળ
 ઉપશેતનાં ખર્ચોના કે કારજ-કરિમાવરમા લોકોની
 રીસલો બૂઝીને નાશ થતો હતો. જાગ્રમ્મ તે ને
 વખતના નિત્યના ખનાવ હતા. નવું જોતાની કે
 આચરવાની કોઈને ધમ્મજા જ થતી ન હતી આત્મી
 રિયતિમાં અંગ્રેજોના આચર સાથે જે નવાં મુખો
 આરબ ચયો તેથી ધર્મમા, સમાજમા, સાહિત્યમા
 અને જીવનના દરેકે દરેક ક્ષેત્રમા જગતે જાગનળાટ
 જગતે જગતે મુજ્જરાતીએ જીવે નહીં. સદીઓ પચે જે
 મહાપુરુષો સરળતા હતા તેમાંના રજુછોડામાં ઉચ-
 રામ દવે એક હતા.

અને આ રહી મહુધાની તે વખતની નિશાળ.
 જોશ ધાટનું દયા-અજગ્યાના વગરનું એક મકાન. તેમ
 સામેની લીન પર દેવી સરસ્વતીની એક છબી આવેલી
 છે. 'સરસ્વતી હું મોરી માય'થી શરૂ થતી રજુનિ
 સવારના પહેરામા લલકારના વિદ્યાર્થીઓં લેખા છે.
 રજુનિ પૂરી થતાં શિક્ષક મોટા મોટા જરામ ગાડી
 કહો બોલાવે છે: 'અચ્ચાજીની ચોપડી; જીજી વગા-
 પેદજો; જગતે જગતે વાલ્મીકી, મજૂરાનાં શેરી ખડ,
 નન્નો ભાટ ડૂંગેલો; મખાજનું માટલું ને રડોજનો
 રોટલો.' કહોને આંક બોલાઈ જાય છે. કોઈ પોતાના
 નિત્યપાઠ વાંચે છે કે જોશ જરાગડી છૂટે છે; ત્યાં
 હાક થોંચાટ થાય છે કે તરત જ ઓચિંતો જગે

જીજી પડે તેમ શિક્ષકના દાસ્યાનો દડો ઉઠજને
 વાનો કરતા વિદ્યાર્થી પર પડે છે. મર્ચ જ સનિ પ્રસરે
 છે. જીજી, છનિદાસ, ગાંધુજ વગેરે લેવાય છે. મોટા
 નિશાળીઓમાંથી જોશ નામુ લખના રીખે છે નો
 કોઈ 'સ્વરિન શી મુજાજંદેદ મદાગુજરચને સર્વેશુનો-
 પમાત્રાપક પૂજરાધે શેદશી પ' થી શરૂ થવા પડેતા
 નમૂના ઓખે છે. દરમિયાન મહેતાજી રેપેરી દાસ-
 વાળાં મરમાં વડાની કુર્મક વાંચવામાં મૂકાયા છે.
 જગે વીજળીનો અંગ્રેજો વાળો હોય તેમ જીજીને
 જોડે છે; 'અલ્યા રજુછોડ ! જો: નડિયાદના મહેતા-
 જીએ કામગ્ય મોકલ્યો છે. સાથે ત્યાંના વડાનિશાળીઓ
 મનમુખરામ સર્વરાગે પાદપૂર્તિ માટે ત્રણ લીટીની
 કરિના મોકલી છે. જો વાંચ, નારે એની ચોખી ભીડી
 જોડી કાઢવાની છે.' રજુછોડભાઈ ચાર પત્રિકો
 પૂરી કરે છે અને વધારામાં ત્રણ નવી પત્રિકાઓ જોડી
 કાઢી તેની પદપૂર્તિ માટે નડિયાદ મોકલાવે છે.
 શિક્ષકનું જો સહેજ મલરે છે અને ત્યારથી રજુછોને
 પોતાની પટશિષ્ય બતાવે છે. પછી તે કપડાવજીના
 નિશાળીઓ દરિલાલ દાગોદર, નડિયાદના મનમુખરામ
 સર્વરામ અને મહુધાના રજુછોડભાઈ, જે ત્રણ પાદપૂર્તિ
 માટેની કવિતાઓ પરપરને મોકલાવે છે અને એક-
 ખીનની સરસાઈ કરી આગળ વધવા જોઈ મરોજ
 નવુંનવું સેફ્ટવાની હોસ વધારતા જાય છે.

રજુછોડભાઈનો જન્મ સને ૧૮૩૭ના જાન્યુઆરી
 ૮ની તારીખે મહુધામા જાજ ખેડવાળા જાલિય
 જાનિમા થયો હતો. મહુધા મુળ ગાયકવાડી દક્ષિણમા,
 પછી સને ૧૮૧૭ પછી તે અંગ્રેજ સંકારના કાળમા
 મા આપ્યું હતું જે વખતની મહુધાની જગદાસવાળી
 પછી સારી કરી શકાય. આજ તે તેની વયનિ
 ૮,૦૦૦ની માડ દરી: પછી મો જર્વ પહેલ. તેની જસાન
 ૨૦,૦૦૦ લક્ષમજની હતી સોડોની મુખ્ય મરોજો
 અને તેને અંગે થતી મારમાર તથા સાદુકાશીનો.
 રજુછોડભાઈના પિતા ઉવજરામને પેશાજી તરખી
 મથેલ વંશપરંપરાનો મિરાસ હતો, તેનો પદીવટ તે
 કરતા ઉપરાંત તે મહુધાના દેમાજ માજીકપાલ અંજા-
 રામના મુખ્ય મુનામ હતા. જામમા તેમની પ્રનિજા
 સારી હતી અને પેસેટકે પછી મામાન્ય રીતે મુખી
 દરી શકાય. રજુછોડભાઈ તેથી નાના પુત્ર હતા

એટલે માતપિતાના ખૂબ
લાડીલા દતા. પણ તેમનું
આ મુખ લાગે વખત ક-
ક્યું નહિ. તે છ વરસના
થયા તે અરસામાં તેમના
પિતા મરણ પામ્યા કુટુંબ-
નિર્વાહનો ભાર તેમના મોટા
ભાઈ પર આવી પડ્યો જે
વરસ રહીને એમની માતાનું
પણ અવસાન થયું. આમ,
કુટુંબ પર એક જીજી આદત
હિન્દી અને ત્રણ ભાંડુઓ
એકસવાયા બન્યા.

મુઢ્યાની ગુજરાતી શા-
ળામાં રણછોડભાઈનો વિ-
દ્યાભ્યાસ પૂરો થઈ રહ્યા પછી
તેમને તેમનાં માથી પાસે
નડિયાદ રહેવાનું થયું. પો-
તાના પિતાદી અને દસ-
મુખા સ્વભાવથી આ કિ-
શોર આડોશી પાડોશીનો બ-
હુ માનીતા થઈ પડ્યો. તેની
નિરાસાવૃત્તિ પહેલેથી જ
બહુ પ્રજાળ હતી અને કંઈ
પણ કરવાનું માથે લે તે પૂરું
કરે ત્યારે જ છોડે તેવી મ-
હત્તા તેનામાં હતી. આ
અરસામાં તેને અંગ્રેજી ભણવાની હોંશ જાગી. નડિ-
યાદના સરદાર ભાઉસાહેબ દેસાઈના પુત્રો સાથે તેણે
દોરની આંધી. ભાઉસાહેબે પોતાના પુત્રોને અંગ્રેજી
શીખવવા એક ટ્યૂટર રાખેલો હતો. રણછોડભાઈની
અંગ્રેજી શીખવાની ધગશ અને સાદિત્ત્વપ્રેમ જોઈ ભાઉ-
સાહેબે તેમને પણ પોતાના પુત્રો સાથે જ ભણા-
વવાની સગવડ કરી આપી હતી. રણછોડભાઈએ નડિ-
યાદના આ વસનાટમાં અંગ્રેજી ભાષા પર હીક હીક
પ્રજુત્વ ગેજની લીધું. ઉપરાંત, શેક્સપીયર, મિલ્ટન
અને બાયરન જેવા કવિઓનાં કાવ્યોનો રસસ્વાદ પણ
ક્યો. સંસ્કૃતનો અભ્યાસ એક શાસ્ત્રી પાસે કરેલો,

દીવાનજીદાર રણછોડભાઈ ઉદયરામ

તેમાં પણ ઉત્તરોત્તર સારી પ્રગતિ સાધી લીધી. ગનની
આકાંક્ષાઓ અને અભિપ્રાયોને ફળિત કરવા માટે
જ એની આ જાધી મથામણ હતી.

જુવાનીમાં પણ માંડતા રણછોડભાઈને લીસમું વર્ષ
ભેસે છે તે દિવસમાં ૧૮૫૭નો વિપ્લવત બળવો જાગે
છે. અથદાએલા દિવસો એ હેદસા પ્રપત્તે અંગ્રેજોને
મૂલવી મૂકવા હતા- સારા યે દિવસમાં એની ભાગ્યકતી
જવાબાઓ પ્રસરી ગઈ હતી. કંપનીનું રાજ્ય ધડીકમાં
જશે એમ સૌને લાગતું હતું. સોડાનાં જનનમાત્રની પણ
સક્ષમતી ન હતી. આવા કપરા કાળમાં મુસાફરી કરતી
એ તો ગોળને ભેટવા જવા જોતું હતું. પણ જુવાન

‘જયકુંવરનો જય’ એ નામનું નાટક
જાણવું એમણે શરૂ કરી હતી અને તે

तरेके दोकानुं भूय ध्यान, जेयायुं
हल, ओ नातके पढीशीं तय्य भयाय

‘निजय नाटक’ नामे प्रसिद्ध ययुं.
कवि हयवन्धराजी हा.मा.प.नि.मो.प.

काव्यप्रसादीशो मेकड़ी करी काव्य-
देवता काव्यप्रसादीशो मेकड़ी करी काव्य-

રણજીતભાઈની મદદ મુખ્ય હતી.

गुञ्जराती क्षाण्णाग्नीमा पादय पु-
स्तके दत्तांशु नदिः ते भारे होप-

વાચનમાળા.તેવાર થતી હતી, તે
માટેની સમિતિમાં રજીસ્ટ્રારશ્રી

पञ्च सूत्रायाः स्तोत्रं, अमरनाथः ॥
आवाः क्षेत्रमाः हरीतेः हामः नेसायः

(mas larca)

તેડલા માટે એચયુકેસનલ ઇન્સપેક્ટરની જાણિસમાં
એમણે એકાઉન્ટન્ટ તરીકેની નોકરી રજાકારી.

સ્વચ્છતાના કાર્યકરોના આગેવાનો, આમ-
વાદના સેક્રેટરી અને અંગ્રામસેવા સંસ્થાના

લોરેન્સ કંપનીમાં પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમને નીમ્યા. સને ૧૮૬૨માં તેમનું મંથાપમાં આગવાનું ઘર બોવળે.

મુગાઈના વેપારરેઠાગર્ભે બહુ ધીકતા આશના દતા-અતે

હતા. મૂઠી ચણા જાંઘી ખાધી દાઢે મુળાધમા આવેલા

પ્રણામી માણસો શરમજનરતો નહીં માં સહમાનરતો વધે
પડ્યા રતા; અને પ્રણામી ધાકતી પેટીઓ એ દિવસમાં

નુરૂત્તી પણ સંભળાતી. રણછોડભાઈએ પોતાની પેઠીનું કામ જલ્દી જ કુશળતાથી અને ગણતરીથી કર્યું હતું અને

આ અરસામાં મુળાક્રમાં મુનિવર્સિટી સ્થપાઈ અને

કેળવણીનું મુખ્ય મામળું. ગુજરાતના સુદાનો
વિજ્ઞાનમાં અભ્યાસ કરવા અને પરીક્ષાઓ આપવા

यं जायता क्षमा. पाश्चात्य संस्कृतिना संवर्धयि
यतना ज्वाला ज्वाला देशो विभे तेजो धृष्टं नान्यता

પા. ભારતવર્ષને પણ યુરોપ અને અમેરિકાના મુઠ્ઠા
પરીગળેવળા આપાવવાના ધોરણેમના હૃદયમાં જાગ્યા.

મણે વિવિધ મંડળો સ્થાપ્યાં, આ મંડળોમાં કયાક

(अनुसंधान आगत धान ४२६६)

(आनुसंधान आगत पान ४२० मे)

આંધળાઓનો દેશ

એચ.ઇ. વેલ્સ

૮. 'લીગોનારો' કા વિન્યા પછી સુધે-
ચંદ્રના પ્રકાશ નીચે પૂરની પર મકાસતી
એકમાત્ર પ્રતિભા' તરીકે જોને રેજેક્ટ
વેસ્ટ કોળખાવે છે એ ગિ વેલ્સ, જેના
સગર્વ વિજ્ઞાની છે એવા જ સમર્થ
સમાજસાક્ષી અને રાજકારણપટુ છે;
અને વિજ્ઞાનથી બીજો નંબર એંગની એ
વિષયક કૃતિઓ જ આવે છે. એમના
કહેવા પ્રમાણે 'પુસ્તક કાવતર-Open
Conspiracy' નામની પોતાની નવલ-
કથામાં એમણે પોતાના જીવનના અને
જાતના બધા આદર્શો રજૂ કર્યા છે.
અથા અકાંડો તેમજ અહીં એમના અ-
સ્તિત્વની આટલી પિછાન પછી એમની
કૃતિઓના રસિયા સો પહેલું એ પુસ્તક
વાંચવાનું ન ચૂકે. ભાવિદ્રશા વેલ્સની એ
સાચી પિછાન કરાવશે. એ દ્રશ્યની ખરી
મહત્તા તો એ છે કે ભવિષ્યમાં શું થશે
એની તરંગિત કદવાઓમાં નહિ પણ
શું થતું હોઈએ એની વહેવાર તારવણી-
માં એ દુનિયાને રાખી બનાવે છે.

ઉપજ્ઞની શક્તિ. તેઓએ જમાનાઓથી અમુક દિવસો
અને ઋતુઓ આરામ માટે નક્કી કરી દીધા હતા.
જલકાવા માગતી જીવનશક્તિને તેઓ ગંગીત વાટે
વેગ આપતા. તેઓ પશુ પ્રેમ શી રીતે છે તે સમજતા.
અને તેઓને પશુ સ્ત્રીઓ અને જાળજત્યાનું શુણ દત્ત.
આમાં દેખતો માણસ શો ઉપયોગી ઉમેરો કરી શકે
તેમ દત્ત?

અને જે જડ જગતની સાથે તેઓને કામ પાડ-

વિષયના અંગે સંદિગ્ધતા એવું છે વેલ્સનો વાર્તા પરીચી ઉતારનાર
શ્રી. હરિદ્રુષ્ટ બચાવ

સાર: એ સાહસિક જીવાનું નામ નૂનેજ, એક અકસ્માતે તેને એવા
દેશમાં ધક્કેથી ધીધો કે જ્યાંનાં માણસોને આંખ એટલે શું એની
કદવના જ ન હતી આંખની જગ્યાએ તેઓનાં પોપચા એવા દળાઈ
ચોટી ગળેલાં કે આદર ડોળો જ ન હોય એમ લાગે! આવા દેશમાં
કહેવતે પોતાને સહેતુક ધક્કેયો છે એમ માનતા આશાવત નૂનેજને
ન્યારે લાગે છે કે એ લોકો તો પોતાને પવિત્રતાથી જન્મેલું તાણુ
બાળક જ ગણે છે ત્યારે તે હતાશા બને છે; અને એની 'નેઇ શંકાની'
રોષી માટે ન્યારે પેલા અંધો એને જવાબ આપે છે કે 'હર' 'જેવું'
એવો કોઈ શબ્દ જ દુનિયામાં નથી' 'ત્યારે એ હતાશા અનેકમણી
વધી ભય છે. પરંતુ નૂનેજને અંધોની એ દુનિયાના ઘણા અનુભવો
થવા હજી બાકી છે: ને એ આ અકાંડો તમે વાંચશો ત્યારે જ મિ.
વેલ્સની વાર્તાકલાનું સાચુ રહસ્ય પામી શકશો જીભે, વાંચે! આજગ'

આ મ ચાર દિવસ પસાર થયા. અને હતા આ અંધોના ગાળ
હક્ક માન્ય કરાયા વિનાનો અશુધક અડીએલ તરીકે જ એળખાતો
રહ્યો. એને પોતાનું રાજપદ જાહેર કરવું ધાર્યું કરતા અધર્ષ લાગ્યું. અને
એને માટેની સવિસ્તર યોજના પોતે વિચારી રહ્યો હતો તે દરમિયાન
એ અંધોના દેશના રીતરિવાજો શીખી લેવા તેણે યાનતું કર્યું પણ એ
બધામાં એક વસ્તુ તેને જણ આકરી લાગી- દિવસે જોવતુ તથા આખી
રાત કામ કરવું! આથી તેણે પોતાના મન સાથે માફ વાણી કે પોતે
રાત થાય કે તરન પહેલો સુધારો સૂતા તથા કામ કરવાનો આ કૃત્રિમ
(તેની પોતાની દૃષ્ટિએ) કામ બદલવામાં જ રાખલ કરવો.

પણ રાત્રિ થતું શી રીતે એ જ મુખ્ય પ્રશ્ન હતો. આ અંધો જે
નીતિનું જીવન જીવી રહ્યા હતા તેમાં દેખતા માણસની દરમિયાનગીરીની
જાણે જરૂર જ રહી લાગતી ન હતી. તેઓનું જીવન સાદુ, મહેનતુ તથા
નીતિની ભાવનાને માણસ જે સ્વરૂપમાં સમજી શકે એટલા પૂરતું નીનિમય
હતું. તેઓને મહેનત કરવી પડતી; પણ તનતોડ નહિ: તેઓ પોતાની
સાદી જરૂરિયાતો મુજબનાં કપડા, ખોરાક તથા આશ્રય થોડી મહેનતે

વાનું હતું તેને ત્યજ્યા, ધ્વનિ અને દ્રાણની પરિ-
ભાષામાં એવી સંપૂર્ણતાથી સમજતાં તેઓ શીખી
ગયા હતા કે દરમ જગત પર કાળ જમાવવામાં
તેઓને જાણની ખોટ જણતી નહિ. વ્યવહારની બધી
વસ્તુઓ, વર્ષોના ઉત્ક્રાન્તિકામ પછી, તેઓની ખાસ
જરૂરિયાતને અનુકૂળ પરિવર્તન પામી ગઈ હતી. તેઓને
ચન ગામ કે દુનિયા બધું સરખું હતું. એ દુનિયાના
બધા રાજમાર્ગો એકબીજાથી માપેલ ખૂણે આવી

રહ્યા હતા. રસ્તાઓના ખૂણાની બેઠારની બાજુએ ચોક્કસ જગતનાં ચણતર કર્યાં હતાં. અને એ જ મુજબ રસ્તાઓ કે ખેતરોની ગંધા અનિયમિતતાને સાધી જુગિતિથી સીધી કરી દેશેઓ આવી હતી. તેઓના રીતરિવાજ અને ટેવો પણ આ જાણ જગતને અનુકૂળ બની ગયાં હતાં. તેઓની બાજીની ઈન્દ્રિયો અજ્ઞાન જેવી તીવ્ર બની ગઇ હતી. કમગાર ફૂટ ફૂટ ઊગેલા માણસના અરપટ ઉઘાર કે દલનચકન દ્વારા વ્યક્ત કરાતા ભાવો તેઓ સહેજે સમજી શકના; કદાચ પાસેના માણસના હૃદયના ધ્વજકારા પણ તે સાલળી શકતા. અને ભાવોની ધણીબરી ભાષા પણ ચહેરા પરથી ઊતરી જીએ આવી હતી. બોલતી વખતે તેઓના ચહેરાની રેખાઓ ઓછીવત્તાં વિશ્વલ રહેતી, પણ તેને જાહેસે તેઓના અવાજમાં ઉમ્મતા, મંદતા, કે માદંવનાં અનેક નાનાં મોટાં મોઝાં આવતા; ને ઓછાં વધુ જરૂર પડે ત્યારે ભાવેલી સ્પષ્ટતામાં તેઓ સ્પર્શને આધિપ શોધતા. અને તેઓનું આ સ્પર્શનું ભાન એવું વ્યથિત હતું કે તેઓ ખેતીનું કામ ચંપણું શ્રદ્ધાથી કરી શકતી; તેઓની ધાણુશક્તિ પણ એવી જ જલદ હતી, અને શિકારી કૂતરાના જેવી ચાલા-કીથી તેઓ માણસોની ગંધના વ્યક્તિગત ફેરફારો વળણી જઇ શકતા. અને આમ તેઓ પોતાના લાભને સરાવતું તથા ઝોચખી શકતા.

આ બધું બ્યારે નૂતને યજ્ઞલો કરવાનો નિચાર કર્યો ત્યારે તેની આંખ સામે સ્પષ્ટ તરી આવ્યું. આથી પ્રથમ તે તેણે બની શકે તો સમાધાનીથી કામ લેવા ધાર્યું એકનાર તેમના કેટલાકને તેણે કહ્યું, 'આમ સાલળો. મારામાં કેટલીક એવી શક્તિઓ છે જે કદી તમારી સમજમાં જ નહિ આવી શકે.'

તેઓમાંના એ પ્રધાને તેની વાતમાં રસ પડ્યો; તેઓ તેની સામે અલેક્ષનીયા નમણીને એના તરફ કાન ધરીને એની વાત સાંભળતા હતા. એ શ્રોતા-જનોમાં એક છોકરી હતી, તેણે એક ખાસ કારણસર એનું ધ્યાન ખેંચ્યું. તેની આંખોનાં પોપચાં બીજાં કરતાં ઓછાં દળાએલાં હતાં, તેમ જ જરાય લાલ ન હતાં. અને તેથી જાણે એમ જ લાગતું હતું કે એ ઉપસેલાં પોપચાંનીએ વેદુરસ આંખો સંતાએલી હોવી જોઇએ. આથી તેને લાગ્યું કે પોતે તેને તો

જરૂર સમજાવી શકશે.

તેણે તેઓની આગળ દરેક જગતનાં મોંઢેનું આગેહજ વર્ણન કર્યું: પર્વતોનું રોમાંચક સૌંદર્ય, આદાશ અને સૂર્યોદય તથા સૂર્યાસ્તનું ગદન સૌંદર્ય વગેરે. અને તેઓ બધાં કોઇ ગાંડા માન્યસની વાત સાંભળતાં હોય એમ એ બધું સાંભળી રહ્યાં. પછી તેઓએ તેને કહ્યું કે પર્વત જેવું કોઇ હતું જ નહિ. પણ એ ટકરોને છેડે ન્યાં લામા ચરતાં હતાં ત્યાં પૃથ્વીને છેડા આવી જતો હતો. અને એ છેડા પર ઝોવર ફરતું મુસાવમ ખાકેડાનું જાનેલું ઝત્ર એ આખા દેશ પર દંકાઇ ચૂં હતું. આ હાપરામાંથી ક્યારેક જરૂર અને ઝાકળ પડતાં. અને જ્યારે તેણે તેઓને એમ સમજાવવા માન કર્યો કે તેઓની એવા હાપરાની એ કલ્પના માત્ર જમ હતો ત્યારે તેઓએ તેને રૂઝિ-ઓથી વિરુદ્ધ જ્યાર કાન્તિકારી ધારી લીધી. અને એ હાપરાને જાહેસે તેણે તેઓની આગળ સ્પૂ કરેલ આકાશ, વાદળો તથા તારાઓના વર્ણનમાંથી તેઓ તો માત્ર એટલું સમજવા કે કોઇ અંત ન આવે એવી ભયંકર ખીણ ઉપર હોવી જોઇએ. અને આ કલ્પના તેઓને એટલી ત્રાસજનક થઇ પડી કે દ્રવે પછી એવી વાતો ન કરવાનું તેને કહેવામાં આવ્યું.

આથી હવે કલ્પનાતીત વાતો કરવાને બદલે વ્યવ-હારમાં દૃષ્ટિ કેટલી ઉપયોગી થઈ પડે તે તેઓને સમ-જાવવા તેણે વિચાર્યું. એ મુજબ એક દિવસ તે માથે છેડે આવેલા ધરમાં બધાં મોડા હતા, એવામાં તેણે 'સત્તરમા' નામથી એળખાતા રસ્તા પર ફરતી સુખ-કીરીથી ચાલ્યા આવતા પેરૂને જોયો. દણુ તે એટલો બધો દૂર હતો કે અચાનકે એ પરથી કોઇને તેના આવવાની જાણ ન થઈ શકે. એટલે નૂતને ઉચિત્તે લાંબું, 'ધોડા વખતમાં પેરૂ! આહી આવશે.' એક જલ્દે કહ્યું કે પેરૂને એ સમયે સત્તરમા રસ્તા પર કોઇ જ કામ હોવાનો સંભવ ન હતો, તેથી તે આવી ન શકે. અને પછી મુરત જાણે એ જલ્દના શબ્દોને સમર્થન કરવા પેરૂ જોડિતો પાછો ફર્યો, દસમા રસ્તા પર ગયો, અને ત્યાંથી જલ્દરની દીવાલ તરફ ધીમેધીમે ચાલ્યો ગયો. આમ આહી પેરૂ ન આવ્યો એટલે, નૂતને જીમજીમતા હારમને ધાન બન્યો. અને પાછળથી તેણે પેરૂને પોતાની વાતના સાદી યવા કહ્યું

ત્યારે તેણે મધ્યમ કારણસર એ વાનનો દિગ્ગતથી ઇન્કાર કર્યો અને નૂનેઝનો દુશ્મન થયો.

આમ એક વખત નિરાશ થયા પછી તેણે તેઓની આગળ ખીજ એક માગણી કરી તેણે કહ્યું કે જો તેઓમાથા એકાદ મોઢાદાર માણ્યમને તેની સાથે ગામને છેડેના ઢળતા ખીડ તરફ મોકલવામા આવે તો ત્યાં જીભા રહી તે ગામમા થતી જતી ચર્ચાનું તેની આગળ વર્ણન કરી બતાવે અને એ મુજબ તેણે પાછળથી નગ્નવાસીઓની શરેરમા થતી થોડી હીલચાલો વર્ણવી. પણ તેઓની દૃષ્ટિએ મદસ્તની વસ્તુઓ તો ઘરમા કે બારી બિનાના ધરાની પાછળ થતી ક્રિયાઓ હતી અને આ સમયે તે કાંઈ જ કહી શકે તેમ ન હતો આમ તેઓનું તેના તન્દ્રનું સ્થિતિ ગાન પણ નાશ પામ્યું અને તેણે તે ઉપ-દાસને પાન જન્યો.

હવે તેને જળવેા કરવાની જરૂર વાગી તેને ઘડીક તો એમ થયું કે પામે પહેલી કોદાળી લઈ, તેઓમાના એકાદ બેને જની હોત્ત કરી, તેઓને આજના ઉપ-યોગનો પદાર્થપાક આપવો અને આ નિશ્ચય મુજબ તેણે કોદાળી લીધા પછી પછી પણ આધ્યામા માણ્ય-સને એમ માંગવા સામે એનું હૃદય પોકારી બેઠું અને ખીજ કાંઈ નિશ્ચય પર આવે તે પહેલાં તો તેણે જોયું કે પોતે લીધેલી કોદાળીની વાત એ બધાના જાણવામા આવી ગઈ છે, એ બધા એકદમ હોશિયાર થઈ જીભા અને તેની હવે પછીની હીલચાલ માણજના તેના તરફ કાન યાડી ઉઠા.

‘એ કોદાળીનીએ મૂકા દે,’ એક જણે આદેશ કર્યો તે જાણીત થયો એથી વધુ આશ્ચર્ય પામતો તેની સામે જોઈ રહ્યાં કોદાળી તેના હાથમાથી નીચે નાખી પણ પછી તુલ નિશ્ચય પર આવતા તેણે એક ઝપાટે તેમાના એકને પોતાના માગેમાર્ગ દૂર દટાવ્યો અને પોતે ત્યાંથી નાઠો.

ધામ ઉઘેલા એક જોદાન સોસંગે વામ ખૂદતો તે દોડ્યો અને એક રાજમાર્ગ પર આવી જોડો પરકમે ચડેલા એ યુવાનનું હૃદય અત્યારે કાંઈ નવીન સ્પર્શને અને ગભરામય અનુભવી ગ્યું તેને હવે મગજનું કે પોતાથી લુપ્ત માનસિક બૃગિકાએ જીભેલા પ્રાણીઓ માથે લાડુ એ સહેલી વાત ન હતી. થોડી જ નારમાં

ગામમાથી કોદાળા અને લાકડીઓ લઈને સખ્યાનન માણ્યો નીકળ્યા અને હતા યુવતા તથા વચ્ચે કાંઈ નિશ્ચય માટે અટકતાં અને એકબીજા માથે મન મેળવતા તેના તરફ આવવા લાગ્યા વચ્ચે રસ્તાના ફાટા પડતા ગયા તેમ તેમ તેઓ તે રસ્તાઓમા વહેંચાતા ગયા પરેલા તો તેઓને જોઈ નૂનેઝ દરમિયાન પણ તુલ તેને તેઓના ધમાગનું ગભીર સંકેત સમ-જાયું. જુદા જુદા ગત્તા ઉપર ધર્યા આવતા અધો-અવસ્થિત રીતે આગમ વધતા હતા અને તેઓમાનો એક નૂનેઝ ધાસમા પાડેલી કેડીએ દિગ્ગતથી આગમ વધે આવતો હતો.

પાચેક મીનીટ તો તે પોતા તરફ આમ જન-સ્થિત દારૂગમ આવતો મમૂદ જોઈ રહ્યો અને તુલ તેને તાત્કાલિક હિંમત વેવાની જરૂર જણાઈ. તે જોઈ થયો. પાછળ મોળાકારે આવેલી દીરાય તરફ જો ચાપ પગલા લઈ વળી પાછો ફર્યો અને સ્થિર થઈ ઉભો તેની સામે કરી વળેલા અધો તેની એકેએક હીલચાલને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી રહ્યા હતા.

કોદાળી પર તેની પકડ વધુ સંજ્ઞક થઈ ઘડીવાર તેને તે લોકો તરફ દયા આવી પણ પેની જુલાએવા માનની આરાધ પકિતએ તેના અનગ્તા આવાપ આપ્યો, ‘આધ્યામા કાણીઓ ગમ્મ’ અને ગમ્મ થવામા દયા શુ કામની?

વળી તેણે પાછળ જોયું દીરાય હોતી હતી અને તેના પર સુરાણુ અત્તર દોડાથી ત્યાં ચડી શકાય તેમ ન હતું ખીજ પણ તેણે તે દીવાલમા દૂર આવેલા દરવાજા તરફ જોયું અને તેની નજરને આ-રેફતી એ અધોની દારૂ તન્દ્ર તેનું ધ્યાન ગયું તેની પાછળ જોતા ગામમાથી ખીજ અધો પણ ને તરફ ધસી રહ્યા હતા હવે દયા બતાવડી?

‘જોગોટા!’ એક અધે કહ્યું, ‘જોગોટા, આ શી આદરી છે?’

તેણે કોદાળી વધુ મજાક પકડી અને વળી ધામમા એ સૂપડાઓની દિશામા ચાલ્યો અને જોવા તે આગળ વધ્યો કે તુલ બધા તેના પ્રયાણની દિશાને કેન્દ્રમા રાખી તેને ફરતુ સાકરું વર્તુલ કરવા લાગ્યા તેણે નિશ્ચય કર્યો કે જો તેઓ પોતાને હાથ લગાડે તો જરૂર પણ દયા બાધા વિના તેઓને માંગવા

અને તેણે સંત્રાસપૂર્વક અવાજ કહ્યું, 'સાંભળો, આ આખી પશ્ચિમમાં મારે રહેવાનું છે જન્મજ, અને મને કીક લાગશે તે કરીશ. તમારે તેમાં આડે આવવાનું નથી.' 'દરમિયાન અંધો હાથ પહોળા રાખી તેના તરફ ચાલ્યો અને અંધો અવાજ દેતા, અને એ આંધું દરમિયાન અંધો પાસેની રમત જાણે બિલકી રમતી હોય એવું લાગતું હતું. 'ઓને પકડો!' એકે કહ્યું અને જોતાં જોતાં એની આસપાસ એ અંધોનો અર્ધ અંધાકાર રચાયો. તેને લાગ્યું કે હવે સત્વર નિશ્ચય પર આવવું જોઈએ.

'તમે હજી સમજતા નથી.' તેણે મક્કમ અવાજે કહ્યું. તેણે પોતાના અવાજમાં સત્તા અને કદાચ જીવનના ધાર્મિકતા, પણ તેમાં માત્ર જાણે કંઈક જ તે પૂરી શક્યો, 'તમે અંધો અંધ છો, અને હું "જોઈ" મક્કમ છું.' માટે મને છૂટા મુકવા દો.'

'જોઈએ, સામેથી જવાળા આવ્યો. 'તારી કેદાળી મૂકી દે અને ધાસમાંથી બહાર ચાલ્યો આવ.'

આથી તે વધુ કોપે લાગ્યો. 'મારે તમને મારવા પડશે.' તેણે હાથમાં સરે કહ્યું, 'મારી મુદ્દલ ઈચ્છા નથી, છતાં મારે તમને મારવા પડશે.'

અને તેણે મરણીઆ યજ્ઞને દેડવા માંડ્યું. તેઓને મારવાની આજ્ઞા મળી, ધૂણી બિપત્તવતી ફરજથી મુક્ત રહેવા તે પ્રથમ પોતાની નજીકના અંધથી વિરહની દિશામાં દોડ્યો. તુરંત એ દિશામાં અંધોની શ્રેણી સંધાવા માંડી. તે પળવાર અટક્યો અને ત્યાં એ અંધો વધુ છૂટા વેરાએલા હતા તે તરફ તે નીરમી માફક દોડ્યો. એ અંધોએ આજ્ઞાએ આજ્ઞામાં જીવંત પ્રાણીઓની ત્વરાથી એની દિશામાં પોતાની શ્રેણીને ગાળે પૂરી દીધી. હવે નુનેએ વધુ વિચાર કરવાનો અવકાશ જ રહ્યો ન હતો. 'ફાક' કરતેક તેણે કેદાળીને ધા કંપે, એ ફટકે કરી આંધેલા માર્ગે સોમરવે તે બહાર નીકળી ગયો, અને એના ધાનો લોગ બનેલો અંધ ચીસ નાખતો નીચે પડ્યો. તે ગામ તરફ ધર્યો, અને અંધો કેદાળી અને લાકડીઓ ફેરવતા આમ તેમ દોડી રહ્યા.

એ અવ્યવસ્થામાંથી તે ગમે એવામાં તેણે પોતાની પાછળ સુપકીદીથી દોડ્યા અવાજ એક કદાચ અંધોને જોયો. તે આ ત્વરાથી મળદાષ ગયો, અને

પોતાના હાથમાંની કેદાળી તેના તરફ જોસબંધ રૂંધી કેદાળી અંધના માથાથી એ ત્રણ હાથ દૂર હવામાં ઝાંઝટી ચાલી ગઈ. અને ઉરફેરાટથી ગાંડા જેવો થંભેલો નુનેજ ત્યાંથી નાઠો.

હવે તે બચવાનું બની ગયો હતો. તે બચ્યાં આમ તેમ વિચાર વગર દોડ્યે જતા હતા. પોતાની ધ્વાન રાખતા જતાં તેને ઠેસ લાગી અને તે પડી ગયો. તે એકદમ બિચો થયો અને દૂર, બહારની દિશા લગતું ગારણું જે એક જ તેના મોઢાને માર્યો હતો તે તરફ પુરપાટ દોડ્યો; ત્યાં પહોંચ્યો ત્યાં સુધી તેણે પાછળ કે આજુએ ક્યાંય ન જોયું. તે દરમિયાનમાંથી પસાર થયો, અને પૂલ ઓળંગી ટેકરી પર જઈ બિચો. આ આજુણી જગ્યામાં માણસને આવેલું જોઈ એક લાંબાનું અજીવ લાકડીને લાગ્યું, ને ત્યાં તેનું પરાક્રમ પૂરું થયું.

આ ટેકરી પર કશા ખોરાક કે આશ્રય વિના નુનેએ બેરાત તે બે દિવસ કાઢ્યાં. દર પળે તેને કાંઈ અણધારી આકતનો લય હોવાથી તેને નિરાંતે જીવ પછી આવી નહિ. આમ ચોતરફની ઉપાધિઓથી લાંબા સાતના આ તપ દરમિયાન તેણે ફરીફરીને "આંધળામાં કાળીઓ રાગ" એ મનના જપથી પોતાનો ઉત્સાહ ટકાવી રાખ્યો. પણ તેને વધુ વિચાર કરતાં ધીમે ધીમે સ્પષ્ટ લાગવા માંડ્યું કે પોતે તેઓને વશ કરી શકે એવો એક પણ માર્ગ ન હતો. તેની પાસે કાંઈ શક્તિ ન હતું અને હવે તે મેળવવું મુશ્કેલ હતું. અને શરૂ મજે તે પછી અસહાય અંધનું ખૂન કરવાનો વિચાર જ ત્રાસદાયક હતો. જોકે કદાચ પોતે એટલી કસોટી-ગાંધી પસાર થઈ જાય તો પછી એવી રીતે એ અંધનું ખૂન કરવાની ધમકા આપી તેઓ પર પોતાની સત્તા રચાવી શકે. પણ પછી પોતે જાણી ગયો હોય ત્યારે !

તેણે પોતાના આટ્ટકાદેશવદામાં ખોરાક મેળવવા ચતન કરી જોયો. એ ટેકરા પર બિચોલાં અનનાસથી તેને કામચલાઉ શક્તિ મળી; પણ પછી એકાદ લામને પકડી તેનાથી પોતાની જૂન સંતોષવા જતાં તે નિશ્ચય થયો. કેમકે જ્યાં લામ તેના તરફ કુતૂહલ બરી અવિધાસની નજરે જોઈ રહ્યા હતાં. અને તેથી તે દોડીને કેદાળીને તેઓ પકડી શકે તેમ ન હતો. અને એ ઉપરાંત બરફમાં યજ્ઞને આવતી

રાતની ઠંડી હતી તેના આખા શરીરને કપાચી દેતી હતી અથવા તેણે જની શકે તો અધોની સાથે સમાધાન કરવા વિચાર કર્યો

તેણે દીવાલની વધુ નજીક જઈ બેસવાની જાણ આપી મારી એક સ્થળે જવા ન મળતા તે દીવાલની સમાપ્ત આગળ વધ્યો. ડેવટે જે અધોએ એ દીવાલના આગળ બેસવાની જાણ આપી.

તેણે ધવાએલા ગર્ભથી કહ્યું 'હું ગાડો થઈ ગયો હતો પણ તમે જાણો છો કે હું તાજે જ જીવન થયો છું'

પેનાએને આ પશ્ચાત્તાપથી સતોત્ર યતો લાગ્યો, કેમકે તે પણ એકાદ ગાડો ન હતા નૂનેએ તે એને વિશેષમાં જણાવ્યું કે હવે પોતાની જીવિત ઠેકાણે આપો ગઈ છે અને તેએને આગેલા અન્યાય માટે પોતાને દુઃખ થાય છે વગેરે અને એમ કહેતા તેનાથી રડી પડાયું-તેને રડવું ન હતું, પણ તેની પરવશતા, અશક્તિ, જૂન, યાક એ બધા વિધાતક બનેલો તેનું આ ભાગ્ય નજીક પાડી નાખ્યું હતું, માટે તેનાથી રડી પડાયું અને તેનું

આ રૂઢિ તેઓની સલામતીને મેળવવામાં સહાયરૂપ થયું

તેઓએ તેને મુખ્ય પ્રશ્ન કર્યો, 'હવે તને લાગે છે કે તું 'જોઈ' શકે છે ?'

'ના' તેણે કહ્યું, 'એ માત્ર મૂખમાં હતી એ 'જોઈ' શબ્દનો કાઢ અર્થ નથી એમ હવે મને લાગે છે'

'ત્યારે હવે કહે, ઉપર શ છે ? એ જ અધ પૂછ્યું 'માથાથી દસ ઘણી જાણાઈએ આ દુનિયાનું ઢાકણ આવી રહેલું છે-હા, એ ઢાકણ પણ ખડકોનું બનેલું છે અને અતિશય સુવાળું છે'

અને આટલું કહેતા તેની આખામાં ફરી આસ

તેણે ધવાએલા ગર્ભથી કહ્યું, હું ગાડો થઈ ગયો હતો પણ તમે જાણો છો કે હું તાજે જ જીવન થયો છું'

ઉભરાયા. તેણે વધુ દસ જીવનને એના સૂરે કહ્યું 'પણ હવે વધુ પૂછ્યા પહેલાં મને ખાવાનું આપો, નહિતર મારે મોત થશે'

તેને એવી હદેશન હતી કે પોતાના આ અવિચારી અને ઉદ્ધત દેખાતા વર્તન માટે તેઓ તેને સખ્તમાં સખ્ત સજા કરશે પણ એ અધોમાં ઘણી સહિષ્ણુતા હતી તેઓએ તેના આ બાગવાનું કારણ તેની અપરિપક્વ જીવિત લેખી, અને તેથી માત્ર થોડા ફટકાની સજા પછી તેઓએ તેને તનતોડ મજૂરી સોંપીને જ સતોત્ર માન્યો, અને તેને પણ એ શિક્ષા સહન કરવા મિલ્યાં ઉપાય ન હોવાથી તેણે માથે પડી વધાવી લીધી

એ પછી થોડા દિવસ તે મારી ગઈ. એ વખતે એ અંધોએ તેની ઘણી જ મમતાભરી સારવાર કરી. આથી તેનું હૃદય પીગળ્યું; પણ ત્યાં પણ તેને એક દુઃખ હતું. તેને એ જાણી વખત અંધારા ઓરડામાં રહેવાની ફરજ પાડવામાં આવી અને તે જસ ન હોય તેમ એની માદગી દરમિયાન અંધ તરવરો તેને આસ્વાસન આપવા આવતા, અને તેઓએ કદેચ તેના મનની અસ્થિરતા કે ગાંડપણ માટે તેને દુપકે આપતા. એક તરફથી માંદગી, બીજી તરફથી અંધારા ઓરડામાં સતત વાસ અને ત્રીજી તરફથી આંડે પહોરે ચાલતા આ લાપણેથી તેનું મન પણ વખતે વખતે ડગી જતું, અને પોતે ઉપર તારાઓ કે સૂરને જોઈ શકતો ન હોવાથી કેટલું અગમ્ય લાગતો એજ તો નહિ બન્યો હોયને, એવી તેને શંકા થતી.

આમ થડાતો ડીપાતો નૂનેજ એ અંધદેશનો પ્રજાજન બન્યો. અંધોના વધુ નિકટના સંસર્ગમાં તે આવતો ગયો તેમ તેમ એ અંધો અવિભાજ્ય અંધસમૂહ હવે વ્યક્તિઓમાં ઓગળવા લાગ્યો. અને તેઓના જીવનમાં તેના રસ વધવા સાથે જવારનું જગત તેની કદખાશી દૂરને દૂર જવા માડ્યું. તેના નિકટના પરિચયનાઓમાં પેદ્રો, જેની સાથે તેને આ દેશમાં પ્રવેશનાં જ ઓગળાણ થયેલું, તેના ઉપરાત પેદ્રોને કાકા માકોળ અને માકોળની સાથી નાની પુત્રી મેડીના હતી. માકોળ અત્યારે નૂનેજનો શેઠ હતો અને ખુશખીતજવા હોય ત્યારે તેના તરફ લાવ બતાવતો. પણ મેડીના અને નૂનેજનો પરિચય વિશેષ નોંધને પાત્ર હતો.

એ અંધ જગતમાં મેડીનાના સૈદ્ધર્થની ગણના જાડું હલકી હતી, કેમકે અંધોની ત્વડ્દૃષ્ટિએ તેના શરીરમાં કુરૂપ ગણી શકાય એવું ઘણું હતું તેનો ચહેરો તદ્દન નિષ્ક્રિય તથા સપ્રજાત્ય હોવાથી તેમાં તેઓને કંઈ વિશેષતા જેવું લાગતું ન હતું. અને તેની ચામડીના તાણાવાણામાં અંધોની દૃષ્ટિએ સૈભ્યસૈદ્ધર્થનું અનિવાર્ય ઉપાંગ લીસપ ન હતી. જાકા તેની આંખોની જગ્યાએ મુલાયમ લીસો જાકા હોવાને જાહેરે તેને ત્યાં ઉપોદ્ધુ હતું તથા તેની સંધિમાં વાળ દતા. અને અંધોને એ ચિહ્ન કુરૂપતાની પરિચીના સમું હતું. પણ નૂનેજને મેડીના પ્રથમ દર્શને સુંદર લાગી

અને જોનજોનામાં તે તેને જગનભરની સુંદરતાઓમાં સુંદરતમ માનવા લાગ્યો. તેનો મુરેખ ચહેરો, તેનો મોરી ચામડી તથા તે પરની તંદુરસ્તીની સુરખીની ઊંટ, તેની લાંબી પાંખો, અને ઊંઘી ગંઢ હોય એવી રેખાતી તથા ન્તણે દમભાં જ ઊંઘડી દસશે એવી લાગતી રંગેલી આંખો—એ બધા નૂનેજને અદ્ભુત પ્રલોભન આપી રહેતાં. વળી તીવ્ર શ્રવણશક્તિ ધરાવતી એ પ્રજામાં મેડીનાનો અવાજ કંઈક મનાતો અને તેઓને ખૂંચતો. પણ તંદુરસ્ત સ્વચંચમાંથી આવતો એ રણકાર નૂનેજના હૃદયતંત્રમાં પીમારોમાંથના પ્રકંથો જગવી જતો. આથી એવી ઘણીયે વિચારમય પત્રો આવી જતી જ્યારે નૂનેજને એમ લાગતું, કે પોતાને મેડીના ગયે અને પછીનું જીવન આ દેશમાં જ પૂરું કરવું પડે તો પોતે આનંદથી એ કિસ્મત વધારી લે.

નૂનેજ દમેશા તેના તરફ દૃષ્ટિ રાખતો અને જની શકે તો તેને કામકાજમાં ગદદગાર થવા પાત્ર કરતો. અંધ જગતમાં નિરરકાર પામેલી મેડીનાને બીજો કોઈ ચાલક ન હતો. અને પોતાના તરફ જતાવાના આ સદભાવથી ઓરડાંયણ બનાવી તે પણ તેમને તેવો જ ભાવભર્યો પ્રતિધ્વનિ આપતો. પ્રેમને સંબોધી ભાવમાં રત્ન કરવામાં નૂનેજ દણુ અચકાતો હતો અને મેડીના તે શીખી જ ન હતી. પણ તેઓ પાસોપસ ભેદ હોય ત્યારે ઘણી વખત મેડીનાનાં આતુર આંચળાં પોતાનો સ્પર્શ કરવા નક્કી રહેતાં તે જોતો, અને નરમ અદાર કે મૃદુ સ્પર્શથી તે તેનો જવાબ આપતો.

છવટે એક દિવસ નૂનેજે પોતાનો સંદેશો સંબોધમાં મોકલ્યો. ઉનાળાની આંદનીમાં મેડીના જવાર કાંતતી બેઠી હતી ત્યારે તે તેની પાસે ગયો. ચંદ્રની દાઢક ધીનગતાએ એના હૃદયનો વેગ વધાર્યો, અને પોતાની પ્રિયતમાના પગ પાસે જોઈ તેણે પદાડમાં લટકતાંને યોગ્ય જુરસાથી પોતાનું હૃદય દાઢ્યું. એની ભાવ-શીની જડિત, પોતાની દેવી સાથે તેણે કૌશી ગણતરી, તેના અજાજમા પ્રેમની ધૂનરી—એ બધાનો મેડીનાના ગરીબ માનસ પર એવો એક સત્રાપટો હતો. યયો કે તે ઉપકારમાં દગાએથી તુરત કાંઈજ જવાજ ન દઈ શકી. અને છતાં તેના ચહેરા પરની રેખાઓમાં તે તેની અનુમતિ પાંચી રાધ્યા.

એ પછી એ સાંકડી ખીણ અને મન આખું

જગત થઇ પડી અને પેલા પર્વતોને પેથે પાર મૂર્ચના પ્રકાશમા વસતી માનવજાત તો હવે પોતાની ગ્રિય તમાને ખુશ કરવા તેણે સ્મૃતિમા સાચવી રાખેની એક પરીકથા તરફ જ માન રહી અને એ કથા તેણે બીતા બીતા અને સાવચેતીથી કહેવા માડી.

અને એ બધી વાત તે સાંભળતી ત્યારે રૂદિભક્ત વિચારો કરવામા લાગતી પાપની શુકાઓ સાથે કાચ્યમય કર્પનાનો મિશ્ર આનંદ તે અનુભવતી આકાશ, તારાઓ તથા પર્વતોના તેણે કરેલા વર્ણનો, તથા તેણે પોતાને લાગુ પાડેલુ આત્મીયા નાહી ગંદેલી મોલાગરદેનીનું રૂપક એ બધુ તેને ઉન્માદકારી લાગતુ જો કે તેને એમા એકપણ તાન સાચી તો ન જ લાગતી, અને તે કાષ્ઠ તૂટક તૂટક વાતો જ સમજી શકતી, છતાં તેને એ બધુ સાંભળવામા કાંઈ અગમ્ય આનંદ આવતો અને નૂનેજ પોતાના ઉત્સાદના પ્રવાદમા એમ માનતો કે તે બધુ સમજી રહી છે.

આમ પરિચય અને તેને બાજે વિશ્વાસ વધતા તેણે યાકોબ પાસે મેડીનાના કાચની માગણી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ મેડીનાએ તેને એ નિષ્પ્રભકરી ઉતાવળ કૃપા વાળો અને તેની મોટી બહેન માર્ગરેટ જ એ સમાચાર તેના પિતાને મળ્યા.

શરૂઆતમા તેઓના આ પ્રેમ સાથે ખૂબ ઉત્કેષાટ ફેલાયો. તેઓને મેડીનાની કાષ્ઠ કીમત હતી માટે નહિ, પણ તેઓ નૂનેજને સુદૃઢી એવી નીચી પશુત્વ બૂ મિકાએ માનતા હતાકે તેનેલગતમા બેડાવાની પરવાનગી આપી શકતા ન હતા, માટે મેડીનાની મોટી બહેન દલીલ કરી કે આવુ લગ્ન તેઓના કુટુંબ પર મદાન નામોશી લાવી આપશે. છુટો યાકોબ જે નૂનેજ તરફ અમરતો દયા કે મમતા બતાવતો હતો તે પણ આવી ગભીર વાતમા શિથિલતા બતાવી શકે તેમ ન હતું અને એ દેશના યુવાનોએ તો આવા એક પશુ સાથે પોતાની માનવજાતિની કન્યા પરણાવી પોતાની એકલાદને જગાડવા દેવાના આ અમનુષી પગલા રાખે જેહાદ પોકારી એક યુવાને તો ગુસ્સામા આવી નૂનેજનો તિરસ્કાર કરી તેને ઠોસો. પણ માર્ગેટ, અને નૂનેજે પણ એનો એવા જ કડક વિવેકથી જવાબ વાળ્યો તે પછી આછી ચાદનીમા રમાએવા એ દ્વંદ્વમા અપખવાળા નૂનેજનો વિજય થયો અને ત્યાર પછી કાષ્ઠએ તેના

પર વ્યક્તિગત હાથ ઉગામવાની દિમત ન કરી, પણ એ પછી એ બાવી લગ્ન સંધાનો વિષય બની ગયુ.

છુદા યાકોબને પોતાની આ નાનકડી પુત્રી માટે ખાન પલપાત હતો અને તેથી તે તેના ખલા પર દળી આસુ પાડવા લાગી ત્યારે તેનું હૃદય પીગબું.

‘એટા’ તેણે કહ્યું, ‘હું જાણતી નથી કે તે ત્વન મર્મ કે, તે વખતે વખતે લગ્ન કરે છે અને કાષ્ઠ પણ કામ કરી જાણતો નથી.’

‘હું બધુ જાણુ છું’ મેડીનાએ હસકા ભરતા કહ્યું, ‘પણ પહેલાના કરતા તે સુધર્યો છે, અને દલાડે દલાડે વધુ ને વધુ સુધરતો જાય છે વળી તે હેતાળ છે, અને આપણા યુવાનોમા એના જેવો મજબૂત બીજો કાષ્ઠ નથી. અને એ બધા ઉપરાત..’ અહીં તેણે બીજુ હસકું ભર્યું ‘તે મને ચાહે છે અને હું પણ..’

મેડીનાએ પોતાના પિતાના ખલા પર માથું નગાવી દીધું. યાકોબે તેના માથા પર વહાવથી હાથ ફેરવ્યો અને જોડા વિચારમા પડી ગયો.

યાકોબના મન પર તેની મરીમડી પુત્રીની વિનવણીની જાડી અસર થઇ હતી, તેમ જ નૂનેજે પણ તેની સારી કૃપા સપાદન કરી હતી. પણ રૂબરૂ અને લોકમતથી તે પરવશ થતી ગયો હતો. આથી લોકમત કેળવવા એક વખત પ્રમગ નેત્ર છેલ્લે એ અધારા યોગમા ભરાએવી સલામા કહ્યું ‘પણ હવે પહેલાના કરતા તે સુધર્યો છે અને કદાચ થોડા વખતમા આપણા જેવો થઇ જશે.’

‘સમૂર, મને કાષ્ઠ સાભરે છે’ એક છુદા વૈદે કહ્યું અને બીજા એ વૈદનું વચન સાંભળતા એકચિત્ત થઇ કાન માડી રહ્યા.

આ વૈદ એ લોકોનો મુખ્ય વૈદ હતો અને તેની સુદૃઢ શારીરિક વ્યાધિઓ ઉપરાત તરવજાનમા પણ પ્રમાણરૂપ મનાતી નૂનેજના પ્રશ્ન પર તે પણ બીજાઓની માથે ઉમ્મરણે વિચારી રહ્યો હતો અને હવે તેના ભેગમાં કાષ્ઠક પ્રકાશ પડ્યો.

તેણે કહ્યું ‘મેં જોગાટાને તપાસી જોયો છે, અને મને ખાતરી છે કે તે સુધરી શકશે.’

‘એ તો હું કહેતો જ આવ્યો છું.’ યાકોબે ઉત્સાદમા આની જમ્ કહ્યું.

અને યાદા એ છુટા વેણું વચન સામજિક એકચિત્ત ધર્મ જાન માંડી રહ્યા. 'એના મગજમાં
હંક દરદ થયું છે' વેચે કહ્યું. 'પેલી વિચિત્ર વસ્તુ ને આંખ કહેવાય છે અને ને ચહેરા ઉપર
નરમ ખાડા રૂપે જોઈએ તે જોને જાહેરી છે અને તેની અસર મગજ સુધી પહોંચે છે!'

'એના મગજમાં કાંઈ દરદ થયું છે.' વેચે કહ્યું.

બધા હાજર રહેલાઓએ હકારતો સૂર પૂર્યો.
'હવે સમજનાનું એ છે કે એ દરદ ઉત્પન્ન ક્યાથી
થયું?' વેચે બધાના કાનને પોતા તરફ આકર્ષ્યા.

'એમ?' યાકોબે ઉદ્ગાર કાઢ્યો.

'સાંભળો.' વેચે ખુલાસો કરવા માડ્યો 'પેલી વિચિત્ર
વસ્તુ ને આંખ કહેવાય છે અને ને સામાન્ય રીતે
ચહેરા પર નરમ અને સ્પર્શમધુર ખાડારૂપે જોઈએ
તે એજોહાને જાહેરી છે. અને તેની અસર મગજ
સુધી પહોંચે છે. એની આંખો ફાટેલી છે અને એ
ફાટને બંને જાણુએ વાળ છે. વળી એ આંખો આપણી
માફક રિથર નથી પણ અસ્થિરપણે ફરકવા કરે છે.
એ અસ્થિરતાનો પડો એના મગજમાં પડે છે. એ
આંખોની ગતિ સાથે એનાથી બિપજેલા દર્દનું મોહું
તેના મગજમાં સતત વહા કરે છે અને તેથી તેના
રવલાવ આંખો અંચળ બની ગયો છે.'

'જરાજર!' યાકોબે ઘંબી ગયેલો ત્યાસ ચૂકતાં કહ્યું,
'જરાજર!'

'અને દવે,!' વેચે આગળ ચલાવ્યું, 'જે જોજોહાને
તદન સાચો કરવો હોય તો એક સાદું ઓપરેશન જમ
થઈ પડે. એના ચહેરા પરનો એટલો સહેલો કે વધી
ગયેલો લાગ નાખૂંદ કરી નાખીએ એટલે આપોઆપ
તે આપણી માફક રીત અને દરેક સુદ્ધિને ચર્મી બનવ.'

'એટલે પછી એનું મગજ પણ સુધરી જાય?'

એક જણે કુતૂહલથી પૂછ્યું.

'જરૂર!' વેચે વિજ્ઞપના સ્વરે કહ્યું, 'અને આપણી
સાથે તે જાણી જાય.'

'વાદ! વિજ્ઞાનનો ચમત્કાર!' યાકોબ જોડ્યો અને
તુરત નૂતન અને મેડીનાને આ ચમત્કારિક શોધના
પ્રશખખજર આપવા પોતાના ઘર તરફ દોડ્યો.

પણ નૂતને એ સમાચારને એવા જ ઉત્સાહપૂર્વક
વધાવ્યા નહિ ત્યારે તેને તેની જેકદરદાની માટે લાગી
ચાલ્યું. તેણે નૂતનેની આ કૃતદ્વનતા જાદલ દેખકે આપતાં
કહ્યું, 'આ ખતાવે છે કે તારા મેડીના પરનો પ્રેમ હંબી છે.'

અને પછી મેડીનાએ એકાંતમાં નૂતનેને એ અંધ
વેચે સુચવેલ ઓપરેશન કરવા દેવા વિનવ્યો.

‘તુ પણ એમ કરશે છે કે હું
આ અમૂલ્ય દરિદ્ર જોઈ?’ તેણે
લાગણીપૂર્વક આજ્ઞા પૂછ્યું
મેડીનાએ હકામત આપી પુ-
છાવું

‘દરિદ્ર એ માત્ર જીવન છે’
તેણે જવાબ કરી

મેડીનાન માયુનીચું નગી રહ્યું

‘જગતમા અનેક સુખ નરતુ
ઓ છે’ તેનો યસ્થરતો વાણીનો
પ્રવાહ છૂંચ્યો ‘ફૂંટોડી કુમાર,
પીઠાની નરમાથ, આકાશની ગ-
દનતા, તેમા ફરતી વાદળોઓની
મસ્તી, અને સૂર્યોદય તથા સૂર્યો-
સ્તની દિગ્વિસ્તર સુરંગી, અને એ
બધા ઉપરાંત, મેડીના તારા પો-
તાના દેહનું લાક્ષિત્ય’ કદાચ તારે
ખાતર પણ તારું સૌંદર્ય આજોથી
ભરી ભરી પીના માટે પણ મારે
આખ હોની એ અનિવાર્ય છે તાર-
શાત, જાણજાણું નાજુક નન તારા
લાવ હોય, તારા કેમળાદાય-મારી
આખોએ જ આ બધામા સૌંદર્ય
શોધ્યું છે એ આખો માટે જ હું
તને ચાહી રહ્યા છું અને હવે આ

બધા મૂર્ખાં મારી પાસેથી મારી એ રહીસહી સમૃદ્ધિ
પણ લૂંટી લેવા માગે છે? પછી મારે મારા દાયથી
તારો મનુષ્ય સ્પર્શ કરવો કે તારા મીઠા જોવ સાલગ્રવા
પણ એ બધા કળા અનેકમણુ મધુર આ આખદ્વારા
પીવાનું સૌંદર્યનું અમૃત મારે માટે સદાયનું દલસાઈ
જન્ય’ પછી મારે મારા ગદન આકાશમાથી નારી
સુંવાળા અડકોના ગનેવા તમારાએ અપાર જાણમા
કેદ થયું—‘હા’ એ જાણ, જેની બહાર તમારી કલ્પના
કદી જઈ શકતી નથી’ આદ’ મેડીના’ જોવ, જોવ
કે તુ મને એટલું કરવાની કદી ફગ્ગ નહિ તારે”

તેણે મેડીનાનો દાય પે તાના દાયમા વીધો અને
વિચારણાની તેની આગળોએ ગણી રહ્યો મેડીના
થોડીવાર ચૂપ રહી તેની ચુપકાદીએ તે ૥ મનમા અમ

‘નૂનેજ’ મારે માટે એવું ન ફગી શકે?’ મેડીના ગગગળી થઈ ગઈ
ગગ શકાને જન્મ આપ્યો તેણે આતુરતાથી તેની
સામે નેત્ર

‘મારી એટલી નિનતિ, મેડીના નૂજના જોવી
‘આહ’ તુ પણ’ તેણે નિશ્વાસ મૂક્યો
‘નૂનેજ, મારે માટે એવું ન કરી શકે?’ મેડીના
ગગગળી થઈ ગઈ ‘તારા મગજ’
‘મગજ?’ નૂનેજે જગ કહોગતારી પડકાર કર્યો.
‘હા, નૂનેજ’ પેની બધી ગાડી કલ્પનાઓ—‘મેડીના
રોતી જોવી, ‘મને એ કલ્પનાઓ ગમતી, પણ હવે’
તે આગળ ન જોવી શકી

નૂનેજને મજન કોઈ ચડ્યો પણ સાથોસાથ પોતાની
જૂમિકાને ન મમજ શકતી મેડીનાની છુદ્ધિ તરફ અતુ
કપા પણ ઉતરાઈ તેણે તેના ચહેરા પર પથરાયેલી

આત્મવ્યથા વાંચી. તેણે તેને પોતાની નજીક ખેંચી. તેનો આવાજ એકદમ નીચો પડી ગયો અને તેને સૂરે તેણે પૂછ્યું, 'તું એમ માને છે કે તેણી હું સુધરી જઈશ?'

અળોલ મેડીના પોતાનું આત્મચેતન વ્યક્ત કરી શકી નહિ.

છાતરે તેણે એક નિશ્વાસ ખૂંચી, મેડીનાના ચહેરા નજીક પોતાનું મોઢું લાવી કંપતા અવાજે કહ્યું. 'અને હું તેમ કરવા હજી તો!'

મેડીનાનાં દયાઓલાં કુસકાં બદાર સરી પડ્યાં. 'પ્યારા ન્હોત! હું તારો કેટલો ઉપકાર માનું!'

અને એમ તેને હૈવાનિયતમાંથી ગાલ્યુસાઇમાં લાવવા માટેના એ એપરેશનનો દિવસ નહીં થયો. એ દિવસ પાસે આવેલો ગયો તેમ તેમ તેના ચિત્તની વ્યવસ્થા વધવા માંડી. ઊભાગયો દિવસના નાત્ર તડકામાં ઊંધ હોતા હોય ત્યારે તે વિચાર કરતો જોદો હોય કે આમતેમ ભટકતો આ વિકટ પશુ પર પોતાના મનની બધી શક્તિ એકાગ્ર કરવા મથી રહ્યો હોય. તે અનુમતિ તો આપી ચૂક્યો હતો, પણ હજી તેનો નિશ્ચય દૃઢ ન હતો.

અને એમ દિવસ પછી દિવસ જતાં છેલ્લો કામ કરવાનો વખત પૂરો થયો અને પોતે અંધ જગતમાં દૂબણી મારતા પહેલાનો છેલ્લો સૂરોદય તેણે સોનેરી શિખરો પર ચડાવેલો. અંધોની એ રાત હોવાથી સૂર્ય જવા પહેલાં મેડીના થોડીવાર તેની પાસે બેઠી.

તેજબંધો: 'કાલથી મારું જગત પણ અંધારું થયું.'

મેડીનાએ તેના હાથ પોતાના હાથમાં લઈ પોતાના મોઢા સાથે ચાપ્યો. તેણે કહ્યું, 'એ લોકો તને જવા પણ મળ નહિ આવવા દે. જરાક દુઃખ થશે, પણ એ બધું દુઃખ મારે ખાતર...! જો તોની પ્રેમમાં ઝોનો બદલે આપવાનું સામર્થ્ય હશે તો હું તે આપીશ મારા ન્હોત! હું અનેકમણે બદલે આપીશ.'

એ અંધ મેડીના અને હવે પછી અંધ થવાનો પોતે—એ બંનેની દયાથી તેની આજો દ્રવી પડી. તેણે તેને જાતી મરચી આપી. અને તેના હોઠ પર પોતાના હોઠ લગાવી તેના મધુર ચહેરા પર ફરી ફરિતે છેલ્લો વાર નેંધ લીધું. અને તે તેનાથી જુદા પડ્યો.

એનાં પગલાં સાંભળતી મેડીના ત્યાં ધાસમાં જ બેઠી રહી. એ પગલાંની ગતિમાં સંભળાતા વ્યવિત હૃદયના કંપનથી તે ત્યાં જ રડતી દળી પડી.

નૂતનનો વિચાર પ્રથમ તો સફેદ ફૂલોથી છવાયેલા એક એકાંત મેદાનમાં બેસી પોતાને વલિસન આપવાના સમયની રાત બેવાનો કહ્યો; પણ રસ્તે ચાલતાં તેણે જોયે જોયું, અને દિશાશિખરો પરનું સોનેરી ઉપાનું દ્રવ્યક સૌંદર્ય જોઈ તે મુગ્ધ થયો. તેને લાગ્યું કે એ સળાતન સૌંદર્ય આમળ એ પોતે તથા એ આખું અંધ જગત, ખુદ પોતાનો પ્રેમ અને એને અંધોનું બધું એક માત્ર અંધારી ખાંધ જેવું છે. અને એ જ વિચારમાં તે પર્વતના શિખર પર જ તાકી રહ્યો.

એ શિખરનો જાળંગની તેની કલ્પના, તેની પાછળ પથરાયેલ જે વિશાળ જગતનો પોતે સદાને મારે ત્યાગ કરવા તૈયાર થયો હતો તેના પર નિહંચમ નજર કરી આવી. એ શિખર પરથી પાછળ બેનરતા દાળોના પાથરેલ ચરો જાણે તેની કલ્પનામાં એક પછી એક ઉપડવા લાગ્યા. અને પછી દર તેનું ગામ બોલાયા અનેક વિવિધતાઓથી ચમકતું તેની નજર સામે ધરવરી રહ્યું. જે વિશાળ જગતમાં દિવસનો પ્રકાશ ખૂંચી ખુશુભા જીવન સંચાર કરે છે, જ્યાં રાત્રોનો અંધ અંધકાર બધી વસ્તુઓને ફરતો મદનતાનો શુરબો જાવરી દે છે, જ્યાં મદાસથો, કુપારા, મનુષ્યોની ઈર્ષ્ય જેવી દેખાતી પ્રતિકૃતિઓ અને શિષ્ય વગેરે માનવ જીવનને વૈવિધ્યની ચોટ આપી રહ્યાં છે એ વિશાળ જગત પોતાની અનેક અસંખ્ય પાંખણે ફરકાવતું તેને નોતરી રહ્યું એ જગતની પેરે પારનાં મદાસાગરોમાં ફરતાં અનેક સફરી વદાણો તેની શરૂ નજર સામે પોતાના સદ ફરકાવી રહ્યાં. અને એ બધાં પછી ઉપર ગૂંદ આકાશ—આ ખીણમાંથી નીચું જેવું દેખાતું માત્ર ગોળ છતી જેવું આકાશ નહિ, પણ શિતિબને મજબૂત અને અસંખ્ય ધોળોનો બિંદુ તારાઓથી ખાંચોખાંચ બેરેલું આકાશ!

એની આંખો એ પર્વતોના ટોળાવો પર કાંઈ જાડી આતુરતાથી નેંધે રહી અને તેને એમાંથી માર્ગ સ્પષ્ટ થતો દેખાયો. જેમ કે, જે પેલા ડોનર સોંસરવું થોડે જોયે જવાય તો પેલાં અનનાસની ગીંચ પાત્ર સુધી સહેજે જઈ શકાય, અને પછી એ જંગલની ઓથે કેટલુંક અંતર કાપ્યા પછી બરફના અડાજુની શરૂઆત થાય. કદાચ પેલો રીધો દોળાવ થોડી સુસી અને સર કરી શકાય. અને ત્યાંથી પેલા શિખર સુધીનો

ગ્રંથો ત્યા ગયા પછી મળી રહે અને ત્યાથી નો પેલી જિંદગી જીવી ચિરાય-જેમાથી પોતે જાતથી દત્તો તે હીક કામ ન આપે તો તેનાથી જરા દૂર આવેલી બીજી ઉપયોગમા લઇ શકાય અને પછી ૨ પછી તો અર્ધુ જ ચણુ બાકી રહે અને એટલે દૂર ગયા પછી બાકીનો માર્ગ એની મેળે જ સૂચી નય

અહીં તેણે પાછળ નજર કરી, અધોના ગામ તરફ જોયું નળી પર્વત તરફ પીઠ ફેરવી ગામને વધુ ચોક્ક સાધથી જોતો હોતો મેદીનાની આકૃતિ દૂર સન્તી જતી નાની અને ઝાપી બની ગઇ હતી

તેણે ત્યાથી બળાતકારે નજર ખેંચી લીધી. સૂર્યના પ્રકાશમા ઉજ્જવળ બનેલા એ પર્વત તરફ ફર્યો અને વધુ વિચાર કર્યા વગર તે તરફ આગળ વધ્યો

સૂર્યાસ્ત થયો ત્યારે તે ઘણે જોડે પહોંચી ગયો હતો. તેના કપડા ફાડી ગયા હતા અને તેના અંગે અનેક ઉઝડગામથી લોહી ટપકી રહી ગયું હતું પણ ખૂબ મજામા હોય એ દળે તે ત્યા આડો પડ્યો હતો અને તેના મોઢા પર રિમ્બન હતું

અને ત્યાથી જોતા એકાદ માઇન નીચે આવેલુ ગામ જોડો ખાડો હોય એવું દેખાતું હતું પર્વતોના છાયામા તે ઝાપુ અને ચરપટ દેખાતું હતું, ત્યારે બીજી બાજુ પર્વતો પ્રકાશમા ઝગદળી રહ્યા હતા. અને એ પ્રકાશમા ટેકરાઓની અનેક નાની નાની ટિગતો પણ તેને નમ્રદ લાગતી હતી. કચાક ભૂરા ટેકરાઓમા વચ્ચે દગાએલા કોઇ લીલા પદાર્થોનો ચર, મ્યાક બ કડોમા ચમકા રહેલા લીસા પહેનફર પત્થરો, તેની પાસે જ બોગેલુ અજળ રેખાઓવાળું સુન્દર વાસ— એ બધું જોવામા દલે તેને અપૂર્વ આનંદ આવવા લાગ્યો નીચે એ બેટી પડછાયા વધે જતા હતા અને ઉપર અનન આકાશ તેના નાના કંદ પર દબી નહું હતું પણ તેનો મોટામા મોટો મતોય એ દત્તો કે પોતે જ્યા ગયન થતા ધારેલું એ અધોના દેશમાથી પોતે છૂટી શક્યો હતો

સૂર્યાસ્તના લાક્ષિમા ઓગળવા માડી રાત જાણી અને પોતાના કિંમતથી પૂર્ણ મતો પામતો વ્હેઝ ત્યા જ સૂઇ ગયો

નવાં પુસ્તકો

૫૦૦૦ વર્ષ પૂર્વેનું ગુજરાત લેખક અને પ્રગણક શ્રી મણિભાઈ દિવેરી નવસારી, ૦ ૧૨ ૦ લક્ષમુખ ઈન્સ્ટિટ્યુટ અધ્યાપકિમા શ્રી વિશ્વનાથ મગનલાલ નંદના અનુવાદનો એક વધુ હંમેસા પ્રકાશક પ્રસ્થાન કાર્યવાહ ૧-૪-૦, કરીમ મહમદનંદાં કાઠેચો અને લેખો લેખક-પ્રકાશક-કરીમ મહમદ મોસતર, મદર અદાલત જમમ, નૂદામદ, ૨-૦-૦ અ પછી આખો લેખક દરસાય અમુલપ્રસાય દેગઈ, પ્રકાશક ખડાયત લુક ડીરો અમ હાદ, ૦-૨-૦, અચિત્ત કાઠેચરિતા લેખક-પ્રકાશક-મહ સુખમાઈ સુનીવાલ વીસનગર, ૪-૦-૦ અલૌકિક અમૃત ૦-૨-૦, કમ્પોઝિંગ ૦-૧-૬ તથા આર્યસંસ્કૃતિનું પ્રાચીન એક્ષરે ઝેંપરદમ ૦-૫-૦, લેખક-પ્રકાશક-મુળજી રણછોડ વેદ, ઓ ૧ બચેચો અચેરી, સચિત્ત યોગાસન ઓર અક્ષય યુવાવસ્થા લેખક સ્વામી શિવાનંદ સુરસતી પ્રકાગક બાતવપાસી પ્રેસ દારાગજ અલ્લાહાબાદ, ૧-૦-૦, એ પલન કેની? અનુ-અલ્લેરાઈ શુક્લ ૧-૧૨-૦, ધરભાણી લેખકઉપેન્દ્ર નસાવડા, ૧-૦-૦, પ્રકાશક કાન્તિવાલ મણિલાલ શાહ રમકડા માકેટ અમદાવાદ, ફ્લોરિડા ચિકિત્સા લેખક વેવરાજ અમૃતલાલ માણસાર પંજી, પ્રગણક-વેલ વિહાર જટારાકર ત્રિવેદી રીચીરોડ અમદાવાદ, ૧-૮-૦, ટાઈટ્લ્સ લેખક-

નિલાલ મહેતા, પ્રકાશક કાન્તિ કામ, નવી દુનિયા કાર્યાલય માર્શીરોડ અમદાવાદ, ૦-૬-૦ જવાબ આપો લેખક-ચંદ્રબાઈ કા બદ પ્રગણક-સોનુદેવ શાહ અમબનિવાસ એલસસિમ અમદાવાદ, ૦-૦ ૬, નવલિકાપુષ્પે (પ્રથમ માળા) લેખક-શ કરપ્રસાદ હનનવાલ રાવળ, પ્રકાશક-ધી જનરલ લુકડીયા મુગાઈ-૨, ૦ ૧૨-૦ રામરાગપ એક જુદીની વિચાર પૈથામાથી પ્રકાશક જયતિલાલ મો મહેતા નડિરાદ, ગિરિરાજ આપુ લેખક-શ કરલાલ દારકા દાસ પરીખ, પ્રકાશક-મરયાન કાર્યાલય અમદાવાદ, ૦ ૮-૦, અવલુડી મેળેજ લેખ કમાગર જેની પ્રકાશક-વેરા ઝેન્ડ ક ૮, રાઈન્ડ બિદલીય કાલમાદેવી મુગાઈ ૧-૮-૦, બ્યા-પક ધર્મ લાવના લેખક-ગાવીજ, ૦-૧૪-૦, પંડ્યાજીને રમરણાંજલિ સપાદક ચક્રવાલ દ્વા પરીખ, ૦-૮-૦, The Epic of Travancore by Mahadev Desai, ૧-૮-૦, બુદ્ધ ચરિત લેખક-ધર્મનંદ કાસબી ૧-૪-૦, બધાનુ પ્રકાશનગ્યાન નવજીવન કાર્યાલય અમદાવાદ, પરીની વાંટી લેખક ચંદ્રકર ભટ્ટ, વિરાનની વાતો તથા ખજાળાની લોકકથાઓ લેખક-મોહીતેન, દાગ્ડન (માગ બીનો) લેખક-રાઈ શાહ, રેન્કની ૦-૫-૦, નવો આ-ચાર-નવો વિચાર લેખક-દરમાઈ, ૦-૧૨-૦, પ્રકાશક—શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશનમદિર, બાતનગર

યુવકોની પ્રજ્ઞાને ધકતાર તરત જાણી. અપમાનિત અને દુઃખૂન ગણાતી વીર પ્રજ્ઞાનું ગન દુઃખાનું. તેનો અંતરાત્મા તો કપારનો ધે હુંખવાતો હતો. પરંતુ તેને માર્ગનું દર્શન થયું નહોતું. સ્વેતો કાણુ જાત્રવે?

એવામાં, જન્મતચિત્રદમાં એક સાધારણ સિંચાઈ તરીકે પશ્ચિમ સરદદ પર લટકેલા એક જર્મન જુવાનની આંખોમાં અંધિ હાલ્યો. તેની વાત્યા ખુશી, અને જાણે અપમાનિત જર્મનીનો અંતરાત્મા જ એ જાણતો ન હોય તેમ તેની વાણીના પડધા ચારે તરફ પડ્યા હાલ્યા. આ દિશ્મતવાન અને દૃનગિથથી યુવકે પોતાનો અર્થ લાગતુ પ્રજ્ઞ સમક્ષ સીધી અને સ્પષ્ટ વાણવા મૂકવું શકે કહ્યું. ૧૯૧૭ની એ સાલ માત્ર ચાર જ જુવાનો- જાળગોરીઆ એક બીજરદાઉસમાં એકદા મળ્યા, કરેલી મંત્રણા અનુસાર એકમત થયા, અને તેમના નિશ્ચયે આખું યે જર્મની બહડી હાલ્યું. સત્તર વર્ષોની અખંડ અને અજગ પ્રજ્ઞિઓ પછી તેમને પણ મળ્યો. જર્મનીના માનસનો આ પડધો પાડનાર, તેને જીવંત અને સ્પષ્ટપણે પ્રજ્ઞ સમક્ષ મૂકનાર, સત્તર વર્ષો થયાં આદર્શ માટે બદારવડું ખેલનાર આ ગોરીઆઓનો અગ્રણી નીકર વીર તે દિલ્લર.

આજે જર્મન પ્રજ્ઞ જેવી યુદ્ધ પછીના એ દાયકામાં હતી તેવી નથી રહી. તેની આંખોમાં ખુમારો ભરી છે; અને પ્રબળ પ્રવાહિમાન ઝળકે છે. જર્મન પ્રજ્ઞએ દિલ્લરના હાથ નીચે તવો અવતાર ધારણ કર્યો છે, એમ કહીએ તો ખોટું નહિ. દિલ્લર આજે જુવાનો માટે મનુષ્ય નથી રહ્યો પણ દેવ બન્યો છે. તેનો સ્પષ્ટ એટલે દેવસ્પષ્ટ. તેથી જ દિલ્લર આજે એક હાથે બધા ફેરફાર કરી શકે છે. તેણે જુવાનોની કલ્પના મુશ્કેલી કરી છે અને જેને પૂરું પ્રેમણ, જીવન અને ચેતન આપે છે. જુવાનોને મન તો દિલ્લર એ જર્મનીની આદર્શચિત્તિ, આધુનિક જર્મનીનું પ્રતીક છે!

દિલ્લરની ધરખા જ એવી હતી કે જર્મનીમાં એક પણ હોય, એક સરદાર હોય, એક ધર્મ હોય, તો પછી યુવકપ્રજ્ઞા પણ એક જ હોય અને તે જર્મન યુવકપ્રજ્ઞ. એટલે કળે ન ચાલ્યું ત્યાં જળ વા-પડીને પણ બીજી બધી યે પ્રજ્ઞિઓ આજે નાઝી પ્રજ્ઞિમાં એકત્ર કરી દેવામાં આવી છે. આજે 'બગતો ખંખીમાં' નથી રહ્યાં. તેમનાં આશમગૃહો સરકારી ફરમાન

વડે નાઝી યુવકસંઘોને સોંપી દેવામાં છે.

આધુનિક જર્મન યુવકો એટલે નાઝીધર્મી યુવકો જ. એમની નાઝી પ્રજ્ઞિઓ એસ. એ. એસ. એન., 'દિલ્લર-જુવાન', અને 'જર્મન જાળો' એ ચાર સંઘોમાં અવસ્થિત કરવામાં આવી છે.

એસ. એ. નું આખું નામ તો 'રુદ્રમે અજદાર્ધણ્ય' એટલે કે 'તોફાની વિભાગ.' લશ્કરમાં આવે એક જાસ વિભાગ રાખવામાં આવેલો હોય છે જે દરેકમાં હમલો કરતી વખતે જ આમળ કરવામાં આવે છે. તેમની ફરજ એ કે વંદોગિયાના તોફાનની જેમ કુ-સ્મનની છાતીમાં સીધા ધસી જવું. નાઝીની સહુથી વધારે વ્યાપક પ્રજ્ઞિનું નામ આ રાખવામાં આવ્યું છે. નાઝી પક્ષના સહુ સંઘોને એકવાર આ ટુકડીમાંથી પસાર થવું જ પડે છે. ત્યાર પછી આવે છે હીટ્લરના સમય કે જ્યારે તે પાંચ નાઝી જાને છે. આવા પાંચ નાઝીઓનો સંઘ તે એસ. એસ. એટલે 'રુદ્રમે રોસ' -વંદોગિયો હમલો, ધસારો. સાધારણ રીતે લશ્કરની વ્યવસ્થામાં આ ટુકડી પાચારખ હોય છે અને તેને માત્ર અણીને વખતે જ મેદાન પર મોકલવામાં આવે છે.

'દિલ્લર-જુવાન'નો સંઘ એ તો બંધરકાઉટના જેવી કુમાર-સેના, કે જેઓ દલ જુવાની સિદ્ધાંતમાં પ્રવેશ જ માત્ર કરે છે અને ચૈવનમાં પણ હમણાં હમણાં જ પ્રવેશ કરેલો છે, આ જ પ્રમાણે કુમારોની જેમ કુમારિકાઓને પણ સંધમાં અવસ્થિત કરવામાં આવી છે. આ કુમારિકાસંઘનું નામ 'જર્મન જાળો'. આ બંને સંઘોમાં પણ ખતીય અને ચિરતના પાયા તો નખાતા જ માંડ્યા હોય છે. અને તેમનું ધ્યેય એસ. એ. અને એસ. એસ. ચવાનો હોય છે. આ રીતે આખી યે નાઝી યુવક પ્રજ્ઞિ એ લશ્કરી સૈન્યનું અનુકરણ જ માત્ર છે. અને તેઓ માત્ર જીવન સાધનની તૈયારી કરાવે છે, જેથી જાવિમા દાક પડે તેમનો કોઇ દેશરક્ષણમાં પાછો ન પડે.

આ દરેક મંથળો પોતાનો જાસ પોપાક હોય છે અને તાલીમ તથા શિસ્ત એક સરખાં જ હોય છે. માત્ર એસ. એસ. પ્રજ્ઞિ એ વધુ લશ્કરી પ્રજ્ઞિ બને છે. એસ. એ. મંથળો પોપાક જાળી રંગનો હોય છે. તેઓને આદવાડીઆમાં એકવાર કવાયત ફરજિયાત હોય છે. મમે તે જોએ, મમે તેમ કરીને

પણ આ ક્ષણતમા તેમણે દાજરી આપી જ પડે છે દાજર ન ગહેનારની માથે શિસ્તભંગના પગલા લેવામા આવે છે અને આ શિક્ષાઓ લશ્કરી શિસ્તના ભંગમા અપાતી સજાઓ કરતા ઓછી નથી હોતી ક્ષણતમા નાના મોગ કે જૂના નવા સભ્યો વચ્ચેનો ભેદ રાખવામા નથી આવતો. મહુ એક સરખા બાધવો જ લેખાય છે એક સમુદાય માન પણ અપાય છે.

આ સઘના તેમજ નાઝીની આખી યે પ્રવૃત્તિ ૧૧ સભ્યોને પોતાના દેશને જગત ૧૧ બધા યે દેશો કરના વધુ મદાન, સરકારી અને ઉચ્ચ ગણનાનું ફરમાન કરનામા આવે છે અને પોતાનો દેશગધુ, પછી તે ભવેને દલકામા દલકા હોય અને ચાલિ પહો દેશ, છતાં યે તે જગતના કોઈ પણ દેશ ૧૧ નાગરિક કનના બિતરેતો નથી બદકે એક છે એમ માનના ૧૧ કરજ પાડવામા આવે છે આખી યે પ્રજાએ તેના મહાભાર્યે એકે પછે તૈયાર રહેવું જોઈએ.

એસ આગમ આવા યુરોકોને ન જ પાવવે, કારણ કયે મળયે અને કયા તેના મળી જવાનું ફગાન થયે તે કશું ચોક્કસ હોતું નથી. ૧૧ પ્રવળી પુનર્ધટના કરવાની હોય ત્યારે તો તાલીમ અને શિસ્ત તેમજ સયમ એ તો યુવાનોમા પૂર્ણ રીતે હોવા જ જોઈએ નાચના મજાએ કે બીજાદાઉમમા તેઓ દમેશા ધણા જ ઓછા પ્રમાણમા રેખાય છે, જ્યારે મથદાની રમતો કે મરદાની રમતો, ઉદ્યનશિક્ષણ કે વ્યાયામસયોમા તેઓ એટલી બધી સખ્યામા દાજરી આપે છે અને તેમા રસ લે છે કે આ પ્રવૃત્તિઓ બી તોમનામય જ ચર્ચ મધ હોય એમ જણાઈ આવે છે.

લશ્કરીસેન્ય જેટલી તાલીમ પણ તેમને આપવામા આવે છે અને લાડીમા જરૂર પાંચે લશ્કરમા મિપાઠી તરીકે કામ કરી શકે એ તેમનો ઉદ્દેશ હોય છે તેથી ધણી યે વાર શહેરની આસપાસના કુચરાગ પ્રદેશોમા આખી યે રાત ટ્રૅન્સલાઈટ લઇને સખત શ્રમભર્યો, વિવિધ લશ્કરી દાવચેચોની તાલીમ આપતો વ્યાયામ ખેનનામા આવે છે સહુને દુકડીનાગ તેમા દાજરી આપનારી ફજ પાડનામા આવે છે દર રવિવારે શહેરના વિવિધ ભાગોમા કદમ જિવાવના આ યુવાનો

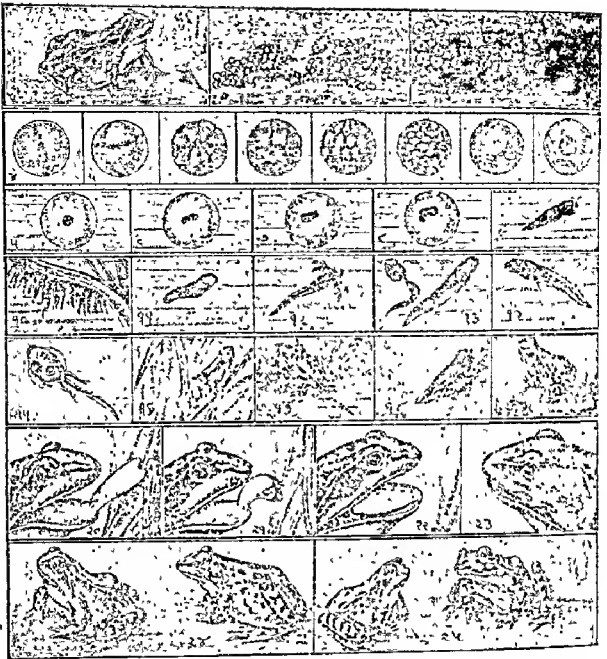
ક્ય કરે છે અને રાષ્ટ્રીય તેમજ કુસ્તરતા ગીતો તે વેળાએ ગવાય છે.

એસ એમ પ્રવૃત્તિ આથી વધુ શિસ્તગદ છે અને તેને તો લશ્કરનું એક અગ જ ગણીએ તો વાધો નહિ આ પ્રવૃત્તિ લશ્કરી રૂબે જ રચાએતી છે તે ૧૧ નિયમો, શિસ્તભંગની સજા મૃત્યુ જ ગણાય છે આ પ્રવૃત્તિ ૧૧ દોનચાલ અને પ્રગતિ બધુ જ ખૂબ યુક્ત રાખનામા આવે છે તેમનો પોષાક કાળા રંગનો હોય છે આ મડળા એ દિવસનો જમણો દાય ગણાય છે આના બળ ઉપર જ દિલ્લર ૧૭ વર્ષો સુધી અખડ પ્રથમે કરી શકયો અને ગોતા ૧૧ મનખો પણ ફળીવૃત્ત કરી શકયો.

આજે આ મડળને સેન્યમા અપનાવી લેવામા આ યુ છે ૧૧ વચ્ચે ભેદ દવે રાખનામા આપ્યો નથી દિલ્લરના બોડીમાઝો સગકારી મથકોના દાર પાળો અને સુનદા મૈનિકામા આજે તેમની ગણની થાય છે આ મડળમા દાખન થવા માટે ખૂબ સખત અમિ રીકામાથી પસાર થવું પડે છે તેઓ વળી શુદ્ધ આર્થ હોના જોઈએ અને તે તેમણે પુરવાર કરવું પડે છે અને તેઓ પણ શુદ્ધ જર્મન ચોલીનાળા હોના જોઈએ તેમની પામેથી સેનાનું કાર્ય તો તવાએના લશ્કરી સૈનિકો સિવાય ભાગે જ કોઈ આપી શકે.

આ મળના સભ્યોને ઉદગિર્વાદ માટે રાષ્ટ્ર તરથી મ્હ આપનામા આનતું નથી અચુક સરકારી નોકરીમા જોડાએતા સભ્યો બાદ કરતા પાકીના બધા યે પોતાના નિર્વાહ માટે જતે જ મહેનત કરે છે અને આમ જીવનનિર્વાહ માટે ગદ્ગદૈતર કયા પડી પણ દુકમ થાય ત્યારે તે પ્રકુલ વદને તે ૧૧ ઉપરી પાસે સનામ લરવા દાજર થઇ જાય છે આ મડળ ૧૧ મળ્યો માટે કુટુમ અને સમાજ એ ગોણ વસ્તુ છે તેઓ આપેના દુકમનું જીવસાટે પાનન કરના બધા એના હોય છે તેમને તો રાજદા સાદમે ખેડનાના હોય છે અને જીવમાનના જોખમો વહેરવાના હોય છે તેમને માટે જીવ એ જરેખગ સધામ જ છે આપણા આર્શ પ્રમાણે તેમને મૃત્યુચ્ચી લીરે જ કહી શકાય.

ક્રૈન્યાલાલ હોટાલાલ પુરાણી

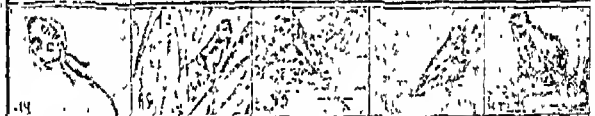
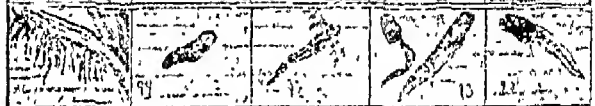
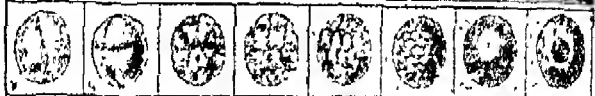
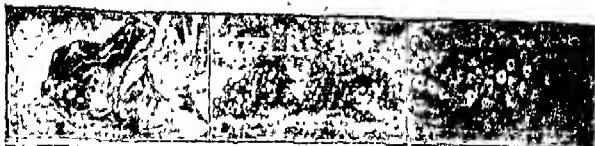
દેડકાની જીવનકક્ષા

૧. જોઆસમાં તળાવ કે ખાળો(ચિયાને કિનારે) દેડકાં યુગ્મ દેડકાં. ૨. યોગ્ય સ્થાનમાં એ તળાવ કે ખાળો(ચિયાને તળિયે) ગોળ કાઢી બેઠે છે, તે ઉપર ચીકણા રસ ચોંટાડી દે છે. ૩. એ દડાં પાણી ગોળીને ફેલાતા, સપાટી પર તરી આવે છે. ૪. દડાં, જેમાં માનવિક દડાં એ કાળો ડાઘ છે તે સફેદ ભાગ તે બેને મારેલા પેપણને છે. ૫. ૬. ૭. ૮. એ દેડકાની વિવિધતા નુકાનુકા તબક્કા, જેમાં છેલ્લે તેનાં અંગો ફેલાવાની શરૂઆત થાય છે. ૯. દડાં સુકાયા પછી પંદર દિવસે જન્મેલું બચ્ચું. ૧૦. હીંગોતરામાંથી પોપલ બેળવનાં એવાં કાપ્યાનંધ બચ્ચાં. ૧૧. ગળા નળક એ બચ્ચાને માટે ઉપયોગ છે, હલુ મોં નથી. ૧૨. મોં અને પછી ગળામાંથી પંખા ફરે છે. ૧૩. અકર્ષકિયા એમ ત્યારે તેની વચ્ચે એક મહિનાની યાદ દોડાઈ, તેને પાછલા પગ ફેલાવા માટે છે. ૧૪. આવાની દરેક ખાનુએ પાનળી ચામડી જોડે છે જે એ ખાનું પૂરાં દે છે. ૧૫. આવાના પગ પછી ચામડી નીચેથી ફેલાવા માટે છે, અને ૧૬. પોતાની જૂની બોળ એ ઉતારી નામે છે તે આંખો ફેલાવા માટે છે. ૧૭. ૧૮. ૧૯. દેડકાં મરવ ની યાંત્રી આવનાં પૂછી ફેલી થઈ જાય છે તે એ સાથે જ—૨૦. ૨૧. ૨૨. એ વનસ્પતિવાદારી થઈ મોંસાડાને બને છે માખી એનાં પ્રિય શિકાર છે તે એની લાંબી ને ચીકણી જીભ એમાં તેનું હથિયાર છે. ૨૩. આખ પોતાની મેંડે જોડાક શોધીને યુગ્મ થઈ, દેડકાં દેડકાં. ૨૪. એ અષ્ટાંગને ફેલાતાં ખાનું (air sockets) આખ ફેલાવીને કાઢે છે. દેડકાં આદક ચામડીથી તે આસ લઈ શકે છે તે તે સ્ત્રીની રાખવા વારંવાર પાણીમાં અડી આવે છે. ૨૫. સંપૂર્ણ યુગ્મ થતાં પાણી એ સંવતન આવે છે તે ફરી નવા દેડકાની જીવનકક્ષા શરૂ થાય છે. (World of Wonder)

ਰਸ਼ਮੀਧਨ

ਸਿਤਾ ਦੇਵੀ ੩ ਸੀਤਾਮਿਨੀ ਨੀਤੁਮਾਏ

પ્રજ્ઞદેશ માં જવાહરલાલ

પ્રજ્ઞદેશની પ્રાતીય મદાસલા મમિતિના આમત્રણને માન આપી રાષ્ટ્રપતિ જવાહરલાલજી પ્રજ્ઞદેશ ગએલા હો તેઓ જેટલો વખત રહ્યા તે બધા સમય દરમિયાન તેમના સ્થાનિક મંત્રીઓમાના એક તરીકે લાગત તેમનીસાથે રહેલા થી રમેશ રંગનાથ જોતમે એમના પ્રજ્ઞદેશના પ્રવાસની દૃષ્ટિકત પુસ્તકાકારે બહાર પાડી છે. એમા પ્રજ્ઞદેશના રથજો ને મંથાઓની મુલાકાતો તથા સલાઓનો શુક્ર અહેવાલ નવી, પણ પંડિતજીનું તેજસ્વી વ્યક્તિત્વ તરી આવે એવા ખાનગી, અર્ધખાનગી અને બહાર પ્રસંગોનું સચ્ચ આરેખન તથા વહેતા તેજા જોવી એમની વાણીના ચૂટલા ઉતાણ છે. દેખાવે અનાકર્ષક એવા એ પુસ્તકમા દ્રષ્ટાંત જતાં એ પ્રસંગોમા ભારતના રાષ્ટ્રપતિનો અત્યત ઇવત, અને માનવતાભર્યો પરિચય આપણને મળે છે, એ આ નીચે ચૂરી ઉતારેલા ફક્તઓ કહેજો.

પંદર પરથી કિતારે આવવા વેત જવાહરલાલ જોવા, 'કદા હે ભાષ, પ્રેમ્યામ તો થોડા જતાઇએ-મુજે કદા જના હૈ, કયા કરના હૈ...' એમને જવાબમાં કહેવામા આવ્યું કે એ કલાક આરામના રાખેલા છે, સારે તો જદાજગા પરાણે કરવા પડેલા આરામે એ બીમાર માણસને અધારો કરી ચૂક્યો. આવે પંદર મિનિટ પણ નહિ ચમ્પ હોય ત્યા બહાર નીકળી પડ્યા. તેમના એક ભત્રીજા રંગૂનમા રહે છે તેમને મળવા તથા ફરવા ઊપડ્યા.

તીજો આગ જેવો એમનો ગ્વગાન જસતરામા ખીજાઈને જોયે; ને જોયે સારે જાણે જાટકો પરંતુ તે પછી તરત મુક્ત હાથ રેલાય, ને દંપકનો ડંખ રહેવા પામે નહિ. આડું જોલવા બેસે તો તોઆવ પોકરાવે, જાણે 'તેરા ચહેતો માર ડાલીજો' વાળો વાન.

પ્રેમ્યામ જોતાં તો. ૧૨ની આવી. એક જણથી જોલણ ગયું, 'આરહ તારીખ-વહ તો કૌરોનેશન કે.'

'કયા કદા આપને?'

'કુજ નહીં છ, મેં કહ રહા થા કે આરહ તારીખ કેા કૌરોનેશન કે...'.

'કહેનેદી કયા જરૂરત?'

'જરૂરત કુજ નહીં.'

'તો કયો કદા?'

'વેસે હી, તારીખ દેખનેસે ખયાલ આપા.'

'ઉસમે મેરા કયા વારતા?'

'કુજ નહીં છ.'

'તો કદા કયો?'

ભાષ મુઝાયા: 'આપસે કૌરોનેશન કે કા કુજ

વપતા નહીં હ, ઇસ લિએ.'

'નાહ ભણ!'

એવી એમની વાત. જનવા ભેગ છે કે નેવી રીતે એ સામાનો ઇસ કાઢતા હોય, સામો માણસ તેલ્સે કે રહે?

હાથોનિયમની. એમને ઘણી મખત અને વાજળી ચીડ છે. 'મને સમજનતુ નથી કે એ બેદખ, કલાહીન, સંગીતખૂતી, કમગખન ચીજની કોઇ પણ અકલમંદ આદમી કેવી રીતે બરબારત કરી ચકતો દશે?' એ તેમની કહેવાની રીત! ના ટમીએ ધ્વજવદન વખતે ઝંડાગીત માટે પડેલુ હાથોનિયમ જોના જ એ ત્રાડી છોટેલા, 'ઉંઠ, ઢંઠાઓ ઇસ કમગખત ચીજકો વહાસે!'

એક સભામા એક વોલન્ટિયર લોકને ધક્કા મારતા દેખાયો. જવાહર તેને બે વાર રોક્યો, છતાં યે એ ન રોકાયો, એટલે પંડિતજીએ ગર્જના કરીતે તેના બે હાથ પકડીને અદખ વગાડી 'ખખરદાર, છેક બહાર નીકળતા સુધી અદખ છોડી છે તો!'. તેમણે તેને સમજવવું કે ધક્કો મારવાથી જ વધારે દડમેથો લાગે છે. મગજ સમતોય ગખીને ચાલી જવાથી આપો-આપ માર્ગ ચમ્પ જાય. પેવાએ ધડકતે હૈયે છેક સુધી અદખ રાખી'

રવિવારને દિવસે માડલે મ્યુનિસિપાલિટીના માન-પત્રનો પ્રેમ્યામ હતો. જમતી વખતે માડલેમા જોવા જેરા રથજોની વાત નીકળી, તેમા એક ભાષએ મંથિનના અશક્તાશ્રમનો ઉલ્લેખ કર્યો. જવાહરવાય તરત જોલ્યા, 'અરે ભાષ, મારે લૂલાપાગળા ને ડોસાં-ડમરાં જોવા માટે ખાસ મંથિન સુધી જવું એ કયાનો

ધ-સાફ દિદુરનાનમાં શું થયેને આંગણે કંચાલિયત ને રોગ આજા જોવાના છે?

‘પણ સગાઈ તો જઈયું’ એક જણે કહ્યું. ‘ત્યાંના પદ્માંગમાં વીસેક દળર શિષ્યુને શિષ્યુનીઓના વિદાર છે. અને ત્યાં આગળ આવના પૂલ એ ધણે મોટાને ધળેને પરાક્રમો નમૂના છે.’

‘એ ધળેને કારીગરીના પ્રયંક નમૂના ધણે જોયા છે. આમા કદ તિવાય બીજું તાણુબીભયું શું છે?’

એક ભાષ્યી ન રહેવાયું તે કહે, ‘આવાના પૂલ નીચે યંદને જલાળે પસાર થાય છે.’

જવાદર દરખા: ‘મારી જાણમા છે ત્યાંસુખી દમેશાં એમ જ બનતું આવે છે, ને જલાળ પૂલની નીચે યંદને જ ધણુંખઈ જાય છે. પૂલની ઉપર યંદને જલાળ જતા મેં દશ સાબળવા નથી!’ મંડળી પેટ પકડીને દસી પડી. પેલા મિત્ર બોલ્યા પડી ગયા.

યમેધાનમાં એક કરુણ પ્રમંથ બન્યો. એક ડોશી આવી, ‘બાળા, મેરે જેટકા પોલીસ પકડ મધ.’

એક ભાષ્યે પ્રુથાસો કર્યો કે એના દીકરાને જમાના કિમિનક્ષેષે અમે-ડમેન્ટ એકટની રૂએ પકડીને નજરેફ કરેલા છે.

‘બાળા, મેરે જેટકા છુડવા દીજીએ.’

જવાદર શું જવાબ આપે? હાથેર એની આખોમાં અતિશય દર્દેજાણું પછી દાય પસાર્યો, ‘મા, મેં કયા કંઈ? અગર મેરે દાયમે સત્તા હોતી, તો મેં ફેરન છુડારે જેટકા છોડ દેતા જૈઆ છુડારા જેટા હૈ વેસે દળેરે માતાઓકે જેટ ભારતમે ગિરફતાર હુવે પડે હૈ. કયા કિયા જાય?’ સહુજર ટોળામા ચુપકીડી ફેલાય.

સોમવારની સાંજે મ્યુનિસિપાલિટી પછી બીજું માનપત્ર અહીં શહેરીઓ તરફથી અને ત્રીજું દિદુરનાન સંધ તરફથી અર્પણ થયા પાદ ભાગજ કરતાં કરતાં જવાદરલાલજીની નજર સામે બિલેલા કેટના કાંગરા પર ગાંધ ને એ તરન જુરસામા આવી ગયા:

‘ભારત ને અભિદેશના સંબંધને કદી વિચાર કર્યો છે? સર્જનમૂતી એ રનેદરેધિ છે. ભારતે પોતાની અણુમોલી મિલકત અદી દળર વરસ પહેલા અભિદેશને અર્પણ કરી, જેને તમે દશ સુધી ગ્રેમથી-પૂત્યભાવથી મરતકે ધરી રહેલા છો ને ત્યારથી એક-

ધારા વ્યાપારી, સાંસ્કૃતિક અને અન્ય પ્રવાદ અરખ-લિત ચાલ્યા છે. કદાચ એ પહેલાંથી પણ એ ચાલુ હોય. એ ચક્ર પુરાતન કાળની કથા. તે પછી એક જ મલિકની શુલાબીની ધૂંસરીમાં બે જાદ જવા ભારત ને અભિદેશ જોતરાયા. એ બે ગુલામ દળ-મળોને એકસંપથી જોર કરશે તો જ એ ધૂંસરીને તોડી શકશે... જોયો આ કેટ? અમારા દિગ્ગક મદારાજ, અમારા લાજપતરાય ને મારા પ્રિયવરક સુભાષ બાબુને પોતાના લોખંડી બાહુપાશમાં જકડનાર એ કેટ! આ તમારે મુંદર માંડે શહેર ભારતીઓ માટે તો તીર્થ થક પડ્યું છે. એ સંબંધ કદી પં વીસરાય પારે કે?’ આખો જનસમૂહ મરત બની ગયો.

સોમવારનું કામ પસા પછી રાજગદી (જે દને લરકરી છાવણી અને જેલ છે) અને માંડે દીલ જોયા. રાજગદીના સાગના ચાંભસા બનાવતાં ઉઘો મ્થાએ કહ્યું, ‘આ સાગના ચાંભસા રાજ થીબોના રાજ્યની જક ઉમેડયામાં કારણમૂન દતા.’

‘એ કેવી રીતે?’ જવાદરસામજીએ પૂછ્યું, તેનો ઉઘો મ્થાએ જવાબ આપ્યો:

‘બેબે જમો ફોપોરિશનને રાજને જંગલનાં લાક-ડાંનો છતરો આપેસો દતો. પરંતુ તેમાં એક શરત દતી. અમુક માપથી વધારે જાડાઈનાં થક, જે ‘શાહી લાકડાં’માં ગણાનાં તેમને દાય લગાડવો નહિ. એવાં થકામાંથી રાજની છમારતો બનતી. ત્યારે કંપનીને ટેડા કરવાનું મન થયું ત્યારે તેણે એ શાહી થકા કાપ્યાં. રાજને વાંધો લીધો ને નેનો ફંડ કર્યો. આવી ના-ફરમાની પર તેનું બીગનવું રવાભાવિક દતું જસ. એટલું જ ખદાનું. અંગ્રેજ સરકારે પોતાની જાન-વાળાની મદદમાં દધિયાર ઉપાડ્યાં ને એ જલાને અભિદેશ પણ દિદની સાથે ગુલામગરીમાં ઝડપાય મયો.’

મંથળતારે રંગૂનના તર્થ બન્યાના બેદાનમાં જાદરે સલા દતી. એને પહેલી વળવા માટે ચાર વાગ્યે માંડ લેખડાનથી નીકળી શકાયું, ત્યાં માર્ગમા વરસાદ નહયો. સાત વાગે રંગૂન પહોંચાયું. આઠ વાગે તો સભા દતી. વ્યવસ્થાપકોએ માની લીધું કે આવા ધોધમાર વરસાદમાં સલા ચક્ર શકે નહિ. તેમણે જવાદરલાલને તેવા બજાર આપીને તર્ફ ખડું તરફ પણ એક માણસ મોકલ્યો. જરા ખિજ યંદને અને પાદે જો! ત્યાં

જવાહર ઊતરી પડ્યા. 'અરે વાહ! આપ તો જમને બેઠ ગયે! મીટિંગ કા ક્યા?'

'મીટિંગ તો અધ રખ દી-ગઇ હૈ ન?'

'હાં, જરૂર. લેકિન મેરી ઇચ્છા હૈ કિ સભા અંધ રખતી હો તપ બી મૈ ખુદ જા કે લોગોસે યહ ફૈસલા સુના હૈ.'

એ તો ઊપડ્યા. તદ્દિ બુનુંમા જમને જુએ છે તો લોકોના હાં ધીમે ધીમે વીખરાય છે. વરસાદ પડે છે. બની ફરી ગઇ છે. આ એકાએક જવાહર મંચ ઉપર દેખાયા કે વીખરાતા લોક જયકાર ગજવતા હરખાઇને પાછા બેગા ચઇ ગયા. વરસાની ડગલો ચડાવીને દાયજતી ચમકાવતા જવાહર હસતા ઊભા હતા. વરસાદ આજુ હતો. માનપત્રો આપનારા હોડ્યા, જવાહરે તે બંધા લીધા. તેમના એક પડકારે કાઢવ-ભરી ભોયમા દસદમગ ઓપુરુષ ગેસી ગયાને શાંતિથી, હર્ષથી આ નરયુગવના વચનામૃત ઝીંટ્યા.

'પાછા ઘેર આવીને કહે, 'ક્યો, લાઇ' યહ તુમ્હારી તમીજ?' ને નિરાશાવાદીઓએ કાન પકડ્યાર.'

તારીખ ૧૨મીએ જવાહરલાલ ચુજરાત એસોસી-એશનમા પધાર્યા. મેં મડળનો ટૂંક પરિચય આપીને એ મિનિટમા પતાવતા ટકોર કરી, 'મૈં મેરી સંસ્થા કી જ્યાદા તારીફ નહીં કરૂંગા, ક્યો કિ પંડિતજીકો લખી તકરીરે' પસદ નહીં હૈ.'

વીજળીના ચમકારા જેવો જવાળા તુરત આવ્યો, 'સિવા કિ ખુદ મેરી!' આ રમૂજે બધાને હસાવ્યા.

ન ટુકાટ ઇ ચઢિયાર એસોસીએશનનો ભવ્ય મે-ળાવડો જ્યુબિલી હોલમા પાચ વાગ્યે હતો. મિ. વેલ્લયન ચઢિયારે માનપત્ર વાચ્યું.

એનો પંડિતજીનો જવાળા ચિરસ્મરણીય રહેશે. જર્મા ખાતેનાં તેમનાં ભાષણોમા તેનું અગ્રસ્થાન છે. તર્ક, પ્રમાણ, શુદ્ધિમત્તા અને સાદી સમજની દૃષ્ટીલેનો એ ભંડાર હતો. ઉચ્ચે ભીંએ પાછળથી કહ્યું: 'ચટ્ટીઓ ખાટી ગયા. તમે એમને મદાન વક્તવ્ય આપ્યું. બધા અવાફ બની ગયા.'

'હમેશાં વિરોધી વાતાવરણ મારા મારે ઉત્તેજક બને છે. કૉલપિટ્ટેટો ને અંગ્રેજોની સભામાં કુદરતીરીતે જ મારી શુદ્ધિ તેજ ચઇ બળ છે. અતુકૂળ મિત્રોને ખાસ

શું સમજાવવાનું હોય?' જવાહરે ધીમેથી ખુલાસો કર્યો.

આ જવાહરલાલના ચારિત્ર્યની ચાવી. તે વિરોધ-ના ભૂખ્યા છે, લડતના શોખીન છે, પ્રતિકૂળ ટોળાને બેટવા આતુર રહે છે. અને તેથી જ આજે તે આવા લોકના લાડકા છે. ૩૨ જુની સીમને એ જાણતા નથી. લડવું એ એમનો ધર્મ છે ને જીતવું એ તે લડતનું અનિવાર્ય પરિણામ છે.

રૂંઘૂતમાં બનેલો જીંજો એક જનાવ આદી તોધવા જેવો છે એક બપોરે સેંકડોની દશનાતુ લીડ ગચ્ચે પચથિયા પાસે એક આધેડ વવની બહી જહેન ડેલો હતી. તેના દાયમા વીમટોનો ગ્રાસ હતો ને તે જવાહરલાલજીને તેને પાવો હતો તે દિંદુરનાની ન જાણે ને લોક અર્માજ ન જાણે, તેથી તેની મરકરી કરતા હતા હુ આ પહે ચતા તેના કહેવાની 'મતલબ સમજ્યો ને લોકોના ઠેકડી કરતા ચાયાં.

પણ એક સુસીજન હતી. વીમટોમા ગરફ હતો. જવાહરલાલનું ગળુ દફળાદાર ખરાબ ચઇ ગયુ હતું ને તે હંડું પાણી પીતા નહોતા. ખીએ તો ભારે જોખમ જેવુ હતું. જાઇને ઘણું સમજાવી; પણ તે કહે, 'તમે ગમે તેમ કહેા, પણ માફ પાણી તે જરૂર પીશે અને ક્યા (પ્રશ્ન) જેવો વિશ્વાસ છે હુ આદીથી હત્યાની નથી.'

એને શું કહી શકાય? કલાક સુધી અમે ને એ જાઇ નડકામા શેકાયા. છેવટે જવાહરલાલ ઊતર્યા. પચથિયે રોકાને મેં તેમને બધો વાત કરી કે એમની આખમા જાણે અમૃત જાઇગયા. એક પળના વિલંબ વગર પ્યાલો લઇને મોઢે માડ્યો પેલા જાઈ જોડેલા દાયે, દરખાવેલી પૂજ્યભાવનીતરતી આંખે ને પુષકિત વદને જોઇ રહી. લોક ઘેલું જાનીને જયકાર ગર્જવી બેઠ્યું.

જવાહરલાલ સડસડાટ ઝર જેવું ગરફનું પાણી ગટગટાવવા લાગ્યા. અરધે પહોંચ્યા ને મારાથી ન રહેવાયું ને મેં ગળું સમાલવાની સૂચના કરી, પણ એ તો જાણે ગળુ લોકના પરમાનંદનો નિચોડ મલાકપ્ટે લાખ્યો હોય તેમ આખ મીંચીને ગટગટાવ્યે જ જાય. પોણા ટમલર ખાવી કરીને પાછું આપીને હસીને પૂછ્યું, 'જસ? ચોર પીઈ?' જાઇ તો ગદગદિત ચઇ ગઇ. અને લોક પણ પછી પાગલબનીને ન પુકારે, 'જવા-હરલાલજિન્દાબાદ'? રમેશનાથ રંગનાથ ગૌતમ

રણુછોડભાઈ ઉદયરામ

(અનુસંધાન
૫૪૦૦થી)

અટકાવવા અને વિધવાવિવાહની છૂટ કરવાના દારાનો ઘડાનો. વળી કેટલાકને એમ થતું કે સમાજને નાલ્ય-પ્રયોગો દારા નીતિ અને સદાચરણના સારામાં સારા પાઠ આપણે શીખવીએ અને તેમ કરી, ગુજરાતભરમાં પથરો આણી નામના મેળાપીએ. પથરોના ગુજરાતના આ સ્વનાદ્રષ્ટાઓમાં રણુછોડભાઈ પણ એક વતો.

એ જમાનામાં આજે જેને આપણે નાટક કહી શકીએ તેનું તો નામનિશાન પણ હતું નહિ; મદાન કવિ કાલિકાસ કે ભયભૂતિને પગલે ચાલી ઉત્તમ નાલ્યકૃતિઓનું સર્જન કરનારા સમર્થ નાલ્યકારો યવાનું તો તે પછીના સૈકાએમા કયાંય સંભળાતું નથી. ગુજરાતમાં નાટકનું માત્ર અણુધક સ્વરૂપ શ્વેતુ રણુ હતું, અને તે 'ભવાઈ'—'રાસલીલા'ના રૂપમાં. ભવાઈઆઓની મેંડળાએ મામેગામ ફરતી. રાત્રે મામના કોઈ મોકમાં ખુદશા આકાશ નીચે જળતી મશાલોના જ્વળાણમાં તલુડાના અપાને વચ્ચે પોતાના ખેત્રો તેઓ કરતા; અને તેમા જીલ્લાસ હાસરસ, અસ્લીલ સંવાદો અને મનને ઉરકેરે તેવા ગદાં ગાયનો સિવાય કશું યે હતું નહિ. ઇંગ્લેન્ડની રંગભૂમિ અને ત્યાંના સદૃશની વાતો સાંભળીને કેટલાક સાદસિક પાર-લીઓએ મુજાઈમાં નવીન દબનું એક નાલ્યગૃહ બોધ્યું હતું. એ નાટક કંપનીના માલિક હતા શેઠ કાજરાણ અને નાલ્યગૃહનું નામ હતું 'ખાલોપાલા થીએટર'.

એક વખતે કેટલાક શિક્ષિત ગુજરાતી યુવાનો આ થીએટરની આગલી દારમા રંગમંચ પર ભજવાતો, ખેલતો જોવા બેઠા હતા. યજ્ઞેની ખુરશી પર કંપનીના પારસી મેનેજર પણ હતા. નાટકમાં સંવાદો જવા ઉર્દુમાં બોલતા અને અંતરે સંવાદો બોલતાં યાદી જવ એટલે વચ્ચે વચ્ચે ગાયનો મા'રા માંડતા. તેમાં પણ કેઈ ગાયન ગુજરાતીમાં હોય તો કોઈ મરાઠીમાં હોય! ક્યાંએ કલા કે સૌંદર્યના તેમા દર્શન વતા ન હતો. ગુજરાતી યુવાનો આ જુદું જોઈ કચવાયા અને ધીમેથી અંદર અંદર વાતો કરવા મેંડવા, 'આ પારસીઓ આમાં નાટકો સગાજને જતાવે તેમાં આટલા બધા ફૂલાય છે શા માટે? ભવાઈ અને આ ભજવાતા ખેસ વચ્ચે જુદું ફેર તો નથી.' આવા અપ-માનયુક્ત શબ્દો સાંભળી પારસી મેનેજર ત્રાકુટી બેઠા,

'તમારામાં તાકાત હોય તો તમને જ થીએટર બનાવી નાઓ ને?' યુવાનોમાંથી એક જણે ધીમેથી જવાબ આપ્યો, 'શેઠ ગજરાઓ નહિ. વખત આવ્યે તે પણ તમને કરી બતાવશું.' યુવાનોએ આ વાત રણુછોડ-ભાઈ પાસે કરી.

રણુછોડભાઈને આ પ્રસંગે પાનો ચડાવ્યો. કેટલાક મારતરો, મુનીમો વગેરેને બેગા કરી એક નાલ્ય ઉત્તેજક મેંડળી રચાવી ને પહેલવહેલું શ્રી મણિલાલ નલુભાઈનું 'કાન્તા' નાટક ભજવ્યું. પણ આમાં નાટકો પુરસદે યનાં હોઈ, રણુછોડભાઈનું દિલ એથી ન સંતોષાયું. પરિણામે તેમણે ધંધાદારી નાટક મેંડળી કરવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. એ પ્રયત્નનો પરિણામ તે 'મુખાઈ ગુજરાતી નાટક મેંડળી'.

ભારતના નાલ્યશાસ્ત્રે કરુણ અંતનો નિરોધ કર્યો છે અને તેથી સંસ્કૃત નાટકોએ કરુણાંત નાટકોનો એક મોટો પ્રકાર બોધ્યો છે. આ ખોટ પૂરી પાડતા હોય તેમ, ત્યાર પછી રણુછોડભાઈ તરફથી 'લલિતા દુઃખ દર્શક' નામનું નાટક ભવાઈ બદાર પડ્યું. તેઓ તેનો અંત કરુણલાવ્યા છે. સામાજિક કુરદિઓનાં સપાટામાં સપડાએલી મુશીબ લલિતા નંદનકુમાર નામના એક મૂર્ખને પનારે પડે છે. કજીઆખેર સાસુ અને નંદુદ તેને રીખાવી રીખાવી અધમૂઝ કરી મૂકે છે. તેના દુઃખનો કંઈ પાર નથી. આ નાટકે એટલી બધી લોકપ્રિયતા મેળવી કે તેના જસોતસો ખેત્રો ભજવાયા અને એક જાડીઆણી ડોશીએ તો પોતાની પુત્રીની પુત્રીના વિવાદ આ નાટક જોવા પછી તોડી નાખેલા. નાનપણમાં આ નાટક જોઈ પોતે શેવા હતા એમ કવિ નાનાશાલે ધણી વખત કહ્યું છે.

રણુછોડભાઈના સંસ્કૃતનો અભ્યાસ જુદો જોડો હતો. તેમણે 'માલવિકામિત્ર', 'રતનાવલી નાટિકા' અને 'વિક્રમોર્વશોવ' જેવા સંસ્કૃત નાટકોનું ભાષાંતરે જુદુ ભાવધારી શૈલીમાં ગુજરાતીમાં કર્યું. શેક્સપીયરના નાટકોએ તેમના હૃદય પર જુદુ જોડી છાપ પાડી હતી અને એ નાટકોની ખૂબી ગુજરાતી વાચકો થોડે અંશે પણ માણી શકે એ આશયથી તેમણે ધણું અંધેશ નાટકોનાં ભાષાંતરે પણ 'શેક્સપીયર કથાસમાજ' નામના પુરતક રૂપે બદાર પાડેલાં. આ ઉપરાંત ગુજરાતની ઐતિહાસિક વાનેનો સંમલ કરી દાર્બેસ સાહેબે અંધેશમાં રાસમાળા લખેલી તેનું ગુજરાતીમાં ભા-

પાતર કરવાનું કામ તેમને સોંપાયું હતું અને તેમણે તે પૂરતી ચોક્કસાઈ અને કાળજીથી પાર પાડ્યું. કચ્છ, કાઠિયાવાડના રાજવાડાઓનો સંબંધ હતું બ્રિટિશ સત્તા સાથે નવોસલો બંધાતો હતો. રાજ્યોના રાજ્યો વચ્ચે સરહદની તકરાર ઉપસ્થિત થતી કે નાનામોટા ટટાફિસાં થતા તેના નિકાલ મેળાવવામાં મુખ્યપદમાં ગવર્નર પાસે રાજ્યોને અને તેમના દીતાને આવરનવાર આવવાનું થતું. તેમની દ્રષ્ટિકોણ સંયોજી રીતે સરકારને સમજાવી શકે તેના અંગ્રેજી ભણેલાઓની બહુ જરૂર પડતી. મન મુખરાગ ત્રિપાઠી, દરિયાસ દેસાઈ, રણછોડભાઈ વગેરેનો મંચ આવા ગજાદારી કાર્યો સારે કાઠિયાવાડના રાજ્યો માથે મંદાયે રાજ્યોના સને જોડાઈ, પાલણપુર અને ઇડર વગેરે રાજ્યોના મુખ્યપદમાં તેના પ્રતિનિધિ તરીકેનું કામ સોંપાયું હતું અને ૧૮૮૪માં તે કચ્છમાં ગયા મુખ્યપદની બધી અનુકૂળતાઓ મૂકી કચ્છમાં જવાનું કારણ એ હતું કે તેમના પત્નીની તબીબી અનુકૂળતામાં લયદી ગઈ હતી અને ડોક્ટરોએ સૂચી દવાવાળા પ્રદેશમાં જવા સલાહ આપેલી. કચ્છના મહારાજાઓથી એ ૧૮૮૪માં તેમને હજુર અસિરદાર તરીકે નીમી લાંબા.

સતત વીસ વર્ષ સુધી એમણે એ ૧૬ સંમાન્યુ એ પદે રહ્યારહ્યા એમણે 'રાત્નાયત્રી નાટક', 'રાસ-માળા ભાગ ૨', 'નાટ્યશાસ્ત્ર' અને એ ઉપરાંત 'રણ-પિંગળ'ના જે ત્રણ દળદાર ગ્રંથો બહાર પાડ્યા તે આજ પછી તેમની પ્રતિભા પ્રત્યે આદર ઉત્પન્ન કરે તેવા છે એમાં હોક વેંકાજીની માડીને આજ સુધીના દરેક વૃત્ત અને જીવના સાંજોપાગ આયેષન ઉપરાંત ફારસી શાયરી અને ડિગળ ઉપરાંત તેમણે કરેલું વિવરણ, મુજરાનનો એને મોઢામૂલો વારસો છે.

ઈર્ષદેહિ, કુનેહ અને ચોક્કસાઈપૂર્વક કામ કરવાની રીતથી રણછોડભાઈની રાજકીય કારકિર્દી વધુ ને વધુ ચક્રવર્તી બનતી ગઈ અને સને ૧૯૦૧ના એપ્રિલ માસમાં તેમના ૫૨ દિવસનવદની નવાજેશ થઈ. પણ એ અધિકારમાં તેઓ કદી પ્રમત નહોતા બન્યા.

સકલ વર્ષ જેટલી તેમની ઉમર હતી; ગજાજનનો યાક પણ મગજને લાગ્યો હતો; એટલે સને ૧૯૦૪ના મે માસમાં તેમણે કચ્છમાંથી વિદાય લીધી અને મુખ્યપદ પાછા ફર્યા આ વાનપ્રસ્થ જીવનમાં સાહિત્યસર્જન

એ જ એમનો મુખ્ય વ્યવસાય હતો. સામાજિક કુરદિઓ સામે પણ પોતાનો પોકાર ચાલુ રાખ્યો. જાળદશ, પ્રેતભોજન અને દિંદુ સમાજમાં વિધવાઓ સામે તેમણે પોતાનો વિરોધ માસિકામાં લેખો લખી અને સભાઓ ભરી જાહેર કરેલો. ઇ.સ. ૧૯૦૭માં ભારતીયી ધીજી સાહિત્ય પરિષદના તે પ્રમુખ ચૂંટાયા, પણ પોતાની પુત્રીની માદગીને કારણે તેઓ એ પદ ન સ્વીકારી શક્યા. આમ છતાં પણ સાહિત્ય પરિષદના સૂત્રધારોને પરિષદના આદેશોના મુજરાતભરમાં વ્યાપક જનાવવા માટે તેમની સલાહ અને માર્ગસૂચન ધણા ઉપયોગી થઈ પડેલા અને ૧૯૦૮માં રાજકોટ ખાતે મળેલી ત્રીજી સાહિત્ય પરિષદમાં તેમણે દાંજરી આપી હતી સાહિત્ય પરિષદનું ચોથું સમેલન વડોદરામાં સને ૧૯૧૨માં ભાગ્યું. સમારભ બહુ ભવ્ય હતો. મુજરાત ઉપરાંત મહારાષ્ટ્રના વિદ્વાનો અને શ્રીમંત સમાજશાસ્ત્ર ગાયકવાડે પણ દાંજરી આપી હતી અને પ્રમુખપદે પરિષદે રણછોડભાઈને સન્માન્યા હતા. દુરમનના પણ દિલ જીતી શકે તેવી વાણીની મિઠાશથી બધાએ પહેલોને રીઝની સમાધાનીકરેલા હાંસો લાવી અને કુનેદપૂર્વક કામ કરી તેમણે બધાને સંતોષ્યા હતા. જીવનભર સાહિત્યક્ષેત્રમાં જ ધૂમનાર આ મહારથીની સાહિત્યસેવાની નોંધ સરકારમાં લેવાઈ અને ઇ.સ. ૧૯૧૫માં દિંદી મરકારે તેમની કીમતી સેવાઓ બદલ દીનાન બદાહુરના ઇલાકાબથી નવાજ્યા.

ઉપર જે પુસ્તકોનો નિર્દેશ કર્યો તે સિવાય પણ ધણા પુસ્તકો-ખાસ કરીને નાટકો-રણછોડભાઈએ લખેલા છે. વેપારી જીવનને અત્યંત ઉપયોગી એવા 'કુરોપિયનોના પૂર્વપ્રદેશ આદિ માથે વ્યાપાર' નામનો એમના પુસ્તકના પાંચ ગ્રંથો પણ વેપારી નજરે મદદરના છે. એમની એ તો પ્રજાના માન્યતા હતી કે ભાષાના ઐક્ય દ્વારા જ રાષ્ટ્રનું ઐક્ય શક્ય અને છે, એટલે પોતાના પુસ્તકો દેવનાગરી લિપિમાં જ છપાવવાનો એમણે ખાસ આગ્રહ રાખેલો.

રણછોડભાઈની નાટ્યકાર તરીકેની લોકપ્રિયતા એટલા પરથી જણાઈ આવશે કે એમનું 'દરિયાદર'નું નાટક મોળા વરસમાં ૧૧૦૦ વખત બજવાયેલું. એમના નાટકો, આજનાં ધણાખરાં નાટકોની માફક માત્ર સ્વામ્ય કૃતિઓ જ નહોતી; દરમ નાટકો

તરીકે રંગભૂમિ પર પથ્થ એ સફળ નીચડી હતી.

રણછોડભાઈની દિનચયા લુઓ તે નિશ્ચય કૃષ્ણ વખત પ્રમાણે 'અધાં ચે કાચો આટોવવાનાં જ દેખા' તેમાં 'કાચાં ચે વિદ્ય યાપ તે તેમને પાસલે જ નહિ. સવારના ત્રણ વાગ્યે ગહેલા ઊઠી, અબ્યાસગૃહમાં જાતી લેખનકાર્ય શરૂ કરે તે પાંચ વાગ્યા સુધી ચાલે. ફરી ૫ થી ૬ સુધી પચારીમાં ધસધસાટ ઊઘી જાય! ૬ થી ૭ પ્રાતઃવિધિ, પૂજાપાઠ ઇત્યાદિમાં ગળે. ૭ થી ૧૦ વાચન. ૧૧ વાગ્યે જમવાનું. પછી ૨ વાગ્યા સુધી આરામ. ૨ થી ૪ સુધી ફરી લેખનકાર્ય. સાંજે મિત્રો મળવા આવે તેમની સાથે વખત ગળે. કંઈ અગત્યની ચર્ચા યાપ તેમાં ભાગ લે કે કેાઈ વાર શેતરંજની રમત રમે. શેતરંજનો તેમજ સીનેમાં જોવાનો તેમને ધણે જ શોખ હતો. એક વખતે લાહોર તરફનો દેશરંગેઝ નામનો ખેલાડી તેમની સાથે શેતરંજ રમવા આવ્યો. બંને વચ્ચે દોઢ માસ સુધી એક રમત ચાલી અને તેમાં રણછોડભાઈ છેવટે હારેલા! રાત્રે વાળુ કરી જાણું કુટુંબ એકઠું થાય તેમાં વાર્તા-વિનોદ ચાલે ત્યારે રમણુ કુચકાઓ સંજગાથી અને અને જીજી વાતોઓ કહી રણછોડભાઈ ગાળકોને ખૂબ હસાવતા. રાત્રે નવ વાગ્યે તેઓ દમોશ અચૂક સ્વપ્ન જતા. આજે કરવાનું કામ તેઓ કેાઈ દિવસ કાલ પર છોડતા નહિ. પ્રાચીન આદેશ પ્રમાણેનું જીવન ગાળતા છતાં બધા કુટુંબીઓ પોતાના જેવું ઉમ જીવન ગાળે એવો આશ્રદ એમણે કદી ચે રાખેલો નહિ.

સાહિત્યના એકેએક ક્ષેત્રમાં તે ધૂમી વજ્રા હતો. મોહક નાટકો, અનુવાદ કરેલાં સંસ્કૃત નાટકો. નિબંધ, કાવ્યશાસ્ત્ર અને મોટામોટા ગ્રન્થો રચતા તેમને ચાક લાગ્યો ન હતો. એમણે લખેલ ગ્રન્થોની સંખ્યા ખંચ-હસતી નથી થતી 'પણુ તેઓ આંકડો સિંગર સુધી જાય છે. અવિરત ઉદ્યોગ અને સાહિત્ય તરફના અનન્ય પ્રેમનું જ એ કળ હોઈ શકે.

માથે ગજાની પાંખ જેવી સફેદ મુજરાતી પાંખડી, ચૂડાણું લાંબી બાંધનું કેડિયું, ખભે ખેસ અને પગમાં દેશી જોડા એ તેમનો નિત્યનો પોશાક હતો. પોતાના જીવનમાં એમણે વિક્ટોરિયન યુગના સાહીવાદનો લપકો પણુ નોએલો અને ગાંધીયુગનાં આઝાદીનાં ગીતો પછી સાંભળેલાં. ગદ્ય સદીમાં જન્મ્યા છતાં પણુ તે આ

યુગના પ્રગતિકારક બળોથી ખીસકણ વાડતા નહિ. મુજાઇમાં ન્યૂ મામદેથી પરનું તેમનું 'સુંદરમદાસ' મકાન એટલે જાણે સાહિત્યકારોનું મિત્રનરથાન. કપારેક એ બેપક્ષમાં રવ. વિજાહર તેમના માસિક 'રંગભૂમિ' માટે લેખમાળા માગવા આવે તે કપારેક રવ. દાહ-મદમદ 'વોસમી સદી' માસિકને વિકસાવવાની ચો-જનાઓ એમની પાસે રજૂ કરી તેમની પાસેથી સલાહ લેતા નહોતે પડે. ઊગના લેખકો અને કવિઓને પ્રેરણાદન આપી જાહેરમાં લાવવાનું તે કદી ચૂકતા નહિ.

'કામ કર દામના, નામ અવિચળ રહે' એ જીવન-મંત્ર યુવાનોના કાનમાં ફૂંકનાર રણછોડભાઈએ જીવનની છેલ્લી ઘડી સુધી પોતાની સાહિત્યની ઉપાસના ચાલુ રાખી. જીવનની ૮૬ વર્ષોમાં તે વટાવી ચૂક્યા હતા. જુદાવસ્થાથી અંગેઅંગ સિયિલ થઇ ગયાં હતાં. મને ૧૯૨૭નો એપ્રિલ માસ ચાલતો હતો. મહેજ સરની માંથી ન્યૂનેનિયાએ તેમને ઘેરી લીધા હતા. છેલ્લા બે દિવસથી તે પચારીવશ હતા. ઉઠાય ચલાય તેમ પણુ હતું નહિ. તેવામાં બપોરના બે વાગ્યે 'લેડી ડૉક્ટર' અને યાયાશ્રમ પ્રેસ'માંથી તેમના પુસ્તક 'સુરેષિવનેનો પુર્વપ્રદેશ આદિ સાથેનો' વ્યાપાર'નાં પૂર આવ્યા. કુટુંબીઓએ તેમને આરામ લેવા ચીનવ્યા, પણ તેમણે એ હાપકામની જૂલો પૂરેપૂરી જોઈ સુધારી આપી ત્યારે જ તેમને આત્મસંતોષ થયો અને ક્ષીમેથી લથડ્યા સાથે જોડ્યા, 'જીવનમાં કરવા ધારેલું કાર્ય અધૂરું રહેતું હોય અને મૃત્યુનું તેડું આવતું હોય તો તેને પણુ થોડો વખત યંબો જવા કહેવું.'

સારપછી ચારેક કલાક ચીતી ગયા. શ્વાસથી જાતી હાંફ્યા કરતી હતી. તાવ વધવા માંડ્યો. જીવવાની આસા રહી નહિ. કુટુંબીઓને મોત્તાબા અને સંપત્તી રહેણા ફક્તું. નેજામાં ગાળીયા ઝાકર વાડજની સમાજ રાખવાની કુટુંબીઓને મૂચના આપી અને એકાદ ઘડીમાં તેમનો જીવનદીપ ખૂંચાઇ ગયો.

બંગાળના રંગમંચના નિર્માતા શ્રી ગિરીશચન્દ્ર લોખનું જે રચના બંગાળી સાહિત્યમાં છે, મદારાષ્ટ્રમાં શ્રી અવશા સાહેબનું રચના આદિ નાટ્યાચાર્ય તરફનું જે ચીતે છે, તેવું જ રચના મુજરાતી સાહિત્યમાં મુજ-રાતી નાટકોના પિતા અને ઉત્પાદક રવ. રણછોડભાઈ ઉદવસાનું છે.

રાયસિદ્ધહ કાનજી રડોડ

આ મહિનો (ઓગસ્ટ) . . . અને એની પ્રતિભા

તા. ૧ યોગમાન્ય તિલકનું અવસાન
* * અને એમની રાખમાથી જ અ-
સહકારનો જન્મ—ઈ ૧૯૨૦ * *
નિકલનો એક આનાનો સિલ્કો દિલ્હી-
સ્તાનમાં ચાલુ થયો—ઈ. ૧૯૦૭.
તા. ૨ ઇંગ્લંડની સરકારે ૬૫ની સર-
કાર પાસેથી દિલ્હી હકૂમત સ્વહસ્તક
લેધી—ઈ. ૧૮૫૮.
તા. ૪ મુબાઇના સિદ્ધ સર ફિરોઝ
શાહ મેસ્વાનજી મહેતાનો જન્મ—ઈ
૧૮૪૫ * * મહાન વિશ્વપુષ્કનો પ્રા-
રંભ—ઈ ૧૯૧૪.
તા. ૫ હિંદના પહેલા ગવર્નર જનરલ
વૉરન હૅરિઝ્ગસ પર નંદકુમારે લાય
લેવાનો આરોપ મૂકવા માટે તેને ગુને-
ગાર ઠરાવી ફાંસી આપવામાં આવી
—ઈ. ૧૭૭૫
તા. ૭ બંગાળીઓએ અંગ્રેજી માલનો
મથમ બેમ્બકૉઠ ભંડેર કર્યો—ઈ ૧૯૦૫.
તા. ૯ મહાન નેપોલીયનને કેડી તરીકે
સેંટ હેલેના રવાના કરવામાં આવ્યો
—ઈ ૧૮૧૫
તા. ૧૧ હિંદી સુદ્રજનનાની પ્રગતિના
પિતા સમા શ્રી ચિતામણિ થોપનું અ-
વસાન—ઈ. ૧૯૨૮
તા. ૧૩ મિસ ફૅરેરેસ નાઇટિંગેલનું
અવસાન—ઈ ૧૯૧૦
તા. ૧૪ નરહીર નેપોલીયનનો જન્મ
—ઈ. ૧૭૯૯ * * બાપુ અરવિંદ ચો-
પનો જન્મ—ઈ. ૧૮૭૨
તા. ૧૬ હિંદીઓને મૅનિફેસ્ટ અને
જ્યુરર તરીકે નીમવાનો ધારો પાર્લા-
મેન્ટ પસાર કર્યો—ઈ ૧૮૩૨.
તા. ૧૮ હિંદની સેવામાં જીવનપર્યંત
રત રહેલા અમેરિકન ડૉ. નબેઝ ડી.
સેંટરવૅડનું અવસાન—ઈ ૧૯૩૬.
તા. ૨૦ હિંદને મૅનિફેસ્ટ-એગ્રેસર્સ
સુધારા મળ્યા—ઈ. ૧૯૧૭
તા. ૨૨ હિંદના પહેલા ગવર્નર જનરલ
વૉરન હૅરિઝ્ગસનું ૮૬ વર્ષની વયે મરણ
—ઈ. ૧૮૧૮
તા. ૨૪ કવિ નર્મદાસકરનો જન્મ—
ઈ ૧૮૩૩ * * હિંદના અગ્રવૃદ્ધ

પત્રકરોમાંના એક શ્રી નૃસિંહ ચિતા-
મણી કેલકરનો જન્મ—ઈ ૧૮૭૨
તા. ૨૬ હિંદ શોધવા નીકળેલો પોર્ટુ-
ગીઝ નાવિક વારકો ૩ ગામા કાલીકટને
કિનારે જીવ્યો—ઈ ૧૪૯૮.
તા. ૨૮ ગુજરાતી લુધારક વીર કર-
સનદાસ મળજીનું અવસાન—ઈ. ૧૮૭૧
તા. ૩૦ નાસવલુજીવ પેશાનો રાજ-
કુટુંબની કાવાદાવાખોરીમાં અત—ઈ
૧૭૭૩. * * બગ કવચિત્રી તરલતા
દત્તનું અવસાન—ઈ. ૧૮૭૭

આ માસની વિખૂતિ
રાજ રાજેન્દ્રલાલ મિત્ર
ઈ. ૧૮૨૪ના ફેલઆરીની ૧૫મી એ
રાજ રાજેન્દ્રલાલ મિત્રની જન્મતિથિ.
એમના જીવન અને કાર્યોની ઘણા અણત
હરો, કારણ એમનું જીવન એ કરા ઉ-
હાપોલ વગરનું સાત આસપાસનું જીવન
છે જેમ બેંગલની રાજામાં અંગ્રેજી સિ-
સલ મેળવી રાજકીયો અભ્યાસ કર્યો
ધર્મસૂત્ર પિતાએ નહુ અલ્લામ માટે
વિલાવત જગતની તા પાડતા પૌરસ્ય
સાહિત્યમાં મૌલિક શોધમેળનું અણ-
ખેડાએકું સૂત્ર એકવાનો નિશ્ચય કર્યો.
સમૃદ્ધ, હિંદી ઉર્દુ ને પશ્ચિમ તો
માતૃભાષા એટલી તેમને સાધ્ય થઈ ગઈ
હતી હતે એમણે, શ્રીક, લૅટિન, ફ્રેંચ
અને જર્મન ભાષાઓનો અભ્યાસ રાંડે
કર્યો. એ જ અરસામાં એશિયાટિક

સોસાયેટીના આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી અને
લાયબ્રેરીઅનની જગ્યા તેમને મળી ગઈ.
ઈ. ૧૮૫૫માં બંગાળ સરકારે જર્મીન-
દારને શિક્ષણ આપવા ખોલેલી નવી
સરકારના એમને ડિરેક્ટર નીચા ગુ-
નિશ્ચય કૉર્પોરેશનમાં પણ તેઓ
નીમાયો હતા એમણે બેઝી પ્રજ્ઞિઓ
સાથે સરોધનનું ક્ષેત્ર એમનું તો ખેડ્ય
છે કે હાલમાં આગેશાં ધાલી જવાય
હિંદના પુરાતત્ત્વની એકેએક દિશામાં
એમણે ફેરેલીશોના ૩૩,૦૮૯ પાનાનાં
૧૨૮ આકરશ્યો પવા બંધ છે! એ
દિશામાં હલુ આજ પણ કોઇ એમની
હારમાં ભૂલો રહી રાકે એવા પુરા-
તત્ત્વવિદ હિંદમાં પાક્યો નથી.
ઈ. ૧૮૭૫માં કલકત્તા યુનિવર્સિટીને
'ડૅક્ટર ઓવ હૉ'ની પદવી એનાયત
કરવાની રત્ન આપવામાં આવી ત્યારે
પહેલુ માન એણે (ત્યારના પ્રિન્સ ઓવ
વેલ્સ) એડવૉર્ડ સાતમાને આપ્યું ને ખીલું
જ માન રાજેન્દ્રલાલ મિત્રને આપ્યું.
ઈ. ૧૮૮૫માં બંગાળની એશિયાટિક
સોસાયેટીએ એમને પોતાના પ્રમુખ
બનાવ્યા, જે માન મેળવનાર એઓ
પહેલા જ હિંદી હતા
ઈ. ૧૮૮૬ની ખીલ કૉમેસમા સ્વામત-
સમિતિના પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાયા.
મૂળી સેવાને જ જીવનમય રવી-
કારનાર આ પુરાતત્ત્વવિદે દરકાર ન
રાખ્યા છતાં એમને માનચાહ બોલા ન
મળેલા ફૅપલ એશિયાટિક સોસાયેટી-
એ સમાન્ય સભ્ય બનાવેલા, જર્મની,
આસ્ટ્રિયા, અમેરિકા વગેરે પરદેશોની
અનેક સોસાયેટીઓએ એમને ફેર્યા
બનાવેલા ને સરકારે પણ એમને રાય-
બહાદુર, રાજ, આદિ ઇલકાવો આપેલા.
ઈ. ૧૮૯૧ના ઓગસ્ટની ૬ઠ્ઠીએ એમનું
અવસાન થયું એ અવસાનની નોંધ
લેતા ત્યારના પત્ર 'ઇન્ડિયન મિરર' લખ્યું
છે કે 'He represented the wis-
dom and experience of age,
and he represented the learn-
ing both of West and East.'

જીવનનું પરોઢ

અક્ટરજી ૧૧ મું : રસીકું ભણતર

‘જો આ પાંદડાની કોર પીળા પડી ગઈ છે અને વચ્ચે એ લીલું છે; અને આ પીઝ પાંદડાએ બધે પીળાશ પકડી છે પણ દબ્બુ એમાં લીલી ઝંચ છે; વળી આ ત્રીજું પાંદડું સાંજોપાંચ પીળું છે. આતું આ બેત્રણ પાંદડાં વિશે જ છે એવું માનવાનું નથી. ઝીણવટથી જોશો તો દરેક જીવનની વનસ્પતિનાં બધાં લીલા પાંદડા ધીમેધીમે પીળાં પડતા જતાં દેખાશે. ને છેવટે એ સાચ પીળા પડી જવાના. આ ઉપરથી સમજવાનું કે લીસો રંગ એ મૂળે કોઈ રંગ જ નથી. બે રંગની ઝાઝીવતી મિલાવટથી સંકેતો આપવાળી લીલાશ બપોળે છે. એ બે રંગ તે પીળા ને વાદળી.’

આવી રીતે સમજાવી મિ. વેરટ રંગની ચેરી ઉધારી અને પીછી વડે પીળા ને વાદળી રંગ બેળવી પેન્સિલથી ચીતરી રાખેલા પાંદડાને તથ્ય કે ચાર લસરકામાં લીલું બનાવી દીધું. ફરી વધુ વાદળી રંગ બેળવી પાંદડાની નસો ઘેરી લીલી બનાવી. આવી રીતના તથ્ય કે ચાર પાઠમાં તો તેમણે મને નાનો મિત્રારો બનાવી દીધો.

મારી નજર તેમણે પહોંચી નાખી. મેજ આગળથી પહોંચી ને પાછળથી સાંકડું દેખાવા લાગ્યું. ગોળ ઉપસેલી ડોલ પણ કાગળ ઉપર ચીતરાય તેવી ચપટી દેખાવા લાગી અને ફૂલની પાંદડીએ પાંદડી તેમજ ડાળીએ ડાળી છુદીછુદી રચરચવાને દેખાવા લાગી. વંળા એટલા બધા પરિચિત ઝાડ અને છાડમાં ક્યાંયે કોઈ પાંદડું પીળું પડવા વિના જ કરમાઈ જાય છે કે નહિ તેની મેં સતત તપાસ ચલાવી. પરિણામે મારાં દોરેલાં અને રંગેલાં ચિત્રોમાં સજીવતા આવી. બેએક ચિત્રોને ચૂંટી મગનકાકાએ મુખ્ય જોરડાની વીંતિ ટાંચ્યાં તેથી મેં જાડુ જ પ્રસન્નતા અનુભવી. મિ. વેરટ પાસેથી નેટલું શીખાવ તેટલું શીખવા હું વધુ એકાગ્ર અને ઉત્સાહી બન્યો.

સ્વભાવે વેરટ સાદેજ અત્યા ને લૂખા દેખાતા મિ. પોલાકનું કે મિ. જાણકેનું નિતોદીપણું તેમનામાં બાગ્યે જ નજરે પડતું. મગનકાકાની જેમ તેઓ ખેલાડી પણ ને દત્તા જેથી તેમનું આકરણપૂર્ણ જરો ય એમણે. જ્યાં હોય ત્યાં એકલા હોય. દેખાય પર એકાકી બેસી લખ્યા વાંચ્યા કરે અથવા બગીચામાં એકાકી પાવડો કે કાનર લઇ કંઈક કરતા ફરે. કાનર વિવારે તેઓ પોતાના કુટુંબ સાથે કોઈક કુંજમાં બેસી ઉભાણી કરે ત્યારે જમ્યાય કે તેમને માણસની સદવાસ મળે છે ખરો. એ સિવાય એમને પામે ચડવાની દિમત પણ ઓછી થાય.

આવા કોરા છતાં તેમનું જાણવતું મેં ઉપર જાણ્યું તેવું રસીકું અને સચોટ દબ્બુ. આગળ જતાં આશ્ચર્યના બહુતરમાં ચિત્રકળાને સ્થાન ન મળે તેથી તેમનું એ શિક્ષણ હું ભૂલી ગયો. પણ તેથી તેમની તાલીમ આપવાની શક્તિ જીણી ન ગણાય. મને ખ્યાલ છે ત્યાંસુધી એ સમયે કિંગ્સટૅન કે મોન્ટેસરી જેવી કોઈ શિક્ષણપદ્ધતિનું તેમણે અધ્યયન કર્યું નહિ હોય. છતાં એમની પદ્ધતિ સચોટ હતી. એ સચોટપણાં કારણ વિચાર્યું હું તો મને એમનું અસલી અંગ્રેજપણું જણાય છે. જોકે તેઓ ઉચ્ચંડના પ્રસિદ્ધ નાગરિક ન હતા. કોઈ ગમડાના સાધારણ ખેડૂત દત્તા પણ તેમને એક સ્વતંત્ર રાજદૂત જેટલે ખજારી લોકોને તેવી તાલીમ આપવાથી મળી હતી. સર્વોચ્ચ કૌશલ જીવવાના સંસ્કાર વારસામાં મળ્યા હતા. તેથી કંઈ પણ કામ કરવું કે જાણવું એ તેમને મન દાંથી પર અંગાડી અડાવવા જેવી શૌભાની કે બનાવટની વાત ન હતી. દૈનિક જીવનનાં અનેક અંગેશો પેટે વિદ્યા અને ચિત્રકળા પણ તેમને મારે સાધારણ ઉપક્રમ હતો. વળી જાણવતી વખતે તેઓ મને એક નિશાળીઓ અને પોતાને મારતર લેખવી મારા ઉપર ઉપકાર

કરવા કે મારો ઉદ્ધાર કરવાનો હાથ મનમા રાખતા હોય એવું મને ખીલકુલ ન લાગતું. પણ પોતાના બાળકને કોઈ ગ્રેમાળ પિતા ધોતિયું પહેરવાનું કે પહેરણનાં બટન ખીડવાનું શીખવે તેમ અત્યંત સ્વાભાવિકતાથી તેઓ પોતાની જાણ તથા રીત મારી આગળ પાથરી દેતા. અને હું એક વાત અપનાવી લઉં એવી ખાતરી થયા પછી ખીજી વાત શીખવતા. કોઈ ખાસ પરীક્ષામાંથી મને પસાર કરી દેનારી તેમને ઉતાવળ ન હતી. અને કોઈ વસ્તુ પરાણે શીખવાનો મારા પર ભાર ન હતો.

પૂણીની વાત તો એ છે કે હું અંગ્રેજી નહોતો જાણતો અને વેસ્ટ સાહેબ ગુજરાતી કે દિંદી મુદ્દલ નહોતા જાણતા. કોઈ વાર વેસ્ટ સાહેબને મારે કંઈ પૂછતું ને કહેતું હોય તો અર્ધાં પોણા કલાક સુધી તો વાક્ય ગોઠવતું પડે અને જતાં ચે પૂછું તો મિ. વેસ્ટ સમજે નહિ. ત્રણચાર વાર ઉચલાની ઉચલાનીને પૂછે ત્યારે માંડ મારી મતઝળ તેમને સમજાવ. પરંતુ થોડા મહિનામા તેમણે મને અંગ્રેજીમાં નિબંધ લખતો કરી મૂક્યો. મારો પહેલો નિબંધ કોલસા ઉપરનો હતો. લાગલાગટ છ સાત દિવસ સુધી મિ. વેસ્ટ કોલસાનો ઇતિહાસ સંભળાવ્યો. ગાંડૂશ ત્રિકમ ને નીવે લઈ ખાણમાં સુષ્પસુષ્પને કેવી રીતે કોલસા બોદે છે, ઝાડ દબાઈ કોલસા બન્યા શી રીતે, એ કોલસાથી શો લાભ થયો ઇત્યાદિ સમજાવ્યું, ને સમજાવ્યું હોય તે લખી લાવવા કહ્યું. લખવાની રીત પણ વર્ણવી. એ લખી આપ્યા પછી મિ. વેસ્ટે તેમા બેચાર ચઢેનો ને રેફરેન્સગની બુક્કોનો સુધારો કર્યો અને મુદ્રાસર બધી વાત લખી લાવવા માટે સતોષ પ્રગટ કર્યો. ઘરમા પણ સૌને એ નિબંધ ગમ્યો ને મને નિબંધો ઉતારવાને નવી નોટલુક મળી. મારો નિબંધ લખવાનો આ સૌપહેલો પ્રયાસ હતો. દજી ગુજરાતીમા પણ મને લખતા નહોતું આવડતું ત્યાં અંગ્રેજીમા સપ્રમાણ અને સારી વાકવચનાવાળો નિબંધ લખવામા સફળ થયો એ મિ. વેસ્ટના શિક્ષણનો એજોપ્રતાપન જણાય.

વેસ્ટ સાહેબનો હું એકલો વિદ્યાર્થી જહુ દિવસ ન રજો. ધીમેધીમે પુસ્તકાલયના નવા મકાનમા રીત-સંસ્કૃતી શાળા શરૂ થઈ. શીનિક્સ આશ્રમની બહાર માઈલ બે માઈલ સુધી, લખત પૂરું કરેલા કેટલાક

ગિરમીટિયા જગીન ખરીદી વસી ગયા હતા તેમના છોકગઓ અમારે હાં ભણવા આવવા લાગ્યા. મિ. સેનની એ દીકરીઓ પણ અમારી સાથે ભણવા લાગી. એક તો અંગ્રેજીમાં મારી સદપાડી હતી. ટોગાટચી મારા દરના બનેવી પુરુષોત્તમદાસભાઈ મદકુટુંચી શીનિક્સ આવીને વચ્ચા તેમના દીકરા જાણુ અને નગીન ઉમરે મારાથી કીકકી નાના હોવા જતા મને ગમવાના સારો માથ મળ્યો અને અમારી નિશાળ ભરીભરી થઈ ગઈ લાણુવનારા શિક્ષકો પણ વધ્યા. પુરુષોત્તમદાસભાઈ ગુજરાતીના અધ્યાપક બન્યા. પુરુષોત્તમદાસભાઈના અક્ષર જહુ સરસ હતા અને તેમનું વાચન રસીહું ને દાવલાવભર્યું હતું. રાજકોટ છોડતાની સાથે મારે રીનસરનું ગુજરાતી ભણતર જોળબે પડેલું ને પુરુષોત્તમદાસભાઈ પાસે વચ્ચેકના ગાળા પછી શરૂ થયું. સરકારી વાચન પાઠમાળાની ચોથી ચોપડી તેજો મને વચાવતા અને પોને કાવ્ય-દોહનમાથી પ્રદ્લાઈ ધ્રુવનાં આખ્યાનો અને અંગદશિષ્ટિ નિશાળના બધા વિદ્યાર્થીઓને સાથે બેસાડી સભળાવતા. અંગદશિષ્ટિનો વીતરસ નેમની લાણીધાંણી વારાવદાર નાચતી મૂંઝોમાથી એકધારે નીતયે જતો હારે નિ-શાળના તજ તજ કમાક કમા પીતી જતા તેની અમને ખબર ન પડતી.

પુરુષોત્તમદાસભાઈની વાણીમા સાઈ પ્રભુત્વ હતું. ચોથી ચોપડીમા જ્યારે ચા-કાંપીનો પાક મને તેમણે ચલાવ્યો ત્યારે એવું પ્રવચન કર્યું કે તે જ સાજ્યી મેં ચા પીરી છોડી દીધી. મને ચાના રસ જોહો ન હતો. ચા છોડ્યા પછી તજ ચાર વરસ સુધી તો એની મ્હેક આવતા વિદ્યવળ થઈ જતો અને જ્યારે ઘરમા તથા ઉત્તમણીમાં પાચ પચીસ જણ ચા પીતા હોય ત્યારે મન વારતું કુબ્કર થઈ પડતું. જતા વાચનવાદમાળાનો એ પાક, યુ. ભાઈનું વ્યાખ્યાન તથા એમના ચહેરા પર તે વખતે જળાદી રહેલું શુરુપણનું તેજ મારા સ્મૃતિપટ સામે ખડું થઈ જતું ને ચાના પ્યાહાને પાહો ડેલવાનું મને જગ મળતું. મારે અનેક નીમ લેવાના પ્રસંગો આવ્યા છે અને એ નીમ જુદે જુદે કારણે છૂટી પડી ગયા છે. પરંતુ જિવગીમા સૌપહેલું વાધેલું આ ચાનું નીમ આજ ૨૭ વરસ સુધી અખંડ રહ્યું છે. એને સાઈ

પુ બાપની પ્રવચનશક્તિનું મેં સદા યથુ માન્યું છે. જો કે એમનાં પ્રવચનો પોતાનાં રીંગણાં હોવાની બાજુ મને તુરત જ યથ ગચ્છેલી. મારી આ છોડાવા પછી ચાર ૭ અઢવાડિયે મેં તેમને ધરાધને આ પીનાં જોએલા. પરંતુ પોતે મોટી હિમરના હોષ પડેલી કુટેવ છોડી શકના નથી જોતી જાતના એમના નિ-આજ્ઞ સુત્રાસાથી મને લીધેલું નીમ પાળવાનું વધુ જગ મળ્યું. ઉપદેશક પોતાનાં જીવિ જુમિકા ઉપર શ્રોતાને ચડાવી જ ન શકે એ નિઃશંક સંપૂર્ણ સાચો હોવા વિશે પુ નો આ દાખલો શંકા પેદા કરે છે.

ગુજરાતીમા મારી પ્રગતિ સહેજ થવા લાગી ત્યાં પુ.ભાષુ બાપુજી પાસે ટ્રાંસ્લેટ થઈ ચાલ્યા ગયા. બાપુ-નગીન પથુ ગયા અમારી શાળા પથુ ખંડિત થઈ ગઈ. હું પાછો એકલો યદ્ય પડ્યો. શરમના સો'ણાએ ફરી મને વેલાંની નાખ્યો. 'લાલુવાનું, બ-ગીચો કરવાનું, ચીતરવાનું યાંત્રિક યદ્ય પડ્યું. કેમ વાતમા મને હિતસાદ ન રહ્યો. દજી શું હું મોટો નથી થયો? હસ પૂરા યદ્ય અગીઆરમુ વરસ તો જોસી મધુ' શા સાઈ મને નહિ મેઠલતા હોય? જે ત્યાં નાના છોકરાઓ રહી ન શકના હોય તો મારાથી બળ્લે ત્રણ ત્રણ વરસ નાના બાપુ-નગીનને કાર્મમાં જવાની રજા શા સાઈ મળી?' આમ મનમા હુધવાવા લાગ્યો, પરંતુ એવું કેમજીવનું જે મારો ઉકળાટ સાત પાડે!

આ અરસામા મારી બા માદા પડ્યા. વાત એમ બની કે રૂબરૂમા રહેતા ગુજરાતી મિત્રોમાના એક વીંછની પત્ની દવાફેર માટે અમારે ત્યા આવી રહ્યા. તેમને ક્ષમ રોગ હતો. એ બાપનું શરીર સુષ સાંકી જેવું યદ્ય ગચ્છેલું અને ઉધરસ સાતદિવસ તેમને આગમ ન લેવા દેતી. મારી બાએ તેમની લીમારદારી (નાસિંગ) સગારથી સાજ સુધી કરી. તેમની બધી દાજતો પૂરી પાડી અને લગબગ ત્રણેક અઢવાડીઆંની સેવાને અંતે તેમને લાભ થના તેઓ પાછાં ગયાં. એ બાપના ગયા પછી થોડા દિવસમાં મારી બાને તેમની સેવામાં થયેલા જાતિ પરિશ્રમને કારણે ઝીંઝી તાવ લાગુ પડ્યો અને તેમને પથારી લેવી પડી.

ધરમા સીને ચિંતા થઈ પડી. મને જે માનની માંછીની લવંકરતાની કલ્પના આવી. મા દિનાનો યદ્ય જપ્પક કે શું એવો ઊંડો જોડો લય મનમાં પેટે!

અને બાનો ખાટલો છોડી રમવા રખડવાનું બજવા કરવાનું ન સૂચ્યું. આખો વખત તેમની પાસે રહું, તેઓ માગે તે આપું અને પછને નળીએ ધી પરમા કફ, ધરમાં બધાએ લીધેલી પૂરેપૂરી કાગળ અને પરિચયોને પરિણામે તથા ભાગવાની ક્ષમા દતી તેથી મારી બાને જેત્રણ અઢવાડીએ સુવાણ થયું અને માઈ દસવું રમવું સ્ક્રાપ થયું હતું તે પાછું આપ્યું. રોગીની પરિચયોને આગળે પાઠ મારે માઈ મોવામાં મોઘા બાજુતરથી એ અમૂલ્ય નીવડ્યો વડિયાની મેવાનો ગદિમા મને મમનપો, કે એક જગત જેટલી સેવા કરવાથી વડિયા તેને કેટલાયગી વધુ માગે છે અને પોતાનો આઘીવંદ ઉતારે છે. તથા હિમરના પાસ-લ્પથી આપણામાં યોગ્યતા અને મનુબલ્ય બરે છે, મારી બા સાજ થયાં એ સુખ સાધે મારે સતોષ મને એ મળ્યો કે 'હું નાસાયક દોકરો નથી.'

મારી બાને પેલાં બાપની સેવાસુચ્યા નિમિત્તે જે માફગી મળી તે ક્ષણિક હતી. તેઓ સાજ થયાં એ મેવા મધુર રમરણ જાતી રહ્યું. પથુ એ બાપને છોડે બરમા રહ્યો એટલા દિવસમાં મને જે કુલ્મ ચડવી ગયો એ મને સદાય માટે વગર્યો. શરૂથી છોકરાં-ઓના કુત્સિત તોફાનોની વાતો તેની પાસે સામગ્યા મળતી એ વાતોનું પર્યંત ન કરવામા જ શ્રેય છે. એટલું જ કહું કે હું ધરમાં એકલો હતો તે બાપી કુમંચત કરના સાઈ હતું. એ છોકરો ગયો ત્યારે મને મનુબલ્યા અનેકવિધ પાપોની અને કુલ્પનાની બંજ યદ્ય નાના મોટાં માખસો પવિત્ર ને સર્વાગમુદર નથી હોના એ સમજ્યો. તથા 'પાપ તો બધા પે કરે છે એટલે આપણે દાધે પાપ થઈ જાય તો કંઈ જન-સાચાનું કારણ નથી' એ તેના સૂત્રો મને પાઠ લાગ્યો. એ માઈ સદ્માગ્ય કે બાપુજીની હજારોથા સદૈવ મારે સાથે પ્રત્યક્ષ ને પરાઈ રીતે રહી એટલે આ અનિષ્ટ અંકુર દહળદાર વધી ન ગયું.

પુરોહિતમહાસ બાપના ગયા પછી શાળાનું કામ બંધ જેવું પડેલું તે જેજીએત આવનાં ફરી છર થયું. રંચનવાળા એવરી પ્રાણુજીવનદાસ મદેતાનાં તેઓ લીકરી. બાપુજીની અને દા. મદેતાની જાજમેત્રી એટલે, જેજીએત તો આવનાંની સાથે ધરમાં મગા સમાં થયે ગયા. તેઓનું બાજુતર પથુ સાઈ હતું. લંડન મંદિક

ચએ ના અને સુજરાની પશુ માત્ર જાણતા. વચ્ચે વચ્ચે સસ્કૃત શ્લોકો પશુ સમજાવતા નિશામમાં ગદુ ધીરજથી તેઓ દરેક વાત સમજાવતા શબ્દે શબ્દે તોળાને તેનો મધી રીતે અર્થ કરે ઉદાહરણો ને વાર્તાઓથી પશુ સમજાવે અને કવાકો સુધી એકને એક પામમાં અમને એકાગ્ર રાખે એમની ચતુરાર્થ તથા વિદ્વતાથી હું એમનો ભક્ત બની ગયો, એમ ની ઝીણામાં ઝીણી આજા ઉદાહરણમાં હું ગૌરવ માનના લાગ્યો વચ્ચે વચ્ચે લાણુવવાનું છોડી તેઓ અમને કોઈ બગીચામાં લઈ જાય, ગાડ પર ચડાવી ફળ તોડાવે, ખૂબ ખાવ ને ખવરાવે અને વળી એ વાત બીજાઓથી છાની રાખવા કહે તો પશુ મને જેટલાગેન મદાન જ દેખાતા અને તેઓ જે કરે એ સાર જ કરે ખોટું કંઈ જ ન કરે એમ મને રહેતું.

તેમણે મને સસ્કૃત પશુ શીખવવા માગ્યું પહેલો શ્લોક શીખવ્યો,

પુન્યશ્લોકો નલો રાજા પુન્યશ્લોકો યુધિષ્ઠિર ।

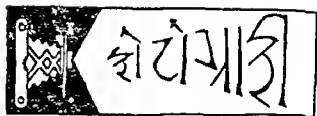
પુન્યશ્લોકો વિદેહથ પુન્યશ્લોકો જનાર્દન ॥

સસ્કૃતના મગજાચરણ માટે એ બહુ સરખ શ્લોક ગણાય પશુ મને ખબર નહોતી કે જેટલાગેન પશુ કાર્મમાં જવાના છે એક દિવસ બપોરે લાણુની લીધા પછી ન્યારે એમણે કહ્યું કે 'કામળ આલ્યો છે ને હવે છ માત દિવસમાં હું ટૉમટૉલ કાર્મ પર જવાની છું', ત્યારે મારી ભૂલાધગએલી-દણાધગએલી-આકાશ ફરી જીજળા ઉડી અને દરકોઈ ઉપાયે જેટલાગેન સાથે જવા મેં હઠ પકડ્યો. કહેવાની જરૂર નથી કે એ દસ નિષ્ફળ ગયો. માત્ર એટલું થયું કે શીનકસ ની બહાર કોઈ જગ્યાએ જવાનું ન મળતું તે મલ્ખુ અને શીનિકસની પાસેનું વેશવગ ગામ જોડા મળ્યું.

જેટલાગેનના ગયા પછી થોડે દિવસે સુગત જિલ્લાના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા શ્રી પ્રાગજી બહુબાઈ દેસાઈ આવ્યા તેઓએ સૂની પડેલી અગારી શાળામાં ફરી ચેતન આપ્યું. એમને લખાવતો બહુ ગોખ હતો, અને અમને લાણુવતા લાણુવતા યે ચોપડી વળાવળ કરતા. એમને ચોપડીઓ લખતા જોઈ મને પણ એટલે સુધી લાણુવાનું જન થયું કે ચોપડી લખના આવડે.

દિલ્હીનાની સ્ત્રીમર મળતા પ્રાગજીબાઈએ પશુ શીનિકમ છોડ્યું અને અમારી શાળાનું કમદાણુ પાણુ વિખાણુ.

મણુદાસ હમનલાલ ગાંધી

ચિત્રની બેકગ્રાઉન્ડ સંભાળો

કોમસના રાજને અતિમાન કરતા પહેલા ધગી વસ્તુઓ પર ધ્યાન આપવાની જરૂર છે ચિત્રરસુ અને કોમસ વચ્ચેનું અંતર, વિષય થઈ પડતા હાથામંદાર, ચિત્રને અનુકૂળ તેની રચના અને નીમન, કોમસનું એપચર અને રાજ ની સ્પીડ, આ બધી વસ્તુઓ પર ટેવથી આખ ને હાથ આગોઆપ ફરી જવા એમણે આ કુપરાત ચિત્ર ની બેકગ્રાઉન્ડ (પછગનુદર્ય) તરફ ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે મણુ શિખાકોમાં તેના તરફ પણ ફર્લેડ કરે છે, અને કેમલીકવાર બધી રીતે કલમ મણુકાત ચિત્ર બેકગ્રાઉન્ડની કોઈ એકાદ ખામીથી જ માર્યું બદલે છે કોઈકોઈકવાર તો આવી જોડામરીથી દાસ્તયાસ્તપ ચિત્રો પણ એમણે કે લખવા તરીકે કોઈના પોર્ટ્રેટમાં માથામાંથી ઝડકતું થઈ જ રહેતી નીકળતું હોય તો મારે રાજની ચાપ ફાળતા પહેલા તમારા ચિત્રની બેકગ્રાઉન્ડ તરફ અધ્યુક નજર નાખજો.

આકૃતિની ગોઠવણુ પર ધ્યાન આપો

મિત્રો અને સમાસંબધીઓની છાત્રીઓ પાડવાના પ્રસંગો સીને મળે છે એવે બખતે કોમસના નાના બ્લુકાઈન્ડમાં બધી વસ્તુઓ તેની પરસ્પર ગોઠવણુ અને તેનું પત્રિખામ સંદેશાપી એઈ ચાકતું નથી લેન્સની એક ખાસિયત મમજી લેવાની જરૂર છે ફરતી વસ્તુ કરતા નજીકની વસ્તુ નાની દોલ તોપણ કોટાકાફમાં તે વસ્તુ મોટી આવે છે અને દૂરની મોટી વસ્તુ ઘણી નાની દેખાય છે ચિત્રકારો આને પરસ્પર િવ કહે છે આ કારણને લીધે કેમલીક વાર બહુ વિચિત્ર પરિણામો આવે છે. કોઈ માણસના હાથપગ તેના મો કરતા થિત્રજી જણા મોટા પડે છે, અને રાજીરના બીજા અવયવો ખીલકુલ દેખાતા નથી અત્રર તો પ્રમાણમાં નાના દેખાય છે આને પ્રસંગે પાત્રની ગોઠવણુ બરોબર સાચી તીધી દરી તો અવયવોના પ્રમાણ અકુદરની નદિ દેખાય હાથપગ વગેરે અવયવોને મોની અજાગ, ઘસી આવતા કે લેન્સ નજીક આવતા હરી રાખતા નદિ

ફૉગ (Fog)-તેનાં કારણો અને ઉપાય

પ્રેમ કે ફિશ્મ ઉવેસપ કરી પછી તે ની આનુબાણુની કિનારીઓ સાધારણ રીતે બીલકુલ પારદર્શક-સફેદ કાચ જેવી રહેતી એમણે કંઈકે ફિશ્મના એ કિનારીઓ પર લેન્સમાંથી આવતા પ્રકાશના કિરણો કદી પડેથી શકતા નથી આમ છતાં કેમલીક મેગેટિવમાં એ કિનારીઓ પર અપવાદ કોઈ વાર ફિશ્મના પશુ અધુક બાન પર અક પકડેનું આવડણુ આવી અમેનું દેખાય છે, અને તેથી નોટિવનો તેમજ ભાગ બાજીના

બાજ કરતાં વધુ કાળાશપડતા અને ઓછા પારદર્શક હોય છે. ધણીવાર તો આખી યે નેગેટિવ પર ઝોલું ઝાંખું પડ પથરાએલું હોય છે કે જેથી નેગેટિવ આડે બાજુએ એક આછો બુજેરા કાચ સળંગ લગાડી દીધો હોય તેવો ખાસ યાદ છે નેગેટિવમાં આ પ્રકારના દેખાતા આવરખને ફોજ કહે છે.

લેન્સ સિવાય, કમ્પેરાના કોઈબીજા ભાગમાંથી, ધમણમાંથી, પાચગના ઢાંકણમાંથી કે સ્લાઇડમાંથી પૂરી જતાં પ્રકારનાં બીજાઝરી કિરણોની અસરથી આ પ્રકારની ફોજ ગાય છે.

જ્યારે આખી યે ફિલ્મ ઉપર આવું એકસરખું ઝાંખું અને પાતળું ફોજિગ સળંગ દેખાતું હોય છે ત્યારે તો એ નેગેટિવ ઉપરથી પ્રિન્ટ કે એ.સાઈમેન્ટ ઉતારતાં ખાસ ઘરકત આગની નથી. એ લેખા ફક્ત એન્ડ્રોજનર વધારણું પડે છે. પણ ઉત્તમ ઉપાય તો સ્વાતું બનતુ અટકાવણું એ જ છે. એની કિનારો નિમ્નજ કાચ એની તદ્દન પારદર્શક હોય છે જ નેગેટિવ સર્વોત્તમ.

દાર્દરાગા ઉવેલપમેન્ટ લેખા આજુ રાખેલો પ્રકાર વધુ પડતો તીવ્ર અગર unsharp-એસલામત હોય તો તેવા દીવા કે પ્રકારની અસરથી પણ ફોજ ઝીપળે છે. (તેથી જ ઉવેલપમેન્ટ ટુંગા ધોવાઓથી નેગેટિવમાં ફોજ નથી હોતી). પણ આ ફોજ નેગેટિવના દરેક ભાગમાં એકસરખી હોતી નથી; કેમકે એની દરેક દીવાના સીવા પ્રકારમાં અલગ જતા ભાગોમાં જ યાય અને બાકીનો ભાગ તેની અસરથી પર રહે આ પ્રકારની ફોજ એ નેગેટિવનો મૂલ્યુપદ છે. આથી ફોજવાળું નેગેટિવમાંથી સારા પ્રિન્ટ કે એ.સાઈમેન્ટની આસાર રખાજ નહિ.

ત્રીજા એક પ્રકારની ફોજ પણ આખી યે નેગેટિવમાં એકસરખી પડતો વાજરનારી હોય છે; પણ તે કમિકલને કારણે યાય છે. એટલે કે ફિલ્મની બનાવટ ધણી વધારેપડતો સમય બીની ગયા બાદ જ્યારે તે વજરાય છે ત્યારે આ બનાવી પથરાએલા (બનરલ) ફોજ યાય છે. મારે બ્લૂની એટલે કે ફિલ્મ કઠી વાજરતા નહિ. કેટલીકવાર અર્થેવ્ય અને પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં એટલે કે ફિલ્મને મૂળી રાખવાથી પણ ફોજ દેખાય છે. ગરમી, બેજ, દાર્દ્રમમાં બીજા દવાઓમાંથી નીકળતા બાફ અથવા જેટી દવાનો અસરથી પણ ફોજ ઝીપળે છે. આને ધણી 'કમિકલ ફોજ'ના નામથી ઓળખે છે. ઉપરાંત, સેન્સિટિવ વસ્તુઓ તેના સેન્સિટિવપણાના પ્રમાણમાં પણ જુદેજુદે વળતે (વહેલી મોડી) ખરાબ થઈ જાય છે. સેન્સિટિવ હાથરસાને-ઓર્થો-ફોર્મિક અને યે.ફોર્મિક-જલદીથી જલદી જવાનો જલ રહે છે. આ ફોજ એટલી કિનારીઓ બેજથી રજા સમજાય છે. આવી ફોજ થવાનો સંભવ હોય ત્યારે એટલે કે બ્લૂને કે બજાઈ ગયેલી ફિલ્મ અથવા એટલે વાજરનાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે ઉવેલપમેન્ટ પોર્ટાઈસમ એસાઈડનું પ્રમાણ વધારાથી ફાયદો યાય છે. પણ તે વાજરવાળી ફોજનો સદાસ નાસતો નતો નથી.

જનરલ ફોજ મારે ઘણીવાર ઉવેલપર અને સોલ્યુશન પણ

જનાગદાર હોય છે. ખાસ કરીને ઉવેલપરની બનાવટમાં વજરાતી દવાઓનાં પ્રમાણે એકબીજાને મારફત નહિ અવાજારો અથરા તો અગ્રુલ કે બજાઈ ગયેલી દવાઓથી એવું પરિણામ આવે છે. લાંબા રખાઈની બનાવી રાખેલા ઉવેલપરના સેન્સિટિવ સદાઈડનું રાસાયણિક સ્વરૂપ દવાથી ફેરવાઈ જાય છે અને તેમાંથી સદાઈડ ઉત્પન્ન થવાથી નેગેટિવમાં ફોજિગ યાય છે. સેન્સિટિવ સદાઈડનું પ્રમાણ ઉવેલપરમાં વધારે હોય ત્યારે પણ એ જ અસર ઝીપળે છે.

જલદીથી ઉવેલપમેન્ટ કરવાની ઉત્કારણમાં, રૂબે-રૂબ-સેન્સિટિવ સોલ્યુશન વાપરવાથી અગર બહુ જ આમીસા કે ક્રીમા ઉવેલપરમાં લાંબા સમય સુધી ફિલ્મ થાયું ઉવેલપમેન્ટ કરવાથી પણ ફોજ દેખા દે છે. અગર એકરજોગર, નેગેટિવમાં ધાવાવાળા બાજોમાં ડીરલ (સીડો ડીરલ) આખવાની આસામાને આસામા વધારે વજા ઉવેલપમેન્ટ કરવાનું મન યાય છે; પણ તેથી રીતના 'ફોર્મ' ઉવેલપમેન્ટથી ફોજવાળું નેગેટિવ આવે છે અને નેગેટિવ સુધારવાને બદલે બજાઈ ઓસાય છે.

જનરલ ફોજ માદવાનાં ઉત્કારક ઉપાયો સુધવાય છે, પણ તે બધા નેજામબેલો હોય છે. પોર્ટાઈસમ ફેરીસાઈડનું ઉવેલપમેન્ટ લાંબા સમય સોલ્યુશનમાં નેગેટિવ ઓળવાથી જાડી ફોજ જતી રહેવાનો પૂરો સંભવ છે; પણ એ પ્રયોગ કાલપૂર્વક કરવો એકલે, નહિ તો બારીક ડીરલ જતી રહેવાનો ભાવરહે છે.

દરીકાઈનું પરિણામ

પહેલું દીપામ: 'અકબલિતી શરખાત'—આઈ બેચ. એવ કાદરી (અમદાવાદ); બીજું દીપામ: 'માજ બિવેલા, હાજરખાઈ'—આઈ મહત્તલાલ ફૂલીઆ (અમદાવાદ); ત્રીજું દીપામ: 'તમર સંબાળો'—આઈ તરેન્દ અમરુડ (ચોતા); ચોથો દીપામ: 'વર્ષાજુલા પ્રતિબિમ્બ'—આઈ અબલ મારફીઆ (મુંબઈ); પાંચમું દીપામ: 'ચુલ મમાલો'—'વેળી'—શરમ બટ (અમદાવાદ); ૨ 'મીરાજ ઇનું મંદિર, ચિતોડ'—આઈ એચ લાલ (મુંબઈ); ૩ 'રવેરવિદાર'—આઈ નખનીતલાલ રાહ (વડોદરા).

આ મારે આવેલો સમુદાય વિષયની વિવિધતાથી બાંધેલ છે. ચિત્ર પર કાપવાની છરી ફેરવતાં દરી નહિ આઈ ફૂલીઆના ચિત્રને જમણી મારથી એક ઉચ કાપનું પડયું છે. 'તમર સંબાળો' ચિત્રને નીચેથી એ ઉચ, જમણી તાડનો કાપી એક ઉચ અને ઉપરથી આથી ઉચ કાપનાં આઈનું નેરારાવે છે.

Rolliflex Magazine

'રોલિફ્લેક્સ મેગેઝીન' નામનું ફોટોમ ફીનું એક વેમ સિંઝ આગા ફોટો કાપની તાડથી સર થયું છે. તેનું તારિક લગભગ ૧૯૪૭ છે અને છુટક એંડની કિંમત ૦-૮-૦ છે. આગા ફોટો કાપનીનો ગાલ લેખનારી બધી દુકાનો પર તે મળી શકે છે. એટલે દિલ્હીનામા આ કીમત ધણીને બારે લાગશે. આ 'વર રોલિફ્લેક્સ' કેસરખાનાઓને ઉપયોગી થઈ પડશે. અલગના અર્થ

મારી સફર

જેમાં જીવનમાં જ્ઞાનદષ્ટિ ખોલવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવતા અનાયાસ અનુભવોની પરંપરા આગળ ચાલે છે. [૬]

અનુભવની આગળથી આગળના વિનાનું જ્ઞાન આધાનના હાથમાં આરસી સમાન છે. અનુભવ વિનાનું જ્ઞાન નકામું છે, તેમ જેમાં કષ્ટ સદન ન કરવું પડે તે અનુભવ પણ નકામો છે. જનસંખ્યા અનુભવે પણ મારી સફરમાં મારે સદન કરવાનું હતું જ. અનાયાસે એમાંથી અનુભવનો સંપ્રદાય થતો ગયો અને જ્ઞાનપ્રકાશનાં કિરણોએ મારી દૃષ્ટિ ખોલી.

ગામ છોડીને પેથાપુરને રસ્તે ચાલતા માડચો ભૂખથી વ્હાકુળ થતા માડચો આતરડા વળ ખાવા લાગ્યા. મગજ જાણે ખાલી ખાલી હોય એમ લાગતો માડચું. થોડે દૂર જતા રસ્તાની અને જાણુ થોરની ઊંચી અને ગીચ વાડ આવી. તેના પર એક જગ્યાએ ખરખોડીનાં (જેને ટેડી પણ કહે છે) વેલા જોયા. એના પાન, ફૂલ અને સૂડિયા (દોડા) પહેલા ખૂબ ખાધેલા, સ્વાદમાં ગણુ સારા હું તો જોતા જ પોટલું નીચે મૂકીને પાદડા તોડી ખાના માડચો આરંભ પાદડા ખરખા આગળ ન આગળ ને ગળે ઉતારી ગયો. પાંચરેક પાંદડા પેટમાં જાય તો જૂન જરા પાછી ભેડે એવો સંભવ હતો. પણ તેમાં મિઠ આવી નહોતું. ગામ તરફથી આવતો કોઈ માણસ મારી પાસે આવી પહોંચ્યો.

‘કેમ, શું ખાઓ છો?’ તેણે જરા વિરમવથી પૂછ્યું.
 ‘કંઈ નહિ.’ શરમાઈને મેં જવાબ દીધો.
 પાંદડું હાથમાંથી સરી પડ્યું અને શીરમથી લાગતો હું પોટલું ઉપાડવા લાગ્યો.
 ‘કેમ છો?’ તેણે ફરી પૂછ્યું.
 ‘સાધુ’; મેં કહ્યું.
 ‘જૂના છો?’
 ‘ના, ના.’

‘જૂન લાગી હોય તો ચાલો ગામમાં, રોટલો ખવડાવું. સાધુને શરમ શી?’
 પણ મારે તો શરમનો જોગો હોવાનો ભારે ચક્રવર્તી. મોટલું લઈને ઝટ ઝટ ચાલતો થયો. વિશ્વેષ પાડવા બાલ મેં તે માણસને શાપ તો ન દીધો, પણ દિલગીર ધણો થયો.
 સૂર્યદેવે શેષવનો ત્યાગ કર્યો અને કિશોર બન્યા.

શીળા ઉષ્માભર્યા કિરણો સાખરમતીના પ્રવાહ પર ચળક્યા. વાંક વળીને ટોળાણુ ઊતરતા મેં કિનારા પર ગામે ચરતી જોઈ. હું, ખરેખર, થંભી ગયો. કેવું સુખી જીવન આ ટોરનું? અરે રે! મનુષ્ય માટે જ ઉદર-પૂર્તિની આટલી વિટળણુ? માણસોને એવી વ્યવસ્થા કુદરતે કેમ ન આપી? હાં તો જાણે વાતાવરણુ ખોલી જોઈયું: ‘ચૂપ રહે’ જોતો નથી, ફળફૂલ કેને માટે હતો? તારા માટે જ અનાજ એ તો પંખીઓને ચણવાનો દાણો છે પણ તે તો તારાં છોડ્યું અને પીત્તનું લૂંટી લીધું તે અનાજ ખાવાનું શરૂ કર્યું, અને ઉપાધિ વહોરી કેમકે તુ તો પાકેલો ખોરાક જ ખાવાને નિમંત્રણ હતો એટલે અનાજ પકાવવાની તે કળા શીખી. છુદ્ધિની ગદ્દિસનો તે એમાં ઉચોગ કર્યો. પછી તો તે કૃત્રિમ ખોરાકનો સંપ્રદાય જ તૈયાર કર્યો છે ને? તારાં શરધુ જીવન તો એની પાછળ જ જાય છે ગાકીનું તેનાથી થતી થીમારીનું નિદાન કરવામાં ખર્ચે છે.

આ લખું છુ રૂપટ સંપ્રદાયમાં, પણ તે વળતે અરૂપટ સમજવું હતું એ પ્રસંગ-વિચારે જ મને પ્રાગતિક જીવન-વ્યવહાર વિશે જાગતો રાખ્યો અને હજીની જામતો જ છું.

તરમ તો લાગી જ હતી સાખરના રમચૂં પાણી જોતો જોતો પીધાં અને ભર્યા પેટથી ભૂખ લાગશે સમજીને એ ખોળા વધારે પાણી પી ગયો. ખરેખર, કંઈક શાંતિ તો વળી જ. સામે કિનારે પહોંચતા જ થાક જાણે થાકી ગયો હોય તેમ ખોલી જોઈયા: ‘ભાઈ, હવે તો મારાથી રાદ નહિ જોવાય. અહીં જ બેસી જ અને મને જરા આગમ મરડવા દે.’ બોરડીના ઝાડ નીચે શ્વામ છોડી બેઠો. શિયાળાના ધરડા દહાડા હતા. બેઠો બેઠો બોરડી પંર નજર કરી બોર તો ખરી પડ્યા હતા એક અર્ધસૂકું બોર હાથ લંગાઈને છોટે પડ્યું હતું. મેં લીધું અને લાગ ટપક તે પહેલા જ મોમાં મૂકી દીધું. પણ સ્વાદમાં વિચિત્ર નીકળ્યું રસ ગળે ઉતાવળા ખરખરાટ લાગ્યો અને જોરથી ઉધરસનું હસકું આગ્યું. જૂન્યે નિર્ભળ અનેલા માથાનાં તંતુઓ હસકું સદન ન કરી શક્યા

અને મને અંધારાં આવી ગયાં. લાંબો યદને દગ્ગા પડ્યો. પણ એ ભેચેતી થોડો વખત રહી જૂનનું દુઃખ અનુભવ્યું ખરું. જરા શાંતિ વળતાં એ બોળ્યા પાણી પીને હાલ્યો. સામે ગામ દેખાયું. હું મારગ જૂઓ દતો. આ પેથાપુર નદિ, પણ સાદા દતું.

કિનારે જ બગોળાની ધજા મંદિરના શિખર પર ફરકતી જોઈ. આશો, એ જ નિરાધારનું સ્થાન; નિરુદ્ધાગીનું કર્મસ્થાન; ઢોંગીઓનું વિદારસ્થાન; લે-બીઓનું દાનસ્થાન; અડાનીઓનું જ્ઞાનસ્થાન. આશો, લાં જ વિસાગો મગશે. ગયો. જોયા પડ્યાર ઉપર મહાદેવનું મંદિર હતું. ચારે ફરતો વંડો હતો. પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા તરફ એ મકાનો દતાં. એકમા મા-ણસોની ખૂબધમાસ હતી. મહાદેવનાં પગથિયા ચડીને બહાર ગેઠો. ઘણા સ્ત્રીપુરુષો દોડતાં આવતાં અને સીધા પેલા ધમાલવાળા મકાનમા ઘૂસી જતાં બિ-ચારા મહાદેવ તરફ કોઈ નજર પણ દેકતું નહિ. પછી ખબર પડી, કે ત્યા વડલબી સંપ્રદાયના લાલજાવા ઊતર્યા હતા. લોકોની ઘેલછા, દોડવાગા બાધાપણું અને મો પર અંધશ્રદ્ધાના બાવ જોઈને હું મનોમન દસતો જ હતો. મંકુચિત ધર્મજાવનાએ મારામાથી વિદાય લાઇ લીધી હતી. સત્યાર્થપ્રકાશ ધણી વખત વાંચી ગયો હતો અને કદર આર્પસમાજ તરીકે જીવવાના મને કોડ પણ હતા.

‘દેવકો હોડકે આદમીકો પૂજતે દૈ.’ પાછળથી આવાજ સંભળાયો.

મેં મોં ફેરવ્યું. માથે ભગવો સાદો, ગળામા રક્ષક અને ભગવી કક્કની પહેરશે સાધુ મંદિરમાથી નીકળીને અંધધમાં આવતો જોયો. તેણે મદારાજના દર્શન કરવા દોડી જનાં સ્ત્રી-પુરુષોને ઉદ્દેશીને જ કહ્યું છે, એ હું સમજી ગયો. તેની સામે જોઈને ‘સાચું છે’ એમ કહેવાના અર્થમાં હું દરયો. સાધુએ પણ મારા દસવમાથી કંઈક અર્થ કાઢ્યો અને મારી પાસે આવીને પૂછ્યું:

‘કાણુ બેખ?’

‘હું તો બ્રાહ્મણ છું.’

‘કમ નીકળ્યા હો?’

‘કાશીએ બજવા જવું છે.’

‘કાશીએ?’

‘હા.’

‘ક્યાંથી આવો છો?’

‘કાશિયાવાડમાંથી.’

‘આમ કાશી ક્યાંથી જશે?’

‘આશીને જવું છે.’

સાધુ મારા આ શબ્દો સાંભળીને ધડીક તો મારી સામે જોઈ રહ્યો. દસીને બેસી ગયો. મને બગાવો હોય કે મારી આસિસનાની ગમ્મત કરવા ઇચ્છતો હોય તેમ તેણે કેટલીક પૂછપરછ કરી; પણ માગ જતાબો સાંભળીને તે દીક્ષા યદ ગયો. તેને લાગ્યું કે હું રમત કરીને આશો નહેતો, પણ તેની પાછળ પૂરી દડતા હતી. પછી તો વડલબી મદારાજની વાત ચાલો.

હું જેમ જેમ એની અંડનીય વાતોને પ્રુષ્ટિ આપતો ગયો, તેમ તેમ સાધુ વધારે ખીલતો ગયો. પોને નિરાકાર સિવ સિવાય કોણે નથી માનતો એ ઉવડ-નો સાર હતો. મારો મંમતિયી તે પછે જ ખુશ થયો અને બોલ્યો: ચાંલો, સામાન મારે ત્યાં મૂકો અને ખીચડી ખીચડી રાધો.’

મને તો જાણે અમૃતદાન મળ્યું. ખીચડીમાં જ જાણે બધો રવાદ કોંઈત થયો હોય તેમ નામ સંજ્ઞા બજતાં જ મોં બીનું થયું. પોટલું ઉઠાવ્યું અને સધું પાછળ ચાલતો ગયો. ધર્મશાળાના એક ખૂણામાં તેની ઓરડી હતી. બીજો છેડો મથુરિયા ચોખા ક્ષિતર્યાં દવા. મેં માઈ પોટલું ખોડીએ લટકાવી દીધું અને ગેઠો. સાધુએ બજાવણ આપ્યું; દાળ ચોખા આપ્યાં. ખીચડી પકાવી. ઠંડી વાય અને પછી જમું ઓટલું શેધીરળને ન રચ્યું બજાતી આંગળીએ પણ ખીચડી ખાવા માંડ્યો. વરદા શી મીડી ખીચડી! એ રવાદ અને વરમ ખીચડીમાથી નીકળતી વરાળની ગધ દજા મને યાદ આવે છે. દજા પણ જ્યારે જ્યારે ખીચડી જમાનાનો પ્રમંચ આવે છે ત્યારે ત્યારે તેની ગધે સાદારાની ખીચડી યાદ આવે છે.

સાધુ બેવળ કલાક નીરાને લાધો. ખીચડીના થેનમા મેં આમતેમ આંટાફેરા કર્યાં.

સાંજે પમાલ થઇ. જાંજો ખૂણે પડેલા ચોખામાથી એક જણ બેસવા આગ્યો. ચેંપાની મંડગી રામભાદ, હતી. ત્રિવેણીમંથમ થયો હતો. સાધુ શેવ, ચોખા મચ-ભકત અને સામે વેળવવાના મદારાજ! આવતાંની અથે : જ ચોખાએ મને ક્યાં રહેતું. ક્યાં જતું, વગેરે પૂછ્યું.

મેં કાશી જવાનું જણાવ્યું
‘બ્રાહ્મણ થઈને આમ
સાધુ જેવી કંઈની પહેરી છે’
શુ કાશી જવાના ને ભણ્યું
વાના ? ભટકના ફરવાના’
ચોગાએ કહ્યું.

હું તો ચૂપ જોગી રહ્યો
માગી મૌનવ્રતિનો માધુને
પરિચય થઈ ગયોયો તેણે
તરત જ કહ્યું ‘વેશ પહેરો
કોઈ માધુ નથી જનતો
શિયાળ મિંદનું ચામડું ઓઢે
તો સિંદ ન ‘જનો.’

ચોગાએ આનંદ જ
ઉપાડ્યું ‘ન શું જાને ? રામ-
નામના મદિમાથી તો પત્થ-
રમાથી અદક્ષ થઈ ગઈ’

‘તમે દશગથના કુરરને
શમ કહો છો ? માધુએ કહ્યું
‘દશગથ તો રામ દત્તો. ઓનો
છોકરો તે કેઈ ‘પટાટ રમ્મનો
નારાયણ સમું નહોતો રામ
તો એક જ, એ જ-એક નહિ
અને મરે ય નહિ’

જસ, પછી તો લાગી
પડી ચોર્મે રામાયણમાથી
ગમમદિમા સભળાવવા ન
કયો સાધુ પહોંચેલો હતો,
એટલે ‘તે કહે કે ચોપાઈ
આ તો ટુવસીકાસે લગી
છે ખૂન’ ચર્ચા ચાલ્યા
પછી આખરે, ‘સાધુ થઈને
આવે જોલો છો ?’ કહેતો
ચોર્મે થાકીને ગયો

સાધુએ એક ગોદડી
આપી અને હું શાંતિથી
જીવી ગયો.

જીવરામ જોષી

કિલોસ્કરના કટાક્ષચિત્રો (ક્રમાંક ૫)

લક્ષ્મીનો સ્વયંવર

(ચિત્રકાર - સરસ્વતી ડિઓરકર)

લેખક - પ્રોફેસર ના સિ કંઈક)

લક્ષ્મીનો જન્મ કમળમાથી થયો હોવાનું મનાય છે પરંતુ એમ છતાં યે, કમળ જેવી નાજુક પ્રકૃતિના ને નિકલોગથી મક્કાની સેન પર સૂનારા માણસના ગળામા તે માળ પહેરાવશે એવી અપેક્ષા રાખી એ બલ જ છે

લક્ષ્મીને સગોત્ર વિવાહ ગમતો જ નથી તે જાતે નાજુક ગોત્રી છે, છતાં તેને સહેવ હલોગમા નિમગ્ન રહેનાર અને ખડતલ ગોત્રનો જ પુત્ર હમિસા ગમે છે એના પિયર કમળપત્ર પર ઝાંક થઈ જોવા મેલી પ્રુખ છે, પણ એ એને જીલકુલ ગમતા નથી અને તો કમળના ધર્મજિદુઓથી સુરોક્ષિત થએલા માણસનો અહેસા જ બાવી નય છે ઉલ્લેખ વિના લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થતી નથી, અને કમળ થાય તો પણ બહુ ટકતી નથી ઊલટું, જે અનિશ્ચિત ઉરોગ ફરે છે તેની થોડો વખત નદમીને અનહેવના કર્યા જેવું લાગે, છતાં રાધક દિવસ હજારે રહીને તેની પાઝ આપી, તેના જ ગળામા એ માળ પહેરાવી દે છે, એ એ કસ

માધુકરી

આકાશને વાચા આપનાર માડવીસ અઢીકરો માડોની

જીસમી સહીના જેવા પદેનાર ઉપરોએ જગત આપાને આમારવસ બનાવી મૂકું
 છે એ વાપરલેસ અને રેડોએ ટેલીફોની રોધક મચ્છીએ માડોનીનું હૃદય બધ
 પડી જતાં દેખ ખાતે આવસાન થયું છે. પાંચદસ દાયકા પહેલાંની પૃથ્વીની વિશાળ-
 તાને જોના જેવડી બનાવી મૂનાર એની શોધોનું મહત્ત્વ હવાઈ યાનેથી થે થયું
 છે અને એટલે જ 'જીસમી સહીની' સંસ્કૃતિ સાથે જોનું નામ ચિરમરણીય બને છે.

કોનો જન્મ છે. ૧૮૮૫ના એપ્રિલની ૨૫મી તારીખે બેલ્જિયાના ગ્રામ નજી
 એક આયરિશ-ઇટાલિયન કુટુંબમાં થયેલો, એના જન્મ પહેલાંના કાળથી જ બિ-
 શ્વાનીઓને તારનાં દોરડાં વગર સંદેશો મોકલી રાકવાની શાયતા જણાઈ આવી
 હતી ને છેલ્લીક ઢંકૂ, કલાર્ક મેક્સવેલ ને એલિસાવે લાજ જેવા નાગીવા વિશ્વાનીઓ
 એની સિદ્ધિ પાછળ મચી રહેલા.

ફ્રેડેરિક્સ અને લેગ્જોર્નમાંના ચોતાના અલ્બ્રાસ ફરમિયાન માડોનીને માને
 આ મહત્તિની વાતો અવગણ, આમ જમ ગણિત અને વિજ્ઞાનને તે રસિયો રહેલો
 અને પદ્ધતિવિજ્ઞાન ને જીજ્ઞાસીમાં તે એને એટલો ગધો રસ હતો કે ચોતાનો અલ્બ્રાસ
 પૂરો કર્યા પહેલાં જ એણે એમાં નિષ્કૃતતા મેળવી લીધી હતી. એણે એ દીપ્તિ
 આ મહત્તિમાં કેવલાવવા તેને હરફરી મૂકીને ને ૨૧ વર્ષનો લગ્ન માડોની વીજળીને
 ઉપયોગ કરીને હવામાં છલકેડેન્ડોન્ટિક મોર્ન ફેલાવી, આકાશને વાચા આપનાર
 આખરના પાછળ મેડી પડ્યો.

એક સરખી ખેત, વૈજ્ઞાનિક ઝીજ્ઞાસુ અને ભુદિની કુશાલતાથી સિદ્ધિ થઈ
 દૂર નથી રહેતી. માડોનીમાં એ બધું હતું, ને એને લઈને એ તરફ ધરસિબને
 જગતનું વર્ષોનું સ્વપ્નનું એક વર્ષમાં ભૂત કરી બતાવ્યું. ૧૮૯૫ના ઉનાળામાં ચોતાના
 આગવનિવાસ ધોન્ટેકિયોમાં તેણે બીનતારી સંદેશોના પહેલવહેલો સફળ નેખરો
 પાર પાડ્યો. એ સફળતા સાથેસાથ જ એ સિદ્ધિ પાછળ રહેલું વિશાળ ક્ષિત્ર પણ
 તેની નજરે અડચું ને માડોનીએ એ સિદ્ધિના ક્ષેત્રકળમાં જ જીવન સમાવી લીધું.

૧૮૯૬માં ઈંગ્લેન્ડ જઈ ચોતાના પ્રયોગથી બિટિશ સરકારને વોર્કે કરીને
 તેણે ચોતાના ચંચનો પેટન્ટ હક્ક પ્રાપ્ત કર્યો થોડીક વધુ સંપૂર્ણ અને વચોવી
 સુધારણા પાછળ એ મર્યાદા ને એ સાલને આખરે તે એના યાત્રાદાર માર્ક
 અને ઉવટે નવ, માર્કલ ફર સુધી બીનતારી સંદેશો તે મોકલી રાક્યો.

અખતસ વધતા ગયા તેમ ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ વધતી ચાલી ને નવને ગઈ
 ૧૯૦૨ સુધીમાં નવસો માધવ સુધીના સંદેશો રાકવ બન્યા. ન્યારવજીનો વર્ષોમાં
 એણે 'લેઇસ્ટ રપોર્ટ સીસ્ટમ' હાજલ કરી અને ૧૦૦૦ માઇલના અંતર સુધી સંદેશો
 મોકલવાનું શક્ય બન્યું અને આજે તે બીનતારી સંદેશો લગભગ સંપૂર્ણતઃ
 પહોંચ્યા છે એમ કહી શકાય. રેડિઓ-ટેલીફોની ને ટેલીવીઝન પણ એનાથી
 શક્ય બન્યાં છે ને જગતભરી સંસ્કૃત માનવતા તેનો લાભ લઈ રહી છે.

વર્ષા

હારિસા આખને બેરી કે' રાજગાજ
 તાળીઓ પાડતી ફરી;
 બાપુના લાખ લાખ હેમર હાથીડલા
 હાંકતી હાંકતી ફરી.
 ઘાટા અંબોડલાને મેલ્યા છે મીઠ્યા,
 રંગ બરી રાસડે પૂએ;
 હુંબહું તારલાના ટેલા ઝટેડતી
 ચાંદ સરજને ચૂસે
 ફેંધાં જોળન એના બગી ઊંઠ્યાં રે આજ
 કાળજા ધૂંટે છે કાઠીચણી;
 નવરંગી ચુદ્દીના ચીરા હસાડતી
 કોને જોને છે મરતાની!
 કોને પાવને કાજ સંધી રાખેવ હતી
 આપડલાં દુધની કઠોરી?
 આંહા સૂરજ તળી થોડી વચ્ચે વ ટુંને
 કોણ ગયું શીખવી મોરી?
 સંધ્યાને તીર એક બખ્તરિયા સ્વાર ને
 ઘોડલાંની જોડ મેં હીડી;
 એની બેલાડ ચડી ક્યાં ચાલી એકલી
 એણી હું તેજની પીડી?
 વિજળ ગગનના સીમાડા લોપતી
 આજ રે આજ આઈ ચાલી;
 સૂરી વધુંધરને એક વાર લાદ કરી
 પાઈ દે મેનનાની પ્યાલી.
 હવેરચંદ મેઘાણી

વાસમી સદીની સમૃતિ સ્થાપવામા ઝોડીસન પછી જગતને મળેથી એ મહાન પ્રતિસાની દુનિયાએ પણ ૧૯૦૯માં ભૌતિકશાસ્ત્રમાં નોબેલ પુરસ્કાર આપી કદર કરી હતી એમ તો ઇટલીએ પણ જાની કદર કરી એને ૧૯૧૪મા છ રીલીઓ, ૧૯૧૫મા સેનેટર અને ૧૯૨૨મા માર્ક્સિસ બનાવ્યો હતો, પણ એ તો ઇટલીની સ્વાર્થેષાધક પ્રવૃત્તિઓમા તેની સહાયને અંગે જ.

૧૯૧૪મા મહાયુદ્ધમા માર્કોનીએ ઇટાલિયન સેન્યમા ફેલ્ટેનન્ટ તરીકે કામ કર્યું હતું ઇંગ્લડ ગયેલા લશ્કરી મિશનમાં પણ તે ગયોતો ને ૧૯૧૬મા કેટલોક કાળ સુધી 'ઇટાલિયન આરમારને' તે કમાંડર પણ રહ્યો હતો છેલ્લી ઍન્ગીસીનિયાની લડાઈમા તેની જ શોધોનો ઉપયોગ લોહીની નીકો વડાવવામા થવા લાગ્યો હતો ને એને લઈને એ સાલસ માણસનાં દિલને જે આઘાત પહોંચ્યો તેને પરિણામે જ તેને પક્ષાયત લાગ્યું પડેલો એમ કહેવામા આવે છે એમું તો ખરૂં કે કેટલાક સમય પૂર્વે મિ. લે.સબરીએ તેની મુલાકાત લીધી હતી ત્યારે નિજાન જે જગલી દિશા બળી ક્ય કરી રહ્યું છે તે પ્રત્યે એણે ખૂબ દિલગીરી બતાવી હતી

માધકો મોન્ટેચોની શોધ પછી ૧૯૨૪મા બીમ પદ્ધતિ શોધી કાઢી, છેલ્લે છેલ્લે તે શોર્ટવેવ ક્લસમીશનને વધારે ને વધારે સમૃદ્ધ બનાવવા, તેમજ વડાણે અને હવાઈ જહાઝોને મોરે, રેડીઓ બીકસનો શોધ કરી રહ્યો હતો ત્યા જ એ આ દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયો.

સાતમી વ્યક્તિ

યુરોપના મહાયુદ્ધનો સમય ઇંગ્લડની એક ખાનગી હોસ્પિટલમા કેટલાયલ રાષ્ટ્રો પડ્યા હતા. યુદ્ધમા એ એટલા તો થવાએલા કે એમના સાન થવાની કોઈ આશા ન હતી, છતા પણ ત્યાં પડ્યા પડ્યા, ખૂબ ધૈર્ય અને સાદસસહિત ડગલે ડગલે મોતની ઝાંખી કરતા એ આખરી મળો ગણી રહ્યા હતા હોસ્પિટલના અધિકારીઓએ પ્રિન્સ આંબ વેલ્સ (માલ) સમ્રાટ આઠમા કોલર્ડને)ને કોઈ દિવસ આપીને એ ધાયલોને જોવાની મહેરબાની કરવા પ્રાર્થના કરી પ્રાર્થના સ્વીકારી, પ્રિન્સ એક દિવસ ત્યા ગયા.

અધિકારીઓએ એમને તમામ યાયલોના ખાટલા આસપાસ ધૂમતી ફેંચી ચોતાની કૃતજ્ઞતા જાહેર કરી ને એમને વિદાય કરવા ફરવાનું તરફ લઇ ચાલ્યા પરંતુ પ્રિન્સ અચાનક અગ્રકયા ને સૂપાલ પૂછ્યો, 'મને તો કહેવામાં આવ્યું હતું કે અહીં ૩૬ જણુધાયલ છે, છતાં મેં તો કુલ ૨૯ જ જોયા.'

અધિકારીઓએ કહ્યું, 'બાકીના સાત જણુ જહ્દ ખરાબ રીતે થતાએલા છે, એમણે આપને એ નથી દેખાડ્યા.'

'મારો ખ્યાલ કરીને કે એમનો ખ્યાલ કરીને?'

'ઓપને જ ખ્યાલ કરીને'

'તો હું એ સાતે જણુને જરૂર જોધરા'

હોસ્પિટલના અધિકારીઓ પ્રિન્સને એક બીમ વોર્ડમાં લઈ ગયા, ત્યાં બાકીના યાયલો પડ્યા હતા પ્રિન્સે દરેક ખાટવા પાસે જઈ, દરેકથી ખૂબ વાતો કરી પછી વળી હોસ્પિટલનાજા એને વિદાય આપવા બેઠ્યા એટલે પ્રિન્સે કહ્યું, 'પરંતુ આ તો છ છે. સાતમી વ્યક્તિ ક્યા છે?'

'સાતમી વ્યક્તિ એવી તો બચાનક રીતે યાયલ થઇ છે કે એ જોઈ ન જાય આખે એ આઠમી વ્યક્તિ મળી ગયો કે ને કાને બહેરો, અને કોના અંગેઅમ જોવા તો ફાતવિફાત થઈ ગયા છે કે માણસ તરીકે કોણથી પણ ન શકાય. એ જહ્દ કમરામા પડેલ છે.'

'મારે એને જરૂર જોવા છે'

'ના મહારાજા! આપ એને ન જુઓ એ જ સાહે છે. આપને એ નહિ જોઈ શકે કે નહિ સર્મિળી શકે આપ એના પર કરો ઉપકાર કરી શકો તેમ નથી.'

'અમે તેમ હો, હું એ સાતમી વ્યક્તિ જરૂર જોધરા.'

હોસ્પિટલનો એક કમરચારી આ અત્યાચ્છદથી પ્રિન્સને એક અધારસ કમરામા લઈ ગયો, જેમા મોતની પ્રતિજ્ઞા ધૂમતી હતી પ્રિન્સ દરતાપૂર્વક ખાટલા તરફ વધ્યા ને એમનો ચહેરો સફેદ પડી ગયો નીચે માથે એ વ્યક્તિને એ જોઈ રહ્યા, જે બરીનુવાનામા બમ ખંડિયેર બની ગઈ હતી, ને યુદ્ધની ચરમ બિભીષિકાનુ સાકાર સ્વરૂપ હતી

આહા! જોતા જોતા પ્રિન્સ અચાનક ધીરે નમ્યા ને એ હિતચિન્તિત નેતા થયા—જે ક્યારેક 'માણસ' હતી તે—નું હજવે રહીને મો યુધી લીધુ

ને એ સાતમી વ્યક્તિનો કમરો જણે કોઈ ફેવી કંજુ પાવિતતાની આમાથી દીપ્ત બની બેઠ્યો (નિશાલ લારત)

મિંધની આંખની કીકી નગરઠઠા

● ● ● ને સ્થાન દકખાણમા વિનયનમરનુ હતું. પૂર્વમા મુર્શિ-લાબદ ને હાકાનુ ઘટુ ને ઉત્તરમાં દેહલાં અને આગાનું હતું એ જ હરોળનુ સ્થાન મધ્ય યુગમા પશ્ચિમમા નગરઠઠાનું હતું જગતભરની સમૃતિના સમમસ્થાન સમુ એ નગર આજે તો ધરિદ્ર પનિગાળતા માણખા સમુ પડયુ છે, છતા એના પર સરીઓ સુધીના સય-પંજુના પડેલા લોસોરા હજી સાવ બૂસાઈ નથી ગયા. એ લોસોરા હનુ છે કોઈ રમ્યાખમ્યા હમર્સી પાસે પોતાનુ અતર ખાલે છે ને તેને આદ્ર બનાવે છે.

હાંગીને શુક્રો થએલી માનવીની કાયા જેવું એ આજે તો પડયુ છે, તેના કોટચાપિપતિઓની હલેવીના કાંગરા આજે દેખાતા નથી ચારસો ચારસો માળા-પાડશાળા અને વિલા-પીઠોનું નાચોનિશાન નથી પાચ પાચ હબરે વજુકરશાળાઓના પત્તો નથી અને ચાળીસ ચાળીસ હબરે વડાણોને આર્ગ આપતા તેના કિનારાના કાકરા પૃથ્વીના કોણુ જણે

સ્તંભો, શીખ પદ્ધતિની દીવાલો અને બાકીનું બધું રજપૂત પદ્ધતિનું છે.

અભરેશથી પુષ્કરની યાત્રા પણ રસમય અને મનોહર છે. આનાસાગરને કિનારેકિનારે થોડો વખત સુધી તો રસ્તો સપાટ આવે છે, પણ પછી ડુંગરોની કસોડો ને રેતીના ષરો વચ્ચેથી સુંદર વળાંક લેતો બધો રસ્તો ભય છે.

દુનિયાનું ઠંડામાં ઠંડું રમણ

આખી દુનિયામાં વધુમાં વધુ ઠંડું રમણ કરું હતો? રવાનાવિક જ તમે ઉતર કે દરખાણ મુતુનું નામ ઇશ દેશે! પણ ના; એ બંને પણ એના ઠંડા નથી.

મધ્ય સાઇબીરિયાનો ઉત્તરે (શીત મુખ કહેવલું) એક એવું સ્થાન છે, જ્યાં દુનિયાના પદ પર આજ સુધીમાં નોંધાયેલી એકાદામી એકાદી કિમોથી ચે થર્મોમીટરનો પઠો નીચે રહે છે. બરફથી આચ્છાદિત એ રમણ વર્ષોઈઅનરક નામે જાણખાય છે અને નીચામાં નીચા નોંધાયેલી સંખ્યા શૂન્યથી ચે ૬૬ ડિગ્રી નીચેની છે (અકતીની ૧૨૮ ડિગ્રી).

ત્યાની ઝાકળ એટલી તો ભયંકર હોય છે કે ઇવરેસ્ટનાર બનાવી દે છે. જમીન પર ભરેલા બરફની સપાટી પર પાણી ઢોળવામાં આવે કે એ જ વખતે બરફ બની ભય છે ને પાણીનું સીતબળ સાંભળી પણ શકાય છે!

આવા રમણમાં સ્વાભાવિક એવા બરફનાં તોફાનો થયી વાર તો બરફનો સોયો ફૂંકતા હાલવાતમાં પરિણમી ભય છે. (બરફની સોયો જ, કારણ એટલા બધા નીચા હવામાનમાં બરફના ગાંઠો ભરી જ ન શકે!)

એટલે, દુનિયાના ઠંડામાં ઠંડા રમણ ઉતર કે દરખાણ મુતુને નહિ પણ આ વર્ષોઈઅનરક જ છે.

—ઈન્ડિઅન સ્ટેટ્સ રેલવે મેંજેરીન

ટંકણખાર

કશ્મેરિ બાગે સાણ, ટેકેલેટ પાકર, દવાલો અને આખોનાં લોશનોમાં વચગેતા ટંકણખાર આજ તો એક સામાન્ય ધરણ્ય વસ્તુ થઇ પડ્યો છે, પણ આજથી ચાર હજાર વર્ષો પહેલાં એ એવા તો દુખાપ્ય હતો કે એની કીમત સોના જેટલી અંકતી.

બાળીયેાની બહોળાલીના વખતમાં હિમાલયની ઉત્તરે ગોબીના રણમાન થોડા જેજવાળા પ્રદેશો ટંકણખારનો મુખ્ય સ્રોત હતા. દેશીઓ એ એકઠા કરતા ને પછી ઘેરા પર તેનાં હાલમાં નાખી હિંદુસ્તાનમાં ઉતારતા, જ્યાંથી પુરેની એ મહારાણી દેશપ્રદેશ તેની નિકાસ કરતી. અજેલું સોનું શુદ્ધ કરતા સોની લોકો એ વાપરતા, કાચુ કે એ સિવાય એ ધાતુની જુદા જુદા ધાતોમાં ધડામણી જ ન થઇ શકે.

પણ એ જમાનો હલે પછી ગયો છે, આયરે તો એકલું અમેરિકા જ વાર્ષિક ૪૦,૦૦૦ ટન એટલી તેની ઉત્પાદન કરે

છે. ડૅલીફોર્સિયામાં એની સોથી વધીય ઉત્પાદન થાય છે એની બીજે નળેરે ચીની, તિબેટ, પેર અને ઇન્ડો આવે.

ટંકણખાર ક્ષારમય હોય, ત્યારે ખારો છે. પાણીમાં એ ખૂબ સહેલાઈથી બળી ભય છે. એને ખૂબ ગરમ કરી દે તો એમાંનું પાણી બધું બગી નજ, છેવટે કાચ જેવો સ્વચ્છ પદાર્થ બની રહે છે. પહેલાં તો ભૌતિક એસિડમાંથી એ મેલવવામાં આવતો, પરંતુ કિંદરાયમ બોરેટનાગા કોલેમન, હાલી રોમ થયા પછી એમાંથી જ એ પ્રોટ લાગે બનાવવામાં આવે છે.

ધાતુઓમાં રહેલા ધણાં તત્ત્વોને પીનાળવામાં એ ખૂબ ઉપયોગી છે અને તેથી ઢોળકામ અને રસાયણમાં તેનો ખાસ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સાબુ અને કાચની બનાવટમાં તો તે વપરાય જ છે; ઉપરાંત ચીનાઈ માટી પર ઢોળ વડાવવામાં અને એન્ડોસેપ્ટિક તરીકે પણ એનો ઉપયોગ થાય છે.

રંગોની અસર

રંગોની શરીર પર થતી અસર હાલમાં જ શોધાઈ છે. રાષ્ટ્રનયુદ્ધમાં વધુ પડતો લાલ રંગ અનિકા (gasomax) આવે છે. લાલ રંગથી સહનશ્ન સાધવા લોકો પણ વાતચતમાં ઉરકશાઈ ભય છે, જ્યારે આસમાની રંગનો સહનશ્ન માણસમાં વિશાદ જન્માવે છે એ ઘણી વખત-કાચમનો બની ભય છે.

મહાભારત અંતે ૧૮ ની સંખ્યા

મહાભારત સાથે ૧૮ની સંખ્યાનો સંબંધ બહુ ચમત્કારી માણ્ય પડે છે.

૧ એ અંધના મુખ્ય પ્રકરણો બાધત પછી ૧૮ છે, ૧૮એમાં વર્ણવેલું કૌરવપાંડવોનું યુદ્ધ ૧૮ દિવસ ચાલે છે. ૩ ક્રમય પણ તરફથી લડનારાઓની એકતરે સંખ્યા ૧૮ અક્ષીહિણીની હતી.

૪ એમાંના સોથી મહત્વના પ્રકરણ ભગવદ્ગીતાના અધ્યાય ૧૮ છે.

૫ દુર્યોધન પછી તેનો પિતા ૧૮ વર્ષ છવે છે. બારીકાઈથી જોતાં ૧૮ની સંખ્યાના ખીલ અનેક વખાણો એ અંધમાંથી મળી આવે. વળી મહાભારતને ચારે 'ભય' એવા એક વર્ણવ શબ્દ છે. લઘુ આર્યસિદ્ધાંતમાં 'દ' એકલે ૮ અને 'વ' એકલે ૧ એ સંખ્યા બાળવખા, અગ્નિ એ અને એમાં જ લખ્યું છે કે, 'અંકનાં વામતો મતિ' એટલે એ પ્રમાણે લેતાં 'ભય' શબ્દનો અર્થ પણ ૧૮ થાય.

(મરાઠી 'જાનબોધ')

'જાઇબલ' નામ કેમ પડ્યું?

જાઇબલમાં સંધરાગેલી મુવાતોએ પ્રથમ હિંદુ મુગલો દ્વારા મિસરમાં થતા એક ઝડપી આંતરજાલ પર લખવામાં આવેલી, એ 'જિબ્લોસ' કહેવાતી. પાઠજ્યાં જ્યારે એ સંસ્કૃત આજી નવેસરથી એકીકરણ થયું ત્યારે એ પસંદી જ મુસ્લિમ જાઇબલ રાખવામાં આવ્યું, એ હજુ સુધી રહ્યું છે.

ચિત્ર કલા: ગુજરાતી સંપ્રદાય

દિંદુરનાના નામ વિજેતાઓએ તેને અર્ચકારી અને કોઈ પણ જાનની પોતીકી કલા સંસ્કૃતિ વિનાના દેશ તરીકે લગભગ અરબી સની સુધી કૂટી માર્યો/પછી, છેક વીસમી સદીના પ્રભાવકાળે પશ્ચિમના જ એક કલાકેશિપિદ શ્રી દ.ળી. દાવેલો દાથે તેની ખરી પરખ થઇ. તેમની સત્તાપાટણુ દૃષ્ટિએ વારતીય કલાનું માયું મૂલ્યાંકન કરાનુઓ તેના મૂળમા તેની છત્રિદાસપુરાનન સંસ્કૃતિના પેલપણુ પારખ્યા.

અર્જતા, હિતપૂર્વભારત, રાજપૂત, મુઘલ ઓગ બધી કલાઓના સ્ત્રોત તથા તેમનાં વિશિષ્ટ વ્યક્તિત્વની આગી મોજબી કન્યામા આતી ને માથે વારતના પ્રાતેપ્રાંતનાં શિલ્પ-સ્થાપત્યની પણ વ્યક્તિત્વ અને વિશિષ્ટતાઓ મનતે પરખ થઇ ને ઓમાં મોટેરા ક્ષોભ ને પાટણુ, ઝીંઝુલાયા આપાનેર ને અમદાવાદના વિશિષ્ટ ગુજરાતી સ્થાપત્યની ગણના થઇ.

પરંતુ ગુજરાતને પોતીકી ચિત્રકલા પણ છે, અને એ તળપદી ઝેરીઓ ગુજરાતની મંસકૃતિના ધળકાર ઝીલ્યા છે એ રોમ એક વચ્ચેથી સુધી થઇ ન દતી. ગુજરાતમા મળી આપના ચિત્રકલાના અવશેષોને મજબૂત દળ મા પશ્ચિમ ભારતની કળાના ફાંટા તરીકે ઓળખાવવામા આવતા દના

ઇ. ૧૬૨૨મા દાણ મદમગદ રમાર મંથના પ્રકાશન વખતે દી ય. દેશપલાલ મુવે પોતાની પાસેના 'વસંતવિલાસ'ના ઓળખિયામાની કવિના તેમા પ્રદટ કરવા આપી તે વેળા તેમાના ચિત્રો શ્રી રવિશંકર રાવળના જ્ઞેરામા આવ્યા અને તેમજો તેને તળપદા ગુજરાતી ચિત્રો તરીકે પરખ્યા અને જાહેર કર્યા. આમ, પ્રાચીન ગુજરાતી ચિત્રકળાની પ્રથમ જાહેરાત એક ગુજરાતી કલાકારને દાથે થઇ.

તે પછી તે શ્રી નાનાલાલ મહેતાએ ઓને જગત જાહેરાત આપી, અને દવે તેા ડૉ. કુમારસ્વામી જેવા કલાકેશિપિદે ઓન્માછકોષીલિયા પિટાવિકામા તેને ગુજરાતી કલાના સ્વતંત્ર સમ્પ્રદાય તરીકે ફીકાર કર્યો છે. —સંપાદક

ગૌરમા મેકાના એક પ્રાચીન ઓળખિયામાંની ગુજરાતી કલા

એ શિયાની ચિત્રકલાના પ્રાચીનતમ અવશેષો અજન્તાની ચુક્કાઓમાના ચિત્રિચિત્રો છે. એકે ઓના અસ્તિત્વની ખજાર જગતને સને ૧૮૧૯મા પહેલપહેલું થઇ દતી!

અજન્તા-મુગ

એક તરફ દરની સનના પહેલાથી સાનમા રોકા સુધીના અજન્તા, જાથ અને સિત્તાવત્સલયા દિદમાંના, અને સિગિરિયા તથા અનુરધાપુરાના ગ્રુદ્દિદમાના ચિત્રિચિત્રો—Fresco Painting—નો મંપ્રદાય મળજી વામા આવે છે.

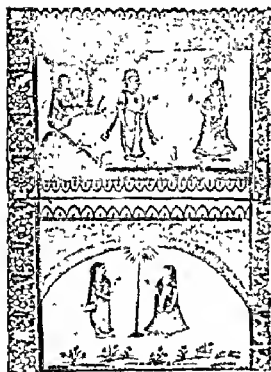
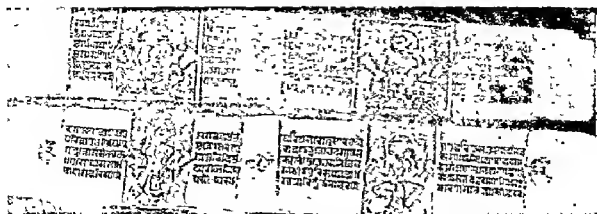
અને જીહંડે તરફ પંદરમા સેકલરી દિદી ફારસી (Indo Persian) મપ્રદાયના પુનઃકળાના નીનાં હળિચિત્રો (Miniature Painting)નો પ્રમાર જ્ઞેનામાં આવ્યો છે.

આઠરો વખતે આને

પરંતુ આ જોને વચ્ચેના લગભગ આઠમી વર્ષના માળાઓ દિદી ચિત્રકલાને છત્રિદાસ જાદુવા અંતગમા દને અજન્તામા વ્યક્ત થએલી કલા, રોળામા અને મત્તરમા સેકામા 'દિદી મજબૂતકલા'ને નામે આટલા લાખ આમા પછી એકાએક કપાથી ફૂટી નીકળી ને દટીકન એક કોપણરૂથે લાગતી દતી.

જેન વાડખત પર ચિત્રકલા

દરમાન, કરની સનના અગિવારમા અને આમા સત્તકથી માટી છેક પંદરમા શતક સુધીના રેટલાક મ્વેનતજર જેન મંથેલા નાદયતકિયાનાં તેમજ કાગળ ઉપરના નાનક ચિત્રોની જાળ પીમમી મટીની શરૂઆત માં લગભગ ૧૮૧૭ના આરમામા થાતી. હન એ ચિત્ર કલાની પદતિ અને તેનો સંપ્રદાય મથાર્થ દીને મમ.

ઢાળી તરફ : સ. ૧૮૮૬માં વડોદરામાં ચીતરાજેલી 'મધુ માલતી'ની પવનસાતમાંથી; રૂબરૂ કલમ પર મરાઠી અક્ષર લખાવેલ.
જમણી તરફ : સ. ૧૭૭૨માં સુલતામા ચીતરાજેલી 'દુર્ગાસખતલી'ની પૈયોમાથી; માડુંડેલ સુરજ સન્ને દેવીગાદાલબ કહે છે.
બાવના ધણી મુરકેલી નડી.

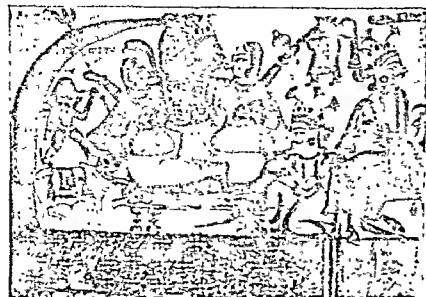
લગભગ આ જ વખતની નેપાલી તથા જ્વલદેશીય ચિત્રકલા સાથે તેનો સ્ત્રીધો સંબંધ જોડી શકાય તેમ નથી; કારણકે એ પરંપરા બૌદ્ધ ચિત્રોમાંથી શરૂ થઈ હતી. તેથી એ સ્વેનાગચરીય જૈન ક્રંધેમાની ચિત્રકલા કેમ અમલો સંપ્રદાયના અનુસંધાનમાં અથવા તેનો શંકારૂપ ગુજરાતની ભૂમિમાં જ ઉત્પત્તિ થયેલી હોવી જોઈએ એમ ડૉ. આનંદ કુમારવાગીએ તેમજ બીજા નિષ્ણાંતોએ દર્શાવ્યું.

જૈન કે ગુજરાતી કલા?

હાં કેવલ ધાર્મિક જૈનક્રંધેમાં દેખાતી ચિત્ર-

કપર : વડોદરા નાસે જીવ્વી ગામના જ્ઞાનમહારમાની સ. ૧૨૧૮માં લખાએલી તાડપત્રની પ્રતો કપરનાં, રોજન વિશ્વાદેસીજીનાં વિશ્વ વિદ્યા યાત્રાવાળા પાનાઓમાંના છે. (૬મી સાંત્રાઈ નવાળા સીજનથી)

કલા ગુજરાતી જીવનના બીજા ત્રિપોમાં વ્યવસ્થાપન બાબતમાં આવ્યું નહોતું; અને તેથી ઉપરનો અભિપ્રાય તેવા કોઈ-નમૂનાની પુષ્ટિ વગર આપાગચીન મનાતો હતો. એટલામાં જૈન સ્વેનાગચરીય ધાર્મિક સંધેની ચિત્ર-પદ્ધતિ-Styleને આજેજી મળતા આવતા 'વસેન-પિત્રાત' નામના વર્મનવિદારનૃત્યના આધારિક અથવા ઔદિક ચિત્રપટની પ્રસિદ્ધિ ૧૯૨૨માં થઈ. 'પ્રસિદ્ધિ થઈ' એમ કહેવાનું કારણ એટલું જ કે ૧૮૮૬માં બલુવામાં આવેલા એ ચિત્રપટમાંના દુકાળો 'ગુજરાત સાગલ'માં પ્રકટ કરવામાં આવ્યા હતા; પરંતુ તેમાંનાં

સત્તરમા અને અઠારમા સેકાની ગુજરાતી ચિત્રકલા

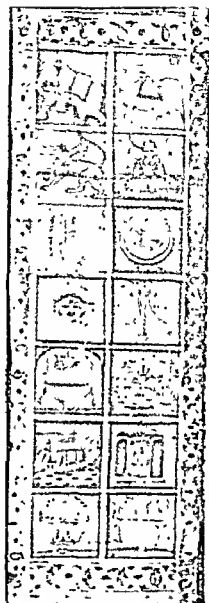
કપર : શિવપાર્વતી તથા વિષ્ણુ લક્ષ્મી; સત્તરમા સેકાની ગુજરાતમા દેસાએથી નમુનો નીચે ગુજરાત વર્નાકુલર સોસાયટીની કુર્મોદ્ધરજીનીની પ્રત (અઠારમા સેકાની) માધી એક ચિત્ર : મેધા કાપિના આશ્રમમાં મુરુષ રાત્ર તથા મગધિવેરવ ચિત્રની શાંતિ મારે પ્રાર્થના કરે છે. નમુની જાન્યુ : સંવત ૧૮૨૩માં ગ્રીસીનીના નવાજનોએ મોહમેદા વિશ્વનિવનમાંથી ચોદ રૂપ

ચિત્રો મામુલી સાગયાથી તે તરફ કોઈનું પ્યાન ગયું નહોતું. કપડાં પરનાં આ ચિત્રો જેન આસપાસ દોઢી જણાય છે; છતાં તેનો વિષય, જેનખર્ચોનો નથી એટલું તો સ્પષ્ટ છે.

શી રાવળ ગુજરાતી સેકીને પહેલા પિજને છે

શી. રવિદાસ રાવળે 'દાજી મદમદ રમારકર્ણ' ૧૯૨૨માં પ્રકટ કર્યો. તે વખતે દી.જા. કેરાવલાસ ધ્રુવે વસંતવિલાસના દ્વારનું સંસ્કરણ તેમાં પ્રકટ કરાવ્યું; તે વખતે મી. રાવળનું પ્યાન એમાંનાં ચિત્રો તરફ ગયું અને તેમણે એ ચિત્રોને રચનિક ગુજરાત પદ્ધતિમાં દોવા મારે સ્પષ્ટ સ્વચ્છ કર્યું.

પછી તો મી. ન્દાનાલાલ સીમનાલાલ મહેતાએ આ

ચિત્રપટને દુનિયાભારમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો. ૧૯૨૬માં તેમના Studies in Indian Paintingમાં 'Secular Paintings of Vasant Vilas' એ નામનું સ્વતંત્ર પ્રકરણ તેમણે લખ્યું; અને ૧૯૩૨માં તો તેનો વિગતવાર અભ્યાસ કરી 'Gujarati Painting in the 15th Century-A further Essay on Vasant Vilas' એ નામનું પુસ્તક લંડનની દરિયા સોસાયટી આર્ક આર્ટ હાસ પ્રકટ કર્યું.

દિલી ચિત્રકલાનું બુલાએલું પ્રકરણ

એમાં એમણે પ્રતિપાદન કર્યું કે મોગલ સંપ્રદાયની ચિત્રકલા અસ્તિત્વમાં આવના પહેલાંનાં દિલી ચિત્ર-સંપ્રદાયનો એ મદરતનો અંકિરો છે; અને તેમનો એ

ઉપર ૧૮મા સેકાના સાર્વજનિક ચિત્રો, કિંગ્ડોમો વગેરે દર્શાવતાં શીકેલા કિલ્લાની ભીંનની ચિત્રો નીચે ડાબી તરફ: 'બાલગોપાલ સ્તુતિ' નામે વેળ્લુવ બ્રહ્મના સમૂત મોઝેની ૧૯૨૩મા સેકાની ચોથીમાથી; ડાબી પાના ગુજરાતી ચિત્રો માટે આ ચોથી કાલ્પનિક છે. ૧૮મી પાના: 'બાલગોપાલ સ્તુતિ'ની બીજી પાનાંથી

મન પંડિતોએ પથ દર્શકો. 'એન-સાઇકલો'ની ડિયા બ્રિટનિકા'ની ચોથી આગ્રતિ (૧૯૨૯)મા ડૉ. કુમાર-સ્વામીએ દિલી ચિત્રકલાનો ઇતિહાસ આપના, ગુજરાતી ચિત્રકલાનો એક સ્વતંત્ર સંપ્રદાય તરીકે તેમણે પરિચય કરાવ્યો છે.

ઇલ્લાના ગુજરાતી શેઠીના ચિત્રચિત્રો ૬ સું સેકું

આ અદસામાં એટલે સને ૧૯૨૬મા ડી.વી. રોમ-સન નામના એક વિદેશી કલાસિકે 'રુપમ્'નાએમિત્ર ૧૯૨૬ના અંકમાં ઇલ્લાની ગુદાએમનાં, અલ્પરસુધી સુધી અનન્ય રહેલાં, એના ચિત્રચિત્રોના અદિત્યની દર્શકત વત્તેર કરી. 'Preliminary Notes on Some Early Hindu Paintings,' Rupam (No. 26).

આ ઇલ્લાનાં ભીંનચિત્રો દિલી ચિત્રકલાનો ઇતિ-હાસમાં ખૂબ મહત્વનું સ્થાન લેખાય છે: અદિત્યનાં ભીંનચિત્રો ચિત્રો અને સ્વેનાચરીય ગ્રંથોમાંનાં ચોથી-

ચિત્રો-એ બંને વચ્ચેની એ કામતી સંજોગી કદી મે. ઇલ્લાના ચિત્રો ૬મી અને ૧૦મી સદીનાં હોવાનું જન-માનાય છે. આ ચિત્રોમાં ગુજરાતી ચિત્રોની મુખ-કૃતિઓની વિચિત્રતા—કાન સુધી પહોંચતી આજો, અધિવાળાં નાક અને આયત્રપાડોછાનીનો વાત—એ અંજો અખિંદારો જોષ રાકાય છે. તે ઉપરથી ગુજરાતી જેન પુસ્તકચિત્રોનાં પુરાણોની એ ચિત્રચિત્રો એ એમ માનવામાં આવે નથી.

અને વિષયની સચિત્ર ચોથીની જાણ

ઇલ્લાનાં ચિત્રોની પ્રસિદ્ધિ થવાના બેમ્બ વર્ષોમાં જ ગુજરાતી કલાનું એક જ વિશેષ પ્રમાણ માફ થયું. સ્વેનાચરી જેન ચિત્રો માથે નિકટ સંજોગમાં 'બાલગોપાલસ્તુતિ' નામે વેળ્લુવીય ગ્રંથનાં 'ગેન સુધુ-ચિત્રો અર્ધ-દુકમાર ગાંધીની દાદમાં આવ્યા. એને મળ્યાં એ જ ગ્રંથનાં ભીંન ચિત્રો અમેરિકા દલા સિક પ્રો. ગોર્બન આઈવોની મળી આવ્યાં, તેમણે તેને

અમદેની તારી પાડરશીમા આગ ૫ નીવકહેશ્વર મહાદેવમાનુ મિત્તિચિત્ર * સમુદ્રમપન (૧૮મો મેકો)

ગુજરાતી સંપ્રવાયના ખુબના માધન તરફકે ઓળખાવ્યા અને ૧૯૩૦મા એ સમગ્રી જાનેના લેખો પ્રકટ થયા.

‘બાળગોષાળ મૃતિ’ના મુન્નર ગુજરાતી ચિત્રો

તે પછી ૧૯૩૫ વર્ષે એટલે સને ૧૯૩૩મા વડોદરામા મળેલી આંધ ઇડિયા ઓરીએન્ચલ ફોન્ડેશન વળતે પ્રસ્તુત ‘બાળગોષાળમૃતિ’ના ૬૦ ચિત્રોસાગી એક વલોવાએ સમૂહ્યુ એ (૧) જે પોથી મારા જોતામ આવી. એમાના ગુજરાતી શૈલીના ચિત્રો શ્રી ગાનુનીએ પ્રકરેલા ચિત્રો કરતા લગભગ એક મેકા જેટલા પ્રાચીન છે એમ મહેર કરવાનો સુયોગ મને મળો દતો એ વૈષ્ણવીય ચિત્રો (૧) પોથી અમવાદાની ગુજરાતીમાથી બાહ્ય લોગીવાલ માટેમરાએ પામ કરી હતી દાનમા તે વડોદરાના આર્ટ ગેલેરીમા છે

દુર્ગા સમસાનીના ગુજરાતી શૈલીના ચિત્રો

૧૯૮૮મા ધૈન્યવીય અવની એક બીજી ચિત્રમાયા માગ જે તામા આવી, અને માથે સામે એક નીચા જાવવાના ગુજરાતી ચિત્રો (૧) મોપ થર્મ સામ્ય મપ્રવાય ના ‘સમસાની’ (ચડી તા) અથવા ગુજરાતી દુષ્કાળ માગ

ચિત્રો મળી આ (૧)થી ગુજરાત મપ્રવાયના આદા માદ નોમા મદત્વનો ઉમેરો થયો એ ચિત્રો ધમામ મળેના છે, છતા એનું ક્રોતિદાસિક મુલ્ય મોળા ઓધુ નથી એ ચિત્રો પણ વડોદરાની આર્ટ ગેલેરીમા છે

આમ જૈન ધાર્મિક અથોના ચિત્રો ઉપરાંત બ્રાહ્મણીય વિષયોના ચિત્રો પ્રાપ્ત થવાથી ગુજરાત સંપ્રવાયની ચિત્રકલાનું વ્યાપકસ્વરૂપ ધ્યાનમા આ લે સકે છે અને એક ઐદિક જીવનને લગતા ‘વસનવિવામ’ જેવા જીવન અચિત્ર અથવી મોપ થવાથી ગુજરાતી ચિત્રો (૧) વિષયોની વિવિધતા રચાથી સકાપ છે

‘રતિરદગ્ધ’ના મોધીમા સામ્યેનું ચિત્ર

જારમા સનકમા ગ્યાએસા રતિરદગ્ધ (૧) પામા મોળામા સેકા (૧) જે સચિત્ર આદરિત (૧) એ છુટક પામા મળી આ પા છે એમાનું મકન્ધવજનું ચિ (૧) પ્રાચીન ગુજરાતી સમપ્રવાયનું છે અને તે મદુ મુદર છે અને તે અમવ ગગમા તથા કન્ગમા આદી ન્નુ કર્યુ જીવનમા ‘કરીકરકાંજ’ મોકને નારીકરકાંજી ચિત્રની જનાઓ છે.

આ રીતે લગભગ પંદરમા ચત્રક સુધીનાં વિચિત્ર ગુજરાતી શૈલીનાં શુદ્ધ દિલી સ્વરૂપનાં ચિત્રોની શોધની ઊંડતી ગોંધ પૂરી થાય છે.

મોગલ દરબારમાં ગુજરાતી ચિત્રકરો

મોગલ સહેનશાહેના દરબારી ચિત્રકરોમાં સાતેક ગુજરાતી ચિત્રકરો હતા: માધવ, ફેરાવ, બીમ, મુંછવા, સંકર વગેરેએ મદાબારતના ફારસી અનુવાદ-“રજમ-નામા”-ને સંચિત કરવામાં ફાળો આપ્યો છે; અને તેમનાં પોતાનાં નામ પાછળ “ગુજરાતી” એવી સહીવાળાં ચિત્રો આજે પણ મોજૂદ છે.

ગુજરાતમાં ઉદ્ભવેલી રાજપૂત કલા

પરંતુ તે ઉપરાંત દરબારની અસરથી અલગ રહીને પણ ગુજરાતી ચિત્રકરોએ પ્રાચીન ચિત્રપરંપરાની મધ્યલિકા સાચવી રાખી છે. દિદુ રામચોના દરબારમાં પ્રાચીન હિંદી કલાનું નવું સંસ્કરણ (કંઈક અંશે મોગલ કલ્પગની અસરથી રંગઓથી પદ્ધતિવાળું) યથા પામ્યું અને તે “રાજપૂત કલા”ને નામે ઓળખાવાય છે સત્તર અઢાર અને ઓગણીસમી સદીમાં ગુજરાતી ચિત્રકરોએ ફારેશાં તેમનાં ચિત્રોના નમૂના પણ ઓછા નથી.

રાજપૂત-મસાહી ચિત્રો

મસાહી અમલની અસર રાજપૂત કલમ પર થતાં એક નવો ફેરો ગુજરાતી ચિત્રકલાનો પડી ગયો... તે ‘મધુમાલતી’ની લાતીમાથી તે કલમના ચિત્રો અદો (અમરપાદ સાહિત્ય સંમેલનમાં યવાએલો નિબંધ લેખક તથા સંમેલન-નેતીઓના નોંધપાત્ર)

લ વીં ગિ યા ની લુ મ

મહારાજ: ઠાકરા, ઠાકરા જવાનો બીજો ફોલ રતો છે ખરો ?
ઠાકરા: હા જી, હું હાથમાં જ પેસે કેમણેથી આવ્યો છું (પ્રમા)

જીનાર્થી છે. આમ આપણે ત્રોધ રાકીએ છીએ કે દરબારના તેમજ આગ વર્ગના આશ્રિત નરકે મેલણી ગુજરાતી ચિત્રકલાની પરંપરા લુપ્ત થઈ ગયેલી. તેના સમર્થકોમાં છેક વિકાસની વાસણી સદી સુધી ચિત્રો અખંડિત અને અજાણિત પરંપરા રચાવના મળી આવ્યા-કરે છે.

ગુજરાતી કલા આમ વર્ગની કલા છે

ગુજરાતી કલા મુખ્યત્વે આમ વર્ગની કલા છે. તેનાં પ્રેરણા, વિકાસ અને નિર્માણ ગુજરાતના સૌંદર્યકર્તા જીવન સાથે યોગ્ય છે; અને તેથી, પૈસેટકે સુખી એવા મધ્યમવર્ગના આશ્રયથી એ કલા ફાલી પડી છે.

આમ આપણે ત્રોધ કે લગભગ એક દગર વર્ગ જેટલો ગુજરાતી ચિત્રકલાનો ઇતિહાસ જૂનો છે. તે કલાનો વિશેષ અભ્યાસ ચર્ચા, નવાં નવાં સાધો પ્રકારમાં આવવા સંગવ છે.

ગુજરાતી કલાની શીખાણ

ગુજરાતી ચિત્રકલાનાં લક્ષણો, તેનું કલ્પન, રંગપુરણી, રેખાકર્ત, Perspective (દૃષ્ટ્યવર્ણ), લાક્ષણિકતા, પ્રાણીજનન વનસ્પતિજનન વગેરેના અભ્યાસ, પહેરવેશ, આશ્રયણ, કુદરતનું ચિત્રણ, ચિત્રો ચિત્રો ઉપરથી અંધચિત્રોનો જન્મ કેવી રીતે થયો વગેરેનાં બધુંબધું કહેવાની જરૂર છે; પરંતુ અચરેતો માત્ર કેવલ ચિત્રપરંપરાની ઐતિહાસિક નોંધ જ પૂરતી ગાની છે.

મધુમાલ રણછોડસાલ મજાસુદાસ

(અમરપાદ સાહિત્ય સંમેલનમાં યવાએલો નિબંધ લેખક તથા સંમેલન-નેતીઓના નોંધપાત્ર)

નવો-નોકર: શોક, કાલથી મને છોડ કાઢો.

શોક: કેમ ?

નવો: તારું હું તારું કે તારું માસમાં નિત્ય સનથી

શોક: એમ કેમ ? એ તો બા જોઈએ

આવીએ તને શોધી છે.

નોકર: એ ખરું સાહેબ, પણ જોવાની એક દુશ્મી

હવાયે લાગુ પડતી નથી!

છગન: પેલો ગોરવન નિશ્ચય મૂકવા જેવો ખરો?

ગગન: હા, હા, કેમ ? હું તો મારી મિત્રી

પણ એના હાથમાં મુક્યાં ન અચકાઉં.

છગન: એ તો ડીક. હું તો તને કાંઈ કીમતી

ચીજ એના હાથમાં શોધી કે નહિ એ પૂછું

સિદ્ધાન્ત: હિંદમાં થતાં છ જનાવરોના નામ કે

વિષુ: પાંચ સિંહ તે એક પાપ, સાહેબ!

एवमथैवमः श्रीमकगुहकाख्यायनाकाशिप्रसप्तमपि
 यदेतन्मन्त्रं चंदननापि विष्णुर्दायिनाद्यानिषावाहुषा
 एवमथैवमः श्रीमकगुहकाख्यायनाकाशिप्रसप्तमपि
 यदेतन्मन्त्रं चंदननापि विष्णुर्दायिनाद्यानिषावाहुषा
 एवमथैवमः श्रीमकगुहकाख्यायनाकाशिप्रसप्तमपि
 यदेतन्मन्त्रं चंदननापि विष्णुर्दायिनाद्यानिषावाहुषा

एवमथैवमः श्रीमकगुहकाख्यायनाकाशिप्रसप्तमपि
 यदेतन्मन्त्रं चंदननापि विष्णुर्दायिनाद्यानिषावाहुषा
 एवमथैवमः श्रीमकगुहकाख्यायनाकाशिप्रसप्तमपि
 यदेतन्मन्त्रं चंदननापि विष्णुर्दायिनाद्यानिषावाहुषा

(विष्णु) पदमी मदीमा इतान्मनी रतितल्यनी रयीश १४ ३ ११११ ७५२ ५३५५५५५५ (अग्रे १) १५ १५

આગળ દિશાદેવી બોનાં વિરત ચિત્રોવાળી છાત્રીના જ્ઞાનભંડારમાંની પ્રતોનાં બે પાનાં (સારાનાઈ નવાળા સૌજન્યથી)

વડોદરાના શ્રી આત્મારામ જ્ઞાનભંડારમાંની કથપરચની સુવર્ણાક્ષરી પ્રતનું એક પાનું (સારાનાઈ નવાળા સૌજન્યથી)

રાજસ્થાની હિંદીમાં રચેલું દુવાપ્રયાન (૧) નારદજી સાળ પાસે આપ્યા (૨) શ્રી મુવજી રથમાં ગયા (૩) શાળ ભરતું મેંત્રી

પ્રાચીન ગુજરાતી ચિત્રકળાના ત્રણ તથા છા

(૧) ઉપર: મં. ૧૨૧૮ની સંલગ્ની તાલપત્રમાં પાનાં પરની (૨) વચ્ચે: શોભન અને સમૃદ્ધિની બાબી

દાદાસાહેબ ભાવલંકર

મહાસભા પ્રધાનમંત્રી બન્યાના મુગાઇ ઇલાકાની ધાગસભામાં પ્રમુખ (સ્પીકર)ના આમ્મ । માટે ગર્વોત્તમને વરણી પામ્યા થી ગણેશ વાસુ દેવ માનનકર-મિત્રો અને એલીઓ ।। 'દાદાસાહેબ' -અમદાવાદની જાહેર મંચ પર યુજગત । એક આ રિચરીચ વિભૂતિ છે મદાગજ પથ્થ તેમને માટે યુજરાત જેમ્સ જ ગૌરવ વર્ણ શકે છે, જોકે દાદા સાહેબે તો આપણા પહેલાના જનનમાં એક યુજગતની તરીકે યુજરાતની જ મેવા જાનની પોતાની અગ્ર ગણ્ય યુજગતી હજા છે પરંતુ આજે તો તેઓ સમસ્ત ભારતના આદરના અધિકારી બન્યા છે

મણિ વાસુદેવ માન ૧

એ મનોજન્મ યુજરાતમાં જ તેમ ।। ગોમાળ વડોદરામાં ૧૮૮૮ની ૨૬મી નવેમ્બરે થયો હતો પેશા ।। કાળે તેમ ।। રવજે । અમદાવાદ ।। એમને એક મામ તથા જેઠીના ભોગ ।। રવજે મળ્યું હતું. તેમના પિતાશ્રીના નજાતમાં તે મુત પુરી થતા તેમણે સરકારના ન્યાયખાતામાં નોકરી નીધી હતી દાદાસાહેબે દાખલૂલના છ ધોળો કે દાખલૂ ।। ગજનશમ કોલેજમાં પૂર્વ કચો ગોધરા મદાગ, મજમેશ્વર મજનપુર વગેરે ગામોએ પિતા ।। જોડે એ ફરેલા તે દિવસે એમની રમતિમાં મજબુતે એમ ।। પિતા નિનસાન અને આનિયશી ન પુરુષ હતા તેમના રમરજો અને આરેગો ।। અસર દાદાસાહેબ ।। જવાગા ખુ । બનતી કે એમ ।। ઠાપા તેમણે ૧૯૦૮માં મુ નાની વગેરે યુમારતા તેમણે માતુશીનું મામન એક ચુન આજા ।। પુત્ર પેટે ।। કાવૈ છે માતા નાનજા અને એવું એ કહી આચરનાદિ અને ગાનુભક્તિ ।। એ ઉભા તાએ જ તેમનામાં સ્વાધી દેશભક્તિ પેા કરી એમ કહી શકાય માતાને પ્રમન કરા મરે અગત સિદ્ધાંતેસુદાંતે પથ્થ એમણે કે નીકવાગ ભોગ આપે છે, આ ।। એજાજે પ્રેનાઈ આજે તેઓ દેશના અમમુખ ન ।। મર્યા છે

એમનું વિદ્યાર્થીજીવન મુ તેજવી હતું અમદાવાદ આવીને આરમી દાખલૂ; સમાર્થી ૧૯૦૮માં મૅટ્રિક પાસ કરીને તેઓ યુજરાત કોલેજમાં દાખલ થયા ત્યા ૧૯૦૮માં જી એ થયા કોલેજની એ જણે અપૂર્ણા સર્વદેશીય પ્રતીભતા માટે તેમને મૅટ્રિક પાસ ।। મળી હતી. ૧૯૦૯માં એક નથ માટે ફેલોશિપ પથ્થ મળેલી દેશભક્તિ તો તેમને રાડે વાડે બારી હતી જગજગની ચાવગ અને પ્રિય મદાગજ ।। દેશનિકાન વગેરે જાગતોએ તેમને દેશસેવામાં જાતાવરા પ્રાં અને દેશ ।। બોલોગિક માધાગા ઉપરોગી થવાય તેવા વિષયો તરીકે ભૌતિક અને રસાયણશાસ્ત્રનો વિષય પામ લીધો ફેલો તરીકે ઇન્ટર આર્મ્સ માર્ક વાર્ધિઓને તે દૌગ્ધિક (નર્મશાસ્ત્ર) નીખવતા એમ ।। મિજા રસાયણ ।। વિષયમાં જ એમ એ થયા ।। દની પથ્થ ૧૯૧૦માં રડીનોએ આગ્રદ કરી તેમને રડીખાતના અભ્યાસ માટે મુગાઇ મળેલા તે રાં તેમને રાખડામકની જીવતથા મીમાગી નડી ૧૯૧૧-૧૨માં એન એવ થી ની અને પરીક્ષાગે કરી મ્લામમાં પામ કરી અભ્યાસકાગમાં તેવા પ્રોમ્સ તેઓ ન ।। રડના, પથ્થ જાનમહેનતથી કરેલા દાખલોથી પોતાનો વિષય

પાકો કરી લેતા. દેશસેવાની તકો દાથ કરવા તેમણે પૂનાની સાર્વજનિક સંસ્થાઓએ, 'દિદ સેવકસમાજ' અવલોકી, પશુ અનુભવીઓની સલાહ મળી કે પરાપછવી સંસ્થાઓમાં રહી ધંધાદારી રાજદારી બનવા કડતાં સ્વા-વલંબી લોકસેવક બનવું. આથી ડૉક્ટર, રસાયણી કે શિક્ષક બનવાની અભિલાષાવાળા યુવાને વકીલાત આદરી.

પરંતુ દાદાસાહેબે, વકીલાતમાં કદી પર્વાશ માની નથી. વકીલાત સેવા અર્થે છે એ વિચાર તેઓ દગેશમાં આગળ રાખતા. અનેક પ્રસંગોએ તેમનો આ આદર્શ તેઓ પ્રત્યક્ષ કરી ચૂક્યા છે. ઓછા ખર્ચથી નિવાનવું એ તેમનું એક વત છે. તેથી જ મુંબાઈમાં ધંધો ન કરતા અમદાવાદમાં ધર આગળ જ તેમણે કારકિર્દી શરૂ કરી અને થોડા જ વખતમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા જળી પડી. વૂના અને જલણીના મોટા વકીલો ને ખેંચી રહેતાની દરેશમાં પશુ તેમણે નવી બાત પાડી બતાવી. એ પ્રતિષ્ઠા તેમનાં ચારિત્ર્ય અને મંચીન અભ્યાસ તથા સેવાજીવને આભારી છે. તેમના પહેલાંના સાથીદારોએ પશુ તેમની એ લાચકી રવીકારી છે.

તેમણે ખરેખરી વકીલાત તો ઇ. ૧૯૧૩માં સનદ મળી ત્યારથી જ શરૂ કરી. એકવાર કેવળ મિત્રોના આમંત્રણે અનિચ્છાએ સરકારી ડેપુટી કલેક્ટરની નોકરી માટે બરજી કબૂલી. કમિશનરે તેમના માટે ભલામણ પશુ કરેલી, પરંતુ જીત્ત દરીફ માટે સર પટ્ટણીની વગ લાગતા એ વાત રહી ગઇ. આથી તેમને તો આનંદ જ થયો કે સ્વતંત્રતા અને આદર્શ સંચયવાળાં.

વકીલાત જેવા ધંધામાં રહીને પશુ જીવનના આદર્શો અનુસાર સેવા કરવાનું ક્ષેત્ર તેમને સ્વ. રી. પ્લા. અંગલાલ સાકરલાલ દેસાઈ પાસેથી મળી ગયું. એમના કેળવણીમંડળના તે સેક્રેટરી જન્યા યુજરાતના એ મહાભાગ પુરુષના નિકટ સહવાસનાં મીઠાં રમરણો અને જીવનનંદનો એમણે દબ્બુ સાચવી રાખ્યાં છે.

સાર પછી તો દાદાસાહેબની સેવાઓ એક પછી એક જ મહત્વની સંસ્થાઓ રચવાતી ગઇ તેમાં નોંધાવી જ આવી છે. ૧૯૧૫માં યુજરાત રાજકીય પ્રાંતિક પ-રિપદના પત્રવ્યવહારના તે મંત્રી દત્ત, અને પાછળથી વોલેન્ટિયરોએ તેમને લેફ્ટનન્ટ બનાવ્યાં હતા. એ સિવાય દરેક કામનો ભાર એમના ઉપર પડતો. અને એ બધું નામનાની છત્તાકર્મી વગર તે માત્રાજીજીજીજીજીજી.

એમના કાર્યથી મુમ્મ બનેલા કાંચકોએ તેમને ૧૯૧૬માં યુજરાત સભાના સદસ્યોની નીમ્યા. ૧૯૧૭માં પુ. ગાંધીજીની સરદારી હેઠળ મોરેચ્છુ સાહેબને અરજ કરવાનું તથા ખેડા જિલ્લામાં પાક એછો લીનયો તે ગામની લડતનું કામ તેમાં તેમ જ યુજરાતસભા માર્ફે એ વર્ષે જીર્મ જે ઘણું કામો થયાં તે બધાંમાં તેમનો ફાળો મંચીન હતો. ૧૯૧૯ના રોલેટ સભામર્મો તે બાજુ લેવા તૈયાર ન હતા, પશુ ૧૯૧૮નું છત્તાકર્મ-અનુ કામ અને ૧૯૧૯ની ટુકડાળનિચારણ સમિતિનું કામ એમના એકલાના જ દરતક ૧૯૨૦ સુધી ચાલ્યું હતું.

૧૯૨૦માં એમનાં પ્રથમ પત્ની યુજરી બાંને એ વિરસમ-ગક બની ગયા હતા ને દલે સેવામાં જીવન ગાળવું એવા નિશ્ચય કરેલા. પરંતુ પુત્રમંત્રિ ન હોવાથી તેમનાં માતૃશ્રીનું દયાભયુ મયું. એ એક જ અમિતિ આવજ તે પોતાનું રાણપશુ છોડી દેતા, એટલે ૧૯૨૧માં ફો વાર પરણ્યા. પશુ વકીલાત પર બહુ ભાવ ન રહ્યો.

૧૯૨૧-૨૨માં વકીલાત બંધ રાખી પ્રાંતિક સમિ-તિનું કાર્ય તેમણે કર્યું અને પોતાની વ્યવસ્થાશક્તિની પરિચય આપ્યો. મ્યુનિસિપાલિટીમાં પહેલપહેલા ૧૯૧૬માં દાખલ થઇ, કેળવણીનિવસક અસહકારમાં ભાગ લીધો. ૧૯૨૧ની ૨૬મી રાષ્ટ્રીય સભાના સામાન્ય મંત્રી તરીકે તેમણે અગ્રુલ ભાર ઉઠાવ્યો હતો. એ વખતે જાતજાનના વિરોધો અને ઉરફેસાએસાવાતાવરણ વચ્ચે પણ તેમણે દિસાખી મોખખાઈ અને ક્રમ નિયમ સાચવીને પોતાની સિપાહીગીરી અને શિશ્તનો અરજો દાખલો પૂરો પાડ્યો હતો. તેમના સદસ્યો થી છત્તાકર્મ વાસિક મતેદને કારણે પસી જતાં તેમના પર ખેરો બોલો આવ્યો, છતાં મે એ સભાની કાર્યવાહી જરા પણ વિચિત્ર બની નહોતી. પહેલાંના કેાઇપણ પ્રસંગે અરમ લાગેલી એવી દિસાખી વ્યવસ્થા બનાવી ને કોર્સેલ સુરે થતાં જીજે જ દિવસે પૂરો દિસાખ બદલ પાડી બતાવ્યો.

૧૯૨૨માં પાછી વકીલાત ઉપાડી. ૧૯૨૪માં મ્યુનિસિપાલિટીમાં ચૂંટાયા અને આરોગ્યસમિતિમાં નેતા તરીકે કાર્ય કર્યું. ચોડખાઈ માટેની તેમની ચીડ તો જીજે સાથે રહી હોય તેઓ જ સમજી શકે. પશુ મ્યુનિસિપલ વકીલટમાં એમણે તે સાર્વજનિક કરવાનો અર્જ સુધી રાખેલો આમદ વ્યકિતગત નિશ્ચયો જ ફળ છે. ઇ. ૧૯૨૭માં રેલસંકેટનિવારણનું કામ તેમના પર

પકથુ અને તે ઘણો વખત ચાલુ. ૧૯૨૯માં મ્યુનિ-
સિપાલિટીમાંથી રાજીનામું આપી તે યુગેપના પ્રવાસે
ગયા ધણીને લાગતુ હતુ કે દાદામાહેજી ઝેરિસ્ટર થઇને
આસી, પણ ખરી રીતે તે તેઓ આત્મવિકાસ અર્થે અને
જગતની જલ્લાઓની ટિચિતિના પૂર્ણ રૂપે અને જનન-
જનના પ્રવજીવન નિરખના ગયા હતા, એ તેમની
સાથે પાઠગથી વાતો કરનારને સ્પષ્ટ થયુ છે તેમના
કહેવા મુજબ એના પ્રાસથી આપણી કૃપકૃત જિત્તિ
ખરેખર દૂર થાય છે કેળવણી, અરોગ્ય અને વ્યવહારમાં
સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર આસર પાડનારી પ્રવજોના દષ્ટાંત
કાર્ય કરનારે દિની જનતા આગળ રત્ન કરવા બેઠાં
એ વિચાર સુરોપ જાણ આપ્યા પછી મક્કમ થયો

૪ ૧૯૨૯માં સાંપ્રત કમિશનના ગદિહકાર માટે
ચુજરાત કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ હડતાલ પાડી ત્યારે
દાદામાહેજી તેની સરદારી લઈ, મફતાપૂર્વક મટેલાઓ
ચલાવી, માનભર્યું પશ્ચિમ ઉતાર્યું હતુ ને વિદ્યાર્થી-
ઓને પણ અપાવ્યો હતો.

અને ૧૯૩૦નું આહોવાન તો કેાણુ જૂલો શકે ? વકી
લાત ધૂમ ચાલતી હતી, છતાં રાણપુર તપાસસમિતિના
ચેરમેન તરીકે દમતે મેઝે દાદાને જેલમાં ડાબેલા
જોનારાઓ તેમની સમયતપસવાની કંઈ કરી શક્યા
તે પોતે તો આત્મિક ઉન્નતિ માટે અનાવાસે મળેલી
તક તરીકે એ પ્રમગને મહારે છે જેલમાંથી તે પો-
તાના જીવન માટે યહુ કડક શિસ્ત અને સમયગણતરી
લઈ આપ્યા હોય એમ લાગે છે, પણ તેમણે ગિત્રો કે
સ્નેહીઓ અથવા આપદમાં મપડાએલાઓ માટે યોગ્ય
સલાય કે સલાહ આપવામાં જરાયે દીવ જતાની નથી
માત્ર ટોળટપા કે ખુશામતી વાતો તેમને પમદ નથી.

મદાગાસાર સાથે ડીસમાધા ડી પડી લાગ્યા પછીથી
તેની માથે મંજબ મગરતી દરેક મરયા ગેરકાયદે-
મર હરી હતી, અને અનેક આયતોગા સુખતા ગણ-
વાની કમોડી હતી. એ વખતે દાદામાહેજીને અમદા-
વાદ મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખપદથી ધણા વિકટ અને
ચતુરાઈ તેમજ શુદ્ધિની વિચક્ષણતાની કમોડી આ-
પવાના પ્રમગે આવેલા તેમા ખાસ કરીને કેટલાક
ફેડોની જાળમાં જિલ્લા કમિશનર તન્કી જે મનાસો
થએલા તેના જ્યાંજ આપતા દાદામાહેજી જે મક્કમના
જતાવેલી તેના ધનામ તરીકે વિના કાનૂને તેમને રત્ના-

ગિત્રો એકાનવામ લગભગ મો ૧ માસ સુધી ભોગવેલા
પરેસો આર્થિક ભોગ અને રજોનો તેમજ રત્નાનો
વિયોગ પણ એ દરમિયાન એમને સાંજ જ દરો, તથાપિ
પોતાના કર્ત વને થયાઈ. અદા કર્યોનું ગૌરવ તેમના સ-
સ્મિત વર્તનમાં એ વાત કરના ઝગમગ વિના નથી રહેતુ

મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ હે દતા ત્યારે તેમને
ધણુ મદદવાના રથોગા અને પ્રમગેમા મગકારી અમલ-
દારો સાથે દાઝગી આપી પડતી અને એ વેળા થએલી
વાતચિતો અને હેવાલ તે રાજ જ રાજ મ્યુનિસિપલ
આફિસના કાનૂન પામે ઉતારી લેતા એની ગોડી
શકલોની ફાપથો આજે ઉપયોગી વાતો જેની થઈ પડી છે.

તેઓ કહી પણ મગકારી માનવાનની લાનચમ
અગર કનાગણીના પ્રમગેમા અરિચર કે ગ્યાનિવશ
નથી જાન્યા તેમના અખાસ અને દેશભક્તિ એ
પ્રમગેમા મદદવ અને જો જોઈ મટે છે, તેમજ આ-
ત્મભોગ ડી યરાગ ગણના કાઢી આપે છે કાર્યો પાર
ઉતારવાની નીતિમાં તેમદારથી સ્વભાષના પ્રમમક
છે શાર્પમાં તે મગરી મદનનવાની ડીરોને દષ્ટિ મગીપ
રાખે છે દાદામાહેજીને મગરી જખરોની રાત કહેના
માલજો કે જુએ તો જીત્યામાં જીત્યા અભિપ્રયગને
જૂલી જાઓ પોતાના નિગપજમાં તે એવા તો નમય
થઈ જાય કે જાણુ કહેનાનો પણ તેમને સ્વાદ મગતો
દરો યોગ્ય મગય અને શ્રાતા મળી જાય તો તેમનો
પાસે વાતો અને સમજણના પાગ નથી તેમના સ્મૃતિ
અજગ છે તારીખ-માવ સાથે પ્રમગના પાત્રો અને
તેમના સન્દો પૂરી મગતિ જગરી સમપૂર્ણ લાપાગા
તેઓ કહી શકે છે આ શક્તિ વિકમાનવામાં તેમની
પોતાની જાન્યતિ અને ઉદ્યોગ પણ કાગો આપી ગયા છે

દાદામાહેજી નિત્યનોધ લખ્યા મિત્રામ રહેના
નથી ઉપગત કોઈ જાણ હોય ત્યારે વગખર્ચે ૥ દિસાગો
પણુ જતે તપાસી લે છે આ ચોક્કામ અને ચીર
જાણુ જે થોડી વ્યક્તિઓમાં દરો વિનોદ તેમને જાણુ
મિથ છે, અને તે તો દરે તેમના જાહેર જાણોથી
હુનિયા પણ જાણુની થઈ છે.

અમદાવાદમાં હોય ત્યારે મવામાં નિષમગર દરવા
નીકજની વખતે જેતપોસાકમાં જ હોય! આથી પો-
સાકના ધમીઓનું માત ધવાતુ દરો, પણ દાદા
સાહેબ સાથે ચર્ચા કરવાની દિમત કરનાઈ કોઈ ની-

કેવળું નથી. એ પ્રજાતંત્રેરી વખતે ઘણા મિત્રોને નજર મેલાય આપવાની એમણે સુંદર પ્રયાસો કર્યા છે. જાણે એકાદ મિનિટ, પણ મિત્રના ઘર આગળ લેવા રહી, ખજારો પૂછી, આગળ ચાલી નીકળે. આથી દાદા-ચાહેજના પરિચયવાળા અદના માણસને પણ એમ ન લાગે કે તેઓ તેને પીસરી ગયા દરે.

મ્યુનિસિપાલિટી કે નકીલાતે તેમનામાથી કળા અને સાહિત્યનો પ્રેમ જરાયે ઓછો થવા દીધો નથી, એટલું જ નહિ પણ તે સાહિત્યકળાના દરેક પ્રસંગમાં જાતે દાજરી આપવાનું થે ચૂકતા નથી; અને પ્રસંગો-પાત્ર અથવા કાગ પણ લેવાના જ. કેળવણી આગત તો તેમને રાતદિવસ વિચારો કરતા અંગત મિત્રોએ જોવા છે. સરકારી અંકુસ વચરની એક-કેલેજ અમદાવાદમાં હોય તો એમણે એ તેમને જ ખાસ દડગાલના દિવસોથી દતો અને પોને રત્નાગિરિમાં પુરાયા દતો ત્યારે પત્રો દ્વારા મિત્રોને તે આગત માદ દેવડાની, પૂનાની અને મેજરશિપથી સંરથા સર કરી, જનતાનો આગળ પડતો

કુમાર - ૧૯૬૬માં અંક (આસો ૧૯૬૩)

દિસો લઈને પછીથી શીમંતેને અંચવની યોજના તેમણે જણાવી હતી. તે ઉપરાંત ૧૦૦ રૂપિયાના મળે કરી અમદાવાદ એજ્યુકેશન મેસાએરી રચપાઠ અને હેન્ડે રોક કરતુરબાદ તથા તેમના કુટુંબ પાસેથી ચારી સજારત એજવવામાં અચલાય લઈ દારાસાહેબે એ ખ્યાલ સૂચ કર્યો છે.

તેમના જીવનની આ તો માર્ગદર્શક પંક્તિઓ માત્ર લખાઈ છે. મેષા અને હિલોગથી ભરતક જીવનમાં તેમણે જે અનેક અનુભવો અને કીમતી જીવન મંત્રો પ્રાપ્ત કર્યા છે, તે તો તેઓ પોતે જ કાઢ શકે-તિની પળે કહી શકે. તે જન્મે મદરાસથી કહેવાય જતાં માયા ગુજરાતની તરીકે અમદાવાદમાં રહ્યા છે, અને ગુજરાતમાં મૈસર તથા આરિમતાની મુર્તિ રૂપે ઇલાકના મોવડી જન્મ્યા છે. તેમની રાષ્ટ્રના મોવડી થવાની લાપકાતની એ આગાહી હોય એવું હમીએ.

રવિચંદ્ર રાવળ

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલું ઇનામ: 'દીનનો દિલાસો', અતુરબાઈ પટેલ (મુંબાઈ); બીજું ઇનામ: 'નેડ જોડ આકાશે ભી', બાલુ નેરામ આસર (કોચીન); ત્રીજું ઇનામ: 'જાણવાળી', એમ. જોસ. ધરશનજી (અમદાવાદ) નેંધવાદ (ગુજુ પ્રમાણે): (૧) 'ભિરતી', પ્રાણલાલ પટેલ (અમદાવાદ); (૨) 'પથિકા', એસ. એન. દાદરી (અમદાવાદ); (૩) 'દાલ સરેવર', મહેન્દ્ર પટેલ (વડોદરા); (૪) 'સાવકાળનાં વાદળ', મણિલાલ અંકલેસરિયા (અંકલેશ્વર); (૫) 'ધુમડ', ઉત્તમલાલ કવેરી (મોંડલે).

'દીનનો દિલાસો' ફોટા ચિત્રમાં ગામડાનો કોઈ ગાનવી દેશજિદા કામગાથી પરવારી, આરામ વેળાએ થાક કાઢવાના આરામથી હુકો પીતો નજરે પડે છે. જેસવાળી દળ અને ચહેસ પરના ભાવ જાણુ કુદરતી છે, એથી ચિત્રના ગુણુ પથે છે. ટેકનિક સારી છે. ફોકસિંગ પધારે તીક્ષ્ણ હોયું જોઈએ.

બાઈ આસરે સાંધકાળે આકાશમાં તરતા વાઈગાં અને તેથી ભગતા વાતાવરણનો ઉપયોગ કરી, સામાન્ય વિષયમાંથી સુંદર ચિત્ર રૂપબદ્ધું છે. સુખ્ય વિષયને લંચેયોરસમાં વાંધું જોડવાથી કેટલીક વાર ચિત્રમાં નવીનતા સાથે આકર્ષણ પથે છે. આ માટે ચોપાસથી કાપકૂપ કરવી જોઈએ છે. બાઈ આસરેનું ચિત્ર અરે કાપીને બાપું છે.

'જાણવાળી'માં બાઈ ધરશનજીએ દરદેયેસાં ફોટો

નજરે પડતી ચિવાને મૂર્તિ સ્વરૂપ આપ્યું છે. પાદમાં શેઠી વિષયને અતુરપ મળ્યાવ. સંયોજન સારું છે.

ચિત્રનામાં એક વર્ષમાં ૨૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ ફોટોગ્રાફી પડાવે અને આ ૨૫ આગરડના એકઅડધાનીઆમાં ૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ ફોટા નેમેરિયા એકરપોષ થઈ છે એમ કહેવાય છે એ નેમેરિયા છે કે બીટ અને બીટના છે કે ચીટ એમ એ પણ એક નેમેરિય જોડીએ, તો તેની ગાળા પુષ્પોન વિષુવરૂપ (Equisetum)ની આજુબાજુ ચીટનાઈ રહે તેથી નેમેરિયા એક વર્ષમાં ચિત્રનામાં ૫૫સાવાની ગણની નીકળે

મુંબાઈમાં વસતા ફોટોગ્રાફીના કેટલાક રસિકોએ સાથે દિવસવાનમાં આ કલા માટે જનતાનો પ્રેમ વધારવાના અને તેમાં એકબીબને મદદ કરી, અકિલગત પ્રયત્ન કાવવાના શુભ આરામથી 'ધી ફોટોગ્રાફિક સોસાએરી ઓફ ઇન્ડિયા' નામના મંડળની તા. ૨૬-૮-૧૯૬૩ના દેન રચાવના કી છે. મુંબાઈની રૂઝ ઓફ ઓર્ડેના કાવરેકટર શ્રી સી. આર. જ્યારને પ્રમુખ તરીકે ચૂટેલા છે. શ્રી એમ. દેસાઈ અને શ્રી એ. રઢિમનુદલા તેના માનદ મંત્રીઓ છે. સામાન્ય રાવરું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૨ અને દાખલ કી રૂ. ૫ છે. ૧૬ માહિતી માટે શ્રી એમ. દેસાઈ પોસ્ટ બોક્સનં. ૫૫૨૨ મુંબઈ, એ સરગમે પત્રવચપદાર કરવે.

મણિરામ અંક

હવે જ્યાંય ન રહેવાયુ 'મા' કહી તે માને ગળે વળગી પડી.

સાવડી મા

જેમ જેમ આગગાડી ચહેરની વધારે નજીક આવતી જતી હતી તેમ તેમ જ્યાંની આજમાયી વધારે ને વધારે આસુ પડી જતાં હતા. થડ ક્યાસનો એ કબજો બેતઓથી ભરેલો હતો. ગંધી જ ઓછો જ્યા અને ઇન્દુની દયા ખાતી હતી પણ ઇન્દુ તો ક્યારનો પે પુરીયાઇના જોગામા માથું મૂકી બેઠી ગયો હતો. પુરીયાઇએ પોતાનીવાત કબજામાં બેઠેલી ગંધી ઓછોને બેત્રણ વાર કહી હતી, અને જેટલે રોશને નવા હિતારઓ આવે તેટલી વાર ઝોની એ પાન ફરી મગતી.

પુરીયાઇની શેઠણી ભરજીવાન અવસ્થામાં મરી ગઈ હતી, —જ્યા અને ઇન્દુને નાનકડા મૂંઝો. એ વાતને તો અડી વરસ થયા; કેમકે ઇન્દુના જન્મ પછી તરૂન શેઠણી મરી ગયેલા, ને ઇન્દુ આજે અદીનો થયો. મેઠણીના જીવતા પણ છેકગ પુરી

પાસ જ વધારે રહેતા પછી તો ગળે ઝોળે પેટના છોકરા માફ જ ગણ્યા. હવે પુરીયાઇના શેઠ ની લાગ્યાહતા. 'બિચારા છોકરાઓ' સમી માનો સમી જોય મરખો નથી સાજાઓ તે હવે માવડી માના આસા કેમ ખાશે? આખમા ઝોલે આસુ હતુ નહિ, છતા પુરીયાઇએ પાસથી આખો લૂંટી જ્યાની આખો વળા આસથી બહારાઈ ગઈ.

શેઠ પરણીને આવે એટલા દિ-વમ પુરીયાઇ છોકરાઓને પોતાને ઘેર ગાગે લઈ ગઈ હતી. બિતરવાનુ પામે આવ્યુ એટલે જ્યાએ રમાવ કાઢી મોઢુ લૂછી લીધ. ઇન્દુ તો હજી જિવતો હતો રોશન આવ્યુ. જ્યાએ ખારીમાયી પોતાના ખાપુને જોયા. હાસ! ખાપુ એકલા જ હતા પુરીયાઇ કહેની'તી કે નવી મા કદાચ સાથે રોશન ઉપર પણ આવે પણ ખાપુ એકલા જ હતાને પહેલા જેવા જ દેખાતા હતા ખાપુએ બિંધતા ઇન્દુને બિચારી લીધો અને જ્યાનો હાથ ગળી પૂછ્યું, 'કેમ' ગામડાની ધૂળ ખાઇ આવ્યા કે?' આ શુ? પુરીયાઇ તો કહેની હતી કે નવી મા ખાપુને પણ એવા વસ કરી લેશે કે ખાપુ પણ તતલે ભુલ્યા જ થઈ જશે!

જેમ જેમ ગાડી ધરતી પામે આતી ગઈ તેમ તેમ જ્યાનુ હૃદય ધડકવા લાગ્યુ કદા .ય ની મા સારી પણ હોય . પણ ના, એવું તે અને? પુરીયાઇએ ઝોરમાન માની કેટલી ગંધી વાતો કહી હતી! અને ખાની જગ્યા ફેણ પૂરી શકે જ્યાને ખા સાલરી. તેણે ખાપુનો હાથ છેડી મ્હ જોરથી રડવા માડ્યુ ઇન્દુ પણ રડતો હતો, પણ એ તો બિંધમાયી જાગ્યો, અને જૂંખ્યો હતો એટલે.

સામી બેઠક ઉપર બેઠેલી પુરીઆઇએ ફરીથી આંસુ વગરની આંખો લૂછી, અને જાણે ધણીએક ચઢા હોય તેમ આકાશ તરફ જોઇ તે બોલી, 'હે જગવાન!'

ધર આગ્યું. ઇન્દુ હજી રડતો હતો. પણ ઓટલા ઉપર બેઠેલી અને જોઇ જવાની આંખોનાં આંસુ તો સુકાઇ ગયાં. આ નવી મા? પણ આ તો કેવી રૂપાળી! ઓરમાન મા તો કદરૂપી ન હોય? કદાચ આ બીજું કોઇ હશે! જાણ્યું રડતો ઇન્દુ એ સ્ત્રીના હાથમાં મૂક્યો. સ્ત્રી હસતી હતી; ફક્ત એનું મોઢું જ નહિ પણ આખું શરીર જાણે હસતું હતું, અને સ્ત્રીના આંખોમાં નાના છોકરાં જેવું તોફાન ચમકતું હતું. જાણુ કાઇ પણ બોલે તે પહેલાં જ તે બોલી, 'ઓહો! હું તો એકદમ બે છોકરાંની મા થઇ ગઇ!'

'એ કેટલી સુદર છે!' ન હટકે જ્યાં મનમાં બોલી. ને ઇન્દુ પણ દવે રડતો ન હતો; પણ અંદર જઇને ઇન્દુએ નવી મા પાસે ખૂટ કદાચ એ તો જ્યાંને પણ ન ગમેયું.

પુરીઆઇ જ્યાંને ઝટઝટ અંદર લઇ ગઇ. નોકરોની ઓરડીમાં જઈ તેણે જ્યાંને છાતી સરખી ચાંપી કહ્યું, 'દીકરી જ્યા, દવે તો આપણે સી ચાકર! એ જ શેઠાણી! બાપ! મારા ઇન્દુને જુરકી નાખ્યો!' જ્યાંને કાંઇ સમજ્ય ન પડી. પુરીઆઇ તો ચાકર જ હતી ને? અને જુરકી એટલે શું?

જ્યા પાછી પેલા ઓરડામાં આવી. નવી મા ઇન્દુને પૂછતી હતી, 'દૂધ પીવું છે ને?' એકદમ પુરીઆઇ બોલી બહી, 'મારા સિવાય કોઇની પાસે ઇન્દુએ દૂધ પીતો જ નથી—એની મા ગઇ ત્યારથી.' હસીને નવી શેઠાણી બોલી, 'પણ હું એની મા જ છું ને?' જ્યાંને લાગ્યું કે સાવકી મા પુરીઆઇ સાથે લડશે, તેથી તે બોલી બહી, 'તમે તો ઓરમાન મા છો. અમારી જા તો મરી ગઇ છે.'

વિનયભરી આંખે પુરીએ શેઠાણી તરફ જોયું. શેઠાણી જ્યા પાસે આવી મીઠે અવાજે બોલ્યાં, 'જ્યા, હું ઓરમાન છું કે નહિ તેની પરીક્ષા તો તું લઇશ

ને? અત્યારથી શું?'

નવી માએ દૂધનો પ્યાસો ઇન્દુને આપ્યો, ઇન્દુ નિરાંતે દૂધ પીવા લાગ્યો. જ્યાંને લાગ્યું કે ઇન્દુ કેટલો બેચાર!

રાત્રે જમી પરવારી બધાં બેઠાં હતાં. જાણુ શેઠ માફક કાંઇ લખતા હતા. પણ નવી મા જાણુ પાસે જઇ, તેમની ખુરશી પકડી બોલી, 'આજે તો તમે અમારી સાથે રમવા આવો. કાંતે રગિવાર છે, પછી શું?' જ્યા તો દળકડી જ ગઇ! જાણુ કામ કરતા હોય ત્યાંને ટેવલ પાસે જ્યાય? પણ જાણુ જરાગે ન ચીડ્યા. હસતા હસતા છોકરાંઓ સાથે રમવા આવ્યા. તરી માએ ખૂબ રમકડાં મગાવી રાખ્યાં હતાં. ઇન્દુ તો ત્યાં જ સુઇ ગયો. મા તેને ઉપરોળે સુતાડી આવી. નવ વાગ્યા ને જ્યા પણ જાગતાં બાપા લાગી.

'જ્યા, ઉંઝ આવતી હોય તો પુરીઆઇને બોલાવે; જાણુ બોલ્યા. પણ મા કહે, 'પુરીઆઇનું શું કામ છે! ચાલ જ્યા, હું જ સુવાડી દઉં.' પસંગમાં સુતાડ્યા પછી મા બોલી, 'જ્યા, પ્રાર્થના કરવાની ટેવ છે? ફીક, આજે તો મોડું થયું છે; પણ કાંતે એક વાર્તા કહીશું.'

જ્યાંને આ મીઠી મા ઉપર જાહુ હેતનો ઉચગો આવ્યો, છતાં તેણે સખત ઘઇ કહ્યું, 'મારે વાન નથી સાંભળવી. પુરીઆઇ કહે છે કે તમે તો અમને ભૂંછી નાખવા માગો છો. તમે તો ઓરમાન મા છો ને!' જ્યાંને સમજ્ય પાડતાં કહ્યું. અંધારામાં જ્યાંથી જરાજર દેખાયું નહિ, પણ તેને લાગ્યું કે માની આંખમાં આંસુ હતાં. ઘણા દિવસથી 'મા' માટે લારી રાખેલો પ્રેમ જ્યાના હૃદયમાં ઊભારાઇ આવ્યો, ને આંસુ દ્વારા બહાર આવવા લાગ્યો. રડતીરડતી જ્યા બહી ગઇ.

સવારે મા હસતી હસતી જ્યાંને ઉઠાડવા આવી. કેવું મીઠું એનું હાસ્ય! દવે જવાળી ન રહેવાયું. 'મા!' કંઠી તે મારે ગળે વળગી પડી.

પણ કેવું વિચિત્ર! ખુશ થઇ હસવાને બદલે મા એ રડવા માંડ્યું! વિનોદિની નીતંડ

૮. ઘણા તરુણોને અંપલાવ્યા પહેલાં તેમનામાં રહેલા પાણીની ખજાર નથી હોતી; પણ તેથી યે ઘણાને તો પેતાનામાં રહેલી નાલાયકીની ખજાર નથી હોતી.

૯. અનુકૂળ મંત્રોત્તરમાં જીવનો માણસ સુખી છે; પણ સંતોષોને અનુકૂળ જતાવી જાય તો માણસ એથી વધુ સુખી છે.

૧૦. શિખામણોને તમારું સુકાન બનાવો; પણ સુકાની તો તમે જ રહો.

સામયિક ચિંતન : અર્ધ માનવો

(અનુસધાન પાછળ પૃ ૪૯૦ થી) જે ભ્રષ્ટ્રને તે એ મેળવી શકે છે, એટલે અધુ તત્તે ઉત્પન્ન કરનારા સાચા જીવન-રહસ્યને ભ્રષ્ટ્રને તે ક્ષમાઈ જાય છે

આના નગરજનની સાથે એકાદ બીજાનું જીવન સરખાવે. ખરેખરી રીતે જગતમા જન્મતો દરેક બાળક બીલ જેટલો જ જગતી છે તેને ભાષા, હુન્નર કે વિદ્યા જ્ઞાન કશું જ હોતું નથી, એટલે જગતમા જન્મેલો પ્રત્યેક બાળક પ્રથમથી તો સરખી જ શુદ્ધિ લાવેલ હોય છે, પછી મળે છે માન કેળવણી

પેલો બીવગાળ (બીવકુલ અસખ) નાનપણથી જ જીવનસરક્ષણની ક્રિયા નિરખવા માટે છે તેનામા જરાક તાકાત આવે છે એટલે તે ઉપયોગી કામ કરવા માગે છે એને તો છૂટકો જ થાય નહિ માયાપની સાથોસાથ તેને બધું કરવું પડે છે એને ત્રીજો દુકાન-માથા લાવનાની હોતી નથી જે કંઈ ભ્રષ્ટ્રને તેને માટે કંઈક શુદ્ધિ અને બળ 11 રવા જ પડે છે એને અન્ય વેચાતું લાવવાનું હોતું નથી, પણ કિંમતી ને પકાવવું પડે છે માસ કે મત્સ્ય શિકાર કરી મેળવવાના હોય છે ઘરવખરી બધી જાતે જનાવી લેવાની તો ખરી જ, પણ તેના ઓળંગરો અને દલિયારો પછી કનિલેવાના રહ્યા આગી એ જગની છોકરાને જીવનકામ તરીકે, તેમ જ બીકથી, કેમ્લીયે કરામતો અને કારીગરી જાણવા પડે છે તેના હાથમા ચાલાકી હોય છે, જોદલુ, ગાવડુ, વણુવુ, ધકડુ કે વડવુ બધા કાગોમા તે પાવરથી બને છે.

દને જુઓ શહેરી બધુને તે જરાકે સમજીએયેયો કે પહેલી વાત એ ત્રીજી છે કે પૈસો મેળવવો અને તે વડે દુકાનોમા જઈ, જોઈએ તે વેચાતું લઈ આવતું આથી મૂળ જીનાઓ તેના ખ્યાલમા જ નથી આવતી જાનાજ દુકાનમા કસારી આ-યુ, કપા અને કેમ લીગુ તેનું જ્ઞાન તેને હોતું નથી જગતવાસીને તે જાતે ઉપજાવવાનું હોય છે શહેરી ગામકને તેના મનને ન સમજાતી અનેક આર્થિક ચેજનાઓ વડે તે મળી રહે છે

શહેરી કુમાર લાતલાતના વાસણો, પદાર્થો અને વરવખરી 'વાપરના 11 વિચારો કરે છે, પણ એ ત્રીજો કેમ જાને છે તેના વિચારો તેને આવતા નથી નિશાળમા જઈને તે લખાંતા વાચવા શીખી, ઇનિદાસ અને જૂઝોગ

ના જેવા તેવા જોખા મગજમા હાસે છે અને ગણિતના અપખા દાવ લાણે છે. જસ બહુ બહુવા લગભગ મોટા ભાગ આટલું જ લાણે છે. કોઈકોઈ વાર તેમના હાથ-પગની તાલીમના નજવા પ્રયોગો થયા હોય છે, પણ જે પ્રકારે સાચેમાચી શક્તિ અને તાકાત વળખાળક મેળવે છે તેની તોયે એનું મૂલ્ય કંઈ જ નહિ

૬ ન માથે આપણે કબૂલ કરવું પડશે કે દેશની સ્થાપિત કેળવણીના પરિણામે જીવને મદદત્વ આપવાને બદલે આપણે તેને ઉલટી ગતિ આપી છે. શહેરની શાળામાથી છૂટ્યા વિદ્યાર્થીને તેનું શિક્ષણ કોઈયોગ્ય કામે યોજનામા કે તે શોધી આપનામા મદદગાર બનતું નથી, ગમે તેમ કરી થોડો પગાર મેળવના સિવાય કામનો હેતુ તેને હોતો નથી, તેમજ કોઈ કામ કરનાની તાલીમ કે શક્તિ તેના હાથ કે મગજમા હોતી નથી એકંદરે દરેક શહેરી આ જ જાતનો હોય છે ધધો જાણે નહિ, મગજમા વિદ્યાનો કચરો માત્ર ભરેલો, વાચે, પણ વાચનનો પ્રેમ નહિ, કામધધો ન મગે તો જાતે કંઈ જાણી શકે નહિ, અને ધધો ધબ્બો કે પોતાને મૂંઝો સમજે.

અસખ જગલી હાવતના ધોરણે કોઈપણ વચ-માનરો કદી એકાગ્રી કે દુકાળ ભોગવવો પડતો નથી બેકાર માનવી તો સુધરેલા જમાનાનું કળ છે જગલી તો કુદરતની કરામતોના આધારે દટી શકે છે અનુભવે નહીં કરેલા કાર્યો ઉપર તેઓ ટકાવ કરી રહ્યા છે એની જાતિઓમા છોકરા મોટા થાય કે તુરત યોગ્ય વિધિ સાથે જીવનનો તેને અધિકાર આપનામા આવે છે અને તેથી તેને જ્ઞાન થાય છે કે દલેથી તે પોતાના સમાજમા એક જવામદાર આસામી ગણાયો છે

સુધારે પામેલા માણસોમાથી મેતાલીમ અને મિલકત વગરના દરેક જણ જીવન વેડે છે. તમિલતની અને જાતિની પુવારી ભે ગવે છે અને કોઈ કામના રહેતા નથી, ચોરીના અને અનાતિના માર્ગે ચડી જાય છે જગલી સમાજમા આ જાતનો વર્ગ લાગ્યે જ હોય છે, જ્યારે સુધરેલા સમાજમા તો એના માનવીઓની ટકરાળ ચાનુ જ છે એ ભ્રષ્ટ્ર હૃદયને કપ છૂટે જોવું છે

એવા હલ્લી પાયરીએ પહેલેલા જીવોની ચર્ચા અત્યારે અરથાને કે. આપણે તો સર્વસાધારણ બનેલા પેલા અર્ધમાનવોની ચિંતા કરવાની છે. ગમે માનતા કે એવા થોડાક જ દરો સુદ્ધ વખતે ખાતર પડે છે કે

કોઈપણ જાતના સદિષ્ટ કાર્ય માટે જોવા લાખો ના-
લાયકો પડ્યા છે. શરીરક્ષીણતા તો માત્ર આ ચર્ચાનું
એક અંગ છે. શરીર ઉપરાંત મનની તાલીમ અને શક્તિ-
જ્ઞાનો ખામીવાળાનો વર્ગ પણ જોઈએ નહિ હોય. સંપૂર્ણ
શરીર અને સંપૂર્ણ મનોવિદ્યાના કાટલે જાળવે
તરફ ધાણું જ જોઈએ વળત ધરાવે છે.

આ કટુ સ્થિતિ પરિપૂર્ણ વ્યાપક છે, પણ તેનો
ઉપાય સ્પષ્ટ છે. માનવમાત્રને ચમત્કારિક મગજ અને

વિકાસશક્તિ કુદરતે આપેલાં છે. તેનો લાભ આપનાર
સુરચિત અભ્યાસ અને તાલીમની જ માત્ર જરૂર
છે; એટલે, સન્મુખ પડેલ મદાભારત કામો ઉકેલ-
વાને સમજદાર, સશક્ત અને લાયક જનની સંખ્યા
અન્યથા વધારવાને ઉગ્રવણીને સાચા સ્વરૂપમાં પ્રચાર-
રવી જોઈએ અને મનની ચમત્કારિક શક્તિઓ ધરાવતા
સુચેત્ર માનવને થડે એટલું ધોરણ માનવીમાત્રને સુખસ-
ચવું જોઈએ એ આ સ્થિતિનો વહેવાર તોડે છે. (મહેડું)

કેસીકેરનાં કેદાશચિત્રો (ક્રમાંક ૭)

નવા વિચારની કલ્પ

(ચિત્રકાર • સંકરરાવ કિર્તીકર ... લેખક • પ્રેરિતાર ના સિ. કહે)

વિચાર અને વિચારનું દરજ્જો ફળ એ વાત જોઈ જ કંઈક છે કે આ દોષે ભરે ને ગેલ દોષે પાછું આપકું.

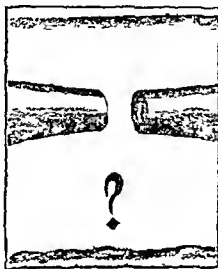
નવી કલ્પનાની મહત્તા તેનાં તાત્કાલિક પરિણામો પરથી કદી ન આંધી સમજાવી શકાય એવી વિચારવાળને તો ખાતરી હોય છે. પાં
માગે નવી કલ્પનાનાં તાત્કાલિક પરિણામો કંઈક લક્ષ્યપૂર્વક જ હોય છે; કારણ, આપણે કોઈ નવું કલ્પના કાળેને જ એના પર
કલ્પનાની કલમ કરતા હોઈએ છીએ. આથી રોહાર તાળકટોળ નજરે ચડે છે ને જીલ્લો મનુષ્ય જોઈ સુંચાય છે; એનું જ
પણ ધીલવેને એ લક્ષ્યમાં નાખે છે.

પણ તમારે આ પાછું લક્ષ્યમાં રાખવાનું કે નવું કાલ્પન વગર નવાનો હોય કોઈ વિચાર ચલાવે નથી ધર્મ, શિક્ષણ, વ
વાર, વ્યવહાર એ સર્વ ક્ષેત્રોમાં અનેક વિચારકોએ અનેક વખત જોઈ કાલ્પન કરેલી જ છે. અને એવી કાલ્પને એને કે
પરિણામો આપ્યાં છે એના જ પૌષ્ઠક કૃતમાર પર આજનો સમાજ થોડાંપણી સુખસાંતિમાં રહેતો આવે છે.

આમાન્યની ભૂખ મંતોપવા સાથે, વિશ્વશાંતિને મોઢે ફૂંચો દઈને જગતનું રાજકારણ આજે માનવતાને રહેંચવાનાં જે ભયંકર કારસ્તાન કરી રહ્યું છે તે પરથી તો તે એને ભીપણ્યમાં ભીપણ્ય મહાધુદ્ધ તરફ ઘમડી રહ્યું લાગે છે. એને ફેફડતે અંતરે ભેઈ રહેલી દુનિયા આખી આજે એક જ પ્રશ્ન વિચારી રહી છે

જગત કયે રસતે

આ રે કોરથી આજે દુનિયામા ખૂબ જોડે છે કે સર્વનાશની યજ્ઞો ગળ્યાછ મહી છે. જગતનું રાજકારણ દયમયી બેઠું છે. સાધનસંપત્તિ એકેએકે રવતંત્ર ગણ્ટમા સંસ્થાનોની કળાળગીરીની ભૂખ ભયાનક રીતે વળી જાવી છે. યજ્ઞો દારૂગોળા તૈયાર છે, માન જામગરી ચેતાવાની જ વાર છે ! અને એ ખુમાડો ચે જોડો નથી. જગતની આજની દયમયય નીચે કદી ન ફાટેલો એવો સંદારનો જવાબામુખી ફાટવાની તક એજ મળી છે

મોટો ભાગ કણ કણ માટે ચો-દતાજ રજો છે ત્યારે બીજી જા-ભુએ ગધા રાજ્યોની આવપત મે-નાસગદન, યુદ્ધયોના, મક્કીનગનો, ગામપવા ને ગંભીરો વ્યય થતા લાગી છે. અસ્તશસ્ત્ર જનાવવા-વાગી કંપનીઓને તો આ હીલ-આલ વગદાન જેની થઈ પડી છે. તેવા કારખાનામા કામ કરનારા-ઓની મજ્જા જમણીનમણી વધી ગઈ છે. નનાઈની વાત એ છે કે જગતશાંતિની વાતો કરનારા રા-

જ,૦૦,૦૦,૦૦૦(ચાક્રકોડ)મનુષ્યોને જેમા ગાળુ વળી ગયો એ ગત મદાયુદ્ધ લડાઈ મધુ ત્યારે તો મિત્ર-રાજ્યોએ વનદેગ કરેલું કે એ યુદ્ધ જગતનું આજની યુદ્ધ જ રહેવાનું. અગે દવે બીજું યુદ્ધ પૃથ્વીના પટ પર લડાતી નહિ દહ્યો તે માટે તેમણે રાષ્ટ્રસંજ ના-મનું એક નવુ તૂટ બિલુ કર્યું ને જાહેર કર્યું કે એ મારફતે સસારનું સત્તાનાશ વાગતી યુદ્ધની પ્રવૃત્તિને અહીં માટે વિદાય આપવામા આવશે. પશુ જણાય છે કે ગધાં રાજ્યો એ દાથીના દાન જેની સંસ્થાની નિર્મા-લ્યતા યાગી જ ગયાદતા ને યજ્ઞિયોને ગયા મદાયુદ્ધનો ભાર એણે થતા જ દરેક શક્તિશાળી રાષ્ટ્રે પાણુ પોતપોતાનું વાક્ષક ડાચું ખુદ્ધ કર્યું છે.

આજે.સિદ્ધર, મુસોલ્મિની અને જાપાનની ક્રાંતક આમાન્યસિખમા વિશ્વશાંતિને મેંમી મહી છે. બીજી જાણુ જાણીના સન્મો, જાણીજી મિલકત જેમલોગવટો કરતા મુવકો પરનો કણુ આણુ રાખવા, એ પેલાતા સંસ્થાનો માચવા ઉદ્ધામા ઉછી દખતા માધનોતો ઉપયોગ કરવા મંડી પડ્યાં છે. એક જાણુ દેશનો

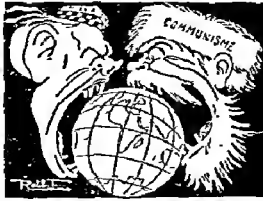
ખેડે જ અત્યારે જગતમહારો વધુમા વધુ સાગમીઓ ચોજે છે. ખંગરો જ આ સાથ ૨૪૮ કોરોડ રૂપિયા, ક્રાસે ૮૦ કોરોડ રૂપિયા, જાપાને ૭૮ કોરોડ, જર્મની ૬૨ કોરોડ, ઇટલીએ ૬૨ કોરોડ અને માચવારી રશિ-માએ તો ૭૮૩ કોરોડ રૂપિયા સંદાગ્ક અસ્તશસ્ત્રોની જનાવટ પાછળ ખચ્ચો છે. ભાવિ મદાયુદ્ધની ચિક-ટના અને ભાવકરતાનો અંદાજ આ પચ્ચી જ માગી ચક્રો ગયા મદાયુદ્ધમા દર ૧૦૦૦ સૈનિક રીડ ૪ તોપો આવતી, દવે ૮ આવને એટલું ઝોમનું પ્રમાણ વધુ છે; ને વિમાનો પશુ ૧૨ ટન રુદ્ધીનો મદારદો મદાસોભરી સકાય એ કશાએ પડેઆડનામાઆવ્યા છે.

મધુ મદાયુદ્ધ તો એક જર્મન કેમર મારોજવપ્રધુ દનું પશુ આજની દુનિયામા તો એકને જન્મે પશુ કેસરે પાક્યા છે. એ યુદ્ધ જાદ જર્મનીની કમર ભાગી નાખવામા આવી, એની મેનાની સંખ્યા ઘટાડી દેવામા આવી, એની નીકાશક્તિને કચરી દેવામા આવી અને એ ઉપજન એનાથી ભાચકી ન સકાય એટલો કર્મો ભોજે મિત્રરાજ્યોએ તેના પર લાઘો

આ જાણી વસોઈનીની સંધિના અમયથી જર્મનીના

પૃથ્વીને ભરખી રહેલા એ રાક્ષસો : સામ્રાજ્યવાદ અને સામ્યવાદ

દિલમાં પ્રતિદ્વિંસાની આગ સળગી રહી હતી. દ્વિત્વરે એનું સુકાન સંભાળનાં એ આગને માર્ગ આપવાનું તેનામાં બળ આવ્યું. તેણે એના દમનમાં રાચતા સર્વ રાષ્ટ્રોને સંભળાવી દીધું, કે 'જર્મની પાસે એક લાખ નહિ પરંતુ છ લાખનું પાલક રહેશે. હતાક સેના

ક્રાન્સ બરાબરની રહેશે ને જળસેના કોઇપણ અગ્રણ્ય રાષ્ટ્રથી ઓછી નહિ રહે.' જનજીતમાં તો તેણે લદાએલા દંડની એક પાઇ પણ ભરવાની નકાર બાવી દીધી, સાર કબ્જે લઈ લીધું, ઝાનઝીમ લેવાની પ્રગતિ કરી છે ને તેની શેઠ દેહ આરિષ્ટવા ને ચેરસલોવાકિયા સુધી પહોંચી છે. પોતાના યુગાવેશમાં સંરચાનો પ્રાપ્ત કરવાની તેની ઉમેદ છે ને જગતના કોઈ પણ પટમાં રહેતો કોઇ પણ જર્મન હવે એ વાત ઊંચેચોક કરે છે.

મુસોલિની પણ હવે આફ્રિકાનાં પોતાનાં જે જ સંરચાનોથી સત્વર નથી. તે રોમનોની કુરોપ પરની પુરાણી કળજાગીરી પર સુરતાક છે હોલેં, બેલ્જિયમ, સ્પેન ને પોર્ટુગલ જેવા તાના નાના દેશોને પણ આટલાં સંરચાનો હોય સારે ઈટલી જેવા દેશને શા મારે નહિ? પરંતુ બ્રમધ્યસાગરમાંનાં જ્યાં મુખ્ય સ્થાનો પર ખ્રિસ્તનનો કળજે છે ને મુસોલિની વધુ ઉદાપોદ કરે તો સુએઝની નહેરના માર્ગ પર પણ તેના માટે પ્રતિબંધ મૂકવાની તૈયારી ચાલી રહી છે. આમ જનાં પણ મુસોલિની એ કોઇને દાદ આપે એમ નથી. સામ્રાજ્ય કાય કરવા તે કોઇ પણ જોખમ એડવામાં પાછો પડે તેમ નથી.

હકીબર દુનિયાના નકશા પર નજર નાખી જો-કળે કે કયો મુલક સામ્રાજ્યલિપ્સાની એ ગોરી કળજાગીરીથી બાકી રહ્યો છે? દુનિયા કેટલી વિશાળ છે તેનું જ્ઞાન થયું સ્વારથી જ ગોરી જોલાદે જગતના દેશો ને દેશો તો થું પણ ખંદોને જે જોલિયાં કરવા માંડ્યા છે. અરે, એમના લક્ષદ્વાર વત્તીઓને નેસ્તનાખ્ત કરવાની પ્રવૃત્તિમાંથી જે એ પાછા પડ્યા

નથી. ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકા તથા આફ્રિકાનાં આખો ખંડ ઝગબગ ગોરી સત્તાઓને કળજે છે. આ-રૂસ્વિયા, ન્યૂઝીલેંડ ને જીન છટાછવાયા ટાપુઓ પણ તેથી મુક્ત નથી.

ને એશિયા? રિફ-સ્તાન, સીલોન, મલાયા અને હોંગકોંગમાં અંગ્રેજો, હિંદી-

ગીન, આનામ અને જીન છુટક પ્રદેશોમાં ફ્રેન્ચ અને ફિલીપાઇન્સ પર અમેરિકનો સત્તા જમાવી ન બેસા છે. બાકી રહ્યાં અરબસ્તાન, તુર્કી, ઇરાન, અફઘાનિસ્તાન, ચીન ને જાપાન. એમાંથી તુર્કીની તો કમર જ મદામુદ્દમાં તેડી નાખવામાં આવી છે. અરબસ્તાન તો રેતાળ રેણોનો જીનઉપજાત મુલક હોઈ તેના પ્રત્યે કોઇ લાલચુ સત્તા નજર નાખતી નથી. જોકે જ્યાં સ્વાર્થ દેખાયો છે ત્યાં હસ્તક્ષેપ થવા સિવાય નથી રહ્યો. ઇરાન પણ મદામુદ્દ પછી જ અંગ્રેજો ને રશિયનોથી છૂટકારો મેળવી કંઈક પગલાર થઇ શક્યું છે. અફઘાનિસ્તાન પર હજી અંગ્રેજો ને રશિયનોની હરીફાઇ ચાલુ છે ને સૌથી મોટો દેશ હોવા છતાં ચીન તો ગુદકલદમાંથી જોડું આવતું જ નથી.

સારે દુનિયામાં જાપાન જ એક એવો દેશ રહેલો કે જે સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હોવા સાથે ગોરી સત્તાઓનો સામનો કરી શકે છે. ગુલા પચાસ વર્ષમાં જ જાપાની-ઓએ તેને એવું જાનાવી મુક્યું છે કે તે કોઇ પણ ગોરા રાષ્ટ્ર સામે દલિવાર ઉભાડી શકે. પણ આજે તો એ પણ એ રાષ્ટ્રોને જ ગુરુ માની સામ્રાજ્યલિપ્સાથી તે આગળ વધી રહ્યું છે. ૧૮૯૪-૯૫માં તેણે ફોર્મોસા કળજે કર્યું, ૧૯૦૫માં ફારિયા ને અરબું સાબાવીન, ૧૯૧૩માં ફેરોસાઇન ટાપુ અને ૧૯૩૩માં મંચુરિયા છતી તેણે પોતાનું સાઈ જેવું સામ્રાજ્ય જમાવ્યું છે. પ્રશાંત મદાસાગરમાં તેની આમ વખતી જતી શેઠ થી અમેરિકા, ઈંગ્લેંડ ને રશિયા તણે ભાડા કીદ્યાં છે. અમેરિકાએ એ માટે પાસિફિક આબુનું પોતાનું દળ ખૂબ વધાર્યું છે. રશિયાએ સાઇબીરિયાના ગોરસા

મળજૂત કર્યા છે ને ઇન્દિયે
પણ સીંગાપુર ને પંતાગની
કિલ્લેબંદી પૂરી કરી, હોંગ-
કોંગ જાણુ લશ્કરી ચાણુ
જમાવ્યા છે. જાપાને એની
અગમચેતી રૂપે સિયામની
નહેર જાધવાનુ રાષ્ટ્ર કર્યું છે,
જેથી એ જાધી કિલ્લેબંદી
નિષ્ફળ નીવડે.

ગયા મહાયુદ્ધનું સંસ્વેપું

દણ્ડએલા	૮૯,૯૮,૭૭૧
લયકર રીતે જળમી થએલા	૬૨,૯૫,૫૧૭
સહેજસાજ જળમી થએલા	૧,૪૦,૦૨,૦૩૯
શુભ થએલા	૫૮,૮૩,૬૦૦
સુધ્ધ પડી ફાટી નીકળેલા રોગ	
ઇન્દુલ્લેખાને ભોગ જનેલા	૧,૦૦,૦૦,૦૦૦

આ સરવૈયામા યુદ્ધથી જાનેલી ફોટો વિધવાઓ અને
અનાથોનો તમજ થએલા સામાન્ય, આર્થિક અને
સાંસ્કૃતિક ક્ષાસનો સમાવેગ કરવામા નથી આવ્યો

કરી નાખી, જેથી જાધા
રાક્તશાળી રાષ્ટ્રોને કાચો
માત્ર મગવાની મરજના થઇ
પડે ને તેની વધતી વધ-
તિને પણ વનવાટનું ક્ષેત્ર
મળે પરંતુ એ ઇલાજ જી-
લકુષ નહેવાર નથી એથી
તો ઉદ્ધટુ થઇ લડાઇઓ
જગી નીકળે. જાપાને મ-
યૂરિયા તથા ઇટલીએ દળ-
ગીનિયા દબા કરી બેઠા

અને એ જાપાન તો
પોતાની સામ્રાજ્યની સ્વરકાર
હોયેક નહેર કરે છે કે 'તમે જોરાઓએ અમારી
આસાધધારીનો જ લાભ ઉઠાવ્યો છે રતનગર્ભી જાગત
જૂમિ, તેવલડાર બ્રહ્મરેશ, રાસરયામય દિદીયાન,
વિશાળ ને વિપુલ મતિજયો ઇસ્ટ ઇન્ડીય હોપસમુદ્ધ,
આસ્ટ્રેલિયા ને ન્યૂઝીલેન્ડ પર તમે એ રીતે કબજે કરી
લીધો છે એનને તમે માનવા જાતર પવત મહેલા
દીધુ છે, એનુ મુખ્ય દ્વાર હોંગકોંગ તમે છીનવી લીધુ
છે, અમને ડરાવવા જાતર જ તમે પાસિફિકમા સોથી
મોટા કાક્ષા રાખવા માક્યા છે મીંગાપુરમા જગ-
દસ્ટ કિલ્લેબંદી કરી છે અયૂરિયાની સગદ પર દગત
ઉપરાત યુદ્ધયાનો ગોઠવ્યા છે ને કોઇ ને કોઇ રીતે
રીતે અમને દગાવી રાખવાનો શોખજોર ગયારી રહ્યા
છે. પણ અમે કશાથી ડરાવા નથી અમારો મુકાબલો
કયો તો એશિયામાથી તમારો પગડે મમજળો
ઉખેરી ફેંકી દઇશું.'

આ જાધી પ્રવૃત્તિઓ જાનાવે છે કે મહાયુદ્ધ ફાટી
નીકળવાના પણ કેન્દ્રો રહ્યા છે જર્મની, ઇટલી અને
જાપાન નજી ગળેએ પરસ્પર અને લાગવગવાળા
દેશો સાથે અનેક છૂપી મધિઓ કરી રાખી છે ને
દળુ કરતા જાન્ય છે. જૂગમ્પ અગર પાર્મિલિકમાથી
કોઇ પણ વખતે વિચ્છિન્નિયાની પહેલી ચિનગારી લાડો
ને જગન આખાને મજાગારી મુકમે એ દવે નિર્ધિવાદ છે.

આમ કોટિયા કરી રહેલા આ જગનવિનાશની
રક્ષાવટનો પણ એક દલાજ સુચવવામા આવે
છે. અને તે એકે, આફ્રિકાની એવી રીતે વહેચણી

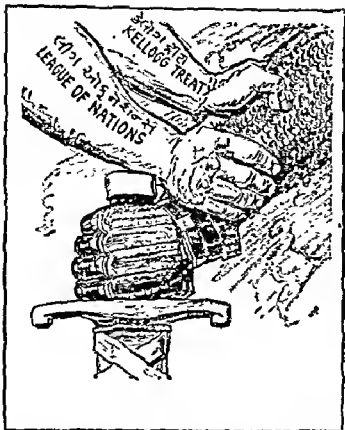
હતા પ્રમસવે તેમના પ્રત્યે જે નાપુસકનીતિ જાનાવી
એણે તો જાધા રક્તિસંપલ ગળેને દસાડી દીધુ છે
કે દુનિયા પર પાશરી જાગનુ જ મામાન્ય છે એટલે
આજે નાનામા નાનાથી નાહીને મોટામા મોટુ ગત્ય
નવા સપથાનો મેગવવા ને મેગવાએવા સરથાનોનો
વિત્તાર કરવા પાછળ જ મરી ગયુ છે, જે આખી યે
પ્રવૃત્તિ નવુ યુદ્ધ મહેલામા વહેતી તકે જગનવા પુગતી છે

અને એ ચિનગારી વખતે એ ત્રણે રાષ્ટ્રો—જર્-
મની ઇટલી અને જાપાન એકજીનને પડે રહેવાના.
૧૯૩૬ના નવેમ્બરની ૨૫મીએ જર્મનીએ જાપાન સાથે
સધિ કરી એ સળપ મજબૂત જાનાવ્યો છે, અને જા-
પાને મનુકુઓને પોતાનુ કાયદેમરના મરથાન ગણાવી,
ઇટલીને દળમીનિયાની મગતિ આપીને એ ત્રણે દેશોની
ગૃખવા વિશેષ મજબૂત જાનારી આપી છે.

આ રીતે જોતા આનુરારાષ્ટ્રીય કારાનાવાખોરી
અત્યારે જે સમુદો વચ્ચે વહેવાઇ ગએથી જણાય છે.
એક જાણુ સામ્યવાદ વિરોધી જર્મની, ઇટલી અને
જાપાન એ ત્રણ ફાળીન્ટ દેશો અને થીજ જાણુ
ફારીઝમ વિરોધી દેશો

એ થીજા અમુદમા સિદ્ધન સાથે ક્રાન્ત, ગચિયા,
પોલ્લ અને ગ્રીસ વગેરે જે રાજ્યો છે તેમાથી ગચિયા-
ની મેનિ દશ સકાપડ છે, કારણ એ મિત્રગળ્યો-
મા જ અંદરોઅંદર કપારે મેદાનિક જાગવો જગાડે
એ અનિચિન છે. પોલ્લની મેનિ પણ અચોક્કમ છે,
જ્યારે જાણીના એકની સદાયને પદોચી વગે તેમ નથી.

ગયા મહાયુદ્ધ જેમ આ મહાયુદ્ધ વખતે પણ

જનનાશાંતિ માટે સ્થપાયેલી લીગ ઓફ નેશન્સ કે
હેલોગ્રાફી કરોનાર્ના ફારસી આજ સુધીમાં અનેક વાર
નિષ્ફળ નીવડ્યાં છે, અને ફરી એકવાર આજે ત્યાન-
ગાંધી તસવાર ખેંચતે જણાતો સુદહેવનો મળવ દાવ
પણ તેજો અટકાવી શકવાનાં નથી એ કાબી તારકું
કલ્પાચિત્ર ખતાવે છે. કપર: મુસોલિનીની મગતિ, તે-
પના મોઢા હપર સવાર થઈને ઈટલિની આગે કુચ

પ્રેમરવા રહી, તેના ભર્મા સ્થાનેને લરકરી થાણુ ખનાવી મુનર ફાસોરડ નેતા મુસોલિની હપર આ ચિત્ર તીવ્ર કટાક્ષ કરે છે.

અમેરિકા એમાં મોટો ભાગ ભજવશે, કારણ જાને
સમજે અભારે જોને પોતાને પડખે લેવાના પ્રયાસો
આદરી રહ્યા છે. પરંતુ એ જાગતમાં અમેરિકાની
નીનિ હજી સુધી કશી નિયન નથી થઈ. જર્મનીને
દીલ્લિયમ ઝંસ પૂરો પાડવા માટે દાલમાં જ એલે
પ્રખ્યાત વિમાની હુલો એકનારો સંમતિ આપી છે
અને પ્લિટન તેમજ રશિયા જેટલી જ યુદ્ધમાયમી એ
જનપાનને પણ પૂરી પાડી રહ્યું છે, જોદલે મહાયુદ્ધ
વખતે એ કોને પડખે ભીને એ અનિશ્ચિત છે.

પણ એ યુદ્ધમાં મોટેભાગે ધણુ તોરિદીઓનો જ
વળવાનો એ ચોક્કસ છે. મયા યુદ્ધ પેડે આ વખતે
પણ લાલ કિનારા પર અને આફ્રિકામાં તેમજ ખડા
કરવામાં આવશે ને પૂર્વમાં જનપાન સામે પણ એ જ
ખડકાશે, કારણ કે જનપાનિય ઑકમિરલેઓ નાસ્તા
પહેલાં ટ્રિલિપાઇન્સ અને જોજન પહેલાં ઑસ્ટ્રેલિયા
લઈ લેવાની ધમકી આપેલી જ છે, દિલ્હીઓએ આ
જાગતમાં શાં પગલાં લેવાં એ પર મહાસભા જે વિચાર
અસાધી રહી છે, એ જ આની અગત્ય સૂચવે છે.

યુદ્ધમાં કારણે અને કેન્દ્રો પછી હંમે આપણે ખુદ
મહાયુદ્ધની બીખામતા પર આવીએ. એ સુદ પૂર્વે
કદી ન લડાએલું એલું વિનાશક ને ભયંકર દશે એ
જાગતમાં તો દવે કરી રોકા જ નથી રહી. જે વિતાને
માનવજનનિને સુખરૂપ જનવામાં આટલી પ્રગતિ કરી છે
તેના જ ઉપયોગ એ યુદ્ધમાં માનવસંતાર રૂપે ચોખ્ખો.

મોટરના આધિબકરે તોપો ને ફોજોની લાવ-
લછન સુગમ કરી આપી છે. દવાઈ જ્ઞાનોએ આ-
કાશમાંથી જોગો નાખવાની પૂરતી સતત કરી આપી
છે. દાક્તરોએ ભયંકર રોગોના જંતુઓ ઉપબન્ધા છે.
દારખાનાના વિશારદોએ શહેરોનાં શહેરોને અપડીમાં
ભાડી દે એવી શોધો કરી છે ને રસાયણશાસ્ત્રીઓએ
શ્વાસમાં જતાં જ રવર્થે પહોંચી જવાય જોવાં રસા-
યણોની શોધો કરી છે. અને આ બધું છતાં તેના
ચોખ્ખો સુદ્ધી ભયંકરતા ને વિનાશકતાની આસપાસ
એક કૃત્રિમ રંગદટ્ટિ ખડી કરવા લાગ્યા છે. રાષ્ટ્રપ્રેમ,
ધાર્મિક ફરજ વગેરે નામે આજે યુવાન માનસની
નજરખંડી કરવામાં આવે છે ને એ પાપ દરેક દરેક

જગતસાતિનું સર્વમાન્ય ચિત્ર તો હાથમાં સાતિ-
શયક આસિવટ્ટાની ડાળખી ધારણ કરેલી પાળો-
ધારી દેવીનું છે. હપરના ચિત્રમાં એ સાતિવેલીનો
આજનો-૧૯૩૭નો અવતાર દાખવતો કરાણ છે.
પાળોમાં પીડાને બદલે તલસારો લટકે છે, હાથમાં
આસિવપદને બદલે બોંગલ લટકતી ડાળખી છે.
બીજા હાથમાં રાફફલ છે. વાહન ટંકનું છે અને મોઢા પર ગેસનો શુરળો છે. * * આકાશને ડાહ રહેલા શસ્ત્રાસના દળ
અને જગતસાતિના સૂર્યને ઘસી રહેલા નવાની યુદ્ધવજ્રવાળા જગણી તરફના કરાણ ચિત્રમાં સૂચન તો સ્પષ્ટ છે,

રાષ્ટ્ર સરખું જ કરે છે

આસારે તો બધા દેશો કહી રલા છે કે ઝંમોનો
વધવાસ અમાનુષી છે, અસરકૃત છે, પણ બાવિ યુદ્ધમાં
કોઇ પણ રાષ્ટ્ર એનો વધવાસ કરવામાં પાછુ પડે એમ
દેખાતું નથી. બધા દેશોમાં ગેસથી ગયરાનું શિક્ષણ
લાની આમ જનતાને અપાઇ રહ્યું છે, લાના બધા
સ્ટોરોમાં ગેસના શુરખા વેચાવા માડયા છે. નેવુ
ડાવરની કીમતે ધાતુના ગેસપૂક તણ (આઈ માથુઓને
રક્ષણ આપી શકે એવા) મળવા લાગ્યા છે.

સારી કે નગરી બીજી અનેક મોઢાની પેઠે ગેસ-
ની મૂમ મોઢ કરવાનું માન પણ ગીનને જ જાય
છે. પણ એમના એ ગધકતા જાણો એટલા વિનાશક
ન હતા વિનાશની નગરે ઝંમોનો ઉપયોગ જર્મનીએ
૧૯૧૫ના એપ્રિલની ૨૨મીએ દક્ષિણ પાલે પહેલ-
વહેલો કર્યો હતો. પિયા ને ફ્રેન્ચ ટુકડીઓ વીચા ગયની
ધુમાડીથી ઘેરાઈ ગયને ગજબની ખુવારી વેળે લાગ્યી
ગસાયણો એ લશ્કરી માનજાણુ એક અજલનું અગ

બની ગયા છે ને ગયા મદાયુદ્ધ પછી તો એ એક
સ્થાપિત વિજ્ઞાન બન્યું છે.

ઝંસો બધા વાયુરૂપ જ હોય છે એવું કદાચ નથી
પ્રસાદી પણ હોય છે, જેમને પાછપો મારફત છાતી
શકાય છે. વન પણ હોય છે જેમને કાચવામાં રાખ-
વામાં આવે છે ને તે કૂદતા ઝીણી રજ રૂપે દવામાં
ફેનાઇ જાય છે. તેમના પર જ મુખ્યત્વે માનવ-
સંદારની આખી બાવિ પ્રકૃતિના મકાણુ છે.

ઝંમના બધા મળીને ચાર પ્રકાર છે (૧) ફીધક
(choking gas અથવા suffocates), જેને જર્મનો
ગ્રીન કૉમ કહે છે (૨) ઈર્કાના (sternutators),
જર્મન જુ કૉમ (૩) મીન્ગ ગેસ, જર્મન: વ્હાઇટ કૉસ
અને (૪) હાઇક (blister gases) જેમને થેટા ફૉસ.

આમાં પહેલા વર્ગના મુખ્ય ઝંસો ક્લોરાઇન,
ફ્લોરિન, હીડ્રોજન અને મ્યોરોગેનિન છે. મો
રાઇનથી તો હાઇડ્રોજનો દરેકે દરેક પિવાર્ય પગિચિત
દમે લગભગ બધા નરા ઝંમોમાં તેનો જ ઉપયોગ

જેર પર આવતી જાય છે. આફ્રિકાના જાણીતા જનરલ રમદ્સે એશિયાની જનમૃતિથી ઊડકી ઊડી જાહેર કર્યું છે કે, 'ગેરાં સમ્રાજ્યો હવે પોતપોતામાં ઝગડવું છોડી દઇ એકત્ર થઇ જવું જોઈએ, નહિતર ગેરાઓના પ્રભુત્વ ને ગેરી સંસ્કૃતિનો નાશ થઇ જશે.' આ જ કારણે પાસિફિક કાંઠા ઉપર ગેરાં સમ્રાજ્યોએ એમતા જનપાન સામે જળીરી કિલ્લેબંદી ચલવી લીધી છે. જગતભરના ગેરા દેશોમાં અસાર એ જ મુસાદ પ્રજાળ બની રહી છે કે કાળા, પીળા કે રયામ કોઇ પણ જાતિને ગેરા પ્રભુત્વ હેઠળથી છટકવા ન દેવી.

અને હવે સૌથી છેલ્લી વાત, કે એ વાલિ મહાસમરમાં આપણું શું થશે ? આપણા માનસની એ નિકૃષ્ટમાં નિકૃષ્ટ આસિયત છે કે ભાવિની સુવાળખ આપણને જેટલી મમે છે એટલી વર્તમાનની કઠોરતા નથી ગમતી. દિલ્હિસ્તાન સ્વતંત્ર બનશે ત્યારે સામૃદ્ધિક દોષોમાં ટૂંકરો દ્વારા ખેતી કરાવવાના ને હોંસોનાં દૂધની કેરીઓ ઊભી કરવાના સુવાળા આદર્શો પર જીવનારાઓને આવતી કાલે દિલ્હિસ્તાન પર મેંસોનો વરસાદ થાય ત્યારે ક્યાં પગલાં સેવાં તેનું વિચારવાની જાણે પુરસદ જ નથી.

દિલ પાસે તો આજે પોતાનું રક્ષણ કરવા જેટલાં પણ સાધનસામગ્રી કે હરકર નથી. થોડા વખત પર દિલ્હી સેનાપતિમિ. જેટલોડે જણાવ્યું હતું કે દિલ પર હલ્લો થાય તો બ્રિટિશ કાફલાને તેની કુમકે આવવું

પડશે. અને તાજેતરમાં, તા. ૨૪મી ઓગસ્ટે, વિશ્વ ફાટી નીકળે તો દિલ પર આવી પડનારી આફત ! સર મહમદ યાકુબે જે પ્રથમ વડી મારાસજામાં પૂરું તેનો જવાબ આપતાં હરકરી ખાતાના મંત્રી ઓગીલીવીએ જણાવેલું કે 'દિલનું અત્સારનું લગ્ન કોઇ પણ મોટા દેશ તરફથી હલ્લો આવે હહાવવા પૂરતું નથી; અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય પડ્યો છે તે દિલનું સહવાળ્ય છે.'

આપણા શિક્ષિત વર્ગે પહેલી તકે આજની વિપત્તિઓ પર વિચાર ચલાવવાની જરૂર છે. સૌ મોટું કમનસીબ આપણું છે. બીજા દેશોને જ્યાં ખુદ ઇંગ્લેન્ડે જ લાઇએ તો ત્યાં મેંસના વપરાશ જવાવનું આજે મહોલ્લેમહોલ્લે શિક્ષણ અપાય બ્રિટનના એકે એક નાગરિકને મેંસનો જુરો મ રહે એટલા માટે પાંચ કરોડ પૌંડ ત્યાંની સરકાર ખર્ચ્યા છે. પણ આપણે માટે ? આપણા સમ્રાજ્ય : રક્ષણની ચે પૂરી હકીકતોથી આપણે વોકે નથી. બીજું કયું સંરક્ષણ સંભવે ? ને લગાઇ આવશે ત સુધી દિલ્હિસ્તાનની કોઇને પરી નહિ હોય, કાર બધાં જાણે છે કે એ મુઠકું કહી ઊઠવાનું નથી. લગ ખાત્ર થયા પછી જે પક્ષ વિજયી હશે તેને ના દિલ્હિસ્તાન ચડી જશે, ને સુકમાંથી પાંત્રોસ કરે માંથી બાકી બચેલી મુકદ્દાલ પ્રજા એ જ 'જી લખે નું સત્ર ચાણુ રાખશે.

અરોહ હ

પ્રજાતનો પાઠ

આજે સવારે આઠ બજે કુમાર કાર્યાલયના એક સંબંધી ગિત્ર ચાણુંધી અમલાવાદ જતા હતા. એમની જોડે હું પણ સ્ટેશન સુધી સ્થાયે હતો. સ્ટેશન રોડની સડક ઉપર અમે અમારા ક્યાનમાં પ્રવ્રી ગતિએ ચાલ્યા જતા હતા, એવામાં પાછળથી તાજબીવાળો અવાજ આવ્યો.

'કેમ, મિ. . . ?'

સડક ઉપરનો એ નિવાસ નિત્યચીત્રવર્તતા પૂજ્ય શ્રી નરસિંહભાઈ પટેલનો હતો; આજળ જ નાનકડો પણ સુંદર વ્યવસ્થિત બગીચો એમનો હતો; અને એ સાદ પણ શ્રી નરસિંહભાઈનો હતો. એમના જેટ હાથમાં લોહાના લાંબા હાંતાવાળું ખેપાળી જેવું હાથિયાર હતું; અને તે કવાસની લોની પોશી જમીનમાં ખૂંપેલું હતું. તેજસ્વી અને મહેનતથી લાલ્લી ચહેલા. યુએ એમણે આમને કહ્યું:

'આ આરી સવારની એ કલાકની કસરત છે. જે દલાડે કરવા ન ગયો હોજી ત્યારે આ બાગકામ કરું છું. આજો બગીચો હું અને મરિા પોત્ર સંભાળીએ છીએ. "કુમાર"ને કહેને કે તારાઓમાં વાતો કરવામાં જ હાંમાર નથી; પણ પુશીનાં સંતાનોએ પુશી ઉપરનું કામ કરવાનું છે. આ હાથિયાર કોણીયાવડા કરતાં વધુ સારું કામ આપે.' એમ કહી તેમણે એ હાથિયારને જમીનમાં ઊંડે ખૂંપાવી માટીનું મોટું બનકું પડ બેળેડ્યું.

અમને બતાવળમાં જોઇ એમણે વાત બંધ કરી, પણ અમારા સાર પ્રજાતમાં આ સાચો પદાર્થ પાઠ હતો.

સૂરજના કપૂતો

ખરતા તારાને ખોટું નામે આપણે જેમને ઝાળખીએ છીએ તે આકાશી પિંડો અવકાશના ધાડપાડુઓ જેવા છે. ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં ધસી જઈ, પોતાની સાથે ધીજનો પણ નાશ નિપજવનારા એ સ્વેચ્છાચારી ઉલકાઓ અને પોતાની સ્વ-ચઢી કક્ષામાં બેતમા ફરતા ધૂમકેતુઓ સૂરજના પરિવારમાં કપૂતો જેવા જ છે.

ધૂમકેતુઓ અને ઉલકાઓ

હાળી પાનુએ પ્રખ્યાત ખગોળશાસ્ત્રી હેબી અને તેણે શોધેલા ધૂમકેતુ તે સૂરજગતના જ એક ધડક છે, ત્યારથી એ માન્યતા પર કોલાહો પડવા લાગ્યા પછી છ ૧૯૮૦માં ન્યૂઝને જાહેર કર્યું કે આકાશના સઘળા નિયમો તેમને લાગુ પડે છે અને છાન્ડના ગતિવિધિની હેતીએ આશુક નિષ્પત્તિ સમયે તેમનું પુનર્દર્શન થવાનું જાણેલું વિધાન સાચું પડ્યું ત્યારે તો એ માન્યતા તદ્દન હાડી ગઈ.

હેબીએ જે ધૂમકેતુ પરથી વિધાન બાખ્યું તે તે ૪ જીયાળ્વા સુજગ ખરાગ દર ૭૬ વર્ષે આકાશમાં દેખા દે છે એની ૭ ૧૭૦૪માં કરાએની એ આકાશી સુજગ તેના મરચને જીજે જ ૪૬ ૧૭૫૬માં એ દેખાગે ત્યારે એણે ગોટલુ નો ટુટ્ડન જગાડ્યું કે તે ૪ નામથી જ એ ધૂમકેતુ ઝાળખાવા લાગે ત્યાં પછી નિયન સમયે છ ૧૮૩૫ અને ૧૯૨૦માં પણ એ દેખાગેલો પડેલા દગ્ગરો વર્ષે ૧૧ એનું આગમન થતું ગ્લેસ હરો, કારણ કે પ્રાચીન ઇજીપ્ત ૪ ૭૫૪ અને ૨૧ નાઓના પુરાણાવખણોમાં એનો ઉલ્લેખ મળી આવે કે

સૂરજના આ કપૂતોનું નામ જેના પરથી ધૂમકેતુ પડ્યું છે એ એમની પછડી એમની ખાસ વિશિષ્ટતા છે છતાં કેટલાકને એ નથી પણ હોતી, જ્યારે કેટલાકને એક કગના વધારે પણ હોય છે ૧૯૦૩માં બોરેલી નામ ૪ વિજ્ઞાનીએ જોએલા ધૂમકેતુને નવ પૂઝડી દત્તી ને ૧૮૨૫માં દેખાએવાને પાચ' એ પૂઝડી તો ધણા ધૂમકેતુઓને સામાન્ય હોય છે

આ પૂઝડીને સધને ધૂમકેતુઓના, માયુ અને પૂઝડી

જુ દાણુદા ઝરો અને તેમના ચદ્રો સિવાય આ પથા સૂર્યપરિવારના પિતા સમા સૂર્યને ધીજ ખાળકો પણ છે અને તે ઉપરહો, ધૂમકેતુ ઓ અને ઉલકાઓ

આ જાળકોમાંથી ઉપરહો (asteroids)ને આ પથે સૂર્યના કપૂતો કદી શકીએ, કારણ કે ઝડો ને ચદ્રોની જેમ એ પણ પોતાની કક્ષામાં જ ફરતારહે છે પરંતુ ધૂમકેતુઓ અને ઉલકાઓ (જેમને આપણે ખરતા તારાનું ખોટું નામ આપેલું છે), જેમણે જોવા બન્યો કદી માન્ય નથી રાખ્યા સૂર્ય ૪ એ જાણે કપૂતો છે ધૂમકેતુઓ પોતાની ઝનોખી જ ૨૪-૭૬ કક્ષામાં ફરે છે, અને ઉલકાઓ તો ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં અવકાશમાં ટૂંકી પડી, પોતાના નાશ સાથે ધીજઓનો નાશ પણ નિપજવના રહે છે.

આવો એક ધૂમકેતુ રોજના પાચ લાખ માહવની ઝડપે દમથા આપણી પૃથ્વી ત ૬ ધસી રહ્યો કે એનું નામ બ્રિહપલ ૧૯૭૭/૮ આ મહિનામાં તો પૃથ્વી ૪ લગભગ આઠ કરોડ માહવ ૧૪૭કમાં એ આવી પહોંચ્યો

જૂતકાળમાં તો ધૂમકેતુઓના દર્શન અને ઉલકાઓના પ્રપાતને અનિદ્રની પૂર્વસૂચ ૪ તરીકે ગણવામાં આવતા, પણ છ ૧૫૭૭માં ટાકો બ્રાહે નામના ડચ વિજ્ઞાનીએ એ સાલમાં દેખાએલા એક ધૂમકેતુનું નિરીક્ષણ કરી જાહેર કર્યું કે આકાશમાંના ખોળ તેજડો પેટે એ પણ સ્વયંપ્રકાશી છે, તેમ ૪ ગતિ નિયમગદ છે અને

ચેલોના ધૂમકેતુ તરીકે ઓળખાતા, ઇ. ૧૭૪૪માં સોલો
ધૂમકેતુ દેખાએલા આ ધૂમકેતુને ઇ. ૧૭૭૩ી દતી.

એવા બે ભાગ પડી જાય છે. માથાના પાછા બે ભાગ
હોય છે, જે કેન્દ્ર (nucleus) અને કોમા (coma)ના
નામથી ઓળખાય છે. કેન્દ્ર ખૂબ પ્રકાશિત હોય છે,
જ્યારે કોમા પ્રકાશ વાદળો જેવો હોય છે. જેટલા
અંશે વધુ પ્રકાશિત એટલા અંશે એ વધુ પટ્ટ હોય
છે. ધૂમકેતુ તરીકે આ કોમાને કીધે જ ઓળખાય
છે. એ હોશમાં સંપત્તી બાલુઓ દળેલો હોય છે, જ્યારે
દૂર દૂર લંબાતી તેની પૂછડીની પ્રજ્વલિત જલ્મ સરખી
દૂર ને દૂર રહેવાની જ હોય છે.

ઇ. ૧૮૧૧માં દેખાએલા ધૂમકેતુના માથાની લંબાઇ
સવા અઢિયારલાખ માઇલને પૂછડીની લંબાઇ ૨ કરોડ
માઇલનો હતી. આમ છતાં તેમાંનાં સર્વ દ્રવ્ય જો
એકત કરતા જમએ તો એકાદ પ્રવાસપેરીમાં સમાઇ
જાય! એટલે કે એના દ્રવ્યના કણ ખૂબ ઘણા અને
દલકા હોય છે—આપણા જાતાપણી પૃથ્વીની સપાટી
પરની દવાથી જે એમનું ઘટલ ૬૦૦૦માં ભાગનું
હોય છે. આજ સુધીમાં દેખાએલા ધૂમકેતુઓમાંથી
સૌથી જળસા એવા દસ દળરતો લાંબો વળે તો જે
આપણી પૃથ્વીના વજનને ન જલેએ! છતાં કદમાં
તો એવા ઉપસોલા હોય છે કે અવકાશમાં ત્રાજ નિ-
હારિકાઓ જ એથી મોટી.

આજ કારણે ધૂમકેતુઓની આકર્ષણશક્તિ જીવન
કોઈ પ્રકાર પર કામ નથી કરી શકતી. કોઇક વખત
પૂછડી દલાવવાનું પણ તેમને મન થઇ આવે છે!
૧૬૧૮ અને ૧૭૭૬માં દેખાએલા ધૂમકેતુઓએ એટલા
તો જોરથી તે દલાવી હતી કે એનો પ્રકંપ થોડી
સેકન્ડમાં તો આખા ધૂમકેતુમાં ફરી વળ્યો હતો.

ઇ. ૧૮૬૩માં પારીસમાં દેખાએલા આ મયંક ધૂમ-
કેતુની પૂછડી સાદા પંદર કરોડ માઇલ લાંબી હતી.

આકાશમાં દેખાઓ અદૃશ્ય થઇ જતા કેટલાક
ધૂમકેતુઓ તો એવા હોય છે કે ફરી પાછો એ ફરી
દેખાના જ નથી. એનું કારણ એવાની કર્મ અનિવાર
જ્યારી રોતાનું મનાય છે, પરંતુ મુદતના પાંચ ગણ
છતાં કોઇ ધૂમકેતુ ન દેખાય તો માની લેવું કે એનો
નાશ થયો છે. ઇ. ૧૮૨૬માં બોલોને નોએમો ધૂમકેતુ
એનું સાઈ ઉદાઢમ્ય પૂર્વે પડે છે. ઇ. ૧૮૪૫માં એ
જ્યારે દેખાવો ત્યારે એના માથાની લંબાઇ વધી ગઇ
હતી ને એ સાત આખરે તો એ બે કલાકમાં ભાગી
પડ્યો. ગ્રાહ્ય ગદિના શુધ્ધ એ કલાક પણ એક સાથે
ફરતા રહ્યા, પણ પછી ઈનો વચ્ચેનું અંતર વધતું થયું
૧૮૫૨માં એ ફરીવાર નજરે પડ્યો ત્યારે તો એ અં-
તર ૧૨,૭૦,૦૦૦ માઇલ વધી ગયું હતું. એ પછીના
૧૮૫૯ના નિયત સાથે એ આકાશમાં ન દેખાવો,
તે માટે સંપત્તી નજીક ગયો હોવાનું કારણ કમી સેવામાં
આવ્યું પણ એ પછીના સાળામાં પણ ગેમિની એકે
ટુકી ન દેખાવો. પરંતુ એ વર્ષે ઉદ્ધાપાતો ખૂબ થવાના
ત્યારે ધૂમકેતુ અને ઉદ્ધાઓને કંઈ સંજોગ દેશે ખરો!

ચોક્કસ વળી ધૂમકેતુનો આજો પિંડ જ ઉપા-
ઓનો ગમેલો છે આકાશમાં ભગનાં ભગના કોઈ
વખત એ મુર્ચ્છા અને તેના પ્રદોશની અમર નીચે આવી
જાય છે ને તેના ભાગ્યે જ આકર્ષણને લઈને તેના ટુકડે
ટુકડા થઈ જાય છે. આ ટુકડાઓ પછી ઉદ્ધાઓના
મુદ્દ રહે જ આકાશમાં રહે છે. વળી તેનું માનું
થાન પદાર્થને ગમેલું હોય, એવાથી પણ ઘણી વખત
ટુકડા બીડી પડે છે ને એની કક્ષામાં પથરાઇ રહે છે.

અહોથી ધૂમકેતુઓ ધણી ખાગતમા જુદા પડે છે તેમાથી મુખ્ય એ છે કે, અહોની માફક એમની કદા કદી ગોળ નથી હોતી પણ અકાકા હોય છે અને તે ઝોળખાપ પણ આ કક્ષા ઉપરથી જાણ દેખાત પરથી નહિ એમને પોતાનો પ્રકાશ હાથ છ તેમ સૂર્યની મારફત પણ મેળવે છે રંગે એ મોટે ભાગે સફેદ અગર તો ખૂરા રૂપેરી હોય છે, પણ ચીનાઓના શા સોમાસોહી જેવા લાવનગના ધૂમકેતુઓ પણ નોવાવા છે

નાશ પામેના ધૂમકેતુમા અવશેષ રૂપે ઉલ્કાઓ આકાશમા જે ઢેકાણું જમા થઇ રહે છે તેને પ્રસારક કેન્દ્ર (Radiant Point)ના નામે ઝોળખવામાં આવે છે આવા દરેક કેન્દ્રમાથી દરેકજા બેથી ત્રણ ઉલ્કા દુરના પડના જલ્દ પૃથ્વી પર પડ્યા કરે છે આપણી પૃથ્વીનું એ સદ્વાચ્ય છે કે એ રીતે દરેકજા લગભગ આઠ લાખ જેટલા ખરતા ઉલ્કાઓ તેના આકર્ષણને લાગે વાતાવરણમા પ્રવેશતા પહેલા જ ભાગી ભુકો થઇ જઇને રજ રૂપે જ તેના પર પડે છે

જતા કવચિત્ કદની વિપુનતાને લાગે તેનું એ ઉલ્કાઓનું ક્યેવર કંઈક સાખૂત રહે છે એવા સાખૂત ક્ષેત્રવરણોએક ઉલ્કા સૂર્યોનામા કોષ કાળે રહેતા, જેને પર્લિયાને દલ્લુ ત્યા પછે ફૂટ ઊડે ખાડે પડી જાય છે પૃથ્વીના તળમા એ કેટલે ઊંડે સુધી ઊતરી ગયો દશે ઝોનો પત્તો એ ખાડાને મોડી સાડીથી સારવામા આવ્યા જતા નથી લાગ્યા

છેલ્લે છેલ્લે એવો ઉલ્કાપાત ૧૯૦૮ના જૂન માસમા સાબળીરિયામા થયો હતો. ઘેરા લાન પ્રકાર ત્યારે આખા આકાશને ઘેરી વળેયો, ને તે પછી ૬૦૦ માઇન સુધી પહોચતી ગર્જનાથી એ તૂટી પડતા, ૩૦૦૦ માઇન સુધી ની જગીન દલી ઊડેલી. વિદ્યા નીચો ત્યા પહોચ્યા ત્યારે જગીનમા ઊડી ચિરાડ સાથે ૧૪૦ માઇનના વ્યાસ સુધીનું દેવદારનું આખું જગલ જડમૂળથી ભાગી પડેલું જમણુ એવો જ પ્રપાત કોષ વચનિત્રાગા રથળે થયો હોત તો પણ ખગોલશાસ્ત્રીઓના કહેવા પ્રમાણે એના બચકર પ્રપાતો ૫૦ લાખ વર્ષે માઢ એકાદ થતા પામે છે, એટલે આપણે તેની ચિંતા કરવા ની નથી

એ ઉલ્કાઓ નરી આખે તો પૃથ્વીના વાતાવરણમા પ્રવેશે છે તારે જ આપણને દેખાય છે

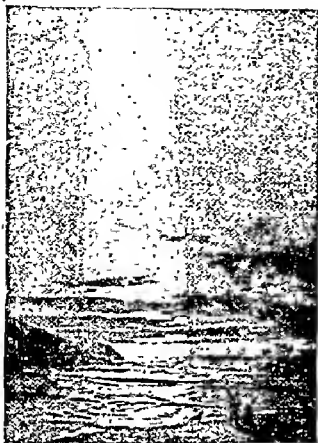
વાતાવરણમા ધર્મણથી હોવા એ લાવચોગ અને પડી શ્વેતતમ જાડી, પૃથ્વી ની મપાડી પર પળેચતા સુધીમા તો વેગવિગેર જલ્દજો જ ગતી જાય છે એનું શ્વેતનમ રૂપ આપણે જોઇએ છીએ ત્યારે મોટી ભીંજો છીએ, 'જુઓ તારો ખયો' અને રરેગઓ હોય તો એ જોતા તન્ત 'રામ, નામ' કંવા મડી જાય છે.

પણ એ ઉલ્કાઓમા કેટલાક એવા જે હોય છે કે જે પૃથ્વીના વાતાવરણને પણ દા નથી દેતા એવાઓના નાના કાકરાથી માડીને જગમ જગમ કદ સુધી ના પથરના નમૂનાઓ અગ્રદ્યથાનામા મચગાંવોવા છે

ઉપર આપણે ઉલ્કાસમૂદના જે કેન્દ્રો ગણ્યા ની ગયા તેમાથી કોઇનાર તો એકદમ મોટા પ્રસારનો પ્રસાર જ પૃથ્વી પર પડે છે આવો ઉલ્કાપાત પ્રથમ ૪ ૧૭૬૯મા મોઝામોચો લાન્થા એનું વૈજ્ઞાનિક, અન્વેષણ થતું મેળેના નકો થયુ છે કે દર ચોડીન વર્ષે એક વખત એવો ઉલ્કાપાત પૃથ્વી પર થાય છે, જેને લીઓ (leo)નું નામ આપનામા આવ્યુ છે એ સૂર્યની આસપાસ એક નિશ્ચિત કક્ષામા ફરે છે ને દર ચોડી વર્ષે પૃથ્વીની કક્ષાને ઝોળગે છે, અને એ વખતે એનાથી ખેચાઇ જઇ, ધર્મણને પાંચ્યાને મળગી ભીડી, એ ગળ રૂપે પૃથ્વી પર પડે છે

વળી, દર વર્ષે ઝાગરદની ૧૧મીએ જીન્નેએક ઉલ્કા પાત થાય છે, જેને 'પર્સિડસ' કહે છે સાધારણ ગણનાયોગ્ય ઉલ્કા પાત તો દર મહિનામા એકાદ વખતે થાય છે જ, પણ એમા ખરી પડનાગ ઉલ્કા ખડુ આખા હોય છે

સૂર્યમાળામા પ્રત્યેક અદ ઉપર અમા દમ્બરો ઉલ્કાપાત થતા દશે, પણ એનું તાદશ પગિલામ એ આવે છે કે તેમની ધુળને વામે અદના કદમા વધારે ચતો જાય છે કોષ વખત ધુળને જલ્દે પત્યર રૂપે જ્યારે એ પડે છે ત્યારે 'અશિગોય' નામે ઝોગ ખાપ છે ૧૯૦૭ની માયમા આવો એક અશિગોય રત્નાગિગિ જિહ્વામા પડ્યો હતો ૧૮૭૦ની માયમા ક્રાન્મમા પડેલા અશિગોલનો આજ ૫૦ માઇલ સુધી મળામાયો હતો ત્રો સંપ્તે અને નોર્મી કોમ્પગના ચત મુજગ એ ધુમકેતુના જ જરા મોટા યોગ છે એ ખ્યાનમા રાખાનું કે, સામાન્ય ઉલ્કાપાત વખતે આના અશિગોય કદી નથી પડતા

હોલિડેસ લાઇટને નામે ઓળખાતો આ પ્રકાશવટા યુરોપમાં જે કેકાણે સૂરજ આપત્તી હોય તે જગ્યાએ દેખાદે છે. એનો વચરો ભાગ ખૂબ તેજસ્વી ને છેડા હાંપા હોય છે. એના પ્રાદુર્ભાવ પાછળ પણ ધૂમકેતુઓ ને ઉલ્કાઓનો ક્રાગત રહેલી છે.

યુરોપમાં કેટલેક હેકાણે સૂર્યોદય પહેલાં કે સૂર્યાસ્ત પછી મોતીઆ રંગનો પ્રકાશ જરાજરા ઉઘડ કે અસ્તના રચળે જ દેખાય છે. એનો વચરો ભાગ ખૂબ જ તેજસ્વી હોય છે ને પછી છેડા તરફ ઝાંખો થતો જાય છે. યુરોપના દક્ષિણ ભાગમાંથી એ સીધો સોટા જેવો દેખાય છે, જ્યારે ઉપરના ભાગમાંથી કાટ-ખૂણા પડેલા.

આ પ્રકાશનું કારણ પણ ધૂમકેતુઓ જ છે. સૂર્યની કક્ષામાં ફરનારી તેમની ધૂળ તેના તેજથી પર્યાવૃત્તિ થઈને ચમકે છે, પણ સૂર્યના તેજમાં એ પ્રકાશ ટંકાઈ જાય છે એટલે સૂર્યોદય કે સૂર્યાસ્ત સમયે જ દેખાય છે.

ત્યારે આકાશના આ ઉચ્છ્વસ રણકુઓ જેવા ધૂમકેતુઓનો જન્મ કેમ અને ક્યાંથી થાય છે એ સવાલ પણ બેઠે જ. એવું જણાયું છે કે સૂરજના ગર્ભમાંથી ઘણી વખત ટુકડા અવકાશમાં બેડી પડે

છે. પરંતુ એના જ ધૂમકેતુઓ બનતા, દશે એમ માની ન શકાય; કારણ કે એ ટુકડાની ગતિ સંકડતા ૩૮૩ માઇલથી ઓછી હોય તો તો એ પાછા સૂરજમાં જ જઈ પડે. જીજ્ઞાસુઓ તોમાં અંતરાય આવતો હોવાનું આપણે માનીએ તો પણ આપણી અને નજીકમાં નજીકના તારાના અંતરનો ગોટા ભાગ શકતા, સૂરજથી ૨૫૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ માઇલ દૂરના ધૂમકેતુઓનું શું માનવું? આપણે આ નવો ધૂમકેતુ વિદ્યપત્ર જ સીર જગતની ગદારથી ધસી આવે છે ને!

રશિયન વિદ્વાન એન્ડ્રિયનિકોફ કહે છે કે ધૂમકેતુઓ મૂળે તો સીર જગત ગદારના, પણ તેની કક્ષામાં આવી ગયા પછી તેના ઘટક બની રહ્યા છે. અનંત અવકાશમાં સૂર્ય પોતાના પરિવાર સહિત સંકડતા આશરે ૩૨૦૦ ફૂટની ગતિ કરી રહ્યો છે. એટલે ૧૫૦૦૦ વર્ષે એક પ્રકારના વર્ષ જેટલો પ્રવાસ ગણતાં, દસ લાખ વર્ષો પૂર્વે એ ‘મૃતશીર્ષ’ નામના નક્ષત્ર મંડળમાં દશે ત્યારે તેમાંથી જે અનર્ગલ દ્રવ્ય તેણે ખેંચી લીધું દશે તેને ગતિ મળતાં તેના ધૂમકેતુઓ બન્યા.

પણ એ થે સૂર્યમાળામાંના ધૂમકેતુઓનો મંથનિત નોડ છે. બાકી એમનો ઉદ્ભવ એક્સપ્લોઝીવો બાબતાર તો; કણુકોષ વિજ્ઞાની નથી મળ્યો. સંભવ છે કે કોઈ નવા ગ્રહ મારેનો અવશિષ્ટ રખાણેસો એ મસાશે પણ હોય. એનું કબેવર ભોંટું, હાઇડ્રોજન જેવા ગેસ અને સોડિયમ જેવાં બીજાં મૂળતત્ત્વોનું બનેલું છે. એનો ગોટો જગતના સીર જગતમાં જ છે એ એક્સ છે, પણ આગળ ઉપર વર્ણવી એવી સૂર્યની તેના પર થતી પ્રતિક્રિયાને પરિણામે તેમનો નાશ થતો જ જાય છે. સૂર્યથી અસંખ્ય માઇલો દૂર રહેલા ધૂમકેતુઓ વળા કોઈ વખત બીજા તારાની દહમાં પણ પ્રવેશી જાય છે, પણ ત્યાં ને તેની પ્રતિક્રિયાને લઈને તેમનો નાશ જ થવાનો. આપણને દેખાતા બધા જ ધૂમકેતુઓ એ રીતે નામશેષ થઈ જવાના. ક્યારે? એનો ઉત્તર તો નિરવધિ કાઢ જ આપી શકે. ‘અનિદેવ’

મીજુજતીનો આવ વધારે, લાજસથી ધરાકે આયથે જ તાળું. ત્યારે દુકાનદારે વાસાકોથી કાઢું, ‘સાહેબ, એમાં વિચાર શું કરો એ રીતે લાઇલ લેનારો તે કણુ પણ મીજુ’ બનીના આવ વધો જવો.’

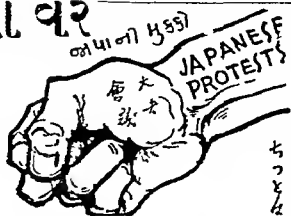
આદક વધુ આયથે જતાવતે: ‘તે શું, એ લોકો મીજુ જતીને અજવાળે લાઇલ લેડે છે?’

તેંતાળીસ વરસનાં વેર

૬૪ સપત્તી વર અને ઘેટાના બચ્ચાવાળી વાત ઘણાને યાદ દરે એરી જ વાન ચીનના પાંચતખત પેકિનથી ૩૦ માર્ચન ૬૪ આવેલા માર્કો પોલો પુણ નજીક, ચાલુ સાલના લુવાઈની હાલીની મધ્યગતે જાની મધ એ પૂન પર વાગપિંગ ચાણા ઉપગની જાપાની દુકડીએ ખોટો દફનો (એના કહેવા મુજબ) કરી નેચેા મામી પાગના ચીની નજરે તે દફનો ખરેખરે માન્યો પરિણામે 'નગેતા સંવર્ષ દાય તુમુય મુદ્દનું રૂપ વીધુ છે અને જાજે તો ઘડીએ ગણાઈ ગ્હી છે' કે ચીન ક્યારે જગતનું જીન્ટુ જોનલિયમ જાની જાય.

ચીન દેસ વસ્તી અને ક્ષેત્રફળમા આખા યુરોપ ખડ જેવડો થયા જાય છે, એટલુ જ નહિ પણ એની સરકારિ પુનાતનવામા દિલ્લી સમૃદ્ધિની જોડાજોડ ગેલે છે પરંતુ આદારમા ને ઓગણીસમા સૈકામા દિલ્લેમ ક્રીમીયનું શિકાગ જાન્યુ નેમ થયા સૈકાના ઉત્તરાર્ધ મા અને ચાલુ નેકામા ગી. પશુ પાશ્ચાત્ય રાષ્ટ્રો ને જાપાનું શિકાગ જાની મધુ છે તેને સરકારી જનાવવાને ગદાને આજ સુધી એ દેગોએ એવું રાષ્ટ્રચરીંગ ચૂંચામા કાઈ કમી રાખી નથી ચીન કદાચ નવા મદાયુદ્ધનું કેન્દ્ર અને તો ચે તેનું મુખ્ય માન્યુ તો સામા જ્યારે મતાઓના તેમા સંકેતાઓવા દિતો જ દશે.

આ લગાઈ પાઠગ જાપાનનો ધરાદો તો ઉત્તર ચીનના રેંચે, રાન્ટુગ, રાનસી, ચદાર અને સુલુઆન એ પાચ પ્રાંતોનુ એક નવું અતત રાજ્ય મધ્ય ચીન અને મોનિયેટ યુનિયન વચ્ચે જાણ કરવાનો છે જાણ ચી. પશુ સામે મજબૂત મોરચા મારી ગ્હુ છે અદર અદગના ગયા મનમેદે જુધી જાજે તેના ગધા પક્ષેએ આજે સમુદ્ધત આમનો ગચે છે મોનિયેટ તેની મદાયમા છે ને રાષ્ટ્રમધ્યે પશુ એલો યાદી મોકલી આપી છે, એવે જાપાનના મોન્ય સફળ તીવડવામા રાકા ગ્હે છે લડી લેવાનો જ તેનો નિર્ણય હોય તો ચે તેને લાગ્યા મુદ્દમા કિતરવ પડશે એ મોક્ષમ છે એવુ મુદ્દ જાપાન જની રાકમે? દાય તો એક માત્ર જર્મની જ તેનું મિત્ર છે ને તેની પામે તો મદાય કરવા પૂરતાં નથી નાખ્યા કે નથી કાચો માત વળી જાપાન પામે સોનાનો સ્ત્રાવ નજીવો છે એટલુ જ નહિ, એ દેવાદાર પશુ છે

ચીન પર ઉત્તરમાએડો જાપાની મુકો

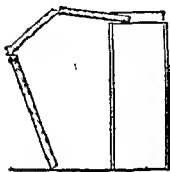
પરંતુ દાય તુગ તો જાપાન પોનાનો ધરાદો જતો કરવા જીતકુલ તૈવાઈ નથી એમ જ જણાય છે આજ કાલથી નહિ પણ તેનાગણ વર્ષથી તે ચીનને મળનાનો પ્રયત્ન કરી ગ્હુ છે ઇ. ૧૮૯૪મા કોરીયા ઉપનું ચીનનું વર્ચસ્વ નકારી તેની મામે એ લગ્નુ લાગથી તે આજ સુધી એ તેનાગણે વરમતી તવાગીજ આ નીચે આપી છે, જે એ જાજન પગ વધુ પ્રકાર પાડશે.

૧૮૯૪-૯૫—પહેલો ચીન જાપાન વિમદ, જેમા જાપાન ચીન પામેથી મોર્મોમા, પેન્કાઈર્મ ગણુઓ અને મનુગિયાના વિષાઓ દુગ દોપકદપ ખુચરી લે છે યુરોપિયન મતાઓ 'ચીના કાય'નો પેકાગ લગાવે છે ને એ માથે દનજાગી ચીનનો, દાય લાગે એટલો મુલક પચ્ચારી પાડના પડાપટી કરે છે.

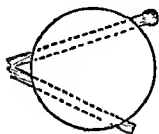
૧૯૦૦—ચીનમાથી પગદેશીએને લાકી કાદનાની ઝુંગેશ ઉદારતો 'બાકમગ' જાગવે. પગદેશીઓની કલ્પ આનગગા રીપ લરકરે પેકિંગ (દવે પાદિંગ) લઇ લેના

ઑગસ્ટ-૯ જાપાન નાન્કાકિ શહેરનો ઑગથી નાશ કરે છે. એના પ્રત્યુત્તર રૂપે ચીન તથા કેકાએથી સુધ્યાના રેલવે ઉઘાડી દે છે. ઑગસ્ટ ૧૧ બંધવચ્ચે જાપાની લશ્કર શાંધાઈ પહોંચી જાય છે, ત્યારથી

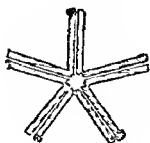
ઉત્તર ચીનને ગણે એ જ યુદ્ધપ્રવૃત્તિનું કેન્દ્ર બને છે. આ આજ મુઢીનો પ્રતિદાસ છે, ચીને આ પેશ-કદમી મામે જગજગ નેદાદ ઉઘાડી છે. અને જગત આતુર નગરે એ બેઈ રહ્યું છે.

ચિત્ર નં. ૧

ચિત્ર નં. ૨

ચિત્ર નં. ૩

ચિત્ર નં. ૪

દીવાસળીના ખેલ

નં. ૧ પડયા હો ને ગમ્મતનું બીજું કોઇ માધન ન હોય તો માત્ર એક દીવાસળીની પેટી વડે પણ તમે કેટલાયે નુમખા કરી શકો.

ચિત્ર નં. ૧ મા જતાવ્યા મુજબ એક દીવાસળી આમ બાગીને પેટીના બધા ખાનામાં ગોઠવો અને પછી બીજી દીવાસળી, તેનો મોગરો પહેલી દીવાસળીના છેડાને અડે એવી રીતે ઊભી ગોઠવો. પછી એ બંને દીવાસળીઓના મોગરા ત્રીજા એક દીવાસળીમાં મેનાવો. છુઓ! ઊભી દીવાસળી કેવી ઊંચે ચડે છે તે!

ચિત્ર નં. ૨: પહેલાં મોંના શીશાના ગાળામાં આવી જાય એવો એક નાનો સિંછો સો. પછી તાશાના મો પર, ચિત્રમાં જતાવ્યા પ્રમાણે બાગેલી દીવાસળી મુકા તેના પર સિંછો મૂકો ત્યાર બાદ જ્યાં એ દીવાસળી બાગી હોય ત્યાં પાણીનું એક ટ્રીપુ મૂકો થોડી જ વારે અને પાંખિયા લખાશે ને સિંછો શીશામાં પડી જશે.

એ જ સિદ્ધાંત પર બીજી ગમ્મત થઇ શકે. પાંચ દીવાસળી ચરખી બાગીને ચિત્ર નં. ૩ મા જતાવ્યા પ્રમાણે ગોઠવો. પછી એની વચ્ચેનાય પાણીનું એક ટ્રીપુ મૂકો એટલે બધી દીવાસળી ચિત્ર નં. ૪ થામાં જતાવ્યા પ્રમાણે ગોઠવાઇ જશે.

નંદુરો વળી દીવાસળી વડે એક અજમ તમાગો કરે છે. પાણીના ગ્લાસની અંદર, માત્ર તળિયુ જ જોગતપ એટલા પાણીમાં ચિત્ર નં. ૫ માં જતાવ્યા મુજબ આઠ દીવાસળીઓના એક વ્હડ ગોઠવે છે. પછી પોતાની નંદુર લકડી જેવી લાકડીઓ કાઢી, તમાગાઓનો સમગતવે છે કે આ દીવાસળીઓ એના કક્ષા મુજબ જ વર્તશે એ લાકડીઓ જોવકુલ કાળી હોય છે, પણ તેને છેડે જલ્લે દારીદાત જરડેલા હોય એવા દેખાય છે. એમાની એકને, તેના દારીદાંતવાળા છેડાથી નંદુર ગ્લાસમાં મોલે છે કે તરત બધી દીવાસળીઓ વીખગાઈ જાય છે ને એવી જ રીતે બીજી બોળતા બધી પાછી ગોઠવાઇ જાય છે! આમાં નંદુર જો દોષ છે કે એ લાકડીઓ ચમતી નદિ, પણ ખાડ અને માણુની જતાવેલી દોષ છે એના પર કસાઈનું પનદું ચગાં ને એવી રીતે રંગેજો દોષ છે કે ગીસ-મની જ દેખાય ને બે ખુલા છેડા દારીદાંતનો અગ કરાવે. સાધુ પાણીને મોલી શકે નથી, એટલે પાણીમાં તે બોળતાં તેજે રહેવો જગ્યા દીવાસળીઓને તીખેરી નાખે છે, જ્યારે ખાડ પાણીને મોળતો દોષ એ જ-ધીને પાછી એકત્ર કરે છે: આ એની પાછળનો નંદુ!

ચિત્ર નં. ૫

મંગલદીપિકા

હોખડના, આ દીવાળીએ જહાર પડનારા કાન્યસેવક દીપ-
શિખાના નામને અનુલક્ષી વાનગી આ દીપિકાપરે ઉપાસીએ-

• કૃતવિચિત્રિત •

જીવનમંદિર . . મંગલ માલિકા
સુભગ દીપશિખાની દીપાવવા,
નભાવિતાનથી શુભ નિદારિકા
જગતચોક્કમહી અવનારવા,
હૃદયમાં અભિલાષ ધરી કરે,
જનલિન જીવન વિશ્વનહું કરે.
નિરખી સુપ્રભ મેં સપજા દિશા,
સદન સોદી રહ્યાં ધૃતિમંડળે;
હૃદયમંદિર મર્વે શિખા જશે;
નહિ અચેતન કે નહિ ત્યાં નિશા.
ધુનિ અનરત લસે પથદર્શિકા,
તદપિ કેમ ધરે ઊર ખુણના ?
સદન શું નિજ એક દીપાવતા
નહિ જાતે કૃતિ મંગલદીપિકા ?

અમીદાર

દીવાટાણું

શુભજીવનનું એક મનોહર ચિત્ર

• પૂજા •

પ્રદીપ લલ સોડયમાં નવપદ્મ અગાથી ભણી
ચઢી પગથિયાં રહી દૃતીય માળનાં, સાચવી
રખે દીપક હોલવાય! તુલસી તથા હોડની
જલ નજલ, વંદના કરી, પ્રદીપ ત્યાં ઠેરવી,
પછી ગગનમાં ળુએ ઉતરતી કળા સૂર્યની.

જયંતીલાલ આચાર્ય

શૈશવ

તદ્ન કિરોરવચના એક નવા (નિ આશારપદ) કવિને પરિચય

• સંલક્ષના •

જૂલો ના હું મુજ શિશુપણું, જૂલવા ચે ચહું ના,
આલેખાયાં રમૃતિકલકે પે ચિત્ર કેં બાલ્ય કેસે.
આનંદે હું બહુક શિશુઓ સાચમાં જોલતોતો
ગિદલીદંડા, હલુલુ અથવા ગોળકુંડી વગેરે.

બાગોળે જે વખત બહુ પે આમલીકાનંતોની,
વા ટેટાની, વિધવિધ ઘણી ઠેરવેનાં છિનણી
કોઈ આંખે સરિતતટ પે રેતમાં સાનનાળો
ખેલી, યાત્રી, હુલિત યજ્ઞને ઘેર પાછા ફરતા.
બહેલી રાતે વદન દસતે વાણુ માતા જમાડે,
ધારે ધારે સકલ ગૃહનાં કામનો પાર આવે;
અંતે દાદા લલ નિજ હુકો વાન મોડી કહેવા,
ટોળે ભેરી સરવ બુલકાં ખૂણ ભાવે મુલ્યનાં.
હાનાં કોઈ નવ લહી રાહું બાલ્ય કેરી મળએ,
બાલ્યાવરયા અગર ન રહ્યાં સાચમાં ભેરુઓ કે.
ભાગી મેં તો જનમભૂમિ, ને ભાગિયો છે મને પે
જોષ માઈ મુખ છલકતી હેતથી માવડીએ.

રજનીકાન્ત દેસાઈ

સાધના

શ્રી ઉમ્મરકર ભેજીના 'હું'ગ્રામ'ને પથપથએ-એક પ્રોત્સાહકાવ્ય
• સુવર્ણ •

હું દત્તાત્રય ?

હુદ આ પરાભવે બનું કદી ચ હું દત્તાત્રય !
સુધેય ૨૫૯ પેખતો,
વિધેય ૨૫૯ દેખતો,
ન તો પછી પરાજયો, પરાજયો લઈ મને.
પ્રધાન ધ્યેય પામવું,
ન અઘપથી વિરામવું,
હજાર દાર છે મળે, ન દાર એ દમે મને.
ચકું, ચકું, ફરી ચકું,
અદમ્ય પૌરુષે લડું,
પરાક્રમે પડે મળ, ન સિદ્ધિની તમા મને.
વિશુદ્ધ સાધના કરું,
મયી મયી મયી મઈ,
ભાસે હું ધ્યેય ના વડે, ન જંખવું ગમે મને.
છા યતું બધું ચ નાથ,
ના કદી બનું દનાથ.

લાલચંદ્ર પાઠક

ચિત્રકળામાં સ્વશિક્ષણ

ચિ

ત્રકળામાં આકૃતિઓ

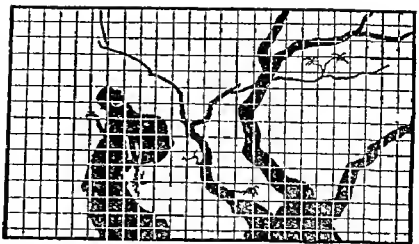
દેરતા અંગના પ્રમા-
ણે સાચવાનું પણ મુશ્કેલ લાગે
છે. આથી, શરૂઆત કરનાર માટે
છાયાચિત્રો કરવાનું કામ આકર્ષક

અને સરળ જણાયે તેમા ચિત્રની વહારની રેખાઓ
ને વળાક સાચવી લઇને પછી આંરનો ગાળો બધો
કાળા શાદીથી ભરી દીધો હોય તો ઘણું ઉદારવર
ને સંપૂર્ણ ચિત્ર બની શકે છે. માન વેવ, પાન, ફૂલો
કે મુશોબાનો પણ એક છાયાના રંગમા સરસ લાગે છે

છાયાચિત્ર સરળ લાગવાનું મુખ્ય કારણ તો એ
છે કે મનુષ્યને આકૃતિની કોમળાશ જનની ઝાપ પહેળ
વહેલી પડછાયામા દેખાઈ અને તેથી આકર્ષાઈને તેણે
તે પરચરમા કે ભીંત ઉપર ઉતારમા પ્રયત્ન આદર્યો
પ્રાચીન કાળમા ચિત્રો ઘણે લાગે છાયાચિત્રના જ
વારસો લાગે છે એ ચિત્રોમા ધણીસાર આજકાલનું
ટેકાણું જણાતું નથી, પણ નાક, કપાળ, મોઢી વગેરે
પડછાયા પાડીને જ ચીતરેલા હોવાથી પ્રાચીન દાખનો
ચિતારો એ અંગો ચીતરવામા તો કુદામ જાની ગયો
આમ, આખી માનવજાતિને જે પદ્ધતિથી ચિત્રકળા
સાધ્ય થઇ તે જ પદ્ધતિ વ્યક્તિને પણ માર્ગદર્શક બાગે

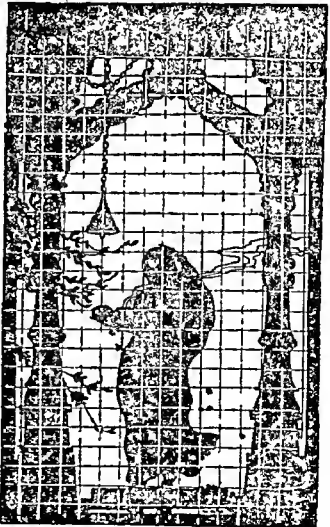
છાયાચિત્ર ભરનારે બધું જ કાળુ વારવું જોમજો
એવું નથી. આકૃતિનો ફરનો ધાટ રેખાક્રમ ગમે હોય
તો અમલ ધાટ ગમે તે રંગમા ગળી આસપાસ લી
લો કોમળાશ જનના ઘેરા રંગે ભરી દેખાવ, અથવા
લો આખી પ્રથમ કોઈ રંગે રંગીને તે ઉપર મુખ્ય
આકારનો ઘેરા રંગ કે શાદીથી ભરીને ચીતરાવ

ચોરસ પાડીને ચીતરવાની રીતે જેને ફાતી મધુ
હોય તે આના ચિત્રોમા અનેક પ્રકારે ખાતરી શકે
છે. લાઇ કનુ દેસાઈના જે ચિત્રો 'મંદિર' અને 'પૂજા
ગિણી' છાયાચિત્રોમા કરવાને ચોરસ નાખીને આ સાથે
ખાખા છે. એના પરથી જોઇએ તેવા માપના ચિત્રપટો
થઇ શકે કોઈ ભીંત પર માનની જેરડા ખાતે પાડી
શકે. દાખડ પર રેખા નાખીને કારતથી ભરિને અથવા

કપડાના કટકા દાખીને એક પર ખાતરી લાવા વનાવી
શકે. સોનેરી રંગેની રંગોથી પણ ની છટા કરી શકાય.

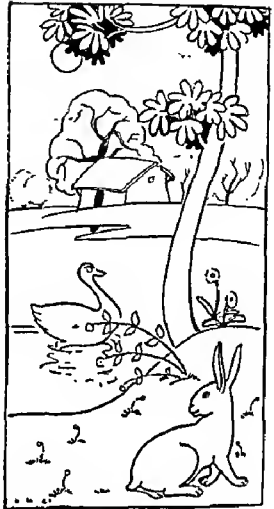
છાયાચિત્ર લી પ્રેરણા લઇને કોઈ વળી જુનાજુના
ચિત્રોમાથી પદ્ધતિઓ પાળ વગેરે જોઈતા માપમા મોટા
કરી લઇ ચંદ્ર, પક્ષીઓ, વસ્તો વગેરે માફ કિ ૧૦ છુગા-

છૂટાં પછુ થોમ્મ રી ૧ શકે અને ઉચ્ચ પ્રકારના કામ પર દાય જાગે તે પહેલાં પછુ રંગો અને આકારની નવીનવી સૃષ્ટિ સરજી શકે. દરેક ક્રિયામાં દાય વધુ છૂટો થશે અને આંખમાં નવાં માપતાલ સમગ્રતાં જશે.

ચિત્રકામ કરનાર વિદ્યાર્થી પાસે ચિત્રસંપ્રદ, તો હોવો જ જોઈએ. વળતોવખત માસિકોમાંથી કે ચો-પાનિમાંથી પોતાને ઉપયોગી ચાપ અથવા આકર્ષક લાગે એવ આકારો, પાત્રો, દસ્તો વગેરેના કાપલા કેરા પાનાંની એક ચોપરી ઉપર ચોરી જ રાખવા જોઈએ. લાંબી કાતર અને ચુંદર કે લાલીનું પાત્ર હમેશાં તૈયાર જ રાખવું. આ રીતે ચિત્રો વીણવાની અને જોગાં કરવાની ક્રિયામાં એવું ધણું શિક્ષણ મળશે કે જે કોઈ પછુ ચુરુ આપી શકશે નહિ. એથી મનને વસ્તુઓ શોધીને તરાપ મારવાની એક પ્રકારની કવાયત મળશે. યાદશક્તિમાં તરા અને ચોકસાઈ આવશે તથા અંગેકવિધ રીતો અને જોડાવણીમાં જીંડી સમજ વધશે. સાધારણ ચિત્રકારને સુરોભન કે આવેળન માટે એ સમ્રદ બહુ જ ઉપયોગી બને છે. ચિત્રકારે પોતાના મૌલિક સર્જન માટે તો ખરેખરા પદાર્થોનું કે પાત્રોનું ગિરીલુચ્ચ કરવું જોઈએ; પછુ જેઓ ઘણુ ચિત્રકળાને ઉજરે છે તેમને પ્રત્યક્ષ દેખાતી વસ્તુઓની કદર હોતી નથી. તેઓ બીજા કલાકારોએ મૂકેલી સીડીઓને આધારે દષ્ટિ વધારે સુધારે છે. આ લેખમાળા સાથે અપાતા નમૂના પરથી જોગણે શોડાલણે ચે પ્રધારા કર્યો હશે તે- મને આ બધી વાતોની પ્રતીતિ માટે મુરકેલી નહિ જણાય.

‘કુતુહલ’ નામનું આ સાથેનું એક સકું રેખા-ચિત્ર પછુ ધણાને મગશે. પછુ તેની ખરી મગ્ન તો તે ગોઠું દોર્ષા પછી અને એગાનાં અંદ, આકાર, વૃક્ષો

પાણી વગેરેમાં રંગો ભરાવા પછી જણાશે. રંગો ભરવાને કામગીર પર રંગર જરાપછુ વાપરું હોવું ન જોઈએ. ચોરસની મદદથી ચિત્રરેખા તૈયાર ચાપ એટલે બીજા સ્વચ્છ કામગીર ઉપર તે કેમ ઉતારી લેવી તે માટે આગળ સૂચના અવાઈ ગઈ છે તે જૂલાઈ નહિ હોય. (આગળ) રચિસંકર રાવળ

(હવે પછીનાં પ્રકરણોમાં ચોરસની સદાય વગર ચિત્રો કરવામાં કેમ વર્તવું તેની સૂચનાઓ અને પાઠ અપાશે. અભ્યાસક્રમની લખાણોથી બાળકોમાં કોઈને સમજાવું ન પડી હોય અથવા વધારે ખુશાલો જોઈતો હોય તો જવાબ માટે એક આનાની ટિકિટ સાથે લેવાકને પૂઝવું.)

મંદીનાં પાન

જગતનો હિતદાસ એ એક મહાકાવ્ય છે. તેમાં પ્રત્યેક રાષ્ટ્રની ઇતિહાસ એ એક એક અખાય છે, અને પ્રત્યેક માણસનું અસ્તિત્વ તેનો એક એક સપ્ત છે.

કરે તેનું કામ, રાખે તેનું દામ, ને ભાળે તેનો રામ.

અન્યાયથી મળેલા જમ કરતાં ન્યાયથી મળેલો પરાભવ વધુ ગરવો છે.

ભાગ બીજો • પ્રકરણ પહેલું
બાપુજીનું પ્રથમ દર્શન

સા

ત વરસની નાની વયે બાપુજીએ મને રમાડેસો એ કહ્યું બાપુજીના દર્શન ન કહેવાય. દુનિયાની નજરે તેઓ જેમ એ દિવસોમાં આઘોકિક નહોતા જાન્યા તેમ મને એ તેઓ ધરના આધારણ મુ-રખીથી વિશેષ ન હતા અનેક બાળકોને જેવું પોતાના દાદા પ્રત્યે વિશેષ આકર્ષણ અને પૂજ્ય ભાવ હોય છે તેવું મને તેમના પ્રત્યે હોય એ પ્રાભાવિક હતું પરંતુ દસ વરસની ઉંમરે થયેલું તેમનું દર્શન જ અત્યંત જોતા મારે માટે તેમનું પહેલું દર્શન હતું. એમના આવવાની રાત્રી જોવાની હતી ત્યાં મગનકાકાએ આવી એક જાણે ખગર આપ્યા કે બાપુજી ડરજાન આવી પહોંચ્યા છે, રાત્રી શીનિક્સ આવશે ને આવતી કાલે આપણે ત્યાં જ જમશે સાથેસાથે બોજનમાં શુ અને કેટલું જોઈએ તેની ચર્ચા પણ મારી બા સાથેકરી લીધી.

જૂના ભોડા રાધણીજીને દિવસે ચૂવાને કારખાનું બનાવી ચૂકે છે તેની રીતે અમારે ત્યાં રાધવાની ધ માલ ચદ્દ રહી કેાઇ પણ ચીજમાં સજરસ નાખ્યા સિવાય અનેક વાનગીઓ તૈયાર કરવામાં મારી બા અને કાકી ગુલાઇ ગયા એમની મદદમાં રહી મેં પણ નાના નાના કામ કરી આપ્યા એટલા બધા કલાકો રસોડામાં મોઢાઈ રહેવું મને સાધારણ્યરિતે ન રચતું. પણ બધું કામ બાપુજી માટે હતું, એટલે મારી બા પાસેથી ઉચકું માગીને, મગફળી ફાવડી, ચાકર દળી આપવી, જાડા છોલી આપવી વગેરેમાં આખો દિવસ મેં વીતાડ્યો તૈયાર થયેલી વાની બસાવર છે કે નહિ એ જોવાનું મળતું તેમાં પણ મને કંઈ જોઈએ લાજ નહોતો.

બીજે દિવસે સવારે જોતાની સાથે જ હું બાપુજીને ઘેર પહોંચ્યો. તેઓ રાત્રી આડી ગયા હતા પહેલાની જેમ એમને ખબરે ચડી જવા જેટલો નાનો તો હું હવે નહોતો રહ્યો વળી તેઓ એક જ દિવસ રોકાવાના હતા એટલે એમને કામ પણ ખૂબ હતું, તેથી તેઓ મને

જીવનનું પરોઢ

આ લેખમાળાની ચરચામાં જણાવેલું 'તત્ત્વ સમૂહ' ખરેખર હવે રાત્રી થાય છે, એટલે અહીંથી બીજો વિભાગ પાકી નાખ્યો છે લેખક એ વિરે લખે છે કે '૧૯૧૨થી ૧૯૧૪ના ઓગસ્ટ મુઢી—જૂન યુદ્ધના પ્રારંભ મુઢી બે વરસના ગાળા—માં જ મારા આ પ્રકરણનો મુખ્ય ભાગ છે એ જ ગાળામાં સત્યાગ્રહની છેલ્લી લડાઈ, શીનિક્સની ધાવણી અને બાપુજીના મોટા ઉપવાસો વગેરે બધું છે બાપુજીની રીઠી તાલીમ પણ એવા વચગાળામાં મને સાપડી છે અને દાવ્યરૂપે કાર્ય પરંતુ બાપુજીને ખડકાત ટપરથી જીવન પણ આ જ વિભાગમાં આવેલા છે નીચે ભાન સત્યાગ્રહની છેલ્લી લડાઈની કથાને આવશે અને ચોથો ભાગ સમાધાની પછીનો આવશે, જેમાં સત્યાગ્રહાધમની રચાપના સુધીની વાત આપવા ધાર છું'

કથારી જોલાલે કે રમાડે ? છતાં હું એમની આગળીએ ને આગળીએ વળગી રહ્યો એમની વાતો તો કંઈ સમજતું નહિ પણ એમની પાસે જીવો જીવો એમનું મોઢું જોવા દર ધરમાં આગશે આખો દિવસ કામ કરેલું, પણ બાપુજી આખ્યા તે દિવસે મને મારી બાને પાણીનો ભોટી કરીને આપવો પણ દરેકા ઝેર જેવો ચદ્દ પડેના પ્રેમના મુખ્ય મુખ્ય કામ કરનારો સાથે વારતામાં બાપુજીએ સવારનો નખત માલ્યો, અને એ બધો વગત હું એમના ચહેરાના ભાવો જોતો ચાકો નહિ. શીનિક્સના મોટામોટા ચાણસો પણ તેમની પાસે સાવ રીચુકડા જણાતા હતા બાપુજીનો એકએક જોવા જાહું જબીરતાથી નીકળીને દતો અને સાલજનારા શબ્દેશબ્દે વધુ ચિંતામાંને જોડા વિચારમાં પડી જતા દેખાતા હતા

લગભગ એક વાગ્યે બાપુજી અમારે ત્યાં જમવા આખ્યા ધરમાં બે મોટા ટેવલ હતા તે અડોઅડ મૂકી, અને ટેવલ ધોળા સફેદ માદરેથી આડોળી દીધા. થોડે થોડે અંતરે ખુશીઓ મૂકી ટેવલના બે છેડા પર બે અને વચ્ચે ચચચાર પાચ પાચ, એમ બધી મળીને બારેક ખુશીઓ મૂકી પછી ટેવલ ઉપર ખીન્નું તરેલું, તેની બે બાજુએ રકાળીમાં રેટવી-ઓનો ખડકો, ત્રણ ચાર કડન કેળા, સુધારેલાં ટમેટાં, તેનું સાક, સંતરા, નારંગી, લીંસુ, મગફળીના દાણા; મગફળીપાક, મગફળી ખાડીને ઘી જેવો કરી નાખેલો તેનો ખૂંડો (નટ ખટર) તથા બીજા કેટલીયે બીજા ટેવલ ઉપર મોદવાઈ ગઈ. બધી જ ચીજો અત્યારે યાદ નથી

રહી, પંથુ એ લાંબુ ટેંગણ એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી આખું ભરાઇ ગયું હતું. બાપુજી કંઇક આઠ દસ જણાની ટોળી લઈ જમવા આવ્યા. જોરાવર ટેંગણની વચ્ચેથી એક પુરુશ ઉપર પોતે બેસી, અને ટેંગણ ઉપર જે જે મેક્યું હતું તે તપાસી લઈ પોતાની આસપાસ બેઠેલાંઓનાં ભાણા પીરસવા મંડી ગયા. પીર, રોટલી, શાક વગેરે જમાઇ મધ્યે એટલે કુળ ઉપર કામ ચાલ્યું. કેળાં નારંગી વગેરે રકાબીઓમાંથી ઉપાડી પાસે બેઠેલાને તેમજ દૂર બેઠા હોય તેને પણ આમ્રદ કરીકરી આપતા ન્હાય અને પછી પોતે ખાતા ન્હાય. જમી લીધા પછી પણ તેમણે મોટાં વસાઇ ભતનાં કેળાં, મગફળીપાકના ફીક ફીક મોટાં એક પછી એક મોસસા, કેળાંની સાથે પેલું નટખટર, વળી એકેલી મગફળીના દાણા, પછી બદામ અખરોટ જેની ચીંને ખાધી. તેમની સામે બેઠાબેઠા મેં આ જયું જોયા જ કર્યું. મને પડે નહિ, ગૂમડાં થાય, તાવ આવે વગેરે ડરો લાધે મને એની ચીંને માઠ દાદમાં મોડી રહે એટલી જ મળતી. બાપુજીની પાસે આ જથ્થો કુળા પણ પાસરા ચાલે છે, કંઈ તુકસાન નથી કરતાં, એ જોઇ મને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. લગભગ દોઢ કલાકે જમી રહ્યા. જમતાજમતા પણ બાપુજીએ કાગ સબંધી કેટલી શે વાતો કરી. એ દોઢ કલાક નકામે ન જવા દીધો.

જમીને બાપુજી સીધા પ્રેક્ષમાં ગયા. ત્યાં સાવ ખુણામાં દફતરનો એકાંત ઓરડો હતો તેમાં મેંજ પર કામે વળગી ગયા. તેમના કામમાં ખલેલ ન પડે તે સારૂ બીજાને કાંઈ ત્યાં મધું નહિ. હું પણ ન જઇ શક્યો.

સાંજે રવિવાર ન હોવા છતાંબાપુજીને ઘેર 'મીટિંગ' થઇ. એ દિવસોમાં 'મીટિંગ' માત્ર રવિવારે જપેરે ગણ્યો પાંચની વચ્ચે થતી અને અંગ્રેજી-મુજરાતી બાજનો માઇ સી છુટા પડતાં. બાપુજી હોય ત્યારે રોજ રાત્રે પણ થતી. પણ આજની મીટિંગ તો રાતના મોડે સુધી ચાલી અને ઊંધે મને વહેયો ઘેરી લીધો.

બીજે દિવસે સવારે બાપુજી ડરજન જવા ઉપડ્યા. મારા પિતાશી પણ તેમની પાસે ગયા એટલે મને પણ ડરજન સુધી તેમની સાથે જવાનું મળ્યું. ડરજન પહોંચી અને સીધા પોર્ટ (બંદર) ઉપર ગયા. હું બસતો ન હોઈ તો મિ પોલાક દિલ્લુસ્તાનથી પાછા

આવવાના હતા અને તેમના સ્થાયત માટે પોર્ટ ઉપર અનેક દિલ્લુ, મુસલમાન પારસી મજબૂનો એકઠા થયા હતા. આગળોટ આરામાં આવી ગઈ હતી, પણ તેને ગોઠીમાં આપવાને હજી વાર હતી તેથી બાપુજી, રસ્તગઝ શેઠ, દાઉદ શેઠ, ઉમર શેઠ વગેરે ડરજનના આગેવાનો સાથે વાતચીત કરતા ગોઠીના આટલાની ધારથી બંદરના ભાગમાં ગોડાઉન પાસે બિલા હતા. એ ટોળામાંથી બંદરનીકળા હું પિતાશી સાથે સીમર બિલાવાની જગ્યાએ પહોંચ્યો. સીમર આવી. તે પરથી સીડી મંડાઇ. એ સીડીથી પાંચ સાન કગડાં એક તરફ અને બિલા હતા. પિતાશી અને જુનક પર બિબેલામિ. પોલાક વચ્ચે કુશળ સમાચારની આપલે શરૂ થઇ. મારું પ્યાન જ્યાં જ્યાં દોરડાં વડે સીમર જાગીન સાથે જકડાઇ રહી હતી તે તરફ હતું. એટલામાં વીસેક વરસનો એક અંગ્રેજ જાન-જો બંદર ખાનામાં કંઇક હોદ્દા મસાવતોદરો તે-ત્યાં આબો અને સીમર તથા આમારી વચ્ચેની સાંકડી જગ્યામાંથી પસાર થયો. જતાં જતાં કુદ્દાપાપૂર્વકનેજે પિતાશીને કહ્યું, 'આલ, ખસ અદાથી.' તેને રહેતા બેઠોતો દરો બોલા જ્યાલથી પિતાશી એક ડંચું પાછળ દડાં ને ફરી વાને વળાગ્યા. એક મિનિટ થઈ ન થઈ ત્યાં પેલો પાછો આવ્યો અને કહ્યું 'આલ ખ...સ.' પિતાશી ન ખરવા અને એમ ને એમ વાતો કરવા બિલા રહ્યા. પેલાતો મિતજ મેલો અને ધુગડાને બોલ્યો કે 'કેમ અંધો! મને આ સીડી પાસેથી ખસવાનું કહું છું તે જાસો કે મંથી-ચાલ, ખસી ન અદાથી.' એમકહી તે મિતાશીને મહેલવા આવ્યો. પિતાશી પેલાને કંઈ નવાજા દે અથવા ખસે એ પહેલાં તો વાત કરતાં કરતાં બાપુજીનું અને આબા ટોળાનું પ્યાન આ ગોરા જુવાન તરફ ખેંચાયું. અને પેલાએ જે રોડ નાખી હતી એથી ખમણે જામે અથાજે બાપુજી ચાકડી બિલાયા: 'એ એક તસલાર પણ ખસશે નહિ.' ('He shan't move an inch!') આવા અર્થિતા હમલાથી એ જુવાન અમલદાર સ્તબ્ધ થઇ ગયો કે આ વળા કાણ? પિતાશી સામેથી ખસી તે ધુરકતો બાપુજી સામે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો, 'શા માટે નહિ ખસે? એને ખસવું જ પડશે. કંઈ સીમર ઉપર ચોરીઓરીથી ચડી જવું છે શું?' બાપુજીનો પુરુષપ્રકાપ પ્રજળ્યા બિલાયા: તેમણે બોલા ને

એ તા તારે કહ્યું, 'નહિ, નહિ, એ એક તસુવાર
પણ નહિ ખસે તારે શુ કરવું છે?' ધાધવ વધે તે
પહેલા બીજા મોટા અંગ્રેજ અમલદારે પણ ત્યા બેઠા
થઈ ગયા. તેમણે એ યુવકને વારી નીચે અને સમ
નત્યો કે 'એ "ગાંધી" છે સામાન્ય કૃત્તી નથી એ બી
મારો વળી તુ કયા ઝગડ છે? એ અને એના માણસો એમ
કઈ ચોરી કરી રહીશર પર જાય એના નથી' એમ
કહી તેઓ એ યુવકને ત્યાથી લઇ ગયા અને જતા
તેમની નીચે બેઠેલા હિંદીઓના ટોળાઓ અને ઉપરથી
આપી રહીશરના હિંદીઓએ 'શરમ' 'શરમ'ના પો-
કાર કરી પેલા બિચારાને લજ્જાની માર્ગે

આવેના મહેમાનોને મળી કારની બાપુજી પાઠા
બેઠાનેસમગ્રે જતા ઉપડયા એકાદલી હોનાથી તે
દિવસે તેમણે કંઈ પણ બાપુ નહોતું સામગ્રી સાજ
સુધી બેઠે પગે એકધારે કાગ કરતા જ રહ્યા અને
ઉપરના છતા પણ સારીપેડે ચાલ્યા એ નિદાણી, મારે
તેમના વિષેનો અચળો બેનડાયો

મને તેઓ પોતાની સાથે ટાંકટાંકાડી ન લઇ
ગયા એ દુ ખ મને આકડે હતુ, પણ તેમણે જતા
જતા મને આશ્વાસન આપ્યું કે 'મહિના પછી હું પાછો
આવીશ ત્યારે દેવદાસને તેડતો આવીશ એ શીખિસ
થોડા મહિના ગશે અને એ ફરીને પાછો કાર્મ પર
આવે ત્યારે તું તેની સાથે આપરો' મા જતી વખતે
રમકડુ આપી બાળકને બોળી જાય તેમ હું રાજી
થઈ ગયો અને બાપુજી બી હ ફરે બદલે મળવાની દેવ
દાસકાકાની મોગતની કલ્પનામાં રાચના લાગ્યો

(ચાલુ)

મણુદામ ગાંધી

આ લેખમાળામાં એક સુધારો

ગયા ૧૯૧૩ માં (વૈશાખ ૧૯૬૩) અકમા ૫ ૨૫૮
ઉપર બીજા કોવમના બીજા પેરમાદમા નીચેથી છઠી
લાંબીમાં 'જંગમરમા પાડશિર્નિંગ પેન્નનું ચયજી હતું'
છાપ્યું છે તે બી.પહેલા "મને ઝોલા ખ્યાલ રહી ગયો
છે કે" એવો શબ્દો ઉમેરવા. (ખરે જોતા એ દિવસો
મા આ રીતસનું ચયજી હતું પણ જન્મની ઐતિહાસિક
બધી જતા મા મિલ્કા હોવાનો સભા —સપાદક)

મારી સફર

[૭] કાશીએ
જતાં રમ્તે એક ગામમાં માદા સાધુપણમાં
લોકોનો ભક્તિભાવ વધ્યો અને મને પણ કોણ
જાણે શી ધૂન ચડી, કે ખરેખર મુનિ બનીને જ
ભેગી ગયો. પણ પછી તરત વિચાર આવ્યો કે
સ્વામીધ્યાનદેને પૂજનાએ હું ઢોંગ ન કરી શકું.

એ કે જ ઉધે સવાર થયું મોસજી થયું હતું
બીજીને સાગરમતીને કિનારે ગયો પરસારીને
પાછો આવ્યો ત્યારે પાવો જતી ગયો દતો મને આની
મદદા દુઃખાળીએ નાહી આવેલો બેઠેને જરા દગ
થયો મેં તે પોટલુ બગવમા દયાની ચાલવા માંડ્યું.

'જરા અજવાળુ તો થયા દે દૂધ પૂધ આવશે.
ઉકાગો પીને જશે'

મેં ના કહી એ તો મારી પાસે આવ્યો ને થોડી
વાર બેસવા કહ્યું પરમાળો ખૂણે જ હું બેસી ગયો
'કાશીએ જતા જતા દમ નીકળી જશે એ કાર્મ
બેચાર ગાંધો મામલો નથી'

'મને તે યાઓ, મારે તો જવું જ છે'
'એક વાત કહું મને તારી બહુ જ દયા આવે છે.
જે અહીં પામ્યામાં છે અહીં મેંજે ને ભણ્યું. જે
તેમણે તે હું આપીશ મારે તો બીજી શુ છે? આ
મદદદારી પૂજ કડે ને ભાજનમાં મમ્ત રહું.'

'ના, મારે તો કાલી જ જવું છે'

આ રાએ ઘણીધણી લાવ્યો આપી મસ્તીઉપજ
ઘણી આવે છે ખૂબ આનંદ થશે એવો છે રત્નો મુદો
હું કળી ગયો તે મને ચેલા તરીકે મૂડાછટ્ટોનાનો
દૂધી રાદ નેલા નિના ચાલતો થયો મૂર્ચોદય ચના
સુધી નદીકિનારે ચાલતો રહ્યો ધોરી રત્નો સાગરમતી
પાર જતો દતો કાંઈને પૂછ્યા વિના કઈ તરફ જવું
એ મુશ્કેલી નહિ ધરીકે તો બેસી જ રહ્યો કાંઈ આવે
અને જતાવે આ સુધી બેમી રહેવું તો વીક નદિ નકસા-
પોથી કાઢીને જોતા બેઠો અમલદારથી આપ્યું જતી
રેનવે પછીને આપ્યું પહોંચવાનો વિચાર કર્યો પૂર્વને
જન્મે ઉત્તરમાં ચાનાનું હતું રેનવે પકડવી હોય તો
સિદ્ધપુર પહોંચવું નેહ્યું નિર્ણય કર્યો ને ચાલતો થયો

રસ્તામાં એકમે ગામ આવ્યું ગયા પૂજના બગર
પડી કે આગળ માણસ આ રો દૂધા પવનના અપાટ

સહતો ધપવા માંડ્યો. બરાબર બધાર થયા અને એક ગામ પાસે પહોંચ્યો. થોડે દૂર એક આમલીના ઝાડ નીચે થાક આવા બેઠો. માથા ઉપર સફેદ ખાદીનો કકડો ખાંધી લીધો હતો. મોં નીચું રાખીને વિચારતો હતો. બેત્રણ છોકરા આવ્યા. ધડીક તો સામે ઊભા રહીને મનો જોષ રહ્યા. મેં તેમની સામે નજર ન કરી. ચૂપ બેસી જ રહ્યો. છોકરાઓ જળા રહ્યા. તેમણે કાષ્ટને વાન કરી હશે, એટલે બેચાર જણ આવીને ઊભા.

‘કેણુ છે, સાધુ?’ એક જણ બોલ્યો.

હું ચૂપ જ રહ્યો.

‘જૈનના સાધુ છે?’ બીજો બોલ્યો. હું ચૂપ જ રહ્યો.

‘તેમાં જ ન બોલે, જૈનના સાધુ જ સફેદ કપડાં પહેરે ને?’ એકે સંમતિ આપી.

આમ પાંચસાત પ્રશ્નો પૂછાયા. હું તો કંઈ પણ બોલ્યા વિના નીચી નજરે બેસી રહ્યો. થોડી વાર ઊભા રહીને તે લોકો આવ્યા ગયા. બેત્રણ કલાક હું એમ જ બેસી રહ્યો. ફરી બીજા પાંચઠ જણ આવ્યા. તેમાં પહેલાના સજ્જનો પણ હતા.

‘મુનિ સાધુ હશે.’ કાષ્ટએ કહ્યું.

‘હારે જ તો. નહિ તો બીજા સાધુની પેઠે ગામમાં આવીને ન બેસે? બીજો બોલ્યો.

આપસમાં આ લોકો તકો કરી કરીને મારા સાધુ-પણામા લક્ષિતભાવ વધારતા ગયા. મને પણ કેણુ જાણે શી ધૂન ચડી, કે ખરેખર મુનિ બનીને જ બેસી ગયો.

‘મહારાજ, ગામમાં પધારો.’

‘હા, હા; કંઈક આત્માને પણ શાંતિ આવે.’

‘ટાઢના દહાડા છે. રાતે આવવામાં તો ફરી જ જવાય.’

‘અને મહારાજના ટેહ પર તો એક કક્ષી જ છે!’

આમ સૌ મને ગામમાં જવા કહેવા લાગ્યા. થોડી વાર બધા શાંત ઊભા રહ્યા. મેં માથું ઊંચક્યું અને બધા સામે જોયું. મારા મોં પર ઊંડી નિર્ભયતા ચોપડાઈ ગઈ હતી. મારી નજર પડતાં જ એકે ‘જે જે મહારાજ!’ કહ્યું અને તેની નકલ બધાએ કરી. મેં હાથના છરાયારથી બધાને નીચે બેસવા કહ્યું. સૌ બેઠા. ત્યાં તો આમતેમ જતા પાંચ સાત બીજા પણ ભણ્યા. ટોણું વળ્યું અને છોકરાં પણ દોડી આવ્યાં. કેટલાંક ઊભા રહ્યાં અને કેટલાંક બેઠાં. બધાંનું કુતૂહલ વધતું જતું દેખાયું. હું પણ પોતાને ખરેખર ‘મહારાજ’ માનીને બેસી ગયો.

કુમાર • ૧૯૬૦માં એક (આસો ૧૯૬૩)

‘મહારાજ! ગામમાં પધારો.’ એક જણ બોલ્યો.

‘હમ ગામમાં નહિ જતા.’ હિંદી-ચુગરાતી મિશ્ર-ભુમાં હું બોલી ગયો.

‘એમ હારે.... સાધુ એનું નામ. ગામમાં ન જાય. હા, પણ એમને ગામની શી જરૂર?’

‘બોલો: રામ રામ રામ, સીતા રામ રામ રામ!’ મેં તાળી પાડીને ગાવા માંડ્યું.

બધા ‘રામ રામ રામ, સીતા રામ રામ રામ’ બોલી ઊઠ્યા. આ ધૂન મને મલકાવતાં સારી આવડતી હતી. બધી શરમ છોડીને હું તો ધૂન બોલવા માંડ્યો અને લોકો ક્રીલવા માંડ્યા. ખરેખર રામધૂન જાગી પડી. અરણ્યક કલાક ચળાવ્યું અને લોકોની બીડ જાગી. મનોમન હું દસવા માંડ્યો. વિચાર્યું, કે આ પણ એક વગર માગે મળેલો લોકો છે. જોષ તો લઈ શું થાય છે? ધૂન પૂરી થઈ અને હું નીચું મોં કરી ગયો. ન બોલું કે ન આડું.

‘મહારાજ ગામમાં પધારે તો મળું સારું.’ કાષ્ટ બોલ્યું.

‘હા, પણ ન આવે તો કંઈ આપણાથી જખરાઈએ લઈ જવાય? પણ મંદિરમાં કંઈ વાંધો નહિ.’

‘ત્યાં કાષ્ટ બેઠું ન જાય!’

‘ત્યાં તો કાષ્ટ પે નહિ આવે.’

આમ કેટલીક ચર્ચા થઈ ગઈ. હું તો ચૂપ જ રહ્યો. જેમજેમ હું મીન ધારણ કરતો ગયો તેમતેમ લોકોની કુતૂહલરસિ વધતી ગઈ.

આમ ને આમ બે વાગી મથા હશે. હવે મને તરસ લાગી. પાણી કેમ મગાય? ખરું તો મારી શરમે મને મીન બનાવી દીધો હતો. એ મીન સાધુતા અર્થે બેઠું. હું પણ પોતાને ખરેખર સાધુ સમજીને જ બેસી ગયો. તરસનું દયાણ વધતું જ ગયું. છેવટે હાથની અંબલિ વાળીને પાણીની પ્રમ્ણા દર્શાવી. તરત જ કાષ્ટ દોડ્યું. પાણી આવ્યું અને પીધું. ધણાં આવ્યાં અને ધણાં ગયાં. મેં તો એક જ આસને સાંજ પાડી. સૂરજ આથમવા આવ્યો. ટાઢના જણકારા વાગ્યા.

‘મહારાજ! આ ટાઢમાં બહાર ન પડી રહેવાય. ગામમાં ચાલો.’ એક હોસો બોલ્યો.

‘કાષ્ટને ઘેર ન જાઓ તો મંદિરમાં રહેજો.’

‘મારે ઘેર પધારે તો કંઈ હરકત નથી.’

‘દા’દયા માનરને ત્યા કાનશે’

મારતર સાહેગ એકાકી હતો તેમણે મને પોતાને ઘેર પધરામણી કંવા ખૂબ કહ્યું મારે તો આશ્ચર્યની જરૂર જ હતી

હું બિહો. આગળ ભારતર આદ્યા પાછળ હું અને પછી તો ટેળુ ગયા ભારતરને ઘેર બેઠા સાજ તો થઇ ગઇ હતી.

‘મહારાજને બોજનનુ શુ’ કોઇએ કહ્યું

મેં માથુ ધૂણાવ્યું ‘દૂધ?’ માગરને પૂછ્યું

મેં ડોક ડાલાવીને હા કહી આથી મારામા વધારે શ્રદ્ધા પેડી ગામમા ખજર ફરી વળ્યા, કે કોઇ નાના એવા મુનિ આવ્યા છે અજ ખાતા નથી અને જોનતા પણ નથી પછી તો પૂછ્યું જ શુ? નાના ને મોટા ગામડિયા સ્ત્રી પુરુષો આવ્યા જ માડ્યા તેમા પ સ્ત્રીઓ તો તોળા’ જોળા પાચરીને પગે લાગે મારા માથી જાળપણુ તો બીડીજ ગયું ન્હણે પ્રીટ હોઈ અને બધા કરતા વધારે જડ હોઈ એમ જ હું ધારી બેઠો

કોઇ પગે લાગે કે કંઈ કહે, હું તો ચૂપ બેસી જ રહેતો આમ ગતના દસેક વાગ્યા ગિચારો મુજરાતી શાળાનો મહેતાજી તો ન્હણે પોતાને આગણે રામજી પધાર્યા હોય એવો ઉદ્વેગસિત દેખાતો હતો મને બિંધ આપવા લાગી એટલે ‘રામ રાગ રામ, સીતારામ રામ રામની ધૂન જો’યો ધણા માણસો બેઠા હતા બધાએ ધૂન ગાઈ સૂના જવા મેં ઇશારો કર્યો સૌ ધીરેધીરે વિખરાયા એક ડોસો સીની પાછળ રહ્યો ને બોલ્યો ‘આ ભારતર સાહેગ માઈંદુ ખ ન્હણે છે.’

‘દા બાઇ’ કહીને મારતરે દયા કર્યો

ડોસે આગળ ચલાવ્યું ‘મહારાજ’ તમને દિવ જોનીને કહું છું રહેગ કરો અને દુખ ટાળો તો

ન્હણે લાગવાનું જ મળ્યા’

હું ડોક ધૂણાવતો ગયો

ડોસે વાત કહી ‘મારે એકની એક દોકરી છે આજ પાચ વરસથી ઘેર છે એનો ધણી મહા દરામ-જોર છે મારે છે અને દુખ દે છે દયા કરો અને કંઈ એવું બતાવો કે જમાઇ વશ થઇ નય’

હું તો થયો જ ગયો ગિચારો મોળા ગામડિયા આવી જ રીતે હુમ્યા અને ટોળી સાધુ, બ્રાહ્મણો અને સન્ધાસીઓના પત્નમા ફસાઇ પડે છે. ધરીક શાન રહ્યા પછી જોયા હાથ કરીને પ્રભુનું લાજન કરવાનો આદેશ આપ્યો

‘કાક કહોને’ ડોસો બોલ્યો

‘મહારાજ તો રામનામ વિ ॥ કંઈ જોવાતા જ નથી’ મારતર સાહેબે મારી વકીવાન કરી

ફરી મેં હાથ ને માથુ હવાની સાદ થઇ જવાનો બાવનકત કર્યો થોડી વાર કરગરીને ડોસો જતો રહ્યો

મારતર સૂતા અને હું પણ સૂતો ખાટલો દાણેલો તે કદાવીને, પધારી પર એક જ આદર પધારાની હું સૂતો મારતર થોડી વારમા સૂઇ ગયા હું આ બનાવ પર વિચારતો અને મોગમન દસતેર ધણી વાર સુધી પડી રહ્યો ગામડાના લોકો અત્યા પરદ્યા ઉપજ મેં નિચાઈ કે આની રીતે ગામમા રહેવું એ મારો ધર્મ નથી હું સ્વાગી દયાનંદને પૂજનારો આવા ટોચ ન કરી શકું જોશરીમા જ પધારી હતી સવારમા વહેલો બિહો ને ધીંગેથી આની નીકળ્યો, એચાર ફૂતરા તો લસ્યા, પણ કોઇ માણસે નોંધો નહિ

ટાઢ સખત હતી ગામ બહાર નીકળીને નથુ ચાર વખત તાપ્યો અને સવાર થતા સુધી ટાઢ ઉમડી જીવરામ બેળી

મધ વિષે લેખ . . . ઇનામ રૂ. ૫

થોડા માસ પર ‘કુમાર’મા શ્રી મણુનાન એન્જિનીયરનો ‘આપણા જોગકમાથી આપણે જોઇ નાબેહું અમ્મન—મધ’ એ નામનો એક લેખ પ્રસિદ્ધ થયો હતો. તે વાચીને એક શુદ્ધ મધના ફાયદા અને ઉપયોગ—વેઇ પી તથા દાખરની દરિએ’ એ નામનો માહિતીપૂર્ણ લેખ ‘કોઈ’ વળી મોકલે તેને રૂપિયા પાચનું ઇનામ આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી છે ઉપરના વિષય ઉપરાંત જોગક તરીકે પણ મધ પી ઉપયોગિતા તથા ફાયદા અને મદતોનો એ લેખમા સમાવેશ કરી શકાશે શ્રી મણુનાન એન્જિનીયરે બધા સેવો તથાસીને તરીને નિર્ણયમા સદાય કરવાની સદ્બાવધર્મિક હા કહી છે તરીને નિર્ણય છેવટનો ગણ્યો સેવો કુમાર કાર્યનયને મરનાગે ‘મધ પી ઇનામી હરીફાઈ’ એ શબ્દો કરને ઉપરે ડાંગે ખૂબે લખીને જોગલવા છેતરીમુદત નવેગર ૧૫મી સુધી પી છે

આ મહિનો (ઓક્ટોબર) . . . અને એની પ્રતિભા

તા. ૧ થી એરોફિટ ચળવળનું હિંદમાં
યાજ્ઞ નાખનાર નિદ્ધી એની બેસંટેનો
જન્મ—ઈ. ૧૮૪૭ * * * ગનાસ હિંદુ
વિદ્યાપીઠની રચાવના—ઈ. ૧૯૧૭.
તા. ૨ પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજીનો જન્મ—ઈ. ૧૮૬૯.

તા. ૩ અમેરિકાની પ્રવાસી શ્રી મહિ-
લાલ નજીસાઈનું અવસાન—ઈ ૧૮૯૮.
તા. ૮ જરાવતરાષ હોલકરે દિલ્હી પર
હુલ્લા કર્યો—ઈ. ૧૮૦૪ * * * ઇ ૧૮૮૭
ની મદ્રાસની કૌમિસના મમુજી થી બન-
રૂદીન લેવાગળનો જન્મ—ઈ ૧૮૪૪.
તા. ૧૪ મુગલ શહેનશાહ અકબરનો
જન્મ—ઈ. ૧૫૪૨.

તા. ૧૫ ચીરંગજીવિનપુર છાત્ર—
ઈ. ૧૬૮૬.

તા. ૧૭ અકબરનું મરણ—ઈ. ૧૬૦૫
* * * અમેરિકા આઝાદીયુ—ઈ ૧૮૦૩
* * * હિંદના યદતર જર્મીનના રેસાળને
લગતો ધારી પસાર થયો—ઈ. ૧૮૧૧
તા. ૨૧ અંગ્રેજો અને ફ્રેંચો વચ્ચે ટૂંકા
દગરનું મહાન યુદ્ધ, જેમાં અંગ્રેજ સેના-
પતિ નેલ્સનનો અંત આવ્યો—ઈ. ૧૮૦૫
તા. ૨૨ શહેનશાહ ચીરંગજીવિનનો જન્મ
—ઈ. ૧૬૧૮.

તા. ૨૩ હિંદની યાત્રા કરનાર ચીનના
મહાન ખીલ યાત્રિક હુએનસાંગનું અવ-
સાન—ઈ. ૬૯૪ * * * બકસરની લડાઈમાં
મીરાસીમની હાર—ઈ. ૧૭૬૪.

તા. ૨૭ જરાવતરાષ હોલકરનું મરણ
—ઈ. ૧૮૧૧.

તા. ૨૮ શહેનશાહ જહાંગીરનું મરણ
—ઈ. ૧૬૦૭.

તા. ૨૯ બીજા વારહિદ આતેલા પોટું-
ગીજનાથિક વારહિદ આતેલા કાલીકટ
શહેર છત્તી, બાકસે સીપુકોને ને બા-
બકોની કાલ કરી—ઈ. ૧૫૦૪ * * *
અંગ્રેજી પ્રમુખ જયપુર રાજ્યની કોઠીમાં
મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતી અવસાન
પામ્યા—ઈ. ૧૮૮૩.

તા. ૩૧ હૈદરઅલીએ આફંદ લીધું—
ઈ ૧૭૮૦ * * * મુંબઈના સિંહ સંકેતિરોજ-
શાહ મહેતાનું અવસાન—ઈ. ૧૮૧૬.

યુદ્ધ પછી અહીં ઘનર વર્ષે હિંદમાં
મગરી, યુદ્ધ નેટલી જ જનનવંશ બની
ચૂકેલી આ માસની પુણ્યવિમુક્તિ મહા-
ત્મા ગાંધીજી હિંદને એળખાણ આપના-
ની જરૂર ન હોય. એમના જીવનની
તારીજ આ નીચે રજૂ કરી છે.

આ માસની નિમ્મતિ
મહાત્મા ગાંધી

ઈ. ૧૮૬૯ની ૨૭ ઓક્ટોબરે જન્મ.
ઈ. ૧૮૮૮માં ૧૯ વર્ષની વયે અજ્ઞાત
માટે વિલાયત ગયા હૈનરેટપસ તરફથી
બ્રિટિશરીમાં પ્રવેશ મળતાં હિંદ આવી,
મુંબઈમાં વસીલાત રાફ કરી.
ઈ. ૧૮૯૩માં ઘંધાદારી કામને અંગે
દક્ષિણ આફ્રિકા જવું પડ્યું ત્યાં જઈ,
ત્યાંના હિંદી વસાહતીઓના નકારાતા
હકોની સામે સત્યાગ્રહનો પદોલો અખ-
તરો ઉપાડ્યો અને કુટુંબ સહિત જે-
લમાં ગયા.

ઈ. ૧૯૧૩ રમત્સ-ગાંધી કાર.
ઈ. ૧૯૧૪માં હિંદીઓના ધણા અ-
ન્યાયો દૂર થતાં જ્યાંની પ્રજાતિ સંકેલી
લઈ, ગાંધીજી હિંદ આવ્યા અહીં એ
પ્રજાતિ વાલતી 'વિવસાજ'ની લડતમાં
લેડાયા ને રાજકીય સેવમાં આરંભિક
બળ ને અસહકારનો પ્રવેશ કરાવ્યો
ઈ. ૧૯૧૬—અમદાવાદમાં સત્યાગ્રહ
આરંભની રચાવના.

ઈ. ૧૯૧૬ના નવ્યુઆરીમાં હિંદમાં
ફોલેટ કાયદા પસાર કરવામાં આવ્યા,
જે 'કાળો કાયદો'ના નામથી એળખાય
છે. ગાંધીજીએ એ કાયદાને હિંદના અખ-
ગાન રૂપ ગણવી સત્યાગ્રહની લડત

ઉપાડી. ને આખા દેશમાં એ ફરી વળી
ઈ. ૧૯૨૦—પેનબના બાયકાઉટના
મોરોને લીધે સાર્કામાંથી એમની શ્રદ્ધા
બીલકુલ કોરી મઈ ને મોટા વખત મોટા
રાખેલી લડત ફરી રાફ કરી
ઈ. ૧૯૨૧—હિંદી મહાસભાએ લડત-
ની બધી સત્તા એમને હાથે સોંપી.

ઈ. ૧૯૨૨ના માર્ચમાં એમને પકડવામાં
આવ્યા ને ૬ વર્ષની સંડો કેદની સજા થઈ.
ઈ. ૧૯૨૪ના નવ્યુઆરીમાં એમને બી-
નરાલી મુક્તિ મળી ને બેસતમની
કૌમિસના પ્રમુખ ચૂંટાયા એ જ સમયમાં
દેશમાં શાંતિ એ કોઈ ધર્મજન તરીકે ધમ્મિ-
મના દેશોને તેમની એળખાણ કરાવી.
ઈ ૧૯૨૬ લાહોરની કૌમિસે આઝાદીની
લડાઈ રાફ કરવાનો નિર્ણય કરી, તેનું
આધિપત્ય એમને સોંપ્યું

ઈ. ૧૯૩૦ની ૧૩મી માર્ચે જનનમાં આપૂર્ણ
એવા નિરાસત ધર્મચૂકનાં મહાજી કહ્યા
ઈ. ૧૯૩૧ની ૪મી મેએ પકડાયા, છતાં
યુદ્ધ તો ભરી રહ્યો. પછી, બીજા એળખેલ
પરિપદમાં માથે લેવા માટે લડતની તક-
ફરી કરીને છોડાડ લેખડાયા.

ઈ. ૧૯૩૨—ગાંધીજી નિષ્ક્રમ નીવડી
ને સરકારે જનનનીતિ પાડી આજી કરી.
આથી એમણે ફરી યુદ્ધ આજી કર્યું, ને
૧૮૩૭ના ૨૫મા રેસુવેશન હેડંગ એ-
માંની ધરપકડ કરવામાં આવી.

ઈ. ૧૯૩૩માં જેલમાંથી છૂટી પડ્યા
કૌમિસના બ્યાસાઈક પરથી સત્યાગ્રહ પા-
છે એવી લીધા, અરુપરથતા સામે અખ-
વાસ આદર્શ, અને એ જ વર્ષના નવેમ્બર-
ની ૨૬મીએ આશ્રમ રિંગેરી નાખ્યો.
ઈ. ૧૯૩૪ના નવનની ૨૫મીએ તેમના
પર બેંગલ ફેંકાયો, પણ બારી ગયા. ૪થી
સપ્ટેમ્બરે રાજકારણમાંથી નિવૃત્ત લીધો.
ઈ. ૧૯૩૬ના એપ્રિલની ૩૦મીથી વ-
ધરથી યાંચ માર્ગ પર અવેલા સે-
માં મથકેથી આર્મોલોજ તથા મ મુખ્ય
ધરનાની પ્રજાતિને તેઓ પ્રેરી રજા છે.
હિંદની માનવતાની એ સાચા લશીમ
હીપોથીકો.

પાપ કેમ આવ્યું

ધણીના કાળમાં દુનિયા આજ જેવી ન હતી. ધણીજ સુંદર સુખરૂપ અને ખુશનુમા હતી. દેવતાઓ પણ સારે અહીં વાસો કરતા, ને સોનું ને જવેશન તો ઠેરઠેર ઉભરાતું. પાપનું નામનિશાન ન હતું.

પણ ચીનના એક રાજાને એક વખત આપણી મતિ સૂઝી. પાપ કેવું દશે એ જોવાની તેને લાલમ થઇ આવી ને તે કાઠ પછી રીતે પોતાના મુદ્કમાં લઇ આવવાની પોતાના પ્રધાનોને આજ્ઞા કરી.

એક સોળી દેવતાઓ આ સાંભળ્યું ને પાપને પકડી, સૂવરના વેશમાં એક ઝાડ માથે બાધી, પોને માથુસના વેશમાં તેને વેચવા પ્રધાનોના રસ્તા વચ્ચે ખેડે.

ચોડી જ વારે પ્રધાનો આવી પહોંચ્યા. ‘મારી પાસે પાપ છે.’ એણે પ્રધાનોને કહ્યું.

‘શી કીમત લેવાની છે?’

‘એક કરોડ ટિંગ (સિક્કા)’

પ્રધાનોને તો ગમે તે લાવે પણ ‘પાપ’ નોછતું હતું. નાણાં તો રાજના લેણરમાંથી ચૂંટવાના હતા. તેમણે સૂચરૂપે રહેલા પાપને ખરીદી લીધો ને નાણાંની ગિદ્દો લેણરી પર લખી આપી. ‘લુઓ, એ માન સોય જ પાપ છે’ દેવતા જતા જતા કહેતા ગયા.

રાજાએ તો પાપને ખાત્રા માટે સોયો પૂરી પાડવાનું રાજ્ય તરફથી ફરમાન કાઢ્યું. દુકાનદારો ને ફેરીયા, ગરીબો ને તવંગરો બધાને સરખું જ એ ફરમાન લાગુ પડતું હતું.

દેશમાં તો હાલકાર વર્તી ગયો. રાજ ને રાજ એટલી સોયો કપાથી લાવતી? ને પાપ તો આખો રિવસ ખા ખા કર્યા છતાં ખરાતું જ ન હતું! રાજાએ હવે જળરક્ષતી પાપરવા ગાંડી. લોભી બૂળે લાંબે ગરે, પણ સોયો તો તેમણે જનાવતી જ નોંધ્યો. દળવે દળવે હીરા ને માણેકથી ચે સોયની કીમત વધી ગઇ! ધનિકોનાં ધન એ સોયો પાછળ ખૂટતા અધ્યાં ને ગરીબોને તો મરવા સિવાય આરો જ ન રહ્યો.

આખરે લોહીની ધીરજ ખૂટી ને તેમણે જાગવો કર્યો. રૈયત રહેત્યાં રાજ શું કરે? એણે લોહીની છત્તાને માન આપવાની કબૂલાત આપી. લોકોએ સીધી પાપનો નાશ કરવાની માગણી કરી.

આખું ગામ એકઠું ગયું. કસાઇઓ આવ્યા ને પાપને ગરદન મારવા બમરમા લાવવામાં આવ્યો. પણ કોની મગફૂર કે તેને મારી શકે. લોખંડનું જ પૂનર્જ હોય એમ એ તો જાણીતો વરસાદ ને લાલ-

વકીલની ખુદી

ચોમાસામાં પાક થકી ખેતર તો ઘસી રહ્યું, રાજ આવી શિયાળામાં ગયે ફરી વન્ય; ખેડૂત કે વકીલની સલાહ પૂછીને પછી ખેતરમાં નોટીસ લગાવી ઘેર વન્ય! ‘રજવ વિના ખેતરમાં ખેસનારે વનાળી લેજે, કાપવાની કલમનો લંગ એમાં થાય; હાથ ભાગ્યો સહો જરો, છવ ગયો રોયો જરો, કલમનો લંગ પણ સજા નહિ વન્ય.’

સવારે ખેતરે આવી ખેડૂત ન્યાં પાક લુગો, રાજ જેમ આજ ચે શિયાળામાં નાસ; ઝોડેલીંતી જાપે દલ નોટીસ જેમની તેમ, દેખાંને એ તનકાળ થાય જ નિરાશ! છેવટ યાકીને રોઇ ખુદાકાકા પાસ ગયો, કાકાએ દસીને પછી દાખન્યો છસાજ; ‘ચૂક છટે કાઢીઓ ને લેધ પછી માળે ચડી વકીલની ખુદીને તો નથી દોતી લાજ!’

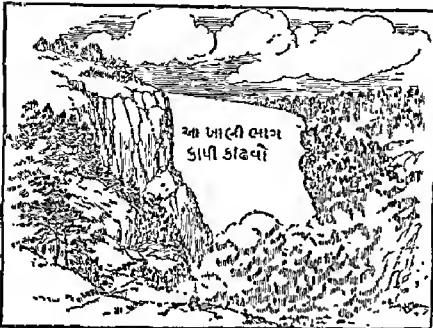
દેશીના ધા વચ્ચે પણ જોમનો તેમ રહ્યો.

ગધા આનો કંઈ ઉપાય કરવાનો હજી વિચાર ન કરતા હતા ત્યાં તો ઝોગિતો જાણે વેરોળિયો જિપડયો. ધડાધડ મકાનો તૂટવા લાગ્યાં, તકાતક ઝાડો તૂટવા લાગ્યાં ને દડાઓમાંથી ઝીઝીઆરીઓ વચ્ચે.

કુમાર • ૧૬૬મો અંક (આસો ૧૯૬૩)

સારા શહેરમાં આગ ફાટી નીકળી. થોડા કલાકમાં આખા શહેરનો નાશ થઈ ગયો.

પાપ ત્યાંથી જીલ્લ જીલ્લ મુઠ્ઠામાં પોતાનો ખંભો પસારતો ગયો ને એક રાત્રીની મૂળાંધળી હજી દુનિયા તેના ત્રાસમાં રીજાતી રહી છે. (એક ચીનાઈ વાર્તા)

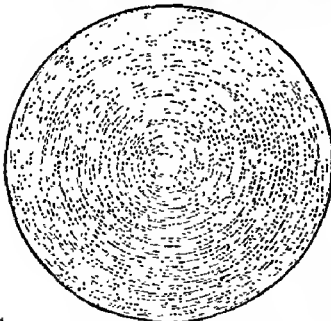

ફરતું રમકડું

નાયાગરાનો ધોધ

આ સાથેના ચિત્રમાં જ્યાં ધોધ પડે છે તે જગ્યાએ જ્યાંથી પાણી પડતું હોય એ રીતનું રમકડું આ બિંદો વડે તને બતાવી દેશે. પહેલાં તો આ બિંદો ચિત્રને અડધી કાતરી લઈને ફરી ચોક્કસ કરી દેશે. પછી કાતર વડે એ ચક્રને ગોળ તથા આ ચિત્રને પણ લીટીથી બતાવવા મગાણે તેમજ ચક્ર કાપી કાઢે. ઉપરાંત ચક્રમાં પાણીનો જે ખાલી ભાગ કાપી કાઢવાનું લખ્યું છે તેટલો સફેદ થાયો કીમી કાતર, ધારવાર

ચક્ર કે અચ્છાના થાના વડે કાતરી કાઢે, અને પછી ચિત્રમાં ખડક, વાઢાં, વનરપતિ વગેરેના ચોખ્ખા ચિત્રો હોય તથા જેવા ચક્રમાં અચ્છાના આસ-માની રમ રહે.

આપણું થઈ રહ્યા પછી ચિત્રમાં કાપી પાડવાના ખડકની વચ્ચેના જ્યાં એક કાણુ બિંદુ બતાવ્યું છે ત્યાં, તથા આ ચક્રમાં મધ્યબિંદુમાં જે કાણુ પાડે અને પછી ચિત્રની પછા ચક્રકું મૂકી એ કાણુમાં ગિલાયને તેમાં પિત્તજના માથાવાળી એ માથિયાવાળી કાગળ પડક-વાતી પિત્ત આવે છે તે બિંદુને પાછલી બાજુએ બેનાં માથિયાં બોલી નાખી સમજાવી કરી દેતે એટલે રમકડું તૈયાર થયું. હવે કાગળ હાથે ચિત્રનો ઉપયોગ બૂલિયા પકડી જમણા હાથની આંગળી વડે જેવા પછાત ચક્રને જમણી તરફ ફેરવે એટલે ધોધમાંથી નીકળે પાણી પડતું હોય એવું લાગશે. (C.N.)

હલેવત કથન અને કવિતા

જોતીનું પાણી જિત્યું તે જિત્યું.
કાજ જાય પછી કલેક જાય નહિ.

ગઈ આજર પાછી ન આવે.
નાકે મથા પછી જીવતર ધૂગ.

જગ રહે તો જીવ રખ, જગ જિગ જીવ ન રખ;
જોતો માણું સાંધ્યાં, (કે) રખ તો દોનો રખ.

માધુકરી

આશાવાદ

• પૃથ્વી •

‘અરાધ્ય નવ દે’ લઘુ પ્રબળ મંત્ર, નેશરયનાં
બધી પ્રગતિ રોધતા સકળ તત્ત્વ, આલસ્યને
તિલાંજલિ દઈ જ; કર્મ અધિકાર પ્રાણદયથી
તિરોદિત, અપકૃત સર્વ મુજ શક્તિના ઝીંજને
મથીય વિસ્તાવના સક્ષણાણ કો’ વચ્ચા ! — જ્યાનન્દ દવે

સ્વ. શ્રી મણિશંકર ત્રિવેદી

*** ‘બહુ જ કાચકાઠ સાથે કાઠિયાવાડની રાજપ્રકરણી
વાતો કરતા, વાક્યે વાક્યે માર્ગિક વિનોદ વરસાવતા,
બય અને હાનિમાત્રને ઉપહાસ કરતા, અમે તેવે
વખતે જેતણ કંપડાનું ઝાંડસ બગલમા દળાવી મી-
ટીંગમાં હાજરી આપવા બહારગામ બેઠી ગયા’
શ્રી મણિશંકર ત્રિવેદીનું મુકલકકરી સારીર તા ૪થી
સપ્ટેમ્બરે હીરાબાગની બહાર સમામા ભારતવર્ષના
નરેન્દ્રોના આપખુદ શાસન સામે વ્યાખ્યાન આપતા
જ હૃદય બધ પડતા આસપીઠ પરથી ટળી પડ્યું ને
તેમનું અવસાન નીપજ્યુ રાજસ્થાની પ્રાંતને એ જોટ
અસહ્ય છે. આજીવન સેવાના જ મનધારી રહી, મન-
ના પીડકોને પણ દેવ દોશ નહિ પણ નિખાલસતા
દોશ પરસ્પર સમન્વિત પર આભુતાના એમના બ-
હેર તેજ જ બહેરની નજુ બહાર રહેલા પ્રવાસો
એમના જીવનની આજુ પણ સુરાસ ફોરાવે છે. ‘જા-
ભૂમિ’ના તત્ત્વી, અખિલ હિંદ રાજસ્થાન પ્રાંતપરિષદ-
ના મંત્રી અને રાજસ્થાનની દલિત-પીડિત પ્રજાના
રાહગર એ નિરલસ પ્રતિસેવકની આ છી યોગબાળુ
આ નીચે આપી છે.

શ્રી મણિશંકર ત્રિવેદીને જન્મ આજથી લગભગ બેતાળીસ વર્ષ
પૂર્વે કુંડલામાં એક સામાન્ય સ્થિતિના બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં થયેલો.
પ્રાથમિક શિક્ષણ કુંડલામાં લીધા બાદ માધ્યમિક અને હા-
લેજાને અભ્યાસ તેમણે જુનાગઢમાં જ શરૂ કર્યો. ઉચ્ચ
સેન્ટ્રેલીઅર્સ હાલેજામાં તે પૂર્ણ કરી, સને ૧૯૧૯ની સાલ-
માં અમેલ અને સરકારના વિરયો લઈ એ જેતણબંદ થયા.

રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં તેમની ખાસ પસંદગીનું ક્ષેત્ર રાજસ્થાની
પ્રજાની સેવાનું હતું. ૧૯૨૧માં બારાએવી પ્રથમ કાઠિયાવાડ
રાજકીય પરિષદના સભ્યથી તેણે કાઠિયાવાડના રાજકીય
જીવનમાં સક્રિય ભાગ લેતા આવતા હતા, અને ઉપર લખી
એ સરથાના એક ઉપરોચી સભ્ય રહ્યા હતા.

૧૯૨૭ની સાલમાં સર્વ રાજસ્થાન પ્રાંત પરિષદ અસ્તિત્વ-
માં આવી. એની સ્થાપનામાં શ્રી અમૃતલાલ શેઠ, સ્વ. શ્રી
અલ્પકર વગેરેને શ્રી મણિશંકરે પૂરતો સાથ અને ટેકો હતો.

સને ૧૯૩૦માં દેશમાં ક્રાંતિની આજ્ઞા લહેર આવી
દેશી રાજ્યોની પ્રજા પણ એની આસરથી મુક્ત કેમ રહે? જેવડી
શુલાગ્રીમાં સપડા-

એલી રાજસ્થાની
પ્રજાએ પણ ચોતાની
મુક્તિ એ લડતમાં
નિહાળી ને કાઠિયા-
વાડને સીમાએ કા-
ઠિયાવાડીઓએ પણ
રણજગ્ય સેળ્યો. શ્રી
મણિશંકર તેમાં પ્ર-
થમથી જ ભરતી થઈ
ગયા હતા.

સત્યાગ્રહની લ-
ડતમાં એક મહિનો
ભાગ લીધા પછી ત્રી-
સ સરદાર તરીકે તા.
૧૬ી મેએ સત્યાગ્રહ
સમાપનો પ્રથમ

સ્વ. શ્રી મણિશંકર ત્રિવેદી

માસિક દીન ઉજાગીને, હાલના માણસો સાથે મીઠાના કાચા-
ભંચ કરીને તેઓ પકડાયા. પરંતુ તેમની શોગપતા અને સ-
જ્જનતાથી આકર્ષાએલા મૅનિફેસ્ટ ગિ. ઈસાનીએ તેમને
કાચી જેલની ડાટકીઓમાં મોકલવાને બદલે કોર્ટમાં કેસના
સાથે જાજર થવા જવાની મુજબ કર્યા.

તા ૧૬ી મેથી ૨૮મી જુન કે જે દિવસે નવ મહિનાની
સબ લઇ તેઓ રાખરમતી ગયા ત્યાં સુધી તેમણે કાઠિયા-
વાડમાં ગતોગમ ધૂમી લડતની ચિનગારીઓ ફેલાવી.

તેઓ જેલ ગયા તે પહેલાં કાઠિયાવાડ કીક ટીક સજાથી
ચુક્યુ હતું. આ દિવસોમાં સેંકડો યુવાનોના સંસ્મરણમાં તેઓ
આયા, તેમનાં નિખાલસતા, નિઃસ્વસ્થીપણું, ત્યાગસંકલ્પ, કામચ
હુડય છતાં લડાઇમાં અચૂક અને જવાબદારી સ્વભાવે યુવા-
નોનાં હૃદય તેમણે જીવી લીધા. નાના મોટા બધાના તે
સાચા સરદાર બન્યા અને ગરજની ધમી સુધી તેમની બોલાબ
'સરદાર મણિભાઈ' તરીકે જ પળાવે હતી.

લડતની સંધિ થઈ અને તેઓ છૂટ્યા. પરંતુ કાઠિયા-
વાડનાં રજવાડાઓએ સંધિપ્રાણમાં પણ લડાઇઓ આપે જ રાખી.

સૌથી જોડેથી કામગીરી લડત ઉભી બની. રાજકીય પરિષદ
સામેનાં કામગીરી લડાઇઓ સાથે કાઠિયાવાડનું પાલન આપ્યું.
કામગીરી ખલતો, ત્યાંની બહેનો સુધારાને પાલીસનો ગળ્યૂત
સામેનાં કર્યો.

એ યસરથી દિનની માસિક ઉજવણીમાં ભાગ લેવા મહેલા
મણિભાઈને કામગીરી હાથપાર કર્યા, અને ઘોરા જ સમયમાં
કામગીરી સત્યાગ્રહની ચોથી 'ટુકડી'ના સરદાર તરીકે તેઓ
ત્યાંની જેલમાં જ બંધ બેઠાં.

કામગીરી સત્યાગ્રહી કેવીઓ સાથે બારે ઘાંટકી વર્તન
ચલાવ્યું. ધરાપાત્રે ચલાવેલા તફાત હલકા અને નિઃસરત
ગોરાકે ધબાવા સારી રીતે બારે અસર કરી શ્રી મણિભાઈ
પણ બહારી બીમારી લઇ બહાર આવ્યા. ત્યારબાદ છ અઠાં
મહિના સુધી કાંઈ કરવા અસમર્થ બન્યા.

ગોંડાં કીક ટીક લખાઈ. આખરે સાબ તો થયા,
પણ જીવન-અર્પિત ઘડી, સારી નબળું પડ્યું, જે ફરી પાછું
કેડાંજી ન જ આપ્યું.

શ્રી. મણિભાઈ સ્વભાવે જેટલા સૌમ્ય અને વિનમ્ર હતાં
તેટલા જ વિચારબાગાં અસમર્થ અને કમ હતા. કાઠિયા-
વાડમાં ૧૯૨૬ની સાલમાં મોરબીના રાજકીય પરિષદ મળતી
હતી. સાથે સાથે યુવક પરિષદ પણ મળવાની હતી મહારાજાએ
જો મટિ કેટલીક કમુલાતો માગી. યુવક કાર્યકરોએ તે આપવા
ઉંચકા કર્યો અને સ્વમાન રક્ષા અર્થે મોરબી જોડ્યું. એ
જોડવામાં મણિભાઈ પણ સામેલ હતા.

પાછળથી નરમ વિચારના કાર્યકરોએ ફરીવાર જીન રાજ-
કીય યુવક પરિષદ બરવા પ્રયત્નો સાર કર્યા, પરંતુ સદમાએ
તેઓએ પ્રમુખ તરીકે આજના રાષ્ટ્રપતિ પંડિત જવાહર-

લાલજીની પસંદગી કરી. શ્રી. મણિભાઈએ અનેક રાજકીય-
ઓની સહીઓ સાથે પંડિતજીને હાથકતથી વાકેફ કર્યા અને
પરિષદ ઘોરામાર રાજકીય જ નહિ પણ ઉમમતવાદી રાજ-
કીય જ બની ગઈ.

જેલાં વર્ષોમાં કાઠિયાવાડનું બહાર જીવન ઇતિહાસ થયું
હતું. બધી સંજિવણે નેરવિજેર પડી હતી. એને સાંધવાના
પ્રયત્નો સાર થયા. ગરજોતેલ મંજીર માંડીમાંથી બેઠા થઈ
આરામ કરવા મહેલા મણિભાઈએ જો પ્રયત્નોને સફળતા આપ-
વામાં પુરતો સાધ આપ્યો સફળતાથી તેમણે એ પાર પાડ્યું.

મોટાંબેના મણિભાઈમાં એક પણ નહોતો. અંદરિય બીધ
સુધાં સર્વ સાથે તેઓ એકથ બની રહ્યા. નમ્રતા, સાદાઈ,
નિખાલસપણું, મળતાપણું એ બધું છતાં મણિભાઈ તેમનાં
મતેનું માન નમ્રતા રાક્ષતા, તેમનાં પદનું ગૌરવ સાચવી રાક્ષતા.

માણસના ગુણ, માણસનું વ્યક્તિત્વ, માણસની બોલ,
એ ન હોય ત્યારે પુરેપુરા સમભવ છે. તેની જ રીતે શ્રી.
મણિભાઈ નથી ત્યારે તેમની મૂર્તિ કણે કણે વાદ આવે છે
ને તેમાંથી બહારી તેમની ગુણકિરણાવલી પણ નજરે ચડે છે.

એવી બેગની રમતિ રાહ કાચમ રહે. ('જનાશ્રમી')

કામગીરી સામેલોગ

સિંઘા હાલે કામગીરી ખપત થઈ લગભગ એ સાબ ટન
જેટલી છે. દરેક ભત અને કમના કામગીરી તેમાં સમાવેશ
થઈ નથી છે, અને એની કુલ કીમત આશરે સાડા મણ
કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે. એ જોતાં, આપણું હિંદી માયા-
દીક વાર્ષિક એકથી દોઢ રાત કામગીરી વાપરે છે, જ્યારે યુરોપ
કે અમેરિકામાં એને વાપર માયાદીક ૫૦ થી તે ૧૦૦-૧૨૫
રાત સુધી નથી છે.

હવે કામગીરી એક દેશના સંસ્કૃતિમાન તરીકે લઇએ તો
આપણે સિંદુભૂત્યક અને સાંસ્કૃતિક બંને બાજુએમાં પ્રમા-
ણમાં ધણું જ પછાત છીએ એમ લાગેશે. કેળવણી, સાહિત્ય,
બ્યાપાર, અને છાપખાનાની જુદી સાથે કામગીરી માથ વધે
જ. માયાદીક વાર્ષિક એક મોસનો પણ કામગીરી વાપરે
વપારો થાય એટલે જ્યાં એની ખપતમાં ફરક હોય ટનને
વધારો થાય.

કામગીરી જવાહરનગર હાથમજૂરીની મુખ્ય જરૂર પડે
છે. મુખ્ય મથકો પરવેનાં આગાંચ અનુભવથી જણાય છે કે
હાથમજૂરીની કીમત લગભગ ૭૫ ટકા જેટલી આવે છે,
જ્યારે માલની ૨૫ ટકા. અથવા, એક રૂપિયાના કામગીરીમાં
૧૨ આના મજૂરીની કીમત છે અને ૪ આના માલની આ
પરથી સાંજિત થાય છે કે બેકારો માટે કામગીરી કામગીરી
રાહત સમાન થઈ પડે. વળી અધિક નખન સુધી જ એમને
કામ કરવાનું હોય છે એના જોડેના વગેરેને પણ સહાયક
બીવડે. ઉપરાંત, ખાદીની માફક આ કલ્પોન પણ પુરુષ, સ્ત્રી
અને બાળકોને પણ મજૂરીના મકાર અનુસાર સાકું હોય પડે

પાડે. હાજરા તરીકે, કૃતયાનું, ઉપાડમુકતું, માત્રા ધેરાવાનું વગેરે બારે કામ પુરુષો કરે, જ્યારે કાચા માલ કાપવાનું, વાસ્તવાનું, સાઇઝીંગ પેસ્ટનું, ગ્રેજ કરવાનું વગેરે કામ સ્ત્રીઓ અને ઉમર લાયક છોકરાંઓ કરે.

કાગળની બનાવટમાં તપસાતા કાચા પદાર્થો મુખ્યત્વે રેસાદાર હોય છે. હિંદમાં એવા રેસાદાર છોડ ને આડ પુષ્પજ પ્રમાણમાં ઊંચે છે એવાના કેટલાક મોસમી હોય છે, જ્યારે કેટલાક કાયમના બધી માળાને ઝગી સોથી દોઢરી ભંતો હિંદમાં થાય છે ગાગડામાં રહેનારાઓને સહેલાઈથી હસ્તગત થઈ શકે એવા એ બધા લાકડા હાલ તો નકામા બની છે, અગર બગતણમાં વપરાઈ નહય છે આપણામાથી કેટલાને ખબર હોય છે કે કપાસ, અળસી, તાંક કે કેળના રેસા જે સારો નેવો લાભ આપી શકે છે! આ તો ગણ્યાગાંઠયા કાળના છે.

કાગળની બનાવટમાં તાલે માલ ન નેઇએ અને એ તો મોટા ભાગે ટાપવીઓ, દોરડાં, સાદફીઓ, કપડા, છાપરી વગેરેમાં વપરાઈ નહય છે પણ એમાં વપરાઇને ધસાઈ ગયા પછી જ એ માગળનો કાચો મસાલો બને છે, જેને બાંને આપણે તો જોને નકામો ગણી ફેંકી દઇએ છીએ, અગર બાળા નાખીએ છીએ.

વર્ધાના અમારા અખતરાઓથી અમને લાગ્યું છે કે કરા આદીધુની બધી યંત્રો સિવાય કોઇ પણ મામતારી જોને મુલ્ય એવા પદાર્થોમાથી આ ઉદ્યોગ ચલાવી શકે હવે આપણી સામે કરવાનું જોગ્યું જ રહ્યું છે કે એ ઉદ્યોગના અવશાસનો અવધાસ કરવા ને તેના ઉત્પાદનની રીતોમાં સુધારણા આણવી (બ્રેલે 'શ્રાગૃહીય પત્રિકા') —

— કે જી ભેરી

હિંદી ચોસ્ટ ઓફિસની શતાબ્દી

અમારો ઓફિસમાં હિંદી ચોસ્ટ ઓફિસની સ્થાપનાને સો નવું પૂરા થયાં. ઇ ૧૮૩૭ના ઓફિસમાં કચની સરકારે પહેલવહેલા ચોસ્ટ ઓફિસ ઓફ પસાર કરી, પોતાના સાસન નીચેના પ્રાંતોમાં ખેતીની લાવલઇન કરવાનું આજુ તરે સ્વહસ્તક લીધું હતું.

પણ એથી ૧૮૩૭ પહેલા હિંદમાં ટપાલની સમગ્ર નહોતી એમાં માની લેવાનું નથી પ્રખ્યાત ઇતિહાસકાર ફિરિસ્તાના લખવા મુજબ શેરશાહે પોતાના સાસનકાગ (૧૫૪૦-૪૫) માં એ પદ્ધતિ ખીલવી હતી કોટલુ જ નહિ, પણ બગાળથી તે સિંધ સુધી પાકે રસ્તા જે તૈયાર કરાવ્યો હતો એના પછીના મુગલ પાદશાહો એ પદ્ધતિ વધુ ખીલવતા અમારૂં અગરના અગલમાં તો એ સપૂર્ણતો પહોંચી હતી

કચની સરકાર વતી હિંદમાં ટપાલનો પાંચો નાખ્યો ઇ ૧૭૬૬માં લૉડ ન્હાઇએ. પણ તે માત્ર કચનીના અફસરો માટે જ બુલ્લેલી હતી ૧૭૪૪માં વૉર હંટિંગ્સે નહેરખત માટે પણ એ બુલ્લેલી મૂકી એ જ સાલમાં ચોસ્ટ માસ્તર જનરલની નીમણૂક થઈ, અને ટપાલ માં દરો પણ નક્કી થયા

પછી ૧૮૩૭માં ૧૭મો કાયદો પસાર કરી, બધી મેડન પદ્ધતિએને દગાવી દઈ ટપાલની એકઠરણ સત્તા સરકારને હાથમાં આપવામાં આવી

ત્યાર બાદ હવે હવે માત્ર કાગળપત્રોને પાઠે હિંદી ચોસ્ટ ઓફિસે ૧૮૭૭માં પાર્સલ ચોસ્ટ અને વી પી. ની પદ્ધતિએ પણ આપવાતાર કરી એ પછી થોડા જ વર્ષોમાં થોડો ઉત્તરવેલી વસ્તુઓના પણ સ્વીકાર કરાવાયો. ૧૮૮૦માં મનીમોંડર લેવાનું ને ચૂકવવાનું હાથ ધરવામાં આવ્યું ને ૧૮૯૫માં સેલિંગ ઝૉકો પણ જોલાવામાં આવી.

એક સેકમાં આટલો વિકાસ સાધી, પોતાની શતાબ્દી બજાવવાના પ્રયત્ને હિંદી ચોસ્ટ ઓફિસ ટિકિટોના ખાસ સેટ કસય બહાર પાડશે.

શાંતિ. શાંતિ !

મહાપુષ્કનો અત આણુના ૧૮૧૮ના નવેમ્બરની ૧૧મી તારીખે 'આર્મિસ્ટીસ ડે'—યુદ્ધશાંતિનો વિવસ નક્કી થયા પછી નીચે મુજબના યુદ્ધો દુનિયાના ૫૮ પર જોલાના છે વિશ્વના માનવતાનો હમ્મુ ચાલુ રહેલો 'શાંતિ, શાંતિ'નો બંદ કુલો સફળ થયો છે એ જો ચાંની બતાવી આપે છે

૧૯૧૮-૧૯ પૂર્વે જૈનશિયાના કળામ માટે ગોર્લેડ ને યુરોપિય વચ્ચે જગ

૧૯૧૬ લાલ શિશિયાએ મેલે શિશિયોને છુટી નાખ્યા

૧૯૧૯-૨૧ આયર્લેન્ડમાં ગેરીસા યુદ્ધ

૧૮૧૬-૨૨ મોરોક્કોમાં સ્પેનીશ યુદ્ધ-સ્પેનના ૧૦૦૦૦

માણસો ને સંહાર

૧૯૧૯-૨૬ ઇબન સોદ્દની અગસ્તાનગી ચઢાઈ

૧૯૨૦ શિશિયાનો ચોર્લેડ પર હુમલો.

૧૯૨૦ તુર્કિની આર્મનિયા પર હુમલો

૧૯૨૦-૨૬ ચીનમાં આત્મસંવિગ્રહ.

૧૯૨૧-૨૬ બ્રોસેનો બેશિયા માંડોર પર હુમલો

૧૯૨૫ સીરિયામાં હુસેનોની બગવા

૧૯૨૫-૩૫ જાલીલિયા ને ગેરેબે વચ્ચે શાકેના હક

શબ્દો વિગ્રહ

૧૯૨૭-૨૮ ચીનમાં રાષ્ટ્રવાદી ને કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષો

વચ્ચે વિગ્રહ

૧૯૩૧-૩૨ નવાબનો મચ્ચુકો પર હુમલો

૧૯૩૨ સંગાહીમાં ચીન નવાબ વચ્ચે ખૂનખાર જગ

૧૯૩૫-૩૬ બેલ્જિયમનીયની શિક્ષત

૧૯૩૬ નવાબનો ઉત્તર ચીન પર હુમલો ('પ્રતીપ')

સ્વાસ્થ્ય

ખાણી, દુધ, ધી વગેરેમાં આંગળી કે અંગુઠો ઘાલવો નહિ તેમજ દુધમાં ખાંડ ભેગવામાં પણ આંગળીનો ઉપયોગ ન કરો પણ ચમચથી કામ લેો અથવા તો બે વાસ-છોમાથી ખસપર રેડો, તેમાં પણ અડ દીપુ જે નીચે ન પડે તે ધ્યાન રાખવું

માનિને વાસણમાં પીવાનું પાણી કે દૂધ વગેરે રાખ્યું હોય તો તે ઢાંકવાનું થાય છે નહિ તથા તેને જમીનથી કાંઈક જાયું રાખવું. વાસણ પખુ એવું નેહજી કે જે અંદરથી સ્વચ્છ કરી શકાય. જે રીસીમાં તેલ વગેરે રાખ્યું હોય તેને ખૂંચથી બંધ કરવાનું થાય છે નહિ. તેમાં પણ નેમાં દવા હોય તેને ચોક્કસ માંડવો. જે વાસણમાં અનાજ રાખ્યું હોય તે પણ એજ પ્રમાણે ઢાંકી દેવાં નેહજી, જેથી તેમાં જાડેલા પેસે નહિ. ધરમાં જે જાડેલા દર પાડે તો તેને પૂરી લેવાં નેહજી.

નવી દવા અથવા બીજી કોઈ ચીજ કોઈ બંદી સીસીમાં નાખવા પહેલા ગરમ પાણી તથા સોડાથી તે ધોઈ નાખવી. પાણી, દૂધ, ધી આદિ કાઢવા માટે જે લોટા કોરો અથવા ગલાસને વાસણમાં નાખી તેના નીચેના બાંધ મધ્ય ધોઈને સાફ કરી નાંખો.

સોલ, ખાસદી કે ધડાની પાસે હાથ ધોવા જરૂર હોય તો તેનાં રાખવા નેહજી. ખાલી યાંચ તો તે ફરીથી ભરવો. પાણીથી ભરેલી ટોલ, ખાસદી કે ધડામાં હાથ નાખવા ન નેહજી. હથેલીથી લોહાને નમાવીને પાણી લેવું નેહજી; તેમાં પણ હાથ નાખવો નહિ.

હાથ ધોવામાં કે વાસણ માનવામાં મને ત્યાંથી માદી લેવી નહિ. ત્યાંથી માદી લેતો જે જમા, લોહાને ગંદી ફરેલી હોવી ન નેહજી. ચોક્કસ માદી રોપીને કામમાં લે. જમીન ખોદીને ખેતરની માદી મળી શકે તો ઠીક. વળી માદી એકી કરે તો તેને વાસણમાં રાખો.

(આ તથા મધ્ય અંકમાં આવેલા 'આરતીય સિંહાચાર' એ બંને લેખ, પરિત સમનારાયણજી મિશ્રના હિંદી પરથી લીધેલા છે.)

અમુક્ય કેળું

લીલા ફળ તરીકે કેળું કેટલું ધીમી છે, તેના આગેજ કોઈને નિચાર આવતો હશે. સહેલાઈથી પચી જનારાં ફળોમાં જે સર્વોત્તમ છે એટલી જ એની મહત્તા નથી; રસીને ગરમી અને તાકાત આપનારા તરીકે પણ તે સર્વોત્તમ છે. ફરતી સાદાનું જે પ્રમાણ તેનામાં રહેલું છે તે સ્મિતના એક સરતાં અને સહેલાં સોદાની ગરજ સારે છે.

પોષકશક્તિના તો માત્ર દ્રાશ જ તેની ખરેખરી કરી શકે. લીંછ કે નારંગી જેવાં ફળોમાં એથી અમી જ શક્તિ હોય છે. વળી તેની હાલ તેવા ગર્ભનું નંતુએથી ખાસ રક્ષણ કરે છે. ગમે તેટલા પ્રમાણમાં એ લેવામાં આવે, છતાં એમાંનું સાકરનું તરત એવું છે કે એની વજનમાં બીસ-કલ વધારી થતો નથી.

એમાં રહેલા પોષક તત્ત્વોની શોધ કરનાર ડૉ. લાંકેસ્ટર એડીના નંદરે કરવા પ્રમાણે કેળામાં ચૂના ઉપરાંત મેંગે-સિયમ, ફોસ્ફરસ, કોલું ને તાંબાનાં પે તરતો છે. ડી સિવાયનાં બધાં વિદ્યાગિન પણ તે ધરાવે છે. ચૂનો રસીના બંધારણમાં ખાસ ઉપયોગી છે, એટલે હાથના રોગોએ માટે

કુમાર - ૧૬૬ મો. અંક (આસો ૧૯૬૩)

તે ઉતમ છે. તેના બીજાં પણ તરતો મજબૂતનું બને પોષણ આપવામાં ઉપયોગી છે.

દેકામાં, સ્વયંકેળું ખોરાક તરીકે કેળાંની સરખામણી બીજું કોઈ ફળ કરી શકે તેમ નથી. કુદના એક પાલા સાથે એક કેળુ એક ટંકનો પૂરતો ખોરાક થઈ પડે.

સિયામ

સિયામ દેસ પ્રદેસ અને મલાયાની વચ્ચે આવેલો છે, જે બંને બ્રિટિશના તાળામાં છે. જે જગત દ્વીપકલ્પનો સૌખ્યપાર છે તેના કેટલાક ભાગ સિયામીય છે, કેટલાક બ્રહ્મી છે ને કેટલાક મલાયન છે. એક ટેકણી પ્રદેસની કક્ષિણ સરહદ પાસે એ દ્વીપકલ્પની પહેલાઈ માત્ર રજ માછલ જ છે. અહીં બધી જમીન સપાટ જ છે, એટલે ત્યાં સહેલાઈથી કોઠાક નહેર ખોદી કાઢી, રૂંચન અને હોંચ-કોંચ વચ્ચેનું લાણું અંતર ધટાડી સીધા વહેવાર સાધી શકાય. એની મહેર સાથે તો નવાખને પણ હિંદ કે બ્રહ્મદેસ પર હલો લાવવો સહેલો થઈ પડે, તારણ કે તે સિયામનું મિત્ર છે.

સિયામનો સરખામણી આવાદે કરેલ ફાયોળાક છે. એણે જમીનમાં શિક્ષણ લાંબું છે. સિયામ પરની બ્રિટિશ, અસર સાવ નાજર દેવી, નવાખની અતલમની મેની સાધવાની એની ખાસ ઇચ્છા છે. છેલ્લાં વર્ષોમાં નવાખ સાથેનો સિયામનો વેપાર પણ અનેકગણો વધ્યો છે.

હાલમાં એ અદ્વા ખૂબ જોરથી ફેલાઈ છે કે સિયામની કા સુધેથીમિ અસરપાર નવાખને એક હાડી નહેર ખોદવાની યોજના કરી છે, જેમાંથી લગભગ જહાને પણ પસાર થઈ શકે. બ્રિટિશોએ સૌખ્યપાર ખાતે જમીની કિલેબંદી કરી છે, પણ જે આ નહેર આદુ થાય તો નવાખ સાથે તો એ કિલેબંદી નિષ્ફળ નીવડે એમ છે અને એટલે જ બ્રિટન આવાદે ગતિમત્ અનુભવે છે.

નવા વગડા

આમથી પંચોતો વર્ષ પહેલાં એક સલા અંગ્રેજે આ-સ્ટ્રેલિયામાંના પોતાના એક મિત્રને એ ઉત્તર સસલાં બેડ મોકલ્યાં. મિત્ર એથી ખૂબ રાહ થયો, પણ એ બેડે માલકાલ આખા આસ્ટ્રેલિયાની ખાનાખરાબી કરી નાખી છે.

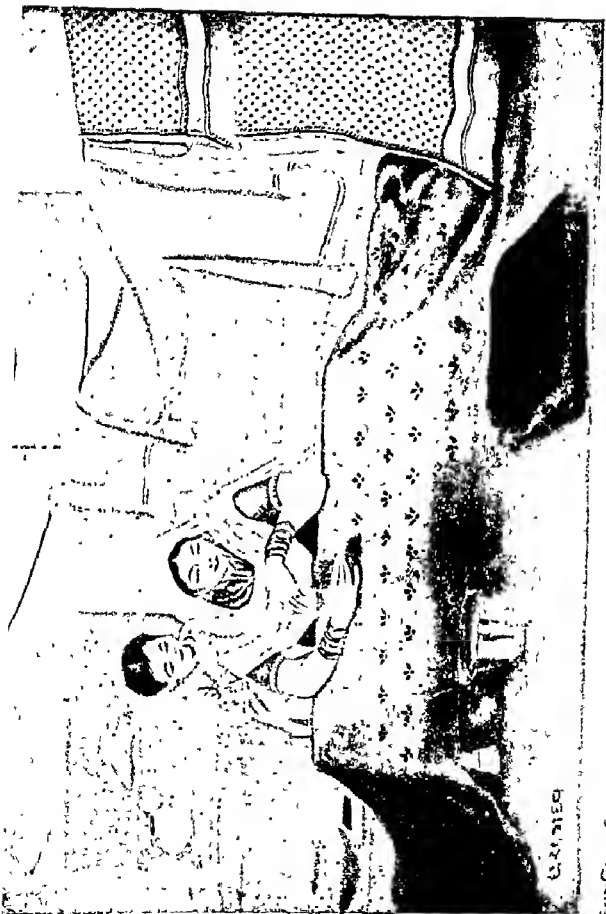
એમાં એ બે ઉત્તર સસલાંમાંથી વધીને હ જ વસમાં તો એમની સંખ્યા ૨૦,૦૦૦ ૫૨ પહોંચી. અને આજકાલ તે એ એટલી વધી છે કે ફક્ત પ્રદેસોને આગ્રહ લાખ પોડને અર્થે તારતી વાડ લાંબા છતાં તેમને નથી અટકાવી શકાય ને વસે એક અજબની સંખ્યામાં તેને મારના છતાં આસ્ટ્રેલિયાને એમનાથી કમાર નથી એમની રાકવા.

માછલ માછલ કરીને એ સસલા આસ્ટ્રેલિયાને કબજાં બનતી રહ્યાં છે ને વિદ્વાનીઓના મત પ્રમાણે મધ્ય આસ્ટ્રેલિયા તો એક જ વસેમાં ખાનાખાનું રૂકું રજ બની જશે.

એથી જ રીતે સહેલાને વિસ્તાર પણ વધતો આવે છે.

‘ત’ ની ૩ ની પોષક (અમ્લતાદ) નિજી ઇનામ ‘અડાવજનો’ માળ સંસ્કૃતિ
ગામી (કઠી) ત્રીજી ઇનામ ‘રેશી મુખર’ એન સી ગત-૨૨ (કનોલ) હોતેના ઇનામ

ધનાગમ

• રોજ •

‘ભરમર પર તોફાન નયનમાં આગ ભભૂકે!
ઉડતો બય બુવાન કહીં તું? અવશું શું છે?’

‘શું બેયું તોફાન? આંખ તો એક જ તણુજો,
બેયું તો બે દિલ, ગાન્યું છે આખું ભડકો.

રવાને સંઘામ દુરિતાનાં તરવો સાથે,
મેં ભીડી હામ ધરીને માથું હાથે.

એવી હોળી કંઈ અસત્યો શોધી શોધી
કૂંકી માફે બધું રહ્યું બે યુગ અવરોધી.

ભલે એક ટેં લાખ ખડાં થાયે મુજ સામે,
બાનું આગ કે શખ, નહિ મમ બેમ વિરામે.

સિદ્ધ કરીશ એ સ્વપ્ન, જગતને સ્વચ્છ બનાવું,
નળખાંને વસવા હસવાને સ્વર્ગ બનાવું.

માનવના સકલ નહિ તવ બેથે આરો,
એ તો બનશે દેવ, વિશ્વનો મધ્ય સિતારો.’

પ્રીતમલાલ મજસુદાર

ધનાગમ=ધનનુ આગમન-૨૦ થી ૨૫ વર્ષની ઉંમર અને તે સમયનુ તોફાન

આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું માસિક-વર્ષ ૧૩ અંક ૧૧

કારતક-૧૯૬૩

હારબોર

જાનપાન દુરિદ્ધ છુટકા : એક ઉપધ્યાયી સંસ્કૃત

● અમારે જે જાણવું છે કે ભાષાનું મુખી જવાનો આપણે રહીએ કેપનીનો જે ખર્ચ કર્યો તે હેઠળ થોડાંદામાં મુખી પદોચ્છાદનનો દોષ છે, અને તેમાં એવી ગોઠવણ દેવા છે કે ભાષાનના કંઈપણ વચ્ચેના બંદરે મુકાય કરી કાઢાય મુખીમાં થોડાંદામાં મુખી દેસને દેશમાં જવાનો આપણને દસ રહે છે. એટલે જ્યારે અમે રોકિયા જવાનો કાયદામાં પડવા બેઠા ત્યારે થોડાંદામાં મુખી તે દેસને અમને એ દસની રૂબરૂ એકડ કસાગની રિકિડા આપવાની જ હતી; પણ આગરે તે સત થોડી ને વેરા

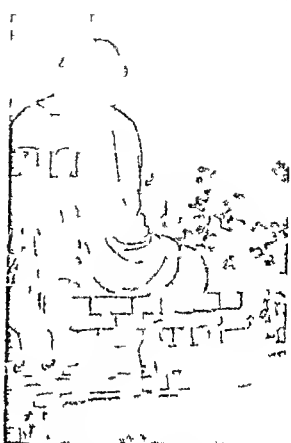
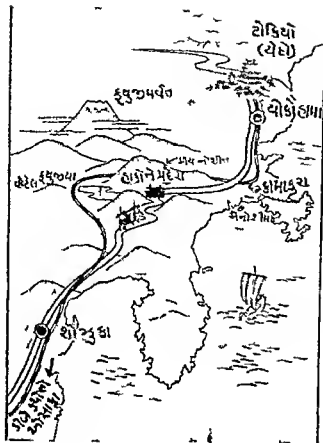
દેવે કાકા

બહુ કરવાના હતા, એટલે એટલા પ્રવાસમાં જે વધુમાં વધુ મેઈલ લેવામાં અને થોડાંદામાં થોડો વખત કેમ કાઢી તેનો વિચાર કરવાનો હતો. એ જાણી દિસાય ગોઠવવાની ગઠમંત્ર માનના બાઈએ સ્વીકારી અને એકાદમિત સાથે ભાષાન દૂરીસ્ટ બુદ્ધિમાં પદોચ્છાદન ભાષાન દુરિદ્ધ બુદ્ધિના પાટિયાં તે દરેક રાંદેરમાં અમે વાચના કોઈપણ નહિ પણ થોડા સાત મજલાના કિપાર્ટ-મેન્ટલ રોડે પર પણ તેની હાટકી દોવા જ. થોડા દેસને રોડેસો મા પણ કોની ઓફિસ ખરી. 'ભાષાન દુરિદ્ધ' નામનું એકેષ તેમજ ભાષાની ભાષાનું મોપાનિયું પણ એકેષ. આ સંસ્થા સાત નામનો કાઢ શકે છે કે તેની સેવાસક્તિ પણ છે એનો અગરે તામ લેવો હતો. નાનાઆઈએ તેની ઓફિસમાં જઈ અમારા પ્રવાસના હેતુનો અને અમારા સાધનો, સમય તથા સક્તિનો ખ્યાલ આપી એટલે તેમણે અમારી લોપેક્ષી રિકિડાના વળગા લીધે એવો રાઈપ કરેલો પ્રવાસકથ બીજે દિવસે ગોઠ કરી ગોઠવ્યા! તેમાં તારીખગણ, દરેક રથને પહેંચવા પણ કેમ વર્તેલું, ક્યાં ગિતારું, ક્યાં કોટલી વગવા માળવો, કયે ગારે રોકિયા પદોચ્છાદન તેના સંચિતર અંદાજ ગોઠવેલો હતો. ખાસમાં ત્રણ કુદરેક નેટલું ટાઈપિંગ, અમારી જ તારીખો પ્રમાણે પ્રામાણ, ખર્ચનો અંદાજ, અને એ બધું કરી આપવાની ક્ષી કંઈ જ નહિ! આ બુદ્ધિ ભાષાન સરકાર તરફથી વાલે છે અને તેની પાછળ હોરો એવો જાણુ છે કે પરદેશી મુસાફર એમના દેશમાં રંતોપ, સમય અને આનંદ લાવે ભવ તે તેના પર્ણવથી થીલ વધારે પ્રવાસીઓ આવે અને તેમના દેશને ક્રીતિ તેમજ દ્રવ્યલાભ પણ થાય. આ દૂરિદ્ધ બુદ્ધિમાં દરેક રથગની માહિતી આપતી મુંદર ચિત્રોવાળી પત્રિકાઓ, નકશાઓ અને અજવાસની મોપાનોએ પણ ગણે છે અને જરૂર હોય તે નિષ્કાસવાત એમિથે અને કુમાપિયો પણ ખર્ચ આપનાં ગણી શકે છે. એ ખાનાનાં માણસોને ગમે એટલી પૂઞમથ કરો, પણ હંટાળો ખાવ જ નહિ તમને સ્વીકાર્ય સ્વીકા માણસની રીતે પ્રવાસ કરવાના રંગ પણ બતાવ્યા

પિના રહે નહિ. કોઈ એકલો માણસ જરૂર ભાષાની ભાષાનો દોષ તે માત્ર રૂ. પચાસમાં બધાં જ અજવાળાં રવાનો ધૂમ્મી આવી શકે એવી ભાષાનામાં પ્રવાસની સમયરો છે. દરેક પ્રસિદ્ધ પ્રવાસવાત્રા માટે મોટાજાસો આવું દોષ છે. કેટલા વખતમાં કેટલાં રથોએ એ અટકીને તે પ્રવાસ પૂરો કરી આપે તે દૂરિ-રેટ બુદ્ધિ જાણુ છે. આ દૂરિંગ કારમાં એવ્યરસવાત્ર કોઈની દોષ છે તે રિકિડા આપવા ઉપરાંત દરેક રથ આવાનાં પહેલાં તેનું બધા આપી જાય છે. વધમાં દરેક રથગનાં પ્રાચીન ગીતો લખારે છે ભાષાની સગળાને તે તેનાં તાલ, વય ને અનિભવની કીમત પણ સમજાય, પણ ભાષાની ન બાબતના પ્રવાસીને જે તેનો અવાજ, તેનાં મટકાં અને ઉત્સાહ તો બંધ કરી દે છે. આ બધી સેવાની તાલીમ તેમના ખાતા વરફરી આવતી શાળામાં આપવામાં આવે છે. અમે એવી ધસતો લામ લઈ શક્યા નહિ, પણ દરેક રથને અટકતા ત્યારે એવી પ્રવાસી મોટરોની આવન ભૂજ નેતા.

દેવે કાકા

● રોકિયા તરફ જવાની તારીખો નક્કી થઈ એટલે અમારા પ્રવાસના સાર્થીલર તરીકે મિ. જાણુ દેવે તૈયાર થયા. આ તરફ આઈના પિતાશી સમુદાય દેવે અથવા 'દેવેકાકા' ભાષાન-વાસી દિલ્લીમાં સોયી રૂબ અને ભૂના વસાહતી છે દેવે કાળનાં પ્રતિજ્ઞાને સન્માન ભાષાની સરકારમાં પણ અગ્રગણ હિતી તરીકે થાય છે અને જાની ગુજરાતી, સિંધી, મુલયાની, પારસી, મુલયા કાળના બધા બુદ્ધિઓ તેમનું વીજવક સ્વીકારી વળતોપણ સમુદાયના ઉત્સવ પ્રસંગે તેમને પ્રમુખ પદે સ્વીકારે છે. એમને ગ્રીસ વર્ષની ભાષાને. પરિચય અને અનુભવ છે મુંબઈવળા મેસર્સ પીરમદગદ અંદ કંપનીના તે સર્વસાધારણ મતિનિધિ છે. તેમની સલાહ અને સલામતી દરેક હિતીને જરૂર પડે, અને તેઓ પણ નિખાલસપણે પાસવ્ય આવે તે આવે એમનું પ્રેમાર્થ્ય આનિય અને સ્વસ્થ રીતમાત્ર કોઈપણ માનવવાને સહજમાં સ્વીકારના ભાષાની દેવે કાકા છે

નવાન ૧૧ મીઠામ લેકાને પ્રવેશમા યઈને, કે જેથી ચેકા હામા જતી ટોકિયો એકસ્પ્રેસના મગનો ચિત્રમય કાઠો.

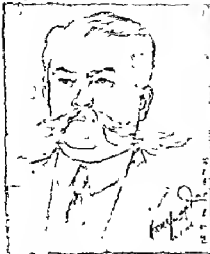
એમણે જોતા હા પુત્ર ભાઈ બાણુભાઈને તે બાર વર્ષ ની વય હા હતા તારથી નવાનમા રાખી ત્યાં ની સાળા અને કોજેજમા મહાંગા છે તે ચેકાદામા ની સેં ન હોન કોજેજમા થા બુએ છે અને નવા ની નેમજ અમેજ પર ધરમરણુ બાપા કરતા ને એમને વધુ મહાવરો અને તાલીમ છે, એને તેમના બિનામી ને જ તેમને ખાસ કરીને અમારા પ્રવાસનુ તુકાન સોમ્ય ટોકિયો એકસ્પ્રેસ

● અમે અચાર સુધીમા નવા ની દેલનેમા કલાક બે કલાક ની મુસાફરીઓ તો ધમીકરી હતી, પણ લગભગ આખા દિવસ ની લાખી મુસાફરી આ પહેલી જ હતી ટોકિયો એકસ્પ્રેસ ના ૧૧ ની સોધી ઝડપી ટ્રે છે કલાક દોઢ કલાકે રેલ ૧ કદ ને ત્યરે પણ ત્રણ મિનિટથી વધુ થે થે નહિ જે કે ત્રણ જન્સન આમજ માત્ર પાચ મિનિટ સુધી રાખા તેનુ અગ્નિન લુપ્તકા વચરનુ શીઝલનુ સ્ક્રીમલાહા માટનુ એ મુસાવાન કરી સ તાજુ ની નેમ દેલાની ધસી આને તેનો નખન અને પ્રવાસીઓ ની સત્વડ એકીસાથે મચવા ન મટે, દરેક પ્યેર્યે મેં કપર તે ઝીલી રહેલા ની દોર ત્યાં જમી ન પર રેલને ની બાણુસ વાકી નવરેલથી ખચ આપવી ડિઝિટ ડિપર ને નવર દોર ના જ સામાન સ થ આપને નીમા રહેવાનુ નવાનમા સાથ રનુ

૧૦૦ ફૂટ પેસાવા ની ૫૦ ફૂટ ઊંચી ૪૬૦ ટન વજન હા કાસા ની કમાકુરા ની જ ની મુખ્યમંત્રી

પ્રવ મમા તો કોઈ ઝાઝો બોલે કે હાખીન લામ નીમળે નદિ, પચ લાખા પ્રવાસ મટે જોઈ ને તો તે મ ૧ કે બાદાર સાનનાર લ લટો નીવાના મનુદો દરેક મુખ્ય સ્ટેશને મટે છે ટ્રેન આ ની પહોચના તમે લ લુ તો તમારી નારી આમજ બેમ ન ઊમા ત્યાં તો ટ્રેન વહેતી થાય છે દિલ્હીમા ટ્રેમા બેકાબેકા જ રખન લીનાર સનો દોષ છે, પણ એમા જોસ ની ગખમલજનિત આસમતરી માંતીઓ અને જે બાણુ દેખતા મુનર નવા ની દરેકો જોયો વખત હા ના છે તેની ખાસ પના દેતા ની ટોકિયો તરફ

● ૨૬ ની જૂનની જોરે ૧૨ ૨૫ ની ટ્રેનમા અમે કોબેથી નીકળા ના રાત્રે આઠે ચેકાદામાના સ્ટેશને પહોંચીને બ્લક (Blat) લાગી ટોકિયો માણુસો પક મા ચેકાદામા તો બાહ બાણુ દવ માનિવાઈ છવનનુ પ્રિ માગ દોતા ની રલ મા તેમજેલેલ ની રલ ની રી સોધી અને ટે સી રી અમે ડિપકડા એક રાન મા પિસામા અર મ અને સવારના ૧૧તા ૧૩ ટેકસીઓ તમ ની ૧૨૦૩ મા તમ જ ની પહેલી તારોપે નવા તમા એ જાણુ પારતીક પચ ઝાઝો નનુ દેરે મેદ માહ એને ત્યાં એ પસમનુ નુક્રિતમ ન ભરપુર આમારીવાણુ માટુ સ્ટેર પચ જ મિનિટ દનુ ન દનુ પચ પ્રતીતી આગેદન

ડાળી બાબુ: કૃષ્ણજિવા હોટેલના માલિક
મિ. કાવાચુશી (સ્કેચ-ટ. મ. તા.) ઉપર
મિ. કાવાચુશી સાથે વેબક અને નાનાસાહ

કામાકુસાના બુદ્ધને સારંગી

દેખાવ એક રૂબરૂ રંગનો છે તે જોઈ ધરતીકંપનો ત્રાસ ડોહીને પાખું કદવામાં આવી શકે. આગને બધું જોતાં એક કલાક લાગ્યો. ધરતીકંપના આચકા સાથે અટકેલું એક પુસ્તકાળ આજે પણ એ કારના પ્રસંગની યાદ આપતું એમાં સખી મુક્યું છે. એ વખતનાં પોસ્ટોમાં એવાં ચિત્રો છે કે પ્રાન્ત વિલાસી યદ્ય નવ્ય ત્યારે આનો કેવળ જીવે છે. શાજ કરતા લોકો આગળ ધરતીકંપ કરનારી માછલીનો દેવ વિલાસી લોકોને ડાલે દેખાવ છે. અરીખ અને લાવાર લોકોને સાથ આપવા દેશનત બહી જવાનો લોપ છે. એ ધરતીકંપે કદ લાપ છપને લોમ લીધો અને પથ કદોડ પોદતું મુકસાવ કહ્યું છે છતાં આને નવાને દોડાં જ વર્ષોમા ઝોળી બરગમાથી નવાં યોદાહામા અને ટોડિયો સરનવો અજળ ધીરજ અને રક્તિ બતાવ્યાં છે. નવાનની ભૂમિ દરિયાની અંદર લોક મુકતી હોવાથી ધરતી-કંપના હુમરા ત્યા વધુ લાગે છે રોજના સરસરા ૧૭ અંચકા નવાનમાં નોંધાય છે; અને રોજ તોફાન અને વાતરાહોડાનો તો પાર નહિ. છતાં એ પ્રાન્ત આનદી, ઉત્સાહી અને હલોમ-પરાયણ છે. યોદાહામા એકવાર નાતું ગામડું હતું, પણ ઉત્સાહી સદીમાં તે મહાન નગર બની ગયું. ત્યાં સિવળી બાહ્યોની ધબ્બી પેટીઓ છે અને કેટલાકે તો સરસ મકાનો પણ બાંધ્યાં છે. મહાન ધરતીકંપમા લગભગ ૨૬ હિંદીઓના છપ ગયા હતા. તેમની છબીઓ પણ મ્યુઝિયમમા ભેઈ હતી.

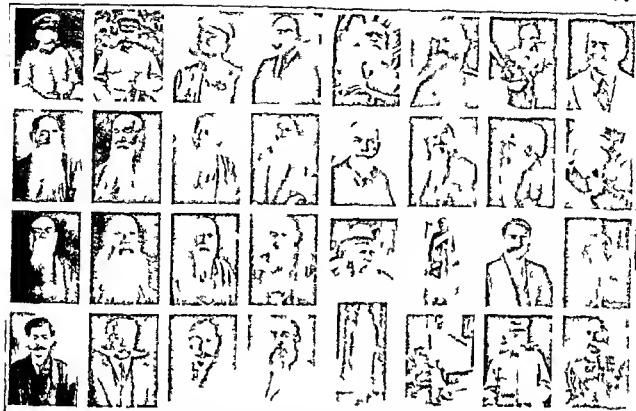
કામાકુસે

● ત્યાંથી લેપડા અથે કામાકુસા ગયા. ત્યાં હોશિ-છનાં મંદિરો ભેળ્યાં. ત્યાંનાં કબૂતરોને સો ચણ આપે છે તે વખતે ૩૨ વચર હાથ કે ખસા ઉપર ચડીને તે ખાય છે એ બહુ આનંદ અને મન આપે એવું છે. નિશાળોના કાદવા ને કાદવા તો અથે અને આવાં રમણોએ ઉભરાતા જ હતા. અથે ત્યાં વગારી છબી પાડી આપનાર કંમેશવાળા પણ દેશ વખતે ફરી નીકળે છે. એકાદ થોડી પર નમુનાની છબીઓની ફેમ રાખીને અને બાબુમાં કાળા કેશક નીચે કેમેરા ક્રોમે રાખીને ઉભેલો આ

સાદગરી ફોટોગ્રાફર નવાનમાં આવનારનું પાન ભેંચા વિના રહેતા જ નથી એ ઉપરાંત દેશ રમણની છબીઓ અને વસ્તુઓ વેચવાની દુકાનો પણ નમોલી જ હોય.

નવાનવાસીઓના પ્રવાસની એક મહત્તિ નોંધવાય છે. દેશ જણ પોતાની પાસે એક નાનકી ફરી શાપડા રાખે છે અને જે એ મહેર રચે પોતે નવ ત્યાં એક ખૂણે મૂકેલી તે રમણની ખાસ સંહચિત્રવાળી રૂપર રંગપત્રી પોતાની શાપડામા છાપ ઉતારી લે છે. નવાનમા પ્રત્યેક મહેર વચળ, મંદિરો, મ્યુઝિયમો, કોલેજો—અથે કેટલીક દુકાનો મુક્યાં પોતાના સંહચિત્રવાળા આવા રમણરંગ રાખે જ છે. દેશ વિદ્યાર્થી પાસે તો આની શાપડા હોય જ છે અને પોતે કેટલાં રમણો ફરે તેની તેમાં નેપ રાખ્યા દેશે કે કોઈપણ વિદ્યાર્થી મોટી ઉમરે પહોંચતાં આમું નવાન જોઈ વળે હરી જ. વિદ્યાર્થીઓ ફર અથે પ્યાં નવ પણ તેમને માટે રેલમાડું અને મોટરવા દો સરકારી હુકમથી સાવ સરવા રાખ્યા છે મેટા દોવાળી હોટેલો પણ, ખેડ ગમત પડે તોયે, તે હુકમ મુજબ વિદ્યાર્થીને પ કી સમવડ ફરી આપે છે. વિદ્યાર્થીઓ પરજ દેગાં બાંચ નિમેર છે એ વાત નવાને પોતાની માનને ગળે બાળર કતારી દીધી છે અને તેનાં મુકેલો પણ તે અનુભવે છે

કામાકુસા આગળ ગારમા રેલમાં રથાવિત મજેલી એક મોટી બુધ્ધમૂર્તિ છે અને ત્યાં ગયા ત્યારે પનામાં અગિયાર અને ચોથ સાથે મળ્યાં. અભિમન્યુ એ માટે કે ગોતમ બુદ્ધના ઉપદેશોને સમજાનાર આ મુલકમાં અમે પસાયા જેવા કુલ્લસ ખાતર આવેલા લાખીએ છીએ. બારતના આ દેશવચ્ચ આગળ નવાનીઓ ભાવથી નમે છે અને પૂન આપે છે ૧૦૦ ફૂટ પેસા ને ૫૦ ફૂટ જગમગતી આ બેડેલી કાંસાની મૂર્તિનું વજન ૪૬૦ ટન છે. તેનું મુખ ૮ ફૂટનું છે માથાના વાળના મુચળાં ૮૩૦ છે. કેવળ માનવી મંદુરથી એ પડેલી છે. બાકુમાં

કૃષ્ણજિયા હાટેલના માલિક મિ. કાનાથજીનો રથવેલો દિવાન લાગ્યો હતો તે વખતે જોના માલિકશાહીના મુખમંત્રીના સહોદરો કેસરીદાસીંગે નીચે હાથમાં બંધી બંધી આ બધા સ્વ સ્વ લેવા માગ્યા હતા તે

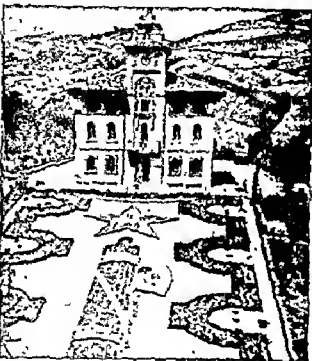
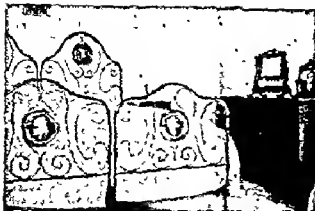
જો દાર છે તે વાટે અરજી કરાક ર છે અને અરજી પણ એક જોખમા ભૂતિ છે તમા પ્રવેશ કરનારો ચેતવણી આપતુ પરિચુ છે તેમા જોવા બાવનુ લખ્યુ છે કે 'અનતતાલા દર સમ, પરમા પે રાણી શી તથાગત તા આ ગ્રંથમંદિરમા પ્રવેશ કર તા યુગેશી પૂજતા આવેલા તા રથા તો જોગ બાંધમા થી ગિત રો માવડુ (Stranger whosoever thou art or I whatsoever be thy creed when thou enterest this sanctuary remember thou treadest upon a ground hallowed by the footsteps of Buddhis is the temple of Buddha and the gate of the eternal and should therefore be entered with reverence) ભૂતિ કરે તર તર ની સાલ પ્રે તમા ભૂતિ પૂર્વ સરકલિતા આત્માની સર્વ મુશકામ સાત પોર્તલય રૂપિ જોનુ સામાત રૂપ છે જગત તા તોફાનો અરો પેશીથી અસિખ કેમ આગ તા અગેશર કાનમા વિધીન શાવમરી કાનિયાન આ ભૂતિ છાનના પરિતાપ રાખાવે એવી રિતરના અરો વેશગ્ય રાખવી રતી છે

કામાકુમા સુધી તા રરતો લીલ છા પદ્ય ર મેલનો ને સંપ્રદાયી બરચક છે પણ દવે તો કુચુ છા ગાગા તી સ કે વનુ તો પુરોઈ લઈ જતી હતી વચગમ અરેક થા નડુ જોમ થા ગમ અરો થે શી નાચા તો અમે ગિતો ગી

આમા રતા તી રચીરેશી રાસી તી રાસક નેલા કુચુ છા રા રૂટેલના આગબામા ગમી ગયા

કુચુ જિયા હાટેલ

૭૫ આજળ હાટેલ રદ ન રેલાગમા જાણેશી છે તા થી રાખલ થરાકે રાજ રેક રખ તી કામામા ગોગે પાકિય કરે છે મકાન તા વામ તી નેડે નેડે રહાડન થા રો તી હીર લ પણ રેખ તા ગયી છે કુ રત અને મા તી રચનાનો ખેલ સરસ ગીતે તા રે નેડે દોર તે અર્ધી મખાને લાગે અખા યાકાનુ રવર તૂડી જાખવી મગાવે જ લામે પણ બાંધ તી સમવડો અને રોમા તદા છે શી દય તી કુચિ રાહટેલ તા રો તી રહાડગમી કેસાક ખ તી જગ તા ખા ખા (maneral springs) કથમ નરમ ગરમ રથા આવે છે નેમાથી કેસામના થો તાજી થ છત તા જાગીયામા કુરતી રર સરેતુ છે ભાષા ઓ જાગીયા રચવાની કજા ત મસૂર છે કૃત્રિમ ખામા જોગ પૂતો ન થા કે તાથમજો તા તી જગમા જા એવી આજ તીત લાવે પ્ર કેસાકારને પણ દ્યો કેમ્પાર કરે જિત ન લામે કુચુ જિયા હાટેલ તા ગરમ જગરજા ખૂડીથી હાટેલ તા કેસાક રથા આમા ગાળીન મુ ર જાખવીથી રથા જાગવિદારે રથા છે જેમુ નામ Roman Bath તો નીલનુ નામ Metman Bath ને જોલે ના Dren Bath આ દ્યોમા કા ને ર

બાપે કારણ પૂછ્યું. 'પણ તારા હાથ લાંબી ગયા
વતા?' કારણ જાણનાં જ અણેજાનું કોઈથી મોલી
હાથો: 'તેં તેને સાચો કેમ ન ખાધો? ને હવે અરો
છાકરીની માફક રહતો આવે છે? જા, જ્યાં મુખ્ય
તેનું વેર ન શે ત્યાં મુખી મને તારું મોઢું ન ખાવતો!'

તરત બેનિડા તે આવી નીકળ્યો. એક પથરો લઈ
તેને ખૂબ ધર્યો અને પછી પાતાને મારવાર છેકરને
પકડ્યો, 'મને મારવામાં તને મન આવી હતી ને?
શે લેતો જા!' કરતાંકને ધમધમ ધરપટા ને પથરાઈ
એ મોટા છાકરાને એણે લોહીલુદાણ કરી નાખ્યો.

આ અને આવા બીજા ચિજો મળતા કિસ્કાર
વધે જ મુસોલિનીના મનને દદ માંડ તળી મધકે જગત-
માં બધિયાના જ બે ભાગ છે. એ નીતિ તેણે આચાર-
માં આણી ને નિશાળનો એકેએક છાકરો ને છાકરી
તેનાથી ડરતા લાખ્યાં.

તેની માલો પછી તેને કોયેજામાં ગોકલવાની કમળ
કરી, પણ બાપે સખત વિરોધ કર્યો. ત્યાં ધણું ખડું સિદ્ધિ
પાડરીએ જ આપતા હોય, પોતાની પુત્ર એવાઓને
પાસે પડે એ અણેજાનું. જેવા મુસ્લ અરજાજીતાવાદીને
જરાયે પોત્રાપ તેમ ન હતું. પણ રોજાના આપામદથી
આખરે મુસોલિની કિઓ-જાની કોણેજામાં જોડાયા.

કોણેજા છતાં બેનિડાનું ક્રિય પુસ્તક તે વિકટર
લુગેની અમરૂતિ 'લા મિજાબલ'. કેદમાં બેસી તે
કલામ લખી એ પુસ્તક લખવા કરતો. પછી જેમને
પ્રાચીન ઇતિહાસ હાથમાં લીધો. રોજા! બુદ્ધિયો પિતા!
એ રોમને ફરી એ જ અગ્રપદે લાજવાની તેને ત્યારથી
મહત્વાકાંક્ષા નાગી, જે છવાણારી તેની એકરી
એક કુખના રહી છે-એનું એકનું એક 'પાપ' રહ્યું છે.

ધીમેધીમે કોણેજા તરફ તેને કંટાળો આવવા લાગ્યો.
બેર બેઠાં જ તેણે સાલુ અભ્યાસ ઉપરાંત સંગીત,
ચિત્રકળા ને અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. આજ પણ તે
કહે છે, 'કેલેન્ડે અને કેદખા ન એ એક જ પ્રકારની
સંસ્થાઓ છે.'

પરંતુ મુસોલિની-કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ બેઠાએ
તેવી સારી ન રહેવા પાગી. બેનિડા આથી બહાર નરીજ
અજમાવવા ધર છોડી ચાલી નીકળ્યો. ખોસામાં ત્યાં

ઉપરાંત મુસોલિની જન્મેલો હતો, અને જન્મેલો જ આ રાજામાં મુસોલિનીની
... નીચે જન્મેલા ને ધરમાં એનું ૧૨ વરસ મુખીનું લાગપણ થીયું

高麗之師

કચ્છ યાત્રા પર્યટ

ભાગલાના એ પૂજ્ય ને પવિત્ર ગાનાતા પર્યટના અમુક ચિત્રો અંગે જાણ માટે આવી પ્રકર કરેલા ચિત્રો ૧૧ સિમ્તા તેન મરોનર સાથેના માર્ગ વિનાના સમાજ દરમિયા તથા તેની સ્થાપના થી સામ્યિક સૈધીમાં છે અને આ પેળે જોઈએ કે કેમ માત્ર મેક્ટ સાઈટોના સમયમાં એક પ્રતિભાવાન કલાકાર થઈ ગયે ના ૧૧ છબીરીઅવ અંકેડેમી (સાતી પિદ્ધસા)નો તે સમય દત્તો અને નાન્સો ચિત્રસૈધીના પ્રમાણભૂત જાતા ગણાતો છતાં હાથે સપાટા લેવી એ ૧૧ નીડર રોલી અને એ ૧૧ ચિત્રોના ભવ્ય ઉદ્ઘાપને કારણે અ યુગના કલાકારોમાં એનું સ્થાન અત્યંત ઉચ્ચ મારાય છે

જાના અમદાવાદમાં ભરાયેલા આરમ્બા અધિવેશનના પ્રમુખો ઉપરાંત-હાથી જાભુશી અને અધિવેશનના વિદાય લેના પ્રમુખ શ્રી કમલલાલ ખેરીસા
 ન જાનીછ ઉપપ્રમુખ આચાર્યશ્રી આનંદદાસ કુવ સહાર પ્રમુખ સર ચીનુભાઈ (બીબ બોરોનેટ), સાહિત્ય વિભાગના પ્રમુખ શ્રી રૂપચાંપ ગુપ્તા
 ડે ધર્મનંદનલાલ વિલામના પ્રમુખ શ્રી અનિલુપેકર ત્રિવેદી, ઇતિહાસ-પુરાતત્વ વિભાગના પ્રમુખ મુનિશ્રી ચિત્રવિજયજી,
 વિજ્ઞાન વિભાગના પ્રમુખ શ્રી શામલલાલ શાહ પત્રકારત્વ વિભાગના પ્રમુખ શ્રી અલકેશ દેસાઈ (રેડીઃ નરેન રાવળ)

યવિયા રેલ્લો સમિતિઃ ઉપર હાથી તરફથી- મહાત્માજી, સર પદ્મગીઝ, શ્રી હીરાચાલ પારેખ, ડૉ. હરિમસાંદ મ. દેસાઈ, આચાર્ય બીઆનંદ રાવ
 ળાલજી મુનૃપી, શ્રી બીબીવાલ પટવા, શ્રી અનંદરામ અદિના-નરિયે- કમલસાહેબ કાવેસર, શ્રી અલકેશ દેસાઈ (રેડીઃ નરેન રાવળ)

।યજી વિશ્વનાથ ધાકક

પ્રત્યે બરાબર કનિસા-મુશાયારા સમાપતિ

કેરો-મીરાજીય પટેલ

શાંતિરથને

શાંતિરથને શ્રી ધાકક પાંડી મુદાની પાસે ઉપવાસ
વળે કહી લગી. કી વલકલો મોર બ
ભિપ્રાય છે કે આમાં સમિતિમાં મના
રંભની રીઝીવો લગલો કાન્યો યોગ્ય વ
લુદય અને વિદ્યોના કાન્યો વપુ ફેપા
પાંડે. 'રવેરવિદ્યાના' નરકેના કોમલ
નમીતો લો બહુતા પળુ કોનેનેમે
મનાકમાં 'કુ કાન્યો' કહે છે ને કોમલાર
મેકમાં કાન્યોથી વપલ હાન નાનુ કોમ
વપલો આપેની વામગી આરે પ્રાથમિક
અનેમે કે સુભાગ કલામપની કિમ્બા.
માં કોમક પહોડો સમારે કો આન્યાને વેલ
શ્રી રવિરાકર વગ, કનુકેસાં અને ની
વામ પરીખ કો 'નિનકાર ત્રિપુટી' કો
મન રેકેમ કર્યા કો હપરરી પરાકાંને કે
અનુકુલ વપમા ને કોમને શ્રી રામને
કોક ખાનગી વપમાં લગી મેકનેમ મે
મની અનુકુલ વિલા, હમા કાર્ડો માર
ને અને આપીએ કોમ આપાનો રોમ
શ્રી સિકલાવ પરીએ કોમ કોકાનેમે

ચિત્રકાર ત્રિપુટીને!

કેરો આપણી નરકી ન બલું કે કીરી કોમ
આપોએ, મારે આપોએ 1/2 નિમે કીરી કો
મારા આ મુખને મારે- પરાંત વાલકાકમાં
કેમું ભાન નરકાંને આપારે વપને કોમ

કોમ કીરી નથી કીરી, આપમેથા વપ રીપ
કોમલા કે લલમે કો કોમલા રામ આન
અનમાં રવાવેની વા રવાવેની વપા
ને હું રવેરવિદ્યાના સુખને માન આપી
નરકી આપે લમે કીરી નિચકાર ત્રિપુટીને

એક દૃઢ પૂરતા યે ધૈસા નદિ રૂની વળન તો જીન કલાકના કડાકા પડના પશુ મુસોલિનીને તેનો દગ્ગા ન હતી, કાગળ તેની પામે એક મપતિ અતુષ હતી 'ને તે દદ મન અને આત્મવશ્વામની કાટે ન કાડે ને વાધગ જેના વાળે કટિક એકાદ પૂવ નીચે તો કદિ એકાદ ખાગેરમા તે નચિત સુધ નહેતો

ને પોતાના ગામથી નીકળતી વખતે જ મોઝકો કે મંકિમકોરાળી કાષ્ટ તરણ જેમ મુસોલિની 'No God had' (નાસ્તિક એવકા) થી નીકળેલા રિસ્તૂર્નકી મગ્દદે પહેલ્યતા જ પીમામાનુ રડિયાગ કાઢી ને મોટેથી જોલેલા: 'ને કશ્વર હોય તો તેની મત્તાથી આ ધ્રિયાગ અધ પાડી દે' નાનપણમા એ ની માતા ધણી નાર એન દેવળમા લધ જતી, પશુ ત્યારેયે એના વળવા પ્રમાણે મીથુજતીઓનો પ્રકાશ, ધૂપની સુરામ, ડીંગીઓના ગ ને પાદરીઓનો અવાજ તેને મુદ્ધ પમડ નહેતા પડતા

જે જે રાખૂઓ આળે પોનાનો પુનરદાર કયા છે તેમણે પહેલા જ પચવા તરંગે માન રમતન ત્રાગી ગહેલા ધર્મ ના રૂદ ચીક્ષા લેપવાનો પ્રવામ કયો છે. બેનિને રશિયામાંથી તેને મમળગો દેશરો આપી દીધો, મુસ્તકા કમાલે ખિલાફતને ઉઠારી દીધી ને આ મુસો લિનીએ સત્તા પર આરતા પશુ પહેલે જ વડાકે પોપની મત્તા મધોદિત કરી નાખી

પશુ કમાલ કે બેનિન કગ્તા મુસોલિનીનુ માનમ

કમક છુદુ જ ને કશ્વરને ન માનવા ના નાહુનિ-કે મામુદિકશાસ્ત્રમા એ અજગ શ્રદ્ધા ધરાવે છે મદને પશુ એ માને છે ને મળેલાના નામની કાષ્ટ મદદગરળી પાનેથી એ ઘોડંધણુ શીખ્યો પશુ મદે લાય છે. રિસ્તૂર્નકી ર્નકી જે રમાથી જૂની કાન્મ મળેલો ત્યારે પોતાના મહાનનુ લાકુ તેણે પાનાથી ઓઝોના ભવિષ્ય જોધ મેળવેના પૈમા વડે ચક્રચુ દતુ'

અરનો અગ્ગતો એ રિસ્તૂર્નકી રોડોએ ત્યારે પારુ કામ તેને મોર્મગા કડિયાના મનૂર વર્ગકેન મળ્યુ— નીચલે મળલેથી પચના ની પાલીઓ ભરી ઉ રહે મનને વધ જવાનું એકગો ને એક નીમ રખત ચડકેન કરવાને અને દિવમ આશરો ત્યારે એ ના અગેલામ કમના દતા મીજે દિવમે જાગર કામ ન થતા ડાન્ડાકગે પરજાક મુથા-યુ 'નમે તો કાષ્ટ માલેગમ્મદા વાગો છે'

મુસોલિનીનો રિત્તા તો રહો યે ખગ્યો પશુ મુશે મોએ મદન કરી લીધ જેવળુદિવમ થયા ત્યા તો અવ નગ કરી તેના જોડા યે ફારી ગયા ને લાધેરો દોષા પડ્યા આથી જ રટે તે ડટાળ્યો અને મનૂરીના પૈમા તધ લાગા ઉ ડયા.

ત્યા એક અવવાડિયામા જ પૈમા ખવામ થક ગયા નિલ્કિચન થી તે રિવિયમ દેવના પૂત મા નીચે નમ જોડો. તે વળે છે કે, 'ત્યારે જૂળથી માકે મોદુ એનુ તો ગિદામણુ થક મળેલુ કે કેમવા લેકો મને જોનો

મન ના જોરે જન તને ડારન ર અને આબી મીનિયાને એલિયા કરનાર મુસોલિનીના મુદ્ધ પ્રતીક હકાલિયો

સાર કશી મિલકતની કદી જમાવત ન કરનાર અને ઘણી વખત દસ મિનિટ કે અરધા કલાકની જાંચી પતારી લેનાર મુસોલિનીના જમાવવામાં ગણાજવાથી જોમા નજરે દેખાતી વ્યવસ્થાપાસા જોવાના થે જરૂરી ન હતી અહુલુ શર્ષ, અહુલુ ધર્ષ ને સાત મગજે કામ કરવાની પદ્ધતિથી લસકરમા થે તે સાર્જન્ટના પદ સુધી પહોચેલા.

૧૯૨૦માં યુદ્ધના મેદાનમાંથી તે નિવૃત્ત થયેા ત્યાર સુધીમાં તેને જોષ્ઠએ તેટલા અનુભવીઓ મળી ગયા હતા. 'અત્રાન્તી'એ પણ તેનો માયોખોટો વિરોધ કરી તેની મદત્તા ખૂબ વધારી દીધી હતી આ મદત્તાનો લાભ મુસોલિનીએ લીધો અને તત્ત મમાજવાનીઓથી વિરુદ્ધ પોતાનો 'કાગી દ કાંમેરોમેન્ટો'નો પક્ષ બોલેા કર્યો છટલીમાના બધા પક્ષે ને ઉપપક્ષેનો નાશ કરી પૂર્ણ રાજનિષ્ટ બ્હીને છટલીની સેરા કરવાની તેની નેમ મળી

૧૯૨૦-૨૧ની માવમા મજૂરીના પ્રશ્નેએ છટલીને ખૂબ દલમથાવી નાખ્યું લોકોએ મમાજવાદીઓનો આશરો લીધો, પણ તેઓ તેનો નિકાવ લાપતામા નિષ્ફળ નીવડ્યા તરન મુસોલિનીની ચેાટ તેમના પર વળી તેમની નિષ્ફળતાને લીધે દલે મુસોલિનીના અનુયાયીઓમા ન ધરેલો વધારો થતો આયો

ને આતકને, રોમના સુચર્યુરાજ્યના રાખા સેના મશિવાલેહીના એ પટશિષ્યે સુવર્ણ તક જેડી પ્રમાણી છટલીની સત્તા દાયમા લેવાનો ને પોતાની મન્જ મુજબનો તેને દાળ આપવાનો એ અરજો મોકો હતો અરધા ડગલ પ્રાંતોમા તેના ફાલીસ્ટ અનુયાયીઓએ સત્તા દાયમા લવા ધસારો કર્યો છટલીમા આતર વિગ્રદની લાજ લાવી

જે લાખથી વધુ જાગેથી પોતાની સેનાની મદાયે મુસોલિનીએ છટલીમાના મજ્જદારી બધા પથ-ઉપપથે દ્વંષાવી દીધા ને ૧૯૨૨ના ઓક્ટોબરમા સીધી રોમ પર ચડાઈ લઇ ગયેા રાજ વિગ્રટ ધમાન્યુએલ તેની સામે થતામા જોખમ જોયું મુસોલિનીની માગબી તેણે મતોળી ને તેને Il Duce (અમાલ્ય) બનાવ્યો.

પ્રધાનપર દાય આપતા જ મુસોલિનીએ એક કારમો નિર્ણય કયો. પોતાના એક એક પ્રતિપ્તધર્મિના અંત આણુતનો એ માટે એમેગિઓ દુ મિની નામના અમેરિકનને તેણે કાધિયા તરફ રોક્યો તેના પ્રાણવેટ

મેકેટરી સીઝર રોડી તન્કથી એમેગિઓને નામારવિ મમતીને જોમા નોધાગેવા કમનમીયોન નામેનિશાન મિટાવવાનું ફાલીસ્ટો માટેનું સત્કાર્ય એ કરી આપતો.

મુસોલિનીએ આજુબ બલે છટલીમાટે કર્યું દાય, પણ તેના નાણાજાત્રી મેટ્રોગીનો આત તો જોના જીવ નની મદા થે એક કાગી મીની ગેવાની એ અન એવો તો દાનવી છે કે આજ પણ તે સાલગતા ટપારી છૂટે મેટ્રોગીનો જીવતો જ ગાળી દેસામા આવેલો ને અરધુ પરધુ જાણેલું તેનું ગળ જે દ્વંષનારાજોનું તે પણ પાછ-બાચી કાઢીવઇ, તેના ટુકડા કરી શિયાળાઓને ખવડાવી દેસામા આવેલા કાર્ડિનલ મેટ્રોએ આ વિષે મુસોલિનીને લખેલું, 'એક પાદરી તરીકે હું ગડી બહુ છું, એક છટા-લિયન તરીકે જન્મના બારે માયુ નીચું પાવી દઉં છું'

અને પછી મત્તાપ્રાપ્તી અર્થે મુસોલિનીએ કાર તરાની આમ પર પરા અધાવતા ગળએ માર્શલ લો જાહેર કરવાનું કર્યું, પણ મુસોલિનીની મેનાએ તેને નિડાપાવ કરી દીધો, તેની ગ્હીસહી મત્તા થે મુસોલિનીએ પોતાને દગ્તક વર્ધ લીધી બના પ્રનિરપર્શિઓનું નામ-નિશાન મિટારી છટલીનો સર્વસ્વ ગળ્યા પડી જ તેણે જંપ લાડ્યો

અને આમા, જોલમાની છૂટેલા અલેઝાન્ડ્રો પામે જોસી મશિવાલેવી ને ઝંગીઆદડી વ મના તરણુ ગ્જાકુ બેનિટો મુસોલિનીએ પોતાને જાગેથી મદત્તાકાલ્લા શમારી તરણુ વયેજ તેણે નિશ્ચય કરેલો કે 'હું મારી વિરુદ્ધી એક શિષ્ય સર્જન મળી બનાવીશ' ને દબરસી નિયા જીની આનિ કામા તેણે કરેડી છટાલિયન જમાવત થી પોતાનો એ નિશ્ચય પાર ટીનગો હોવાનું તે માને છે

આજ જોના જીવન વિષે અનેક વાતો બદાર આવે છે દુનિયા તેને લુદ્ધપિપાસુ દૂરેડગ ગણાવે છે કારણ કે તેણે દગમીનિયા જીત્યું છે

પણ ઓગોલો ને ડોગો, દિંદ ને દિલિપાઇ-મની કજાજગીરી મેજરનાર યુરોપીય મજૂરી જોનો ગિરોધ કન્તી વખતે પોતાની કાગદાઈ તપામી લુએ તો ? જોમના કરવા તો મુસોલિનીની જીવ વધુ શાખમરી છે એ નાજમી છે કે મેરવાજમી એ લુડી વાત છે.

૮. ત્રાવણકોર રાજ્યે બહાર પાડેલા અંત્યે મોટેના મંદિર-મંદિરના હરેશોના બહુ સરસ રીતે આમલ રાત્ર ધણે થયે છે. પણ અત્યંત એ છે કે બીજી જાતનું કો સાથે જ કોમીન રાજ્યે સત્યના બધા મંદિરો હવેજીના પ્રવેશ ન પામે માટે બધી આમજનતા માટે બધુ કર્યું છે !

૯. રાહનરાહ અહમ્મ એકરડે એક અમેરિકન અને ક્રોસલિક ધર્મે પાળતી ગિસિસ સિમ્પસન સાથે લલ્લ કરવાની કરેલી બહેનશાથી બિટિસ સામ્રાજ્યમાં બહુ બળબળાટ થયો. કારણકે એક તો રાજ્યે બીનરાજ્યથી તેમજ ક્રોસલિક સો પરણીને એ ત્યાંના કાયદા વિરુદ્ધ છે અને બીજું, એ સ્ત્રીના આગલા ભ પતિ હયાત છે આખી બિટિસ પ્રત્યે એકમતે તેની સામે થઈ પણ એ બળબળાટ રાહનરાહ એકરડે વિરલ કોચ આખી રાત્ર કરી દીધો પોતાની પ્રજ્ઞાધારને તજવા કરતાં દુનિયાના નીલ્લ બાગ નેટલુ જગતભરનું સોમી શોટું મહા-રાજ્ય તેમણે લગી દીધું છે અને પાસામિટે કોમના માનીત્યનનો ખરડો પસાર પણ કરી દીધો છે બિટિસ સામ્રાજ્યના તજ પર તેમના નાના બાઈ ડચ્ચ ઓગ યોર્ક, છઠ્ઠા ન્યૂયોર્ક તરીકે ઓળખા છે માત્ર રાહનરાહ એકરડેને તેમણે ડચ્ચ ઓગ નિ હસરનો ખિતાબ આપ્યો છે જે નાગરી હવે તેઓ કો-બાઈ આવારે તેમણે આરિટ્ટવામાં આવેલા ઇન્ડીયન મુકામે પોતાનો નિવાસ રાખ્યો છે.

૧૦. આ સાલનાં નોબલ પારિતોષિકોમાં સાહિત્ય માટેનું પારિતોષિક અમેરિકાના નવજીવા નાટ્યકાર યુજન કોર્નીલીને મળ્યું છે, જ્યારે રસાયણ માટેનું આજુના બધારણના જ્ઞાનમાં ક્રોનો આપનાર બર્મિનગા પ્રો પીટર ડેવીસને આપાયું છે. ભૌતિકશાસ્ત્ર માટેનું પારિતોષિક પ્રો. વી. વેડ. રૈસ અને પ્રો. ડેવીડ બને વચ્ચે વહેલી દેવાયું છે.

૧૧. ગઈ સાલનું સાહિત્યનું નોબેલ પારિતોષિક મેલબર્ગ મહાન હૃદયલિપિય નાટ્યકાર (સર્નોર હૃદય પીરાદેયો ૧૯ નર્મની વચ્ચે સ્વર્ગસ્થ થયા

૧૨. ગૅરિસ્ટર સાવરકર ઉપરના સરકારી પ્રતિબંધની મુદત ડિસેમ્બરના પૂરી થતાં તેમાંનો વર્ષનો વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

૧૩. આઠમું અખિલ હિંદ સ્કાઉટ સમેલન કાન્વકુબજ મુકામે પડિત હૃદયનાથ કુચરતા પશુખર્ષ નીચે તા રડગી ડિસે-મ્બરના રોજ બરાણું.

૧૪. તા રખમીના રોજ રૈષ્ટ્રપુર મુકામે તિલકનગરમાં જ હિં. મહાસભા સમિતિની એક પંડિત જગદેશભલ્લજીના પ્રમુખ-પણા નીચે મળી, જગતના ભુદાનુકૂલ દેશોના વસ્તા આપણા દેશનાથને તે તે દેશોમાં બારે મુકેલીઓ વચ્ચે પોતાનો

મેલો સાચવના જે હકત ચલાવી રહ્યા છે તેમને અનિવંન આપતાં એ હકતામાં વિજય મેળવવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી કશન પસાર થયા પછી આનુક્રમે વિષયવિચારિણી સમિતિનો એકેન્ડા, મુંબાઈમાં મળેલી અ. હિં. મહાસભા સમિતિની એકમી મેંધ અને મહાસભાના પ્રધાનમંત્રીએ તૈયાર કરેલા અહેવાલ રજુ કરવામાં આવ્યાં હતાં પ્રમુખશ્રીએ ડૉ. અનસારી, અખાસ તૈયબજી, ડૉ. સુબ્રહ્મણ્યમ, સદાશિવરામ, વિદ્યગરમ, પીલે અને કિરના કુમારીના અવસાન અંગે દિલસોાળનો કાવ રજુ કર્યા પછી સમિતિને વિષયવિચારિણીમાં ફેરવી નાખી હતી.

પરંતુ કશન ધારાસભા પ્રવેશ અંગેના હતો. લોકમતિ નિધિ સભા પર કશન રજુ કરતાં રાનેન્દ્રપ્રભુએ જણાવ્યું કે, મહાસભાએ ધારાસભાપ્રવેશની મંજૂરી આપી છે, પણ ને રથાએલી આજ્ઞા પ્રમાણે મહાસભાવાંકીએ કમ ન આપી શકે તો તેમને પાછા આવવાનું છે. હિંદને તવા મળેલા અં-ધારણનો વિરોધ કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે એ હિંદના લોકોએ જ કહેવું હોયું નોંધ્યું. એ જ વિરોધ આપીએ અભિયોગ પ્રદર્શન ખુલ્લું નૂચ મદર્શનમાં તેઓ બંને રોશરમેન તરીકે લેવા રહ્યા હતા.

તા. ૧૭મીએ મુંબાઈની રાત્રે એલી કવજ સાથેની ત્રૈયોતિ-કથ તા ૨૭મીએ મહાસભા નગરમાં મહેલવા રાષ્ટ્રપતિ અને બીજાએ એ તેને આવકાર આપ્યા પાદ કવજનદનની ક્રિયા થઈ હતી. ગાંધીજીએ અભિયોગ પ્રદર્શનના મેદાનમાં ભાષણ કરતાં જણાવ્યું કે, આજે મહાસભા મહાસભાનું અધિવેશન બરવાનું બળ આપણે માત્ર કર્યું છે તો આવતા વર્ષોમાં આપણું બળ અનેક વધેલું હોયું નોંધ્યું.

મહાસભાની એકમી એ દિવસે પ્રારંભ થતો હોય હોય લાખ માણસોની મેદની એકમી ભરી હતી મહાસભા પણ નાખી પહેલેવા હતા ને સાંજે સાડા ચાર વાગે રાષ્ટ્રપતિએ પોતાનું વ્યાખ્યાન સાંચું સાર કર્યું હતું આંતરરાષ્ટ્રીય સન્-ક્રાણની સમગ્રીયાના કર્યા પાદ મહાસભાના કથેય નિમે મોલતાં તેમણે જણાવ્યું કે 'મહાસભાનું આજનું કથેય હિંદમાં સંપૂર્ણ પ્રત્યક્ષન વચાપાનું છે અને એવા લોકશાહી તત્વ માટે અને નહિ કે સમાજવાદ માટે તે હકત ચલાવે છે.'

ત્યારપાદ વિષયવિચારિણી સમિતિની એકમી નવા બંધારણ સામે હકતાનો કશન સર્વોત્ક્રમતે પસાર થયો હતો. શ્રી ભુલા-ભાઈ દેસાઈએ મહાધુલ પહેલા ડા કરોડ રૂબેનું સરકારી અર્થ આપકારે વિવાદારણ પથ કરોડ થયું છે તે વિરુદ્ધ કશન મુક્યો ને પણ પસાર થયો. બીજા કાવોમાં સદાશિવને મુક્ય પાડવાનો વિરોધ, ફરારી આજ્ઞા, યુદ્ધની લાંબિત અને નજરડેલીના પ્રાથે સહાનુભૂતિ ને મેલવ ઇલાને વોરેન કાવો પસાર થયા હતા.

આંખની મૂગી ભાષા અને મહોળતલચં દિલે એણે પ્રાણીઓને અસીમ હદે કેળવ્યા હતા, છતાં તેમની એક બાબતનો ધનકાર તે ન કરી શક્યો; અને તે તેમનો

વેરનો હક્ક

મહાબલિ જન્મ્યો તો દેહભોનિયોમા હતો તેના બાપ શિજબૂખણને ત્યાંના રૂઝગરના જન્મ્યો મા કામ કરતા બે દાયકા ઉંચત પીતી ગયા હતા. દર ગિયાનમા દિંદ પાછા વળનાની અશક્તિને લઇ તેણે ત્યાંની જ જ્યાક જાતની એક સ્ત્રીનોડે લગ્ન કરી લીધું હતું અને મહાબલિ એ લગ્નથી જ ચલેલો ફરજદ હતો. મહાબલિએ જ્યાક માતા પાસેથી ભોનિયોના જગતા ને તેના પ્રાણીઓની અનેક હકાકતો ને દન-મયાઓ માલબેલી ત્યાંના સાદસપ્રિય રસભાવ એની રોગમા એટલે તો વહી રહ્યો હતો કે શિજબૂખણ એને ફરજિયાત ઘોડા ન લતતો આખી જિંદગી કઠાચ એ જગવમા જ ગુજરત.

પંચાસ વર્ષે જ્યારે ઊંઘીટ પૂરી થઈ તે પહેલા બે વરસે મહાબલિ પીમા મૃત્યુ પામી હતી એટલે ઊંઘીટની મુદ્દન પૂરી થતા જ શિજબૂખણ એવા મહાબલિ સાથે દિંદ પાછો આવ્યો હતો તે જૈશીને ચારે પહોંચ્યો હતો, એટલે ગુજરાનનો ભોલો મહાબલિએ જ ઉડાડાનો હતો એવામા નસીય સન્નેગે એક મદારી સરકસ એ ગામમા આવી લાગ્યું એથી રિસેપ વળી મહાબલિને શ નેહએ? જેમ પી સાથે મારૂ બાપપૂ વીનાવેલુ એ ન જગલ ન વાસીઓની મૈત્રી પાધવાની ફરી મળતી તક એ જવા દે એમ ન હતું તરત જ એ મરકસમા તે જોડાઈ ગયો.

અને અભિમાનના પૂતળા જેમ બધાથી અલગ રહેતા સિંહથી માડીને બધા પાંડાગીઓ સાંગે કોઇ ને કોઇ બદાને ધુરંકતા રહેતા અદેવા ચિત્તા સુધીના બધા જનારો સાથે એ એવવા અદપ વખામા વાળી ગયો કે સો એ જોડા દિંદમૂદ ડૂબી ગયા અસ્માન વખતે તે પીમાના એ તેને કહેલું 'મહાબલિ, મારૂ ખૂતાગમ' વડે છે એ જિંદગીખર પણ તું ન બૂલતો' અને કોણ કહે છે કે મહાબલિ તે બૂલ્યો હતો?

પણ સરકસમાના મદારી અચારે, ચારીઓ ને ચાર્જોથી મહાબલિ ઘોડા જ વખતમા કટાગી ગયો

તે ક્યારે સરકસમાથી છૂટી થયો અને ચારે ને ક્યારી ના સાધનો બિલા કરી એ ચાર છ વર્ષોના છતિદાસ અધારામા રહ્યો, પણ એક દિનસ વાત બદાર આવી કે કોઇક બેનીરામ માથે મળીને મહાબલિએ પોતાનું એક સરકસ બિલુ કર્યું છે.

બેનીરામની નસોમા પણ પત્નયી થોડી વહેતુ હતું મહાબલિએ તેને કહેલું કે 'હું તને બધી ગતો સમજવી દર્શાવે એટલે તું પણ મારી માકડ બધા જાનવરો સાથે છૂટ ને સદામથી લગીમથી શકીશ' અને એક સિંહણ લાલીને તો 'ગીગમ હેગી પળ્યશકેયો

મરકસનો સર્વોત્તમ બેવાડી સિંદ પ્રતાપ હતો જિંદગીભરના ટેકાવા પ્રતાપ જેવા જ તેનો રસભાવ હોવાથી મહાબલિએ તેનું એ નામ રાખેલું લરચઃ બૂખરી કેશનાળી, મદા બંધબરી છતાં પીમા મામાડુ આજો ને વેરાનને પણ કપારી મૂકે એવી તેની ગર્જનાએ મહાબલિને ખાસ પ્રેમ મેળવ્યો હતો. સિંહોટિઝમ જેવી આખની મૂગી ભાષા ને સર્જક શાંતિથી પ્રાણીઓ હેજાવાની મહાબલિની ગત હતું બેનીરામને નહોતી આવડી, પણ તેની એ બીનઆવડત કોઇ કળા શકતું નહિ દિંમત અને આત્મશ્રદ્ધા ઉપર જ આધાર મળી તે કામ પતાવતો ને પ્રેક્ષકો પણ તેને વધારી રહેતા.

પ્રતાપ અને તેની માદા રોજા માથે જ ઝોરગઝેગનું પોજર હતું વચ્ચે માત્ર એક પડદી ઉપર તારની જળી મારેવી વાર ના જનિયત રસભાવ પ્રમાણે ઝોરગઝેગ દમેસા પોતાના પાંડાગીઓ પ્રત્યે અદે ખાલથી મળગે રહેતા ને તેમા થે હેશ મહિનામા તેના પોજરમાથી માદાને લઇ લેવામા આવી હોવાથી તે પીમાએખાઇ વધુ મળગની રહેતી એક દિવસ અચાનક તે ફૂલો ને કોઇએ કરી ના બારેલુ એમ પડદી પર મરીગઝેગી જળી જિલિજિલ કરીને પ્રતાપના પોજરમા નીચો નમ્યો રોજાએ એ જોયું ને માંગેના કગવા બિલી ચઇ, પણ બિલી થતા જ ઝોરગઝેગે મહેજ વધુ નીચા નમી તેનો કાન ઝડપી લીધો રોજાએ ચીમ

પાડી ત્યાં સુધીમાં તો તેનાં જઝળાંએ કાગ પનાવી લીધું: રોજાનો અરધો કાન તેણે કાનરી લીધો.

પ્રતાપ તો ઊંધમાં પડ્યો હતો, પણ રોજાની થીસે તે જગ્યા હિંદ્યો; ને હિંદાં વેન કૂઠો. આગલા બે પગે તેણે રોજાને દૂર ફગાવી ને લાંબા નહોરોથી પડી વીરવા માંડી વાંધ પણ પૂરી ખુલસથી ઘુગડી રહેલો. સામસામેના આ ઘુરંદ અને ગર્જનાઓએ મહાજલિને ચેતાવ્યો. બેનીગમ સાથે તે ઘુરંદ ત્યાં આવી પહોંચ્યો ને જુએ છે તો રોજાનો અરધો કાન ઐરંગઝેળના પીંજરામાં પડેલો! શોહી-ગિંજલો કાન ફાવવતી રોજા તેના પીંજરામાં એક બાજુ પડી હતી ને તોફાનમાં સપડામેલા વદાજુના સદના જેમ ગીરે ચીરા હિંદા નવ તોમ પ્રતાપ લાકડાની પદોના ગીરેચીરા હિંદા રહી હતો.

સરકસમાના એકના એક વાધને યુગાવવો મદા-જલિને પોસાય તેગ ન હતું, એટલે ધામે રફાને તે ઐરંગઝેળના પીંજરામાં ઘુર્યો ને તેને પડી પરથી નાંચે પડ્યો. ઐરંગઝેળ તેગ પર કૂદ્યો, પણ મદાજલિ-એ તરત શણો કાઢ્યો. માથે નાખી દીધો. બેનીરામ ને નોકરગાદીએ જાકાંના મામલે કાજૂપ લીધો. એ જ વખતે ઐરંગઝેળનું પીંજરું જાલવાથી નાખવામાં આવ્યું.

આ જાલાવે પ્રતાપનું અંજિઅંગ જલાવી મૂક્યું. મદાજલિએ પણ આજે તેના દુસ્મનની તરફેણ કરી. મદાજલિએ તેને સગાનવ્યો પણ ખરો કે, 'પ્રતાપ, આપણે ઐરંગઝેળનું આમકું ચીરી નાખ્યું,' પણ પ્રતાપની આખોમાં વિશ્વાસ ન જ પ્રગટ્યો.

એ અઘવાડિયાં સુધી તો પ્રતાપને રિંગમાં લાવવાનું મદાજલિએ મોકુફ રાખ્યું, પણ આજે પ્રેક્ષકોની ગીઠી ખૂળ વનથી હેઠ તેણે વિચાર બદલ્યો હતો. બેનીરામને તો તેને બદલ લાવવા ના જ પાડી. મદાજલિએ કહ્યું, 'બેની, ફરી મારા પ્રતાપ માટે આવો દલકો અલિખાય કદી ન આપતો. તું સિંહનો સ્વભાવ સમજતો નથી. માણસ જેટલું જ લાગણીવશ એ આણી છે,' ને મદા-જલિના મતાઅદ આગળ બેનીરામને નમવું પડ્યું.

એક શરૂ થયો. સૌથી પ્રથમ સિંહણે રિંગમાં લાવવામાં આવી. આ તાતે વેન જ નાગકૂદ કરવા માટેલી એ સિંહણે બેનીરામ એક પછી એક પીપ પર બેસાડતો ગયો. એ જ્યાં ગોઠવાઈ ગઈ એટલે મદાજલિએ

ખૂમ મારી. 'દલે મારી પમટન લાવો.' અને પ્રતાપથી દોરતી જગરા સિંહણી બેનીરામને પવટને રિંગમાં પ્રવેશ કર્યો. મદાજલિની સદા સાવધ આખો પ્રતાપની આંખો સાથે મળ્યા. મળતાં જ પ્રતાપે પોતાનું માથું બીજી બાજુ ફેરવી લીધું. છતાં મદાજલિની સૂચના તો તેણે માની ને કશી દરકત વગર પોતાના પીપ પર બેસી ગયો. બીજી સિંહણે પણ તેમના શરીરને અડકાડ્યા વિના ચાલુકના ફટકારા બોલાવતાં મદાજલિએ તેમના રથાને બેસાડ્યા.

અરધો એક ખતમ થતાં પ્રતાપનો વારો આવ્યો. પહેલા પ્રયોગમાં તેને જમીન પર ચત્તા સૂઝ જવાનું હતું. મદાજલિના ચાલુકનો સટકો થયો પણ પ્રતાપ પોતાના પીપ પરથી ન ચર્યો.

મદાજલિજેરાક વધુ આગળ આવ્યો પ્રતાપે પંખે ઉગામ્યો. તેની પૂછડી પૂરજોડથી વળાંક મારતી ચીંચાઈ ને તે ગઈ હાલ્યો. મદાજલિએ ચાલુક ઉગામ્યો, પણ પ્રતાપે તે પન્નમાં ઝડપી લાઇ દાંતથી ના ચીરેચીરા કરી નાખ્યાં. છતાં મદાજલિની શ્રદ્ધા તેમાંથી ઓછી થઈ ન જમ્યાઈ.

એવામાં ગેલી બાજુએ બેઠેલી સિંહણ લાચીએ ફેંક અડપલું કર્યું. બાજુમાં બેઠેલી સિંહણના પાંસળાંમાં નેણે જોરથી પંખે હુલાવ્યો ને તે પીપ સાથે જમીન પર અડળાઈ પડી. મદાજલિ રિંગમાં દોડાદોડ કરતી એ સિંહણ તરફ થ્યો. પીપ ગોઠવી તેણે ચાલુક ફટકાથી ને તે પરબેમવા સિંહણ ફરી, પણ તે લપસી ગઈ ને ફરી પાછી પીપ સાથે ઉથલી પડી.

ચેત્રી બાજુ પ્રતાપને મનાવવાનું હતું, આ બાજુ આ સિંહણે ચાળે પાડવાની હતી. બેનીરામને વિચાર તો આવ્યો કે ઉથલી પડેલા પીપને સરખું કરવા કંઈ કરવું એટલે, પણ પ્રતાપ સામે થતા ચાલુકના સળસળાં ધુરંદા રહેલી રોજા સાથે બીજી નવ સિંહણ સભાળવાની હતી એવામાં પીપ સરખું કરવા એ પીંદ ફેરવે ને કંઈ કમનસીબી બીતરે તો કે એ જ શોચમાં તે જડ જેમ બીએ રહી, નોકરગાદી તો જીવની ફકરમાં પહેલેથી જ જડ જેવા બની ગયેલા.

પણ આટલો વખત સાચવી રાખેલી મદાજલિ પી ધોરજ દલે ખૂટવા આવી. કારણ સિંહણની ફફાફદ નવની જ હતી હતી 'કાઈ મારી મદદમાં નહિ આવે! જ બી

મામયો મારા એકવા પર જ છોડા દેશે તેણે ખુશ માની, પણ કોઈ મદદમા આપવાની તૈયારી કરતું ન જણાયું છે તે એકલે હાથે પણ તેણે સિંદણને તો શણે પાડા ને પાડો પ્રતાપ તરફ રહ્યો હતું તે અક્કડ જ બિલો રહેલો તેના હોદ્દામાંથી ધીમે ધીમે ધુરકાટ ગાળતો હતો મદાગલિએ છેલ્લો ઉપાય અજમાયો પાત્રી હાથે જ તેણે પ્રતાપ પાસે જઈ તેના મગાગા પોતાના હાથ બેગ્યા ને પ્રતાપે ખૂબ કોરસી ગર્જા કરી શ મદાગલિને તે પાત્રી પડ્યો ના, એ તો તરત જ જગી ૧ પર ચત્તો સુધ ગયો

મદાગલિ ૧ પ્રાણીઓ પર ૧ આ અજગ કાળા પ્રેક્ષકો દહપૂરા અભિનંદી પણ ન લે તે રહેના એક નામી આદા બિતરી જગીન પર ચત્તો ૧૩તા વેત પ્રતાપની નજર એ જ દારો ખૂણે ચૂસ્યાન જોડી દીધેના ઔગચેગ પર મધ અને ગંને જોતાવેત જ તે ખડો ચક્ક ગયો ને સાંધા કૂદા પણ ઔગચેગી ગન એક બીજો જ સિંદ તે ૧ અક્કડમા આવી ગયો નગર કારણે જીએકોશો સિંદ પણ સહેજે કમચા માન? તે પણ જુદા થો પ્રતાપે નગરો

અને આ દુદ્ધ વગ ૧ તો ૧ સિંહો પોતપોતાના પી ૧ છોડી નામે આવી લાગ્યા બધા ૧ આ પોના વાનચોગ ડોળા આગળ તરી આ પા દત્તા દમણ જ મણે છરલેખ રમણાણુ બિયુ ચશે

મદાગલિનને મિલે ૧ ડોડાનવા ખેડો મારતો ગ્લા ત્યા કમચાખત વાવે એ જ રો તક સાધી ન રીધી તે ૧ મામે આની ગોદનાયો તે કુદો મદાગલિ ૧ કાળમા તે ૧ પત્ર ૧ મખત ચો નાગ ૧ ને તે ઉચરી ૧ ચો ૧ એક જ પગ દત્તી એ દાડીડુ પ્રણી દમણ મદાગલિ ૧ ૧ ગોરો જાત પણ એ ૧ ન પતે રોજા કૂની ખરી રીતે તે ૧ મદાગલિ સામે આ ૧ કુદો ત્યારે જ રોજા ૧ નજર ખેચાઇ દત્તી તે પોતાનો અધો કાન દહ બૂલો મર્ક ૧ દત્તી જોલે ઠીજ દુગ ૧ પહેના નો જુનવા તેજો ઔગચેગ ૧ મગલીમા જડમા પોરી ૧ દીધા ૧

ખમ્મે દુદો ને પ્રાણીઓ ૧ ઉરકેગોના ૧૨૨૦ ૧ ને મદાગલિ જગી ૧ પર ૧૩ચો દત્તો ૧ ઠીગમ ૧ તો પીર પાછગ જ ૧ પા છુ દત્ત ચોટતે તે ૧ બામાથી ૧ જાન જા બદાન દોડા નીમ્બો ૧ મશા ચૂચક ૧ નામે

લેરાય તે માટે ગેગામગા ગનતા પ્રેક્ષકોએ પણ તેને જવદી માગ કરી આપે ૧

ત્યા તો અગડ ૧ ૧ સિંહો ૧ ને મધિ થઇ મધ હોય તેમ અક્કડે આવેના મિંદને દવાની બોલેતો પ્રતાપ તે ૧ પરચી ખરી ગયો ને પો ૧ સિંદ પણ કશા મગાગ ૧ ગર એક ખૂણે જઇ બો

બીજ જ ૧ પ્રતાપ રોજા માથે જગી પડેના પોતા ૧ જુમ શનુ પ ૧ દુવો મદાગલિએ તે બેયુ પણ એણે કો પ્રચત ૧ કયો કેમકે સમાગેના જુ ૧ શામ ૧ જતા તે કઇ વનણુ પકડે છે તે તે જગાગ જણતો હતો ન એટલે જ આ ગા ઉરકેગટ છતા તે સાત રીતે જગી ૧ પર ૧૩ચો રહેા ઔર મચે ૧ પત્ર એ કરેવા અમરથો તે ૧ કપામગાથી નાહી મરી મ્યુ દત્ત

ગતાર આ ૧ લાગતા જ રોજા મદાગલિ પામે પડેચી રોજા તાર આપુ જવતોદા ૧ મશા રુધ દત્ત ૧ મદાગલિએ કહ્યું ને મણે શમગાતી હોય તેમ શરીર સોગાતી રોજા તેજા ધા આપવા વાગી

કે ૧ રીતે ૧ ક્યારે દ્વનો અત આ યો એ વાગા કશા ૧૩મા બિતર ૧ કરના જોમ્લુ જ જાણાન અમ છે કે ૧ માપે ઔર મચેગનુ મુ ૧ પણ માનુ રહે ૧ ૧ દેતા તેને મામતો લેઓ જ મતાની દીધી પડી તે પણ મદાગલિ ૧ પડે જઇ બોલો ન્યો કોધથી મદાગલિને કહ્યું 'હવે તો વેર ૧ ન્યુ ને ૧ પણ એ કોર મગી જતો હોય તેમ આનમા પૂછી પ ૧ ગારતો પ્રતાપ પણ રોજા ૧ બાનુમા નેનો ૧ આપવા મગ ગયો હતો

ત્યા તો દાકો દાકો ખૂંકાને ચાર માથેઓમાથે ૧ લીતમ ૧ ૧ લીલાગો ૧ મકકને ૧ અગત ૧ માપ ૧

મદાગલિએ જ ખૂમ મારી તાગ પો ૧ ૧ છ રુ રણોષુ કહે એ જ પૂતુ છે ૧ હવે ઠીજગ અદો મોકવા ૧ ૧

પ્રતા ૧, રોજા રંધુ કિર ૧ મણો, મને આ ૧ મુર્બાઈ ન ક ના ૧ ૧ ૧ આ ૧ મદાગલિ જોડો ને એ ૧ પડી ગોક ૧ ૧ સિંદ મિંદણો નદ ૧ શાતિથી ખોજગા પ્રવેશી ગયા

જુધુ મામ આપો ૧ પ્રેમ ૧ ૧ મારી માગતો મદાગલિ દમના દમના પોતો ૧ ને ૧ વેર લેવનો પ્રતાપો દમ ૧ દતો ૧ અરે એ દમ ૧ પ ૧ અભિ પ્રાય ઉચ્ચ ના પ્રેમ ૧ ૧ રોગાગી પણ રિપ વી ૧ (સુગિન)

ને કેઈ દારૂ ન છેડે તો 'park of culture and rest' માં જોને દારૂડીઆ તરીકે દર્શાવતું એનું મોટું પૂતળું ઉભું કરવામાં આવે છે, જે જોતાં જ જોને પોતાના સૈન્યધર્મનું બાન થાય છે!

શહેર બહાર કામદારોનાં સુંદર મકાનો જોઈ અને air port જોવા ગયા. એ વિશાળ મેદાનમાં પ્રવાસ માટે પહેલા મેટ્રાં વિમાનો જોઈ ગર્વિન કે બીજા કેઈ યુરોપીય શહેરના air port નું સ્મરણ થાય. ત્યાંની પાછા ફરતાં શહેર બહાર બેળકો માટે બાંધેલાં ઘરો અને એમને બધી વાતની સગવડ આપતી કલ્પ જોઈ અને શહેર તરફ પાછા ફર્યા. પાછા ફરતાં અને જે દરમિયાન એ બેલ્જિયમના અમુક દરમિયાનમાં એક દુરુ, અને એ કદિ જુલાશો નહિ એવી ખાતરી છે.

પહેલી સાપ્ટેમ્બરે રશિયામાં આંતરરાષ્ટ્રીય યુવક દિન ઉજવાય છે, આજે એ નિમિત્તે જ હવેના શરદે દાખો માણસો ઉત્સાહભરે બહારની કાળી પડ્યાદના આવેશ ભરે ચીતેલી ધૂન મચાવતા, દારૂખની છેલ્લો ઉછાળના શરૂ થયેલા યુવાનો, યુવતીઓ, બાલકો અને વૃદ્ધ પુરુષો રસ્તામાં ફૂલ ફરી રહ્યા હતાં. એમની સાક્ષમાં એમની નીકરતા જોઈ; એમના વસ્ત્ર પર સ્વતંત્રતાનું દારૂચ રમી રહેલું દેખાયું. માછલોના માછલો સુધી જાણે મનુષ્યદળની નદીઓ વહી રહી હતી ધડીકમાં કાગળની મોડી મોટરો લઈ સાક્ષતા મોટરના કારખાનાવાળા માણસોનું ટોળું દેખાય; ધડીકમાં વીજળીની ઓળી બસી જોતો લાકડીની ટોચ પર લગાડી ચાલતા વીજળીના કારખાનાના માણસો મળે. અમારા દેશના પુનર્જનનમાં અમારા કારખાનાએ આટલો ફાળો આપ્યો છે એમ દર્શાવતા પાટિયા બધે નજરે પડે.

જળવાના ગીતો ગાતી એક ટુંકડી એ આમને ચીતેલી નકલ વહેંચી અને ફૂલોના દગલા લઈ જતી કેટલીક યુવતીઓ એ આમને ફૂલ આપ્યા. જાણે કેમ કયો આનંદ મોતો ન હોય એમ રસ્તા વચ્ચે જ નૃત્ય કરવા મંડી જતા યુવાનો અને યુવતીઓને જોઈ મુખાષગા ઉજવાના ઉત્સાહના દરમિયાન નજર આગળ ખડા થયા આનંદથી ઉભરતા આ લોકસમૂહમાં અને આ દેશનું હૈયું મજબૂત જોયું

સાંજે ચીએટર તરફ જતાં અને બધી દિશાઓથી મનુષ્યદળને red square (લાલ ચોક) તરફ વહેતા દાઢા. કહે છે કે એ સાંજે red square ની મધ્યમાં લોભેલા લોકનેતાઓ — સ્ટાલિન અને તોના સાથીઓ ખાસે થઈને પાંચ લાખ ઉપરાંત માણસો પસાર થયા. (આશ)

બેનિટો મુસોલિની (અનુસંધાન પૃ. ૫૭૧)

ને એ વાળખી-જેરવાળખીપણું અલગ રાખી વિચારીએ કે જોણે છટકી મારે શું નથી કર્યું આજના છટકિનો તો મુસોલિની તારણદાર છે, — આજના કેઈપણ દેશના સરમુખત્યાર કરતાં વિશેષ અર્થમાં. છટકીનો એકેએક તરુણ આજ તેને માટે મરી શીટ છે; છટકીની એકેએક તરુણી પોતાની મોંઘી સોગાદ મગી લગનની વીંટીઓની તેના બોલ પર કુરમાની કરે છે; એ કયા મુસોલિની માટે?

દુધ ને ફળો મિલાવે હાલ તે કશું ભોજન લેતો નથી. જાવન ચર્ચની વચે પણ તેની તંદુરસ્તી સંપૂર્ણ છે. આજ પણ તે નિયમિત કસરત કરે છે. તે નથી દારૂ પીતો કે નથી ધૂમપાન કરતો. વીસ વર્ષની વય સુધીયા તો તેણે કંઈયે કદી માણેલી નહિ. તુર્કીના કમાલ પેટે પોતાના જીવનના અંતરે તરીકે સ્ત્રીઓને તેણે નથી એસાડી. મિલકતથી તે તદ્દન ગેવરકા છે. તેના જીવ લેવાના પ્રયાસો થયા છતાં તેણે કદી પોતાને સુરક્ષિત રાખવાના પ્રયાસ નથી કર્યા.

વાચનનો તેને ખૂબ શોખ છે, જોના જેટલું વાચન લાગ્યે જ કેઈનું હશે. દુનિયાવારમાંથી તે હાર્માઓ મંગાવે છે. તે પોતાનું મનમ્મ કદી છૂપું રાખતો નથી. તેના દરેકદરેક કાર્યમાં, બોલમાં ઉછળતી શક્તિનો ધન-ગતદ દેખાઈ આવે છે. એની સંલામ જોઈને પણ કોઈકને થઈ આવે, જાણે હાથમાં જ હાથ ખરી પડે. લક્ષ્યરૂપે એ પહેલે છે ત્યારે જાણે બધા સૈનિકો વીજળીનો આચકો અનુભવે છે ને તેની 'બલીહા'ની કુમારસેના તો છટકીની જગતવારને અનુકરણીય બેટ છે.

કુટુંબથી તો હવે એ તદ્દન લીનરાગ જેવો રહે છે. છટકીનો ઉદ્ધાર એ જ માત્ર એની લક્ષ્યની છે, સત્તા એ જ માત્ર એની કામગીરી છે ને પ્રાચીન વેમના સામ્રાજ્યને પુનર્જીવિત કરવું એ જ માત્ર એને આદર્શ છે. ઝંડોવાની જીતે એ આદર્શ નજીક આણ્યો છે. હવે બીજું ઝંડોવા તે નજરાવે છે. જુગપ્થના કિનારા-વર્તી દેશો તરફ તેણે નજર દોઢાડી છે, પણ તે સ્થિર નથી થઈ. એ સ્થિર થશે — ને એની સંલાવતા પણ છે — ત્યારે કદાચ તાટકના તખ્તા જેવા તેના જીવનો ઉછો અંક સર થશે. એની અંત કેવો આપશે ને છટકીની નવી પેઢી તેને કંઈ નજરે દેશે એ તો બલિયનો સપાક છે.

અસીક હર્ષ

આપણા ખેરાકમાંથી આપણે ખોઈ નાખેલું અમૃત મધ

મધને તો આપણે જોગમમાંથી તદ્દન વિભાજે ~ પાડ્યું છે. આપણે આપણે એનું મદદરૂપ બની ગયા છીએ સામાન્ય માણસનો ખ્યાલ તો એમજ હોય છે કે મધ તો વ્વામાં જ રપગલ્ય મરનો ખો-ગકમાં ઉપયોગ કરવાના પાત તો એને મન વ્યર્થ ખર્ચ નાખવાનો મૂળાઈભરેલો અખતરો જ લાગે.

પણ પ્રાચીનકાળમાં આમ નહોતું ગમાયલું અને મદાણાનના જમાનામાં આખો મધનો છૂટથી ઉપયોગ કરતા, એ રિયે પૂરતા પુનવા મળે છે. આયોરો મન મધની ભારે કીમત હતી. તેમણે એને પચામૃતમાં મ્યાન આપ્યું છે. મલા-ર છે કે આયોરો મામ, માછલી, લમણ અને ડુંગળી છોડ્યા, ત્યારે માથે સાથે એને મેળવવામાં ચતી દિયો અને મધ વાળુ ડોડયુ હોય આમ ખોગકમાંથી મધ જાનવ યયુ, પણ દવા તર્ગકે એનો ઉપયોગ આપુ રહ્યો.

સદીઓ થયા આપણે મધનો ખેરાક તર્ગકે ઉપયોગ કરતા અટકી ગયા છીએ. ગમે તેમ હોય પણ દેવે ફરીથી આપણે એનો ઉપયોગ આપુ કરવો જોઈએ.

મેંકડો વર્ગો થયા આ રાત્રે જુનાઓના આ અપન નગ ખોગકનો ઉપયોગ ફરી પાછો આપુ થવો જ જોઈએ. જો કે એ ની સામે કેટલાક વાધા ગુરુ કરવા મા આવે છે કેટલાકને એ બારવું નથી કેટલેને એ મદરૂં નથી મધ અને દૂધ જેવા સુદૃઢ ખોગકો ન લાવનારનું કાળજું જેરી શરીર અને વહેલી જીભ છે. પથ્ય આદાર અને યોગ્ય વ્યાયામથી શુદ્ધ ચએસા શરીર અને રમના, આવા ખોગકો સામે ભાગો જ વિરોધ ઉઠાવશે.

જેમને સદરૂં ન હોય, એમણે જાણુ જ નાની માત્રામાં ગરજાન કરવી શરીર ટેરાધ એમ માત્રા વધારવી. દેશની મરીગીને લીધે, દેશકે પ્રજાનો સૌથી પહેલા આયિ-દષ્ટિએ પણ વિચાર કર્યા વિના છુટકા નથી મધ મોપુ છે, એનું કાળજું જો જ છે કે એનો આપુ વાનગસ નથી. પન્ન વર્ષ પહેલા કેળા, પોપૈયા, દાઝ, સગ અને મોસમી જેવા ફૂલો થીમતોના જાણ જેવા, દના-આપે જો એટલા જવા મોધા શક્ય મથા છે કે ખેડૂતોને જો જાણવા પોસાતા નથી.

પાવાગદ અને પથ્યમદાય નીલો વડોદરા અમ

દાવાદ જેવા શહેરમાં આ ની એક રૂપિયાનું નજીથી ચાગ જેગ મધ આપી નય છે. વૈદો અને કાર્મસીઓનું મ લ વચના માળુમોનો નહો. ચડાથી મેધુ પડે છે. જો આ ધૂધી શાન્ત્રીય પાયા ઉપન આવે તો રૂપિયાનું ચાગ જેગ મધ મેરેરેનુ ચુખેથી પહેલાથી રાકાય. જો-ગિકામાં દરેક વસ્તુ આપણા કરના અનેકગણી મોટી હોવા બતા, ત્યા મધ તો એક રૂપિયાનું જોર મળે છે.

૪મી મધની જરૂર પાડ જેટલી નથી તમે જેટલી પાડ તપગતા હો. એ થાથી વગભગ અના માપી નેનના રવાર પોપયુ અને તમિ મળી ગરે, એમણુ જ નદિ પણ બનેક ના પીના ની મિગારીઓ નિ નક નામુ થને જટલે મગવાળે મ મોધુ નથી, મોધુ છે.

મધ મેળવવા માટે દેવે દિમા મનાની પણ જરૂર રહી નથી માયો અને હેમો ની જેમ મધમાળો પણ પાળી અને ઉછેરી મકાય છે, અને એક પછુ માળ માયો વિના મળુનથી મવ એકકુ સધ શકે છે (એ રિયે 'કુમાન' માટે રોક લખ તેવા) થાય છે—નં.

યુરોપ અને અમેરિકામાં તો આ ઉલ્લોગ મોટા પયા ઉપ આવી ન્યો છે. આ દેશમાં મે એની શરૂઆત તો સ્થ સુધે છે. જ્યારે જો અર્લો મોટા પાયા ઉપ આનશે, ત્યારે ખેડૂતોને નવરાશના વખતમાં કાગ, વધાના ની કમાણી અને મારી તદ્દુરની મળી મેને મધ મોધુને મેધુ થપુ જરૂરે ને નિર્ચક દિમા પણ અટકને.

મધનુ પૃથક્કળુ કરના એમાં નીચેના પ્રમાણમાં જુવાનુ નત્તો માલુમ પડ્યા છે. ૭૮ ટકા કાર્મો દાઈડેટમ, ૧૮ ટકા પાપી, ૦.૦૦ ટકા ક્ષારો અને ૪ ટકા પચુનુ પદાર્થો.

મધમાં જુગીજુગી જાનની ખાડો આવેલી છે. ડેકમોમ-અનામની પાડ, તે યુરોમ-ફગ ની પાડ, સુ કોમ-જોડી ની પાડ અને ડેકમટીન-ગ્રાનાઓની પાડ આ બધી પાડો એવા વરૂપમાં હોય છે કે એમને પચાવવા માટે શરીરને મદદરૂપ પણ શ્રમ કરવો પડે. નથી ખરાવાની માથે જ તે લેટીમાં ભળી નય છે, અને જાણુ રૂઝ મમમમાં શકિત આપે છે.

એ ની ક્ષારોમાં ચૂનો, મેગેસિયા, લોદ અને ફોસ્ફેટિક એમિક એ મુખ્યત્વે છે. કાળા મધમાં તો

લોહ પણ સારા પ્રમાણમાં હોઈ, એ ભેલીમાં લેગોગ્રો-
પીન (સ્કતકણો)નું પ્રમાણ વધારે છે.

પરચુરણ પદાર્થોમાં પૌલન દાણા, ઝુંદર, ચીણુ
ફાર્મિક ઍસિડ અને વોલેટીલ તેલો (Volatile oils)
હોય છે. આમાંથી પૌલન નગીસોમાં ઘણું સમૃદ્ધ છે.
આપણે હાં વ્યાયામ કરનારાઓ પલાળેલી ચણીની દાળ,
કે વાજરી વગેરે ખાય છે, પણ એ ટેવ અનેક રીતે
જોતા હનુવા જેવી નથી. જોને બદલે મધમાં પલાળેલાં
સુકાં ફળોનો વપરાશ ચાલુ કરવો જોઈએ. દરી-
શાહઓમાં થઈેલા રમનારાઓ લોણ ચૂએ છે, એને
બદલે જો મધ અને પાણી એ તો એની ઉત્તેજક અસર
લોણ કરતા અનેકમણી અડિયાતી નીપજે.

આ વિષયના કેટલાક ગિણ્ણોતોનો તો એવો અ-
ભિપ્રાય છે કે મધ એ દૂધની જેમ સંપૂર્ણ જોગ્યક છે.
ઝોરેટ્રેલિયાનો આરમર ફક્ત મધ અને પાણી બેર હ
મદિના રહ્યો હતો. પણ આ બાળતમા દશ છેવટનો
અભિપ્રાય આપતા જેટલો પુરાવો એકઠો થયો નથી.

હનાયે મધ મેળવેલું દૂધ તો ફરેક રીતે આદર્શ
જોરાક છે, જોગ કહેતામા જરાય વાધો નથી. સુરેપમા
ઘણા સેનીટેરિયમોમાં માદલાં બાળકોને મધ અને દૂધ
ઉપર જ રાખવામાં આવે છે, અને અનેક પેટન્ટ
જોરાકો કરતા એનાથી બાળકોને ઘણો લાભ થયો છે.

બાળકના જોરાકમાં મધના મદસ્તવ વિષે તો
આપણું ધ્યાન દશ એવાયું જ નથી. ઘડીએ ને પળે
બાળકને સાકર અને પનાસા રૂપી ધીમુ ઝેર આપ્યા
કરવાને બદલે જો નિયમિત મધ આપ્યા કરીએ તો
બાળકોનું આરોગ્ય ત્રણા જેવું થઈ જાય. સહેલા દાન,
અમળાઓલા ટાંડીઆ, દહકતા નરેકોરા, ફૂલેલા પેટ
અને દેહકાં જેવી આગલી ભિતભેતામાં અદરમ થઈ જશે!

રોટલા કે રોટલી સાથે બાળકોને મધ આપી રાકાય.
કળજીઆતથી પીડાતા બાળકો માટે મધ મેળવેલું પાણી

તો સુંદર ઉપાય છે. એ પાણી પીતાથી આતરણને
રહેજે વુકેસાન થયા પિના, રજેરજ કચરો સાફ થઈ
શરીર નિર્મળ અને નીરાળી થશે.

જોરાકમાં મધનો ઉપયોગ અનેક રીતે થઈ શકે:
નયાં નયાં ખાંડ અને લી વપગય છે ત્યાં ત્યાં મધ
વાપરી રાકાય. દૂધ અને મધ, જાત અને મધ, રોટલી કે
રોટલા સાથે મધ—આ કેટલાક દાખલા છે. ગિણ્ણ-
ઓ અને મિશ્રાનોમાં પણ મધનો ઉપયોગ કરવાના
વસખા શોખવાનું ક્ષેત્ર ઘણું રસિક છે.

જેમાં શરીર ઘસાતું જતું હોય અને વજન ઘટતું
હોય એવા રોગોમાં તો મધ બહુ ઉપયોગી છે. એમાં રહેલી
લેવ્યુલોસ ખાંડ રોગોમાં રચનામાં, બારે ગાંઠ કરે છે,
એ જ રીતે ફેફસાંના દર્દો મટાડવામાં પણ મધની જરૂર
છે, કારણકે એમાંની ડેક્ટ્રીસ આસેટીસના કિયા-
ઓના નિષ્ક્રમનમાં મોટો લાભ બાજે છે.

મધ અને કોડસીવર જોઈએનું સરખે બાજે બનાવેલું
મિશ્રણ બોપડવાથી મગે તેવા ન રજાતા ધા કે ગઠ-
ગઠ દૂંક વખતમાં રજાપ જવાના!

સખત ઠંડીમાં મધ ફરી જાય છે. એને પીમાળતા
માટે વાસણમાં ભરી ને ગરમ પાણીમાં મૂકવું. પણ
આ પાણી કદી ૧૪૦ ડિગ્રીથી વધુ ગરમ ન થવું જોઈએ,
એટલું જ નહિ પણ મધ પીગળ્યા પછી, એ તરત જ
ઠાઠી લેવાયું જોઈએ. મધ રાધિસીધું ગરમ કંઈથી
એનાં પ્રયોગો અને કાયરેસ નાશ પામે છે.

મધ ખરીદતી વેળા હમેશાં વગડાઉ મધને જ
પસંદગી અપાવી જોઈએ. એમાં અનેક પ્રકારના દવા
આવે છે. આ દવાઓનો આધાર મધપૂડાની આજી-
આજીની બાગાયત અને કુદરતી પેદાશ ઉપર રહેલો છે.
લીપકાનું મધ રહેજે કઠુનું તો હોય છે, પણ આરોગ્ય-
ની દૃષ્ટિએ એ સર્વોત્તમ છે.

રમણસાલ એન્ડનિયર

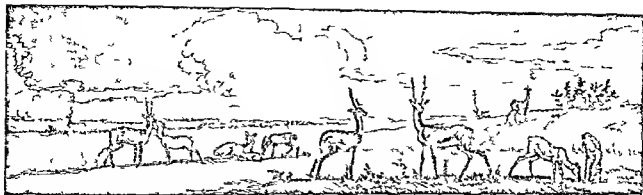
જેમને

સહભાગ્ય

મળ્યું નથી—

અજાંજાના કલામંડપો અને ખૂજ જ ગરમું છે. અજાંજાનો સુગંધાતી પ્રાંતને
આ રીતે સીધો-સચોટ અને સુંદર પરિચય આપવા માટે તમને જેટલો
ધન્યવાદ આપું એટલો જોઈએ છે. અજાંજા જવાનું સૌકારી સહભાગ્ય
હોતું નથી; તેને આ પુરતક પ્રાપ્ત કર્યા બાદ ત્યાં નહિ જતા માટે જરા
પણ અસંતોષ મેં જવાનું કારણ રહેતું નથી.
(એક અગત્ય વચમાંથી)

—પરમાનેંદ કુમાર દાવડા

હરણાનું ઝુડ ત્યા આરામ સેવ હેલુ

બધાંથી બેપરવા રહી મોતની પળને પણ અવ- ગણનાર વીર, છતાં આસક્તિનો શિકાર બનનાર પ્રણયી બાંડો

શ્રી વણુ મહિનો હતો ધણા દિરમો પછી વાદળા ફાટ્યા હતા અને સૂર્ય ॥ ફિરવો આખોને હૂંફ આપતા હતા આકાશમાં વાદળાના ગાઢાશ વ્યથિત બનીને આગતેમ દોડી રહ્યા હતા; જાણે પરાન્વિત સેના શત્રુના આક્રમણથી લાયબીન થઇને જીવનનક્ષણ માટે ગમે તેમ નાસલામ કરી રહી હતી. પરંતુ, એ અવ્યવસ્થિત રૂનાદગલા પોતાની આવી પતિત અવસ્થામાં પણ એટલી શક્તિ ધરાવતા હતા કે સૂર્યના પ્રખર ફિરવોને તેજહીમ કરીને એમના ઉપર એક પ્રકારનો પડદો નાખી, એતરોમાં કામ કરનારા, વટેમાર્ગીઓ, અને એતરોમાં લાત દબને ઘણી ફરતી લાતદારીઓ અને એમની ગોદમાં લખાએલા જાળકેનો શ્રમ અને કષ્ટ દબકા કરી દેતા હતા ખૂબ હિંમતી હતા અને એમનીને કારણે ધક્કીઓ મુઠ્ઠા ફુગ્ગી હતા. જુલો ઉપર કાગડા ને મોર પણ ચાચ ફાડી લાફતા હતા. એવે સમયે હું રેતીના મોટા મોટા દગલા વાળા મેદાનમાં એક દગલ્યની પાછળ પડ્યા હતા દરણા વર્ષાના દિવસોમાં જાડીમાંથી બદાર આડીને આવ્યા મેદાનોમાં આવેલા રેતીના દગલા પમદ કરે છે, એટલે હું સાફ દગલ્ય ત્યા મળશે એ આશાએ ગયો હતો. એક મોટું ચક્કર મારીને એક કિનારેથી નાંચે નેચુ તો સામ સીનેર દરણાનું ઝુંડ આનંદથી બેઠું હતું. કેવળ ત્રણ સિવાઈઓ પહેરે બરતા હતા એમની ચોપા કોઇ ખમનાની ચોપા નહોતી અને ત્યાં 'Who comes there' ના ખનિથી આવનારને ચેનરહી પણ અપાતી નહોતી. એ તો

એટલા માટે સાવધાન હતા કે રબેને કોઇ ધોખા-જાણી એમના પર મોળા ન ચલાવી દે માણસ, વર, ફૂનરા અને જગજા મો એના પ્રાણના દરનાર હોય છે ચોપાદારોની નજર જમાડીને હું એક ગીચ જાડી-માં લગાઇ ગયો અને દૂરથીના માડીને એ બેઠેલા ઝુંડને ધ્યાનથી નીગમ્યુ કેટલું મુદ્દ દરમ દત્તુ' ધણા તો શત્રુઓના લાયથી મુક્ત થાળીને આખો દાળો આરામ સેતા હતા કાન પર માખી બેમતી તો કાન પોતે જ દાખી બેમતા કેટલાક તો અશીર્ણુઓની જેમ એકા ખાતા હતા એ ચાર દગિણીઓ પોતાના પ્રિયતમોને ચાટતી હતી, અને ચોપાદારો હોવા જના પોતે સાવ-ધાન બનીને ચારે તરફ દષ્ટિપાત કરી લેતી. કેટલીક પોતાના જાળકેને ખ્યાર કગતી હતી અને ચારે તરફ બોલી હતી મૂર્ખ કપારેક વાદળામાંથી બદાર નીકળતો, કપારેક છુપાઈ જતો ધૂપ અને છાંયની લદરો દગલો-ના એ સુખી કુટુંબ પર ઘણે વહેતી હતી. એ કેટલા સુખી હતા' કેવા સ્વસ્થ હતા' શત્રુઓનો એમને એ વખતે જરાય ભય નહોતો. એમ માનીએ કે એ નિર્દોષ દરણાઓને પોતાનો પ્રાણ કપારેક આપવો પડતો દગે, આ એમનો પરુ હોવાનો દંડ દરો, પરંતુ નરપશુને પ દડ બોગવવો પડે છે અને કદાચિત અત્યંત ભયંકર દેડના ભાગી બનવ પડે છે. સંસ્કૃતિનો દડ કયા ઝોલો છે ?

મારી નજર ત્યારે ઝુંડના એક ખૂણા પર બેઠેલા એક ઠાગા અવધૂત દરણુ પર હતી, જે એ આખા પ ઝુંડ પર શાસન કરતો હતો અને જેણે અનેક શિકારીઓને કેટલીય વાર જૂલાવ્યા હતા ધોખાથી એકવાર એક

શિકારીએ એના ઉપર ગોળી ચલાવી હતી પણ એનાથી માત્ર એની પૂછડી જ ઊડી ગઇ હતી. ભારથી એ પૂછડી વિનાનો કાળો દરણ બંદૂકધારીઓથી ખૂબ ગભરાતો હતો. બંદૂકને અથવા બંદૂકવાળાને જોતાં જ એ સિંહતથી સંરક્ષી જતો. ગામના કૂતરાઓને તે એ ઉલ્લુ ખાનતો હતો. એ જનજીતો હતો કે એ હરાગજોરા ઝંડપથી વધારે ટોડી શકતા નથી; એટલે જ્યારે એ એનો પીછો પકડતા ત્યારે તે કૂદકાચાલથી જ એ એમને પરાસ્ત કરી દેતો. વરસાદના દિવસોમાં એ દરિયાના બેનરો કે ઝાડીઓમાં આપતો જ નહોતો. પોતાના ઝુંડમાં એ બહારના દરણને આપવા દેતો નહિ અને કદાચિત્ કોઇ દરણ જવાનીના મહર્ષાં છકી જઈને એ ઝાંડાના પ્રણયવિદારમાં ખસલ કરવાનો પ્રયત્ન કરતો તે એને બાડાનાં લાળાં આણીદાર સોંગડાને આપાત સદન કરવો પડતો. એટલે યુદ્ધમાં તે એ એકલો અને અજોય હતો.

એ ઝુંડમાં બીજાંયે દરણા હતા પરંતુ એ સૌ આ બાડાનું નેતૃત્વ સ્વીકારી ચૂક્યા હતા. મારે એ બાડાને જ મારવા હતો. પરંતુ એની પાસે ગોળીના માર્ગમાં એક હરિણી બેઠી હતી એટલે હું ગોળી ચલાવતાં અચકાતો હતો. થોડી વાર ગઈ જોઇને બેસી રહ્યો એટલામાં એક ધસ વાદનારો એ ઝુંડ તરફ જતો દેખાયો. એક પછી એક એમ આખું ટોળું ઊંચું ચઢ્યું. આજો ક્ષાડીને સૌ એની તરફ જોવા લાગ્યા નાના બચ્ચાઓએ કૂદકા મારી મારીને માતાનું દૂધ પીવા માડ્યું. એ આદમીની ગતિથી જ એ સમજી ગયાં કે એ તે કોઇ પટેમારું છે એટલે ધીરો ચાલે પેલા માથુ-સની ડાળી બાજુએ યદને મારી સામે યદને ચાલવા લાગ્યાં અને બાડો? ભારે ખુમારીવતો હતો! એક સુંદર હરિણીના પ્રેગપાશમાં એ ફસાઇ ચૂક્યો હતો. કામાંધ છુદ્ધિભ્રષ્ટ યદ જન્ય છે, પેલી હરિણી પોતે પણ દ્વિતિ નામિકા જેવી હતી. ઝુંડથી દૂર જુવારના બેતરે વાણી એ એને લોકાવીને લઇ જતી હતી.

મેં મારી રામફલ સીધી કરી અને રાહ જોતો બોલો કે દરણ જરા બોલો રહે તે નિશાન લઉં. ચારે બાજુ બેતરમાં માથુસો હતા એટલે નાસતા દરણ પર ગોળી છોડવી સલામત નહોતું. પરંતુ બોલો રહેવા કરતાં એણે માથું ઊંચું કર્યું અને સામેથી એક બીજા દરણને આપતો જોઇ એ એની સાથે લડવા ચાલ્યો. બીજો

દરણ પણ અભિમાનથી ચક્રાક્રમે એની સામે આવ્યો અને બને એ જોરથી ટક્કર લીધી. પછી તે પાછળ દડીદડીને જોરથી ટક્કરો થવા માંડી. એ આટલા વેગ અને આટલી શક્તિથી દરણ કોઇ આદમીને ટક્કર મારે તે આદમી એ જ વખતે પૂરો યમ જન્ય, પણ એને પોતાની શક્તિનું જાન નથી. માથુસોમાં તે એની ધટનાઓ રોજ જાનવા કરે છે, બસ થોડા સ્વરૂપનું અંતર છે. એકસપિયરના મસદૂર નાટક 'ઓથેસો'માં કેસડી-મોનાની પ્રાપ્તિને માટે રાત્રીએ કેટલો જન્ય કર્યો અને અંતે કેવી રીતે રોનો અંત થયો!

હરિણી વિજેતાની પ્રતીક્ષા કરતી હતી, અને મેં નિશ્ચય કર્યો હતો કે જે જીતશે તેના ઉપર ગોળી ચલાવીશ. રહી પાપની વાત. તે તે કવિવર અકબરના રાખડોમાં

‘જો રૂલ બી કામ કરતા હે

શેર બી મોત હી સે મરતા હે.’

પણ એનું તાત્પર્ય એવું નથી કે ‘હું મારા પાપને—જો એ પાપ હોય તે—ન્યાયયુક્ત માનું છું, જગતમાં સૌથી સહેલું કામ પોતાના કરવું માટે છુદ્ધિજન્ય ફલીલ આપવાનું છે. ભગવાન રામચંદ્રે સુકાં વાલીને છળથી માર્યાં હતાં, અને જ્યારે વાલીએ એમને મહેલું માર્યું તે એમણે વાલીને કહ્યું:

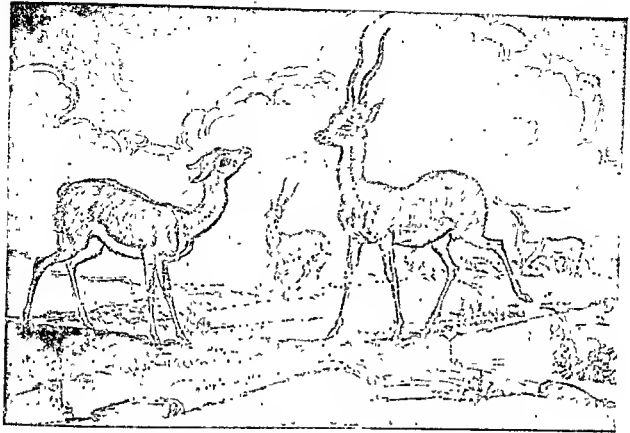
‘માન્તિ રાજર્ષિશ્ચાત મૃગયાં ધર્મકેવિદાઃ ।

તરમાત્ત્વં નિહતો યુદ્ધે ગયા બાણેન વાનર ॥

અર્થાત્ ધર્મતત્ત્વને જાણનારા મોટા મોટા રાજર્ષિઓ શિકાર બેળે છે, હે વાનર! એટલે મેં તને યુદ્ધમાં બાણથી માર્યો છે.

હું તે રાજર્ષિને ટેકાણે પામર માથુસ છું, પરંતુ શિકારબેજનને આપસ્યક માનું છું. માર્કે એ વ્યસન છે અને પ્રત્યેક શક્તિશાળી જુવાનો વાજનો અને કુકરનો શિકાર બેજવાનું આજ્ઞાન કર્યું છું.

સુગ્રીવ અને વાલી જેમ એ બંને દરણ યુદ્ધમાં મસજૂલ હતા. સોંગડાં સાથે સોંગડાં વારાવીને ઘૂંટણોના જળ ઉપર ટક્કર થતી હતી. અંતે બાડાની જીત થઇ અને બીજો દરણ પૂછડી દગાવીને નાડો. બાડો અભિમાનથી આગળ વધ્યો અને હાંતી કાઢીને પોતાની પ્રેમિકાના અભિનંદનને માટે કેમોનમત બની બોલો રહ્યો ત્યાં તે મારી રામફલનો થોડો બેગાનો—

ખાંડો અભિયાનથી આગળ વધ્યો અને છત્રી કાઢીને પોતાની પ્રેમિકાના અભિનદન માટે ઝોલો

આરંભમાં ઝોલો પડ્યો પડ્યો—આરંભમાં સામે ખાંડો ઊછળીને પડ્યો, ખૂનની નદી ગહેવા માડી. ઝોળી પેટમાં આંતરડાંની પાસે જ લાગી હતી. પેટની ઘીછ બાલુ મોટું કાણું પડી ગયું હતું. પારો પહેલના સુંધી તો એ ઘીછકુલ ઠંડો ચર્ધ ગયો. દરદર દગાણું થોડા સમય પહેલાં જ ખાંડો પ્રેમાસક્તિ દત્તો. પોતાની આગળ અને કોઈનો દિસાળ નહોતો. કામાસક્તિ એ ચીજ જ એવી છે. આસક્તિનો એ પથ શિકાર થયો.

મારી આગળ દવે પ્રશ્ન હતો કે એ દરજ્જે શી રીતે ઉપડાવીને લઈ જવો. સાથે કોઈ નહોતું. પામેના આગમાંથી ચમાર આવી શકે એમ હતું. પણ દરજ્જેને છોડીને ત્રણ શી રીતે? ગીધ તો એને ચપડી પગાડનામાં સાફ કરી નાખે. ટેકરી પર ચડીને આમનેમ એમું તો એક માણસ દોર ચારતો નહરે પડ્યો. મારી દંટથી મેં એને મારી તરફ આપવાનો એકેન કર્યો. સાદેશ દોળા લોહને એ દોડી આવ્યો. એણે માન્યું હશે કે કોઈ અમલદાર આવ્યો હશે એટલે દુકામી અપખ્યાનાથી કોણ ત્રણે શું મેં સંકટ આવી પડે.

કહાચિત્ એ જ વિચારથી એ દોળો આવ્યો. પારો આવીને એણે મને સૂધીને સલામ કરી. દુઃખારે લલિત થયો એણે મને સલામ નહોતી કરી, મારી દંટને કરી હતી એવી આંખોમાં ઘીક હતી, સંકેત આપને એ હોલો ગેલો. મેં કહ્યું, 'શી મનના છે?'

'દનૂર, આદીર છું.'

'લાઈ, આ દંડ્ય ઉપડાવી જવું છે આ આગમાં ચમાર મળશે?'

'હા સાદેશ, ચમાર છે.'

'જ્યાંને જોલાવી લારશે?' મેં પૂછ્યું.

'ત્રણ તો ખરો પણ મારાં દોર વિષેનામ જશે.'

'અરે તારાં દોર આ બાલુ કરીને જા' મેં કહ્યું.

'મારું દંડ્ય ત્રણ છું.'

થોડી વારમાં એ આદીર એક ચમારને સાથે લઈને આવ્યો. ચમારે આંખોને સલામ કરી અને પોતાનું કામ કરી મારી સાથે આવવા માંડ્યું.

પરસેનાથી રેગલેજ થઈને દુઃખ આગળ આગળ પર અણી ચાલતો હતો અને પાછળ ચમાર આવતો હતો.

એવાર વાતોથી એણે મને પોલિસવાળાઓ કરતાં જુદા રચવાનો આદમી ધારીને ખૂબ નમ્રતાથી કહ્યું, 'હજૂર, હું તો એમને એમ પણ આવત, મને તકાળી લાતો શા માટે ખવસતી?'

મોંઘાને મેં કહ્યું, 'કાણે લાતો ખવરાવી ને કાણે મારી?'

અમાર: હજુર, પેલા માણસે મારી, જે મને બોલવવા આવ્યો હતો.

મેં કહ્યું: કેમ?

અમાર: મેં કહ્યું કે ભેંસ પીતણીને આવું છું, એટલે કહ્યું એ નરિ ચાંચ. ચાલ, કોઇ એટો દાકેમ આવ્યો છે, વાર લાગશે તો લજ્જન શ્રેવાઈ જશે.

મેં કહ્યું: મને હજૂર ન કહીશ. આઈ, હું તો નને મજૂરીએ લઈ જાઉં છું.

અમાર: ના હજૂર, હું તો વેડે આવું છું.

મેં કહ્યું: નહિ વેડેમા નહિ; મજૂરીએ. મને શેઠ થાય છે કે તારે નાહકનું વેડવું પડ્યું.

અમાર: અરે હજૂર, અમારા ઉપર એવી તો વીત્યા જ કરે છે.

મેં કહ્યું: મને જાહેરુ છું થાય છે. પરમાત્મા પર વિશ્વાસ રાખો અને હિમન ગાથો ત્યારે છવાશે. શેર અને બકરીની દોરેતી ન હોય. તમે લોકો બકરી બનીને ન રહેશો.

ગામડિયાઓની સ્થિતિ પર કટાક્ષ કરવો, એમના અજ્ઞાનને ગાળો લાગવી, સમજ્યા વિના કોઈ મનઃક્રમ સ્થિર કરવું અથવા સાબોલો વાતો ઉપર સિદ્ધાંત રચવો એ મોટી જૂલ છે, ધાયલની ગતિ ધાયલ જાણે. ગામડિયાઓની સ્થિતિ જાણવા માટે એમની મનોદશા અને મનોવૃત્તિ સમજવાં અનિવાર્ય છે. પાણી પીવા માટે જાળને આકાસપાથી પૃથ્વી પર ઉતરવું પડે છે અને પોતાની પાળો સંકેલીને બેસવું પડે છે. સુધારકો અને હિતેચ્છુઓનું પણ એ જ કર્તવ્ય હોવું જોઈએ કે એમની અને ગામડિયાઓની વચ્ચે જે એક આઈ છે તે પૂરી દે અને ગામડિયા બનીને એમના હિતની ચિંતા કરે. અમારની મનોવૃત્તિથી તો લાણેલા લોકોને શરમ આવવી જોઈએ.

શીંગડાં અને ચામડું પોતાને બંને મૂળને ચમાર

મારી પાછળ આવવો હતો અને પોતાનાં દુઃખ રોતો હતો. હું 'હા' 'હું' કરતો કરતો પ્રતિનિરીક્ષણ કરતો ચાલતો હતો. જુવાર અને જાળરીના જેવો એકએક ચળ વધીને જીભાં હતાં. દરિયાઓનો પાર મરેતો. પૂર્વના પવનના દિલોગાથી ખેતરો ઝૂલતા હતાં, જાણે ધીરે નાચતા હતાં. એવાર સુકાએલા છોડ નિર્દુર જાળને સુકાઈ ગયેલા પડયા હતા. મરેલા માણસ કરતાં એમની અવસ્થા સારી હતી. આગળ જતા ગામોમાં એક ચાંચાનું ઝાડ આવ્યું અને ચામે બને થોડો અરામ કરવા રોકાયા. રાયફલને નીચે મૂકી અને હાથમાં આગતેમ જરા ટહેલવા લાગ્યો. અમારને ચલમની તલજ લાગી હતી એટલે એ પાસેના ખેતરમાં દેવતા લેવા ગયે. દેવતા લાવી, ચલમ લારી એણે એવજ કૂંકો મારે ન મારી ત્યાં એક ગરિચિત લાલા નોકરને માથે ધીની એક કુખી મૂકાવીને એ જ ઝાડ નીચે આવીને રોકાયા. તડકા ને પરસેવાથી પરેશાન હતા. રોકાવું પડ્યું પણ દરજ્યું દરજ્ય તેમને માટે અસહ્ય હતું. એટલે ફેરવીને નમસ્કાર કર્યા ને એક લાભો નિમાસોનાળીને દયામુચક મુખાકૃતિથી કહેવા લાગ્યા, 'પંડિતજી, તમારામા બધા ઝુલ્ય છે; જસ આ એક શિકારની લન છુરી છે બાલજી ચમને આ છપાલત્યા કરવી વાજવી નથી.'

મેં કહ્યું: સાઈ થયું આપ મળ્યા. આપના જેવા પ્રસંસક મને ધણા નથી મળતા આ એજ હોય તો કઈ છુરી વાત નથી. સેણદેણ વખતે વ્યાજ લેવામાં આવે તો આપ જરા ચે ભીંજતા નથી; આપા દયાળુ આપ ક્યારથી બની ગયા?

લાલા: ચમે તે હો પંડિતજી, આ નિર્દોષ દરજ્યને મારવો નહોનો.

મેં કહ્યું: હીક છે લાલા. હું મારી જાનને દિસાથી મુક્ત નથી માનતો; પણ આ પાપને મારે માથે નાખવાય તમે તો નહિ જ, કે જે રાતદિવસ વ્યાજની ચિન્તામાં ડૂબ્યા રહો છો. વાઈ, એ કહો કે આપના બાકકને મારનાર પાપી કે ધર્મોભા?

લાલા: ધર્મોભા. હું જાણું છું કે તમે ધણા વાધ માર્યો છે. પંડિતજી, આપની નામના જૂના છે પણ દરજ્ય ન મારશે.

મેં કહ્યું: લાલા, હું વાધ મારીને લોકોની દષ્ટિમાં

ધર્મોત્તમા જનના નથી માગતો જે શિકારખેડન પાપ હોય તો હું પાપી છું ગાયત્રી રક્ષા કરતી એ-ધર્મ છે. વાગવાનની સૃષ્ટિમાં ખલેલ કરનાર હું કેણું? પણ લાલાશ, એ તો કહો કે દરણને મારનાર પધારે પાપી કે માણસને મારનાર? પાપી બંને છે, પણ દિસા-દિસામાં બેદ છે.

લાલા: માણસને મારનાર ઘોર પાપી છે
 મેં કહ્યું: તો લાલા, તમે તો આદમીને શિકાર
 જેવા છો અને હું તો વાધ, સુગર, દરણનો શિકાર
 કરું છું; સાથે સાથે કિસાનોના આગામી પણ લઉં છું.
 લાલા: તમને છતયા મુરકેલ છે.
 મેં કહ્યું: તો એનો છયાજ નથી.
 આ વાર્તાલાપ પછી લાલાએ ચાલવા માડ્યું, મેં
 મારો રસ્તો પકડ્યો પાતોયી ચમાર ખૂબ પ્રમદ
 થયો અને જોશી, 'પડિતજ એ વાણિયો તો કરાણ છે'
 મેં એ ચમારની વત પર ધ્યાન ન દીધ મને
 દુ:ખ થયું કે મેં અમરતા જ આવેશમાં આવી જઈને

જિત્યાગ વાણિયાને ખરી જોડી મંગાળાની એ વાણિયો
 જિતારો દિસા અને અદિસાના ગદન તત્ત્વો શુ સમજે?
 એ શુ બન્યું કે કપારેક દિસા પણ અદિસા હોય
 છે? એ શુ બન્યું કે ગાયમાં ન્યારે ધોડા પડે છે
 ત્યારે માલને જગ્યામાં એ ધોડાઓ મારવા પડે છે?
 અને સાધારણ માણસ પામેથી એ આશા કરવી
 મુરકેલ છે કે દિમાનો અર્થ માનસિક કષ્ટ પણ થાય છે.
 આ જ વિચારોમાં મેં ઘર સુખીનો રસ્તો પૂરો
 કર્યો જેને આપીને ચમારે પેમા આપી દીધા અને
 આગમ પુરશી પગ પડ્યો જગમ્પી જાલુધી છોકરીના
 ગીતનો અવાજ કાને અચકાવે વાળ્યા ઘેગયા દતા.
 વાદવિવાદના દુ અને ભૂલી ગયો અને ઘમ્પી પાર
 સુધી ઝપડીમાં જોડા જોડા મદદારનો આનંદ લૂટ્યો
 'હુંકે જનરે પાસ, જનમિ જનરે મેદ'
 કોનકા બીજે આવી ચઢારી,
 બીજ કોનકા મિગચલ પાગ—હુંકે જનરે
 શ્રીગમ સર્ગના દિગી કરતી અનુવાદ કિશ્કિન્ધા અવલોકન

છે. સના ને વર્ષના આકારને ચારે બાગલા કંઈ ગેય પધતી
 નથી તે વર્ષમાં ફેસ્યાની માસના યોગચાલીસ દિસ હોય
 છે એમ ગી માને છે; પરંતુ જે સાલમાં તે સેકો જાવતો
 હોય (જેમકે ૧૫૦૦, ૧૭૦૦ કે ૧૯૦૦) તે સાલના વર્ષના
 આંકડાને ચાર વડે વાગતાં શૂન્ય રોય રહે તોપણ તે વર્ષ
 તે ફેસ્યાનીના ૨૮ દિવસ જ રહે છે માત્ર ૪૦૦ વડે વાગતા
 જેમાં શૂન્ય રોય વધે તેમાં જ ફેસ્યાનીના ૨૮ દિવસ આવે છે
 વરસની પહેલી તારીખે જે વાર હોય છે તે જ વારે
 વરસનો છેલ્લો દિવસ આવે છે. અધિવર્ષ (Leap year)
 હોય તો એક દિવસનો ફેર પડે છે
 'અધિવર્ષ' (Leap year) સિવાયનાં વર્ષો દરમિયાન,
 બ. યુ. આદીની પહેલી તારીખે જે વાર હોય છે તે જ વારે
 આરોગ્યરતી પહેલી તારીખ આવે છે તથા ફેસ્યાની, માર્ચ
 અને નવેમ્બરની પહેલી તારીખો પણ એક જ વારે આવે છે
 —નિયુતન 'બી' દેખાવી

સાધારણ ૪૪ પડમાં છે અમેરિકાનો તો ન્યૂ યાર્કની ગીઆલો
 હમારત આપી કચ્છી જ બાપી છે
 આપણા કાન ઝડપી શકે તેથી જે મદ અવાજનાં આદો
 જાને આજવાનાં છેડાથી પાપી સમય છે એમ એક અમેરિકન
 વિદ્વાનીનું કહેવું છે એ સમયેના તેના અજાણતા યાત્રુ છેને તે
 અપૂર્ણ 'યે' જાણેલાં પર એક નાનો આસીવાદ લેવારો
 સફરજનમાં આલેવિક અને ફીરફરના તત્ત્વો દેખને
 તે આપી સરીમના નવું લોટી કલ્પન થાય છે અપી રમણ
 વગેરે રોમે હપર તે ધર્મ જ કપાલો છે તાનં અને મગાં
 (પમનેવા નાંદ) ફેર આપી પધારે જસાદ અને તાજી મળે છે.
 અમેરિકામાં મુલસરીનીરીનું શિખણ આપવાની સાચા પ્રેમી
 છે, તેમાં આપી ફુગિયામાંથી આવેલી દુલ્લ બેમ અરજીઓ-
 માથી પસંદ કરીએલા માત્ર ૧૪ વિદ્યાર્થીઓને જ રાજકીય મુ-
 લસરીનીરીનું શિખણ આપવાનું છે જે રાજનીતિના જ્ઞાનમય
 અનેક પ્રયોગના શિખણ કૃપણ જુદાજુદા દેશોના કાલકાલે,
 આસીવતો, રજાનીવડ વગેરેના તેમાં અજવાજમ રખાયે છે.

એકાદશાવર્ષિયામાં દાનગતની પત્રીઓ જે કાચની બની
 છે ને વળે છતાં અંતિ નાદિ એવા મોદરના ૧ થ દને ત્યા

જંગલવાસી છવસ્ટ્રિ વિશે લખાતી લેખમાળા 'વનવગડાનાં વાસી'નો આગળ હપતો

કી ડી નો કા બ - ભૂ વો

ઝેન્ટ સાયન ફાઇલ હેડીલા વાલિયાને ફેન્ટ મગતું 'બૂવા'નું પ્રુપ્ત રચય

‘ભૂ વા, બૂવા, તારા દરમા કાડી ખાતર પાડે છે. કોસા કોસાળા લઈને વહેલો આવજો...’ ઘણી જગાએ—ઘીંતના પાથમા, વાંના મૂળમા, ઝાડની હાથા હેઠળ, રેકરાની ઝોથે, અવાર મકાન કે અંડિયેર વચ્ચે ઉઘાડમા, જમીન પર અ-મેજ્ય નાની નાની ‘ગળીઓ’ જેવામા આવે છે: સપાટ જમીની પાલુઓ ઉપરથી પહોળા મોઃ અંદરથી સાકડી થતી જલથ: અમરડાનો આરપાજો છેડે ધૂળમા દળા-વતા જેવો ખાડો પડે તેવા આકારની આ ગળીઓ તે બૂવાના ‘દર’.

શહેરમા કેડા આવી રમત મગતું દરો કે કેમ તેની મને ખબર નથી, પણ મામડામા તે આવા ‘દર’થી રમવાનો છેડકાનો નિલનો વ્યવમાય થઈ પડ્યો છે. જ્યાં બૂવાના દર દેખાય ત્યાં મેચાર છેડકરા બેગાં થઈ બેડા દરી. રમતમા, એકાદ રજાતી કાડી પકડીને છેડકરા દરમા મૂકે. પછી સાદ કરે કે, ‘બૂવા, બૂવા, તારા દરમા’ એમના સાદ મંભજાયો હોય તેમ દરમા તળાએ બરાહ બેઠેલો બૂવો, કાડી અંદર પડી કે તરન રેતમાથી મો બદાર કંદાડી એને પકડી લે ઘણી દૂર રમત ગજાય, પરંતુ કેવળ ત્રિસ-હજ્જતનો અતુભવ લેવામાં જ મસખૂસ જાગકેને, આવો કાર્યકાર્યનો વિચાર કરવાની પડી નથી દેખી. એમના મોસાવતથી બૂવો દોડી આવે, એ જ એમના મનથી મોડી પાત. એમાં જ એમનો અજ્ઞા અનંદ.

આવા અનંદનો ઉત્પાદક, પરુપણી સોની નજરે પડે તેમ અરક્ષિત ઉઘામાં જારણવામાં દર બોંધવાની દિગત કરનાર નકકરો ‘બૂવો’ જાને પણ અજ્ઞ

નંતુ છે. બૂવો. એ જાને ‘નંતુ’ નથી પણ નંતુનું જન્મું છે: નંતુનો પૂર્વોત્તાર છે, એનું એગખાજ કરવાનું અરથાને નાદિ મજાથ, બૂવાને રવેલાએ મોસાવી શકનાર જાગકેના જેવો અનિર્વાચ્ય અનંદ કદાચ આપણને નાદિ આવે: જગા આ વિચિત્ર માણીના છવનનું રદરથ જલથવાનો સમ નિધજીતો નાદિ જગીવડે.

બૂવો (જીજ્ઞાસુ નામ ધુધ) એટલે Ant-Lion ‘કાડીનો સિદ’.^૧ એ પરથી પૂર્વોત્તર રાજા એના રવરપને Ant-Lion Fly નામ આપવામા જાડ્યું છે. આપણા પરિચિત દરીસા વાલિયા જાને આ ઝેન્ટ સાયન ફાઇલ બપાં એક જ ગર્મકે—જેની પાખે, આડાં ઊભી અનેક નમોની ધુધણી રાજા જગીની બનેલી છે, તે—ના ‘નંતુ’ છે. ઝેન્ટ સાયન ફાઇલ રજાથે નિસાયર દોરાથી ભાગે જ આપણી નજરે થડે છે: એનું નામ જ એના બચ્ચાના નામ પરથી પડ્યું છે, એ એની અજાન દરાનો પુરાવો છે. એથી ઉલટું આ જગ્યાની વિચિત્ર છવનચર્યો કસે કસે આપણું ધ્યાન એથે છે. એથી પ્રથમ એની પરિચય કરીએ એમાં કરું થ અલ્પગતું નથી.

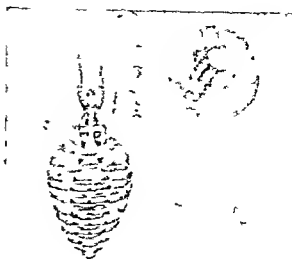
૧ ઝેન્ટ સાયન ફાઇલની મારા સુધી મારી કે ધૂળમા

૧ Larva
૨ આપણે ત્યાં ‘માખીનો વાપ’ દેખ છે તેમ. માખીના વાપ ખાનાર આપણે આ ‘વાપ’ જાને આપણે-જાણીએ છે: જ્યારે કાડીનો ‘સિદ’ બૂવો, ૧૮૧૬-૧૮૧૭ છે.
૩ Neuroptera. આ વર્ગમાં બૂવાનું એનું Hymenoptera નામે મોજબ થ છે.

છતાં જતાવા ઈડાં મૂકે છે આ ગ્રંથના મેનું હોય
જોઈએ કે જ્યાં વગમાની દરકત ન હોય કાન્ય
ઈડામાંથી નીકળેલા ક્રીડા (જૂવા)ની જોડી મારીયા 'દુ'
પાણી વધુ ફાવતું નથી એટલે જ આવતા દર ગોટે ભાગે
કલાકનાં જોઈએ હોય છે, જોઈએ અનેક વખત, જ્યાં ધામના
તરખીનોય આશરે નથી હોતો, જ્યાં દોડાણનું જકન
ધેડાનો સતન અવગળ્યર હોય છે એના ખુલા મેડામાં
પણ જૂવાના સેકડો દર મારા જોડામાં આના છે

૨ ઈડામાંથી નીકળેલા ક્રીડા (ગચ્ચ) એ જ 'બુલો'
એના દેખાવ ભારે ગિદાગણે માકણ જેવો ચરો,
નાનો, ધઉ જે હો, દદ કઠોર દેદ, પહોળું ચપટુ માથું
લાળા દાતરડા પેઠે વાંકડીઆ માણુમા જેવા ગે ભયદ
જડયા. મો જૂગમી જેવું એના વડે શિકારનું મામ
મહેવાઈથી ચૂસી પી શકે છે બુલો શિકારને ચાપી
ખાતો નથી કારણ એનાથી માત્ર પ્રસાદી બોગક જ
પચાવી શકાય છે એટલે જ એને મયોત્તમંગો કાર્ધ
બાથ મારી કે હિદ્ર (દાર) નથી. જૂવાને પગ હોય
છે પણ એનાથી બરાબર ચલાવતું નથી એટલે જ
એ દર બનાવી આદર ભારાઈ, શિકારની રાદ જોતો
ગમજોસે જોમી રહે છે; ચાવવાનું કરે તોય પાછળ
પાછળ અવળો ચાલે એની આ શક્તિનો સંકળ ઉપયોગ
એ દર બનાવવામાં કરે છે

ઈડામાંથી નીકળેલા કે તરત જ બુલો દર કગાની
તમીલમાં ગાડે છે, ક્રીડાની યાત્રીક ગજકણોવાળી રેગમ
જેવી મુવાળા ધૂજવાળું રથમ પસંદ કરી, તેમાં બુલો
પાછળનાછળ જોળા ને જોળા ભમતા ગાડે છે ભગનો
મળ તેમ એના ચપડા શરીરથી રેતમાં ચામ પાના
મળ આ ચામ વચ્ચેની ધૂળ એના પાવડા જેવા
પહોળા માથાથી બદાગ કુચાતો મળ આમ ઉપગમી
ફોવામાંજો એ રેતમાં હોડો બિતરે છે, મચાળે જળીની ની
મપામીમાં એકાદ ઇચ પહોળું આદર જતા દમની
પામવાળું, અરધો પોણો ઇચ હાડું દર (ફોવા) તેવાર
થયુ એટલે બુલો, માર જડજળીને ચીંચીને બદાગ મપા
યાકીનું શરીર એને તમિયે ધૂમમાં છુટા પી જેમે છે
બુલેચૂકે કોઈ જીવનું ભાગતુંભાગતું દમની ધાગ પગ આચુ

બુલો

જૂવાના દર

તેમ એન આવી જાન્યુ મમજવું ફાતાની પાળ પર
આવતા જ એ આદર ગજાડી પડે છે એની લીસી
જાણુ પગથી ઉતર ચડી જાદાગ નીકળી માકતુ નથી
દાગ પગથી લપમતું તમિયે પહોચે ન પહોચે લા તો
કાળમુખ બુલો મોના મલમી જડયામાં જડી લે છે
એને પડી એના મોળી મોય જેવી નીલમ્બ નાળ એના
શરીરમાં ઘાચી આદરનો બુલો મામ મ્મ ચૂસી પીને
ખાની જોણુ મગારી દે છે આવો જોગ ધણે બાગે
તો ક્રીડી, દરેક જગાએ માથુ માર રાના એ માસ્તવાસને
લીધે યજ પડે છે એથી જ એનું 'ક્રીડીનો કાળ' એનું
સાર્યક નામ પડ્યું છે. કોઈ કોઈ મોટા જડયા મપાગમ
છે તે તે નામી પડે છે.

પણ દરેક જ ક્રીડીનો આવે અને બુલો મોન
કરે એવું બનતું નથી. કફીકફી એને 'કાકા' ગે કગા
પડે છે જતા જૂવા છે પણ એવા તારાડી કે આઈ
દિવસે એકાદ ક્રીડીમોડી મળે તો પણ એમના વાગળા
આકાદ નૂમ કગાના નીવડે છે

૩ ખાતો મળ અને વધતો મળ ખાનાખાના
ધરાય અને વધી વડે એટલે બુલો રેશમનો કોમોટો
જનાની આંડ 'બોગનિદા' લે છે સત્તુઓથી જનન કગવા
કોમોટાને રેનના કણ ધામ, તણખલા, કચરો વગેરેમાં
ગજોલે છે કાગળ આ કોમોટા પનચિપા પેઠે જાડ પર
મુન્શિન એ રેલા કે લટકતા નથી ટોતા પણ જમીન પર
ધૂજમાં આમાંપરંપરા દળાએના ઉચાડા પડ્યા વડે છે

૪ કોશીકામાં પંદર વીસ દિવસ રહે એટલે જૂવા-
ગાંધી સંપૂર્ણ અવયવવાળું બનેલું જીવંત બદાર નીકળે છે. ૫

આ પુષ્પ શરીરવાળું એન્ડ સાથન ફલાય દહીલા
વાણિયાને હજાર મળતું આવે છે. અનુવાને તો
બંને વચ્ચે ભેદ જણાય જ નહિ.

એને દહીલા વાણિયાના જેવી ચાર મોટી પથ્થ
સરખી, જળીરાળી પાંખો. રંગે એવી-અનાકર્ષક. કેઇ
કેઇની કાળા કે બદામી રંગના પાસવાળા. આસરે
દૈનિક ઇચ લાંબી.

છ પગ. ટૂંકા. ડુંવાંડીવાળા. માત્ર કેઇ વસ્તુને
પકડી તેના આધારે વળગી એસવા પૂરતા ઉપયોગી.
ચાલવામાં નકામા.

દેલ મોચો, લાંબો: દહીલા વાણિયા જેવો. ૧ રંગ
ધેરા કાળો. વિવિધરંગી નહિ. મોં: ચાવવાની સગવડ-
વાળું. આધાર: જીવાત. મૂછો નાનો, છેડથી જડી.

સરળતાથી સગળ્ય તે પૂરતો મેં antennae
માટે 'મૂછો' શબ્દ યોજ્યો છે. વાસ્તવિક તો જીવડાનું
આ વિશિષ્ટ અંગ અવજ્ય એમના સ્વાદ-ગન્ધ-સ્પર્શોદિ
જાનેન્દ્રિયોની ગરજ સારે છે. પશુઓને antennae
નથી હોતી પણ મૂછો જ હોય છે. એમાં આવી વિવિધ
જાનશ્રાવકતા નથી હોતી છતાં ગિલાડી, વાધ વગેરે
દ્વિસ્ત પશુઓની મૂછો સ્પર્શદાન કરાવવા ઓછાવતા
અંશે સગવડ હોય છે. ૮

૫ આ રીતે, પતંગિયા પેઠે જૂવાને પણ ચાર અવતાર લેવા
પડે છે: ઇડું, જૂવો, કોરોટો અને જીવડ

૬ એકજગથ, માગાની માયવગેરે (Beetles) જેવા બરડ નાંદ
છ Mandibulates; જૂવાનું, કાણું પાંડવાળી અને ચૂસવાની
સગવડવાળું, તળી જેવું

૮ લાંબી વજાત મહારીઓ પાસે 'મૂછોવાળો' નામ જોવામાં
આવે છે. આરિત દિ. દુઓ માને છે કે, એ વર્ણની જગરનો
થાય ત્યારે નાગને મૂછો ઉગે છે. આવો નામ નજરે પડે તો
ભારે પુણ્ય થાય આ વહેમને લાઘ્ય લઈ, 'મૂછોવાળા' નામનાં
દર્શન કરાવી, અજ્ઞાણ હિન્દુઓ પાસેથી મહારીઓ અચ્છ
નાણાં ઝોડાવે છે. આ ચોક્કસ કમાઈ છે. નાગ (તેમજ કેઇ
પથ્થ સર્પ અને સરીસૃપ) ને 'મૂછો' હોતી જ નથી મહારી
સોડા નાગના નસકોરામાં કાણું પાડી, તેમાં (જેટલા નાકમાં
નાયને બદલે લાકડાની માંકડી ધાલે છે તેમ) કોડાના પૂછડાને
કે જૂંડનો તડો વાળ લાધી રાખે છે આવો વાળ છેડથી
જોતાં સાચી મૂછ જ લાગે. વળી દરને લીધે નાગને હાજમાં

સ્વભાવે નક્કર એટલે આખી રાત લામ્પા કરે.
પથ્થી વેળા વીઝળીના તેજથી એવાછને ધરમાં પથ્થ
ઉડતા પેરી જાય. બાકી આગો દિવસ જેવરમાં ઘાસમાં
ભરાઇ બેસે. આપણે જે રમાં બમતા હોઇએ તો અદીથી
બીટી ત્યાં બેસતા નજરે પડે ખરા. ઉનાળો અને ચોમાસું
એ બે એમના સ્વચ્છંદ ભ્રમણની ખાસ કલ્પણો છે.

એગની બીડવાની ગતિ અત્યંત ધીમી છે એટલે
ધારીએ તો હાથે પકડવાનું પણ સરળ છે. માત્ર આમ
પકડતાં એમના શરીરમાંથી આપણા સ્પર્શથી નીકળતા
એક પ્રકારના ગળતો ભોગ થવું પડે. કેઇનો ગળ
સામાન્યરીતે અનુકૂળ કે અનુકૂળકર તો કેટલાકને
અત્યંત તીવ્ર ઉત્કટ અને અસહ્ય હોય છે.

જૂવા ગરમ દેશના વનગી છે. ભારતવર્ષમાં એમની
અનેક જાતો થાય છે; ચર્લી દરો: કારણ એમની નેશ-
વૃત્તિને લીધે એમની જીવનચર્યા વિરે મનુષ્યનું સાન
દળુ અધૂરું અત્યંત ઓછું છે. એને લીધે આ જંતુની
વિવિધ જાતોના વર્ગીકરણનું કાર્ય કેટલાંક નથી. આપણે
લાં ટેરેટર નજરે પડતી વ્યાપક જાતને Myrmecolon
Singulare કહે છે.

હવે ત્યારે ફરજ બનેલો સારે જમીન પર દહીલા
વાણિયાનાં ધર તપાસજો. દરની ધૂળ દહેળીમાં લઇ
આરતેઆરતે આળતાં અંદર ધકેળો દાણા જેવડો 'જૂવો'
દેખાશે. જોવા જેવું પ્રાણી છે. ૫ ને ૨

છઇ કેઇ ખાતરી કરી શકું નથી કેઇ હિંમતવાળો નીકળ્યો
તો "આ તો દેવતાજી નાચ છે. અમારા સિવાય કેઇ બંને
હાય લગતે તો મહાન પાપ લાગે," વગેરે કહી, મહારીઓ
દાણ પથ્થ આકાંક્ષા દેવા નથી. બાકી 'નાચની મૂછો' એ
દેવજ મદત છે.

અખાટો (અનુસંધાન આગળ પાન પૃથ્થેથી)
સંપૂર્ણ હોવા છતાં પાંડળથી કેઇ જાતના રોગ વિકારોને
પરિણામે અંગેમાં અપૂર્ણતા આવી હોય અથવા દન્દ્રિયો
અરધી રહી ગઈ હોય, તે અપંગ દર્શાને વ્યાયામદારા
સુધારી, જડ અંગેમાં રક્તાભિસરજીવી એટલે આજીવું
એ બીજ.

આ કાગળ મુંબાઇથી લાઇ રતિદાંલ રાહે લખ્યો
છે. સ્વચ્છતાને લીધે એ આવતા અંકમાં લખશે.

સુસહિત શરીરનો આદર્શ ચર્ચા

અખાડો

નિરીક્ષક હરિનારાયણ આચાર્ય

જેમાં યુવાનો માર્ગદર્શન મેળવે છે

‘અદ્ભુત સ્વાસ્થ્ય, પ્રચંડ શક્તિ અને લોકાન્તર સૌન્દર્ય કેવળ શુદ્ધિમાન અને વિવેકી પુરુષોને જ શોભે છે અથવા મનોરુતિ અને વિષયોપભોગમા સળડતા પામર છત્રો એ બધાના અધિમતી નથી આવી જડ વ્યક્તિઓને તો મુડદાલ નમ્યાલા શરીર ન છાને એમની કાયા એમણે બને નહો ઉઘાડા હોર એવો ગ્લાહનો કાષ્ઠો હપરથી ખોરામ અદર નાખ્યો, નીચેથી મળ રૂપે નીકળી ગયો ક્ષયશયદીની પેળ કે પડરનો નળ જ સમજાને નહો અને વાણી માત્રથી એ ગમનુષ રૂપે મોઝખાય છે બાકી તો અધરાગા અધરા, તિરસ્કૃત પશુથી પણ એ નીચ છે’

—વીઓનાર્ડો ડ વિન્ચી

વ્યાયામના વિવિધ ઓળોની ચર્ચા મનગતા ચાર પત્ર મારી પારો પડ્યા છે એમાના કેટલાક વિષયો આજ સુવીળા કુમારમા ચર્ચાયા છે બાકી રહેલો ભાગ નીચે આપ્યો છે

મી ઉપાધી ભાષ રતિલાય મદ્રાબાઇએ સ્ત્રી સ્ત્રીના સ્વાસ્થ્ય અને વ્યાયામને લગતી કેટલીક માહિતી માગી છે બ્ને પ્રજનન કર્મ પૂરતી બનેની વિશેષતા લક્ષમા રાખીએ તો બીજી રીતે સ્ત્રી અને પુરુષના શરીરના સ્વાસ્થ્ય અને શક્તિના ઉત્પાદક સાધનોમા ભેદ ન હોવો ભ્રેષ્ઠએ, એ રાત મેં પાળ્યા લેખોમા સારી પેઠે ચર્ચા છે રોજોનો પ્રતિકાર કરવામા પણ શરીરશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ આવો લિંગભેદ કયા જ ઉપભોગનો નથી સ્ત્રીઓમા આને રસાલાવિક મનાતો રોગ પ્રદર પણ અસ્વસ્થ પ્રકૃતિનુ જ પરિણામ છે સ્ત્રીઓના આદારનિદાર કુદરતી થાય, એમનુ શરીર સગળ ધડાય ચાચોત સ્ત્રીઓ પૃથુ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરે તો જનનેન્દ્રિયની કોઈ પણ ત્વગતની શિથિ લતા કે રજ્યાવરથા સજાવે નહિ

બીજા કાળમા ભાષ ગ્રનિશકર ભટ્ટે ગામ જ વારજ (ભાવ)થી ‘લગોટ’ વિષે જ પ્રશ્ન પૂછ્યા છે લગોટની આનરયકતા-અનાવરયકતા વિષે હું લખી ચૂકો છું અચુક રોજોમા સ્ત્રીની આનરયકતા સ્ત્રીકારી સકાય બાકી તદુરસ્ત માણસે લગોટ પહેરવો નિરર્થક છે લગોટ બાધનાથી જ ‘બ્રહ્મચર્ય’ પળાય, એ વાત સાચી નથી કારણ, વિષયવાસના પર નિબંધ તો મનો વ્રતિ જ મૂકી શકે છે લગોટ જેવા એકલા બાલ સાધનો નહિ લગોટ બાધવો જ હોય તો જનનેન્દ્રિય પર બારે દળાણુ આવે તેમ તો ન જ બાધવે

ચાવતા, દોડતા, માધકલ કિર મેસતા, તરતી વખતે, કૂદતા-આ બધે પ્રસંગે લગોટની આનરયકતા અનિરાર્ય નથી, માત્ર કુરતી અને ગોર્કિમગ, મવખમ

અને જીમ્નેસ્ટીક્સ જેવે પ્રસંગે સ્ત્રીની જરૂરીઆત પારી

કરાચીથી એક ભાઈએ, એમની ાતીનો દુખાવો વ્યાયામથી મટાડા મારી સવાદ માગી છે સ્ત્રીઓ જવાબ મેં પત્રથી પરભારે આપી દીધો છે પરંતુ આવે પ્રસંગે સવાદ આપનારની જવાબદારી ભારે છે કોમા ય જ્યા પૂરતી વિગતનો અલાન હોય લા આ જવાબદારી શવશુષ્ણ વધી ગય છે આરી જવાબ દારી ન સમજનાર વ્યક્તિ જો ઉટવેદુ કરી બેસે તો વખતે મામાની નિદગી જોળમમા પણ આપી પડ સહભાગ્યે આરા ઉટવેવેનો આશ્રય લઈ, પારકાના ભોગે પ્રયોગ કરી અત્મગૌરવ વચારનાનો મને મોહ નથી તે ઉગત ઉપરના પ્રશ્નમાથી નિષ્પલ થના વ્યાયામ અને રોગ શાન્તિ’ વિષય પરત્વે હું ચોક્કસ વિચાર ધરાવુ છું એને લીધે ઘણી વાર આવા પ્રશ્નો પૂછનારનુ સ્માધાન રંગામા હું સફળ નથી નીતડતો.

વ્યાયામથી વ્યાધિ મટે છે પણ બધાય વ્યાધિ-ઓનો ઉપાય વ્યાયામથી કરી જ શકાય, એ માન્યતા સાચી નથી વ્યાયામ પ્રક્રિયા, રોગ મટાડા કરતા, રોગ થાય જ નહિ એવુ, રોગનો સહેજે પ્રતિકાર કરી શકે એવુ શરીરગળા, જીવનગળા (વાઇટલીંગ) સર-જવામા વધારે સફળ થાય છે. વ્યાયામથી થતી રોગ-શાન્તિના સિદ્ધાન્તનો ઉત્પાદક ગમે તે હોય, પણ અજેજ વાડુગયમા તો સ્ત્રીના પરમોપદેષ્ટા યરનાગ મેંક ફેડન પણ આ જ મતનો છે સ્ત્રીના લેખો ઉપગ્રોટી નજરે વાચનારને તો વાત સાચી નહિ લાગે, પણ સ્ત્રીના લેખોનુ વિચારપૂર્વક અધ્યયન કરનારને ઉપગ્રનુ સલ સ્પષ્ટ સમાજએ મેંકફેડનનો પારિભાષિક પ્રયોગ

‘શ્રીકીલ કલ્પર’ પ્રાકૃતિક ઉપચારોનો જોષક છે; કેવળ ‘વ્યાયામ’નો વાચક નથી. સ્વાસ્થ્યવિધાન અર્થે, દવાદાઈ અને પાઠકાપ (તેમ જ ધૃતરમ્બર માતા-મહાદેવ અને ભૂષા જતી)નો આશ્રય ન લેતાં, કેવળ નૈસર્ગિક ઉપચારો-ઉપવાસ, આહારવિશુદ્ધિ, સ્નાન, મર્દનલેપન, આરામ અને વ્યાયામ વગેરે-નું જ આચલન કરવું, એનું નામ જ શ્રીકીલ કલ્પર. કુદરતને જોળે મનુષ્યેતર પશુઓ જે સાદા સિદ્ધાન્તોનું પાલન કરીને નિરામય પ્રકૃતિ જોગવે છે તે સિદ્ધાન્તોના સફળાપલોકન પૂર્વક, મનુષ્યના શરીરની રચના અને ટેવોના અવ્યાસ પરથી જે સરળ નિયમો શોધી કઢાયા છે, તેનું જ નામ શ્રીકીલ કલ્પર. એમાં અમત્કારિક તત્ત્વ કશું જ નથી. મનુષ્યશરીરનો ધંત્રને ચૂંચળાઈ નાખનાર (શ્વાસોચ્છ્વાસ, પાચનકર્મ, વગેરેના પ્રતિબંધક) તત્ત્વોને દૂર કરી, સર્વ સારીરિક ક્રિયાઓનું વિશોધન: એ જ શ્રીકીલ કલ્પરનો ઉદ્દેશ છે આપી વિશુદ્ધિમા જેટલી મહત્તા આહાર, આરામ, ઉપવાસ, વગેરેની છે તેટલી જ વ્યાયામની છે. એકના બોગે બીજું સાધન પ્રત્યેક પ્રસંગે સર્વાંશ ફળદાયી નથી નીવડતું. તેમ આ બધા સાધનોની પરસ્પર તુલના કરીને તારતમ્ય શોધી કાઢ્યાનું પણ સક્ય નથી; કારણકે શરીરની ક્રિયાઓની દૃષ્ટિએ આપ્રત્યેક સાધનનું ફલ વિશિષ્ટ છે આહારથી થતી ધાતુ ઉત્પત્તિ આરામ, સ્નાન કે મર્દનવિશેષમય નથી કરી શકાતી. તેથી જ રીતે આરામને યોગે થતો શક્તિસંચય વ્યાયામથી નથી સધાતો. પ્રાણુત્થામથી કેળવતી શ્વાસક્રિયાની નિયમિતતા અગર મર્દનાદિથી થતી રનાયુવિશુદ્ધિ અને રક્તાભિસરણ એકલા સ્નાનથી કે આહાર અને વ્યાયામથી નથી પ્રાપ્ત થતાં. એ રીતે જ વ્યાયામથી થતા સારીરિક ધંત્રનની આહાર, આરામ, સ્નાન, વગેરે પાસેથી આશા રાખવી વ્યર્થ છે. આ બધાનાં ફળ સ્વતંત્ર હોવા છતાં, શરીરના સંપૂર્ણ સ્વાસ્થ્ય અને શક્તિમત્ત્વની દૃષ્ટિએ બધા ય સાધનોનો પરસ્પર સહકાર અત્યંત આવશ્યક છે, એ તો સ્પષ્ટ વાત છે. કદી કદી ડોઢકોઢ અનિવાર્ય કારણને થોગે મનુષ્યના શરીરનું સમ-તોલપણું ઠંડું રહે, શરીરમાં થતી ક્રિયાઓમાં વિસંતોષ આવે, ભાગે જે રચાને ઊણપ હોય તે રચાને જનુંકણ ઉપાય અગર ઉપાયો-આહાર, સ્નાન, આરામ, મર્દન,

વ્યાયામ, વગેરે-નું અપલંબન કરીને સધળી ક્રિયાઓનો પૂર્વજાત સહકાર અને અસિધિલ સમાન્વય સાધવો, આવો વિસંતોષ ફરીથી ન આવે એના પ્રતિકાર રૂપ સારીરિક શક્તિ કેળવવી, એ જ ‘શ્રીકીલ કલ્પર’નાશાસ્ત્રનો હેતુ છે.

રોગનો પ્રતિકાર કરવામાં વ્યાયામનું કેવું અને કેટલું સ્થાન છે, તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમાગતી જે નિર્ભય છે તેને વ્યાયામ ભારે સહાય કરશે, પરંતુ જેનો દેહ ધોળથુને જ અલાવે દુર્બળ છે, તેને એકલો વ્યાયામ તો અપ્રથમ જ નીવડશે. ઉદર રોગથી પીડાતા રોગીને ઉપવાસ જેવું પરમોપકારક સાધન અન્ય નથી; તે જ રીતે ક્રિયાતિરેકથી પીડાતા રનાયુઓ માટે આરામ-નિષ્ક્રિયતા જ એક ઉપાય છે. અન્ય અવસ્થાઓમા પણ આ જ નિયમ સમજવો. જેવો વ્યાપિ તેવો ઉપચાર. આ વાન પેદકમાં જેટલી સત્ત છે, તેટલી જ પ્રાકૃતિક ઉપચારોમા વચાઈ છે. પ્રત્યેક ‘રોગ’ના સ્વરૂપનો વિચાર કરી, નૈસર્ગિક સાધનોમાથી એક અગર અનેકનો સમન્વિત પ્રયોગ નિશ્ચિત કરવો જોઈએ. એક જ સાધનને: બધામ રોગોમાં સફળ ઉપયોગ કરવાની આશા વધારે પડતી છે, કેવળ એક અપવાદ સિવાય- ઉપવાસ સોજો સો નાંદ પણ મેલુ રકા જેટલા રોગોમાં તો ઉપવાસ અદ્યુત કાપકો કરે છે. પ્રાકૃતિક ઉપચારનાં બીજાં સાધનો કરતાં ઉપવાસની એટલા વિશેષતા. બધાં આમાનું એક પણ સાધન સહાયક ન નીવડી શકતું હોય, રોગની સ્થિતિ ગંભીર હોય ત્યાં સત્ક્રિયા કે ઔષધોને પણ સ્થાન છે.

રોગશક્તિ અને વ્યાયામની વાત થઈ. પરંતુ વિશાળ દૃષ્ટિએ જોતાં નિર્ભયતા, અશક્તિ, અપ્રથમણું એ પણ એક રીતે ‘રોગો’ જ છે. એ રીતે તો સરીરના ઘડતરમાં ઉપયોગી વ્યાયામ પ્રક્રિયાની મહત્તા પશ્ચ કેવળ ‘રોગ શાન્તિ’ પૂરતી-corrective-જ ગણાય. આપી ‘રોગશાન્તિ’ જે રીતે થઈ શકે. સીધા ઊભા રહેતાં કે ચાલતાં ન આવડે, અંગમાં રોગ ન હોય છતાં નિર્ભય દશા જોગવતા હોય, જન્મથી અક્ષત અવપાવવાગા હોવા છતાં નૈસર્ગિક અંગમરોદથી શરીરમાં અંગનિકૃતિ આપી હોય, તેને વ્યાયામથી સુધારી શરીરને નૈસર્ગિક ક્રિયા કરતુ બનાવવું, સ્વસ્થ અને સળગ બનાવવું, એ એક; ચૂંચળાઈ-જન્મથી જ અગર જન્મે

(મનુસંધાન પાઠ્ય પાન ૫૯૦ને ઇડે)

ગુજરાતી

સાધુસિંધિ

[અનુસંધાન બાદરતી અંકના પૃ ૪૮૫થી]

II. કોઈ કોઈ વાચકો માસિકોમાં આદુ અપાતી લેખમાળાઓ પૂરી થયા પછી એકીમાથે જ વાચતાનું પત્રક કરે છે એવા કોઈ વાચકોએ સધુસિંધિ કુમારના પૂરી આદ્ય રહેલું મુદ્રી તેનો અવસર રાત્ર કરતાનું મુલતી રાખ્યું હોય તે હવે તે અવસર રાત્ર કરનાનો સમય પછી ગયો છે કેમકે આ અકમા સધુસિંધિ પ્રાપ્તિ એળી, જેનાથી સામાન્ય સધુવેળાક થવા ઉઠનારની બધી વરોળાતો અતોપાદ્ય મોકે તેમ છે તે પૂરી થાવ છે રીખના છઠ્ઠનારને પત્રવ્યવહાર દ્વારા માર્ગદર્શક થવાનું લેખનું વચન દ્વારુ પશ્ચ આગમના છે —તરી

દસમો દિવસ : ક્રિયાપદ-કૃદંતનાં રૂપાખ્યાન

નિયમો

[૧૧] ક્રિયાપદના આમાન્ય કૃદંતના અર્થ 'વું' કે 'વા'નો ઉમેશાં લોપ કરાય છે

[૧૨] ક્રિયાપદનાં અકૃતાયં રૂપને છેડે 'એ' અથવા 'ય' પ્રત્યયો આવતા હોય, તે પ્રત્યયોનો વિકલ્પ લોપ કરી, એ પ્રત્યય નિવારણ ક્રિયાપદનું 'વું' લોપેલુ આમાન્ય કૃદંતનું રૂપ જ એને બદલે લખાય છે.

[૧૩] ક્રિયાપદનાં આમાન્ય કૃદંત નિવારણ બીજા કૃદંતોને લાગતા પ્રત્યયો નકરામાં આવ્યા છે, તે ધાતુના અંગને એળીને લખાય છે

[૧૪] કૃદંત વિશેષણોનાં ગ્રંથાં રૂપો ઇતિ વચન પરત્વે અવિકાસી રહે છે

[૧૫] ક્રિયાપદનાં કાળા મતાવનાશં ગ્રંથાં રૂપો ઇતિ વચનના અન્વય રૂપિત 'લખાય છે

[૧૬] ધાતુને કૃદંતના કે કાળના પ્રત્યયો લગાડવાના હોય, કે આમાન્ય કૃદંતને નિભક્તિના પ્રત્યયો લગાડવાના હોય, ત્યારે ધાતુના અર્થ 'વું' પહેલાં આવતા વ્યંજનો 'ર', 'ડ', 'લ', 'ળ', 'વ' માંના નજીકના એકનો લોપ થાય છે.

[૧૭] ક્રિયાપદનું કોઈ રૂપ ઉપરના નિયમો લાગુ પડી લખવા જતાં અર્થનું ટુંકું બની દ્વિઅર્થી બની જતું હોય, અથવા તે કોઈ રૂપ ઉપરના નિયમોથી સંતોષકારક લખી શકાતું ન હોય, ત્યારે તે જરૂર પૂરતા વિસ્તારથી લખાય છે.

સૂચનાઓ

(૧૧) આમાન્ય કૃદંત મોકલું આવે ત્યારે તેને અને 'વું' સામેલો હોય છે જેમકે 'લખવું', 'તરવું' વગેરે, અને જ્યારે આમાન્ય કૃદંતને વિભક્તિના પ્રત્યયો લાગે ત્યારે એ 'વું' નો 'રા' થાય છે જેમકે 'લખવામાં', 'તરવામાં' વગેરે આમાથી આમાન્ય કૃદંતને વિભક્તિનો પ્રત્યય લાગે ત્યારે તે ધાતુને સામેલો વિભક્તિનો પ્રત્યય વચ્ચેના હોવાએના 'વા'નું આપોઆપ સ્થાન કરે છે માત્ર આમાન્ય કૃદંત એકલુ લખવાનું હોય

ત્યારે આ નિયમની રૂએ તેનું રૂપ આત્મ થી બીજા પુરુષ એક વચનના રૂપને મળતું આવે છે જેમકે 'વાય(૩)', 'આપ(૪)' વગેરે પરંતુ આત્મ થી બીજા પુરુષ એક વચનના રૂપનો પ્રયોગ આપણે વગેરેમાં જનુ એકો યતો દો સાથી, વાચતી વખતે આમાન્ય કૃદંતના રૂપને પહેલી પદ્ધતી આપ સાથી એ પ્રયોગો વિકાસ બની જતાં (૧૨) પણ આ નિયમનું અસ્તિત્વ આમાન્ય કૃદંતના વાચનમાં વડું કાળજી રાખવાની રૂજ પાડે છે કેમકે

આ બંને નિયમો મળીને એક જ રીતે લખાતા રૂપના વાચનમાં-જો વાક્યના અન્વય તરફ નજર ન કરવામાં આવે તો-ત્રણ વિકલ્પ રહે છે. એટલે કે, જ્યાં દિસાળ ગણતા, આદ્યાર્થ બીજા પુરુષ એકવચન તરીકે લખેલું રૂપ સામાન્ય કૃદંત તેમજ સંકેતાર્થ એ તરીકે પણ વાચવાનું રહે છે. જેમકે લઘુલિપિમાં 'રાખ' એમ લખ્યું હોય ત્યારે તે 'રાખ', 'રાખવું', 'રાખે' એમ ત્રણ રીતે વાંચી શકાય એમાંના પહેલા એ વિકલ્પમાંથી સામાન્ય કૃદંતના રૂપને પહેલી પસંદગી આપવા વિશે તો ઉપર જણાવ્યું છે.

પણ એ ઉપરાંત સામાન્ય કૃદંતની એક બીજી પણ નિશિષ્ટતા છે: સામાન્ય કૃદંતની સાથે ધણુંખરૂં પૂરક શબ્દો આવે છે. જેમકે 'જાવું હોય', 'આલવા માટે', 'નાહાયુ જોઈએ', 'વાંચવું નથી' વગેરે. બાકી સામાન્ય કૃદંત તદ્દન એકલું તો ક્યારેક જ આવે છે જેમકે, 'તમારે આદિ આવવું', 'તેનું લા જવું નહીં નથી.'

ત્યારે બીજી બાજુ સંકેતાર્થ રૂપો સાથે સાંકેતિક અવયવો 'જે', 'તો' વગેરે મુખ્યત્વે વપરાયા હોય છે. અને આ રૂપોનો વપરાશ સામાન્ય કૃદંતના કરતાં પણ વધી જાય છે. વળી સંકેતાર્થ રૂપો અને કૃદંતો જેમાં સમાધ શકે એ વાક્યરચનાઓ એવા સ્પષ્ટ લક્ષણોવાળી છે કે અન્વય તરફ નજર કરતાં સ્ખેપિત સંજ્ઞાના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવાનું એથી શક્ય બને છે. જેમકે, 'તમારે આવવું જોઈએ', 'તમે આવો તો' વગેરે.

હવે આ નિયમના પાંદ તરફ જોતા જણાશે કે લોપવાના બે પ્રલયો 'એ' અને 'ય' જણાવ્યા છે. તેમાંનો પહેલો ખાસ કરીને કર્તવિ અને બીજો કર્મલિંગે લાવે પ્રયોગમાં વપરાય છે, જો કે એ બંનેની સ્પષ્ટ મર્યાદા નથી. જેમકે, 'તે આવે', 'તેનાથી આવાય'; 'તે ખાય', 'તેનાથી ખાય' વગેરે. આમાંનો 'ય' આ નિયમ મુજબ લોપતી વખતે તેની પહેલાનો 'આ' તો લખવાનો રહે છે જ. અને તે ઉપરાંત એ ક્રિયાપદ સાથે સંબંધ ધરાવતા બીજા શબ્દોમાં વિલક્ષિત વગેરે પ્રોત્ત રીતે આવે છે, એટલે એના ઉપરથી સંકેતાર્થ હોય તો તે કયા પ્રયોગમાં છે તે તરત જાણી શકાય છે.

(૬૩) પ્રકરણથી શરૂઆતના નકશામાં કૃદંતના તેમજ 'શે', 'જે' જેવા કાળસૂચક પ્રલયો આપેલા છે. એમાં ક્રિયાપદનાં વિવિધ રૂપોને અંતે આવતા

મુખ્યમુખ્ય પ્રલયો આની નાથ છે. તેમ છતાં માતૃઓનાં કોઇ વિચિત્ર રૂપો આ પ્રલયોની બદલે જતાં લાગે અને તેને ઉપરના ભેમાંથી એક પણ નિયમ લાગુ ન પડે, ત્યારે એવું રૂપ લખવા માટે નિયમ ૬૭ લાગુ પડે છે. એટલે વસ્તુતઃ એવું રૂપ આપ્યું જ લખવાનું રહે છે. કેટલાક માતૃઓને આ પ્રલયો લગાડનાં પહેલાં નિયમ ૬૬ લાગુ પાડવાનો ફરો. આથી આ નિયમનાં ઉદાહરણોની પૂર્તિ રૂપે નિયમ ૬૬નાં ઉદાહરણો પણ જોઈ જવાનાં છે.

આ પ્રલયોગાથી 'યો-યું' માટે નકશામાં જણાવ્યા મુજબ તે આફરો પદને અંતે છૂટા આન્ધા હોય ત્યાં જ એને માટેની પ્રત્યયની સંજ્ઞા લખી શકાય. જેમકે 'મયો', 'યયું', 'બવાયું' વગેરે. પણ જ્યાં એ પ્રલય માતૃના અંત સ્વજન સાથે જોડાઈ જતો હોય ત્યાં એ જોડાફર જ નિયમ પ્રમાણે લખવો. અને પછી તેના અંત જનનિવાચક સ્વરને હવે પછીનો નિયમ ૬૫ લાગુ પડશે. જેમકે 'કહ્યું', 'જોઈયો' વગેરે.

'વા-વાને' માટેનો પ્રત્યય પણ ખ્યાન પ્રેમે એવો છે. આ પ્રલયનો ઉપયોગ જ્યારે 'વા' એકલો અથવા 'ને' સાથે આવે ત્યારે જ કરવાનો છે, પણ જ્યારે એ 'વા' પછી બીજી કોઈ વિલક્ષિતનો પ્રલય આવે તો હોય ત્યારે તો એ રૂપ નિયમ ૬૬ મુજબ લખાય છે. જેમકે 'લડવાયા', 'ગણવાયો' વગેરે રૂપો લખતી વખતે નિયમ ૬૬ મુજબ એ 'વા'નો લોપ થાય છે.

(૬૪) અગાઉ આથી ગમેશા નિયમ ૫૧નું આ પુનરાવર્તન હોઈ એ નિયમ સંબંધે કરેલી ચર્ચા અહીં પણ લાગુ પડે છે. નકશામાં જોતા જણાશે કે 'તો-તી-તુ-તા' એ જાધા માટે એક જ સંજ્ઞા છે અને એ જ મુજબ દરેક પ્રલયમાં તે તે પ્રલયના જનનિયમનો ફેરારો સમાધ જાય છે. આ મંબંધે અગાઉની માફક અંગ્રેજી વાળા તરફ નજર કરતાં જણાશે કે અંગ્રેજીમાં જ્યાં વિશેષણો અવિકારી છે, અને છતાં લાપા અત્યંત સ્પષ્ટ રહી શકે છે, એટલે વસ્તુતઃ વિશેષણ પરથી સૂચવતા વિશેષણનાં જનનિયમ, જે સંસ્કૃત કુટુંબી લાપાઓની એક વિશિષ્ટતા છે, તે વિચારવિનિમયનું અનિવાર્ય અંગ નદિ હોતાં, વધારાના આધાર જેનાં છે. અને તેથી જ્યારે લખાણમાં પૂર્ણ કરકસર કરવાની જરૂર હોય ત્યારે આ વધારાનો આધાર જતો કરી શકાય.

આથી જ આ લિપિમાં વિશેષણો તેમજ વિશેષણ તરીકે વપરાતા બધા શબ્દોને અધિકારી રાખવાનું ધોરણ સ્વીકારેલું છે. વાચની વખતે બધા વિશેષણો જેવા લાગતા શબ્દોને અર્થ 'હું' ઉમેરીને જ વાચવાનો અભ્યાસ રાખવાથી તેમાં 'આ' અને 'હું' આપોઆપ સ્વગિત થાતા જશે, અને એથી લઘુલિપિથી અપરિચિત કાનને લાગતી કિંચિત્તા આપોઆપ નષ્ટ થશે.

(૬૫) ઉપરના નિયમ ૬૪નું જ આ ઉપાત્તર છે એ નિયમ માત્ર કૃદનો પૂરતો જ છે. સારું આ નિયમમાં કૃદનો મિત્રાવાના ક્રિયાપદોના બાકાનાં ઉપોનો મનાવેલ થઈ ગય છે. પરંતુ આ બંને નિયમોમાં એક જ વાત જુદીજુદી રીતે કરી છે, અને એ ખીનજરૂરી લાગતું ધુનગર્વન માત્ર ઉદાહરણ આપવાની સમજાવત માટે જ થયું છે. આથી તા આ નિયમમાં જ ઉપરનો પણ મમાઇ જઈ શકે.

(૬૬) આ નિયમ માત્ર ધાતુને કાર્ત્તવ્ય જાનના પ્રત્યયો લાગતા હોય સારું જ અગત્યમાં આવે છે એટલે કે પ્રત્યયો વિનાનું સામાન્ય કૃદન જ લખવાનું હોય. આ આ નિયમ લાગુ પડતો નથી.

હવે ધાતુઓને મુખ્યત્વે કૃદન કે કાળના પ્રત્યયો નકશામાં આપ્યા છે તે લાગતા હોય છે અને એ બધા પ્રત્યયોના નિશ્ચિત સ્થાનો હોવાથી એ પ્રત્યય જોતા જ અમુક આપેલો શબ્દ કોઈ ધાતુનું રૂપ હોવાનો ખ્યાલ આવી શકે છે અને પછી એ પ્રત્યય પહેલા પૂરતો આ પ્રયમનો એક અક્ષર 'ર', 'ડ', 'લ', 'ળ' કે 'ય' અનુક્રમે ઉમેરી શકાય છે. આ સમયે એ જાણવા જેવું છે કે આ નિયમ મુજબ 'યુ' પહેલાનો એક -યજન શોધાતો હોય એવા ધાતુઓ બાકામાં ધણી જ મોટા પ્રમાણમાં છે અને તેથી કોઈ પણ ધાતુનું રૂપ વાચવાનું આવે એટલે આ નિયમ લાગુ પાડીને તે લખાયું હોઈ શકે એ દૃષ્ટિએ જ તે વાચ્યુ થઈ નિયમમાં લેવાવાના અક્ષરો પાત્ર જણાવ્યા હોવાથી ઉપરના દૃષ્ટિએ ધ્યાન ચિત્કરૂં ચૂંચવાડો બિના કચ્છા હોય એમ લાગશે. પણ વ્યવહારમાં એ પાસમાંથી રાકે ચિત્કરૂં એટલા બધા જોઈ આવે છે કે વલ્લખાડે તો વચનના પ્રવાહમાં મોડા અક્ષરો જાણે આપોઆપ જ જાણેસતા થતા ગય છે કેકે કોઈ કોઈ દ્રુકા શબ્દોમાં ખ્યાલ મળીને વાચવાનું રહે છે એમકે

'ગરવું'-મળવું', 'સડવું'-સરવું' વગેરે આવા પ્રમંજે શબ્દના અર્થ ઉપર ખાસ ધ્યાન રાખવાનું રહેશે.

ખ્યાલમાં રાખવું કે આ નિયમ 'યુ' પહેલાના એક જ અક્ષરને લાગુ પડે છે. એટલે જો આમાં કોઈ એ અક્ષરો પામેલાં આવતા હોય તો તેમાંનો પાઠજનો એક જ લેવાય છે જેમકે 'મરડવું'='મર(ડ)વું'.

આ નિયમના એક ભાગ 'સામાન્ય કૃદનને વિ ભક્તિના પ્રત્યયો લગાડવાના હોય', એ તરફ વધુ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ ધાતુને કૃદનના પ્રત્યયો લાગતા હોય ત્યારે એ પ્રત્યય ઉપરથી જ એ શબ્દ ધાતુ હોવાનું સ્થળ મળતું હોવાથી વાચનમાં સગતા પડે છે. પણ વિભક્તિના પ્રત્યયો નામ સંજ્ઞામંત્રે, સંકેતોને તેમજ મામાન્ય કૃદનેને એમ જુદીજુદી રીતે લાગે છે અને તેથી મા વિભક્તિનો પ્રત્યય જોવાથી જ તે પ્રત્યય જેને લાગ્યો હોય તે મંદના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવી શકે તો નથી અને તેમાં પણ કેટલાક દ્રુકા ધાતુઓના સામાન્ય કૃદનના રૂપ એટલા બધા સાદા બની ગય છે કે તે ધણી વખત સંકેત તરીકે જૂમથી વચવાનો અભાવ રહે છે. આથી આવા રૂપ વાચતા પહેલા એ મૂળ શબ્દ સંકેત રૂપે કે કોઈ ધાતુનું સામાન્ય કૃદન એ નિર્ણય કરવાની પહેલી જરૂર છે.

હવે જો કે ગુજરાતી બાકાના ધાતુઓની યોક્ષસ બાળીઓને અનુલક્ષીને ધાતુઓના વારવાર આવના રૂપ દુકાવસાનો આ નિયમ મોઝાનો છે, અને એવા જ યોક્ષસ દૃષ્ટિબિંદુથી સંકેતોનું આગોજન થયું છે, તેમ છતાં જે યોગ સંકેતો અને દ્રુકા લખેલા ધાતુઓ એકબીજાને મળતા આવે છે તેની સંપૂર્ણ યાત્રી આ નીચે આપી છે. આ યાત્રી મપૂર્ણ છે એમ કહેવાનો અર્થ એ કે ધાતુને અર્થે સંકેત વાચવાની જૂથ થાય એવા અર્થો આપેલા છે તે મિત્રાવાનો કોઈ ધાતુ ગુજરાતી બાકામાં પ્રચારમાં નથી. વળતુ: નો આ યાત્રીમાંથી કેટલાક ધાતુઓ જાનલ કયાં હોય તે બાબત યાત્રી રહે તેમ છે; કેમકે તેને મળતા આવતા સંકેતોમાંના કેટલાક એવા અગત્યના છે કે તેને વિભક્તિના પ્રત્યયો વાળી જ શકતા ન હોય, ત્યારે યાત્રીમાંના કેટલાક ધાતુ પોતે જ જુદા જોગ વપરાયતા છે.

આ યાત્રીમાં ધાતુઓ પ્રકરણ જીનમાંના મંત્રોના

નકશામાં જે ક્રમમાં સંકેતો છે એ જ ક્રમમાં ગોઠવેલા છે. એ ધાતુઓમાંથી નિયમ ૬૧ પ્રમાણે છેવટનો 'હું' લોવાય, અને કોષ્ટક સ્થળે આ નિયમ પ્રમાણે એ 'હું' પહેલાંનો એક અક્ષર લોવાય, અને પછી વિલક્ષિતના પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાં જે રૂપ રહે તે ભારે હાપેલું છે જોઈ શકાશે કે એ ભારે હાપેલી લાગ એકાદ સંકેતને મળતો આવે છે. કયાંકકયાંક બે ધાતુઓ એક જ સરખી સંજ્ઞાથી લખાય છે. અને માત્ર એક જ પ્રસંગે એક સંજ્ઞા એકી સાથે ચાર ધાતુઓને લાગુ પડે છે. પણ આવા પ્રસંગો વિરલ હોય છે એ પણ એ યાદી ઉપરથી જોઈ શકાશે.

આવડું, આપડું, આવડું, ઉપડું, કરડું, કકળડું, ખતડું, કરડું, ગળડું, ધડડું, છગડું, છડડું, જડડું-જળડું, જોડું-જોડડું, જડડું, ટળડું, ડડડું, ટડડું-ટળડું, તેડડું, તેડડું-તોળડું, ઢળડું, પડડું, પાડડું-પાળડું, પૂડડું, પલળડું, ફેડડું, ફેડડું, બળડું, બાળડું, બૂડડું, બબળડું, રડડું-રળડું, લડડું-લવડું, નડડું, ભરડું-ભળડું, મોડું-માડડું, મરડડું, ફેરડું ફેડડું, રીડડું, રૂડડું, રમરડડું, ડરડું, વરડડું-વળડું, વારડું-વારડું, વાવડું-વાળડું, વધડું

ઉપરના ધાતુઓના દૂંકા રૂપને મળતા આવતા સંકેતો એક જ સરખા ક્રમમાં આ નીચે આપ્યા છે. એ બંને અનુક્રમવાર જોઈ, તથા જરૂર જણાય તો સંકેતોના નકશામાં ઉપરના ધાતુઓ લખી લેવાથી એ બંને વચ્ચે યોગ્ય સાદ્યર્થ સાધી શકાશે.

અહિં-અહો, આપણે, આડું, ઉપરાત, કે-કોણ, કેમકે, વખત, ખરેખર, અગર, ઘણું-હોં, છે, નહિ, જે-જે, જેઓ, જોકે, માટે, વડે, તે-તો, તેમ, તેઓ, અંદર-બંદર, પરંતુ, ખાસે, પૂરું, થોડી, ફક્ત, ગદલે-ગલકે, બાઈઓ, બધુ, બાળત, રીત, (રૂપ), લાયક, (લીધે), ના-નાહિ, આમ, માત્ર, મારફત, સમય, સિવાય, સુધી, રિયતિ, હશે-હોય, વગર, વાત, વધારે.

(૬૭) આ નિયમમાં એ જાતની શક્યતાઓ રહેલી છે: જેને કોષ્ટક નિયમ લાગુ જ ન પડી શકતા હોય એવું કોષ્ટક રૂપ લખવા માટે, તેમજ નિયમો લાગુ પડી શકતા હોવા છતાં વધુ રૂપણતા જાતર વિરતારથી

કોષ્ટક સમ્મ લખવાની જરૂર જણાય ત્યાં આ નિયમનો ઉપયોગ છે. ક્રિયાપદનાં કોષ્ટક રૂપોને છેડે એવા પ્રત્યયો આવે જેને માટે ખાસ સંજ્ઞા લઘુલિપિમાં ન યોગ્યએલી હોય એવાં રૂપો પહેલાં પ્રકારમાં આવે છે. આવાં રૂપો કવચિત જ નજરે પડે છે. અને એ વખતે પણ એને પ્રત્યય સિવાયના બીજા નિયમો તો લાગુ પડતાં હોય છે જ એટલે માત્ર પ્રત્યય સંપૂર્ણ લખી બાકીનો સમ્મ યોગ્ય નિયમો મુજબ દુંકાની શકાય. એથી ઉલટું કોષ્ટક કોષ્ટક અત્યંત દૂંકા ધાતુઓને વધુ રૂપણણે લખવા જરૂર લાગે ત્યારે પ્રત્યય તો નિયમ પ્રમાણે જ લખાય, પણ ૬૬મા નિયમને અંગે લોપ કરવાને અક્ષર ન લોવાય કયા સંજોગોમાં આ નિયમનો પ્રયોગ કરવો એ લઘુલેખકની અંગત જરૂરીઆતો પર આધાર રાખે છે.

છેવટે આ પ્રકરણમાં આપેલા બધા નિયમો માટે એક સામાન્ય વાત યાદ રાખવાની કે નામ કે ક્રિયા-પદના લખેલાં રૂપના વાચન વખતે ખાસ ખ્યાલ વાક્યના અવ્યય તરફ રાખવાનો છે. અજાણના જે પ્રકરણોમાં આવી ગએલા સમ્મો છૂટા ગમે ત્યાં લખ્યા હોય તોપણ તેનો એક જ અર્થ થાય પણ આ પ્રકરણ ની શરૂઆતથી લઘુલિપિ એવા યાંત્રિક વાચનની મર્યાદામાંથી નીકળી સચેત ભુદિના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશે છે. અને તેથી સતત જાગૃત દષ્ટિ રાખ્યા વિના આ વસ્તુ ઉપર કાપૂ જામવો મુશ્કેલ છે.

વળી આગળ કહેલી એક વાત ફરીથી કરવાની કે આ પ્રકરણ પૂર્વે થવા સાથે સામાન્ય લઘુલેખકની જરૂરી-આત પૂરતું વસ્તુ અપાઈ રહે છે. એ આ ૬૭ નિયમો ઉપર યોગ્ય કાપૂ આવે તો એની મદદથી લઘુલેખક ધીમાં લાપણું અક્ષરસર અને ઝડપે અપાતાં ભાષણે નોંધરૂપે ઉતારી શકશે અને તેથી હવે પછીનાં પ્રકરણો વાંચ્યા વિના પણ તે કોષ્ટક પણ પતના રીપોર્ટર તરીકે ચાલી શકશે. માટે શીખનરે આ દિવસ પ્રેરે કયો પછી પોતાના અત્યાર સુધીના જ્ઞાનનું પુનરાવર્તન કરી વહેલી તકે રીપોર્ટર તરીકે કામ શરૂ કરી રહે દિવાલ છે.

ઉદાહરણો

(૧) [નિ. ૬૧: 'હું' લેખેલા સામાન્ય દૂંકા] આવડું, આવડું, ઇચડું, ડાડડું, કરડું, કહેડું, કાઠડું, બેચડું, ગમડડું, ઘટડું, ચઢડું, આવડું, ચૂડડું, ડાડડું, જડડું, બજડડું, જોડડું, ઘડડું, દેખાડડું, દેડડું, ધાડડું, નાખડડું, નીકળડડું, નીવડડું, પડડું, પહેલાંડડું, પાડડું, પામડડું, પૂજડડું, ફેરડડું, બબળડડું, બતાવડડું, બનડડું, બાંધડડું, બેસડડું, બાલડડું, ભરડડું, મારડડું, મળડડું, મામડડું, માનડડું, મારડડું, માંડડું, મૂડડું, મેળવડડું, રહેડડું, રાળડડું, લખડડું, લખાવડડું, લામડડું, લેડડું, વધડડું, વળડડું, રામડડું, સમજડડું, સાંભળડડું, હેડડું

જીવનનું પરોઢ

૧૦ દેશી વિદેશી શિક્ષકો

સ ફેરજન. નારસંતિ, આહુ (પીચ), જરદાણુ વગેરે ફળજાડોને શીઆળાને એંતે ફૂલની ચાદર એટલાં કોઈ વાર જોવાં છે? એ કાચે છે ત્યારે તેમાં પાંદડા લગલગ હોવાં જ નથી. ફૂલ ખરી ફળ જેથી જાય પછી તેને પાંદડા ફૂટે છે. ઝીણી ઝીણી પાંદડીઓથી જેમ આંગળીનું ઝાડ એવું દંકાઈ રહે છે કે તેની ડાળડાળી નજરે નથી પડતી, તેમ સફેદ યુવાનો ફૂલ પાંદડીઓથી આ ફૂલટ્ટો. એવાં દંકાઈ જાય છે કે તેની નાની મોટી શાખાઓ પણ મુરેલીથી વગ્તાય. આખું ઝાડ જાણે ફૂલનો જ દગલો !

શીનિકમમાં પૂરતું બાપુજી પણ એથી રીતે મહેલો દતા. જીવનની એમેરે તેઓએ સારિરકતા પ્રકટારી હતી. માનવ હુળીળતા તેમના પર અસર જ નહોતી કરતી. વ્યક્તિગત, સામાજિક, રાજનૈતિક, કૌટુંબિક બધાં ક્ષેત્રોમાં તેમણે એકએકથી ચડિયાતા પ્રયોગ આરંભી દીધા હતા એક તરફથી આજન્મ ક્ષતચર્યવ્રત મારણ્ય કર્યું હતું, બીજી તરફથી સલામતનું બીકું ઝડપુ હતું, ત્રીજી તરફથી ધનસંપ્રદ કરવા આડે ભુવનીઆઓનું જીવન આખું તેડકાઈ જતું બચાવવા બેઠા હતા અને ચોથી તરફથી નિતનવા ફૂટતા રવાદ અને ફેસનપ્રવાદ બાળવાની જીવંતોઢ મહેનત આરંભી હતી. આ બધું સુંદર હતું; પણ સૌથી ભવ્ય તે એમનો શિક્ષણનો નવો પ્રયોગ હતો. પરંતુ કમનસીબે એ શરૂઆતથી જ ડંબાઈ ગયો. માઈ પોતાનું જ નહિ, મારા સદ્ગામી બાળકોનું જ નહિ, પણ આપણા આખા સમાજનું હું એ કુર્બાન્ય સમજું છું કે બાપુજીએ આરંભેલા શિક્ષણનો એ પ્રયોગ પૂરો કરવાનો તેમને અવકાશ ન મળ્યો. આદર્શ કેળવણીના તેમનાકોડ અધૂરાજરહ્યા.

આજે એ વાતને ત્રીસ વરસ પીતી ગયાં છે છેલ્લાં ત્રીસ વરસમાં કેળવણીશાસ્ત્રની ખીલવણી બહુ હારે થઈ છે. માનસિક અને વૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણને આધારે કેળવણી આપવાની ઉત્તમ રીતો શોધાઈ છે. કેળવણી

આપવાની પોતાની રીત બાપુજી આગળ પડે છે હારે આજન્મ અર્ધમ કેળવણીકારોને એમની શાણવાની રીત કોમલી અને પુરાણી લાગે છે અને એમની અધ્યાત્મિક વાતો અવ્યવહાર આદર્શની લાગે છે. અને વાન પણ સાચી છે કે બાપુજી કેળવણી આપવામાં ‘અપ-ટુ-ડેટ’ નથી. પણ બીજા કેળવણીકારોની જેમ તેમણે કેળવ કેળવણીના જ કામમાં સમાધિ લીધી હોત તો જમનને તેમણે આજ સુધી જેટલી ચીજો આપી છે તેથી ઘણી વધુ સફળ થીજ આપી હોત અને એમનો પ્રસાદ ઝીલવામાં જમનને જે વિચાસજી થયા કરે છે તે ન થાત એમણે તૂટક અને છૂટક પ્રયત્નો ઘણા કર્યાં, પણ સર્ગીય એકધારે પ્રયોગ ન ચાલી શક્યો એથી જ એમની ખીચડી અર્ધી બજેલી અને અર્ધી કાચી નીચડી.

શીનિકમમાં અમારે માટે નિરાશ અને છાત્રાલયનો જે પ્રારણ થયો એ વિશ્વમંયુષ્ય અને માનવતાના વિકાસની તાલીમ આપવાની સમર્થ યોજના હતી; આર્થિકની ઉત્ક્રાંતિનું પગલું હતું. દેશીરજના શિક્ષકો અને અધ્યાપનના વિદ્યાર્થીઓનો સમૂહ દેવપોતે એકઠો થયો હતો. અને તે રિયલિનો સદુપયોગ કરવાની બાપુજીની દિગ્ગત હતી. નાનાસ-ફાંસવાલના જે રીડીઓ સલામતને લીધે જેલ મથા દના તેમના છોકરાંઓની કેળવણીનો વાર બાપુજીએ પોતાને માથે લીધો હતો અને તેમને શીનિકમ-શાળામાં ઢાળક કર્યા હતા. આમાંના કેટલાક મદરાસી ખ્રિસ્તી અને કેટલાક યુજરાતના મુસલમાનો પણ હતા. ભણવાની વ્યવસ્થા તે શાળામાં થાય, પણ રહેવાનું શું? છાત્રાલય કાઢવું જોઈએ, તેને માટે મગન જોઈએ, તેથી જે બારે સારી વ્યવસ્થા અને એક રચનનું મુદ્દપતિ જોઈએ; અને જતાં બાપુજીને મતે છાત્રાલયમાં સંસ્કારની કેળવણી, અધૂરી જ રહે.

બાપુજીએ આ કોયડાનો ચરસ તોડ કાઢ્યો. શીનિકમવાસીઓના દરેક કુટુંબમાં બન્ને તખ્તજી વિદ્યાર્થીઓ સમાવી દેવાની યોજના તેમણે પડી અને યેમરે

જ્યાં બહેનોને સગવડની તેનો અમલ શરૂ કરી દીધો. 'તમારા દીકરાને રાખો તેથી થયું આમને રાખજો' એવી ભલામણ કરી અને આ રીતે કુટુંબનો વિકાસ કરી કુટુંબોને જનસેવામાં લેવાની ઉત્તેજના આપી તેમણે રાખી સલામતશ્રમની રાષ્ટ્રીય શાળા અને યૂનિવર્સિટી વિદ્યાપીઠોને આ પહેલો અંકૂર

અમારા ઘરમાં ત્રણ વિદ્યાર્થીઓની ભરતી થઈ હતી જ્યાં મારાથી દોઢી-૫મણી ઉમરના હતા એ ત્રણમાં ઇશ્વારીમ જે સૌથી શાળો ને હોશિયાર હતો તેનું મને સ્મરણ રહી ગયું છે. બીજા બેના નામ કે આકૃતિ પણ યાદ નથી આવતી આજુબાજુકાકાને લા પ્રેમથી કરીને વિદ્યાર્થી હતો અને તેને નિમિત્તે રોજ ને રોજ કંઈ અગ્રેસર ને વિવાદ બધામાં આવ્યા કરતા તેથી તે યાદ છે, અને બાપુજીને લા રહેવા વિદ્યાર્થીઓમાં માણેકમ્ તેના તડ તડ ડાડા નમાવાને લીધે સાબરે છે અમારી નિશાળમાં તે રડા વિદ્યાર્થી હતો અને કલાકે બે કલાકે દેવતાતા મારતરોમાં ને બધાની સળગ વ્યવસ્થા સાચવનાર હતો અમારી શાળામાં આચાર્ય હતા મિ. કોર્ડેમ

અમારી શાળા સરસ હતી કે અમારા જાનાલયો સારા હતા એ કહેવું કંઠ્ય છે હું તો મારા જ ઘરમાં પોતાના માળાપ પાસે હતો એટલે અત્યંત પિયે મા મરો અભિપ્રાય વખૂદ વિનાનો ગણાય, છતાં મને ખ્યાલ છે કે વિદ્યાર્થીઓના ભણતર કરતાં તેમના રહેવાખાવાની સગવડ સારી હતી મહેમાન વિદ્યાર્થીઓની સરભરા ચીવટથી થતી અને હિંદુના ઘરમાં મુસલમાન બાળકને પરાયપણું ન લાગે—પોતાનું ઘર સાબરી ન આવે તેને માટે પુરુષો મહેનત લેવાતી અમારા ઘરમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ ખડ જુદો કાઢી આપનામાં આવ્યો હતો લા ત્રણ વયગે, જમીન પર સુંદર બજાર, નાના ટેબલ-ચેરોએ વગેરે એવું સરસ ગોઠવાએલું રહેવું કે બધારે હું એ ખમ્મા જતો ત્યારે કોઈ ધનીના બંગલામાં જઈ ચડ્યો હોઈ એવું લાગતું એ મોરડામાં શાંતિ પણ ખુબ રહેતી. એ વિદ્યાર્થીઓ એકબીજા સાથે જાન કરતા તે પણ ધીમે ધીમે ઘરના લોકોને જાણ ન થતો તેના કે અહીં વિદ્યાર્થીઓ વસે છે મારા સ્મરણ પ્રમાણે એ વિદ્યાર્થીઓ માગ જ માસથી વધુ અમારે ત્યાં નહોતા રહ્યા, પણ એટલો

વખત અમારા ઘરનું વાતાવરણ બહુ ગંભીર રહ્યું પ્રસન્ન રહ્યું એમ ન કહી શકાય, કારણ ઘરમાં દારૂવિનાશ લાગ્યો જ દેખા દેતો અને તેવી મતે એ ગાંભીર્ય ખચતું મગનકાકા કે આ મારા પર ચીકાય ત્યારે મને જે અકળામણ ન થતી તે આ ગાંભીર્યથી થતી

રતુરિયતિ પારખવાની મારી એ ઉમર ન હતી, પણ મન પર પડેલાં એ જાપને આજે વિશદ કરતા સમજાય છે કે ગમે એટલી મહેનત અને સરભરા છતાં મારા ઘર માં મોરડેઓ અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે માનસિક તાણ હતું, કારણકે હૃદયનો વિકાસ બાપુજીના આદર્શ જેટલો નહોતો થયો. વિદ્યાર્થીઓને આવી રીતે રહેવું માથે આવી પડ્યું હતું શહેરી જીવન, માળાપની દુઃખ, ખર્ચો માં છૂટ એ બધું એમને પરાણે છોડવું પડ્યું હતું, તેઓ માળાપના મોક્ષેલા હતા, હોશી આવેલા નહિ અને વિદ્યાર્થીઓને રાખનારાઓને આ કર્તવ્યભાગ વસગો થઈ ડચો હતો આખો દિવસ તેમના જ રસોઇપાણી કરવામાં રીતનો પોતાના ઘરકામને માડ પહોંચી વળાય ત્યાં આ વધારો, અને છતાં વિદ્યાર્થીઓને ગણ રાખવા ભારે કોઈ રસોઇમાં એક વાધો કાઢે તો કોઈ બીજો ઘરના છોકરાને ટાલુ કાઢે આવીને યે ટંક ખેંચી કઢાય, પણ આમને માટે ત્રણે ટાણા તાણ રસોઇ કરી પડે. રસોઇ ઉપરાંત વસણ, કપડાં, સફાઈ વગેરેની ઝીણી ઝીણી વાતો પણ મન ઊંચા કરવાને પૂરે કારણ આખે આ દશમાં દેખાવે પરંપર પૂરે સંજ્ઞાનાભર્યું વર્તન હોવા છતાં અદારના વિદ્યાર્થીઓનું કુટુંબમાં એકરૂપ થઈ મમાઈ શકવું કંઠ્ય હતું અને આના દ્રવ્યો એકરૂપ કરનારા રસાયણશાસ્ત્ર બાપુજી એ રસાયણશાળામાં દાખર ન હતા કે જેની પગલે પગલે પેદા થતા સકૃષ્ટિ બાવોને આદર્શમુતથી ઓગાળી નાખી એમરે હૃદય ઔદાર્ય રેલાવે તેઓ આ શાળા અને આના કૌટુંબિક જાનાલયો શરૂ કરી જોડાનિસર્ગને જેટલે દૂર સલામતની લડાઈમાં સંડોવાયા હતા પરિણામે આ જાનાલયોનું આ-બુધ્ધિબહુ દેહ નીવડ્યું અને ત્યાર પછી બાપુજીએ બીજી માં આવો અખતરો કહી કહ્યો મને યાદ નથી આવતું

એ જાનાલયો અદ્યતનની નીરખ્યાં, પણ નિશાળ ધીમે ધીમે વધતી ગઈ નિશાળનું સ્વરૂપ ત્રણ મહિના સુધી એકસરખું લાગ્યું જ રહ્યું, પણ નિશાળ સતત આવતી રહી મિ. કોર્ડેમે શીનિક્ષ્મ છોડ્યું ત્યાં સુધી

એમને ઘેર જ અમારી નિરાળા આપતી. એમનું ધર શીનિકસને ઉત્તર છેડે એકાંતમાં હતું. એ પતરાંનું ન હતું, પણ માટી અને ઘાસનો ખાસો બંધવો હતો. આતપાસ મોટા બગીચો હતો. બંધવાની ચારે તરફ પટ્ટાણ પહોળા જાએલી એસરી (પરંડા) હતી અને બાગમાં પહોળા કાંકરા પાથરેલી સડક હતી. તેમના ધરમાં તેઓ અને વિદ્યા બે જ જણ હતા; કવચિત એકાદ નોકર. પણ ધર પૂરેપૂરું સ્વચ્છ, સુવધ અને વ્યવસ્થિત રહેતું. એમણે દસપાંચ ધોળાં સસલાં પાળેલાં. એની આળખાણમાં કોર્ડિસ સાહેબા ઘણો મોટો વખત ગાળતા. અમે જ્યારે કે સસલાને છૂટાં મુકી દે અને અમને તેમની પાછળ દોડાવે. જાગતી પેલાંબેર માથોડાથી બે ઊંચા ઘાસમાં એ સસલાં છુપાઇ જાય તે ભાગતાં ફરે તેમાં ધૂસી જઈ ચપળતાથી અમારે એ પકડી લાવવા પડતાં. સસલાંની ઝડપે દોડવું સહેલું ન હતું. પણ મારા જેવો કાંઈ દીસો પડી સસલાં પકડવાનું માટી વાળે તો મિ કોર્ડિસ ફીકફીક ફટકારતા. તેઓ અમલી જર્મન ખમીરના ખરને, એટલે આવી રીતે અમારામાં શરીરની ચપળતા ને નિનિદાશ વધારવાની તેમને ભારે ઓપટ હતી.

ભાણવવાની તેમની ઢળ પણ અતેરી હતી. મોલીને સમગ્રવવાનું તેઓ ભાગ્યેજ કરતા. ધોંટા પાડીને કાનમાંથી સોસરો મગજમાં પહોંચાડવાનો પ્રયોગ તેમણે કે બીજા પુરોપીઅને કર્યાનું મને સંભારતું નથી. આઅલ અને પ્રલક્ષ અનુભવ કરાવીને સમગ્રવવાની તેમની ટેવ હતી. ઉદાહરણ્ય, સુલેખન શીખવવા માટે તેમણે ગણ્યથી ચાર ફૂટ લાંબી અને અર્ધો ઊંચાના વ્યાસની મોટી પેનિસલો અમરી પાસે લેવડાવી હતી. લખતી વખતે તેનો ઉપરનો છેડો અમારા જમણા ખજા ઉપર થઇ ટેરવેલો પડતો અને તેને પકડવામાં અંધૂંદો તળાઈ સાવ સીધા રાખી લખવું પડતું. જર આંગળાં પાકી ગયે કે પેનિસલ ખજાની સીપાણ્યથી આટી ચરણી થાય કે ચોર પડે પીઠ પાછળ આવી એક અટકે પેનિસલ આંચકા લઇ તેઓ બેજળવાર જોરથી આંગળાંના ટેચા ઉપર મોટી દેતા. અસર સુધરે કે ન સુધરે, આ સિસનું પાસન તેમની સાળામાં ફરેકે કરવું જ પડતું. કંચાવત વખતનો તેમનો માસ ઉપલા ઉદાહરણ પછી ચર્ચુવનાની જર નથી રહેતી. કાંઈના ભાર ન હતા કે મગની

ખાનીના ખૂણમાં જરા પણ ફેર પાડે અથવા જે હજુ રહેજ પણ બુકાવે. તેમનો હુકમ થતાં વાંદરા જેવી ઝડપે ઝાડ પર ન ચઢી જાય અથવા ઝાડ પુરથી ઉતરતે તેઓ કહે એટલી ઉંચાઈથી ફરી ન પડે તેને કાપવાની સિસતબેજ જેટલો જ ફટકારવામાં આવતો. એપીને સમજાવે વિચિત્ર હતી. એક વાતચાતમાં ખૂણમાં સિસ સામે બેઠા રાખવાની અને બીજી 'અવસાન રજર આપવાની'—એટલે કે પોતાના એક દાંધ પર વિદ્યાર્થીને બંધી બેસાડી પોતાના અંપલ વડે વિદ્યાર્થીની બેઠક ઉપર દસ પંદર બેડા મોટી દેવાની 'જેલમાં પગ કાપડાની આ દળથી આરુચિ ગણાય, કોર્ડિસ સાહેબનો આ મદાપ્રસાદ રોજ એકબે જણને તો મળે જ. રોજ નિરાળા ઉઘાડવાની અને બંધ કરવાની મિથ આ અનુષ્ઠાન વડે ચતી એમ કહેવું વધારાપડતું નરિ ગણાય. અને ખરેખર એ અનુષ્ઠાન જ હતું. કાંચે મુનો થતાંની સાથે 'અવસાદ હાડન' ન મળતો. પરીયા હુકમ કરમાવવામાં આવતો કે તને દમ, તને પડા તને આફ અવસાદ હાડન મળશે. હુકમ મળ્યા પછી અરધો કલાક ખૂણમાં વર્ષસાથે પીઠ કરી કાંઈ અવળું જેવા વિના બેઠા રહેવું પડતું. પછી વર્ષમાં ભણવાનું ચાલતું અને નિરાળા પૂરી થયા પહેલાં અરધા કલાકે એક આરકાસે પુરાવું પડતું. જ્યાં સાહેબની પ્રસારી મળતાં સુધી રાદ જોતા બેસી રહેવું પડતું સદેશાએ હું નારો દેવાથી મારે નસીબે આ પ્રસાદ બે જ વાર આવ્યો હતો. એકવાર આંગળાના નખ વૈષા હોવાને કારણે એક કલાક ખૂણમાં બેઠા રહેવું પડ્યું બે પછી અરધો કલાક ઓઢીમાં પુરાવું પડ્યું. બપો સંપનની પ્રસારી તો ન મળી પણ બહુજ કહેવાના મારે નખ કાતરી તેમણે સીણી કાનસે ધસી નાખ્યા અને ૩૬૬ બજે વડે સાણથી ધોઇ નાખ્યા. બીજી વાર હું નિરાળો મોટો પહોંચ્યો તેથી મુનોચાર દરો અને ખૂણમાં બેઠા પછી અંપલના મજ્જ જ ફટકારી દૂરથી નખ વિદ્યાર્થીઓમાં હું નાનો અને નળજો, તેથી મારા પર તેમનો દાંધ એકો ચાલતો અને મગનકાકાના આંત્રે પણ મને કોપલાળત અવવામાંથી બચવાની કશી શીખરી દીધી હતી.

સાસન, વ્યવસ્થા, સમ્પાદવરે ૫૮ કોર્ડિસ સાહેબ જેટલું જોર દેતા તેટલું ભણવર પર ન દેતા રામલલ

કાકાને અગ્રેજી ભણાવવા પાઠળ ખુજ મહેનત લેતા
જારા, પણ સાધારણ રીતે એમનું ભણાવવું એ જાત
જાતનો વિનોદ અને પદાર્થપાઠો જ હતો સસવા,
ગિલાડા, કૂતરા, ઉંદર વગેરેના અપયવો, આખ નહોતના
તફાવત તથા તેમની ખાસીઅતો વર્ણુની, તેમ તાચિત
જતાવવા, તે પ્રત્યક્ષ જતાવના અને તે જાનનની સહેલી
મહેલી ચોપડીઓમાના વર્ણુનો વચાવવા, નકશાઓ
જતાવવા, ભાતભાતના ભૌગોલિક દરશોના કાર્ડ તેને
સ્પષ્ટ જતાવનાર કાચમાગી જનાવરા ઇત્યાદિમા એમ
નું ભણાવવું સમાપ્ત થઇ જતું મારા પિતાશ્રીને તો
આ ભણતર જ ન લાગતું અને નકામો વખત મગડનો
લાગતો, તેથી એકવાર તો તેમણે મને એ નિશાચે
જતો બંધ પણ કર્યો હતો તેમના વૈષ્ણવ માનસ
ને આવું પશુપળીઓનું ભણતર રુચતું નહિ પણ વળી
શીનિક્સમા નિશાળ એક જ રહી એટલે મને કોર્ડિસ
શાળામા જનાની છૂટ મળી મને તો ત્યાં ગમતું આ
શાળામા ગુજરાતી, ગણિત વગેરે શીખવના પ્રેમમાથી
અરધા પોણો કલાક મગનકાજ કે કોઇ વારફરતી આડી
જતા ત્યારે અગ્રેજી એકાગ્રતાથી ભણના. ભણતર
એ જ હતું, બાકીના સરકારી હતા અને જે લાગલાગટ
આરેક વરસ અમારા આચાર્ય કોર્ડિસ સાહેબ રહ્યા
હોત તો જર્મન સ્ફૂર્તિ અને કંકાઇ અમારા જીવનમા
સ્થાયી થયા હોત પણ તેઓ સાહેબ જાઝુ શીનિક્સમા
રહ્યા જ નહિ

શરૂઆતમા કલા તો ૧૦ થાઇયો અને કોર્ડિસ
શાળાના સમય દરમિયાન બીજા પણ કેટલાય એ અનુ-
ભવો મને થયા એનો ચોક્કસ કાળક્રમ નહિ સાચવી
શકું, પણ આ બધા અનુભવો એ સમયની આસ
પાસના છે મારા જીવનને દોરમાના દેવદાસ કાકાનું
વ્યક્તિત્વ એ એક અપૂર્ણ જાગ હતું, તેમ જીવન નિવાર્ય
ઓની પણ મારા પર અસર પડી તેમા સૌથી વધારે
અસર અમારા ઘરમા રહેતા ઇબ્રાહીમની થઇ. તે
ભણુમા, સફાઇમા, બોલવામા જાહુ ચતુર હતો એ
જે વાત કરતો તેનો મારા પર ખૂબ અસર પડતી
મુસવમાનોના ગુણોની તેની વાતો મને મુગ્ધ કરતી
અને અમારું દિલુપણુ બિતરડું લાગતું જનનની કલ્પના
કોઇ પરીઓની સૃષ્ટિ સમી મનમા ખડી થતી અને
એમ જ લાસતુ કે ઇબ્રાહીમ એવા જ કોઇ દેશમાથી

આવેલા છે મુસવમાનોને કુરાન અને ક્રિશ્ચિયનોને
આઇગવ તેમ દિલુઓને કોઇ ધર્મગ્રંથ જ નહિ એ મને
પોતાને નિમે ભારે જોડ લાગતી દિલુપણુમા કાઇ
નથી ગળ્યું અને મુસવમાન તથા ખ્રિસ્તીઓ ભાગ્ય
આળી છે એવી શકા મને એ વખતે મનમા પેડી તે
જાહુ મોડે મોડે સસ્કૃત શીખ્યો અને આર્ય સસ્કૃતિનું
તથા સામાજિક ધાર્મિક આદર્શોનું દર્શા થયું હાસુધી
ચોડીવણી મામા રહ્યા જ કરી મને વટલાવનાના
કે દિલુઓને ભાડવાના ખ્યાવચી ઇબ્રાહીમ પ્રચાર
કર્મ ચલાવ્યું હતું એમ મને નથી લાગતું, પણ તેની
પોતાના ધર્મ અને પોતાની સસ્કૃતિ ઉપરની શ્રદ્ધા
એટલી જનતી જાગતી હતી કે કમલે ને પગલે તેના
ચિંતેનાં મોગી મોગી વાતો કરવામા તેને આનંદ આવતો.
એમ કોઇ સીનેમાનો શોખીન વાતવાનમા પડના દરશો
નો ઉત્તેજ કર્યો કરે તેમ ધર્મનિષ્ઠ ઇબ્રાહીમ વાત
વાતમા પોતાના પવિત્ર કુરાન અને પોતાના જાપ
વગેરેનો ધર્મનિષ્ઠાની વાતો કરતો શહેરી જીવનની
પોતાના ધરની પણ નાતો કરતો અને મને એ જાહુ
સાભાગમા વાતો સાભળવા જેટલો રસ આવતો
શીનિક્સમા નામમોટા સૌ ઇબ્રાહીમ ૧૦ વખાણુ જાહુ
કરતા મારી મૂડના ૧૧ નિંદા ગયપણુથી જ થયા કરતી,
તેથી જેનો હોશિયારીના વખાણુ હું સાભળુ તે મને
કોઇ અદ્ભુત અને અગમ્ય જીવ લાગતો તે વ્યક્તિની
શક્તિ તથા હોશિયારીનું મૂળ ક્યા છે એ હું તપાસ્યા
કરતો આનંદ મારી કલ્પના પ્રમાણે ચતુરાઇ પ્રાપ્ત કરવાના
તે ૧ પ્રયોજો અજમાવતો

ધણુ દિવસના અસભોકન અને મનન પડી ઇ
બ્રાહીમનો ચતુરાઈ અને શાણપણુનું મૂળ મેં શોધી
કાઢ્યું. એ જે કંઈ કામ કરતો કે ત્યારે કશું બોલતો
ત્યારે તેનું હોંચુ લાણુ નાક સળવળતું નાકની આગડી
ઉપરનીચે એમ તણુમા કરતી અને નાકના મૂળમા—
જ્યા અરમાની કેમાન રહે છે તે જગ્યાએ—કઈવાગીને
રૂઆએવો ધા નાચ્યા કરતો મને થયું કે ઇબ્રાહીમની
ઝેલતાનું મૂળ કાળજી ધાનું આ ચિહ્ન જ છે. એવું જ
ચિહ્ન જે મારા નાક ઉપર પણ થઇ ગય તો હું પણ
તે ૧ જેવો જ ઉગ્તાદ અને મોરો ગણાવા લાગુ. અર્થ
નાક પર કાંધો ખડવા મેં જાને ખૂણે સતાઈ વાટકાની
પારથો મારા નાકની આગડી ચારપાય દિવસ સુધી

રોજ થોડી થોડી છોતી નાખી અને સવારે છોડી અ-
રીસામાં ભેંચા કર્યું કે ડાઘો પરાગર હજારોમીના નાક
પરના ડાઘા જેવા થયો કે નહિ ! પણ માઈ કમ-
નસીય કે ડાઘો લાખો ને સાંકડો થવાને બદલે પહોળો
ને ખેડોળ થઈ ગયો. નાક પર વેદના તો ખૂબ રહી,
પણ હેંશિયારી વધારવાના લાંબે એ સદન કરી.
ધા કંઈક રૂઝાયા પછી ફરી વાર એ સુધારવાને નાક
છોટવું, પણ એ સુધારો થયો જ નહિ અને મારે નસીયો
ઠોઠ જ રહેવાનું છે એમ મન વાળી એ એ પ્રયાસ
છોડી દીધો. આજકાલના કેટલાક વૈજ્ઞાનિક સંશોધનો-
ના આગતરા વિષે હું વાચુ કે સાંભળું છું અથવા દાઢ-
રેખાના ત્યોતિય વિષે વિચાર કરું છું ત્યારે મને
બાળપણમાં માઈ નાક છેલવાનો પ્રયોગ સાંભરી આવે
છે અને થાય છે કે હું તે વખતે બાળસુદિને કારણે
જેવા ભ્રમમાં હતો તેવા જ ભ્રમ આ માણસોની અદ્ય-
તવાને કારણે શા સાર ન હોય !

‘હું’—‘આપણે દિદુઓ’ કમનસીય અને નમાસ
છીએ એ ભાવના હજારોમીના સદવાસયી મનમાં જેમ
ધર કરી ગયેલી તે જ પ્રમાણે ગોરાઓના સદવાસયી
મનમાં જોડી જાય પડી ગયેલી કે ‘આપણે દિદુઓ’ ના-
લાયક, મદા અને હોયપાય છીએ અને ગોરાઓ બધા
હાહા, બુલ ન કરનારા તથા જેવાઉપરથી સાફ છે તેવા
જ મનના પણ પૂરેપૂરા નિર્ગળ હોય છે. ગોરાઓ ત્યાં
ચેતાની દમ્ભા ચલાવી ચેતાની શ્રેષ્ઠતાની જાય પાડતા
હતા એમ નહિ, પણ દિદી કોમનું નાક સાચવવાની
ચીજ તથા વિરોધાઓનો પ્રેમ મેળવવાની નીતિને લીધે
બાપુજીએ તેમનું બહુમાન કરવાની પ્રથા ચાલુ કરેલી
તેથી અમારે ત્યાં બાપુજી આવે ત્યારે જે શરિ સંતકાર
થતો તેના ચોથા ભાગનો ગોરા મહેમાનોના પણ થતો.
તેમની સાથે પિતાશ્રી-કાકા બધી સમય દાનર રહેતા
અને તેમની બધી આવરવકનઓ પૂરી કરતા તેથી
એમની શ્રેષ્ઠતા મારા મગજમાં દસી ગઈ. બીજું
એમની ભાષા-અંગ્રેજી બોલી-ની પ્રતિબદ્ધને લીધે પણ
એ શ્રેષ્ઠ વિશેષ સામર્થ્યવાળા ભાસવા લાગ્યા, બધી
ચર્ચા અંગ્રેજીમાં થાય, બધા ચોપડીઓ અંગ્રેજીમાં
મળે અને બધા હાસ્યવિનોદ અંગ્રેજીમાં ચાલે. અંગ્રેજી
ન સમજે-ન બોલે તે જાણે પૂરા માણસ ન હોય
તેમ તેમને આ ચર્ચા-વિનોદો આવે બેસી સાંભળ-

વાના જ રહે. વળી જે ગોરાઓ આવના તે ખુબ
સંસ્કારી, વિદ્વાન, શક્ષા અને સદા પ્રસન્ન રહેવાવાળા
આવના. તેઓ વિનોદમાં ને વ્યવહારમાં ધણી રીત-
ભાતો ને નવું નવું શીખવી જતા તેથી પણ તેમને
વિશે મારા મનમાં દેવત્વ વસી ગયું હતું.

આવા ગોરા મહેમાનોમાં મિસ્ટર ચોલાકનું નામ
પહેલું મળ્યાવવા જેવું છે. તેઓ અમારે ત્યાં વારંવાર
આવના અને બહુ દળી ગયા હતા. તેમણે મોનાનું
નામ પણ કેસવલાલ રાખ્યું હતું. રવિવાર જેવે દિવસે
નવરાત્ર કાઢી કેસવલાલ સાહેબ, મગનકાકા અને બી-
જાઓ ઘરના બાગમાં કોઈ છાયા નીચે બેસી આનંદ-
ધી ભોજન કરતા અને તે પહેલાં નાનામાં કલાકો
સુધી નદાવા-ધોવા દળનમત વગેરેનું ચાલતું. તરવા
જેટલું પાણી તો હતું નહિ, પણ કમર ઉપરાંતના
પાણીમાં ઊભી એકગીમને પાણી ઉઠાડવા, નાના પર
ચૂલતી ડાળી પર ચડી પાણીમાં પાડી દેવા વગેરે
તોફાન ખસી અને હસાદસા હું કાઢે મોઠો બેસા કરતો.
મોટાઓની રમતમાં લાગવા જેમડો તો હું ન હતો,
પણ આવી ધીંગામટીમાં થે સમ્મતા, ખુમખસાઓ
અભાવ અને દસવા રમવાની રીતનું જાણે માઈ અ-
ધ્યયન ચાલતું. એ જોકે સંકલ્પપૂર્વકનું તો ન હતું.
વિશેષ મન દરેકના શરીરના ભુંદાભુંદા ભાગો, રનાયુ-
ઓ વગેરે નેવામાં આવતી. મિ. કોલાકની તાલીમને
લીધે હાથ, પગ ને જાતીના રનાયુઓ વિકસાવવાની
દ્રષ્ટા બનેલી. વળી પાશ્ચાત્ય રિવાજ પ્રમાણે આ બધી
જલદીયા અને બેચેક કલાકની રમનખમતો દિવંગર
વેશે થતી તેથી શરીરો બેવાની વૃત્તિ સજબ થતી,
કારણ એ બાળતમા સાવ બાળક તો રહ્યા ન હતા.
જામ જેટલું કદી રાંકું કે એવી રીતે આખાં ટોળાંનાં
ટોળાંનાં નર જ્ઞાનની ચોરા ઉપર કરી માડી અસર
નહોતી યથા. નખશિખાંત ગોરા કાળા રૂપની અસર
થતી અને કેસવલાલ સાહેબ જેવું શુભ શરીર ન મળવા
માટે જ્યોત બધા મને કમનસીય દેખાતા.

મિ. ચોલાકની આંગળી પકડી ફરતા ફરતો
લલાવો મને ફીક મળતો. તેઓ અંગ્રેજીમાં ઘણું ઘણું
પૂછે, પણ હું બહુ થોડું સમજતું. છતાં એમ કહી શકાય કે
નાના સપાસ જવાળો કરી તેમણે મને ફીક અંગ્રેજી
સમજતો કરી દીધો. તેઓનું બોલવું જેટલું ખીચુ હતું

કે તેમણે મારા કાન પથ્થુ સારી પેઢે તીક્ષ્ણ કર્યા એમનામા જાળ સ્વભાવ અને માધુર્ય એટલા ભર્યા હતા કે શીંગકમગા એ એક જ એના મોટા માથુમ હતા જેમની પામે હું બેઠકક જઈ શકતો અને ભાગ્યા તૂટ્યા અચેત્ર વાક્યો બોલ્યે રાખતો.

ગણુવવા જેવા ધીમળ ગોરા મહેમાન હતા મિ આઇઝેક. તેઓ વારે વિદુષક હતા સરકમના વિદુષક જેવા કૃત્રિમ નહિ, પણ સ્વભાવે જ આવે ત્યાંની ટીખળ શર કરે તે જ્યાં ત્યાં સુધી ટીખળ રાતે ઉધવાની ઘડી સુધી ટીખળ સીંધુ ગોળાનું કે ચાલવું જનણે એમને આવડતુ જ ન હોય ને ?

મિ આઇઝેક ખુશી પર બેઠા સાધારણ ખુશ ખબર પૂછતા હોય ત્યાં એકએક પોતાના પગનો અંગૂઠો ઉઠાવી કરી નચાવવા માટે અને પોતે જ વોગ વોગ કરતા ભાગે સાથે શેરા જે ના ચઢત્ય 'અરે, આ દેશકોએ મારા પર ચડાઈ કરી' ભાગે ભાગે' એમ કહી છોકરાઓનું આખુ ટોણુ પેરાનાની પાઠળ ખેંચી જાય સેકેડે જાતની વાકડી ચાચે ચાચે. કેટલીયે જાતના વાકા મોઢા કરે રાગડા તાચુ તાચુ બેઠકણા ગાય રીંછા ને વાદરાની વાતો પૂના અગિ નયથી કરે મિસ્ટર આઇઝેક એટલે પળેપળે ખડખડાટ હસાની મૂકનાર એક યજ જ સાભળનાર કટાળે તો યે ફોનોગ્રાફના રાગડા જેમ બધ શાય જ નહિ, તેમ બેઠક હસાહસથી માથુસ કટાળે, તેને બધુ નીચસ લાગે જતા આઇઝેક સાહેબના ટીખળ મટે નહિ એટલુ ખર કે એમના ટીખળમા કયા યે અસરકારિતા, અનર્કાઈ કે બીજાને દુભાવવાપણુ ન હતુ. આપણે ત્યાં રિનોદ ટીખળ લગભગ અશ્લીલતાના હેતુમા પહોચી જાય છે, પણ એ ગોરા સજ્જનના ટીખળોના પરનાદ રચ્યે પણ અમને જેઠું મળ્યુ તે સારા સરકાઈ અને હોશિયારીનતા.

મિસ્ટર સેમ અમને બાણુવતા ન હતા જતા એક રીતે તેઓ શિક્ષક જ ગણાય તેઓ જાપજાનાના એન્જિનિયર હતા. બધા મર્મીન સજ્જનમા, ચલાવવા ને સુધારવાનું અને જાપવાનું કામ તેઓ કરતા તેમ ના દાય ગમે એટલા બાળા હોય, પણ એમના દાથે થએલા કામમા કયા યે ડાઘાડૂધી ન પડતા એ અમને નવાઈ હતી ચોપડીઓ, બાથે તો કયા યે સરેસોના ડાથ ન પડે, પત્રિકાઓ જાણે તો કયા યે શાહીના આગમાના ડાથ

ન પડે હું સાહેબ રમવા જઈ ત્યાં મારે મોટે ને કપડા પર ડાઘ પડી જાય, પણ કાળા આગળા તાળા મિ સેમ સહેવ સાક હોય આથી એમની કામ કરવાની દગનુ અવલોકન કરતા હું ન ચાકતો બધુ કામ કળા અને ચપજતાથી થતુ જોવા કરતો વળી તેઓ વારે શિકારી પણ હતા ઊંચા ઝાડ પરના પાતળા લીલા સાપને પોતાની બૂઠકને પહેલ જ ધડક પૂરો કરતા બીડમા છુપાછુપાઇને ચાલવાની તેમની કળા પણ આકર્ષક હતી અધુરમા પૂર તેમનામા જાળપ્રેમ હતો અમારી ચેરીઓ-અમારા ચુના બીજાને ભાગ્યે જ જડતા, પણ તેઓની ચપજ નજરમાથી જાગે જટકી ન શકતા તેઓ અમો પકડી પાડી ધમકાયા વિના સમજાવતા અને અમારી ચાડી ન ખાતા, તેથી તેમની ટીખાગણુ જટ ગળે ઊતરી જતી મિ સેમ જે કરાની ના પાડતા તે ન કરવાનું મન તરત કબજ કરતુ. નામ ઉપરથી કોઈ ન સમજે કે તેઓ પણ ગોરા હશે તેઓ વિદુષતા ન હતા અને તેમનું પૂર નામ ગોવિન્દરામી હતુ ધણેભાગે તેઓ તામિલ છત્તાર્થ હતા છત્તાર્થ હતા કે હિંદુ તે ન મને પાકી ખબર નથી.

થોડા સમય અમરે ત્યાં એક ચીના ચૂદરથ નામે મિ કરીન રવો ગયા તેમનો મને બહુ જ આછો ખ્યાલ છે, પણ તેમની પાઠળ પાઠળ પણ અમારે ટોણુ વીકવીક ભાટક્યા કરતુ તેમના વિચિત્ર ઉચ્ચારો મા ભજામા મળ આપતી તેઓ બે નખ વચ્ચે સામા માથુલની નમ દગારી તેને વચ કરાની ચીનાઈ રીતના પ્રયોગ કોષકોષ વાર જતાવતા અને ટીખવના તેઓ ઝાઝું જોવાતા નહિ. તેમના પાસે જતા કષક ડર પણ લાગતો એમને વેપ, હાનભાવ બધુ રિચિન લાગતુ ચીના રિયે સાભળેલુ ખર પણ એમને મંકોડા, દેડકા કે ઉંદરડા પકડતા ને ખાતા મેં જોયા ન હતા.

એક મિ કિચન હતા. તેઓ બીજાઓના દેવાની ને દોચેની એકસણેમા રચ્યાપચ્યા રહેતા અને શેજ માજે નિમમિત રીતે પ્રાસતેવના જૂના ખાવી ડળા ગોશ્વી પિતેતોલ વડે તે વીંધ્યા કરતા' જોળાઓનો એ તડતડ અસાજ સાભળવાની અને કયામા જોળા-જોળા પડતા કાણુ જોરાની તથા તેમના ખાવી થયેલા કારતૂસો જોવા કરાની મને મળ આવતી એ પિન્નાલશ્વર જોગ સાહેબે પોતાને દાથે જ પોતાની છાતી

એ ખાસી ક્રમગાની જેમ વીધી નાખી એવું તેમના શીનિક્ષમાંથી ચાલ્યા ગયા પાદ કેટલેક વસ્તે સાંભળ્યું.

દાઉદ શેઠ, ઉગર શેઠ, રસ્તમશ શેઠ વગેરે કર-
ખતના પારસી અને મુસલમાન વેપારી મહેમુદો મદિને
એ મદિને એકાદ દિવસ આવી જતા. તેઓની સેવા-
પરોણાગતમાં સવારથી સંજ સુધી ગારે રહેવું પડતું.
જે કંઈ પશુ મીઠા તેમને બોધ્યો તે દોડીને જ લાવતી
પડે; ધીમે કામ થાય એ એમનાથી સદન થાય જ
નહિ. નવાં શાક શા થયાં, નવાં ફળ શાં થયાં, નવાં
ફૂલ કયાં છે એ બધાનો ભોમિષો હતું અને તેમને એ
પહોંચાડનાથી તેઓ પોતાનો આનંદ ઉભરાવતા. સેવા,
પરોણાચારી અને રીતરિવાજ શીખવનારા આ
મહેમુદો પશુ શિક્ષકો જ ગણ્યા. તેઓ આવે ત્યારે
એમને એકાંત જંગલમાં રહેનારા નથી, દુનિયા સાથે
અગારે સંનંદ છે એનો ખ્યાલ આવતો

તાત્પર્ય એ કે શીનિક્ષમાં લાગણામદ જાળો વરમ
સુધી બાપુજી આવી ન શકતા તેપણ તેમની ડાવા
દિવસને શત અમારા પર રહ્યા કરતી. એ સાથ નાનકડી
ગામડી સાળાગા પશુ એકાદ આતરંગીય વિદ્યાર્થી
જેવું વાતાવરણ અમને મળ્યું હતું અને વિવિધ વન-
ના સંસ્કારો જનપ્રેરણામયે અમે ત્રીસી રહ્યા હતા.
(ચાલ)

મહુદાસ હમનલાલ ગાંધી

નવાં પુસ્તકો

ટપાલમાં: લેખક-ગિજુભાઈ, પ્રવાસવાર્તા: લેખક-
સંકર શાહ ને નરેન્દ્ર જપેકા, જાણવું જોઈએ: લેખક-સંકર
શાહ, ફૂલ અને પર્તગિયાં: લેખક-હેમુભાઈ, મહામદ-
સેલ અને: લેખક-ગિજુભાઈ, રાજદશિષ્ય: લેખક-કમળા-
બેન, વનપ્રણે: લેખક-ગિજુભાઈ-રેકની કિં. પાંચ આના:
બધાનું પ્રકાશનસ્થાન શ્રી હસિભાઈનું પ્રકાશનમદિરાજાવનજર;
રશિમ: લેખક-સિદ્ધલાલ ભેળી, પ્રકાશક-શ્રીમોહ કાર્યાલય
ગીરમથ શેઠ અમદાવાદ, ૨-૮-૦; સમર્પણની કથાઓ:
લેખક-વીન્દનાથ ટાગોર, અનુવાદક-નરસિંહભાઈ ઇ પટેલ,
૦-૬-૦; નાનકડી વાતો: લેખક-રમણલાલ નાનાલાલ શાહ,
૦-૬-૦, વેણીનાં ફૂલ: લેખક-ડોરેથ મેથાલ્પી, સ્ત્રી-
વચ્ચે સોપારી: અનુવાદક-રમણલાલ સોની, પ્રકાશક-ન્યૂનર
અંજન કાર્યાલય ગાંધીરોડ અમદાવાદ; ડૉક્ટરોનાદર:
લેખક-પ્રકાશક-જ્યેતકુંભાર યાસિક, બાળવાદ્ય રોક પેરી
વડોદરા, ૦-૮-૦; ફેરિયાદી: લેખક-ડી એસ પટેલ,
પ્રકાશક-મહાદેવ રામચંદ્ર ન્યુપ્રે, ૧-૦-૦; Theosophy:
Theosophy Publishing Co. 51 Esplanade Road
Fort Bombay. ૦-૪-૦.

પાળ વિલાગ

કલ્પમુદ્રા

જીવણ વર્ષોથી કશિયારનો ધંધો કરતો હતો.
એમાં બહુ પૈસા તો ન મળતા, પણ એટલી
રાજીથી જે એ અને એની છુટી મા સંતોષ માનતા.
એક દિવસ એ લોકમાં કાપવા ગયો ત્યાં કેટલાંક
છોકરાને એક કૂતરાને રંગકનાં ભેંયાં. એને દયા આવી
ને કૂતરાને છોડાવી પોતાની સાથે લીધો. બીજા એક
નખાન એક મિલાડીને પણ એ જ રીતે છોડાવી એ
ઘેર લાગ્યો. બંને એનાં સોજની થય રહ્યાં.

એવામાં વળી એક દિવસ લોકમાં કાપવા ગયો
ત્યાં એક માડ સળગતું જોયું. નહક જતાં એને ધૂંકાડ
જેવા અવાજ કાગે પડ્યો ને ઉપર જોયું તો એક
માથ એ જળાગમાંથી ધૂંકાડ મારી રહ્યો હતો.

‘તું મને કરે એવી ખાતરી રહે છે. નહિતર તો
જરૂર હું તને બચાવન!’ આગતેમ પહાડ ખાતરા
ઓળે જોઈ દયા આવતાં તે જરા મોટેથી બોલ્યો.

‘તું જરાયે જીશ મા, જીવણ; હું તારૂં જાત
નામ નહિ લઉં.’ સાથ કરગરતો બોલ્યો. જીવણને
તો સાપને વાચા આવેલી જોઈ બહુ નવાજ લાગી. તેને
દયા આવી ને લાંબો સોટો લઈ માપને તેણે નીચે
ઉતારી લીધો.

નીચે આવતાં નમસ્કાર કરતો સાપ બોલ્યો,
‘જીવણ, હું જીન સાથ જેવા સામાન્ય સાપ નથી. તું
મને અમારા નાગરાજ પાસે લઈ ચાલ ને એ તને
ન્યાય કરી દેશે. ફરી કદી લોકમાં કાપવાં નહિ પડે
એ તને કાયજાનંદ સોનાગદોરો આવવા માંગે, પણ
જો, રખે લોકાતો! તારે તો કદાચ એના મોંમાં જે
વોંટી એ રાખે છે તેની જ માગણી કરતી. એ વોંટી
હાથમાં આવે કે તું જે તરૂન નારી જીમ નીચે એને
મૂકી દેશે. એ કલ્પમુદ્રા છે ને એથી તું જે રચ્છીસ
એ વસ્તુ તને આવી મળશે.

જીવણ ખરાબર એ સાપના કહેવા પ્રમાણે જ
વત્તો ને નાગરાજ પાસેથી કલ્પમુદ્રા પામી ગઈ.
જીમ નીચે એને દયાવતો એ તો ગોળો ઘેર જ દોડ્યો.

એની મા હલ્લું કચરો વાળતી હતી તાજેના ફાફરો
જમને એ તો ગોસરીમા જ જેસી પડ્યો ને માને
કહેના લાગ્યો 'મા, જા આપણા રાગને સ્વા, ને એ ડી
કુરરી સાથે મારૂ માયુ નાખ' "

'કંઈ ખરસી તો નથી ગયું ને? વાકડા કાપના
નથી પાનવતા કેમ? નાનીદુ વાળતાના ગતા જ ચીડાઈને
એની મા બોલી

'ના મા, જો સાલગ' " કહીને જીવણે તો મલકાવે
જોએ હળવે લળવે અધી વાત માને કહી મા પણ
હરખમા આડી ગઈ ને ઊપડી સીધી રાગ પાસે તે ડી
કુરરીનું માયુ કરવા.

ગમને ગુસ્સો તો ખૂબ ચડ્યો, પણ રૈયત પ્રત્યેની
ફરજ સલાળી તે ખામોશી ગળી માન જોડુ જ બોલ્યો
'મારા મહેલ જેવો મહેલ મારી કુરરીને મહેલ મારે
તારા દીકરા પાસે છે તેની તો ખાતરી કર' "

જીવણી મા પાછી મઘ પણ માંજો આડીને વા
કરી કે તરત જીવણે પેની વર્ગિને હુકમ કર્યો, 'અહીં
મારા માટે જોઈ સરસ રાજમહેલ થઈ જાય' ને
પયકારામા તો એ યથ ગયો "

વળી પાછી માને એણે રાગ પાસે મોકલી ચકિત
થએલા રાગએ આ વળતે બીજી બદાનુ કાઢવું
મારી કુરરીને ચાલના સોનાનો રસ્તો બેઠએ મારા
મહેલથી' તારા મહેલ સુધી એ રસ્તો યથ જાય તો
હું ખુશીથી એના હાથ તારા દીકરાને મોપુ' "

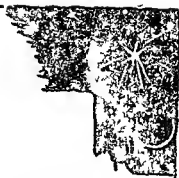
માંજો તો જીવણ પાસે આડી વાત કરવાની જ
વાર હતી બીજી પણ તો કંઈપ્રમુદાએ આજો રસ્તો
મોનાથો મઢી દીધો હતો

રાગને આ જાણ થતા તો તેના અચમાનો પાગ ન
ગજો કુવરી માટે જે જે રસ્તુની તેણે માગણી કરી તે તે
અધી જીવણે આણી ગતાવી ચલે ન જુરકે રાગને
પોતાની કુરરી જીવણ કહિવારા માથે રણાવડી પડી

હવે તો જીવણ રાગકુરરી સાથે મોજશોખથી
પોતાના મહેલમા મહેલ લાગ્યો હતો એની મા પણ
પોતાનું ઘડપણ સુધારું હોવાનો સતોષ ભેટી હતી

'પણ નગરમા તો અધારી નામ જ લાગેથી કે
જીવણે આ બધું ક્યાથી ને કે ડી રીતે બીજું કર્યું? રાગથી
તો રહેવાય જ માનું? જોટલે આખરે એ જોઈ જાણી
લાવવાનું કામ તેણે પોતાની ખાસ નડરણને મોપ્યું

વડાગ્યું જે ડી કામેલ જાતથી એ રહસ્ય ન બકલે

ભાંચા આકાશમાં

ભાંચા ભાંચા આલમા ઝીણી તારલીઓ

કે ડી ગુલવાડીઓ

વરસે મધ-હેલીઓ

મારા જીવનમા સદગુણ તારલીઓ

ભાંચા ભાંચા વ્યોગમા ઘેરી નાદળાઓ

જીવની દેલીઓ

વરસે જળ હેલીઓ

મારા જીવનમા આપદ નાદળાઓ

ભાંચા આકાશમા ઘોળો ચાંદલીઓ

અચૂત-દુલીઓ

વરસે રસ-દુલીઓ

મારા જીવનમા આનંદ ચાંદલીઓ

ગોહિનીચન્દ્ર

તો તો યથ જ રહ્યું ને? એણે કુરરીને ખૂબ સમજાવવા
પડાવના માડી ને જીવણ પણ આખરે કહિવાગ ડી
બોળી જાત તો ખરીની? તેણે અધી વાત કુરરી ડી
દહને અધી. યથ કહી દીધી ને બોળી કુરરીએ જમ
સીધી એ પેની હુગ્ગી વડાગ્યું પાસે ફૂટી

વડારણુ દવે પોતાની કરામત અજમાવી: 'કુંવરીયા, તમારે માટે તો એ વીંટી કાળ જેવી છે. તમારાથી કંટાળી જાય તો એ વીંટીથી એ તમારો પે નાશ કરેને.'

ગતાગમ વગરની કુંવરીને એ વાત જલ્દી ગળે જિતરી મઠ. 'ભારે?' તેણે વડારણુને એનો ઉપાય પૂછ્યો.

'તું કોઈ પણ રીતે એ વીંટી મેળવી લે. ને પછી તો શું? તું માગીશ એ બધું તને મળી રહેવાનું.'

'પણ એ વીંટી કદી બદલ નથી મૂકતા.'

'તો એમ કરજે, રાતે એ લાર ધીંમતા પડે ત્યારે બીની આંગળી પર થોડી ઊંઠણી લગાડી તેના નાક આગળ ધરજે. તરત એ ઊંઠ પાશે ને વીંટી બદલ જીડી પડશે તું તારે એ વીંટી સેરની લઇ મને આપી દેજે. હું સાચી રાખીશ ને તને જરૂર પડશે ત્યારે આપતી રહીશ.'

મૂરખ કુંવરીએ વડારણુની શીખ પ્રમાણે જ કર્યું: ને વીંટી લાવી તેને આપી. પણ વડારણુની દાનત સાફ ન હતી. તેને એ કુંવરી પોતાના દીકરાને પરણવાની હતી. વીંટી હાથમા આવી એટલે એ જદગારા વડારણુ જે જોઈએ તે બધું એ વીંટી પાસે માગી લીધું ને રાજકુંવરીને પણ પોતાના મહેલગા ધસડી મઠ.

આ બાજુ છવણુ ને તેની મા તો મહેલમાથી જીડીને ફેણુ જાણે કપા પે રણવગડામા જઈ પડેલા. પોતાની જેવી તેવી ઝૂંપડી ને રહીસહી ધરવખરી પે મઠ એ વિચારે એની મા તો મુરકે મુરકે રડવા લાગી પણ છવણુ એમ હિંમત દારે એવી ન હતો. એના જૂના સાથી કૂતરા ને ગિલાડી એની સાથે જ દતાં. માન એણે કહ્યું: 'મા, બેસી તો મારાથી નહિ જ રહેવાય. આ કેના કારસ્તાન છે તે હું જાણું છું. હું આપણે પુરાણો મહેલ રવડીરજીને પણ શોધી કાઢીશ.'

એટલુ કહેતા એ તો કૂતરા ને ગિલાડીને સાથે લેતોડ ને જીવડ્યો. રજડતા રજડતા એક નદીને કિનારે તેણે આવીશાન રાજમહેલ જોયો. લોકોને પૂછી જ્ઞેનાં માલુમ પડયુ કે રાજની પડી વડારણુ ને એના પુત્રો જ એ મહેલ દતો.

પોતાને પાવમાલ કરી આવી સાબળી જોગવાર એ વડારણુ માદીકરા તરફ છવણુનું રોગોરત સળગી જઈયું. રાજકુંવરી પણ એ કુખનવા જ કગજમાં દશે. પેલી વીંટી જે હાથ આવે તો એ બધાને પહોંચી વળાય, પણ એ મેળવાની શી રીતે?

તેણે ખૂબ યુક્તિપ્રયુક્તિઓ મનમાં ઘોળી. પણ કોઈ ઉપાય ન સૂચ્યો. આશા મૂકી લમણે હાથ દબાવસિપાસ થઈ એ બેઠો દતો ત્યાં એક નવો છુટો તેને સૂચ્યો પોતાનાં મિત્રોને આ ટાણે કાં ન અજમાવી જોવાં?

છવણે સૂચના આપી કે તરત કૂતરા ને ગિલાડી બંને ચાલી નીકળ્યાં. થોડીવારમાં તો પેલા મહેલ પાસે એ જઈ પહોંચ્યાં. કૂતરા દરવાજે ચોપા કરતો જોયો ને ગિલાડી અંદર પેડી.

ત્રીમાં કોઠાર ભણી તેણે તો પગલાં કર્યાં. કોઠારમા એ વખતે નાયક બિંદરના પુત્રના વિવાદની ધામધૂમ થઈ રહી હતી લાગ જોઈ ગિલાડીએ તો સીધી વરગાળ ઉપર જ છાપો માર્યો. જપા જનૈવામાં હોદા દેવા મઠ ને સી ગિલાડીની આસપાસ ફરી વળી કાકલૂડીઓ કરવા મેડ્યા.

ગિલાડીએ એક શરતે વરરાગ્નને છૂટો કરવાનું વચન આપ્યું. 'કાંઈ પણ રીતે વડારણુના મોંમાં રહેતી વીંટી મેળવી આપો. એ માટેનો ઉપાય તમને હું જતાવું તમારામાથી કોઈ પોતાની પૂછડીને ઉડા તેના નાકમાં ખોમશે કે તરત તે ઊંઠ પાશે ને વીંટી જીડી પડશે બારાનાંઓને તો પછી એ વીંટી લઇને ભાગવાનું જ રહેશે. એટલું કરી લાવો એટલે તમારો વરરાગ્ન છુટો!'

એક જુવાન બિંદરે હામ બીડી ને વડારણુને ઓશીકે ચડી પૂછડી તેના નાકમાં ચડાવી દીધી. 'હા... ક હીં!' એટલા તો જોરથી વડારણુ ઊંઠ પામી કે વીંટી સાચી બીંતે જઈ અચમ્મ.

પછી તો બિંદરે બૂલે જ શોના? તુરનાતુરત એ જાણી જઈ તેમણે ગિલાડીને સીંધી: ગિલાડી કૂતરા પાસે પહોંચી અને બંનેએ છવણુના હાથમાં જઈ મૂકી.

છવણે સૌ પહેલા તો તે પોતાને પોતાની અસલ સ્થિતિમાં રાજનગરના મહેલમાં મૂકી દેવાની માગણી કરી. રાજકુંવરી પણ આવી મઠ. પોતાની મૂર્ખાઈ માટે તે દવે પરતાઈ રહી હતી.

પછી એ વિશ્વાસવાદી વડારણુને માટે તેણે વીંટીને ફરમાવ્યું 'એ માદીકરાનું એમના જ કિંદામાં દટાઈ ગોત થઈ ગયું.'

ને ત્યાર પછી તો કોઇની કશી ફિકર ન રહેતાં છવણુ રાજકુંવરી અને પોતાની મા સાથે પહેલાગી પે વધુ આનંદમાં દિવસ વીતાવવા લાગ્યો. (મૂચિત)

માધુકરી

પિતા મિત્રિ શાન્ત ધાય, નવસકૃતિ હલસે
નનાર્ગિ નન વાવ સચલન આભગા હલ્લને,
છનેલ। વહે રો સલિલ સત્યના, પ્રેમના,
ખરો પ્રક્ટી બુધાવ જગમડયે પાગરે
પુન ત તુજ પુનને કહિન એક આપેશ દે
નહિ જ કૃતિ અ તને જગ નવા બાવરતમ થે

(જનમબગિ)

—સુદરભ મો બેગા

હવાની મધુક્રિ

***મુગિની સમુદ્રિ તો ઉપયોગમા આણતા માણસો શુભો
વીત્યા, પશુ હવાની સમુદ્રિની સિદ્ધિ આનંદભરિ ન જ
છે ૧૮૬૪ સુધી એ સમુદ્રિનો પચાલ કોઇને આનંદો
પણ ન હતો. આર્દી ગતુચના એ રિયેના પ્રયસોનો
આગો ઇતિહાસ આગો છે સર્યાતગા હવાના મુખ
રસાયણી તત્ત્વોની શોધનો પૂરો લેખ વાચ્યા પછી શ
પદ્ધતિ ૧ શાહનો 'હવા ની સુક્ષ્મ સમુદ્રિ વાગો લેખ
એ બધા પ્રયસોની સરળ રૂપરેખા તમને આપી રહેશે

(૧) હવાના રસાયણી તત્ત્વો

આપણે ચારે બાળુ હવામાં ફેરાએલા છીએ ને એ હવાને
વજન પણ છે એ વાતથી વાકેફ ન હોનારા આજ બહુ ઘોડા
માણસો હશે પણ ૧૭મી સદીના ટોરીસેલીએ એ સાબિત કર્યું
ત્યાં સુધી હવાને વજન હોવાની વાત વળહ વિનાની જ ગણતી
પરંતુ હવાનું સાચું રસાયણી રસ ૧૬૬૧ ઠેક ૧૮મી સદીમાં
રોધાચુ સ્વીડનના વિલિયમ સ્ટ્રોમ અને ઇન્વડના બેસક
મીસ્ટલીએ પદાર્થો હવાની મદદથી બળે છે એમ જાહેર કર્યું
એ પહેલા પગથી ૧ બળવા ત્રિષે રહોને સ્થાયિની એ જ
માન્યતા કાયમ હતી કે પદાર્થો તેમનામાં રહેલા ક્વોલ્ટરન
નામના પદાર્થને લીધે બળે છે આ બને વિજ્ઞાનીઓએ હવામાં
રહેલા પ્રાણવાયુ રોધી કાઢ્યો તો કે ગંધી બંદેશત મીસ્ટલીના
વહેલી કરી, પણ અદાસોધકે તો સ્કીલ જ ગણાય

પદાર્થોને બળતા આ વાયુને ઓક્સિજન નામ તો
પાલગથી પ્રખ્યાત ફ્રેંચ રસાયણશાસ્ત્રી લાવાઝીએ આપ્યું
તેણે અખતરા કરી તેણે કહ્યું પદાર્થો બળતી વખત ઓક્સિડ
ઉત્પન્ન કરતા હતા એ પરથી આણે પ્રાણવાયુ ગોઠુ નામ રાખ્યું
તેનો અર્થ ધાય છે 'ઓક્સિડ કલેક્ટ' તો કે એ ની એ માન્યતા

ગોપી નીડી છે, છતાં એનું આગોત્રું નામ કાયમ રહ્યું છે
ઉચ્ચત પ્રીસ્ટલી અને સ્કીવ બોને એ પગ બગર
હતી કે હવામાં સક્રિય તત્ત્વ ખેંચી લેવા છતાં એ તેમાં વાકી
કાઢક રીય વહેતુ હલ પણ એ રીયનું વિસ્તરણ તો હેત્રી
ફોન્ટેઇનને હાથે જ થયું તેણે રોધી કાઢ્યું કે હવાનો એ
રીય સુરેખાર (Nitrogen) ગોપી મેળવાતા વાયુ તેનો જ હતો
ને એથી એણે એનું નામ નાઇટ્રોજન રાખ્યું આ પ્રમાણે
હવાના મુખ્ય બે રસાયણી રોધી કાઢ્યા

એ કબી હવામાં પ્રાણવાયુ (ઓક્સિજન)નું પ્રમાણ ૨૧૨૬
અને નાનણુ (નાઇટ્રોજન)નું ૭૮૬૧ રહેલું છે પ્રાણી
સંજિને પહેલા ની અભય છે, રસાયણને બીજા ની

કેટલાક મૂળતત્ત્વો ૧૧ એક કરતા વધુ રોડા હોય છે જે
મીઠોપિક રીથો કહેવાય છે એજોન આ પ્રમાણે પ્રાણવાયુનું
બીજું ૩૧ છે તે જીવન છે ને હવામાં તેના અસ્તિત્વને લઈને
જ સમુદ્ર અને પર્વત પરની હવા પ્રલપક જણાય છે જમીનની
નિકા એ વાયુ હોય છે કે નહિ તે રાકાસપદ છે પ્રાણવાયુ
ને એજોનમાં તકાવત ક્રાંત નહિ તેનો જ છે એજોનનો
જીવ પરમાણુઓ (O₂) છે, જ્યારે ઓક્સિજનનો બે (O₂) છે
આ વાયુનું પડ પૃથ્વીના આયુક માલ ફરતુ જ છે એથી
હર ૧૧ પડના તત્ત્વો જુદા જ છે ઓરોરાના રત્નવિરોધે પશુ
એ જ સાબિત કર્યું છે પૃથ્વીથી ૬૦ ૫૦૦ માઈલ પર પ્રાણ
વાયુ કે નનણુ બંધિ નેવા જ પ્રમાણમાં છે, જ્યારે જલવાયુ
ને હેલિયમ ગેસ પ્રમાણમાં છે આ ગેસ પ્રમાણનું કારણ
તેમનું દબકાણું હોઈ શકે

હવામાં આ બે મુખ્ય વાયુઓ મિલાય રહેવી અશુદ્ધિઓ
રોધવા આજ સુધીમાં ઉપલ્બ્ધ છે કુવપ્રદેશો, રોડા તથા સમુદ્રતીર્થો
પ્રદેશો ની હવાનું પૃથકરણ કરવા અનેક અખતરા કરવામાં

સર વિલિયમ સાર્સે

આળ્યા છે ને તેમાં, હવામાં મોટા આગળી અશુદ્ધિઓ પાળી અને કાર્બન ડાયોક્સાઈડની જગ્યાએ છે. ચરમા પહેલાં તર વાંકું હોય કે સી ગાળામાં મરમ ખડગા મનેકા કરતા કાચ પર વીનું પટ બંધી બંધ છે કે કી સ્પષ્ટી નેકે હાળી મરમ હવાનો સંયોજ જ ગાળ્યા, ધુનગસ ને વરસાદ નીપજને છે. હવામાં સરેસથ હાળાસી ૧૨કે હોય છે હરને કળીચૂના, ગધકના તેબજ કે ફોસ્ફરસ પેટ્રોકસાઈડમાં પસાર કરતાં છે હાળાસી શુદ્ધિ મેગની સકાય છે કાર્બન ડાયોક્સાઈડનું મખાણુ તેથી ચે જોગુ. દસ હાનરે માત્ર આર ભાગ નેટલ જ છે ને હવાને કોરિટક સોડામાંથી પસાર કરતા તેમાંથી પણ મુક્ત કરી સકાય છે.

હવાનું પહેલું સાચું વિશ્લેષણ કરવાનું માન કંવેન્ડિશને બંધ છે. તેણે તેમાં ૨૧ ટકા પ્રાણુવાયુ ને ૭૭ નવવાયુ હોવાનું બંદરે કરેલું પણ પછી કોને કો સિવાય પણ હવામાં કંઈક વતન હોવાની શકા પડેલી. આ વાત ૧૭૮૫માં તેણે હેંપલ સોસાયેટીને બંદરે પણ કરેલી પરંતુ તેને પોતાને કો જાણવ માં પૂરતી થકા જોડી ન હતી.

કંવેન્ડિશ કો વાત રહેવા લીધી તે પછી એક આજી સેકો કો વાતને પસાર થઈ ગયો કો એક સેકા પછી કંવેન્ડિશ નેચી જ એક પ્રતિભા જમતને મળી અને તે સર વિલિયમ સાર્સે કંવેન્ડિશને સંકારીલ મળાવનાર બધાં વિનવીત તત્ત્વો તેણે

ચોધી મદ્યા ને મોટરના ટાયરેથી માંડી વીજળીના લીટ સુધીના વ્યવિધોને કપાસર નીવડ્યા છે.

(૨) હવાની સૂક્ષ્મ સમૃદ્ધિ

હેલી કંવેન્ડિશ ૧૭૮૫માં લંડનની રૅપલ સોસાયેટી આગળ દવા પર પ્રયોગો કરી બતાવ્યા ત્યારે કો પ્રાથમ એક મોડી સોધ છુપાએલી હતી તેનું કાઢને માન ન હતું પણ ખાજીથી એનો જ પ્રયોગ કરતાં સર વિલિયમ સાર્સેને પાંચ અમૂલ્યોધાયેલા વાયુઓ હાથ લાગ્યા કંવેન્ડિશને બનાવું હતું કે ત્યારે હવાથી બરેલા કેઈ વાસલુમાં વિઘુનના પ્રાથ દાખવ કરવામાં આવે ત્યારે હવામાંના પ્રાણુવાયુ (oxygen) અને નવવાયુ (Nitrogen) એકઠા મળે અને કો જ વાસલુમાં તે કોરિટક પોર્ટેમ હોય તો તેનો મુરોખાર બને જેમ વધારે વાર વિઘુનના મખાણુ આણુ રહે તેમ વધારે નવવાયુ પ્રાણુવાયુ સાથે મળે, અને તે બીજો માણુવાયુ બંદર કનેરમાં આવે તો બધો જ નવવાયુ હવાની અંદરથી કાઢી સકાય છેતરે રહેલો ઘેરો માણુવાયુ પણ પોર્ટેસિયમ સલ્ફાઈડનું દ્રાવણ કનેરમાંથી દૂર કરી સકાય કાર્બન ડાયોક્સાઈડ ચૂનાના પાણીથી દૂર કરી સકાય. આમ, જરૂર બેનાં તો વાયુનો એક પરોટો પળુ ન રહેલો બેધળો. પરંતુ અનેક વાર વિઘુન પસાર કર્યા છતાં પણ કંવેન્ડિશથી એક નાનો પરોટો રહ્યો તે રહ્યો જ. તે વખતના રસાયણશાસ્ત્રીઓને તો સ્વપ્ને પણ જવાલ ન હતો કે આ નાના પરોટામાં પાંચ બાવલુવા વાયુઓ છુપાયેલા હતા. એમણે તો કોને નવવાયુનો પરોટો જ નહોતો અને કો વિશે વધારે બહુવાની કંઈકા જાણી નહિ મખાણીને ધણીવાર ચોતાના ઓકાંઓની શક્તિઓને ખવાલ નથી હોતો; પણ ત્યારે કો જ ઓકાંઓ મોટપણે કે આસાધાણુ કરી બતાવે છે ત્યારે માણાપને ચોતાને જ આશ્ચર્ય વાય છે. આમ, કંવેન્ડિશનો નાનો છુટ્છુટ પાછળથી મકાન થયા સન્નયો હતો.

આકાશના વાયુઓ સંજીવી આજ્ઞાબનો અધકાર સન ૧૮૬૪ સુધી રહ્યો. ૧૮૬૩ના વર્ષની શરૂઆતમાં હોર્ડે રેયેએ કેટલાક પ્રયોગો કર્યા તેમાં એમને લાગ્યું કે નવવાયુવાળા પદાર્થોથી ઉત્પન્ન કરેલા નવવાયુની ઘટતા કરતાં હવામાંથી જ મેળવેલા નવવાયુની ઘટતા કેક વિશેષ હતી જેને કો તદ્દાવન વૂકેટ કરતાં વધારે ન હતો, પરંતુ, પથોગને એકે થતી ભૂવ કરતાં જલ જ વધારે હતો. વિજ્ઞાનની દુનિયામાં આ સામાયાર ફરતાં સર વિલિયમ સાર્સે રેલે જેટલે આ અન્યેણુમાં દાખલ મુખા હતા અજરતવા ઝંઝેરિયમ અને ચૂના ઉપરથી સાર્સેએ હવામાંથી મેળવેલા નવવાયુને પસાર કર્યો, સાર્સેનો હેતુ કો હતો કે બધો નવવાયુ મેગ્નેશિયમ સાથે મળી જવો બેધળો અને ને વાયુ બાકી રહે તે નવવાયુ કંઈતા જુદા પ્રકારનો હોવો બેધળો પ્રયોગો અને ઘોડો વાયુ બાકી રહ્યો. આ જ વાયુ કંવેન્ડિશના પ્રયોગમાં પણ ફેરફાર બાકી રહ્યો હતો. સાર્સેની પાસળા ખરી મી, બેરેલે આ પ્રયોગ મોટા પાયા

ઉપર મરગામ આળે આવશે વાયુ હિર પ્રયેગ કરવામા આવ્યા નવાસુ કરતા તે ભરે હતો અને કોઈનું પદાર્થ સાથે એને મેળવશે મુદ્દેવ હતો એના આવા વિશિષ્ટ ગુણને લીધે તેનું નામ 'આર્ગન' અથવા આળમુ (ગ્રીક Argon પરથી) પાડવામા આવ્યું.

હવામા આર્ગનનું પ્રમાણ એક ટકા કરતા વધુ જોવામાં આવે એને પ્રવાહી હવામાથી મેળવવામા આવે છે. વીજબીનના 'દાફેન્ડ' ભતના દીસાઓમાં એને ખરવામા આવે છે, એને લીધે 'ફ્લોરોન્ટ' ધણી ઉષ્ણ ની ગરે છે. પરિણામે પ્રમથ વધારે મળે છે, ફ્લોરોન્ટ જલદી તૂટી જતી નથી અને ગોળો અદર્શી કળો પડી જતા નથી વાયરનેમ નાદ જ બનાવવામા તેના જગતે ઉપયોગ થાય છે.

આર્ગન અને પારાને મેર્ક્યુરી વાપર (Mercury vapour) કાયલી નળીમા નીખી અદર વિદ્યુત્ પસાર કરવાથી નીચે પ્રકાર થાય છે. પ્રકાશિત અદરથી થતી બદલાતો આવી રીતે જ નવામાં આવે છે. મુળમુ અને બીજા મેગા સહેરોનું તાવિત સોનથી આર્ગનના આ ગુણને આભારી છે.

આ વાયુઓને ઓળખવા માટે રો પ્રેક્ટોપ (Spectroscope)ને ઉપયોગ થાય છે. જ્યારે કોઈપણ પ્રગલિત થત વસ્તુમાંથી મેલ પ્રનાસને એક પ્રિપારેશન (Prism)માંથી પસાર કરવામા આવે છે ત્યારે એ પ્રકાશ મેલવતુની ચાક્ર વિવિધ રંગોની પટ્ટીઓમા પથરાઈ જાય છે. આને સ્પેક્ટ્રમ (Spectrum) કહે છે. પરંતુ પ્રગલિત થા દાંધેને બદલે જો આપણે પ્રગલિત વાયુનું રોક્ટ્રમ જોઈએ તો તે મેલ ધતુપના જેવું નહિ પણ છૂટી છૂટી રંગીન રેખાઓનેવુ દેખાયે. દરેક વાયુનું રોક્ટ્રમ વિશિષ્ટ જ હોય છે, એમ રોક્ટ્રોસ્કોપ (Spectroscope)ની મદદથી મેલપણ વાયુનું ઓળખી શકાય છે.

ઇસ ૧૮૬૯મા ફ્રેન્ચ ખગોળશાસ્ત્રી પ્રેક્ટેસર જી બીને અને અંગ્રેજ ખગોળશાસ્ત્રી સર નોર્મન પો વર સૂર્યના પ્રકાશ મહા (photosphere)નું રોક્ટ્રમ તપાસતા એક નીચી રેખા જોઈ એ રેખા પૃથ્વી ઉપરના કોઈ પણ પદાર્થના રોક્ટ્રમ માળતી આનતી ન હતી એ વાયુ સૂર્યમા જ રહેલો હોતો જોઈએ એમ લોકથરે નહી કહ્યું અને તેને હેલિયમ નામ આપ્યું. ૧૮૬૫ મુધી આ વાયુ પૃથ્વી પર આ વળુ રહ્યો, ૧૮૭૦ આર્ગનની શોધ પડી બરોળર એક વર્ષે એને ક્લેવેલ (Clement) નામના ખનિજ પદાર્થમાંથી રોક્ટ્રોસ્કોપની મદદથી શોધી કાઢવામા આવ્યો આપણા હિંદુસ્તાનમા આવેલા તામ્રકાલ્પી 'મોનેરાઇટ' દેતીમાંથી આ વાયુ ૫૦% નીકળે છે.

હેલિયમ પદ્ય આર્ગનની જેડે મેલ પદાર્થ સાથે મળતો નથી એને પ્રવાહી કરવો બહુ મુશ્કેલ છે. ૧૯૦૮મા પ્રેક્ટેસર ફ્રેન્સિસ ઓર્સે અને પ્રવાહી કર્યો હતો અને તેમના માટે તેમને 'નોબલ પ્રાઇઝ' (Nobel Prize) મળ્યું હતું હેલિયમ

'રેડિયો એક્ટિવ' પદાર્થોમાંથી નીકળે છે. કેપ્લાક 'સ્પ્રિંગ વોટર' (Spring Water)માંથી પણ તે નીકળે છે. ૧૯૧૭ મુધી તે તે બહુ ઓછા પ્રમાણમા જ મેળવી શકાતો પણ પછી રેડિયોએક્ટિવ કુદરતી વાયુમા તે હોવાનું જણાયું ને આવરે તો કેનેડા આં યુનિવર્સિટી ઓટ્ટવામાં એ રીતે તે મેળવવામા મેળવવામા આવે છે.

હેલિયમને સોથી નળીને ઉપયોગ તો બહુનો ભરવામા થય છે. હાઈડ્રોજન ગેસ સડાળી જોડે તેવો હોવાથી અને હેલિયમ વધુ બહુ બારેન હોવાથી બહુનો ભરવામાંથી હાઈડ્રોજનને રા મળી છે અને હેલિયમને તેનું સ્થાન બહુ સારી જેડે શોધાયું છે.

આર્ગન અને હેલિયમની શોધ પછી મૂળતત્વના ૧૦૧ કમ્પ (Periodic classification of Elements)મા એક નવા વર્ગનો ઉમેરો થતો જોઈએ એમ સર હેલિયમ રા મેલે લાચુ આથી ૧૮૬૯મા નિયમિત રીતે એમણે દાવર્સ સાથે બીજા વાયુઓની શોધ કપાડી અને એવી ખંત તેમજ કાવચથી કામ સર કહ્યું કે ધણી જ ટુંકા સમયમા તમ નવા વાયુઓ નીઆન (નેઓ), ક્રિપ્ટોન (ક્રીપ્ટન), અને ઝેડોન (અનલ્યુયે) — શોધી મહત્ત્વા આમ હવામાંથી વાયુ સૂર્યમા વાયુઓ શોધાય મયા બાકી રહેતી હવાના ૧૨૦ ટકા તપાસમા ગત વધુ પડી કેઈ વધુ મળ્યો નહિ એમ રૂઝમા વાયુઓની શોધ પૂરી થયેતી જણાય.

હવામા નીઓનનું પ્રમાણ એક લાખમા ૧૦૫ ભાગ જેટલું છે. બનરમા મળતા નીઓન લેંપ બહુ બહુલા છે. હાં મિપરયોગમા પણ નીઓન લેંપ વારાય છે. મિસિસિપીમા તેમા ભવતવાથી નીઓન પણ બહુ જોઈ બને જ અને વળી નીઓન લેંપ છેડે તો બિનખાત્યાન નીકળે છે.

નીઓન અને પારાના વાયુના મિશ્રણથી ભરેલી કાચની નળીમા વિદ્યુત્ પસાર કરવાથી રાતો પ્રકાશ ઉપત થાય છે. હમણા હમણા આ સૂર્યમા વાયુઓને જુદાજુદા પ્રમાણમા પારાના વાયુ (Mercury Vapour) સાથે મેળવી મેલવતુ ખવા નેવા વિવિધ રંગો કલ્પત કરી ઉપયોગમા લેવા માંડ્યા છે. નીઓનના દીવાઓને પ્રમથ ધ્રુમસરને લેગીને પણ જોઈ શકે છે ને તેથી દીસાદાહીઓમા પણ હવે તે વપરાતો થઈ ગયો છે. રેડિયોએક્ટિવ રેડોન નામનો વાયુ પણ શોધાયો છે તેના અતિમથ વેત્રમર્થ વ—કોગુને લઈ રેડોનના ઉપચાર પર તે ખાસ વપરાય છે. ક્રિપ્ટન ને ઝેડોનનો કોઈ ખાસ ઉપયોગ હજી શોધાયો નથી.

રુનેબા કહેતા પ્રમાણે હવામા આવના વાયુઓનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે. આર્ગન રો ૭૯, નીઓન લાખે એક, હેલિયમ દસ લાખે ચાર, ક્રિપ્ટન દસ લાખે એક અને ઝેડોન બે કરોડે એક ભાગ.

આ મેલ વિજ્ઞાનના ઇતિહાસમા અજોડ હતી એક જ

ગણેસે પાંચ પાંચ વાલ્યુઓ સોધી કાઢવા હતા. સમગ્રે ઉપર માનનો વરસાદ વરસ્યો. ૧૯૦૨માં એ 'સર' થયો; ૧૯૦૪માં એને 'નોબેલ પ્રાઈઝ' (Nobel Prize) મળ્યું ૧૯૧૧માં એ બ્રિટિશ એસોસિએશનનો પ્રમુખ થયો. ગત મહાદુષ્કર્મને એ કાગળા ઓળખી પટકાઇ પડ્યો અને ૧૯૧૬માં વિરેદ થયો. વિદ્વાનના નબોમંડળમાંથી એક તેજસ્વી તારો ખરી પડ્યો. ('કાર')
—પદ્મશા. ૨ શાહ, બી એસસી

ઝાહરીઓ દેસ

સહીએભૂતી વહાવક જેની ને તેવી સાચવી રાખનાર કોઈ રાજ્ય જેવાની કોઈને ઇચ્છા થાય તો હજુ એ કચ્છનો સુલક તે પૂરી પાડે છે. જનમગરથી તે સિંધની રાજ્યા બાબર સુધી કચ્છનો જયદ્રોહ વગાડી, રીપુ સુલતાન જેઠે સંમિલો કરનાર જગદાર કુતેહમાંગદ, આખી પ્રજાને સુલસમાન બતાવવા પ્રહાર પડેલા રા' રાયધણને કેદ કરી કચ્છમાં પ્રબલતાક (બારમાસુ) સ્થાપનાર મેદલ શેક ને ડોસલવેજ, તેમજ દંભી શત્રુઓનો સૂઝા ખાસડાંથી સત્કાર કરવાનું આઈ, 'જેતા બાબરની'થી નીચલા ધરાનું માનસ ધરાનાર કવિ ખેતસીનું ભૂનું વ્યક્તિત્વ હવે કચ્છમાં નથી રહ્યું.

ખાસવાઓ સાથે દેસની બાધી રામસિંહ જેની કોઈ બંકિને ધડિયાળ કે તેણિની બનાવટો રીખવવા હોલેડ મોકલનાર રા' જયપત કે પ્રબલજનોને ઘેર પગથાળા દોભા ન્તાર રા' દેસાળનું કચ્છ હવે નથી રહ્યું સમુદ્રિશાળી શહેરોને કાઢી દેવા રેતીના ઢગલા પૂરવા થી જયધણ ઉદ્ધલ જેવા કોઈ પોતાની મેળે તે પર રાયધણની વારી દે તો વાઘે; બાઈ બીલ ફાઈને તે તરફ જેવાની કુરસદ ખખ નથી એ માણે તો કચ્છી પ્રજાના બીલ હિરસાએ આને કચ્છ બહા-રને જ પોતાનું વતન બનાવ્યું છે. આજે પદર લાખ જેટલા કચ્છીઓ કચ્છ બહાર વસે છે, જ્યારે માત્ર લાખ જેટલા જ કચ્છમાં રહ્યા પામ્યા છે. અતુલ સંપત્તિસરી અનેક ખાણે આજે કચ્છમાં જેમની તેમ દરખોલી પડી છે; માતાના મડ જેની ધૂપ અને કૃતકર્મી ખાણે પણ બંધ કરવામાં આવી છે.

આવા કચ્છમાં પ્રભ સાથે સંબંધ રાખતું અને કચ્છની લોકકાણી બની રહેતું એક પણ સામયિક પત્ર નથી, એમાં કોઈ નવાઈ નથી. હા; એક બહાની તરીકે ગાંધી રાજાએ એનું રાજ્ય તરફથી મગદ ધનું 'કચ્છ રાજ્ય પત્ર' નામનું છાપું કે ખરું. રાજ્યના સાધારણ પગારદાર (સાડી બારીસીયા) ના જે માસના પગાર જેટલું (૪૫ કેરી) તો તેનું લવાબન રાજામાં આવ્યું છે. દર માસે એ ફરફીઆના પ્રસિદ્ધ યથા એ પંચમાં હોલક વખત રાજ્યના અમુક સમુદાયો બહાર પાડવામાં આવે છે. બાકી તો તાલુકા ન્યાયાધીશોની બહેસતોથી જ તે બેરેલુ હોય છે. ત્યાંના ન્યાયાધીશો પણ કેવા અલલસ હોય છે તે એ પત્રમાં ધણું વખત પર પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલી આ બહેસત બતાવી આપે છે:

‘... આગની નદીને કિનારે લોહીથી ખરડાએલું એક કોતરું મળી આવ્યું છે, જેનાથી થોડે દુરની વારીઓ પસે, રાજ્ય તરફથી મારવાની ગનાઈ હોવા છતાં, કોઈએ મારી નાખેલા એક સુવર્ણ મુદ્રે મળ્યું છે. આજબાજુના ખેડૂતોનું આ તરફ ખાસ લક્ષ્ય ખેંચવામાં આવે છે. આ દાનરૂં જેનું હોય તેણે કોઈમાં હાનર થઈ, ખાત્રી પુરાવો આપી તે લઈ જવું; નહિતર તેનું નહેર લીકામ કરી પેસા થી દરગર ખાતે જમા કરવામાં આવશે.’

અસલ કંડી ને અસલ તાપ વચ્ચેના બધા ક્રોધારો સાચવતા, જલ્લ બાલ્યો રાહુદ અને કનરે રાહુથી સિંધ સાથે છેડે રાખતા એ પ્રદેશનાં લોકસાહિત્યનું ખેડાણ બીલ કોઈપણ માંતરી પાછળ પડે તેમ નથી.

‘ચડી ચાસર પાર, હલો હોયલ કે ન્યારીડ વગઇ પડી આવ વાર, પાણી મથે પધમણી’.

એની રીતે વાકાસર તથાવમાં પાણી ઉપર નાળની શિખત બિજી સ્ના કરતી રજર્ગની અપસરા હોયલ સાથે પ્રેમમાં પડી લક્ષ કરનાર ભગ મોહાની પ્રેમકથા, કાઠિયાવાડનાં મેદ-હમળી, મારાડાનાં માદ-ટોલા કે પંલબના સૂચી-ખેળાથી જરાયે બીતરતી નથી. એ અને એના જેવુ બીનું કંકર્ય સાહિત્ય સપથાવ ત્યારે ખરું.

એ પ્રેમકથામાં મોટો હોયલને કચ્છની લોકપ્રિયતિ વર્ણવતો એ દુહો કહે છે તેમાં કચ્છનું આણું વર્ણવ આવી ભય છે:

‘બલ થોડા કાડી કાલા ને પેનીદક પેરેસા; નર પડાધાર નાખે છે ઝાહરીઓ દેસ’.

કાઠિયાવાડના બલભા પોડાઓને આંડી દેતા જ્યાં થોડા થાય છે, પગની પાની સૂકાં ઢાંકી દેતો મર્ધાસરે પોનાનો પોપાક છે, જ્યાં રાજકુશળ નરો નીપજવા રહે છે એ અમારો ઝાહરીઓ દેસ છે.

એક જ સહી પહેલાનું કચ્છ હજુ એવુ ને એવુ જ રહેલું છે અને કોટલે જ કોઈક કહી નાખેલું છે કે:

‘સિયાળે સેરક બસો, બિનાળે શુજરાત; ચોમાસે વાગડ બસો, કચ્છો બારે ખાસ.’

પણ એ કચ્છીને—મધ્યપ્રમતા એ ઝાહરીઓ દેશને જેવા નીકળનાર અદભૂત મુસાફર તો રજની બની વસાળ સાથે બિના નિસાસાભર્યું હૃદય લઈને કચ્છમાંથી પાછો ફરે છે.

—ખસોક હર્ષ

આધ્યાત્મિક પ્રભા

ચણપુત્રોની કળીઓમાં જેઓના માથાને ફરતું તેમનું એક મહત્ત્વ ધરાવવાની પ્રથા બધા યુવાન અને દેવોના ચિત્ર-કારો બદલેબદલે પજુ અનુસરવા આવ્યાં છે અને વિવેકની સુદ્ધિમાં અજાણ સુધી એ કાણું થઈ મથેલી ફાન મજાની પણ હંડનની સેંદ ટાંગસ આરિષ્ટભના દેહકર કિન્નરે અ-ખતલ કરીને સાબિત કરી આવ્યું છે કે ચિત્રકારને માત્ર

અંત પ્રેરણાથી ચીનરેડું એ તોભેંડસ એ કલાકારેલી કપવા ન માત્ર નહિ, પરંતુ વિજ્ઞાનનું એક વાર્તાત્મક સત્ય છે

ડૉક્ટરની આ અજાણ રોધનો મુખ્ય આધાર Dialectic નામના પદાંગેની પ્રકરના અમુક ચોક્કસ કિસ્સાને પકડી ગકાળી રાક્ષિ પર રહેવા છે કે કોલારામાથી ખનતા ના પર્વતોમાં એવા ગ્રુપ છે કે સામાન્ય રીતે જોવા ન મકાય એવા પ્રકારના કિસ્સોને તે આપણી દૃષ્ટિમાર્ગમાં આપી આપે છે. અને કાચ પર આ પદાર્થનું અસરકારકી એ રીતે વેળેલા પડતા રોશરનું જોઈએ તો પાગલ ગ્રેસેય કોઈ પણ જીવત માણીના શરીરને ફેરડે તેજનું એક આવરણ જણાય છે

આ ચગતારિક આવરણ ત્રણ યોગમાં વહેવારેલું હોય છે પ્રથમ તો શરીરની લગભગ એક કાળુ અસર આવી રહેલું હોય છે ડૉક્ટર એને The Etheric Double આ યવા આપણી 'આધ્યાત્મિક પ્રતિરૂતિ' કહે છે ચાલી હારે એક પાકું મંદળ અને સૌથી બહાર અગ્નિની શિખાઓની જેમ અ નિયમિત સવારીવાળું ત્રીજું મંદળ છે ડૉક્ટર એ બંનેને અનુ ક્રમે The Inner Aura અને The Outer Aura કહે છે

પ્રકારનું આ આવરણ શરીરના બીજા બાગ કતા મા- થાની આસપાસ વધુ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે તથા મૂળ શરીરની ફેરડે તે દેખાતું નથી, તેમજ તદ્દરસ્તીના પ્રમાણમાં તેની શિખાઓ નાનાંમોટી થાય છે એવાયે તેનું જીવન સાથે ખૂબ નિકરમે સ્પર્ધા હોય કોમ ગનાય છે વધી સામાન્ય રીતે પુરેશ કરતાં સ્ત્રીઓમાં આ પ્રમા વધુ આનજપડતી હોય છે અને મનુષ્યની શારીરિક કે માનસિક ગિયતિમાં થતા ફેરફારની તેના પર સતત અસર થયા ફેર છે જેમકે શરીરનો કોઈ બાજ નાદુરસ્ત થતા કોઈ આસપાસની પ્રમા દૃષ્ટી કે ખડિત થાય છે કે તેનો રંગ થોડો થઈ જાય છે ડૉક્ટરનું માનવું છે કે શેઓની ચિકિત્સા કરવામાં આ ઉદ્દેશી વિશિષ્ટતા કદાચ બાંધવ્યમાં મદદગાર થશે

આ પ્રમા પર વિદ્યુતની વિચિત્ર અસર થાય છે એ માણસના શરીરને વિદ્યુત (Static) બરી દેવામાં આવે તો એટલો વખત એ પ્રમા અદરેય થાય છે પણ ને ધક્કાએ એ બધી નિષ્ક્રિય ફર કરવામાં આવે તે જ ધક્કાએ પહેલાના કરતાં વધુ ફર સુધી તેની જ્વાળાઓ લગાય છે અને પછી વળી ધીમેધીમે મૂળ ગિયતિએ આવે છે અને આગ છતાં લોહચૂનકના બને છેડાઓની આ પ્રમા પર એકસરખી અસર થાય છે બંને છેડા તરફ તે આકર્ષીય છે અને તેથી તેમાં મુખત્વ (Polarity) નથી.

વળી કેટલાંક રસાયણોની આ પ્રમા પર વિધાતક અસર પણ થતી જણાય છે જેમકે બ્રોમાઇન, ક્લોરાઇન વગેરેના વાયુથી આ પ્રમા પાછી ઢઢી જાય છે કયા પ્રકારની સસા યજ્ઞિક ક્રિયા પ્રતિહિયાનું આ પરિણામ હશે તે હજી જણાયા ના આવ્યું નથી તેમ છતાં ડૉક્ટરનું માનવું છે કે Ultra

violet કિરણો આ પ્રમામાં મદદરતો સાચા બાજવતા હશે

હજી આ પ્રમાના ચુમ્બકીયોના શારીરિક દૃષ્ટિએ જલાસ થઈ મકયો નથી અને હજી થોડા જ માણસો તે જોઈ શકયા > તેમ તેના ફેરોહકાકું સર્ધ શકયા નથી તેમ છતાં ન્યૂ યૉર્કમાં અમેરિકન સાહક્રિક ઇન્ડસ્ટ્રીયુટી પ્રયોગશાળામાં એ દિશામાં પ્રયત્નો અને શોધોગ હજી ચાલુ છે અને તેથી આમાં રહે છે કે આપણને બાંધવ્યમાં એ વિશે ઘણું જાણવાનું મકયો જોરનું જ નહિ, પણ વૈજ્ઞાનિકોને અભ્યાસ માટે એક નવું જ ક્ષેત્ર હોયુ થશે

(ન્યૂ ડિરેક્ટરીક ઇન સાયન્સ વિપરીત) — હરિદ્રુષ્ટ બાસ લખાનમાં નામનંદરુણને વિચિત્ર વિધિ

લખાનમાં નામનંદરુણ માટે એક નિયિત પ્રકારની પ્રથા આ વીગમી સરીના જગાનામાં પણ પ્રચલિત છે ફેરકે ન- પાનીત્રને તેના જીવનનાં જુદાજુદા તબક્કાઓ પસાર કરતી રખતે ચિત્તચિત્ર નામી આપવામાં આવ્યા હોય છે. સૌથી પહેલું નામ તેના જન્મ પછી એક મહિના પસાર થતા પાંડવા- મા આવે છે ત્યાર પછી કામની વધુ જુનીજુની કાપથીઓ પર ત્રણ જુદાજુદા નામ લખવામાં આવે છે અને એ હો સગરખીઓનં હોયે દેવામાં હુકાદવામાં આવે છે જે ચિહ્ની નોથી પહેલી જમીન પર પડે છે તે ચિહ્નીમાં લખાએલા નામની, તે ત્રણ વરસનો થાય છે ત્યાં સુધી તેને સમીધવામાં આવે છે ત્રણ વરસની ઉમરે પહેરાયતા જ તેવું નવું નામ પાડ- વામાં આવે છે પદર વરસની ઉમરે તે જુવાનવામાં આવે છે ત્યાર પછી લગ્ન સાંભરણી તરીકે વધુ નામગણ્ય કરવામાં આવે છે પછી તે ધણે ચઢે છે ત્યારે વળી પાકું તેને બીજું નામ અપાય છે તે ઉપરાંત શારીરિક માંદગીને અતે મૂલ્યનો ભેગ થતા વળી પાણુ તેનું નામ બદલાવવામાં આવે છે અને એવું કહેવામાં આવે છે કે દેવલોકમાં એ ઉદ્દેશ નામથી તે જોળખાય છે તત્પર્યે જોરકા કે પ્રાયેક નવાનાસરીને તેના જીવન દરમિયાન દસ બાર જુદાજુદા નામે જોળખાવાનો લઘવો મળે છે !

— ત્રિચુનન વીરજમાઈ હેમાણી

રખડવાનો હંદ

પૈર ૬૬ અમેરિકામાં બાનેલા પોતાના આપણી કળારની મુલાકાત લેવા ઝાંઝ શામ ચીન નામનો એક ચીનો જીવાન આજથી સાત વર્ષ પહેલાં પોતાના એક બાઇબધ સાથે કતાન બર્મથી પગથાળો નીકળેલો બાડા જેટલા યે પૈસા તેમની પાસે ન હતા, જોઈલે બધું અતર તેમણે મળે જ કાકડું રસ્તામાં ચીનોએ બાઇબધ તો તાવથી મરી ગયો પણ એ જ વર્ષે એ કળાર પર પહોંચ્યો ખરો એ સાબી સફરમાં તેને જોવા બાં જાનુંબનો થયા કે ત્યારથી તેને રખડવાનો હંદ લાગ્યો ને હવે એ અમેરિકા, યુરોપ ને એશિયા રમણી ઇસ્ક ઇસ્કને રસ્તે આરોલિયા પહોંચ્યો છે સામાનમાં તેની પાસે માત્ર પાણીની એક અતક ને એક થોડો જ છે

તરીકે જ ચેરન છે

દુષ્પ્રજ્ઞના એ કાળના વરગુણ, ગુણબળ, રીસતામાદ વગેરે કિશોરો જુગો ને માણસ પોતાના પરાક્રમે રહેવા કહેતા છે તેવું બાન થશે એવા પ્રશ્નોના કિલ્લે પાનું વરગુણના રાજાએ જ બાધેલા ને તેનું મૂલ નામ પણ હતાં જ હવે પાણીથી સાફની રાજ્યોના તે ગુણ ને ૧૫૪૨માં કૃતનશાહીઓની તે રાજધાની બન્ધુ ગાદીનાકાફી મેગલ સમ્રાટ ઔરંગઝેબે એ અને એની પરાશતુ વિભાવુર છતાં દુષ્પ્રજ્ઞના નાખેલા શાણા મુમસિદ્ધ છે અણરે તેણે એ બને જ હાથે કિશોરો મેળવ્યા, પણ તેના મૃત્યુ પછી તરત જ નિઃકામુદમુલકે મેગલોથી રવતી થઈ હૈદરાબાદમાં પોતાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું, અર્થે ઉચ્ચે એ કિલ્લો તેના હાથમાં આવ્યો જે હવે તેના વસાવા કાયમ છે

અભ્યુદયસન, અન્દુરકાક ને દલી કુટુબ મુન્શીએ ભૂમિ નેરલી પ્રખ્યાત છે એથી ચે વડુ પ્રખ્યાત તો ફાતીનૂર હવાઈતર, અકગર નાહ, કુચેરદાઈન, રીત્ત વગેરે સુખમિષ્ હીસઓથી છે તેમજ-બોરડી સીમા દુષ્પ્રજ્ઞની તિબેરીઓ એવા અનેક પાણીવાર નગરોથી ગણ્યક રહેતી એ ભૂમિ ને રાજકિનો એલેથી જ પચાવ આવશે કે ૧૨ જમા નમંચ મોળજી અલાહદીને ન્યાદે દુષ્પ્રજ્ઞના રાજા રૂદ્રે હાલવ્યો તારે ૪ મણુ મીતી અને એ મણુ અવેશન તો તેણે રાગચદ્ર પાસેથી ખંડળીમાં મેળવેલા

હવે તો કિલ્લામાના બધા મકાનો ખડિયેર હાલતમાં છે એના પથથિયા ચે ઘણાખરા તરી ગયા ૪ પળુ મુલામાલ લેનારને તેના સાસકોની ચડનીપડનીની મૂળી માયા હવે એ સમજાવી શકે છે (હિંદુ ઉપરથી)

એકવડી બેકી સંખ્યાના અંકગંજન-નવા સ્વરૂપે

એક વરસ પહેલા શ્રીકૃત મોહનવાલ પચોળીએ 'અંક નવી' સાક્ષીય રચના પર વિશિષ્ટ પ્રકારનો પ્રકાશ પાડનારી એ વિરતુત લેખમાળા 'દુમારંગા આપી હતી એમ એક વડી બેકી સંખ્યાનો એક સંપૂર્ણ 'અંકગંજન' તેણે મોહની લેવાર કરી આપ્યો હતો અને તે પ્રકારના બીજા 'નંદુષ ચોરસ' બનાવવાની રીતસરની પદ્ધતિ પણ રચી કલ્પામાં આવી હતી એ 'નવી' બારીકાઈથી અલોકકયા પછી બીજા કોઈરીને એને સર્વાંગમુરુર સંપૂર્ણ 'નવી' બનાવી શકાય કે નહિ તેનો વિચાર આવતા મેં એક પ્રયાસ કરી જ્યેને ને કોઈપણ સાક્ષીયપદ્ધતિ નો અગરો લીડાવગર એક 'નંદુષ ચોરસ' હુ ગોઠવી રાખ્યો

આ 'નંદુષ ચોરસ' ને ગોઠવવામાં કોઈપણ ખાસ પદ્ધતિનો અણરો લીજો નથી એ તો સ્પષ્ટ છે, પરંતુ એ આખાં ચોરસમાં જે જે ત્રાંસી હાર છે તેમાં જ ની બાનુથી રાજ થઈ ત્રાસી હારમાં દસથી રાજ કરીને પડીના દરેક ખાનામાં નાર હમેરખ બને જ આકાશી ગોઠવ્યા છે, તમા ડાઘી બાનુએથી રાજ થતી ત્રાસી હારમાં એમના આકાશી રાજ કરીને તે પડીના

દરેક ખાનામાં આકાશી ગોઠવની વખતે દરેકમાં ૧૧ ઉમેરીને જ ગોઠવેલા મૂખ્યા છે બાકીના સઘર્ગ ખાનામાં તો એકોને જેમ જોઈએ તેમ મૂકી રીધા છે, એ આખા ચોરસને સર્વાંગ-સંપૂર્ણ બનાવરા માટે એ મધ્યા આકાશીઓને અનેક વખત ફેરવવા પડ્યા હતા વાચકો ધારતા હોય એટલી સહેલાઈથી આ જગત તૈયાર થયે નહોતો

આ 'નંદુષ ચોરસ' સર્વાંગસંપૂર્ણ તો એલ્યા ખાતર અભ્યુદય કે તેમાં રહેલી આડી, ઊભી કે ત્રાસી કોઈપણ હારમાં દરેક ૫ અકાશીઓને સરવાળો ૫૦૫ થય છે ૫૦૫ એટલે ૧૦ ૪૫ એટલે જેને સરવાળો ૧૦૧ થતો હોય એ જ કોઈ પણ એ અખ્યાની ભેદને આડી ઊભી હારમાં નામનસાગન ગોઠવીને આ રચના કરેલી છે શ્રી પચોળીએ અણદે 'દુમારંગા' નાખેલા આવા જ 'નવી'ની સાથે આ નીચે આપતામાં આવેલા 'નંદુષ ચોરસ'ને સરખાવવાથી તેમાં રહેલી ખાસ ખૂનીઓની ભલ થશે અને આમાં બીજા 'નંદુષ' ના સાંસકાય કે નહિ તે માટે પ્રયોગ કરી જોવાનું મન થશે

૧૦૦૧	૩	૫	૭	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫	૩૬
૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯	૫૦	૫૧	૫૨
૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮
૬૯	૭૦	૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦	૮૧	૮૨	૮૩	૮૪
૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯	૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫	૯૬	૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦

—નિબંધન બીજામાં દેખાશે

જગતશાંતિ-એક કૂર મદકરી

જગતસંતિની પાતો કરનારા યુરોપમાં આ મહારાજ્યો-માથી જમ્બેની પાચે સાડા પાંચ લાખનું સરકાર છે ને વ્હર પાચે તે એક લાખનું બીજું બીજું કરી શકે એમ છે ત્યાના કારખાનાઓ આર હવર વિમાનો તૈયાર કરવા મડયા છે

ફ્રાન્સ પારો ૧૮૪,૩૦૦નું સરકાર છે ને ૬,૩૨૮,૩૦૦ તલીમ પામેલાઓ તૈયાર છે ૬૫૨૧૧,૨૫૦૦ વિમાનો છે છાત્રી વરે ૪૩૭ ૩૬૮નું સરકાર તૈયાર છે ને ૫,૮૮૫,૦૦૦ તાલીમ પામેલાઓને કોઈ પણ પળે તે કામમાં લઈ શકે એમ છે ઉપરાંત ૧,૫૦૦ લશાયક વડાધિ છે

એંગ્લોનને ૧૮૮,૦૦૦નું નિયમિત સરકાર છે ને ૨૮૪,૨૭૮ તાલીમ પામેલાઓ તે સાર છે તેનું હવાઈદળ ૧૧૦૦ વિમાનોનું છે રસિયા પાચે દુનિયાનો વધુમાં વડુ સરકારી નશો છે દગ લાખના નિયમિત સરકાર ઉપરાંત એક મેડ ને તેનીસ લાખ તાલીમ પામેલાઓ છે ને તેવ દાહાદગ પશુક,૦૦૦ વિમાનોનું છે અને આ જગત ચે દેશો જગત પર માતિના આશીર્વાદ હવ રવા થયે છે સાતિથી એ કૂર મદકરી નથી તો બીજું શું છે?

દીક્ષા લેવા આવેલા ચૈતન્યદેવનું અત્યંત નાનું વય જોઇ કેશવજાતીએ જ્યારે તેમને ના પાડી ત્યારે નિરાશાના અત્યંત આઘાત સહ્યે તેમણે જોતાની ચાહે તેટલી આકરી કસોડી કરી જોવા નિવર્તિ કરી. ભારતીએ તેની છામ જાડાર કઢાવી ઉપર ખાંડની ચપટી મૂચી, પણ જાળમાં ખાંડ લેશમાન લીની ન થતાં ફૂંક મારવાથી વધી ઊઠી ગઈ. કહેવાની જરૂર નથી કે આ અજબ સવગ જોઇ કેશવજાતીએ જોમને તરત દીક્ષા આપી

અનેકાર્થો શબ્દ: હાંસી=ગજા આ-આગળનું એક હાડકું; ગજાનું એક ધરેણું; લોહાને કે વાસણને હાંચકવા કરેણે ગાળેાં લોહાને મળે પહેરવાના સામાન-નો એક ભાગ; કોસનું લોહાનું ચક્રાકું; પેડાના માં ઉપરનો લોહાનો ગાળો

કહેવોના અર્થ: જાણે જાણે બેસતું. જોતાની કહક કીમત મણુભાંતું માણુસ અ-ભિમાનમાં મોટા બાળને જે ભાવ ખાવ છે, અગર અધિકૃત આનંદમાં આવી ભવ છે તે હાંચકા આ કહેવત બેપછ છે. ત્યારે ખાસ કરી તે ફૂલજીવ બની, બીભત્તી મહાન દેખાવાનો પ્રયત્ન જ આદરે છે, જોટલે એને સત્વતી બીજ કહેવતો આ પદ છે: 'મધેડી ફૂલેકે ચડી', 'ચાચભની કાચળીમાં સમજાશે (અથવા ગોકુળમાં કહાણ) મહાકે તેમ મહાકે', 'બંદા પહોળા ને શેરી સાંકડી'

૧૫૩મા અંકના 'ફૂલ અને પતંગિયાં' વાળા લેખમાં તમે પતંગિયાના આર અત્યંત તે ભણી ગયા. પણ 'ગિહડ બે-ડેડ રિકપર' નામના પતંગિયાના સાત અવતાર થાય છે એ તમે ભણ્યા હો?

પતંગિયામાંથી લસણની વાસ આવે તેટલા જુવામાં લસણ ખવડાવવાથી ક્ષયરોગમાં કાયદો થતો હોવાય છે.

જે ઝાડ પર કોઈ નવતા બેસતું હોય તે ન કરી શકતા હોય એવું એક ગાજ હિમાલયમાં ચત્ત દેવકારનું ઝાડ છે.

જીવિત ગમત

૩૨ × ૩૨ = ૧૦૨૪

૩૩૨ × ૩૩૨ = ૧૧૦૨૨૪

૩૩૩૨ × ૩૩૩૨ = ૧૧૧૦૨૨૨૪

૧૪ × ૧૪ = ૪૦૬૧

૧૧૪ × ૧૧૪ = ૪૪૪૦૮૬૬

૧૧૧૪ × ૧૧૧૪ = ૪૪૪૦૮૮૬૬

અને એ પ્રમાણે આગળ. જોનું કોરણ મૂળ સંખ્યાના ઊપવ અને ગુણક દરેકમાં એ સંખ્યામાં જે આંક દશકથાને હોય તે આંક જેટલો વાર મૂળ સંખ્યાની ડાબી બાજુએ લખાય, તેટલી વાર એ આકડાની એક લેકી, એની તેટલી એકી-ગો વધે. (મૂળજી જેટું નેટી)

અંગ્રેજી પરથી કવારેલાં નામોના આપણે કેટલા મોટા ઉચ્ચાર કરીએ છીએ? કાપકા તરીકે Cairo, Marseille, Masaryk, Czech, Pasteur, Mazzini, ને Richelieu ના ઉચ્ચારો સામાન્ય રીતે આપણે કરી, આસેલીઝ, ચેરોરિક, ચેક, ચેક્યૂર, ચેક્ષી ને રિશેલ્યુ કરીએ છીએ પણ તેમના ખરા ઉચ્ચાર તો કાઈએ (ગિસરી કહિસ પરથી), માસેયાઝ, માસરીક, ચેક, વાસતર, માર્સિગી ને રીચલુ છે. જે જ મગાણે આવાત કરેલા બીભ નામોના ઉચ્ચારનું પણ સમજવું.

ચેનિસલવાનિયાની લોખંડી એક મીઢમાં ગરમીના વખતે કાપકારોને કંટક આપવા બાલ ઉપચારો કરવામાં નથી આવતા, પણ બધાને પહેલાં થોડાક ગિઠાઈ અને ઉપરથી મીઠાની ટીકડીએ આપવામાં આવે છે. આથી શરીરને આશ્વિઆપ કંટક મળે છે!

દરિયાનાં ચાળીમાં બધું મજીને ૫,૪૬,૮૭,૫૦૦ ટન સેનું છે પણ હાલ તેને મેળવવા જતાં દર જોડાસ પાછળ એક ઢબર રૂપિયા ખર્ચ થવા ભવ છે.

આખું અમેરિકા રોષથી કાઢવા બદલ કાંલજસને માર રૂપિયા ૧૦૦ (પદ ડોલર)નું જ દંનામ મળ્યું હતું!

નાના વાંદલાઓ વચ્ચેને મોટા વાંદલા અને મોટાઓ વચ્ચેનો નાનો વાંદલા એકબીજાને મુકાબલે નાનાશિલા લાગે છે તે તેમની આનુષાંગિકતા અ-કૃતિઓથી ઉપજતા દ્રષ્ટાંતને લંબે વસ્તુત: એ બંને સારખા ન છે.

ખાસકરની બીજામાં ખીડો કોઠામાં ખાસકરની બીજીમાં ખીડો કોઠામાં તો નહીં સરેસ અથવા સીમિટના ખાળીમાં પસાળેનું જ ખીડાનાં આસ-ખાંસ નીડી બેસાડી દેવું, અને બીજાકેલા ખાસકર પર આસખાસ પણ સીમિટ અગર સરેસ મજાડી દેવો

દીવાસળી સને ૧૮૨૬માં ફરતીમાં આથી; ૧૮૩૦ની તેજો પ્રચાર થયો

મોરબાની દબા તોત સાકરની દેવ તો કપૂરને મોઢા દરકો સજાવાવાળી ધારો અસર થાય છે, કોટલું જ નહિ પણ મુકસાનકારક બંધુઓ પણ નથી રહેતા.

શાહીના કાપ પર જરા ગરમ કરેડી મીણુબતી ધરી જોને. કાચ તેના મીણુની સાથે કાપ નીકળી આવશે.

જગતની બેકારસંખ્યા			
દેગલંઘમાં	કુલ	૨૮ લાખ	
અમેરિકામાં	"	૭૫ લાખ	
જર્મનીમાં	"	૧ કોડ	
ઈટલીમાં	"	૧૦ લાખ	
બાલ્કાનમાં	"	૧૨ લાખ	
બલ્ગેરિયા	}	૧૫૫ કોડ	
રુમાનિયા			
ગ્રીસિયા			
હબર્ગી			
યુગોસ્લાવિયા			
હિન્દમાં	એક કરોડથી વધારે		

મને અધિક છે પસંદ

૫૫૧.

મને અધિક છે પસંદ,
અગત્ય હકુઓ થકી ખચિત ખુશી મતોથી ચે
મને બમ પસંદ છે મધન રોઘથી આવરી
અગાથીડ જ અંધારાભર રાત, જેમાં ક્યહી
તળી અટુલી તારત્રી લઘુક એક વતી જરી.

મને અધિક છે પસંદ,
અગત્ય મધુ વાનીઓથી છલકંત મિત્રવાનીઓ
થકી વધુ પસંદ છે અતત કું કાકા પછી
અથાગ રણસટના, મળતી દીન યજમાનના
ગૂંદે અન્ન ગેરી નાથ અટણીની લીખી મઆ.

મને અધિક છે પસંદ,
મુરીલ દહતાલ શાસ્ત્રમય જ્ઞાન-જડમાથી ચે
મને વધુ પસંદ છે ગભરુ નાનકા બાળના
સુખેથી મનું મુહામ્ય રમતા, કઈ કન્દનો
વિષે, વિનરી રેલું, એક અબુધાર્યુ 'તા..તા.' સુખી.

મને બમ પસંદ છે જગતના સુચોજ્યા બધા
પ્રહર થકી, લાધની માફજ એક હપેસલુ.

અન્દરમ

વધે તેરમું • અંક બારમો • માગશર ઓગણીસ સો ત્રાણ

મારો જીવ

ચેનોશીમા—ચિત્રદ્રીપ અથવા પેકચર આપણુંક
જનમાનને મુખ્ય પ્રદેશ ત્રણવાર મોરા ટાપુઓની જ સાંકળ
છે કપાંતે તે દરેકના કિનારાની લગોલગ કેટલાય જે નાનકડા
ટાપુઓ છે અને તે પણ વસ્તીથી ભરપૂર છે. વળી એ ટાપુઓ
પર એવી ઉત્કૃષ્ટતા છે કે જારે માસ વરસાદના હારકાનથી તે
હાંલાછમ અને વનસ્પતિ-પાણીથી તરળતર રહે છે કેટલાક
ટાપુઓ ૨૫ કે ૩૦ ગાઉલેને અંતરે છે તેા કેટલાક કિનારાની
તદ્વં લગોલગ માત્ર બસેા આવસેા કૂટ વેળા છે; અને આપાં
બધાં સ્થાને મેળા, યાત્રા કે પ્રવાસના આનંદ આપનારાં
સાધનો અને સગવડ આપી રહ્યા હોવાથી કિનારાની વસ્તીને
અવરજવર ત્યાં ખૂબ રહે છે.

કામકુરા જતા ચેનોશીમા ચિત્રદ્રીપે આમણે ખૂબ જ ધ્યાન
ધ્યાન ખેંચ્યું. આમારા પ્રવાસનેતા બાણુ દવેએ હરખતર કરી
કે કિનારા પર ટંકસીએ આપેા કલાક રોજી એ ટાપુ તો
નેહ લેવા જ. એ નખતે હરિવાનાં પાણી ઓટાગા હતાં એટલે
કોઇ ધારે તો પગબાળા પછુ ટાપુ પર જઇ શકે પણ કાવચની
આપણ મોટે લાકડાનો એક પૂલ બાંધેલો હતો તે પરથી
અમારે જવાનું હતુ કિનારા આગળ ફેલીના દાળ પર એ
નખતે રાણનાં લાપકાની હાટડીએ બંધાવી હતી તે તરફ
અમાણે ધ્યાન એવાયું પૂછતા પ્રસારેા મળ્યો કે હવે ઉનાળાના
દિવસેા આપણા હોવાથી હંબરી માનવીએ સમુદ્રકિનારે હવા
આપાને આનંદ કરવા આપેો તેમની એ ગભરૂ તૈયાર થાય
છે. માત્ર થોડા સમય પૂરતી જ. પણ એ હાટડીએ યુનિસિ-
પાલિટી તૈયાર કરતી હતી અને તેની તૈયારી તથા ગોડવણ
હતીએ તો એક પ્રદર્શનમકય થતો હોય એમ લાગે. હાટડીએ
બાંધવાની બપાનની કળા તો હિંદમા ઉતારવા નેવી જ છે.

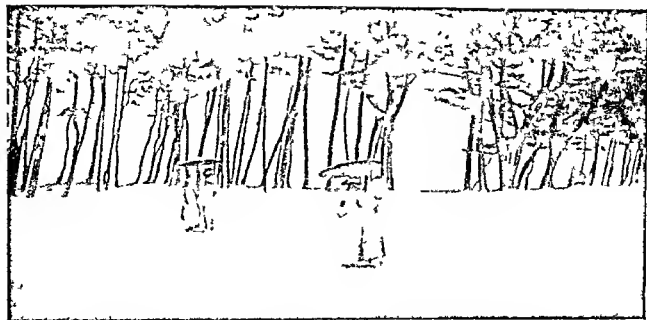
અમે પૂલ પર કૂચ કરતા ચાલ્યા. ટાપુના સાપ આગળ
પહોંચ્યા ત્યાં તેા જલ્દાયુ કે દુશ્મી ને કાઢીશયે પ્રદેશ લાગતો
હતો તે તો દુકાનેાની કતારવાળી એક સુંદર ટેકરી છે. ચેસલા
જ એ બાજુ ભાતભાતનાં હાલકસાગતાં રમકડા વેચનારી
દુકાનેા હતી. તેમાંની વચ્ચેથી અમે દાળ ચડવા લાગ્યા અને
ચારે કેદારી હરિયો તેમજ કિનારે નીરખતા હર્ષના ઉમળકા
લેતા કેટલું ચે આગળ વધી ગયા.

ટેક ઉપર પહોંચ્યા એટલે અમારે માર્ગ ટેકરીની હરિયા
તરફના બાજુએ વળ્યો. આખા ચે રસ્તામાં બંને બાજુ સુંદર
બપાની ટથના મંડયો, બાનબાનની દુકાનેા અને તેમણે સ્થા-
ગ્તકારી હીપરમણીએ કોઇ કયાનું વાતાવરણ અહું કરતાં હતાં.
દરેક દુકાનગર કવિતામય વાણીમાં કહેતી કે ‘માનવતા પ્રવાસી!
આવો, ખેરો; બે ધડી આશામ લો; કંઇ ખાઓ પીઓ અને
આમારી દુકાન ધન્ય કરો.’ કોઈ તો વળી કહેતી કે ‘અમે

બપાનના સોનઈપ્રદેશ હાકોનેની રમણીએ

તમારા આમગનની શાહ નેઈ ‘હાં છીએ અને કેમ શેકાતા
નથી?’ આ તરજૂના કરવાનું કામ બાણુ દવે કરતા. અમે તો
સહેકાટ બીજી બાજુના રસ્તા ઊતરવા લાગ્યા. એવરે બહુ
નિયમિત પરચરમય સાંકડી મેળોમાં ઊતરી બહાર પડ્યા ત્યાં
તેા વિશાળ સાગર નજરે પડ્યો અને ખરાબાવાળા કિનારા
વચ્ચે નાની હોડીઓમાં સહેલાણીઓ એ બાનુના એક ગ્રુપ-
મંત્રિનાં દંડને આપણ જતાં એકા અમે પણ હરિવાનાં મેળેએ
કોતરેલી એ ગ્રુપમાં દાખલ થયા તો એક ઉઠે, કુદરતના ધડેલા
મંદિરમાં માનવી ને ટેરી બાજુ હતું એ તેવા કેમ શકે દેવની
મૂર્તિની પૂજા મકાએલી નેહ કોઠા બે પૂલરણીએ ગસલી
આપી અને પછુ ખીસામાંથી ત્રાળાના સેન કાઢી નાખ્યા અને
પાછા વળ્યા આ મસતો તો હિંદુસ્તાન સોંભળું. કોઇ પહોંચતા
કોતરમા કાલી, હનુમાન કે લોચની મૂર્તિ કરી પૂજતા હિંદુ
આમણેા અને આ બપાની અદાઓમાં ફરક ન લાગ્યો.
અહું જ કોતરકામ કાઢિવાનામાં ગહુવા આગળ ગાળનાય
પાસે રત્નકર મહાદેવનું નેમેશું તે વાદ આવ્યુ. આવા રસ્યો
નેતાં બપાનની ધર્મપ્રેરણા અને બારતની ધર્મપ્રેરણાના મૂળ
મવાદ સરખા જ લાગે છે. અમે ખૂબ જ વખત લીધો અને ટેરી
ચડી ઊતરી આવ્યા તેના થાક તથા અંતર બહુ લાગ્યાં એટલે
પાછા જવાને ટેકરી ન ચડતાં એ તરફ આવેલી એક હોડી
કાચી તેમાં ચડી બેઠા. આ કોણે ઉત્તજ કિનારા પર
કેમેસાબાને ધૂમતા જ હતા. આમારી હોડી જલસી આવી ન
હોત તો કોઠા છગી પડાવવાનો લોભ ત્યાં રોકેતા મુશકેલ
હતો. બેટની પ્રદક્ષિણા કરતી આમારી હોડી ચાલી ત્યારે જ
અમને બેઠના વિસ્તારનેા ખ્યાલ આવ્યો. હોડીની બેઠલી
સફરે આમારી તે દિવસની યાત્રા પર સાય ગાડી. હૈવામાં

હિંદમાં જેમ કારમોર તેમ જ્ઞાનમાં હાકોને પ્રદેસ ત્યાનુ નહતવન ગણાય છે ત્યાનુ અંક દર

હર્ષ ઉભરાતો જ રહ્યો જે સાજ ન પડી ગઈ હોત તો અમે એ જેટ ઉપર હંપુ વધારે રોકાત પણ સાથમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકો હતા તેમની ચિંતા આ ઉપરથી વધુ નીરખતા ના અને સુખા રોક્યા અમે પણ ફો દુઃખિયાન તેમજો રમકડાની હુકાના ધૂમીને ભતવતતા પડી જાધી જ લીધા હતા પણ દે સ્ત્રીઓમાં ખડકાયા અને તેજ સાજો ગિયાનો સીંગળી કુચુનિયા હોટેલમાં પહોંચ્યા એ હુટેલની હકીકત આગળના અકમા અપાઈ ગઈ છે

એ હાઉસ ઓડી આગળ હાકોને સરોવરના ગામે આ ના વધતા હવે અમને કુલગ જ અનુભવો થયા આ નદા ને સોનર્યોસાર કુચુલ ચર્વત નીરખવાના મનના કોડ મનમાં જ રહી થયા કલકુ નવપાનની તોફાની હવા અને ધીચળ વાતા-વરણ જેમ અમારે સરોવરને નીકાવિદાર તેમજ પ્રદક્ષિણને વિચાર માડી વાળવો પડ્યો

કુચુલયા ઓડી જરા આગળ ચાલ્યા કે ધૂમસ જ દેખાવા લાગ્યું, છતાં આગાસ તેજાર જુવાન ટંકસી ડૂબવેસો તો પુરપાટ રમો નીજા માઓ અમે ત્યારે સામે આવતી દે સી સાથે અપકાઇ પડવાની મારની રહેતી હાકોને સરોવરને કાઢે પહોંચતા રતવામાં Devils Hell (સાતવાનુ ધામ) એ નામે પ્રખ્યાત થયેલા ગધકના ઝરા જેવાનું આગા કાર્યકમા હવે બહાર વરસાદ જો, મુસવાદા મારતા પરના અપાટ ફેટલા છે તેની અમને અદર નરા જે કપા નહેતી, પણ એકાએક અમારી ટંકસી ઊધી રહી અને ટંકસીનારે અમને ધુમકાના ગેરોમાં નીકળતો એક ખાસ ભતાતી ટીપો ત્યારે જ ખબર પડી કે મોરને જે દરલા ટી નામે એવા પવન અને વરસાદની ઝડી બદર કારમી રમઝડ એલા ટી રહી હતી અને

તેમાં એ જેવા માટે બહાર નીકળવાનું સાદસ કરવું પણ મુશ્કેલ હતું

અમારી જેમ જીન પ્રવામીઓ જ્ઞાન ની દૂરિમ કારમાં આવેલા તે પણ એમ ને જેમ અદર જેસી રજા હતા કાઇ જ બહાર નીકળે નહિ અમારામાંથી એકજે જમને એમ થયું કે જે જો ને માઇનેથી દોડતા આવ્યા, આ પહોંચ ગયા તે જરા પલગ માના બચે કેમ જી કરાય? પલગવા કરતા જે પગાઇ નવા ના ગય મોગા હને આખરે લપાતા, ફાગ વારતા નીચે ઊતર્યા મગજને મધમધારી મૂકે એવો ખાખરતો વરાળિયો ગધક જેવો પૂરની વાડમાં રહી હતી, તે ઉપરના વરસાદ અને તોફાનને આળો દેતી દોય અતી લાગી ગધકના ઝરાનો એ ખવાલ અને તે જેવા માટે કોચુ એનુ સાદસ છવનમાં કદિ ન બુલાય એવા છે થોડી જ મિનિટોમાં શરીર કપા ટી નાજુ હેકે જમને જીક હતી કે શરીરમાં અપગાઇ જીમું પણ જેવાને સતોષ મોટા હતો

ટંકસીએ પછી એ શિખરેથી સરોવર ની સપાટી મુધી ઊતરી આવી ત્યારે પણ વરસાદ અને ફિશા જેવું ધૂમસ ચાઇ જ હતા એ જેવું હવે તો હાકોને સરોવરની મફરો દહાવ અથો જ દેખાયા સરોવરને કાઢે ના ફેરીએ એ નય ત્યા પછુ નર રીઓ એ જે બરાઇ જેટલા આતમા સરોવરની એકાસ તો મું પણ નજીકમાં જે કાઈ ન દેખાય પડીપડી આગા વતી કેજરા સદ જેરે આગા ધુતી નયે, પણ અનુભવી વત ટીએ એ જાણુએ કે આ હવા તો અંક દિવસ રહેવા ની, જેટલે અમે સર્વોનુમતે દાખાને રાજોવરને ભેત ઓડી દીધો અને ટોચીમાં તરફ ટંકસીમાંના ફેર ફેર્યા અમે જે કાદામાંથી ટંકસીએ લે આખા દિવસની મુશા-

કરીની રાશતે આંડે ફરીથી અને સાંને આઠ વાગ્યે ટાકિયો પહોંચવાનું હતું; પણ હવે તો સાંને ચાર વાગ્યે પહોંચીશું એ આશાએ પહોંચી મહેરીા હાતરી અને એટલા વેગે ટેકિયો ટાકિયો અંખલા સામ્યાર રસ્તામાં ગામમાં આપતાં જતાં. કોઈ કોઈ ગામે બન્યાંઆ માટે દૃઢ લેવા કે મોટર સંચાલના અટકતા ત્યારે આગડાના માણસો, હોમરોંગો વગેરે અમને જોવા લેજાં યદ જતાં. બધા આશ્ચર્યમુગ્ધ નયને જરા દૂર જતાં રહેતા, પણ કોઈ કોઈરી બળ કે મસ્તી કરતું નહિ તેમજ એવાંને કરતું નહિ. અમને ધણી વાર કોઈ તાવા બાજક કે કન્યાને જોલાવવા હસાવવાની ઇચ્છા થાય, પણ તે વખતે તેમો હોમથી દૂર બાગે. મોટાઓ વળી કંઈ મદદ કરવાની ઇચ્છાથી મરવાળુ રાબદોમાં કાઢવરોને પૂછી બલ બાળકો અને મોટરોમાં સાધેના એ વિવિધ પ્રકારોએ આપણે આપણા જ આગડાની, હાથાનો રક્ષી પામતા હોઈએ એવું લાગે.

ટેકિયોની હદ કમરે રાઈ થઈ એ તેર અંધે જરા પણ સમજવા નહિ. હવે લીલાછમ એવરો-વાડીઓને બદલે બો મેલા બગીચા, બંગલા, ફૂલદારીએ જાવવા લાગ્યા. રસ્તા પહોંચા મતા લાગ્યા, દુધાના પાટા દેખાવાને દૂધાના રાહો. પણ વહાલ્યાં ટાકિયોમાં આગરે કયા કરવાનું છે તે નક્કી નહોતું, પણ મેસરી દુર્લભ અને મનુષ્યદારની મોડિરોથી બધી સૂચના લેવાની હતી સંચિવાનો દિવસ હતો આટલે મેસરો કોઈ નહિ હોય એમ કહી ટાકિયોના પરામા તે રહેતા હતા તે રાશતે ટેકીયો હામરી. યોડાહામાના તળપધી ટેકી-બાળા તેમને જોળખતા જણાયા. નવાબો જેવા વણુના તે-મના પત્ની છે એ સહારથી તેઓએ જોળખાણ થાઈ કરી હતી એટલું મને ખાસ યાદ છે. વરસાદની છાંટ તો ચાલુ જ હતી, પણ એક ગદીને નાકે ટેકરી ઉછી રહી ત્યારે અમને એક પ્રકારની હાસ ગળા. હાકરા અકાજાઈ ચર્ચાં હતા, સીંગો આસમ અને રિચરતા અખતી હતી અને અંધે પણ તેમનાંથી થોડેા છુટકારા મેલવવા કતોલર હતા મિ મનુષ્યદાર અમર પડતા જ બાહાર ગાળ્યા અને હિંદુસ્તાનીમાં જ કંઈ કે આપ લોક પહેલા તો ધરમા આવેા આવ ધર નાનુ છે એટલે લાગાર છું, પણ થોડી શબ્દ લઈ બીજો ગોઠવણ કરી રાગે. આ લાગામાં તો ટાકિયોનાં લઈ લીધેલા દેખાતી નહોતી. બધા ધરો—હારી હાર—નવાની ઢળનાં જ હતા. શ્રી મનુષ્યદાર પણ નવાની ધરમાં જ રહેતા હતા. ચામરાં ખરડાએલા બુર-ગોળાં બારેછે હાતરી, તેમણે આપેલાં ચપડેા પહેરી તેમના પગમાં બેઠા એટલે તેમનાં પાનીએ સ્વાગતભર્યાં સિમતે મેને બેઠાડી પડીખરમાં તે હિંદુનું વાતાવરણ હરારતી રીઝું તેમો બગાળી હતો આઈ તો એવા એવેના એ છાંયે પણ ન દેખાય. મનુષ્યદાર બાણુ ત્રીસ વર્ષથી ટાકિયોમાં રહે છે તેમના પત્ની સુ-શિષિત હિંદી નારીનું છે અને યુરોપ અમેરિકાનો પ્રવાસ કરી આવ્યા હતા બહુ જ સાદાઈ અને કસકસરી ટાકિયોનું

ધર ચણી છે એ તેજ સોને આશ્ચર્ય થયું. તેમના યુવાન પુત્ર પ્રતાપ મનુષ્યદાર આદિ-સનું એકસપોઈ ઇંગ્લેન્ડનું કામ બાહોરીથી લેવાળે છે. મિ પ્રતાપ પણ યોડા-હામાની સેંટ જોન કોલેજમાં એન્યુએલ અને બાણુ સ્વેના ફોલો-મિગર છે બધા ત્યાં જ હતા એટલે આ પ્રથમ મે-બાપ તો સોને ખૂબ જ મોડેા અને આશ્ચસનદારો યદ પડ્યાં.

શ્રી મનુષ્યદાર

સાઠ લાંબીની વરતીવાળા ટાકિયોમાં આમરી તાવા કપા-કપાનું આ આટલું જ એક રથાન હતું, બાધી સાધના અમને અમે બહોરા અને મુગા જેવા જ હતા. મહાનાસ્તો પત્યા વળી અમે કયાં જવું તેની મહત્તામાં પડ્યા, કોઈ સારી હેંટલમાં એકસાથે ખડો મળે તો જ અમને સંપ નીગતે વહી રાકે. મનુષ્યદાર બાણુએ બાનુને થેર નાંડે ટેકીયોનાં કયાં બાદ કંઈ કે આસાડી હોંટેલમાં તણવાર ખેડ છે એવાનો ફરેક એક પ્રવાસી —મને બહુ તો લેને મગાની રાકે એવો છે, બહુ દીઠ રાત થેર ખર્ચે આવે એ બાટે પાંચ છ રૂમ નક્કી કરી અમે ત્યાં ગયા. પણ વળી અમારામાંના કેટલાકને તેના ખડે ન ગયા એટલે કાલના વેઇડિંગ રંગમાં રાખી ટાકિયોની બીજી બેઠાએ હોટેલો દુદી આવ્યા, પરંતુ કયાં જે ખાલી જગ્યા મળી નહિ, એટલે આખરે ઠેરના ટેર થઈ આસાડીમાં જ પડાવ નાખ્યો નવાનમાં એક સુખ છે કે સિંકટને ચાલુ કપચે. મ મજતો હેઈ, મમે તે માણે હોઈએ તેના વસવરો કે મુંઝવણ રહેતી નથી. અરસાહી હોટેલ બહુ જાણે મારેટર પ્રવાસીઓને સી મુખમ પડે છે, કાચુડે તે ટાકિયોના મુખમ લતા જન્મે છે; પણ કામે-માં હિંદીઓને સમુદાય વધુ હોવાથી એ સ્થાનિકવધું ત્યાં લાગે છે તેને બદલે આઈ સાવ નવતરે ને અતડા પડી બદલે હીએ. સુખાગ્યે હોટેલોના એન્ટ્રેના બંગ્લેહ વાતચિત કરી રાકે છે તેમજ તેમનું વર્તન સેવામાવી દેવ છે; તિય બંધાર જવા આવવા કે ખરીદ કરવા અથવા સુવાકાત વખતે દુખાધી પિત્ર વગર જરા થે ચાલે નહિ. ટાકિયો માટે તો એક સુવાન ખાઉં રાખના એ જ સલાહ મળે છે. અમે કામ પડવા પછી ટાકિયો કેમ જીવું તેને યાદ ધડવા લાગ્યા. (યાહુ) —ર.મ.રા.

વતપાને જતાં પહેલાં

નવાની બોલતાં રીધી લેવાય તે પ્રવાસીને પછી અનુદાતા થાય એના આશયથી અમદાવાદ (સાહીલાઓનાં) ટેકે સાંચેસલ નારાજુલાસ રાહો એ જરૂરીયાત પૂરી પાડવા શ્રી મેખાજી મેસરજી સાહે પાસે એક નાની પુસ્તિકા ગુજરાતીમાં તેવા કાચી છે પ્રવાસી માટે ખરેખર તે કપાયેથી સાધન બનું છે

પ્રતિભા અને પુરુષાર્થને જીવનમાં એકીસાથે જળકાવનાર

એક મનસુખી અને દર્દી, કરણ અને ચિનન-
ગ્રીવ આખો જીવન સારે ભારતન માલિય
જગત જાણે હેઠળ ગયું. આજના જગાનાની તબ
રૂઝિયા કદાચ વચિત, પણ જીવનના અંગેકરિય
કાવડાઓ પાઠાની લીડી મનોવેદના એ આખોની
વ્યક્ત કરનાર વ્યક્તિ તે રંગીય મુનગી પ્રેમચંદ્ર
મયા આરોગ્યર ડી આરોગીએ કાળી મુકામે તેમન પદ
નર્પની વયે અવસાન થયું ને ભારતના પદાએ માલિય-
વર્તુલોમાં જાણે એક વજીર તન થયો હોય તેમ આજ
મુખી એમની નિખનચર્યા ડી રજીયા આજુ ન્હી છે

એમને નજરે જોવામાં આવે તો લખ્યું છે કે
એમના કાળાં કાળાં ઘીય ભાગ નીચે નહોતો કો
નજરે પડતો, ન ધૂણી જોઈ મળતી એમની નજર
જ્યા પડતી ત્યા જાણે આપા નીકળી જતી. શ્રમ
અને પ્રતિભાના એ જાણે જલના ચિનન દત્તા અને
જોના પ્રકારે કરી એમણે મુનગીમાં 'મુનગી મુનગી
જોગ જાણે દિદી માલિયમાં પ્રેમચંદ્ર મુનગી પ્રવર્તી થો
એ પહેલા જ દિદી નવવકયાકાર દત્તા જોમની નસ
કથાઓને પગલામાં અનુસારિત થતાનું સન્મા પ્રાપ્ત
થયું હોય અને એ પહેલા જ અથવા ગળામાંથી
જોમના જ એક લેખક ગળી શકાય, જોમને દિદુ-
મુનગી, આમ-ખાસ જાણ વર્ગોએ એકસરખા આદર-
થી ગવાળ્યા હોય

વર્ષ ૧૯૫૨ દિદી સાલિયમાં એમણે પ્રવેશ કર્યો.
તે પહેલા તેમણે ઉચ્ચકોટિની નવવકયાઓ ગયાં છે ડી
કે નાદિ એ તે દિદી માલિયને કોઈ નિકટનો પરિચિત
જ જાણી શકે, પણ એમની નવવકયાઓ ને વાંચીએ
દિદી સાલિયને કોઈ નિકટ જાણી છે એમના તે કોઈને
સંશય ન હોય એમ ડી કલમમાં કોઈ એવી સાદગી
પ્રસારિત ને તાકત દત્તી, જે મુનગીના અનુચિત
પર મીઠી અને ધારી અમર નીખતી શકે છે

દારીયા પાસે માલિય દુઃખાવેલા પાટુપુર નાગના
નાનકા ગામમાં જોમને જન્મ, સંવત ૧૯૮૩માં અને
તે પછી પોસ્ટખાનાના એક સાધારણ કાચરે જોમ-
ખાનને ત્યા. એમનું જન્મનું નામ મનપતરાય
રાય નહોતું પગાર દત્તા પાના પિતાએ મનપત-

આ દર્દી ના લેખ ધારી આ હિત્ય કાર

પ્રેમચંદ્ર

રામને ભાગવવામાં કરી કરી આવા ન દી ડી પં-
નર્પની વયે તે વનપતરાયે નવમી શ્રેણી પસાર કરી
એ જ વર્ષે એમનું વગ પાનુ ડી નાખામાં અવ્યુ
એ જગાનામાં જોગી હિમરના વસ્ત્ર એ કુલીન દુગા ડી
એક જગનામાં ગળામાં આવતી.

આ વસ્ત્રો નન પતરાય ડી જવ જાદગી વાળી; પણ
એથી મે જોગી જરાજાદગી વાદતો એક જીનો ફટકા
પછી વસ્ત્રને જોગે જ વર્ષે પડેલા અને તે એમના
પિતાના અવમાનને

માતા તે એથી જાણ વર્ષે પહેલા જ રાજ્ય
કહેવા ધગી તખી જાણી પિતા ડી લાગી માદગીમાં
ખાસ મદ દત્તી જેટલે મનપતરાયનું શિષ્ય તે
અમકથ જ, પણ એ માયે સામાની દશમાં નાદી
માં, માદકા વાદ, અને પાલીને પોસ્ટખાન પછી
એમને કાચરે નહો જીનો કોઈ દોત તે ગેવા
સનેગોમાં એ જગ એ પર આદરેલા વાદી નકામી

છે, પણ ધનપતરાય એવા 'બીજા'ઓની દરજ્જામાંના ન હતા. વિ તમાં પણ જે હૃદયમાં સહજાન નથી ઉપજતું એ એક એના સૂઝા જાડ સમૂહ છે. જે પાણી પીને મહેરનું નથી પણ સડી વળે છે.' એમની 'પ્રેમાશ્રમ' નામની નવલમાં પાછળથી સલ્લા કરેલા આ આનંદકરણનાં અંકુર કૂટતી એ વયમાં પણ પ્રતિભા ને પુરુષાર્થને એમણે એના નોંધનાં ઝળકાવ્યાં.

આગળ લણવાની ધનપતરાયની ઇચ્છા અદ્વચ દત્તી. સામે કશી આવકનું ઠેકાણું ન હતું. પણ એમણે ધીરજ ન ખોધ. કમાવા-ખાવા સાથે જ શિક્ષણ પણ પ્રાપ્ત કરવાનો એમણે દૃઢ નિશ્ચય જ કર્યો. થોડાંક ટપૂશનો મેળવ્યાં ને કાશીની કવીન કૉલેજમાં ભેઝાયા. ખૂબ જહેમત પછી શ્રી પણ એમણે પ્રાપ્ત કરાવી ને કૉલેજ આણું કરી. થામડાબેળે કપડે ને ખુદ્દે પગે પાચપાંચ માલસ ચાલીને લણવા જવું એ એમને મન કામ્પ વિસાતમા નહોતુ. પોતે શિક્ષણ તો મેળવે છે ને ! એ જ એમને મન મોટા સંતોષ દત્તો દિલીના શાલિ સપ્તિયસમ્રાટનું આ કોમારચિત્ત !

એ સમય પણ વીત્યો ને ધનપતરાયે મૈટ્રિક્યુલેશન પસાર કરી. આગળ લણવાની વૃત્તિ હતી એટલી જ અદ્વચ દત્તી, પણ કમનસીબે અનેક પ્રવત્તો છતાં તેઓ આગળ લણવાની તક મેળવી ન શક્યા.

ને એ તક મેળવવાના એમના પ્રવત્તો તો જીવન-વિઘ્ન કેટલો દુધકર હોય છે એ તાદરશ કરતાં આજે પણ ફૂંવાં ખડા કરી દે છે. એ વખતે ટપૂશ-ભાગ્યા પાંચ જ રૂપિયા તેમને મળતા. તેમાંથી અડી તો ઘેર પાંડેપુર મોકલી આપતા ને બાકી અડી રહેતા એમાંથી આખો માસ ગુજારે કરતા ! એ ગુજારે સહેલો ન હતો. મદિનામા બેળે જાલે વાર એકાદશીએ કરતા ત્યારે તેમનો એ મદિનો વીતતો. એક વખત તો ઉપરાઉપરી એવા ઉપવાસો ખેંચવા પડ્યા કે આખરે હારીને પોતાનું એક પુતલક બનતરમાં વેચી તાજવા નીકળ્યાને એના ઉપજ્ઞા એક રૂપિયામાંથી પારણું કર્યું.

આ કસોટી પછી કુદરતનું મેં દૈયું કંઈક મળ્યું હોય એમ, એકાદ શાળાના હેઝમાસર સાથે ધનપતરાયનો બેરો થઇ ગયો અને એમણે તેમને માસિક રૂ. ૧૮ના પગારથી પોતાની શાળામાં શિક્ષક તરીકે નીમી દીધા. મોકા મળ્યો કે તરત ધનપતરાયે જીવનની

જરિયાતોમાં જેની ને તેની રીતે ગર્વોદિત રહી કૉલેજનો અભ્યાસ આણું કરી રાખી. થોડા વખત પછી સરકારી કેળવણીખાતામાં મોકરી મેળવી. એ. એ. પાસ કરી શાળાઓમાં સળ ઉપ્પુરી છ-સ્પેક્ટર નીમાયા. આગળ ખાનગી અભ્યાસ તો દજ પણ આણું દત્તો. અંતે બી.એની પરીક્ષા તેમણે પસાર કરી. આમ પાછળથી કુદરતની સાનુકૂળતા ધનપતરાય પ્રત્યે કંઈક દગલી જણવા લાગી. આ અરસામાં જ એમણે સિવરાની દેવી નામનાં વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન કર્યું જે તેમનાં આજીવન શ્રદ્ધેય સંગથી બની રહ્યાં.

ધનપતરાયનો નાનપણથી જ સાદિત્યનો શોખ અત્યંત દત્તો. એમણે લણવાનું તો પોતાની મરકારી નીમણુંક પહેલાં જ શરૂ કરી રીધું હતું. પત્ની તે દિલીમાં નહિ, ઉર્ડૂમાં. ૧૯૦૨માં એમની પહેલી નવલકથા છપાઇ ને ૧૯૦૪માં બીજી. ૧૯૦૭થી વારંચો લખવાનું એમણે શરૂ કર્યું. 'અદોગ', 'ઝમાના' પછેરે પછામાં તે છપાવા લાગી, આજથી ત્રીસ વર્ષ પહેલાં એ 'સોડે વતન' નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલી. એ ગણું તેઓ પોતાને ખરે નામે અગર તો 'નાવતરાય' નામે જાણતા. 'પ્રેમચંદ' નામનો હતુ જન્મ નહોતો થયો. ઉર્ડૂમાં પણ એમની લેખની એટલી દિલચસ્પ આલની કે મોલાના સિખડી જેવા સમાચાર્યો પણ એક વખતે કહેલું, 'દિલના સાત કરોડ મુસલમાનોમાંથી કેહાએ આણું ગદ્ય નથી લખ્યું.'

ધનપતરાયનું જીવન આમ સમપારે ગયું જહું હતું ત્યાં ૧૯૨૦ની સાલ આવી ને દિલ્હરમાં એ જીવન-અસહકારના આરાગ્ન રૂપે વળ્યો. પહેલેથી જ રાષ્ટ્રીયતાના કદર દિમાવતી ધનપતરાયને પણ એ પ્રવાહે પોતામાં બેળવ્યા ને વીસ વર્ષની પોતાની સરકારી મોકરીને તેમણે લિલોર્નલિ આપી દીધી.

હવે ? ધનપતરાયે એ સવાલનો ઉત્તર આણીને જ પગણું ભર્યું હતું. પોતાને જેનો શોખ દત્તો અને જેમાં શ્રદ્ધા દત્તી એ સાદિત્યના રોચમાં જ અંપલા-વવાનું તેમણે નહીં કર્યું; પણ રાષ્ટ્રવેતનના એ કાગમાં એમને એ પ્રતીતિ યર્થગદ દત્તી કે સારત ગારે ઉર્ડૂ સાદિત્યની કશી આ સ્પષ્ટતા નથી. ભારતની જનતા તો દિલી અને સંસ્કૃતના વાતાવરણમાં ઉગેલી છે, ગારે એની રાષ્ટ્રભાષા દિલી જ નોંધાયે. એટલે જે

સાકે દ્વારેના એમણે સારિલના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરેલો એ ઉર્ધ્વ તેમણે તથા અને 'પ્રેમચંદ્ર'ના નામ અભિધાનથી હિંદી સાહિત્યમાં પ્રવેશ કર્યો

એ અભિધાનથી લખાએવી માત દ્રુપદી વાર્તાઓનું એમનું પહેલું પુસ્તક 'મહાસરોજ' નામે જાણીતું પડ્યું તે એ જૂના વખતના પછી તો પોતાની રચનાત્મક કલાથી દળાવે દળાવે પ્રેમચંદ્ર જાણી જોવા અને આખરે હિંદી સાહિત્યના એક રત્ન સમાન બની રહ્યા

જન, ત્યાર પછીનું એમનું જીવન એ જાણે છેલા વીમ વધેનો દિંદી માહિત્યનો ઇતિહાસ જ છે સ્વાસ્થ્ય તે મૃત્યુની ધરી સુધી પ્રેમચંદ્ર એક વ્યક્તિ નહિ પણ હિંદી ભાષાભાષીઓની એક સમજ જ બની ગઈ હતી સમસરોજ પછી સેનાચંદ્ર, પ્રેમાશ્રમ, રંગ જૂમિ, કાયાકલ્પ, ગંગા, કર્મશ્રમ અને છેલ્લી મોક્ષાન એમ એક પછી એક નવલકથા તેઓ સાહિત્યચત્રે ધરાવે જ આવ્યા 'કર્ણવ' અને સપ્તમ' જેના નાટકો તેમણે લખ્યા અને નવલિકાઓ તે કૃતિ ગેશુમાલિકા છે એમની નણ્ણસે ઉપગત દ્રુપદીવાર્તાઓ તો પ્રસિદ્ધ પણ થઈ ચૂકી છે

સાહિત્યકાર પ્રેમચંદ્રએ સાહિત્યનું જ પ્રવાહક એક ભાગ છેલ્લે એવા માધુ દત્તે ને એ પત્નિકાવ્યનું 'હમ' નામનું માસિક એમણે શરૂ કર્યું ને આજના જતા એનો પ્રચાર એટલો વધ્યો કે ભારતીય સાહિત્ય પરિષદે એને ભારતવર્ષના સાહિત્યના પ્રતિનિધિ તરીકે સીકાર્ડ દિંદની તમામ પ્રાંતીય ભાષાઓના સાહિત્યને સંબંધિત દિંદીમાં પ્રગટ કરી, પ્રાતેશ્રાવ વચ્ચે મરકારિનિમિત્તની તક આપનાર પ્રેમચંદ્રનું એ કાર્ય તો અતિગંભીર જ રહેશે પણ નવાઈની વાત તો એ છે કે તે માટે દિંદી લેખકોને તેમણે લખેલા અનુભવપૂર્ણ માત્રા માત્ર બાહ્ય મેયિનીશન જે જાણ આપવાનું સૌજન્ય દેખાડ્યું હતું

પ્રેમચંદ્રનું જીવન એ મેષ પણ સ્વાસ્થ્ય મનુષ્યને જેમ આપતું જીવન છે લક્ષ્મીની અવકૃષ્ટા તો જેની દત્તીતેરી જ તેમને આજીવન ગ્રહેલી મુનાઈની સિનેમાસ્ટી સુદામાં જપવાન્યા છતાં તેમના પરની એ અવકૃષ્ટા મગી ન હતી પરંતુ એ બધી એમણે સદન કરી, મૂકે મોટે ને એ સહેવને પગિયુને એમણે માનવ સંવાદના સુદ્ધ મનોવૈજ્ઞાનિક ધ્યાન-પ્રતિષ્ઠાને

સમજાવી જે શક્તિ મેળવી તે વિશ્વ જ હતી પોતાના લખાણોમાં એમણે એ જગત ઉનાગી છે

લેખક તરીકેની એમની પ્રતિષ્ઠા હેઠળ જાણીતું સુખ દેવાવા જતા અને આત્મગાંધીય ક્રાંતિ મેળવ્યા છતાં પ્રેમચંદ્ર મન આગળથી દૂર જ ગયા હતા છેલ્લે તેઓ 'હમ' માસિક અને 'જનગણ' સાપ્તાહિકનું તરીપદ સંભાળતા હતા એમણે કૃતિ પ્રચારક તરીકેનો સ્વાગ ધર્યો નહોતો જે સાચું લાગે એ સાદી ગાંધી ભાષામાં કહી દેવું એ જ એમની નીતિ હતી માનવતામાં એમને અટલ વિશ્વાસ હતો અને સૌમાં એ પોતાનો િજાલસ વિશ્વાસ મૂકતા એમની કવચે મનુષ્યના સત્ય અને મનુષ્ય શોધનાનો જ અટલ આશ્રય છે પોતાની આખાત તો એ વર્તમાનકાળની વાસ્તવિકતા પ્રત્યે મીઝી દેતા, ન તો મુદર વાપિના ચિત્તાકર્ષક ચિત્રે આલેખી એ વર્તમાનને જુલો જતા

એમની પ્રતિષ્ઠા વધતી ગઈ તેમને એમના લખાણોમાં ખાગીઓ મોધનારા નિરોધી પણ નીકળી આયા એમના ચૂંચણને કારણે દિંદી ભાષાની શ્રેષ્ઠ કલાકૃતિને આપનારા આવડુ 'મગલાપ્રમાદ પારિતોષિક' તેમને મળ્યું નહિ, તેમજ જે સ્થાનને માટે એમની મપૂર્ણ ખામશાત હતી તે હિંદી સાહિત્યમંચના પ્રમુખ મનુગાવ પણ તેમને કદિ આપ્યું નહિ પછીથી, 'મોદ લેખના મોટા ડોળાને ન્યાયે કે ગમે તેમ, પણ હમણા દિંદી સાહિત્ય સંમેલનની કાર્યવાહક મમિલિએ તા ૨૦ ડિસેમ્બરનો દિવસ 'પ્રેમચંદ્ર દિન' તરીકે ઉજવવાનું નિર્ણય કરી ઉપનામ એમના એક સમાગમની યોજનાન મૂકે સ્વરૂપ આપવાના પ્રયત્ન પણ ચાલુ છે

'પ્રેમચંદ્ર'ની સાહિત્યિક ક્રાંતિ અને મોડવાના પ્રારંભ સીમાઓને વટાવી ગઈ હતી એ ડે ગાંધીનાય ટાગોરનું વચન ન સર્વથા સાચું છે પરંતુ આજ દિવસ સુધી જેની ઉત્તિમાં જ એમણે પોતાની ઉત્તિને જોઈ દિંદી માહિત્યજગતે તો તેમનામાં કદિ શ્રદ્ધા ન જ રાખી, ને રાખી તો એ ઉપરછેડી જે તરતની પ્રતિષ્ઠા અર્થે એમણે પોતાની રચનાઓ ગ્રહી, જેની ગાનના માટે એ આજીવન તપના ગયા એ તરત માટેની એમની જૂન તો એ ન જ મોડાની શક્ય

'નિશાથ કાલન'ના સપ્તાહક પર્વિત જાણીતા

(અનુસંધાન આજના પાન ૬૩૧મે)

વળતા પૂરો કરશે એ માનવતા પર ત્યાગીઓ ખુ
લાનોમા દીવાળી મગસાની વાનસુ આગા દત્તી, ને દાણ
ઉતારીએને કુટુંબ ડી દુષ્ટ રહતી સામસ ડી એ રણાદત્તી
પણુ મ્ની કાન નાહ વગર દિશ આશચી મ્નો
ને રૂનમનો અદગેજ કરના વદાણુની રધુ નિમ્ન નાન
સેવમ મોટે કૂડી નીમ્નજો થોડાક તાગ થે લગમ પણ
મગતા માણુમ ડી વિચારી આખો જોરા આકાશ આખુ
જાણે પોતાની સેના ડી વિષ્ણુ નોયવાની મુગદ જાહેર
કંટુ ન્તુ દરિયા ડી નીરવ પાણી ડીને જાણે જાણના
ઓથાર ભર્વા પડરા દત્તા આમરાના પોનાણુ કે
નાગના ગર્ભમાંથી કુચુ રધુ રધુવણીય છે તે પડ જાણે
ચિન ડી ચનારી રહ્યો હોય અથો દોલન રાશો સદ
ધાગો મગજો થે ફરકા યા વગર વાતાવરણુરે વધુ
કારમુ યનારી રહ્યો દત્તો

માવમ ફ કુરો આય? નૈરમે લગમણી નરક
આગણી રી ડી કહ્યુ

'મ્' ડી ગવ્યા " આમુ માનમે જવાગ આપતા
કહ્યુ. રનમેથી તે દર્શ્યો જે નો દત્તો ને જાણુનો
દત્તો કે જા કે જાગીન ડી દરતી જ ન હોય એ રા
ધણા દરથો દરિયા પડ અદગ હાજની જેમ નજરે
પડે છે યા રા પલામીઓરો રો નજરનકા હોવાનુ
જ તે જાણુનતો એનામા ખરે રા રી પીડના હતી

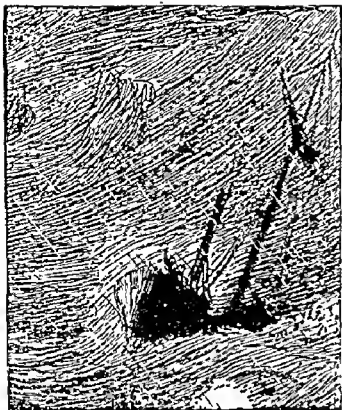
જાગે જ કોણ જોરે રો રાતોગા લીનતો જો કે તેથી
પોતે જામ્મઓ કંટા કહક (વશ ર છે એમ જાણુવ રાનો
તે ડી દાવો ન દત્તો પણ માનમ નરીકે એ મ્નો તેની
પેદી દર પેદી લીનતી આવી દત્તો એના દાય નીમે જ
તાલીમ પાગી પીરપશા ન જાણુ પગીઓ ડી માનમ
સાગમા સાગ કંટાણી ગવ્યા દત્તા

એ કે જે નદિ પણ દોલનપશાના અદાર અદાર
વિસ આ મધ દરિયા ડી જાતી પડ જ નીતી જવા
આ યા નિ રા તમ વાતાવરણુ ને રાજના વાવાથી
જામીઓ ન હોનારો મુદાત જાતી ગયા દત્તા
માનમે પોતા ડી દહના ખનૂર ડી પાચ નારિયા નો
વડેના જ ખનામ કરી દીવા દત્તા ને મ્નો તો રાજ
કેટનોક મળે ન રધુ દરિયા ડી પાસળા થે પામળા જેડી
વગના એ પાનાગીમનનુ માનમ ખૂબ પીડ હોય છે
રના સાગર ને તપના આમમાન રમે કુદરત ડી દર
કોણ કરાગતા સદત કરરા તેઓ ટેવાઈ ગયા હોય છે
એ ડી અનમથી થે એ નદા વડેક હોય છે ને એટલે
જ માણુસ જાતની કેમથી થે પામર ધખારી જાતિઓ
કરના મોતને એ વધુ ત્રિદાદિનીથી બેગી શકે છે

દોલનપશાનુ રાનાવરણુ તો આજ દિનમેથી જોવુ
ને તેવુ ગમગીન દત્તુ નીન દરિયા ને મૌનભર્મુ આમરા
દણુ જેમ ને તેમ તે ટકારી રહ્યા દત્તા ને એ ગીજા
એના વાતાવરણુ દત્તે તો વદાણુમા ડી દરેક અખનુ
દિન રણુ ન કેપી રામય રોરા પડકાર અનુભવતુ
જાતી મુકુયુ દત્તુ 'મ્મક જનમે-કહક જનમે' મ્ને
આગાદી જાણે પેશ થમ રહી દત્તો

વળતો ગોશ

આલેખ કે જોના પર આફરીન પોકારનારી પણ એકે જામ આપણુને નથી મળી

પૃથ્વીનું પેશાબ ફરે તેમ અથવાયે જ એ મોતું ફાડી નીકળ્યું

કંદારમાં આમુનું વહાણ ધીમામાં ધીમું ગયાતું. દણુ સુધી બધા તોફાનોમાંથી તે સહીસલામત પાર નીકળ્યું હતું. આ વખતે યે શીખોતર હોડાનાં તોફાન નડેલું, પણ આમ માલમને મળ તો એ યગમકલું જ હતું.

એક નવી સવાર ઊગી. આકાશની મેલાશ આજ કહક ઓગળતી જણાઈ. સૂર્યની પ્રભાએ પણ આજે પોતાનો અંચળો સંપૂર્ણ દટાવી દીધો હતો, ગમે તેમ પણ સૂર્યના પ્રકુલ તેજમાં માણસને પોતાને એક જાતનો સદારો મળે છે, જ્યારે રાત પોતાની જાનમાં યે અથડા જન્માવે છે.

સૂર્યે સિતિજની ગોદ દેવે તદ્દન છોડી દીધી હતી. પણ દણુ તેમાં ચંદ્રવ નહોતું આવ્યું. આજના ખુલાશ બધાં દિવસે ઉતારાઓના મનમાં નવી આશા જન્માવી હતી. ઇશાનમાં વાદળોનાં યોડાં માલસાં પણ ચડેલાં જણાતાં હતાં. આમ માલમને ખજાર હતી કે નદિ કે એ માલસાં બચકર દતાં એ તો કાણ જાણે ! બાકી સૂર્યનો પ્રકાશ તો એ બચકરના સંતાડના પોતાથી જાતનું કરી રહ્યો હતો. એમના પર તેણે સોનેરી ઓપ ચડાવી મૂક્યો હતો ને એ ઓપ સાથે જ તે પાછાં

અદૃશ્ય થયાં. કૃત્રિમ ક્ષતિ મેળવેલાં માણસો પણ પોતાની એ ક્ષતિનો ઓપ બિનરે તે પહેલાં એમ અદૃશ્ય થઈ જતાં હોય તો ?

મધ દરિયે પવન ભાંગી પડે ત્યારે માલમ કેવી કદેડી રિચતિમાં આવી પડે છે એ તો જે ટાણાની ત્યાંની દાજરીથી જ અનુભવી શકાય. વદાણવડું એ આપણા દાલના છવનના મૂન સાદસનો છેલ્લા શ્વાસ હોતો અપરોપ છે. પણ અસોસ છે કે તે દકાવી રાખનારાઓની સાદમ-દિલી પર આફરીન પોકારનારી યે એકે જાણ આપણને નથી ગળી. પછી એના ઉદારની તો વાત જ ક્યાં રહી ?

રોજ નવી સવાર ઊગતી ને રોજ માંડવીના હોડીઆ કેસ પર હોલતપશાને જવરાવવા માણસોની મેદની મળતી. સાંજે નિરાશ થઈ એ પાછી વળતી. કટકે કટકે મુકાતી જતી હોલત-પશાની આશા દેવે તો થોડી જ બાકી રહી હતી.

આજાણ, મરતો માણસ પોતાની સુવાસ પાછળ મૂકતો નય તેમ પચ્છમમાં ડુગતો સૂરજ પોતાની લાવી પાયરતો દરિયાની સપાટી પાછળ અદૃશ્ય થયો હતો, છતાં હોલતપશા તો દણુ જ્યાંનાં લાં જ પડ્યું રહ્યું હતું. એના કરતાં તો એ તોફાનમાં ઉલખતું હોત તો યે આમ માલમને વધુ નિરાંત વળત.

આમ ને આમ દિવસો વિત્યા ગાદ આખરે એક સાંજે અચાનક પવનની સહેજ લહેરથી આવી ખરી પણ એ જલદી વહી મળ, ને મધી થોડી જ વારે વદાણ-માં પોંગરેલી થોડીધણી આશાને યે દહનાવી દેતી ગર્જના ચાલુ થઈ; અને એ જ વખતે માંડવીને કિનારેથી હોલત-પશાના ઇતેમરો પણ બધા પાછાં વળી નીકળ્યાં. તેમણે પણ આજનો છેલ્લો દિવસ જ રાદ એવાનું નક્કી કર્યું હતું.

એ કુદરતનો કસિરો હતો કે હોલતપશાના નરી-જની પુકાર હતો ? દરિયામાં જેમ ગર્જના પાસે ને પાસે આજતી મળ તેમ સિતિજમાંથી મેશિયા રંગનાં વાદળાં બિચા ને બિચાં ચડવા લાગ્યાં. સમગ્ર પચ્છદેવે દલીજાનો, -અરે, ઉછળી નીકળ્યો; ને પવન તો જાણે પોતાની ફાધ-હેલી સરત એકા સપાટે પૂરી કરવી હોય એટલા નેશથી પુંકારી મૂક્યું. તોતીય મોઝાં દેવે લાજ લગાવી

લગાતીને દોષતપશાને આરકાગના માડયા પોતાના હેમામા એની ૬૬ આવા માટે એમનો એ તનસાટ દતો કે જ્યાથી તેના કેાષ વિભેગ ન કરાવી શકે તરળી માટે ખીસામા હાથ નાખતો આમુ માનમ એટલુ જ ગોની શક્યો, 'પ્રુધા, તોછ કુખરત'

પણુ પ્રુદાએ જ નળે આજે કુદગતને બેકામ રીતે વર્તમાની છૂટ આપી દીધી હતી દરિયામા પ્રવ-યકય થતા માડયો દતો પદાડ પદાડ જેનડા મોજા એસરતા ને ફરી ઊઠા થતા જળાનુ એ રમખાણ પોતા વચ્ચે એકના એક નક્કર રહેલા આ રદાણને થપ્પકો મારી મારીને નળે પોતામા લાળી જસા સમગ્રની રહ્યુ હતુ

એ સમગ્રનટ, એ પ્રયોગોનો જેમ જેમ નિષ્ફળ જતા ગયા તેમ દરિયા ની ભીપણના ચુ ને ચુ નમ રા લેવા માટી, પરમણુ તો મધ જ હતી, ખૂલે એ તૂગો સા'ભુખારીના નામે ધૂપેડો ફેગરામા આવો, પણુ ખુદ દરિયાખીંગે જ અદેખાઇ ઉપચ હોત ત્યા કયા હવાજની ફારી ફારી શકે વહાણમાની હનસાનિયન મુખે શ્વાસ ખેંચતા પણુ હવે રીયાતી હતી

કઇ નહિ તો એ રીયાતખી તો પ્રુદા અને કુદરતને સ્પર્શી જ દશે! એક ધૂમતુ મોજુ વહાણુ ઉપાડી નીકળ્યુ ને તે પરથી એ મરી છૂટે તે પહેલા તો કેાષ પ્રચડ વૂકપથી પૃથ્વીનું પેટાગ ફાે તેમ એ મોજુ અપાચ્ચે જ ફારી નીકળ્યુ ને એની પોવાણુમા બીજ જ પલે કાળા આકાશ ને કાળી ધરતી પર હેંદની નજર નાખતુ દોનપશા સાગરના કાળા ઝેણણુએ અદરય થઇ ગયુ ઉપર એ પોતાણુ સાધતા મોજા પોતપોતાની કાગગીરી પર મુરતાક ગળતા ખૂચ કિમ જાકાંબેર એકબીજાને વધાતી રહ્યા

પાએક કપાક ભીની દશે રદાયુમા ગેહના છવેનો સાગરના રતનચર્મમા સમાતા કરો! જોતો રહ્યો દશે કે નહિ એ તો કેાણુ નળે, પણુ જે જણુઓએ તો એ ઊંડા પેટાળ ની મમાધિતો હનકાર કર્યો વાગ્યો! એક તો આમુ માનમ પોતે દતો ને બીજે અણુગકર દોષતપશા ની તૂટેની પાનખને બને છવ જેમ વળગી રહ્યા હતા મોજા ની પાડાટે એક ચલાટ ખરસા ની એટલામા તો મનેને ચોક્કમ થઇ આપુ કે પાવખ

જે જણુનો લાગ જીતી શકે એમ નથી

આમુ માનમને એ વિચાર પડેનો આવ્યો દતો ને એ એનો ઉસા જ શોચતો દતો લ્યા તો અણુ-ગકર ના દાથે કામ આવે મોજા ની ઝાટ મોજા પરથી લૂઝના આમુનું ગણુ એણે પાવખ પર શરીર તોગી જકડી લીધુ 'અણુ તોમને લાભ ન આ આ' આમુ એથી વધુ ન ગોની શક્યો ઘોરી વારમા તો મોજા નચે તેની વાશ અણુગકરને સંતોષ આપતી સનાકુદ્દી ગમતા તાગી

અણુગકર અન્થોને લારેનના નવેશમાથી બેલાન દાવતમા જ હાથ લાગ્યો દતો એમણે એને માડની પહોચતો કર્યો પણુ અણુગકરને જે લાગ્યુ કે પોતે ન આવ્યો હોત તો વધુ સાદ હતુ સોદાગરો, શરાફો, જોખમીઓ ને નાખસાઓના 'આમુ માનમને કુરે શો?' એ એક સનાસ નળે દોજખની જલતી આગ વચ્ચે એને છતે જ મૂકા દેતો દતો દિલો આગમ-માનુ એન તેન નળે જૂતકાગ ની વાન બની મધ હતી તેના આનગના ઊંધાણુમાથી શોના ઊઠના રહી નળે દુનિયાને જાહેર કંયા માગતા હતા કે 'આમુ માનમને મુ માર્યો'

અણુગકર મટે જાણુ નરોકામે અતરતા જોવાને અતરમા જ દેશનાવસા પ્રપત કતો એ, ભીનું ટાણું હોરા ઝના પોતાને ઘેર મનાયા બેઠયો બેટખગ પાણીમા એ બેળેનરસા પર પણુ દાખડે કાપી શક્યો

ને ખર આવી કાગતા તો એ ને ખર નળે કડ કડતી પડી ધર તો ન હતુ, પણુ ધરની ઝેંધાણી જે પૂરી ન હતી પોડાશીઓએ સગાચાગ આપ્યા કે, 'જુદી મિચ્ચારી માગી છદો દિસો જ મુ પડાસાથે સગમી મૂધ/ મીજવસમા નામ દઇ દઇને અધાને વાદ કર્યા હતા'

આખરના મોમેળાને જે દાવગતા અણુગકર ની આખેમા આસુના નળે પૂર આવ્યા 'પુત્તર, પુત્તર' જપતી નવવલી મરેલી એની જુદી માણે આમુના વેળુ નળે છડનાઝગતા ગનાવી દીના-અણુ, તોમને લાભ નાઇ થાયે'

ને અણુગકર માટે, જિગરની કાવમની જનનથી વધે એ કુ કયુ ખૂંકે દુનિયામા માપી રહ્યુ હતુ?

એક સાઈકલ પ્રવાસ (અનુવાદ ૧૯૫૦)

અચરે પાંચ પાંચે મગલપોરી તરફ ફરે છે. સાચા મુખા પોરે ફરે છે. સાચા પાંચી પદાટી પ્રેસ શરૂ થાય છે. પદાટી પ્રેસમાં જોસ માલિક હાથી જેલમાં પડેલો. જેલમાં પદ વીંછ નહીં. કન્યા પ્રેસ પડેલો છે. આ મંદીર નહીં કિ જો નમિતા જેલમાં માલિક દરેક પૂજાની આરંભ કરે છે. મ મમાં એકાદ હાથ ફરી મુજબના તરફ ફરે ફરી. રસો મરો ઉતરે. આજના પચમે દેવો. મારે તરફ ફરી રીંગે લંડી બુખરી પદાટીના જ જમ્યાની દલી. પદાટીના દો પાંચ ૫૦ હાથ દો પદાટીના મારો બેલી કરના દલી. પચમે રીંગે કરના એક દોહરને ત્યાં પચા નાખે. મારો નો મુજબના પદોમાં દુનું. મુજબના દીન થી ને માલિક ફરે અને સાચા મુખાથી ફરે ૫૦ મારે સાચ. મારે ૮-૩૦ પાંચે ફરે ફરી મરો નાખ પ્રેસ દેવો. મરો પચમે પાંચી ની રીંગે મરુ દુનું. રસો મારો પદાટી દેવો. રસોના નિશાન નો સંગત તેમ જ ન દુનું. ફરે પદાટીના જવાબ અને પદ દેવો દુ મરો ફરે દેવો મારે પદાટીના એકે મનમાં મે મનમાં વિનાય કરે દેવો આજરે ફરે જો એક જા નીચે મેલી મારે સમિતી સફર જમ્યાની નારો સારુ ફરે મારો ફોડી વાં મરુને એક મુખસમાન મદદારીએ મારે પદાટી નિશાન પચના પદાટી નરે એવું. "જાણુ, આં મરો, મારે આં દેવો."

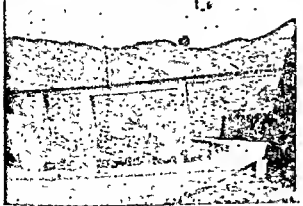
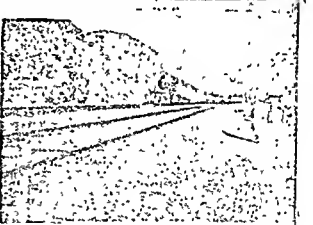
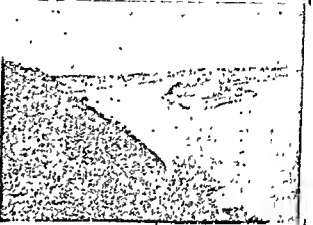
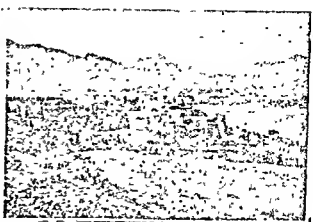
અચરે, તારાઓએ મારી વિનિરવીકારી દેવ એક જ સાચુ. ફોડી પાંચા નો મરુ દેવો ન દેવો મરુ મરો. મારે જાણુ અંધાર સરજાવના નો દુ જમુ જોયો થએલો મેક આનરિત થયો. પચ પદાટી નાન જ પવો પેલાનું મન નાન સારુ ફરે. વીંછ તરફથી તારા પચ પોપમાર તુડી પડ્યાં. પવનનું આનું જાણુ નોકાન મે પડેલું આડી જ મેનું દેવો આવા નોકાનમાં જનું ક્યાં? આજના એક કસ્ટ પચ પદાટી સકાલ તેમ નરેનું. પવન જાણુ શામે મુસવનો દેવો. મારો આજ પેલામાં બીક પુડી દલી. પડેલા નો એક દેવના દોખાન પર વાટર પુકેટ એડીને બેઠો. પચ નરે જ નોકાને ઉમર રતર પકડ્યું. ત્યાં દોખાન પર મનમેલપનું મન્યુ જે મુરેસ થક પડ્યું. પદાટી નાખુટે એક મોટા પદાટીની એવું સપાળે વડ જુનો. દુ નેલી અજાણુ કાગળો

મારો તારાને મેક રેવો જે જરૂરના તુટવાની કિયા મારે કિને નામનું. આ આંકમાં બીંછ નવી આજ નાખી મરુ. જે મરુ મુખસમાનો પચ મારી પાંચે રેવના આંકો બરોડ મરો. એકે મારી વોટરોમાં મારે દોહરો મેક આંકો એકે વારે વારે પચના સાચા. "જાણુ, ફરે દેવો બી રો મુક વિલાસે" આ લોહની ગાળા નો પંચનોને પુનુના મિત્રપુત્રો જોયો દલી. મરો એ દોહરો વાળ દેવો તરફ દમનું આજુ. મે એકે જાણુ મરુ જે વાળ, આમાં નો દેવો ફરે છે. નમો મન નાંક આંકે જના મે એ વિલાસે એકે મરુ મરુ મરુ. ફરે એક જાણુ મરુના પાળીના થોડક ફીયા નાખવા ત્યારે તેમને મનમનું જે વોટર મેકમાં પચી દનું. આમ, આ લોહને જનાવવામાં પચન નીકળી મરો આ સજાજા અરુ કચકિ તેજાન પચ પનાર મરુ મરુ દાં દેવે એકે પાંચી વની જે મારે પી દેવ કિનારીને પાળિયુ નાખે પડ્યું. ત્યાં નો પાંચે જાણુ સરે થયો. જમીનમાંથી મરુ પચના નીકળવા સાચી.

માનક ફરે ફરે અને ફરે સાચા આ પદાટીના આમાંથી આમરેકાંક રીંગે મરો ફરે છે. ફોડી જાણુ રસો ફરે સાચાની નીચે મરુ પચાર મરુ નો બીંછે ફોડી જાણુ ફરે સાચા રસાની નીચે પચારે મારુ. જાણુ પચ આ રસો પર માન પ્રમાણમાં આવે છે. મારે જાણુ મરેકાંક પદાટી નિશાન ફરે નરે પાનું નથી. વરે વરે જાણુ નો નહીનાયા પચ આવે છે. દેખાન પચ જ મરુ છે. આ પદાટીના એકે મરો જેલ તેમ માન પચના પડના મુજબના નો પડેલો. રસે એક દોહરે મદાન મરુ ત્યાં પચા નાખે અને મરે પડેલા જીવી સરસપોડી તરફ ફરે સર ફરી. રસનામાં નિશાન મારે એક નાજાને કિનારે એક ફરેકાનો પચા નાખે. જોયે ૧૧ નાજે નો સરસપોડી પડેલો મરો.

દિશમાં મુસનાનથી બીંછે નરે આવે પુકેટો મેક —પરકરી મારક—તે સરસપોડી. એ કાગળોની પદાટીની નજીની સમજાવ મેનું મરુ. સફરો દેખાવ થયો મરુ છે. પેલાને આડી ૧૦૬ માલિક અને મીનમર ૧૬૫ માલિક થાય.

સરસપોડી ફોડી પેલાને ફરે આજના પચનાં નો જાણુ જાણુની પદાટીના એકે અને રસો પર જાવનાં મરુ બેરોએ મોદર દરેક પડું ફરી દીધુ. મરે

ઉપરની ડાબી બાજુથી અનુક્રમે: દિલ સ્ટેશન મરી; સિંધુને કિનારે અમકના કિલ્લા; સિંધુનું ૭ હેક્ટરે આનંદ ટૂંક દેરાડ; સિંધુ અને કાણુલ નદીનો સંગમ; ગિલિટરી પોસ્ટ અટક; ખાઇબર દેલવે; કાણુલને સરો-ખર્દના; ખાઇબર ઘાટ પર સરકારી મેડીસિનો

દસ બપોરના નામના મારે પહોંચ્યો. આ માર્ગમાં 'પાન સાહેબ' કરી શીખ લોકોનું યાત્રાધામ છે. ત્યાં એક પથ્થર પર શુરુ નાનકના પંતળી છાપ છે. રોજ અહીં સંખ્યાબંધ યાત્રાળુઓ આવે જાય છે. જયેર અહીં ગાળી સાંજે અટક તરફ ફર્ય શરૂ કરી.

ઇતિહાસના ખંડેર જેવું અટક ને ધસમસતી સિંધુને દેખાવ મારાથી જિદગીબર નહિ શુભાવ. સમયો શ્રમિત લાલ પ્રકાશ પશ્ચિમની ટેકરીઓ પાછળ છુપાતો હતો એ સમયે મને દૂરથી સિંધુનું ભવ્ય દર્શન થયું. એક તરફ સરદદમાંથી ધસમસી આવતી કાણુજ નદીનો પ્રવાહ. સિંધુની વિશાળ ગોદમાં સમાઈ જતો હતો. ખરેખર આ રચના ઉપર તે પોતાના 'સિંધુ' નામને નાર્થક કરે છે. અટકની સાકડી ને ઊંચી પહાડીઓમાં પ્રવેશતાં પહોંચ્યાં તેનો ભવ્ય દેહ રા. માધવની પહોળાઈમાં પ્રસરેલો છે. ઝોના પૂર્વે કિનારાના ઊંચા પહાડોમાં ભજ અટક શહેર આવેલું છે. શહેરમાં દાલ તો ખંડેરો સિવાય કશું જ નજરે પડતું નથી. આ એ જ શહેર: તમે જાણો છો આની ગદતા? ન્યા ઉન્માદી ને શરવીર રધુગાયરાવે છેક મદારાબૂમાંથી આવી દિડુ સાશાન્યનો વિજયધ્વજ ફરકાવ્યો. આ રચાનો ઇતિહાસ તો ધણો લાંબો છે. આ શહેરના પુરાણ કિલ્લાની દિવાલ સાથે ધસતી સિંધુ અહીંની સાકડી પહાડીઓમાં પ્રવેશે છે. પોતાનું ગંભીર રૂપ મૂડી ઉન્માદી બને છે આ રચાનો સિંધુનો ઉન્માદ ખરેખર લખપ્રેરક લાગે છે. ઝોના ગર્વન ને અવિશ્રાંત પહોંચત આલુ જ રહે છે. અટકનો 'અટક સ્થિત' નામે જાણીતો પૂલ પથ્થર આ સાંકડી જગ્યા પર જ છે, જેના ઉપરથી રોજ ધમધમાટ કરતો ફરીબર મેલ દોડે છે.

મારે પૂલ ઊતરીને સામે કિનારે જવાનું હતું. પૂલ પાસે પહોંચ્યો ત્યાં તેના તોળીંગ દરવાજા બંધ ને સંત્રીનો પહેરો! હવે! આ પૂલ સાંજે સુવર્ણિત પછી નજરે મારે બંધ કરવામાં આવે છે. પૂલની નીચેના ભાગમાં રાહદારીઓ મારે રસ્તા છે, ન્યારે ઉપર દેવલે લાઇન છે. અટકમાં તો ખંડેરો સિવાય ઊતરવાનું સાધન ન હતું. એટલે છેવટે પૂલના આ કિનારા ઉપરના સ્ટેશનમાં જ પડાવ નાખ્યો. આ પૂલ ઉપર રોજ ૫૦ સંત્રીઓનો દિવસ રાતનો પહેરો રહે છે. આ મારે એ તો જાણો છો? ફક્ત આ પૂલ જ એવું સાધન છે કે જે સિંધુના સામા

કિનારે આવેલા વાવવ્ય સરદદ પ્રાંતને અને આ કિનારે આવેલા પંજાબને જોડી શકે.

મીંજ સવારે સિંધુ ઓળંગી સરદદના પ્રદેશમાં પ્રવેશ કર્યો ને પહોંચીની પહોંચ કાયા ને સતી આંખો વચ્ચેથી પસાર થતો સાંજે છ વાગે પેશાવર આવી ગયો. અહીં એક શુજરાતી બાઇને ત્યાં ઊતર્યો હતું. કાલે લેન્ડીકોટાલ-દિલ્લી સરદદ-સુધી જઈ આવીશ.

પેશાવર એટલે મધ કાઢના જીવન ઇતિહાસનું કચરતાલ, -ભગવાન છુદનાં પિત્ર નયનોની અવશ્ય શ્રમિ, -ભારતનું નવજનને રક્તબાંધનું પ્રવેશદ્વાર. અને ખાઇખરો રસ્તો! એનું નામ યાદ કરતાં જ હૃદય સેકા-ઓનાં સ્મૃતિ પડોને ચીરતું શૂતકાળની ઊંડી યુગમાં સરી જતું હોય—સમાધિમય જની જતું હોય—એમ કાગે છે.

આ જ રસ્તેથી આત્મા દત્તા આયો—મમરત વિશ્વને પ્રતિભાના પ્રકાશમાં આંજ દેના દિલ્લું ધર પાકિય, મુનર્ણમંદિત ગોરવ, રંગમય વેશન ને વિશ્વ વ્યાપી જ્ઞાનવિભવ આ દ્વારને આભારી કહેવાય. એક વાર ભાવાનક જોઈ પહાડીઓને ઓળંગતો મહાન સિદ્ધિ દિલ્લમાં દિગ્વિજય કરવા આવ્યો હતો એ પથ્થર આ જ રસ્તેથી, ને આજ રસ્તેથી દિલ્લમાં આવનાર પેલા તાતાર સરદારો નૈપુર, ચંગીજાન ને અદમદશાદ અબ્દાલીને કોણ જૂલી શકે એમ છે?

ખાઇખરના ઇતિહાસની સમૃદ્ધિ-સીમલો આંજી શકે એટલી શકિતશાળી મારી કલમ નથી. ભારતનાં મુર્ત્યુ નિદાસનો ને જ્ઞાનભંધાર પથ્થર આ જ રસ્તેથી ચાલ્યાં ગયા. ઊંટની લાંબી લાંબી કતારો આજે ન્યારી પોટ પર માલની લાવજાય કરે છે તેજ કતારો એક વાર દિલ્લી લૂંટેલી સમૃદ્ધિ દૂર દૂર મધ્ય એસિયામાં લઇ જતી.

ને તમને ખબર છે, દાકાની જખવિખ્યાત ઝીંબી મલમલ છંદ્રમાં ક્યાંથી ગયેલી? એ પથ્થર અહીંથી જ. આપણા અમદાવાદમાં ફોનાગાઓની દુકાનો ઉપર જે રંગબેરંગી ફજસો-દર્થ એકત્રિત થયું હોય છે તે જાણુ પથ્થર આ રસ્તાને જ આભારી છે. દિલ્લમાં સૌન્દર્ય ને રસની આવજ પથ્થર આ રસ્તે થઇ ને યુગથી ને લોકીથી ખરદાએલો ઇતિહાસખાનાં પથ્થર આ રસ્તે જ સંસ્કાર્ય. આ રસ્તાનું જીવન સદાય ઊંટની શીખ બંદીઓનાં મધુર રજુકારથી, તજવારો ને જમ્-યાના તીવ્ર ખજુખજુટોથી ને ગોળીખારોના ગળાબેદી

અવધાનેથી ગામનું જ રહ્યું છે સૈકાઓથી અવિશ્રાન્ત ને એકધારે એનું જીવન છે આ શાન્તિના કુશળા થે તમે ન ધારતા કે આ 'ખાધગર'નું જીવન જન્મવાયુ છે. અહીં તો દશ એનું જો જ છે. આધુનિક સિમાનોનો લીપચ્છ ધધનટ આ રત્ના પર અવિગમ મળવાયા કરે છે એકાદ જે મશીનગન, ટેન્ક ને મોદરતોથી ભરેલી મોટરબસો દોડતી જ હોય મેઇ કોર્ટમાર ધોમ-ધખતા જયેરે કોઇ આફ્રીનીની લાગો નળી ાળી જૂક પચ્છ આના એકધારા જીવનને ટેકારૂં થઇ પડે છે ઉંટને ગળે બાધેના ધડીઓનો આજ આ વસ્તા પર દળુ થે યુગો સુધી ગહેજો એમ મારી માન્યતા છે આ રસ્તાની લાગાકતા રમ્ય લાગે લાગે છે, એની કરામતા પચ્છ સૌન્દર્યમય લાગે છે

આજે પેશાવરમા આવ્યાને મને ૭ દિવસ થઇ ગયા, પચ્છ દશ મેં આ ઇતિહાસના એ સર્જકના-ખાધગરધાટના-દર્શન નથી કર્યા રોજ વિચારું કંઈ છુ કે મોટરમા જવું કે સાઇકલ પર ? ખાધગરની સૌન્દર્યમય લાગાકતા જોવાની નિ સીમ આશાને આફ્રીનીની જોળીના આરાજના લણકારે આજે ૭-૭ દિવસથી અડકાની રહ્યા છે આજે હંમેશા નિર્ણય કરી દીધો છે, આવતી કાલે-વહેલી સારે ૫ વાગે સાઇકલ પર જ ડાપકાનો જોઇ લેવાશે અહીં સુધી આજો ને ઇતિહાસના એ જીવત દાડપીજરને જોવા વગર કંઇ પાછા ફર્યા ? આ નિર્ણયથી તમારે કોઇને કશા જેવું નથી દુઃખિટિશ રક્ષણમા આવેલા રસ્તાને જ જોવાનો છુ પેશાવર ૧૧ માઇન પાળળ મુકસા પછી તે શરૂ થાય છે લેન્ડીખા ૧૧ સુધી તે ષિટિશ ટેરી ટરીમા છે, લેન્ડીખાતા પછી અધધાન મરકારના રક્ષણ નીચે એનો જાંતે કોટા કોદાટ તરફ દક્ષિણમા જાય છે આ રસ્તા પર દર માઇથે ચોઈદારોને જોસા કામા આવ્યા છે રસ્તો જ ફક્ત મરકારના અગવ નીચે છે, રસ્તા િ મને ખાલુ આવેલી ઊંચી પદાડીઓ પર આફ્રીદી લોકોના નિવાસસ્થાત છે રસ્તાની જરા પળ ગદાર જગારના જનગની સહીમલામતી માટે આ રણી સરકાર જરા પચ્છ જરાગદાર મ્લેતીનથી નંદલાવ લેથી

સ્વ. પ્રેમચંદ્ર

(અનુસાધાન પૃ ૬૨૩થી)

ચતુર્વેંત્રી રિપાદ અને વિશદતા પૂર્ણ લખેલા એમ ૧૧ સરમરણીમાની ઘોડી દમીકતો નળણા જેડી છે તેઓ લખે છે એમનો પહેલો ગ્રંથ મને લખનામા થયો એ વેળા મેને મોવડી સાહેબ પાને શીખતા લાગથી માડી પોતાના બામપણના બધા અનભવો મને મળાવાવેલા એ પછીના યાગ વર્ષોમા એમને મળવાના પ્રયત્નો તે જોડાયજ મળ્યા દત્તા, પચ્છ ૫ ૧૫૫૬૭૦ તો સતત ચાલુ હતો વાતમીતવી જેમ જ એમનો ૫૧૫૫૫૬૭૦ પચ્છ નિખાવમ દતો એમની ઝિંદાદીની તો ૫૦૫૫૫૬૭૦ જ રૂ ? ૧૯૭૦મા એમની સાથે કાશીમા જે જે દિગ માળ્યા તેમા એ કંઇ મેંકડો વાગ દરયા દશે ને સેંકડો વાર મને દમા-મે દશે

દિગાપાસાળાઓ ૧૧ જેટલુ જ અદ્વિતીય મ્થાન એમનું ઉત્પાળાઓમા પચ્છ દતુ. મેં વર્ષે દાની-શનાજની નિમિત્તે પાણીપતમા ભરાએના સમેનનમા મેં ઉર્ના કેવ્વા મેં પ્રતિષ્ઠિત લેખકો અને કવિઓને મોઝે એમની પ્રશસા આભાગી હતી ઉર્ના એક વિદ્વાન લેખકે તે મોટલે સુધી કહ્યું કે, પ્રેમચંદ્ર તો ઉર્ના 'કનાસિક' જાડી ગયા છે એ તો અમાગ જ છે

મી એક એન્ડ્રુજને દાથે એમની 'નારા' નામક વાનોનો સાર્વજનિક અનુવાદ 'અક્ટેમ' નામથી અગ્રેજમા ઓર્ડન ગિન્ચમા ૭ માયે તે પછી એમ ૧૧ માથે પ્રેમ ચંદ્ર રિપે અનેક વાર ચર્ચા થઇ હતી તેઓ તો એમની બીજી વાનોઓના અગ્રેજ અનુવાદોનું સાર્વજનિક કરી તે પ્રકટ કરાવતા તૈયાર પચ્છ દત્તા પન્તુ પ્રેમચંદ્ર જ કેણુ જાણે કેમ, આ માનવમા નવન ઉપેક્ષા સેવના દત્તા અને દશ મેં, પ્રેમચંદ્ર ૧૧ નુનગી વાનોઓનો અનુવાદ અગ્રેજમા થયા વિના રહેનાતો તો નથી જ, કેમકે વર્તમાન દિની મમાજન જીવતુનગતુ ચિત્ત એ-મ ૧૧ યનાઓમાથી મળે છે એવ લાગે જ અન્યત્ર મેં

૧૯૭૦મા પડિન ગાગરીનાસજીએ એક ૫૧ લખીને એમના જીવન ૧૧ દમીકતો માગના કેવ્વાક પ્રત્નો પૂડના જેમાના કેટલાક આદના (૧) આપે વાનો લખ ૧૧ કયાગરી શરૂ કરી (૨) આપની નવોત્તમ પદ વાનોગો કઈ કઈ (૩) આપના ૫૨ કયા લેખની સીડીનો પ્રથમ નધુ પડ્યો છે (૪) આપ ૧૧ ગાઓ માગક આપને આજનુડી કેવ્વીક આરક થઈ દશે ? આ પ્રત્નોતા એમજે આરવા ઉત્તમમાથી કે

લીક માલિનીઓ ઉપયોગી છે: '(૧) ૧૯૦૭થી મેં વાનાંઆ લખવી શરૂ કરી. સૌ પહેલો મારો વાનો-સંપ્રદ ૪ ૧૯૦૮માં 'ઝમાના પ્રેસ'માંથી 'સોએ વતન' નામે જવાર પડ્યો; પાંતું દમીયુનના કલેક્ટરે મારી પામેલા એ ખુશી લઈ જાણી મૂક્યા હતા. તેના મનથી એ સંપ્રદ પિટોદામગ જાણ્યો. (૨) આ પ્રશ્નો ઉત્તર આપેલા જરા મુશ્કેલ છે. આજ સુધીની યસો ઉપરાંત વાનાંઓમાંથી કદાચ ચૂંટવા એકુંડે પણ સ્મરણ પર આધાર રાખી જણાયું છું: બે ધરણી જેડી, રાખી સારંખા, નમકકા દારોખા, સોત, આજુબાજુ, પ્રાયશ્ચિત્ત, કામના, મોંદર ચૌર મરિનદ, શાસત્રાત્રી, મલાતીય, સત્યાપ્રદ, લાઝગ, સતી, લેલા અને મંત્ર. (૩) મારા પર કોઇ એક લેખકની સીધીનો ખાસ પ્રમાણ નથી પડ્યો; પણ પંડિત રતનનાથ દર લખનારી અને ડૉ. રવીન્દ્રનાથ કાકુની કંઇક અસર પડેલી કહી શકું. (૪) આવકનું તો કંઈ ન પડ્યું! પહેલાંનાં સર્વ પુસ્તકોનો અધિકાર પ્રકાશકોને જ આપી દીધો. 'પ્રેમ-પત્નીશી', 'સેવાસદન', 'સપ્તસરજ', 'પ્રેમાશ્રમ', 'સંઘામ' વગેરે માટે દિદી પુસ્તક એજન્સીએ એક વખત ત્રણ દહનર રૂપિયા આપ્યા. 'નર્મનિધિ' માટે આજ મુખી લગભગ ૨૦૦ રૂપિયા મળ્યા છે. 'રંગભૂમિ' માટે દુલારે-લાલછએ ૧૮૦૦ રૂપિયા આપેલાં મેં સંપ્રદોના સો ખસો રૂપિયા મળ્યા. 'કાયાકદપ', 'આઝાદ કયા', 'પ્રેમનીર્ધ', 'પ્રેમ-પ્રતિમા', અને 'પ્રતિજ્ઞા' મેં જાને છપાવી; પણ ૮૭ મુખી માંડ ૬૦૦ રૂપિયા તેમાંથી વસૂલ થયા છે ને પ્રતો બધી પડી રહી છે. પરચુરણ લેણેથી મરિને લગભગ ૨૫ની આવક થાય છે ઉદે અનુવાદોમાંથી પણ આજ સુધીમાં વધુ નથી મળ્યા. 'રંગભૂમિ' અને 'પ્રેમાશ્રમ' બંનેનો અનુવાદ ૮૦૦માં આપી દીધો, કારણ કેઈ જાવવાલોએ નાંદોનો ભણતો.

એની વાત તો એ છે કે મારા કોઇ પણ પ્રયાસ આજ મુખી સ્થાવર્યથી નથી નીવડ્યો. 'હંસ'નો મારે જાતુ એવો ઉદાવવો નથી પડતો, પણ 'જનગરુડ'નો એવો અસહ્ય જાતો જાય છે. એકવાર એને શરૂ કરવાની મૂર્ખાઈ કરી ચૂક્યા પછી એને બંધ કરવામાં મારી સુસુદ્ધિ બાધક બને છે. મારામાં એ બંને પત્રો બંધ કરી દેવાની દિમન હોત તો હું આ બધી વેરાનીથી જાતો જાત; પણ અડધી દિમન હું નથી કરી શકતો.

પ્રેમચંદ્ર અને કવીર રવીન્દ્રનાથનો મેળાપ કરાવી આપનાનો પં જનારમીલાસાને જાતુ ઉમેદ હતી પણ એમની એ મનના મનામા જ રહી ગઇ. પ્રેમચંદ્રને શાંતિનિકેતન બેલાવવા કેટલાયે પ્રયત્નો કર્યા, પણ વ્યથા એક વાર તો શકા થે ચક્ર હતી કે એમણે ગદ્યબુદ્ધિને છોડે એ નિમંત્રણની ઉપેક્ષા કરી છે. પણ કારણમાં રૂબરૂ મળ્યા ત્યારે એમણે ખુલાસો કરેલો કે પોતાની પત્ની અને જાગકાને છોડી પોતે એકલા કવિવરનાં દર્શનાયે જવા નહોતા ઇચ્છતા, અને કુટુંબને લખેને જવા જેટલા પૈના એમની પાસે હતા નાંદ! દિદીના સર્વશ્રેષ્ઠ કલાકારની આ આર્થિક પરિસ્થિતિ સાવાળાને કેવો દુઃખ ન થાય!

પંડિતજીને એક પત્રમાં પોતાની આકાંક્ષાઓ વિષે લખતા તેમણે લખેલું કે 'મારી આકાંક્ષાઓ કંઈ નથી. આ સમયે તો સૌથી મોટી આકાંક્ષા એ જ છે કે આપણે રસાત્મ્ય-સંઘામમાં વિચ્છેથી યથાએ. ધન થા વશની લાલસા મને નથી રહી. ખાવા જેટલું મળી જ રહે છે... શાંતિથી એસતું પણ મને નથી મળતુ. સાદિત્વ અને સ્વદેશને મારે કંઈ ને કંઈ કરતો રહેવા જ હું ઇચ્છું છું...'

અજાણત, પ્રેમચંદ્રજીને કોઇ આદર્શવાદી હોત, શરકારી નોકરી એમણે ન છોડી હોત તો એ માણેતુનાર બાને ન જાત, પણ એમના કુટુંબને મદદનાં જિખારી સાહિત્યજગત સમક્ષ દાઢ લેખાવવાનો વારો તો ન જ આવત; એમનો પરિવાર, એમની જીવનસંજીવી અવલંબનાલીન ન રહેત. પણ એ એક આદર્શી ટેકને કારણે જ એમનું જીવન ખરેખરે જીવનવિગ્રહ બની રહ્યું. એ ગરીબી સામે લડ્યા, સામાજિક કુદરીઓ જોડે લડ્યા, સાહિત્યિક કુટેવો સાથે લડ્યા, અંધવિશ્વાસુઓ સાથે અને દિદુરતાન માટે પણ લડી છૂટ્યા.

સાહિત્યમાં એ ઉર્દુજગત-પ્રાંતિ છે; છતાં થે શોધનારાઓ એમની કલામાં કદાચ ખોડ કાઢશે; કલાકાર તરીકે એમના સ્થાનમાં કદાચ મનબેદ જીલો કરશે. બાકે; પણ એક છન્સાન તરીકે તો કાંઈ એમનામાં ખોડ કાઢી શકે એમ નથી. એ રીતે તો પોતા પાછળ તેઓ એક એવું ઉદાદરણ મૂકતા મંયા છે જે જિગતી જીવાળીને મદા દિમન અને મદનથી સાથે ઉલ્લમ અને સદનગીલવાના એક ઉત્તમ પ્રતીકની ગરજ મારશે.

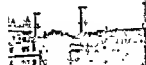
અરેકાક ઉપ

अमृतसरतुं सुवर्णमंदिरः

કેટિલો - શ્રી નગીનદાસ નાથજીવા

એક તારાનો આપઘાત

આ મનુષ્યારીતી, માફિંગ વિશ્વનું વેધસામાજી આજથી મિતરે લાખ વરસ હિંગ એક તારાએ કરેલા આપઘાતને જોવા શરૂ કર્યો છે. એકડના આગ દગ્ગર માધ્યમી અંધે એ તારો તૂટીને નાશ છે તેનું હિચ્છુતામાન (ગરમી) તથા લાખ અણનું છે તે પ્રકાશ તો આપણા બે લાખ સૂર્યો એકઠા કરીએ એટલા વિનાશ પામતા જઈ છે તેનો વિશ્વદ્રોનથી કાળો બની જશે એમ માનવામાં આવે છે.

આજથી મિતરે લાખ વરસ પહેલાં બનેલા એ બનાવની આપણને આભારે જ બાળ પડે છે તેનું કારણ? કારણ માન એટલું જ કે પૃથ્વી પર પહોંચતા તેના પ્રકાશને એટલા વરસ લાગ્યા જેમ આ સૂર્ય આખા આ અભારે પ્રવેશતું સૂર્યનું કિરણ સૂર્યાગ્રી તો આઠ મિનિટ પહેલાં નીકળ્યા ચૂક્યું હોય છે, તેની જ રીતે ૪૨,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ માઈલ દૂર આવેલા એ તારાનો અભારે આપણને મળતો પ્રકાશ પ્રકાશના ગણિત અનુમાર તેમણી તો સિતરે લાખ વરસ પહેલાં નીકળ્યો હશે.

પ્રકાશને પણ માપી દ્યો

આ વાસ્તવદર્શન પછી આપણા માયા પર મનન પ્રકાશના તારાઓ પ્રત્યેની કુતૂહલવૃત્તિ કમક વધવા માડો માણ્યો એવું કુતૂહલ તો પ્રયમથી જ આવેલું પણ આજના વિજ્ઞાનના વાસ્તવ દર્શકો માધ્યમે તેને લખ્યું ન હોય તે કરી ચોક્કસતા પર નહોતો આવી શક્યો. એટલે જ એનિસ્ટાઇન જેવા પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાનના આગ્ર દૃષ્ટાને જે એ તારાઓને આકાશમાં ટમટમતા જોવી દીધા માગીને સતોષ લેવા પડ્યો હતો.

પણ આપણને તો આજે વિજ્ઞાનનાં સદાસે જેવા તેવા નથી દર ઘોડા વરસ પર તો કોઈને એ માનવામાં ન આવત કે એ માધ્યમ દૂર બગતી ગીચગતીની ગરમી કોઈ બંધથી માપી શકાય પણ આ સદીના વિજ્ઞાનના વિકાસે આપણને આપેલું ચર્ચકિરણનું બંધ એ માન્યતા મિલક કરી જતાં છે આપણી આખે જગ્યાતા જાણમાં જાણા તારાને જે તે ૫૬૩ ગણો મોટો જતા ની શકે છે, તેની પ્રગળ પામતી સક્રિત માપી શકે છે, એટલું જ નહિ, પણ મિનિટ મિનિટ તારાઓ-

૮. શું? તારાઓ પણ? હા આકાશી પદાર્થો પણ આપવા કરે છે જ્યાં જ્યાં એ સ્થળે છે ત્યાં આ પદાર્થ એ જ સ્થાપિત અવસ્થા છે કોઈને વહેવી, કોઈને મોટી દાખલા તરીકે આપણા ચન્દ્રને જે મોટી પહેલી આનરો અને પૃથ્વી કે સૂર્યનાં ઠંડાં પહેલાં જ એ આપઘાત મરી કદાચ, સાથે પૃથ્વીનો પણ મલય નિભાવશે.

ના પ્રકાશમાં તો પ્રકાશ પણ તે રહે માપી શકાય છે.

દુનિયાને મોટી રમમય વિષય

અવકાશમાં છુટે દાઢિ વેનએના એ અગ્નિપુત્રો એટલે રસમર્લ વિષય દુનિયામાં ભાગ્યે જ કોઈ મળી આવશે આપણી આખી સૂર્યમાળાને માત્ર એક ગિદ્ડુ જ કળીએ તો જે નજીકમાં નજીકનો તારો એના પ્રમાણમાં એથી પોણાએ વાર દૂર હોય ગિદ્ડુ. એ વિશાળ સોગંજતમાં પડી પૃથ્વીનું સ્થાન તમે ક્યા કોઈવા જેમવાના જે તારે એના તો અનેકકિંધ તારાઓ જે તારકરજ જ્યાં વેનએની રીડી છે એના આકાશના વિદ્યાર્થ જે આત્મી સીમાઓનો પાર લાગે ખરેખર.

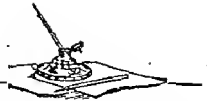
ને આ તારાઓનું નિરીક્ષણ તેમના પ્રમાણમાં માન આપણા જ નહિ પણ માગ મોજગતના જે અંદાજ આપણનું આપણને ભાન કરાવે છે કરોડો વર્ષથી તે પ્રકાશના જ્યાં હોરા છતાં દલ્લુ પ્રકાશ વર્ષ સુધી તો એ જેમના તેમ પ્રકાશના નહેવાના એમનું ગુરુત્વાકર્ષણ પણ એટલું જગત છે કે તેમના મારગમાં આભાર કોઈ નાનામુના આકાશી વિજ્ઞાન તો કુચે-કુચે ગિડી તથા ખુદ આપણ સૌન્મડગ જ એના હિતપાતથી બચુ છે ને.

એવે જ એક હિતપાત મયા જુવાદમાં જ મોદાવેના ના એક અગોગદૃષ્ટાની દરમિયાને જોધો આકાશમાં

સાહિત્યનાં અંગ

૨-વાર્તા

મૂલ

નવના જ્ઞાન સાથે તેની માનસિક જરૂરી-આતો વધતી જાય છે. જીવનમાં સૌથી મોટી જરૂરી-જ્ઞાન વાચનની છે. એને પહેલેથી વળગતા જનજનનાં લખાણો અને જ્ઞાનજ્ઞાનનું સાદિલ છે પણ છે. અગાઉ એક પુસ્તક લખતા વર્ષો લાગતાં તેના પુસ્તક આજે ગદિ-નાઓમાં જવાર પડે છે જીવનના વેચસાથે સાદિલતો વેગ પણ વધે છે. ક્રમથી જતી ગાંડીમાં, પલકમાં પસાર થતા વિગાનમાં, લાંબી નવલકથા કે કાવ્ય વાચવાની નવરાશ નથી હોતી. જરૂરી કાર્ય પૂર્ણ કરી નાખવાની તીવ્ર દુષ્કાળમાં મૂંઝવણ વાળાની શોધનું મૂળ દર્શો. અર્થગ્રાહ એ નવા જમાનાનું લક્ષણ છે. સામુદાયિક વાચનની માગણીને પહેલેથી વળગતા સાદિલતા કારખાના જેવા લેખકો ઊભા થયા. થયે અંશે કથા અને સર્જનના પ્રાચ્ય હાડી ગયા.

દુકાવેલી નવલકથા એ વાર્તા નથી. વાર્તા જીવનના એક દિવસ જેવી છે નવલકથામાં લાંબા જીવનની મૂંઝવણી હોય છે, જ્યારે વાર્તા તો ફક્ત એકાદ પ્રસંગ કે વ્યક્તિ-ની મનોદશાનું ચિત્ર હોય. નવલકથા સીનેમાની કિંમત જેવી છે જ્યારે ટૂંકી વાર્તા ચિતારાના મુદ્દર ચિત્ર જેવી છે. ચિત્રમાં જેમ એક જ પ્રસંગ કે વસ્તુ-ચિત્રનું દર્શન કરાવાય તેમ ટૂંકી વાર્તા પણ એક જ નાનું દર્શન કરાવે. વાર્તા વાર્તા બુદ્ધિને જાગૃત કરી, હૃદયના લાવને ઉત્તેજ વાચકની કલ્પના ઉપર પ્રસંગ છોડી દે. વાર્તાના વાંચ-નથી કુદકસ રહે અને સંતોષ ન થાય. વાર્તા રસ-સરોવર નદિ પણ રસ જિલ્દુ હોય. સાદિલમાં તેનું રચના નાટક અને નવલકથા પરમે છે. નાટકના એક પ્રવેશ જેવા રમથી વાંચકને અર્પણ કરી મૂકે.

વિચારની આપણે કરી, એકળીગ સાથે વાતચીત કરી એ માનવજીવનનું લક્ષણ છે. માણસ સિવાય જીવન કેમ પ્રાણી એકળીગ સાથે વિચારનો વિનિમય કરે. નથી. મુખદુઃખની વાત કરતી એ પણ માણ-માર્ગમાં જનને છે. વાર્તા એટલે તુરંતે કે કદાચી નવા જીવન અને અકાળની વાતો જીવનના એક છે ને. કથા કરતાં વાર્તા વધારે છે. વાર્તામાં બુદ્ધિ-

લેખક-સુવેશ દીક્ષિત એમ.એ., ગ્રામ.એસ.સી.

ની સુક્તિ પ્રયુક્તિને અવકાશ હોય, પણ તે વસ્તુની સંકલનામાં વિશાળ કલ્પના અને ઊંડા નિરીક્ષણ વડે જીવનમાંથી ઉપજાવી કાઢેલા પ્રસંગ ઉપર વાર્તા રચાય. સલ ધટના અને સજીવ પાત્રોનું સામ્ય રસકેન્દ્ર અને. વાર્તા વાંચતાં જ 'અશક્ય' લાગતા માટે કે તરત જ તેનો રસ ઊડી જાય. આપણા સાદિલમાં પંચનંત્ર, પંચદક, જાત્રીસ પૂનગીઓની સુરમ્ય વાર્તા છે પરંતુ તેમાં 'અશક્ય' લાગતાં એવાં તરતે છે કે જેથી નાનાં બાળકોના સાદિલમાં તેમનું રચના જતું જાય છે. ચીરમાંથી ચીર નીકળતાં હોય તેમ એક વાર્તામાંથી અનેક વાર્તા નીકળે અને જનજનને, જૂત તથા માણસોને જેસાડેલા મેળ આનંદ આપે, પરંતુ એ આપણા જગતની વાત નથી એમ લાગ્યા કરે, છતાં એ 'અરેબીઅન નાઇટ્સ' જેવી વાર્તા એટલી અધી રસમુગ્ધ કરે છે કે તેમનું રચના શુદ્ધ સાદિલમાં ઊંડું છે. ગમ્મત કે એ ધડી મોજાં એ શુદ્ધ સાદિલનું ખેય નથી.

સાદિલની કોઈપણ જિંદગીની કૃતિમાં તેના સર્જકના વ્યક્તિત્વની છાપ હોય છે. પાત્ર અને પ્રસંગની સંકલનામાં એ વ્યક્તિત્વ જણાઈ આવે. ટૂંકી વાર્તાની લેખકને પોતાનો મત કે વિચાર દર્શાવવાનો અધિકાર ન હોય. નૈસર્ગિક વાતાવરણ અને સંયોગોમાં તેની સુદરતા હોય. કોઈ મદાત્મા ગરીબને વરદાનથી તવંગર જનાવે એ નૈસર્ગિક તત્ત્વ ન જ કહેવાય. વરદાન કે શાપ ઉપર રચાયેલી વાર્તા અદ્યુત હોય પણ જિંદગી કલ્પાની ન કહેવાય. થોડાં પાત્રો અને તેમાં જે જીવન કે માનસનો પલટો દર્શાવતી વાર્તા રસમય હોય. વાર્તાના અંતમાં ઉપરેશ નહિ પણ કંઈક તાત્પર્ય હોવું જ જોઈએ. ઉદ્દેશ પૂર્વક ધરાએલી વાર્તા અદેર-ખજર જેવી છે. લેખકનો મત ચર્ચની વાર્તા વાદવિવાદ અજાવતી સભા જેવી છે.

નાની વાર્તામાં વસ્તુની સંકલના અને પાત્રની ગતિથી એવો અણીનો પ્રસંગ આવે કે વાચક અંત જાણતા ઉતાવળે-અધીરો થાય. વાચકની આવી મનો-રિવિતિમાં તેને આનો થનાવે, અચો પમાડે કે નિરાશ

પમાડે તે રસમય વાર્તા નથી. ન-
વીનતા, કુતૂહલ અને વધતો રસ
વરતુની ઘટનામાં હોવો જોઈએ.
લાંબાં વર્ણન કે અનિશ્ચયોક્તિને
એમાં સ્થાન નથી. શરૂઆતથી જ
વાચક વાર્તાના પ્રવાહમાં નણાય
અને પ્રસંગ અણી ઉપર આવતાં
જ તેનો અંત આવે તો રસ જ-
ળવાય. આવી તરવ ગંગાળી વાર્તા-
ઓમાં જડે છે. ફ્રાન્સની ટૂંકી
વાર્તા પણ આથી જ અંદ્રેઝ કે-
રતાં ચડે છે.

ટૂંકી વાર્તામાં એક જ પ્રધાન
સ્વર હોવો જોઈએ. રસને અનુરૂપ
પાત્રનું વર્તન અને ખીલતું ચારિત્ર
હોય. વાચક ધીરેથી સ્વૈચ્છિક જ-
ગતને જૂલી વાર્તાના મનોહરવન-
માં જીવે તો જ વાર્તાનું આશ્વેષન
સાર્થક ગણાય. આથી જ જીવનના
સાચા પ્રતિબિંબની ટૂંકી વાર્તાની
ખસુસ અગત્ય છે. જગતમાં જેમ
દરેક માણસ સુંદર કે કદરૂપું નથી
તેમ વાર્તા પણ એવા પાત્રથી રસ-
મય અને એમ નથી. યુવાની અને
પ્રેમ એ જ વાર્તાનો વિષય હોય
એવું કંઈ નથી. વાન ગમે તે હો,
પણ જ્યાં સુધી હૃદયના ભાવ
ડાલાવે અને રસપ્રધાન હોય ત્યા
સુધી ઊંચી કક્ષાએ રહે. ટૂંકી
વાર્તાનું આશ્વેષન આછી રેખા-
માં પૂરેલા રંગીન ચિત્ર જેવું હોય.
જે ચિત્રનાં રંગ રેખા નહિ જોડે
તે અમર રહે, બાકીનાં કાળનો
ભોગ ચાય.

રશિયાના આંતરજીવનની વધુ ઝાળખ આપતી

નવી સૃષ્ટિ

(અમારા અંકને અનુસંધાને પૂરે)

નિચમ મુજબ અમે થીએટરમાં ગયા. રશિયન જીવનની બધી બાબતો-
ઓમાં રસ લેનારા અમે ખાસ થીએટર ઉત્સવ (Moscow
theatre festival) માટે મોસ્કો ગયા દત્ત એટલે પ્રાચીન અને આ-
ચીન રશિયન દલાની સુંદર વાનગીઓની મંત્રા માણીએ એ સ્વાભાવિક
હતું. એ દસ દિવસમાં ભજવાતા નાટકો, ઑપેરા, બાલે વગેરેમાંથી અમારે
માટે સારો જેવો કાર્યક્રમ પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો.

પહેલે દિવસે અમે મોસ્કોના ભવ્ય State Opera Bolshoi
Theatreમાં ગયા. આ વિશાળ થીએટરમાં જે હવર ઉપર માણસો
સમાઈ શકે એવી સગવડ હતી. અસંખ્ય ઝરિનાના વખતમાં અહીં યુરોપના
સારામા સારા ઑપેરા ભજવાતા અને સારા યુરોપની શાંખીન પ્રજા
લખાવટ પેસા ખરચી એ જેવા આવતી. સોનેરી રંગે રંગેલી અગમગતી
ઝેક્ષેરીઓમાં અસંખ્ય કીમતી વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલા રાજરાજવીઓ અને
અર્ચીર ઉગરાવો જ દેખાતા. સાધારણ મનુષ્યો તો એનો લાભ લેવાનાં
સ્વપ્નાં પણ નહિ જાણી શકતા. આજે ત્યાં જ જ્યાં ત્યાં પરદેશી પ્રવાસીઓ
સાથે બેઠેલા કામદારો અને સાધારણ માણસો અમે જેવા. અમુક કાર-
ખાના માટે થીએટરની અમુક બેઠકો સાચવી રાખવામાં આવે છે. આ
માટે બહુ જ થોડા પેસા આપવા પડે. યુરોપના ખીજા દેશોના થીએટરોની
સરખામણીમાં અહીંનાં થીએટરોના દર નહિ જેવા જ ગણાય. સાંજે
Prince Igor નામનો જે ઓપેરા અમે જોયો તેનાં સ્મરણો હજી તાજાં
રહી ગયા છે. જિંદગીમાં કદી અમે આવો લાન્ડ ઑપેરા જોયો ન હતો.
એની સુંદર રચનામાં પ્રાચીન રશિયાનું બધું સૌંદર્ય સાચવી રાખેલું અમે
જોયું. ખારમી સદીમાં તુર્કોની રશિયા પર ચડાઈ એ જોનું વરતુ. સંગીત
ઝોગણીસમી સદીનું હતું. સંઘ્યા સમયે જાદુવાના આકારના રંગો અમે
રંગભૂમિ પર દીકા. રાત્રીની શાંતિમાં તુર્કી સંગીતની મધુરી લય અમે
રંગભૂમિ પર સાંભળી અને સૂર્યોદયનું પહેલું જાદુસાંતું સૌંદર્ય પણ અમે
એ રંગભૂમિ પર જોયું. સતુઓએ એક ગામડાને આગ લગાડી તેના
ભડકા સાથે અંતરમાં જોયા, અને ધીરે ધીરે વધતા જતા ધુમાડાના
ગોટાઓ અને આગની જવાબાઓ રંગભૂમિ પર જોઈને તો અમે ઠક
થઈ ગયા! ધીરેધીરે વ્યાપી રહેલા અંધકારમાં લીન થઈ જતી આમતેમ
ફરતી વ્યક્તિઓ વગેરે એ જાંબું સંગિશ્રવણ એટલું બધું સંવાદી હતું કે
ઑપેરાના એ લુદાલુદા અંગો હોય એમ અમને મુદ્દત ન લાગ્યું. સંગી-
તનો અને તત્વની ધૂન ધીરેધીરે વધી જઈને ઑપેરાને અંતે એટલી

મરત જાની કે એ પૂરો ચવા પછી પણ પાંચ મિનિટ સુધી
અમે તદ્દન અવાક જાની ગેહા અને તાળી પાડવાનું
પણ અમને લાન ન રહ્યું! We were swept
off our feet.... અમને હોટેલ પર લઇ જવાને
જસ ન હોત તો અમે શું કરત તે સમજાવતું નથી.

રશિયન કલા જોવા આગળાર ચાળીસ દેશના જથ્થા
મળાને અટીસો પ્રવાસીઓમાં કેટલાક તો બનણીતા કલા-
કારો કે કલાસિકો હતા. અમને જાણને રશિયન કલા સાથે
સંબંધ ધરાવતી વ્યક્તિઓને ગળવાની અને એ વિષય
પર ચર્ચા કરવાની જાણી તક આપવામાં આવતી હતી.
કલાસંગિત અને શિલ્પસંમિત સાથે ચર્ચા કરવા-
ની અને થીએટર, મ્યુઝિયમ કે થીએટ્રિકલ સ્કૂલમાં
જઈ રંગભૂમિ માટે થતા પ્રવાસો જોવાની અમને તક
મળતી અને આ જાણમાથી શીખવાનું પણ થતું મળતું.

ખીજે દિવસે રાજ્યના શિક્ષણમંત્રી હોમર નોર્વીસ્કી
સાથે એગની ઑફિસમાં મેળાપ ગોઠવવામાં આવ્યો
હતો. એમણે રશિયન ભાષામાં નૂતન રશિયામાં કલાની
પ્રગતિ પર ભાષણ કર્યું અને એનું ભાષાતર અંગ્રેજી,
જર્મન અને ફ્રેંચ ભાષામાં કરવામાં આવ્યું. આ જાણ
અમને ન અમત, પણ એના વગર ચલાવી શકાય
એમ ન હતું. ફ્રેંચ અને જર્મન ભાષાતરે કાષ્ટક હીક
હતા, પણ અંગ્રેજી ભાષાતર તો ઠેકાણા વગરનું જ હતું.

નૂતન રશિયામાં રશિયાની જૂની કલાને સાચવી
રાખવામાં આવી છે પણ એને રહસ્યવાદ, આરાધાદ
વગેરે વારોથી બચાવી લેવામાં આવી છે. નૂતન રશિયા
રહસ્યવાદ (mysticism) મા માનતું નથી. જૂની
પ્રજ્ઞાલક્ષ્યોગી ભોગ જોવા કલાને પ્રજ્ઞાલક્ષ્યના
સહમાથી નૂતન રશિયાએ બચાવી એમાં પ્રાણ પૂરો
અને એને કુવાની આપી. ૧૯૧૭ના જળવા પછી
રશિયન કલા વધારે પ્રાણમય, ઉત્સાહપૂર્ણ જની લોકો-
ના જીવનમાં વધારે રસ લેતી થઇ. લોકોએ પણ
કલામાં વધારે રસ લેવા માડ્યો. The masses
go to the theatre because the theatre
has gone to the masses.

અસલ જ્યાં ૩૮૦ થીએટરો હતાં ત્યાં આજે રશિ-
યામાં ૮૧૪ થીએટરો છે. એ ઉપરાંત ૪૦૫૦ કલ્પો
અને હવેર ઉપરાંત 'સંસ્કારધામ' (parks of cul-
ture)માં અખાતા નાટ્યપ્રયોગો તો જુદા જાળકો

માટેનાં ખાસ થીએટરો તો રશિયામાં ઠેકઠેકાણે
છે. આજે રશિયામાં ૨૬૫૦૦ નાટ્ય-કલાકારો છે.
૨૬૦૦૦ નાટ્ય શાળાના વિદ્યાર્થીઓ છે અને ૭૦
નાટ્ય શાળાઓ છે. થીએટરોમાં ખાલી બેઠકો ભાગે
જ જોવામાં આવે છે.

નૂતન રશિયાએ લોકોને વાંચતાં લખતાં શીખ-
વાડ્યું અને સંસ્કાર મેળવતા કયાં પછી લોકોની વિદ્યા
કે સંસ્કાર માટેની તથા એટલી વધી છે કે માનવામાં
પણ ન આવે. દ્વારમાં બીડમાં ઊંચાંઊંચાં પણ પુસ્તક
વાંચતા કામદારો તમે જોઇ શકો. થોડા જ વખત પર
હેઝલ (જર્મન ફિસોસોફર) ની પચાસ દબાર નકલો
રશિયામાં વેચાઇ એ બનણી કયા પરદેશીને આશ્ચર્ય
ન થાય? લોકોને માન કે સન્કાર મેળવવાની તક
આપે અને પછી પરિણામ કેટલું સુંદર આવે છે તે
જોવું હોય તો રશિયાનું દર્શન કુનિયા સમક્ષ ઊંડું છે.

ભાષણને અંતે અમે શિક્ષણમંત્રી નોર્વીસ્કીને રશિ-
યન નાટ્યકલા વિષે કેટલાક સવાલો પૂછ્યા અને
એ જાણના એમણે સંતોષકારક જવાબો આપ્યા. પ્રશ્ન
(censorship) વિષે સવાલ ઉઠાવતાં એમણે જણા-
વ્યું: 'ફરેક દેશમાં એની જરૂર તો સ્વાભાવિક રીતે
જણાય. અમે તે કલાને પણ રાજકીય દર્શિનિદ્યો જ
નિદાણીએ છીએ, કારણ દર અમે નવી સૃષ્ટિ પૂરેપૂરી
રીતે રચી નથી શક્યા, અને જુદાજુદા વર્ગો વચ્ચેની
લડાઈમાંથી દર કુનિયા મુક્ત નથી થઈ. અમારા દેશ-
માં કલા લોકસમૂહ માટે જ છે એટલે લોકસમૂહનું
સુખ ચાલના આ રાજ્યની સામે કાંઈ પણ અજરજ
કરવાના પ્રયોગ કાંઈ નાટકમાં થતા હોય તો સ્વાભા-
વિક રીતે જ તે નાટક ન ભજવવા દેવામાં આવે. અતિનિ-
ભયો નાટકો સામે પણ અમે પ્રશ્ન મૂકીએ છીએ.'

દેશદેશમાં અધે કલા અને રાજપ્રકરણ વચ્ચેનો
સંબંધ વધારે ને વધારે ગાદ થતો જાય છે અને દેશદેશ-
માં અધે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય પર વધારે પ્રશ્ન મુકાતો જાય
છે. રશિયામાં શું કે જર્મનીમાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય કે free
expression of thought જેવી વસ્તુ રહી નથી.
ઇંગ્લંડમાં હમણાં તો રિયલિ સડેજ સારી છે, પણ જુદા-
જુદા વર્ગો વચ્ચે એમ કલદ વધતો જશે તેમ વ્યક્તિ-
સ્વાતંત્ર્ય પર વધારે દાખ મુકાતો જશે એમ લાગે છે.

હીરાલાલ ગોહીવાળા

કુદરતથી તમે કેટલા દૂર?

તમે કુદરતથી કેટલા દૂર છો? આ પ્રશ્નના ઉત્તર ઉપર તમારા તન અને મનના સ્વાસ્થ્યનો મોટો આધાર છે! માણસ જેમ કુદરતની પાસે ને પાસે તેમ એ વધુ ને વધુ નીરોગી જનતો બન્યો છે. જ્યારે કુદરતથી દૂર લાગતા માનવી કે પ્રાચીન રોગોનો યુવાનકાર કંઈ બન્યો છે.

મનુષ્યેતર પ્રાણીઓની સૃષ્ટિ તરફ જરા નજર નાખો. ત્યાં આરોગ્ય એ નિયમ છે, રોગ એના અપવાદ છે. જ્યારે મનુષ્યજાતિમાં જુઓ તો? રોગ એ એમાં નિયમ બન્યો અને આરોગ્ય અપવાદ થયો!

વનવજડાનાં પશુપંખી પૂર્ણ આરોગ્ય, જીલકાતુ એવન અને સદૃશ આનંદ અનુભવે છે. એમને દાકતર, દંતવૈદ, ંત્રુસ કે સસ્ત્રવૈદની જરૂર પડતી નથી.

ઉઘાડી આખે વિચાર કરતા જણાશે કે સરજનનારની સૃષ્ટિમાં માનવી એ રોગીમાં રોગી પ્રાણી છે.

આપણે માદા યજ્ઞને છીએ અને મહીએ છીએ એનું કારણ એ છે કે આપણે પ્રકૃતિનો ખોજો તબ્બો છે. આપણું જીવન અકુદરતી અને કૃત્રિમ જન્યુ છે.

દ્રવ્યનો મંદ્રદ યજ્ઞ શકે છે. પથ્થુ આરોગ્યનો સમ્રાટ કોષ્ટને કથો જાણ્યો છે?

રોજની રોરી રોજ રણવાના પયગમ્મર ઇસાના આદેશને, મનુષ્યજાતિનો મોટો લાગ અમલમાં ચૂકતો નથી. આજ સો કોષ્ટને સંપ્રદાયી સ્પૃહા હોય છે.

પથ્થુ રોજનું આરોગ્ય રોજ રણવાના, પ્રકૃતિના ફરમાનને કોષ્ટ નથી ઉઘાપી શકતું આ આદેશની અપગણના કરી કે રોગોની પરંપરા જ બેઠી થવાની.

ઉંવા એ આપણી પહેલી જરૂરીઆત છે. ચોકગણાય કદાચ કાચની યાદલીમાં લાખો સમય જીવી શકે, પથ્થુ માણસ માટે એ વરતુ શક્ય નથી.

હંડી, સુવાસિત અને વહેલી દવા જ આરોગ્યપ્રદ અને આદ્યાદક હોય છે. જ્યારે શહેરોમાં રસતા સેંકડો માનવીઓ, ગદી ગંધાતી અને ગરમ દવામાં પોતાના ફેફસાં રાતદિન ડૂબ્યે રાખે છે.

અને એને લીધે શરદીથી ગાડીને રાખ્યદમાં સુધી-

ના રોગોએ શહેરોમાં કાયમના પડાવ નાખ્યા હોય છે.

પ્રાણીમાંથી તો જીવન પ્રગટ્યું છે, એમ ધર્મ અને વિજ્ઞાન બન્ને કહે છે. પ્રાણી સિવાય આદ્યાદિવાદી વધારે માણસ જીવી ન શકે. વારિની સ્તુતિ કરતાં વેદો પણ યાકતા નથી આરોગ્યપ્રાપ્તિ માટે વાયુ જેટલી જ વરણની ઉપમ્મના આપસ્યક છે.

આજે પણ આપણા જીવનમાં પ્રાણી, દૂધ અને ફળના રસ જેવા કુદરતી પેશાનું મ્યાન, દાળકઢી, મ્દાનકોથી, સોષા લેમન, કે બ્રાન્ડી જેવા અકુદરતી પીણાં-ઓએ લીધું છે અને એના પરિણામો તો સૌકોષ્ટ જાણે છે.

ખોરાક વિના માણસ જીવન ક્યા સુધી ખેંચી શકે એ જાણત ઉપર ઘણો મનરોં છે. જોકે આને લગતી જુની દાકતરી માન્યતાઓ પોકળ પુરવાર થઇ છે. નિયમિત જાખ વાચનારા કબૂલ કરશે કે માણસ ૧ થી ૧૨૦ દિવસ સુધીના ઉપવાસ કરી શકે છે અમુક અપવાદરૂપ દાખલાઓ જાદ કરીએ તો આપણે જૂઝ્યા માણસના જીવનની મર્યાદા ૬૦ દિવસ ખુશીની સાથે ચૂંટી શકીએ.

એન્જિનને કોલસાની જેટલી જરૂર છે, એટલી જ શરીરને ખોરાકની આતરસ્યકતા છે. ખોરાક પ્રમાણમાં પૂરતો હોય એટલું જ ખસ નથી. યુલ્લ અને જીવન-પોષક તત્વોની દૃષ્ટિએ પણ એ સર્વોત્તમ હોવા જોઇએ.

છોડા કહેલા અનાજો, કુપાચ્ય કંકોળો, ચોસા-વેલા કંદમૂળ અને શાકભાજીઓ અને તીખીતમતમતી તેમજ તણેલી વાનીઓથી લરપૂર ખોરાકને સમાજ આજે આદર્શ આધાર માને છે.

ખોરાકને ખાશી, તળા અને એનાં આવરણ કમી કરીને, દાંત તથા પેટ બંનેને અકુદરતી આરામ અને દંતવૈદને સતત કામ આજે આપાય છે.

સળેખમ જેવી સાદી ફરીઆદથી માંડીને કેન્સર

જેવાં કારમાં દેહો સુધીના રોગોની વિદાર વાની તરફ નજર નાખીએ તો એમ જણાય છે કે આમાંથી અર્ધ ઉપરાંતનાં આહારશાસ્ત્રના અગ્નિમાર્ગના ઉદ્બન્ધો છે.

રોગો મટાડવા એ એકલું જ કાંઈ ખોરાકનું કાર્ય નથી. શરીર-સુધારાથી માંડીને સમાજ-સુધારા સુધીના સૌ સુધારાઓની શરૂઆત જો આહારસુધારાથી નહિ થઈ હોય તો, એ બધા થે સુધારા વાંચિયા રહેવાના!

આપણા ખોરાક કુદરતી હોય એ જોટલું આવશ્યક છે, જોટલું જ જરૂરી આપણી રસોઇ શાસ્ત્રીય હોય એ પણ છે.

વ્યાયામના વિરોધીઓ ઘણી વખત એવી દલીલ કરે છે કે દવા, પાણી ને ખોરાક વિના માણસ મરણ પામે છે, જ્યારે વ્યાયામ વિના કેઈ મરતું નથી. તો પછી નાહક એ સોદા ઉધાગ્યે લાભ શો?

જોના જવાબમાં એમ ચોક્કસ કહી શકાય કે ખોરાક વિના માણસ મરે છે એ જોટલું નિશ્ચિત છે જોટલું જ નિશ્ચિત વ્યાયામ વિના માણસ મરે છે એ પણ છે. ફરક માત્ર વખતનો છે.

દવા વિના થોડી મિનિટોમાં, પાણી કે ઊંધ વિના થોડા દિવસોમાં, દારો અને પ્રજ્વલેલા વિના થોડાં અઠવાડિયામાં અને ખોરાક વિના થોડા મહિનામાં માણસ મરે છે. જ્યારે વ્યાયામ વિના થોડા વર્ષો કે દશકાઓમાં માણસ મરણ પામે છે. અને મરે નહિ તો માટે તો આવશ્યક પડે જ છે!

સામાન્ય રીતે એમ માનવામાં આવે છે કે, સંસ્કૃતિનો એક જ ઉદ્દેશ છે, અને તે એ કે શરીરશ્રમ ઘટાડવો. પરિણામે માણસ જેમ વધુ સુધરે છે એમ વધુ આળસુ બને છે. 'હૃદય બંધ પડ્યું', એ તો અકુદરતી બેઠાકુપણનો કુદરતી જાહેરો છે! કોઈ ખેડૂત, મજૂર કે મહેનતુ માણસનું હૃદય અચાનક અટકી ગયું સાબાલ્યું? માદીતકાએ આગોતનારા બેઠાકુ પેકોદરો જ આ રામનો લોગ થઈ પડે છે.

ખોરાક કરતાં થે આપણને વધારે જરૂર ઊંધની છે. ઊંધ એ એક જાતનો ખોરાક છે. પણ અસ્વાભાવિક જીવનમાં સ્વાભાવિક ઊંધ ક્યાંથી સંભવે?

ખારીખારણું બંધ કરી, મોટેમાંથે ઓઠી, મુંવાળી

કુમાર • ૧૫૬મો અંક (માગશર ૧૯૯૩)

અને ફૂંકાળી પચારીમાં લીધેલી ઊંધ સ્વભાવિક અશય થાય છે. સવારે પચારીમાંથી ઊઠ્યા પછી, શરીર તો ચોક્કસ અને ભારે જ હોય છે.

આન એ આપણા જીવનમાં આનંદ નથી, પણ વેદ છે. આપણે વર્ષમાં કેટલીયાર ધરને નળ છોડી, વરસાદમાં, નદીમાં, તળાવમાં, ઘોષમાં કે સમુદ્રમાં નાહીએ છીએ?

આપણા વડવાઓ માનતા દત્તા અને આપણે જાણીએ છીએ કે સૂર્ય એ જીવનનો દાતા છે. અંધારી જગ્યામાં મૂકેલી વેલ સૂર્યનાં કિરણો તરફ જ વળે છે. વનસ્પતિ જોટલું થે કદાપણ માણસમાં હોત તો?

દાદ-તાપથી શરીરનું રક્ષણ કરવાને માટે કપડાંની અસુક અંશ આવશ્યકતા છે. પણ આપણે તો શરીરો નળણું, નળાણું અને નાળુક બનાવવા માટે તેમ જ દેહની વિરૂપતાઓ સેનાડવા માટે, એને કપડાના દગ નીચે ઢાંકી દઈ, નાની નાની બીમારીઓ અંનંદના હાથપમને આર્થગણ આપીએ છીએ.

આવા કૃત્રિમ જીવનમાંથી ઉત્પન્ન થતા ત્રિવિધ તાપ ટાળવા, તથા અવગા માર્ગો લેવાય છે:

વ્યાધિ ટાળવાને દવાદાર, ડોકીયાકુ (એપરેશન) અને સોલની અણી (ઇન્જેક્શન) નો આશરો લેવો પડે છે, બીજાં દુઃખો જૂલવા નાટકશીમેમાં, અને નવ-લક્યા તરફ મગ દળે છે. મોટા જાગના આવા આનંદો, અપર્યાય આભરી જાગેલી સર્જકની કદવનાનો ગિરકુશ વિદાર હોય છે.

'દવા ન ખાતી' એ કાંઈ માંદગીનું કારણ નથી; તો પછી 'દવા ખાતી' એ માંદગીનું નિવારણ શી રીતે હોઈ શકે?

માનવીનો દેહ કિરનામન, રટીકીન, જોગાઈક, સોમલ, સીરમ ને વૈકિસનનો જાન્યો નથી. એ જાન્યો હોત તો દવાદારના ઉપયોગ સામે કોઈ વાધો ન હોવાથી શકત.

પવન, પ્રકાશ, પાણી, પૃથ્વી અને આકાશ એ પંચમહાબ્રુતોનું વિશ્વ જાન્યું છે. માનવીનો દેહ પણ આ જ તત્ત્વોનો છે. આ તત્ત્વો સાથે રીધો સંબંધ જાધી સંવાદ સાધો અને જીવન, વૌવન, આરોગ્ય અને આનંદ પ્રાપ્ત કરો.

રમણલાલ એ. જીતિયર

વ ન વ ગ ડા નાં વા સી

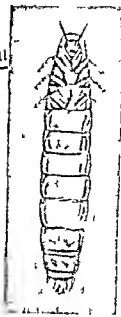
જળજંગલની જીવસૃષ્ટિનો પરિચય આપતી અભ્યાસનીય લેખમાળા

‘તુજ પાખ ચળકે પર્ણના મુઠો મદો ચકો રચો’

કાપી પ્રત્યે મને ખૂબ લાગ છે. માછી અને સનમનું જ્ઞાન કરાવનાર મારો પ્રથમ ગુરુ એ જ. એક વખત એવો દતો કે જ્યારે એના અનેક કાચો હું હાવતા ચાલતા, મારે ને ‘માટે લક્ષ્યાઈ કરતો વગસે વગસે હું અને મારા પ્રેમપ્રમાણ દીક્ષિત મિત્રો એના કેકાવનું પારામણ્ય કમ્તા આજે એ મિત્રો નથી દવે રંગરણ્યશક્તિ પણ એટલી તીવ્ર નથી રહી છતાં એની કેટલીયે પક્તિઓ હું સહેજે યાદ કરી શકું છું: એમાંથી ઝરતા રસનું પાન કરી શકું છું

ઉત્તર ગુજરાતના જે ભાગમાં માદ્ર મામ છે ત્યાં જન્મ્ય નથી, ગીચ ઝાડી જે નથી વગમા આવે તે આડોપાછો ધૂમ પલાળના પૂરતો જ. આમાં મામનો જમીનો એવો જેનોના દેગસરની દે જીવતા અન્ધાપરધા સુકાએવા અરથી ડગલ કરેલના છેડ’ એટલે ‘તીમ વગમનો થયો ત્યાંપુઠી આગીઓ એ મારે મન ‘નિમ વૃત્તાન્તી દુમ’ જેવો ઘાટ હતો. એથી જ કથાપીના ‘એક આગી આને’ કાન્થને વાચીને હું મુગ્ધ થઈ જતો જમીયાના પર્ણમુઠોમાં ચળકતી આગીઆની પાખ, ઉત્તરપોપલમાં એ તેજની ઉપયોગિતા, ધનથી આદર્ય અને ધુમમથી મેવા ન થતાની એની શક્તિ, વગેરે વગેરે વાચીને કાન્થ વસ્તુના મથાર્યં વર્ણન માટે કનિ પ્રત્યે મારી શ્રદ્ધા શતશય વધી જતી એમાં જે જ્યારે કોઈ પાતળી તેજોમુગ્ધ કાન્થને આગીઆની ચળકતી પાખ વડે લાગેડેને અલકૃત કરતી અગર અન્ધ દયાની દેડીને, પાખ પરની ચળકતી રજ દાચના રપર્શનાત્રથી ખરી મકવાની શીકથી દૂર ગ્રહેની, હું કદપનાગજે અવશેષકોતેલારે મારા મોમાંથી ઉદ્ભાવ નીકળતા કે ‘વાદનાદ, હદ થઈ મગતપુરુષ’ તે પણ કમાલ કરી છે!’

આ શ્રદ્ધાચક્ર કેટલાયે વગસ ચાલ્યો સો પહેલા એમાં પથરો પડ્યો મુજામમાં વજીલ થવા હું ત્યાં ગયો ત્યારે ઘાટકોપરમાં મેં પહેલપહેલો આગીઓ જોયો અમારૂં ઘર મામને ગોદરે, ગિરિમાવાની અડોઅડ હતું સંધ્યાકાળ ચાપ અને વાપીવરણ આગીઆની શીત પ્રવાથી ઝળહળી જાઉં એક બે નદિ, પાંચ પચીસ નદિ, પણ સેંકડો—અસખ્ય કસિત હિડતા હિડતા અમારા ઘરમાં આવે હું વાચતો જોડો હોઈ ત્યાં ચોપડી પર આવીને જેસે ત્યારે જ જણાયું કે આગીઓ તે

નિશામણિ

આગીઓ

આ અને આવો ત્યારે તમજાયું કે, સુમુરો’ તમે પણ ‘હા’ છે’ હોય આ રીતે ભ્રમક કવિકદરનાઓ, 12મીના મથાર્યં દર્શન કરતા અપચાર્યં કદનાચિત્ર ઘણી વખત વધુ આદ્રાદક બને છે

આગીઓ આપણા ભારતવર્ષમાં નામથી તો ઘેર ઘેર જાણીતો છે, પણ એના પ્રત્યક્ષ દર્શનનો લાભ બનાવે નથી મળતો અર્વંદ બેજનાળી બીડી લવાવાળો, ઘીચ ઝાડપાનવાળો પ્રદેશ આગીઓને રહેવા જોઈએ એથી સૂકા ગણ કે રક્ષકીન સપાટ પ્રદેશમાં એ બેજામાં નથી આવતો આવે તો તે માત્ર ચોમાસાના દિવસો પૂરતો જ

મનુષ્યના રસારથની રક્ષાનો ભાર જેમ મ્યુનિસિપાલિટી ઉપર છે, પશુઓમાં ભગીનું કર્મ જેમ ઝરણ અને પક્ષીઓમાં ગીધ કરે છે તેવી જ રીતે સમગ્ર જીવસમાજમાં પણ ભગીનું કર્તવ્ય બળવનાર એક વર્ગ છે એનું સાશાય નામ Coleoptera¹, અગ્રેજ

1 આ વર્ગની ૮૦,૦૦૦ જાતો તો નામથી જાણીતી છે! અને બીજી અજ્ઞાતનામાં જાતો મળીને કુલ સંખ્યા એકાદ લાખ થાય! જીવસૃષ્ટિના અનેક વર્ગોમાંના આ એક જ વર્ગના માણી ની સંખ્યા, સમગ્ર પશ્ચિમસૃષ્ટિની દગજણી અને મેરૂડકવાળાં

નામ Beetles: આપણાં તમારાં, ગોઠળગાય, માગાની ગાય, ધનેરાં વગેરેનો વર્ગ. આગીઓ પણ આ જ વર્ગનો જંતુ છે. એનું અંગ્રેજી નામ Glow-worm-પ્રમાકોટ.

રૂઝિમાં જેના શરીરમાંથી આપજળે અખંડ તેજ-ધારા વહેતી હોય એવા, આગીઆ સિવાય બીજા કોઈ જંતુ હોય તો તે Fire flies. આપણા ભારત વર્ષમાં એ યતા નથી.^૨ (માઠલીની પાત જૂરી છે)

‘બીટલ’ જંતુઓનું ઇવનકર્તવ્ય લંગીકર્મમાં પર્વાસ થયું છે. કુદરતમાં પશુપંખી, છતર જંતુઓ વગેરેના કચરો, મૃત દેહ આદિ સ્વાદા કરી જવાનું એમને સોંપાયું છે. એ મિથાય બીજા ગુણવિશેષ—પર્તમિયાની પ્રકાશપ્રિયતા, ગદ્યમાણનું આતુર્ય, કાઠીનો કણસંપ્રદ અને કન્કસર, બિધમ્બનું યુથળજ કે ભમરીની રથાપલ-દક્ષતા ‘બીટલ’માં નથી દેખાતા.

આગીઆની પણ આવી જ વાત છે. આખો દિવસ સૂકા કે કઠોવાતાં પાન, ધાસ કે ઝાડના મૂળ એથે જમીન પર ભરાઈ રહેલું અને રાત પડયે ઊડાઊડતા આનંદ મેળવવો—આ વિના બીજું કંઈ એને આનંદનું નથી બીજાં કેટલાક ‘બીટલ’માં તો અદ્ભુત રૂપરંગ-જનિત શારીરિક લાવણ્ય પણ જોવામાં આવે છે.^૧ આગીઆમાં રૂપે નથી ને રંગે નથી. એનામાં કંઈ હોય તો એની ધુતિ: બાહ્ય આલંબન વિના સદાદિત પ્રભાભંગ વદન કરવાની શક્તિ. આ એક જ ગુણ હેઠળ એની બીજી બધી ઉણપો ટંકાઈ નવ્ય છે. એના આ એક જ ગુણને લીધે સૈન્દર્ભપૂર્વકેનો એ પ્રીતિલાબન જામે છે.

આગીઓ નાનામાં નાનો ઘડ જેવડો. મોટામાં મોટા અરધા પોણા આગળના ચે જોવામાં આવે છે. બીજા જંતુઓની પેઠે એને પણ અવનારલીલા રાજવતી પડે છે. છઠ્ઠામાંથી કાંડો, પછી કેશોટો અને અંતે સંપૂર્ણ અવવવાળો આગીઓ: આ ક્રમમાંથી એનાથી

(મત્સ્ય વંશ, સરીસૃપ વંશ, પક્ષી વંશ અને રેતવયાથી વંશ) માછલીઓ કરતાં બગલ્લી કે તેથી ચે વધારે છે.

૨ આગીઆનો વંશ Malac dermidae: એની નત Lamprophorinae. ‘ફાયર ફ્લાઈફ’=Pyrophorinae: એનો વંશ Elaterinae.

* દા. ત. ગિરડીના ઝાડ પર દેખાતાં ચળકતા ઘેરા લાલ, સોનેરી, લીલા, વાળી શરીરવાળાં ખારકે જેવડાં ‘બીટલ’.

કુમાર • ૧૫૬મો અંક (માંગશર ૧૯૯૩)

છૂટાનું નથી. એના કીડા માંસભક્ષક હોઈ, નાનાં છીપલા, સંપ્રજા^૩ વગેરેમાં રહેનાં જલચરોને ખાધને છવે છે.

આગીઓ પોતે વનરપતિમાંથી પોષણ મેળવે છે. એને અનુકૂળ (કાનરવા અને ચાવવાને કિષાદ્યમ્) એનાં જડમાં ઘસાયાં છે.

એને જોનાં આંખ દરતી નથી. ૨ એ ઘેરા ચળકતા ઘડામી કે આછા નારંગી રંગનો, શરીર ચપટું. માથું અને ધડ છુડાં દેખાય.

પાંખો ચાર: પણ ઊડવામાં તો માત્ર પાછળની જે જ કામ લાગે. આગલી બંને નકામી: જડ સૂચી સોંચા જેવી કઠણ અને બરડ (Elytra). પાછળની પાંખો નાનુક, મુઝામમ. આગીઓ જેસે ભારે આ કોમળ પાંખોને પીક પર વાળી સંકેડી ગોઠવી દે છે. એના ઉપર આગલી બરડ પાંખો ઢાકી દે છે. એ રીતે આગલી પાંખોના ‘જખતર’ હેઠળ પાછલી કોમળ પાંખો સુરક્ષિત રહે છે.^૪ આવી પાંખો કેટલીક જાતોમાં એકલા નરને જ હોય છે. માદાને સમૂળગી નથી હોતી.

પશુ પંખી કે જંતુ આદિના મનની વાત તો કાણ જાણે: એમને આવી મોદિનીની શી અસર થતી દરી એ તો કેમ કહી શકાય? પરંતુ જેના નોનંદયથી અરોષ મનુષ્યજનિ સદૈવ મુગ્ધ જાતી છે એ શીત,

૩ સચિરો Snails

૪ mandibulate.

૫ સમગ્ર જંતુસૈન્યમાં પાંખોની આ વિશેષતા માત્ર આગીઆના વર્ગના જંતુઓ (Beetles) ની જ છે એ વિશેષતાને લીધે એમને જોજખના રમતવાત છે. પાછલી નાનુક પાંખોને ઢાંકી દેતી આજની બરડ પાંખો વાળીને પીક પર ભેગી કરી દોવ, તે વખતે એનો દેખાવ શહેરના દરવાજાનાં બંધ કમાડ જેવો લાગે છે: એ પાંખો એ બાલુ પથરાએલી: એ બને ભેગી થાય ત્યાં, બરડા વચ્ચેલય ઊભો રીતો ચારા. આ એકાંતી જોવાં સમબરો કે આપણા ઘરનાં આમડાં ‘વંદા’ આ ‘બીટલ’ વર્ગના જંતુ નથી, કારણ એમની આગલી પાંખો નરમ હોય છે

૬ એક એવી માન્યતા પ્રવર્તે છે કે, સૂચી એના માળાને ઉપરનો અંધારો ચોરડો અજવાળવા માટે, લીંબી આડીનાં નાનાં દેડાં એ ખેડાં સૂચી, જોનાં આગીઆ ચોરડી રાખે છે છવતાં તો અજવાળે, પણ મરી નવં ત્યારે ચ આગીઆ સૂચીનું ઘર અજવાળતા રહે

સૂચીના અરોધ્ય માળાનું સૂચ્ય અવસેકન કરનાર પશ્ચિમવિશારદોને અભિપ્રાય આ માન્યતાની વિરુદ્ધ છે.

આઘ્નિદક અને મધુર પ્રભા આગીઆની પાળોમાથી નથી નીકળતી પતંગિયાની વિવિધરંગી રચ્છી વ્યાપ્ત પાળો પેટે, આગીઆની પાળો પણ તેજના કણથી ખરડાએથી ગતે ચળકે છે, રપરંમાત્રથી એના પગના જ્યોતિઃ કણ ખરી પડે છે, એ કયિકલ્પના જેટલી ઉદાત્ત અને મનોહર છે તેટલી જ સલ્સલી વેગથી છે

ધ્વાનતમણિ આગીઆના પ્રકાશનું ઉદ્ગમ ગ્યાન તો એનું 'પેટ' છે અનેકવિધ આદારમામત્રીમાથી ગળાપ ગળાપને પ્રકાશના ઉત્પાદક વિવિધ ગ્સો એના પેટમા વિશિષ્ટ રચાને એકનિત થાય છે આ રસો-પદાર્થોના ગસાયનિક સપ્કાથી નિષ્પન્ન થતું તેજ પેટ પરના ભીંગડાં દ્વારા બહાર નીકળે છે એ નક્કુ ભેદે કે કાળક્રમે નથી ઓછું થતું નથી વધતું એકધારે યાવજીવન એ જગતને અજવાળ્યે જ જાય છે એનો રંગ લીલાકે પીળો હોય છે એમા દાદકતા નથી હોતી એનો રપરં શીતળ, આળોને હાનુતારે છે કોષ જ્વનતા આગીઆનું તેજ અપદ્યતું તો કોષનું ગદ હોય છે

આ તેજની શોભા અવર્ણ્ય છે શિષ્યાળામા અવારી રાતે અનેક જ્યોતિર્મંડળથી વ્યાપ્ત નિર્મેગ નીલાકાશની નિરુપમ શોભા નિદાળી આપણે મુગ્ધ ચક્રએ છીએ પણ વિશાળ વનરાજના પાદે પાદે દીવા પ્રકટયા હોય તેવી, વિગટ પુરુષની જ્વનત શિષ્યાએ ઉતારાની આરતી જેવી નિશામણિ આગીઆની એમાસાના દિવસોની શોભા એનાથી રજ પણ બેગતી નથી વીજળીના દગ્ગરો દીપકોનો દાદક તેજોરાસિ પણ આગીઆના સૌમ્ય રૂપને ન પહોંચે પ્રકાશની અનિ-શયતા છતા અહ્યુત મૌદર્ધવાળા હોય એવા દરેક તો મેં જે જ જોયા છે એક વળત એમામાની અવારી રાતે ઘાટકોપરના પટાડ પરથી નીચે ખીણમાં સખ્યા તીત આગીઆથી સળગી બેઠો વૃક્ષરાજ, બીજ નખત દાવાનળથી લાલકતા વામવનની સદસ સિષ્યાવાળી દીવીઓથી અગદળતો અણ્ણાવ્યગ

૭ આવા ભીંગડા નરમાં ઉગરને માદામા ર હોય છે

૮ આગીઆ એમ કહી, મલગમલગ કેયળી કે શીરડીમા પૂરી તેના અજવાળે અજવાસ કરનારા મરીગ વિદ્યાર્થીઓની વાતો આપણે સાંભળીએ છીએ કેવળ કુલ્લલરતિ સતોપવા મેં પણ આ દૂર પ્રયોગ કેરી જોયા છે પણ આ દશામા આગીઆ અંતું જીવતા નથી

પણ આનું તેજ આગીઆને શા કામન? એને કયા અંવારી ગતે ગવીકુડીઓ કે ગેરીઓમા રખડવું છે કે મશાવની ગરજ પડે? એ તો અંચળો વાસી એનો આદાર ઘરઆગણે જ મળે બીજાં કણા મે નિશાચર જંતુઓ છે એમાના કોષનો મે માર્ગે અજ-વાળવા આવું સાધન નથી જતા એમનો જીવન વ્યવહાર અજાધ્યપણે નરે જાય છે. તો પછી એકવા આગીઆ પ્રત્યે જ પ્રકૃતિનો આવો પક્ષપાત શા માટે?

આ વિકટ સમસ્યાનો ઉકેલ હજી અધૂરો છે; છતા એટલુ તો નિર્વિવાદ છે કે આગીઆના તેજનો અને જ્વતીય આકર્ષણનો ગૂઢ સંબંધ છે જેમ કપુરી મૂંગો નાભિગંધ, દાર્પીનો મદ, મધુરનો ચિત્રકલાય, કોયલનો કુહ રવર, કુંજની તૃલ્પીલા-તેની જ રીતે આગીઆનો પ્રકાશ એના પ્રિયજનના આકર્ષણ અર્થે જ છે એથી જ એમામા માદા કરતા નરની તેજ-સ્વિતા વધારે હોય છે

આગીઆની આ રમણીય કથાથી કાણ મુગ્ધ નહિ થાય? એના દેહમાથી વહેતી શીતરસિ આજ આજગન વિના જગતને અજવાળતી અણખૂટથે વહી રહી છે આપણી કાયામા આવી શક્તિ હોત તો આપણા રાજમાર્ગે, ઘરના આગણા અને ચોરડા અજવાળી શકત છુદ્ધિરાળી ગણાએ છતા પણ આવા ક્ષુદ્ર કીટની નૈસર્ગિક શક્તિ આગળ આપણા રનાયુગ્મ, આપણુ રૂપગૌરવ, આપણી કર્પનાશક્તિ અને વિચારચાતુર્ય હણાય છે. આપણી અસહાયતા રિનત્ર ભાવે પોકારી બેઠે છે કે, રવશકિનએ જગતને અજ-સળનારા જે જ એક ગગનગળા જ્યોતિર્મંડળ બીજે જુમિનળો તુ જ્યોતિર્મિગ્ન-આગીઓ આકાશ-પચના વાત્રીઓ તો દૂર ને દૂર રહેનારા, અતિથિ જે-રા-આવે ને જાય તુ અમારો કુટુબીજન અમારા આગણાની સચારિણી દીપશિખા જેવો

‘તુ જગતે ઇ મેલને ઇ પદપત્રે ગદાલને’

૫ ને ૫૨

વિનુ અમારો પડોશી માત્ર ગળાતા બળે જ પેસા પેદા કરે છે
રુધ કોઈ જળેઈ ગવેયો દરો!
વિનુ ના રે, લીલાગ કરનારો છે!

અખાડો

જેમાં સુસંહત શરીરની ઝંખનાથી વ્યાયામની ઉપાસના કરનારા સુવાનો પરસ્પર અનુભવની આપણે કરે છે

-- નિરીક્ષક : હરિનારાયણ આચાર્ય --

દો હ જે વરસથી આ વિભાગમાં પૂર્ણ મનુષ્યત્વ ધરાવતી વિવિધ દષ્ટિથી ચર્ચા થાય છે. એકને જોયા થવાનો કાંઈપણ જોઈએ છે; અન્યને લોકોત્તર શારીરિક વિકાસ સાધવાનો અભિલાષ છે. મારા ઉપર આવતા પત્રો વાંચીને કોઈને પણ જરૂર લાગે કે એ લખનારાઓમાં શરીરના ધડતરની જાણી જૂણ તો જીવડી છે. છતાં સમગ્ર શરીરવિકાસના પાયા રૂબ, 'સ્વાસ્થ્ય' તત્ત્વ વિશે ચર્ચા કરવાનું આજ સુધી કોઈને પણ સૂઝ્યું નથી, એ જોઈ નવાઈતી વાત છે? કે પછી સ્વાસ્થ્ય વિષય જ એટલો સરળ લાગે છે કે પ્રત્યેક વ્યાયામ કરનારને એ આપોઆપ સમજાવ્યું છે અને એની ચર્ચા કરવાનું પ્રયોજન જ નથી રહેતું? ને આપું હોય તો એ બૂલ છે. 'સ્વાસ્થ્ય' એટલો બધો સરળ વિષય નથી. સ્વાસ્થ્ય એટલે નિરામયતા નહિ. જે ટુંક પેટ ભરીને જમી શકીએ એનું નામ સ્વાસ્થ્ય નથી. બિધવામાં, દૈનિક વ્યવહાર નજાવવામાં, પ્રત્યોત્પત્તિ અનિયંત્રિતપણે કર્યું જવામાં જ સ્વાસ્થ્યનું સ્વાસ્થ્ય નથી. એમા આ બધુંય છે: છતાં એથી અતિરિક્ત અન્ય અંશ પણ સ્વાસ્થ્યમા સમાયે છે. એ તરવ ન હોય

તો 'સ્વાસ્થ્ય' સ્વાસ્થ્ય ન ગણાય. આ અધિકાર તે 'જીવનબળ'—Vitality.

આપણે એવી ધણી વ્યક્તિઓ જોઈએ છીએ જે સવારથી સાંજ સુધી એકપાઈ વૈતરૂં નજીકાંકે કર્યું જાય છતાં એ શ્રમને ગાંતે તાજ ને તાજ જ દેખાય. એમની આવી 'જીવન' શરૂ થાય, ચિરકાળ, વર્ષો સુધી નક્કી દેખાય છે; કોઈ પણ બતના બાલ આલંબન વિના, એમની એ શક્તિ કે ઉત્સાહનો જોધ એવો ને એવો અણખૂટ દેખાય છે. ગાનું ખરું કારણ એમનું જીવનબળ છે. શરીરના બધા ધર્મો સમવાતા હોય, આહારાદિની પૂરેપૂરી સુવિધા હોય, છતાં આ 'જીવન-બળ' જોડું પણ સંભવે. એટલે અંશે એ આકાર વગેરે બાલ સાધનોથી પર છે. જેનામાં એવો અધિકતર અંશ હોય તેટલું જોનું સ્વાસ્થ્ય પૂર્ણર ગણાય. શરીરનો વિકાસ વજન કે માપથી માપી શકાય, પણ આ જીવન-બળને માપવાનું કશું જ સાધન નથી, એટલે જ સ્થૂલ દષ્ટિએ સ્વાસ્થ્ય શબ્દથી એનો જોધ થવો શક્ય નથી. એનો તો અનુભવ જ હોઈ શકે. એ વિશે વિસ્તારથી હવેના હપતાઓમાં.

પ્રશ્નોત્તર

ભાઈ રતિલાલ શાહે વ્યાયામની સક્રિય આરાધના અને અધ્યાપનમાં સોળ વર્ષ જેટલો દીર્ઘ કાળ ગાળ્યો છે. આ ગાળામા એમણે અનુભવેલી મુંઝવણોના સારજુત ૨૮ પ્રશ્નો પૂછ્યા છે. શરીરના ધડતરની જેમને માથે ભારે જવાબદારી છે એવા, અજાણી નવીન વિચારસરણીએ ચાલતી શાળાઓના સંચાલકો આવી શોધકશુદ્ધિ કામ કરે તો એમનો શ્રમ કેટલો બધો સફળ થાય!

ભાઈ રતિલાલની જિજ્ઞાસાશ્રુતિ પ્રચાર્ય છે. શરીર-વિકાસના પ્રત્યેક અંગનો એમની વ્રજપરંપરામાં સમાવેશ થયો છે. એ બધાની સર્વદેશીય ચર્ચા દ્વારા એમનું સમાધાન કરવા તો મારે વ્યાયામશાસ્ત્રને અન્ય જ લખવો પડે. આદી તો રચણસંકેતને લીધે પ્રત્યેક પ્રશ્નના મુદ્દાને માત્ર સ્પર્શ જ કરીને અંતેલ

માનવો રહ્યા. જે પ્રશ્નો પાછલા અંકોમાં ચર્ચાઈ ગયા છે, તે લીધા નથી.

૧-૨. માલિશ માટે કદ જલ્દી અને તેનું સારા માલિશથી પેટની ચરબી ધરે? રિક્કા પડેલા શરીર-પાળા માણસને તલના તેનનો માલિશ કરવાથી લોહી વધે છે એ સાચું?

શિયાળો અને સરસિયું.

ચુસ્તતામાં માલિશ કરવાનો વિચાર નથી પણ ઉત્તર હિન્દ અને સંવિશેષ જંગાળમાં તેલમર્દનનો મદિમા અપાર છે. રનાશુનો ચાક ઉતારી, રક્તઅંચારપૂર્વક શરીરમાં રૂઝિત લાવવામાં મર્દન ખૂબ ઉપકારક છે. પરંતુ જેમ વ્યાયામના અન્ય વિષયોમાં અને છે તેમ તેલમર્દનના પુરસ્કર્તાઓ પણ એની ઔકાન્ટિક પ્રસંસા માહ, તે દ્વારા લોકોત્તર પારણામની જે વધારે પડતી

વાતો કરે છે તે સર્વાંશે સત્ય નથી. જેના શરીરની નિર્ભયતા યોગ્ય પોષણના અભાવજન્ય છે, તેના સ્નાયુ-વૃદ્ધિ અને શક્તિસંચયના ઉપાય તરીકે તેજમર્દનને આગળ ધરવું, એ વિવેકદૃષ્ટિની ખામી દર્શાવે છે. માલિશથી રક્તાભિસરણ થાય, સ્નાયુના ધટક અણુ-જોખાં બરાએકાં યાકનાં ઝેરી તત્ત્વોનો શુદ્ધ લોહીના પ્રવાહ દ્વારા નાશ કરી શકાય. પરંતુ આ લોહી લાવવું ક્યાંથી? લોહી તેમજ શરીરના અન્ય ધાતુઓનું ઉત્પાદક તો અન્ન-આદાર છે. એ આદાર (સ્થૂલ રૂપના કે સૂક્ષ્મ, concentrated રૂપના) નું સ્થાન ભે એવો કોઇ પદાર્થ આજનું પિત્તન બાણ્યતું નથી એટલે તલનું તેલ મર્દનદ્વારા આપા આદારનું સ્થાન લઇ શકે, આથી તત્ત્વોત્પાદન અર્થે, અનુકૂળ અને આવશ્યક યોગ્ય આદારનો મર્દનર અભાવ હોય છતાં તલના તેલથી કેવળ મર્દન દ્વારા જ લોહી ઉત્પન્ન કરી શકાય, એમ કહેવું એ શરીરસાત્ત્વના મિદ્ધાન્તા-નુસાર નથી. ધર્મણ્યથી રક્તાભિસરણ સરળ થવાને લીધે ત્વચામા લાક્ષણ આવે તેમજ વધારાના મેઘમા ધટાડો થાય, પશુ તે નહિ જેવા જ.

૩. આંત્રવા અને દોડવા સિવાય, બેઠાડુ માણસની પેટની વધી ગએલી ચરબીને જલદી ધટાડવાનો બીજો કોઇ ઉપાય છે?

આનો અર્થ એવો થતો હોય કે વધી ગએલા મેદને હિતારવા, શારીરિક શ્રમ ન કરવો પડે એવા સાધન ક્યાં તો હું કહું કે, બેઠાડુ 'ફ્રેશન સૉલ્ટ અને ચિના.' ચતુરાઇ લાભે ધટે, પણ ચિતા કરનાર દૂળજો પડે છે એમ આપણે માનીએ છીએ ફ્રેશન સૉલ્ટ ખનાવનારા પશુ ચરબીના રામખાણ ઉપાય તરીકે આ દવાને આગળ ધરે છે!

આ તો જરા વિનાદ થયો એને બાણ્ય રાખીએ તો આ પ્રશ્નનો અર્થ એ થાય કે, પેટનો મેદ ધટાડવા માટે, સ્વલ્પ સમય કે અનુકૂળતાના અભાવે ચાલવાનું અને દોડવાનું બંને તેમ જ હોય તો શું કરવું?

મારી સલાહ છે કે એવા માણસોએ લોકડાડવાનો કે મીટી બોદવાનો મહાવરો રાખવો. આદારમાં ફેરફાર કરવો અને ખૂણ જ જરૂર જણાય તો કેવળ પાણી પીને થોડા ઉપવાસ ખેંચી કાઢવો. આ બધા ઉપાય પરસેવો ઉતારનારા અને કંઠેર મનો-

બળ માગનારા છે. થાકી મેદ 'જલદી' ધટે એવો કોઇ ઉપાય મારા અનુભવમા કે બાણ્યમા અગર વાચકમા આપ્યો નથી.

અહીં એક વાત બાણ્યવધી અરથાને નહિ ગણાય. મનુષ્યના શરીરમાં કેટલીક અહિદા ગ્રન્થીઓ (ડક્ટલેસ ગ્લાન્ડઝ, દા.ત. પીત્તીઅલ, થાઇરોઇડઝ, એન્ડ્રોનલ, પિટ્યુટરી, વગેરે) છે. એમના સ્વરૂપ અને વ્યવહારનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હજી આધુનિક વિજ્ઞાન પામી શક્યું નથી. પણ એટલું તો અનુભવસિદ્ધ અને નિર્નિર્વાદ છે કે, આ ગ્રન્થીઓમા ઉત્પન્ન થતા વિશિષ્ટ રસોનું લોહી સાથે મિશ્રણ થવાથી સ્વાસ્થ્ય અને શક્તિ ઉપર ખૂબ અસર થાય છે. એકાદ ગ્રન્થીના રસની ન્યૂનતા કે અધિકતાને યોગે શરીરમાં સારો ખોટો ફેરફાર થતો જોવામા આવે છે. તેથી યોગ્ય પ્રસંગેલાકરો શરીરમા આવી ગ્રન્થીઓના રસોદાખલ કરીને સ્વાસ્થ્ય પર કાણુ રાખી શકે છે. વધતા જતા મેદમા પશુ આરીગ્રન્થીની (પિટ્યુટરી) સ્થાપિકતાને કારણ માંગવામા આવે છે. જ્ઞાતા થતા માણસમા આ રસની ન્યૂનતા લાવવાથી તથા મેદવર્ધક આદાર ખાવા છતાં પણ જીજી બધી રીતે સ્વસ્થ માણસ દૂળજો રહેતો હોય તો તેનામા આ રસની અધિકતા લાવવાથી ધાર્મ પરિણામ આવે છે. મને આવા પ્રયોગનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ નથી.

ખરી રીતે તો મેદ ધટાડવાનું લક્ષ રાખવા કરતાં આ મેદ સ્નાયુરૂપે પરિણત થાય એવો પરિશ્રમ કરવો ફલદાયી છે. કારણ મેદ ધટવાથી તો શરીરનો કેવળ ભાર અને બેઠાડાવપણું જ ઓછાં થાય છે. પણ પ્રયંક શક્તિ કે મુન્દરતા પ્રાપ્ત થતાં નથી. એ લાવવા તો સ્નાયુવિકાસ જ કરવો રહ્યો. એથી, બે કેવળ મેદ ઓછો કરનારી વ્યાયામપ્રણાલિકામાં ધ્યાન પરાયી કાળક્ષેપ ન કરતાં કુરતી, વેઇટ લિફ્ટિંગ, જિમ્નસ્ટિક્સ વગેરે જેવાં સાધનોનો આશ્રય લેવામા આવે તો મેદ પણ જલદી ધટે અને સાથે સાથે અપૂર્વ સ્નાયુવિકાસ તથા તબજન્ય શારીરિક સૌન્દર્ય પણ પ્રાપ્ત થાય. એક પથ ને દો કાળ.

૪. સ્ત્રીઓના શરીરનો પશુ પુરુષોની માફક સ્નાયુ-બલ વિકાસ થાય ખરો?

સ્ત્રીઓના વ્યાયામની વાત પાછળ ચર્ચાઇ બધ છે. અહીં એટલું ઉમેરવાનું કે સ્ત્રી અને પુરુષના

સ્નાયુઓમાં ભેદ નથી. વ્યાપારથી બંનેનાં શરીર કેળવાય છે, પરંતુ પુરુષના શરીરના જેવી સ્નાયુઓની સ્પષ્ટ રેખાઓ (કોની કટ લાઇન્સ) સ્ત્રીના શરીરમાં નહિ દેખાય એનું કારણ એ છે કે, સ્ત્રીના સ્નાયુઓ ઉપર તત્કાલીન નીચે મેદનું નફું પડ આવેલું છે; જે સામાન્ય રીતે પુરુષના શરીરમાં નથી હોતું. એટલે જ સ્ત્રીનાં બધાં અંગ ભરાવદાર હોવા છતાં ગળા, ખાડા પિત્તાનાં, સરળ રેખાંકિત લાગે છે. પુરુષના શરીરમાં મેદનના આવા ભારે અસ્તરના અભાવને લીધે પ્રત્યેક સ્નાયુ વિભિન્ન, સુરેખ અને છૂટા પ્રત્યેક લાગે છે. મનુષ્યેતર પશુઓમાં નર માદાના શરીરમાં આવેલા તફાવત ન હોવાથી બંને એકસરખા સ્નાયુવિકાસવાળાં દેખાય છે.

૭ એક આપણા પહેલવાનો, અને બીજા તરફ સંડો જેવાનાં શરીર સૌન્દર્ય અને સ્નાયુવિકાસમાં આટલો અંધો ફરક અને બેડોગપણું શાથી?

આની ચર્ચા પણ પાછળ ચર્ચા ગઇ છે 'સ્નાયુ વિકાસ'નો અર્થ કેવળ 'મસ્ક્યુલર ડેવલપમેન્ટ' હોય તો આપણે વિકાસ આપણા પહેલવાનોમાં સંપૂર્ણ પરા-કાષ્ટાએ પહોંચેલા હોય છે. પણ એના અર્થ ને, 'સ્નાયુઓ પુરા વિકસેલા હોવા છતાં, એમનો પરસ્પર સુદર સમાન્ય હોવા છતાં પ્રત્યેક સ્નાયુ અલગ અલગ દેખાય એવી સુરેખતાવાળો હોયો ન્દેખ્યો' એવો કરીએ તો આપણા પહેલવાનો સંડો, મીડ, કસીન વગેરેની તોણે નદિ આવે. એનું કારણ આપણા પહેલવાનોનો કુસ્તીનો બ્યસાય છે. એક તો સ્નાયુને પેશનિક વિકાસ કરવા કરતાં આખા શરીરની એકમાઈ કરીને શ્રમસભ તથા જાતવત્ કરવા પૂરતો જ એમનો પરશ્વમ હોય છે. બીજું, કુસ્તી કરનારનું શરીર દમેલા કઠોરપણે રગડાવુ હોવાથી, એના સ્નાયુઓની સુરેખતા પૂરાં જઇ તેને રથાને ધટપણું આવે છે. આવો ભરાવો થાય એ ઉપરાંત, સ્નાયુઓના અસામાન્ય ઘસારાને પહોંચી વળવા, એમના સંરક્ષણ અર્થે એમના ફરતું મેદનું માદ આવરણ કુદરત દાંડી દે છે. એથી જ કુસ્તી કરનારનાં શરીર પ્રત્યેક પ્રતિભાસંપન્ન અને દર્શનીય હોવા છતાં ગોળમરોળ બનેલાં દેખાય છે. પશ્ચિમના દેશોમાં પણ ઝિગિરડો, આગર્જી, કાર્મર ગર્નર્સ, ફ્રેન્ક ગોલ્ડ, રાવર, હેક્ટરમીડ વગેરેના શરીર આવાં ગોળ ભરાવદાર જ છે.

કુસ્તી એ સર્વોદ્દૃષ્ટ વ્યાયામ છે. એના અત્યંત લેગનથી પ્રમેંઝ મુખા અને રાસાસી પાચન શક્તિ કેળવાય છે. એને ગોળે આવો બ્યસાય કરનારો આદાર પણ ભારે હોય છે. આદારજન્ય માંસરસમાંથી, જેટલો સ્નાયુઓના ઘસારામાં વપરાય તેટલો તેમાં વાપરીને, બાકીનો રસ કુદરત પેટના સ્નાયુઓ પર મેદનું અંદર ઘડવામાં વાપરે છે કારણ આ સ્નાયુઓ પછવાડે શરીરનાં અતિ આવરણ અને અત્યંત કેમળ અંગ —સ્ટ્રીટ, પિતાસય, બરોળ, આંતરડાં, મૂત્રાશય વગેરે —આવેલાં છે. કઠોર શરીર શ્રમ પ્રસંગે આ અંગોનું પૂરેપૂરું સંરક્ષણ થાય; એમને ધક્કો ન પડેથી એ હેતુથી કુદરત, કેવળ પેટના સ્નાયુના પૂર્ણ વિકાસથી સંતોષ ન પામતાં આ સ્નાયુઓ પર મેદનું આવરણ રમે છે. આ પડ જેમ ભારે તેમ પેટ વધારે પૂર્ણ લાગે. આથી જ આપણા પહેલવાનોની ફાંદ ગોડી હોય છે. આનું બીજું એક કારણ આદારાતિરેક છે. યુરોપીઅન પહેલવાનો પણ ફાંદવાળા તો હોય જ છે પણ એમની વ્યાયામ પદ્ધતિની વિશિષ્ટતાના કારણથી આ ફાંદ પર તેઓ થોડાપણે કાણ રાખી શકે છે.

કુસ્તી ખાવા અવશ્યજીવિ(!)વાળી હોવા છતાં તેનાથી શરીરના એક વિશિષ્ટ રચાનો જે વિકાસ સમાય છે, એવો વિકાસ, બીજાં કોઈ પણ વ્યાયામ પદ્ધતિથી નથી સધાતો આ રચાને તે આપણા ગળાની અને ખજાની વચ્ચે, ડાની ઉપરની પાંસળા ઉપર જે છેદનું આડું દાડકું (Clavicle) છે, તેની ઉપરનો ખાડો, અને તરફનો સંડોનું શરીર જુઓ, યોડ કે કસીન અગર આડકા અને રદાર્મનર્મનનું જુઓ: બધાંના શરીરમાં આ ખાડા, અદ્ભુત સ્નાયુ વિકાસ હોવા છતાં, લાકોસા નથી દેખાતા; ભારે પ્રત્યેક કુસ્તી બાજના શરીરમાં આ લાગ પૂરાંએ સપાટ 'ગુડ્ડન' છે. એટલી કુસ્તીની વિશિષ્ટતા.

૮ નિયમિત કસરત કરવા છતાં કેટલાક માણસો ધાર્મ્ય પરિણામ નથી મેળવી શકતા તેનું કારણ?

ધણું છે: થોડા આદારોના અભાવ, શ્રમનો અતિરેક, ચિંતા, અરોગ્ય વ્યાયામપદ્ધતિ, આદરભરી અપૂર્ણતા વગેરે. કદાચ થોડા બધાં પશુ ચૂરવે રહી હોય. પાચનક્રિયા, રક્તોત્પત્તિ, રક્તાભિસરણ, મસો-સર્જન વગેરે શારીરિક ક્રિયાઓ-શીઝીઓલોજીકલ ફંક્શન

શન-અગત્ય ન થતા હોય અન્યોક્ષાય અપૂર્ણ હોય તોપણ શરીર ન બચાય.

૨૨ માવના કાચા ખેસી ગએલા યુવાનોના મો પૂર્ણ ભાગદાર બનાવવા માટે કોઈ કસગત કે ઉપાય છે ?

આખું શરીર તંદુરસ્ત અને ઉત્કૃષ્ટ રનાયુ વિકાસવાળું બનાવીએ કે માવ આગોઆપ ભરાશે એકવા

માવને ભરાતો આગ્રહ શા માટે? વળી માવનો ભરાવો-આકાગ-મોના કાડકાની રચના ઉપર પણ આધાર રાખે છે એટલે આખું શરીર સપૂર્ણ નિકસેલું હોય ત્યાં માવ સહેજ ખેસી ગએલા હોવાય એમ પણ બને વળી ચરબીના ભાગ્યે જ નાનાવા ફૂલેલા શરીરવાળાના જેવા ભાગદાર ગોળમટોળ ન હોય તો પણ દરકત શી?

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

આ વખતની હરીફાઈમાં આવેલા ફોટોગ્રાફી પણ ગુન ધાર ન હોવાથી ફક્ત એક ઇનામ વિજાયાના ખીન ઇનામે એક ફોટોગ્રાફી આગા છે બાઈંગ્સ એસ પપરાના (અમદાવાદ)ને 'રૂઢ રંગેજ' ફોટોગ્રાફી માટે બીજી ઇનામ મળે છે કારણ તરીકીન રંગેજનું ફોટોગ્રાફી આર્ટિસ્ટે ચિત્રના છાયાવાળા ભાગોને એકરંગીયર બરાબર મળ્યું હોત તો રંગાટી ના આલું માલુના પાતાવરણ અને તેના સાખેનો કુબૂ જ્યાલ આવી શકત અને તો જ આ ચિત્ર પાંડયુ સાર્યક લેખાત બાઈ ડસમુખ તોલાટ (મુ ૧૧૬)નું ફોટોગ્રાફી નૂના પ્રા ડી' અને ભાઈ કાન્તિલાલ માથેલા (ભૂ ૧૧૬)નું ફોટોગ્રાફી 'ઓર વાળી' નોધવાત રહ્યો છે બનેલા હારી બે ઈય કાપી નાખવા ની જરૂર છે ચિત્રના વિષય સાથે ને નગની ટેકનિક હોવાથી જ તે ઇનામ મેળવી શક્યા નથી

ફોટોગ્રાફીની શોધમાં ધર્મીયાર ધર બહાર પણ ૨૫૬૩ પટે પરતુ થયું કાગાસોને રિપરવસ્તુ પાછા ગાંઠકાનુ મગત નથી તેમને ઘેર બેઠા 'રિંગ્સ લાઈફ' (પદાવિચિત્ર) ફોટોગ્રાફી કરવાનું સરગ અને આનંદપ્રદ મનથી રોજના વારસાની ચીજો, ખાવાની વસ્તુઓ, વાસણો, શાકભાજી અને ફળ, રમકડા, વગેરે ચીજો એક યા વધારે લઈ અનુકૂળ છાયાગ્રાહકમાં ગોઠવી, સુકર સંચાલનની મદદથી ફોટોગ્રાફી ઉપલબ્ધી સમય આવા અખતર કરવાથી સંચાલનનું જ્ઞાન વધશે, છાયા-ગ્રાહક પર કાણ મેળવવાની ને તેની અવગત રચના કરવાની લક્ષ મળશે, ફોટોગ્રાફી ની કરાગતનો અભ્યાસ થશે અને વળી આનંદ સાથે દરેક પ્રયત્નને વિનસ સધાશે.

મદ્રાસથી બહાર પડતા અગ્રેજ હૈન્રિક 'હિન્ડુ'ની સાપ્તાહિક આશ્રિતિ, ફોટોગ્રાફીના લખાકો માટે એક લીમ (સપ્) રચા પવાનુ બંદેર કયું છે તેનો દરેક વાચક તેમાં આવતી છાપેલી કૃપન ભરીને સહ્ય બની શકે છે સહ્યો માટે દરેક મહીને ખાસ હરીફાઈ ગોઠવશે અને તેમાં અર્જોત્તમ ફોટો ચિત્રને રૂ ૨૦૦૦

ઈનામ આપે વડુ વિચિત્ર માટે આર્ટ એડિટર, 'હિન્ડુ', માઈન્ટ રોડ મદ્રાસ, ને અરનામે અમેલગા પત્રબ્યવહાર કરશે

સપ્તમ પ્રાતની સરમારી મદ્રાસી પત્રી ડિસેમ્બર ૧૯૩૬ થી ૪થી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૭ મુખી લખનોમાં એ મોટું પ્રદર્શન ભરમાં આવ્યું છે તેના ફોટોગ્રાફી વિભાગમાં આનંદરસપૂર્ણ ફોટોગ્રાફિક પ્રદર્શન ગોઠવાયું છે હુનિયાના ૨૪ દેશોના ૧૬૪ નામાકિત કલાકારોની ૧૧૬૪ કૃતિઓમાંથી ખાસ ચૂંટીને કુલ ૩૦૩ ફોટોગ્રાફી, પસંદ કરી તેમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તેમાં હિન્દીગોના ૮૩ ફોટોગ્રાફી લેવાયા છે જેમાં પાંચ શ્રુજાતીઓ ની કૃતિઓને પણ સ્થાન મળ્યું છે તે હર્ષની વાત છે

પંખળ યદને પેશાવર ઉપર

વિશાળ બાલ, આછા-બૂરા-રંગ પાછળથી પણ નિઃશયાત્મક સુખિનું તેજ ચમકાવતી આંખો અને વારંવાર મંદ મારક કરતા મહેશવાળો એક પાતળિયો પણ અનન્યતઃ જણાતો કુમાર એક દહાડો કુમાર કાર્યાલયમાં આવ્યો.

ઠવિતા (રચવા તેમજ તેમાં રાચવા) ના શીખીને એ બાઈ દર બુધવારે રાત્રે કાર્યાલયમાં બસતા કમ્પ્યુટરિસ્ટોના મંડળમાં તેો અવારનવાર આવતા જ હતા; પણ આજ બપોરે એ એક નવો છુટો સદને આવ્યા હતા, — સાદાંત પર કાર્ડિયાનાડને ૧૦૦૦ માઇલનો પ્રવાસ કરવાનો.

ધણી વાતો કરી. શ્રી હરિનારાયણ આચાર્ય એવા મિત્રોની સલાહસૂચનાઓ મેળવી, નકશા લેવાર કર્યા અને ત્રણ સાથીદારો સાથે થોડા દિવસ પછી ઊપડ્યા.

એ વાતને મહીનાઓ થઈ ગયા. સાથીદારોને એક યા બીજા કાણે મવાસ પડતો મૂકેલો પડ્યો; પણ આ દરમિયાની કુમારે તેો અનેક નાનાંમોટાં સાહસો-મુશ્કેલીઓ છતાં તે સામોપાંગ પાર કરાવ્યો.

એનું વિગતવાર વર્ણન નકશા વગેરે સાથે ‘કુમાર’માં આપવાનો વિચાર અમલમાં મૂકતાં જતા દીલ થઈ ત્યાં તેો ફરી, ગયા દિનાગામી એક બપોરે, બીજા એક પ્રવાસની યોજના સદને મલકતા મંરકતા એ આવ્યા. આ વખતે પ્રવાસ થોડો હલો: અમદાવાદથી ઉત્તરમાં કારમીર, સરદાર પ્રાંતો, દિલ્હી વગેરે થઈ, ઉત્તર હિંદ જમી, ફક્ત હાલ માઇલ પૂરા કરવાનો.

સાથીદાર પણ આ વેળા એક જ હતા. એ બાઈ રાત્રિલાલ તેો છે. લાંબે યુધી સાધમાં રહેલા. પણ અચાનક ભેગને પાછા ફરતું પડ્યું (અને સતેજગચાત્ ત્યારબાદ ઇન્દુએન્જીની એમનું અવસાન થયું); પણ આમણે તેો પૂર્વવત્ ફક્ત નિઃશયી એ પ્રવાસ ખેડવે જ રાખ્યો.

દિલ્હીમાં સૂર્યમંડળનો કુશ્મંત્રનો વિખ્યાત મેલો ભેઠ, પંખળ થઈ તે સરદાર પ્રાંતો પર ગયા. એ જાણતું એમના પ્રવાસપત્રોમાંનું વર્ણન આ નીચે આપ્યું છે. સિંધુ, અરબ અને ખાઈબર પ્રદેશનો ખ્યાલ આપતા એમના પાંચેલા ફોટોગ્રાફો પણ સાથે છે.

પ્રવાસમાં જ, સીધી સારી બાયામાં તાત્કાલિક ભૌગોળી લખેલાં એ વર્ણન પાછળ પણ વિચારના ચમકાર છે.

વર્ષોજીતને કારણે એ પ્રવાસ અટકાવી એ બાઈ નંદલાલ દેખી અડી આવેલા તે હમણાં એ નાના મવાસનું વર્ણન પુસ્તક રૂપે તૈયાર કરી રહ્યા છે તે પછી ફરી પાછા એ થોડા વખતમાં આગળ પ્રવાસ રાફે કરવા કંપડી જવાના છે.

આ તેો વાનગી જ માત્ર છે; — રસમય દર્શકોત્તેજાઈ એ વિગતવાર વર્ણન, તક મળે તેો, ‘કુમાર’ના વાચકો આગળ ધરવા છે.

લાહોર

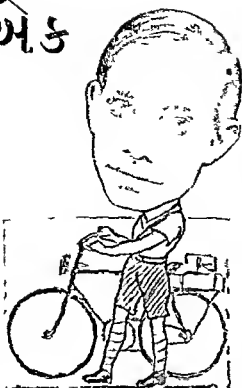
છ દિવસ અચૂનસરમાં રોમાંચ આવ્યો છ દિવસથી લાહોર આવ્યો છું. છ દિવસમાં અચૂનસરની અનેક બાબતો જાણી. ગુજરાતમાં જે ગૌરવ અમદાવાદનું છે એનાથી યે વિશેષ ગૌરવ પંખળમાં અચૂનસરનું છે. સૌથી મોટું ઔદ્યોગિક મથક. કાપડનો વ્યાપાર પુષ્કળ પ્રમાણમાં. શહેરના સાંકડા રસ્તા સારા યે દિવસ માણસોથી ઉભરાતા જ હોય. રેંકડીવાળા મજૂરોની ‘ખચ જાના’ ‘ખચ જાવો’ની જૂઓ પડતી જ હોય, એકાદ બે ટાંગા, રેંકડી કે સાપકલો એક બીજા સાથે લટકાઈને સાંકડા રસ્તા પર પરસ્પર ગાઢ અલિંગન દેતાં કસાઈ પડ્યાં હોય, કે એકાદ બે ઘરેલી રસ્તા

પર જ જલ્જલુત્સના દાવ જળમાવી રહ્યા હોય! આ રસ્તાઓ પર સાયકલ ચલાવવી એટલે આઈ. સી. એમ. ની પરીક્ષા પાસ કરવી.

બે દિવસ ગુજરાતી સમાજના મકાનમાં રહ્યો. ત્રીજે દિવસે મુંબાઈના એક ગુજરાતી ભાઈ તેમને ત્યાં જ આમંત્ર કરીને મને લઈ ગયા તેમનું મકાન જલીયાં-વાલા બાગની બારાબર સામે જ હતું. રાજ સોજે હું પંખળી છોકરાં સાથે ત્યાં જ જતો. આપોરે આ બાગ મ્યુનિસિપાલિટીના કબજામાં છે. આજુબાજુનાં મકાનોની દિવાલો પર ગોળીઓનાં નિશાન હજુ પણ નેવામાં આવે છે; ને ગળીયાની એક તરફ, જ્યાં હવેની સ્ત્રીપુરો દૂળી ગએલાં તે ફૂલે પણ હજુ દયાન

એક

સાઈકલ પ્રવાસ

પ્રવાસી બાઈ
નરસાલ એડી

છે જાગીયાની બગીચા વચ્ચે વ્યાખ્યાનો મારે ચલેલુ
વ્યાખ્યાની છે રોજ મારે જાગીયામા આનંદ માન
તો પુરોના ગામા ફરત આવે છે

અમૃતમરના સુર્ય મહિરની બાગતા જગત્તો
છે ગ્લુછતમિદના વખતનો અડીનો ગોવિન્દનો
કિંવો પણ જોયો, લાલ ત્યા વચ્ચેની ઝાંખી ને છે
કિંલ્લાના મુખ્ય મોટીદાર માથે દોત્તી થ સારો આખા
કિંલ્લામા ફરતા મળ્યુ જુની જુની વચ્ચેની ઝાંખી ત્રેમ
દોગરા, શીંગ, પગતળી, અફવાન ને ધુરાપિયન ટુકડી
ઓના જુદા જુદા થાણા દના માન ધુરાપિયન મિત્રા
બાકીની બધી ટુકડીનાં રહેવાણુ જોવા મળ્યા આ લોકોના
હૃદય જગતની સામાન્ય મપાટી પચી જાડુ જ દૂર દોળ
છે દુનિયા શુ છે કે કેવી છે એની આ સીમાઓને
જરા પણ માદિતી હોતી નથી બોળા પણ એવા જ
પગતળા આ પુરો આપણા કરતા કુદરતી અને મો
જાને ગરમની પગા વિનાના વાગે છે, અવજન ગ્લાન
એ તો અહીં સામાન્ય સ્ત્રમ છે એક પ્રોડા માછને
ત્રહો રસ્તા પર આવેલા દુના પર ફેન્સ બાથ લેતી
દુ રોજ જોતો એગાઈ પર આવેલા ત્રહોના બાગણ
ઉધાવ ગળી વિના સફોએ શોચ કરતા નગ્નાઈઓ
અહીં સામાન્ય છે, બપોરે ધરમા આ વચ્ચેમા ફરતી
ત્રીઓ પણ નામાન્ય અહીંની ગા માછવ આવે લી

નહેરોના રથાન પર પણ દિગામર સ્નાન જ બાણ
આ બધુ લખીને મારો ઇગદો પગતળીઓને દલકા
પાડવાનો જગ પણ નથી, માન વિચાર માટે છે, અહીં
પડતી સખત ગરમીને આભારી આ બધી વસ્તુઓ
દશે ? અહીંના પોપાક જાડુ જ આકર્ષક લાગે છે

સવલર્પીડી

લાહોર તો પગતળી સમૃતિનું કેન્દ્ર રૂપાળુ પણ એવું
એનંધણુ લોકો દિનનું પારીસ મળે છે જૂના શહેરમાના
ગ્લાઓ ફરતા બદરના ગ્લાઓ પહોળા ને મુદર છે
નેમા ને The Mall Road તો સોથી મુદર મુખ્ય
ડગરના રસ્તાની બન્ને બાજુ ફરોની કતારો તેની
પછી સર્વજ જાગીયા જે રી દાર, જાગીયાની એ દાર
પછી પગે સાલનાગઓ માટેના ડામર વગરના નાના
રસ્તાને સોથી છેડે મોટા ખેટફેર્મ પછી મધ્યમ ઉંચાઈ
વાળા પણ મુદર મકાનો બપોરે મોટે લાગે આ રસ્તો
પાંચકુલ મનો જ લાગે છે કોઈ એકલ દોકલ મોટર
દોત્તી બાણ પણ સાને તો એ લી બળવતા અનોખી જ
બની તપ છે રગીન અજાદગતા વિગળીક અહારો,
ધમધમાર દોડતી મોટરો, મોટર સાયકલો, એક લાયમા
દોટ અને જીન લાયમા ગર્ભ પકડી છેડેની ફેશનના
પોપાકમા સન્ન દોડ્યા જતા માછકબોટ લુવક
લુવતીઓ, લાયમા લાય ભગરી ધીમે કદમે સાવતા
દપતી, નાના બાળકોને નાની માટીઓમા ફેવતા
નોકરો, અને કેન્ડાનમેન્ટમાથી શહેરની રાનકમા બે
ઘડી લટાર માગ્યા તીકજેલા લાકી ટોપીનાળા ચિટિશ
સોદગરોથી માલ રોડ ભર્યો લાગે છે.

પેશાવર

મને બગા નથી પડતી કે લાહોરથી શરૂ કરેલો
આ પા સન્ન ને અપૂર્ણ જ કેમ ગટે છે પેશાવર
આની મો છુ

લાહોરનું મદત્તવ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પણ ઓણુ
નથી પગતળા મિદ મદાગત ગ્લુછતમિદગતુ એ
પાટનગર ત્યા ગ્લુછતમિદની મગામિ ખામ જોવા
લાયક છે મોગવ બાદલાહો પણ લાહોરમા લહેર

પંખળ યદને પેશાવર ઉપર

વિરાળ ભાણ, આછા-ભૂરા-રંગ પાકળથી પણ નિઃશ્વાસક બુદ્ધિનું તેજ અમકાવતી આંખો અને વારેવારે મંદ મારક કરતા મહેરાવાળોઃ એક પાતળિયો પણ મજબૂત જણાતો કુમાર એક દહાડો કુમાર કાર્યાલયમાં આવ્યો.

કવિતા (સ્વચ્છ તેમજ તેમાં રાચવા) ના શીખીને એ બાઈ ફર બુધવારે રાત્રે કાર્યાલયમાં બસતા કંબોચસિકોના મંડળમાં તો અવારનવાર આવતા જ દતા; પણ આજ બપોરે એ એક નવો છુટો લઈને આવ્યા હતા,—સાઇકલ પર કાઢિયાવાડોને ૧૦૦ માઇલનો પ્રવાસ કરવાનો.

ધણી વાતો કરી શ્રી હરિનારાયણ આચાર્ય જેના મિત્રોની સલાહસૂચનાઓ મેળવી, નકરા તેવારે કર્યા અને ત્રણ સાથીદારો સાથે થોડા દિવસ પછી ઊપડ્યા.

એ વાતને મહીનાઓ થઈ ગયા સાથીદારોને એક થા ખીલ કારણે મવાસ પડતો મૂકવો પડ્યો; પણ આ દહનિમ્મી કુમારે તો અનેક નાનાંમોટાં સાહસો-પુરસ્કૃતિઓ છતાં તે સચોપતિ પાર કતાવે.

જેનું વિગતવાર વર્ણન નકરા વગેરે સાથે 'કુમાર'માં આપવાનો વિચાર અમલમાં મૂકતાં જરા દીલ થઈ ત્યાં તો ફરી, ગયા ઉનાળાની એક બપોરે, ખીલ એક પ્રવાસની યોજના લઈને મસકતા મંડળ તો આવ્યા. આ વખતે પ્રવાસ થોડો હલોઃ આમદાવાદથી ઉતાર માંમે કશ્મીર, સરહદ પ્રાંતો, દિલ્લી વગેરે થઈ, ઉતાર દિલ્હી બમી, ફસ હંબર માઇલ પૂરા કરવાનો.

સાથીદાર પણ આ વેળા એક જ હતા. એ લાઇ સનિતલાસ તો છેઃ લાગે સુખી સાથમાં રહેલા. પણ અચાનક એમને પાછા ફરતું પડ્યું (અને સંભોગવસાત ત્યારણાં ઇન્ડિયો-આધી એમનું અવસાન થયું); પણ આમણે તો પૂર્વવત્ત્વ ફર નિઃશ્વાસી એ પ્રવાસ એટલે જ રાખ્યો.

દિલ્હીમાં સૂર્યમહલનો કુશલવેન વિખ્યાત મેથો લેઈ, પંખળ થઈ તે સરહદ પ્રાંતો પર ગયા. એ ભાગનું એમના પ્રવાસપ્રોત્સાહનું વર્ણન આ ગીતે આપ્યું છે. સિંધ, આંધ્ર અને ખાડીયર પ્રદેશોની જ્યાંસ આવતા એમના પાડેલા ફોટોગ્રાફો પણ સાથે છે.

મવાસમાં જ, સીંધી સારી બાપામાં તાત્કાલિક ભૂમિચોટી લખેલાં એ વર્ણન પાછળ પણ વિચારના અમકાર છે.

વર્ષાઋતુને કારણે એ પ્રવાસ આટલાંથી એ બાઈ નંદલાલ જેથી આઢી આવેલા તે હમણાં એ નાના પ્રવાસનું વર્ણન પ્રસ્તક રૂપે તૈયાર કરી રહ્યા છે. તે પછી ફરી પાછા એ થોડા વખતમાં આગળ પ્રવાસ રાફે કરવા ઉપકી જવાના છે.

આ તો વાનગી જ માન છે;—દરામલ હકીકતોવાળું એ વિગતવાર વર્ણન, તક મળે તો, 'કુમાર'ના વાચકો આજેન ધરવા છે.

લાહોર

છ દિવસ અમૃતસરમાં રોકાઈ આજે ૭ દિવસથી લાહોર આવ્યા છું. ૭ દિવસમાં અમૃતસરની અનેક બાબતો જાણી. ગુજરાતમાં જે ગૌરવ અમદાવાદનું છે એનાથી વે વિશેષ ગૌરવ પંજાબમાં અમૃતસરનું છે. સૌથી મોટું ઐતોગિક મયક. કાપકનો બ્યાપાર પુરકળ પ્રમાણમાં. રાહરેના સાંકડા રસ્તા સારો વે દિવસ માણસોથી ઉભરાતા જ હોય. રેંકડીવાળા મજૂરોની 'જય જવા' 'જય જાઓ'ની ખુરો પડતી જ હોય, એકાદ બે ટાંગા, રેંકડી કે સાયકલો એક ખીજ સાથે લાટકાઈને સાંકડા રસ્તા પર પરરપર ગાઢ અલિખન દેતાં ફસાઈ પડ્યાં હોય, કે એકાદ બે ધરતીરો રસ્તા

પર જ જનુજીવસુતા દાવ અજમાવી રહ્યા હે.પ! આ રસ્તાઓ પર સાયકલ ચલાવતી એટલે આઈ. સી. એસ. ની પરીક્ષા પાસ કરતી.

બે દિવસ ગુજરાતી સમાજના મકાનમાં રહ્યો. ત્રીજે દિવસે મુજાબના એક ગુજરાતી લાઈ તેમને ત્યાં જ આમલ કરીને મને લાઈ ગયા તેમનું મકાન જલીયાં-વાલા બામની જરાયર સામે જ હતું. રોજ સાંજે હું પંખળી છોકરાં સાથે ત્યાં જ જતો. આત્યારે આ ભાગ અનિસિપાલિટીના કબજામાં છે. આજુબાજુનાં મકાનો નોતી દિવાલો પર જોળાઓનાં નિશાન દઈ પણ જોડામાં આવે છે; ને જગીયાની એક તરફ, જ્યાં હજારો આપુરો છૂપી ગએલાં તે રૂબે પણ હજી દયાત

મકરણ ૪ થું: ટુંકાવાતા અક્ષરો

[illegible]

ટુંકાવાતા અક્ષરો

બોલતી વખતે થતી વિકૃતિઓથી ટુંકાણુ:

૧. અરપણ બોલાતા 'મ' કે 'ન' ને જદ્યે અનુસ્વાર લખાય છે.

૨. અરપણ બોલાતા 'ર' ને જદ્યે રેફ લખાય છે.

૩. બોલતી વખતે બોધાઈ જતા સ્વરો કે વ્યંજનો બોલાતા હોય તેમ જોડાક્ષરોથી જાવાવાય છે.

ઉદાહરણો:

આરામ ધનામ કારકુન ખારીખાન ધ્યાન

આઘ 'ય', 'શ', 'ચ', 'ન' લોપી ખૂણા પાડી લખાતા સ્વર:

ય + અકારાદિ સ્વર + વ્યંજનો: ય ા — ય ઇ — ય ઉ — ય ઔ — ય ઇ

ય + ઇકારાદિ સ્વર + વ્યંજનો: ય ઇ — ય ઈ — ય ઉ — ય ઊ — ય ઇ

શ + અકારાદિ સ્વર + વ્યંજનો: શ ા — શ ઇ — શ ઉ — શ ઊ — શ ઇ

શ + ઇકારાદિ સ્વર + વ્યંજનો: શ ઇ — શ ઈ — શ ઉ — શ ઊ — શ ઇ

ચ + અકારાદિ સ્વર + વ્યંજનો: ચ ા — ચ ઇ — ચ ઉ — ચ ઊ — ચ ઇ

ન + ઇકારાદિ સ્વર + વ્યંજનો: ન ઇ — ન ઈ — ન ઉ — ન ઊ — ન ઇ

ઉદાહરણો:

વિમલ વેદ શાસ્ત્ર શાન્તિ ચેતન અગિવાય

અગિયારમો નિવસ : અપ પટ યોગાતા અક્ષરો નિયમો

[૬૮] શબ્દોમાં વચ્ચે અથવા અંતે આવતા 'મ' અને 'ન' નામાન્ય નિપિમાં આખા લખાતા હોવા છતાં યોગાતામાં અપપટ રહેતા હોય, ત્યારે તેને અર્ધો ગણી તેને બદલે અગાઉના સ્વર ઉપર અનુસ્વાર મુકાય છે.

[૬૯] શબ્દોમાં વચ્ચે 'ર' અપપટ યોગાતા હોય, ત્યારે તે અર્ધો હોય એવી રીતે લખાય છે

[૭૦] ઉપરના અને નિયમોનો એકીમાથે પ્રયોગ થાય ત્યારે અનુસ્વાર પછેલાં અને રેફ પછી વચ્ચે ય છે

[૭૧] શબ્દની વચ્ચે આવેલા કોઈ બે વ્યંજનો ઉચ્ચાર કરતી વખતે ભેદાઈ જતા હોય, અને એવી રીતે બની શકતો ભેદાક્ષર 'પરિચિત' શ્રેણી માટેનો હોય, ત્યારે એ બે વ્યંજનોને બદલે એ ભેદાક્ષર જ લખાય છે

[૭૨] શબ્દની વચ્ચે આવેલા 'ધ' કે 'ધ્'નો ઉચ્ચાર કરતી વખતે પાછળ આવતા વિભતીય સ્વર માથે તેની સધિ થઈ તે 'ય' કે 'વ' જેવા યોગાતા હોય, ત્યારે એવી રીતે ઉચ્ચાર કરતા વિદ્યુત થએલુ રૂપ જ ભેદાક્ષરથી લખાય છે.

સૂચનાઓ

(૬૮) શબ્દની શરૂઆતમાં આવતા 'મ' કે 'ન' આ નિયમ લાગુ ન પડી શકે, એટલે કે અન એવા ઉનડુ શબ્દોને બંને આવતા 'મ' અને 'ન' મોટે ભાગે અપપટ યોગાતા હોનાથી એના વચ્ચે આ નિયમ ની રીતે જતા ની રાકાએ અર્ધો 'ન'નામાં અનુનામિકોને વચ્ચે અનુસ્વાર લખાતા સમર્થે તે અગાઉ નિયમ ૧ માં કહેલું જ છે અર્ધો એ નિયમ આ ની યોગાતા અનુનામિકો લાગુ પાડામાં આવે છે કેમકે વધુ નિપિમાં મામલ્યા પર્થા જ લખાતું હોનાથી જો ની શબ્દકોશની નદિ પશુ શબ્દ આન્ય સંસ્કૃતી રહ્યું છે અને એ દ્રષ્ટિએ આખા લખાતા હોના જતા અર્ધો યોગાતા બધા અક્ષરો લઘુલિપિ પૂરતા તે અર્ધો એના જ છે એમાલ્લા માલ જેને જ આ નિયમ લાગુ પડે છે અને ગાકીના માટે આ પછીના નિયમો છે

તેને નિયમની પચિવાધામાં તે અર્ધો યોગાતા 'મ' કે 'ન'ને જ અનુસ્વાર લખાનામાં છે પણ એ અર્ધો યોગાતાનું પ્રમાણ નક્કી થઈ શકતું નથી અને એના સ્થાને પ્રમાણમાં તે લખાય 'મ' કે 'ન' અપપટ યોગાતા હોય છે એટલે વ્યવહારમાં તે, લઘુલેખકને આ અક્ષરો ટુકાવનાની કાવત્ર વધના, આ નિયમ ની મર્યાદા શબ્દ ની વચ્ચે કે અંતે આવતા લગભગ યા 'મ' કે 'ન' સુધી વિસ્તરતી જશે

પણ એક નાત અધ્યાત્મના રાજાની રહે છે લઘુ નિપિમાં અનુસ્વાર જતાના પૂર્વના સ્વરનો આશ્રય લેવા નો રહે છે અને જો એ સ્વર અ' હોય તે તે

અગાઉના ન લખાતો હોય છતાં અનુસ્વાર જતાના માટે તે ખાસ લખવો પડે છે એમને 'મ' કે 'ન' નજારા ની તકલીફ યથારા જતા એ ભારે લખાતો અ' કહેવો રહે ત્યારે શ્રમ સરળો થઈ રહે છે માટે મ' કે 'ન'ની પૂર્વ અ' ગિાપનો સ્વર આવતા હોય ત્યાં જ આ નિયમનો પ્રયોગ લાગુકર્તા થશે તેમ જતા કોઈ કોઈ વખત એકી માથે જે નજુ વર્તુનાકૃતિ વાજનો આવતા હોય, અને એમાના 'મ' કે 'ન'ને વચ્ચે અનુસ્વાર ક્રમ રેખાકેન સળગાવતું હોય, ત્યારે એમ ક્રમ માટે 'અ' ખાસ લખવો પડતો હોય તે પણ આ નિયમ યોગ્ય રાકાય

૧૧મી ઉપદ્રવ્યુ ગીતમાં 'અનીતિ', 'ઇનામ', 'મહિનો' વગેરે શબ્દોમાં આ નિયમનો લુટી જ રીતે પ્રયોગ થયેલો જોનામાં આવશે એના શબ્દોમાં જે કે 'મ' અને 'ન' અર્ધો યોગાતા નથી પણ એ અનુનામિકો ઉચ્ચાર પૂર્વના સ્વરમાં મુકાવિ પામતો તે સળગાય છે જ એમને એ 'મ' અને 'ન'ને પૂર્વના સ્વરમાં જ સમાવી દઈ, તેને લાગેલા સ્વર ક્રમ મુજબ લખાયા છે આવી રીતનો પ્રયોગ થઈ શકના નો આધાર એ પાથી વાની શકાતી લેખ ની સળગતા ઉપર છે અથવા તે 'ઇનામ' જેવા શબ્દોમાં આજુ બાજુનો ભાગ ભારે લખનાનો હોય ત્યારે એવી રીતે વેગમાં આવેલી કનમને બધુ ભારે લખાતું વધુ સુગમ પડે, એના મજોગોમાં પણ આ નિયમનો પ્રયોગ થઈ શકે

(૬૯) આ નિયમ પણ અગાઉના ની માફક પૂર્વે

આવી ગચ્છોના નિયમ રહની સંસ્કાર પામેલી આટલિ છે. અને તેથી ઉપર 'મ' અને 'ન' સંમંધે જેટલું કહે-લું છે તે બધું અહીં 'ર' પરત્વે લાગુ પડે છે; કેમકે બંને નિયમોની રચનામાં મૂળાશ્રુત સિદ્ધાંત એક જ છે. ઉદાહરણોમાં 'ધ્રિગદો' એ શબ્દ પૂર્વસ્વરમા સંક્રાન્ત થતા 'ર'નું ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે.

(૭૦) આ નિયમ પ્રમાણે સ્વર અવયો અને આરે લખાવો જોખએ એ દેખીતું છે અને અક્ષરોના સ્વાભાવિક ક્રમ વિરે તો એટલું કહેવું બસ થશે કે સામાન્ય રીતે પણ 'અ' એ 'મ' કરતાં વાચ્યવું વધુ સહેલું પડે છે, એટલે જ આ નિયમમાં 'અનુનાસિકરેફ' એ ક્રમમાં આવતા સંયોગ માટે જ અવયો લખેલા આરે સ્વર નક્કી કર્યો છે. એથી ઉત્પન્ન 'રેફઅનુનાસિક' એ ક્રમમાં લખવાનો પ્રયત્ન આવે ત્યારે નિયમ મુજબ રેફ લખી પછી અનુનાસિક આખો લખવો જોખએ. કેમકે એવે પ્રસંગે એ પાછળનો અનુનાસિક બોલાતો પણ આખો જ હોય છે.

(૭૧) શબ્દની શરૂઆતના જે કે છેવટના જે વ્યંજનો આમ અરપટ્ટ જની બોલવામાં જાગ્યે જ જોડાતા હોય છે. એટલે જ્યાં શબ્દમાં કુલ ત્રણ વ્યંજનો આવતા હશે ત્યાં આ નિયમ લાગુ નહિ પડી શકે. કદાચ કોઇ છંદાગ્રંથમાં ત્રિપદી શબ્દોમાં છેવટના જે વ્યંજનો જોડાઈને બોલાતા હોય છે. પણ એવા શબ્દોમાં એ છેવટના વ્યંજનોની વાચ્યન માટે લણી ઉપયોગિતા હોવાથી તેને આખા લખવા જ વધુ સહાવકાર્યું છે.

એટલે આ નિયમનો ખાસ ઉપયોગ તોલામાં અને આસ કદીને ચાર વ્યંજનોવાળા શબ્દો દુકાવવા માટે છે. આવા ચતુષ્પદી શબ્દોમાં ગોત્રની વખતે જખને વ્યંજનના જે દુકા પડી જાય છે. અને એમાના પહેલા દુકાના અંત્ય વ્યંજનને માત્ર 'અ' સ્વર જ લાગેલો હોય ત્યારે બોલવામાં તે લોપાઇ જાય છે. જેમકે 'જદ-

મારા' એ શબ્દ બોલવામાં 'બદારા' એમ બોલવાય છે, પહેરે. ચાર કરતાં વધારે વ્યંજનોવાળા શબ્દોમાં પણ આ નિયમ મોજી શકાય, પણ દરે પછી આવનારા એક નિયમમાં એવા થયેલા શબ્દો સમાર્પિત થઈ શકે તેમ છે. તેથી અહીં ઉદાહરણોમાં એવા શબ્દો આપ્યા નથી.

આ નિયમ સંમંધે એક ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે. જોડાણોના પાદમાં જખાન્યું છે કે નિયમ ૩૦માં આપેલ 'પરિચિત' જોડાણોની યાદી સાથે વ્યવહારમાં લણી વખત છૂટ લઇ શકાય. પણ આ નિયમનો પ્રયોગ કરવાનો હોય ત્યારે તો એ યાદીમાં જખાનેલી મર્યાદા બહાર ન જ જઇ શકાય કેમકે વ્યવહાર અને જોડાણોમાંના વ્યંજનોના સાનિધ્યમાં જેની સ્થિતિ અને ચોક્કસતા આવી મઇ હોય, એવી ચતુષ્પદી શબ્દો ના પાસે આવતા પદોમાં ન હોઇ શકે. અને તેથી જોડાણોના અમર્યાદિત પ્રયોગથી ચતુષ્પદી શબ્દો બધા અરપટ્ટ જની જશે. તેમ છતાં ધ્યુયેષકને પોતાની માત્ર જરૂરીઆત પૂરતા શબ્દો આ મર્યાદાની જવાર દુકાવી યાદ રાખી લેવા હોય તો તેમ કરી શકાય.

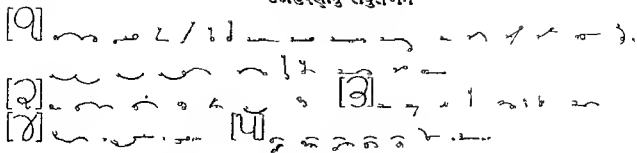
(૭૨) ઉપર જેમ વ્યંજનોનું ચર્ચું તેમ, અહીં સ્વરો બોલાય તેમ લખવાના સામાન્ય નિયમનું પાલન થાય છે. બોલતી વખતે આવી રીતે વિદ્યુતિ ગામતા સ્વરો માત્ર જે જ છે, 'હ' અને 'ઉ'. અને એવી રીતે બોલા-એલા વિકૃત રૂપોમાં આવતા અનુક્રમે 'ય' અને 'વ' લગ-લાગ બધા વ્યંજનો સાથે 'પરિચિત' જોડાણો બનાવતા હોવાથી એટલા પૂરતા આ નિયમમાં વિશેષ છૂટ રહે છે.

વળા 'ઇતિદાસ' એ શબ્દના લઘુલેખનમાં આ નિયમનો જરા વધુ છૂટથી પ્રયોગ ચએકો જખ્યો. 'દ' જવારે સ્વરિત ન હોય ત્યારે લઘુલેખનમાં તેની અવગણના કરી શકાય. અને એનો હોય થતાં પાસે આવતા જે સ્વરો સંધિ થઇ બોલાય છે તેમ જ લખાય પણ છે. એટલે તેવાર રૂપ 'ઇતિદાસ' જેનું થાય છે.

ઉદાહરણો

- (૧) [નિ. ૧૮: અરપટ્ટ બોલાતા 'મ' કે 'ન'ને બદલે અનુસ્વાર] અવમાન, આતમ, ઉદાસીન, મામ, જાન, દીવાન, ફાત, પ્યાન, મધાન, પ્રાચીન, પ્રેમ, મગન, માન, ક્રાન્ત, મુકાન, રથાન.
- (૨) [નિ. ૧૮, આલે: પૂર્વસ્વરમાં સંક્રાન્ત થતા 'મ' કે 'ન'] અપરિતિ, ઇતિત, અમીન, જોખમદાર, ધુમાડો, મહિને, મહાનિ, સર્વિચ, ચામન.
- (૩) [નિ. ૧૬: અરપટ્ટ બોલાતા 'ર' ને બદલે રેફ] ઇતિદો, કારગન, કારખાની, ચીમેર, પ્રેરણા, મમદૂર.
- (૪) [નિ. ૩૦: અનુસ્વાર અને રેફ એકી સાથે] સામથ્યે, સ્કીમર, ફુલ.
- (૫) [નિ. ૩૧: અરપટ્ટ બોલાતા વ્યંજનોને બદલે જોડાણ] તાનવીજ, બદમાય .
- (૬) [નિ. ૩૨: ઉચ્ચારમાં વિદ્યુત થતા સ્વરો] ઇતિદાસ, ખાસીજત, વખીજત

ઉદાહરણોનું લઘુલેખન

ખારમો દિવસ : ખૂણા પાડી લખાતા આઘ રવરો

નિયમો

[૭૩] 'વ'થી શરૂ થતા શબ્દનો આઘક્ષર 'વ' લોપી તેના પછી આવતો રવર સરલાકૃતિ વ્યંજનોની પૂર્વે સવળે ખૂણે અને વર્તુલાકૃતિ વ્યંજનોની પૂર્વે અવળે ખૂણે લખાય છે.

[૭૪] 'શ'થી શરૂ થતા શબ્દનો આઘક્ષર 'શ' લોપી તેના પછી આવતો રવર સરલાકૃતિ વ્યંજનોની પૂર્વે અવળે ખૂણે અને વર્તુલાકૃતિ વ્યંજનોની પૂર્વે સવળે ખૂણે લખાય છે.

[૭૫] 'ચ'થી શરૂ થતા શબ્દમાં એ આઘ 'ચ' પછી 'ય' કે 'એ' રવર આવતા હોય ત્યારે તે 'ચ'નો લોપ કરી તેના પછી આવતો 'ય' કે 'એ' હરો અને નિ. ૭૩ની સ્થિતિમાં લખાય છે.

[૭૬] 'ન'થી શરૂ થતા શબ્દમાં એ આઘ 'ન' પછી 'ય' કે 'એ' રવર આવતા હોય ત્યારે તે 'ન'નો લોપ કરી તેના પછી આવતો 'ય' કે 'એ' હરો અને નિ. ૭૩ની સ્થિતિમાં લખાય છે.

સૂચનાઓ

(૭૭) ખૂણા પાડીને રવર લખવા વિરોધો સિદ્ધાંત અગાઉ નિયમ ૫૨-૫૫ માં પૂરેપૂરો સમજાવ્યો છે પણ આ પ્રકરણમાં તેનો ખાસ ઉપયોગ આવતો હોવાથી, આ પ્રકરણના નકશામાં નિયમવાર જરૂરીઆત મુજબ જુદા જુદા વ્યંજનો સાથે જુદા જુદા રવરોના જોડાણ ઉદાહરણ તરીકે આપેલા છે એટલે નિયમ ઉપરથી શીખવાને બદલે એ નકશા ઉપરથી પણ આ દિવસનું બધું વસ્તુ શીખી શકાય તેમ છે ખ્યાલમાં રહે કે જ્યાં દૃષ્ટાંત પૂરતો 'આ' રવર આવ્યો હોય ત્યાં 'ઓ', 'ઉ' વગેરે પણ લાગી શકે. અને એ જ મુજબ 'ય' રવરને લાગુ પડતો નિયમ 'એ'ને પણ લાગુ પડે.

અર્થાં એ તો સદૃશ સમજાવ્યું છે કે અર્થાં આપેલા ચારે નિયમો 'અ' સિવાયના રવરો માટે છે કેમકે વ્યંજનને લાગેલો 'અ' જુદો લખવાનો ન હોવાથી એમાં આવી રીતની વ્યવસ્થા શક્ય કે જરૂરી નથી. વળી આઘ વ્યંજનોનો આ નિયમોથી લોપ થતો હોવાથી બધા રવરોનું સ્થાન એના પછી આવનારા વ્યંજન પછી નક્કી થાય છે

હવે, આગાહીનો નિયમ ૫૫, ઉપરના ચારે નિયમો, તથા નકશામાં જોતાં માલૂમ પડશે કે સરલાકૃતિ વ્યંજનો સાથે જ્યારે રવર અવળે ખૂણે લખાય છે, ત્યારે એ જ અર્થમાં, વર્તુલાકૃતિ વ્યંજનો સાથે અવળે ખૂણે લખાય છે. અને તેથી ઉલટું, સરલાકૃતિ વ્યંજનો સાથે તે અવળે ખૂણે લખાય છે, ત્યારે એ જ અર્થ બતાવવા, વર્તુલાકૃતિ વ્યંજનો સાથે સવળે ખૂણે લખાય છે આમ ચારાનું કારણ સૂચના ૫૫ માં સમજાવ્યું છે એટલે ખરૂં જોતાં પ્રથમની, એટલે કે સરલાકૃતિ વ્યંજન સાથે અવળે ખૂણે અને વર્તુલાકૃતિ વ્યંજન સાથે અવળે ખૂણે રવર લખવાની, નિયમ ૭૩ માં વર્ણવેલી રીતિને, 'ખૂણા પાડી લખાતા રવરોની સદૃશવસ્થા' તરીકે જોણખી શકાય અને એ જ મુજબ નિયમ ૭૪ માં જણાવેલી રીતિને 'ખૂણા પાડી લખાતા રવરોની વિરોધાવસ્થા' એ નામ આપી શકાય.

આમ આ દૃષ્ટિએ એ વસ્તુ સમજતા નિયમોની ભાષા અત્યંત સરળ થઈ જશે અને નકશામાં 'આ' તથા 'ય' રવર લખી બતાવેલી રચના પણ જાણ કરે આપેલી હોવાથી તે જોતા નિયમો વધુ સ્પષ્ટ થશે.

(૭૮) આ નિયમ મુજબ રવરો લખવાની રીતિને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એક જ સામાન્ય સંજ્ઞા 'ખૂણા પાડી લખાતા રવરોની વિરોધાવસ્થા' થી જોણખી શકાય.

આ સામાન્ય સંજ્ઞા, એક સામાન્ય ખાસીજનને આહારી છે. અને તે એ કે વ્યંજન સરલાકૃતિ હોય કે વર્તુલાકૃતિ, પણ સ્વર તેની સાથે એવી રીતે લખાય છે કે એ લખવામાં કલમની અચૂક પાછું ફરવું પડે, અને તેથી લખાણ પ્રયત્ન દર્શાવે અરવાલાનિક મતિયાણું જ લાગે. નકશામાં 'આ' અને 'એ' સ્વર આ રીતે લખી ગતાવ્યા છે.

(૭૫) આ તથા આ પછીનો એ એ નિયમો માત્ર 'ઇ' અને 'એ' સ્વરો માટે જ છે કેમકે અકારાદિ સ્વરોના લેખનમાં અહીં આપેલી છે એ જાતની વિવિધતા શક્ય નથી. આ નિયમ પ્રમાણે સ્વર 'ઉંડા' લખવાના છે. એટલે કે એના સીધાં જતા પાખડા સામાન્ય રીતે હોય તેના કરતા જમણાં લાંબા કરવાનાં છે. આથી રીતે આ બંને સ્વરો ઉંડા કરવાથી જ ૭૩-૭૫ નયા ૭૪-૭૬ એ નિયમોની જોડીઓ જુદી પડે છે. એટલે જો સ્વરના એ કદ તરફ ધ્યાન રાખું તો હોય તો 'ચન્વ' અને 'ન-શ' અસ્પષ્ટપણે જોડા વંચાવાનો ભય રહે છે. વળી એ પણ ખ્યાલમાં રાખવાનું છે કે 'ઇ' અને 'એ' ને ઉંડા લખવાનો આ એક જ પ્રસંગ છે. એટલે જો એ જાણી લખાયા હોય તો 'ચ' અને 'ન' વગર વિદ્યેને વાતી શકાય છે. વાચન વળતે ઉપરની બધી સૂચનાઓ ઉપયોગી થશે.

(૭૬) આ નિયમ પ્રમાણે 'નિ', 'ની' અને 'ને' જુદી જ રીતે લખવાની શક્યતા નહરે પડે છે. પણ ચળાઉ ઉપસર્ગોના પ્રકરણમાં 'નિ' ઉપસર્ગ માટે ખાસ સંજ્ઞા આપેલી છે, અને એ સંજ્ઞાનો ઉપયોગ થયો

હોય એવા ઉદાહરણો પણ આપ્યાં છે. એ મુનરા-ધર્મનનું કારણ સમજવાની જરૂર છે. 'નિ' જનાવવા માટે એ ઉપસર્ગની સંજ્ઞાનો પ્રયોગ થાય એમાં નિયમ વિરુદ્ધ એ કે કંઈ નથી પણ આટલે વધ્યા પછી દવે એ સંજ્ઞાને માત્ર 'નિઃ' 'નિરૂ', 'નિસ્' એ ઉપસર્ગો માટે જ અલાયદી રાખવામાં આવે, અને સાદો 'નિ' લખવાનો હોય ત્યાં આ નિયમ યોજવામાં આવે તો વાચન ઘણું સરળ જનશે. આથી જ મા વિવેચના ઉદાહરણ ૧ માંના જે શબ્દોમાં માત્ર 'નિ' આવે છે તે બધા અહીં આ નિયમ પ્રમાણે ફરીથી લખી જતાવ્યા છે. તેમ જનાં 'નિ' માટે પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ ઉપસર્ગની સંજ્ઞા જરૂર હોય ત્યાં ઉપયોગમાં લેવાની છૂટ તો છે જ, એટલે સાધેનાં ઉદાહરણ ૫ માં માત્ર 'નિ' માટે પ્રસંગાનુસાર એ ઉપસર્ગની સંજ્ઞાનો પ્રયોગ શ્રેયોક્તિ જોઈ શકાય. આમ આ એક અક્ષર માટે જે વૈકલ્પિક રીતિ છે. લઘુલેખક પ્રસંગાનુસાર જે રીતે લખવામાં વધુ સરળતા પડતી હોય તે રીતે લખી શકે એ જ એમાં મુખ્ય હેતુ છે.

(૭૭-૭૮) આ ચારે નિયમો માત્ર આદ્યક્ષરોને જ લાયક પડે છે. પણ નિયમ ૪૨-૪૩ મુજબ ઉપસર્ગ લખનાર પછી શબ્દનો આકારનો ભાગ જુદા શબ્દ તરીકે તેની નીચે લખાય છે ત્યાં પણ, એ ભાગને શબ્દની શરૂઆતના અક્ષરો લાયક પડતા નિયમો લાગના હોવાથી, આ નિયમો ઉપયોગમાં આવી શકે. ઉદાહરણ ૫ માં એવી રીતે લખાએલા કેટલાક શબ્દો આપ્યા છે.

ઉદાહરણો

(૧) નિ. ૭૩: આદ્ય 'વ' નો લેખ] વાસના, વાસો, વિહિત, વિહિદ, વિચાર, વિજ્ઞાન, વિદ્યા, વિદ્યાન, વિનાશ, વિધવા, વિનિત, વિધવ, વિભાગ, વિહિત, વિરોધ, વિનાશ—વિરોધ, વિષ, નિશ્વાસ, વિસ્તાર, વીજળી, વેચાણ, વેદના, વેપાર, વેવ.

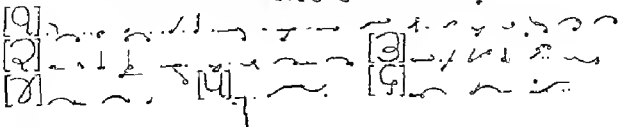
(૨) [નિ. ૭૪: આદ્ય 'શ' નો લેખ] શાંત, શક્ત, શાસ્ત્ર, શાળા, શિશુલુ, શિષ્ટ-શિષ્ય, શેલી

(૩) [નિ. ૭૫: આદ્ય 'ચિ-ચી-ચે'] ચિત્ર, ચિન્તન, ચિર્ણ, ચીજ, ચીન, ચેનન.

(૪) [નિ. ૭૬: આદ્ય 'તિ-તી-તે'] નિયમન, નિષેધ, નેત્ર

(૫) [નિ. ૭૭-૭૮: પ્રકીર્ણ શબ્દો] અનિવાર્ય, નિર્ણય, નિવારણ, નિશાની, નિશાન, વાર્તા, વિવિધ.

ઉદાહરણોનું લઘુલેખન

રામસંગ રજપૂત

ડુંગર અને ઊંદર

1

તમતમની સુગામ અને પામા
જાલી કેડિયુ પહેરી, માથે
મજનીન પી પાધડી ચાપી, હાથમા
પિત્તળની કુડીયાળી ડાગ લઇને રામ
મગ રોજ મારા ઘર પામેથી નીકળતો
રામમગજનતનો કારડીઝોજપૂનદનો

રામસગના બાપદાદાએ દરવારમા
નોકરી કરેલી, ને વેળા કવેળા દાદ
દુશ્મન માએ દરવાગને માટે મગજા
થઇ, તવવારે ખેંચી આટકાની મગજ
ખોનાનીને માથા ફૂન કંચના દરવારે
એમની કદરૂપી માથા ઉગે એડી
જમીન કાઢી આપેલી ગમસગ એ લાવ
લીડીની જમીનગાથી છનાઇ ખાતો
રામસગ દરવારે છવાઇદાર દતો

રામસગ દરવારે કામકાજ કરતો
રાત્રે હાથમા લાથો ને કમરે તનરા
લગકાડી દરવાગ પી દોડીએ ચોકી
કરતો ને દિનસે ખાખો દાગી મૂકી
રહેતો જતા આનતા માણમે ઉપર
નજર મળતો ને ડાકી કંચો રામ
સગ દરવાગ દતો

ગામ ઉંદર ધાવ આવતું હોય ને
રીડીનો ચાદકા થાય લાગે ગમમગના ઉવેશવા ડિવા રુધ
નય, અને સીપહેલો એ દાન તવવાર લઇને મોખરે
ઊભો રહે મરવાની એને જીક જ નહિ ને મોતથી
એ ડરે પણ નહિ એવો રામસગ જસમદ દતો
નમગા સગાના ઉપર કોઇ હાથ ઉગામે એ રામ
સગથી જોયુ નય નહિ લાગાનો એ બેર દતો,
અને ઊછીની તકરાઇ લઇ માથા મારેતા જોખમ ખેડતો
એમ તો રામસગ લાથી દતો.

રામસગના ખેતરમા માથાદક મોન ઊભો હોય
પણ એને ટાચો રાખવી ન પડે એના નામ માનથી
જ લોકો ડરે લગવાડ એના ખેતરમા દોર પેમાડી
મોથને રજ પહેલાગના કરે ને બૂલેચૂકે કોઈ અજાણ્યો
ગમમગ માથે જાખડે તો ગમમગ એને એક આટકે
પૂરો કરે, એવો તો જોગવર એ પી ડાગ પડી હોય

ડુંગર કહે કે ઊંદરને, કે તારો કાણ દિમાગ મને
તુ તો પામગ જતુ દમણા છુતી નાણ દેખ તને.
ઊંદર જોદરો, કુગરજીભાઈ લાંબે મને જતુ કહેતો,
પણ અતરમા આપ આપુ કદુ છુ તે જાણી ચેતો,
લાખ કરોડો ઊંદરથી જે આપ અનીગે મોગ છે,
પણ એ ઊંદર ગકિત આપા અલો 'કેનડા ડેગા એ
પામગ દુ, તેયે પગવાળો, મન ફાવે ત્યા જાઉં લમુ,
ફરીફરીને ફરે ચકરડી ફાવે ત્યા સતાઉ મુ
નાનુ મગજુ મો આ માદ ખાવ કેવુ એ તેર જો,
દાણો ઝીણો અરે' એક પણ ખાઇ શકેના તુ તો હો'
તુ અર્દીઆ મોખો મરવા, દુ તો છુને મેલ કર,
દાડ કરી હુ તાગ પોના મારે મહેવા મહેલ કક
મોગા, મોટા દા, તુ મોટો કેવો મોટો' કેમ કદુ
પામગ જતુ ઊંદરને ના પહોચે એવો, એમ કદુ
એવુ મોની પામમા હોઈ કુગર દેરે મયો મગી
નિગધાર જેવો ધુધરાતો કુગર ત્યા ઊભો થયરી

રમણલાલ મેનની

તો જે રામ મી નય ને કાક પકડે તો કાક ખડી
નય એવુ તો એનામા નજ રામસગ નાગાઓ દતો
લગ પ્રમગે જાન લઇને જતુ હોય તો ગમસગન મી
સાથે તેડી નય રામમગ દાન તવવાર જાધાને નય ને
જનનુ રજોણુ કરે રામમગ જા નો વોળાનીઓ દતો
વાગ તહેવારે રામસગ યગમા તોડો પહેરે, કુદીઓ
નાગા ઊંચી મોડીના જોડા પહેરે, મોગજાને દૂમનાનાણુ
નાક નામે ને આખમા સુરમો આને અણીદાર મૂડોને
નમ દયકાવે અને માથા આગાઓ તો એ નમ
એળે કે ઉપાગો દેખાય ગમમગ લારે વરણાગીઓ
રામમગને ધાડાનો તો જાણ જ ગોખ માજ સવા
મોડે ચડીન જાતરે નીકળે સાજ પડે એટલે ધોડુ
સીમમા વહેતું કરે આખા ગામ પી મીમને આટો દઇ
આવેને મોન પીજાગ કાઢી આવે કા જે તુકમા થયુ

હોય, બેળ થઇ હોય કે અછો પહોંચેા હોય તો દરજારમાં બળર આપેને રાખ કરે. રામસંગ રાજોનારખોખીઓ હતો.

હોળીના દિવસે આવે ત્યારે રામસંગ નાળિયેર રમે. એક ધાએ કોપડું તો એ રમતાં કાઢી નાખે, પણ ગમે તેટલું દૂર ફેંકવાની શક્તમાં રામસંગને ડોઢ ન પહોંચે. નાળિયેર ઝાડવાની એની એની દશેરી કે ધારો ધા પડે, તે લાલજાલાને એ દરાવે. રામસંગ જગરો કાઢાળળિયો હતો.

દરજારનાં ખાનાગી કામકાજ પણ રામસંગ કરે. ગમે તેના ઉતાવળના અને હાથોદાય પહોંચાડવાના કાગળો રામસંગને સોંપાય; ને ગમે તેની મુરદેલીઓ વચ્ચે પણ રામસંગ એ પહોંચાડે ત્યારે જ જપે. માથે લીધેલા કામમાં એ માણું જન્ય તો ય પાછો ન પડે. ગમે તેની લાલજોમાં કસાધમે એ વિશ્વાસપાત્ર તો કરે જ નહિ. રામસંગ દરજારનો વિશ્વાસ કાસદ હતો.

દેહીમાં રાજ કાચરો એજો યાય અને બ્રંધાણીઓ અરીણુ થોળે ને કમુળા પીએ, પણ રામસંગ એ જોડે

ચે નહિ. ગમે તેટલા સગસગારે, કમુળા નહિ તો રોમું આપવા પ્રયત્ન કરે, પણ રામસંગ ટેક ન છોડે; માત્ર હૂંચો કરે.

તે કાઢ દિવસ હૂંચો કરાવે પણ ખરો. એનું દિલ ધણી વખત પોરસાતુ ને ભેયાર રૂપિયા બાધખંધો માટે ખરચનાં એજો જીવ સંકેસાતો નહિ; એટલે લોકો વારે વારે એની પાસે જ હૂંચાનું ખરચ કરાવે. એમ તો રામસંગ ઉદાર હતો. પણ બનાવીને લેતો એનું પાણી કરી જન્ય, એવો એ બોલો તો નહોતો જ.

પૂરું પાચ કાચ પડાઈ શરીર ને લાલકે ચહેરાવાળો રામસંગ પોતાની પાછળ આવળજીવળ મૂકી એક દિવસ મોંઘાણે કામ આપી ગયો. ચાલેલોકોને રામસંગની ખોટા બહુ સાલી, ને પાદરે એજો પાગીએ થાપેા, એના વંશનો દણુ જે ત્યાં એની ખાલીને સિદુર ચડાવી નાળિયેર વધેર છે.

અમે ત્યાંથી નીકળીએ ત્યારે એ સરસીર વાદ બાવ્યા વગર રહેતો નથી. મનુભાઈ બોધાણી

નવાં પુસ્તકો

લુધાન લેખક-શ્રીમાકાન્ત, પ્રકાશક-ગોલ્ડનલાલ ત્રીમલાલ, મામાળી પેળ પડોદરા. ૦-૨-૦; નકોં નમરીઓ થાને જુતી આંખે નવાં ચરમં: લેખક-એલિયા બેરો, પ્રકાશક-કે દંજનની કંપની, લેડી ગેટ રાજકોટ, ૨-૮-૦; આચાર્યશંકુસ્તુત: લેખક-સતનાલ, પ્રકાશક-સંસ્કૃતિવંદ કવેર-વદ સંધરી, શ્રી મહાવીર પ્રકાશન મંદિર, માણેકચોક, અમદાવાદ, ૧-૦-૦; જીવનચિકિત્સા કિંગવલ્લુના અંગેની ચર્ચા: લેખક-દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કલેલકર, પ્રકાશક-નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, ૮૦૦ પાના, ૨-૮-૦; રમરણુ-સંહિતા: લેખક-નરસિંહરાવ બેળાનાથ, પ્રકાશક-સી જગનાદાસની કંપની પ્રિન્સિપાલીટી, મુંબઈ-૨, ૧-૪-૦; મનન અને મૈત્રી: લેખક-પ્રકાશક-રતનલાલ વિ ખાંડવાળા, વાકી ફોનિકા ખાંડવાળાની શેરે, સુરત, ૦-૮-૦; અમેરિકા અચિત્ત લેખક ૩-૪ લેખક-પ્રકાશક-હરિજીવ બદ પ્રસ્થાન કાર્યાલય ખમોસા અહમે, અમદાવાદ, ૦-૮-૦; રાધરી બા. ૧-૨ લેખક હાશમ મિન પુસ્તક ભંડાર, પ્રકાશક-વહરી સાહિત્ય કાર્યાલય રાદેર, ૦-૮-૦; એવારશાની દીવાલે: દત્તાત્રેય બા. કલેલકર, ૦-૬-૦; ગીત્યા પદાર્થ કેષ: લેખક-ગોલ્ડનલાલ કરમચદ ગાંધી, પ્રકાશક-નવજીવન પ્રકાશન મંદિર ગાંધીરાઈ અમદાવાદ ૦-૪-૦; લાલ પડોદરા: લેખક-સુલભા, પ્રકાશક-નવી દુનિયા કાર્યાલય, ગાંધીરાઈ અમદાવાદ, ૦-૧૨-૦.

યુજરાત વનકીચુલર સોસાએટીનાં પ્રકાશનો મનોમુકુર (મથ ખીલો) શ્રી નરસિંહરાવ બેળાનાથના એ જ નામના પહેલા અંખના પ્રકાશન પછી લખાયેલાં અલ્પખાણિનો સંગ્રહ, ૬૮૮ પાનાં, ૧-૦-૦; મનુષ્યસ્વભાવ અને સામાજિક ક્રમ: પ્રો. કૃષ્ણા જીગન નેચર એન્ડ સોસલ ઓર્ડર નામના અંગ્રેજ પુસ્તકનો અનુવાદ; કનાર શ્રી વિરોહીની ગીલકંઠ, ૩૧૨ પાનાં, ૧-૦-૦; સુલકોચમિપદ્મ સહસિન સાસી લીડેના પુસ્તક વપરીની અનુવાદ; શ્રી મલિલાલ છજારામ બદ, ૫. ૧૩૩, ૦-૮-૦; મિરાતે અહમદી (વો. ૨, ખં. ૪) એ હપયોગી ઐતિહાસિક મંથની અનુવાદ; માળાને આચળ મલુકો અનુવાદ; શ્રી કૃષ્ણલાલ મોદનલાલ જવેરી, ૧-૦-૦; અખતીવીન યુજરાતને સંબંધી (ખં. ૨ હજમ અને વિગત-ઈ. ૧૮૫૮ થી ૧૯૦૭) લેખક શ્રી હીમલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, ૧-૦-૦; એથ અને એથકાર (ખં. ૩): સંપાદક-શ્રી હીમલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, ૧-૦-૦; રાખા-ઓઝાં સુતારીકળાનું શિક્ષણ: અંકુરદેશની વૌકેશનાલ ટ્રેનિંગ સ્કૂલના મિત્રિપાલ મિ ગાઈ કમ્પ્યુ ખૂપાએ લખેલી હપયોગી ચોપડી, અનેક આકૃતિઓ તથા ચિત્રો સાથે, ૦-૮-૦; સ્ત્રોઓ અને સ્ત્રોકથા: લેખક શ્રી હોદેનાથ રણજોડભાઈ પટેલ, ૦-૪-૩; પ્રયોધ પ્રકાશ (લીખનસિત): સંપાદક શ્રી કેશવરામ કાશીરામ સાસી, ૦-૮-૦.

માધુકરી

અમે અમર યુદ્ધની અગનમાહીના કાવસા,
તળે-ઉપર મેં જતા મળાપાવડે રોયાર્ના;
હું અમર કોઈની સમય અતિમે અન્યને
બની ભસમમાત મહી બરજોવાના રાખતા

—રમણિક આસલાવાળા

બ્રહ્મી વીર મહાબાહુલા

*** મહારાજા પ્રતાપનું નામ ભારતવાસીઓને લેખે પ્કાઠ
અને મર્વના વિષય રૂપ છે, તેનું જ કોઈ નામ મહાદેવના
વાસીઓ પાસે પાલુ છે. એ દેશના નાસે વર્ષના હિત-
દાતામાં તેના સેનાપતિત્વને જોઈ નહીં મુદ્દે છે
એણે એ નામ તે 'મહાબાહુલા'.

એ નાપુત્રવર્ધ. ૧૮૧૪ના પહેલા બ્રહ્મી વિગ્રહને સેનાનાયક
હોના. એની બીરતા, સ્વદક્ષતા અને કાર્યશ્રમતાની બરાબરી
બીજા કોઈ મહત્ત્વ કરી શકે તો તે બીજા બ્રહ્મી વિગ્રહમાનો સરહાર
મયા-દ્યુતિ જ. બાહુલા સ્વમાને નેટસો મહાર હોના તેમજ
દ્વારાથી હતો. તેના વિચાર અને કાર્યપ્રણાલી આસાધારણ ન
હતાં છતાં અજબ રીતે એ દ્વારા તે સફળતા મેળવી લેતો.

ઈ ૧૮૦૦ પછી આસામની દશા આતરવિગ્રહોને લીધે
બહુ સોચનીય બની ગઈ ૧૮૧૨ના આતરવિગ્રહમાં ત્યાના
મંત્રીનું મૃત્યુ થયું ને રાજ્ય ચક્રાવર્તને ગાદી ઉઠાવી પડી
બ્રહ્મી રાજ બાહુલાએ ૧૮૧૨-૨૧માં મહાબાહુલા અને મહા
વિશ્વનાથે આસામ પર આક્રમણ કરતા મોકલ્યા. આ પહેલું
જ યુદ્ધ હતુ છતા મહાબાહુલાએ બ્રહ્મદેશના મન્ય પ્રદેશોમાંથી
ધીરજ નંચેલા ને પકડાડોમાંથી માર્ગ કરી યુદ્ધમાં ત્યાની અ-
પરિચિત ભતિઓ પર વિજય મેળવ્યો આસામ અને મણિપુરનાં
યુદ્ધોમાં મળેલા આ વિશ્વભ્રમી રાજ બાહુલા પોતાને મહાન
શક્તિશાળી સમ્રાટ સમજવા લાગ્યો ખરી વાત તો એ હતી
કે આંતરરાષ્ટ્રીય મામલાઓથી તે તદ્દન બીનવાકેઈ હતો ને
તેનું જે સેનુંધણું જ્ઞાન હતુ તે મુમલમાન કે ચઢી વેપારીઓએ
સમજાવેલી સજ્જી જોઈ મળેથી આગળ જઈ ન હતુ

૧૮૨૩માં બાહુલાને તેણે આજ્ઞા આપી કે આસામન છૂટી

તેણે અગ્રાવ મળી નામગ વધતુ અને એ રીતે બંગાળ
વર્ષે ૫૨ વિજય પ્રાપ્ત કરી, ત્યાના મર્વને સુવર્ણમુખલા-
ઓમાં જકડી તેની પારો દાઝી કરેલા આ કાર્યે પાર પાડવામા
પોતાની ચોખ્ખોચોખ્ખતાનું ખાન બાહુલાને હતું કે નહિ તે આપણે
કહી ન શકીએ; એ તો એક આસામિન સે રક હતો ને આજ્ઞા
મળતા આવી નીકળ્યો.

આસામન તથા અઢગાવમા લગભગ બધા યુદ્ધોમા બાહુલા-
ને વિજય મળ્યો અગ્રેતે અને ભારતીય સિપાઇઓ બાહુલાની
મેતા સાથે પકાડી પ્રદેશોમા જોઈતો મુખખસો ન કરી શક્યા
બ્રહ્મી સેન્યની સખ્યા તો માત્ર ૨૦૦૦ની જ હતી, પણ તેમની
દૃઢ બીરતા આગળ અમલોને સજ્જ દાર ખગથી પડી, આ
યુદ્ધોના વિગતવાર વિવરણથી આપણને તરત માલુમ પડે છે કે
અગ્રેજ સેનાપતિઓ કરતાં મહાબાહુલાનું કીમત્વ અધિક હતું

અઢગાન છૂટી બાહુલા કવકતા ક્રોધકતાને વિચાર કરવા
લાગ્યો તેણે સમુ રાધુમાં આસામ માટે ધામ નાખ્યા એ
જ અરસામા ઈસાની સરદાર પર પોતાની અસફળતા જોઈ
બંગાળ સરદારે નવી આલખાણ રચી, જેનો બ્રહ્મીઓને સ્વાને
પણ ખ્યાલ ન હતો. એ આવનાજનો સારાસ દરિયાછાગે
રચુન પર આક્રમણ કરવાનો હતો તેના પરિણામે બ્રહ્મદેશની
બધી આસામો પર માણી તો ફરી વળ્યુ, સાધોસાય તેના
હતિદાસમા પણ જળજ પરિવર્તન આવી ગયુ

૨ ચૂનીઓને આ આલખાણ દ્વાસ સખત શિક્ષત આપી
અગ્રેજ સેનાએ ૯ માસ સુધી રાદેશમા જ ધામ નાખ્યા
દરમિયાનમા નાના નાના છમકલા થતા જ રહ્યાં બાહુલાએ
નવી સેના સાથે એક નવા સેનાપતિને મોકલ્યો. પણ તે યુદ્ધમાં
ખપી ગયો કુશળ સેનાના થતા જતા નાશ અને રંચન,

જળ ઉપર આધિપત્ય ભોગનાર વાનુક્રિમી ભેગ ભૂમિ પર અધિકાર ભોગવનાર નાગોનો છેલ્લો મહાપુરુષ તરફ નજારા છે. હસ્તિ-અવનાતિના કાળચક્રા ભૂમિ પર કાળ ધરાવનાર નાગો પણ પરાતર યથા અને જનનેજન્યે આગેબેલા સર્પસન્નમ્યો એ ભતિનો ગૌર વિનાશ મયે આર્થભતિના વિભજ્ય ઇતિહાસમાં માનવસંહારી આવી લીધકારી નીતિનુ એક કલકિત પાતું ઉમેરાયું આ સત્ર પણ દક્ષિણમાં જ મહાભેલો.

સજ્જ માનવ રવચ્છવ હજોશ લીટપૂલનો રક્ષકાતી રહ્યો છે નાગ ભતિના વિનાશમાથી વાનુક્રિ, તરફ અને રોપની પૂલઓ માનવભતિએ ચોતાના હૃદયમાં અંકિત કરી તેમની પ્રતિગાઓ સ્થાપી રાતા કે ભૂમિય સાગરને તોરેથી સૂર્ય, આકાશ અને પૂરતીના કોતક તરીકે એ માતીને લઈ શુન્ન રાતને એ રાતે કીતરેથી નાગભતિનુ પ્રચુલ્લ તે નહ થયું, પણ તેને જલે નાગભતિની પ્રતિભાના પ્રતીક અમાં મંદિરે માનવ-સ્મૃતિએ ચણી અડા કર્યો યસુના તીરે મયુરામાં કે નાસ-ભૂસીના ગગાધારે વાસુકિના મંદિરે જાયા, રોપને નાસવણુના સાથીઓ ધગાયા અને કચ્છની ભૂમિમાં નહેનલઓએ નાગ મંદિર ખડું કરી તેની રથયાત્રા કાઢ્યા માઠી (૧૨૭, પાલખપુર અને મહીકાઠા ગેઝેટર વો. ૫) નાગભતિનુ પ્રચુલ્લ નહ થયું, પણ પાચ હબરે વર્ષ પૂરેની નાગપૂલની સાપના દેગ-વ્યાપી બની ગઈ.

આજથી પાચ હબર વર્ષ પૂર્વે જ્યારે પચ-નર્મના પ્રદેશમાં વૈદિક હોમાનશો નહોતા પ્રવૃત્યા, જ્યારે પંદિત્યગથી હવાના સુગંધુર આનંદા શુક્રોને ઘસાતીના પુરવણેમાં નહોતા થતા અને નૈનિષારણ્યના તપોવનમાં તત્ત્વગિવનનાં અનુષ્ઠાનો થે નહોતા મહાયા તેના ધણા કાળ પહેલાં શુન્નરાતની ભૂમિ પર, રાતા અને ભૂમિય સાગરને કાઢેથી ચોતગોતાની સરકૂતિના સરપર લઈ, સાગર ખેડતી સાહસિક અને વિક્રમશીલ ભતિ-ઓએ આવી ચોતગા (રિસામા કંવાર, ચોતાનાં સરકૂતિના ક્વચ્છ રોપ્યા, ભૂમિને સમૃદ્ધ કરી તે સમૃદ્ધ થઈ અને મહાકાળના ધકાઓનો સામનો કરતા આખરે પરાતર થઈ આર્થ ભતિઓ સાથે સંગિલિત થઈ ગઈ સરપવતીના જળપ્રવાહો હ્રસ થયા અને તેની સાથે શુન્નરાતની એ આસુરી શક્તિની એધાણીઓ પર કાળે પડદો ખેંચ્યો યુગ પર યુગ પસાર થતા પાચ હબરે વર્ષના દાકણુ એના પર દાક્યા છે એ દાકણુ ખોલી શુન્નરાતની પાક એતિહાસિક સમૃદ્ધિ અને વીર ભતિઓના સત્ય સ્વરૂપ ધરખમ રીતે રહ્યું કરવાનું અને શુન્નરાતના બળ્ય ભૂતકાળનું દરીન કરાવવાનું કાર્ય તે શુન્નરાતના કોઈ સમર્થ સહાયકોનું છે આ તે દેવી શુન્નરાતે યરણે મંદિરની એક અર્ચલિ માથ છે' એ અર્ચલિ ભરનાર શ્રી મણિમાઈ દ્વિવેનીને સ્પષ્ટર શ્રી રમણલાલ દેસાઈ તેની પ્રસ્તાવનામાં આ રીતે ઓળખાવે છે.

‘પાંચ હબર’ વર્ષ પૂર્વનું શુન્નરાત’ એ નાનકડું પુસ્તક શુણ્ભારથી વારેનું છે શ્રી મણિમાઈ રોપક છે, પુસ્તકતત્ત્વ

છે, અને ચોતાના સાધન અભ્યાસની ચોગ્ય રૂંમણી કરી ઇતિહાસને સ્પષ્ટ કરે એવી તીવ્ર બુદ્ધિ અને લેખનસૈધી ધરાવે છે તેમણે ચોતાના પર્વેભોગે જાહુ રાસે ઉપયોગ કરી દક્ષિણ શુન્નરાતની સંસ્કૃતિને ભૂતે સ્વરૂપ આપવા સફળ પ્રવર્તન કર્યો છે કાઠિયાવાડ અને હાતર શુન્નરાતની માફક દક્ષિણ શુન્નરાત નામક અને તાપીની મુખપ્રદેશ-ઓતદાસિક દક્ષિણે જાહુ મહાનગર વિશાળ છે, એ માત્ર આહુકીયે કે રાપૂટપ્રદેશના જ નહિ, પરંતુ હમુની વહેલાના આચરોને હાતરથી પણ સાબિત થાય છે આ મહાત્મની નાત તરફ પુરાતત્ત્વચિન્તનું ધ્યાન ખેંચાયું છે તે ધ્યાનને જળરાન બતાવે એવી હાથેથી માહિતી શ્રી મણિમાઈ આપણને આપી રહ્યા છે શુન્નરાત સળ્પદી માધ્યોન માહિતી એકા કરી, જુની નુરી સમાવનાઓની હુલાસા કરી, ચોતે રોધેથી વસતુઓને સમાનાની પુષ્ટિ કે વિરોધમાં નમ્રમણિ રહ્યું કરી, શુન્નરાતના માધ્યોન કાળને તેમણે મકાશિત કરવા સુદર પધાન કર્યો છે, એટલું જ આ પુસ્તક માટે મારા સરજો la mmon-અભ્યાસરૂપ પ્રસસક કહી શકે.

શુન્નરાતે આર્વારતીની સમૃદ્ધિ અને સસ્કારમાં ભણે શોધો આપ્યો જ નહોય કોવી અગણ્ય એક વખત પુરાતત્ત્વચેતાઓને પતી હતી શ્રી દ્વિવેનીના જેવા પ્રવાસો એ ભ્રમણાને દૂર કરવામાં સહાયભૂત થશે શુન્નરાતના ઇતિહાસને પાંચ હબર વર્ષ સુધી વળાચી આપનાર વિદ્વાનનો આ પ્રયાસ ભેગ પ્રબંધે ઉપયોગી છે તેમ ઇતિહાસકારોને પણ છે.

પતંગ ચગાવવાની કળા

*** જો કે ચોટી ખર્ચોજ પણ નિર્ણય આ રમતને રોખ કાઢિયાવાડ કરતા શુન્નરાત તરફ વધારે છે અને જ્યાં એ માત્ર આનંદ માણવા માટેની રમત જ નથી પલ્લવ ચકાવવામાં અને તે વડે બીજી પતંગી કાપવામાં એક ચોક્કસ પ્રકારની કળા પણ રહેતી છે અને તેમાં નિ પુણતા પ્રાપ્ત કરવી એ સહેલું નથી આ રીતે એ કળાનું રસમય વર્ણન આપ્યું છે.

પતંગની પૂર્ણ કળા તેા ચેચમા જ રહેલી છે. એના મુખ્ય બે પ્રકાર મણુપ એક ‘ખેંચોને’ અને બીજો ‘લીલ’ હોયોને. લીવથી ચેચ લેવાની રીત સીધી સાદી અને સહેલી છે. પતંગ સહેજે અદાવી નહુનાર જાણકો પણ એટલે તેા સમજે છે કે ચેચ થાય તેા દોરી નવા દેવી જો કે ટોળેજાણ ચેચ લેવાની મજા લીલ હોડકાંવાળા ચેચમા વતુ પડે છે છતાં ચે આ ભતના ચેચમા હોડારીયાની ખતાવવાનો અવકાશ ખેંચવામા ચેચ લેવા તેા નથી જ. આ ચેચને માટે પાવલી પતંગ અથવા તેા એપીલારે પતંગની સ્વાભાવિક આપરવકતા હોય છે વળી દેની પણ વધારે જોડેએ અને દોરી સરે તે માટે પૂરતો પવન પણ એટલે લીવથી ચેચ લેવા માટે ખાસ નિયમો નથી, પણ મારા અનુભવ મગાણે નીચેથી ચેચ લેવા એ જ સાચ છે, મરણ કે તેમ કરવાથી પલ્લવ જાયે રહે છે. જ્યારે ઉપરથી ચેચ ચેવારનો

પતંગ લટકી પડે છે. વળી લંગામ્ પેચમાં આ બાળન ખાસ અવત્યની છે. પતંગ ડગમગતો જ રાખવો, નેથી હમેશાં લંગા રહે; હોડતો પતંગ નીચો નમતો બધ છે અને વળી દોરીને વળ ચડાવી ગમાડે છે. પાછળના પતંગમાં તે કિત્તાકમાવવા જ પ્રયત્ન કરે, નેથી તરત જ કાપી રાકાય. કેટલીક વખત કેવલાક દીલમાં બને તેટલી જોરથી દોરી ઝરવા દે છે પણ એ હમેશાં અસરકારક નથી હોતું. પેચનાજી પતંગની દોરી હાથમાં હોય તો આપણને ધીસા પડે છે કે નહિ તે સમજી રાકાય છે, એટલે ધીસાના પ્રમાણમાં જ દોરી સરવા દેવી દીલના પેચમાં બેચવાના પેચ કરતાં વધારે શ્રેયશીલ છે એ દેખીતું જ છે. પેચ પછી પતંગ પર તમારો કાણુ તદ્દન બોહો રહે છે. દોરી છોડ્યા સિવાય તેની સાથે બાથે જ બીજું કંઈ થઈ શકે ના જોવામાં કાંઈ વચગેથી ખેંચી કાઢે તો પેચને નાથલાજી છે. દીલ છોડનાર કેટલાક એમ માને છે કે ઉલ્લેખી તૈયાર દોરી રાખીએ તો બેચનાર ન જ કાંવે; પણ એ બૂલ જ છે. વણુએ એવું હશે કે ખૂબ દોરીમાં કપાતા જતા પતંગની દોરીના પણ બીજા પતંગથી બે બાજ કરી રાકાય છે, તો પછી હાથમાના પતંગનો તો શો ભાર?

આગદાપદમાં હમણાં તો ખેંચીને પેચ લેવાની રીત જ ખૂબ ગ્રાહ્યિત જણાય છે અને ખરી રીતે હોશિયારી વાપરવાનો અવકાશ પણ બેચવામાં જ રહેલો છે. પાલ્લાથી નીચેના પતંગો બેચવા વધારે અનુકૂળ પડે છે અને તેમાં જે ખાસ કરીને મેંસિયા મુદ્દર કામ આપે છે. મેંસિયાની વિશિષ્ટતા એ છે કે કોને કોને તે દિશામાં સીધા જ મરડાવી રાકાય છે, એટલું જ નહિ પણ તે બાથે જ લોટે છે. બેચવાસમયે પર, દીલ યજ્ઞનાથ્યા (દીલનાથ્યા) દોરી બચાવવાની ચિત્તસહનો આશય મૂકે છે, પણ એમ કંઈ પેચ લેવાની સ્વતંત્રતા બોહી જ એ હોડો ખૂંચી રાકશે?

કેટલીક વાર ગમે તેમ ખેંચીને પણ સામાનો પતંગ કાપી રાકાય છે, પણ એ તો અદશ્વિક જ હોય છે, અને એમ એ કલામાં પાવરના પણ ન થવાય. પેચનો મુખ્ય સિદ્ધાંત એ છે કે જેની દોરી વધારે સારે ને સામાનો પતંગ કાપી રાકે દોરી તો દીલથી અને ખેંચીને બને રીતે સરી રાકે; પણ દીલ-બાળાઓને પરંપરા જોર પર આધાર રાખવો જોઈ, જ્યારે બેચનારોએ પોતાની ઝડપ-હકથા-પર. હવે પેચમાં એવું બને છે કે જે કોં જણ બેચતા હોય તો દીલ છોડનારની દોરી સાધારણ રીતે સરતી હોય તે કરતાં વધુ સારું છે, કારણ બેચનારે પતંગની સામી દિશામાં બેચે છે હવે જો બેચનાર કોઈ રીતે જોયે કે દીલ છોડનારની વધુપડની દોરી ન સરે, એવું જ નહિ પણ કોની જરાપણ દોરી ન સરે અને હલકું પોતાના ધીસા તેના પર પડે, તો જરૂર સામાનો પતંગ કાપી રાકાય; અને આનું બની શકે તેમ પણ છે. ધારો કે ૪૦ ફૂટ લાંબી ગાસી પરના બંને છોડ પરથી પૂર્વ બાજુ બે પતંગો ચડે છે અને બંનેનાં દોરી-પતંગો સરખા જ છે. હવે દક્ષિણના

ખાણુ તરફથી ચડાવનાર બચકિને ખેંચતું હોય તો શું કરવું? એણે પોતાનો પતંગ નીચો રાખી, ઉપર તરફ મરડાવી, બંને તો બીજાના છેક હાથમાંથી જ પેચ લેવા પ્રયત્ન કરે, અને પેચ થતાં સહેજ પહેલાં, સીધું ઉપર નહિ પણ પૂર્વ બાજુ મરડાતા ઉપર ખેંચતું તો જરૂર, પ્રમે તેટલો પતંગ હશે તો પણ, દીલવાળોને કપાવાનો જ. કારણ તપાસીએ દીલવાળી દોરી પૂર્વ બાજુ સરે છે, એટલે જો બંનેની દોરી સરવાથી સાથે પેચ (જે જગાએ બે દોરીઓ બરાબર આડે છે તે) પણ પૂર્વ તરફ યજ્ઞનાથ તો દીલવાળીની દીલ નકામી બધ. દીલ તો કુદત પેચ સ્થિર રહે તો જ કામગી. હવે ઉપર પ્રમાણે બેચનાથી બેચનારનો પતંગ પેચને પૂર્વ બાજુ લઈ બધ છે. નેથી દીલવાળીની દોરી પેચમાં ન સરતાં આપી જે પેચ જ આગમ બધ છે. બેચનાર તો સામેસાથે બેચતો હોવાથી તેની દોરી પેચમાંથી પોતાની બાજુ સરે છે; એટલે બંનેને દીલવાળો એક વખત હાથમાંથી તોડીને પતંગ મૂકી દે તેણે પેચ પાસેથી દોરીના બે ટુકડા જ થવાના આવી રીતે તમારી કામી કે જમામ્ બાજુના ચાર માંચ મતે, પણ તમે બો-સામગા જ ખામીથી કાપી રાકો. બેચવામાં બાજુના પતંગો કાપવા એ સીધી સહેલું છે.

આગળના પતંગોને નીચેથી લઈ ઉપર ખેંચતું એ સહીસહ-મત નથી મારણ, ઉપર બતાવ્યું તેમ દીલ છોડનારની દોરી બેચડા જોરથી સરે. આવે વખતે ખેંચનારે પોતાનો પતંગ બંને તેટલો નીચો રાખી એક બાજુથી ખેંચવાનું શરૂ કરી, પેચ થાય અને સામાનાળોને પતંગ કપાઈ બધ થાનુંથી બીજા બાજુ તરફ-ત્રાણું-ખેંચ્યા જ કરવું. બેચવામાં કિના ન ફેસાય એમ કે હમેશા રાત્રાતથી જ પૂરો દોરી છોડી રાખશે.

આપણી પાછળના પતંગને ખેંચી કાપવો એ સીધી વધુ મુશ્કેલ છે, છતાં જે પણ બની શકે તેવું જ છે. આસ્થિતિમાં પેચ લેવા એ આપણા હાથમાં નથી, એટલે પેચ લેવાની તે રાત્રાત કરે તે પહેલાંથી જ ખેંચતું શરૂ કરી દેવું, નેથી તેની દોરી આપણી દોરીને આડકતાં જ આપણા ધીસા તેના પ સાર થઈ જ બધ. બીજી રસ્તા, બંને તો એની કિના ફેસાં વાપરવાને છે. કિના ફેસાંવાં આપણે પતંગ બપડે અથવા તો બેચમતાણ થાય એ બોહી બી છે. આગળ દોરી પૂર્વ હોય અને પેચ પદ્ધતિસર હોય તો ચોરસ કિના પણ સહે લાઇથી કપાઈ જશે. બીજે રસ્તા સામાનો પતંગને લક્ષ્યાર્થ પેચની જગ્યા આપણા માથા ઉપરથી બદલી બાજુ પર લઈ જવાનો છે. આપણે પતંગ બંને તેટલો મરડાવોને અને તે એક બાજુ પર નીચો રાખવો, નેથી પાછળવાળો પણ તેને પતંગ તે બાજુ લાવવો. આમ બંને એટલે તે. આપણે પહેલી કોટિના પેચ લઈ સહેલકથી હવાવાળી દિશામાં બે હાથ મારીએ કે પેતાનું 'ખલાસ'! બેચવા માટેનો પતંગ બોહા-ખાણુ નિનાનો જ સારો; એકે જ બાજુ પેચ લેવા માટેના

પતંગો ચડતા હોય તેની ઊંધી બાજુ પર રહેજા જિનાતો પતંગ એ ચલા માટે વધારે યાતુકજી પડે ને - રીતે એ ચ વળા પ્રયોગો કરી જોતે જરૂર સફળતા મળશે (શુજરાત સમાચાર) — ચીનુભાઈ પાંચા

તુળશીશ્યામ

સૌરાષ્ટ્રના ગીર પ્રદેશની બેરોળર મધ્યમાં આવેલી તુળશી રયામની જગ્યા ખાસ જોવા જેવી છે. હાથી પહર માઇલ અને બદરાબાદથી નીસ માઇલ દૂર આવેલું આ સ્થળ ચારે બાજુ નાલીવેલા પર્વતની ગિરિમાળા, ગીચ ઝાડી અને હુત્રાઓ માંથી વહેતા નાનાં મોટાં ઝરણો વગેરેના સુષિસાન્દર્ભથી ભરચક છે. તુળશી રયામનું મંદિર સિંચરબળ છે. મંદિરની પડખે સાગસામી બાજુ પાંચથી બાંધેલા પગથીઆ સાળા ડિના ખાણીના સાત કુડ આવેલા છે અને તેમાં કાચગ ગરમ પાણી રહ્યા કરે છે. કુડ બહુ જોડા નથી માત્ર છાતીપર પાણી ફેરકમ રહે છે અને તેમની બાપણી ચોવી છે કે એક કુડમાંથી ત્રીજા કુડમાં જઈ શકાય આ સ્થળે જમીનમાં ગંધક ૬ સાગ જેવા દ્રવ્યો મોક્ષ હશે આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આ કુડની લગભગ એક મીટા, ૨-૨૫, ૬ડા પાણીને કુડ છે. જેના ઉપર અહીં વસનારા આત્યંતે જ રહે છે. આ પ્રદેશમાં ચાંચ, વડ, સિંહ, હીપડા વગેરે વારંવાર જોવામાં આવે છે. રોહ અને જમની બિલાડા તો આ બધું રસ્તામાં જ મળે. અહીંના સિંહો તો ખાસ પમાય છે અને કોની ઘેર ગર્જનાઓ અહીં વારંવાર સમજાય છે. આથી ધર્મશાળામાં બેરોળર બાળકમાં મુસાફરને તો સિંહ નજીકમાં જ હોવા ભેધએ અત્રે બાસ થાય છે. આ ધર્મશાળામાં નાનીથી દુકાન છે તેમાંથી મુસાફરને સીધુ સાગથી મળી રહે છે. અહીં પાણી પીવામાં બહુ બારે હોવાથી બેનજી દિવસથી વધારે સાગ રહેવાથી તબિયત બગડે નાનો બચ રહે છે.

તુળશી રયામની સમીપમાં જ રૂમિણીજીનો હુત્ર છે. હુત્ર છે તો હોયો પણ પગ કેડીથી માણસો સહેલાઈથી ઉપર જઈ શકે છે. ઉપર રૂમિણીજીનું નાનું દહેર છે. દહેરા પાસે ના એક જૂઠાની ડાળીએ ઘણા બાંધક યાત્રાળુઓ એકઠાબની દેખાદેખીથી લુગડાનું વીધવ ગાંધે છે.

તુળશી રયામથી પૂર્વ દિશાએ ૧૭ મીલ દૂર લીમચાસ નામની જગ્યા આવેલી છે. આ સ્થળે જવા માટે કેડી છે કેડીની બંને બાજુ નાના મોટા ઝાડોની હાર આવેલી છે. તેમાં ખાસ કરીને ડીંગર, કરગલ, આળા, રાયજી, બહુડા એ મુખ્ય છે. અમે વસતજગુમાં ગયેલા એ વખતે આ વનવટિકા પીળા પલાશના પત્રોવા ફૂલોથી ખૂબ જ ખીલી રહી હતી. અહીં એક બડકમાંથી પોપુજી પાણી વહ્યા કરે છે. તુળશી રયામથી અહીં આવતા રસ્તામાંથી જ આ ધોધનો અવાજ કાન ઉપર અગડાય છે. ધોધનું પાણી નીચે પડી ફીણના મોટેમોટ જનાવડ નીના વહેતુરે આવ્યું નય છે.

—કેરાલભાઈ જરારાદર મહેતા

હાની અવચરો!

સંસ્કૃતના મધ્યમાં અવ્યાસી મંકસુભર સાહેબના સંસ્કૃત પુસ્તકો આંસફર્ડ પ્રેસમાં છપાતા હતા ત્યારે તેમને હાથે ધગી બૂનો થતી, પરંતુ તેમને આશ્ચર્ય એ થતું કે પહેલી છાપના કાગળો પર કોઈ તે સુધારી ચેતુ અથવા બૂલ સામે નિશાની કરી દેવું, એ પછી કોમને એમ જ લાગતું કે છાપખાનામાં કોઈ હેપ્સિથાર નોકર છે તપાસ કરતા બધાંયુ કે ને માણસ આ સુધારા કરતો હતો તે તો સંસ્કૃતના એક સખ્તે ભજોતું નહોતો!

ત્યારે આ બાબત કેમ જાણવાની થિયો છે એ છાપખાના માં એક પ્રિન્ટરનો જમણો હાથ પ્રકાશકથી જરા અક્કડ થઈ ગયો હતો. આથી તે બિચારો ધીરે પણ કાગળથી કામ કરનારો બનતા તેને સંસ્કૃત બીજાનું કામ સોંપાયું હતું. ઘણા અભાસ પણ ગુસ્સે મે સબ્ધ તેના હાથે ભરાયર થઈ ગયો અને તેના અપજ હાથને ફેરક અક્ષરના બીજા બીજવા મારે આગ-તેમ મોક્ષ પ્રમરે દુરવાની ટવ પડી તેણે પ્રેસર બૂલને બધાંયુ કે સાહેબ, મારા હાથને આવી ટવ પડેની હોવાથી એ ભત્તી નેડણી કરી થતી નથી તે આવતા અવકાશ છે અને જરાકે હાથને નવી ગતિ આપવી પડે કે તુરત મને બૂલ છે એવું લાગે છે ને હું નિશાની કર છું.

આ કિસ્સામાં તેના હાથ તેની નિયમિત ગતિ કર્યા કરતો અને મન બૂલબરેલી કિંમત કરવાનું મહે તો તરત સામે થતો.

કુરાન વિષે કંઈક

‘અલ કુરાન’ તરીકે સુપ્રસિદ્ધ થયેલા ઇસ્લામીઓના પ્રમુખપુસ્તકનો શબ્દાર્થ ‘વાચન’ (Reading) થાય છે. એ અથ ગા ૧૧૨ પ્રકારનું છે અને એનું કહેવાય છે કે એ અથમાં જલ્દી-ખાજેલી સધળી રસ્તુ ખુશાના સંદેશાર્થે જેઝાયેય (Jazba) નામના ફિરતા પારકત મહમદ પયગમ્બર સાહેબને મળ્યા અને મનીના મુકામે મળના પાણી હતી એ મહેરો એક ધના માધ્યમ (Medium) દ્વારા થયેલા અવાજની મદદથી ચાલતા સાંભળે હતા. કોમ મનાય છે. પાછળથી પયગમ્બર સાહેબ બોલતા અથ તે સુખ્ય એ સંદેશને અરની વાચામાં નોંધી લેવામાં આવ્યો હતો અને પુસ્તકરૂઢ થયા પછી તેનું નામ ‘કુરાન’ પડ્યું હતું.

પણ એ ધર્મશ્રેયમાં છે શું? તે પુસ્તક ઇસ્લામ ધર્મના ધાર્મિક, સામાજિક, નાગરિક, આધારિક તેમજ લડાયક ફર માનોના સંગ્રહ રૂપે છે. એમાં મુસા (મોઝીક)ને તથા ઇસુ ખ્રિસ્તને ઇશ્વરના સંદેશકારક તરીકે અલગલગ કોળખાવવામાં આવ્યા છે, પરંતુ મહમદ સાહેબનો મુખ્ય પયગમ્બર તરીકે સ્પષ્ટ રીતે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

ખ્રિસ્તીઓ તેમજ ધર્મપુસ્તકને બાઇબલ ગણે ‘વખાજુ’ કહે છે, જ્યારે ઇસ્લામીઓ તેમના ધર્મશ્રેયને કુરાન એટલે ‘વાચન’ તરીકે કોળખાય છે એ નોંધી લેવા જેવું છે.

—નિલુચન વીરજીભાઈ હેમાગી

મરિજદ્વાર્માં મગાજ પડતા હજરત અલી પર એક કદાચો કોમળા લરકરને એક બાગેટ્ટ સિપાહી આવી તલવારના ધા કરીને નાઠો. લોકો અને પડકી લાઠ્યા એ વેળા હજરત અલી માટે એક સેવક શરણતનો પાસો લાઠ્યો. હજરત અલીએ કહ્યું, 'એ મારા ખૂબીને આગો, કેમકે દોડવાથી એ યાત્રી ગયો હતો.'

અભિરમગમત

૧ થી અમુક એક સુધીના સમયમાં આંકડાનો સરવાળો કરના હોય તો આંક સહેલી રીત છે. દાખલા તરીકે ૧ થી ૧૨ સુધીના સમયમાં સરવાળો કરના હોય તો—

$$12 + 12 = 24$$

$$= 24 + 6 = 30 \text{ નવાળ}$$

બીજો દાખલો ૧ થી ૧૦૦ સુધીનાનો લો:

$$100 \times 32 = 3200$$

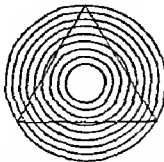
$$= 100 \times 50 + 50$$

$$= 5000 + 50$$

$$= 5050 \text{ જવાબ}$$

અનેકાર્થો શબ્દ: રીઝીબ=શિખામણ; સુચના; સિક્કા; વિદાયની આજ્ઞા; નિદાય-બીરીની બેટ; અગ્નિદાર પોસો લોટાનો સળીઓ; શુક્ર પાનકના સમઘવનો અનુપાચી.

કહેવતોના અર્થ: 'દુખની આખે એકો પાળે.' એ અતલજનની અંબેલમાં એક કહેવત છે કે, 'Misfortunes never come singly; but with battalions' એટલે કે 'કામનસીમ કદી એકલું નથી આવતું પણ લાવલરકર લઇને આવે છે.' કામનસીમ માણસ એક આકૃત-માંથી તો પૂરો બરચો ન હોય ત્યાં બીજી આવીને તેના પર તાટકે છે અને એ ક્રમ ખૂબ સ્વાભાવિક બની ગયો છે એને મળતી આપણી બીજી કહેવતો પણ ધણી છે: 'ઘાજ્યા ઉપર ડામ ને પચ્છા ઉપર પાટું', 'કુખતે ઠેસ ને દુખને વેડ', 'નખખી વાટે છીંડાં ધણી', 'ફૂળાં દોરને બગાડીને ધણી' વગેરે.

કુટાંગમાંના ત્રિકોણની લીટીઓ વાંધી લાગે છે એ દષ્ટિગ્રમ જ છે. કંઈ ખાતરી.

અમેરિકાનો સમૂદ્રવજર્યાના પ્રમુખના માનમાં પણ નીચો ઉતારામાં નથી આવતો; કૃત લરકરી વાતરે દત્તાસવ છે.

સવારમાં લીલા ધાસ પર ખુફડે પગે ચાલવાથી અને //મીને બાળી દહીલીએ આખો મસજીદથી આંખોનું તેજ નવે છે.

મળાતે મુશળો દરસપરકાયદો કરે.

લોખડની કટાએલી કાંઈપણ બીજને કુચળીના આશીર્વાદથી ધરતી, બીજે દિવસે ટપેન્ડાઈનથી સાફ કરતા કાટ નીકળી નય છે.

દુનિયામાં કલ્પમાં કંઈ પણ વરત કંઈ, ખબર છે ૧ જોન ટેને રોષેનું એ પરચો નેનું નામ પડ્યું છે તે ટેન રચીલ નામનું પોલાદ તિલાનને નાણીતી આસ્ટી-એસ્ટીટીવીન નેની કડકમાં કડક કરીસી પણ તેને એની રાક્ષી નથી.

એક જમન મરવા પડેલો. એક બહુબે તેના પર એપરેશન માટે પોતાનું લોહી કાઢી આપ્યું ને તે જમનને બચાવ્યો એટલે હિંદુસ્તાની સરકારે આ-ર્યન લોહી સાથે વધુની લોહીનું મિશ્રણ કરવાના આરોપસર તેને આક મહિનાની સજા કેદની સજા કરી છે.

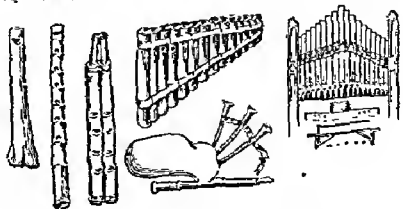
એક અમેરિકન વિજ્ઞાનસાક્ષીએ રોધ કરી છે કે મરમીના દિવસોમાં ખુલે અને ટંડીનાં દિવસોમાં ધાટ ને ચોરીઓનું પ્રમાણ વધારે હોય છે.

સપાટ જમીન પર ચાલવા કરતાં કોઈ ગરમણ ચઢતાં આકગળી રાક્ષીનો વ્યય થાય છે, એવી ગણતરી ગીબી છે.

કપડાં બિલાળા સોડાનું પાણી કાંસસા પર છાંટ્યા પછી તે બાળવાથી તેની ગરમી વધે છે ને વધુ વખત કામ ચાલે છે.

ખાળી, મેળાકોટ રિપરિટ ને વેસ્ટિન સરખે બાગે લઇને રીસીમાં સારી પેટે દલાવી રાખવું. ઊનના ચીપસા વડે બારીઓને લગાડી કોરા કપડાંથી સાફ કરવાથી કોરા પોલિથાઇન ગરમ સાથે છે.

જંગલનું સોથી વિજાનવાન પ્રાણી સિદ્ધ, લાંબ કે ઢાંધી નહિ પણ કુદરત છે. તે મરતાં સુધી સમો મોંઘે લડ્યા જ રહે છે અને અંતે પણ દેહભાગી એકે ચોસ પાટલા સિપાય મોતને બેઠે છે.

વાંસળી, ખંસી, પાતો, મસકવાલું અને ઓરચન નેવાં વાળાં, મૂળે હાડકામાંથી ઘડીને ને કંઈથી માનવ આકૃષ્ટિથી ચોત્તો આબો હતો, તે દર્શાવતી ચિત્રમાળા

વાર્ષિક માંકળિયુ • વર્ષ તેરમું

અંક ૧૪૫ થી અંક ૧૫૬ સુધી

આ પછીનાં સાત પાનાંમાં

.....એ આંકડા અને અક્ષરોની શું કેવળ નિર્ણય હશે? સારૂંદ્ય એનારને તો લાગશે કે વિવિધતા ને રંગ-મયતાથી ટમટી રહેલી એ કલા અને માહિત્યની મજબૂત દીપમાળા છે. શુદ્ધતાના સુપ્રસ કોમારને જગાડવાના ને એના સહનુભા ણની રહેવાના પોતાના કોડને, આ વરગનાં પોણા માત્રો પાનાંમાં 'કુમારે' મોકળો વેગ આપ્યો છે એમ અમે નહિ—વરમલર એની દોરલી ટકાવી રાખનારા તમે ઓ એ જોઈને કહી બિહો. દુનિયાના ણને છેદા મમા ધ્રુવોના વિજયમંદીરી ણાયર્ડ અને પીઅરી જેવા માહમઆલેને પરછે જ્ઞાન અને રખડપાટની તમત્રાથી કંદેલી શુજરાતીઓની નાની મક્રો પલુ એલે પોતાનાં પાનાં પર નોંધી છે. એમાં છે, વાનાંઓ—મદાની તેમજ કોમળ લાગણી એની, માહમલયા શિક્ષાએઅને જંગલજીવનના જનૂનની: એમાં છે, એટલા જ પાણીદાર, પુરુષાર્થ અને પ્રેરણાના જ્યોતિષુજ જેવાં અન્ત્રો—ગ્રાહકોથી માંડી પ્રેમચંદ્રલ સુધીના કર્તવ્યપુરોધાનાં; એમાં છે, અંતરીક્ષમાં અગત્યવધિ માઈક્રોની થે પાર પ્રકાશતાં જ્યોતિર્મંડળોથી માંડીને માનવીના મોંમાંથી નીકળતા અવાજ સુધીની સહસ્ત્રકથાઓ; એમાં છે, ધરતી ને આગળના પેટાળમાંથી માનવે હાથ કંદેલી મહાનિદ્રિઓથી માંડી શાકભાજી જેવી રાશિદી જરૂરિયાતનું વિજ્ઞાન; એમાં છે, સ્વસ્થ અને નિગમય જીવનના આદેશોથી માંડીને આત્માને મદા મોહાવી રહેલી સુક્રાવલિઓ; એમાં સ્પર્શોમાં છે, અનેક વિશિષ્ટ-વિવિધ ક્ષેત્રોનાં ક્ષિતિજો—માહિત્ય અને નિબંધ, દત્તિકામ અને મવામ, વાતો અને વિજ્ઞાન, ભૂગોળ અને જોગળ, કથા અને ગાથા, જ્ઞાનમોક્ષિકો અને ચિત્રવિજ્ઞાન.....

મુખ્ય ચિત્રો

પૂર્ણરંગી મુખ્યચિત્રો

કલાવન	કૃષ્ણલાલ ભટ્ટ	મામગર '૬૩
'ચન્દ્રીએ અમૃત મોકલ્યાં જે બહેન'	કૃ. રાન્તલા	કાગલ '૬૨
જન્મોત્સવ	"	ભાદરવો '૬૨
નવધાન્ય	રસિકલાલ પરીખ	આસો '૬૨
બારીનો આરો	હર્ષદ પંચ્યા	વેશાખ '૬૨
માનુમમતા	હરિહરલાલ મેઠ	શ્રાવણ '૬૨
રંગપરિધાન	છગનલાલ નંદવ	ઋતુક '૬૩
વાસંતી	જગન્નાથ અહિવાસી	ચૈત્ર '૬૨
શાવરો	ક. વસુમતી ચીત્રભાઈ	ગોપ '૬૨
સરાણીગો	છગનલાલ નંદવ	જેઠ '૬૨
સારસ-લેડી	"	માઘ '૬૨
સંધ્યાના સૂર	ક. વસુમતી ચીત્રભાઈ	અષાઢ '૬૨

વિવિધરંગી સાદાં ચિત્રો

અશ્વવટીયા	કનુ દેસાઈ	૩૧૨
આરોગ્યનાં અમૃત	બંસીલાલ	૪૦૮
બ્રહ્મદેવતા	ક. રાકુન્તલા	૧૮૪
હાતલુવાળો	બંસીલાલ	૬૩૨
દેવમાન	ચંદ્રશેખર રાવળ	માઘ '૬૨નું પૃ. ૬
દ્રીપદી	"	૧૨૦
ફૂલુજવામા પર્વત	રામીગોડા	દેરસાઈ ૫૬૮
મગર, વાદરો તથા જાપાનની 'બીચુ' અને		

'ખાખીમોનો' ચિત્રણ ૫૨૦ પૃ. ૧

ગોળાકત	કનુ દેસાઈ	૩૫૨
વટસાચિત્રી	"	૨૪૧
વિસામે	બંસીલાલ	૨૪
મગધુન	કનુ દેસાઈ	જેઠ '૬૨નું પૃ. ૬
આવલુનાં સરવડાં	"	શ્રાવણ '૬૨નું પૃ. ૬
શ્રી રામનારાયણ પાઠક	રસિકલાલ પરીખ	૫૬૮
સરાણુવાળો	બંસીલાલ	૪૫૬
સંધ્યા	ચન્દ્રપદન ભટ્ટ	૭૩

ફોટોગ્રાફો

અમૃતસરનું સુવર્ણ મંદિર	મગીનદાસ નાલાવાળા	૬૩૩
આપાગાઘ	શ્રીરામ ભટ્ટ	૭૨
ઈંદરના જેન મંદિરનું મુખ્યદ્વાર	બલવંત ભટ્ટ	૧૨૧
ઈંદરગાં રવામીનારાયણનું મંદિર	"	"
	કાગલ '૬૨ના મુખ્યચિત્ર પાછળ	

કોનાળાનો પંખ	બલવંત ભટ્ટ	૨૪૧
ગાંધી		૩૫૩
ગાંધીજીના વિદ્યાર્થી અવસ્થાના એ વિરલ ફોટોગ્રાફો		૩૧૩
શુભંતી કૃષ્ણ	આગિદમિયાં સેવક ભાદરવો '૬૨નું પૃ. ૬	
અળશક ચેકુસ	રતિ ડી. પિટ્ટિ અષાઢ '૬૨નું પૃ. ૬	
જીવનનીયં હરદ્વાર	ઝોરિક ગેન્ડુએલ ચૈત્રના મુખ્યચિત્ર પાછળ	
તડકે	નારભાઈ વારા મામગર '૬૩નું પૃ. ૬	
રઝિયાકોઝે મન્દીરી	કાર્લ બેડાલાનાળા	૧૮૫
ગાંધીજી	નરેન રાવળ	માઘ '૬૩નું પૃ. ૬
બારમા સ્પર્ધિત્ય સંગેસનના વિમાનીય પ્રક્રિયા,		
વિષયવિચારણી અને દલામદશીનનાં દરશે		

નરેન રાવળ ૫૬૮ મ.ક

શિવાળાને તડકે	મગીનદાસ નાલાવાળા	૨૫
શ્રી કોનાળાની નીરાંત ? નારભાઈ વારા	વેશાખ '૬૨નું પૃ. ૬	
શ્રી રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક	પ્રાણુલાલ પટેલ	૫૬૮
	ફોટોગ્રાફીકાંચનાં ચિત્રો	

અડાલજનો ગોખ	રસિકલાલ ગાંધી	
	કારત '૬૩ના મુખ્યચિત્ર પાછળ	
ઉરવાડે	પ્રાણુલાલ પટેલ	૩૬
ઉપડવા પ્રમાતે	જગન્નાથ વાદર	૫૨૦
ઝોકાંચી	શ્રી. કુમાર	પટેલ ૪૫૩
ઝોકાંચી	એમ. એસ. પથસાલા	૩૦૪
કુટુંબીગો	નૃસિંહ પરામાર	ગોપ '૬૨ના મુખ્યચિત્ર પાછળ
મેરસરજાનો શોધ	મગીન બોધી	૪૫૩
જીવનનિર્વાહ	કનુ રાવળ	માઘ '૬૨ના મુખ્યચિત્ર પાછળ
રોકિયું	અર્ચક પટેલ	૨૦૩
Dancer of the Temple	બી. એમ. મિસ્ત્રો	૫૨૧
અવળક	આર. આર. લાલન	૨૦૬
પૂંવાધાર	પ્રમાદેશ ત્રિવેદી	૭૨
નર્મદાને નદીતીરે	પ્રાણુલાલ મિસ્ત્રો	૨૪૮
નાજબંધી	શ્રીરામ ભટ્ટ	૨૬૪
તક્ષીન	ડી. બી. બોપકર	કારત '૬૩ના મુખ્યચિત્ર પાછળ
પાનખરનું આમગન	આર. આર. લાલન	
	અષાઢ '૬૨ના મુખ્યચિત્ર પાછળ	
મકૂતિ	અર્ચક પટેલ	૩૬
પાદેશી મુસાફર	એન. ડી. ગાન્ધે	
	કારતક '૬૩ના મુખ્યચિત્ર પાછળ	

પ્રતિબિંબ	એમ એસ પથરાણલા ૪૫૭	સાહજદાંનું અશુભિન્દુ	માધવદાસ પટેલ
મકુલિત વદને	, ૨૪૮		આકાંડ '૯૦ના મુખચિત્ર પાછળ
પ્રમુખ મદોગય	જસવત ઠક્કર ૪૫૬	સૂર્યોત્ત	સી કુમાર પટેલ ૭૮
બેધી મોજ	પ્રાણસાલ ઠેલ	સારમનો શોખીન દેવેન્દ્ર દેસાઈ અપાક	'૯૦ના મુખચિત્ર પાછળ
	વેળાખ '૮૦ના મુખચિત્ર પાછળ		શિંટપ
મનામણી	જસવત ઠક્કર ૨૦૬	એથોસ એલ્વેડિયર	૩૬૪
મલકાતી માતા	એમ. રાસ મહેતા	કિરકોબાલસ	૪૦
	આવણ '૯૦ના મુખચિત્ર પાછળ	ધોળીપગટ (રામન)	બેન '૯૦નું પૂઠું
વાંદરાને નીસરણી	ડી બી બોયકર ૫૦૦	વીરમદ સિત	આસો '૯૨નું પૂઠું
રૂઢ ગરજ	એમ એસ પથરાણલા ૬૪૭	દમ્પુલિસ	૪૦૬

કાવ્યો

અનુવર્તિ આસુ	મુન્દરમ ૮	માનિત પ્રતિમા	રામમસાઈ શુક્લ ૭૦
અવપ્રત્યુત્ત ગાન	પ્રદુલાદ પટેળ ૧૮૬		ધ્વનિ વિભાગ
અસાકયાકાક્ષા	કમ્બોજી જ્વેલી ૫૭	આન પૂર્ણ	રાશિવદના યાત્રિક ૨૮
અજ્ઞ	પ્રદુલાદ પટેળ ૨૪૧	કળમ	અળાલાલ પટેલ ૩૧૨
ઈ (અથેછ કાવ્ય)	રડિયાઈ કિષ્કિંધ ૧૦૧	કામના	જેઠાલાલ ત્રિવેળી ,,
ઉત્થાન	રામપ્રસાદ શુક્લ ૪૪૮	કાકુલનૂર્તિ	દલિથન્દ બદ ૫૩૬
કંગ કો અનાદિ	તનુજ બદ ૨૨૫	કૃષ્ણ-દયા	'રસનિધિ' ૨૧૨
ગરવા સપના	ચન્દ્રવદન મહેતા ૫૦૫	કોડ	રમણિક અસલવાળા ૨૮
ગાથીજી	રમણિક અસલવાળા ૩૧૩	જનનહી	પ્રમશમ નૌરાતમ રાવળ ૨૬
ધનાગમ	પ્રીતમલાલ મજમુદાર ૫૬૧	ધારો તુ સ્મૃતી?	તારાભી ૩૧૨
ચિત્રકાર ત્રિપુટીને	રામનાનાયજી વિ. પાઠક ૫૬૮ સામે	દીપક	'રસદર્શિ' ૨૮
ટપાલીને	પ્રદુલાદ પટેળ ૧૨૫	દીવે કશે	'પ્રભાધ' ,,
તલ પ્રકાંભે નિરા	પ્રદુલાદ પાઠક ૧	નદિ નહે	જમણાન મોગલ ૩૧૩
દ્રોણી (ખડ કાવ્ય)	મુન્દરમ ૧૧૩	નેવ નિસર્ગન	દલિથન્દ બદ ૨૧૨
નવકાલમર્મના	તનુજ બદ ૩૩૭	પોટીરા	વેળીમાળ જ પુરોદિત ૫૩૬
પાદનાયુ	અળાલાલ પટેલ ૩૬૩	પ્રતોષ	પ્રદુલાદ પાઠક ૨૧૨
બિહારીનાયુ	રામપ્રસાદ શુક્લ ૩૪૬	મધરાતે	તનુજ બદ ૨૬
મને અધિક છે પસાં	મુન્દરમ ૬૧૭	લણુ	રાશિવદના યાત્રિક ૨૧૨
રામનાયુ	ધનો ભગત ૩૪૮	વિમુદ આનકને	રમણિક અસલવાળા ૫૩૬
વખ	રામપ્રસાદ શુક્લ ૨૮૧	સરસ્વતી	જેઠાલાલ ત્રિવેળી ,,
વતનનો તલસાં	રમણિક અસલવાળા ૧૬૮	મુખ-માન	રમણલાલ મોગી ૩૧૨

૮ પૂળ ઢવે જાગી ૨૮ મુકુંદ વિ વિજય પારાસાયે ૨૮

જીવનચરિત્રો

હત્તરાવતેનો વિજયયાત્રી	અયોક દર્શ ૩૪૨	પ્રેમચાંદ	અયોક દર્શ ૬૨૧
કોશિપુરકો	દલિથન્દ બદ ૫૨૦	બનાઈ ૫ લીજી	,, ૩૬૮
આઈસી શાહવાં	અયોક દર્શ ૨૮૬	બેનિટો મુસાલિની	,, ૫૬૭
બહેત્ર ડી. સકાંદેક	૪૫૪	બારતેન્ડુ	,, ૧૧૮
કિંક જાયરું	વિજય જાયુ ૧૭૩	માધક ડોલિકાસ	,, ૧૫
તરંગી માર્કોની	૬૪	લવાઝીએ	,, ૨૩૪

પરિચય

રૂઝર ચિત્રનાર શ્રી હરિદ્વરલાલ મેઠ	૧ મ તા ૪૦૩
થિયોડોર મૅન્નિફ	૨૦૬
રડિયાન્ટ કિરિય મ	૧૦૧
મહેનશાહ પાંચગા મયોજી (૨૧)	૨૬

પ્રતીષ્ઠા લેખો

આદિત્યીઆનુ કીડાગબુ	૩૦૪
કનિ અને સત	દનાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર ૧૭૩
ચુનસતી લઘુલિપિ	હરિદ્વર બાલકૃષ્ણ ૨૧, ૧૯૫, ૧૯૬, ૧૯૭, ૪૧૭, ૫ ૩, ૬, ૧૧
વાપાનની ચિત્રકલા	રવિશંકર રાવળ ૫૧૭
છવનતીર્થ હરદ્વાર	દનાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર ૧૮૧
છવનનુ પેરેક	પ્રભુનસ ૭ આપી

એ દિવ્ય તપ	૩૭૬
ઓના બાપા	૮૯
કગા આપી	૧૨૭
ગાંધી કૃષ્ણાખા (૧૧૩૦)	૧૬
જાખા રગત્થો	૬૧૬
દેશી નિદેશી શાસ્ત્રો	૬૦૦
પિતા અને કાકા	૨૪૬
પૂર્વ રમણજી	૨૨
પ્રસ્તાવ	૧૭
ફીનમ્સ	૪૦૪
બાપુજી	૩૧૦
પાસા હાદાઇ	૨૦૧
વતન	૧૮
વાનદાળી	૫૪૫

નેપરમાથી	૬૫ ૨૦, ૧૧૧
ગાંધી નાજરે	૨૫૨

શ્રીમગની દિયો	૧૧૮
નેત્રમ ડી દિયો પ્રસ્થાન	૧૩૭
કલાકૃતિ	૫૬૪
કાળેના કલાકાર મુલકામી રાવ	૫૧૦
કાંચે તોના કલાકારની મુલાકાત	૫૦૮
ચુનસનને ગળેલો કલાકાર	૭
જરા આગરો	૩૬૬
નવાન દુઝિટ બપુરો	૫૬૩
ટાકિયો એકરશ્રેય	..
ટાકિયો તરફ	..
દવે કાકા	૫૬૭
મુતે ચિતરો	૫૧૦
નામમુસા સાંન	૫૦૬

'પુષ્પ' (Puspa) બાલકૃષ્ણ બંનેશ મામિ	૩
-------------------------------------	---

કુચુનિયા હોંગલ	૫૦૧
મીળીમાન	૫૦૦
નૂતમકથ	૫૦૦
મોતીસાન	૫૧
ચેનોશીયા	૬૧૮

લેક્ષી વિલાબહેન નીવકડ	૩
સામદાઈ	૩૧
સામદાઈથી હિપકથા	૩૪૦
શ્રીમત સરકારસર સયાજીરાવને મળિમદ્દોષ	..
સર્ત્રાત રત્નએ	૧૧૮
ગીટોન અને આગળ	૨૦૬
નોંધાગોર	૨૮૧
દર નવાનગા	૩૬
હામકૃષ	૧૧૧

સ દિ વના અમ	સુરેશ દીક્ષિત
નિબંધ	૫૦૬
વાર્તા	૬૬૬
સુએઝની નહેર	મોદનલાલ પંચોળી ૮૧
રમણજીયા	દનાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર
નિશ્ચયનુ શાળ	..
રે ગાંધી ચ તો	૭૨

ચિત્રમય વિજ્ઞાન	
આગમ ચૂરત કે કરનાળી	૬૬, ૧૫૧
આચારના બાળમ આગત ૧	૪૬
આજન એ લી કેમ રાણી બાળે	૮૧
આકૃષ્ટા ડી મૂલકમી	૬૬૧
પ્ર મોદાનની રેકૉર્ડ કેમ બને ૩	૨૦૧
કેટ્ટુ વધના મક મ કેમ થયે છે	૨૧

ચેટ્ટુવિવધ કુશાગમી સાને વપસાસા આચના મુખી	૧૪
ચોપણકિતાની એ રીક અમગજી	૨૬૧

બાના લેખો	
એંગ કોસ બરીદોસ	બલવંત મદ ૮૭
મજરતે ગમાબુ	દરિનારાવજી આચાર્ય ૬૫
લો	મનુષ્ય વિચારન થી દેનામી ૧૦૨
તમારા કેનશન પિંગની થ્રો	બલવંત મદ ૩૬
લેક્ટાલી	૪૦
સિમર	કિમનમિદ મ વડા ૧૦૫
આમરિક વિચાર મરાદ	૬

મોજિક	
ચિત્રકથાની ખીલવ ડી	૬.૫ બલેલકર ૫૫
નકામુ ચામળ	.. ૧૦૦
મંદીના પાવ	૧૦, ૬૧, ૧૩૨, ૨૦૬, ૨૪૦
સ રીની ફરવાઈ	૬૫ ૮, ૧૨૪, ૨૦૬, ૩૫૦, ૬૩૧, ૫૩૧

ખાખ વિકાસ

વાર્તાઓ

કાંચે

ભારતીયા વાતો	૧૦૩	અભિ	મુંદરામ ૪૪૦
અદ્વૈત સાહી	૨૭૧	દ્વિયા આકાશમાં	મોહિનીચંદ ૧૦૭
૩૬૫મુદ્રા	૧૦૧	હાલ અને દોલ	રમણલાલ સોની ૧૧૦
અનનુ અદ્વૈ	૩૨૭	આલો આલો	મુંદરામ ૨૧૪
વન્યુનું કમલદંત	૪૨૬	અદ્વૈત રાખી	રમણલાલ સોની ૪૮૮
પારસોની ૨૫૬	અમીરખાં મોદાબુ ૪૪૦	નવ	મોહિનીચંદ ૩૨૧
રામમન રજપૂત	મનુભાઈ મેધાબુ ૧૫૭	કુંઝર અને દ્વિતર	રમણલાલ સોની ૬૪૭
લાલો અને વાલો	રમણલાલ સોની ૨૧૩	દક્ષીનો પાદગા	" ૧૦૪
વડારબુ	મનુભાઈ મેધાબુ ૧૫૬	પનામાંની આશી	" ૪૪૦
સકરનો કમુખ	૩૭૩	બારો વાર	" ૧૪૨
ક્રોનાસ-ચિંતા	સી. શ્રીમતી મજમુદાર ૪૧	કેળીતનો જલસો	" ૨૭૦
દાનાઈ-જામ	૪૬૫	વાનરે મેથી	" ૪૬૪
હું મુસાફર		મીતમલાલ મજમુદાર ૩૭૩	

માધુકરી

કાંચે

અભિ અગા—	રમણિક આલસવાળા ૬૫૬	ધનમેષાલ મુકરબ (૨૪.)	૩૮૧
કવિને	'વાદરાયણ' ૫૫૩	નેઝી કાર્સન	૪૪૧
પતની થેરી ધરા મોરબે —	રમણલાલ વ. દેસાઈ ૩૮૫	મદનીયીર મદાન-ફલા	મજમોદન વર્મા ૬૫૮
અર્જુના કાં—	દરિદ્રા ભદ્ર ૪૪૨	ભાતખંડે (૨૫ પ્રોફેસર)	૪૬૭
ત્રંખાણુ જમડે—	હમાદાકર જોષી ૧૦૫	મિચીન (કયોનો વિષમર્મ)	મજમોદન વર્મા ૫૫૩
પિના વિદ્યુત શાત યાચ —	મુંદરા મો. બેરાઈ ૧૦૮	હતિદાસ	
મશ	'નરિસ' ૧૬૧	આપણા હતિદાસની યુગવારી	૨૨૫
સધુ જો	સોમાભાઈ ભાવસાર ૩૨૭	આક્રિષ્ઠ કેમ વહેંચે આધુ	૫૧
'વર્મિટી વિજય	મુંદરામ ૨૭૩	ગુજરાત-પંચિકનર વર્ષ પૂરે	મજિમાઈ દિવેની ૬૧૦
સન્ધ્યાને	રમણિક આલસવાળા ૪૬	હપિત હતિદાસ	૧૬૩
સંતોના બે પ્રકારો—	'કોમ્પ્રી'માંથી ૨૧૬	પાદ્યાવ કલમે લખાએલા હતિદાસગ્રંથો	૨૨૧
રવિભાવ	'નરિસ' ૨૧૬	ભારતી તલવાર	શયસિદ્ધાંત મ રાઠોડ ૩૩૦
		લખપતનો કિલો	મજાજન આભાર્ય ૨૧૬
		હિંદનું નવું રાસનવિધાન	૧૬૧

છવનચવિત્ર

આરોગ્ય

અનસારી (૨૧.૩૮.)	૨૭૩	અવધાનું એક કારણ	૩૩૬
અનંત શિવાઈ દેસાઈ (સ. બ.)	૨૨૩	કિનામનનું બારાનરિયું દેશી ઓપધ	૪૪૫
આવતી કાલનો સ્થાલિન	૪૨૮	ફુનિયાનું અમૃત-દાર્દ	૫૫૭
એક ભવ્ય ગુજરાતી	રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ ૧૬૩	ફેઈસ પાડકર	૪૫૮
એમી મોડીસન	૩૨૮	ફેઈસાની મળ્ની	૫૫૬
ગુજરાતના આચાર્યદેવ	અનેશંદ મેધાબુ ૨૧૭	સાકભાઈ	૫૦૨
ચાંમ-ફે-રાઈક	૩૨૭		
રેવિડ પુરનામ	૪૬	વિસ્તાર	
દીનસા એફસઈ વાચા (સ્વ. સર)	૧૦૫	અડફેટ દ્વાય ભાગ્યેથી એક હપથોની રોપી	૧૦૮
દીપનાશયજ્ઞસિંહ (સ્વ. દીનવીર)	૧૬૧	આવાજની અસર	૪૪૪

આદમી ક્યાંથી આવ્યા?	૧૧૦	એકવડી એવડી રાખ્યાનો એક મંત્ર-નવા રૂપે	
આધ્યાત્મિક પ્રમા	હરિદ્વિષ્ણુ વ્યાસ ૬૧૨	ત્રિશુવન વી. હેમાળી ૬૧૫	
એકાદશી	દ્વારકાનાથ શુભે ૧૬૪	એલિથિકા આનુભવ	૫૫૬
અંતુનારાક દીવે	૩૩૨	કરંતું આપાડી વધે	રાયસિંહજી કા. રાઠોડ ૩૮૭
ઢાળ ચડાવવાની નથી ધાતુ	૫૫૮	કર ભરવાળી દૂર કેમ રહેતું	અંબેલાલ રૂ. નાયક ૧૬૭
તેલ ને કાલસો ખૂંદો ત્યારે	૪૯૯	કુસન વિષે ઠણક	ત્રિશુવન વી. હેમાળી ૧૬૩
પાણીનું રસાયણ	૩૯૮	ગેડીરો	‘એલાડી’ ૫૨
પોલાદ કરતાં વધુ મજબૂત	૨૭૬	ધડો વૈષ્યસ્ટ	૧૧૧
પ્રલયની એક નવી કલ્પના	૩૮૯	પોંધાટથી સરસાણુ	૩૩૪
પ્લાસ્ટિક યુગ	૩૩૬	ચમી પડવો	૫૫૮
પારકું ઉષ્ણતામાન કેટલું	૪૪૫	જમતરાત એક દૂર મશ્કરી	૬૧૫
બાળે નૈયરલ હિસ્ટરી સોસાયટી	‘વનેચર’ ૫૫૪	નવાનગા નામસંસ્કરણનો વિચિત્ર વિધિ	
મધમાખીની ચતુરાઈ	૫૫૮	ત્રિશુવન વી. હેમાળી ૩૩૪	
રબ્બરના બીળા	૨૭૮	ન્યાં નવાનગી શુભાગી ઘડાય છે	૩૮૬
રબ્બર રીંગલું બની નય છે	૧૦૪	‘ડગ’ શબ્દ પર પ્રતિબંધ	ત્રિશુવન વી. હેમાળી ૩૩૪
લાળ	જયતીલાલ રાં લોઢાવાળા ૩૮૬	ફિનિયામરનું સૌથી મોટું ધડિયાળ	રાયસિંહજી કાનજી રાઠોડ ૫૫૬
સોનું-એક નિરૂપણી ધાતુ	૫૫૭	ફિનિયામરમાં	૪૪૪
હવાનાં રસાયણી તત્ત્વો	૬૦૯	દેરાદેરાની બાયાઓના મૂળાશીની સંખ્યા	
હવાની સૂક્ષ્મ સમૃદ્ધિ	પ્રથમાન્ત ૨ ગાડ ૬૧૦	ત્રિશુવન વી. હેમાળી ૩૩૩	
શીના કુધનો અજળ ઉપયોગ	૨૭૮	નાઇલન આનુ	૨૧૮
બૂગોળ		નાગ પાડશાળી મયા	‘મોદિ-નિચન્દ્ર’ ૧૬૭
આખીસીનિયામાં હિટીઓ	૫૫	નિર્દોષને માટે	ક. બા. દવે ૫૦૧
આખીસીનિયા વિષે વધુ	૫૩	પતંગ ચડાવવાની કળા	શીતુભાઈ ૫૬૫ ૬૭૧
કલાધામ જયપુર	૧૬૩	પત્થર બનતો મનુષ્ય	ઠોઠાલાલ માનસિંહ કામદાર ૨૨૧
કુશનાથ અને મુખનાથ	રમણીક ન. રાઠ ૨૨૨	પાસપોર્ટની પ્રથા	” ૫૦૦
શુભ મયાગ	કેરાવલાલ જટારકર મહેતા ૧૦૬	પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકોનું આપરદા	૫૫
ઠોલરીઓ દેશ	અરોહ ૬૫ ૬૧૨	પવાલ તરીકે ખોપરી	૩૩૩
તુળશી સ્વામ	કેરાવલાલ જટારકર મહેતા ૬૬૩	પ્રાયશ્ચિત	૧૧૦
દખખલું દિ’દનું મવેશદ્વાર	૪૪૨	બે નમુનેદાર તરુમુમડો	૫૦
દીવ દીપ	કેરાવલાલ જટારકર મહેતા ૨૭૬	ખિટિય ચૂલિયમનું પુસ્તકાલય	૫૫
સહરાના રણનો વિરંતાર વધે છે	૧૧૧	મૈટ્રિકમાં આધ્યાત્મિક	નવનીતલાલ સાહ ૨૨૧
ફિનિયા હનુ જે ખાલી પડી છે	અરોહ ૬૫ ૪૪૩	રમડાનો છં	૬૧૩
નાગધર્મીનાવાળી ખોડીઆર	દેવજી ગ. જાઝરકીયા ”	રોમન આકાશના વિષે ઠણક	ત્રિશુવન વી. હેમાળી ૬૧૪
બુદ્ધશાસ્ત્રનું એક અંગ મૌરિયસ	ત્રિશુવન વી. હેમાળી ૪૬૯	વીળાકપનીઓનો હિ દગા જન્મ	૧૧૦
ગોવર્ધનકોડાના અસ્તિ	૬૧૪	રૂઝેશાણુ ૫૫	મીતમશય મજરાય દેસાઈ ૩૩૭
રોઝ વચરનો મદેશ	૩૩૩	શી દનુમાન વ્યાપામ મસારક મંડળ	૧૦૮
મકાઈ સેઓ		સાંખ્યે આયે મુદામડા	૩૩૩
આઠ કોડવરો	૧૦૬	સાંકલિતરો ઝુનેમાર	૧૧૧
ઉત્તરનો ઉત્તર	૨૨૨	રજોન્દનનું આમનિલાસ	૫૦૧
હિચાઇને ઉપયોગ	૧૧૧	હવે કાંઈ કહેતું છે?	૧૧૧
કોડ-બે-તણ	૩૩૨	જ્ઞાની અપવેશ	૬૬૩
		૮૮ એટલે?	અંબેલાલ રૂ. નાયક ૧૬૭